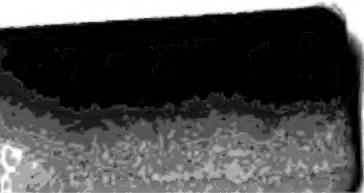
BYZANTINAI MEAETAI

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΠΕΡΙ ΠΗΓΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΟΤΗΤΟΣ

ΑΠΟ Η΄. ΑΧΡΙ Γ΄. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ Μ. Χ.

Ὑπὸ

Σ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ

«Κλάδος εὐθαλὴς, καρποὺς ὡραίους ἐνεγκὼν, περιῄρηται· ἀλλ' ἡ ῥίζα μένει· οἴσει πάλιν οὐκ ἐλάττονα. Ἀπῆλθεν ἡ καλὴ καὶ θαυμασία εἰκών· ἀλλ' ὁ Γραφεὺς ἔτι τὴν χεῖρα κινεῖ, καὶ γράφει γε πάντως, ἐραστὴς ὢν τοῦ καλοῦ, οὐκέτι τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τελειοτέραν.»

ΦΩΤΙΟΣ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ

Ὑπὸ

Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΙΣ Χ. ΝΙΚΟΛΑΙΔΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ.

(Παρὰ τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς, ἀριθ. 420.)

1858.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΠΕΡΙ ΠΗΓΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΟΤΗΤΟΣ

ΑΠΟ Η΄. ΑΧΡΙ Ι΄. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ Μ. Χ.

ΥΠΟ

Σ. ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ.

«Κλάδος εὐθαλής, καρποὺς ὡραίους ἐνεγκών, περιῄρηται· ἀλλ' ἡ ῥίζα μένει· οἴσει πάλιν οὐκ ἐλάττονα. Ἀπῆλθεν ἡ καλὴ καὶ θαυμασία εἰκών· ἀλλ' ὁ Γραφεὺς ἔτι τὴν χεῖρα κινεῖ, καὶ γράφει γε πάντως, ἐραστὴς ὢν τοῦ καλοῦ, οὐκέτι τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τελειοτέραν.»

ΦΩΤΙΟΣ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ

ΥΠΟ

Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Χ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ.

(Παρὰ τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς Ἀριθ. 420.)

1857.

ΤΗι ΣΕΠΤΗι ΜΝΗΜΗι

ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΑΥΤΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΤΟΔΕ ΤΟ ΠΟΝΗΜΑ

ΠΕΝΘΩΝ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙ

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

ΑΔΙΚΟΣ ἡ κακολογία πάντοτε· ἀλλά, φρονοῦμεν, διπλασίως ἁμαρτάνουσιν οἱ κακολογοῦντες τὸν αἰῶνά μας. Ἐὰν γὰρ κύριον τοῦ λόγου προτέρημα εἶναι ἡ διαγνώρισις τοῦ ἀγνώστου, οὐδέποτε ὁ πόθος τῆς ἀνακαλύψεως ἔφλεξε τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον εἰς τὰς ἡμέρας μας.

Καταγίνονται οἱ ἀστρονόμοι τοὺς οὐρανοὺς πολίζοντες διὰ νέων πλανητῶν· οἱ γεωλόγοι ἀποκαλύπτοντες τὰ κρύφια τῆς ὑδρογείου σφαίρας. Καὶ διασκοποῦσι μὲν οἱ Ἱστορικοὶ τὰ φαινόμενα τῶν πολιτισμῶν, φανεροῦσι δὲ οἱ μυθιστοριογράφοι τὰ μυστήρια τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας. Ἕκαστος κλάδος τοῦ Φυσικοῦ καὶ τοῦ Ἠθικοῦ κόσμου ἔχει τοὺς ἱεροφάντας του.

Γάλλος τις παλαιοντολόγος, οὐ μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν ἀνασκάψας ἀπολελιθωμένα τινὰ ζώων ὀστᾶ, ἀνέκραξεν, Εὕρηκα, εὕρηκα! καὶ ὑπὸ τῶν ὀλίγων ἐκείνων λειψάνων ὁ φιλέρευνος φωτισθείς, ἀνῳκοδόμησε καινόν τινα κόσμον γεωλογικόν, αὐτοσχεδίασε τὴν προκατακλυσμαίαν ζωολογίαν καὶ γεωγραφίαν τῆς πατρίδος μας.

Γνωστὸν ὅτι οἱ Τοῦρκοι τὰς Ἀθήνας κυριεύσαντες, ἄλλην εἴσοδον ἀντὶ τῆς παλαιᾶς ἤνοιξαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Αἰῶνες διέτρεξαν ἔκτοτε. Ποῦς ἀν-

θρώπου τὴν ἱερὰν ἐκείνην κλίμακα δεν ανεβη πλέον. Περιηγηταί, Ἀρχαιολόγοι, Ποιηταί, τὰ περίλυπα μνημεῖα κατὰ καιροὺς ἐπισκεψάμενοι, προσήνεγκον ἀναμνήσεις περιπαθεῖς, ἀλλ' οὔτε κἂν ὑπώπτευσαν τῶν καταφράκτων Προπυλαίων τὴν θέσιν. Ἤδη δὲ βάσκανος δαίμων εὐφραίνετο, τὸν φραγμὸν ἐκεῖνον ἀναποκάλυπτον εἰσαεὶ νομίζων, ὅτε ὁ Θεὸς ηὐδόκησεν ἄλλως τὴν τύχην τοῦ ἀρχιτεκτονήματος νὰ διαθέσῃ.

Ἕτερός τις Γάλλος, ἄδοξος τὸ πρὶν μαθητής, νῦν δ' ἀρχαιολόγος διάσημος, ἐνταῦθα παρεπιδημήσας, ὠρέχθη τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα νὰ συνδυάσῃ πρὸς τὴν ἐνδεχομένην τοῦ πυλῶνος ἀνεύρεσιν. Ὅθεν λαβὼν τ' ἀρχαῖα ὑπομνήματα, καὶ νῦν μὲν τὰς διαφωνούσας μαρτυρίας συγκρίνας, νῦν δὲ παραβαλὼν τὰ γραπτὰ λείψανα πρὸς τὰ λίθινα, ἄλλοτε δὲ κατὰ μόνας εἰκάσας τὰ μὴ ἐξεικασμένα, καὶ συμπεράνας τὰ ἕως τότε ἀσυμπέραστα, τέλος τὰ Προπύλαια ἀνεσκεύασεν ἐν τῷ νῷ. Γενομένης ἀνασκαφῆς πρὸς βάσανον τῆς μαντεύσεως, τὸ συμπέρασμα ἀπέβη πρᾶγμα. Σήμερον ὁ ὑψιθέμεθλος ναὸς τῆς Παρθένου ὃν οἱ λυμεῶνες Τοῦρκοι παρεξέτρεψαν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ὁδοῦ, κοινωνεῖ πρὸς τὴν κάτω πόλιν διὰ τοῦ πυλῶνος αὐτοῦ ὅθεν ἐν πομπῇ τὸ πάλαι ἐξεπορεύοντο τὰ μυστήρια τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας.

Ὡς βλέπομεν, τὸ φιλέρευνον πνεῦμα τοῦ αἰῶνος εἰσβάλλει εἰς τὴν χώραν μας, ἀνασκαλίζει τὴν ἡμετέραν γῆν, ἰχνοσκοπεῖ τὸν φυσικὸν βίον τοῦ τόπου μας, ἑρμηνεύει τ' ἀρχαιολογικὰ μνη-

μεια, σπουδάζει τὰ ἤθη καὶ τὰς ῥοπὰς τῶν εγκατοίκων, θησαυρίζει βότανα καὶ ὀρυκτά, βολίζει λιμένας, ὄρη καταμετρεῖ, τὰ πάντα διαπυνθάνεται.

Ἀλήθειά τε καὶ ψεῦδος, ἐπιστήμη τε καὶ μυθιστόρημα τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν ἀδιερεύνητον ταύτην χώραν μας στρατεύοντα, μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον στενοῦσι τὸν κύκλον τῆς μελλούσης μας διερευνήσεως. Ἴσως ὀλίγον ἔτι, καὶ ἀπ' ἀνιχνεύσεως εἰς ἀνίχνευσιν οἱ πολυπράγμονες οὗτοι προβάντες, θέλουσιν ἐμφιλοχωρήσει καὶ εἰς διαζητήσεις τολμηροτέρας περὶ τῶν πραγμάτων μας. Ἡ προκατακλυσμιαία τῆς Ἑλλάδος φύσις ἐπεσκευάσθη, θέλουσιν εἰπεῖ ποτέ. Τοὺς αἰῶνας τοῦ Σόλωνος, τοῦ Περικλέους διηγοῦνται πλεῖστα ἤδη βιβλία καὶ καλλιτεχνήματα. Τὴν μὲν γενεαλογίαν τῶν Θεῶν ἀφηγοῦνται τὰ ἔπη τοῦ Ἡσιόδου, τὴν δὲ τῶν Ἡρώων καὶ σοφῶν τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, διαλαμβάνουσιν ἄπειρα φιλοπονήματα. Φέρε νῦν ἐξετάσωμεν πρὸς στιγμὴν καὶ τίνα ποτὲ εἰσὶ τὰ γενέθλια τῆς ἀμερίμνου γενεᾶς, ἥτις καθάπερ μύκης ἐν τῇ πατρίδι τῶν Θεῶν καὶ σοφῶν χαμόθεν πρό τινος ἀναπηδήσασα, παρίστησιν ἀνωμαλίαν τινὰ δυσερμήνευτον εἰς τὰς ἄχρι τοῦδε γνωστὰς διαιρέσεις τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐθνολογίας!

Ἐὰν δὲ τότε τυχόντως, τὸν λόγον πρὸς ἡμᾶς ἀποτείνοντες, εἴπωσιν οἱ πολυπράγμονες οὗτοι·

«Κύριοι, δότε ἡμῖν ἐρωτῆσαι, τίνι δικαιώματι σεμνύνεσθε τῇ ἐθνικῇ αὐτῇ ὀνομασίᾳ· ἦλθε καιρὸς κρίσεως· τίνες ὑμεῖς· τίνες οἱ πατέρες ὑμῶν;

Τίς ἡ ἀληθινὴ γῆ τῆς γενεᾶς σας; Πόθεν ἔρχεσθε νῦν; Τί δὲ ζητεῖτε; Ὀνομάζεσθε Ἕλληνες! Εὖγε! ἀλλ' ἡ κενοδοξία τῶν ὄχλων δικαιώματα δὲν παραχωρεῖ· στέμματα δὲ ψευδευγενῶν πολλὰ καθεῖλεν ἡ ἀνάκρισις. Τί Ἕλλησι καὶ ὑμῖν; Αἱ σκιαὶ τῶν Θεμιστοκλέων καὶ τῶν Κιμώνων, ὧν τὴν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖσθε, οὐδὲν ἄχρι τοῦ νῦν ὑπὲρ ὑμῶν ἐμαρτύρησαν. Δὲν ἐκαλοῦντο δὲ Ῥωμαῖοι οἱ πατέρες σας, καὶ δὲν καλεῖται Ῥωμαῖος ἔτι ὁ λαός σας, καὶ Ῥωμαϊκὴ ἡ χυδαία γλῶσσά σας; Ἑλλὰς, ἄλλως τε, δηλοῖ πολυθεΐαν, φιλοσοφίαν, ἀριστοτεχνίαν, δηλοῖ γλῶσσαν Θεῶν, δηλοῖ ἔξοχον πολιτισμόν. Τί δὲ τούτων ἔχετε ὑμεῖς; Τάχ' ἴσως τὴν θρησκείαν; ἀλλὰ ποῦ τὰ εἴδωλά σας; Ποῦ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τὰ ἀγάλματα; Τὴν γλῶσσαν ἴσως; Φεῦ! ὑμεῖς αὐτοὶ ὡς ἀναξίαν καὶ βάρβαρον καὶ νόθον καταψηφίζετε τὴν πατροπαράδοτον αὐτὴν τῆς κοινῆς συναθείας σας! Τάχα τὰ ἔθιμα, τὰ ἤθη, τὴν παιδείαν, τοὺς θεσμοὺς, τὸν ἱματισμόν; Οἴμοι! ταῦτα πρὸ πολλοῦ παρῆλθον! Τί λοιπὸν, πρὸς Θεοῦ, τί πάτριον σᾶς ἀπομένει; Τί διατηρεῖτε ἀρχαιότυπον, τί παρ' ἡμῖν τὸ συνάπτον τὴν παροῦσαν ὑμῶν κατάστασιν πρὸς τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἐπιδόξων σας προγόνων; Ἐπὶ τίνος τοὐλάχιστον παραδόσεως ἀδιαλείπτου, παραδόσεως ἀξιοπίστου καὶ βεβαίας καὶ προφανοῦς, στηρίζετε τὴν ταυτότητα τοῦ γένου σας, τὴν νομιμότητα τῆς ἐθνότητός Σας, τὸν ἐπίσημον χαρακτῆρα τῆς θρυλλουμένης σας καταγωγῆς;— Ἔχομεν, λέγετε, τὴν

ἐνδόμυχον συναίσθησιν, ἔχομεν ὑπὲρ ἑαυτῶν πεποιθήσεις ἀδιασείστους! — Δυστυχῶς, αἱ δημώδεις πεποιθήσεις λογίζονται κατ' οὐδέν, πρὶν ἢ ἡ ἐπιστήμη ἐξελέγξῃ, βασανίσῃ καὶ κυρώσῃ αὐτάς. — Ἔχομεν, προσεπιφέρετε, τοὺς ἀγῶνάς μας, τ' ἀνδραγαθήματά μας! Ἀλλ' ἴσως δὲν ἠνδραγάθησαν εἰς τὰς ἡμέρας μας καὶ ἕτεροι λαοὶ μὴ ἑλληνικοί, οἱ Ἰνδοί, καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι σὺν τοῖς ἄλλοις! Ἡ ἀνδραγαθία δὲν εἶναι γνώρισμα καὶ δεῖγμα μοναδικὸν ἑλληνισμοῦ. Ἅλις οὖν, Κύριοι, τῶν κομπαστικῶν ἐπιφωνημάτων! Καιρὸς ἐξελέγξεως. Ἄγετε δή, προσάξατε τὰς μαρτυρίας σας, προτείνατε τὰς ἐλλόγους ἀποδείξεις σας, τὰ δικαιώματά σας! Καὶ ἢ καταδείξατε ἡμῖν διὰ τῆς γραπτῆς ἱστορίας, ἢ διὰ παραδόσεων ἀξιοπίστων τε καὶ καταπειστικῶν τοὺς κρίκους, οἵτινες συνείρουσι τὴν παροῦσάν σας ὕπαρξιν πρός τινα προηγουμένην ὕπαρξιν πολιτικήν, ἢ παύσασθε τοῦ λοιποῦ, σφετεριζόμενοι ἐθνότητα, ἱστορίαν, εὐγένειαν, ἀρετὰς ἀλλοτρίας, ὧν χάριν κεχηνότες ὀνειροπολεῖτε ἐθνικήν τινα καὶ ἱστορικὴν ἀποκατάστασιν!

Τοιαῦτά τινα σπουδάζων ἅμα καὶ γελῶν ἔλεγέ μοι πρό τινων μηνῶν ἐν Παρισίοις εἷς τῶν κορυφαίων τῆς Γαλλίας ἱστορικῶν, φιλέλλην ἄλλως τε διακεκριμένος καὶ θειασώτης τῶν ἀγώνων μας. «Οἱ ὀλίγοι οὗτοι Γραικοί, προσέθηκεν εἶτα στραφεὶς πρὸς τὸν παρακαθήμενον γέροντα, ἕτερον ἑλληνιστὴν καὶ φιλέλληνα, celle poignée de Grecs, ἀνακαινίζουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ σήμερον πολιτικῇ τοῦ Θηβαϊκοῦ τέρατος τὸ αἴνιγμα. Καυχῶνται γὰρ

ἐπὶ εὐθείᾳ ἑλληνικῇ καταγωγῇ, καὶ ἐν τούτοις ἀντιποιοῦνται τὴν Ῥωμαϊκὴν τοῦ Κωνσταντίνου κληρονομίαν. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἐνῷ Ῥωμαῖοι, ἕως πρὸ ὀλίγου ἐπωνομάσθησαν, ἰδοὺ νῦν ἐξιδιάζονται τὴν ἔνδοξον γῆν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης! Τὸ δὴ παραδοξότερον, ὑπομειδιῶν προσελέξατο, οἱ πλεονέκται οὗτοι φίλοι μας πρὸς μηδὲν ἄλλο βλέποντες, ἢ πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον, τὸ μὲν πρωὶ καλοῦνται κατὰ λόγον ἱστορικὸν Ἕλληνες, ἐν δὲ μεσημβρίᾳ λέγονται κατὰ λόγον πολιτικὸν Ῥωμαῖοι, τὸ δὲ ἑσπέρας ἀμφότερα συμβιβάζοντες γίνονται Γραικορωμαῖοι. Πῶς δ' ἐξηγοῦσι τὴν ἀλλόκοτον πολυμορφίαν; Διὰ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Καὶ ὅμως, ἀνάθεμά με, ἂν εἰς τοὺς χρονογράφους τῆς Κατωτέρας Αὐτοκρατορίας εὗρον ποτὲ τὸν Ῥωμαϊσμὸν συντεταυτισμένον τῷ Ἑλληνισμῷ.

Ἄδικον, οὕτω πως διαλεγόμενος καὶ οὕτω κρίνων, δὲν εἶχεν ὁ εἰλικρινής μας φίλος. Ἐφυλλολόγησε τὰ Βυζαντινὰ χρονικά, συμπαρέβαλε κείμενα καὶ μαρτυρίας εἰς ἔρευναν τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν οἱ δύο συμβεβλημένοι ἐθνισμοὶ συνταυτίζονται, ἀλλ' οἱ πόνοι του ἀπέβησαν ἀλυσιτελεῖς· ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ μεσαιῶνος δεν ἐπεφάνη αὐτῷ, ἢ περιβεβλημένος τὴν σχολαστικότητα καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν χρονογράφων τινῶν ψευδαττικιστῶν.

Ἀλλά, φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς ἐκ περιτροπῆς ἐρωτήσωμεν· τίς βεβαιοῖ, ὅτι τὰ συγγράμματα αὐτὰ ὀρθῶς τε καὶ ἀπαραπλάστως διερμηνεύουσι τὸ πνεῦμα, τὴν φύσιν, τὰς ῥοπάς, τοὺς ἱστορικοὺς

νόμους τῶν χρόνων ἐκείνων; ὅτι τὴν μακρὰν ἐκείνην πολίτευσιν παριστῶσιν ἐν ἀκριβείᾳ, καὶ ἀξιοπιστίᾳ καὶ ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις αὐτῆς; Ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος ἀπομνημονευμάτων δὲν εἶναι ῥαψῳδήματα παράτροπα, πολὺν μὲν τὸν κρότον ἐμποιοῦντα εἰς τὴν ἀκοήν, οὐδόλως δὲ ἀποκαλύπτοντα τοὺς ἐνδομύχους λόγους, τὸν ἐσωτερικὸν τῆς πολιτείας ὀργανισμόν ;

Ἡ χρονογραφία τοῦ Δυτικοῦ μεσαιῶνος, πρὶν ἢ λάβῃ τὸ κῦρος τῆς ἀξιοπιστίας, καὶ εἰς τιμὴν ἱστορικὴν ἀναγορευθῇ, προϋπεβλήθη εἰς ἀνάκρισιν μακράν, εἰς αὐστηρὰν ἐξέλεγξιν καὶ προευκρίνησιν. Ἄλλο γὰρ χρονογραφία, καὶ ἄλλο ἱστορία. Ἐνῷ δὲ χρόνος παρῆλθεν οὐ βραχύς, ἀφ' ὅτου ἤρξατο ἡ κριτικὴ τοιαύτην βάσανον, ὅμως ἡ χρονογραφία τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης ἀνεξάρτητος εἰσέτι δὲν ἐκηρύχθη τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπικρίσεως.

Πῶς δὲ ἡ χρονογραφία ἡ Βυζαντινή, χρονογραφία διὰ λόγους πολλοὺς ἀσυγκρίτως ἐπισφαλεστέρα τῆς Δυτικῆς, χρονογραφία πάντως μέχρι τοῦ νῦν ἀνεπίκριτος, ἀβασάνιστος, ἀδιασάφιστος, πῶς ἐν ἀκαρεῖ λαμβάνει τὸ κῦρος τῆς ἀξιοπιστίας; πῶς μεταβάλλεται εἰς οὐσίαν ἱστορικήν; πῶς ἐπαγγέλλεται νὰ διαλύσῃ τὰ αἰνίγματα τοῦ ἀνατολικοῦ μεσαιῶνος, καὶ νὰ δηλώσῃ τοὺς ἱστορικοὺς νόμους τῆς ἐποχῆς; πῶς αὐτόθεν ἑρμηνεύει τὰς φάσεις, τὰς συγκρούσεις τῶν ἰδεῶν, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν παραδόσεων; πῶς τέλος πάντων μαρτυρεῖ τὸ ἀσυγκέραστον τῶν συμβιωσάντων ἑτεροφυῶν ἐθνισμῶν; Καί, συνελόντι εἰπεῖν, πῶς

προϊὸν ἀκατέργαστον, ὕλη πεπλησμένη κομματικῶν παθῶν, μνημεῖον παντάπασιν ἐπιπόλαιον, ἐξελήφθη ὡς ἀναμάρτητος ἀλήθεια, καὶ μετεβλήθη εἰς δογματικὸν διήγημα μετονομασθὲν εἰς τὰς ἡμέρας μας Ἱστορία τῆς Παρακμῆς καὶ Πτώσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας;

Ὁμολογούμενον ὅτι ὁ Μοντέσκιος, ὁ Μαβλῆς, ὁ Λεβῶς, ὁ Γίββων, καὶ ὅσοι ἄλλοι περὶ Παρακμῆς καὶ Πτώσεως Ῥωμαίων συνέγραψαν, εἰς πηγὴν τοιαύτην ἠρύσαντο τὴν οὐσίαν τῆς ἱστορίας των, ἐντεῦθεν ἐπορίσαντο τοὺς νόμους καὶ τοὺς λόγους τῆς Ῥωμαϊκῆς τελευτῆς. Ἐπὶ τοιούτου ἐδάφους οἱ τρόφιμοι τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ᾠκοδόμησαν τὸ Μαυσωλεῖον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐθνότητος· ἔδαφος κατὰ πᾶσαν ἀλήθειαν ἔμπλεον ἐρειπίων Ἑλληνικῶν, καὶ Λατινικῶν λειψάνων, διὸ καὶ πρόσφορον εἰς φιλοσοφικὰ θρηνῳδήματα.

Ἡ ἱστορικὴ αὕτη σχολή, θρέμμα ἐποχῆς ὀλιγοπίστου, λίαν εὐπίστως τὰς Βυζαντινὰς μαρτυρίας παραδεχθεῖσα, καὶ ταύτας ὄργανον προκατειλημμένου τινὸς συστήματος ποιήσασα, ἐπέθηκε τῇ ἐμπαθείᾳ τοῦ χρονογράφου ποῦ μὲν τὴν ἐμπάθειαν τοῦ ῥήτορος, ποῦ δὲ τὴν γνωμοτυπίαν τοῦ φιλοσόφου. Διδάσκαλος Πυῤῥωνισμοῦ, ἠθογράφος ἐπιῤῥεπὴς εἰς τὴν εἰρωνείαν καὶ τὴν χλεύην καὶ τὸν ἐκ τρίποδος δογματισμόν, πρὸς τοῦτο μόνον ἀπέβλεψε μέγα πονήσασα, πρὸς τὸ παρατεῖναι τὸν βίον τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ ἐπέκεινα τῶν ἱστορικῶν αὐ-

τοῦ ὁρίων. Κατ' αὐτὴν, μόνος ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τελικῆς ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως ἐμψυχῶν, κινῶν, διατρέφων, περισώζων τὴν Βυζαντινὴν πολιτείαν εἶναι ὁ δαίμων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸ πολλοῦ ἀποβιώσαντος καὶ ἐνταφιασθέντος, μόνος οὗτος ἐπικρατεῖ. Οὐδεμίαν ἱστορικὴν ἢ θρησκευτικὴν παράδοσιν, οὐδεμίαν αὐτόματον ἐνέργειαν ἐπιδεικνύει τὸ ὑπήκοον. Τί ἐστιν ἡ ἐγχώριος Ἐκκλησία; σύλλογος γλισχρολόγων καὶ δεισιδαιμόνων σοφιστῶν, μηδεμίαν ἀξιόλογον αὐθεντίαν διαφρουρῶν, οὐδὲν πρόσωπον ἀληθῶς ἱστορικὸν ὑποκρινόμενος. Τί δὲ ἡ γραμματολογία; Δεῖγμα τρανὸν τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Περὶ δὲ ῥοπῶν ἱστοριονομικῶν τῆς κοινωνίας· περὶ δὲ πορείας ἰδεῶν, παραδόσεων, πίστεως· περὶ δὲ λαοῦ καὶ δημώδους γλώσσης καὶ συμπτωμάτων λαϊκῆς προκοπῆς, οὐ λόγος τούτων οὐδ' ἀριθμός· ἄλλη γὰρ πραγματικότης πλὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς ψυχοῤῥαγίας οὐκ ἐντυγχάνεται. Μόνος ἄρα τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ προβιβαστὴς ὑπάρχει αὐτὸς ὁ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἀνακαινισθεὶς ἐν τῇ Ἑσπέρᾳ Λατινισμός· αὐτὸς, ὅστις ἀνεδέξατο τὴν ἐντολὴν τοῦ γονιμοποιῆσαι τοὺς σπόρους τῆς ἀρχαιότητος ἐν γῇ παρθένῳ, τοῦ νεοποιῆσαι τὸν γεγηρακότα κόσμον, καὶ ἐγκεντρίσαι τῇ χριστιανικῇ Πολιτείᾳ τὴν εὐνομίαν τῆς Ῥώμης, τὴν φιλελευθερίαν τῶν μεγάλων πολιτῶν. Θέαμα δὲ διδακτικόν! Ἐνῷ ὁ Ῥωμαϊσμὸς ἐν Ἀνατολῇ τήκεται, μαραίνεται καὶ ἐλεεινῶς μετὰ μακρὰν ἀγωνίαν παραδίδει τοῖς Τούρκοις τὴν ἐσχάτην πνοὴν, ἰδοὺ

κατὰ Δύσιν ὁ Ῥωμαϊσμὸς ἀναστοιχειοῦται καὶ εἰς δόξαν ἐπανέρχεται, τροπούμενος τὴν βαρβαρότητα δι' αὐτῆς τῆς βαρβαρότητος!

Ἄρα λοιπὸν πάντως ἄγονοι, πάντως ἀναποτέλεστοι παρέρχονται τοσοῦτοι πολιτικῆς ὑπάρξεως αἰῶνες! Ἄλλο θέμα λοιπὸν προσφορώτερον εἰς θεατρισμὸν τῆς Π α ρ α κ μ ῆ ς καὶ Π τ ώ σ ε ω ς τῶν ἐθνῶν, ἄλλο μέσον εἰς παραδειγμάτισιν τῆς ἀσκοπίας τῶν πολιτευμάτων δὲν ὑπῆρχε, πλὴν τῆς ἐν Κωσταντινουπόλει κηδείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ, πλὴν τῆς ἑκατόμβης μιᾶς ὅλης ἱστορίας!

Εἰς χρόνους πολιτικῆς δουλείας, ἢ βαρβαρικῶν κατακτήσεων, ἢ μεστοὺς ὀργασμοῦ θρησκευτικοῦ, ὅταν μάλιστα ἡ φωνὴ τῶν λαῶν καταθλίβεται, ὅταν ἡ κοινὴ γνώμη, καὶ ὁ ἐθνικὸς λόγος δὲν ἡγεμονεύωσιν, ὅταν ἡ γραπτὴ ἱστορία συμφέροντα μοναρχικὰ ἢ πνευματικὰ ἁπλῶς ὑπηρετοῦσα οὔτε τὰς ἐνεστώσας εὐχὰς τοῦ πλήθους ἑρμηνεύῃ, οὔτε τὰς μελλούσας προμαντεύῃ, τότε ἕκαστον ἐθνικὸν ὄνομα ὑπὸ τῆς συνηθείας καθιερωμένον ἐγκρύπτει μίαν τινὰ ἰδέαν περιέχουσαν τοῦ χρόνου τὸ πνεῦμα, σημειοῖ μίαν ἡλικίαν ἐθνικὴν ἧς τὰ ἴχνη αἱ διφθέραι δὲν διέσωσαν. Δίκαιον δὲν εἶναι, νὰ ἀποκλείωμεν τῆς ἐρεύνης τοιαύτας ἐκφράσεις αὐτομάτους καὶ εἰλικρινεῖς. Δύνανται πολλάκις αὐτὰ τὰ σημεῖα νὰ ὁδηγήσωσι τὸν κριτικὸν κατὰ τὴν ἀναδιφήν, ὃν τρόπον οἱ ἐπὶ τινων βράχων δυσβάτων ἐγκεκτισμένοι φανοὶ χρησιμεύουσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς τῷ πρωρεῖ πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ δρόμου του, ἢ καθὼς

οἱ ἐκ διαλειμμάτων ἐμπεπηγμένοι πάσσαλοι περισώζουσιν ἀποπλανόμενον ὁδοιπόρον. Ἔχει καὶ ἡ Ἱστορία, ὡς ἡ Νομισματικὴ, μονογράμματά τινα, δι' ὧν ἐνίοτε ὁ ἐπιστήμων ἀποκαλύπτει δῆμον καὶ πόλιν ἀμνημόνευτον, ἢ σαφηνίζει συμβάν τι φιλονεικούμενον. Ἡ Θεία Πρόνοια διεφύλαξε τὰ σύμβολα αὐτὰ ἐπὶ χαλκίων, καὶ λίθων, καὶ διφθερῶν καὶ πυραμίδων, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐν στόματι λαῶν, ἵνα ἐλθούσης τῆς ὥρας, δι' αὐτῶν οἱ μεταγενέστεροι ἐξιχνιάσωσι τὰ ἄδηλα καὶ κρύφια τοῦ παρελθόντος.

Τὸ χρήσιμον τοιαύτης ἐξετάσεως καθόλου παριδόντες οἱ νεώτεροι μεσαιωνολόγοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ δὴ κυριώτερον πάσης ἑκάστης ἱστοριογραφίας, τὸν ὁρισμὸν τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων παραλείψαντες, οὐδέποτε διέκριναν τὴν βαθμιαίαν τῆς Βυζαντινῆς πολιτείας ἐπίβασιν ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ὀνομασίαν, οὔτε δεόντως ἐξηκρίβωσαν τὴν ἱστοριονομικὴν ἀξίαν ἑκάστης φάσεως ὀνομαστικῆς. ΓΡΑΙΚΟΣ καὶ ΡΩΜΑΙΟΣ εἰς τὰς συγγραφὰς τούτων δηλοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτό· λέξεις, αἵτινες, ἀπολέσασαι πᾶσαν ἐν τῷ κυκεῶνι τῶν Βυζαντινῶν γεγονότων σημασίαν πολιτικὴν ἢ ἐθνικὴν, κατήντησαν, ὁτὲ μὲν ὅροι γεωγραφικοὶ, τὰς Ἀνατολικὰς χώρας ἀπὸ τῶν Δυτικῶν διακρίνοντες, ὁτὲ δὲ ῥήσεις συνθηματικαὶ, παραδεδομέναι εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ συγγραφέως. Ἔχει δὲ τὸ μέρος της εἰς τὴν σύγχυσιν καὶ ἡ δυσμένεια. Πρόκειται φέρ' εἰπεῖν περί τινος πράξεως ἀξιεπαίνου, οἷον ἀνδραγαθήματος, εὐτολμίας, ἢ-

ρωϊσμοῦ, πατριωτισμοῦ; Ὁ ἱστορικὸς, εἰς ἀνάμνησιν τῆς θρυλλουμένης ῥωμαϊκῆς μεγαλοψυχίας, πρόχειρον ἔχει τὸ ὄνομα τὸ Ῥωμαϊκόν· ἀποκαλεῖ, δηλαδὴ, Ῥωμαῖον τὸν τῆς ἐγκωμιαζομένης πράξεως αὐτουργόν. Τοὐναντίον δὲ, πρόκειται περί τινος στρατιωτικῆς ἀποτυχίας, ἢ ἀπιστίας πρὸς βαρβάρους ἢ μηχανοῤῥαφίας αὐλικῆς; Τότε ὁ τῆς πτώσεως τῶν Ῥωμαίων ἱστορικὸς βαρυθυμεῖ, συνοφρυοῦται, καὶ τὸν κάλαμον ἐμβάπτων εἰς οἰστρομανῆ χολὴν, ἐπιτίθησιν, εἰς ἀνάμνησιν δῆθεν τῆς Ἑλληνικῆς χαυνότητος, τὸ ὄνομα τὸ Γραικικόν. Τίς πάντοτε ὁ ἁμαρτωλός; ὁ Γραικός. Τίς δὲ ὁ τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ διαπράττων; ὁ Ῥωμαῖος. Ἀδιάφορον, ἐὰν λόγος συμπέσῃ περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ἐὰν σήμερον ἁμαρτήσῃ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τὴν χθὲς ἀριστεύσας. Ὑπόλογος παντὸς πλημμελήματος οὐδεὶς ἄλλος, ἢ ὁ ταλαίπωρος Γραικὸς, μόνος δ' ἐνεργὸς ἀνδραγαθημάτων ὁ φέρων τὸ περικλεὲς τῆς Ῥώμης ὄνομα.

Ἀγαθῇ τύχῃ, τὴν Βυζαντινὴν χρονογραφίαν, ἥτις γέγονεν ὁδηγὸς εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ ἀνατολικοῦ μεσαιῶνος, ἀνίκανον καὶ ἐπισφαλῆ σήμερον καταγορεύει γινόμενόν τι βέβαιον, σπουδαῖον, ἀξιόπιστον ὑπέρ τι καὶ ἄλλο, ἡ ἀναβίωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἐπανατολὴ τοῦ δεδυκότος πλανήτου, ἡ τὴν ἐνδελέχειαν, τὴν ἰδιοπροσωπίαν, τὴν αὐθυπαρξίαν τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος μαρτυροῦσα Νεοελληνικὴ τοῦ αἰῶνός μας ἀναγέννησις. Πεπρωμένος ἦν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς αὐτόθεν ν' ἀναγνώσῃ καὶ νὰ διερμηνεύσῃ τὴν δέλτον τῆς τύχης του, δαδουχούσης τῆς ἀστραπῆς τοῦ 1821.

αὐτὸς κεκλημένος ἦν νὰ καταδείξῃ, ὅτι ἡ μετὰ Χριστὸν καὶ ἐν Χριστῷ πολιτεία του δὲν ὑπῆρξε νοσηρά τις καὶ μαρασμώδης παραφυὰς τῆς προγενεστέρας Ῥωμαϊκῆς διαίτης, οὐρά τις ἑτοιμόσβεστος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κομήτου τοῦ πρὸς στιγμὴν διαυγάσαντος τὴν Ἀνατολήν. Οὗτος αὐτὸς ἦν κεκλημένος νὰ προσάψῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπισημότητα εἰς τὸν παρελθόντα βίον του, νὰ ἐντυπώσῃ τὴν σφραγῖδα τῆς νομιμότητος, τὴν αὐθεντίαν τοῦ λόγου ἐπὶ τῶν προηγουμένων, ὅσα συναπετέλεσαν τὸ ξένισμα τῆς ἐθνεγερσίας του· πεποιθὼς, ὅτι γένος, οὗ τὰ γενέθλια καὶ τὴν βίωσιν ἀνεπιφυλάκτως δὲν καθωμολόγησεν ἡ Ἱστορία, ὁμοιάζει Βασιλέα οὐκέτι ἐν ἱερῷ παραδεχθέντα τὸ χρίσμα καὶ τὸ στέμμα.

Τὸ πρόσφατον φαινόμενον τῆς Ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως διαφωτίζει τὰν σκοτίαν τοῦ μεσαιῶνος, ἀντιτάσσει τῇ ἀψύχῳ καὶ νεκρᾷ χρονογραφίᾳ Ἱστορίαν ἔμψυχον, ἔμβιον, πάλλουσαν, ἀληθινὴν, δοκιμάζει καὶ ἀνεκκλήτως ἐπικρίνει τὰ παραμεμορφωμένα τοῦ παρελθόντος διηγήματα. Ἔκτοτε ἡ χρονογραφία διηγεῖται, τὰ δὲ συμβάντα συγκρίνει, χωρίζει, συνδυάζει, καὶ ἡγεμονικῶς ἐξελέγχει ἡ ἱστορία τῆς Παλιγγενεσίας μας.

Πόθεν προέρχεται ἡ καινὴ αὕτη ἐξουσία; Ἐπὶ τίνων ποτὲ δικαίων στηρίζεται ἡ βάσανος ἣν ἀντιποιεῖται ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς ζωῆς ὁ λόγος τῆς Νεοελληνικῆς ἀναβιώσεως;

Ἡ ἐξουσία θέλει διατρανωθῇ, ὅταν ἐρευνήσωμεν τὴν φύσιν καὶ παραβάλωμεν τὰ στοιχεῖα

τῶν δύω βίβλων αὐτῶν, δηλαδὴ τῆς νεκρᾶς Βυζαντινῆς καὶ τῆς ἐμψύχου νεωτέρας· ὅταν παραλληλίσωμεν τοὺς χαρακτῆρας τῆς χρονογραφίας πρὸς τὰς παρακτικὰς ἀρχὰς τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνός μας.

Καὶ βαίνομεν ἀχρονοτριβήτως εἰς τὴν ἐξέτασιν·

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ.) Τὸ πολύτομον σῶμα, ἐξ οὗ σύγκειται ἡ λεγομένη Ἱστορία τῆς Κατωτέρας Αὐτοκρατορίας, ἔργον εἰς ὃ συνειργάσθησαν καὶ κληρικοί, καὶ λαϊκοί, καὶ αὐτοκράτορες, ὑφίσταται γέννημα πάντως ἰδιόμορφον ἐν τῇ γραμματολογίᾳ τῆς Εὐρώπης. Δὲν ὁμοιάζει οὔτε τῇ πρεσβυτέρᾳ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, ἥτις πέφυκεν ἐξεικόνισις κοινωνίας ὀργώσης, πολιτείας τυρβαζομένης ὑπὸ παθῶν νεανικῶν, ὁρμώσης πρός τι τέρμα προσεχές, καί τοι ἄγνωστον, οὔτε τῇ χρονογραφίᾳ τοῦ δυτικοῦ μεσαιῶνος, ἥτις ὑπάρχει γέννημα χρόνων νεωτέρων, προϊὸν λαϊκῆς ἀναστοιχειώσεως, εἰκὼν ἀφελὴς μέν, ὅμως ζωηρά, πάντων τῶν κοινωνικῶν ἐλατηρίων, δι' ὧν ἡ εὐρωπαϊκὴ συμπολιτεία ἐκ βαρβαρότητος ἀνανήψασα προέβη εἰς ἐλευθερίαν καὶ φωτισμόν.

Κύριον ἀπ' ἐναντίας χαρακτήρισμα τῆς Βυζαντινῆς Γραμματολογίας εἶναι ἡ ἀπαραλλαξία, τὸ ἀμετάθετον, τὸ μονόμορφον, τὸ στερεότυπον. Ἡ Ἱστορία τῶν αὐθορμήτως βελτιουμένων πολιτειῶν δύναταί πως νὰ παρομοιασθῇ εἰς πλοῖον οὔρια θαλασσοποροῦν· ἀλλ' ἡ Βυζαντίς, ἀπεικόνισμα κοινωνίας ὑπὸ νόμων ἀντιθέτων κυβερνω-

μένης, ῥιζοβολεῖ βαθέως εἰς τὴν γῆν, καὶ τόσῳ μᾶλλον εὐδοκιμεῖ, ὅσῳ στερεώτερα ἐμφυτεύεται καὶ ἐπισχύεται εἰς τὴν ἄρουραν τῆς γεννήσεώς της. Δρῦς αἰωνόβιος, βαθύρριζος, εὐμήκης, ἣν κλονοῦσι μὲν οἱ ἄνεμοι, θέλει δὲ καταβάλει μόνος ὁ κεραυνός.

Ἡ Βυζαντινὴ Γραμματολογία, περιβλέπουσα τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνικῆς ἀτμοσφαίρας, σπανίως στρέφει τὸ βλέμμα πρὸ ποδῶν. Σχεδιάζει κακοτέχνως τὴν κεφαλὴν, ἢ μόνην τὴν προτομὴν, δὲν περιγράφει ὁλόκληρον τὸ σῶμα. Τῶν Κομνηνῶν ἢ τῶν Παλαιολόγων τὰ πρόσωπα, τὰ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ καιροῦ ἐκείνου τετυπωμένα, δίδουσιν ἰδέαν ὁπωσοῦν σαφῆ τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης τῶν μετὰ Χριστὸν πατέρων μας.

Περιωρισμένη, λοιπὸν, ἡ τῆς χρονογραφίας ταύτης περινομὴ, προσδιωρισμένη ἡ δόσις τοῦ ἀέρος, ὃν εἰσπνέει, προϋπολελογισμένα μαθηματικῇ τινι ἀκριβείᾳ τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας της.

Τὸ ἔργον της στρέφεται διαρκῶς περὶ τρία τινά·

Α'. Περιγράφει τας αὐλικὰς περιπετείας, τὰς σπονδὰς ἢ τοὺς πολέμους τῆς Βασιλείας, τὰς πράξεις τῶν ἀρχόντων καὶ στρατηγῶν, πᾶν, ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν.

Β'. Ἐκθέτει τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ἀγῶνας τοῦ κλήρου κατὰ τῆς αἱρέσεως, καὶ ὅ,τι ἄλλο διαφέρει τὴν πνευματικὴν καὶ ἱερατικὴν τάξιν.

Γ'. Ἐκτυποῖ τὴν διανοητικὴν τῆς κοινωνίας κατάστασιν, ἣν παρίστησι νῦν μὲν θεολογοῦσαν,

ἄλλοτε δὲ ςιχουργοῦσαν, καὶ πάλιν ἄλλοτε γράφουσαν ὕλην φιλολογικὴν ἀνάμικτον.

Ἐν περιλήψει, Αὐλή, Ἐκκλησία, Σχολή, ἰδοὺ τὰ τρία θέματα περὶ τὰ ὁποῖα στερεῶς καὶ ἀδιατρέπτως περιφέρεται ἡ τὸν Βυζαντινὸν κόσμον ὑποτυποῦσα γραμματολογία ἐκείνη.

Ἱστορία τῆς Μοναρχίας! Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας! Ἱστορία τῆς Διανοίας! Τί δή; Καὶ εἴπομεν τὸν κύκλον στενόχωρον! Ἀλλ' ὁ ὁρίζων φαίνεται ἀπέραντος! Ἀλλὰ τὰ τρία ταῦτα κεφάλαια ὄντως ἐμπεριέχουσι κόσμον ὁλόκληρον!

Μὴ σπεύδωμεν· ἐπίκειταί τις περιορισμός.

Ποῖον τὸ κύριον καθῆκον, καὶ συγχρόνως τὸ χάρισμα πάσης ἱστορίας ἀξιολόγου; Ἡ ἀμεροληψία περὶ τὴν συγγραφήν, ἡ δικαιοκρισία, ἡ ἀπάθεια, δείγματα τῆς εὐσυνειδησίας τοῦ συγγραφέως, τεκμήρια ἐκτεταμένης τινὸς γνώμης κοινῆς ἐπικρινούσης τὰ ἔργα τῶν ἀρίστων. Ὁ ἐκλεκτὸς ἱστορικὸς εἰς οὐδὲν κόμμα ἀνήκει, οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν τάξιν ἐκπροσωπεῖ, οὐδεμιᾷ ἰδέᾳ μερικῇ δουλεύει. Ἡ συνείδησίς του ἐκφράζει τὴν κοινὴν συνείδησιν· ἡ δὲ φωνή του, φωνὴ αἰῶνος. Ἐντεῦθεν προέρχεται ὁ δαιμόνιος καὶ θρησκευτικὸς τῆς ἱστορίας χαρακτὴρ, ὁ καθολικὸς ἐκεῖνος λόγος, ὅστις τὸ σχῆμα τῆς ἀνθρωπότητος καθίστησιν ὁμοίωμα τοῦ Θείου Λόγου, καθέδραν Πνεύματος Καθολικοῦ. Ἄφελε ἀπὸ τῆς ἱστοριογραφίας τὴν ἀπάθειαν! Μετέβαλες παραυτίκα τὸ ἱστορικὸν πανόραμα ἐς εἰκόνα οἰκογενειακήν, ἣν ὁ Ζωγράφος μᾶλλον ἢ ἧττον παρεκάλλυνεν.

Καὶ ἀκριβῶς αὐτοῦ τούτου τοῦ χαρίσματος στεροῦνται οἱ Βυζαντινοί. Ἕκαστος γὰρ κατ'ἰδίαν ἀνήκει εἰς μίαν τῶν ἀνωτέρω τάξεων, ἣν ἐξυπηρετεῖ αὐτοπροαιρέτως ἐὰν θεολόγος, ἐμμίσθως δὲ ἐὰν ἱστορικός. Ὁ Ἀξιωματικὸς τῆς Αὐλῆς, ὁ Κουροπαλάτης, ὁ Παρακοιμώμενος σεμνοῦσι τὴν πολιτικὴν τοῦ κυρίου των βιογραφίαν, συνήθως ἀρχόμενοι ἀπὸ κόσμου καταβολῆς. Ὁ Πατριάρχης, ὁ Μητροπολίτης, ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ Μοναχὸς πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσιν οὗτοι τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῶν ἀγώνων της τὴν ἐξύμνησιν. Ἐπὶ τέλους ὁ ἰδιωτεύων λόγιος προασπίζει τὴν ἀκεραιότητα τῆς γραμματικῆς, τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἀττικισμοῦ, γυμνάζεται εἰς σχολαστικὰ φιλοπονήματα, ἀποθησαυρίζει τὰ λείψανα τῆς προγονικῆς περιουσίας. Ἀλλ' ὁ κύκλος τῶν τριῶν τούτων ἱστορικῶν εἰδῶν εἶναι ἀμεταθέτως προκεκανονισμένος. Ἐὰν δέ τι βιβλίον παράφωνον συνταχθῇ, ἐὰν ἐκδοθῇ ὑπόμνημά τι ἀπᾷδον τοῖς δεδογμένοις, ταῦτα θᾶττον ἢ βράδιον γίνονται πυρὸς ἀνάλωμα, ἡ δὲ μνήμη τοῦ συντάκτου ἀναθεματίζεται.

Ὡς ἐκ τούτου, ἡ συγγραφὴ ἀποβαίνει ἐμπειρικὴ τρόπον τινὰ καὶ ἀριθμοῖς συνηρθρωμένη, ἐξέρχεται μονόχρους, στερεότυπος, καὶ μίαν μόνην ἰδέαν πάσαις δυνάμεσι θεραπεύουσα, τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς συντηρήσεως, τὸν ἄνωθέν πως ἐπιβληθέντα νόμον τῆς ἀπαραλλαξίας.

Εὔκολος δὲν εἶναι ὁ ἀκριβὴς τῆς Βυζαντίδος ὁρισμός. Ἀλλὰ νομίζομεν σαφῶς τὸν λογισμὸν

μας ἐκφράζομεν λέγοντες, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἄλλον ἀέρα δὲν ἀναπνέει, παρὰ τὸν τοῦ παρελθόντος, ὅτι ζῇ καὶ διατηρεῖται τὴν σίτησιν ποριζόμενος εἰς μόνας τὰς ἀναμνήσεις του. Μικρὰ περὶ τοῦ παρόντος φροντίς. Τί ἐστι παρόν; Ὄνειρον, σκίασμα ἀπατηλὸν καὶ παρήμερον· μόνη δὲ ἀλήθεια καὶ πραγματικότης, τὸ παρελθόν. Ἐνταῦθα ἡ Κιβωτὸς τῆς σωτηρίας, τὸ ταμεῖον τῶν παραδόσεων· ἐνταῦθα τὸ Θεῖον ἐπεφοίτησεν· ἐνταῦθα καὶ πίστις καὶ ἐλπὶς καὶ πᾶσα διάπυρος προσδοκία. Μὴ λοιπὸν τὸν νοῦν τῆς ἱστορίας αὐτῆς ζητήσῃς εἰς τὸ παρὸν, καὶ ἧττον εἰς τὸ μέλλον, πρὸς ἔκφρασιν τοῦ ὁποίου λείπει καὶ αὐτὴ ἡ ἁρμοδία λέξις σχεδόν· οὕτως ἄχρηστον καὶ ἀσύνηθες ὑπάρχει τὸ αἴσθημα τῆς μελλούσης ἱστορίας! Τὰς πηγὰς πάσης οἱασοῦν μερίμνης ζήτησον μᾶλλον εἰς τὰ προγεγενημένα, ὅθεν αἱ θρεπτικαὶ καὶ ζωογόνοι ἰκμάδες ἀποῤῥέουσι, καὶ ὅπου παλινδρομοῦσιν αἱ ἀνασκοπαὶ τοῦ παραρτήματος τούτου τῆς ἀρχαιότητος. Ἀγῶνες σωματικοὶ καὶ διανοητικοί, πόλεμοι, σχίσματα, ἔριδες, ὁλοκαυτώσεις πρὸς τί τελοῦνται; Ὑπὲρ ἀκεραιότητος παρελθόντος, τῆς πανιέρου ταύτης ἀκροπόλεως, ὅπου ἄλλως τε περιφρουροῦνται ὁ λόγος τῆς ἐνεστώσης ὑπάρξεως, καὶ ὁ σπόρος τῆς μελλούσης. Προκειμένης ἀμύνης τοιούτου θησαυροῦ, Θρόνος, Θησιαστήριον, Σχολὴ σπανίως διχονοοῦσι. Μάχεται μὲν ἰδίως ὁ Βασιλεὺς ὑπὲρ ἀκεραιότητος τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας· μάχεται δὲ ἡ Σύνοδος ὑπὲρ ἀκεραιότητος πίστεως· μάχεται καὶ ἡ Σχολὴ ὑπὲρ ἀκεραιότητος ἐπιστήμης.

ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς συναθληταὶ συμπυκνοῦσι τοὺς λόγους των ὅταν τυχόντως μία τις τῶν παραδόσεων, ἃς ἕκαστος κατ' ἰδίαν ἐκπροσωπεῖ, λάβῃ ὑφ' ὁμογενῶν ἢ ἀλλογενῶν τὴν ἐλαχίστην προσβολήν.

Ἴσως δυσχερὲς ἡμῖν σήμερον ἀποβαίνει, ἡμῖν, οἵτινες ἄλλως πως ἐκτιμῶμεν καὶ πολιτείαν, καὶ δόγμα καὶ γράμματα νὰ πεισθῶμεν, ὅτι τοιοῦτος ἀληθῶς ὑπῆρξεν ὁ ῥυθμὸς τοῦ μεσαιῶνός μας· ὅτι τριαρχία τις μὴ πολυμελὴς, ἑδρεύσασα καὶ ἐνεργήσασα ἐντὸς στενῆς περιφερείας, ἀντεπροσώπευσεν ἐπὶ χιλίους καὶ ἑκατὸν ἐνιαυτοὺς οὐ μόνον τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ σχεδὸν καὶ αὐτὴν τὴν σάρκα τοῦ ὑποτεταγμένου γένους, τὴν ἐγκοσμίαν τούτου βιωτὴν παντελῶς τῷ ἑαυτῆς σώματι ἐπισκιάσασα καὶ ἐπιπροσθήσασα.

Πῶς λαὸς, Ἑλληνικὴν ἔχων τὴν καταγωγὴν καὶ γευθεὶς ἤδη τῆς ἐλευθερίας, Λαὸς πολιτικὴν ἀναδείξας προσωπικότητα, τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν του βαθύτατα ἐγκολάψας τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ, πῶς ἐξέκλινεν εἰς κατάστασιν ἱστορικῆς ἀνυπαρξίας;

Πῶς ὁ διαδεχθεὶς τὴν μυθοθρησκείαν χριστιανισμὸς, τὸ δόγμα τοῦτο τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ὁ νόμος οὗτος τῆς τῶν ἐθνῶν ἀναγεννήσεως, ἡ ἀπαγγελία τῆς ἀναστάσεως, πῶς ἀντὶ τοῦ προάξαι τὸν Λαὸν αὐτὸν εἰς κρείττονα δόξαν καὶ σοφίαν καὶ ἐλευθερίαν, ἀπώθησεν αὐτὸν εἰς ἄβυσσον μηδενὸς, εἰς βάθος ἐθνικῆς ἀσυνειδησίας;

Καὶ ἐκ τρίτου, πῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχή, μήτηρ ἀγερώχων πολιτῶν καὶ τροφὸς δημοκρατῶν, ἡ ἀρχὴ ἥτις τοὺς Δήμους καὶ τὰς φυλὰς ἀπὸ Ῥώμης καταβολῆς εἰς πολιτικὴν συμμετοχὴν προσεκάλεσεν, αὐτὴ ἡ ἐπὶ Ταρκουϊνίου βασιλικὴν τυραννίδα καταργήσασα καὶ τοῦ Βρούτου τὴν μάχαιραν ἀκονήσασα μετέπειτα, πῶς ἡ διδάσκαλος αὕτη τοῦ πατριωτισμοῦ εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος ἐπιδημήσασα καὶ τὴν πίστιν τοῦ Πνεύματος ὁμολογήσασα, πεποίηκε τὴν ἐγχώριον ἐλευθερίαν ὄνομα πάσης οἱονεὶ σημασίας κενόν;

Παρὰ μικρὸν ἡ λέξις Λαὸς ἦλθε ν' ἀποβληθῇ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς συνηθείας. Ἐπικρατέστεραι δὲ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ Βυζαντινοῦ μεσαιῶνος διέμειναν αἱ φράσεις Ὄχλος, Συρφετός, Ὅμιλος ἀγυρτώδης, Λῦμα, τὸ Χυδαῖον, καὶ ἕτεραι τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἃς ἄλλως τε ὁ λογιώτατος οὐδέποτε μετεχειρίσατο μὴ κεχαρυκευμένας, εἰς ἐπίδειξιν μισοδημίας, ἐπιθέτοις ὑβριστικοῖς καὶ περιφρονητικοῖς. Καὶ ὅμως ὁ λογιώτατος οὗτος ὠνομάζετο χριστιανός.... Εἰς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα δύο περιστάσεις αὐτὴ καὶ μόνη ἡ Καινὴ Διαθήκη προσφωνεῖ ἀπεριφράστως καὶ ἐπικαλεῖται τοῦ Λαοῦ τὸ ὄνομα!

Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀμεροληψία λείπῃ, ἐὰν μηδεμία πρόοψις μέλλοντος, ἐὰν οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ πορείας ἐθνικῆς, περὶ σκοποῦ τῶν ἐπικρατουσῶν παραδόσεων, περὶ πολιτεύσεως λαοῦ, τίς οὖν ἡ ἱστορικὴ ἀξία τῆς Βυζαντινῆς γραμματολογίας; Ποῦ ἡ σὰρξ καὶ τὰ ὀστᾶ αὐτῆς; Ἐὰν

στερεῖται λαϊκῆς οὐσίας, ἐθνικῆς τινὸς ὠθήσεως, τίνα μεγάλην ἰδέαν διαδραματίζει; Ποῖον τάχα τὸ πνεῦμα, οὗ καταδεικνύει τὴν βαθμιαίαν σαρκοποίησιν; Τίνα τύπον ἰδανικὸν τίθεται πρὸ ὀφθαλμῶν;

Αὐτὴ μὲν καθ' ἑαυτὴν ἡ Βυζαντὶς, βίβλος ἐσφραγισμένη. «Οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα, ὅτι ὁ λαὸς οὐδέπω ἐδοξάσθη». Ἑτέραις ὅμως μελέταις συναρμοζομένη, πρὸ πάντων συμπαραβαλλομένη, καθὰ εἴπομεν, πρὸς τὴν Νεοελληνικὴν Ἀναγέννησιν καὶ ὑπὸ ταύτης δοκιμαζομένη, ἀποβαίνει ἱστορία ἀντὶ χρονογραφίας. Ἱστορία ἴσως μᾶλλον πάσης ἄλλης εὐρωπαϊκῆς ἐπιμαρτυροῦσα τὴν ἄμεσον τῆς Προνοίας ἐπενέργειαν, τὴν διδασκαλίαν τῆς προόδου, τῆς ἱστοριονομικῆς ἐπιστήμης τὴν ἀλήθειαν.

Βράχος τις γεγλυμμένος ἐν μέσῳ τῆς ἐρήμου παρίστα ποτὲ τὴν μορφὴν Αἰγυπτιακῆς Θεότητος. Ἦν δὲ ὁ βράχος ὅλος κεφαλὴ, διότι πρὸ πολλῶν αἰώνων τὸ ἐπίλοιπον τοῦ σώματος εἶχεν ἐμβυθισθῆ εἰς τὴν ἄμμον.

Ἰδοὺ ἡ εἰκὼν τῆς Βυζαντινῆς χρονογραφίας, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκὼν προσέτι τῆς μετὰ Χριστὸν Ἑλλάδος! Μόνη φαίνεται ἡ κεφαλὴ, ἥτις καὶ μόνη ἐνεργεῖ. Ἰδέαι ἀφῃρημέναι, ἀναμνήσεις, ἕλξις πρὸς τὴν παρελθοῦσαν περιωπὴν ἀκατάσχετος, ἐπιπόθησις τῶν προγεγενημένων· ἡ ζωὴ ὅλη συγκεντροῦται εἰς τὸ μνημονικόν. Τὰ δὲ λοιπὰ τοῦ σώματος μέλη, ἡ καρδία, ἑστία παθῶν, ὁρμητήριον ἐλπίδων τε καὶ αἰσθημάτων· αἱ χεῖρες, μέσον ἐργοποιΐας, βιομηχανίας, δραστηριότητος· οἱ πό-

δες, ὄργανα προβάσεως, ταῦτα διατελοῦσι καταδεδυμένα εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς πατρώας γῆς.

Ἦλθε σεισμὸς ἀνωφερής, σεισμὸς ὑποχθόνιος, ὅστις τὴν βεβυθυσμένην ἐκείνην θεότητα διὰ μιᾶς ἀναῤῥίψας, ὁλόκληρον ἀπεκάλυψε τὸ σχῆμά της. Τότε μόνον εἶδον οἱ ἀρχαιολόγοι, ὅτι ἡ Σφίγξ δὲν συνέκειτο ἐκ μόνης κεφαλῆς, ἀλλ' ἐνεκρύπτετο εἰς τὴν ἄμμον τῆς ἐρήμου ἄγαλμα τέλειον, ὁλομελές, ἀρτίως κατεσκευασμένον.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ. Ὁ σεισμός, ὅστις τὸ 1821 εἰς Ἀνατολὴν ἐκραγεὶς ἀντήχησεν ἄχρι Δύσεως, ἀνήγαγεν ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τὸ εἶναι τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅστις, τῇ παρουσίᾳ του συνεπλήρωσε, καὶ τῇ ἐνεργείᾳ του διερμηνεύει τὴν Μ. Χ. Ἱστορίαν τῆς πατρίδος του.

Ἐντεῦθεν περιαυγασθεῖσα ἡ γραμματολογία τοῦ ἀνατολικοῦ μεσαιῶνος, ἐξέφανε τοὺς ἀδιαγνώστους ἕως τότε νόμους τῆς πνευματικῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ῥωμαϊκὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Αὐτοκρατορία γέγονεν ἔκτοτε κρίκος συνδυαστικὸς δύο κόσμων ἀποκεχωρισμένων, τοῦ πολυθεϊκοῦ Πανελληνίου καὶ τοῦ χριστιανικοῦ· ἀπέβη σύνδεσμος αὐτοφανὴς καὶ ἀναγκαῖος, συνάπτων πρὸς τὸν καταρκτικὸν τῆς Εὐρώπης πολιτισμὸν τὸ μόνον εἰς τοὺς παρόντας χρόνους διασωθὲν ἀῤῥαγὲς λείψανον τῆς ἀρχαιότητος. Τὸν αὐτόν, ὡς ἔγγιστα τρόπον, ἡ Καινὴ Διαθήκη συνεπλήρωσε, διαφωτίζει, καὶ μεθερμηνεύει τὴν Παλαιάν.

Ἄγε δὴ ἀνιχνεύσωμεν τοὺς στοιχειώδεις νό-

μους, τὰ συστατικὰ ὄργανα, τὴν ψυχολογίαν, ὡς ἂν εἴποιμεν, τῆς Ἀναγεννήσεως ταύτης.

Τί παρατηροῦμεν ἀνατρέχοντες εἰς τὰ προοίμια, καὶ μελετῶντες τὰς διαθέσεις τοῦ γένους αὐθημερὸν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ;

Ὁμολογήσει πᾶς ἕκαστος, ὅτι τὰ ἑξῆς θεωρήματα ἐκ τῆς ἀκμῆς ἐκείνης ἀναπηδῶσι· καὶ δὴ πρῶτον,

Εἰς τὰ ἀρκτικὰ τοῦ ἀγῶνος ἀνδραγαθήματα σημειοῦμεν τὴν τελεσφόρησιν ἄλλων ἀγώνων προηγουμένων, ἀ γ ώ ν ω ν δ ι α ν ο η τ ι κ ῶ ν. Οἱ θούριοι τῆς ἐνάρξεως ὕμνοι ἀντηχοῦσι τὴν ἕως ἀπὸ ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως ἐρχομένην φωνὴν τῶν Λασκάρεων, τῶν Μουσούρων, τῶν Ἐπάρχων καὶ ἑτέρων Λογίων, ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν ἡγεμόνων, ἐν τοῖς συνεδρίοις τῶν Παπῶν τῆς 14ης καὶ 15ης ἑκατονταετηρίδος συνηγορούντων ἑλληνιστί τε καὶ λατινιστὶ ὑπὲρ τῆς ἀναξιοπαθούσης καὶ εἰς δουλείαν περιπεσούσης φυλῆς τῶν Ἑ λ λ ή ν ω ν. Ἀκούομεν ἡμεῖς ἀντιβοῶσαν εἰς τοὺς πρώτους τῶν παλληκαρίων ἀλαλαγμοὺς τὴν φωνὴν τοῦ Σχούφου, τοῦ Μηνιάτου καὶ ἑτέρων ἱεροδιδασκάλων τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος, φωνὴν ἐνθέρμους εὐχὰς πρὸς Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον ἀναπέμπουσαν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ ὀρθοδόξου Ἑ λ λ η ν ι κ ο ῦ πληρώματος. Προηγήθησαν τοῦ 1821 λόγιοι πάσης τάξεως, τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος περισαλπίσαντες, τὴν εὔκλειαν καὶ ἐξοχὴν αὐτῆς ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἀπογόνων πανηγυρίσαντες εἰς σχολεῖα, εἰς βιβλία, εἰς ἄμβωνας,

εἰς λόγους διεγερτηρίους. Τινὲς τῶν ῥαγιάδων ἐν Ἰταλίᾳ μαθητεύσαντες, ἐν Ῥωσσίᾳ ἐμπορευθέντες, καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης περιηγηθέντες, τὰ σπέρματα τῆς Ἑλληνικῆς ἰδέας μεταφέρουσιν οἴκοθεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Μετ' ὀλίγον δέ, λόγιοι ἀλλοεθνεῖς ἄρχονται συνδιαλέγεσθαι περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἀνοικοδομήσεως τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ Μίλτων, ὁ Μέγας Πέτρος καὶ ὁ Φενελών, φωστῆρες τῶν τριῶν προστατῶν τῆς νῦν Ἑλλάδος, διαῤῥήδην προφητεύουσι τῆς ἡμετέρας ἐθνότητος τὴν ἐπανόρθωσιν, ἐνῷ τρεῖς ἕτεροι τῆς διανοίας ἡγεμόνες, ὁ Βάκων, ὁ Μοντέσκιος, ὁ Λεϊβνίτιος προμηνύουσι τὴν ἀναπόφευκτον τῆς Τουρκίας πτῶσιν. Ἐκφωνεῖ τότε ὁ Ὀρλὼφ ἐν Πελοποννήσῳ τὸ θεσπέσιον τῆς Ἑλλάδος ὄνομα, καὶ ἡ γῆ ἐκείνη αὔτανδρος ἀναταράσσεται, καὶ ἡ δούλη γενεὰ σκιρτᾷ ἐν τῷ τάφῳ αὐτῆς καὶ ἀνακάθηται, καθάπερ ἄνθρωπος ἐξυπνίζων ἐξ ὀνειρώδους ληθάργου. Ὄρη, δάση, κοιλάδες τῆς ἐγκυμονούσης χώρας περιηχοῦσιν ᾄσματα ἡρωϊκά, ἀλαλὴν ἁρματωλῶν. Παῖδες, τὰ χριστιανικὰ τοῦ μεσαιῶνος ὀνόματα εἰς ἑλληνικὰ μεταλλάξαντες, ψάλλουσι παιᾶνας εἰς τὴν ἀνδρίαν, εἰς τὸν ἡρωϊσμόν, εἰς τὸν θάνατον, ὕμνους τὴν δουλείαν προκαταργοῦντας, νῦν μὲν ἐν ὀνόματι τοῦ Σταυροῦ, νῦν δὲ ἐν ὀνόματι τοῦ Διός, τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Ποσειδῶνος. Μετὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἐπιτείνεται ἡ πολυθεϊκὴ ἐπιδημία, ὥστε ἡ λέξις Ἔθνος, ἥτις ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως τὴν σημασίαν της ἀπολέσασα ἐδήλωσε τὴν εἰδωλολατρικὴν ὁμάδα, ἐπανακτᾷ τὴν προτέραν ἀξίαν καὶ τιμήν. . . .

Ἀλλ' ἔργον μας ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἡ ἀκριβὴς τῶν γεγονότων διεξιστόρησις. Ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς ἑξῆς ἰδέας· ὅτι τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος προηγεῖται, καὶ εἰς τὸν τοκετὸν τῆς ἐθνεγερσίας παραστατεῖ καὶ προεδρεύει παράδοσίς τις ζωηφόρος ὑπὸ τῶν τότε λογίων εὐαγγελιζομένη, ἣν ὀρθῶς θέλομεν ἀποκαλέσει παράδοσιν ἢ ἀρχὴν Ἑλληνικήν, Ἐθνικήν, Ἱστορικήν.

Ἀλλὰ μήν, ἐκτὸς ταύτης τῆς παραδόσεως, χρέος ἔχομεν καὶ ἑτέρου τινὸς φαινομένου νὰ σημειώσωμεν τὴν συνδρομήν. Τὴν ἐπισκεύασιν τοῦ Ἱστορικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ἐθνότητος διὰ τῶν γραμμάτων δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ἐκτιμήσωσι, καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως νὰ ὑπηρετήσωσιν, εἰμὴ μόνοι οἱ διὰ προηγουμένης παιδείας ἀξιωθέντες εἰς τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλεῖστον τοῦ γένους βεβυθισμένον ἦτο ἐν ἀπαιδευσίᾳ καὶ ἀγνοίᾳ παντελεῖ τῆς πατρῴας ἱστορίας του, διὰ τοῦτο τὸ σχέδιον τῆς ἐπισκευάσεως ἔμενε, σχετικῶς πρὸς τὴν ὁλοκληρίαν τοῦ γένους, περιωρισμένον ἐντὸς τοῦ συλλόγου τῶν λογίων, τῶν μυηθέντων τῆς προγονικῆς ἱστορίας τὰ μυστήρια, ἀπέμενεν, ὡς πρὸς τὸ γένος αὐτό, ἰδέα ἀφῃρημένη, ὅθεν καὶ ἀνίσχυρος εἰς τὴν γενικὴν ἐξανάστασιν τοῦ λαοῦ. Χρεία λοιπὸν ἦτο μέσου τινὸς προσθέτου, δημωδεστέρου τινὸς ἐλατηρίου, δυναμένου τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν ὀλίγων νὰ μεταδώσῃ πρὸς τὴν κοινωνίαν ἅπασαν, νὰ τρέψῃ τὸ ἐπινόημα τῶν

λογίων εἰς αἴσθημα" πάνδημον, νὰ παρέξῃ εἰς τὴν ἀφῃρημένην καὶ ἱστορικὴν ἀνάμνησιν σάρκα, ψυχὴν, καὶ κίνησιν αὐτόχρημα δημοτικήν. Τίς δὲ ἄλλη δύναμις προχειροτέρα καὶ δραστηριωτέρα πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν τῆς ἐγχωρίας θρησκείας; Ἡ παράδοσις ἡ ἱστορικὴ τείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν· ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία περιπτύσσεται ἀδελφικῶς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἀποκαλύπτουσι τὴν παμπάλαιον φιλίαν των· ἀνάμνησις καὶ πίστις ἀναφανδὸν πλέον κροτοῦσι συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν ἀδιάλυτον. Καὶ ὁ μὲν Ἑλληνισμὸς συνεισφέρει ὑπὲρ τῶν προσεχῶν ἀγώνων τὰ γοητεύματα τῆς δόξης, τῆς φιλοτιμίας, τῆς ἁμίλλης, τὸν ὑπογραμμὸν τοῦ θάῤῥους καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ, τὴν ἐπικουρείαν τῆς ποιήσεως, τοὺς φλογεροὺς παιᾶνας, τὴν διαθήκην τῆς ἀπολεσθείσης αὐτονομίας· ὁ δὲ Χριστιανισμὸς συνεισφέρει, ἐν ἐλλείψει πυροβόλων, τὸν πνευματικὸν δεσμὸν, τὴν ἀγάπην, τὴν συμπαγίαν, τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Προνοίας, τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, καὶ ὑπόσχεται εἰς βραβεῖον τὰς σκηνὰς τῶν μακάρων. Ἡ Ἱστορία προσφέρει τὴν ζύμην· ὁ Χρστιανισμὸς μάσσει τὸ φύραμα, εὐλογεῖ τὸν ἄρτον τῆς κοινωνίας ἐν μυστηρίῳ, καὶ σφραγίζει τὸ τίμιον σῶμα τῆς προκειμένης ἀνεγέρσεως εἰς τὸ πάθος καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Τότε δὴ προβαίνει ὁ Ἱερὸς Λόχος, εἰς μὲν τὸν κόλπον φέρων τὸν Ὅμηρον, εἰς δὲ τὸ στῆθος τὸν Σταυρόν. Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία, κράμα

μυστηρίου ἑλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ, μίγμα σχεδίων πολιτικῶν καὶ τελετῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἐκτυποῖ θαυμασιώτερον ἔτι τὴν κροτηθεῖσαν τότε συμβολὴν τῆς Ἱστορικῆς καὶ τῆς Ὀρθοδόξου παραδόσεως.

Ἀνελλειπῶς μέχρι τοῦ νῦν ἐδράχθημεν τῶν διεγερτικῶν στοιχείων, τῶν μοχλῶν τῆς Ἀναγεννήσεως. Λείπεται ὅμως καί τι ἕτερον οὐσιῶδες. Τίς ὁ κύκλος ὁ γεωγραφικός, τίς ἡ ἐθνικὴ περιφέρεια, τίνα τὰ ὅρια τῆς χώρας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἡ συμμαχία τῶν δύο παραδόσεων θέλει ἀγωνισθῇ; Τάχα πρέπει ὁ Χάρτης τῆς ἐθνεγερσίας νὰ χαραχθῇ κατὰ τοὺς γεωγραφικοὺς ὅρους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅθεν ἡ πρώτη τῶν ἀρχῶν ἐπήγασεν; Ἀλλὰ τότε ἡ συμμαχία κινδυνεύει, διότι ἡ περινομὴ τῆς ἐγχωρίου Ἐκκλησίας ὑπερβαίνει τοὺς ὅρους αὐτούς. Ἄρα λοιπὸν θέλει κηρυχθῇ τὸ σάλπισμα τῆς ἐπαναστάσεως ἐφ' ὅλης τῆς ὀρθοδόξου πολιτείας; Ἀλλὰ τότε πάλιν συμπεριλαμβάνονται λαοὶ ἀλλοεθνεῖς, γένη παντάπασι ξένα πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν τῶν συνωμοτῶν. Ἐν ἀκμῇ τοιαύτῃ, ἡ ἰθαγενὴς ὀρθοδοξία, ἀναπολήσασα τὰς δεκαπέντε ἑκατονταετηρίδας της, καὶ τὸ βλέμμα ῥίψασα πρὸς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου, καθάπερ ἀστὴρ ὁδηγικός, ἵστατο πρὸ αἰώνων ἡ ἕδρα της, προτείνει, ὡς νόμιμον ὁροθεσίαν καὶ ὡς ἀγωνιστήριον, τὴν Γραικορωμαϊκὴν ἐπικράτειαν. Ὁ Ἑλληνισμὸς παραδέχεται. Πῶς δ' οὔ; Ἄρά γε δὲν συνέζησε καὶ αὐτὸς μετὰ τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς Κωνσταντινούπολιν, δὲν συνεπολιτεύθη ἐπὶ το-

σούτους αἰῶνας, δὲν περιεσώθη μάλιστα ἐκεῖ, τυχὼν καταφυγίου καὶ περιθάλψεως; Ὁ Ἑλληνισμὸς λοιπὸν καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, χάριν τῆς αὐτῶν συμβιώσεως εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπ' ὄψιν λαβόντες τὴν σωτηρίαν ἁπάσης τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς οἰκογενείας, καὶ προθυμούμενοι τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὸ κέντρον αὐτὸ τῆς συναφείας των, ἐν λουτρῷ αἵματος νὰ ἐξαγοράσωσι, διαγράφουσι τὰ ὅρια τῆς Νεοελληνικῆς πατρίδος ἀναλόγως πρὸς ἐκεῖνα,τὰ ὁποῖα εἶχεν ἡ Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία πρὸ τῆς ληστρικῆς καὶ προδοτικῆς ἐκείνης ἁλώσεως τῆς ἐπὶ Βαλδουίνου, ὅθεν προῆλθεν ἀναγκαίως καὶ ἡ δευτέρα τῶν Ὀθωμανῶν, ὡς ἔγγιστα, κατὰ τὸν Χάρτην ὃν ἐσχημάτισαν τὰ ξίφη τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμισχῆ. Τοιουτοτρόπως, ἐκ τῆς λήθης ὁ Βυζαντινὸς μεσαιὼν ἐξανεστηκὼς, διορίζεται παλαίστρα, ἔνθα μέλλουσι νὰ ἀνταγωνισθῶσιν ὁ δαίμων τῶν φώτων καὶ ὁ δαίμων τῆς βαρβαρότητος. — Καὶ ἰδοὺ πρὸς τὰς εἰρημένας δύο παραδόσεις ἢ ἀρχὰς, προστίθεται καί τις τρίτη, ἡ παράδοσις, ἡ ἀρχὴ τῆς Γραικορωμαϊκῆς ἑνότητος.

Ὥστε συγκεφαλαιοῦντες, τρεῖς σημειοῦμεν νόμους ἱστορικοὺς,τρεῖς διαφόρους Ἑνότητας παρατηροῦμεν συγκροτούσας τὸ τοῦ ἀγῶνος Πανελλήνιον. Α'.Ἑλληνικὴν ἑνότητα,αὐτὴν ἥτις τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα συνάπτει πρὸς τὴν πρεσβυτέραν· Β'. τὴν Χριστιανικὴν ἑνότητα, ἥτις τὸν προκείμενον ἀγῶνα συνδέει πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὅλους τοῦ Χριστιανικοῦ θρησκεύματος. Καὶ Γ'. τὴν ἑνότητα

τὴν Ῥωμαϊκὴν, ἥτις πηγάζει ἐκ τοῦ μεσαιῶνος, καὶ προσδιορίζει τὴν ὁροθεσίαν τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνότητος. Ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσι, τρεῖς τινες παραδόσεις ἐν τῷ λαῷ τῆς Ἑλλάδος ἐνσαρκοῦνται πρὸς ἀποκατάστασιν ἐθνότητος· ἡ Ἱ σ τ ο ρ ι κ ή, ἡ Π ν ε υ μ α τ ι κ ή, καὶ ἡ Π ο λ ι τ ι κ ή, τουτέστι Παιδεία καὶ Γλῶσσα, Κοινωνικὴ ἁρμονία, Ἐθνικὴ ἀκεραιότης.

Ἰδοὺ ἡ ἱστοριονομικὴ τριαρχία τῆς Παλιγγενεσίας μας ἀλλὰ καὶ τὸ τέρμα τῆς πολιτεύσεώς μας· τριπλῆ πατροπαραδότων αὐθεντιῶν ἐνανθρώπησις κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν τελειωθεῖσα, καθ' ἣν ἡμέραν ἑορτάζουσιν οἱ Χριστιανοὶ τὴν πλάσιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὴν δευτέραν πλάσιν αὐτῆς διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως Χριστοῦ!

Καὶ νῦν, ἐὰν ἀφαιρέσωμεν ἐκ τοῦ ἀγῶνος τὴν συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ, φαινόμενον τοῦ νῦν αἰῶνος, ἀντὶ δὲ ταύτης καταστήσωμεν τὴν ὑπὸ Τούρκων διακοπεῖσαν Γραικικὴν αὐτοκρατορίαν, τί ἀπομένει :

Ἐπανορθοῦται ὁ Βυζαντινὸς μεσαιών, σύστημα καὶ αὐτὸ στρεφόμενον ἀμεταθέτως περὶ τρεῖς αὐθεντίας, τὴν Ἑλληνικήν, τὴν Χριστιανικὴν καὶ τὴν Ῥωμαϊκήν. Ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη, ὑπὸ τῆς λογίας τάξεως παριστανομένη, ῥυθμίζει τὴν διάνοιαν κατὰ τὸν προγονικὸν ὑπογραμμόν, συντάσσει τὰ χρονικά, φρουρεῖ τὴν γλῶσσαν· ἡ δὲ δευτέρα, τὸ Ἱερατεῖον ἔχουσα φύλακα, συντηρεῖ, ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, Ἀποστόλων καὶ Πατέρων, τὴν κοινωνικὴν ὁμοδογματίαν καὶ ἐθνικὴν ὁμοπιστίαν· ἡ δὲ τρίτη, ἣν παρίστησιν ὁ Αὐτοκράτωρ, ἐπιτηρεῖ, συγκρατεῖ, διὰ τῆς ὑλικῆς δυνάμεως φυλάττει τὴν εἰρήνην τῆς

πολιτείας, τὸ ἀκέραιον τῆς χώρας καὶ τὴν τριμελῆ συμβασιλείαν τῶν αὐθεντιῶν αὐτῶν.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀρχῶν τῆς Βυζαντινῆς ζωῆς: τίς ἡ ἐπικρατεστέρα; Ποῖον τὸ στοιχεῖον ὅπερ ὑπερέχει κατὰ δραστικότητα καὶ κατ' ἔκτασιν;

Ἀναμφίβολον, ὅτι τὸ ἰθαγενὲς καὶ ἀρχαιότερον· αὐτό, ἡ γλῶσσα τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται ἀπ' ἄκρας εἰς ἄκραν τῆς ἐπικρατείας, οὗ ἡ ἱστορία εἶναι ἱστορία τοῦ λαοῦ·ὑπονοεῖται τὸ Ἑλληνικόν. Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ὅπερ ἐπιβαλὸν ἐντεῦθεν μὲν τὴν γλῶσσαν του τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκεῖθεν δὲ τὴν παδείαν του τῇ Μοναρχίᾳ, βαθμηδὸν τὴν πολιτείαν ὅλην συνυπέταξεν ὑπὸ τὴν σημαίαν καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ.

Ἄρα, μόνη ἡ παρουσία καὶ ἡ σύμπραξις τοῦ Λαοῦ κατὰ τὸ 1821 διακρίνει τὸν λεγόμενον Βυζαντινὸν μεσαιῶνα ἀπὸ τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνεγερσίας.

Ἄρα, τὰ δύω ταῦτα οὐκ ἄλλως ἔχουσι πρὸς ἄλληλα, ἢ ὡς ἔχει τὸ ἀφῃρημένον πρὸς τὸ συγκεκριμένον, ὡς ἔχει ἡ ἐφαρμογὴ ἀρχῆς τινος πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτήν.

Ἄρα, ἀντὶ Μοίρας ἐπισπευδούσης τὴν Π α ρ α κ μ ὴ ν κ α ὶ Π τ ῶ σ ι ν τ ῶ ν Ῥ ω μ α ί ω ν, ἐνεργεῖ ἐν τῇ Βυζαντινῇ πολιτείᾳ νόμος Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ ς κ α ὶ π ν ε υ μ α τ ι κ ῆ ς Ἀ ν α γ ε ν ν ή σ ε ω ς. Ὁ δὲ νόμος οὗτος ὑπερκρατεῖ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν τριῶν αὐτῶν παραδόσεων, ἡ μὲν Ἑλληνικὴ ἐπέχει τὸν ἀνώτατον βαθμόν, ἡ δὲ Ῥωμαϊκὴ τὸν κατώτερον,

τὸν δὲ μέσον ἡ Χριστιανική. Οἰκοδεσπότης ἀνήλιξ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁ Ἑλληνισμός· κηδεμὼν δὲ ἡ Ἐκκλησία, ἁπλοῦς δὲ ἐνοικιαστὴς καὶ φύλαξ τῆς οἰκίας ὁ Ρωμαϊσμός.

Ἐντεῦθεν ἕπεται, ὅτι ὁ Ἀνατολικὸς μεσαιὼν ἔχει νόμον ἱστορικὸν προόδου τὴν βαθμιαίαν τῆς κραταιοτέρας ἀρχῆς ὑπερίσχυσιν, ἤγουν τὴν βραδεῖαν μέν, ἀλλ' ἀδιάκοπον ἐξελλήνισιν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ τὴν ὑπὸ πρόσχημα Ὀρθοδοξίας ἐνδημοποίησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ πρόοδος αὕτη κατ' ἀλήθειαν αὐτόματος καὶ αὐθόρμητος δὲν εἶναι, διότι συνήθως προέρχεται ἐξ ὠθήσεων ἐξωτερικῶν· ἀλλ' ὅπως δήποτε, χάριν αὐτῆς ἐπισπέρχεται ἡ βελτίωσις τῶν ἀστυκῶν θεσμῶν, ἡ κατάργησις τῆς δουλείας, ἐπιταχύνεται δι' αὐτῆς τὸ πλήρωμα τῆς ἐθνικῆς προπαρασκευῆς.

Ἀλλ' ὁ Μοντέσκιος, ὁ Γίββων, καὶ οἱ ἕτεροι τούτων σύμφρονες δογματίζουσι κατ' ἄλλον τρόπον. Εὑρίσκουσιν οὗτοι παρ' ἡμῖν θάνατον ἀντὶ ζωῆς, εὑρίσκουσι βασιλείαν τυφλῆς Ἀνάγκης, ἀντὶ νόμων προόδου καὶ θείας συνεργίας. Τί παράδοξον; Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀναγέννησις, θυγάτηρ πίστεως, δὲν ἐπεφάνη εἰς αἰῶνα σεσοφισμένης ἀπιστίας καὶ πυῤῥωνισμοῦ. Ἀνέτειλεν εἰς ἡμέρας ἀποκαταστάσεως, εὐσεβείας ἐπιστημονικῆς· τότε μόνον ἐξῆλθεν εἰς τὸ φῶς, ὅτε τριακονταετὴς Εὐρωπαϊκὴ δοκιμασία ἐγήρασεν ἤδη τὴν φιλοσοφίαν τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν.

Ἐξέλαβον τινὲς ὡς πρωτότυπον τοῦ Γίββωνος τὴν συγγραφήν· καὶ ὅμως οὐδὲν ἄλλο εἶναι, ἡ

διεξοδική ἀνάπτυξις τῆς περὶ Ῥωμαίων πραγματείας τοῦ διδασκάλου του Μοντεσκίου. Ἡ αὐτὴ φιλοσοφία παρ' ἀμφοτέροις, ἡ αὐτὴ μέθοδος τοῦ κρίνειν τὰ ἱστορικά, μέθοδος πολιτικὴ καὶ οὐσιωδῶς δογματική, δικάζουσα τοὺς κατὰ καιροὺς πολιτισμοὺς ἐκ τῶν ἐπιπολαίων κυβερνητικῶν φαινομένων.

Ὁ Γίββων, ἐξ οὗ ἡ Εὐρώπη σήμερον ἔτι ἀντλεῖ τὰς περὶ μεσαιῶνός μας γνώσεις καὶ κρίσεις της, ὁ ὑπέρτατος οὗτος δικαστὴς 22 αἰώνων ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, κέντρον τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος στερούμενον περιφερείας ἔθηκε τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν, τὴν δὲ βιογραφίαν τῶν βασιλέων ἀπὸ πρώτου μέχρι τελευταίου Κωνσταντίνου κατέστησεν ἄξονα, περὶ ὃν ἀπηωρημένην σύνολον τὴν Βυζαντινὴν σφαίραν περιεδίνησε. Τίς ὁ μὴ θαυμάζων ἐν τῷ βιβλίῳ του τὴν πολυμάθειαν, τὸν ἀκούραστον ζῆλον, τὴν λατρείαν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀρχαίας ἀρετῆς! Καὶ ὅμως ἡ συγγραφὴ αὐτὴ ὄζει γαιῶδές τι καὶ νεκριμαῖον καὶ ἐπιτύμβιον, ἀναμιμνῆσκον τὴν πένθιμον Μοῦσαν τοῦ Τακίτου. Τὸ βιβλίον αὐτὸ σχεδιογραφεῖ λαμπρῶς τὴν ἔξω τοῦ μεσαιῶνος μορφήν, ἀπεικονίζει θαυμασίως τινὰς τῶν χαρακτήρων τοῦ προσώπου, ἀλλὰ περαιτέρω δὲν φθάνει· παύεται ἐνταῦθα τὸ σκοπούμενόν του, οὔτε πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ περιμένωμεν. Τὴν ὁλοσχέρειαν τοῦ ἀπεικονίσματος, τὴν ψυχολογίαν τῆς πολιτείας, τὸ αἴσθημα, τὴν πίστιν, τὰς ἀποῤῥήτους τοῦ αἰῶνος ῥοπάς, τὸν μύχιον, ἑνὶ λόγῳ, τῆς Νεοελληνικῆς ὑπάρξεως

ὀργανισμόν, ταῦτα οὔτε κἂν ὑπώπτευσεν ὁ διαμαρτυρόμενος λόγιος τῆς ΙΗ'· ἑκατονταετηρίδος. Ἐντεῦθεν μὲν ἡ Ῥωμαϊκὴ μεγαλειότης, ἐκεῖθεν δὲ ἡ ἀστραπαία τῆς Ἑλληνικῆς εὐφυΐας λαμπηδὼν ἐξεθάμβωσαν τῶν σοφῶν τούτων τὴν ὅρασιν. Καιρὸν δὲν ἔλαβον νὰ ἐννοήσωσιν ἐν τῇ μέθῃ τοῦ θαυμασμοῦ, ὅτι καθὼς ἡ θεία Ἐνσάρκωσις τὸν εὐδιάσειστον τῆς ἀρχαιότητος λόγον μετέβαλεν εἰς λόγον πανάνθρωπον, ἀμετακίνητον, οὕτως ἀνεσκεύασε καὶ τὴν μέθοδον τοῦ ἐκζητεῖν τὰς ἔκτοτε συμβάσας ἱστορικὰς περιπετείας, τάς τε ἠθικὰς, καὶ κοινωνικὰς, καὶ πολιτικὰς, καὶ διανοητικάς· ἔτρεψε, δηλονότι, τὴν ἑρμηνείαν τῶν γεγονότων ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον καὶ καθολικώτερον. Ὅθεν, δυσανασχετήσαντες κατὰ παντὸς μὴ ὁμαλοῦ, εὐδιαγνώστου, τερπνοῦ, ἡδονικοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἣν ἐνόμισαν Ἀσιανὸν παράδεισον, εἰς ἀπόλαυσιν τρυφῶν ἀτελευτήτων διωρισμένον· μισήσαντες τὰς ἀνωμαλίας τοῦ παρελθόντος, τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἐνεστῶτος, τὰς μερίμνας περὶ μέλλοντος, ὅπως κεχηνότες ἐκθειάσωσι τὰς μακαριότητας τῶν χρυσῶν αἰώνων, καὶ ἀνετώτερον οἱ φιλόμουσι κοιτάσωσιν ἐπὶ ῥόδων ποιητικῶν, οὔτε τὴν τοῦ ἱστορικοῦ λόγου μεταβολὴν ὁδηγίᾳ τῶν Γραφῶν ἐξετίμησαν, οὔτε λοιπὸν τοὺς τρόπους ἀνίχνευσαν τῆς βαθμιαίας ἐνσαρκώσεώς του ἐν τῇ βιολογίᾳ τοῦ μεσαιῶνος. Πάντως οὖν ἠγνόησαν, καί τοι πολυπραγμονήσαντες, ὅτι νέος ἐπεφάνη κανὼν καὶ τύπος κάλλους, πολλῷ διαφέρων τοῦ σεσοφισμένου καὶ τοῦ κατ' ἐπιτήδευσιν. Ὅτι τῆς

ἐν Χριστῷ παλιγγενεσίας εὐαγγελισθείσης, πᾶν γένος εἰς ζωὴν προωρισμένον καθήρμοσε τοὺς νόμους τῆς πολιτείας του ἐν τῷ τύπῳ τῆς θείας ἐκείνης ἀριστοτεχνίας. Ἄρα οὔτε τὴν πρόοδον ὡμολόγησαν, τὸν οὐρανοφύτευτον νόμον αὐτὸν τῆς ἱστορίας, δι' οὗ προβαίνουσιν αἱ κοινωνίαι πρὸς ἐπίγνωσιν θεότητος, πρὸς τὴν πεφωτισμένην συναίσθησιν τοῦ προορισμοῦ των, πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ καινοῦ ὑπογραμμοῦ ἐπὶ τῆς ἐνεστώσης καὶ τῆς μελλούσης αὐτῶν βιώσεως.

Οἵα δὲ ἡ μέθοδος, οἷον τὸ ὁρμητήριον τῆς κρίσεως, τοιαῦτα καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς μελέτης.

Ἐρώτησον αὐτοὺς λ.χ. πότε καὶ ποῦ λήγει ὁ βίος τῆς Ἑλλάδος;— Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἑλληνισμοῦ, θέλουσιν ἑτοίμως ἀποκριθῇ, παύεται ἅμα τῇ ἑλληνικῇ αὐτονομίᾳ, λήγει ἔνθα ἐπέβαλεν ἡ κατάκτησις εἰς τοὺς δουλωθέντας Γραικύλους, τὴν αὐθεντίαν τῆς Ῥώμης, τὸ μέγα τοῦ Λατίου ὄνομα. Ὡς ἀπώλεσε τὴν αὐτονομίαν, μεγαλουργίας ἀφετήριον· ὡς ἀπέθεσε τὰς Ὁμηρικὰς τῆς δάφνας εἰς πόδας Ῥωμαίων δεσποτῶν καὶ θρησκομανῶν ἱερέων, ἡ Ἑλλὰς ἀμέσως ἀπεβίωσεν. Ἀπεβίωσε δὲ οὐ μόνον διανοητικῶς, ἀλλὰ καὶ κοινωνικῶς ἔτι, καὶ ἐθνικῶς. Ἀπεσύρθη τῆς σκηνῆς, κατέδυσεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν ἀναμνήσεων, πρὸς τοὺς ἐπιζήσαντας μὴ κληροδοτήσασα, εἰμὴ τινα σωρὸν ἐρειπίων καὶ βιβλίων.

Τάχα μάρτυρες ἁρμοδιώτεροι, καὶ δικασταὶ ἀσυγκρίτως ἀπαθέστεροι τῶν σοφῶν τούτων δὲν ὑπῆρξαν οἱ σοφοὶ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ

χριστιανισμοῦ, αὐτοὶ οἱ αὐτοπτήσαντες τὸ μυστήριον, ὅπερ μετεμόρφωσε τὸν ἑλληνισμὸν, καὶ εἰς δύο ἡμικόσμια διεχώρισε τὴν ἱστορίαν μας;

Ἀνέγνωμέν ποτε σελίδα τινὰ τοῦ Ἱερωνύμου σαφέστερον πάσης νεωτέρας πραγματείας ὑποτυποῦσαν τὴν μυστηριώδη τῶν δύο τούτων ἡμικοσμίων συνοχὴν, ὅθεν προκύπτει ἡ ὁλομέλεια τοῦ γένους μας. Γίνεται λόγος περί τινος παιδίσκης, θυγατρὸς μὲν γυναικὸς χριστιανῆς, ἐγγόνης δὲ ἱερέως εἰδωλολάτρου.— «Θεὲ παντοδύναμε, ἐκφωνεῖ ὁ δυτικὸς τὸ γένος, Ἕλλην δὲ τὴν εὐφυΐαν ἅγιος, τίς ἤθελέ ποτε φαντασθῇ, τίς τῶν πατέρων μας ἤθελε πιστεύσει, ὅτι εἰδωλομανής τις ἱερεὺς ἔμελλεν εἰς τὸ ἔσχατον γῆρας νὰ γείνῃ πάππος εὐειδοῦς ἐγγόνης, παρὰ τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου δωρηθείσης ταῖς ἱκεσίαις εὐσεβοῦς μητρός! Ὅτι περιχαρὴς καὶ μειδιῶν ὁ γέρων λειτουργὸς τῆς ψευδοθείας ἔμελλεν ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτοῦ νὰ καθίσῃ τρυφερὰν νύμφην Χριστοῦ, ψάλλουσαν τὸ Ἀλληλούϊα, καὶ ὑμνῳδοῦσαν τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἀδάμ!» — Ἆρα δὲν ἐκτυποῖ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο τὴν νεοφώτιστον Ἑλλάδα, ἐν τῷ μεταλαβεῖν παρὰ τῆς ὑπεργήρου πολυθείας τοῦ ἀποῤῥήτου τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως; Διάφορα μὲν πρόσωπα ὑφίστανται ὁ εἰδωλολάτρης γέρων καὶ ἡ χριστιανὴ παρθένος· ὅμως, τὸ κοινὸν αἷμα πᾶσαν ἐξαλείφει θρησκευτικὴν διαφοράν. Πάππος καὶ ἐγγόνη, καί τι μὴ ὁμήλικες, μήτε ὁμόθρησκοι, ἀλλὰ διὰ τὸ ὁμογενὲς καὶ τὸ συμφυτικὸν τῆς ἀγάπης, εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἠθικὸν πρόσωπον συν-

ταυτίζονται. Καὶ ὁ μὲν εἰδωλολάτρης, τὴν ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ βεβαπτισμένην παιδίσκην ἐπὶ τὰ γόνατα τιθέμενος, καθαγνίζεται, αὕτη δὲ πάλιν παρὰ τοῦ πάππου διδασκομένη τὰ προγεγενημένα, πληροφορεῖται περὶ τῆς καταγωγῆς της καὶ περὶ τῶν γενεθλίων της.

Ὁ Χριστιανισμός, τὸ μέγιστον καὶ συντελεστικώτατον συμβὰν της παγκοσμίου Ἱστορίας, ἐν Ἑλλάδι συνίστησιν ἀπὸ πρώτης τὸ θέατρον τῆς ἐνεργείας του· κατὰ τῆς φιλομύθου πατρίδος τῶν Ἡσιόδων καὶ Ὁμήρων ἀποσκήπτει τὰς πρώτας βολάς· ἐν τῇδε τῇ ἑστίᾳ τῆς θεοποιείας προεξασκεῖται εἰς τὴν τελειουργίαν τῆς ἀναστοιχειώσεως, ἥτις θέλει ποτὲ μεταβάλει τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου! Διατί τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων πληροῦσι κατὰ μέγα μέρος τὰ Ἑλληνικά; Διότι ἔπρεπεν εἰς τὴν γῆν ταύτην τοῦ Λόγου, νὰ βάλωσι τὰς πρώτας ῥίζας οἱ σπόροι τοῦ Πνεύματος. Ἡ σοφία τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἀπὸ σκοπῆς ἐκεῖθεν εἰς τὴν οἰκουμένην πυρσευομένη ὡς ἔλεγεν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, φλέγει τὴν καρδίαν, ἑλκύει τὴν προσοχὴν τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν. Ὁ πρωτάγγελος Παῦλος, ἀληθὴς περιστερὰ πτᾶσα ἐκ τῆς κιβωτοῦ, σπεύδει πρὸς τὴν Ἀττικήν. Πρῶτος δὲ τῶν χριστιανῶν τὰς ἐγχωρίους παραδόσεις ἐπικαλούμενος, πρῶτος δωρεᾷ Πνεύματος ἐπαγγελλόμενος τῆς Κλητῆς γενεᾶς τὴν σωτηρίαν, ἀγορεύει ὑπὲρ ἑνότητος Θεοῦ καὶ θεότητος Χριστοῦ, καὶ προσδοκίας μελλούσης ἀναστάσεως. Ἡ ἠχὼ τῆς Πνυκὸς

μεταδίδει τὴν μεγάλην ἀγγελίαν, ἀπὸ ὄρους εἰς ὄρος μέχρι Κορίνθου καὶ Πατρῶν, ἕως ἄκρας Ἑλλάδος. Ἕκαστος φθόγγος τοῦ ῥήτορος κλονεῖ τὰς βάσεις τῆς πολιτείας, κατεδαφίζει ἕνα βωμόν. Ὁ Ἄρειος Πάγος, φύλαξ τοῦ παρελθόντος ὑποχωρεῖ· ἡ Ἀκρόπολις, εἰς μέλλουσαν ἀνάστασιν προωρισμένη, ἀνοίγει τὰς πύλας της, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἅπασα εὐαγγελίζεται, τῆς κοσμικῆς ἡγεμονίας της παραιτουμένη πρὶν ἢ ὁ Ἀνθύπατος Ῥωμαῖος μάθη, ὅτι εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἄλλος Δεσπότης ἰσχυρότερος ὑποκατέστη.

Νέα φάσις ἱστορίας. Ἀπόκρυφος μεταπολίτευσις. Πνεῦμα Κυρίου ἦλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπεσκίασεν αὐτήν.

Ἡ εἴσοδος τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Πλάτωνος διαιρεῖ τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν εἰς δύο κόμματα, ὧν ὁ ἀνταγωνισμὸς εἵμαρται νὰ διατηρήσῃ τὴν ζωὴν εἰς τὸ σῶμα, ἕως οὗ πληρωθῶσιν οἱ χρόνοι τῆς πνευματικῆς ἀναβιώσεως. Τὸ μὲν ἐξ αὐτῶν ἀσπάζεται τὴν σοφίαν τοῦ μέλλοντος, ἐπερειδόμενον πρὸς τὸν πρεσβύτερον Πλατωνισμόν, διὸ παραιτεῖται τῆς μερικῆς ἑλληνικῆς ὀνομασίας καὶ περιβάλλεται τὴν καθολικὴν καὶ οἰκουμενικὴν ὀνομασίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὸ δ' ἕτερον, προσφυέστερον τῷ Νεοπλατωνισμῷ καὶ τῷ Συγκριτισμῷ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπιμένει εἰς τὴν αὐθεντίαν τοῦ παρελθόντος καὶ εἰς τὰ δόγματα τῆς σχολῆς, διὸ ἀποποιεῖται νὰ ὁμολογήσῃ θρήσκευμα τὸν χριστιανισμόν, καὶ διατη-

ρεῖ τὸ ἀρχαιοπαράδοτον ὄνομα τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος.

Τέμνεται λοιπὸν ὁ τότε ἑλληνισμὸς εἰς δύο συστήματα ἀντίθετα, εἰς χριστιανιμὸν θρησκείαν καὶ εἰς χριστιανισμὸν φιλοσοφίαν.

Καὶ ἡ μὲν πόλις τῶν Ἀθηνῶν, αὐτὴ, ὅπου «πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι, εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦσιν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν ΚΑΙΝΟΤΕΡΟΝ,» ἡ πόλις τοῦ Ἀναξαγόρα, τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Διονυσίου, αὕτη τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν Τριαδικὴν Θεαρχίαν ὁμολογήσασα, γίνεται μητρόπολις πίστεως πρεσωρινὴ, ἀποτίθησι τὴν Ἑλληνικὴν ὀνομασίαν της, ἀναγορεύεται βασιλεύουσα πνευματικὴ τοῦ ἐν Χριστῷ ἀναγεννηθησομένου Πανελληνίου. Ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια, ἐγκαρτεροῦσα εἰς διδασκαλίας φιλοσόφων, ἢ παραδέχεται τὸν χριστιανισμὸν, ὡς ψιλὴν θεωρίαν, ὑποβεβλημένην εἰς τὴν βάσανον τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἢ ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ μεγάλου Ἑλληνικοῦ ὀνόματος καταπολεμεῖ τοὺς προσηλύτους τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ κατακρίνει τὴν Ἐνσάρκωσιν. Καὶ στρατιῶται μὲν Χριστοῦ, φοιτηταὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐξέρχονται οἱ Διονύσιοι, οἱ Ἀθηναγόραι, οἱ Κοδράτοι, οἱ Πολύκαρποι, οἱ Χρυσόστομοι, οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Συνέσιοι, μαθηταὶ Παύλου καὶ ἤδη τῆς Χριστιανισθείσης Ἑλλάδος ἀντιπρόσωποι. Ὑπέρμαχοι δὲ τῆς ἑτέρας γνώμης προβαίνουσιν οἱ Ἰάμβλιχοι, οἱ Πορφύριοι, οἱ Λογγῖνοι, οἱ Φίλονες, οἱ Πλωτῖνοι, οἱ Ὠριγένεις, οἱ Ἰουστῖνοι, καὶ ἄλλοι πολλοὶ, Ἕλληνες μὲν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν σοφίαν,

ἀλλὰ τὰ δόγματα τοῦ κοινοῦ θρησκεύματος ἢ ἀποκρούοντες, ἢ ἕκαστος κατ' ἀρέσκειαν τροποποιοῦντες.

Ἡ διαμάχη τῶν φρονημάτων, ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν πεποιθήσεων διαρκεῖ πεισματώδης ἐφ' ὅλας τρεῖς ἑκατονταετηρίδας. Ἐνῷ δὲ πόλεμος κινεῖται εἰς τὸ ὑπερῷον τῆς κοινωνίας, ὑποκάτω τῆς συμβολῆς ὁ λαὸς σιγᾷ, μὴ δυνάμενος νὰ συμμερισθῇ τοὺς διανοητικοὺς ἀγῶνας τῶν πεπαιδευμένων. Καί τοι ὅμως σιγῶν, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς πιστεύει. Καὶ πιστεύει διότι «Θεοῦ ἐστὶ γεώργιον, συνεργὸς Θεοῦ, Θεοῦ οἰκοδομή.»

Ἡ πίστις αὕτη τῶν ὄχλων ἐπιβαρύνει τὴν πλάστιγγα.

Μετ' οὐ πολὺ τὸ δόγμα τῆς Ἐνσαρκώσεως ὑπερτερεῖ, καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς σχολῆς καταδικάζεται. Αἴρεται τότε ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος τῶν Ἀθηνῶν ἡ σημαία τῆς Ἁ γ ί α ς Σ ο φ ί α ς, ὑπόδειγμα τῆς μετέπειτα καθιδρυθείσης εἰς Κωνσταντινούπολιν· ὕπερθεν δὲ τῆς Ἀκαδημίας κυματίζει ὁ Σταυρός, σύμβολον ὑποταγῆς, πάθους, θυσίας, γ ε ύ σ ε ω ς θ α ν ά τ ο υ! .... Οὕτως, ἡ Ἑλλάς, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ συντάκτου τῶν Πράξεων «σ υ ν θ ά π τ ε τ α ι τ ῷ Χ ρ ι σ τ ῷ, ὁ μ ο ι ώ μ α τ ι τ ο ῦ θ α ν ά τ ο υ α ὐ τ ο ῦ,» παραδίδεται εἰς θάνατον διὰ Ἰησοῦ, ἵνα, ὡς ὁ Ἰησοῦς πατήσῃ ποτὲ τὸν θάνατον διὰ θανάτου.

Συνθήκη κοσμοσωτήριος Ἑλλάδος καὶ Χριστιανισμοῦ, θεοκέλευστος συζυγία, τὸ μέλλον ἀμφοτέρων εἰς τοὺς αἰῶνας ἐξασφαλίζουσα! Ἡ

μὲν Ἑλλὰς παρέχει ἐπ' ἀγαθῷ τῆς οἰκουμένης τῷ Χριστιανισμῷ παιδείαν, γλῶσσαν, εὐφυΐαν, καρτερίαν ἀκλόνητον εἰς βασανιστήρια· προσφέρει θυσίαν αἱματηρὰν τε καὶ ἀναίμακτον· ὁ δὲ Σωτὴρ τοῦ κόσμου τίθησιν εἰς τὸν δάκτυλον τῆς μνηστῆς τὸν ἀῤῥαβῶνα τῆς σωτηρίας.

Ἔκτοτε Ἐθνικὸς καὶ Ἕλλην διακρίνουσι τὴν εἰδωλολάτρην ἀπὸ τοῦ Χριστιανοῦ, τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τοῦ σοφοῦ, τὸν μὴ πιστεύοντα εἰς τὴν ἰσότητα καὶ τὴν βαθμιαίαν ἐξευγένισιν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τοῦ ἀσπασαμένου τὸ δόγμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλπίδος, τὴν προσδοκίαν τῆς σωτηρίας. Ἕλλην σημαίνει υἱὸς ἀνθρώπου, Χριστιανὸς δὲ υἱὸς Θεοῦ. Ἄλλως τε τίς ἡ ἀπόλυτος ἀνάγκη τῆς Ἑλληνικῆς ὀνομασίας; Ἆραγε δὲν ἦτο ἑλληνεπώνυμος ὁ Χριστὸς αὐτός;

Θαῦμα ξένον καὶ ὄντως ἐκπληκτικόν! Διαλύεται ἐν σιγῇ ἡ ἐνδοξοτέρα τῶν ἐθνοτήτων τῆς ἀρχαιότητος· τὸ καύχημα τῶν αἰώνων ἀποσυντίθεται ἐν σκιᾷ θυσιαστηρίου, καὶ οὔτε ὁ τότε, οὔτε ὁ σήμερον κόσμος ἐνόησε πῶς ἐτελέσθη τὸ μυστήριον! Τίς ἄλλος βραχίων, εἰμὴ μόνος ὁ τοῦ Θεοῦ, ἠδύνατο νὰ στερήσῃ τοῦ προσφιλοῦς αὐτοῦ ὀνόματος λαὸν θρησκευτικῶς ἀνέκαθεν προσπεφυκότα εἰς τοιοῦτο κειμήλιον, τὸ δὲ ξένισμα νὰ κατορθώσῃ μόνον καὶ μόνον διὰ τῆς πειθοῦς! Ἄλλην ὁμοίαν μεταβολὴν ἡ ἱστορία τῆς λοιπῆς χριστιανωσύνης δὲν μαρτυρεῖ!

Συνεπείᾳ τοιαύτης ἀλλαγῆς, τὸ πρωτότυπον καὶ δημιουργὸν τοῦ γένους τρέπονται εἰς ἄλλην

διεύθυνσιν. Διαλύονται τὰ γοητεύματα τῆς ἀτομικῆς φιλοδοξίας, περιστέλλεται ἡ τερατεία τῶν ὀνομάτων, ταπεινοῦται τὸ μάταιον τῆς ἐπιδείξεως. Καὶ ὅμως, ἐὰν καταβάλωνται αἱ ἡδοναὶ τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοπρωτίας, ἀλλ' εἰς ἀμοιβὴν τὸ γένος ἀνταπολαμβάνει ἄλλο τι προτέρημα τιμαλφέστερον, οὗ τινος πρότερον ἐστερεῖτο.

Ὁ ἀνακαινιζόμενος Ἑλληνισμὸς πλεονεκτεῖ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς συναίσθησιν ἑαυτοῦ καὶ πρὸς πνευματικὴν διαστολήν, ἄρα ὑπερτερεῖ καὶ κατ' ἐθνικὴν συνάφειαν. Γίνεται γὰρ λαὸς ἐπίδοξος ὁ μὴ πρότερον λαός· γίνεται κύριος ὁ δοῦλος, γνωστικὸς ὁ πρότερον ἀμαθής. Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ βασιλεία τῆς ἐθνικῆς ἀφομοιώσεως καὶ συγχωνεύσεως, ἡ πολυχρόνιος προπαίδεια τοῦ ἐθνικοῦ γνῶθι σαυτόν. Προοιμιάζεται ἀπὸ τοῦ νῦν ἡ περίοδος ἐκείνη, καθ' ἣν τὸ γένος μέλλει νὰ ἐπαισθανθῇ τοῦ αἵματος τὴν κυκλοφορίαν εἰς πάντα τὰ μέλη τὰ συνιστῶντα τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του. Δὲν ἐλειτούργησεν ἄχρι τοῦ νῦν εἰμὴ ὁ ἐγκέφαλος μόνος· θέλουσιν ἀπὸ τοῦδε συλλειτουργήσει οἱ πνεύμονες καὶ ἡ καρδία.

Τῷ ὄντι· ! Πότε ἀνακύπτει ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων κεκαθαρισμένος ; Πότε, εἰ μὴ κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ἀναφαίνεται ἀκέραιος, ὁλομελής, ἀπαραχάρακτος, καθάπερ σκεῦος ἐξ ἀμιγοῦς φυράματος κατασκευασθέν ; Πᾶν ὅ,τι ἀπέβαλον αἱ κυριότητες, οἱ πλούσιοι, οἱ εὐπατρίδαι, οἱ σοφοὶ καὶ πάσης τάξεως οἱ ὀλιγάρχαι, τοῦτο μεταβαίνει

εἰς ὄφελος τῆς κοινότητος. Οἱ χυμοί, οἱ ζωοποιήσαντες καὶ δόντες κίνησιν εἰς τὸ ἄτομον, μετοχετεύονται βαθμηδὸν εἰς τὰς φλέβας τῆς κοινωνίας ὅλης. Τὸ στῆθος σφριγᾷ, ὁ σφιγμὸς πυρέσσει, τὸ ἄψυχον σῶμα πιμπλάνεται πνεύματος, ἐπαιωροῦν τὴν ὕλην πρὸς οὐρανόν. Ὁ Νοῦς ἐκεῖνος τοῦ Ἀναξαγόρα, ἐπ' ἄπειρον ἀναπτυσσόμενος, γίνεται νοῦς κοινός· τὸ δὲ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους, μύχιον λαϊκῆς συνειδήσεως προανάκρουσμα, πρόδρομος ἁρμονίας ἐθνικῆς, ἐνσαρκούμενον εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν, ἐξαγορεύει χρησμοὺς δημώδεις περὶ ἱεροῦ προορισμοῦ, καὶ δὲν παύει στιγμὴν προαναγγέλλον τοῦ γένους τὴν μέλλουσαν ἐπανόρθωσιν.

Οὕτω πως ὁ Χριστιανισμὸς ἐνεργῶν, εἰσδύει τέλος εἰς τ' ἄδυτα τῆς ἑλληνικῆς οὐσίας· μεταβαίνει ἀπὸ τῆς βίβλου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, κᾀντεῦθεν εἰς τὴν οἰκογένειαν. Καὶ δὴ μᾶλλον θαῤῥήσας, μετασκευάζει τὴν κοινωνικὴν ὑφὴν κατὰ σχέδιον πλατύτερον. Ἡ ὀλιγαρχικὴ φύσις τοῦ δράματος τρέπεται εἰς δημοτικήν, τὸ δὲ πολύπλοκον τῶν πράξεων προχωρεῖ εἰς τὸ ἁπλούστερον. Ἐνεισάγει πάθη φιλεύσπλαγχνα, τὰ δὲ ἀνήμερα τούτων ἀποβάλλει. Ἀλλὰ καὶ τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν τροποποιεῖ ἐπὶ τὸ ἀναλυτικώτερον, τὸ μὲν λεκτικὸν ἐρανιζόμενος ἐκ τῶν ἐν χρήσει ἀγοραίων διαλέκτων, τοῦ δὲ λόγου τὴν σύνταξιν χάριν κοινοχρησίας ἐξομαλίζων. Θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον, ὅτι μετατοπίζει καὶ αὐτὴν τοῦ δράματος τὴν σκηνήν.

Ἀλλ' ἂν καὶ θεότητες, και ἤθη, καὶ πρόσωπα μετεβλήθησαν, ἂν ἡ γλῶσσα μετεῤῥυθμίσθη, καὶ ἡ οἰκονομία κατὰ κράτος μετεσκευάσθη, ἄν, ἑνὶ λόγῳ, γέγονε τὰ πάντα καινά, ὅμως, καί τι ἀνέπαφον ἀπομένει ἐν τῇ γενικῇ ἀνατροπῇ. Τί δὲ τοῦτο; Ὁ Χορός, ἢ χωρὶς μεταφορᾶς, τὸ ἀνώνυμο πλῆθος. Ὁ χορός, φωνὴ καρδίας, ἠχὴ αἰώνων, προσωποποίησις τῆς δημώδους γνώμης, θέλει ὑποκριθῇ ἐν τῇ καινῇ παραστάσει τὸ πρότερον σχῆμα, ἐκτός, ὅτι προβάδην θέλει χωρίσει ἀπὸ τοῦ προσκηνίου εἰς τὸ μέσον τῆς σκηνῆς καί, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀριστοτεχνήματος, θέλει λάβει μέρος δραστηριώτερον εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς πράξεως. Καὶ πραγματικῶς· ἡ διαγωγὴ τοῦ λαοῦ κατὰ τὸν μεσαιῶνα παρίσταται ὑπό τι σχῆμα λυρικόν, τοῦ τραγικοῦ χοροῦ τὸ πρόσωπον ἀναμιμνῆσκον. Μέρος μὲν ἐνεργὸν εἰς τὴν πρᾶξιν οἱ Δῆμοι σπανίως ἔχουσι. Καὶ ὅμως οὗτοι συνήθως ἐπισπέρχουσι τὴν διάλυσιν. Καθὼς πλανῆται τινὲς ἄγνωστοι καὶ ἀδιόρατοι προξενοῦσιν ἀνωμαλίας ἐπαισθητὰς εἰς τὴν περιστροφὴν τῶν ἑτέρων πλανητῶν, τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ παρουσία τοῦ λαοῦ ἀδιακόπως ἀπωθεῖ τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὴν ἅλωσιν καὶ πάλιν ἐλαύνει τὴν ἅλωσιν πρὸς τὸν ὑπὲρ ἐξαγοράσεως ἀγῶνα.

Ὁ νόμος λοιπὸν τῆς ἀναμορφώσεως εἰσήχθη· ἡ κοινωνία μεταπλάσσεται· ἀκατασχέτως ἤδη τὸ γένος ὥρμησεν εἰς τὴν πίστιν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

Ἀλλὰ ποῖον ἄρα τὸ μέλλον αὐτό; Τί ἀκριβῶς ὑπὲρ Ἑλλάδος ἡ νέα χάρις ἐπαγγέλλει; Τίς

ὁ τελικὸς τοῦ ἀῤῥαβῶνος σκοπός: Πῶς δὲ ἡ ἐπαγγελία θέλει λάβει τὴν ἐκτέλεσιν;

Ἰδοὺ ὁ νόμος. Θέλει μεταβληθῆ τὸ Γένος εἰς Ἔθνος· θέλει τραπῆ ἡ ἀσυνάρτητος ποικιλία εἰς ἑνότητα ἀδιαχώριστον, εἰς οἰκογένειαν ἀκαταπαύστως ἀπαρτιζομένην ἐν ὁμοιομορφίᾳ καὶ συμφυΐᾳ εἰς ἔθνος, διὰ τὴν ἀναζώωσιν τῶν μελῶν, προβαῖνον ἐπὶ συντέλειαν καὶ πολιτικὴν ὁμόνοιαν. Προήγγειλεν ἡ Ἐνσάρκωσις τὴν ἀναγέννησιν· νῦν δὲ τὴν ἀναγέννησιν αὐτὴν θέλει τελειουργήσει ἡ τοῦ Τριαδικοῦ τύπου στερεοποίησις. Τὸ Βάπτισμα ἐξορκίζει τὴν πολυμιξίαν, τὴν πολυμορφίαν, τὰς διχονοίας, τὰ κόμματα, ἅπερ εἰσήγαγε προηγουμένως τὸ πολυπρόσωπον τῆς θεότητος. Νῦν δέ, κατὰ τὸν τύπον τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαχωρίστου Τριάδος, ἡ Ἐθνικὴ ποικιλία θέλει συνέλθει εἰς τρισυπόστατον ἑνότητα.

Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐπαγγελίας ταύτης πέφυκεν ἓν τῶν κυριωτέρων μελετημάτων τῆς Ἱστοριονομικῆς ἐπιστήμης. Ἡ Ἱστορονομία ἀνιχνεύει τοὺς τρόπους, δι' ὧν ὁ Τριαδικὸς τῆς ἑνότητος τύπος εἰσέρχεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ καὶ βαθμηδὸν ἀνάγει θρήσκευμα, γλῶσσαν, ἤθη, πατρίδα, θεσμούς, εἰς ἐντολὴν ἀμέριστον, ἑνοειδῆ τε καὶ ἑνωποιόν. «Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν».

Πῶς ἐξετελέσθη τὸ θαῦμα; Συμπτύσσομεν τὴν ἱστορικὴν θεωρίαν εἰς ὀλίγας λέξεις.

Ἐνῷ τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν ἡ νέα πίστις ἀνεκαίνιζε διὰ βαπτίσματος καὶ διδαχῆς, ἡ πα-

λαιὰ τῆς Ῥώμης θρησκεία διήνυεν ὁδὸν ἁμαρτίας, τὴν πολιτείαν ὅλην εἰς τὸν ἑαυτῆς ὄλεθρον συνεπισύρουσα. Οἱ δεσμοὶ τῆς οἰκογενείας κεχαλασμένοι· τὰ ἤθη βεβυθισμένα εἰς ἄκραν χαυνότητα, ἀκολασίαν καὶ ἀδράνειαν· ἡ πάτριος λατρεία ἀποβᾶσα χαμερπείας ἐργαστήριον, ὄργανον ἀποθεώσεως τυράννων, κιναίδων, μοιχαλίδων. Ὁ Θρόνος ἕρμαιον γυναικωδῶν βουλευτῶν, ἢ βαρβάρων νεηλύδων, σπανίως δὲ βραβεῖον ἀνδρίας καὶ συνέσεως. Στίφη βαρβάρων, ἐν τούτοις, τὴν Αὐτοκρατορίαν πολιορκοῦσι, καὶ τὰ μέλη αὐτῆς τῆδε κἀκεῖσε κατακερματίζουσιν. Ἐνῷ δὲ ὁ κύκλος τῆς ἐπικρατείας συστέλλεται μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον, καὶ αὐτὴ ἡ ἕδρα τῶν Καισάρων ἀντηχεῖ τὴν ποδοκρουστίαν τῆς προχωρούσης βαρβαρότητος, ὁ μὲν λαὸς ζητεῖ ἄρτον καὶ κιρκησίους ἀγῶνας, ὁ δὲ Γαλλιανὸς αὐτοκράτωρ, τῆς κλίνης ἐγειρόμενος, ἐρωτᾷ, τί ἀριστήσομεν αὔριον;

Ἀνήρ τις δραστήριος ἀναβαίνει περὶ τοιαύτην ἀκμὴν τὸν αἱμοσταγῆ καὶ φόνιον ἐκεῖνον Θρόνον. Προνοήσας οὗτος τῆς αὐτοκρατορίας τὸν κίνδυνον, συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνακαινίσαι αὐτὴν ἐκ θεμελίων. Ἐπινοεῖ καινὸν σύστημα κυβερνητικὸν, πειρᾶται νὰ συγκεντρώσῃ εἰς ἑαυτὸν πᾶσαν ἱερὰν καὶ κοσμικὴν ἐξουσίαν, προσπαθεῖ νὰ μεταῤῥυθμίσῃ τὴν οἰκονομίαν εἰς τὸ ἁπλούστερον. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐπιχειρεῖ ὑπὲρ Ῥωμαίων, ὅ,τι σήμερον ἡ Εὐρώπη προσπαθεῖ, ἢ φαίνεται προσπαθοῦσα ὑπὲρ Τούρκων. Ἀλλὰ πῶς ἀνθρώπου βουλὴ δύ-

ναται νὰ ὑπερβῇ νόμους ἱστορικοὺς ἄνωθεν ἐψηφισμένους; Ἦσαν τότε ἡ πολυθεΐα καὶ τὸ κράτος τῆς Ῥώμης καταδεδικασμένοι εἰς θάνατον, καθὼς τὰ νῦν βαίνει πρὸς τὸν τόπον τῆς καταδίκης ὁ Μωαμεθανισμός. Πελώριον ἦτο τὸ σχέδιον αὐτὸ, ἀλλὰ προσκόμματα ἐπὶ προσκομμάτων ἀνεφύοντο καθ' ἑκάστην. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀπολέγεται, ἀπελπίζεται, καὶ μετ' ὀλίγον τοῦ θρόνου παραιτούμενος, ἀποθνήσκει προαισθανόμενος τῆς πολιτείας τὴν καταστροφήν.

Ἡ ἀποτυχία τοῦ Διοκλητιανοῦ φωτίζει τὸν διάδοχόν του. Ἤγγιζεν, ἄλλως τε, ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἔμελλεν ἡ Ἑλλὰς νὰ μεταβῇ εἰς νέαν φάσιν πολιτικὴν, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ὡρισμένον στάδιον τῆς ἑνοποιήσεως. Ἀκατόρθωτον κρίνας ὁ Κωνσταντῖνος τῆς ἑτοιμορρόπου ῥωμαϊκῆς πολιτείας τὴν ἐπανόρθωσιν διὰ μέσου τῆς πολυθεΐας, ἀποφασίζει καὶ ἐπικυροῖ τὸ παράβολον σχέδιον τοῦ ἀποκεφαλίσαι τὴν Ῥώμην, τοῦ χωρίσαι τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τῆς βασιλευούσης. Ἄδεται, ὅτι καὶ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ εἶχε προηγουμένως συλλάβει τοιοῦτον τινὰ σκοπόν. Ὁ ἀνακαινισμὸς τῆς πολιτείας εἶχε βέβαια χρείαν καὶ θρησκεύματος καινοποιοῦ· ἡ δὲ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου, τὸ βάπτισμα παραλαβοῦσα, ἐπὶ στόματος εἶχεν ἐλπίδας, ἀνάστασιν, ἀναμόρφωσιν. Τί λοιπὸν πλέον; Ἡ πίστις ἣν ἐζήτει, ἐφώλευεν ὑπὸ τὴν στέγην του αὐτήν. Ὁ καινοτόμος αὐτοκράτωρ στρέφει τὸ βλέμμα πρὸς τὸν χριστιανισμὸν, δηλαδὴ πρὸς Ἀνατολήν· καὶ ἀληθὴς τυχοδιώκτης ἐστεμμένος, τὴν Ῥώμην παρα-

δίδων εἰς διάθεσιν τῆς Θεᾶς Τύχης της, ἀπέρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν πατρίδα τοῦ πρὶν μὲν ἀγνώστου, νῦν δὲ ἀποκεκαλυμμένου Θεοῦ.

Ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ἦν τότε, ὡς εἴρηται, διηρημένος εἰς δύο στρατόπεδα. Οἱ μὲν ἀρνούμενοι τὴν Ἐνσάρκωσιν, ἔλεγον τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον ψιλὸν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέποτ' ἄλλως ὠνόμασεν ἑαυτὸν, ἢ Υἱὸν Ἀνθρώπου· οἱ δὲ ἐλάτρευον αὐτὸν ὡς Θεὸν καὶ ἐπρέσβευον τὸ τρισσὸν τῆς θεότητος.— ¡Πότερον τῶν δύο δογμάτων θέλει προτιμήσει ὁ τὴν πάτριον πολυθεΐαν ἀποταχθεὶς αὐτοκράτωρ, καὶ εἰς ζήτησιν νέας πίστεως ἐλθὼν εἰς Βυζάντιον ;

Τοῦτο, ἢ ἐκεῖνο πρὸς αὐτὸν ἀδιάφορον. Ἓν μόνον ἀπαραιτήτως θέλει, ἓν μόνον βούλεται, τὴν ἑνότητα τοῦ δόγματος, διὰ τὴν ἑνότητα τῆς πολιτείας· αὐτὴν, χωρὶς τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἐμπεδώσῃ τὸ πολιτικόν του οἰκοδόμημα. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅρον καὶ τούτοις καὶ ἐκείνοις τίθησι τὴν ὁμοφροσύνην τῶν νέων ὑπηκόων, τὴν ἀδιάῤῥηκτον στερεότητα τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ προὐτίθετο νὰ στήσῃ τὸν θρόνον του. Ἂν δὲ ὁ Χριστὸς ἦν Θεὸς ἢ ἄνθρωπος, τί ἐντεῦθεν ; Πίστιν ἤθελε μόνον, Religionem ad religationem, τὰ δὲ καθέκαστα μεταξύ των οἱ θεολόγοι διασαφήσωσιν.

Ἀσύνετος ἡ γνώμη τοῦ Κωνσταντίνου· διότι, πῶς χωρὶς Τριάδος, τὴν μονοθεΐαν τοῦ ἱστορικοῦ κόσμου διακρινούσης ἀπὸ τῆς μονοθεΐας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πῶς χωρὶς τρισυποστάτου θεαρχίας ἐκροτεῖτο σύστημα πολιτικὸν ἅμα καὶ θρη-

σκευτικόν, ἱστορικὸν ἐνταυτῷ καὶ ἱερόν; Χωρὶς δέ τινος ὑπερανθρώπου συγχρόνως καὶ ἱστορικοῦ θρησκεύματος ἀντικατασταθησομένου εἰς τὸ κενὸν τῆς μυθοθρησκείας, ἐπὶ τίνων θεμελίων ἤθελε βασίσει τὸν θρόνον του;

Ὁ Ἰσαπόστολος κληθεὶς Κωνσταντῖνος παραδίδει τὴν ἔκβασιν τοῦ σκοποῦ του εἰς διαλεκτικὴν θεολόγων συζήτησιν. Πρᾶξις ἄβουλος, τὴν Εὐρώπην ὅλην διακυβεύσασα εἰς τινας ὀλίγας συνεδριάσεις ἱερέων. Ἡ πρώτη τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων συγκαλεῖται. Τρεῖς δὲ ἰδέαι παρουσιάζονται εἰς τὴν Σύνοδον αὐτήν, τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου διαφιλονεικοῦσαι. Προβαίνει μὲν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀρείου ὁ Ἰουδαϊκοελληνικὸς λόγος τῆς Ἀλεξανδρείας, ὁ λόγος ὁ ἀνυπόβλητος τῇ τοῦ καθολικοῦ λόγου ἐξουσίᾳ. Προέρχεται δὲ εἰς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ ὁ Ἀθανάσιος, ἀντιπρόσωπος τοῦ καινοῦ Ἑλληνισμοῦ, νομοθετης πιστεως καὶ πνευματικῆς ἑνότητος, διδάσκαλος ἀνακοσμοποιήσεως κοινωνικῆς συνάμα καὶ ἐθνικῆς. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῶν ἀνταγωνιστῶν ἀμφιπτερυγίζει ὁ ἔκδημος Ῥωμαϊκὸς ἀετός. Ὁ Ἄρειος ὑπέρμαχος τοῦ παρελθόντος, ὁ Κωνσταντῖνος διατάκτης τοῦ παρόντος· ὁ Ἀθανάσιος δογματοθέτης τοῦ μέλλοντος, τουτέστι λόγος ἱστορικός, λόγος πολιτικός, λόγος πνευματικός, ἰδοὺ αἱ τρεῖς ἰδέαι αἵτινες συνέρχονται εἰς τὴν ἐγκαίνισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος, εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς Οἰκουμενικῆς ἐκείνης συνελεύσεως.

Ἐνίκησεν ἡ εὐγλωττία τοῦ Ἀθανασίου, ἡ ὑπερίσχυσεν ἡ πίστις τοῦ χύδην ὄχλου, ἀποφαν-

θεῖσα τῇ ψήφῳ 318 Πατέρων; Πιθανώτερον τὸ δεύτερον. Μετ' ὀλίγον καὶ Β'. Σύνοδος συναθροίζεται. Ἀλλὰ καίτοι Οἰκουμενικὴ ὡσαύτως, οἰκουμενικὰ δὲν ἀποβαίνουσι ταύτης τ' ἀποτελέσματα, ὡς τὰ τῆς προηγουμένης. Τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον ὑπερκρατεῖ. Ἡ ἐπὶ Θεοδοσίου Σύνοδος δὲν συνέρχεται ἐν Νικαίᾳ, καθὼς ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου, ἀλλὰ συνεδριάζει ἐν αὐτῇ τῇ βασιλευούσῃ· σύγκειται δὲ ὑπὸ πατέρων Ἑλλήνων καθ' ὁλοκληρίαν, μηδενὸς ἐλθόντος ἀπὸ τῆς Δύσεως· σύμπτωμα τρανὸν ἑλληνικῆς ζωτικότητος. Τὸ Σύμβολον τῆς Β' ταύτης σαφηνίζει, διατυποῖ, δογματοποιεῖ τὴν μεταξὺ Ἐνανθρωπήσεως καὶ Πανελληνίου συναφθεῖσαν συνθήκην· γίνεται κέντρον θεόπηκτον, περὶ τὸ ὁποῖον καὶ Μεσαιὼν καὶ Ἀναγέννησις θέλουσι στραφῇ μέχρι τελεσφορίας· κρίκος συνείρων τὴν Ἑλλάδα τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὴν τοῦ Παύλου, τὴν τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ τὴν τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνελεύσεως. Ὅ,τι δὲ θέλει ἐνεργήσει ὁ Παπισμὸς ὑπὲρ τῆς Νεολατινικῆς ἀναμορφώσεως, τοῦτ' αὐτὸ θέλει κατορθώσει ἡ Β'. Σύνοδος ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος. Χαράσσει τὰς πρώτας τῆς Ἀναγεννήσεως γραμμάς· προετοιμάζει τὰς ἀναγκαίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διακρίσεις, παρασκευάζει τὸ αὐθυπόστατον καὶ ἰδιοπρόσωπον τῆς ἐθνότητος. Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι τὸ Σύμβολον αὐτὸ διέστηκε τὸν νεώτερον Ἑλληνισμὸν ἀπὸ τῆς Δυτικῆς πολιτείας ὅσον ἀπέχουσιν Ἀνατολαὶ ἀπὸ Δυσμῶν;

Ἕτερον ἀξιοσπούδαστον· ὁ Ὅρος τῆς Α'. Συνόδου διχοτομεῖ τὸν Ῥωμαϊσμὸν εἰς πρεσβύτερον

καὶ νεώτερον, καθὼς τὸ τῆς Ἐνσαρκώσεως δόγμα διεῖλε προηγουμένως τὸν Ἑλληνισμὸν εἰς παλαιὸν καὶ καινόν. Τόπος δὲ συνοχῆς τῶν ἀνακαινισθέντων δύο τούτων ἡμικοσμίων τῆς πολυθείας τίθεται τὸ Βυζάντιον, ἡ μεσαιτάτη τῶν Δωριέων πόλις, ἣν μασχάλην Ἑλλάδος ἐκάλεσαν οἱ παλαιοί. Ἐντεῦθεν, κατὰ λόγον ἱστοριονομικόν, Νέα Ῥώμη δηλοῖ Νέας Ἀθήνας, σημαίνει ἑστίαν Πανελληνίου χριστιανικοῦ· καὶ γὰρ Ἑλληνικὸς ὁ πληθυσμός. Τὸ Εὐαγγέλιον μετέβαλε τοὺς Ἕλληνας εἰς Χριστιανούς, νῦν δὲ τὸ Πιστεύω μετονομάζει αὐτοὺς Νεορωμαίους, ἢ ἁπλούστερον Ῥωμαίους· φάσις ὀνοματικὴ δευτέρα, σημειοῦσα τὴν μετάστασιν τοῦ μεσαιῶνος εἰς κύκλον ἐνεργείας εἰδικώτερον, καὶ ὑπὸ τὴν ψευδωνυμίαν ἐθνικώτερον, ἐπειδὴ Ῥώμη ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδὲν ἄλλο ἐκφράζει, ἢ τὴν σύμπηξιν τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν εἰς μοναρχικὴν πολιτείαν μίαν καὶ ἀδιαχώριστον. Τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον ἄλλως τε, δὲν βραδύνει καὶ πασίδηλον νὰ καταστήσῃ τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῆς πολιτείας αὐτῆς. Λέων ὁ Θρᾷξ καλεῖται Μέγας. Διατί; Ἆρα διὰ τὴν μεγαλοφυΐαν του; Ἀλλ' ὅσα οἱ χρονογράφοι διηγοῦνται δὲν δικαιολογοῦσι τὸ ἐπίθετον. Τὸ ἐξηγοῦμεν ἡμεῖς· ὁ Λέων οὗτος, πρώτιστος τῶν αὐτοκρατόρων Ἕλλην τὸ γένος καὶ τὸ δόγμα, ἀθετεῖ τὴν περὶ βασιλείας ῥωμαϊκὴν τοῦ Κωνσταντίνου παράδοσιν, καὶ πολίτευμα ἐγκαινίζων ἰθαγενές, δέχεται τὰ μὲν σκῆπτρα παρὰ τῆς ἐγχωρίου Συγκλήτου, τὸ δὲ στέμμα ἐκ χειρῶν

τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας (457 μ. Χ.). Δι' αὐτοῦ, ἡ Α'. Σύνοδος καθυποτάσσει τὴν Νέαν Ῥώμην ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν της, πρὶν ἡ συμπληρωθῇ μία καὶ ἡμίσεια ἑκατονταετηρίς.

Ἐντοσούτῳ, παγιωθείσης ὑπὸ τῆς Β'. Συνόδου τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας, ἄρχεται ὁ πόλεμος ὁ ὑπὲρ ἑνότητος. Ὁ Ἄρειος ἀπῆλθεν, ἀλλ' ἡ Αἵρεσις ἀπομένει. Ὁ ἀτομικὸς λόγος τῶν σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων μετεμψυχούμενος εἰς τοὺς Ἀπολλιναρίους, τοὺς Μακεδονίους, τοὺς Εὐτυχίους, τοὺς Πελαγίους, καὶ ἑτέρους θεολόγους τοῦ αὐτοῦ φυράματος, μὴ παραδεχομένους τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμοπιστίας, κινεῖ μάχην πεισματώδη κατὰ τοῦ Δόγματος. Μάχην δ' ὡσαύτως κινεῖ καὶ ἡ μοναρχία, καί τοι διὰ Κωνσταντίνου συντεθεῖσα τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἂν γὰρ οὗτος ὡμολόγησε τὴν Σύνοδον, ὅμως ὁ υἱός του Κωνστάντιος νοσεῖ τὰ τοῦ Ἀρείου. Καὶ ὁ μὲν Ἰουλιανὸς καταδιώκει τοὺς Γαλιλαίους (Χριστιανούς), ὁ δὲ Οὐάλης ἀποστρέφεται τοὺς ὀρθοδόξους· αἱρετικὸς δὲ ὁ Ἀναστάσιος, καὶ αἱρετικοὶ ἐπίσης ἕτεροι βασιλεῖς. Διὸ τὸ Σύμβολον διάκειται ἀπ' ἀρχῆς ἐκτεθειμένον εἰς τὴν διττὴν ἀντενέργειαν τῆς μοναρχίας καὶ τοῦ ἀσυνθέτου Ἑλληνισμοῦ.

Διαρκεῖ ἡ ἀσυμφωνία ἐπὶ 500 περίπου ἐνιαυτούς, ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Χλωροῦ μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος· περίοδος ὀργασμοῦ, ταραχῆς, δημωδῶν στάσεων, καθ' ἣν ἡ πολιτεία οὐκέτι ἑδραίως ἐπὶ τῶν θεμελίων της βεβασισμένη, ἀμφοτερίζει νῦν μὲν πρὸς τὴν πνευματικὴν διχόνοιαν, νῦν δὲ πρὸς τὸν βασιλικὸν δεσποτισμόν. Βέβαια, ἡ ἀσυμφωνία

δὲν κωλύει τὴν βαθμιαίαν τοῦ στέμματος ἐξελλήνισιν, ἐπειδὴ, εἴτε ἀρειανὸς, ἢ μονοφυσίτης, ἢ μονοθελήτης ὁ αὐτοκράτωρ ᾖ, εἴτε τοὐναντίον ἑνωτικὸς καὶ ὀρθόδοξος, πάντοτε σύμβουλον ἔχει καὶ χειραγωγὸν ἀφ' ἑκατέρων τὸν Ἑλληνισμόν. Ὅθεν, βλέπομεν ἀπ' ἀρχῆς τὸν μὲν Ἰουλιανὸν (361—363 Μ. Χ.) ἑλληνιστὶ φιλοσοφοῦντα καὶ συγγράφοντα, τὸν δὲ Θεοδόσιον νυμφευόμενον εἰς ποιήτριαν Ἀθηναίαν (383—408) τὸν δὲ Ζήνωνα ἐκδίδοντα ἑλληνιστὶ τὸ Ἑνωτικὸν αὐτοῦ (474—491), τὸν δὲ Μαυρίκιον καὶ αὐτὸν ἑλληνιστὶ συντάσσοντα τὸ περὶ Πολεμικῆς Τέχνης βιβλίον του. Ἀλλ' ἡ ἐξελλήνισις αὕτη τῶν ἀνακτόρων λυσιτελὴς δὲν ἀποβαίνει, πρὶν ἢ τεθῇ ἡ Αἵρεσις ὑπὸ πόδας τῆς Συνοδικῆς αὐθεντίας, καὶ πάντες ὁμοθυμαδὸν, ἄρχοντές τε καὶ σοφοὶ, ὁμολογήσωσι τὴν ἀνάγκην τῆς ὁμοδογματίας. Τότε μόνον, καταπαυθέντων τῶν ἐμφυλίων διαπληκτισμῶν, Ἱστορία, Βασιλεία τε καὶ Θρησκεία, δηλαδὴ παρελθὸν, παρὸν, καὶ μέλλον τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας, συμφώνως συνεργαζόμενα, θέλουσι στερεώσει τὸν ἐθνισμὸν τοῦ ὑπηκόου.

Τί δὲ τὸ προκαλοῦν, τί τὸ προβιβάζον τῶν ζωτικῶν τούτων ὀργάνων τὴν συνοικονόμησιν; Ἀφορμαὶ συνήθως ἐξωτερικαί· μάλιστα πάντων ἡ βαρβαρότης, ὑπὸ πρόσχημα διττὸν ἐκστρατεύουσα κατὰ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ εἰδωλολατρεία τῶν Περσῶν, καὶ ἡ μονοθεΐα τῶν Ἀράβων ἐξ Ἀσίας ὁρμώμεναι ἀμφότεραι, ἐπαπειλοῦσιν οὐ μόνον τὴν ἐπικράτειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὴν, ἀλ-

λὰ καὶ πᾶσαν ἔτι παιδείαν καὶ προγονικὴν παράδοσιν. Ὅμως, ἡ τριπλῆ τοῦ Χοσρόου καὶ τῶν Καλίφων προσβολὴ παράγει κατ' ὀλίγον τὴν τριπλῆν τῶν Βυζαντινῶν ἀρχῶν συμμαχίαν. Διὰ τοῦτο, ἑκάστη τῶν τεσσάρων μεγάλων πολιορκιῶν, αἵτινες στενοῦσιν ἐντὸς μιᾶς ἑκατονταετηρίδος τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὠθεῖ καὶ κοινωνίαν καὶ πολιτείαν εἰς τὰ πρόσω, προξενεῖ σύμπνοιαν ἐθνοσωτήριον, ἐπάγει ἁρμονίαν παιδείας, θρησκεύματος, καὶ θεσμῶν πολιτικῶν.

Συμβάλλει δὲ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὴν συνοικονόμησιν, καὶ συμπληροῖ τὴν ἐσωτερικὴν ἁρμονίαν ἡ πολυτάραχος ἐκείνη Εἰκονομαχία, ἐφεύρημα σύγχρονον τοῦ λεγομένου Γραικικοῦ πυρός, ὅρμημα φιλοπατρίας, ἐν προόψει τῶν Ἀραβικῶν τριήρεων ἀναπτερωθέν. Ἡ Εἰκονομαχία σημειοῖ τὴν εἴσοδον τῆς Αἱρέσεως εἰς στάδιον πάντως διάφορον τοῦ προτέρου. Διότι, ἂν ὁ Μονοθελητισμός, τελευταία τοῦ δόγματος προσβολή, ἐφιλονείκησε τῆς Τριάδος τὴν θεολογίαν, ἀλλὰ τὸ ἀδέσποτον τοῦτο φρόνημα τῆς ἐποχῆς τῶν Ἰσαύρων, ἡ Εἰκονομαχία, τὰς ἓξ προηγουμένας Συνόδους ὁμολογοῦσα, δὲν προσβάλλει εἰμὴ ἐκκλησιαστικάς τινας παραδόσεις, καὶ περιορίζεται εἰς μόνην τῆς λατρείας τὴν μεταῤῥύθμισιν. Βέβαιον τοὐλάχιστον, ὅτι αὕτη κλείει ὁριστικῶς τὴν περίοδον τῆς Αἱρέσεως καὶ παρασκευάζει τὸν θρίαμβον τῆς πνευματικῆς ἑνότητος. Ἀπὸ Ζ'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἐφεξῆς, ὁ σύλλογος τῶν πεπαιδευμένων, ἀποσπασσόμενος τῷ πειρασμῷ τοῦ λόγου τοῦ ἀτομικοῦ,

συντάσσεται τῷ ἐθνικῷ λόγῳ τῆς ὁμοδογματίας. Θεραπεύων δὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν γλῶσσαν, ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον καὶ κεφαλαιότατον στοιχεῖον τῆς Ἀναγεννήσεως.

Οὐχ ἧττον δὲ σπουδαῖα τ' ἀποτελέσματα, ὅσα πλαγίως καὶ οἱονεὶ δι' ἀντικοπῆς μεταλλάττουσι τὰ βυζαντινὰ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ χρόνῳ. Ἡ Εἰκονομαχία, ἥτις ἀνάστατον ἐφ' ἑκατὸν περίπου καὶ πεντήκοντα ἐνιαυτοὺς ποιεῖ τὴν Ἀνατολὴν, συνεπιφέρει καὶ κατὰ Δύσιν τὰς βαρυτέρας συνεπείας. Τὸ ψήφισμα κατὰ τῶν εἰκόνων διεγείρει τὴν φιλαρχίαν τῶν Παπῶν, οἵτινες ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀποσυρόμενοι τῆς πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας ὑποταγῆς, καὶ δολίως εἰς τὴν προστασίαν τῶν Φράγκων ἡγεμόνων προσφεύγοντες, ὑπεξαιροῦσι τὴν μέσην Ἰταλίαν τοῦ ζυγοῦ, καὶ αὐτοσχεδιάζουσι τὸν Παπισμὸν, τὸ γονιμώτερον τῶν ἱδρυμάτων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ μεσαιῶνος. Χάριν δὲ τούτων, ὁ θρόνος τοῦ Αὐγουστύλου μετ' οὐ πολὺ ἐπανορθοῦται, καὶ νέα τις αὐτοκρατορία Ῥωμαϊκὴ ἀντιπαρατάσσεται τῇ Βυζαντινῇ τὴν στιγμὴν αὐτὴν, ὅτε ἡ συμμάχησις τοῦ Κλήρου καὶ τῶν Συγκλητικῶν ἀναγκάζει τὴν Βασίλισσαν Εἰρήνην νὰ καταργήσῃ τὴν Εἰκονομαχίαν, εἰσάγει δὲ τοὺς ἐμπειροτέρους τῶν λαϊκῶν εἰς τὰ ὑπέρτατα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀξιώματα. Τὸ πρῶτον ἔτος τῆς Θ'. ἑκατονταετηρίδος εὑρίσκει καὶ Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν μεταμεμορφωμένας παντάπασι. Τρεῖς θρόνοι, ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τῆς Ῥώμης, καὶ ὁ τοῦ Ἀκουϊσγράνου ἀντιποιοῦνται τὴν Ῥωμαϊκὴν

τιμὴν ἂν καὶ οἱ τρεῖς γεννήματα ὄντες τῶν προσφάτων ἐπαναστάσεων, οὐδὲν ἔχωσιν ἐν ἑαυτοῖς γνήσιον Ῥωμαϊκόν. Ἐν τούτοις, ὁ χωρισμὸς τῆς ὑποκειμένης Ἰταλίας, ἡ κοσμικὴ ἐξουσία τῶν Παπῶν καὶ ἡ ἐπανόρθωσις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἀπολείπουσι μεμονωμένην τὴν μοναρχίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς δ' ἐκ τούτου, ἡ Ἑλλὰς ἀποκαλύπτεται τοῖς δυτικοῖς λαοῖς οἷα πραγματικῶς ἦν, ἰδιόμορφος, αὐθυπόστατος, ἰδιότροπος ὑπὸ Γραικικὴν ὀνομασίαν, πολιτεία μὴ τηροῦσα τὴν Ῥωμαϊκὴν προσηγορίαν, ἢ μόνον ἕνεκα φιλοπρωτίας καὶ ματαίας ἐπιδείξεως.

Τέλος πάντων, τὰς διχονοίας κορυφοῖ, τὰς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας ἐξάπτει, καὶ τὸν σωτήριον χωρισμὸν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως συμπληροῖ τὸ πολυθρύλλητον ζήτημα περὶ Πνεύματος Ἐκπορεύσεως, αὐτὸ εἰς τὰς περιπετείας τοῦ ὁποίου ἐξαιρέτως ὀφείλει τὸ γένος ἡμῶν τὴν πολιτικὴν ἰδιοπροσωπίαν του, ἄρα καὶ τὴν ἀνέγερσίν του. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ συναποτελεῖ τοσοῦτον ἐνεργῶς εἰς τὴν ἑδραίωσιν τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνότητος, ὅσον ἡ κατὰ συνέπειαν τῆς Εἰκονομαχίας καὶ τοῦ Παπισμοῦ παρὰ Δυτικῶν τινων ἱερέων ἐπινοηθεῖσα προσθήκη τεσσάρων συλλαβῶν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως.

Πάνσοφε Κύριε, διὰ τίνων μέσων εὐτελῶν τὸ φαινόμενον σώζεις ἀπὸ δεινῶν τοὺς λαοὺς ἐν οἷς ηὐδόκησας! Τί συνιστᾷ τὸ Σύμβολον τῆς Α'. καὶ Β'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου; Συμβολή τις νοημάτων ἀκαταλήπτων. Καὶ ὅμως, αὐτὸ τοῦτο τὸ μυ-

στηριῶδες σύνθημα ἐξώρκισεν ἐπὶ 1500 ἐνιαυτοὺς πᾶν πνεῦμα διαιρέσεως, ἀπωλείας, ἐκβαρβαρώσεως, ὑπέταξεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν ὀλεθρίαν. Τί γὰρ ἄλλο, ἢ τὸ Πιστεύω, συνέκοψε τὴν πολυκέφαλον Ὕδραν τῆς Αἱρέσεως, αὐτήν, ἥτις τὴν πνευματικὴν ἅμα καὶ τὴν ἐθνικὴν τοῦ γένους ἡμῶν συμφωνίαν ἤγαγε πολλάκις ἐπὶ ξηροῦ ἀκμῆς; Τί ἄλλο, ἢ τὸ Πιστεύω, ὑπέβαλε βαθμηδὸν τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸ ἄκαμπτον καὶ ἀκαταμάχητον ἐκεῖνο Θέλω τῶν Ῥωμαίων; Οἱ στρατοὶ τῶν Οὔννων, τῶν Ῥώσσων, τῶν Βουλγάρων, οἱ στόλοι τῶν Περσῶν καὶ τῶν Σαρακηνῶν διεκόπησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὡς διακόπτεται ὕδατα. Αὐτὸ δὲ τὸ Σύμβολον διεμόρφωσεν ἐπὶ Φωτίου καὶ Κηρουλαρίου τὸ Νεοελληνικὸν Ἐγώ. Αὐτὸ ὑπέσκαψε τὴν Σταυροφορικὴν κατάκτησιν, διέλυσε σχέδια Λατινεπισκόπων θανάσιμα, εἰς χρόνους ὅτε ἄλλην δὲν εἶχον οἱ πατέρες μας ἱερὰν ἄγκυραν, πλὴν τῆς μισαλλοδοξίας τῆς ἐκ τοῦ Σχίσματος, καὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὰς πατρίους παραδόσεις. Δι' αὐτοῦ κατεβλήθη ὁ ἀλλοφυλισμός, ὥστε ὅσοι βάρβαροι παρ' ἡμῖν κατεστάθησαν, ἑκόντες ἄκοντες συνεζεύχθησαν τῷ δίφρῳ τῆς ἡμετέρας ἱστορίας. Αὐτὸ περιέσωσεν ἐν Φλωρεντίᾳ τὴν κατάδικον καὶ ἐπιθάνατον Ἀναγέννησιν διὰ τοῦ φερωνύμου Εὐγενικοῦ. Αὐτὸ ἠνάγκασε τὸν Μωάμεθ νὰ παραχωρήσῃ προνόμιά τινα τοῖς δεδουλωμένοις, ἐνῷ συγχρόνως ὥπλιζε τὴν δεξιὰν τοῦ Καστριώτου τῇ ῥομφαίᾳ τῆς διαμαρτυρήσεως. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, τί ἄλλο, ἢ τὸ Πιστεύω, περιεθωράκισε

τὴν ὀρφανὴν φυλὴν ἀπέναντι τοῦ Τουρκικοῦ προσηλυτισμοῦ, καὶ ὢ τοῦ θαύματος! ἀπὸ τῆς ἐξωλεστέρας τῶν Εὐρωπαϊκῶν κατακτήσεων σώους διεφύλαξε καὶ ἀβλαβεῖς τοὺς ὅρους τῆς ἐπαγγελίας. . . . ; Μὴ μακρολογῶμεν· ἡ ἱστορία τοῦ Πιστεύω εἶναι ἡ αὐτὴ τῆς ἡμετέρας ἐξανοράσεως. Χωρὶς μὲν αὐτοῦ, ἠθέλομεν εἶσθαι πρὸ πολλοῦ συγκεχυμένοι εἰς λαοὺς βαρβάρους καὶ δυσγενεῖς, καθὼς νάματα ῥύακος μικροῦ, εἰς ῥεύματα ποταμῶν μεγάλων εἰσβάλλοντα, συγκιρνῶνται καὶ χάνονται. Δι' αὐτοῦ δὲ, κῦρος καὶ σφραγὶς Θεότητος ἐντετύπωται τῇ παρελθούσῃ καὶ τῇ μελλούσῃ ἡμῶν πολιτείᾳ, τύπος ζῶντος Θεοῦ, σφραγὶς ἀποστολῆς καὶ σωτηρίας ἀνεξαλείπτως ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ τοῦ βίου μας.

Βίος πλανήτου, πολυπαθοῦς Ὀδυσσέως, ὅστις ὑφ' ἑνὸς καὶ μόνου πόθου καταφλεγόμενος, τοῦ πόθου τῆς πατρίδος, ἀλήτης περιέρχεται χώρας ἀγνώστους, πελάγη ἀδιαπόρευτα, νῦν μὲν ὡς ἄναξ, εἶτα δ' ὡς ἐπαίτης, ἄλλοτε δ' ἄλλως, ὅμως ὑφ' οἱονδήποτε σχῆμα διὰ στόματος ἔχων ἀπανταχοῦ τὴν λύπην τῆς ξενιτείας, τὴν τοῦ νόστου νόστιμον ἐπιπόθησιν! Δολερὰ θέλγητρα Κίρκης, ἀπατηλαὶ Σειρήνων μελῳδίαι, ἔρωτες Καλυψοῦς δὲν ἐλαττοῦσιν εἰς τὴν καρδίαν του τῆς παλινοστήσεως τὴν ἐπιθυμίαν. Εἰς ἐπαναμνήσεις οἰκιακὰς ἐμπεριφραττόμενος, καὶ τὴν Ἰθάκην του ἀναπεμπάζων νυχθημερὸν, δέχεται μὲν καθ' ὁδὸν περιποιήσεις καὶ φιλοδωρήματα, ὅμως ἀνὰ πᾶσαν ἐπίβουλον πρότασιν φράσσει τὰ ὦτα κηρῷ. Κί-

κονες βάρβαροι φονεύουσι τοὺς συντρόφους του· Κύκλωπες παμφάγοι τὸν αἰχμαλωτίζουσι· Λαιστρυγόνες τὸν καταδιώκουσιν· ὀργὴ Ποσειδῶνος ἐγείρει κατὰ τοῦ εὐτελοῦς του πλοίου τὴν λύσσαν ἀνέμων καὶ κυμάτων. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ περὶ αὐτὸν, ὑπὸ τερατευμάτων δελεαζόμενοι, εἰς κτήνη μεταμορφοῦνται, οὗτος, ἀγχινούστερος τῶν ἄλλων ὢν, ἀπαλλάσσεται τοῦ τρομεροῦ Πολυφήμου, τὸ ἴδιον ὄνομα ἀπογινώσκων, καὶ τὸ ψευδώνυμον Οὔτις παραδεχόμενος. Τελευταῖον, μετὰ πολυχρόνιον ἀπουσίαν καὶ παντοίας κακουχίας, εἰς τὰς ὄχθας τῆς φίλης γῆς ἀποβιβάζεται, γνοὺς ἐξ ἰδίας πείρας πόλεις καὶ ἀνθρώπων ἤθη, καὶ ἐκ τῶν παθημάτων μαθήματα λαβών. Ὁ δὲ ἀκλόνητος τῇ πατριωτικῇ καρτερίᾳ σῶας εἰς τοὺς κόλπους τῶν οἰκείων ἀνευρίσκει τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν. Πιστὸς γὰρ ὁ Εὔμαιος, πιστὸς ὁ Ἄργος, πιστοὶ καὶ ἄλοχος, καὶ τέκνον, καὶ θεράποντες. Μνηστῆρες πολλοὶ την σεμνὴν Πηνελόπην περικυκλώσαντες, καὶ εἰς τ' ἀδέσποτα ἀνάκτορα φιλοχωρήσαντες, ἐπωφθάλμισαν τῇ δεξιᾷ τῆς χήρας. Ἀλλ' ἰδοὺ, ὁ ἄγνωστος πλάνος παλινώστησεν· ὁ ψευδώνυμος Οὔτις ἀνέλαβεν ἤδη τὴν πάτριον ὀνομασίαν, τὴν ἔνδοξον ἐπίκλησίν του, ἐν δὲ τῇ παρουσίᾳ τοῦ νομίμου βασιλέως τε καὶ συζύγου θρηνοῦσιν οἱ μνηστῆρες τὴν μακρὰν καὶ ματαίαν ἀλληλομαχίαν των!

Ἀρκοῦσι τὰ βραχέα ταῦτα εἰς προθεωρίαν τῶν ἑπομένων. Τόδε μόνον ἐπειράθημεν πρόδηλον συντόμως νὰ καταστήσωμεν· ὅτι τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνό-

τητος αἱ πηγαὶ ὑποβλύζουσιν ὑπόγειοι καὶ ἀδιόρατοι ἐξ αὐτῆς τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως· ἀναπηδῶσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Θεοδοσίου· ζητοῦσι τὸν εὐθύτερον καὶ συμφορώτερον δρόμον ἀπὸ Λέοντος τοῦ Θρακὸς ἄχρι Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, καὶ δὲν ὁρμῶσιν ἀκατάσχετοι πλέον, ἢ εἰς τὰς ἡμέρας Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καὶ τῶν διαδόχων του, ἰθυτενῶς ἔκτοτε πρὸς τὴν σύγχρονον παλιγγενεσίαν μας εὐθυποροῦσαι. Ἡ προκειμένη μελέτη, παραλείπουσα τὰ προηγούμενα, ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀβεβαίας ἔτι λοξοδρομίας καὶ ἥκει ἕως τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν, αὐτοπτούσης καὶ μαρτυρούσης αὐτῆς τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης, ἡ ἐθνότης ἀναστομοῦται πρὸς τὴν θεοχάρακτον ὁδὸν τῆς ἐπαγγελίας της.

Μέγα τὸ θέμα, αἱ δὲ δυνάμεις ἡμῶν ἐλάχισται! Ἀλλ' ἐπειδὴ εὐκόλως αἱ πεποιθήσεις δὲν καταπνίγονται, λαμβάνομεν τὸν κάλαμον, καὶ ὁ Θεὸς βοηθός!

Στιβεύσαντες δ' ἐνταῦθα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῆς μ. Χ. Ἑλλάδος κατὰ λόγον ἱστοριονομικὸν καὶ Πρόνοιαν, θέλομεν διορίσει τὴν πρώτην σπουδὴν εἰς ἔρευναν τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας κατὰ λόγον ἁπλῶς ἱστορικόν.

ΠΕΡΙ ΠΗΓΩΝ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΟΤΗΤΟΣ.

ΑΠΟ Η'. ΑΧΡΙ Γ'. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ Μ. Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Συστατικὰ στοιχεῖα τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας.

Πολλάκις ὁ φιλομαθὴς ἰατρὸς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πελάτου προβαίνει εἰς τὴν αὐτοψίαν τοῦ νεκροῦ, εἴτε πρὸς βάσανον τῆς ἰδίας θεραπεύσεως, εἴτε ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἐπιστήμης. Τοιαύτην τινὰ διάγνωσιν προτιθέμεθα καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα νὰ πράξωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου σώματος τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας. Ἐῤῥέθη περὶ Νεύτωνος ὅτι ἀνέτεμε τὸ ἡλιακὸν φῶς. Ἆρά γε δὲν εἶναι εὐχερεστέρα ἡ ἀνατομικὴ διάγνωσις λαοῦ, ἐάσαντος ἴχνη δυσεξίτηλα ἐν τῇ σήμερον ἱστορίᾳ; Ὅταν αὐτόπται διερευνήσωμεν τὰ ζωτικὰ τοῦ πτώματος ὄργανα, θέλομεν ἴσως ἐκτιμήσει διαφερόντως τὴν ψυχολογικὴν τοῦ ἀποβιώσαντος διοργάνωσιν.

Γνώρισμα κυριώτατον τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα βυζαντινῆς πολιτείας εἶναι ἡ διηνεκὴς ὅλης τῆς ἐθνικῆς

ζωῆς συγκέντρωσις εἰς τοὺς κόλπους τῆς πρωτευούσης. Τὸ χαρακτήρισμα τοῦτο οὐδενὸς ἐξέφυγε τὴν προσοχήν. Καθίσταται ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους κέντρον τοῦ πολιτικοῦ σώματος, ἕδρα ζωῆς, ὅθεν τὰ ὑποτασσόμενα τῆς ἐπικρατείας ὄργανα παραλαμβάνουσι τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ἐνεργείας, ὅπου δὲ πάντα συμφώνως συνεισφέρουσι τὰ προϊόντα τῆς σχετικῆς ὑπηρεσίας των. Παράδειγμα τηλικαύτης κυβερνητικῆς συγκεντρώσεως οὔτε ἡ ἀρχαία ἱστορία οὔτε ἡ νεωτέρα παρέχει. Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ἠλεκτρικοῦ τηλεγράφου, δι' οὗ ἔκ τινος δεδομένου κέντρου ἀστραπηδὸν πρὸς τὰς ἐπαρχίας ὅλας μεταδίδονται, καὶ ταὐτοχρόνως ἐκτελοῦνται εἰς τὰς πλεῖστον ἀφεστηκυίας χώρας τῆς βασιλείας, τοῦ μονάρχου τὰ διατάγματα, δύναται μόλις νὰ διασημάνῃ τὸ παντεπίσκοπον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς πρὸς τὴν ἐπίλοιπον ἐπικράτειαν. Ἡ τύχη τῶν ἐπαρχιῶν ἐξαρτᾶται τοσοῦτον ἐκ τῆς βασιλευούσης, ὥστε, καὶ ταύτης μόνης σωζομένης, τῆς δὲ λοιπῆς χώρας ἁλωθείσης, σώζεται, τοὐλάχιστον κατὰ διατύπωσιν ἱστορικὴν καὶ πολιτικήν, ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Τὰς ἐπαρχίας αὐτὰς ἤθελέ τις εὐστόχως διὰ τοῦτο ἀποκαλέσει σώματα κεντροβαρῆ, ἅπερ, κατά τινα νόμον ἀκαταγώνιστον, διηνεκῶς πρὸς τὴν ἑστίαν τῆς ἑαυτῶν βαρύτητος ἐπιῤῥέπουσι.

Λέγομεν δέ, ὅτι παράδειγμα ὅμοιον ἡ γενικὴ ἱστορία δὲν παριστάνει, διότι τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ὤφειλεν ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου εἰς περιστάσεις εἰδικάς, εἰς συγκυρίας οὐδέποτ' ἀλλαχοῦ τυχούσας. Καὶ δὴ πρῶτον, ἡ συμφυτικὴ ἐργασία τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπέβαλεν εἰς

τὴν ἡγεμονίαν τῆς πόλεως ταύτης σύστημά τι ὑπηκόων ὁμογενὲς καὶ συμπαγέστατον, οἷου ἡ πρεσβυτέρα Ῥώμη δὲν ἔτυχεν, οὔτε αὐτοκρατορουμένη, οὔτε δημοκρατουμένη. Ἔρχεται κατὰ δεύτερον λόγον, ἡ ἐνταῦθα τῆς ὑπερτάτης πνευματικῆς ἐξουσίας διαμονή, ἥτις οὐχ ἧττον τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ῥυθμίζει τὰ πάντα πρὸς ἑνότητα. Καὶ ἐπὶ τέλους, τὰ προτερήματα συμπληροῖ ἡ ἐξαίρετος καὶ διαπρεπεστάτη τοπογραφία τῆς μεγαλοπόλεως θέσις, ἥτις τὸ κτίσμα τοῦ Βύζαντος κατέστησεν ἔριδος ἀντικείμενον εἰς τοὺς αἰῶνας. Εἰς τοῦτ' αὐτὸ τὸ ἔξοχον πλεονέκτημα ἀφορῶν καὶ ὁ μέγιστος στρατηγὸς τῶν ἡμερῶν μας εἶπέ ποτε, ὅτι ἡ πρωτεύουσα τοῦ Σουλτάνου εἶναι ἰσότιμος τῆς λοιπῆς αὐτοκρατορίας του· καὶ τὸ ἱστορικὸν σέμνωμα ταύτης συννοῶν ὁ Γίββων ἀπεφάνθη, ὅτι καθὼς ὁ Μουσουλμάνος ἐν τῷ προσεύχεσθαι στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς Μέκκαν, τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ ἔχῃ τὸ βλέμμα ἐπεστημένον πάντοτε πρὸς Κωνσταντινούπολιν.

Οὐδὲν πρὸς ἔπος ἐὰν ὁπωσοῦν ἀναπτύξωμεν τὸν λόγον, εἰς ὃν ἀποδίδομεν τὴν ὑπερβάλλουσαν ταύτην τοῦ Βυζαντίου κυβερνητικὴν μονοτυπίαν· νοοῦμεν τὸ σύστημα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑνότητος, ὅπερ ὁ Κωνσταντῖνος ἐνεκαίνισεν ἐν Βυζαντίῳ, διαμορφώσας τὴν δίαιταν τῆς πρότερον αὐταρχίας ἐπὶ τῷ τύπῳ τῆς χριστιανικῆς συντάξεως, καὶ τὴν ἀρτικήρυκτον Ἐκκλησίαν ὑποβαλὼν ἑαυτῷ πρὸς στήριξιν τοῦ πελωρίου του οἰκοδομήματος. Ἡ ἄπλετος ἐξουσία, ἣν ὁ πολὺς οὗτος τὴν πρακτικὴν σοφίαν βασιλεὺς ἐξ ἀρχῆς ἐσφετερίσθη, παρήγαγεν ἀποτελέσματα τὰ μάλιστα ἐπενεργήσαντα μετ' ὀλίγον τῇ ἀναπτύξει τοῦ

ὑποκειμένου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἐξουσία αὕτη ἀπεῤῥόφησεν, ἢ σημαντικῶς περιεκόλουσε, τὰς ἐπαρχιακὰς προνομίας καὶ δημοτικὰς ἐλευθερίας, ἃς πιθανῶς πρὸς διαιώνισιν τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, ἀπαραβιάστους εἶχεν ἐν Ἑλλάδι τηρήσει ἡ προηγουμένη Ῥωμαϊκὴ κατάκτησις. Τούτου δὲ γενομένου, ἅπασαι φύρδην αἱ ἐνέργειαι τῆς λοιπῆς ἐπικρατείας συνεπυκνώθησαν ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ἥτις οὕτω κατέστη κέντρον μονοκρατορίας πολιτικῆς τε καὶ ἐκκλησιαστικῆς.

Ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἀναγκαία ἡ ἑνότης αὕτη πρὸς σύμπηξιν τῆς ἔτι ἐν ἀσυναρτησίᾳ διακειμένης Ἑλληνικῆς φυλῆς; Ὠφελήθη τὸ γένος ἡμῶν ἐκ τοιαύτης ἀπαραδειγματίστου κυβερνητικῆς μονοτροπίας, ἧς σύμβολον τρόπον τινὰ καθέστηκεν ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις τῶν τότε χρόνων τὸ ἐρυθροβαφὲς αὐτοκρατορικὸν μονοκονδύλιον;

Καταφατικῶς ἀποκρινόμεθα. Ἴσως τὸ ῥωμαϊκὸν ἀξίωμα **ex unitate sola, libertas**, ὅπερ ἡ ἱστορικὴ πεῖρα σήμερον ἀποδοκιμάζει, ἴσως συνετέλεσεν εἰς τὴν συναρμογὴν τῶν ὑπ' αἰτίων παντοδαπῶν ἐν ἀσυνταξίᾳ ταλαντευομένων μερίδων τοῦ γένους μας. Ἴσως ὁ κανὼν οὗτος τῆς συμπυκνώσεως ἀπέβη τότε ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ἐκπεραίωσιν τῆς ἐθνικῆς ὁμοιομορφίας. Δὲν δυνάμεθα, ὅμως, παρὰ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι σύστημα τοιοῦτο ἀντέκειτο κατὰ διάμετρον τῇ ὁρμεμφύτῳ ῥοπῇ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις φιλεῖ πρὸ πάντων τὴν δημοτικὴν ἰδιονομίαν, καὶ ἐπαρχιακὴν ἐλευθερίαν, ὅστις ἐν τῷ πολιτεύματι προτιμᾷ τὴν ποικιλίαν, ἐν ᾗ καὶ διέπρεψε διαφερόντως. Ναὶ μὲν ἡ ἐγχώριος Ἐκκλησία, ἰδιοποιη-

θεῖσα ἐν ὀνόματι τοῦ ἀφήλικος ἔτι [illegible] τινὰς τῶν προηγουμένων δημοτικῶν προνομιῶν, ταύτας ἀντέταξεν ἐνίοτε τῇ ὑπερβολικῇ τῆς μοναρχίας φορᾷ πρὸς τὸν ἀπολυτισμόν. Βέβαιον ἐπίσης, ὅτι τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, ἀνέκαθεν ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον συνταχθὲν, καὶ εἰς τὰς ποῤῥωτέρω γωνίας τοῦ Κράτους διακλαδούμενον, διέδωκε πολλάκις εἰς τὰς ἐπαρχίας τὸ περίσσευμα τῆς μητροπολιτικῆς ἰκμάδος. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀληθὲς, ὅτι τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτὸ πολίτευμα συνέστηκεν ὀλιγαρχικὸν ἐν τῇ αὐτοῦ ἀρχαιρεσίᾳ, ἐκτὸς ὅτι συνήθως ὑπῆρξε καὶ ὑποτεταγμένον εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπενέργειαν. Ἂν, λοιπὸν, ἀφ' ἑνὸς παραδεχώμεθα, ὅτι τὸ σιδηροῦν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑνότητος σκῆπτρον κατέθλιψε τοῦ γένους ἡμῶν τὰς ὁρμὰς, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἑνότητος ταύτης ὁ ἑλληνισμὸς ἀκέραιος καὶ ἀμιγὴς διεφυλάχθη ἐπὶ τὰς ἕνδεκα μᾶλλον πολυταράκτους ἑκατονταετηρίδας τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος, ἡμεῖς κατὰ τὴν προκειμένην μελέτην δὲν θέλομεν ἁμαρτήσει ἐῶντες κατ' ἀρχὰς χαίρειν τὰς ἐπαρχίας, ὑπ' ὄψιν δὲ λαμβάνοντες κυρίως τὴν πρωτεύουσαν, οἱονεὶ μυελὸν, πρὸς ὃν πάντα τοῦ σώματος τὰ νεῦρα συνέρχονται. Καὶ ἐπειδὴ προεθέμεθα ψυχολογικήν τινα τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας διαζήτησιν, φέρε δὴ ἐρευνήσωμεν τὸν ὑπ' ἐξέτασιν ἐγκέφαλον τοῦτον, καὶ σημειώσωμεν ἐν συντόμῳ τά τε ἐνδιακείμενα ὄργανα, καὶ τὴν λειτουργίαν ἑκάστου τῶν ὀργάνων.

Πέντε δυνάμεις ἐνεργοὺς, διάφορον ἐχούσας τὴν ὑπη-

ρεσίαν, καὶ ἄνισον τὴν δραστικότητα, παρατηροῦμεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὴν κρᾶσιν τῆς πρωτευούσης· *Λαόν*, *Ἱερὰν Σύνοδον*, *Αὐτοκράτορα*, *Στρατὸν* καὶ *Σύγκλητον*. Τὰς δυνάμεις ταύτας ἐξετάζομεν καταλογάδην.

Α'. ΛΑΟΣ.) Λείψανον τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ μεσαιῶνος ἀναπλασσόμενον, πρὸς ῥυθμὸν καὶ σχηματισμὸν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς κοινωνίας· ἄμορφον ἔτι καὶ ἀκατάσκευον ὑποτύπωμα τοῦ ἀπαρτιθησομένου Χριστιανικοῦ Πανελληνίου.

Ὁ θρησκευτικὸς καὶ ἱστορικὸς νόμος τῆς ἐλευθερίας εἰσέτι δὲν ἐπέτυχε νὰ καταργήσῃ καθόλου τῆς δουλείας τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα. Ἐξακολουθεῖ ἡ βυζαντινὴ κοινωνία νὰ διαιρῆται ἐπὶ Χρυσοστόμου καὶ Φωτίου, ὡς ἐπὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, εἰς τάξιν ἐλευθέρων, καὶ εἰς τάξιν δούλων. Καὶ ὅμως, τὰ ἴχνη τοῦ Εὐαγγελίου ἐγχαράττονται μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον βαθύτερα εἰς τὸ στάδιον τῆς γενικῆς χειραφετήσεως. Ἡ δουλικὴ κατάστασις, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐπισύρει τοῦ βυζαντινοῦ νομοθέτου τὴν προσοχήν, ἡ δὲ βελτίωσις τῆς τάξεως ταύτης προβαίνει μετά τινα χρόνον τοσοῦτον ἐσπουδασμένως, ὥστε, εἰμὴ ἐσώζοντο αὐτοκρατορικαὶ Νεαραὶ ἀναπαλλοτρίωτον θεσπίζουσαι τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὑπηκόων, τὴν δὲ δουλείαν βαθμηδὸν ἀνακουφίζουσαι, οὐδεὶς ἠδύνατο σήμερον ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἀνισότης κοινωνικὴ ἐπεκράτησεν εἰς τὴν διοργάνωσιν τοῦ ἡμετέρου μεσαιῶνος. Ἡ ῥοπὴ αὕτη πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐξίσωσιν, ἥτις εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Θεοδοσίου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διαστέλλει μεγά-

λως τὴν βυζαντινὴν οἰκογένειαν τῆς πάντως δουλαγωγουμένης λοιπῆς Εὐρώπης, γίνεται μᾶλλον ἀκατάσχετος ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καὶ μέχρι Κομνηνῶν. Λέων ὁ σοφὸς κηρύττει παράφρονα *τὸν ὑβρίζοντα τὸ τίμιον τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὴν οἰκείαν ἐμπορευόμενον δούλευσιν*. Θεσπίζει δὲ τὴν ῥαβδοκοπίαν *κατά τε τοῦ προδότου τῆς ἰδίας ἐλευθερίας καὶ τοῦ συγκακουργοῦντος αὐτῷ*. (Διάτ. ΝΘ'.) Ὁ ἐσωτερικὸς ὀργασμός, ὃν αἱ Σταυροφορίαι προξενοῦσιν, ἀνατυρβάζει καὶ ἀναφυρᾷ τὴν ζύμην τὴν ἑλληνικήν· αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις σημαντικῶς ἀποτιμῶνται· τὰ ὅρια τῶν τάξεων μετάκεινται. Ἄξιοι δὲ τῶν ἀποστολικῶν, ἢ καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων εἶναι οἱ περὶ δουλείας λόγοι Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. «Ἐθέσπισεν ἡ τύχη, γράφει ἐν τῇ ΙΖ'. Διατάξει αὐτοῦ, ἵνα ὑπάρχωσι *κύριοι* καὶ *οἰκέται*. Ὅθεν, ὡς ἀνάγκην δεινὴν παραδεχόμενοι τ' ἀποτελέσματα, ὅσα αἱ δύο αὗται ἀντίθετοι καταστάσεις εἰσάγουσιν ἔν τε τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ νομοθεσίᾳ, διακρίνομεν τοὺς ἀνθρώπους εἰς *ἐλευθέρους* καὶ εἰς *δούλους*. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ὅμως, οὐδεμίαν ἐποιήσατο περὶ τούτου διάκρισιν· ἐνώπιον γὰρ ἐκείνου, ὅστις τὸ ἴδιον αἷμα ἔχυσε διὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, πάντες ἴσοι διατελοῦσιν ὄντες». Μετ' ὀλίγον ὁ ἔγγονος τοῦ Ἀλεξίου Μανουὴλ ἀπελευθεροῖ δι' ἐπίτηδες ψηφίσματος πάντας τοὺς καπηλευθέντας τὴν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν, «ἐλευθέρων γὰρ ἄρχειν Ῥωμαίων, ὁ Κίναμος λέγει, οὐ μενουν ἀνδραπόδων, αὐτὸς ἤθελε.» Πρόῤῥιζα, τέλος πάντων, ἡ δουλεία καταργεῖται ἐν Πελοποννήσῳ ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως· ὡς ἂν ἤθελεν οὕτως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς παντάπασιν ἐλεύθερος νὰ με-

ταξῆ εἰς τὸ τῆς ἐθνικῆς δουλείας καθαρτήριον. Πότε δὲ τοῦτο συνέβη; Εἰς χρόνους ὅτε ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης καὶ ὁ τιμαριωτισμὸς ἐπεκράτουν εἰσέτι καθ' ἅπασαν τὴν ἐπίλοιπον χριστιανωσύνην.

Ἐντεῦθεν συμπεραίνεται, ὅτι ἡ κοινωνία τοῦ μεσαιῶνος, καὶ ἐξαιρέτως ἡ βυζαντινή, ἔχει χαρακτηρίσματα ἴδια καὶ διακεκριμένα. Ἡ βυζαντινὴ σημασία τῆς λέξεως *Λαὸς* διαφέρει πολὺ καὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς συνάμα καὶ τῆς σήμερον ἐννοουμένης. Διαφέρει μὲν τῆς ἀρχαίας, καθόσον Λαὸν οἱ Ἕλληνες ἐκάλεσαν, ὑπ' ἔποψιν πολιτικήν, τὸν σύλλογον τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, σύλλογον, ἄλλως τε, περιωρισμένον καὶ ὀλιγάριθμον ἀναλόγως πρὸς τὸν τῆς πολιτείας πληθυσμόν· Λαὸν δὲ σήμερον ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἀδιακρίτως καλοῦμεν σύμπαν τὸ πλήρωμα τῆς πολιτείας, χωρὶς τινος κοινωνικῆς ἐξαιρέσεως, ἢ προνομίας παραδοσίμου. Ἐν γένει, ὁ μέσος αἰὼν ἐπέχει τὸν μέσον ὅρον τῶν δύο διαφόρων ὁρισμῶν· ὁ δὲ βυζαντινός, κυρίως, ἔνθα ἡ τιμαριωτικὴ δίαιτα δὲν ἀνέτρεψε τὸ κοινωνικὸν σύστημα τῆς ἱστορικῆς ἀρχαιότητος, ὁ βυζαντινὸς μεσαιών, ὅστις ἐβάδισε δρόμον τακτικώτερον καὶ ὁμαλώτερον, διότι ἀπρόσμικτος ἐξελθὼν ἐκ τῆς ἀποστολικῆς καμίνου, ἀπρόσμικτος ἐπίσης διώδευσε τὸν μακρότατον δρόμον του, οὗτος παριστάνει τὴν εἰλικρινεστέραν εἰκόνα τῆς μεταβάσεως τοῦ Λαοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου σταδίου πρὸς τὸ νεώτερον· οὗτος, νομίζομεν, ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐκτυποῖ τὰς φυσικὰς καὶ βαθμιαίας φάσεις, ὅσας ἡ ἀνθρωπότης διῆλθε, μεταμορφουμένη ὁσημέραι εἰς τὸ εὐγενέστερον, καὶ τὸν χιτῶνα τῆς ἐλευθερίας προβάδην ἐπενδυομένη.

Ἐκ ταύτης, ὅμως, ὁρμώμενοι τῆς παρατηρήσεως μὴ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν τοῦ μεσαιῶνος ἀνάπτυξιν πολιτικήν, οἵαν ἡ οἰκονομία τῶν πραγμάτων δὲν ἐπεδέχετο. Ὁ μέσος ὅρος περὶ οὗ ὁ λόγος, αἰνίττεται μᾶλλον τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν, τὴν προπαίδειαν καὶ προπαρασκευήν, ἢ τὸν πολιτικὸν ἀπαρτισμόν, τὸν ὁποῖον παραλόγως ζητοῦσιν ἐν τοῖς τότε χρόνοις ὅσοι τὴν δοκιμαστικὴν αὐτὴν περίοδον βασανίζοντες, παραβάλλουσι τὰ τότε ἤθη πρὸς τὰ ἤθη τῶν πολυθεϊκῶν αἰώνων, ἢ πρὸς τὰ ἤθη τῶν χρόνων μας, τὰ δὲ πάντως ἀνώμαλα καὶ ἐξαιρετικὰ φαινόμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κρίνουσιν ἐκ τῆς διαφορᾶς ἐποχῶν ἑτεροφυῶν, πολιτισμῶν συνεστηκότως ἱδρυθέντων ἤδη. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ἔχει μὲν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ὑπογραμμὸν τῆς τελειότητος, τέλειος ὅμως εἰσέτι δὲν εἶναι, ὡς οὔτε σήμερον ἄγγελοι συνιστῶσι τὰς πολιτείας μας. Λέγομεν, μάλιστα, ὅτι τόσῳ ὀλιγώτερον ἡ ἀτομικότης διαπρέπει τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ, ὅσῳ ἡ λαμπηδὼν τοῦ ἐπιφανέντος ἰδανικοῦ ὑπογραμμοῦ, πολὺ στιλπνοτέρα οὖσα τότε παρὰ τονῦν, ἐξεθάμβωσεν, ἐξήμβλυνε τοῦ ἀτόμου τὴν ὅρασιν. Ἔκτοτε μέχρι τοῦδε οὐκ ὀλίγον ἀπέστη πρὸς τὸ ἑαυτοῦ κέντρον ὁ οὐράνιος φωστήρ. Τοῦ δὲ φωτὸς καὶ τῶν σκιῶν μᾶλλον ἐκ τοῦ ἴσου, ὡς ἐκ τούτου, διανεμομένων, ἡμεῖς νῦν δυνάμεθα τὰ ἐπίγεια ἀντικείμενα νὰ θεωρήσωμεν, εἰμὴ εἰς τὸ ἀληθινὸν αὐτῶν σχῆμα καὶ χρῶμα, τοὐλάχιστον εἰς κατάστασιν ἐγγυτέραν τῇ ἀληθείᾳ ἢ τὸ πρίν. Ἀλλὰ τότε πάντα τὰ ἐπίγεια ἦσαν ὑπὸ τοῦ περισσοῦ φωτὸς κατεσκιασμένα. Ὁ ἄνθρωπος, ἀναλογίας καταλλήλους

ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μὴ εὑρὼν πρὸς ἐκμέτρησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀτομικότητος, προσέφυγεν εἰς τὰς γιγαντιαίας ἀναλογίας τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὰς ἀκαταμετρήτους τοῦ Εὐαγγελίου διαστάσεις. Ἐντεῦθεν τὸ ἀπρόσωπον ἐκεῖνο, ὅπερ χαρακτηρίζει τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν γραμματολογίαν τῆς προκειμένης περιόδου, ἰδίως ἀπὸ Θείας Ἐνσαρκώσεως μέχρις ἐμφανίσεως Ἰσλαμισμοῦ.

Τὴν ἔκλειψιν σημειοῦντες τῆς προσωπικότητος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, δὲν σκοπεύομεν βέβαια νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ γραμματολογία καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔνδειαν ἀπόλυτον μαρτυροῦσι τοιούτου προτερήματος. Ἴσως θέλομεν ἐφεξῆς ὑποβάλει εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἀναγνώστου ἀξιόλογα τεκμήρια, τρανῶς ἐμφαίνοντα τὰς πρώτας ἀποπείρας τῆς ἑλληνικῆς ἀτομικότητος εἰς μόρφωσιν ἐθνικῆς καὶ γραμματολογικῆς ἰδιοπροσωπίας. Δέον, ὅμως, νὰ σημειώσωμεν, ἀκριβείας χάριν, ὅτι ἐν τῇ προκαταρκτικῇ ταύτῃ περιόδῳ τὸ πρόσωπον, καθ᾽ ἣν σημασίαν τανῦν ἐννοοῦμεν αὐτὸ, δηλαδὴ ὁ χριστιανὸς, ὁ πολίτης, ὁ σοφὸς ὑπῆρχον μᾶλλον ἐν ἀφῃρημένῳ, ἢ ἐν συγκεκριμένῳ. Διέπρεπον μὲν ἄρχοντες μεγάλοι· διέπρεπον αὐλικοὶ, στρατηγοὶ, πεπαιδευμένοι, πλούσιοι, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον ὄν, ἀπεκδεδυμένον τῆς χρυσοϋφάντου στολῆς του καὶ τῶν πομπωδεστάτων τίτλων του, ὁ ἄνθρωπος, οἷος ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου διατυποῦται καὶ ὑπὸ τῆς ὀρθῆς φιλοσοφίας σήμερον ἀναγνωρίζεται, οὗτος οὔτε εἰς τὸν νοῦν τῶν ἱστορικῶν εἰσεχώρει, οὔτε εἰς τὰς συνδιαλέξεις τῶν γραμματικῶν ἐμπαρίστατο. Τίς ἤθελε τότε τολμήσει τὸν δοῦλον νὰ προσαγορεύσῃ ἄλλως, ἢ μερίδα τοῦ ἀνωνύμου ὄχλου, τοῦ συρφετοῦ, τοῦ χύδην ῥυπάσματος;

Ἀλλὰ καὶ τίς τῶν τότε λογίων, πολλῶν ἱερωμένων μὴ ἐξῃρημένων, τίς τῶν τότε σοφῶν ἐνεφαντάσθη, ὅτι ὁ χυδαῖος, ἄνθρωπος, ὁ πένης, ὁ ἀτελὴς καὶ ἀπαίδευτος ἐκεῖνος θεράπων του, ἔμελλέ ποτε, καθὸ θεότητος ἀπαύγασμα καὶ κατά τινα νόμον ἱστορικὸν ἀδιάλειπτον, νὰ συναποτελέσῃ μέρος ἐλεύθερον Ἑλληνικῆς πολιτείας; — Ταῦτα τῆς προόδου τ' ἀποτελέσματα. Μὴ λησμονήσωμεν δ' ἐν τοσούτῳ καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοὺς χρυσοῦς αἰῶνας τοῦ Περικλέους, καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' Οἱ νομοθέται τῆς ἀρχαιότητος προεῖδον, ἆρά γε, τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας; Φεῦ, εἰς τὰ ὦτά μας δεινῶς ἔτι ἀντηχεῖ τὸ τοῦ Λαβρουϋέρου ῥητόν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι *ζῶον βαῖνον ἐπὶ δύο πόδας.*

Τὸν βαναυσώδη τῆς αὐτοκρατορίας λαόν, τὸν ἐπίδοξον τοῦτον κληρονόμον τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ὑπὸ τρεῖς διαφόρους ἐπόψεις ἀνάγκη νὰ θεωρήσωμεν, πρὸς εὐκρινεστέραν κατάληψιν τῶν ἑπομένων· ὡς διῃρημένον εἰς σωματεῖα βιομηχανικά· ὡς διαιρούμενον εἰς θεαματικοὺς δήμους· καὶ χύδην ὡς ὁμάδα.

Ἡ πρεσβυτέρα Ῥώμη, εἴτε δημοκρατουμένη, εἴτε αὐτοκρατορουμένη, δὲν ἐγνώρισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς βιομηχανίας. Τὰς βαναύσους τέχνας εἰργάζοντο πρὸς ὄφελος τοῦ δεσπότου τὰ ἀνδράποδα· ὁ δὲ κύριος, ὁ ἔχων δούλους πολλούς, κατεῖχε καὶ πολλῶν εἰδῶν ἐργοστάσια, οἷον σιδηρουργεῖον, ξυλουργεῖον, ὑποδηματοποιεῖον, ὑφαντουργεῖον, καὶ ἐφεξῆς, ἐργοστάσια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐβαναυσούργουν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ ἐξ ὧν οἱ ὀλιγωτέρους ἔχοντες δούλους ἄρχοντες ἐπορίζοντο τὰ χρειώδη. Σύστημα τοιοῦτον, ἀφ' ἑνὸς μὲν ηὔξανεν

ὑπερόγκως τὴν περιουσίαν τῶν πλουσίων ἀριστοκρατῶν, ζημίᾳ τῶν ὑποδεεστέρων τάξεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διετήρει τὸ μέγιστον μέρος τῶν κατοίκων ἐν ἀτελευτήτῳ δουλείᾳ. Ἡ πολυθρύλλητος οὖν τῆς Ῥώμης ἐλευθερία, **Romana libertas**, εἴς τινας εὐαρίθμους μάκαρας περιοριζομένη, διετρέφετο, ἐθρασύνετο, καὶ ἐμεγαλαύχει ἐν ἱδρῶτι τῶν ἀνελευθέρων.

Ἄγνωστος ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πληθυσμὸς διῃρέθη εἰς τμήματα τοσαῦτα, ὅσα ἦσαν τὰ βιομηχανικὰ ἐπιτηδεύματα. Γνωστὸν, ὅμως, ὅτι ἕκαστον τῶν τμημάτων ἀπετέλεσε μίαν ἀδελφότητα, καταγραφομένην μὲν εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον, ὀνομαζομένην δὲ Συντεχνίαν, ἥτις δὲν ἐμπεριελάμβανε πάντας φύρδην τοὺς συντεχνίτας τῆς πόλεως, ἀλλὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς, πρὸ πάντων ὅσους ἡ ἑταιρία ψήφῳ παρεδέχετο, καὶ ὁ Ἔπαρχος ἐνέκρινεν. Ἡ ταπεινὴ αὕτη ὀλιγαρχία, τὸ ἐλάχιστον τοῦτο κράτος ἐν κράτει, πολιτικῶν δικαιωμάτων δὲν ἔχαιρε. Βασιλικαὶ, ὅμως, διατάξεις ἀπένεμον αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀντιπροσωπεύειν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τὴν μὴ ἐγγεγραμμένην μερίδα τῶν συντεχνιτῶν, προεστάτευον τὸ ἰδιόῤῥυθμον καταστατικόν του καὶ τὰ ἀστυκὰ αὐτοῦ προνόμια, πολλάκις δ' ἐξεδίκαζον τὸ σωματεῖον ἀπέναντι ἀρχόντων αὐτῶν. Ὁ σωματάρχης καὶ οἱ πάρεδροι ἑκάστης συντεχνίας διεκρίνοντο, διὰ τοῦτο, ἐν τῇ βασιλευούσῃ ὡς πρόσωπα σημαντικά. Κατά τινας δὲ περιστάσεις κρισίμους, ὑπὸ τῶν αὐλοκολάκων θωπευθέντες, ὡς πολὺ δυνάμενοι, ἀνέβησαν οὗτοι καὶ τὴν κλίμακα τῆς αὐλῆς, ὅπως προσφέρωσι τῷ αὐτοκράτορι τὴν ἑαυτῶν μεσολάβησιν· τοῦθ' ὅπερ ἐνίοτε

ποιήσαντες ἔσωσαν τὸν θρόνον. Ἀλλὰ πλὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς προστασίας, εἶχον αἱ συντεχνίαι καὶ ἰδιαίτερόν τινα προστάτην, ἐκλεγόμενον ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἁγίων, οὗ τὸ τέμενος ἐχρησίμευε συνήθως καὶ ὡς ἐκκλησία τῆς ἀδελφότητος ἐνοριακή, καὶ ὡς βουλευτήριον τοῦ δημώδους σωματείου. Κατὰ δὲ τὰς ἀναστασίμους ἡμέρας ἡ συντεχνία ἐξήρχετο σύσσωμος εἰς πάνδημον παράταξιν. Ἔβλεπέ τις τότε, ἐπὶ μὲν κεφαλῆς τῆς λιτανίας προπορευόμενον τοῦ Κωνσταντίνου τὸ Λάβαρον, τὴν σημαίαν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὄπισθεν δὲ ἀκολουθοῦντα κατὰ σειρὰν τὰ σύμβολα τῶν Συντεχνιῶν, εἰκόνας, δηλαδή, ἱεραρχῶν, Ἀγγέλων, Ὁσίων, ἢ Μαρτύρων, σύμβολα, ἐν τῇ προόδῳ ἐκείνῃ τῆς πανηγύρεως προεκτυποῦντα τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν τῶν Ἑλληνικῶν δήμων, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς πίστεως προερχομένην.

Πολλὰς τροπολογήσεις ἐπὶ τὸ ἐλευθερώτερον ὑπέστησαν κατὰ καιροὺς τῶν συντεχνιῶν τὰ καταστατικά, μάλιστα ἀφ' Ἡρακλείου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, καθὼς εἰκάζομεν ἔκ τινων βραχέων χρονογραφικῶν ἀπομνημονευμάτων. Ἀλλ' αἱ τροπολογήσεις αὗται οὐδὲν ἴχνος ἐπίσημον ἐν τῇ νομοθεσίᾳ κατέλιπον. Λέων ὁ φιλόσοφος, υἱὸς ἀντάξιος τοιούτου πατρός, ὅστις ἤκμασεν εἰς ἐποχὴν ἀναπλάσεως, καὶ ὅστις τὰς ἀνάγκας τῶν συγχρόνων του κατεμέτρησεν ὄντως πνεύματι φιλοσόφῳ ἀναδιωργάνωσε τὰ βάναυσα σωματεῖα δι' ἐπίτηδες διατάξεως, καὶ παρεχώρησεν αὐτοῖς προνομίας πολλοῦ λόγου ἀξίας. Δυστυχῶς, ὅμως, τὸ πολύτιμον τοῦτο μνημεῖον τῆς ἀνασκευάσεως ἀπωλέσθη, ὅθεν προέκυψεν ἀθερά

πευτος ζημία εἰς τὴν προγονικὴν ἱστορίαν μας. Μόνον δ' ἐσώθη σύντομός τις περίληψις τῆς Διατάξεως, τῆς ἀφορώσης τὴν παραδοχὴν τῶν ὑποψηφίων εἰς τὴν συντεχνίαν τῶν Νοταρίων (1), περίληψις αὕτη ἐξ ἧς δυνάμεθα τοὐλάχιστον νὰ συμπεράνωμεν τὸ σπουδαῖον τῆς ὅλης νομοθετήσεως.

Ἐὰν ἡ πρώτη αὕτη τοῦ βυζαντινοῦ λαοῦ διαίρεσις εἰς βιομηχανικὰ σωματεῖα ὀφείλῃ πιθανῶς τὴν ἀρχὴν εἰς ἐμφύτους τοῦ ὑπηκόου διαθέσεις, καὶ ἑπομένως ἀποῤῥέῃ ἐκ τῆς πατρίου ἱστορίας, ἡ δευτέρα, ὅμως, διαίρεσις εἰς τμήματα θεαματικὰ εἶναι λείψανον Ῥωμαϊκῆς καθιδρύσεως, εἶναι συνήθεια ἐπείσακτος, ἐπιβεβλημένη.

Μολοντοῦτο, οἱ Κιρκήσιοι τῆς Ῥώμης ἀγῶνες τοσούτῳ διαφέρουσι, κατὰ τὰ ἱστορικὰ ἀποτελέσματα, τῶν ἱπποδρομικῶν τοῦ Βυζαντίου θεαμάτων, ὅσῳ διαφέρουσι καὶ τῶν ἀρχαίων Ὀλυμπιακῶν. Διὸ ἀπατῶνται οἱ τὰ ἱπποδρόμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως νομίζοντες ἁπλοῦν θέαμα δημῶδες, εἰς οὐδὲν ἄλλο διωρισμένον, ἢ εἰς τέρψιν τῶν φιλοθεαμόνων κατοίκων τῆς πρωτευούσης. Ἡ φύσις τῆς νέας αὐτοκρατορίας, ἡ τῆς ἐκκλησίας ἀποκατάστασις, ἡ κατὰ τῆς αἱρέσεως ἐπίμονος ἀποστροφή, τὸ στασιαστικὸν ἐκεῖνο καὶ φιλοσκώμμον πνεῦμα τοῦ βυζαντινοῦ λαοῦ, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἴς τινα ἀρχαίαν παροιμίαν, ταῦτα καὶ ἄλλα ἄττα μετέβαλον ταχέως εἰς πολιτικὸν τὸν θεαματικὸν ἀγῶνα τῶν Ῥωμαίων, ὥστε μετά τινα χρόνου παρέλευσιν ἡ σύστασις ἀπώλεσε καθόλου τὸν πρῶτον αὐτῆς χαρακτῆρα. Τὸ ἱπποδρόμιον ἐν Κωνσταντινουπόλει γίνεται κατηγώγιον

ζηλοτυπιῶν πολιτικῶν, παλαίστρα παθῶν ὑποκώφων, ὧν ἡ ἔκρηξις πολλάκις τὰ καθεστῶτα ἀνατρέπουσα, νέαν τάξιν πραγμάτων ἐπιφέρει. Ὁ Πράσινος ἐνταῦθα δὲν ἀναμιμνήσκει πλέον τὴν χλόην τῆς Δήμητρος, ἤτοι τὴν γεωργίαν, οὔτε ὁ Βένετος τὸ γλαυκὸν τοῦ Ποσειδῶνος βασίλειον, οὔτε ὁ Ῥούσιος τὸ πῦρ, οὔτε ὁ Λευκὸς τὸν ἀέρα (2). Τὴν μυθολογικὴν ταύτην ἀνάμνησιν διαδέχεται πραγματικότης ἱστορική· τὴν παράστασιν τῶν τεσσάρων στοιχείων τῆς φύσεως ἀντικαθιστῶσιν ὠρυγμοὶ δήμων, στάσεις κατὰ τυράννων καὶ αἱρετικῶν, συγκρούσεις πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας λίαν ἀξιοσπούδαστοι.

Τίς ὁ διευρευνῶν τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν δὲν ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ δραματικοῦ καὶ συντελεστικοῦ τῶν βυζαντινῶν ἱπποδρομιῶν; Οἱ δῆμοι τῶν χρόνων ἐκείνων περιῆλθον ἐνίοτε εἰς δύναμιν τοσαύτην, ὥστε ἀπέθεσαν αὐτοκράτορας, καὶ ἄλλους ἀντὶ τούτων ἐνεθρόνισαν. Πολλαὶ δὲ τῶν σοβαρωτέρων μεταβολῶν, πλεῖστα ὅσα γεγονότα, σπουδαίας συνεπείας ἐπενεγκόντα εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ μεσαιῶνός μας, ἀνάγονται καθ' ἡμᾶς τῇ ἐπενεργείᾳ τῶν ἀφηνιαζόντων δημοτικῶν στοιχείων, οἷς, ἄλλως τε, συνηγωνίζοντο τὸ ἱερατεῖον καὶ ἡ Σύγκλητος, νῦν μὲν ὑποκεκρυμμένως, ἄλλοτε δ' εἰς τὸ φανερόν. Τοιαύτη τις, π. χ. ὑπῆρξεν ἡ ἐπανάστασις, ἥτις ἀπέθεσε τὸν ἄθλιον Μαυρίκιον· τοιαύτη δέ τις καὶ ἡ ἐπακόλουθος, ἡ ἀντικαταστήσασα τὸν στρατάρχην Φωκᾶν. Οἱ Πράσινοι καταφλέγουσι τὴν οἰκίαν τοῦ Κωνσταντίνου Λάρδου καὶ διατρέχοντες τὰς ἀγυιὰς φωνάζουσι· « Μὴ σχοίη δέρμα ὁ φιλῶν σε Μαυ-

ρίκιε Μαρκιανιστά! » Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, οἱ ἀληθινοὶ τῆς στάσεως ὑποκινηταὶ παρουσιάζονται. Τότε ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ Σύγκλητος ἀπαιτοῦσι παρὰ τοῦ διαδόχου ὁμολογίαν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἣν καὶ παραλαμβάνουσιν (3). Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ βυζαντινὰ πορεύονται κατὰ τὸν σκολιὸν τοῦτον τρόπον.

Ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν περικοπήν τινα τοῦ Βαλσαμῶνος, ἥτις ἔρχεται εἰς διασάφησιν τῆς ἰδέας μας. Περιγράφων ὁ Πατριάρχης οὗτος τὰ περιστατικὰ τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου, καὶ λαμβάνων ἐντεῦθεν ἀφορμὴν ἵνα λαλήσῃ περὶ τῶν τότε στασιαζόντων δήμων, ἐκτίθησιν ὡς ἐφεξῆς τῶν ἱπποδρομικῶν ἀγώνων τὴν ἐπενέργειαν. « Τότε τῶν δήμων κατεξουσιαζόντων ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις, καὶ ποιούντων ταύτας ὅτε καὶ ὅπως ἠβούλοντο ἐκ δαπανημάτων οἰκείων, ὡς καὶ ἔχοντας οἴκους, καὶ ἵππους, καὶ ἱππῶνας, καὶ μέχρι καὶ νῦν περισωζομένους, καὶ προσόδους χάριν τῶν ἱπποδρομιῶν, καὶ τοῦ βασιλέως προσκαλουμένου καὶ μὴ εἰς τοῦτο ἐξουσιάζοντος, πολλὰ στασιώδη καὶ ἄτοπα συνέπιπτον γίνεσθαι κατὰ τὸν τῆς ἱπποδρομίας καιρόν, τῶν μὲν προστιθεμένων τῷ Δήμῳ τῶν Βενέτων, τῶν δὲ τῷ Δήμῳ τῶν Πρασίνων. Ἐν καιροῖς δέ τισι καὶ πόλεμοι συνεκροτήθησαν ἐμφύλιοι μέσον τῶν ἀντιθέτων μερῶν, καὶ κατὰ τῆς βασιλείου περιωπῆς ἀναιδῆ ῥήματα οἱ δημόται ἀπηρεύξαντο, καθὼς ἀπὸ διαφόρων χρονικῶν τοῦτο παρίσταται. Οἷόν τι γέγονεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ, ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου, ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ τοῦ τυράννου, καὶ ἐπὶ ἑτέρων βασιλέων ».

Ἐξάγεται, ὅτι οἱ δῆμοι οὐ μόνον ἦσαν στερεῶς διωργανωμένοι πρὸς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἀλλ' ἧκον προσέτι εἰς τοῦτο πλούτου καὶ δυνάμεως, ὥστε ἔχειν ἰδίας προσόδους, καὶ οἴκους καὶ ἱππῶνας. Μέσων δὲ τοιούτων βεβαίως δὲν ἦσαν ἐγκρατεῖς οἱ τῆς Ῥώμης Κιρκήσιοι, οἵτινες ἐτελοῦντο ἁπλῇ τοῦ αὐτοκράτορος μεγαλοδωρίᾳ. Καθόσον ἀφορᾷ τὴν κατηγορουμένην τῶν δημοτῶν ἀσχημοσύνην, εἰς τοῦτο δὴ συμφωνοῦμεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ σοφοῦ κανονογράφου. Βεβαίως οἱ καλοὶ Πράσινοι παρέσχον δεῖγμα κακῆς ἀνατροφῆς, τὸν μὲν Ἰουστινιανὸν *ἐπίορκον* καὶ *γάδαρον* κατὰ πρόσωπον ἐν ἱπποδρομίῳ προσονομάσαντες, τὸν δὲ Φωκᾶν ὡς μέθυσον κωμῳδήσαντες, κατὰ δὲ τοῦ Ἀναστασίου ἐκσφενδονίσαντες λίθον χονδρόν, ὅστις παρ' ὀλίγον συνέτριβε τὴν αἱρετικὴν κεφαλήν του. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ζῶσαν ἀλήθειαν εἰς τὰ σφαδάσματα τῆς μειρακιώδους ζωῆς τοῦ μεσαιῶνος ἡμεῖς διαζητοῦμεν, μᾶλλον ἢ τετορνευμένα χαριτολογήματα, ἁρμόζοντα εἰς εὐπροσομίλους καὶ ἀττικίζοντας συγγραφεῖς, διὰ τοῦτο παρατρέχομεν ἐν τάχει τὰς ὕβρεις τῶν δημοτῶν, καὶ διατηροῦμεν τὴν ἱστορικὴν οὐσίαν τοῦ γεγονότος. Εἰς οὐσίαν δὲ τοιαύτην ἡμεῖς εὑρίσκομεν ἐνίοτε πλείονα τὴν τροφήν, ἢ εἰς ὅλον τινὰ τόμον τῆς Βυζαντίδος.

Ἡ ἐπενέργεια τῶν δήμων ἐλαττοῦται καθ' ὅσον ὁ μεσαιὼν βαθμηδὸν εἰσέρχεται εἰς στάδιον τακτικώτερον· ὅθεν σπανίως, μετὰ τὴν παῦσιν τῆς Εἰκονομαχίας, παρευρισκόμεθα εἰς ἱπποδρομικοὺς ἀγῶνας. Τὰ δημόσια θεάματα προερχομένου τοῦ χρόνου ἀποβάλλουσι πᾶσαν πολιτικὴν ἀξίαν, ὥστε εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν,

οὔτε λόγος σχεδὸν γίνεται πλέον περὶ αὐτῶν. Τότε ὁ ἑλληνικὸς τῆς ἱστορίας χαρακτὴρ ἐστερεώθη. Παυθείσης ἤδη τῆς αἱρέσεως, ἑδραιωθείσης τῆς ὀρθοδοξίας, ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀφοπλίζεται καὶ τελευτᾷ.

Λείπεται πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπόψεως νὰ θεωρήσωμεν τὸν πληθυσμὸν τῆς πρωτευούσης καὶ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ.

Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐν γένει ὁ ἑλληνικὸς τοῦ μεσαιῶνος λαός, διαπρέπει ἐξαιρέτως, καὶ πλὴν τινος ἐξαιρέσεως ὀλιγοχρονίου, ἐπὶ ἀφοσιώσει εἰς τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις, καὶ εἰς τὰ ἔθιμα τῆς ἐκκλησίας του, ἐν οἷς εὑρίσκει, ἰσχυούσας ἔτι κατὰ μετάδοσιν, πολλὰς τῶν προπατορικῶν συνηθειῶν. Καὶ φιλεῖ μὲν τὸν οἰκιακὸν βίον, ἔνθα μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ἐφαρμόζει τὸν χριστιανικὸν ῥυθμόν, φιλεῖ δὲ καὶ τὰς δημοτικὰς παραστάσεις, αἵτινες ἐκπαιδεύουσι καὶ βραδέως ἀναπτύσσουσι τὸν ἔμφυτον αὐτοῦ ἔρωτα πρὸς τὴν ἰδιονομίαν. Ὀλίγον ἔκδοτος εἶναι εἰς νεωτερισμούς, διὸ καὶ σπανίως κινεῖται αὐθορμήτως καινοτομίας ἐπιδιώκων, μᾶλλον δ' ἐπιῤῥεπὴς δεικνύεται εἰς ἀσχαλίας βιομηχανικὰς καὶ συναλλαγὰς ἐμπορικάς, καθ' ἃς καὶ ηὐδοκίμησεν. Ὁμοιάζει, ἑνὶ λόγῳ, φιλήσυχον καὶ πρᾶον οἰκογενειάρχην, ὅστις τὴν ἑαυτοῦ περιουσίαν διαχειριζόμενος, ἐξοικονομεῖται τὸν καιρόν, καὶ προσπαθεῖ παντὶ σθένει, ἐπαυξηνθεῖσαν, καὶ βελτιωθεῖσαν, ἢ τοὐλάχιστον ἀναλλοίωτον νὰ μεταδώσῃ πρὸς τὰ τέκνα του τὴν κληρονομίαν, ἣν ἔσχε παρὰ γονέων.

Τίς ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δὲν διακρίνει τὴν μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς κοινωνίας διαφοράν ;

Τὸ δυτικὸν ἡμισφαίριον τοῦ τότε Ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ἢ ἄλλως, ἡ Ἰταλία, ἡ Γαλλία, καὶ ἡ Ἰσπανία συνίστανται ἐκ κοινωνίας, προφανῶς διῃρημένης εἰς δύο μερίδας ἑτεροφυεῖς, ὧν ἡ μὲν *ἱερατική*, ἡ δὲ *λαϊκή*. Διέστηκαν αἱ μερίδες αὗται πρὸς ἀλλήλας οὐ μόνον ἐκ καθιδρύσεως καὶ καταγωγῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαθέσεις ἠθικάς. καὶ κατὰ πολίτευσιν, καὶ κατὰ θεσμοὺς καὶ κατὰ συμφέρον. Καὶ διαστέλλεται ἡ λαϊκὴ μερὶς τῆς ἱερατικῆς, καθόσον ἡ πρώτη, μέχρι προβεβηκότος μεσαιῶνος προσκεκολλημένη οὖσα εἰς τὰς ἕξεις, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς, καὶ περιθάλπουσα τοῦ εἰσαχθέντος τιμαριωτικοῦ πολιτεύματος τὰς ἀνωμαλίας, ἀντιδιαπολιτεύεται διηνεκῶς τὰς πρὸς τὴν ἐξομοίωσιν, καὶ τὴν θεοκρατικὴν ἑνότητα ῥοπὰς τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἱστορία τῆς Δυτικῆς κοινωνίας, ἐξαιρέτως ἀπ' Ὄθωνος τοῦ μεγάλου καὶ ἐφεξῆς, ἄλλο τι δὲν εἶναι, ἢ διήγησις ἀγώνων, πάλης, καὶ διαιρέσεως. Ἐντεῦθεν μὲν ἀνεπικούρητον ἀγωνίζεται τὸ ἐκκλησιαστικὸν στοιχεῖον ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτεξουσιότητος, ἐκεῖθεν δὲ μονάρχαι μετὰ τοπαρχῶν καὶ λαῶν συνασπίζονται πρὸς κατάλυσιν τῆς κληροκρατίας.

Διάφορος δ' ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐνταῦθα, ὁ χριστιανισμὸς διακεχαραγμένην εὑρὼν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, δὲν ἐβράδυνε νὰ καταργήσῃ τὰς πολυθεϊκὰς θεσμοθεσίας. Ἄλλως τε ἡ ἐγχώριος Ἐκκλησία δὲν ἐπρέσβευσεν, ὡς ἐν τῇ Δύσει, τὸν ἀπολυτισμόν, οὔτε ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ κατὰ τιμαριωτικῆς πλεονεξίας. Ἐπρόκυψεν ἐντεῦθεν εὔκολος σύμπνοια μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ λαοῦ. Ὁ λαός, συμ-

μαχήσας μετὰ τοῦ κλήρου, κατέστησεν ἄνισον ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν πάλην τοῦ θρόνου κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καταχρήσεων· ὥστε τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας ἀπέμεινεν ἐπὶ τέλους ἀπαράλλακτον, καὶ ἀνεπηρέαστον.

Β'. ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ). Μεταξὺ Εὐαγγελίου καὶ Νικαιανοῦ συμβόλου μεσολαβεῖ ἡ αὐτὴ διάστασις, ἥτις χωρίζει τὴν παγκοσμίαν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς. Οἱ θεοφόροι πατέρες, ὡς φαίνεται, εἰργάσθησαν ἐξαιρέτως ὑπὲρ τοῦ πληρώματος τοῦ Ἀνατολικοῦ· διότι ἐνῷ τὸ πνεῦμα τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι ὑπεριστορικὸν, οὕτως εἰπεῖν, καθολικώτατον, τὸ τῆς Α'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐξέρχεται ἱστορικὸν, μετά τινα δὲ χρόνου παρέλευσιν γίνεται Ἑλληνικὸν ὑπερεχόντως. Τὰ δώδεκα ἄρθρα ἅπερ ἡ Σύνοδος αὕτη συνέταξεν, εἶναι τῆς Νεοελληνικῆς ἱστορίας ἡ δωδεκάδελτος. Ναὶ μὲν, ἡ πίστις ἣν ἐνομοθέτησεν αὕτη, ἐμετεώρισε κατ' ἀρχὰς τὸν νοῦν τῶν ἀνατολικῶν εἰς χώρας ὑπερνεφέλους· ἀλλ' ὅμως, τοῦ προωρισμένου χρόνου πληρωθέντος, ἡ ἄσαρκος αὕτη πίστις ἐγένετο σάρξ. Ὕδωρ θαλάσσιον, ὅπερ ὑπὸ τυφῶνος μεσουρανηθὲν αὖθις ἐπὶ γῆς κατῆλθεν ἐν εἴδει ὑετοῦ. Αἱ ἄνυδροι πεδιάδες ὑδρεύθησαν, καὶ ὑπὸ τοῦ ὕδατος τούτου ἐγονιμοποιήθησαν.

Ὅτι δὲ ἡ πνευματικὴ τῶν Πατέρων νομοθεσία ἀνεπαισθήτως εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἱστορίαν ἐνεσαρκώθη, τοῦτο εὐκόλως ἀποδεικνύεται. Ἐν ἀρχῇ μὲν, τάφρος κατὰ φαινόμενον ἀδιάβατος, διέστειλε τὸ δόγμα τὸ μεταφυσικὸν ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Ἀλλ' ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ, οὐδὲν ἐγερτήριον ἰσχυρὸν ὤ-

θησε τὴν Βυζαντινὴν πολιτείαν πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς συνείδησιν. Ἀπ' ἐναντίας, τότε τὰ πάντα σύρουσι τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχόντων πρὸς τὸν ἔξω κόσμον, τὸ κράτος τοῦ ὁποίου διώκουσιν οὗτοι, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περὶ πανηγεμονίας Ῥωμαϊκῶν ἀναμνήσεων ὁρμώμενοι. Ὡς δ' ἐξέλιπεν ἡ τῆς πανηγεμονίας ἀπάτη, ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία συνῆλθεν ἐν τῷ ἅμα ἐν ἑαυτῇ. Τότε ἤρξατο ἡ τοῦ μεταφυσικοῦ δόγματος ἱστορίκευσις. Ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας σχηματίζει τὴν Βυζαντινὴν πολιτείαν εἰς εἶδος πελωρίας τινὸς ἀδελφότητος, ἠθέλομεν σχεδὸν εἰπεῖν εἰς εἶδος ἑταιρίας μυστικῆς. Ἡ ἀδελφότης αὕτη ἔχει τὸ μυστήριόν της καὶ κυβερνᾶται ὑπὸ ἰδιαιτέρας ἱεραρχίας, σκοπὸν προτιθεμένης τὴν εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον πολιτικὴν ἀνάστασιν τῶν μεμυημένων της.

Κάτοχος, πρὸ τῆς ἱστορικῆς ταύτης κρίσεως, κύριος τῆς ἑλληνικῆς περιουσίας ὑπῆρξεν ὁ Ῥωμαῖος Αὐτοκράτωρ. Ἀφοῦ, ὅμως, ἡ σκηνὴ μετεβλήθη, καὶ τὸ σύμβολον ἐκεῖνο τῆς πίστεως ἐγένετο νόμος τῆς Βυζαντινῆς πολιτείας ὀργανικός, τὴν κυριότητα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου διεδέξατο τότε ἡ Ἑπτασύνοδος πνευματικὴ ἀρχή, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀπέβη ἁπλοῦς ἐπικαρπωτὴς τοῦ βασιλείου, πρόεδρος σχεδόν, τὴν συντήρησιν ἐπιτετραμμένος τῶν θεμελιωδῶν θεσμῶν. Τοῦ Ἑπτασυνόδου πολιτεύματος τούτου φύλαξ καὶ ἐπίτροπος ἐκηρύχθη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑδρεύουσα Ἱερὰ Σύνοδος, τῆς ὁποίας ἡ πολίτευσις ἐβασίσθη καὶ σήμερον ἔτι συγκεφαλαιοῦται εἰς τὸ ἑξῆς παράγγελμα· « *Στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς παρελάβετε, εἴτε διὰ λό-*

γον, εἴτε οἱ ἀπόστολοι· κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.»

Μὴ παραλείψωμεν ἐνταῦθα παρατήρησιν τινά, μᾶλλον ἔτι σαφηνίζουσαν τὴν περιστολὴν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Δύσις, ἡγεμόνες τε δηλαδὴ καὶ λαοὶ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης, ἄλλον τινα πνευματικὸν ἀρχηγόν, πλὴν τοῦ Πάπα, δὲν ἀνεγνώρισαν. Τοῦτο συνέβαλε μεγάλως εἴς τε τὸν ἱερατικὸν ἀπολυτισμόν, καὶ εἰς τὸν κοσμικὸν ὡσαύτως, καθότι ἀνὰ πᾶσαν φιλονεικίαν ἐκραγεῖσαν ἀναμέσον πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἡγεμονίας δύο τινὲς τυραννίδες ἀντίθετοι τὰ πλήθη κατέθλιψαν. Ἐν τῇ Ανατολῇ, ὅμως, ἡ πνευματικὴ ἡγεμονία διῃρέθη ἀνέκαθεν εἰς τέσσαρα Πατριαρχεῖα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχαιρεν ἰδιορρυθμίας μέχρι τινός. Ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη πολλάκις συνήργησεν εἰς τὴν κοινὴν σωτηρίαν, καὶ εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀνεξαρτησίαν· διότι, ἐπηρεαζομένου ποτὲ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, τὰ λοιπὰ ἄλλα διαμαρτυρούμενα, καὶ ἐγκαρτεροῦντα ἐν τοῖς δεδογμένοις, διεφύλαξαν ἀκεραίαν τὴν παράδοσιν, ὡς συνέβη ἐπὶ Εἰκονομαχίας.

Τὸν ἐπιγενόμενον δὲ περιορισμὸν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας μαρτυροῦσιν οὐ μόνον αἱ περὶ ἐκλογῆς καὶ στέψεως τῶν βασιλέων διατυπώσεις, ἐθιμοταξίαι αὗται τρανῶς διαδηλοῦσαι τὴν τῶν βυζαντινῶν πραγμάτων τροπήν, ὅθεν καὶ πολλοῦ λόγου ἄξιαι, ἀλλὰ προσμαρτυρεῖ καὶ αὐτὸς ὁ ἐπουσιώδης ὅρος τῆς βασιλικῆς ἀναγορεύσεως, ὅστις ἀπ' ἀλλήλων διακρίνει τὰς δύο φάσεις τῆς Ῥωμαϊκῆς μοναρχίας. Ὁ ἐψηφισμένος — ἐπίτηδες χρώμεθα τοιαύτῃ λέξει — βασιλεὺς καὶ Αὐτοκρά-

τωρ Ῥωμαίων δὲν ἀναγορεύεται, εἰμὴ προηγουμένως ὀμόση ὅρκους φοβεροὺς ὑπὲρ τῆς τῶν πνευματικῶν παραδόσεων ἀκεραιότητος, ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ δὲ ὅρος οὗτος, σημειωτέον, προσκαλεῖ τὸν υἱοθετούμενον παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡγεμόνα πρῶτον μὲν νὰ συγκεντρώσῃ τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἐνέργειαν ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἑλληνικῆς πολιτεύσεως, εἶτα δὲ τὸ πνεῦμα τῆς αἱρέσεως νὰ καταδιώξῃ, ὡς ἀπόπειραν δολοφονίας κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πρὸς μείζονα δὲ προφύλαξιν τί ἐργάζεται ἡ Ἱερὰ Σύνοδος; Λαμβάνει ἐνέχυρα τὰ βασιλικὰ σύμβολα, ἅπερ ἐπειδὴ δὲν θεωροῦνται κτῆμα τῆς μοναρχίας, ἄνωθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ διαφυλάττονται.

Ἐντεῦθεν σαφῶς ἐξάγεται, ὅτι ὁ βυζαντινὸς βασιλεὺς οὔτε μονάρχης αὐτοκέλευστος εἶναι πραγματικῶς, ὡς τινὲς ἐνόμισαν, οὔτε μονάρχης ἀπόλυτος καὶ ἀπερίοριστος. Ὀμνύει σύνταγμα ἱερόν, τὸ τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας, ἀσπάζεται τὸν κανόνα τῆς καθ' ἱστορικὴν ἀνάγκην διαμορφουμένης τῶν ὑπηκόων ἰδιοπροσωπίας, ὑποβάλλει τὸ πρόσκαιρον αὐτοῦ στέμμα εἰς τὸ προσδοκώμενον βασιλικὸν διάδημα τοῦ κηδεμονουμένου λαοῦ. Αὕτη ἡ διαγεγραμμένη περιφέρεια τὴν ὁποίαν ὁ ἰσόβιος ἐπίτροπος ἐλεύθερος εἶναι νὰ περιτρέξῃ. Ἐκτὸς δὲ ταύτης, στάσις, παραίτησις βασιλείας καὶ σχῆμα μοναχικόν, εἰμὴ ἐν ἐπιμέτρῳ δηλητήριον, καὶ θάνατος. Παράδειγμα τῆς συντηρητικῆς ταύτης τοῦ βασιλέως πειθανάγκης παρέχουσιν οἱ πρὸς τὸν καινοτομοῦντα Λέοντα τὸν Ἀρμένιον παῤῥησιώδεις καί, ὄντως Ἑλληνικοὶ λόγοι ἐκεῖνοι Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου. Ὁ σεβάσμιος οὗτος

γέρων ἄρωνος ἠκροάσθη τοῦ αὐτοκράτορος, μακρὸν αἰσχρολογοῦντος κατὰ τῶν εἰκόνων. Ἐπὶ τέλους ἐγερθεὶς, καὶ πατάξας συντόνως τὴν γεροντικήν του ῥάβδον· «Βασιλεῦ, ἐξεφώνησε, μὴ παρασάλευε τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν! Σοὶ μὲν ἐπιστεύθη ἡ μόνη πολιτικὴ κατάστασις καὶ τὸ στρατόπεδον· τούτων φρόντιζε· τὴν δ' ἐκκλησίαν ἔασον Ποιμέσι καὶ Διδασκάλοις, κατὰ τὸν θεῖον λόγον. Εἰ δὲ μὴ βούλει παρέχειν τούτοις, καὶ εἶναι μετὰ τῆς πίστεως ἡμῶν ἁπάντων, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ βουληθείη παρατρέψαι ἡμᾶς, οὐκ ἀκουσόμεθα αὐτοῦ, μήτι γε Βασιλέως!» — Ἡ καινοτομία τοῦ Λέοντος κατέπεσεν· ἀλλ' οἱ λόγοι τοῦ καλογήρου ἐπιζήσαντες ἦκον ἄχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Καὶ μὴ νομίσῃ τις ὅτι τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σύνταγμα ἐμπεριεῖχε διόλου ἀρχὰς ἀφῃρημένας, ἀσχέτους πρὸς τὴν κοσμικὴν κυβέρνησιν, ὅθεν μὴ μετριαζούσας τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν! Οἱ κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καί τινες ἕτεροι τῶν Πατέρων, τὴν αὐτὴν σχεδὸν τῶν πρώτων αὐθεντίαν ἔχοντες, πολλάκις ἐφάπτονται τῶν οὐσιωδεστέρων ἀντικειμένων τῆς πολιτικῆς διαχειρίσεως. Οὕτω λ. χ. ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς ἐπικρατείας ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας τοῦ διατίθεσθαι τὴν ἰδίαν περιουσίαν εἰς ὄφελος ἱερῶν καθιδρυμάτων, ὅθεν ὑπερεπλεόνασε τὸ ἐκκλησιαστικὸν κτηματολόγιον. Οἱ Ἐπίσκοποι κατά τινας περιπτώσεις αὐθαίρετοι ὄντες δικασταὶ ἀστυκῶν καὶ οἰκιακῶν ἐρίδων, προχειρίζονται χωρὶς ἀδείας καὶ γνώμης τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ μέγας Βασίλειος καταδικάζει εἰς τριετῆ ἀκοινωνησίαν τοὺς στρατιώτας, οἵτινες ἀνῄρεσαν ἐχθροὺς

ἔν τινι πολέμῳ. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτηρεῖ τήν τε πολιτικὴν καὶ τὴν οἰκιακὴν τοῦ βασιλέως διαγωγήν· δοθείσης δ' ἀνάγκης ἀπαγορεύει τὴν εἴσοδον τούτου ἐν τῷ ναῷ, ἢ καὶ ἀρνεῖται αὐτῷ τὴν μετάληψιν.... Ἀρκοῦσι τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἵνα συμπεράνῃ τις οἷα εἶχεν ἡ Σύνοδος ὅπλα διαθέσιμα πρὸς περιστολὴν τῶν βασιλικῶν ἰσχυρισμῶν. Ἀληθὲς δὲ ὅτι τὰ ὅπλα αὐτὰ οὐδέποτε ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς μετεχειρίσθη πρὸς σφετερισμὸν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ἢ ὅπως κηρύξῃ τὸ κράτος τὸ πνευματικὸν ὑπέρτερον πάσης κοσμικῆς ἐξουσίας.

Γ'. ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ.) Πρόδηλον δὴ ἔνθεν γίνεται, ὅτι, ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος πλανηθέντες, ἀδίκως οἱ νεώτεροι, τοῦ Μοντεσκίου μὴ ἐξαιρουμένου, τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ἐξέλαβον καὶ περιέγραψαν ὡς ὁμοιότυπον συνέχειαν τῆς ἀρχαίας Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Διότι, πλὴν τῶν ῥωμαϊκῶν ἀετῶν καὶ τῆς προσηγορίας, τί κοινὸν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο καθιδρύσεων αὐτῶν; Οἱ μὲν Ῥωμαῖοι Αὐτοκράτορες διατελοῦσιν ὄντες ἀπόλυτοι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ λόγου, οἱ δὲ βυζαντινοί, εἴδομεν τίνες. Οἱ μέν, τὴν μονιμότητα τῆς δυναστείας των συνήθως ἐρείδουσιν ἐπὶ τοῦ πραιτωρίου καὶ τῶν λεγεώνων, οἱ δὲ πλὴν τινων σπανίων ἐξαιρέσεων, τὸν ἑαυτῶν θρόνον στηρίζουσιν ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τοῦ ὑπηκόου. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις, ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ οὐδέν τι ἄλλο εἶναι εἰς τὰ ὄμματα τῶν ὑπηκόων, ἢ τυφλῆς εἱμαρμένης εὐνοούμενος· ἀλλ' ὁ βυζαντινός, ὅθεν ἂν ἦλθεν, οἷός τε δ' ἂν ᾖ, θεωρεῖται παρὰ πάντων, ἐντός τε καὶ ἐκτός, ὡς σκεῦος

ἐκλεκτὸν Θεοῦ· χρίσμα ἱερὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου του. Οὗτος ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ συναρμόζει τρεῖς παραδόσεις διαφόρους, ἡ συναφὴ τῶν ὁποίων συγκεφαλαιοῖ σύνολον τὴν ἀρχαιότητα· εἶναι μὲν Ἕλλην βασιλεὺς καθὸ διάδοχος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος, ὡς καὶ ὁ Κοδινὸς μαρτυρεῖ· εἶναι δὲ βασιλεὺς Ῥωμαίων, καθὸ διάδοχος τῶν Καισάρων· εἶναι, τέλος, προστάτης τῆς χριστιανωσύνης ὑπέρτατος. Αἱ διαφοραὶ αὗται, ἐπειδὴ στρέφονται περὶ τὴν οὐσίαν τῶν παραλληλιζομένων καθιδρύσεων, χρησιμεύουσιν οὐκ ὀλίγον εἰς ἀπόδειξιν τῆς μετακινήσεως τῶν πραγμάτων, τῆς μεταβάσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου πρὸς στάδιον καὶ εὐρύτερον καὶ νομιμώτερον.—Πληρώσωμεν τὸν παραλληλισμόν. Ῥωμαῖός τις πολίτης κηρύττει ἐν Ῥώμῃ τὴν αὐτοκρατορίαν· αὐτοκράτωρ δέ τις βυζαντινὸς τῆς Θ'. ἑκατονταετηρίδος κηρύττει ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα.

Δ'. ΣΤΡΑΤΟΣ). Ἀξιοσπούδαστος καὶ τοῦ ὀργάνου τούτου ἡ συνεργία εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας. Ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς συχνότερον ἔσωσε τὴν πολιτείαν ἐσωτερικῶς ἐνεργῶν, ἢ ἐξωτερικῶς κατὰ βαρβάρων μαχόμενος. Σπανίως ἡ αὐτοῦ ἐπέμβασις ἐπήνεγκε ζημίαν. Ὄργανον εἰλικρινὲς κοινῆς γνώμης γενόμενον τὸ στρατόπεδον, πέμπει συνήθως ὑποψηφίους εἰς τὸν θρόνον ἄνδρας διαπρέποντας ἐπὶ πολιτικῇ συνέσει καὶ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ, τοιούτους οἵους ἀπαιτεῖ ἡ ἀκμὴ τοῦ καιροῦ. Τίς γὰρ ἄλλος ἢ ὁ στρατὸς προχειρίζει τὸν Ἰοβιανόν, τὸν Θεοδόσιον, τὸν Ἰουστινιανόν, τὸν Ἡράκλειον, Λέοντα τὸν Ἴσαυρον, Νικηφόρον τὸν ἀπὸ γενικῶν, Βασίλειον τὸν Μακεδόνα, Λέοντα τὸν Ἀρμένιον

Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν, Ἰσαὰκ τὸν Κομνηνὸν, Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον, τούτους τε καὶ ἄλλους ἔτι, ὧν ἕκαστος κατ' ἰδίαν ὑπουργεῖ τῇ ἀνακαινίσει τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐντίμως τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα παραδίδει εἰς τὴν ἱστορίαν; Οἱ ὑποψήφιοι τῆς Αὐλῆς, δημιουργήματα σκευωριῶν γυναικείων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, διὰ βραχέος ἐβασίλευσαν. Μετ' ὀλίγον, ἢ αὐθορμήτως παρητήθησαν τοῦ διαδήματος, ἢ θάνατος ὕποπτος τὰς ἡμέρας αὐτῶν αἴφνης ἀπέτεμεν. Ἀλλ' οὓς ὁ στρατὸς ἐξελέξατο, τούτους τιμᾷ διαπρεπόντως καὶ ἡ ἀδέκαστος ἱστορία. Ἐκόμισαν οὗτοι ἐπὶ θρόνου καὶ ἀρετὴν, καὶ πατριωτισμὸν, καὶ ἔξοχον ἀνδρίαν, προτερήματα ἅπερ ἐκέκτηντο εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ πολέμου, τῆς πρακτικῆς πείρας, τῆς ἐξορίας.

Ἕτερον χαρακτήρισμα. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος εἶναι τὰ δύο μόνα, ἀλλὰ καὶ δραστήρια, ὄργανα, δι' ὧν ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία συγκοινωνεῖ πρὸς τὸν ἔξω κόσμον· εἶναι, τρόπον τινὰ, δύο πνεύμονες, διὰ τῶν ὁποίων ἀκαταπαύστως ἀνακαινίζεται ὁ τῇ ἐσωτερικῇ τοῦ αἵματος κυκλοφορίᾳ ἀναγκαῖος ἀήρ. Προκύπτει, ὡς ἐκ τούτου, ἐν τῇ βυζαντινῇ διαίτῃ ἀντίθεσίς τις ἀξιοπαρατήρητος. Ὁ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀμιξίαν πόθος, ὅστις ἀγρύπνως διατελεῖ φράττων τὴν εἴσοδον πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, αὐτὸς οὗτος ἀφίησι πάντοτε ἀνοικτὴν μίαν τῶν πυλῶν τῆς βασιλίδος διὰ τοὺς βαρβάρους, οἵτινες στέργουσι νὰ καταγραφῶσι τῆς αὐτοκρατορίας πρόμαχοι. Διὰ τῆς πύλης αὐτῆς εἰσρέουσι φύρδην, καὶ πολλάκις Ῥωμαῖοι πολιτογραφοῦνται οἱ τυχοδιῶκται τῶν ἀντιθέτων τῆς οἰκουμένης μερῶν, οἱ

εὐγενεῖς πάσης οἰκσοῦν ἀγενείας καὶ βαρβαρότητος. Διὸ, εἰς τὰ προαύλεια τῶν ἀνακτόρων, ἡ διάλεκτος τῶν Εὐαγγελιστῶν παραδόξως τῇ λατινοβαρβάρῳ ἀναμιγνύεται, ἄλλοτε δὲ αἱ λέξεις τῆς Ἀττικῆς συναναφθέγγονται ταῖς Τευτονικαῖς κακοφώνοις λέξεσιν, ἢ ταῖς Ἀγγλοσαξωνικαῖς, ἢ ἄλλαις τισὶν ὁμοίαις. Ἤχησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ γλῶσσα Γότθων, Ἀλάνων, Οὐανδίλων, Χαζάρων, Ἀρμενίων, Ἀλβανῶν, Ἰταλῶν, Λογγοβάρδων, Σαρακηνῶν. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε κυρίως ἡ τοῦ Βυζαντίου κοσμοπολιτικὴ διάθεσις ἐκείνη, χάριν τῆς ὁποίας ἀπροόπτως τῷ στέμματι τῶν Καισάρων ἐταινιώθησαν οἱ ἐκλεκτοὶ Ἱσπανίας, Ἰλλυρίας, Παννονίας, Ἰσαυρίας, Ἀρμενίας, Φρυγίας, καὶ ἑτέρων παροριείων χωρῶν, διάθεσις, ἥτις τῇ ἡμετέρᾳ μεσαιωνικῇ ἱστορίᾳ ἐντυποῖ σφραγῖδά τινα πολὺ τῆς προγενεστέρας διάφορον, προσάπτει χαρακτῆρά τινα ποικίλον, παντοδαπὸν, καὶ σχεδὸν παγκόσμιον, ἄλλον, παρὰ τὸν ἐξαιρετικὸν τῆς πολυθεϊκῆς περιόδου.—Ἀξία δ' ὡσαύτως παρατηρήσεως καὶ ἡ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐστεμμένων ἐθνικὴ διάκρισις. Διατί, ἐνῷ τάγματα πάσης φυλῆς, ἐξ Ἀνατολῆς τε καὶ Δύσεως στρατολογούμενα, φρουροῦσι τὴν βασιλίδα καὶ τὴν πολιτείαν, διατί μόνα κατὰ προτίμησιν τ' Ἀνατολικὰ προεισήγαγον ὑποψηφίους εἰς τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου; Ἡ ἀνατολικὴ βασιλεύουσα πέμπει μὲν Πάπας Ἕλληνας εἰς Ῥώμην, αὐτοκράτορας ὅμως παρὰ τῆς δυτικῆς βασιλευούσης προτεινομένους δὲν ἀντιδέχεται. Ἐνῷ δὲ τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν ἀσμένως αὕτη παραδίδει πρὸς ἄνδρας ἀγνώστους, ἀλλὰ καταγομένους ἐξ Ἀνατολῆς, ἀρνεῖται, ὅμως, ἀπὸ Θεοδοσίου

μέχρι τελευταίου Κωνσταντίνου, αὐτομάτως νὰ χρίσῃ βασιλέα ἕνα καὶ μόνον ἐκ τῶν Δυτικῶν.

Ε'. ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ). Σῶμα πολιτικόν, ἐξ ἀρχῆς μὲν διωρισμένον εἰς ἀνάμνησιν τῆς πάλαι Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, εἰς ἐπίδειξιν κοσμοκρατορικῆς μεγαλοπρεπείας, εἰς ἁπλοῦν καλλωπισμὸν τελετῶν καὶ παρατάξεων, βαθμηδὸν δὲ ἀναλαβὸν βαρύτητα πολιτικήν, καθέξαν θέσιν ἐπίζηλον ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἰδίως ἐν χηρείᾳ θρόνου ἡ Σύγκλητος ἐπανακτᾷ τὴν πρὸ πολλοῦ ἀπολεσθεῖσαν ἡγεμονίαν της. Τότε, συναινέσει τῶν ἑτέρων ἀρχῶν, ψηφίζει τὸν διάδοχον, ἢ ἐπικυροῖ τὸν ἄλλοθεν ἐκλεχθέντα. Ἀλλ' ἡ ψῆφος αὐτῆς, εἴτε ἀποτελεσματικῶς, εἴτε τυπικῶς ἐκφερομένη, καθίσταται ἀνὰ πᾶσαν σημαντικὴν μεταβολὴν ἀπαραίτητος.

Συνέκειτο ἡ Σύγκλητος, εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς συστάσεώς της, ἐκ τῶν ἀνωτέρων τῆς ἐπικρατείας ἀξιωματικῶν, « ἀπὸ Πατρικίων ἕως Ἰλλουστρίων » (4). Καὶ Πατρίκιοι μὲν ἦσαν οἱ πλησιέστεροι τῷ μονάρχῃ, εἴτε συγγενείας ἕνεκεν, εἴτε χάριν εὐμενείας ἰδιαιτέρας. Ἰλλούστριοι δὲ ἠριθμοῦντο εἴκοσιν ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν, οἱ ἔπαρχοι τῆς ἐπικρατείας, οἱ στρατοπεδάρχαι, οἱ κόμητες τοῦ θησαυροῦ, τῶν μεγαλοδωριῶν, τῶν ἀνακτόρων, καὶ λοιποί.

Πολλὰ δὲ τῶν Συγκλητικῶν τὰ προνόμια. Ἐν περιπτώσει ἐνοχῆς, μόνος αὐτῶν δικαστὴς ἦν ὁ αὐτοκράτωρ, ἢ ὁ παρὰ τούτου ἐπιτετραμμένος. Δὲν ὑπέκειντο εἰς ποινικὰς βασάνους, οὔτε εἰς τὰς κοινὰς τῶν χυδαίων τιμωρίας. Ὁ τακτικὸς δικαστὴς δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ κλητεύσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ κριτήριον δι' ἀπόδοσιν μαρτυρίας,

οὔτε νὰ ἐπιβάλῃ μεσεγγύησιν ἐπὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν. Εἰς ἀμοιβὴν δὲ, ἀπηγορεύετο αὐτοῖς νὰ πράττωσιν αἰσχροκερδίας, ἢ τοκογλυφίας, ἔτι δὲ νὰ νυμφεύωνται γυναῖκας μὴ ὁρμωμένας ἐκ γονέων εὐγενῶν.

Καὶ πολλὰς μὲν περιπετείας ὑπέστη τὸ σῶμα τοῦτο, ἐπέζησεν, ὅμως, εἰς τὴν Ὑπατείαν, τὸ ἕτερον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης λείψανον. Ἀπὸ Λέοντος, μάλιστα, τοῦ Ἰσαύρου μέχρι Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, καὶ προβάδην ἄχρι Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων, ἴσως χάριν τῶν πολλαπλασιασθέντων κινδύνων τῆς πολιτείας, φαίνεται τὸ σῶμα αὐτὸ καὶ ψῆφον ἀποκτῆσαν ἀποφασιστικὴν εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον. Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν προσέδωκε βαρύτητα εἰς τὴν περιττὴν ταύτην τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καθίδρυσιν. Τότε ἡ Σύγκλητος συνεδριάζει μετὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, συζητεῖ τὰ περὶ τῆς Ἑνώσεως, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀντιπολιτεύεται τὰς ἑνωτικὰς τοῦ ἡγεμόνος διαθέσεις. Καθ' ὅσον δ' ἐξάγεται ἐκ τῶν παραλειπομένων περὶ αὐτῆς ἀπομνημονευμάτων, ἡ Σύγκλητος ὑπεπολιτεύθη συνήθως εἰς τρόπον εὐσεβῆ καὶ πατριωτικὸν, ὑποστηρίξασα τὰ ἔθιμα τῶν προγόνων, καὶ τὴν κοινὴν γνώμην τοῦ γένους σεβασθεῖσα. Διὰ τοῦτο αἱ τύχαι αὐτῆς χρῄζουσι προσεκτικωτέρας ἀναδιφῆς καὶ ἑρμηνείας. Εἴθε συνετάσσετο εἰδική τις ἐπὶ τοῦ προκειμένου συγγραφὴ, τὴν διοργάνωσιν, τὰς περιπετείας, καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦδε τοῦ πολιτικοῦ σώματος διαφωτίζουσα! Πόνημα τοιοῦτο, δὲν ἀμφιβάλλομεν, ἤθελε διαῤῥίψῃ φῶς οὐκ ἀμυδρὸν ἐπὶ τῶν σκοτεινοτέρων πλευρῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας μας.

Ἐξεθέσαμεν ἕως τοῦδε τὴν φυσιολογίαν τῆς Βυζαν-

τινῆς ἰδιοσυγκρασίας μᾶλλον ὡς τὰ ἡμέτερα ὅρια ἐπεδέχοντο, ἢ δι' ἐπιστημονικῆς ἀκριβολογίας καὶ διεξοδικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐγνωρίσαμεν ὁπωσοῦν τὰ ζωτικὰ τοῦ σώματος ὄργανα, τὴν λειτουργίαν ἑκάστου τῶν ὀργάνων, καὶ τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις αὐτῶν.

Ἐσυνάξαμεν δὲ τροχάδην τὸ ἀξιόλογον πόρισμα, ὅτι τὴν Βυζαντινὴν ἰδιοσυγκρασίαν ἐμψυχοῦσι καὶ κινοῦσιν ἀνίσῳ δυνάμει δύο διάφορα ἐλατήρια, τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὸ Ῥωμαϊκόν· τὸ μὲν πρῶτον καὶ ἀληθῶς δεσποτικόν, ἐγκρυπτόμενον εἰς τὸ πνευματικὸν τῆς ὑπερισχυσάσης θρησκείας, εἰς τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸ ἱστορικὸν παρελθόν· τὸ δέ, φανερούμενον ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ νομοθεσίᾳ, ἥτις, ἀδιακόπως ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς δυνάμεως ἐπηρεαζομένη, μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ἐνδίδωσιν, ὑποχωρεῖ, ὥστε, τέλος, πρὸς ταύτην προσοικειοῦται καὶ συνταυτίζεται. Ἐν περιλήψει, ὁ Ἑλληνικὸς μεσαιὼν κεφαλὴν μὲν ἔχει τὴν θρησκευτικήν, συνάμα, καὶ ἱστορικὴν ὀρθοδοξίαν του, δι' ἧς μέμνηται, σκέπτεται, συγκρίνει, καὶ τὰ συμφέροντα διατηρεῖ· πνεύμονας δ' ἔχει τὴν προγονικήν του γλῶσσαν, δι' ἧς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον συγκοινωνεῖ· πόδας δέ, δι' ὧν τὸ σῶμα κινεῖται καὶ προβαίνει, τὴν πολιτικὴν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης παράδοσιν, θρόνον καὶ νομοθεσίαν.

Ἀνάστρεψον νῦν τὴν ἐν τῷ σώματι διάταξιν ταύτην τῶν ὀργάνων· θές, δηλαδή, τὴν μὲν Ῥωμαϊκὴν παράδοσιν, ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, τὴν δὲ Νικαιανὴν αὐθεντίαν εἰς τὰ ὕπτια μέλη τοῦ σώματος, καὶ πρόσθες τὸν τιμαριωτισμόν! Τὴν Ἀνατολικὴν μεσαιῶνα μετέβαλες εἰς Δυσ-

κόν. Οὕτω προῆλθον αἱ Ἰταλικαὶ δημοκρατούμεναι πολιτεῖαι, οὕτω τῆς Γαλλίας ἡ τρίτη τάξις, αἱ Σταυροφορίαι, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ κατάλυσις τῆς Παποκρατίας ἡ ὑπὸ Λουθήρων καὶ Καλβίνων ἐπινοηθεῖσα! Ἰδοὺ ἐνὶ λόγῳ τὰ γενέθλια τοῦ νεωτέρου Δυτικοῦ πολιτισμοῦ! Ὁ Λατινισμὸς προβαίνει κατεσπουδασμένως, ὠθούμενος ὑπὸ τῶν νεηλύδων βαρβαρικῶν φυλῶν· ὁ Ἑλληνισμὸς πορεύεται κατὰ βῆμα, ὁρμώμενος μόνος του καὶ σχεδὸν ἀβοήθητος.

Τῶν στοιχειωδῶν τούτων προταχθέντων, βαίνομεν νῦν ἐπὶ τὴν πραγματείαν μας. Διεγνωρίσαμεν εὖ τε καὶ χεῖρον τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα, ἄρτι καιρὸς εἰς τὴν παράστασιν νὰ προσέλθωμεν. Καὶ γάρ τοι παράστασις ἀληθῶς δραματικὴ πέφυκεν ἡ τοῦ ἡμετέρου γένους ἱστορία. Διὰ τῆς ἱστορίας αὐτῆς τὰς ἰδίας ἡμῶν συγκινήσεις αὖθις ἐπαισθανόμεθα· δι' αὐτῆς τὰ ἴδια ἡμῶν πάθη συμπάσχομεν, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς κατελεοῦμεν· χάριν αὐτῆς τὰς περιπαθεστέρας τῶν ἡμετέρων ἀναμνήσεων ἐπανακαλοῦμεν εἰς κατάνυξιν καὶ καρδίας καὶ πνεύματος. Διὰ τῆς ἱστορίας, ὡς ἔπος εἰπεῖν, παρεισδύνομεν καὶ ἀναβιωσκόμεθα ἐν τῷ Ἑλληνικῷ *ἐγώ*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Πνευματικὴ ἀνεξαρτησία Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ προκειμένη θέσις περιορίζει τὰς ἐρεύνας ἡμῶν εἰς τὴν εὕρεσιν τῶν πηγῶν τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνότητος.

Δέον, λοιπόν, τὴν μελέτην νὰ ἐνάρξωμεν ἀπὸ καταβολῆς νεωτέρας ἱστορίας.—Ἀλλὰ ποῦ ἀκριβῶς ἄρχεται ἡ νεωτέρα αὕτη ἱστορία; ποῦ δὲ λήγει ἡ ἀρχαία; Τίνα ἐν τῷ ἱστορικῷ ἄτλαντι τὰ ὅρια, ἅπερ χωρίζουσιν εἰς ἀρχαῖον καὶ νεώτερον τμῆμα τὸν σύνολον Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν;

Δὲν ἠθέλομεν διστάξει οὔτ' ἐπὶ χρόνου στιγμὴν νὰ προτείνωμεν ὡς διαχωριστικὴν γραμμὴν τὴν Θείαν Ἐνσάρκωσιν, ἥτις πραγματικῶς ἀνεκαίνισε τὰ πάντα, καὶ χάσμα βαθύτατον ἀφ' ἑαυτῆς ἐχάραξεν ἀναμέσον προγενεστέρων καὶ μεταγενεστέρων. Ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ ἀναμόρφωσις, ὡς ἐν τοῖς προλεγομένοις εἴδομεν, παρουσιάζεται κατ' ἀρχὰς ὑπὸ σχῆμά τι γενικόν, ἀδιόριστον, ἀνθρωπολογικόν, οὕτως εἰπεῖν· ὁ δὲ χαρακτὴρ οὗτος, ὡς ἀνήκων ἐξίσου πρὸς πάντα τὰ γένη, δὲν ἀνήκει κατ' ἰδίαν πρὸς οὐδένα λαόν. Τὰ εἰς τοὺς κόλπους τῆς γῆς ἐμπεφυτευμένα σπέρματα εἰσέτι δὲν ἐβλάστησαν. Πότε δὲ ἡ ἐνέργεια τοῦ χριστιανισμοῦ γίνεται ἐπαισθητή, πότε ὁ λόγος γονιμοποιεῖ ὀφθαλμοφανῶς τὴν ἱστορίαν; Ὅταν τὰ εἰς βλάστησιν προωρισμένα σπέρματα τῶν χριστιανικῶν ἐθνοτήτων βλαστήσωσιν ἐν τῷ φυτωρίῳ τῆς Εὐρώπης, καὶ ῥιζοβολήσωσιν· ὅταν οἱ τῇδε κἀκεῖσε ἐγχωθέντες κόκκοι τῆς νεωτέρας ἱστορίας ἀναδώσωσι καὶ φυλλοφορήσωσι.

Πρῶτος τῶν ἑσπερίων μεσαιωνολόγων ὁ Κ. Χάλλαμ ἀνίχνευσε τὰς πηγὰς τῆς νεωτέρας ἱστορίας εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος, ὁμολογήσας οὕτω τὴν συνεργίαν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς χριστιανικῆς ἐξευγενίσεως. Ἐν τῷ διερευνή-

σαι τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν, ἥτις τέμνει τὴν γενικὴν ἱστορίαν εἰς δύο ἡμισφαίρια, εἰς ἀρχαῖον καὶ νεώτερον, ὁ ἄγγλος ἱστοριονόμος προτείνει τὴν βασιλείαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου ὡς στιγμὴν μεταιχμίαν καὶ κρίκον συνδυαστικὸν τῶν τμημάτων αὐτῶν. «Ὁ μονάρχης οὗτος, παρατηρεῖ, ἵσταται ἀκριβῶς ἐπὶ τὰ σύνορα τῶν δύο ἡμισφαιρίων. Νέος μὲν γὰρ ὤν, περικοσμεῖ τοὺς κροτάφους ταῖς δάφναις, ἃς ἐκτήσατο καταβαλὼν τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου· γέρων δὲ γενόμενος, κατηφεῖ, αὐτοπτῶν τὰ πρῶτα τρόπαια τῶν Μωαμεθανῶν. Ὅθεν ἐκεῖσε μὲν ὁ Ἡράκλειος ἅπτεται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ἐντεῦθεν δὲ προσβλέπει τὴν νεωτέραν ἱστορίαν» (5).

Ὁ Κ. Χάλλαμ ἐπλησίασε τῆς ἀληθείας πολύ, ταύτης, ὅμως, καθ' ἡμᾶς, οὐκ ἐδράξατο. Ἡ σκέψις του εἶναι μᾶλλον εὐφυής, ἢ ἀκριβής.

Καθότι, ἐὰν μὲν τὴν ὁροθετικὴν γραμμήν, ἣν διαζητοῦμεν, προσδιορίσωμεν, ὡς εἰκός, εἰς ἐποχήν, ὅτε οὐκέτι συγκεχυμένως, ἀλλὰ διακριδὸν ἤδη ἐνεργοῦσι καὶ διαγωνίζονται τὰ σχηματίζοντα τὴν νεωτέραν ἱστορίαν γένη, τότε δέον νὰ καταβῶμεν ἕνα τοὐλάχιστον αἰῶνα κατωτέρω τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ἐπειδὴ τότε ἀληθῶς ἄρχεται ὁ μέγας Εὐρωπαϊκὸς ἀνταγωνισμός, κατὰ μὲν τὴν ἀνατολὴν ἐπικρατούντων τῶν Ἀράβων, κατὰ δὲ τὴν Δύσιν ἀναφυομένων διακεκριμένως τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν. Ἐὰν δὲ πάλιν, ὡς κανόνα καὶ μέτρον μὴ λαμβάνοντες τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνοτήτων αὐτῶν θελήσωμεν, πρὸς διορισμὸν τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, νὰ περιδραχθῶμεν μόνον τῶν συγκεχυμένων χαρακτή-

ριων τῶν προσώπων τούτων, τότε πρέπον νὰ παλινδρομήσωμεν ἕως τῆς καταλύσεως τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας, ὅ ἐστι πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀράβων. Ὁπωσδήποτε, ἡ γνώμη τοῦ σοφοῦ Χάλλαμ εἶναι ἀνυπόστατος.

Εἰς τὴν διαίρεσιν ταύτην ἡμῶν ἀντικαθιστῶμεν ἄλλην τινά. Τὴν γραμμὴν, ἥτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα χωρίζει τὴν γενικὴν Ἱστορίαν εἰς τμῆμα ἀρχαῖον καὶ τμῆμα νεώτερον, ἡμεῖς προσδιορίζομεν ἐν τῇ Η΄. ἑκατονταετηρίδι, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Δύσις ἀποχωρίζεται παντάπασι τῆς ἀνατολῆς, συνεπείᾳ δὲ τοῦ χωρισμοῦ τούτου προκύπτουσιν ἑκατέρωθεν αὐτοφανεῖς ἐθνικαὶ αὐθυπαρξίαι καὶ ἰδιομορφίαι. Τὴν δὲ ἀνωτέρω ὑποθετικὴν διαίρεσιν, ἥτις ἀνατρέχει ἕως Αὐγουστύλου, παραδεχόμεθα ὡς σαφηνιστικὴν ἁπλῶς, καὶ προεξηγητικήν. Οὕτως, ἡμεῖς διαιροῦντες, σύμφαμεν ὅτι ἡ πτῶσις τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ταύτην προξενήσασα βαρβαρικὴ εἰσβολὴ καθιστῶσι τὰς πρωτοῤῥίζους τῆς ἀναγεννήσεως πηγάς. Ὅμως ἐπειδὴ χρόνος οὐ βραχὺς παρέρχεται πρὶν ἢ τὰ βάρβαρα ταῦτα γένη ἀνδρισθῶσι καὶ ἐξασκήσωσιν ἐνέργειάν τινα γενικὴν καὶ Εὐρωπαϊκὴν, ἐντεῦθεν δὲ προκύψωσιν ἀποτελέσματα πολιτικὰ μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου ἐπανατεινόμενα, διὰ τοῦτο τὰ ὅρια τῆς νεωτέρας ἱστορίας ἡμεῖς τιθέμεθα ὅπου πραγματικῶς ἄρχεται ὁ νεώτερος ἀγὼν, ἐπιφυλαττόμενοι μόνον χάριν σαφηνείας, νὰ ἐπαναχωρήσωμεν ἐπιτροχάδην καὶ εἰς τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν τῶν ἀνταγωνιστῶν.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ νηπιόφρων Αὐγουστύλος κατεβλήθη ὑπὸ Ὀδοάκρου, ἡγεμονίαι μιξοβάρβαροι, πλανήτιδες, ἐνδεεῖς ἱστορικῆς αὐθεντίας, καὶ ἑπομένως ἀνεπίδεκτοι

ἀποκαταστάσεως, ἐγκαθιδρύθησαν ἀντὶ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ὀνωρίου. Ἔκτοτε ἡ Ῥώμη ἀπέμεινεν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ μόνος ἄξων, περὶ τὸν ὁποῖον ὁ ἀνάγωγος ἔτι δυτικὸς πληθυσμὸς ἐξηκολούθησε μηχανικῶς πως νὰ στρέφηται, οἱονεὶ περὶ κέντρον ὑπὸ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων νομιμοποιούμενον. Ἡ Ῥώμη, λατινίζουσα, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀττικίζουσαν νέαν Ῥώμην, καὶ διαφυλάττουσα γνησιωτέρας τινὰς τῶν διατυπώσεων τοῦ πρώην αὐτοκρατορικοῦ πολιτεύματος, ἐπέτυχε νὰ τηρήσῃ σώαν τὴν ἀνάμνησιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιότητος, χάριν δὲ τῆς ἀναμνήσεως ταύτης ἀνεχαίτισε τὸν βαρβαρικὸν καταποντισμόν. Οὐδεὶς ἀντιλέγει, ὅτι τῆς Ῥώμης ἡ ἀρχιερωσύνη ηὐδοκίμησεν ἐν Ἰταλίᾳ περιθάλψασα τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν, ὅσον παρ' ἡμῖν ἠρίστευσεν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διασώσασα τὴν διάλεκτον καὶ τὴν παιδείαν τῶν προγόνων. Ἀλλὰ τὰ προτερήματα ταῦτα τῆς Ῥώμης ἀντὶ ν' ἀποτρέψωσι τὴν φορὰν τῶν δυστυχημάτων, μᾶλλον ἐπαισθητὴν ἐποίουν τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ῥοπὴν τῶν χρόνων καὶ τῶν θεσμῶν. Ἡ πνευματικὴ αὐτῆς προεδρία, καθιδρυθεῖσα διὰ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς εἰρήνης, τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς συνδιαλλαγῆς, μᾶλλον ἢ πρὸς ἔνοπλον τῶν ὑπηκόων ὑπεράσπισιν, οὔτε τὴν ἐπικειμένην ἀπώλειαν τῆς πίστεως ἠδύνατο ἐπ' ἀορίστῳ νὰ ἐξορκίσῃ ἀπέναντι τῶν ἐπαλλήλων βαρβαρικῶν εἰσβολῶν καὶ τῆς ὁσημέραι προϊούσης Ἀρειανικῆς αἱρέσεως, οὔτε τὸ κενὸν νὰ πληρώσῃ, ὅπερ ἐν τῇ καταπτώσει κατέλιπον ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ὀνωρίου, καὶ ἡ ἐγχώριος αὐτονομία. Ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου τοσοῦτον ἐμάστιζεν εἰσέτι τὴν Ἰταλίαν, ὥστε

τινὲς τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων, ἕνεκα τῆς ἑτεροδοξίας αὐτῶν, δὲν ἐκοινώνουν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Τοιοῦτος σὺν τοῖς ἄλλοις ἦν καὶ ὁ πρῶτος Ἰταλίας Ῥήξ, ὁ Γότθος Θευδέριχος, ὅςις, καί τοι σώφρων ἀναδειχθείς, Ἰωάννην τὸν Ῥώμης Ἐπίσκοπον εἰς Ῥάβενναν ἀγαγών, καὶ ἐνταῦθα ἐν δεσμωτηρίῳ αὐτὸν περιορίσας, πείνῃ καὶ δίψῃ ἐθανάτωσε. Τίς, λοιπὸν ἐν τοιαύτῃ πραγμάτων ἀκαταστασίᾳ, ὁ εἱμαρμένος νὰ σώσῃ τὸ σκάφος ἀμφοτέρων τῶν ἀντικειμένων πολιτισμῶν, τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ; Τίς ἐν ἀκμῇ τοιαύτῃ ὁ ὀφείλων νὰ ὑπερμαχήσῃ διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἑνότητα τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος;

Ἔστρεψαν πάντες οἱ πιστοὶ τὸ βλέμμα πρὸς τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου, ὡς πρὸς ἀπλανῆ καὶ σωτήριον ἀστέρα, ὅστις μόνος ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτὸς ἐκείνης ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ εἴς τινα λιμένα καὶ πλοῖον καὶ πλήρωμα. Ὁ διάδοχος τῶν Αὐγούστων, ὁ νόμιμος κληρονόμος τοῦ στέμματος τοῦ Ὀνωρίου, ὁ μόνος οὗτος Αὐτοκράτωρ τότε καὶ βασιλεὺς ἐν γῇ, ἀντεπροσώπευσεν αὐτόθεν τὸ παρελθόν, τὴν ἱστορίαν, τὴν νομιμότητα, ἀνεδέχθη τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου ἔμπροσθεν τῆς ἀγενοῦς βαρβαρότητος. Ἀπέβλεψαν εἰς τὸν δε τὸν ξιφήρη βραχίονα τῆς χριστιανωσύνης οὐ μόνον οἱ ἰθαγενεῖς λαοί, ἀλλὰ καὶ οἱ νεήλυδες αὐτοί· οἱ μὲν προσδοκῶντες τὴν διαφύλαξιν τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν παραδόσεων, οἱ δὲ συμποιμαινόμενοι μετὰ τῶν δορυκτήτων ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς αὐτῆς εὐαγγελικῆς ἀρχῆς.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπακούει, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκπληροῖ τὰς προσδοκίας τῶν δυτικῶν λαῶν. Αἱ δάφναι

τὰς ὁποίας ὁ Βελισσάριος ἔδρεψεν ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἱσπανίᾳ, τὰ κατὰ Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν τρόπαιά του, ἰδίως δὲ ἡ μεγαλόψυχος διαγωγή του πρὸς τοὺς ἐκχαυνωθέντας καὶ ἀποδειλιῶντας Ῥωμαίους, ἐπαυξάνουσι τὸ κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἴθε οἱ λόγοι, τοὺς ὁποίους ὁ ὑπὲρ Ἰταλίας μαχόμενος Ἕλλην στρατηγὸς ἀπευθύνει πρὸς τοὺς Νεαπολίτας, εἴθε διέμενον ἐγκεχαραγμένοι εἰς τὴν καρδίαν τῶν σήμερον ἔτι ἀνελευθέρων Ἰταλῶν! Ἡ ἐλευθερία, ἣν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους οὗτος ἐπικαλεῖται, καὶ ἥτις ἐφεξῆς πραγματοποιεῖται διὰ τῆς ἀνδρίας του, σημειοῖ τὰ ἐγκαίνια τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἐλευθερίας. «Δέξασθε, λέγει αὐτοῖς, τὸν τοῦ *βασιλέως* στρατὸν ἐπὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τε ὑμῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἰταλιωτῶν ἥκοντα, καὶ μὴ τὰ πάντων ἀνιαρώτατα ἐφ' ὑμῖν ἕλησθε! Ὅσοι μὲν γὰρ δουλείαν, ἢ ἄλλο τι ἀναδυόμενοι τῶν αἰσχρῶν εἰς πόλεμον χωροῦσιν, οὗτοι δὴ ἔν γε τῷ ἀγῶνι εὐημεροῦντες, εὐτυχήματα διπλᾶ ἔχουσι, ξὺν τῇ νίκῃ καὶ τὴν κακῶν ἐλευθερίαν κτησάμενοι· καὶ ἡσσώμενοι, φέρονταί τι αὐτοῖς παραμύθιον, τὸ μὴ ἑκόντες τῇ χείρονι ἕπεσθαι τύχῃ. Οἷς δὲ παρὸν ἀμαχητὶ ἐλευθέρους εἶναι, οἱ δὲ ὅπως τὴν δουλείαν βέβαιον ἕξουσιν εἰς ἀγῶνα καθιστῶνται· οὗτοι δὲ καὶ νενικηκότες, ἂν οὕτω τύχοι, ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις ἐσφάλησαν· καὶ κατὰ τὴν μάχην ἐλασσόνως ἢ ἐβούλοντο ἀπαλλάξαντες, ξὺν τῇ ἄλλῃ κακοδαιμονίᾳ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἥσσης ξυμφορὰν ἕξουσιν».

Ἄφθονον αἷμα ἑλληνικὸν ποτίζει τότε τὰς Ἰταλικὰς πεδιάδας πρὸς ἐξόντωσιν τῆς βαρβαρότητος. Ἡ δὲ τῶν Γότθων ἀποδίωξις ἐγχαράττει βαθεῖαν εἰς τὰς καρδίας

τῶν λαῶν ἐκείνων εὐγνωμοσύνην, μακρὰν καταλιμπάνει τοῦ εὐεργετήματος τὴν ἀνάμνησιν. Ἡ θριαμβευτικὴ τῶν Ῥωμαϊκῶν συμβόλων ἀνεμφάνισις ζωογονεῖ ἐλπίδας ψυχοῤῥαγούσας. Ἐπὶ χρόνον τοσοῦτον ταπεινωθεῖσα ὑπὸ σκῆπτρα βαρβαρώνυμα, ἡ ἀθλία χώρα φιλοφρόνως ὑποδέχεται τοὺς ἀναμιμνήσκοντας τὸ πάλαι κλέος Ῥωμαϊκοὺς ἀετούς. κλίνει δὲ τὸ οὖς εἰς λόγους ἐλευθερίας πᾶσαν δυστυχῶς ἀξίαν ἀποβαλόντας ὑπὸ τὸν ζυγόν. Αἱ ἕτεραι συμβουλαὶ τοῦ Βελισσαρίου τοῖς Ῥωμαίοις *ἀνδράσιν* εἶναι καὶ αὐταὶ δείγματα τῆς στρατηγικῆς συνέσεώς του. Λίθος τις ἐστημένος, κατὰ τὸν Ἀγαθίαν, παρὰ τὸν ποταμὸν Κασωλῖνον ἐξύμνησεν ἑλληνιστὶ τοῦ Θεμιστοκλέους τὸν ἐφάμιλλον.

Ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ γενομένη κατάκτησις τῆς Ἰταλίας ὤφειλε, φυσικῷ τῷ λόγῳ, νὰ μεταβάλῃ πλεῖστα τῶν καθεστώτων. Τῶν Γότθων ἅπαξ ἀποδιωχθέντων, ἔπαυσεν ἡ πρεσβυτέρα Ῥώμη νὰ ἦναι καὶ λόγῳ καὶ πράγματι μητρόπολις· ἐγένετο πόλις ἐπαρχιακὴ ὑποκειμένη τῇ πολιτικῇ δικαιοδοσίᾳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐντεῦθεν τοὺς νόμους δεχομένη· ναὶ μὲν καὶ ἐπὶ βαρβάρων παρήκμαζεν, ἀλλ' ἐν τοσούτῳ διέσωζε τότε μᾶλλον ἢ ἧττον τὸ πνευματικόν της μεγαλεῖον· τανῦν, ὅμως, ἐξέπεσεν εἰς κατάστασιν δουλικήν. Μόνη Δέσποινα τῆς οἰκουμένης, δικαιωματικῶς τοὐλάχιστον, ἀναγορεύεται ἡ Κωνσταντινούπολις. *Ῥῆγες* καὶ Δοῦκες πολλαχοῦ μὲν τῆς Εὐρώπης δυναστεύουσιν, αὕτη δὲ μόνη βασιλεύει, καὶ ὁμολογουμένως παντηγεμονεύει. Ὅθεν, μετὰ τὴν νίκην, βασιλεὺς Ἰταλίας ὁ Ἰουστινιανὸς προχειριζόμενος, δι' ἐπίτηδες κανονισμοῦ (**Pragm. Sanctio. 15**

August. 554) διοργανοῖ τὴν Κυβέρνησιν, ἀνεχόμενος τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα καὶ τῆς Γερουσίας· ἀποστέλλει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καθηγητάς, ἐπιστήμονας, καὶ νομομαθεῖς· καθιδρύει σχολὰς καὶ δικαστήρια, κυρῶν δὲ πάσας τὰς ἀγαθὰς τῶν βαρβάρων ῥηγῶν διατάξεις, καταργεῖ μόνας τὰς ἐπιζημίους καὶ ἀντιρωμαϊκάς. Ἑνὶ λόγῳ, ἀνορθοῖ τὸ λατινικὸν πνεῦμα, ὅπερ ὑπὸ τὸν δόλειον ζυγὸν εἶχεν ἀποναρκωθῆ, οὕτω δὲ προπομπὸς τοῦ πολιτισμοῦ γενόμενος, προδιαχαράσσει τὸν δρόμον τῆς δυτικῆς ἀναγεννήσεως.

Νόμιμος, ἀλλὰ καὶ εὔκαιρος ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἦτο διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ παροῦσα περίστασις, ἵνα διασείσῃ τὴν Ἐξαρχίαν τοῦ Δυτικοῦ Ἱεράρχου. Εἰς χρόνους πολὺ τῶν ἐνεστώτων διαφέροντας, ὁ Κωνσταντῖνος ἐμπνεόμενος ἴσως ὑπὸ πολιτικῶν σκοπῶν, ἔκρινεν εὔλογον τὴν μὲν πολιτικὴν ἀρχὴν νὰ μεταβιβάσῃ εἰς Βυζάντιον, τὸ δὲ ἐκκλησιαστικὸν πρεσβεῖον ν' ἀφίσῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Τὴν πολιτικὴν ταύτην παρεδέξατο ἑκοῦσα ἄκουσα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος, ἐπεκύρωσε δὲ ὀλίγον ἔπειτα ἡ ἐν Χαλκηδόνι. Ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἡ τύχη δὲν ἔῤῥεπε νῦν καθόλου ὑπὲρ Κωνσταντινουπόλεως; Τὴν χθὲς πολιτικὴν δὲν ἐπεκύρωσεν ἢ κατήργησε πάντοτε ἡ σήμερον πολιτικὴ συμφώνως πρὸς τὰς μεταβληθείσας περιστάσεις; Χθὲς οἱ Πατέρες ὡμολόγουν τὸ πρεσβεῖον τῆς Ῥώμης ἀναγκαζόμενοι. Ἀλλὰ τῆς ἀνάγκης παυθείσης ἐπὶ τοῦ παρόντος, τίς ὁ λόγος ἵνα μὴ ἀποκηρύξωσι τὸ ἀνάρμοστον πρεσβεῖον αὐτό;

Ἡ προσδοκία, αἱ θερμαὶ εὐχαὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῶς ἑδρευούσης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας

ὑπὲρ καταργήσεως τῆς Δυτικῆς ὑπεροχῆς μαρτυροῦσι τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀναφανείσης τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ῥοπῆς. Ἀποπείρας τοιαύτας, ἐκκλησιαστικὸν μὲν ἐχούσας τότε τὸ πρόσχημα, ὡρισμένας, ὅμως, νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς τὸ ἐξῆς πλείστας ὅσας συνεπείας πολιτικὰς καὶ συντελεστικάς, ἀποπείρας, λέγομεν, τοιαύτας παρατηροῦμεν ἕως ἀπὸ τῆς βασιλείας Ζήνωνος, πρὶν ἢ ἡ Ῥώμη ταπεινώσῃ τὸ μέτωπον ἐνώπιον τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου. Διχονοίας τινὸς ἐκραγείσης ἀναμέσον Ἐπισκόπων πρεσβυτέρας καὶ νέας Ῥώμης, ὁ Φῆλιξ Γ΄. διατάσσει τὸν Ἀνατολικὸν Πατριάρχην Ἀκάκιον νὰ ἔλθῃ προσωπικῶς εἰς Ῥώμην, ἵνα δώσῃ λόγον περὶ τῆς ψηφισθείσης καθαιρέσεως Ἰωάννου τινὸς ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως θαυμάζει τοῦ Ῥωμαίου τὴν αὐθάδειαν, οὐδένα δὲ γινώσκων ἀνώτερον ἑαυτοῦ, οὔτε κἂν ἀπάντησιν δίδει εἰς τὸ προσκλητήριον γράμμα. Τότε ὁ Ῥώμης κηρύττει τὸν Ἀκάκιον ἀκοινώνητον, ὁ δὲ Ἀκάκιος ἐναλλὰξ ἐξαλείφει τ᾽ ὄνομα τοῦ Φήλικος ἀπὸ τῶν Διπτύχων. Τὸ σχίσμα διαρκεῖ ἐπιμόνως ἕως τῆς βασιλείας Ἰουστίνου τοῦ Θρακὸς δηλαδὴ ἀπὸ ἔτους 485 μέχρι 519· καθ᾽ ὃν καιρὸν ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος, ποθῶν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἕνωσιν, πρῶτον μὲν ἀποστέλλει μεσιτείαν πρὸς Ὁρμίσδαν Ἐπίσκοπον Ῥώμης, εἶτα δὲ ἀπὸ τῶν διπτύχων πάσης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως σβύνει τὰ ὀνόματα τῶν Πατριαρχῶν ἀπὸ Ἀκακίου μέχρι Τιμοθέου, καὶ τὰ τῶν Αὐτοκρατόρων ἄχρις Ἀναστασίου σβύνει δὲ προσέτι καὶ τὴν μνήμην πάντων τῶν ἄλλων, ὅσοι τοῦ σχίσματος συμμετέσχον. Αἱ λοιπαὶ

τῆς ἐπικρατείας Ἐκκλησίαι εἰς τοῦτο μὴ συγκατανεύσασαι, διεμαρτυρήθησαν. Διεφύλαξαν δὲ αὗται ἐν τοῖς διπτύχοις τὰ ὀνόματα τῶν ὑπερμάχων τῆς Ἀνατολικῆς ἀνεξαρτησίας ἕως Ἰωάννου Πάπα, διαδόχου τοῦ Ὁρμίσδα, ἀνδρὸς διαλλακτικοῦ, ὅστις μέτρα συμβιβαστικώτερα πρὸς κατάπαυσιν τῆς διχονοίας προτείνας, ἦρεν ἐκ μέσου τὸ σκάνδαλον.

Ταῦτα μὲν συνέβαινον πρὶν ἢ ἡ Ῥώμη ὑποστήσῃ τὴν τύχην τῶν δορυκτήτων, καὶ συναριθμηθῇ μετὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν. Τούτου δὲ γενομένου, εἵπετο νὰ παραλάβωσιν αἱ περὶ πρωτείου φιλονεικίαι σοβαρωτέραν τὴν μορφήν. Τότε, καὶ βασιλεὺς, καὶ κλῆρος, καὶ ὑπήκοον θέλουσιν ὁμοφώνως δυσανασχετήσει κατὰ τῶν τοῦ Πάπα παραδόξων ἀντιποιήσεων. Πῶς γὰρ, ἔλεγον τονθορύζοντες οἱ Γραικοὶ, πῶς δύναται νὰ ὑποφέρῃ περαιτέρω ἡ Ἀνατολὴ τὴν πρωτοκαθεδρίαν Ἐπισκόπου ὅστις ἀρχιερατεύει καὶ χρησμοδοτεῖ πόῤῥω τῆς μητροπόλεως, ὅστις ἐκλέγεται συνήθως ἐν ὀχλαγωγίᾳ, καὶ τελεῖ ἐν ταῖς ἱεροπραξίαις συνηθείας λατινικὰς, τὸ δὲ πάντως ἀνυπόφορον, ὅστις, κατὰ τὸ ἔθος τῶν βαρβάρων ἄμοιρος ὢν τῆς Ἑλληνίδος φωνῆς, ἀγνοεῖ τὰ συγγράμματα τῶν φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας; — Καὶ πραγματικῶς, ἡ μετ' ἀλλοφύλων ἐπιμιξία πολλὰ τῶν ἐθίμων τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος εἶχεν ἐν Ῥώμῃ ἀλλοιώσει· δὲν ἴσχυσαν δὲ οὔτε οἱ κατὰ καιροὺς προχειριζόμενοι Ἕλληνες Πάπαι ν' ἀποσκυβαλίσωσιν εἰδωλολατρικά τινα ἔθιμα, πρὸ πολλοῦ ἤδη καταργηθέντα ἐν Ἀνατολῇ. Ἀλλ' ὅπερ μᾶλλον παρώξυνε τοὺς πεπαιδευμένους τῆς Ἑλλάδος ἱεράρχας ἦτο ἡ παχυλὴ ἀμάθεια τῶν δυτικῶν

κληρικῶν, οἵτινες μόλις ἐγίνωσκον τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον ὅπως ψελλίσωσι τὰς γραφάς. Ὁ πρό τινος ἀκμάσας Κασσιόδωρος στενάζει πικρῶς διὰ τῆς ἱερᾶς παιδείας τὴν παρακμήν. Σώζεται δὲ ἓν ἐπίγραμμα, κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους συντεθὲν, ὅπερ διὰ τῆς καρκινικῆς ἀναγνώσεώς του τεχνικῶς εἰκονίζει τὴν δυσκλεᾶ τῆς Ῥώμης ὀπισθοδρόμησιν·

Roma, tibi subito motibus ibit amor.

Τοιοῦτος ἦν ἐν συντομίᾳ ὁ ἐπικρατῶν Λατινισμός. Ὁ δὲ βουλόμενος νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν διανοητικὴν τῆς τότε Ἰταλίας κατάστασιν ἂς διεξέλθῃ τὸ βιβλίον τοῦ Βοετίου, τοῦ νόθου, ἀλλὰ θαυμασίου τούτου γεννήματος τριῶν ἀντικειμένων ἰδεῶν, πολυθεΐας χριστιανισμοῦ, καὶ βαρβαροκρατίας. Παράλληλος τῶν διδασκάλων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τῶν γνησίων τούτων θρεμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἵσταται ἀπὸ δυσμῶν ὁ αἰνιγματώδης οὗτος σοφὸς, ὅστις ὑπάρχει συγχρόνως ἔσχατος διερμηνεὺς τῆς ἐλευθερίας καὶ φιλοσοφίας τῶν Ῥωμαίων, χριστιανὸς δὲ τὸ φρόνημα, καὶ γερουσιαστὴς Γότθου βασιλέως.

Παρήρχετο ἐν τούτοις τὸ τεσσαρακοστὸν ἔννατον ἔτος μετὰ τὰ εἰσόδια τοῦ Βελισσαρίου εἰς Ῥώμην, καὶ συνεπληροῦτο ἀκριβῶς μία ἑκατονταετηρὶς ἀφοῦ κατελύθη ἡ Δυτικὴ αὐτοκρατορία. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἡ ἐξουσία τῆς Βυζαντινῆς μοναρχίας σημαντικῶς ἐστερεώθη, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ Ἰταλία, ἕνεκα τῆς Λογγοβαρδικῆς εἰσβολῆς, (567 Μ. Χ.) διέκειτο εἰς ἄκραν ἀταξίαν, καὶ σύγχυσιν. Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι ἐγύμνασαν ἤδη τοὺς Γραικοὺς περὶ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἀμυντικὴν τα-

κτικήν. Ἡ ἔποψις τῆς Ἀσιανῆς βαρβαρότητος, ἥτις ἄγρυπνον ἐτήρει διηνεκῶς τοῦ γένους τὸν ὀφθαλμόν, διήγειρε κατ' ἀνάγκην φρονήματα συμπνοίας ἄγνωστα πρότερον. Τὸ δὲ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας, μεταδοθὲν τῷ στρατῷ παρὰ τῶν στρατηγῶν διὰ προσφωνήσεων πεπλησμένων εὐσεβείας καὶ γενναιότητος, συνήργησεν εἰς τὴν σκιαγράφησιν μιᾶς τινος πατρίδος ἑλληνικῆς, ἥτις, καί τοι ἀκατάσκευος ἔτι, οὐχ ἧττον, ὅμως, προέβαινεν ἀποχωριζομένη βαθμηδὸν τῆς ἀφῃρημένης χριστιανικῆς πολιτείας, σχῆμα λαμβάνουσα καὶ μορφὴν ἐπίγειον. Πρόσθες εἰς ταῦτα καὶ τὰς δημώδεις τῆς μητροπόλεως τροπάς, τὴν εἴσβασιν τῶν βυζαντινῶν δήμων ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν δημοσίων, εἴσβασις αὕτη, ὡς εἴδομεν, πολλάκις ἀναγκάσασα τὴν πλάστιγγα τῆς κυβερνήσεως νὰ ῥέψῃ ὑπὲρ τῶν ἑρμηνευόντων ἀδόλως τὸ ἐγχώριον πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας, ὑπὲρ τῶν ἀντιτασσομένων τῷ Λατινισμῷ.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἡ Παπικὴ πρωτοκαθεδρία, ὑπὸ τῶν ἐν Παυΐᾳ ἐγκατασταθέντων Λογγοβάρδων ἐπιβαρουμένη ἤδη, ἀπέβαινεν ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐπαχθεστέρα τοῖς Ἀνατολικοῖς. Ἤγγιζεν ἡ ὥρα τῆς ῥήξεως. Θρόνος, κλῆρος, Σύγκλητος, στρατός, πάντες ὁμοψύχως ἐστέναζον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας.

Ἡ ῥῆξις συμβαίνει βασιλεύοντος τοῦ Μαυρικίου, καὶ πατριαρχεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ περιβοήτου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ, ἐν ἔτει 586· καθ' ἣν ἐποχὴν πολλῶν μὲν στάσεων καὶ ἐσωτερικῶν σπασμῶν τὴν διήγησιν ἀναγινώσκομεν παρὰ τοῖς ἡμετέροις χρονογράφοις, λόγους δὲ ἀξιοπίστους, ἑρμηνείαν καταπειστικὴν τῶν

συμβάντων αὐτῶν, τῇ ἀληθείᾳ, δὲν εὑρίσκομεν. Τοῦτο μόνον ἐκ τοῦ κυκεῶνος ἐξάγομεν μετὰ θετικότητος, ὅπερ ὅμως μέγα καὶ πολύ· ὅτι Σύνοδος ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ συγκροτηθεῖσα, ἐν ᾗ παρευρέθη καὶ ὁ βασιλεὺς, ἐπεκήρυξεν *Οἰκουμενικὸν* τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ὅ ἐστι κεφαλὴν πνευματικὴν τῆς οἰκουμένης, πρόεδρον δικαιωματικὸν πάσης Συνόδου. Τὸ δὲ ψήφισμα ἀπέῤῥεεν ἔκ τινων προηγουμένων λόγων ἱστορικῶν. *Οἰκουμενικὸν* γὰρ διδάσκαλον ὁ Θεοδόσιος ἐπωνόμασε τὸν Χρυσόστομον οὕτω δὲ καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέγραψε τοὺς ἐπὶ τῆς βασιλείας του προεδρεύσαντας τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, τὸν Ἐπιφάνειον, τὸν Ἄνθιμον, τὸν Μηνᾶν. Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἱστορικῶν τούτων λόγων, ἆρά γε δὲν ἔλαβεν ἡ Σύνοδος πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν τιμὴν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Νέας Ῥώμης, τῆς οἰκουμενικῆς αὐτόχρημα μητροπόλεως, ἧς τὸ κράτος, ἡ δόξα, καὶ τὸ φῶς μέχρι περάτων γῆς, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ἐξεπυρσεύοντο;

Ἡ φήμη τοῦ τολμήματος ἁπανταχοῦ διέδραμε δι' ἐπίτηδες ἐγκυκλίων. Πελάγιος ὁ Β'. μαθὼν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ψηφισθέντα, συντάσσει ἀμέσως ἐπιστολὴν πρὸς πάντας τοὺς ἐν τῇ Συνόδῳ συνελθόντας Πατέρας, δι' ἧς ἀποδοκιμάζει μὲν ἐν ἀγανακτήσει τὴν παράνομον, ὡς λέγει, κλῆσιν ἐκείνην τοῦ Πατριάρχου, ἄκυρον δὲ καὶ ἀνίσχυρον καταγγέλλων τὴν συγκροτηθεῖσαν Σύνοδον, ἣν *συνέδριόν τι* καὶ *συνόδιον* δῆθεν ἀποκαλεῖ, προμηνύει τῷ Νηστευτῇ τὴν ἀκοινωνησίαν. Ἰδοὺ ἀπόσπασμά τι τοῦ γράμματος αὐτοῦ· «Ὁμοίως, λέγει, τῷ *Οἰκουμενικῷ* ὀνόματι, ὅπερ ἑαυτῷ ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταν-

τινουπόλεως ἰδιοποιήσατο, μὴ θέλητε προσέχειν.... Οὐδεὶς γὰρ τῶν Πατριαρχῶν ἐχρήσατο ποτὲ τῇ τοσοῦτον ἐξαγίστῳ προσωνυμίᾳ, ἐπεί περ ἐὰν ὁ ἄκρος (ἄλλως εἶναι) Πατριάρχης *Οἰκουμενικὸς* λέγεται, τὸ τῶν Πατριαρχῶν ὄνομα ἐν τοῖς λοιποῖς ἀναιρεῖται, μὴ γένοιτο τοῦτο, μὴ γένοιτο ἐν τῇ διανοίᾳ παντὸς οὑτινοσοῦν πιστοῦ, τὸ ἐθέλειν τινὰ ἑαυτῷ προσαρπάσαι τοῦτο, ἐξ οὗ φανείη ἂν τὴν τιμὴν τῶν ἑαυτοῦ ἀδελφῶν ὁπωσοῦν παραμειούμενος. Διὰ ταῦτα ἡ Ἡμετέρα ἀγάπη οὐδένα οὐδέποτε ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτῆς *Οἰκουμενικὸν* ὀνομάζει, ἵνα μὴ τὸ ὑμῖν αὐτοῖς ὀφειλόμενον ὑποστείλῃ, τιμὴν τὴν οὐκ ὀφειλουμένην ἑτέρῳ τινὶ προσφέρουσα.» Εἶτα δὲ τὴν ἐπίπληξιν στρέφων ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἰωάννην, ἀληθῆ τύπον μετριότητος, καὶ εὐαγγελικῆς σεμνοπρεπείας ὑπογραμμόν, προστίθησι τοὺς ἑξῆς λόγους. «Οὑτοσὶ ὁ Ἰωάννης διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ κομπαστικοῦ λόγου τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐπεχειρίσατο ἑαυτῷ καθυποτάξαι. Τοῦτο δὲ προῆλθεν ἐκ τοῦ δαίμονος, τοῦ τῇ αὐτῇ ὑπερηφανίᾳ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον πειράσαντος.... Ἀλλά, συνεργοῦντος τοῦ Θεοῦ, πάσαις δυνάμεσι σπουδαστέον καὶ προνοητέον, ἵνα μὴ ἐν τῷ δηλητηρίῳ ἑνὸς λόγου τὰ ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ ζῶντα μέλη θανατωθῶσιν· εἰ γὰρ ἀφεθείη τοῦτο ἐπ᾽ ἀδείας παρασύρεσθαι, ἡ τιμὴ πάντων τῶν Πατριαρχῶν οὐκ ἐπιγινώσκεται» (6).

Ἂν ὁ Παπισμὸς ἦν εἰλικρινὴς ἐν ταῖς συμβουλαῖς καὶ συνεπὴς ἐν τῇ διαγωγῇ αὐτοῦ, ἂν αἱ ἐκ σπαργάνων αὗται φωναὶ τοῦ ἀρτιγενοῦς Ἑλληνισμοῦ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς *Οἰκουμενικότητος* τὴν ἐθνικὴν ἰδιοπροσω-

πίαν προαναγγέλλουσαι, ἦσαν ὄντως δηλητήριον, θανατοῦν, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Πελαγίου, τὰ ἐν σώματι τοῦ Χριστοῦ ζῶντα μέλη, τοῦτο ἀσχολίαστον ἐῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ προβαίνομεν εἰς τὴν διήγησιν.

Ὁ Πελάγιος ἀποβιοῖ. Τίς δὲ διαδέχεται αὐτόν; Ὁ υἱὸς Γορδιανοῦ τοῦ Ῥωμαίου γερουσιαστοῦ, ὁ τήν τε σοφίαν καὶ θρασύτητα πολὺς ἐκεῖνος Γρηγόριος Διάλογος, ὁ πρὸς ἀντίθεσιν τῆς Οἰκουμενικῆς προσωνυμίας ἐφευρῶν τὸν πολυθρύλλητον τίτλον *Δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ*, τὸν τίτλον αὐτὸν ὃν εἰρωνικῶς μᾶλλον, ἢ εἰλικρινῶς ἐπιγράφουσιν ἀκολούθως οἱ διάδοχοί του ἐπὶ τοῦ κοσμικοῦ των στέμματος. Πρὸς τοῦτον δὴ τὸν Πάπαν γράφει ὁ βασιλεὺς Μαυρίκιος εὐμενῆ ἐπιστολήν, συμβουλεύων μὲν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁμόνοιαν, δεόμενος δὲ ἵνα παύσωσι τοῦ λοιποῦ αἱ ἔριδες περὶ τίτλων, αἵτινες διχοτομοῦσι τὸν ναὸν τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Γρηγόριος ὅμως φρυάσσων ἐπιμένει εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λέξεως. Ἐγγράφως δ' ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ Μαυρικίου τὴν καταδίκην τοῦ Πατριάρχου Ἰωάννου, ἐπὶ τῆς *ἀνηκούστου τόλμης* τοῦ ὁποίου ἐφαρμόζει τὸ λατινικὸν ἐκεῖνο ῥητὸν **o tempora, o mores**, ῥητὸν προσφυέστατα κατηγοροῦν τὴν ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ διεργαζομένην τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀναγέννησιν.

Εἰς τοῦτο δὲ μὴ ἐξαρκούμενος ὁ ἀγέρωχος Γρηγόριος, καὶ πνέων θυμὸν ῥωμαϊκὸν κατὰ τῆς ἀνατολικῆς ἀποπείρας γράφει ἐπανειλημμένως πρὸς τὸν Ἰωάννην αὐτόν, ὁτὲ μὲν ἐπαπειλῶν, ὁτὲ δὲ ἱκετεύων καὶ παραινῶν, ἄλλοτε δὲ καὶ συνιστῶν θερμῶς τὴν ἀφαίρεσιν τῆς *ἀλαζονικῆς* προσωνυμίας. Ἀποτυχὼν δὲ ἐν τῇ εὐγλωττίᾳ

του τῇ πρὸς τὸν Πατριάρχην, αὖθις ἀποτείνεται πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα. « Ἐγὼ λέγει, τεθαῤῥηκότως φημί, ὅτι ὁστισοῦν ἑαυτὸν Οἰκουμενικὸν ἱερέα καλεῖ, ἢ καλεῖσθαι ἐπιθυμεῖ, ἐν τῇ ἐπάρσει αὐτοῦ, παρατρέχει τοῦ Ἀντιχρίστου· ἀλαζονευόμενος γὰρ ἑαυτὸν προτίθησι τῶν λοιπῶν. » Αὐτὰ ταῦτα συνεπιστέλλει καὶ πρὸς τοὺς Πατριάρχας Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, ἐσθ' ὅτε πειρώμενος καὶ διὰ μέσου σχίσματος νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς ὑποταγήν. Πρὸς δὲ τὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διατρίβοντα διάκονόν του ἐπιτάσσει τὸ μὴ συλλειτουργῆσαι πλέον τῷ Νηστευτῇ ἐν ταῖς ἱεροπραξίαις, ἑωσοῦ ἀποβάλῃ οὗτος τῆς ἐπιγραφῆς του τὸν ἀντιλατινικὸν ἐκεῖνον τίτλον τῆς Οἰκουμενικότητος.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ μέτρον ἀπέβη μάταιον. Ἀποβιώσαντος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ, πατρὸς κατὰ λόγον ἱστορικόν τε καὶ ἐκκλησιαστικὸν ἀξιομακαρίστου, ὁ τούτου διάδοχος Κυριακὸς ἀδιστάκτως τὴν αὐτὴν Οἰκουμενικὴν προσωνυμίαν παρεδέξατο, εὐφημούσης ἁπάσης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Οὔτε δὲ παρακλήσεις τοῦ Γρηγορίου οὔτε ἀπειλαὶ καὶ κατάραι τῶν μετέπειτα διαδόχων του ἴσχυσαν νὰ μετακινήσωσιν ἐντεῦθεν τῶν ἡμετέρων τὸ φρόνημα· οἵτινες ἔκτοτε μέχρι τοῦδε, καὶ ἐπὶ δεκατρεῖς ὅλας ἑκατονταετηρίδας ἐθνικῆς ἀνυπαρξίας, τὸ μύχιον καὶ συγκεχυμένον τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος αἴσθημα ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς ὀρθοδόξου οἰκουμενικότητος διετήρησαν. Ψευδεῖς δὲ καὶ ἐπιπλάστους ἡ ἡμετέρα ἱστορία θεωρεῖ τὰς ἀξιώσεις τῶν δυτικῶν ἱερέων ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ τυράννου Φωκᾶ γενομένην δῆθεν εἰρήνην διὰ τῆς ἐπι-

σήμου καταργήσεως τοῦ τίτλου. Οὐδεὶς τῶν βυζαντινῶν μνημονεύει τοῦ πράγματος. Ἡ δὲ μαρτυρία Παύλου τοῦ Διακόνου τάσσεται δικαίως μετὰ τῶν ὑπόπτων.

Ἐνόμισαν οἱ δυτικοὶ ἱερογράφοι καὶ ἀξιωματικῶς διεφήμισαν, ὅτι τὰ κρίσιμα συμβάντα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ προσωπικῆς ἰδιοτελείας ἀποτελέσματα, καὶ ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι, παρέστησαν αὐτὰ κατ' ἀρέσκειαν, καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἑαυτῶν προλήψεις. Παρεῖδον, ὅμως, ὅτι, τὰ συμβάντα αὐτὰ παραμορφοῦντες, εἰς μάτην πειρῶνται νὰ παρατρέψωσι τῆς Θείας οἰκονομίας τὰ βουλεύματα, διότι, ὃ γέγραπται περὶ ἐθνῶν ἀναστάσεως, γέγραπται. Τὰ ἔξοχα τῶν αἰώνων συμβάντα συναρμολογοῦνται καὶ συναντapoκρίνονται πρὸς ἄλληλα· πάντα δὲ συλλήβδην αὐτὰ τὴν ἀλήθειαν ἀποκαλύπτουσιν, ὅτι ἕκαστον μέγα πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκφέρει μίαν ἰδέαν τοῦ αἰῶνός του, ὑπὸ τῶν μεγάλων ἑπομένων προσώπων ἐφεξῆς μαρτυρουμένην. Μαρτυρεῖ ὁ Ἀκάκιος ὑπὲρ Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ, ὁ Νηστευτὴς μαρτυρεῖ ὑπὲρ Φωτίου, ὁ Φώτιος ὑπὲρ Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου, ὁ Κηρουλάριος ὑπὲρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, παρ' οὗ ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις τοῦ μεσαιῶνος μεταδίδεται πρὸς τὸν νεώτερον ἑλληνισμόν. Κατὰ τῆς ἁλύσεως ταύτης χεὶρ ἀνθρώπινος δὲν ἴσχυσε· τοσοῦτον ἐντέχνως οἱ κρίκοι συνείρονται ἀλλήλοις, τοσοῦτον εὐρύθμως συνέχονται καὶ συνεπισχύονται τὰ συστατικὰ μέρη αὐτῆς. Τί ἄλλο δὲ εἶναι τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ψήφισμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ἢ ἠχὼ ἀπωτάτη τοῦ ψηφίσματος, δι' οὗ οἱ ἑκατομπεντήκοντα Πατέρες τῆς ς'. ἑκατονταετηρίδος ἐκήρυξαν ἐν Συνόδῳ

καὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ μέλλοντος τὴν πνευματικὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡράκλειος.

Διεξήλθομεν ἐπειγόντως τοὺς πρώτους ἀγῶνας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ πρωτείου, ὅπερ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος παρεχώρησε τῇ Δύσει κατὰ τὴν Δ'. ἑκατονταετηρίδα. Ἐῶντες δὲ νῦν ἐπὶ μικρὸν τοὺς Πατέρας ἀθλοῦντας ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἄγε τροχάδην θεωρήσωμεν τὴν βυζαντινὴν πολιτείαν ἐξ ἄλλης περιωπῆς· ἐπισκοπήσωμεν τὴν Ζ'. ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ ἔποψιν πολιτικήν.

Τὴν λαμπρὰν ἐποχὴν τῶν Βελισσαρίων, τῶν Μούνδων, τῶν Ναρσῶν διαδέχεται καιρὸς οὐ πάντοτε ἐπιτυχὴς ἐν πολέμῳ, καιρὸς, ὅτε Πέρσαι, Σθλάβοι, Ἀβάρεις, Βούλγαροι, καὶ ἕτερα γένη ἀκατάστατα περικυκλοῦσι τὴν χώραν τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλήλοις μὲν συνεριζόμενοι τὴν κατάκτησιν τῆς ὑπερπλούτου μεγαλοπόλεως, θρασύτεροι δ' ὁσημέραι γινόμενοι διὰ τὴν ἀτολμίαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐνῷ δὲ οἱ βάρβαροι κυκλόθεν προοδεύουσιν ἀπειλοῦντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ μὲν ἐκ Θρᾴκης οἱ δὲ ἐξ Ἀσίας, οἱ βασιλεῖς οὗτοι δὲν ἐξέρχονται αὐτοπροσώπως εἰς προαπάντησιν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ στρατηγοὺς ἐκπέμποντες πολλάκις ἀπειροπολέμους, καὶ τὸν στρατὸν εἰς πόῤῥω

χώρας καταλιμπάνοντες ἀνεφοδίαστον, θησαυρίζουσιν ἡσύχως χρυσὸν, οὗ μόνον μικράν τινα μερίδα ἀναλίσκουσιν εἰς οἰκοδόμησιν ναῶν, καὶ ἔγερσιν μοναστηρίων. Κατὰ τύχην ἀγαθὴν, ἡ φιλαργυρία τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐχρησίμευσε σχεδὸν πάντοτε εἰς τὴν κραταίωσιν διαδόχου τινὸς φολοπολέμου. Τὸ ταμεῖον Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου καὶ Ἰουστίνου τοῦ Θρακὸς ἐφωδίασε τοὺς πρώτους στρατοὺς καὶ στόλους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οἱ δὲ θησαυροὶ τοῦ νεωτέρου Ἰουστίνου, τοῦ Τιβερίου, τοῦ Μαυρικίου, καὶ τοῦ Φωκᾶ παρασκευάζουσι τῷ Ἡρακλείῳ πλουσίαν τὴν κληρονομίαν.

Τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἡ ἀναγόρευσις σημειοῖ κρίσιν τινὰ σπουδαίαν εἰς τὴν βυζαντινὴν, ἢ, ὀρθότερον, εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν.

Ἐπισημαίνεται μὲν αὕτη ἐν τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ διὰ τῶν τελευταίων ἀγώνων καὶ τῆς παρακμῆς τῆς Περσικῆς ἐπηρεάσεως, διὰ τῆς ἐπιβολῆς δύο ἑτέρων ἐπιφόβων δυνάμεων, τῆς Βουλγαρικῆς καὶ τῆς Ἀραβικῆς· ἔτι δὲ διὰ τῆς κατ' Ἰταλίαν καθιδρύσεως Λογγοβαρδικῶν τινων ἡγεμονιῶν, καὶ τῆς ἐν Γαλλίᾳ διοργανουμένης μοναρχικῆς ἰσχύος. Οὐχ ἧττονα δὲ τὴν τροπὴν παρατηροῦμεν καὶ ἐντὸς τῆς βυζαντινῆς ἐπικρατείας. Αὕτη γὰρ ἡ στιγμὴ, καθ' ἣν ἡ ἑλληνικὴ διάνοια ἄρχεται βραδέως καὶ ἀνεπαισθήτως νὰ κατέρχηται ἐκ τῆς ὑπερνεφέλου κατοικίας της, νὰ ἐνδύηται ὑπὸ σχῆμα μοναχικὸν σάρκα καὶ μορφὴν κοινωνικὴν, νὰ ἐπιχειρῇ δοκίμια ἐπιγείων καταστημάτων καὶ πολιτευμάτων ἐν εἴδει μοναστηρίων. Ὡς πρὸς τοῦτο, δέον ἀπὸ τοῦδε νὰ ἐξακριβώσωμεν δύο τινὰς τάξεις ἀνθρώπων, ἤδη δια-

κρινομένας ἀπ' ἀλλήλων ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ μέχρι τινὸς ἀντικειμένας. Τὴν τάξιν, λέγομεν, τῶν *ὀφφικιαλίων* τῆς Αὐλῆς, τῶν εὐνοουμένων τοῦ βασιλέως, τῶν εὐγενῶν, ἐν ᾗ προσθέτομεν καὶ τοὺς θιασώτας τῆς Ἀττικῆς λογιότητος, τοὺς ἀρχαϊστὶ συντάττοντας τὰ χρονικὰ τῆς μοναρχίας, τάξις αὕτη προσηλουμένη εἰς τὴν τῶν καθεστώτων διατήρησιν, ὑπηρετοῦσα τὴν ῥωμαϊκὴν παράδοσιν τοῦ Κωνσταντίνου, περιφρονητικῶς ἐμβλέπουσα πρὸς τὴν χριστιανικὴν χυδαιότητα τῆς ὁμάδος· καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν τάξιν αὐτῆς ταύτης τῆς χριστιανικῆς χυδαιότητος, ἥτις ἄμοιρος οὖσα παιδείας Ἀττικῆς καὶ βασιλικῆς εὐμενείας διακεκριμένης, οὔτε τὴν προγονικὴν εὔκλειαν ὑπερκόρως ἐκθειάζει, οὔτε περὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς ῥωμαϊκῆς παραδόσεως ἐνδιαφέρεται, ἀλλ' ἑαυτὴν εἰς τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Προνοίας παραδίδουσα, πειρᾶται διὰ καθιδρυμάτων ἐκκλησιαστικῶν, διὰ τοῦ ἱερατικοῦ συντάγματος, διὰ τῆς καλογηρικῆς ἰδιορρυθμίας καὶ ἀνεξαρτησίας, διὰ παντοίων τρόπων ποιούντων τὸ ἀφῃρημένον δόγμα τῶν πρώτων αἰώνων ἔνσαρκον, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῇ δημώδει λατρείᾳ, καὶ ἐπαισθητόν, νὰ συντάξῃ τὸ ὀρθόδοξον ἐκεῖνο λεγόμενον πολίτευμα, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου τὸ γένος θέλει διέλθει τὴν ἀκανθώδη τῆς ἑαυτοῦ παλιγγενεσίας ὁδόν.

Ἀναβὰς τὸν θρόνον ὁ Ἡράκλειος, εὗρε παραλελυμένα διόλου τὰ πράγματα τῆς πολιτείας. Διότι, οἱ μὲν Πέρσαι εἶχον ἤδη κυριεύσει τὴν πατρίδα του Καισάρειαν Καππαδοκίας, καταστρέψει πᾶσαν Ἀσίαν, καὶ αἰχμαλωτίσει πόλεις ῥωμαϊκάς, οἱ δὲ ἕτεροι βάρβαροι διέτρεχον τὴν Ἰταλίαν, τὰ ἐνταῦθα βυζαντινὰ θέματα

λεηλατοῦντες. Ἐρευνήσας τὸν στρατόν, ἂν ἐσώζοντο ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἐπολέμησαν κατὰ τὴν μεταξὺ Φωκᾶ καὶ Μαυρικίου φιλονεικίαν, δύο μόνους εὗρεν. Ὁ Χοσρόης, ἐν τούτοις, ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐσκλήρυνε τὸν ζυγὸν αὐτοῦ εἰς αἱμοβορίαν καὶ φορολογίαν. Γνήσιος δὲ διάδοχος ὢν τοῦ Ξέρξου, τοῦ Ἀνταξέρξου, καὶ τοῦ Δαρείου κατὰ μῖσος πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν, ἔτρεφε τὴν ἐλπίδα, ὅτι μετ' ὀλίγον ἤθελε καταβάλει τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου, ὅθεν εἰς πελωρίαν καταστράτευσιν παρασκευαζόμενος δὲν ὠνείρωττεν εἰμὴ τὴν κατάκτησιν Κωνσταντινουπόλεως.

Δείγματα στρατηγικῆς ἐμπειρίας, πρὸ τῆς ἀναγορεύσεώς του, δὲν εἶχε δώσει ὁ Ἡράκλειος, μᾶλλον δὲ διέπρεπεν ἐπὶ πλούτῳ, καὶ εὐγενείᾳ, καὶ παιδείᾳ. Ἀλλὰ φύσει τολμητίας ὢν καὶ ῥιψοκίνδυνος, ἄλλως τε δ' ἔχων εἰς τὸ στόμα τὴν πειθὼ τῶν ῥημάτων, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας προσεπάθησε νὰ διαπλάσῃ λόγῳ καὶ πράγματι τὸν στρατόν, ὅστις ἔμελλεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ κατ' ἐκστρατεύσεις ἀποκεκινδυνευμένας καὶ πολυετεῖς. Αἱ πρὸς τὰς φάλαγγας ἀγορεύσεις του πνέουσιν αἴσθημα διάπυρον εὐσεβείας καὶ πατριωτισμοῦ. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐκτίθησι ζωηρῶς τοὺς κινδύνους τῆς Πόλεως καὶ τῆς πατρίδος ὅλης, παρίστησι τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμύνης ὡς ἀναπόφευκτον, κρούει τὴν ἀκοὴν τοῦ στρατιώτου διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ τιμίου Σταυροῦ, ὅστις περιϋβρίζεται κατεχόμενος ὑπὸ βαρβάρων, διὰ δὲ σχημάτων ἐπιτηδείων διεγείρει ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀκροατῶν κατάνυξιν θρησκευτικήν. Συγχρόνως δὲ συλλέγει στρατόπεδα, γυμνάζει αὐτὰ εἰς διαφόρους ὁπλομαχίας,

κελεύει νὰ τελῶνται καθ' ἑκάστην ἀναιμωτὶ παρατάξεις καὶ συμβολαί, διδάσκει πολεμικὰς κραυγάς, καὶ παιᾶνας, καὶ ἀλαλαγμούς, καὶ διέγερσιν, ὅπως μὴ ξενίζωνται κατὰ τὴν συμπλοκὴν οἱ στρατιῶται, ἀλλὰ θαῤῥοῦντες καὶ παίζοντες νὰ χωρῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἑνὶ λόγῳ, τρέπων τὴν πρότερον δειλίαν καὶ ἀταξίαν εἰς ὁμάδα πεπειθαρχημένην, ἅμα ὡς βασιλεὺς προβάλλεται πάντας τοὺς λαοὺς αὐτοῦ εἰς ἓν συνάγει.

Ἐν τοσούτῳ, οἱ Πέρσαι εἰς τὸν πόλεμον φερόμενοι, ἐδεικνύοντο πάντως ἀδιάλλακτοι πρὸς τὴν βυζαντινὴν αὐλήν. Ὁ Χοσρόης, ἀπράκτους ἐπανειλημμένως τοὺς βυζαντινοὺς πρέσβεις ἀποπέμψας, ἀπεφάνθη ὅτι οὐκ ἂν ἀπέθετε τὰ ὅπλα, εἰμὴ κατέβαλλε τὸν χριστιανισμόν. « Οὐ φείσομεν ὑμῶν, ἔλεγε τοῖς ἀπεσταλμένοις, ἕως ἂν ἀρνήσησθε τὸν Ἐσταυρωμένον, ὃν λέγετε Θεὸν εἶναι. » Γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ὅτι, ἁλωθείσης τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ ξύλον τοῦ Σταυροῦ παρεπέμφθη εἰς Περσίαν, ὅπου τὸ πολυζήτητον σύμβολον παρὰ τῶν ἀσεβῶν ἐφυλάττετο ὡς ἀῤῥαβὼν καὶ οἰωνὸς κοσμοκρατορίας. Καὶ τῷ ὄντι ὁ χριστιανισμὸς τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἐκρέματο ἀπὸ μίτου λεπτοῦ.

Ἐν ἔτει 622, Ἀπριλίου 4. τελέσας ὁ Ἡράκλειος τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων μεταλαβών, ἐκίνησε κατὰ Περσίδος. Λαβὼν δὲ μεθ' ἑαυτοῦ, λέγουσιν οἱ χρονογράφοι, τὴν θεανδρικὴν μορφήν, ἣν ἄνθρωπος δὲν ἐζωγράφησε, καὶ βεβαιώσας τοὺς μέλλοντας συναθλητάς του ὅτι σὺν αὐτοῖς ἤθελεν ἀγωνισθῇ μέχρι τέλους ζωῆς, καὶ ὡς ἴδια αὐτοῦ τέκνα πάντας ἤθελεν ἀγαπήσει, ἀπήρξατο τῶν ἀγώνων του. Οἱ

νεώτεροι ἱστορικοὶ παρῆλθον ἐν σιγῇ τοὺς λόγους, οὓς ὁ Ἡράκλειος ἐξεφώνησεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρὸς τοὺς ὑπερμάχους τοῦ τιμίου Σταυροῦ, καὶ στρατιώτας του. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἀσμένως ἀνέγνωμεν αὐτούς· καὶ ἐπειδὴ φρονοῦμεν ὅτι ἐν τοῖς ῥήμασιν ἐκείνοις ἐμφωλεύει τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, ἐνδιασημαίνεταί πως μία τῶν φάσεων τῆς ἡμετέρας μεσαιωνικῆς ζωῆς, διὰ τοῦτο προθύμως παρασυνάπτομεν τὴν ἑξῆς σύντομον αὐτοῦ προσφώνησιν·

« Ἀδελφοί, εἶπεν, ἐξελθὼν τῆς θείας μυσταγωγίας, καὶ ὑγροὺς ἔχων ἔτι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῇ συναισθήσει ὅτι σωτῆρα πατρίδος καὶ πίστεως ὁ Ὕψιστος προσεκάλει αὐτόν, ἀδελφοί μου καὶ τέκνα μου, βλέπετε, ὅτι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ κατεπάτησαν τὴν χώραν μας, καὶ τὰς πόλεις μας ἠρήμωσαν καὶ τὰ θυσιαστήρια κατέκαυσαν, καὶ τὰς τραπέζας τῶν ἀναιμάκτων θυσιῶν ἐπλήρωσαν αἱμάτων μιαιφόνων, καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἀδέκτους παθῶν, μιαίνουσιν ἡδοναῖς ἐμπαθεστάταις! Πρὸς Θεοῦ, ἀδελφοί, σπεύσατε μετ' ἐμοῦ ἵνα ἐλευθερώσητε καὶ τὴν κινδυνεύουσαν ἡμῶν πίστιν, καὶ τὴν πολιτείαν ὁμοῦ, καὶ τὰς γυναῖκάς σας, καὶ τὰ τέκνα ἀπὸ τοῦ μεγάλου κακοῦ, ὅπερ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πάντων ἡμῶν ἐπικρέμαται! »

Ἡ ἐκστρατεία κατευωδώθη, τὸ στρατόπεδον ἠρίστευσεν, ὁ δὲ Χοσρόης ἐταπεινώθη. Οἱ Ῥωμαῖοι, διηγεῖται ὁ Θεοφάνης, πρὸς ὕψος τότε τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες τῷ Θεῷ ηὐχαρίστουν, καὶ τῷ στρατηγήσαντι καλῶς βασιλεῖ συντόνως προσηύχοντο. Οἱ γὰρ πρὶν μηδὲ Περσικὴν κόνιν τολμήσαντες ἰδεῖν, νῦν τὰς σκηνὰς τούτων ἀσαλεύτους εὑρόντες ἐλαφυραγώγησαν. Τίς γὰρ ἤλπιζε

τὸ τῶν Περσῶν δυσμαχώτατον γένος νῶτα δοῦναι ποτὲ Ῥωμαίοις;» Ἔκτοτε, *Θεοῦ ξίφος* ἀπεκάλεσαν οἱ βάρβαροι τὸν Ἡράκλειον, ὅστις ἄγων αἰχμαλώτους πολλούς, θριαμβευτὴς τὰ εἰσόδια ἐποίησεν εἰς τὴν βασιλίδα.

Μετ' οὐ πολὺ καὶ δευτέραν ἐκστρατείαν ἐπιχειρήσας κατὰ Περσῶν, εἰσβάλλει εἰς τὴν τούτων χώραν. Προσκαλεσάμενος δὲ τὸ ἑαυτοῦ στράτευμα, τάδε ἀφελῶς εἶπεν αὐτοῖς. «Ἄνδρες ἀδελφοί μου, λάβωμεν εἰς νοῦν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ δεῦτε ἀγωνισώμεθα πρὸς ἐκδίκησιν τῆς κατὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν γενομένης ὕβρεως! Στῶμεν γενναίως κατ' ἐχθρῶν, οἵτινες εἰργάσαντο πολλὰ δεινὰ πρὸς τοὺς χριστιανούς! Αἰδεσθῶμεν τὸ ἀδέσποτον κράτος τῶν Ῥωμαίων, καὶ στῶμεν κατ' ἐχθρῶν δυσσεβῶς ὡπλισμένων! Λάβωμεν πίστιν τῶν φόβων φονεύτριαν! Ἀναλογισώμεθα ὅτι ἐσμὲν ἔνδον τῆς γῆς τῶν Περσῶν, καὶ μεγάλον κίνδυνον ἡ φυγὴ φέρει. Ἐκδικήσωμεν τὰς φθορὰς τῶν παρθένων, τὰ δὲ τετμημένα μέλη τῶν στρατιωτῶν ὁρῶντες, πονήσωμεν τὰς καρδίας! Ὁ κίνδυνος ἄμισθος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ πρόξενος δόξης αἰωνίου. Στῶμεν ἀνδρείως, ἀδελφοί, καὶ ὁ Κύριος ὁ Θεὸς συνεργήσει ὑμῖν, καὶ ἀφανίσει τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν!» — Ταῦτα τοῦ βασιλέως παραινέσαντος τῷ πλήθει, εἷς τοῦ λαοῦ προελθὼν ἀπεκρίθη αὐτῷ ὑπὲρ πάντων τῶν στρατιωτῶν εἰς λόγους νεοελληνικὴν ἔχοντας τὴν φύσιν, καὶ ὄζοντας εὐωδίαν τινὰ ἱστορικὴν τοῦ 1821! «Ἥπλωσας τὰς καρδίας τῶν στρατιωτῶν σου, δέσποτα, τὸ στόμα σου ἀνοίξας εἰς παραίνεσιν. Οἱ λόγοι σου ὤξυναν τὰ ξίφη ἡμῶν, καὶ ἔμψυχα σχεδὸν ταῦτα ἐποίησαν. Ναί, Κύριε, ἀνεπτέρωσας τὴν ἀνδρείαν μας διὰ τῶν λόγων σου,

ὥστε ἐρυθριῶμεν σὲ βλέποντες προάγοντα εἰς τὰς μάχας. Ἕτοιμοι δὲ ἐσμὲν εἰς τὸ πολεμῆσαι κατὰ τὰς διαταγάς σου.»

Ὁ Ἡράκλειος ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Περσίδι διαχωρήσας, πυρὶ τὰς κώμας καὶ τὰς χώρας κατέφλεξε. Καταλαβὼν δὲ τὴν Γαζακὼ πόλιν, ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ὁ ναὸς τοῦ πυρός, τὰ μὲν χρήματα τῶν ἱερέων ἰδιοποιήθη, τὴν πλάνην δὲ τῶν ἀνθράκων κατήργησε. Χειμῶνος καταλαβόντος ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ παραχειμάσῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ. Ἐνταῦθα δ' ἐλθὼν καὶ πεντήκοντα χιλιάδας δεσμίους ἔχων, τούτους ἐλεήσας τῶν δεσμῶν ἔλυσε.

Κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔαρ, ὁ Ἡράκλειος ἀπαίρει τῆς Ἀλβανίας, καὶ αὖθις εἰσβάλλει εἰς Περσίαν, διὰ τῆς χώρας τῶν Οὔννων τὴν πάροδον ποιῶν. Παρῄνει δὲ τῷ λαῷ λέγων· «Ἔγνωμεν, ἀδελφοί, ὡς ἡ στρατιὰ τῶν Περσῶν ἐν τοῖς δυσβάτοις τόποις πλανωμένη, τούς τε ἵππους αὐτῆς παραλύει, καὶ αὐτοὺς ἐκνευροῖ. Ἡμεῖς δὲ σπεύσωμεν κατὰ Χοσρόου χωρῆσαι ἐν πολλῷ τάχει, ὥστε ἐξ ἀπροόπτου ἐπιπεσόντες αὐτὸν θορυβήσωμεν (7)». Τῶν δὲ Λαζῶν καὶ Ἀβάσγων καὶ Τούρκων δειλιασάντων, καὶ ἀποσπασάντων ἑαυτοὺς τῆς Ἑλληνικῆς συμμαχίας, ὁ αὐτοκράτωρ ἐπισυνάξας τὸν στρατὸν προσεθάρρυνε τοὺς ἀγανακτοῦντας διὰ τῶν ἑξῆς παραινετικῶν λόγων· «Τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, ἀδελφοί, ὑμᾶς μὴ ταραττέτω, Θεοῦ γὰρ θέλοντος, εἷς ἐξ ἡμῶν διώξει χιλίους ἐκείνων. Θύσωμεν οὖν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν σωτηρίας! Λάβωμεν στέφανον μαρτύρων, ἵνα ὁ μέλλων χρόνος ἡμᾶς ἐπαινέσῃ καὶ ὁ Θεὸς μισθοὺς ἀποδώσῃ! (8) Γνῶτε, ἀδελφοί, ὅτι

οὐδεὶς μεθ' ἡμῶν συμμαχῆσαι θέλει, ἀλλ' ἢ μόνος ὁ Θεός, καὶ ἡ τοῦτον τεκοῦσα μήτηρ, ἵνα δείξῃ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, καὶ χωρὶς ἀνθρωπίνου βοηθείας ἐφ' ἡμῶν καταπέμψῃ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ (9 ». Αὕτη ἡ προσφώνησις ἀπετάθη πρὸς στρατιώτας Γραικοὺς πρὸ χιλίων περίπου καὶ διακοσίων ἐνιαυτῶν· καὶ ὅμως, τίς αὐτὴν ἀναγινώσκων δὲν ἐνθυμεῖται τὰς ἡμέρας τοῦ Νεοελληνικοῦ ἀγῶνος;

Μάχη σφοδρὰ καὶ γενικὴ συνεκροτήθη τῇ δωδεκάτῃ Δεκεμβρίου, διαρκέσασα ἀπὸ πρωὶ ἕως ἑσπέρας. Ἐνίκησαν οἱ Γραικοί· κατὰ δὲ τὸν χρονογράφον, *τοῦτο γέγονε μόνῃ τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ*. Ὁ Ἡράκλειος καταλαβὼν τὰ βασιλικὰ παλάτια τοῦ Χοσρόου κατέστρεψεν αὐτά. Εὑρὼν δὲ ἔν τινι φρουρίῳ τριακοσίας σημαίας, ἅςπερ ἐν διαφόροις χρόνοις ἔλαβον οἱ Πέρσαι παρὰ Γραικῶν, αὐτὰς παρέδωκε τῷ στρατῷ μετὰ σκυλευμάτων ἀπείρων· πολλοὺς δὲ χριστιανοὺς καὶ ἐξ ἄλλων ἐθνῶν αἰχμαλώτους ἐν Περσίδι διακρατουμένους ἠλευθέρωσε. Τοῦ Χοσρόου τὸ τέλος ὑπῆρξεν ἐλεεινόν. Σιρόης, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καταλαβὼν αὐτόν, καὶ δεσμεύσας σιδηροπέδαις καὶ ὀπισθάγκωνα, εἰσάγει αὐτὸν εἰς σκοτεινὴν φυλακήν. Εἶτα ἐνώπιον αὐτοῦ κατασφάξας τὸν ἴδιον ἀδελφόν, ὃν ὁ πατὴρ προὐτίθετο νὰ στέψῃ βασιλέα, ἀποστέλλει σατράπας ὅπως ὑβρίσωσι καὶ ἐμπτύσσωσιν αὐτόν. Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας φονεύσας αὐτὸν τόξοις, τὴν εἴδησιν τῆς πατροκτονίας εὐαγγελίζεται τοῖς Γραικοῖς. Οὕτω Περσῶν βασιλεὺς ὁ Σιρόης ἀναγορευθείς, διαλλαγὴν πρὸς τὸν Ἡράκλειον συμβάλλεται· ᾧ παραδίδει μὲν πάντας τοὺς ἐν φρουραῖς Χριστιανούς, καὶ τοὺς ἐν Περ-

σίδι πάσῃ αἰχμαλώτους, σὺν τῷ Πατριάρχῃ Ζαχαρίᾳ, παραχωρεῖ δὲ τοῖς Γραικοῖς καὶ τὸ Ζωοποιὸν ξύλον τοῦ Σταυροῦ, ὅπερ ἀφηρπάγη παρὰ τοῦ πατρός του.

Ὁ Ἡράκλειος καταπολεμήσας ἐπὶ ἓξ ἔτη τὴν Περσίδα, τροπώσας διὰ παντὸς τὸν πρεσβύτατον ἐχθρὸν τῆς Χριστιανωσύνης, καὶ τ' ἀποσπασθέντα τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχεῖα αὖθις τῇ κεντρικῇ Ἐκκλησίᾳ συναρμόσας, τέλος ἐν τῷ ἑβδόμῳ ἐπανακάμπτει εἰς Κωνσταντινούπολιν· «ἐν γὰρ ἓξ ἡμέραις, σημειοῖ ὁ Θεοφάνης, πᾶσαν τὴν κτίσιν δημιουργήσας ὁ Θεός, τὴν ἑβδόμην ἀναπαύσεως ἡμέραν ἐκάλεσεν· οὕτω δὲ αὐτὸς ἐν τοῖς ἓξ χρόνοις πολλοὺς πόνους διανύσας, τῷ ἑβδόμῳ ἔτει μετ' εἰρήνης καὶ χαρᾶς ἐν τῇ πόλει ὑποστρέψας ἐπαύσατο.» Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰνδίας ἀποστέλλει συγχαρητικὴν πρεσβείαν διὰ τοιαύτην νίκην· τούτῳ δὲ τῷ ἔτει ἀποθνήσκει εἰς Ἀραβίαν ὁ Μωάμεθ.

Ἡ τελετὴ τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰσοδίων τοῦ Ἡρακλείου πληροῖ μίαν τῶν πομπωδεστέρων σελίδων τῆς μετὰ Χριστὸν ἱστορίας μας. Ὁ ἀναγνώστης, εἴτε Ἕλλην εἴτε Εὐρωπαῖος, ἐν γένει, συγχαίρων τῇ τότε γενεᾷ διὰ τὴν νίκην τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς χριστιανωσύνης, δὲν δύναται νὰ διεξέλθῃ τὴν περιγραφὴν αὐτὴν χωρίς τινος συγκινήσεως.—Οἱ λαοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μαθόντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἡρακλείου, ἐξῆλθον εἰς συνάντησιν αὐτοῦ βαστάζοντες κλάδους ἐλαιῶν καὶ λαμπάδας, καὶ τ' ἀνδραγαθήματά του εὐφημοῦντες μετὰ χαρᾶς καὶ δακρύων. Προεπορεύοντο τῆς μακρᾶς ἀκολουθίας ὁ Πατριάρχης, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος βασιλόπαις, ἔτι δὲ ἡ Σύγκλητος, σύμπας ὁ κλῆρος τῆς πρωτευούσης,

καὶ οἱ ἄρχοντες, ἀκατασχέτῳ πόθῳ περιμένοντες εἰς τὴν Ἱερίαν τὸν νικητήν. Ἅμα δὲ ὡς ὁ βασιλεὺς προσῆλθεν, ὁ ἀγαπητὸς αὐτοῦ υἱὸς ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ περιπλακεὶς αὐτῷ μετὰ τοσοῦτον ἀποχωρισμόν, καὶ τὴν γῆν ἀμφότεροι τοῖς ἑαυτῶν δάκρυσι καταβρέξαντες, τὰ πλήθη πάντα παρεκίνησαν εἰς κατάνυξιν, ὥστε στεναγμὸς ἐξεῤῥάγη, καὶ κοπετὸς καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἀπέραντον συῤῥοήν. Τῶν ἀσπασμῶν δὲ τελεσθέντων, ἡ παράταξις ἐκίνησεν εὐτάκτως πρὸς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ πῶς νὰ ὀνομάσωμεν τὴν ὁδοιπορίαν ἐκείνην; Ἦτον ἀληθῶς εἴσοδος θριαμβευτική, κατὰ τὸν συνήθη τρόπον τῶν Αὐτοκρατόρων ἐκτελουμένη; ἦτο λιτανεία θρησκευτική, τῶν πιστῶν τὰς καρδίας συγκινοῦσα; ἢ δράμα χριστιανικόν, τὸν παρόντα χρόνον συνδυάζον πρὸς τὰς ἡμέρας τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅτε ὁ παρὰ τούτου Τίμιος Σταυρὸς εὑρέθη καὶ ἐνεστηλώθη εἰς Ἱερουσαλήμ; Τέσσαρες ἐλέφαντες ἔσυρον τὴν ἅμαξαν τοῦ Ἡρακλείου, ὅστις, περικυκλωμένος ὢν ὑπὸ δάσους ὅλου λαμπάδων, εἰκόνων, ἐσταυρωμένων, συμβόλων ἱερῶν, καὶ αὐτὸς οὗτος μετὰ τῶν ἀρχιερέων τὸν Τρισάγιον ὕμνον διὰ φωνῆς ὑπὸ στεναγμῶν συγκεκομμένης συνυμνολογῶν. ἐκόμιζεν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν τὸ σημεῖον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου σμύρνῃ καὶ λιβάνῳ θυμιαζόμενον. Κρᾶμα Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς πομπῆς, οὐκ ἀνάρμοστον εἰς τὸν μικτὸν χαρακτῆρα τοῦ Βυζαντίου! Ἡ συνοδία εἰσῆλθεν ἐν τῷ ἐν Βλαχέρναις ναῷ τῆς Θεοτόκου τῇ ἐπετείῳ ἡμέρᾳ τῆς κατὰ Περσῶν ἐκστρατεύσεως, ᾄδοντος τοῦ Ἀρχιδιακόνου τὸ «Σῶσον Κύριε, τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν

κληρονομίαν σου! » ἡμέρα πρόσφορος εἰς δοξασμὸν καὶ εὐχαριστίαν τοῦ Ἡρακλείου, ὃν ἀνέκραξαν οἱ ψάλται *Περσικὸν*, καὶ *Χριστώνυμον νέον Ἀλέξανδρον*. Ἡ δὲ δημοσία Σταυροπροσκύνησις διήρκεσε μῆνας τινάς, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων οἱ εὐσεβεῖς συνηθροίσθησαν εἰς ἀσπασμὸν ἐκ περάτων τῆς Χριστιανωσύνης. Ἅμα δὲ τῷ ἔαρι, αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀπήγαγε τὰ τίμια ξύλα ἀπὸ τῆς βασιλευούσης πόλεως εἰς Ἱεροσόλυμα.

Ἐὰν καθ᾽ ὅλον τὸν ἑλληνικὸν μεσαιῶνα ζητήσωμεν τὸν ἄνδρα, ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ συγκεφαλαιοῦντα πληρέστατα τὸ σύνολον πνεῦμα τῆς μετὰ Χριστὸν Ἑλλάδος, ἀδύνατον νὰ τύχωμέν τινος ἁρμοδιωτέρου τοῦ Ἡρακλείου. Ἀρεταὶ τοῦ βασιλέως τούτου καὶ ἐλαττώματα συντρέχουσιν ἐξίσου ὑπὲρ αὐτοῦ· ἀλλὰ βοηθεῖ προσέτι καὶ ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἤκμασεν. Εὑρίσκομεν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ δύο ἀντίθετα χαρακτηρίσματα· ἀπαντῶμεν τὸν ἡρωϊκὸν ἐκεῖνον ἔρωτα πρὸς τὸν δοξασμὸν τοῦ ἔθνους ὅστις ἀνύψωσεν ἄλλοτε τὸν υἱὸν τοῦ Φιλίππου εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπεύσεως, καὶ εὑρίσκομεν ἔτι τὴν κλίσιν ἐκείνην εἰς τὰ πνευματικὰ ζητήματα, ἥτις κατέστησε νομοθέτας οἰκουμενικοὺς τοὺς φωστῆρας τῆς Δ΄. ἑκατονταετηρίδος. Δέον εἰς ταῦτα νὰ προσθέσωμεν καὶ ἕτερόν τι χαρακτήρισμα, ἴδιον τοῦ αἰῶνός του, ἴδιον τῆς κοινωνίας, ἣν μερικώτερον, ὡς βασιλεύς, παριστάνει· τὴν ἀῤῥενωπήν, λέγομεν, ἢ ὅπως ἀκριβέστερον ἐκφράσωμεν τὴν ἰδέαν μας, τὴν ἱπποτικὴν ἐκείνην πρὸς τὸ πάτριον θρήσκευμα ἀφοσίωσιν, ἥτις εἰς τὰ χρονικὰ τῶν Σταυροφοριῶν δύναται νὰ εἰκονίσῃ αὐτὸν ὡς πρῶτον *Ἱππότην* τοῦ Σταυροῦ, καθάπερ πρό-

δρομον τοῦ μεγάλου θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ κινήματος, τοῦ μετέπειτα συντελέσαντος τὰ μάλιστα εἰς τὴν μεταδιαίτησιν τῆς Εὐρώπης. Αὐτὴν δὲ ταύτην τὴν ἰδιότητα παρατηροῦμεν οὐ μόνον ἐν τοῖς σημείοις τῆς ἐποχῆς τοῦ Ηρακλείου, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς σημείοις τῶν ἀπὸ τοῦδε ἀρχομένων χρόνων ἕως τέλους. Ὁ Ἡράκλειος, κατὰ διαστολὴν τῶν προκατόχων του, πέφυκε μᾶλλον πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ στρατηγός, ἢ θεολόγος. Ναὶ μὲν εἰς τὸ γῆρας συζητεῖ περὶ ἐνεργειῶν καὶ θελήσεων Χριστοῦ· ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὡς εἰλικρινῆ λογομάχον ὑποθέσωμεν αὐτὸν (τὴν λογομαχίαν του μὴ θέλοντες ν' ἀποδώσωμεν εἰς πολιτικὰς ἀνάγκας, ὡς τὸ περίφημον αὐτοῦ *Ἴδικτον* (10) ἐπιτρέπει νὰ ὑπονοήσωμεν), πάντοτε μένει οὗτος ὁ τελευταῖος τῶν αἱρετικῶν αὐτοκρατόρων, καθ' ἃ πλατύτερον ὀψώμεθα ἐν τοῖς ἐφεξῆς. Ἐπὶ τοῦ παρόντος γὰρ ἡ φιλόσοφος καὶ ἀφῃρημένη πίστις τῶν πρώτων αἰώνων περιωρίσθη εἰς εὐαρίθμους τινὰς λεπτοσοφιστάς, ἀλληλομαχοῦντας περὶ θείων ἰδιοτήτων ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ τάξει τῆς κοινωνίας, τὴν δὲ δογματικὴν ἔρευναν διαδέχεται ἡ κοινὴ πίστις, ἡ πίστις τοῦ πλήθους, τὸ πάνδημον αἴσθημα. Χάριν δὲ σαφηνείας ἐπαναλαμβάνομεν ἐνταῦθα ὅ,τι καὶ προηγουμένως εἴπομεν. Ὅσῳ τὸ ὑπερφυὲς τῆς θρησκείας προβαίνει ἐνσαρκούμενον τρόπον τινὰ ἐν τῇ τοῦ γένους συνειδήσει, ὅσῳ τὸ ἀφῃρημένον θεολογικὸν ἐν τῇ κοινῇ λατρείᾳ στερεούμενον, στερεοτυπούμενον, καταλιμπάνει βαθμηδὸν τὰς ὑπερτάτας σφαίρας τῆς διανοίας, ἵνα ἐν ταῖς πεποιθήσεσι τῶν ἀφιλοσόφων λαῶν ἐγκατασταθῇ, τοσούτῳ μᾶλλον ἀναπτύσσεται τὸ πάτριον αἴσθημα, ἡ δὲ λατρεία αὐτὴ ἀδιαστάλτως συμφυ-

ρεται καὶ συμπλάσσεται τῇ τοῦ ἔθνους ἱστορίᾳ. Τοιουτοτρόπως, ἡ τῆς ἐθνότητος ἀνάπτυξις προχωρεῖ, κατ' ἴσον λόγον τῆς ἐπὶ τὸ αἰσθητότερον τρεπομένης ἐθνικῆς λατρείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις.

Ἀλλὰ, νομίζομεν, αἱ ἰδιότητες τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου, ἐξαιρέτως αἱ ἐκκλησιαστικαί, ἐπικαλοῦνται παρ' ἡμῶν πραγμάτευσιν μᾶλλον ἀνεπτυγμένην. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις ἄχρι τοῦδε λόγος περὶ ὀρθοδοξίας ἐγένετο, ὀφείλομεν προσηκόντως νὰ σαφηνίσωμεν τῆς λέξεως τὴν σημασίαν.

Τί ἐστὶν ὀρθοδοξία; διαφέρει τῆς κοινῶς λεγομένης ὀρθοδοξίας ὁ χριστιανισμὸς, ἢ αἱ δύω αὗται λέξεις δηλοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτό;

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ γεγονότα ὑπὸ ἔποψιν ἁπλῶς θρησκευτικὴν, εὑρήσομεν τὴν ταὐτότητα. Ἡ ὀρθοδοξία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἶναι ἐκ τῶν ἐκτυπωμάτων τῆς εὐαγγελικῆς ἀπομάξεως τὸ εἰλικρινέστερον καὶ τελειότερον. Εἶναι τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων ἡ ἠχώ· τὸ δόγμα ὅπερ ἀκεραίαν ἐτήρησε, καθ' ὅσον οἱ χρόνοι παρεδέχοντο, τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Ἀλλὰ, πλὴν τοῦδε τοῦ γενικοῦ χαρακτηρίσματος, χει ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ὀρθοδοξία καί τινα ἰδιότητα ἱστο-

ρικὴν καὶ πολιτικὴν, ἥτις συνάπτει αὐτὴν πρὸς τὴν πορείαν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πραγμάτων, ἰδιότης ἥτις, ὡς αἱ λοιπαὶ ἄλλαι τῆς ἱστορίας, ὑπακούει εἰς τὸν κοινὸν κανόνα τῶν μεταβολῶν, εἰς τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνου βελτιώσεως.

Κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον λόγον, ἡ ὀρθοδοξία παριστάνει τὸν χριστιανισμὸν εἰσερχόμενον κατὰ βῆμα ἐν τῷ ἡμετέρῳ μεσαιῶνι, ἐφαρμοζόμενον ἐν τῇ ἑλληνικῇ οἰκογενείᾳ, παραλαμβάνοντα, ὡς ἄν τις εἴποι, μορφὴν καὶ στολὴν ἑλληνικήν. Ἐὰν τοῦτο ἀληθεύῃ, ἕπεται ὅτι ἡ ὀρθοδοξία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι πλάσμα πάντως ἀφῃρημένον, μεταφυσικὸν, ὑπεριστορικὸν, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν μεσαιονολόγων ἐπρέσβευσαν ἄχρι τοῦδε. Καθ' ὅσον ὁ χρόνος προέρχεται, καθ' ὅσον ἐπὶ τὸ εὐκρινέστερον ἐκτυλίσσεται καὶ διασχηματίζεται ἡ εἰκονογραφία τοῦ μεσαιῶνος, ἡ ὀρθοδοξία, τὸ πνευματικὸν τοῦτο ἐγερτήριον τῆς κοινωνίας μας, ἐκτυποῦται ἐν τῷ ἱστορικῷ φυράματι μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον διακριδὸν, ἐγχαράσσει τὰ ἴχνη τῆς ἐνεργείας της βαθύτερα καθ' ἡμέραν ἐν τῇ οὐσίᾳ τῶν ἠθικοπολιτικῶν φαινομένων. Διὰ τοῦτο αἱ διάφοροι φάσεις τῆς ἐκκλησίας μας, ἡ πορεία, αἱ περιπέτειαι, αἱ εὐχαὶ αὐτῆς, δὲν δύνανται χωρὶς ἀνεπιστημοσύνης ν' ἀποσπασθῶσι τῆς ἱστορικῆς κατευοδώσεως τοῦ γένους μας, καὶ νὰ ταχθῶσιν εἰς διάφορον σειρὰν πορισμάτων. Καθ' ἡμᾶς, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς νόμος, μία καὶ ἡ αὐτὴ φιλοσοφικὴ ἀρχὴ, ῥυθμίζει τὰς δύο ταύτας ὄψεις τῆς ἑλληνικῆς προσωπικότητος. Προσθέτομεν μάλιστα ἐν ἐπιμέτρῳ, ὅτι ἄλλην ὄψιν ἀξιομελέτητον, παρὰ τὴν ὀρθόδοξον ἑλληνικὴν εἰς μάτην

ἠθέλομεν διαζητήσει ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος. Ποῦ γὰρ ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ συμβάλλει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς πολέμους της ὑπὲρ οἰκείας συντηρήσεως, εἰμὴ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας; Ὑπὸ τὴν σκέπην ταύτης συγκροτοῦνται οἱ πολυχρόνιοι ἐκεῖνοι ὑπὲρ ἐθνεγερσίας ἀγῶνες, τὴν ἱστορίαν τῶν ὁποίων ἢ ἀγνοοῦμεν εἰσέτι, ἢ τὴν πάτριον βίβλον μὴ ἀναγινώσκοντες ἡμεῖς αὐτοί, ἀλλὰ τὰς κρίσεις τῶν ἀλλοεθνῶν ἀναμασσῶντες, εἰς ἄλλας αἰτίας, εἰς ἄλλους χρόνους καὶ τόπους συνήθως ἀποδίδομεν. Ναί· εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὀρθοδοξίας ταύτης, ὡς ἐφεξῆς θέλει τρανότερον ἀποδειχθῇ, λαμβάνει τὴν πρώτην κοινωνικὴν καὶ γραμματολογικὴν διατύπωσιν ἡ ἑλληνικὴ ἀτομικότης· εἰς τοὺς κόλπους ταύτης, ἥτις, ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸν ἱερατικὸν χιτῶνα τῆς προπαρασκευῆς ἀποβαλοῦσα, καὶ ἀντὶ τούτου περιβληθεῖσα τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας τὴν στολήν, συνήγαγεν ἐπὶ τέλους εἰς ἀδιαχώριστον ἑνότητα πάντα τὰ μέλη αὐτῆς, τά τε εὐγνωμονοῦντα καὶ τὰ μή.

Ὅτι δὲ αἱ τύχαι τῆς καθ' ἡμᾶς ὀρθοδοξίας προϊόντος τοῦ χρόνου ἀποχωρίζονται τῆς στιγμῆς ἔνθα δεδογματισμένος ἤδη ὁ χριστιανισμὸς ἐστερεώθη, ὅτι βαδίζουσιν ὁδὸν ἰδίαν καί, ὡς ἔφημεν, ἑλληνικήν, τοῦτο, φρονοῦμεν, δὲν χρήζει μακρᾶς ἀποδείξεως.

Τίς ὁ μετ' ἐπιστασίας ἐξετάσας τὴν πορείαν τῆς δογματοθεσίας καὶ τῶν κατὰ καιροὺς αἱρέσεων δὲν παρετήρησεν, ὅτι τῶν πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων τὰ πρακτικὰ ἔχουσι χαρακτῆρα τινὰ καθολικόν, ὄντως οἰκουμενικόν, διαστέλλοντα τὴν πρωτότυπον ἐργασίαν ἀπὸ τῆς ἐργασίας τῶν ἑπομένων Συνόδων. χαρακτῆρα,

λέγομεν, γενικόν, ὅστις διὰ τοῦτο οὔτε ἑλληνικὸς ὑπάρχει κατ' ἰδίαν, οὔτε ρωμαϊκός, οὔτ' ἄλλο τίποτε διακεκριμένως, ἀλλ' ὅμως χάριν τῆς ἀπροσώπου του ταύτης φύσεως, ἐπιδέχεται πᾶσαν οἱανοῦν ἐφαρμογήν; Ἡ πρώτη Σύνοδος, ἐκ τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων ἐμπνεομένη, διαγράφει ἰδανικήν τινα εἰκόνα τοῦ χριστιανικοῦ πολιτεύματος, ἐκφέρει δογματικῷ τῷ τρόπῳ τὰς ἀρχάς, ὑφ' ὧν ὀφείλει νὰ στηριχθῇ προσεχῶς ἡ περιπόθητος ἑνότης, ρίπτει τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ οἰκοδομήματος, χαλκεύει τύπον τινὰ καθολικόν, ὅστις ἐφεξῆς θέλει χρησιμεύσει εἰς τὴν διαμόρφωσιν πλείστων ὅσων συστημάτων ἑτερογενῶν. Ἰδοὺ τὸ σχέδιον τῶν συνελθόντων Πατέρων, καὶ ἰδοὺ τί πραγματικῶς ἐξετέλεσαν. Τούτου τελεσθέντος ἅπαξ, ἔληξε τῆς δογματοθεσίας ὁ καιρός. Τὸ σύμβολον τῆς οἰκουμενικῆς πίστεως ἐδραιώθη εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἡ δὲ πεποίθησις τῶν Πατέρων εἰς τὴν ἑδραιότητα τῆς ἐργασίας των αὐτῆς ὑπῆρξεν, ἡγούμεθα, στερεὰ τοσοῦτον, ὥστε, διαλυομένης τῆς τελευταίας συνελεύσεως, οὐδεὶς ἴσως τῶν θεοφόρων ἐκείνων συνέλαβε τὴν ὑποψίαν ὅτι, πρὸς τακτοποίησιν ἢ διασάφησιν τοῦ συμψηφισθέντος ὅρου, καὶ ἕτεραι συνελεύσεις οἰκουμενικαὶ ἤθελον ἀκολούθως συγκληθῇ.

Τὰς προσδοκίας τῶν Πατέρων διέψευσαν ὁ χρόνος καὶ ἡ πεῖρα. Ἀλλεπάλληλοι Σύνοδοι Οἰκουμενικαὶ τὴν πρώτην ἠκολούθησαν ἐπὶ τέσσαρας περίπου ἑκατονταετηρίδας.

Τίς ὁ σκοπός, καὶ τίς ἡ ἐργασία τῶν Συνόδων τούτων; Μετατρέπεται ἴσως ἡ βάσις τῆς πίστεως; τροπολογοῦνται τῆς ψηφισθείσης ἑνότητος τὰ ἄρθρα;

Ἄπαγε! αἱ ἐπακόλουθαι Σύνοδοι τηροῦσιν ἀπαραβίαστον τὸ σύνταγμα τῆς Νικαιανῆς, μόνον δὲ ἐπασχολοῦνται περὶ δύω τινά· ἢ ἀντικρούουσι τὰς αναφυομένας αἱρέσεις πρὸς διαφύλαξιν τῆς νομοθετηθείσης ἑνότητος, ἢ κανονίζουσι καὶ προσδιασαφοῦσι τὴν πρακτικὴν τῆς Ἐκκλησίας διοργάνωσιν.

Πᾶς ἕκαστος βλέπει ὅτι ἀσχολίαι τοιούτου εἴδους δὲν δημιουργοῦσι νέα δόγματα, ὑπεριστορικὴν καὶ μετακόσμιον ἔχοντα τὴν φύσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτελοῦσι μέρος τῆς ἱστορίας, ὡς ῥυθμίζουσαι τὰ ἐγκόσμια τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πρακτικά. Καὶ τῷ ὄντι· δὲν ἀποῤῥέουσιν ἐπίσης ἐκ κοινωνικῶν περιστάσεων ἥ τε αἵρεσις καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς Ἐκκλησίας; Δὲν εἶναι ἀμφότερα ταῦτα ἀποτελέσματα αἰτίων ἐγχωρίων, σημεῖα χρόνου, μᾶλλον ἢ ἧττον συνδεόμενα πρὸς τὰ ἕτερα διανοητικὰ καὶ κυβερνητικὰ φαινόμενα τῆς βυζαντινῆς πολιτείας;

Ἀναντιῤῥήτως.—Ἄρα, ἐνῷ ἡ πρώτη Σύνοδος ἀποτελεῖ μέρος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ὅμως αἱ μετέπειτα, καθὸ ἀναφερόμεναι εἰς περιστάσεις ἐντοπίας, τὰς ὁποίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παράγει ἡ πρὸς τὰς μεταφυσικὰς λεπτολογίας ἕξις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἱ ἑπόμεναι λέγομεν, πλὴν τῆς ἰσχυριζομένης οἰκουμενικῆς σφραγίδος, φέρουσι προσέτι καὶ τὴν ἐγχώριον. Θέλομεν περὶ τούτου τρανήν τινα ἀπόδειξιν; Ἂς ἐμβλέψωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς τῶν Συνόδων παρακμῆς. Πότε παύει ἡ ἀνάγκη τοιούτων συνελεύσεων; Ἅμα ὡς ἡ αἵρεσις μετριασθῇ, ὡς ἐκλείψῃ τὸ τελευταῖον ἴχνος τῆς πολυθεϊκῆς διαφιλοσοφήσεως. Τότε τοῦ παλαιοῦ κόσμου

ἐκπνεύσαντος παντάπασι, τραπέντος δὲ τοῦ πνεύματος εἰς ἀσχολίας ἐγκοσμιωτέρας, ἐπέρχεται γαλήνη εἰς τὴν χριστιανωσύνην. Τότε, αἱ μὲν Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καταπαύονται, τὸ δὲ χυδαῖον καὶ λαϊκὸν στοιχεῖον τῆς νέας πλάσεως, ἐπιπολάζον, αὐτοσχεδιάζει ἰδίαν γραμματολογίαν καὶ πρακτικὴν ἠθικήν. Τότε καὶ τὸ πολίτευμα ἀνασκευάζεται, καὶ ἡ γλῶσσα δέχεται νεώτερον σχῆμα, καὶ ἡ ὀρθοδοξία αὐτὴ ἐμβαίνει εἰς τὴν φυσικήν της τροχιάν.

Ἂν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν λεγομένων δὲν ἤρκει ἡ ἀντιπαραβολὴ τῆς πρώτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου πρὸς τὰς ἑπομένας ἕξ, ἠθέλομεν προσαγάγει καὶ ἑτέρας ἀποδείξεις οὐχ ἧττον τρανάς. Καὶ λόγου χάριν, πῶς ἄλλως ἐξηγοῦνται αἱ ἕως ἀπὸ τῆς Ε΄. ἑκατονταετηρίδος ἐκραγεῖσαι διχόνοιαι περὶ πρεσβείων καὶ αὐτεξουσιότητος μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας; Ποῦ, εἰμὴ εἰς τὴν ἀνατολοελληνικὴν ἰδιότητα τῶν πόῤῥω Ῥώμης συναθροιζομένων συνόδων, θέλομεν ἀποδώσει τὰς ἐπομένας ἀποδοκιμασίας τοῦ Πάπα, τὰς ζηλοτυπίας τῶν ὁμωνύμων μητροπόλεων, τὴν συνεχῆ ἀγανάκτησιν τῶν δυτικῶν; Περὶ τούτων ἐξέθημεν ἤδη ἐν τοῖς προηγουμένοις βραχέα τινά. Ἀλλ' ἡ ἐξακρίβωσις τῶν ἐπαλλήλων σχισμάτων ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς μελέτης μας. Ἀπολείπεται δὲ μόνον νὰ σύρωμεν ἐκ τῶν συντόμως ἄχρι τοῦ νῦν ἐκτεθέντων ἔλλογόν τινα συνέπειαν.

Ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διερμηνεύει κατὰ τὸν μεσαιῶνα τὰς ἀνάγκας, τὰς εὐχάς, τὰς ἀνασκοπὰς τῆς ἑλληνικῆς ὁμάδος· ἐάν, ὡς εἰκός,

θεωρήσωμεν τὸ καθίδρυμα αὐτὸ ὡς ὄργανον, καθ' ὑπέρτατόν τινα νόμον διωρισμένον εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς ἐθνικῆς προσωπικότητος, ὡς τρόπον ἀναγκαῖον εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος πρὸς τὸν νεώτερον κόσμον μεταπολίτευσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐγώ, δέον κατὰ λογικὴν συνέπειαν νὰ ὁμολογήσωμεν ὡσαύτως, ὅτι πάντα τὰ μέσα ὅσα ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἀσυνειδότως πολλάκις μετεχειρίσθη, ἀποῤῥέουσιν ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ νόμου τῆς παλιγγενεσίας μας, ἑπομένως, ἕκαστον τῶν μέσων τούτων ἐμπεριέχει, ὁτὲ μὲν ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν, ὁτὲ δὲ καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν πεποίθησιν, ἕνα τινὰ λόγον φιλοσοφικόν, ὅστις, ἐπειδὴ συναρμολογεῖται πρὸς τοὺς προηγουμένους καὶ τοὺς ἐπακολούθους λόγους, δύναται νὰ διαφωτίσῃ σκοτεινόν τι χωρίον τοῦ ἱστορικοῦ μας βίου.

Ἀλλά, παῤῥησίᾳ τὸ λέγομεν, ἵνα παραδεχθῶμεν ὁδηγίαν τοιαύτην, ἀνάγκη προλαβόντως ν' ἀπεκδυθῶμεν προλήψεις τινάς· πρέπον, ἀπὸ τῆς τάξεως τῆς δοκησισόφου ἡμιμαθείας, ἔνθα ἡ ἡμετέρα φιλαυτία φιλεῖ νὰ δρέπῃ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν εὐδιαδράκτους καρπούς, νὰ προβιβασθῶμεν διὰ μελέτης συντόνου καὶ σκέψεως ἐμβριθοῦς καὶ ἐρεύνης ἀκαταπονήτου εἰς τὴν τάξιν τῆς ἑρμηνευτικῆς ἐκείνης, ἥτις, τὸν παρόντα χρόνον μὴ νομίζουσα τελειότητος χρυσοῦν αἰῶνα, δὲν ποιεῖ ἐκ προθέσεως τὸ ἐνεστὼς μέτρον σταθερὸν πρὸς ὑποτίμησιν τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ πρεσβεύουσα τὴν βραδεῖαν καὶ βαθμιαίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ τὰ νῦν πράγματα δικάζουσα ἐκ τῆς τοῦ παρελθόντος περιωπῆς, μόνον καὶ μόνον προσηλοῖ τὸν νοῦν εἰς τὴν διερμήνευσιν τῆς ἐν ἑκάστῳ γεγονότι ἐγκρυπτομένης ἀγα-

θοτελείας. Ὅ,τι γὰρ πρὸ παντὸς ἄλλου διακρίνει τοῦ ἡμισόφου τὸν σοφὸν εἶναι φρονοῦμεν τὸ εἶδος τῆς ἑρμηνευτικῆς μεθόδου· ὁ μὲν γὰρ πρῶτος, σεμνυνόμενος εἰς τὴν ἐντέλειαν τοῦ παρόντος, κατακρίνει ἐκ συστήματος τὰ προηγούμενα· ὁ δὲ, ἐκ τῆς ἀκρωρείας τοῦ παρελθόντος διασκοπιῶν τὰ παρόντα, προετοιμάζει τὴν ὁδὸν, δι' ἧς ποτε εἰσελευσόμεθα ἐν τῇ ἀγνώστῳ χώρᾳ τοῦ μέλλοντος.

Παραθέτομεν χάριν διασαφήσεως τὸ ἑξῆς παράδειγμα, ὅπερ ἐξάγομεν ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

Πολλοὶ τῶν σήμερον πολιτικῶν, ἐκ τῶν προηγουμένων τῆς λατινικῆς μοναχοκρατείας ὁρμώμενοι, καταβάλλουσι πᾶσαν προσπάθειαν εἰς τὸ μετριάσαι ἐντὸς τῆς ἰδίας πολιτείας τὸ τοιοῦτον ἀτόπημα. Κατ' αὐτοὺς, ὁ νῦν αἰὼν δὲν ἀνέχεται πλέον τῆς κληρικῆς ἐπηρεάσεως, δὲν ὑποφέρει τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἱερέως εἰς τὴν τῶν ἐγκοσμίων διεξαγωγήν.

Εἰς εὐχὰς τοιαύτας οὐδεὶς ὁ μὴ συμφωνῶν. Ἡ πεῖρα κατέδειξεν ἀρκούντως τὴν ἀνάγκην τοῦ διαστεῖλαι ἀπ' ἀλλήλων τὰ ὅρια τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας.

Ἀπάδομεν ὅμως καθ' ὅλου πρὸς τὴν γνώμην ἐκείνων οἵτινες τὴν κρίσιν ταύτην περὶ μοναχῶν ἐφαρμόζουσι καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν προηγουμένων αἰώνων. Ἄλλος γὰρ ὁ τῆς συγχρόνου πολιτικῆς κανὼν καὶ ἄλλος ὁ τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Ἡ διαφορὰ τῶν χρόνων ἐπιφέρει τῆς ἑρμηνείας τὴν διαφοράν.

Δὲν ἀγνοοῦμεν πόσα πρὸ πολλοῦ ἐγράφησαν καὶ διεθρυλλήθησαν κατὰ τοῦ μοναχισμοῦ. Δραττόμεθα μάλι-

στα τῆς εὐκαιρίας ἵνα δηλοποιήσωμεν ἐν παρόδῳ τῷ ἀναγνώστῃ ὅτι νεαρωτέραν ἡλικίαν ἄγοντες διήλθομεν καὶ ἡμεῖς τὸ στάδιον τῆς ἀπιστίας, καὶ ἡμεῖς ἐχαριεντίσθημεν περὶ καλογήρων καὶ ἀσκητῶν καὶ ἄλλων ἴσως προσώπων ὑπερτέρας τάξεως. Ἀλλ' ὡριμώτερον εἶτα σκεφθέντες, καὶ ἄλλως πως τὸ παρελθὸν ἐκτιμήσαντες, ἢ ὡς ἐκρίναμεν πρότερον αὐτὸ ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες τὸν Βολταῖρον, τὸν Δουπουΰ, καὶ τὸν Βολνέϋ· ἀλλ' εἰς ἕκαστον μέγα γεγονὸς μίαν τινὰ ἰδέαν, ἕνα τινὰ νόμον ἱστορικὸν διαζητήσαντες, χαίρομεν νῦν λέγοντες, ἔστω καὶ μετὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, «*ἀνέγνωμεν, ἔγνωμεν, κατέγνωμεν*.

Μή τις ἐντεῦθεν συμπεράνῃ ὅτι εἰς ἄλλην τάξιν ἰδεῶν καὶ κρίσεων μεταβάντες, ἑτοιμάζομεν δῆθεν τὸν πανηγυρικὸν τοῦ νῦν μοναχισμοῦ. Μὴ δῆτα. Προτιμῶμεν τὸν αἰῶνά μας, αἰδούμεθα τὴν εὐφυΐαν τοῦ ἀναγνώστου, ἀλλά γε καὶ σεβόμεθα ἑαυτούς. Οὐχ ἧττον ὅμως ἀναγκαζόμεθα, κατὰ συνέπειαν λόγων καταπειστικῶν, νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τὸ μοναστικὸν πολίτευμα, οἷον ἀνέκαθεν συνέστη, καὶ ὡς ἐφεξῆς κατὰ καιροὺς καὶ χώρας ἐτροπολογήθη, συνέβαλεν εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἠθικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς παρούσης ἐξευγενίσεως. Εἴτε ὡς ἀπολύτως χρηστὸν ἐκλάβομεν τὸ πολίτευμα αὐτό, εἴτε ὡς ἀπολύτως κακὸν τὸ καταδικάσωμεν, ἀδιάφορον· οὕτως ἢ ἄλλως καθήκει, ὡς γεγονὸς ἀπολύτως ἀναγκαῖον νὰ κατατάξωμεν αὐτὸ ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῶν στοιχείων ἐκείνων τῆς νεωτέρας ἱστορίας, χωρὶς τῆς παρουσίας καὶ τῆς συνεργείας τῶν ὁποίων ἡ εὐρωπαϊκὴ σύνθεσις δὲν ἐσχηματίζετο.

Ἂς διαστείλωμεν πρὸς ὥραν τὴν μοναρχικὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς περικαλύμματος, καὶ ἀποτιθέμενοι ὅσον οἷόν τε τὰς ἡμετέρας προλήψεις, φέρε ἀνιχνεύσωμεν τοῦ γεγονότος τὴν ἱστοριονομικὴν οὐσίαν. Ἡ διαζήτησις δὲν ἐκτρέπεται τῆς μελέτης μας.

Δύο φάσεις, κυρίας καθ' ἡμετέραν γνώμην, διέτρεξεν ἐν Εὐρώπῃ ὁ μοναχισμός· τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν κοινωνικήν. Ἠθικῶς μέν, ὁ μοναχισμὸς ἄλλο τι δὲν εἶναι ἡ ὁρμέμφυτός τις καὶ ἀκανόνιστος ἔτι ῥοπὴ τῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἀνεξαρτησίαν· κοινωνικῶς δέ, εἶναι ἡ διὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εὔτακτος εἴσοδος καὶ συντεταγμένη εἰς τὴν κοινωνίαν ἐφαρμογὴ τῆς ἀτομικῆς ταύτης ἀνεξαρτησίας.

Οὕτω θεωρούμενος ὁ μοναχισμός, παρουσιάζεται ὡς ἓν τῶν ἰσχυροτέρων ὀργάνων τῆς χριστιανικῆς ἀναπλάσεως. Καὶ πραγματικῶς, βοηθείᾳ τοῦ ὀργάνου τούτου ἐπέτυχε τὸ Εὐαγγέλιον νὰ καταπνίξῃ τὸ σαρκικὸν τῆς πολυθεΐας ἐγώ, τουτέστι τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν δουλείαν, ἀντὶ δὲ τούτου νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸ πνευματικὸν ἐγώ, δηλαδὴ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀτόμου. Λέγοντες τὴν ἐλευθερίαν, ἐννοοῦμεν ἐξαιρέτως τὴν ἠθικήν, ἐξαιροῦντες τὴν πολιτικήν, θυγατέρα τῆς ἠθικῆς, διὰ τὸν ἑξῆς λόγον· Ὅτι καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἀναμορφώσεις, ὡς πάντα τὰ λοιπὰ μέσα τῆς ἐξευγενίσεως, δὲν ἐφαρμόζονται ἐν ἀκαρεῖ, δὲν ἐκτελοῦνται διὰ μιᾶς καὶ αἰφνιδίως, ἀλλὰ ποιοῦσι τὴν εἴσοδον αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ βραδέως καὶ κατὰ βαθμούς, εἰς τοὺς προδιατεταγμένους ὅρους τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου συνυπακούουσαι. Ἡ ἀνθρώπινος οὖν ἐλευθερία ὤφειλε νὰ

διατρέξῃ τὸ στάδιον τῆς μοναχικῆς χειραφετήσεως πρὶν ἢ μεταβῇ εἰς τὸ εὐγενέστερον τὸ τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας. Ὁ δὲ μεσαιών, ὡς ἔφημεν καὶ ἀλλαχοῦ, τί ἄλλο εἶναι ἢ κύκλος καθαρτήριος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν ἐπὶ τὸ κοινωνικώτερον ἡ συνείδησις τῆς μοναχικῆς ἀτομικότητος; Ὁ ῥωμαλέος βραχίων τοῦ μεσαιῶνος ἁρπάζει τὸ ἄτομον ἐκ τοῦ ἀνδραποδισμοῦ τῆς πολυθεϊκῆς πολιτείας, ἐκσφενδονίζει αὐτὸ εἰς ὕψη μεσουράνια, πορρώτατα τῆς ἐπικρατούσης ἐθελοδουλείας, εἰς χώρας ἱρεμίας ἀδιαταράκτου, εἰς ζώνας ὑπερνεφέλους, ὅθεν δύναται ὁ ὀφθαλμὸς ἀθρόαν νὰ ἐπισκοπήσῃ τὴν πλησμονὴν τῶν ὑποκειμένων κακῶν· Ἀπελευθέραν ἐνταῦθα, μετὰ μακρὰν δοκιμασίαν, κηρύξας τὴν συνείδησιν, καὶ τὸ ἄτομον διὰ παντὸς προσοικειώσας τῇ συναισθήσει τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας, ὁ μεσαιὼν περατοῖ τὴν ἐντολήν του. Τότε δὲ ἀπέρχεται, ὑποχωρῶν εἰς τὸν νεώτερον αἰῶνα τὸ καθῆκον τοῦ συμπῆξαι εἰς ἑνότητα τὰς ἤδη παρ' αὐτοῦ μεμορφωμένας μερίδας, τοῦ ποιῆσαι συνειδυῖαν αὐτὴν ταύτην τὴν πολιτικὴν ὁμάδα, ἐφ' ᾗ τοσοῦτον ἡμεῖς σήμερον ἐγκαυχώμεθα.

Ἁμαρτάνουσιν οὖν οἱ λέγοντες ὅτι τὸ μοναδικὸν πολίτευμα ἠφάνισε τοῦ παλαιοῦ κόσμου τὴν ἐλευθερίαν, ἐνέφραξε τῆς ἀνθρωπίνου διανοίας τὴν ἀναπτέρωσιν. Ὅτι κατέστρεψε τὸν παλαιὸν κόσμον ὁ μοναχισμὸς, τοῦτο δὴ βέβαιον. Ἀλλὰ τίνος ἕνεκα κατηδάφισεν αὐτόν; Ἵνα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ οἰκοδομήσῃ τὰ θεμέλια τῆς καινῆς κοινωνίας. Κοινοβιῶται, Ἐρημῖται, Βοσκοὶ, Ἀπαθεῖς πάντες οἱ σκαπανεῖς οὗτοι τοῦ καιροῦ ἐκείνου

διὰ στόματος ἔχουσι τοῦ παλαιοῦ κόσμου τὴν καταστροφήν. Ἡ φράσις «*ῥαγῆναι κόσμου*» ἐντυγχάνεται κατὰ πᾶσαν σελίδα τῆς τότε ἱστορίας.

Ἐν τοῖς προλεγομένοις τῶν *Ἀσκητικῶν* αὐτοῦ μετέδωκεν ἡμῖν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας εἰκόνα λαμπροτάτην τῆς ἀρτισυλλέκτου ταύτης κατὰ τοῦ παλαιοῦ κόσμου σταυροφορήσεως. Ἀναγινώσκομεν ἐνταῦθα περίοδόν τινα, ἣν εὐλόγως δύναταί τις νὰ θεωρήσῃ ὡς ἐγκάρδιον ὕμνον ἐκ τῆς ἀνθρωπίνου συνειδήσεως ἀναπεμπόμενον πρὸς τὸν σωτῆρα καὶ Θεὸν τῆς ἐλευθερίας «Ἄγε δή, ἐκφωνεῖ ὁ στρατηγὸς τοῦ τάγματος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ ἀγωνιστήν, ἄγε στρατιῶτα Χριστοῦ, ἐλάχιστα ἐξ ἀνθρωπίνων πραγμάτων λαβὼν παραδείγματα, ἐνθύμησιν λάβε τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν! Ἄοικός σοι καὶ ἄπολις καὶ ἀκτήμων προκείσθω βίος! Ἄνετος ἔσο, λελυμένος ἀπὸ πασῶν φροντίδων κοσμικῶν! Μή σε δεσμεύσῃ γυναικὸς ἐπιθυμία, μήσε φροντὶς παιδός! Ἀδύνατον γὰρ ἐν τῇ θείᾳ στρατείᾳ τοῦτο. Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ· οὐ νικᾷ σε σώματος φύσις, οὐδὲ ἄγχει σε μὴ βουλόμενον· οὐ δεσμώτην ἀντ' ἐλευθέρου ποιεῖ· οὐ ζητεῖ ἐν γῇ καταλιπεῖν παῖδας, ἀλλ' ἀναγαγεῖν εἰς τὸν οὐρανόν· οὐ σωματικοὺς προσκολλᾶσθαι γάμους, ἀλλὰ πνευματικῶν ὀρέγεσθαι, καὶ ἄρχειν ψυχῶν, καὶ παιδογονεῖν πνευματικῶς. Τὸν νυμφίον μιμοῦ τὸν οὐράνιον· καθαίρει πολεμίων ἀοράτων ἐπαναστάσεις· ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις πολέμει, ἐξελαύνων αὐτάς..... Ἐὰν δὲ καὶ διὰ κινδύνων ἀγαθῶν θελήσῃ γενέσθαι, καὶ τὸ στράτευμα τὸ ἑαυτοῦ θελήσῃ συμβαλεῖν τῷ στρατεύματι τῷ ὑπεναντίῳ, ἐνταῦθα σὺ πρὸς

πάντα πόνον ἀήττητος ἔσο τῇ παρασκευῇ, καὶ πρὸς κίνδυνον ἄτρεπτος τῇ ψυχῇ, καὶ γῆν ἐκ γῆς μετανίστασο προθύμως, καὶ θάλατταν ἐκ θαλάττης..... Εὖγε, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, στρατιῶτα γενναῖε καὶ μιμητὰ, καὶ τοῦ δεσπότου βασιλέως ἀκόλουθε! »

Μάθε σὺ ὁ μονάζων, ἀλλαχοῦ διδάσκει ὁ Βασίλειος, μάθε καὶ διδάχθητι τὴν εὐαγγελικὴν πολιτείαν· σκληραγωγίαν, φρόνημα ταπεινὸν, ἐννοίας καθαρότητα, ὀργῆς ἀφανισμόν. Ἀγκαρευόμενος, προστίθει διὰ τὸν Κύριον· ἀποστερούμενος, μὴ δικάζου· μισούμενος ἀγάπα· διωκόμενος, ἀνέχου· βλασφημούμενος, παρακάλει. Νεκρώθητι τῇ ἁμαρτίᾳ· σταυρώθητι τῷ Θεῷ· ὅλην τὴν μέριμναν μετάθες ἐπὶ τὸν ἕνα καὶ μόνον Κύριον, ἵνα εὑρεθῇς ὅπου ἀγγέλων μυριάδες, πρωτοτόκων πανηγύρεις, ἀποστόλων θρόνοι, προφητῶν προεδρεῖαι, σκῆπτρα πατριαρχῶν, μαρτύρων στέφανοι, δικαίων ἔπαινοι! »
Ἰδοὺ τὸ σχέδιον τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως, ἡ πραγματοποίησις τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, ἡ εἴσοδος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης. Οἱ μοναχοὶ γυμνοῦνται τὰ κατὰ τὴν κακίαν πάθη, δι' ὧν μολύνεται ἡ ψυχή· ὀμνύουσι τὴν ἀποταγὴν τῶν κτημάτων, διότι ἡ περὶ ταῦτα φροντὶς περιέχει περισπασμὸν τῷ πνεύματι· ἐκτελοῦσι δὲ πρὸ πάντων τὴν οὐσιωδεστέραν τῶν χριστιανικῶν ἐντολῶν, δηλαδὴ τὸ, μίαν ἐν πᾶσι καρδίαν εἶναι, καὶ θέλημα ἓν, καὶ μίαν ἐπιθυμίαν, ἵνα κατὰ τὸ ῥητὸν γενῶσιν ἓν σῶμα ἐκ διαφόρων μελῶν συνηρμοσμένον.

Σύστημα τοιοῦτο ὤφειλε κατ' ἀνάγκην νὰ τροποπο-ιήσῃ ἐξ ἀρχῆς τὸν ἠθικὸν, προβάδην δὲ καὶ τὸν κοινω-

νικὸν βίον τοῦ ἑλληνισμοῦ. Αἱ βάσεις τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἀνετρέποντο κατὰ κράτος. Καὶ γάρ, ὡς ὁ Βασίλειος αὐτὸς παρατηρεῖ, διὰ τοιούτου συστήματος « ἡ καλὴ καὶ ἐν ἰσότητι σοφὴ καὶ ἐπαινετὴ ἐγεωμετρεῖτο ἰσότης, καθ' ἣν μαθηταὶ πολλοί, κρείττονες διδασκάλων ἐν ἀποτελέσματι γίνονται, καὶ δοῦλοι ἀγαθοὶ ὑπέρτεροι δεσποτῶν μὴ τοιούτων, καὶ νήπια ὑπερφερῆ γερόντων ἐκ θείας ἀποκαλύψεως καὶ δυναμώσεως, καὶ δὴ τὸ μεῖζον, γυναῖκες ἀνδρίζονται σοφίᾳ θείᾳ καὶ χάριτι. » Διὰ πολιτεύματος τοιούτου, οἱ πρώην ὀχλοχαρεῖς καὶ φιλόχωροι καὶ φιλοπολῖται καὶ φιλοθεάμονες Ἕλληνες, τανῦν φιλέρημοι, *ἀφ' ἑαυτῶν μένοντες ἀεὶ καὶ ὑυσσοδομοῦντες* τὴν δουλαγωγίαν τοῦ σώματος, τὴν ἀποταγὴν τοῦ βίου, τὰς στερήσεις, τὴν ταπεινότητα διδασκόμενοι, συγγενῶν τε καὶ φίλων παραιτούμενοι, τὴν εὐχὴν καὶ τὴν ψαλμῳδίαν ἔργον ἡγοῦνται, καὶ τὸν ἐρημικὸν βίον πρὸς ὥραν τῷ κοινωνικῷ καταλλάττοντες, προεξασκοῦνται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν βιωτικῶν αἰνιγμάτων. Ὅθεν καὶ ὁ ἡμέτερος Σκοῦφος, ἐὰν ἦναι συγκεχωρημένον νὰ προσαγάγωμεν τὴν γνώμην ἱερέως Λατίνου περὶ ὀρθοδόξων μοναχῶν, ὅθεν καὶ ὁ Σκοῦφος ἐκφωνεῖ ἐν τῇ ἀφελεῖ γλώσσῃ τοῦ αἰῶνός του· « Εἰπὲ καὶ σύ, ὦ οὐρανέ, τὰς δόξας τῆς Χριστωνύμου Ἑλλάδος! Ποῦ εἶδες τὴν πρώτην φορὰν ἀνθρώπους νὰ περνῶσι μέσα εἰς τὰς ἐρήμους ζωὴν ἀγγέλων, καὶ θεϊκοὺς ὕμνους ν' ἀντιλαλοῦσι τὰ δάση ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἀκούοντο προτήτερα παρὰ τῶν θηρίων ἡ ἄγριαις φωναῖς; Ποῦ εἶδες ὄρη πετρώδη καὶ ἄκαρπα νὰ βλαστάνωσιν ἄνθη ἀρετῶν, ἄνθη γεμάτα θαυμαστῆς ἁγιό-

τητος; Ποῦ εἶδες τόσους παραδείσους, ὅσα κοινόβια, καὶ τόσους νέους Ἀδὰμ χωρὶς ἁμαρτίαν καὶ πταῖσμα, ὅσους μονάζοντας; Πόθεν ἐξεῤῥίζωσας, οὐρανὲ, τόσους κρίνους διὰ νὰ στολίσῃς τοὺς ἰδίους σου κήπους; πόθεν ἔκοψας τόσα ῥόδα, διὰ νὰ μυρίσῃ μὲ ἐκεῖνα ὁ παράδεισος; Πόθεν ἐμάζωξας τόσους φοίνικας, τόσαις δάφναις, διὰ νὰ ῥαντίσῃς μὲ ταύταις καὶ νὰ στεφανώσῃς μ' ἐκείνους τοῦ μεγάλου Βασιλέως τὸν θρόνον; Ποῖος, παρὰ ἡ Ἑλλάδα, σοῦ ἐχάρισε τὰ πλέον ὑπέρφωτα ἄστρα, ὁποῦ σοῦ ἀστράπτουσιν εἰς τὸ στερέωμα.... Τὸ ἑλληνικὸν γένος τόσους καὶ τόσους ἁγίους σοῦ ἔδωκεν, ὁποῦ δὲν φαίνεσαι πλέον οὐρανὸς ὡς πρῶτα, ἀλλὰ χωρὶς καμμίαν ὑπερβολὴν, ὅλος ὅλος φαίνεσαι μία Ἑλλάδα!»

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν συντόμῳ περὶ ἀγαθοτελείας τοῦ μοναχικοῦ καταστήματος ὡς πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ὀρθοδοξίαν.

Πλὴν δὲ τῆς μοναχικῆς πολιτείας, ἕτερον ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ σύμπτωμα τῆς ὁσημέραι *ἱστορικευομένης* οὕτως εἰπεῖν ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας εἶναι τὸ σέβας πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ ἔξοχος αὕτη καὶ ὄντως ποιητικὴ πεποίθησις τῶν πατέρων μας εἰς τὰς πρὸς τὸν πανάγαθον Θεὸν πρεσβείας τῆς Θεοτόκου. Κατὰ τὴν προηγουμένην τῆς πολυθεΐας ἐθνικὴν περίοδον εἰώθασι τὰ ἐπουράνια πρόσωπα νὰ συμμιγνύωνται μετὰ τῶν ἀνθρώπων εἰς τρόπον πολλάκις βάναυσον καὶ αἰσχρὸν, ὥστε τὸ θέατρον, τοῦ κοινοῦ αἰσθήματος ἑρμηνευτὴς, δὲν ἔλειψεν ἐμπείρως νὰ διακωμῳδήσῃ τὰς χυδαίας ὁμιλίας καὶ σκανδαλώδεις σχέσεις τῶν ἀθανάτων μετὰ τῶν θνητῶν. Τοιαύτην συγκοινωνίαν κακοήθη εἴ-

πετο νὰ καταργήσῃ ὁ αὐστηρὸς δαίμων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἄλλο μέσον συμπροσεγγίσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, πλὴν τῆς ἁγνότητος, δὲν ἐτήρησε τὸ εὐαγγέλιον, ἐν τῇ ἁγνότητι καὶ τῇ ἀρετῇ ἐνεπιστεύθη πᾶσα ἱκεσία πρὸς τὸν πλάστην ἐκπεμπομένη παρὰ τοῦ πλάσματος.

Ὅθεν, μεσίτης, ἐντεταλμένος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν προσοικείωσιν, τίς ἀναφαίνεται; Τὸ ἰδανικὸν τῆς παρθενίας, ὁ ὑπογραμμὸς τῆς ἠθικῆς καλλονῆς, τῆς εὐαισθησίας, τοῦ ἐλέους, ὁ τέλειος τύπος τῆς Ἀγάπης εἰς σχῆμα γυναικεῖον προσωποποιούμενος, ἐνσαρκούμενος τρόπον τινὰ εἰς τὴν μητέρα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἡ οὐρανία τοῦ Πλάτωνος Ἀφροδίτη κατησχυμένη τὸ πρόσωπον ἐκάλυψεν ἐν τῇ ἀναδείξει τοῦ καινοῦ τῆς ἀγάπης ὑπογραμμοῦ. Φῶς κατ' ἄλλον τρόπον δαιμόνιον ἐπέλαμψε τῇ ἱστορίᾳ ἡ κάμινος τῆς χριστιανικῆς φαντασίας, ἡ ἀνάβρασις τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως! Ποῦ καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα στρέφεις τὸ βλέμμα, καὶ δὲν ἀπαντᾷς τὸ εὐμενὲς τοῦτο πρόσωπον διὰ τῆς ἰδανικῆς καλλονῆς του πληροῦν τὰ πάντα, καὶ καρδίας καὶ πνεύματα καὶ στόματα, διὰ τῆς χάριτός του παρέχον παραμυθίαν εἰς τοὺς ἀπηλπισμένους, καρτερίαν εἰς τοὺς ἀθυμοῦντας, εὐσέβειαν εἰς τοὺς πλανωμένους, ἐμπνεύσεις εἰς τοὺς σοφούς· ἐμψυχοῦν κοιλάδας καὶ ἐρήμους, ῥυθμίζον τὰ συγκεχυμένα, τὴν ὁρμὴν τῶν συγκρουομένων ἐθνῶν καὶ τὰς ἀμοιβαίας κακεντρεχείας κατευνάζον; Μόνον ὁ τὴν καρδίαν ἔχων γυμνὴν πάσης καλαισθησίας, ἢ ἀποξηράνας τῶν ὑγιῶν αἰσθημάτων τὰς πηγὰς εἰς κακόσχολα μαθήματα, οὗτος μόνον, φρονοῦ-

μεν, τῶν Ἑλλήνων παραγιγνώσκει τὸ ἰδανικὸν τοῦτο ὂν τῆς χριστιανικῆς φαντασίας, οὗ τὸ μὲν κάλλος ὑπερέβη τὰ χοϊκὰ τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας πλαστουργήματα, ἡ δὲ οὐράνιος πολιτεία ἀντανακλᾶται ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐπὶ τῆς μετὰ Χριστὸν ἱστορίας μας. Τίς θέλει ἀναιρέσει ὅτι ὁ λόγος τῆς ἀληθείας ἐξ Ἑλλάδος ἐξῆλθεν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ὡς ἐκ τῆς θεοφιλεστάτης τῶν παρθένων, ὅτι ἐπὶ ταύτῃ Πνεῦμα Ἅγιον ἐπεφοίτησε, δι' οὗ σάρκα καὶ ζωὴν ἔσχεν ἡ ἑνότης τῶν ἀνθρώπων; Καὶ ἐάν τις τοῦτο ἀναιρέσῃ, δύναται κἂν νὰ σχίσῃ τὴν ἱστορίαν ἐννεακαίδεκα αἰώνων τοῦ γένους του, ὅπως ἐξαλείψῃ τὴν εἰκόνα τῆς Κόρης, ἥτις ἐφ' ἑκάστης σελίδος εἶναι ἐντετυπωμένη; Φθεῖρε λοιπὸν ναούς, ἀνάτρεψε τὰς οἰκίας, ἔνθα ὑπὸ τὸ ἀγγελικὸν τοῦτο σχῆμα, καὶ πολλάκις ἐν ἀγνοίᾳ τῶν δοξαζόντων αὐτό, ἐδοξάσθη ὁ ἔρως πρὸς τὴν πατρίδα, ἐθαυμάσθη ἡ πρὸς τὴν σοφίαν ἀφοσίωσις, ἡ εὐλάβεια πρὸς τὰς προγονικὰς παραδόσεις! Ἐξάλειψον δὲ καὶ τὰ βυζαντινὰ νομίσματα ἅπερ φέρουσι τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, στέφανον ἔχουσαν τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως..! Ἀλλὰ ταῦτα ὑπερβαίνουσι τὰς δυνάμεις σου. Κἂν θέλῃς κἂν μὴ θέλῃς, ἀναγκάζεσαι τὸ γεγονὸς αὐτὸ νὰ παραδεχθῇς, εἰμὴ ὡς θρησκευτικὸν νομοθέτημα, τοὐλάχιστον ὡς σημαντικώτατον συμβὰν τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Ὑπάρχει γὰρ καί τις ἑτέρα πίστις, πλὴν τῆς θρησκευτικῆς, ὡσαύτως ὑψηλὴ καὶ θεάρεστος· αὕτη δὲ εἶναι τὸ σέβας πρὸς τὰ μακρόβια θρησκεύματα, ὧν ἡ ἄμεσος ἢ ἔμμεσος ἐνέργεια μετεμόρφωσεν ἔθνη καὶ λογισμούς. Θρησκείαν δ' ἔτι νομίζομεν καὶ τὴν αὐθεντίαν τῆς ἱστορίας, ἐν ᾗ ἐσοπτρίζεται τῆς

λογικῆς πλάσεως ὁ δημιουργός.— Διατρέχομεν τὸν αἰῶνα τοῦ Ἡρακλείου. Εἰς παράδειγμα τῶν λεγομένων ἀναφέρομεν ἓν γεγονὸς τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον κύριος μὲν οἱοσδήποτε ν' ἀπογνώσῃ ἢ νὰ ὑπερπηδήσῃ, οὐχὶ δὲ καὶ ν' ἀποσπάσῃ τῆς ἱστορίας τῶν πατέρων μας.

Ἐν τοῖς χρόνοις Ἡρακλείου, Χοσρόης ὁ Περσάρχης ἀπέστειλε κατὰ Γραικῶν πολυάριθμον στρατόν, μετὰ θηριώδους ὠμότητος ἐμπιπρῶντα, καταστρέφοντα, λεηλατοῦντα τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας. Κατώδυνος ὢν ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ἀμηχανῶν περὶ τοῦ τί δεῖ γενέσθαι, συνάγει τὰς ἔτι περιούσας τῶν στρατευμάτων δυνάμεις, καὶ λιπὼν τὰ βασίλεια, προσβάλλει δι' ἀντίσπασιν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τὴν χώραν τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ὁ τοῦ Χοσρόου στρατηγὸς Χάγανος, μᾶλλον ὡς ἐκ τούτου καὶ μᾶλλον μαινόμενος, ἐφορμᾷ διὰ τάχους κατὰ τῆς πρωτευούσης, καὶ « ὠρυόμενος κατ' αὐτῆς, ἕτοιμον ταύτην νομίζων ἔχειν θήραμα, » πληροῖ τὴν μὲν θάλασσαν πλοίων, τὴν δὲ γῆν ἱππέων τε καὶ πεζῶν. Παρασκευάσματα τηλικαῦτα καταπτοοῦσι τοὺς ἀποκεκλεισμένους Γραικούς. Ἡ ἀπουσία τοῦ βασιλέως, τὸ ὀλιγάριθμον τῆς φρουρᾶς, τὸ δὴ χεῖρον, ἡ ἔλλειψις ζωοτροφιῶν, ἐνσπείρουσιν εἰς τοὺς κατοίκους δειλίαν, ἐπὶ πλέον ἐπιθρασύνουσαν τὴν αὐθάδειαν τῶν ἐχθρῶν. Ὀλίγον ἔτι, καὶ οἱ Πέρσαι τὰς ἐπάλξεις ὑπερπηδῶντες, θέλουσι κυριεύσει τῆς πίστεως τὴν ἀκρόπολιν. Ἐν ἀκμῇ τοιαύτῃ ὁ Θεὸς σώζει τοὺς Γραικοὺς διὰ θαύματος ὄντως παραδόξου. Σέργιος ὁ πατριάρχης, σύμπαντα τὸν κλῆρον ὡς εἶχε τῆς βασιλίδος λαβών, καὶ τὰς ἱερὰς εἰκόνας τῆς Θεομήτορος ἐπάρας καὶ ἀγαγὼν περὶ τὰ τείχη, ῥήμασι γενναίοις,

παροτρύνει τὸν λαὸν εἰς ἀντίστασιν, τοὺς μὲν ἀνάνδρους ἐγκαρδιῶν, τοὺς δὲ ἀνδρείους ἐφοπλίζων. « Θαῤῥεῖτε, τέκνα, ἐξεβόα, θαῤῥεῖτε, καὶ εἰς θεὸν τὰς ἐλπίδας ἡμῶν τῆς σωτηρίας ἀναθώμεθα, καὶ πρὸς αὐτὸν χεῖρας καὶ ὄμματα ἐξ ὅλης αἴρωμεν ψυχῆς! Αὐτὸς τὰ περιστοιχήσαντα ἡμᾶς κακὰ λύσει, καὶ πάντα τὰ καθ' ἡμῶν διασκεδάσει τῶν βαρβάρων βουλεύματα! » Θαῤῥήσαντες ὁ λαὸς τοῖς λόγοις τοῦ πατριάρχου « ἔμενον πάντες νευρούμενοι τῇ πίστει, τῇ εἰς ἄχραντον Θεοτόκον, καὶ προσδεχόμενοι ἐπ' αὐτοῖς ἰδεῖν τὸ ἔλεος τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. »

Συγχρόνως δὲ ὁ παρὰ τοῦ Ἡρακλείου καταληφθεὶς εἰς φυλακὴν τῆς πόλεως Βῶνος, ὅσον δυνατὸν ἦν ν' ἀντιμηχανευθῇ κατὰ Περσῶν, πάντα πράττων δὲν ἠμέλησε. « Δεῦτε, Ῥωμαῖοι, ἀνέκραζεν, Εἰ καρτερεῖτε τῇ ἐλπίδι τῆς σωτηρίας, καὶ εἰς θεὸν πιστεύετε, δεῦτε πολεμήσωμεν τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. » Εἰς ἀναίρεσιν δὲ τῶν ψευδολογούντων ὅτι ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν λαὸς, πίστεως ἀφῃρημένης ἕνεκα, τὰ πατριωτικὰ καθήκοντα διηνεκῶς παρεῖδε, καὶ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ἄνωθεν μόνον ἐκαραδόκησε, τάδε προσεπεφώνει τοῖς πολίταις ὁ στρατηγός. « Βούλεται γὰρ ὁ θεὸς ἡμᾶς μὴ ἀργοὺς, καὶ ἀπράκτους καθῆσθαι· ἀλλά τι καὶ ἐνεργεῖν, καὶ ἐπινοεῖσθαι μέν τινα καὶ ἀφ' ἡμῶν, ἐπ' αὐτὸν δὲ πᾶσαν ἔχειν τῆς σωτηρίας τὴν προσδοκίαν! » Λόγος ἀξιοσημείωτος, τὰς ἐγκαρδιώσεις τοῦ τελευταίου τῶν Κωνσταντίνων ἀναμιμνήσκων.

Ἐκ τούτου μέγα φρονήσαντες οἱ Γραικοὶ, καὶ θάρσους ἐπιπλησθέντες, συμπλοκὰς σχεδὸν καθ' ἑκάστην

ἐποίουν πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἀλλὰ μὴ παραλείψωμεν τοῦ χρονογράφου τὴν ἀφέλειαν. « Τίς λαλήσει τοῦ λαοῦ τὰ τότε θαυμάσια; τίς δὲ τῆς Παρθένου τὴν εἰς ἡμᾶς εὐσπλαγχνίαν διηγήσασθαι ἐξισχύσει; Ὡς γὰρ ὁ Χάγανος ἐπλήρωσε τοὺς κόλπους τοῦ Κέρατος μονοξύλων, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ ὁπλίταις ἐπειρᾶτο, διὰ μὲν τῶν πολεμούντων εἰς γῆν τὰ τείχη καταβαλεῖν τῆς πόλεως, διὰ δὲ τῶν ναυμαχούντων ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Κέρατος ἔχειν εὐχερῆ τὴν ἀπόβασιν, πάντοθεν ὁ Θεὸς καὶ ἡ δέσποινα Παρθένος ἀπράκτους καὶ κενὰς τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ ἀπέδειξαν. Τοσοῦτον γὰρ πλῆθος πολεμίων ἀνεῖλε τὸ ῥωμαϊκὸν στράτευμα καθ' ἕκαστον μέρος τοῦ τείχους, ὥστε μηκέτι τοὺς ζῶντας δύνασθαι κατακαίειν τοὺς θνήσκοντας. Καὶ τοῦτο μὲν γέγονε διὰ τῶν ἀπὸ γῆς πολεμούντων· τῶν δὲ ἀπὸ θαλάσσης προσιόντων πολεμίων αὔτανδρα τὰ μονόξυλα, πρὸ τοῦ ἐν Βλαχέρναις θείου ναοῦ, ἡ Θεοτόκος, ἡ ἀρχιστράτηγος καὶ προπολεμοῦσα τῶν χριστιανῶν, ἐβύθισεν, ἀθρόως ἐξαίσιον καὶ βίαιον καταιγίδα πνεύματος ἐγείρασα κατ' αὐτῶν. Ὡς γὰρ πλησίον ἐγένοντο τοῦ θείου ταύτης οἴκου, σφόδρα ὑψωθεῖσα ἡ θάλασσα, καὶ εἰς διαιρέσεις θείῳ πνεύματι διαιρεθεῖσα, πάντας ἄρδην κατεπόντισε καὶ κατέδυσεν ἅμα τοῖς μονοξύλοις. Καὶ ἦν ἰδεῖν μέγιστον καὶ ἄφραστον τεράστιον! Ἶσα καὶ ὄρεσι κύματα ποιοῦσαν, καὶ ὡς ἄγριον θηρίον ἐξογκουμένην καὶ μαινομένην, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἀποτόμως ὑπερπηδῶσαν καὶ ἀνηλεῶς κατεσθίουσαν. » Τότε δὴ ὁ ἱεράρχης, ὁ κλῆρος, ὁ στρατός, σύμπαν τῆς βασιλίδος τὸ πλήρωμα, τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἀναπετάσαντες, ἔψαλλον σὺν δάκρυσιν εὐχαρι-

στήρια· « ἡ δεξιά σου, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ· ἡ δεξιά σου χείρ, Κύριε, ἔθραυσεν ἐχθρούς· καὶ τῷ πλήθει τῆς δόξης σου συνέτριψας τοὺς ὑπεναντίους. »

« Τίς, λέγει περαίνων τὸν λόγον ὁ ἡμέτερος διηγητὴς, τίς λόγοις ἰσοῤῥόποις τοῖς πράγμασι, τὴν Παρθένον ἀξίως εὐφημήσει; Αὕτη γάρ ἐστιν ἀγάπη ἀνυπόκριτος, νόμου καὶ προφητῶν κεφαλή· φιλαδελφία ἀνόθευτος· συμπάθεια ἀνεπίστροφος· παρθενία ἔνθεος· γάμος ἔννομος· σωφροσύνη ἀκατάγνωστος· δικαιοσύνη σύντονος· ἔμμονος ἀνδρία κατὰ παθῶν· φρόνησις εὔτακτος· δαψιλὴς ἐλεημοσύνη· ἄτυφος ἐγκράτεια· ταπείνωσις εὐκατάνυκτος· κἄλλα, οἷς ἂν ὁ κατ' εἰκόνα πεποιημένος ἄνθρωπος καὶ μετὰ θεοῦ τεταγμένος, ὡς κόσμῳ πολυτελεῖ καὶ ὡραίῳ ἐγκαλλωπίσαιτο.» Μετὰ τὴν νίκην ὑψώσαντες οἱ πατέρες ἡμῶν τὴν φωνὴν, καὶ τὰς φρένας μετεωρίσαντες, οὕτως εἶπον ἐν ἀλαλαγμῷ· « Σὺ μὲν, ὦ δέσποινα Θεοτόκε, τὸ φιλάνθρωπον ἐκ φύσεως ἔχουσα, οὐ διέλιπες προνοουμένη τοῦ γένους ἡμῶν· ἀλλ' ὥς περ μήτηρ κοινὴ τοῦ γένους τῶν χριστιανῶν, φιλόπαις ὁμοῦ καὶ φιλόστοργος, οὕτως καὶ τὰς σὰς εὐεργεσίας ἐπιχορηγεῖς ἡμῖν διασώζουσα, περισκέπουσα, φυλάττουσα, κινδύνων ἐλευθεροῦσα, πειρασμῶν ἀπαλλάττουσα· ἡμεῖς δὲ, ἀντὶ τούτων, εὐχαριστοῦμεν, ἀνακηρύττομεν τὰς χάριτας, ᾄδομεν μεγαλοφώνως τὰ σὰ θαυμάσια· τὴν κηδεμονίαν δοξάζομεν, τὴν πρόνοιαν μεγαλύνομεν, τὴν προστασίαν ὑμνοῦμεν. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῖς παρελθοῦσι, μεμνημένοι τῶν σῶν δωρεῶν καὶ ἐξ ὅσων κινδύνων ἐῤῥύσθημεν διὰ σοῦ, ταύτην σοι τὴν εὐχαριστήριον ᾠδὴν ὡς χρέος προσάγομεν οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐπὶ δὲ τοῖς ἐνεστῶσι

καὶ λυποῦσιν ἡμᾶς, παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ὀξυτάτην βοήθειαν· δεόμεθα τῆς σῆς ἀντιλήψεως, λῦσαι τὰ ἐν τῷ μέσῳ προσκόμματα, διασκεδάσαι τὴν ἐπέχουσαν ἡμᾶς νεφέλην τε καὶ σκοτόμαιναν, ὑφ' ἧς, ὥςπερ *ἐν νυκτομαχίᾳ βάλλομέν τε καὶ βαλλόμεθα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ὥςπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἰδίων ἁπτόμεθα σαρκῶν, καὶ ἀγνοοῦμεν τοὺς συγγενεῖς, καὶ τὸ ὁμόφυλον καὶ ὁμόθρησκον οὐκ ἐπιγινώσκομεν· καὶ ταῦτα τολμῶμεν τίνες; Οἱ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ, τῆς αὐτῆς πίστεως, τοῦ αὐτοῦ βαπτίσματος, τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας καὶ καταγωγῆς ἠξιωμένοι.* Διὰ τοῦτο ἱκετεύομεν τὴν σὴν εὐσπλαγχνίαν οἶκτον λαβεῖν τοῦ σοῦ λαοῦ καὶ τῆς κληρονομίας σου, καὶ στῆναι πρέσβιν πρὸς τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα Θεὸν ἡμῶν, καὶ βοηθῆσαι μὲν ἡμῖν τὰ ἔσχατα κινδυνεύουσιν, ἐξελέσθαι δὲ ἡμᾶς συμφορῶν ἀνηκέστων! Ὁρᾷς ὅσοις, ὦ δέσποινα, κακοῖς περιαντλούμεθα; Ἀνάστηθι οὖν, καὶ μὴ ἀπώσῃ εἰς τέλος! Ἵνα τί τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέφεις, καὶ ἐπιλανθάνεις τῆς πτωχείας ἡμῶν; Διάλυσον τοὺς ἐπικειμένους φόβους καὶ τρόμους! Ἄνελε τὰς φιλονείκους ἐνστάσεις, παῦσον τὰς μάχας καὶ τοὺς πολέμους, κόπασον τὴν καθ' ἡμῶν κινηθεῖσαν ὀργὴν καὶ θραῦσιν τοῦ Θεοῦ, καταπράϋνον τὰς ἐν τῷ μέσῳ στάσεις καὶ ταραχὰς, γαλήνην καὶ εἰρήνην βράβευσον τοῖς οἰκέταις σου! (11) »

Παρατάσσομεν τὴν σελίδα ταύτην, τοῦ προγονικοῦ μας βίου οὐχὶ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε. Πρῶτον μὲν, δι' ἀντιπαραθέσεως καταφανῆ ποιούμεθα τὴν μετάβασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τῆς ὑπερφυοῦς πνευματικότητος πρός τινα πίστιν ἑλληνικωτέραν, ἱστορικωτέραν, τοῦθ'

ὅπερ, ὡς εἴρηται, χρησιμεύει εἰς εἰδικὴν χαρακτήρισιν τοῦ τότε Ἑλληνισμοῦ. Δεύτερον δέ, διὰ παραδείγματος ἐπισημαινόμεθα, ὅτι αἱ πράξεις τῶν προηγουμένων γενεῶν ὀρθῶς καὶ δικαίως δὲν ἐκτιμῶνται, εἰμὴ ὅταν οἱ ἀπόγονοι, ἐγκρατεῖς ὄντες τοῦ λόγου τῆς ἑαυτῶν ἐποχῆς, καταδεχθῶσι νὰ παραλάβωσι πρὸς στιγμὴν τὰ φρονήματα καὶ τὸ αἴσθημα τῶν ὑπὸ δίκην πατέρων. Ἄλλως, ἀδικεῖται τὸ παρελθόν· ἡ μὲν σήμερον γενεὰ χλευάζει τὴν προηγουμένην, ἡ δὲ μέλλουσα θέλει χλευάσει δωρεὰν τὴν σήμερον· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ ἀνθρωπότης περιϋβρίζει τὴν ἰδίαν της συνείδησιν, αὐτοκτονοῦμεν αὐτοὶ ἑαυτούς. Καὶ δή, τοὺς θησαυροὺς τῆς γνωμολογίας μας μὴ καταναλίσκωμεν εἰς μάτην, βδελυττόμενοι σειρὰν πράξεων, ἃς δυνάμεθα μὲν καὶ ὀφείλομεν νὰ ἑρμηνεύσωμεν, δὲν δυνάμεθα δὲ ν' ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τοῦ τόπου ἔνθα πάνσοφος νοῦς ἐγκατέστησεν αὐτάς. Ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας ἀπαιτεῖ φιλοστοργίαν μᾶλλον, ἢ διάθεσιν ἀδυσώπητον, κατὰ μίμησιν τῆς θρησκείας, ἥτις ἀποστρέφεται τὸν ἐγωϊσμόν, καὶ διδάσκει τὴν αὐταπάρνησιν.

Ταύτην, ἄλλως, τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἐποχὴν διεξερχόμενοι δὲν ἀρνούμεθα τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευτικοῦ ζήλου τὸ ὑπέρσπουδον, οὔτε προτιθέμεθα ῥήμασι ποικίλοις νὰ ἐπισκιάσωμεν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ πρὸς τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν ἄσκησιν ὑπερβάλλουσα κλίσις ἐπήγαγε βαθμηδὸν ἐν τῇ πολιτείᾳ χαλεπά τινα ἀποτελέσματα. Ἀνενδοιάστως πρὸς τοῦτο συμφωνοῦμεν μετά τινων φιλοσκωμμόνων. Ὁ παρὼν χρόνος οὔτε ἐπὶ ἐξόχῳ ἱερομαθείᾳ διαπρέπει, οὔτε ἐπὶ διδασκαλίᾳ δημοτικῇ. Τὰ κτή-

ματα τῆς Ἐκκλησίας καθέστηκαν ὑπέρογκα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐαγῶν οἴκων ἐγένετο ὑπερπερισσός. Λείψανα ὁσίων καὶ μαρτύρων συσσωρεύονται, πανταχόθεν προσκομιζόμενα. Οἱ τὸν κλῆρον συγκροτοῦντες, πρὸ πάντων οἱ τῆς κατωτέρας τάξεως, πλὴν τινων εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων, διατελοῦσιν ὄντες ἀνάσκητοι περί τε τὴν ἱερὰν καὶ τὴν θύραθεν σοφίαν. Ἐκ δὲ τῶν τροφίμων τῆς ἀνωτέρας τάξεως, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς πράγμασι σαγηνεύονται, οἱ δὲ δουλοῦνται χρυσῷ καὶ σπουδαρχίᾳ καὶ ἡδοναῖς, ὡς αὐτὰ τὰ χρονικὰ τῶν ὀρθοδόξων καταμαρτυροῦσι (12). Ταῦτα καὶ ἄλλα ἄττα μετὰ τῶν ἀγχινόων τοῦ αἰῶνος καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν. Οὐχ ἧττον, ὅμως, κρίνομεν ἀναγκαίαν ἱστορικῶς τὴν ὁμολογουμένην ταύτην ὑπερευσέβειαν, καθὼς δὲν ἀπέχομεν τοῦ νομίσαι ἀναγκαίαν καὶ τὴν ἐπισυμβᾶσαν ἀραίωσιν τοῦ πεπαιδευμένου λόγου. Ἀντὶ γὰρ τοῦ οἰκτεῖραι ματαίως τῆς ἱερομαθείας τὴν ἐλάττωσιν, εἰς ταύτην ἀπεναντίας ἀποδίδομεν ἡμεῖς τῶν ἐθνικῶν στοιχείων τὴν προκοπήν. Καὶ διὰ τί; πρόχειρος ὁ λόγος. Διότι ἡ παρακμὴ τῆς θεολογικῆς παιδείας, ἐπετάχυνεν ἐντεῦθεν μὲν τὴν *ἱστορίκευσιν* τοῦ θρησκεύματος, ἐκεῖθεν δὲ τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀττικισμοῦ· παρήγαγεν, εἰμὴ τὴν ἀχρηστίαν, τοὐλάχιστον τὴν ἀποχυδαίωσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς διαλέκτου. Σπουδαῖον δέ τι παρασύμπτωμα ἠκολούθησε συνεπείᾳ τοιαύτης περιτροπῆς. Ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τοῦ πλήθους, ἡ ἕως τότε καταθλιβεῖσα καὶ περιφρονηθεῖσα γλῶσσα τῆς ἀκατονομάστου ἑλληνικῆς κοινότητος, ἀνασείσασα τὸν λίθον, ὅστις ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ἐπλάκωσεν αὐτήν, ἀνῆλθεν εἰς φῶς. Ζωογονηθεῖσα δὲ βαθ-

μηδὸν ἡ ἀγοραία αὐτὴ γλῶσσα ἐγένετο ὄργανον τάξεώς τινος ἰδεῶν, παθῶν, αἰσθημάτων, ἅπερ καὶ καινὸν ἐθνικὸν κεφάλαιον ἐσχημάτισαν, καὶ καινήν τινα γραμματολογίαν αὐτοσχεδίασαν.

Ποῦ, ἐρωτῶμεν, ἤθελε καταντήσει τὸ γένος, ἄνευ τοιαύτης σωτηριώδους περιτροπῆς; Ἂν τὸ χάσμα τὸ μεταξὺ πεπαιδευμένου καὶ ἀπαιδεύτου, μεταξὺ δέκα ἢ εἴκοσιν ἢ πεντήκοντα ἀττικιστῶν καὶ ὅλου τοῦ ἐπιλοίπου γένους, παρετείνετο· ἂν ἡ πίστις, ἐκ τοῦ ἀφῃρημένου αὐτῆς θρόνου δὲν κατήρχετο μέχρι τοῦ χύδην λαοῦ, παραλαμβάνουσα σχῆμα αἰσθητὸν, μορφὴν δημοτικὴν καὶ λαϊκὴν, ἔνδυμα ἑλληνικόν· ἂν τὰ μοναχικὰ τῆς ὀρθοδοξίας καθιδρύματα δὲν ἀντικαθίστων τὴν πρακτικὴν, καὶ, ἐὰν θέλωμεν, ὑλικὴν εὐλάβειαν εἰς τὴν ἐπίμονον ἀνάτασιν τοῦ πνεύματος πρὸς τὰ μυστήρια τῆς θεολογίας· ἂν εἰς τὰς μικροπολιτείας ταύτας δὲν προεδιδάσκετο ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τῆς πολιτικῆς διαίτης τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἐν τῷ μεταβῆναι ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸν νεώτερον κύκλον, δὲν ἐναπέκτα τὰς ἕξεις ἰδιοῤῥυθμίας καὶ αὐτονομίας· ἂν, τέλος πάντων, καὶ συνεπείᾳ τηλικούτων μεταβολῶν, ἡ γλῶσσα τοῦ πλήθους, τῆς εὐρωτιώσης σχολαστικότητος τὸν ζυγὸν ἀποτινάζουσα, καὶ ἀναζωπυρουμένη, δὲν ἐκόμιζεν εἰς τὸ γένος νέον ἔρανον ἰκμάδος, εὐρωστίας, ζωτικότητος· ἂν ταῦτα δὲν συνέβαινον, ἐρωτῶμεν, καθ' ὡρισμένον τινὰ καιρὸν, ποῦ ὁ ἔρως τῆς κακοζήλου συζητήσεως, ποῦ ἡ πρὸς τὰς μεταφυσικὰς λογοτριβὰς ῥοπὴ, ποῦ τοῦ συλλογισμοῦ τὸ ἀφιλόκαλον ἅμα καὶ ἐπιτετηδευμένον, ποῦ ἡ ἄρνησις παντὸς συμφέροντος ἐπιγείου ἤθελον σύρει τὸ σκάφος τοῦ με-

ραιῶνός μας, δηλαδὴ τὴν Νεοελληνικὴν ἱστορίαν; Πολλάκις γέγονεν ἡ παρακμὴ ἀναγεννήσεως ἀφορμή. Χωρὶς δὲ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπαναστάσεως, τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἤθελεν ἴσως ὑπάρχει σήμερον ἢ ἐντὸς βιβλιοθηκῶν καὶ εἰς σοφῶν τινων ἀναμνήσεις. Τὸ σκάφος αὐτὸ τῆς πατρίδος μας ἤθελε βεβαίως ναυαγήσει εἴς τινα ὠκεανὸν βραχμανικῆς ἀπαθείας, καὶ ἀβελτηρίας, πρὶν ἡ λαίλαπες βαρβαρικαὶ διασπάσωσιν αὐτὸ καθ' ὁδόν.

Οὕτως ἔξεστιν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος κρῖναι τὴν ἀνάγκην τῶν τότε τροπῶν, ἐκ τῆς περιωπῆς τοῦ ἐνεστῶτος θεωροῦντες τὴν σκολιὰν πορείαν τοῦ παρελθόντος. Οὕτως ὅμως, δὲν ἔκριναν περὶ ἑαυτῶν, οὔτε προεπενόησαν οὕτω περὶ ἡμῶν τῶν ἀπογόνων αἱ τότε γενεαί, αἵτινες τοῦ βίου τὸ πέλαγος διεπορεύθησαν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐπαγγελλομένων· ἀλλ' οὐδὲ ἔκριναν οὕτως αὐτοὶ τῆς ἐποχῆς οἱ πολυμαθέστεροι, καὶ τῶν αὐτοκρατόρων οἱ νουνεχέστεροι. Δέον μάλιστα περὶ τούτου νὰ σημειώσωμεν, ὅτι οἱ μᾶλλον δραστήριοι τῶν βυζαντινῶν βασιλέων, παρεξηγήσαντες τὴν φύσιν καὶ τὰς ῥοπὰς τοῦ γένους, οὗ ἐξῆρχον, ἢ ἀνεδείχθησαν αἱρετικοὶ καὶ κακόδοξοι, ἢ ἀνεχαίτισαν ὅσον οἷόν τε τὴν κραταίωσιν τῆς ὀρθοδοξίας, φραγμὸν ἐμβαλόντες εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῶν καθιδρυμάτων της. Αἱρετικοὶ ἢ δυσεβεῖς, ὁ Κωνστάντιος, ὁ Ἰουλιανὸς, ὁ Οὐάλης. Μονοφυσῖται, ὁ Ζήνων καὶ ὁ Ἀναστάσιος. Μονοθελῆται, Ὁ Κώνστας καὶ ὁ Ἀρτέμιος. Εἰκονομάχοι, οἱ τρεῖς τῆς Ἰσαυρικῆς δυναστείας, ἔτι δὲ Λέων ὁ Ἀρμένιος Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς ὁ Θεόφιλος καὶ ὁ υἱός του. Δὲν ἐ-

ξαιρεῖται τῆς κατηγορίας οὐδ' αὐτὸς ὁ μονοθελήτης Ἡράκλειος, ὃν ἐκαλέσαμεν ἀνωτέρω πρώτιστον σταυροφόρον ἱππότην τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Ἡράκλειος, μετὰ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ λαμβάνει πλέον ὄνομα ῥωμαϊκόν, παρὰ τὸ σεβάσμιον τοῦ Κωνσταντίνου, αὐτὸς ὅστις τὴν σύζυγόν του Φαβίαν, Εὐδοκίαν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον μετωνόμασε, τὸν δὲ υἱόν του Φάβιον ἀπεκάλεσεν Ἡρακλεωνᾶν, ὁ Ἡράκλειος, λέγομεν, ὅστις ἑλληνιστὶ συντάσσει τὰς Νεαράς του, καὶ ὡσαύτως ἑλληνιστὶ ἀντεπιστέλλει τῇ Συγκλήτῳ ἢ γράφει τῷ Πάππᾳ Ῥώμης, αὐτὸς οὗτος, τὴν ταχεῖαν τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας ἀνάπτυξιν ἔντρομος ἰδών, νόμον ἐξέδωκε, δι' οὗ τὰς μὲν καταχρήσεις τῶν ἱερέων περιέστειλε, τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν ἐν ταῖς κυριωτέραις τῆς βασιλευούσης ἐκκλησίας λειτουργούντων ἠλάττωσε καὶ κατὰ τὸ δέον προσδιώρισεν. « Ἐπειδὴ πρόδηλόν ἐστι, γράφει πρὸς Σέργιον τὸν Πατριάρχην, ὡς οἱ τὰ τοιαῦτα θηρώμενοι οὐ ζήλῳ θείῳ, τοῦ δὲ πλείονος ὀρεγόμενοι ἐπιπηδῶσι καὶ πλειόνων εὐκτηρίων ὄντων κατὰ ταύτην τὴν βασιλίδα πόλιν, τὰ ἱερὰ καταπράττειν ἀξιοῦνται, μόνου κέρδους ἀφορμὴν καὶ πρόφασιν τὴν εἰς τὸ θεῖον λειτουργίαν καὶ ὑπηρεσίαν ποιεῖν σπουδάζουσι, θεσπίζομεν εἰ τὰ καλῶς τε καὶ ἐπωφελῶς πρός τε τῆς ὀρθῆς ἡμῶν πίστεως περιφανές, καὶ εὐκοσμίαν τῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας! . . . (44) ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν δὲν θέλουσι λειτουργεῖ ἢ μόνοι 80 ἐφημέριοι, διάκονοι δὲ 150, διακόνισσαι δὲ 40, ὑποδιάκονοι δὲ 70, ἀναγνῶσται δὲ 160, ψάλται 25 καὶ πυλωροὶ

75. περιορισμὸς, ἐξ οὗ δυνάμεθα ὡς ἔγγιστα νὰ εἰκάσωμεν καὶ τὴν κατάχρησιν ἥτις προὐκάλεσε τὸν νόμον τοῦτον. Μέτρα τοιαῦτα, ὑπὸ τῶν τότε βασιλέων ἐπιβληθέντα, διήγειραν τοῦ κλήρου τὸν γογγυσμὸν, ὅθεν πιθανῶς προέρχεται καὶ ἡ αἰτίασις τοῦ ἁγίου Θεοφάνους, ὅτι ὁ ἐρημικὸς Ἀμαλὴκ ἐπεφάνη τύπτων τὸν λαὸν Χριστοῦ ἕνεκα τῆς τῶν βασιλέων ἀσεβείας (15).

Καὶ περὶ μὲν τῆς διαγωγῆς τῶν Ἰσαύρων, κατωτέρω. Ὡς εἴρηται δὲ οἱ ἀνδρειότεροι τῶν αὐτοκρατόρων, ἀλληλοδιαδόχως ἀπεπειράθησαν νὰ ἀνασκευάσωσι τὴν Βυζαντινὴν κοινωνίαν ἐπὶ τὸ πολιτικώτερον, τὰ ἔθιμα παραβιάζοντες καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ἐπικρατούσης ἐκκλησίας. Ἂν ὀρθῶς ἔπραξαν οὗτοι, ἢ ἀτόπως, οὕτω πολιτευθέντες, τοῦτο θέλομεν ἐξετάσει ἐν οἰκείῳ μέρει. Ἀλλ' ἐπειδὴ λόγος ἐνταῦθα συνέπεσε περὶ τοιούτων ἀποπειρῶν, ἄκαιρον δὲν εἶναι, νομίζομεν, εἰς πραγματείαν περὶ καταστάσεως ὀρθοδοξίας καὶ περὶ μοναχικῆς πολιτείας, τὴν χρονολογικὴν τάξιν νὰ διακόψωμεν πρὸς στιγμὴν, διὰ τὴν συνέχειαν τῆς ἰδέας μας ἀναφέροντες ἐνθάδε τὸ παράδειγμα Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, βασιλέως γενναίου καὶ φιλοπολέμου, ὅστις καί τοι ὀρθόδοξος ὢν, δι' ἐπίτηδες διατάξεως περιέστειλε τῶν μονῶν τὴν ἐπέκτασιν, καὶ ἐθέσπισε τῶν εὐαγῶν οἴκων τὴν ἀκτημοσύνην. Ἡ Νεαρὰ, δι' ἧς ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, μὴ βουλόμενος κατὰ Παῦλον ἀρέσκειν ἀνθρώποις ἀλλὰ Θεῷ, ἐνσκήπτει ἐπὶ τῆς φιλοκτημοσύνης τῶν καλογήρων, ἣν νόσον ἀπροκαλύπτως κατονομάζει, ἐξεδόθη μὲν τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας του, εἶναι δὲ καὶ εἰς τὸ ὕφος καὶ εἰς τὸ περιεχόμε-

νον οὕτως ἐκ διαμέτρου ἐναντία τοῖς φρονήμασι τῶν καιρῶν ἐκείνων, ὥστε θαυμάζομεν πῶς οἱ μεταγενέστεροι ἐσεβάσθησαν τὴν ὕπαρξίν της, μάλιστα ἀφοῦ Βασίλειος ὁ Πορφυρογέννητος διὰ παρακολούθου διατάξεως κατήργησεν αὐτήν. Ὁ τύπος, λέγομεν, εἶναι καὶ σπουδαῖος συνάμα καὶ μοναδικὸς ἐν τῇ σωζομένῃ βυζαντινῇ νομοθεσίᾳ. Ἡ Νεαρὰ αὐτὴ χαρακτηρίζει οὐ μόνον τὰς ἀντιπολιτευτικὰς διαθέσεις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τὰς ἄλλως τε καὶ παρὰ τῶν χρονογράφων τρανῶς μαρτυρουμένας, ἀλλὰ χρησιμεύει προσέτι καὶ εἰς διαφώτισιν ἑτέρων τινῶν χωρίων σκοτεινῶν τῆς πολιτικῆς τῶν πρὸ τοῦ Νικηφόρου βασιλευσάντων. Θαῤῥοῦντες ὅτι εὐάρεστον ποιοῦμεν ἔργον τοῖς ἀναγνώσταις, ὅσοι τυχὸν ἀγνοοῦσι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σπουδαῖον ἔγγραφον, ἀσμένως ἐπισυνάπτομεν αὐτὸ καθ᾽ὁλοκληρίαν· Ἐπικαλούμεθα δ᾽ ἐπὶ τοῦδε τοῦ νομοθετήματος τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τὰ πάτρια φιλοπραγμονούντων διὰ δύο λόγους· τὸ μέν, ὅτι ἐντεῦθεν ἐκβλύζουσι πληροφορίαι τινὲς ἀναγκαῖαι πρὸς κρίσιν ὀρθὴν τῶν ἑπομένων· τὸ δέ, ὅτι τὸ ψήφισμα αὐτὸ θεωροῦμεν ὡς ἀναποσπάστως συναρτώμενον πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ὀρθοδόξου πολιτείας.

« Ὁ τοῦ Θεοῦ πατρὸς λόγος, γράφει παραινῶν ὁ Νικηφόρος, πολύν τινα λόγον ποιούμενος τῆς ἡμῶν σωτηρίας, καὶ δεικνὺς ὅπως ἡμῖν ἔσται, καὶ τίνων μὲν ἀπεχομένους, ποίων δὲ δεῖ ἐχομένους ταύτης ἐπιτυχεῖν, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν τῶν πολλῶν κτῆσιν ἐπιεικῶς πρὸς ταύτην ἔδειξεν ἐμποδίζοντα, δύσκολον εἶναι τοὺς πλουσίους τὴν τῆς βασιλείας εἰπὼν εἴσοδον,

καὶ τοσοῦτον ἀπερίττους εἶναι βουλόμενος, ὡς μὴ μόνον ῥάβδον ἡμῖν καὶ πήραν καὶ χιτῶνα τὸν δεύτερον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν φημὶ τὴν εἰς αὔριον ἀπαγορεῦσαι τῆς τροφῆς μέριμναν. Ἄρτι δὲ βλέπων τὴν περὶ τὰ μοναστήρια καὶ τὰ ἱερὰ ταῦτα σεμνεῖα περιφανῆ νόσον (νόσον γὰρ ἐγὼ τὴν ἀπληστίαν καλῶ) οὐκ οἶδα τίνα δὴ τοῦ κακοῦ θεραπείαν ἐπινοήσω, ἢ πῶς κολάσω τὴν ἀμετρίαν. Τίσι γὰρ πειθόμενοι τῶν πατέρων, ἢ πόθεν λαβόντες τὰς ἀφορμὰς, πρὸς τοσαύτην περιττότητα καὶ μανίας ψευδεῖς (κατὰ τὸν θεῖον φάναι Δαβίδ) ἐξήχθησαν; Γῆς πλέθρα μυρία, φιλοτίμους οἰκοδομὰς, ἵππων ἀγέλας, βοῶν, καμήλων, ἄλλων κτηνῶν ἀριθμοῦ κρειττόνων, ὅσαι ὧραι κτᾶσθαι σπουδάζοντες, καὶ τὴν ὅλην μερίμναν τῆς ψυχῆς περὶ αὐτὰ κατατείνοντες, ὥστε κατ' οὐδὲν τοῦ κοσμικοῦ βίου καὶ πολλαῖς φλεγμαίνοντος ταῖς φροντίσι τὰ μοναχικὰ ταυτὶ διαφέρειν· καί τοι γε τῶν θείων λογίων ἀπεναντίας τούτοις ἡμῖν φθεγγομένων, καὶ φροντίδων τοιούτων ἀπηλλάχθαι τὸ σύνολον διακελευομένων (μὴ μεριμνήσητε γάρ φησι, τί φάγητε ἢ τί πίητε) καὶ τὸ τῶν πετεινῶν ἄπραγμον εἰς ὄνειδος ἡμῖν προτιθέντων. Τί δὲ καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος; Αἱ χεῖρες αὗταί φησιν, ἐμοί τε καὶ τοῖς σὺν ἐμοὶ διηκόνησαν· καὶ ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. Τὸν βίον ὅρα μοι τῶν θείων πατέρων, τῶν ἐν Αἰγύπτῳ φημὶ, τῶν ἐν Παλαιστήνῃ, τῶν ἐν Ἀλεξανδρίᾳ, τῶν ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ γῆς λαμψάντων, καὶ τούτων οὕτως λιτὸν εὑρήσεις, οὕτως ἀπέριττον, ὡς σχεδὸν μόνῃ ψυχῇ ζῶντας αὐτοὺς ἀπο-

φαίνειν, καὶ τῆς τῶν ἀγγέλων ὥσπερ παραψαύοντας ἀϋλίας. Ἄλλως δὲ τοῦ Χριστοῦ βιαστὴν ὑπάρχειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν λέγοντος, καὶ βιαστὰς ἁρπάζειν αὐτὴν, καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖν ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ἐλθεῖν, ὅταν ὁρῶ τοὺς πρὸς τοιοῦτον βίον χωρεῖν ἐπαγγελλομένους καὶ τῇ ὑπαλλαγῇ τοῦ σχήματος ὥσπερ σημειουμένους τῇ πολιτείᾳ, σφόδρα τοῦ ἐπαγγέλματος καταψευδομένους καὶ ἀντιφθεγγομένους τῷ σχήματι, οὐκ οἶδα πῶς οὐχὶ σκηνὴν καλέσω τὸ πρᾶγμα, καὶ εἰς βλασφημίαν χωροῦν ἄντικρυς τοῦ ὀνόματος εἴποιμι τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ οὖν οὔτε ἀποστολική τις οὔτε πατρικὴ νομοθεσία ἡ τῶν πολυπλέθρων τούτων ἀγρῶν καὶ τῶν χωρίων κτῆσις τῶν οὕτως ὑπερφυῶν καὶ φροντίδων πλῆθος ὑπὲρ τοὺς καρποὺς γεννᾷν πεφυκότων· (πῶς γὰρ οὔ; εἴ γε τούτων μὲν ἡ σπουδὴ τὸ συνῳδὰ πρᾶξαί τε καὶ διδάξαι ταῖς τοῦ Χριστοῦ ἐντολαῖς, ἐντολὴ δὲ Χριστοῦ οὐχ ἡ τῶν ὑλικῶν κτῆσις, ἀλλ' ἐκ διαμέτρου μᾶλλον ἡ τῶν τοιούτων ἀπόκτησις· εἴπερ ἐκείνου τὸ πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα καὶ διδόναι τοῖς πτωχοῖς), πρόδηλόν ἐστιν, ὡς οὐ φιλαρέτου ταῦτα πολιτείας οὐδ' ἀκριβείας, ἀλλὰ χρείας σωματικῆς μᾶλλον, πρὸς τὸ βιωτικώτερον (οἴμοι) τῶν πνευματικωτέρων ἀποκλινάντων. Ἡ χρεία δὲ τῷ χρόνῳ προῆλθεν εἰς ἀμετρίαν, ὥσπερ φιλεῖν οἶδε τὰ χείρω διὰ μικρᾶς ἀφορμῆς καὶ τῆς τυχούσης εἰς μέγα χωρεῖν. Τί αἰνίνων παθόντες οἱ ἄνθρωποι, πρᾶξαί τι τῶν πρὸς Θεοῦ θεραπείαν καὶ λύσιν ἁμαρτημάτων κεκινημένοι, παρορῶσι μὲν εὔκολον οὕτως καὶ φροντίδων ἐλευθέραν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐντολὴν, τὸ πωλοῦντας

τὰ ὄντα διδόναι πένησιν; ὥσπερ δὲ δύσκολον ταύτην ἐπίτηδες καὶ πραγματωδεστέραν ποιεῖν βουλόμενοι, καὶ φροντίδων ἐγνωκότες πλῆθος ἐπισυνάγειν, πρὸς τὸ μοναστήρια συνιστᾷν, ξενῶνάς τε καὶ γηροκομεῖα ἑαυτοὺς κατατείνουσιν; ὧν ἐν μὲν τοῖς προτέροις χρόνοις ἡ σύστασις, ἕως ἔτι σπάνις ἦν τῶν τοιούτων, πολὺ τὸ εὔλογον εἶχε καὶ χρησιμώτατον· καὶ πῶς γὰρ οὐ μονιμώτερον εἶναι τὸ καλὸν τῶν συνιστώντων ταῦτα, προθυμουμένων τῶν μὲν εἰς ἀνθρωπίνων σωμάτων τροφήν τε καὶ θεραπείαν, τῶν δὲ εἰς ψυχῆς ἐπιμέλειαν καὶ ὑψηλοτέρου βίου διαγωγήν; Ἀφ' οὗ δὲ πρὸς πλῆθος ἐπιδέδωκε ταῦτα καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν ἑστήκασι καὶ τὸ μέτρον, τὸ ἔτι παρορᾷν καὶ ἀφίστασθαι τοῦ κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν ἀγαθοῦ γιγνομένου καὶ πρὸς τὴν τῶν εἰρημένων σύστασιν ἀσχολεῖσθαι, πῶς ἄν τις ἀμιγὲς εἶναι κακίας τὸ ἀγαθὸν τοῦτο λογίσαιτο καὶ μὴ τῷ σίτῳ φαίη παραμεμίχθαι καὶ τὰ ζιζάνια; Μᾶλλον δὲ πῶς οὐ κενοδοξίας εἴποι προκάλυμμα γίνεσθαι τὴν φιλοθεΐαν, ἵνα φανεροὶ πᾶσιν ὦσι τὸ καλὸν ποιοῦντες, ὥσπερ οὐκ ἀγαπῶντες εἰ μόνους ἔχουσι μάρτυρας τοὺς παρόντας ἧς μετίασιν ἀρετῆς, ἀλλὰ μηδὲ τοῖς ἐπιγιγνομένοις ἀγνοεῖσθαι ταύτην βουλόμενοι; Καὶ ταῦτα τίνες; Χριστιανοί, φεῦ! οἱ παντὶ τρόπῳ λανθάνειν ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν πράξει κεκελευσμένοι. Τοῦτο δὲ πῶς οὐκ ἄν τις ἔκδηλον εἶναι δόξειε καὶ πολλῷ τῷ περιόντι πεπιστευμένον, ὅταν μυρίων ὄντων ἑτέρων τῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου πεπονηκότων καὶ πολλῆς δεομένων χειρός τε καὶ βοηθείας, ἀμελοῦντες ἡμεῖς τοῦ εἰς ἐκεῖνα δαπα-

νᾷν προθύμως καὶ διορθοῦσθαι ταῦτα καὶ συνιστᾷν, ἐπὶ τὸ καινουργεῖν ἴδια κατὰ πολλὴν φερόμεθα τὴν ὁρμὴν, ἵνα μὴ μόνον ὀνόματος ἀπολαύοιμεν καινοῦ, ἀλλὰ καὶ καθαρῶς φαίνοιτο καὶ ἀποτεταγμένον ἢ τὸ ἡμέτερον, ὡς καὶ τίθεσθαι τὰ ὀνόματα ἡμῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν, κατὰ τὸν προφήτην φάναι τὸν θεῖον;

κά. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν ἡμᾶς διεγείροντες, καὶ τῆς θεομισοῦς ταύτης φιλοδοξίας τὸ κακὸν ἐκκόπτειν βουλόμενοι, καὶ σπουδάζοντες ὅπερ ἂν ἀγαθὸν ποιῶμεν, διὰ Θεὸν μόνον ποιεῖν καὶ μὴ συνάπτειν τούτῳ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν, ἵνα μὴ τῆς ἀντιμισθίας πάντως τῆς παρ' αὐτοῦ διαπίπτωμεν, (ἀπέχειν γὰρ ἤδη τοὺς τοιούτους ὁ θεῖος λόγος φησὶ τὸν μισθὸν,) κελεύομεν τοὺς εὐσεβεῖν βουλομένους καὶ χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας ἔργα ἀνύειν ἀκολούθως τῇ τοῦ Χριστοῦ πορεύεσθαι ἐντολῇ, καὶ πωλοῦντας τὰ ὑπάρχοντα διδόναι πένησιν. Οὕτως γὰρ περιττοὺς ἡμᾶς εἶναι καὶ φιλοδαπάνους περὶ τὸν ἔλεον βούλεται, ὡς μὴ μόνον ὧν ἔχομεν χρημάτων τοῖς χρῄζουσι κοινωνεῖν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δαπανήσαντας ἐπὶ τὴν πρᾶσιν ἑτοίμως χωρεῖν τῶν κτήσεων. Εἰ δέ τινες οὕτως εἰσὶ φιλόκαλοι καὶ μεγαλουργοὶ (καλοῦμεν γὰρ οὕτως αὐτῶν τὸ φιλότιμον,) ὡς καὶ μοναστήρια συνιστᾷν βούλεσθαι ξενῶνάς τε καὶ γηροκομεῖα, ὁ κωλύσων οὐδείς. Ἀλλ' ἐπεὶ πολλὰ τῶν ἐκ πολλοῦ χρόνου γεγενημένων κεκμήκασιν ἤδη, καθάπερ εἴρηται, καὶ πρὸς τὸ μηδὲν εἶναι σχεδὸν περιέστησαν, ἐκείνων οὗτοι ἐπιμελείσθωσαν, καὶ διδότωσαν χεῖρα κειμένοις, καὶ περὶ αὐτὰ δεικνύτω-

σαν τὸ φιλόθεον. Ἕως δ' ἂν τῶν προλαβόντων οὕτως ἐχόντων αὐτοὶ παρορῶντες, καὶ ὥσπερ ἐπ' αὐτὰ μύοντες καὶ εὐαγγελικῶς εἰπεῖν ἀντιπαρερχόμενοι, πρὸς καινῶν ἑτέρων οἰκοδομίας κατατείνονται, οὔτε ἐπαινέσω τὸ πρᾶγμα οὔτε μὴν τὸ παράπαν ἐάσω γίνεσθαι, οὐδὲν ἕτερον ἢ καινῆς ἔρωτα δόξης καὶ μανίαν περὶ αὐτὴν ὡμολογημένην καὶ εἰδὼς τοῦτο καὶ ὀνομάζων. Ἐπιμελεῖσθαι δὲ τῶν προλαβόντων καὶ βοηθείας δεομένων κελεύομεν, οὐκ ἀγροὺς παρέχοντας οὐδὲ τόπους δή τινας καὶ οἰκοδομάς, (ἱκανὰ γὰρ τὰ φθάσαντα, καὶ ἅπερ ἔχοντες τυγχάνουσιν ἐξ ἀρχῆς·) ἀλλ' ἠμελημένα ταῦτα καὶ ἀκαμῆ καὶ ἀνέργαστα δι' ἀπορίαν κείμενα χρημάτων, ἐκεῖνοι τοὺς ἀγροὺς οὓς ἔχουσι καὶ τοὺς τόπους ἀπεμπολοῦντες πρὸς οὓς τῶν κοσμικῶν βούλονται, προνοίας αὐτὰ τῆς προσηκούσης καταξιούτωσαν, ἱκέτας παρέχοντες, βόας, ποίμνια, τἄλλα ὅσα ἕτερα τῶν κτηνῶν. Εἰ γὰρ αὐτοὺς ἐκείνους οὓς ἔχομεν ἀγροὺς καὶ τόπους παράσχοιμεν, ἐπεὶ τὰ τῶν οἴκων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ὁ νόμος εἴργει πιπράσκεσθαι, εἰς ταὐτὸν ἥξομεν τῷ προτέρῳ, καὶ τὰ κακῶς ἔχοντα καὶ πεπονηκότα καταλείψομεν ἀθεράπευτα, χρημάτων οὐκ ὄντων, οὐδὲ τῆς χειρὸς ἐχούσης τι τῶν προεστηκότων καὶ δυναμένης. Ὥστε ἀπὸ τοῦ νῦν μηδενὶ ἐξέστω μὴ ἀγροὺς, μὴ τόπους μοναστηρίοις ἢ γηροκομείοις ἢ ξενῶσιν ὁπωσοῦν παραπέμπειν, ἀλλ' οὐδὲ μητροπόλεσιν ἢ ἐπισκοπείοις· οὐδὲ γὰρ οὐδὲν ἐκείνοις λυσιτελεῖ. Εἰ δέ τινα τῶν φθασάντων εὐαγῶν οἴκων ἢ μοναστηρίων τοιαύτης φαύλης ἔτυχον χειρὸς καὶ προνοίας, ὡς ἔρημα τόπων καταλελεῖφθαι, τού-

τοις γνώμῃ βασιλικῇ καὶ δοκιμασίᾳ ἡ τῶν ἀρκούντων κτῆσις οὐ κωλυθήσεται. Κελλία δὲ καὶ τὰς καλουμένας Λαύρας ἐν ἐρήμοις οἰκοδομεῖν, μὴ πρὸς κτήσεις καὶ ἀγροὺς ἑτέρους ἐκτεινομένας, ἀλλὰ τῇ περιοχῇ μόνῃ τῇ ἰδίᾳ ὁριζομένας, τοσούτῳ τοὺς βουλομένους οὐκ εἴργομεν, ὅσῳ καὶ δι' ἐπαίνου μᾶλλον τὸ πρᾶγμα τίθεμεν.

» Ταῦτα παραινῶν ἐγὼ καὶ νομοθετῶν, οἶδ', ὅτι τοῖς πολλοῖς μὲν καὶ φορτικὰ λέγειν δόξω, καὶ πρὸς τὴν γνώμην αὐτῶν ἀπᾴδοντα· ὧν οὐδὲν ἐμοὶ μέλλον, εἴπερ ἀρέσκειν κατὰ Παῦλον οὐκ ἀνθρώποις ἀλλὰ Θεῷ βούλομαι. Τοῖς δὲ νοῦν ἔχουσι καὶ φρένας, καὶ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς ὁρᾶν ἠσκημένοις, ὡς τὸ προσπεσὸν ἁπλῶς ταραχὴν αὐτῶν ἐπάγειν τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ προσωτέρω χωροῦσι καὶ συνορᾶν βάθος πραγμάτων δυναμένοις, καὶ λυσιτελῆ δόξομεν καὶ ὠφέλιμα τοῖς τε κατὰ θεὸν ζῶσι καὶ τῷ κοινῇ παντὶ φθέγξασθαι.» (16)

Ἐλπίζομεν ὅτι τὸ σχοινοτενὲς δὲν παρεκίνησε τὸν ἀναγνώστην νὰ παραπηδήσῃ τὴν περὶ μοναχῶν ὄντως παῤῥησιαστικὴν καὶ ἀτρόμητον ταύτην Διάταξιν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὅστις ἤκμασε μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς Εἰκονομαχίας. Γνωστὸν ὅτι, ἀποτυχούσης τῆς ἐπιχειρηθείσης ταύτης ἐκκλησιαστικῆς διορθώσεως, τὰ μοναστικὰ καθιδρύματα ἐπολλαπλασιάσθησαν, μάλιστα ἐπὶ βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τοῦ Ῥωμανοῦ. Ἀλλὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ τοῦ ἀσκητισμοῦ πυρετὸς συνήργησεν εἰς τὴν κάθαρσιν καὶ τὴν ἀνάπλασιν τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας, δυνάμεθα νὰ

προσαγάγωμεν παραδείγματα ἀρυσθέντα ἐξ ἐποχῆς πολὺ προγενεστέρας τῆς Εἰκονομαχίας. Ἡ ἀλλοίωσις τῆς ἀσκητικῆς διαίτης, ἡ παραποίησις αὐτὴ τῆς ἐρημιτικῆς πολιτεύσεως, ἣν ἡμεῖς ἄνευ φόβου παραδοξολογίας ἡγούμεθα κοινωνικὴν τῆς Ἑλλάδος μεταπολίτευσιν, συμπτώματα, λέγομεν, παρακμῆς τοιαύτης ὑπῆρξαν πρὸς τοὺς ζηλωτὰς τῶν παρεληλυθότων ἀντικείμενον γογγυσμοῦ ἕως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μαυρικίου, ὅστις ἐξέδωκεν ἐπὶ τούτῳ καὶ διάταγμα πρὸς πάντας τοὺς ὑπαλλήλους λαϊκούς, ἀπαγορεῦον τὸ λαμβάνειν σχῆμα μοναχικὸν ἢ ἐγκλείεσθαι εἰς μοναστήρια (17). Ἔκτοτε, λοιπόν, ἡ ἔρημος ἔῤῥεπεν ἀκατασχέτως πρὸς τὴν πόλιν, ἡ δὲ πόλις ἤνοιγε πρὸς τὴν ἔρημον τοὺς κόλπους της. Ὁ πρώην φιλάνθρωπος ἀναχωρητὴς τῆς Θηβαΐδος μετεβάλλετο βαθμηδὸν εἰς μοναχόν· οὗτος δ' ἐφεξῆς τρέπεται ἀνεπαισθήτως εἰς κοινοβιώτην. Ὁ δὲ κοινωβιώτης τί ἄλλο εἶναι κατ' ἀλήθειαν, ἢ μέλος μικρᾶς τινος ἡμιλαϊκῆς πολιτείας, ἥτις μετέχει μὲν τοῦ κόσμου διὰ τῆς συμβιώσεως, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ κοινοεργίας, μετέχει δὲ καὶ τῆς ἐρήμου διὰ τῆς κεκανονισμένης ἀσκήσεως; Ἰδοὺ τῆς ἐκλαϊκώσεως ἡ αὐτόματος καὶ φυσικὴ βαθμολογία. Πλεῖστα δὲ τοῦ χρόνου μνημεῖα ὑπομνηματίζουσι τὴν βαθμιαίαν τροπὴν τοῦ ἀσκητοῦ εἰς μοναχόν, καὶ τοῦ μοναχοῦ τούτου τὴν βαθμιαίαν ἐμφιλοχώρησιν εἰς τὰ ἐγκόσμια. Περίεργον δὲ σύγγραμμα τοῦ εἴδους τούτου εἶναι σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Μόσχου, μοναχοῦ τῆς ϛ'. ἑκατονταετηρίδος. Ἤκμασεν οὗτος ἐπὶ Τιβερίου καὶ Μαυρικίου, περιηγήθη τὰς ἐρήμους τῆς Συρίας καὶ Αἰ-

γύπτου, ἐπεσκέψατο τὰ ἀναχωρητήρια Ἀνατολῆς τε καὶ Δύσεως, καὶ εἰς βιβλίον, ἔν τινι χυδαίᾳ διαλέκτῳ συντεταγμένον πρὸς ψυχωφέλειαν τῶν χυδαίων ἀναγνωστῶν, κατὰ μίμησιν τοῦ προγενεστέρου ὁσιογράφου Παλλαδίου, ἐπισκόπου Ἑλενουπόλεως, περιέγραψε τὰ ἤθη, τὰς ἀσχολίας, τὴν δίαιταν τῶν τότε μοναχῶν. Κατὰ τὰς μεμψιμοιρίας τῶν ἐρημιτῶν, οὓς ὁ Μόσχος τῆδε κἀκεῖσε συνετύγχανε, τὰ πάθη τοῦ κόσμου εἶχον πρὸ πολλοῦ μολύνει τὴν μοναχικὴν αὐταπάρνησιν, περὶ ἧς τοσοῦτος γίνεται λόγος ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ἀντωνίου, τοῦ Μακαρίου, τοῦ Ἱλαρίωνος. Αἱ δὲ τῶν τότε ζώντων ἐρημιτῶν μομφαὶ ἐπικυροῦσι τοὺς πικροὺς ἐλέγχους τοῦ Ἱερωνύμου, ὅστις ἔτι πρὸ δύο ἑκατονταετηρίδων προεμήνυσε τοῦ μοναχικοῦ τάγματος τὴν ῥοπήν.(18) Ὡς φαίνεται, ἡ κτημοσύνη ἔκτοτε δὲν ἐλογίζετο πρωτίστη καὶ ἀπαραίτητος τοῦ ἀγγελικοῦ σχήματος ἀρετή· ὅθεν οἱ γέροντες γοερῶς θρηνοῦσι τὸν ἐκπνεύσαντα χρυσοῦν αἰῶνα τῆς ἀπαθείας. Οἱ στρατιῶται τῆς ἀποταγῆς ἐγλίχοντο τότε κτημάτων καὶ χρημάτων, ἐθυροκόπουν τοὺς οἴκους τῶν πλουσίων, ἐθήρευον τὴν ἄνεσιν, ἐξηγόρευον χρησμοὺς πολιτικούς, ἐπληροφοροῦντο περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ διατρεχόντων, ἀνεμιγνύοντο, ἑνὶ λόγῳ, πᾶσι τοῖς βιωτικοῖς. Αἱ προγενέστεραι αὗται μαρτυρίαι τάχα δὲν προερμηνεύουσι τὰ μέτρα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ κατὰ τῆς ἐνσκηψάσης νόσου τῆς φιλοκτημοσύνης; « Παρέβαλεν, ὁ Μόσχος διηγεῖται, ἀδελφὸς τῷ Ἀββᾷ Ἠλίᾳ τῷ ἡσυχαστῇ εἰς τὸ ὄδιον τοῦ σπηλαίου τοῦ Ἀββᾶ Σάβα, καὶ λέγει αὐ-

τῷ. Ἀββᾶ, εἰπέ μοι ῥῆμα· ὁ δὲ γέρων λέγει τῷ ἀδελφῷ· ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων ἡμῶν ἠγαποῦντο αἱ τρεῖς ἀρεταί, ἡ ἀκτημοσύνη, ἡ πραότης, καὶ ἡ ἐγκράτεια· νῦν δὲ κρατεῖ εἰς τοὺς μοναχοὺς ἡ πλεονεξία, καὶ ἡ γαστριμαργία, καὶ ἡ θρασύτης.» Καὶ κατωτέρω· «ἔλεγεν ὁ Ἀββᾶς Ἀθανάσιος, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν ἀκτημοσύνην ἐτήρησαν μέχρι θανάτου, ἡμεῖς δὲ ἐπλατύναμεν τὰς κοιλίας ἡμῶν καὶ τὰ βαλάντια.» Ἀλλαχοῦ δέ· «ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν περὶ σπουδαίων ἦν τὸ ἀπερίσπαστον· νῦν δὲ πράττει ἐπὶ ἡμῶν χύτρα καὶ χείρεργον.» Καὶ πάλιν· «ἔλεγεν ὁ Ἀββᾶς Ἀλέξανδρος τοῖς ἀδελφοῖς, οἱ πατέρες ἡμῶν ἐδίωκον τὰς ἐρήμους καὶ τὰς θλίψεις, ἡμεῖς δὲ διώκομεν τὰς πόλεις καὶ τὴν ἄνεσιν.« (19). Ἡ μαρτυρία τοῦ Μόσχου προσέρχεται εἰλικρινὴς καὶ ἀνυπόπτευτος. Παρελύθη ὁ κανὼν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου· ἡ ἔρημος μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον πρὸς τὴν πόλιν ἐξοκέλλει. Καὶ τὴν μὲν θεολογικὴν παιδείαν καὶ ἱερομάθειαν διαδέχεται ἡ δημώδης ἁγιογραφία· ὁ δὲ μοναχισμός, σύστημα ἠμιλαϊκόν, οὕτω προβάδην ἐξαπλοῦται, ὥστε παρ' ὀλίγον σύμπασα ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία ὁμοιάζει πελώριον μοναστήριον.

Ἐκ τῶν συγκεχυμένως ἄχρι τοῦδε ῥηθέντων συγκεφαλαιοῦμεν τὰ ἑξῆς.

Α΄. Ἡ ἐπίμονος τῆς Αἱρέσεως ἐπίθεσις κατὰ τῆς δογματισθείσης ὀρθοδοξίας ἐπασχολεῖ τὴν δραστηριότητα τῶν Ἱεραρχῶν εἰς ἀγῶνας ἀτελευτήτους, διηνεκῶς καταναλίσκει καὶ νοῦν καὶ πᾶσαν τούτων πρακτικὴν ἐνέργειαν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ προσβαλ-

λομένου δόγματος. Ἐξαιρέτως δ' ἀπὸ Β' ἄχρις Η' ἑκατονταετηρίδος, ἀδιάλλακτος πόλεμος κροτεῖται ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ τάξει τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ὁ λόγος, ἐπιφοιτήσει παραδοσίμου τινὸς Πλατωνισμοῦ, κινεῖ μάχην τῇ πίστει, ἥτις καταφεύγει ὑπὸ τὴν ἀσπίδα τῆς Ἀριστοτελικῆς διαλεκτικῆς, καὶ εἰς τὸ κῦρος Συνόδων ἐπαλλήλων. Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα, ὀρθόδοξοί τε καὶ Αἱρεσιάρχαι εἰς οὐδὲν ἄλλο κυρίως καταγίνονται, ἢ εἰς ἀμφισβητήσεις μεταφυσικῶν ζητημάτων, εἰς φιλονεικίας θεολογικὰς, ἃς ὁ μονάρχης, ὡς ἐπὶ τὰ πολλὰ, διέλυσεν ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων.

Β' Ἐνῷ δὲ ἡ ἀνωτέρα τάξις τῆς κοινωνίας, ἡ διανοητικὴ ὀλιγαρχία, τὰς ἰδίας δυνάμεις κατατρίβει εἰς τοιούτους ἀγῶνας, ἡ δὲ μοναρχία, εἰς συνεχεῖς ἐκστρατείας ἐξερχομένη, ὀλιγωρεῖ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν, ἡ κατωτέρα τάξις τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας ὑφίσταται μεγάλην τινὰ μεταβολήν. Τὸ τάγμα τῶν μοναχῶν, τάγμα ἐκ μὲν καταβολῆς λαϊκὸν, διὰ δὲ τὰς ἕξεις ἀπαίδευτον, καὶ πρό τινος περισσεῦσαν, ὠφελούμενον ἔνθεν μὲν τῶν θεολογικῶν περισπασμῶν, ἔνθεν δὲ τῆς ὀλιγωρίας τῶν βασιλέων, εἰσβάλλει εἰς τὴν λαϊκὴν κοινωνίαν, ἐνεισάγει πολλὰ τῶν μοναστικῶν ἐθίμων, ἐξιδιάζεται, προερχομένου τοῦ χρόνου, μέγα μέρος τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας, ἥτις ἐκληρώθη μόνοις τοῖς ἱερωμένοις, καὶ πληθύνει μὲν τ' ἀντικείμενα τοῦ κοινοῦ σεβάσματος, πλατύνει δὲ τὸν κύκλον τῆς δημώδους λατρείας· τέλος πάντων, σχηματίζει κτηματολόγιον ὑπέρογκον, ἀσυγκρίτως πλουσιώτερον τοῦ καθ' αὐτὸ ἐκκλησιαστικοῦ κτηματολογίου.

Γ'. Ἀναγκαία προκύπτει ἐντεῦθεν ἡ ἱστορικὴ διάκρισις τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς* πολιτεύσεως καὶ τῆς *Μοναχικῆς*· διάκρισις, ἥτις δὲν ἐπιφαίνεται μὲν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ, οἴκοθεν, ὅμως, δηλοῦται ἐν τῇ πολιτικῇ. Κατά τινα χρόνον ὡρισμένον, ἡ πορεία τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ τοῦ μοναχισμοῦ διαστέλλονται ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε ἡ ἐνέργεια τῶν δύο τάξεων ἐπὶ τῆς λαϊκῆς κοινωνίας ἀποβαίνει καὶ ἄνισος ἅμα καὶ διάφορος. Ναὶ μὲν τὸ μοναχικὸν σχῆμα πρὸ πολλοῦ ἐτάχθη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διάγει ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν αὐτῆς· ἀλλ' ἐνῷ ἡ Ἐκκλησία δαπανᾷ τὰς προσόδους της εἰς πολέμους κατὰ βαρβάρων, ἐνῷ δαψιλεύῃ τὸν πλοῦτον αὐτῆς, μισθοδοτοῦσα τοὺς στρατοὺς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ Μαυρικίου, τοῦ Ἡρακλείου, τοῦ Πωγωνάτου καὶ ἑτέρων βασιλέων, τὰ μοναστήρια, ὅμως, προβαίνουσιν ἀδιακόπως εἰς αὔξησιν καὶ εὐπορίαν, οἱ δὲ μοναχοὶ οὕτως ἤδη ἐν τῇ ἀφοσιώσει τοῦ πλήθους ἐκραταιώθησαν, ὥστε κληρικὸς καὶ μοναχός, Ἀρχιερεὺς καὶ Ἡγούμενος κατ' ἄλλο τι πλέον δὲν διαφέρουσιν, ἢ ὅτι ὁ μὲν πρῶτος ἐξαρτᾶται ὑπὸ ἀρχηγῶν ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ πολιτικῶν, ὁ δέ, χάριν τοῦ σχήματος, διαιτᾶται πλούσιος, καὶ σχεδὸν ἀνεξάρτητος.

Δ'. Ἀλλ' ἡ ἐπέμβασις τοῦ μοναχικοῦ τάγματος εἰς τὰ λαϊκά, πρῶτον μὲν μερικεύει, ἐξελληνίζει τὴν πίστιν, ταύτην τῷ ἀναφυομένῳ τότε πατριωτικῷ αἰσθήματι προσοικειοῦσα, καὶ συσσαρκοῦσα, τρόπον τινά· εἶτα δὲ προκαλεῖ μέτρα ὡρισμένα νὰ καταβάλωσι τὴν Αἵρεσιν διὰ παντός· ὥστε ἡ Νεοελληνικὴ ἀναστοιχείωσις ὀφείλει χάρι-

τας τοσαύτας τῇ ἐμπολιτεύσει τοῦ σχήματος αὐτοῦ, ὅσας καὶ τῇ δογματοθεσίᾳ τῶν Συνόδων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Μωάμεθ καὶ Σαρακηνοί.

Τὰ βάρβαρα γένη ῥέπουσιν ὁρμεμφύτως πρὸς τὰς ἑστίας τῶν πολιτισμῶν, καθὼς οἱ ὑπὸ σεισμῶν ἐκσαλευόμενοι βράχοι κρημνωδῶς ῥέπουσι πρὸς τὴν πεδιάδα. Παράδοξος συντελεσιουργία τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ! Τὴν ζύμην τῆς ἐξευγενίσεως συνήθως παρασκευάζουσιν αἱ πολυάνθρωποι καὶ εὐνομούμεναι πόλεις, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ῥώμη, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Κωνσταντινούπολις. Τίς, ὅμως, ἐν τῷ καθήκοντι χρόνῳ τὸν ὀργασμὸν καὶ τὴν τάξιν ἐπετάχυνεν; Ἡ βαρβαρότης, τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, ἢ τοῦ δάσους· αὐτά, ἅπερ οἱ κατὰ καιροὺς αὐτόπται τῶν καταστροφῶν ἐπωνόμασαν *θεότητος* μάστιγας.

Ἐνῷ ἡ Ἀνατολή, ἐσωτερικῶς μὲν ἀνεπτύσσετο καθ' ὃν τρόπον ἐξέθεμεν ἀνωτέρω, ἐξωτερικῶς δὲ ἐταλαντεύετο ἀντιμαχομένη νῦν μὲν κατὰ τῶν ἀξιώσεων τοῦ Πάπα, νῦν δὲ κατὰ τῶν Λογγοβαρδικῶν εἰσβολῶν, καὶ ἐπωδύνως, οὕτως εἰπεῖν, ἐῤῥυμούλκει τὸ κλυδωνιζόμενον πλοῖον τῆς Δύσεως, ἰδοὺ προβαίνει ἐκ παραλίων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅστις προωρισμένος εἶναι νὰ σχίσῃ τὸν γεωγραφικὸν χάρτην τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, νὰ θραύσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ

ἐκκλησιαστικὴν ἑνότητα, ἥτις ἀπὸ πτώσεως τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας συνέδεσε Δύσιν πρὸς Ἀνατολὴν, καὶ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν μεσαιῶνα τὴν γενικωτέραν καὶ μᾶλλον ἀποτελεσματικὴν ἐπανάστασιν.

Ὁ Μωαμεθισμὸς ἀναλογεῖ πρὸς τὴν μετὰ Χριστὸν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς ἀνελόγησε τὸ πάλαι πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἡ ἐπιβολὴ τῶν Περσῶν. Ἐπισπεύδονται διὰ τῆς μάστιγος ταύτης καὶ κατορθοῦνται πάνθ' ὅσα συντελοῦσιν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀποκατασταθέντος ἤδη βαρβαρικοῦ φυράματος, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν διαφόρων ἐθνοτήτων, εἰς τῶν διεθνῶν σχέσεων τὴν στερέωσιν. Ὅπουπερ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας ἂν θέσῃς τὸν δάκτυλον, ἅπτεσαι τῆς ἐπηρείας τοῦ Μωαμεθισμοῦ. Ἡ σάλπιγξ τοῦ λαοσυνάκτου τῆς Ἀραβίας, ἣν Ἀποκαλύψεως σάλπιγγα συμφώνως ἐνόμισαν οἱ σύγχρονοι, ἐξυπνίζει ληθαργίζοντα πάθη, κλονεῖ καρδίας βασιλέων καὶ λαῶν, συνταράσσει τὴν οἰκουμένην ἕως περάτων, καὶ μεταδίδει πρός τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν ἠλεκτρισμὸν, οἱ σπαραγμοὶ τοῦ ὁποίου προξενοῦσι μετ' οὐ πολὺ τὴν ἔκρηξιν τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως. Ἀλλὰ καὶ κρίσιμος, ἀλλὰ καὶ προσφορωτάτη ἡ στιγμὴ, καθ' ἣν ὁ μέγας οὗτος περισπασμὸς ἐπέρχεται νὰ καταθορυβήσῃ τὴν Εὐρώπην. Πότε γὰρ ἐμφανίζεται τοῦ Κορανίου ἡ σημαία; Τῇ ὥρᾳ αὐτῇ, ὅτε ὁ Περσικὸς ἀκινάκης, τοῦ ἀρχαίου κόσμου τὸ φόβημα, συντρίβεται ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ Χοσρόου. Καὶ ἐπειδὴ ἡ κατὰ τῆς Εὐρώπης

γιγαντομαχία τῆς βαρβαρότητος δὲν πρέπει νὰ διακοπῇ, ἰδοὺ ἄλλος τις βάρβαρος ἀκμαιότερος προσέρχεται ἀντὶ τοῦ ἐκνευρισθέντος Πέρσου. Ὁ Μωάμεθ παρουσιάζεται ἀκριβῶς καθ' ἣν ὥραν μέλλουσι νὰ τεχθῶσι τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης αἱ δραστηριώτεραι ἐθνότητες· ὅτε σχίσματα πολύμορφα τὴν συγκέραστον ὕλην τοῦ πολιτισμοῦ μέλλουσι νὰ διαχωρίσωσιν εἰς ἰδιοσύντακτα ἀθροίσματα, εἰς ἐθνικὰς ὁμάδας, εἰς κοινωνίας εὐκράτους καὶ συμφυεῖς. Ἡ δὲ ἀλαλὴ τῶν Ἀράβων πρῶτον μὲν συμπυκνοῖ τοὺς ζυγοὺς τῆς χριστιανωσύνης, εἶτα δὲ κατὰ τὸ εἰκὸς διαιρεῖ αὐτοὺς ἀρτίως καὶ εὐτάκτως. Τίς γὰρ ὁ ἀληθινὸς ὑποκινητὴς τοῦ σχίσματος Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, εἰμὴ ὁ Μωαμεθισμός; Εἰς τίνος δ' ἄλλου τὴν λύσσαν ὀφείλει ἡ Εὐρώπη τὰς Σταυροφορίας, τῆς πολεμικῆς τέχνης τὴν πρόοδον, τὴν παρακμὴν τοῦ τιμαριωτισμοῦ, τὴν ἀνάγκην γενικῆς τινος ὁμοσπονδίας; Τίς διὰ διωγμῶν ἐπαλλήλων ἀναποσπάστως ἐπροσήλωσε τοὺς πατέρας μας εἰς τὸν ἐθνοσωτήριον τῆς ἑαυτῶν πίστεως σταυρόν; Τίς ὁ ἀπωθήσας ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ἰταλίαν, τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰ λείψανα, καὶ οὕτως ἐπισπεύσας ἐκεῖ τὴν ἀναπτέρωσιν τῆς φιλοσοφίας, τῶν γραμμάτων, τῆς καλλιτεχνίας; Καὶ ἐπὶ τέλους, τίς τὸν Ἑλληνισμὸν αὐτὸν ἐν λουτρῷ αἵματος καθήγνισεν; Ὁ Ἰσλαμισμός.

Γνωστὴ ἡ οὐσία τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ἄπεπτον, ἀσυγχώνευτον κρᾶμα Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, μῖξις τερατώδης Ἑβραϊσμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ποικιλλομένη μὲν διὰ πλασματωδῶν διηγημάτων, τερπόντων ἢ ἐκ-

πληττόντων τὴν φαντασίαν λαῶν ἡμιαγρίων, ἀπ᾽ ἀρχῆς δ᾽ ἄχρι τέλους πνέουσα πάθος κομματικὸν, καὶ θρησκομανίαν.

Καθὼς δὲ τὰ τρία ἑτερογενῆ στοιχεῖα τὰ προεδρεύσαντα εἰς τὰ γενέθλια καὶ τὴν παιδαγωγίαν τοῦ Μωάμεθ, οὕτω καὶ τρεῖς τινες ἰδέαι συνέρχονται καὶ ὑπερέχουσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του. Ὁ πατὴρ τοῦ βαρβαροπροφήτου ἦν εἰδωλολάτρης, ἡ δὲ μήτηρ Ἑβραία τὸ θρήσκευμα, ὁ δὲ διδάσκαλος, ὡς ᾄδεται, αἱρετικός τις χριστιανός. Τὸ μητρικὸν δόγμα τῆς μονοθεΐας, δόγμα ἁπλούστερον καὶ πρὸς ἀπολίτευτον φῦλον καταληπτότερον, ὑπερίσχυσε τῶν ἑτέρων δύο ἐν τῷ νεωτερισμῷ. Ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ὁ Μωάμεθ ὀνειρώττει προφήτας, φυλλολογεῖ τὴν Πεντάτευχον, οἰστρηλατεῖται θαυμάζων τοῦ Μωϋσέως τὴν ἀποστολήν. Παραγενόμενος δὲ εἰς Αἴγυπτον, νέος ἔτι καὶ φαντασιοκόπος τὸ ἦθος, σκανδαλίζεται βλέπων χριστιανοὺς, σεβομένους σανίδας τινὰς, ἃς παρὰ τὸν Δεκάλογον ἱερὰς εἰκόνας ὠνόμαζον, μᾶλλον δ᾽ ἀγανακτεῖ παρατηρῶν ἐνταῦθα ἐπισκόπους, ἱερεῖς, μοναχοὺς, ἐν ῥαθυμίᾳ καὶ εὐπορίᾳ βίον ἄνετον διάγοντας. Μὴ παρέλθωμεν, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς αἱρέσεως, ἡ μανία τοῦ νεωτερισμοῦ εἶχον εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας λύσει πάντα δεσμόν. Ἐκαινοτόμησε γὰρ ὁ πολιτισμός· ἦλθεν ἐκ περιτροπῆς καὶ ἡ ὥρα τῆς ἐρήμου. Παράφορος τότε γενόμενος ὑπὸ δίψης προφητικῆς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβδαλλὰχ, καταστυγεῖ τόν τε Ἑβραϊσμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν, ὡς ἀνεπαρκεῖς ἤδη ἀποβάντας εἰς τὴν νομοθέτησιν τῆς πίστεως, ἑπομένως ἐκπεπτωκότας, ἢ μεταῤῥυθμίσεως δεομένους. Διὸ, τοὺς μὲν Ἑβραίους ἀκρίτως καταψηφίζει, τὰ δὲ ἔθιμα τοῦ

χριστιανισμοῦ καλεῖ εἰδωλολατρείαν, αὐτὸν δὲ τὸν ἐνσαρκωθησόμενον Μεσσίαν τῶν Ἑβραίων, καὶ καθ' ἡμᾶς ἐνσαρκωθέντα Χριστὸν, ἀποκαλεῖ ἄνθρωπον ψιλὸν, καί τοι προφήτην ἀξιοσέβαστον, καὶ πρόδρομον τοῦ Ἰσλάμ· διὰ τοιαύτης διπλῆς ἀποκηρύξεως ἐλπίζων ταχύτερον νὰ κρηπιδώσῃ τ' ὀνειροπόλημά του. Ὅθεν ὁρμώμενος, γράφει ἐν τῷ Κορανίῳ, « Λέγουσιν οἱ Ἑβραῖοι τὸν Ὀζαῒν υἱὸν Θεοῦ, οἱ δὲ χριστιανοὶ καλοῦσιν υἱὸν Θεοῦ τὸν Μεσσίαν· λαλοῦσιν ἀμφότεροι ὡς ἐλάλησαν οἱ αὐτῶν ἄπιστοι πατέρες. Ὁ Κύριος κολάσει τοιαύτας βλασφημίας. » — Προτιθέμενος δὲ τὸ κοινὸν σέβασμα τῶν Γραικῶν νὰ ὑπορύξῃ, ἐκφέρει τὴν ἑξῆς κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου καταδίκην. « Καλοῦσιν οὗτοι *Δεσπότας* τοὺς ἀρχιερεῖς αὐτῶν, καὶ τοὺς μοναχοὺς, καὶ τὸν Μεσσίαν, τὸν ἐκ Μαρίας τεχθέντα, ἐπιλανθανόμενοι, ὅτι ῥητὴν ἔχουσιν ἐντολὴν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν ὑπηρετῆσαι, τὸν Θεὸν αὐτὸν, οὗ πλὴν οὐκ ἔστιν ἄλλος. Ἀνάθεμα γοῦν αὐτοῖς, καὶ τοῖς συγκοινωνοῦσιν αὐτοῖς! Θέλουσιν οὗτοι διὰ τῆς ἑαυτῶν πνοῆς ἀποσκεδάσαι τὸ φῶς τοῦ Κυρίου· ἀλλ' ὁ Κύριος λαμπρότερον ποιήσει τὸ φῶς τοῖς ἀποτρεπομένοις ὀφθαλμοῖς αὐτῶν. Ἔπεμψε γὰρ ἐπὶ γῆς τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ πρὸς τὸ διακηρύξαι τὴν ἀληθινὴν πίστιν, καὶ στῆσαι τρόπαιον νίκης ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν ἄλλων θρησκευμάτων.—Μάθετε ὅσοι πιστοὶ, ὅτι ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ Γραικῶν εἰς μάτην καταβροχθίζουσι τὰ κτήματα τῶν πενήτων, ἑαυτούς τε καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους πλανῶντες ἀπὸ τῆς σωτηρίας! Κηρύξατε τοῖς ἀποταμιεύουσι χρυσὸν εἰς βαλάντια, καὶ ἀρνουμένοις τοῦτον δαπανῆσαι εἰς διά-

δοσιν τῆς ὀρθῆς πίστεως, ὅτι κόλασιν ὀδυνηρὰν κληρονομήσουσί ποτε. Ὁ χρυσὸς αὐτὸς, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον πεπυρακτωμένος, ἐπισφραγίσει τὸ μέτωπον αὐτῶν, καὶ τὰς πλευρὰς αὐτῶν, καὶ τοὺς νεφροὺς αὐτῶν· ὁ δὲ χορὸς τῶν μακαρίων ἐκβοήσει· ἰδοὺ, μιαροὶ, ὁ θησαυρὸς ὃν ἐθησαυρίσατε· ἄρτι ἀπολαύσατε αὐτοῦ. ! » (20)

Τοῦ ἐνθουσιαστοῦ δὲ τὴν ἀγανάκτησιν παρώξυνεν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὸ μυστήριον ἐν ᾧ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία περιετυλίσσετο. Μυστήρια, πολλάκις ἔλεγεν ὁ γόνος τῆς ἐρήμου τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς! Περίγελως, ἐμπαιγμὸς τῆς ὀρθῆς κρίσεως! Ἡ πίστις μυστήρια δὲν παραδέχεται· ὅτι δι' ἐμοῦ γνωστὸς ἤδη ὁ θεὸς, καὶ γνωστοὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ γνωστὰ πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ. Διὰ τοῦτο ὑμεῖς, ὁ λαὸς Κυρίου, ὁ προωρισμένος εἰς τὸ κράτος τῆς οἰκουμένης, καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς, ἀποστρέψατε τὰς καρδίας ἀπὸ δογμάτων ἀνθρωπίνων, ἀπ' ἀλλοτρίων παραδόσεων, ἀπ' ἐθίμων τῶν Γραικῶν! Οὔτε μυστηρίων καὶ διερμηνεύσεων χρήζει ἡ πίστις ἡ πρὸς τὸν ἕνα Θεὸν, οὔτε καλογήρων καὶ καλογραιῶν, οὔτε πολυτιμολίθων καὶ χρυσῶν εἰκόνων, οὔτε ἄλλου τινὸς ἐκ τῶν πολλῶν δι' ὧν ἡ μωρία τῶν Γραικῶν τὴν καθαρὰν τοῦ θεοῦ λατρείαν παρεμόρφωσε. — Σημειωτέον, ὅτι ὑπὸ τ' ὄνομα Γραικῶν ἐμπεριελάμβανον τότε πάντες οἱ βάρβαροι τῆς Ἀνατολῆς τὴν ὅλην χριστιανωσύνην. Ὅθεν ὁ Μωάμεθ, τὸν ἱερὸν πόλεμον ὑπὲρ πίστεως κηρύττων, ἀναβοᾷ· « Ὅσοι πιστοὶ, πολεμήσατε τὸν μὴ πιστεύοντα εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον θεόν! Πολεμήσατε Ἑβραίους τε καὶ χριστιανοὺς, τὴν πίστιν τὴν ἀληθινὴν μὴ πρεσβεύοντας! » Ἐξαιρῶν

δὲ ῥητῶς τὰ δύο ἕτερα πρόσωπα τῆς Τριαδικῆς Θεαρχίας, προστίθησιν· « Οὐδεὶς γὰρ ἄλλος Θεός, πλὴν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ τούτου:» Εἶτα δὲ προσεπιλέγει· « Ὁ Θεὸς τὴν καρδίαν τῶν Γραικῶν ἐσφράγισεν ἐν ἀμαθείᾳ τυφλῇ, ὅθεν πεσοῦνται ὅσον οὔπω· ἡ γὰρ δίκη τοῦ Θεοῦ ἀλάνθαστος. Πάσης οὐκοῦν ἁμαρτίας καθαρισθήσεται τὸ πρῶτον στράτευμα, ὅπερ στήσει τὴν πολιορκίαν κατὰ Κωνσταντινουπόλεως! »

Ἐκ τῶν βραχέων τούτων πρόδηλον γίνεται, ὅτι ἡ φωνὴ τῆς ἐρήμου, ἡ ἀγρία καὶ ἀνήμερος αὕτη τῆς Ἀραβίας φωνή, ἔτεινεν εἰς τὸ καταστρέψαι διά τινος ἀναχρονισμοῦ, τὸ πρόσχημα τῆς μονοθεΐας ἔχοντος, πᾶν ἱστορικὸν προηγούμενον· εἰς τὸ κατεδαφίσαι τῇ στάθμῃ πίστεώς τινος ἀπολύτου τὴν αὐθεντίαν τοῦ λόγου, τὰς πεποιθήσεις ἐπαλλήλων πολιτισμῶν, τὰς παραδόσεις τῶν αἰώνων, πᾶν σεβάσμιον μνημεῖον τῆς ἀρχαιότητος, πᾶσαν κατάκτησιν τοῦ πνεύματος, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης. Πῶς δ' ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ τοιαύτη παγκοσμία καὶ παντολέτειρα ἀποστολή; Δυνάμει τοῦ ξίφους· πυρὸς καὶ μαχαίρας δικαιώματι. Ἰδού, τὸ σύνθημα τοῦ λυσσώδους ἐνθουσιασμοῦ! Ἢ ἡ οἰκουμένη θέλει προσκυνήσῃ τὸν Θεόν, στρεφομένη πρὸς Μέκκαν, ἢ ἔρημος γένοιτο ἡ οἰκουμένη! Ἰδοὺ τὸ κύριον ἄρθρον τῆς πίστεως! Ἀνάθεμα λοιπόν, καὶ τῇ ἱστορίᾳ, καὶ τῇ πείρᾳ, καὶ παντὶ προϊόντι τῆς διανοίας! Ἀνάθεμα πρὸς τοὺς προηγουμένους ἀγῶνας, πρὸς μαρτύρια, καὶ δόξας, καὶ στεφάνους τῆς ἀνθρωπότητος! Κυρίως δὲ ἀνάθεμα πρὸς τοὺς ἀπίστους, τοὺς ἀποτολμῶντας δι' εἰκόνων καὶ ζωγραφιῶν νὰ ἰνδαλματίσωσι

τὸ σχῆμα τῆς θεότητος, τῆς ἀδυσωπήτου θεότητος ἐκείνης, εἰς τὴν ἐποπτείαν τῆς ὁποίας ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, εὐσεβῶς πράττουσα, ὀφείλει ἐν ἀκαρεῖ ν' αὐτοχειριασθῇ!

Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου, τρία τινὰ στοιχεῖα πολέμια εἶχε νὰ καταβάλῃ ὁ Ἰσλαμισμὸς, τὴν εἰδωλολατρείαν, τὸν Ἑβραϊσμὸν, καὶ τὸν Χριστιανισμόν. Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ τοὺς Ἑβραίους, οὗτοι, πλανῆται ὄντες, καὶ ὑπὸ ἐθνικὴν ἔποψιν ἀπάτριδες, ἔτι δὲ μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπίστων, ὡς ἐκ τῆς κοινῆς περιτομῆς, προσφυεῖς τῷ Ἰσλαμισμῷ, εὐκόλως ἤθελον κατὰ τὸ φαινόμενον καταδαμασθῆ. Ἔμενον δὲ ἡ εἰδωλολατρεία, ἣν ἐν τοῖς τότε χρόνοις ἀντεπροσώπευεν ἡ Περσία, καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, παριστανόμενος ὑπὸ τῶν Γραικῶν.

Αἱ περὶ Ἑβραίων προσδοκίαι τῶν Ἀράβων δὲν ἐματαιώθησαν. Καταβληθέντων δὲ πλήθους Ἀράβων, καὶ Ἑβραίων, ζῶντος ἔτι τοῦ Μωάμεθ, ὁ λαοσυνάκτης ἔτρεψε τὸν νοῦν πρὸς τὰ ἕτερα δύο ἀντίζηλα μέρη, τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Γραικούς. Ὅθεν, χαράξας σφραγῖδα φέρουσαν τὴν ἐπιγραφὴν **ΜΩΑΜΕΘ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΘΕΟΥ**, καὶ ἀναβὰς ἐπὶ τὸ βῆμα, ὅθεν συνήθως ἐδίδασκε τοῖς λαοῖς, τάδε ἐξεφώνησε· « Μουσουλμάνοι, σκοπεύω νὰ ἐκλέξω πρέσβεις μεταξὺ ὑμῶν, ἵνα πέμψω αὐτοὺς πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς. Μὴ γοῦν ἀντιτείνητε τῷ θελήματί μου, μήτε λάβητε παράδειγμα τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσραὴλ, ὅστις ἠπείθησε τῇ φωνῇ τοῦ Ἰησοῦ τῆς Μαρίας! » Οἱ Ἄραβες ἀνέκραξαν ὁμοφώνως· « Ἀπόστολε Θεοῦ, ἐπικαλούμεθα τὸν οὐρανὸν, ὅτι ὑπακούσομέν

σοι μέχρι θανάτου. Πρόσταξον δή, καὶ ἐκτελέσομεν τὰς πρεσβείας σου. »

Ἡ πρώτη πρεσβεία τοῦ Μωάμεθ, τοὐλάχιστον ὡς οἱ Ἄραβες χρονογράφοι διηγοῦνται, ἀπεστάλη εἰς Περσίαν. Ὁ τότε βασιλεύων Χοσρόης προσεκάλεσεν εὐθὺς τὸν διερμηνέα του διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἐγγράφου· ἀκούσας ὅμως, διὰ στόματος τούτου, ὅτι παρὰ πᾶσαν Ἀσιανὴν ἐθιμοταξίαν Μωάμεθ τις Ἀπόστολος Θεοῦ ἀφελῶς τε καὶ ἀπερίσσως προσηγόρευε *Χοσρόην τὸν Περσάρχην*, ἥρπαξε τὸ γράμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ διερμηνέως καὶ ἐξέσχισεν αὐτό. Πρὸς δὲ τὸν αὐτοκράτορα Ἡράκλειον διεπρεσβεύθη ὁ Δοχίας, Ἄραψ μὲν τὸ γένος, ἀνὴρ δὲ πρᾶος καὶ συμβιβαστικός. Ὁ διερμηνεὺς τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς μετέφρασεν ὡς ἐφεξῆς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μωάμεθ.

« *Ἐν ὀνόματι τοῦ οἰκτίρμονος καὶ πολυελέου Θεοῦ.*

Μωάμεθ, *υἱὸς Ἀβδαλλάχ, ἀπόστολος Θεοῦ,*

Ἡρακλείῳ, αὐτοκράτορι Ῥωμαίων, χαίρειν. »

« Εἰρήνη τοῖς πορευομένοις ἐν ὁδῷ πίστεως ἀληθινῆς!
« Βασιλεῦ ! Δέχθητι τὸν Ἰσλαμισμόν. Πρὸς Θεοῦ, ἀσπά-
« σθητι αὐτόν. Γενοῦ Μουσουλμάνος. Ὅτι διπλοῦν τὸν
« μισθὸν ἕξεις παρὰ τῷ Θεῷ. Ἄλλως, ἔνοχος εἰδωλολα-
« τρείας παρουσιασθήσῃ ποτὲ εἰς τὸ φοβερὸν κριτήριον.
« Ὑμεῖς δὲ χριστιανοί, δεῦτε, παύσωμεν τὰς ἀμοι-
« βαίας διχονοίας. Μὴ πιστεύσωμεν, ἢ εἰς τὸν ἕνα καὶ
« μόνον Θεόν. Αὐτὸς γὰρ μόνος Κύριος, καὶ ἄλλον Θεὸν ὅ-
« μοιον ἑαυτῷ οὐκ ἔχει. Καὶ εἰ μὴ δεχθῆτε τὸ δόγμα
« τὸ ἀληθινόν, τοῦτο γοῦν ὁμολογήσατε, ὡς ἡμεῖς
« ἐσμὲν οἱ ἀληθινοὶ πιστοί. » (21)

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω μαρτυρίαν, ὁ Ἡράκλειος ἠκροάσατο προσεκτικῶς τὴν ἀνάγνωσιν, ἐπέθεσε τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ἐπὶ προσκεφαλαίου, (τοῦθ' ὅπερ ἔσωσεν αὐτὸν καὶ τὸ γένος αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἄραβα ἱστορικὸν), εἶτα δὲ στραφεὶς πρὸς τὸν Δογίαν συνδιελέχθη εὐμενῶς, καὶ ἐπὶ τέλους ἀπέπεμψεν αὐτὸν φιλοπεποιημένον μετὰ δώρων πλουσιωτάτων.—Ἕτεραι δὲ πρεσβεῖαι ἀκολούθως ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν ἐν ὀνόματι Ἡρακλείου ἀντιβασιλεύοντα κατ' Αἴγυπτον καὶ πρὸς τὸν τῆς Ἀβυσσινίας αὐτοκράτορα. Ὁ δεύτερος οὗτος ἠσπάσατο τὸν Ἰσλαμισμόν.

Ἐὰν τὸ ἀνωτέρω διήγημα ἀληθεύῃ, ὁ Ἡράκλειος ἐλογίσατο κατ' οὐδὲν οὐ μόνον τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ὕπαρξιν αὐτὴν τοῦ διαπρεσβεύσαντος ἀποστόλου, ὃν ἐξέλαβεν ὡς εἰκάζομεν πλάνον τινὰ καὶ ἀγύρτην, ἕνα τῶν πολλῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἀλλ' ἐπέπρωτο νὰ γνωρίσῃ μετ' οὐ πολὺ ὁ βασιλεὺς οἵας θυέλλας ἐκεῖνο τὸ γράμμα προεμήνυε, τίνος δὲ βαρύτητος ἦσαν ἔμπλεοι οἱ στομφαστικοὶ λόγοι τοῦ ἀγνώστου Μουσουλμάνου. Νέφη μέλανα τὸν Ἥλιον ἀπηγλύουν ἤδη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ὑπηκόων του Γραικῶν. Ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ῥωμαίων ἄρχεται πραγματικῶς τοῦ Νεοελληνικοῦ δράματος ἡ παράστασις. Ὁ Μωαμεθισμὸς ἐντεῦθεν, ὁ Παπισμὸς ἐκεῖθεν, ὁ μὲν γέννημα Ἀνατολῆς, ὁ δὲ θρέμμα Δύσεως, καὶ οὗτος μὲν δαίμων πολιτισμοῦ, ἐκεῖνος δ' ἐρήμου, ἀλλ' ἀμφότεροι τῇ αὐτῇ στιγμῇ ἐμφανισθέντες, παροξύνουσιν ἔκτοτε διὰ πλήξεων ὀδυνηρῶν τοῦ γένους ἡμῶν τὸ ληθαργωμένον σῶμα, σπασμοὺς ζωοφόρους ἐπάγοντες

εἰς τὰ ναρκώδη μέλη του. Μωάμεθ καὶ Πάπας παραλύουσι τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου, οὗτοι συμπαραστατοῦσιν εἰς τὴν κηδείαν τῆς βυζαντινῆς μοναρχίας, οὗτοι φιλονεικοῦσι τὴν κληρονομίαν της, οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ μέχρι τοῦ νῦν διατηροῦσι τὴν ἀναγκαίαν τῆς ἡμετέρας φυλῆς αἰσθαντικότητα, κεντρίζοντες τὰς πλευρὰς αὐτῆς, ὁ μὲν δεξιόθεν, ὁ δὲ ἀριστερόθεν. Παρῆλθον ἔκτοτε δώδεκα αἰῶνες, καὶ ὅμως, τὸ γένος ἡμῶν, κατά τινα δημώδη φράσιν, ἐπηρεάζεται εἰσέτι ὑπὸ *Παπικῆς τιάρας*. καὶ *Τουρκικοῦ φακιολίου*.

Αἱ ἐχθροπραξίαι κατὰ τῆς Αὐτοκρατορίας ἤρξαντο ζῶντος ἔτι τοῦ Μωάμεθ. Οἱ τούτου διάδοχοι Ἀβοὺ Βεκὴρ, καὶ Ὀμὰρ καταθραύουσιν ἐπανειλημμένως ἢ διὰ στρατηγημάτων τρέπουσιν εἰς φυγὴν τοὺς Γραικούς. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἡρακλείου Θεόδωρος νικᾶται, ὢν ἐπὶ κεφαλῆς 40,000 ἀνδρῶν· ὅθεν οἱ Σαρακηνοὶ τὴν Δαμασκὸν κυριεύσαντες, εἰσβάλλουσιν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐνταῦθα δὲ καταστρέψαντες καὶ τὸν Μανουὴλ, ἕτερον στρατηγὸν τῶν Γραικῶν, καταλαμβάνουσι τὴν Συρίαν, καὶ προχωροῦσιν εἰς Ἱεροσόλυμα.

Γνωσταὶ τῶν πολέμων τούτων αἱ λεπτομέρειαι. Ἡ φήμη τῶν Ἀραβικῶν τροπαίων καὶ ἐπαναστάσεων, διαδραμοῦσα τὴν Ἀνατολὴν, ἔφθασεν ἐν τοσούτῳ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως. ὅθεν βοὴ δειλίας ἠγέρθη πανταχόθεν. Τὰ σύμβολα τῶν δυσσεβῶν ὡδήγησε μέχρι τοῦ νῦν ἀδιαλείπτως τύχη ἀγαθὴ λάβαρα σταυροφόρα ἦσαν εἰς χεῖράς των. Ἀλλ᾽ ὅ,περ μᾶλλον ἀπεδειλία τοὺς χριστιανοὺς ἦν τὸ μῖσος τὸ ἀδιάλλακτον τῶν Σαρακηνῶν κατὰ τοῦ Γραικικοῦ ὀνόματος. Εἷς τῶν πρώτων Κα-

λίφων, ὁ ἀνωειρημένος Ἀβοὺ Βεκὴρ ἀπένειμε χιλιόδραχμον σύνταξιν ἐτησίαν πρὸς ἕκαστον Ἄραβα κατὰ Γραικῶν πολεμήσαντα, ὑπεσχέθη δὲ τὴν κυβέρνησιν τῆς Αἰγύπτου πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελεν ἐντεῦθεν ἐκδιώξει τὸν στρατὸν τοῦ Ἡρακλείου. Ἐπὶ δὲ Ὀμὰρ, ἐκυρίευσαν οἱ Σαρακηνοὶ 36,000 πόλεις, κωμοπόλεις, καὶ φρούρια, κατηδάφισαν 4,000 χριστιανικῶν ναῶν ἀντὶ τῶν ὁποίων ᾠκοδόμησαν Τζαμία 1,400, καὶ κατέσφαξαν ἀναρίθμητον λαόν. Πρὶν δὲ ἡ συμπληρωθῇ ἡ ἑκατονταετηρὶς ἀπὸ Μωάμεθ, οἱ Ἄραβες κατέκτησαν χώραν ἐκτεινομένην ἀπὸ Ἰνδοῦ μέχρις Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ Γαδείρων· Συρίαν, δηλονότι, καὶ Αἴγυπτον, Ἀφρικήν τε καὶ Ἱσπανίαν, πλὴν Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος, ἃς μόνον ἐμπαρόδως ἐλεηλάτησαν, σύραντες, ὅμως, μεθ' ἑαυτῶν 180,000 αἰχμαλώτων.

Τίς δὲ ἀδακρυτὶ δύναται νὰ περιγράψῃ τὰ παθήματα τῶν τότε χριςιανῶν; Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἀράβων ἐξορίζουσι, κολαφίζουσι, θανατοῦσι Πατριάρχας· θεσπίζουσιν, οἱ χριςιανοὶ νὰ μὴ συνδιαλέγωνται μετὰ Σαρακηνῶν περὶ πίςεως, νὰ μὴ κτίζωσιν Ἐκκλησίας, νὰ μὴ ποιῶσιν ἐπίδειξιν Σταυροῦ· πρὸς δὲ τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς ἐρημίτας ἐπιβάλλουσι φόρους ἀδρούς, διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν ὁποίων οὗτοι στενοχωρούμενοι ἐνεχυριάζουσι τὰ σκεύη τῶν Ἐκκλησιῶν, ἢ πωλοῦσιν αὐτὰ τοῖς Ἑβραίοις. Κωλύουσι δὲ πολλὰς τῶν ἱερῶν τελετῶν, ἐξαιρέτως τὰς παννυχίους ἀγρυπνίας, ἀλλὰ καὶ ναοὺς ἁγίους μεταβάλλουσιν εἰς ςαύλους ἀλόγων ζώων. Προςάζουσι, τὰ τέκνα τῶν χριςιανῶν ἄλλα γράμματα νὰ μὴ μανθάνωσιν, ἢ τ' Ἀραβικά· ἐπὶ δὲ τὰς χεῖρας τῶν πατέρων νὰ ἐγχαράσσωνται σημεῖα ἀνδραποδισμοῦ,

δθεν καὶ πολλοὶ φεύγουσιν εἰς τόπους διαφόρους. Τότε δὴ καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης βιασθέντες μεταφράζουσιν εἰς γλῶσσαν Ἀραβικὴν τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία των, οἷον τὸ Τριώδιον, τὰ Μηναῖα, τὴν Παρακλητικὴν, τὰς Λειτουργίας, καὶ ἄλλα τινά. Πολλοὶ δὲ τοῦ κλήρου, καθὰ καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιος, ὅστις ἤκμασεν ἄλλως εἰς χρόνον μεταγενέστερον, συγγράφουσιν ἀραβιστὶ λόγους τε καὶ κατηχήσεις, καὶ ὁμιλίας, καὶ εὐχὰς πρὸς στηριγμὸν τῆς κινδυνευούσης πίστεως. Ἐπὶ δὲ Ἰσαύρου, ὁ Ὀμὰρ ἐκώλυσε τὸν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ μυστηρίου ἀναγκαῖον οἶνον, ὅπως βιάσῃ δῆθεν τοὺς χριστιανοὺς ν' ἀρνηθῶσι τὸν Χριστόν. Ὅθεν ἐκ τῶν ἐναντιουμένων, τοὺς μὲν ἐπαίδευσε διαφόροις τιμωρίαις, τοὺς δὲ κατέσφαξε (22). Κατά τινας δ' ἐπαρχίας κατακτηθείσας οἱ βάρβαροι, τὴν κτηνωδίαν τῇ ἱεροσυλίᾳ συνδυάσαντες, ἔφθειραν τὰς ἱερωμένας παρθένους ἐπ' αὐτῶν τῶν Ἁγίων Τραπεζῶν.

Ἡ ἀστραπιαία ταχύτης τῶν κατακτήσεων, τὰ ἐνθουσιώδη νικητήρια, ἡ μαρτυρικὴ αὐταπάρνησις τῶν Ἀράβων ἐνέσπειρον τρόμον συνάμα καὶ θαυμασμὸν άπανταχοῦ. Ἴχνη αἱματηρὰ τῶν ἐπιδρομῶν των ἔμειναν ἐπὶ χρόνον μακρὸν εἰς Κύπρον, Ῥόδον, Κρήτην, καί τινας ἑτέρας νήσους τῆς Ἑλλάδος. Τὸ Σαρακηνικὸν ὄνομα ἀπέβη τοσούτῳ ἐπίφοβον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅσῳ σχεδὸν εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Κόρτες καὶ τοῦ Πιζάρρου κατέστη τὸ Ἱσπανικὸν ἐν Ἀμερικῇ. Δημώδεις δὲ παροιμίαι, τὴν ὀργὴν αἰνιττόμεναι τῆς θεότητος, ἀπέδοσαν εἰς τὴν σπάθην τῶν Καλίφων ἱλαστήριόν τινα ἀποστολήν. Ἀλλὰ καὶ ἱερεῖς χριστιανοὶ, καὶ πεπαιδευμένοι, ὧν τὰ συγγράμματα σώ-

ζονται, δὲν ἔλειψαν νὰ προσαυξήσωσι τὴν φρίκην, ἣν ἐνεποίει τὸ ὄνομα αὐτὸ, χρησμοδοτοῦντες τὴν μῆνιν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὴν μέλλουσαν κοσμοκρατορίαν τῶν βαρβάρων. Οὐκ ὀλίγον δὲ συνήργησεν ἡ πρόληψις αὕτη εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ὅπου μάλιστα δὲν ἴσχυεν ἡ ἐνέργεια τῆς κεντρικῆς Ἐκκλησίας, ἐκεῖ ὁ τρόμος τῇ δεισιδαιμονίᾳ συνδυασθεὶς ἔτρεψεν ἐνίοτε τὸν βίαιον προσηλυτισμὸν εἰς αὐθόρμητον ἀποστασίαν. Ἡ δὲ πρὸς τὴν ἄρνησιν ῥοπὴ συνεπέσυρεν οὐ μόνον λαοὺς ἀπαιδεύτους περὶ τὰ θεῖα, καὶ εἰς διάθεσιν τῶν ἀλιτηρίων ἐμπεσόντας, ἀλλὰ, τὸ χεῖρον, καί τινας ἄνδρας διαπρεπεῖς. Ἔχομεν παραδείγματα στρατηγῶν αὐτομολησάντων παρὰ τῷ ἐχθρῷ, καὶ ἀπαρνηθέντων τὸ πάτριον θρήσκευμα. Ὡς δὲ πρὸς τοὺς Ἑβραίους, οὗτοι μεγάλην ἀντενέργειαν δὲν ἀντέταξαν. Τινὲς τῶν ἱεροδιδασκάλων τοῦ γένους τούτου νομίσαντες τὸν Μωάμεθ « εἶναι τὸν παρ᾽ αὐτοῖς προσδοκώμενον Χριστὸν » (23), προθύμως τὴν Ἀραβικὴν πίστιν ἐδέχθησαν.

Διαδιδομένου δὲ καὶ κρατουμένου τοῦ Κορανίου διὰ στόματος μαχαίρας, ὁ Μωαμεθισμὸς οὕτως ηὐθαδίασεν, ὥστε βαθμηδὸν διεφιλονείκησε τῷ χριστιανισμῷ τὸ πλεονέκτημα τῆς θεογνωσίας, τῆς λατρείας τὴν καθαρότητα. Ποῦ δ᾽ ἠρύσθη τοὺς λόγους τῶν ἀξιώσεών του; Εἴς τινα θείαν Ἀποκάλυψιν, ἣν ἐκήρυττεν ἱερωτέραν, καθὸ μεταγενεστέραν τῆς καθ᾽ ἡμᾶς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας. Καὶ πραγματικῶς· τὸ μεταγενέστερον τῆς τοῦ Μωάμεθ ἀποστολῆς τοσοῦτον ἐνίσχυσε τὴν Ἀραβικὴν μονοθεΐαν, ὅσον προηγουμένως ἡ Ἑλληνικὴ πολυθεΐα ἐμειονέκτησε κατὰ λόγον χρονολογικὸν πρὸς τὸν χριστιανισμόν. Ἡ γὰρ

πολυθεΐα δὲν ἀντέταξε τοῖς ἀποστόλοις ἐπιχειρήματα, ἔκ τινος ἱερᾶς Ἀποκαλύψεως πηγάζοντα, καὶ φέροντα λοιπὸν τοῦ Θεοῦ τὸ κῦρος· ἀλλ᾽ ὁ Μωαμεθισμός, καί τοι ὁμολογῶν τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ ἀποστολὴν, ἀντέταξε τῷ Εὐαγγελίῳ αὐθεντίαν τινὰ, θεόθεν πάλιν ἀποῤῥέουσαν, καὶ δῆθεν ἐπισημοτέραν. Ἐν ὀνόματι γὰρ τίνος ὁ Μωάμεθ ἐπροφήτευσεν; Ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Σαβαὼθ, εἰς τὸν λόγον τοῦ ὁποίου προλαβόντως ἐνεπνεύσθησαν ὁ Μωϋσῆς, καὶ ὁ Ἰησοῦς, οἱ προφῆται τῆς Παλαιᾶς, καὶ οἱ ἀπόστολοι τῆς Νέας Διαθήκης.

Κυριώτεροι, ὅμως, προβιβασταὶ τοῦ Μωαμεθισμοῦ ὑπῆρξαν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ὁ φιλόδοξος πόθος τῆς πανηγεμονίας, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἡ πρὸς τὰς ληστρικὰς εἰσδρομὰς καὶ τὴν πλανήτευσιν ῥοπὴ τῆς Ἀραβικῆς φυλῆς. Καὶ ἐπειδὴ βασιλὶς τῶν τότε πόλεων τῆς οἰκουμένης, κέντρον τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ καὶ Ἀσιανοῦ ἐμπορίου διεφημίζετο ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐνταῦθα ἐξ ἀρχῆς καὶ ὁ Μωάμεθ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπέστησαν τῶν προσηλύτων τοὺς ὀφθαλμούς. Ὅθεν, πρώτη λέξις, ἣν ἕως ἀπὸ σπαργάνων ψελλίζει ὁ δαίμων τῆς ἐρήμου, τὴν βασιλείαν τῆς γῆς ἐν τοῖς χρυσοῖς αὐτοῦ ὀνείροις ἐπορεγόμενος, εἶναι *Κωνσταντινούπολις*. Ἐνταῦθα ἡ πορφυρόστρωτος αὐτοῦ κοιτὶς, ὁ τῶν ἱερῶν ἀγώνων του ἀναπαυτήριος τόπος, ὁ κυπαρισσόφυτος παράδεισος τῆς ἐπαγγελίας του! Ἐνταῦθα τῆς παμβασιλείας του ὁ θρόνος, τὸ τέρμα τοῦ θεοστηρίκτου του προορισμοῦ! Τῆς Τρωάδος ταύτης ἅπαξ κυριευθείσης, τί πλέον ἀπελείπετο πρὸς τὴν τῆς ἀληθινῆς πίστεως οἰκουμενικότητα; Ἀδιοργάνωτος ἔτι οὖσα, καὶ ἀπεριφρούρητος ἡ λοιπὴ χριστιανωσύνη, ἀμαχητὶ

ἀκολούθως αὕτη παρεδίδετο τοῖς διαδόχοις τοῦ προφήτου. Ὅταν γὰρ αἱ πύλαι τοῖς ἀκροπόλεως ἀνοίξωσι, τὰ ὑποδεέστερα φρούρια ὑποχωροῦσιν.

Ἂς φαντασθῇ γοῦν ὁ ἀναγνώστης τὴν κατάπληξιν τῶν Βυζαντινῶν, ὅτε τεσσαράκοντα ἓξ ἐνιαυτοὺς μετὰ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Μωάμεθ, καὶ μόνους τεσσαράκοντα μετὰ τὴν τούτου ἀποβίωσιν, ταχυδρόμοι τινὲς κατεσπευσμένως ἐλθόντες ἐκ Κυζίκου διεθρύλλησαν, ὅτι στόλος πολύκροτος, τὸ ἡμισέληνον σημαιοφορῶν, ἡτοιμάζετο νὰ πλεύσῃ πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐβασίλευε τότε Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος, ἔγγονος Ἡρακλείου, ἀνὴρ εὐσεβής τε καὶ δραστήριος, ὅστις διὰ κατασκόπων τὴν ἐκστρατείαν προεγνωκώς, εἶχεν ἤδη ναυπηγήσει τριήρεις εὐμεγέθεις, καὶ προδιέθετε τὸν στρατὸν εἰς τὴν ἀντίστασιν. Ἀλλ' οἱ Σαρακηνοὶ δὲν ἐφοβήθησαν τὴν παράταξιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου, ὅστις περιέμενε τὸν ἐχθρὸν ἐν τῷ Προκλιανισίῳ λιμένι προσωρμισμένος. Ἀγκυροβολήσαντες οὐ μακρὰν τῆς Μαγναύρας, περὶ τὰ προάστεια τῆς πρωτευούσης, ἐνταῦθα καὶ τὴν ἀπόβασιν ἐτέλεσαν.

Τὰ προπύργια τῆς ἑπταλόφου μεγαλοπόλεως, καὶ οἱ ἀπειράριθμοι θόλοι τῶν ναῶν αὐτῆς ὑπερηφάνως ἐντεῦθεν ἐσχεδιάζοντο εἰς τὴν ὅρασιν τῶν βαρβάρων. Τέλος πάντων, οὗτοι, μετὰ μακρὰν προσδοκίαν, ἰδίοις ὄμμασιν ἀπὸ τῆς χρυσῆς Πύλης ἐπώπτευον τὴν θαυμασίαν βασιλίδα, τὸ καύχημα τῶν ἀνατολικῶν ποιητῶν, αὐτήν, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας, πολλάκις, μυθώδεσι διηγήμασιν ἀνεμεμιγμένον, ἔκρουσε κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τὴν εὔφλεκτον ἀραβικὴν φαντασίαν των.

Ὕμνος εὐχαριστίας θορυβώδης ἠγέρθη πρὸς τὸν *Ἀλλάχ*. Καὶ πῶς τῷ ὄντι δὲν ἦτον ἄξιος εὐχαριστίας ὁ θεὸς ἐκεῖνος, ὅστις πάντα μὲν τὰ γένη κατηνάγκασε νὰ ἐσθίωσι τὸν ἄρτον ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου, νὰ καλλιεργῶσι γῆν πολλάκις ἄφορον, νὰ ἐργάζωνται νυχθημερὸν, τοῖς δὲ ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ ἐπεφύλαττε τὴν ἀπόλαυσιν τοσούτων μόχθων καὶ ἱδρώτων; Ἰδοὺ πρὸ ὀφθαλμῶν τῶν πιστῶν τὸ καταγώγιον τοῦ πλούτου καὶ τῶν θησαυρῶν τῆς γῆς! Ἰδοὺ τὸ τέρμα τῆς δόξης, ὁ στέφανος τῆς πίστεως! Ἔτι μικρὰν αἵματος θυσίαν, καὶ ἡ ἐρυθρὰ σημαία τῶν Καλίφων θέλει κυματίσει μέχρι συντελείας κόσμου ἐπὶ τῶν τριῶν ἱεραπόλεων τῆς Ἀνατολῆς, Μέκκας, Ἱερουσαλὴμ, Κωνσταντινουπόλεως!

Ἐνῷ τοιαῦτά τινα οἱ βάρβαροι ἐν ἑαυτοῖς ἀνεπέμπαζον, ἐπὶ τῶν προπυργίων ἱστάμενοι οἱ Γραικοὶ ἐθεώρουν ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, καὶ τὰς ναυτικὰς παρασκευάς των. Θέαμα δὲ τῷ ὄντι τρομακτικὸν παρίστανον οἱ τετραπλοῖ ἐκεῖνοι στίχοι τῶν πλοίων, αἱ ἀπειράριθμοι τῶν ἀλιτηρίων σκηναὶ, τὰ ἡμίγυμνα σμήνη, ἅπερ οὐ μακρὰν πλανώμενα τῶν τειχῶν, ἐμυκτήριζον διὰ κραυγῶν καὶ νευμάτων τὴν ἀνδρίαν τῶν εἰδωλολατρῶν..... Ἀλλὰ τί δὲν ἐθαυματούργησαν πάντοτε, καὶ τί δὲν δύνανται νὰ θαυματουργήσωσι παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἡ ἔποψις τοῦ κινδύνου, ὁ ζῆλος τῆς πίστεως, ἡ στοργὴ πρὸς τὰς ἰδίας γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα; Ὁ θρησκευτικὸς τῶν Μουσουλμάνων ἐνθουσιασμὸς, διατρέχων τὸ μεταξὺ πολιορκητῶν καὶ πολιορκουμένων διάστημα, μεταδίδεται εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος, ἐμπυρεύει, ζωπυρεῖ τὸ αἴσθημα τοῦ

χριστιανοῦ, ἀναφλέγει τοῦ Γραικοῦ τὴν καρδίαν. Αἴφνης δὲ αἱ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κοινωνικαὶ ἀνωμαλίαι ἐξαλείφονται· τὸ τεράτευμα τῆς ἠθικῆς καὶ ἐθνικῆς δουλείας διαλύεται πρὸς ὥραν. «Πλεῖσται χιλιάδες ἀνδρῶν ὁπλίζονται ἐκ τῶν γεωργικῶν καταλόγων, καὶ τῶν βαναυσικῶν τεχνῶν, τῶν τε ἐκ τῆς Συγκλήτου Βουλῆς, καὶ τοῦ τῆς πόλεως δήμου.» Ἡ κοινωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐαγγελίζεται ἐν τῷ σημείῳ τοῦ πολεμουμένου Σταυροῦ, ἀνδροῦται ἀπέναντι τοῦ Ἡμισελήνου. Ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔνδυμα, τὸ τῆς κοινῆς σωτηρίας, αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔνδυμα τοῦ σήμερον χρόνου, περιέννυσι βασιλεῖς τε καὶ ὑπήκοον, δούλους τε καὶ δεσπότας, πλουσίους τε καὶ πένητας, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, γενναίους τε καὶ δειλούς. « Καθάπερ γὰρ τὰ φυτὰ ἀρδευόμενα αὔξεσθαι πέφυκεν, οὕτω καὶ ἡ πίστις ἡ ἡμετέρα πολεμουμένη μᾶλλον ἀνθεῖ, καὶ ἐνοχλουμένη πλεονάζει (24). » Τοιαύτη δὲ φρονήματος ἀπροσδόκητος μεταβολὴ πολλαχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀναφαίνεται, μάλιστα μετὰ Χριστόν· ὅθεν ὁ μετά τινας αἰῶνας ἀκμάσας Λουθῆρος δὲν ἔσφαλεν εἰς μόνα τὰ θαύματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὰς ἐλπίδας του περὶ Τούρκων ἐξοντώσεως ἐναποθέσας. « Δὲν ἐλπίζω, εἶπεν ἐμφαντικῶς ἔν τινι Συνόδῳ, ἔνθα συνεζητοῦντο τὰ χρειώδη πρὸς ἄμυναν τῶν χριστιανῶν, δὲν ἐλπίζω οὔτε εἰς τὰ τείχη μας, οὔτε εἰς τὴν κατὰ Τούρκων ὁμόνοιαν τῶν βασιλέων μας, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ *Πάτερ ἡμῶν*! »

Αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρξαντο ἀπὸ Ἀπριλίου μηνός. Ἐκροτήθη δὲ πολέμου συμβολὴ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πᾶσαν ἡμέραν μέχρι Σεπτεμβρίου, καὶ πολλάκις τῆς ἡμέρας ταυτο-

χρόνως δὲ ναυμαχίαι κατὰ θάλατταν συνήπτοντο. Οἱ Γραικοὶ ἀντέκρουον τὰς ἐφόδους τῶν βαρβάρων, ὡς λέοντες ἀγωνιζόμενοι, οὗτοι δὲ πεισματωδῶς ἐπανήρχοντο, νῦν μὲν προχωροῦντες μέχρι χρυσῆς Πύλης, ἄλλοτε δ' ἀντωθούμενοι ἕως τοῦ παραλίου. Χειμῶνος δ' ἐπελθόντος, ὁ ἐχθρικὸς στόλος ἄπρακτος ἐν Κυζίκῳ προσωρμίσθη· ἀλλὰ πάλιν ἔαρος ἐρχομένου, ἄρχεται ὁ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάττης πόλεμος· προβαίνει, ὅμως, ἀτελεσφορήτως, τῶν χριστιανῶν ἡρωϊκῶς ἀντιμαχομένων. Τὸ δὲ ἀκόλουθον ἔτος ἐπανακάμπτουσιν οἱ βάρβαροι, καὶ πάλιν ἀνωφελῶς. Ἐπανέρχονται καθ' ἕκαστον ἔαρ καὶ τετάρτην, καὶ πέμπτην, καὶ ἕκτην φορὰν, ἀλλὰ πάντοτε διαχειμάζουσιν ἐν Κυζίκῳ κατῃσχυμένοι, οὐδὲν ἰσχύοντες κατὰ Γραικῶν.

Τέλος πάντων, καὶ παρὰ τοῦ στρατάρχου αὐτῶν Μαυΐα, ἢ κατὰ τὸν Νικηφόρον, Χαλεῦ, διὰ παραινετικῶν λόγων φιλοτιμούμενοι, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Κορανίου περὶ νίκης κατὰ Γραικῶν ἔχοντες βεβαίαν, ἴσως δὲ καὶ τοὺς κινδύνους τῆς ἀποχωρήσεως προνοοῦντες, ὁμοφώνως οἱ Σαρακηνοὶ μὰ τὸν προφήτην ὀμνύουσι, κατωνειδισμένοι εἰς Αἴγυπτον να μὴ ἐπανέλθωσιν, ἀλλὰ διά τινος συσσώμου καὶ βιαιοτέρας ἐφορμήσεως τοὺς προμαχῶνας τῶν Γραικῶν ὑπερπηδῶντες, νὰ καταλάβωσιν αἰφνιδίως τὴν Πόλιν, καὶ τέλος νὰ διώσωσιν εἰς τὸν πόλεμον.

Αἱ συνεχεῖς πολιορκίαι, οἱ ἐπταετεῖς ἀγῶνες, αἱ ἀκαταλόγιστοι καὶ δυσθεράπευτοι ζημίαι εἰς ζωὴν ἀνθρώπων, κτηνῶν, πολεμεφοδίων, καὶ τροφῶν, εἶχον εἰς τοσοῦτω ἐξαντλήσει τὴν καρτερίαν τῶν Γραικῶν. Οἰω-

νοὺς ἀπαισίους προήγγελλεν ἡ συνέχεια τοῦ πολέμου· ἡ δὲ φήμη τῆς ἐπικειμένης φοβερωτέρας ἐφόδου μᾶλλον ἔτι τοὺς πολιορκουμένους κατέπληττε. Κακὰ σημεῖα ἐν τῷ οὐρανῷ φανέντα προεμήνυον παθήματα καὶ καταστροφάς.—Τί τὸ πρακτέον ἐν τοσαύτῃ ἀμηχανίᾳ ψυχῶν, καὶ ἀπορίᾳ μέσων; Ἆρά γε ὤφειλον οἱ χριστιανοὶ νὰ ἐπιμακρύνωσι τὸν πόλεμον, καί τοι στερούμενοι τῶν χρειωδεστάτων; Ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ τῶν ἀπίστων ἦτον ἀκούραστος, ἀκλόνητος· ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ παρέλευσιν ἑπταετοῦς μάχης εἶχεν ἀποβῆ παρ' αὐτοῖς ἄρθρον πίστεως, ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου. Ὤφειλον τάχα νὰ'παραδοθῶσιν εἰς τοὺς οἰκτειρμοὺς τοῦ ἐχθροῦ; Ἀλλ' ἡ ὠμότης αὐτοῦ, γενομένη πασίγνωστος, εἶχεν, ἕνεκα τῆς μακρᾶς ἀντιστάσεως, καταντήσει μέχρι παραφροσύνης.

Τοιαύτη τις ἦν τῶν πολιορκουμένων ἡ κατάστασις. Οἱ χρησμοὶ ἔῤῥεπον πρὸς τὸ τέλος. Ἦχουν πενθίμως τὰ σήμαντρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ αὐτονομία τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας προέβαινεν ἀνεπικωλύτως πλέον εἰς τὸν προκείμενον τάφον της. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ χριστιανισμὸς ἐψυχοῤῥάγει, οἱ δὲ ἄθλιοι πατέρες ἡμῶν περιέμενον ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὸν πέλεκυν τοῦ θανάτου νὰ πέσῃ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν, ἰδοὺ ἐν Ἡλιουπόλει τῆς Συρίας, ἄγνωστός τις τὸ πρὶν ἀρχιτέκτων καὶ μηχανικός, Καλλίνικος τοὔνομα, Ἕλλην μὲν τὸ γένος, Ἀράβων δὲ ὑπήκοος, ἐφευρίσκει εἶδός τι πυρὸς ῥευστοῦ καὶ ἀδιασβέστου, προσφόρου ἐν ναυμαχίαις, καὶ δυναμένου νὰ πυρπολήσῃ διὰ βραχέος πολυάριθμον στόλον.—Επιστατοῦμεν μιᾷ τῶν στιγμῶν ἐκείνων, καθ' ἃς ἡ

τῆς Θείας Οἰκονομίας ἀντίληψις τρανῶς ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἱστορίᾳ.—Ὁ Πωγωνάτος προσκαλεῖ ὡς εἶχε τάχος τὸν θεόπεμπτον μηχανικὸν, ὅστις σπεύσας εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρασκευάζει τὰ προσήκοντα πρὸς χρῆσιν τοῦ ἐφευρήματός του.

Ἦλθεν ἐπὶ τέλους ἡ ὥρα τῆς χερσαίας καὶ θαλασσίας ἐφόδου. Ὁ φερώνυμος Καλλίνικος δι' ἀντλητήρων καὶ σιφώνων ἐπιτηδείων ἐξακοντίζει ἐντεῦθεν μὲν κατὰ τῶν βαρβαρικῶν τριήρεων, ἐκεῖθεν δὲ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐφορμώντων, κρουνοὺς ὕδατος ἐμπυροειδοῦς, δι' οὗ καταφλέγει τὸν ἐναντίον. Τριήρεις, σκηναὶ, συσκευαὶ, ἄνθρωποι γίνονται πυρὸς κατανάλωμα. Τρισμύριοι Ἄραβες ἀποτίουσι διὰ θανάτου τὰς ἐξεμεσθείσας ὕβρεις κατὰ τῶν Γραικῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ περιβόητος Ἀϊοὺβ (Ἰώβ), σύντροφος τοῦ Μωάμεθ, καὶ κατ' ἰδίαν παρὰ τούτου ἐπιτετραμμένος τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πολὺς τὴν ἀνδρίαν καὶ τὴν θρασύτητα Ἀϊοὺβ ἐκεῖνος, οὗ τὸ σῶμα, ἀνευρεθὲν ἐπὶ Μωάμεθ Β'. καθὰ λέγουσιν οἱ Τοῦρκοι, ἔλαβε μεγαλοπρεπῆ ταφὴν εἰς τὰ προάστεια τῆς Ἑπταλόφου, ἐνῷ, πρὸς ἐκδίκησιν, τὸ σῶμα τοῦ Παλαιολόγου στερεῖτο κηδείας. Ἀπάραντες οἱ βάρβαροι κατέφυγον εἰς Κύζικον. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν καταιγὶς ἐπ' αὐτῶν προσπεσοῦσα, τὰ μὲν τῶν διασωθέντων πλοίων ἐβύθισε, τὰ δὲ συνέτριψεν ἐπὶ τῶν ἀκτῶν.

Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐν τοσούτῳ δὲν ἔμεινον ἄπρακτοι, τοὺς κινδύνους τῆς βασιλίδος θεωροῦντες ἀνεπικουρήτως. Ἡ κραυγὴ τῆς τραυματιζομένης μητρὸς, ἀντιβοήσασα μέχρι περάτων Ἀνατολῆς, ἀνεπτέρωσεν υἱϊκὸν

ἐπεκράτησαν, ἡ ἀδιαφορία καὶ ἀπάθεια. Χριστιανικὰ σώματα στρατιωτῶν, ἐκ πάσης τάξεως κοινωνικῆς συγκείμενα, συντάσσονται τῆδε κἀκεῖσε, πρὸς περισπασμὸν τῆς Ἀραβικῆς πολιορκήσεως, καὶ ἐπαναστατοῦσιν, ἢ λαφυραγωγοῦσι τὰς χώρας τῆς Συρίας. Οἱ δὲ Μαρδαῖται, εἰσβάλλοντες εἰς τὸν Λίβανον κρατοῦσι γῆν ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Μαύρου ὄρους ἕως Ἱερουσαλὴμ, καὶ χειροῦσι τὰς περιωπὰς τοῦ Λιβάνου. Σπουδαία δὲ ἐνταῦθα ἡ διήγησις τοῦ Θεοφάνους. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος ῥητῶς ἐπικυροῖ ὅ,τι ἀνωτέρω ἡμεῖς παρετηρήσαμεν περὶ ὀργασμοῦ κοινωνικοῦ, καὶ μεταμορφώσεως αἰφνιδίας τοῦ χριστιανικοῦ φυράματος. Οἱ δοῦλοι γίνονται ἐλεύθεροι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πίστεως, ἣν ἔχουσι κοινὴν μετὰ τῶν Κυρίων· τῶν δούλων δὲ συμπολεμούντων ἐν τῷ ἱερῷ πολέμῳ « τὸ βασίλειον τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ Θεοῦ φρουρεῖται. » « Πολλοὶ δοῦλοι, καὶ αἰχμάλωτοι, καὶ αὐτόχθονες, ὁ Θεοφάνης λέγει, κατέφυγον πρὸς τοὺς Μαρδαΐτας, ὥστε δι' ὀλίγου χρόνου εἰς πολλὰς χιλιάδας γενέσθαι. Καὶ ταῦτα μαθὼν ὁ Μαυΐας καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ ἐφοβήθησαν σφόδρα, συλλογισάμενοι ὅτι τὸ βασίλειον τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ Θεοῦ φρουρεῖται» (25).—Καὶ ἀληθῶς· ἡ φλὸξ τῆς ἀνταρσίας ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐξετείνετο. Στρατὸς 12,000 ἐπαναστατῶν ἀπέκλειε τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ συμμορίαι μὲν ληστῶν διέτρεχον τὴν Συρίαν, ἄλλαι δέ τινες εἰσέβαλλον εἰς Αἴγυπτον. Τούτων οὕτως ἐχόντων, οἱ Ἄραβες ἀπολέγονται, ὥστε ὁ ἀρχιστράτηγος αὐτῶν ζητεῖ τὴν εἰρήνην ὑποσχόμενος τοῖς Γραικοῖς φόρον ἐτήσιον 300 λιτρῶν χρυσοῦ, 50 ἀνδρῶν αἰχμαλώ-

των, καὶ 50 ἵππων εὐγενῶν. Ἡ εἰρήνη συνομολογεῖται.

Ἤγειρεν ἡ Εὐρώπη ἀνδριάντας εἰς νηματουργοὺς καὶ μεταξοκλώστας. Πότε δὲ καὶ ποῦ θέλει στηθῇ ὁ ἀνδριὰς τοῦ Καλλινίκου, αὐτοῦ ὅστις ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ κρισίμῳ ἔσωσε καὶ Ἑλλάδα, καὶ Εὐρώπην, καὶ χριστιανικὸν πολιτισμόν;

Οἴμοι τῆς ἀχαριστίας! Ὀνόματα ξένα στεφανοῦμεν, τυχοδιώκτας ἀπαθανατίζομεν, οὗτος δ' ὁ σωτὴρ τοῦ γένους ἡμῶν διατρίβει παρ' ἡμῖν ἀμνημόνευτος, λήθῃ περιτετραμμένος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. ΣΤ'.

Λέων ὁ Ἴσαυρος.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπηλλάγη. Τοῦ Μωάμεθ αἱ προῤῥήσεις ἀπέτυχον. Ἀντὶ δὲ νὰ προβῶσιν ἀπὸ τῆς κατακτηθείσης ταύτης βασιλίδος εἰς Ῥώμην, καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἐπίλοιπον Εὐρώπην νὰ πλημμυρήσωσιν, οἱ Ἄραβες ἐτράπησαν οἴκοι κακῆν κακῶς. Οἱ Γραικοὶ ἑώρτασαν, τὰ ἐπινίκια ψάλλοντες ὕμνους ἀκαθίστους εἰς τὴν προστάτιδα Θεοτόκον, τελέσαντες ἱπποδρόμια, πολυχρονίσαντες τὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ τοῦ κινδύνου διαλυθέντος, τὰ πράγματα τῆς πρωτευούσης ἐπανῆλθον ἀνεπαισθήτως εἰς τὴν προτέραν ἠρεμίαν.

Καὶ ὅμως ὁ ἠλεκτρικὸς σπασμός, ὃν ἐφ' ὅλην ἑπταετίαν μετέδωκεν εἰς τὸ ἡμέτερον γένος ἡ ἄποψις τοῦ θανάτου

ὤφειλε νὰ μὴ ἀποβῇ ἀλυσιτελής. Ἂν καὶ τὰ τότε χρονικὰ δὲν καταδεικνύουσιν ἐξηκριβωμένως τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἀποτελεσμάτων τοιαύτης ἐπαναστάσεως, ὅμως τὰ ἀπὸ τοῦδε καὶ ἑξῆς διατρέχοντα μαρτυροῦσι πρὸς τὸν παρατηρητὴν, ὅτι ἡ ἔκρηξις ἐκείνη τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πατριωτικοῦ αἰσθήματος ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῶν ἑπομένων γεγονότων, τροπολογεῖ οὐ μόνον τὸν μύχιον *ἑλληνικὸν* κόσμον ἀλλὰ καὶ τὸν *Ῥωμαϊκὸν* αὐτόν. Ἀρκεῖ μικρά τις, ἀλλ' ἀμερόληπτος προσοχὴ ἐπὶ τοῦ ἐντεῦθεν ἐναρχομένου, καὶ προβάδην ἀναπτυσσομένου δράματος, ἵνα δ ραχθῇ τις τῶν συμπτωμάτων τῆς συμβάσης μεταβολῆς, καὶ ὁμολογήσῃ μετ' ὀλίγον, ὅτι εἰς τὴν βίβλον τοῦ μεσαιῶνος νέα σελὶς ἀπὸ τοῦ δε στρέφεται. Ἡ δὲ μετάβασις αὕτη δὲν ἀναφέρεται εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἱστοριονομικὴ ἀξία τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦ νῦν μετριάζεται βαθμηδὸν, καὶ ἀνεπαισθήτως ἄχρι τῆς τελικῆς ἁλώσεως σμικρύνεται, ἑτέρων τινῶν ἑστιῶν χριστιανικῶν ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἱδρυομένων. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μεταβολὴ ἐκτείνεται καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, διαδίδεται εἰς ὅλην τὴν χριστιανωσύνην, τήν τε Δυτικὴν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν, μεταπλάσσει καθόλου τὴν ὄψιν τῆς Εὐρώπης. Ὅπου τὸ Ἀραβικὸν μορμολύκειον παρουσιάζεται, ἐκεῖ νέαι ἰδέαι, νέα πρόσωπα, καὶ πράγματα ἀντιδιατάσσονται. Ἡ μαγικὴ ῥάβδος τοῦ Μωάμεθ ἐπάταξεν ἤδη τὴν γῆν τῆς Εὐρώπης εἰς τὰ προάστεια Κωνσταντινουπόλεως· νέα συμφέροντα πηδύουσιν ἐκ τῆς γῆς ταύτης· νέαι ἀνάγκαι, νέαι ἀξιώσεις, καὶ συγκρούσεις λυσιτελεῖς, καὶ ἀνταγωνισμοὶ σωτηριώδεις ἀναβρύουσι.

Μαρτυρεῖ τῆς παρατηρήσεώς μας τὸ ἀληθὲς ἡ θεωρία τῶν ἀμέσως ἐπομένων. Ὁ Γίββων, καὶ οἱ ἕτεροι συγγραφεῖς τῆς *Ρωμαϊκῆς παρακμῆς*, μὴ δυνηθέντες νὰ δικαιολογήσωσι τὰς ἀνωμαλίας τῆς προκειμένης περιόδου, καὶ, πρὸ πάντων, τὸ ἄστατον τοῦ θρόνου ἀπὸ Πωγωνάτου μέχρις Ἰσαύρου, κατέφυγον εἰς τὰς συνήθεις ἑρμηνείας των· ἑρεῦρον σκευωρίας αὐλικῶν, καὶ ῥᾳδιουργίας ἀρχόντων. Ἡμεῖς δὲν ἀρνούμεθα καθόλου τὸ πρᾶγμα. Ἀλλὰ τί δὲν μᾶς λέγουσιν οἱ σοφοὶ οὗτοι, καὶ τὸ ἀναγκαιότερον, ἤγουν τοὺς ὑπερτέρους λόγους, ὅθεν ἐπήγασαν αἱ θρυλλούμεναι σκευωρίαι. Αἱ αὐλικαὶ τοῦ μεσαιῶνος ἐπαναστάσεις, ὅσαι κυρίως ἐπέτυχον νὰ διακόψωσι τῆς μοναρχίας τὴν νόμιμον σειρὰν, σπανίως ηὐδοκίμησαν χωρὶς τῆς φανερᾶς ἢ ὑποκεκρυμμένης συγκαταθέσεως τῶν καθεστώτων ἀρχῶν, ὅθεν, σπανίως ὑπάρχουσιν ἱστορικῆς βαρύτητος ἐνδεεῖς. Τὰ πάθη τῶν μεγιστάνων δὲν ἐχρησίμευσαν ἢ ὡς ὄργανα ἀνατροπῶν. Ὅμως, ὁ οὐσιώδης λόγος τῶν μεταβολῶν αὐτῶν ἀνάγεται εἰς τάξιν συμφερόντων πολλῷ συχνάκις ἀνωτέραν τῆς ἀτομικῆς ῥᾳδιουργίας καὶ μηχανοῤῥαφίας.

Τὸ ἄστατον τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἐποχὴν, ἡμεῖς ἐλλογώτερον τὰ γεγονότα πρὸς τὰ ἠθικὰ συμπτώματα τοῦ αἰῶνος παραβάλλοντες, ἀποδίδομεν εἰς τὴν τροπὴν τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων. Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, καὶ οὕτω λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ἤδη μόνην τὴν τῆς μητροπόλεως, ἀλλὰ τὴν σύνολον, ἑτοιμάζεται νὰ μεταβῇ εἰς στάδιον ἐνεργείας εὐρυχωρότερον. Αἱ σχέσεις τῆς βασιλίδος καὶ των ἐπαρχιῶν, ἢ ὀρθότερον, αἱ σχέσεις τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ λοιποῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ἀλλοιοῦνται, μετατρέπονται δυνάμει πολυειδῶν ἐπηρειῶν βαρβαρικῶν. Τί δὲ τὸ ὑποκινοῦν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν κατὰ τοῦ βασιλεύοντος ἀνταρσίαν; Τί τὸ ἐμψυχοῦν καὶ περιθάλπον τὸ σπούδαρχον τῶν στρατηγῶν; Τί τὸ διευκολύνον τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀνταρσίας;— Ἡ ὑπόκωφος ἔκφρασις τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ τῶν πνευμάτων καὶ τῶν πραγμάτων ἐπελθοῦσα μεταβολή.

Δέον γὰρ ἕως ἀπὸ τοῦδε νὰ σημειώσωμεν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμφάνησιν συμπτώματός τινος, ὅπερ ἀγνοοῦμεν πῶς ἄλλως νὰ καλέσωμεν, ἡ Κοινὴν γνώμην. Καὶ δύσκολον μὲν καθίσταται, ἐν ἐλλείψει ἀξιοπίστου ὁδηγίας, νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς τὰς πηγὰς καὶ τὰς τάσεις τοιούτου καινοφανοῦς συμπτώματος· ἀναντίρρητος, ὅμως, καθὰ θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἡ πραγματικὴ ὕπαρξίς του. Τίνα τὰ γνωρίσματα τοῦ φαινομένου; Τίνα δὲ τὰ ὅρια αὐτοῦ; Ἔχει ἡ κοινὴ αὕτη γνώμη ῥοπὴν πολιτικήν, ἢ θρησκευτικὴν ἁπλῶς; Ἐκπορεύεται ἐκ τῆς τάξεως τῶν λαϊκῶν, ἢ ἐκφράζει καί τινος κληρικῆς μερίδος τὸ φρόνημα, ἢ τὸ παράπαν εἶναι φρόνημα πάνδημον; Ζητήματα τοιαῦτα δὲν λύονται διὰ λόγων ἀφηρημένων. Η εὐσυνείδητος καὶ συγκριτικὴ τῶν ἑπομένων ἐξέτασις οἴκοθεν ἴσως θέλει ὁδηγήσει τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν διακρισιν τῆς παρατηρήσεώς μας.

Τοῦτο μόνον ὡς θετικὸν ἐκ τῆς συναφείας τῶν ὅλων ἐξάγομεν, καὶ σημειοῦμεν, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος γνώμη, ἄμορφωτος ἔτι οὖσα καὶ ἀσύστατος, μετέχει φύσεως θρησκευτικῆς συνάμα καὶ πολιτικῆς. Εἶναι φθόγγοι ἄναρθροι ἔτι καὶ συγκεχυμένοι, ἀτάκτως καὶ

ἐκ μακρῶν διαλειμμάτων ἀπὸ μυχῶν τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐξερευγόμενοι, καθάπερ βρονταὶ ὑποχθονίου ἡφαιστείου. Τὸ δὲ φαινόμενον βεβαίως πρὸ ὀλίγου ἤρξατο. Τίς ἄλλος τὸν δαίμονα τῆς μονοθεΐας ἀπώθησε πρό τινος πρὸς Κωνσταντινούπολιν, ἢ ἀραβική τις λαίλαψ; Ἡ βαρβαρώδης ἁπλότης τοῦ δόγματος ἔσπευσε πρὸς τὴν ἕδραν ταύτην τῆς θεολογίας, ὅπως ζητήσῃ λόγον περὶ τῆς ποικιλίας τῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας, περὶ τῆς ἱστορικῆς συνθέσεως τοῦ δόγματος, περὶ νομοθετήσεως μυστηρίων ἀκατανοήτων, περὶ τῆς ὑλικῆς ἰνδαλματίσεως τῆς θεότητος. Καὶ τὸ μὲν πῦρ τοῦ Καλλινίκου διέκοψε πρὸς στιγμὴν τῶν ἀντικειμένων ἰδεῶν τὴν σύγκρουσιν, ἤτοι τὴν πάλην τῆς ἱστορικῆς Τριάδος κατὰ τῆς ἀπαρεμφάτου καὶ ἀφῃρημένης ἑνότητος, ὥστε οἱ βάρβαροι ἀπῆλθον. Ἀλλ' ἐν τῷ ἀποχωρῆσαι, λυσσῶντες καὶ ὠρυόμενοι ἐξετόξευσαν κατὰ Γραικῶν τὴν κατάραν τῆς εἰδωλολατρείας. Ἡ δὲ λοιδορία δὲν συνεβυθίσθη μετὰ τῶν Ἀραβικῶν τριήρεων. Ἀβλαβὴς ἡ ὕβρις ἐπεπόλασεν ἐν μέσῳ τοῦ πυρπολουμένου καὶ συντριβομένου στόλου, τὰ δὲ ῥεύματα τῆς ἐπιούσης προσέβρασαν αὐτὴν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, νεωτερισμοῦ σπινθὴρ ἀδιοράτως τὰ μέλη τοῦ βυζαντινοῦ σώματος διατρέχει. Ἀντὶ δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ πυρὸς ὅ,περ τὰ σκάφη τῆς βαρβαρότητος κατέφλεξεν, ἕτερον πῦρ ἑλληνικὸν ὑποφλέγει νῦν τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν.

Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος ἐτελεύτησε καταργήσας συνοδικῶς τὴν αἵρεσιν τῶν Μονοθελητῶν. Διεδέξατο δὲ αὐτὸν ὁ υἱός του Ἰουστινιανὸς Β'. ὁ καὶ Ῥινότμητος

λεγόμενος, τελευταῖος γόνος τοῦ Ἡρακλείου, ἡ δεκαέτης βασιλεία τοῦ ὁποίου διακρίνεται ἐξωτερικῶς μὲν ἐπὶ πολεμικῇ δραστηριότητι, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπὶ βιαιοπραγίᾳ, καὶ μέχρι τινὸς ἐπ' ἀσεβείᾳ. Ἠθέλησεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος νὰ κατεδαφίσῃ ἐκκλησίαν τινὰ τῆς Ἁγίας Θεοτόκου, κειμένην πλησίον τῶν ἀνακτόρων, ἵνα ἐν τῷ τόπῳ αὐτῷ κατασκευάσῃ φιάλην καὶ βάθρα τοῦ δήμου τῶν Βενέτων. Μὴ δυνάμενος δὲ χωρὶς ἀδείας ἐκκλησιαστικῆς νὰ ἐκτελέσῃ τοιαύτην ἀσυνήθη κατάλυσιν, ἀπήτησε παρὰ τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου τὴν ἀναγκαίαν εὐχήν. Ὁ Πατριάρχης, ἐξεστηκὼς ἐπὶ τῇ ἀσεβεστάτῃ τόλμῃ, ἠρνήσατο τὴν ἄδειαν. « Εὐχὴν ἐπὶ συστάσει ἐκκλησίας ἔχομεν, ἐξεφώνησεν οὗτος, ἐπὶ δὲ καταλύσει ἐκκλησίας οὐ παρέλαβον. » Βιαζομένου δὲ αὐτὸν τοῦ βασιλέως, καὶ πάντως ἀπαιτοῦντος τὴν εὐχήν, « Δόξα τῷ Θεῷ ἀνέκραξε τῷ ἀνεχομένῳ πάντοτε. » Ἡ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου κατεστράφη (20). Σύμπτωμα τοῦτο παράδοξον· κατάλυσις πρωτοφανὴς εἰς τὰ βυζαντινὰ χρονικά, διότι ναὸς Θεομήτορος οὐδέποτε κατηδαφίσθη.

Οὐχ ἧττον, ὅμως, ἀνεδείχθη ὁ Ἰουστινιανὸς ἄγρυπνος τῆς αὐτοκρατορίας φύλαξ. Λεόντιος ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ ἐπανακτᾷ τὴν Ἀρμενίαν, ἔνθα προσκαλεῖ τοὺς Μαρδαΐτας τοῦ Λιβάνου· ἔτι δὲ τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Ἀλβανίαν ἄχρι Καυκάσου ὄρους, καὶ τὴν Μηδίαν· προσβάλλει τοὺς Βουλγάρους κατὰ Θράκην, νικᾷ δὲ παρὰ Θεσσαλονίκην τοὺς Σθλάβους, οἵτινες τὴν Ῥωμαϊκὴν χώραν ἐληΐζοντο. Διαβληθεὶς ἀκολούθως ὁ νικητὴς ἀνακαλεῖται, καὶ προβάλλεται στρατηγὸς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τῇ

αὐτῇ νυκτὶ τὰς φυλακὰς ἀνοίξας τῆς πόλεως, καὶ λύσας τοὺς πρὸ ἓξ καὶ ὀκτὼ χρόνων κεκλεισμένους στρατιώτας, ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς κράζων· « ὅσοι χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. » Εἶτα δὲ παρεισδύσας εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ τὸν Ἰουστινιανὸν συλλαβὼν, ἐκόμισεν αὐτὸν ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ. Ὁ λαὸς ἐμίσει τότε τὸν ἄνακτα, ἕνεκα τῆς τυραννίδος Στεφάνου, τοῦ αἱμοβόρου Κωνσταντινουπόλεως διοικητοῦ. Ὠφελούμενος δ' ἐντεῦθεν ὁ Λεόντιος ἀποκηρύττει, ῥινοτομεῖ καὶ γλωσσοκοπεῖ τὸν Ἰουστινιανὸν, βασιλεύει δὲ ἀντ' ἐκείνου, προσφωνούμενος ὑπὸ τῶν Βενέτων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὴν αὐτὴν συμφορὰν καὶ οὗτος ὑφίσταται. Ἀψίμαρος, ὁ κατ' Ἀράβων εἰς Ἀφρικὴν ἐκστρατεύσας, ἀνάξιον κρίνας τὸν Λεόντιον, ὅτι ἐπὶ δύο ἔτη ὅλως ἀνεφοδίαστον κατέλιπε τὸ στρατόπεδον, εἰσέρχεται εἰς τὴν μητρόπολιν, καὶ ῥινατομήσας αὐτὸν, ἐγκρατὴς γίνεται τῶν σκήπτρων.

Τὴν ἑξαετῆ βασιλείαν τοῦ Ἀψιμάρου, ἢ, κατ' ἄλλους Τιβερίου Β', διαλαμπρύνουσι τὰ κατορθώματα τοῦ ἀδελφοῦ του Ἡρακλείου, ὅστις πολλαχοῦ τοὺς Ἄραβας τροπώσας, ἐφόνευσεν ἕως 210,000 αὐτῶν. Ἐν τούτοις δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς Β' νικητὴς ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς ἐξορίας του, καὶ τὸν Ἀψίμαρον σὺν τῷ Λεοντίῳ καρατομήσας, πάλιν εἰς τὴν βασιλείαν περιέρχεται, καὶ ἡγεμονεύει ἀπὸ ἔτους 705 μέχρις 711 Μ. Χ. Ἀλλὰ βιαστὴς ὑπάρξας, τελευτᾷ βιαιοθάνατος. Ἕτερος δέ τις στρατηγὸς, ὁ Φιλιππικὸς, τὸν στρατὸν καὶ τὸ ὑπήκοον ἐξευμενισθεὶς, συλλαμβάνει τὸν Ἰουστινιανὸν μετὰ τοῦ υἱοῦ του Τιβερίου, καὶ κατασφάξας ἀμφοτέρους προχειρίζεται αὐτοκράτωρ.

λεγόμενος, τελευταῖος γόνος τοῦ Ἡρακλείου, ἡ δεκαέτης βασιλεία τοῦ ὁποίου διακρίνεται ἐξωτερικῶς μὲν ἐπὶ πολεμικῇ δραστηριότητι, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπὶ βιαιοπραγίᾳ, καὶ μέχρι τινὸς ἐπ' ἀσεβείᾳ. Ἠθέλησεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος νὰ κατεδαφίσῃ ἐκκλησίαν τινὰ τῆς Ἁγίας Θεοτόκου, κειμένην πλησίον τῶν ἀνακτόρων, ἵνα ἐν τῷ τόπῳ αὐτῷ κατασκευάσῃ φιάλην καὶ βάθρα τοῦ δήμου τῶν Βενέτων. Μὴ δυνάμενος δὲ χωρὶς ἀδείας ἐκκλησιαστικῆς νὰ ἐκτελέσῃ τοιαύτην ἀσυνήθη κατάλυσιν, ἀπήτησε παρὰ τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου τὴν ἀναγκαίαν εὐχήν. Ὁ Πατριάρχης, ἐξεστηκὼς ἐπὶ τῇ ἀσεβεστάτῃ τόλμῃ, ἠρνήσατο τὴν ἄδειαν. « Εὐχὴν ἐπὶ συστάσει ἐκκλησίας ἔχομεν, ἐξεφώνησεν οὗτος, ἐπὶ δὲ καταλύσει ἐκκλησίας οὐ παρέλαβον. » Βιαζομένου δὲ αὐτὸν τοῦ βασιλέως, καὶ πάντως ἀπαιτοῦντος τὴν εὐχήν, « Δόξα τῷ Θεῷ ἀνέκραξε τῷ ἀνεχομένῳ πάντοτε. » Ἡ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου κατεστράφη (26). Σύμπτωμα τοῦτο παράδοξον· κατάλυσις πρωτοφανὴς εἰς τὰ βυζαντινὰ χρονικά, διότι ναὸς Θεομήτορος οὐδέποτε κατηδαφίσθη.

Οὐχ ἧττον, ὅμως, ἀνεδείχθη ὁ Ἰουστινιανὸς ἄγρυπνος τῆς αὐτοκρατορίας φύλαξ. Λεόντιος ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ ἐπανακτᾷ τὴν Ἀρμενίαν, ἔνθα προσκαλεῖ τοὺς Μαρδαΐτας τοῦ Λιβάνου· ἔτι δὲ τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Ἀλβανίαν ἄχρι Καυκάσου ὄρους, καὶ τὴν Μηδίαν· προσβάλλει τοὺς Βουλγάρους κατὰ Θρᾴκην, νικᾷ δὲ παρὰ Θεσσαλονίκην τοὺς Σλάβους, οἵτινες τὴν Ῥωμαϊκὴν χώραν ἐληΐζοντο. Διαβληθεὶς ἀκολούθως ὁ νικητὴς ἀνακαλεῖται, καὶ προβάλλεται στρατηγὸς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τῇ

αὐτῇ νυκτὶ τὰς φυλακὰς ἀνοίξας τῆς πόλεως, καὶ λύσας τοὺς πρὸ ἓξ καὶ ὀκτὼ χρόνων κεκλεισμένους στρατιώτας, ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς κράζων· « ὅσοι χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. » Εἶτα δὲ παρεισδύσας εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ τὸν Ἰουστινιανὸν συλλαβὼν, ἐκόμισεν αὐτὸν ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ. Ὁ λαὸς ἐμίσει τότε τὸν ἄνακτα, ἕνεκα τῆς τυραννίδος Στεφάνου, τοῦ αἱμοβόρου Κωνσταντινουπόλεως διοικητοῦ. Ὠφελούμενος δ' ἐντεῦθεν ὁ Λεόντιος ἀποκηρύττει, ῥινοτομεῖ καὶ γλωσσοκοπεῖ τὸν Ἰουστινιανὸν, βασιλεύει δὲ ἀντ' ἐκείνου, προσφωνούμενος ὑπὸ τῶν Βενέτων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὴν αὐτὴν συμφορὰν καὶ οὗτος ὑφίσταται. Ἀψίμαρος, ὁ κατ' Ἀράβων εἰς Ἀφρικὴν ἐκστρατεύσας, ἀνάξιον κρίνας τὸν Λεόντιον, ὅτι ἐπὶ δύο ἔτη ὅλως ἀνεφοδίαστον κατέλιπε τὸ στρατόπεδον, εἰσέρχεται εἰς τὴν μητρόπολιν, καὶ ῥινατομήσας αὐτὸν, ἐγκρατὴς γίνεται τῶν σκήπτρων.

Τὴν ἑξαετῆ βασιλείαν τοῦ Ἀψιμάρου, ἢ, κατ' ἄλλους Τιβερίου Β', διαλαμπρύνουσι τὰ κατορθώματα τοῦ ἀδελφοῦ του Ἡρακλείου, ὅστις πολλαχοῦ τοὺς Ἄραβας τροπώσας, ἐφόνευσεν ἕως 210,000 αὐτῶν. Ἐν τούτοις δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς Β' νικητὴς ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς ἐξορίας του, καὶ τὸν Ἀψίμαρον σὺν τῷ Λεοντίῳ καρατομήσας, πάλιν εἰς τὴν βασιλείαν περιέρχεται, καὶ ἡγεμονεύει ἀπὸ ἔτους 705 μέχρις 711 Μ. Χ. Ἀλλὰ βιαστὴς ὑπάρξας, τελευτᾷ βιαιοθάνατος. Ἕτερος δέ τις στρατηγὸς, ὁ Φιλιππικὸς, τὸν στρατὸν καὶ τὸ ὑπήκοον ἐξευμενισθεὶς, συλλαμβάνει τὸν Ἰουστινιανὸν μετὰ τοῦ υἱοῦ του Τιβερίου, καὶ κατασφάξας ἀμφοτέρους προχειρίζεται αὐτοκράτωρ.

Ὡς ὁ Φιλιππικὸς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, τρανὰ τῆς ἀσεβείας του πρὸς τὰς παραδόσεις τῶν Πατέρων ἔδωκε δείγματα. Διέταξε γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ν' ἀποκαθηλωθῶσιν ἐκ τῶν ναῶν αἱ εἰκόνες, αἵτινες παρίστανον τὰς ἓξ προηγουμένας οἰκουμενικὰς Συνόδους· ὥστε ἡ κακοήθειά του διήγειρε τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν. Συλληφθεὶς ἔν τινι συμποσίῳ, δι' οὗ τὰ γενέθλια τῆς πόλεως ἑωρτάζοντο, ἀποτυφλοῦται μετὰ διετῆ βασιλείαν παρά τινος Ῥούφου, στρατηγοῦ τοῦ Ὀψικίου, καὶ ὑποχωρεῖ τὸ στέμμα πρὸς τὸν Πρωτασηκρήτην Ἀρτέμιον, ὅστις αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Β'. ἀναγορεύεται.

Ἔδειξεν ὁ Ἀναστάσιος διαθέσεις ἀγαθάς, καθ' ὅσον μάλιστα ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ καὶ περὶ τὴν τῶν ἐπαρχιῶν διοίκησιν ἔταξε τοὺς ἀνδρειοτέρους καὶ λογιωτέρους τῆς πολιτείας. Δὲν ἐβασίλευσεν, ὅμως, ἐπέκεινα τῶν δύο ἐτῶν. Ἀνταρσίας ἐγερθείσης ὑπὸ τῶν ναυτῶν τοῦ Ὀψικίου, καὶ νικηθεὶς ὑπὸ τῆς φατρίας Θεοδοσίου τινός, ἐκλήπτορος τῶν δημοσίων χρημάτων, φεύγει εἰς Θεσσαλονίκην, ἔνθα τὸ μοναχικὸν σχῆμα παραλαμβάνει θεληματικῶς. Τότε τὸν Θεοδόσιον τοῦτον διὰ βίας σχεδὸν οἱ στόλοι προτρέπουσιν εἰς τὴν βασιλείαν. Ὁ δὲ ἀπράγμων καὶ ἰδιώτης οὗτος εἰς μάτην κρύπτεται· εὑρόντες γὰρ αὐτὸν οἱ ναῦται, εὐφημοῦσι βιασάμενοι εἰς βασιλέα. Μετὰ παρέλευσιν, ὅμως, μηνῶν τινων, καταλιμπάνει καὶ οὗτος τὸν θρόνον τῇ προσκλήσει στρατηγοῦ τινος τῶν Ἀνατολικῶν, κατὰ δὲ μίμησιν τοῦ προκατόχου του Ἀναστασίου παραιτούμενος τοῦ κόσμου, τὸ καλογηρικὸν ἔνδυμα περιβάλλεται.

Διετρέξαμεν ἐπειγόντως περίοδον ἀνώμαλον καὶ δια-

κεκομμένην τριάκοντα καὶ ἑνὸς ἐνιαυτῶν (685— 716). Διεξήλθομεν ἑπτὰ βασιλείας καὶ ἠριθμήσαμεν ἓξ πρόσωπα αὐτοκρατορικά. Ἐκ δὲ τῶν ἐπαλλήλων τούτων σφετεριστῶν οὐδείς, πλὴν τοῦ νομίμου Ἰουστινιανοῦ, περιῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια χωρὶς ἐγκλήματος, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ἔληξε τὸν ἴδιον πολιτικὸν βίον ἐν ἡσυχίᾳ, καὶ διὰ φυσικοῦ θανάτου. Διότι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Πωγωνάτου ἐξορίζεται πρώτην φορὰν ἠκρωτηριασμένος, δευτέραν δὲ σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ καρατομεῖται. Ὁ δὲ Λεόντιος καὶ ὁ Ἀψίμαρος ἀποκεφαλίζονται, καὶ κατόπιν ὁ Φιλιππικὸς πλήσσεται μαχαίρᾳ. Οἱ δύο τελευταῖοι ἐκφεύγουσι φρονίμως τὸν θάνατον, τοῦτον πατοῦντες διὰ τῆς ἀποταγῆς τοῦ κόσμου.

Λόγους καταπειστικοὺς τῆς αἰφνιδίας καὶ συνεχοῦς ταύτης ἀνωμαλίας ἐν τῇ βυζαντινῇ χρονογραφίᾳ δὲν ἐντυγχάνομεν, ἀλλ' ἡ περίοδος παριστάνει, βεβαίως, φαινόμενον ἔκτακτον. Τὸ δὲ φαινόμενον ἀποβαίνει τοσούτῳ μᾶλλον δυσερμήνευτον ἐν τῇ μυστηριώδει τῆς περιόδου ταύτης τρικυμίᾳ, ὅσῳ τὴν προηγουμένην περίοδον, καὶ τὴν ἑπομένην ἔτι, πληροῦσι δύο γένη βασιλικά, ἡσύχως τε καὶ μακροβίως ἐπὶ πλείονα πρόσωπα καθέξαντα τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου· λέγομεν τὴν προηγουμένως βασιλεύσασαν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου ἥτις διήρκεσε χωρὶς διακοπῆς ἀπὸ ἔτους 610 μέχρις 695, τουτέστιν ἐπὶ 85 ἐνιαυτούς, καὶ τὴν παρεπομένην δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, ἥτις ἀδιαλείπτως ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 716 ἄχρις 790, ὅ ἐστιν ἐπὶ 74 ἐνιαυτούς.

Τίς ὁ σεισμός, ὁ τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου σα-

λεύσας; τίς δὲ ὁ ἕτερος κλόνος ὁ ἐπαναγωγὼν αὐτὴν εἰς τὴν προσήκουσαν βάσιν του;

Ὑπάρχουσί τινα ῥητὰ δημώδη, ὑπὸ τῶν μετέπειτα ἱστοριογράφων παραμελούμενα, καὶ ὅμως κάλλιον πάσης χρονογραφίας ἑρμηνεύοντα τὰς διαθέσεις τοῦ αἰῶνος, τὰς προσδοκίας καὶ ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς. Γνωστόν, ὅτι ὁ μέγας Ἰουστινιανός, ἀνεγείρας τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἔστησε καὶ τὸν ἀνδριάντα του ἐπὶ κίονος ὑψηλοῦ, τῇ μὲν ἀριστερᾷ κρατοῦντα σφαῖραν μετὰ Σταυροῦ, ὅθεν ἐδηλοῦτο ὅτι διὰ μέσου τῆς πίστεως ἐγκρατὴς γέγονε τῆς γῆς· τὴν δὲ δεξιὰν ἀνατεταμένην ἔχοντα κατὰ Περσίαν, ὡς ἂν διέταττεν οὕτω τοῖς Πέρσαις νὰ μὴ χωρήσωσι περαιτέρω. Ἐντεῦθεν ἀφορμὴν λαβόντες μιᾷ τῶν ἡμερῶν οἱ Δῆμοι ἐξεφώνησαν· ὅτι, ἐπειδὴ ἡ δύναμις τῶν Περσῶν παρῆλθεν ἤδη, ἐξ ἄλλου δὲ μέρους ἐπὶ τοῦ νῦν προέβαινον τῆς πολιτείας οἱ κίνδυνοι, ὀρθὸν ἦτο νὰ στραφῇ ὁ ἀνδριὰς πρὸς Αἴγυπτον, ὥστε, ἀντὶ τῶν Περσῶν, νὰ δεικνύῃ ἡ δεξιὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοὺς Σαρακηνούς.

Θέτομεν ἴσως τὸν δάκτυλον ἐπὶ τῆς ἀληθείας. Ἡ κοινωνία ἐκείνη ἀηδισθεῖσα πρὸς τὰ καθεστῶτα ἐνόσει τὴν νόσον τῆς καραδοκίας, ἔσχαλλεν ἐνδομύχως περιμένουσα σωτῆρα τινά, δυνάμενον βλέμματι διαβατικῷ νὰ ἐμβατεύσῃ εἰς τὸ ἄγνωστον αὔριον. Ὁ θρόνος ἐπημφοτέρισε ζητῶν τὴν ἑαυτοῦ ἰσοῤῥοπίαν. Ἀπέτυχον ἑπτὰ ἐπάλληλα δοκίμια. Καὶ διατί; Διότι ὁ ἀνδριζόμενος αἰὼν ἐκεῖνος ἦτον ἀνώτερος ἤδη τῶν καθημένων εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τῷ ὄντι, ἡ κρίσιμος τῆς πολιτείας κατάστασις ἔχρηζεν

ἀνδρός τινος ἀκμαίου, θαῤῥαλέου, προνοητικοῦ, ἀνδρὸς, μὴ ὀπισθοδρομοῦντος ἀπέναντι τῶν ἐμποδίων προσκομμάτων, ἢ δειλιῶντος ἐνώπιον προλήψεων, φόβων, ἐνδοιασμῶν. Ἔχρηζεν ἀνδρός τινος, ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης τάξεως τῶν καρτεροφρόνων, ὧν τὰ διαβήματα προχωροῦσιν ἔξω πάτου, χαράττουσι νέαν ὁδὸν ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ κυβερνωμένου γένους, ὧν ὁ ὀφθαλμὸς, τῶν παρελθόντων καὶ τῶν ἐνεστώτων ἀποτρεπόμενος, στρέφεται πρὸς τὸ μέλλον. Ἔχρηζεν, ἑνὶ λόγῳ, ἡ κρίσιμος ἐκείνη ὥρα ἡγεμόνος εὐτόλμου, διότι ἐν καιρῷ πολέμου τὸ χείριστον πάντων ἡ ἀμφιῤῥέπεια.

Ὑποψήφιος τοῦ στέμματος παρουσιάζεται Λέων ὁ Ἴσαυρος. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ἐκ τοῦ ἀῤῥενωποῦ τῶν Ἰσαύρων γένους ὁρμώμενος, εἶδε παιδιόθεν τὴν αὐλὴν τῶν Αὐγούστων. Ἡ ματαιότης τῶν αὐλικῶν ἀσχολήσεων, αἱ μειρακιώδεις τοῦ βασιλικοῦ οἴκου διατυπώσεις καὶ ἐθιμοταξίαι, ἡ τοῦ δημοσίου πλούτου σπατάλη εἰς ἐπιδείξεις γελοιώδεις, εἰς ἀσκόπους πομπὰς, εἰς χορηγήσεις πρὸς εὐνοουμένους, καὶ συντόμως, ἡ χρυσοστόλιστος τοῦ παλατίου κουφότης καὶ διαφθορὰ διήγειρον εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ νεανίσκου ἀγέρωχόν τινα κατὰ τῆς βασιλίδος καὶ περιφρονητικὴν ἀγανάκτησιν. Ἐπιῤῥεπὴς ὢν, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν ὁμογενῶν του, πρὸς τὴν τέχνην τῶν ὅπλων, ἐτάχθη πρόωρα εἰς τὸν στρατὸν, ἔνθα ἡ ἔμφυτος σύνεσις, ἡ πρὸς τὴν πειθαρχίαν ἀγάπη, καὶ πρὸ πάντων τὸ ἡρωϊκόν του θάῤῥος διέπρεψαν ἐξ ἀρχῆς, καὶ προεβίβασαν αὐτὸν νεώτατον ἔτι εἰς βαθμοὺς ἀνωτέρους. Διορισθεὶς δὲ Σπαθάριος ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, καὶ ὡς τοιοῦτος εἰς τὰς μᾶλλον

ἀκανθώδεις ἐκστρατείας ἀποσταλεὶς, ἠρίστευσε πάντοτε μετὰ τῶν Ἀλβανικῶν ταγμάτων του ἐπί τε ἀνδρίᾳ καὶ φρονήσει. Στρατηγὸς δὲ γενόμενος εἶτα ἐπὶ Ἀναστασίου, ἀνεδείχθη ὁ φοβερώτερος ἀλλὰ καὶ πιστώτερος τῶν τῆς ἐπικρατείας ὁπλαρχηγῶν, ὅθεν καὶ τῷ ἀξιώματι Πατρικίου ἐτιμήθη. Τὸ ἐξοχώτερον τοῦ ἀνδρὸς χαρακτήρισμα ἦτον ἀκατάσχετός τις τάσις πρὸς τὴν πραγματικὴν κοινωφέλειαν, καὶ ἀποστροφὴ πρὸς πᾶσαν ματαιόσπουδον ἀσχολίαν, χαρακτήρισμα ὄντως στρατιωτικὸν, ὅπερ ἄλλως τε συνηρμόζετο ἐν τῇ διαγωγῇ αὐτοῦ πρὸς νοῦν τὰς περιστάσεις ἀναλογιζόμενον, πρὸς ἦθος ἄκαμπτον, ἐπίμονον, ἰσχυρογνῶμον, καὶ πρὸς τιμιότητα παραδειγματικήν. Τοιούτων δὲ προτερημάτων ἐγκρατὴς ὢν, καὶ τὴν συναίσθησιν τῆς ἑαυτοῦ ὑπεροχῆς κτήσας σὺν χρόνῳ ἐν τῇ καρδίᾳ, συνέλαβε καταφρόνησιν πρὸς τὸν αἰῶνά του, ἐνέβλεψεν ὑπερόπτως πρὸς τὸ χαῦνον τῆς τότε κοινωνίας, καὶ ἐπέκρινε τὰ ἤθη τῶν συγχρόνων του ἐν πικρίᾳ καὶ δυσθυμίᾳ. Ἕνεκα τούτου, ἀπέφυγε συνήθως ἐν καιρῷ εἰρήνης τὴν ἐνδιαίτησιν τῆς πρωτευούσης, τὴν φοίτησιν τῆς αὐλῆς, τὴν εὐμένειαν τῶν αὐλικῶν, οὓς ὠνόμαζε νευρόσπαστα, καὶ λυμεῶνας τῆς πολιτείας. Προφάσεις δὲ παντοειδεῖς προφασιζόμενος, τιμῶν τε παραιτούμενος, διέμενεν ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς αὐτοκρατορίας, εἰς χώρας δυσβάτους, ὀρεινὰς, ψυχρὰς, ἐν μέσῳ συνεταίρων καὶ συστρατιωτῶν, τοὺς ὁποίους ὑπέταττεν εἰς τὸ φρόνημά του, καὶ μεθ' ὧν συνδιελέγετο, τὴν παρακμὴν τῶν ἠθῶν οἰκτείρων, καὶ τὴν προσεχῆ πτῶσιν ἐλεεινολογῶν. Καθὸ ἄνθρωπος, εἰς τὸ σχολεῖον τῆς πείρας καὶ τῆς πραγματικότητος διδα-

χείς· καθὸ στρατηγὸς, διὰ κακουχιῶν καὶ κινδύνων καὶ στερήσεων ἀποκτήσας φήμην, παρ' αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις ἐπίφοβον, ὤφειλε, φυσικῷ τῷ λόγῳ, νὰ ἐκθειάζῃ τὴν δραστηριότητα, καὶ ν' ἀποστρέφηται τὴν ἀδράνειαν. Ἀλλ' ὅσῳ τὰ τῆς πολιτείας προέβαινον ἐπὶ τὸ χεῖρον, τοσούτῳ ἐπηύξανε τὸ μῖσος αὐτοῦ κατὰ τῆς ἀπαθείας τῶν συγχρόνων του, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ὁ ἀκρόχολος στρατηγὸς συμπεριέλαβεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀποστροφῇ πάσας τὰς τάξεις τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας. Ἐβδελύχθη τοὺς ἄρχοντας, ὡς πρωταιτίους τῆς ἐπικρατούσης ἀπωλείας. Ἐβδελύχθη τοὺς λογίους καὶ γραμματικοὺς, διότι, καταναλίσκοντες τῆς νεολαίας τὰς δυνάμεις εἰς τεχνολογικὰς ἀσκήσεις, ἐξενεύριζον μὲν τὸ σῶμα τῶν ἐφήβων, ἐξευνούχιζον δὲ καὶ τὴν πατρίδα, στερίσκοντες αὐτὴν στρατιωτῶν. Ἐβδελύχθη τοὺς θεολόγους, ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην του, οὗτοι, «τὴν ἀλήθειαν μυθουργοῦντες, καὶ τοὺς οὐρανοὺς λεκανοσκοποῦντες, τὸν κόσμον τοῖς βαρβάροις λελοίπασιν.» Ἐξαιρέτως δ' ἐβδελύχθη τὰς μονὰς καὶ τοὺς ἐν ταύταις ἐγκλειομένους, περὶ ὧν ἔλεγεν· «ἄφες με τοὺς μοναχοὺς στρατολογῆσαι, καὶ τὰ αὐτῶν ἀργύρια δημεῦσαι, κἀγὼ ἐπανακτήσω Συρίαν τε καὶ Αἴγυπτον».

Πρὸς ἄνδρα τοιοῦτον τὸ στέμμα τῶν Καισάρων ἦν ἐφικτὸν πρὸ πολλοῦ. Αὐτοὶ οἱ ἀνταγωνισταί του Σαρακηνοὶ προέτρεπον αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν (27). Καὶ ἑωσοῦ μὲν ὁ Ἀναστάσιος ἐβασίλευσε, πιστὸς ὁ Λέων ἐπέμεινε τῇ φιλίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὑπὲρ τῆς τούτου σωτηρίας ἀνδρείως ἠγωνίσθη. Ἀλλὰ, τοῦ σκήπτρου περιπεσόντος ἔπειτα εἰς χεῖρας ἀνδρὸς εἰς τὸ

ἔσχατον ἀνεπιτηδείου, δὲν ὑπετάγη. Ἡ τυραννὶς ἐκράτει· τὰ τῆς βασιλείας κατημελοῦντο καὶ διέπιπτον· ἔτι μὴν ἠφανίζετο καὶ ἡ τῶν λόγων παίδευσις, καὶ τὰ τακτικὰ διελύοντο. Τότε δὴ ἑτέρῳ τινὶ στρατηγῷ συνεννοηθεὶς περὶ τοῦ πῶς δεῖ σῶσαι τὴν πολιτείαν, καὶ ταῖς προσκλήσεσι τοῦ πλήθους ἐνδοὺς, ψήφῳ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων ὁ Λέων ἀναγορεύεται βασιλεύς· ὅθεν, προπομπείῳ δοχῇ διὰ τῆς χρυσῆς Πύλης εἰς τὸ Βυζάντιον εἰσελάσας, καὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ γενόμενος, ἐκεῖ τὸν στέφανον περιβάλλεται τῆς βασιλείας (28).

Ἦτο δὲ προωρισμένον πρός τε τοὺς ὑπηκόους καὶ τὸν λοιπὸν κόσμον νὰ δείξῃ, ἅμα ὡς παρέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, ὅτι ἀνὴρ, ἐπὶ τέλους, καὶ βασιλεὺς ἦρχε Γραικῶν.

Ἡ πρὸ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν ἀποτυχοῦσα ἐκστρατεία τοῦ Μαυΐα, ἡ τοῦ στόλου κατάλυσις, ὁ θάνατος τοῦ πρωτομάρτυρος ἐκείνου τῆς Μέκκας Ἀϊοὺβ, δὲν ἀπεδειλίασαν τοὺς Ἄραβας ἐν τῇ θρησκευτικῇ αὐτῶν προσδοκίᾳ τοῦ κατασχεῖν ποτὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐν ἔτει 709 ἐπανέρχονται εἰς Θράκην μετὰ στρατοῦ, συμποσουμένου εἰς 80 000 πολεμιστῶν. Ματαιωθείσης δὲ καὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, οὐκ οἴδαμέν πως, πάλιν βασιλεύοντος τοῦ Ἀναστασίου, ἐπιστρατεύουσι κατὰ Γραικῶν, ἐν ἔτει 714, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, πρόθυμος εἰς ἄμυναν ἀναδεικνύμενος, τοὺς μὲν λιμένας ὀχυροῖ, τὰ δὲ τείχη τῆς Πόλεως ἐπισκευάζει, στόλον δὲ ἐξαρτίζει ἱκανόν. Ὁ θάνατος τοῦ ναυάρχου τῶν Σαρακηνῶν ἀπαλλάσσει καὶ τότε τὴν

ἐπικράτειαν ἀπὸ τῆς ἐπικειμένης συμφορᾶς. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ προσκόμματα, μᾶλλον ἢ νὰ καταβάλωσι, προσηύξανον τὴν μανίαν τῶν Μουσουλμάνων, ἡ δὲ τῆς Γραικικῆς πολιτείας ἀναρχία ἐνεθάῤῥυνεν ἐπιπλέον τὰς ἐλπίδας των, ἰδοὺ εἰς Συρίαν ἐπανελθόντες, ἐνταῦθα δὲ τριήρεις ἑτέρας ναυπηγήσαντες, αὖθις πρὸς τὸν ἐπιπόθητον ἐκστρατεύουσι σκοπόν. Αὖθις οὖν πάθη, καὶ αὖθις ὁλοκαυτώματα!

Ἑκατὸν καὶ εἴκοσι χιλιάδες πολεμιστῶν, τὸ ἄκρον ἄωτον Ἀραβίας, Αἰγύπτου, καὶ Συρίας, προέβαινον ἀλαλάζοντες « Εἷς μόνος ὁ Θεὸς, τούτου δὲ προφήτης ὁ Μωάμεθ, » καὶ ὁδηγούμενοι παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Καλίφου, τοῦ χριστιανομάχου Μωσλεμᾶ, ὅστις ἐκόμιζε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν ἱερὰν σημαίαν τοῦ προφήτου. Χίλιαι καὶ ὀκτακόσιαι τριήρεις διέπλεον τὸ στενὸν τῆς Ἀβύδου, ὧν αἱ μὲν ἔφερον τὸν στρατὸν, αἱ δε τὰς τροφὰς καὶ τὰ ζῶα, ἄλλαι δὲ κριοὺς, ἑλεπόλεις, κλίμακας, πᾶσαν τὴν πρὸς τὴν ἐκπολιόρκησιν καὶ τὰς ἐφόδους ἀναγκαίαν συσκευήν. Οἱ μεταγενέστεροι Σταυροφόροι, νομίζομεν, ἐν τῷ ἐκστρατεῦσαι πρὸς Ἱερουσαλὴμ, δὲν ἔπνευσαν κατὰ τῶν ἀπίστων ὀργὴν τοσαύτην, ὅσην ἡ μέθη τῆς θρησκομανίας, καὶ ἡ πικρία τῆς προηγουμένης ἀποτυχίας ἐνεφύσων κατὰ Γραικῶν εἰς τὰ στήθη τῶν σταυροφθόρων τούτων. Ἀλλὰ, πρὸς κρείττονα τῶν ὁπλιτῶν αὐτοῦ προτροπὴν, ὁ Μωσλεμᾶς προσῆψε τῷ φανητιασμῷ, καὶ τὴν μεγαλοδωρίαν. Καὶ γὰρ, τοῖς μὲν μαρτυρικῶς ὑπὲρ πίστεως θνηξομένοις προήγγειλε τὴν μακαριότητα τοῦ παραδείσου, ἀγκάλας Οὐρίδων, ἀμβροσίους καρυκείας· τοῖς δὲ ἐπιζησομένοις

προδιένειμεν ἀφιλοκερδῶς τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀνακτόρων καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, ἔτι δ' ἐχορήγησε τὴν ἄδειαν τοῦ στιγματίσαι τοὺς αἰχμαλώτους ἐν τῷ βραχίονι διὰ πεπυρακτωμένου σιδήρου.

Κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Μωσλεμᾶς ὅλας τὰς μοίρας ἀπὸ Μαγναύρας μέχρι Κυκλοβίου προσορμίσας τῇ πόλει παρεκάθισεν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ταύτην παραπλεύσας, ἔφερε τὸν στόλον εἰς τοὺς περικειμένους λιμένας, ὀπίσω δὲ βραδυποροῦντα κατέλιπε τὰ μείζονα καὶ βαρύτερα τῶν πλοίων του, ἕως εἴκοσι τὸν ἀριθμόν. Τὸ ἀπερίσκεπτον τῆς πράξεως δὲν ἐξέφυγε τοῦ Λέοντος τὴν προσοχήν. Ὁ βασιλεὺς αὐτοπροσώπως ἐπιπεσὼν κατὰ τῆς φρουρᾶς τῶν πλοίων, καὶ «διέκπλους ποιησάμενος,» ὡς ὁ Νικηφόρος λέγει, εἰς τὰς πρύμνας τῶν ἐχθρικῶν τριήρεων προσήρμοσε τὸ Καλλινίκειον πῦρ, ὅπερ αὐτάνδρους ταύτας παραχρῆμα κατέφλεξεν.

Ἐν βραχεῖ δὲ, καὶ ἕτερος τῶν Σαρακηνῶν στόλος ἐξ Αἰγύπτου ἐπικαταλαμβάνει, ἄγων φόρτον σίτου, τε καὶ ὅπλων· ἀκολούθως δὲ καὶ τρίτος τις ἐφίσταται ἐπικουρημάτων καὶ δαπανημάτων καταγέμων. Ἀλλ' ἤδη, τὴν χρῆσιν τοῦ Γραικικοῦ πυρὸς φοβουμένη ἡ ὑπέρογκος αὕτη ναυτικὴ δύναμις, δὲν καθίζεται περὶ τὸ Βυζάντιον. Πλεύσασα πρὸς τὴν ὅμορον Βιθυνίαν, μέρος μὲν αὐτῆς προσορμίζει εἰς τὸν καλούμενον λιμένα τοῦ Καλοῦ Ἀγροῦ, ἕτερον δὲ παρὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ Σατύρου. Ἐκεῖ οἱ Ἄραβες σκηνοῦσι τῶν πλοίων ἐξαγαγόντες τοὺς ἵππους, τὰς καμήλους, καὶ λοιπὰ ζῷα. Ἐκκλησίας δέ τινας ἀπογυμνώσαντες τῶν ἱε-

ρῶν εἰκόνων, καθιστῶσιν αὐτὰς πρὸς ὕβριν ἱπποστάσια, στρατῶνας, ἀποθήκας.

Ὁ Λέων, ἐν τούτοις, μετὰ πλείστης ὅσης δραστηριότητος περὶ τοὺς τρόπους τῆς ἀμύνης ἐσπούδαζεν. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο κενόν. Δάνειον δὲ παρὰ τῶν πολιτῶν ζητήσας, καὶ χρήματα, πλὴν τινων ὀλίγων, μὴ ἀπολαβών, ἐπῆρε τῶν εὐαγῶν οἴκων τὰ χρήματα, ἔτι δὲ πολυκάνδηλα μεγαλοπρεπῆ, καὶ ἕτερα σκεύη λειτουργικὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, δι' ὧν ἐχάραξε νομίσματα, καὶ ἱκανὰ μιλιαρίσια διὰ τὰς ἐπειγούσας ἀνάγκας. Τῶν δὲ ἡγουμένων τῶν μοναστηρίων ἀρνουμένων συντρέξαι τὴν πατρίδα χρηματικῶς, ἕκαστος κατὰ τὸ ἴδιον εἰσόδημα, οὗτος, ἐπιτροπὴν συστήσας ἐξεταστικήν, τῇ ἀποφάσει ταύτης εἰς ἔρανον πάντας κατηνάγκασε, καὶ περιορισμῷ καθυπέβαλε, συναινούσης καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Οὕτω δή, καὶ τριήρεις πολλὰς ναυπηγήσας, καὶ τοὺς προμαχῶνας ὀχυρώσας τῆς πόλεως, καὶ ἐμπρηστήρια ἀπαρτίσας καὶ τοὺς κατοίκους ἅπαντας ἀσκήσας δι' ἰδίας ἐπιτηρήσεως, περιέμενεν ἀνυπομόνως τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἤθελε δείξει τοῖς ἀπίστοις οἷόν ἐστι τὸ γένος τῶν Γραικῶν, ὅταν εὐτόλμως διοικεῖται, καὶ φρονίμως διευθύνεται.

Δέον δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πλεῖστοι Αἰγύπτιοι χριστιανοὶ μετὰ Σαρακηνῶν ἐν τοῖς πληρώμασι τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου συνηριθμοῦντο. Ὁ ἄγρυπνος Λέων ὠφελεῖται τοῦ περιστατικοῦ. Σύνθημα μυστικὸν διαδίδεται κατ' ἀπίστων μεταξὺ χριστιανῶν. Ὀργανίζουσι δὲ μέγα σχέδιον ἀποστασίας ἀξιωματικοί τινες Γραι-

κοὶ, ἐν ὑπηρεσίᾳ ὄντες τοῦ ἡμισελήνου. Ὅθεν μιᾷ τῶν νυκτῶν, δράττοντες οὗτοι τὴν εὐκαιρίαν, ὅτε οἱ πλοίαρχοι τῶν Ἀράβων διέτριβον ἐν τῷ στρατηγείῳ συνευωχούμενοι, ἀπαίρονται τοῦ λιμένος μετὰ τῶν νηῶν, καὶ οὐριοδρομοῦντες εἰσορμίζονται εἰς Βυζάντιον, ἔνθα κατὰ τὸ σύνθημα τὸν αὐτοκράτορα μεγαλοφώνως εὐφημοῦσιν. Ὁ ἐχθρικὸς στόλος ἀπέναντι τοῦ Γραικικοῦ παραταχθεὶς, κατασκεπάζει τὴν θάλασσαν ἀπὸ Ἱερείας μέχρι προπόδων Ἀνακτόρων (29). Αἴφνης δ' ἐξακοντίζονται τὰ ἐμπρηστήρια, ἅπερ βοηθοῦντος τοῦ ἀνέμου, πρὸς τὸ ἐπιπλέον ἐκεῖνο δάσος μεταδίδουσιν ἐν ἀκαρεῖ τὰς φλόγας αὐτῶν. Τὸ πῦρ, αἱ βρονταὶ, ὁ καπνὸς, ἡ σύγκρουσις τῶν τριήρεων, ἡ βοὴ τῶν κυμάτων παρέστησαν θέαμα φοβερὸν ἰδέσθαι καὶ αὐτοῖς τοῖς χριστιανοῖς, οἵτινες ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τῶν στεγῶν τῆς πόλεως ἔκπληκτοι ἀναδραμόντες, ἠπόρουν περὶ τοῦ διατρέχοντος. Φθορὰν δὲ τοσαύτην οὐδέποτε ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπων ἐθεάθησαν. Η ἀντανάκλασις τῶν πελωρίων φλογῶν, τῶν ἐκ τοῦ ἐμπρησμοῦ ἐν εἴδει γλωσσῶν ἀνορθουμένων, ἐνελάμπρυνεν ὡσεὶ φῶς Ἡλίου τὰς παρακειμένας ὄχθας Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, ἡ δὲ καθέδρα τοῦ χριστιανισμοῦ διηύγασεν αὐθωρεὶ, ὡς διά τινος φωταψίας Ἀναστασίμου. — Καὶ τῷ ὄντι, ἀναστάσεως παραμονὴν προεμήνυεν ἡ πυρκαϊὰ αὐτή. Ἐκ τῆς ζοφερᾶς γὰρ ἐκείνης νυκτὸς τοῦ μεσαιῶνος ἐξανατέλλει ἡ πρώτη ἀστραπὴ τῆς Νεοελληνικῆς δημιουργήσεως!

Οὕτως, ἡ ὀφρὺς τῶν Καλίφων καὶ δευτέραν φορὰν ἐταπεινοῦτο ἐνώπιον τοῦ Βυζαντίου. Δευτέραν οὖν φορὰν

οἱ χρησμοὶ τοῦ Κορανίου διεψεύδοντο. Ἐκ τοῦ ὑπερηφάνου στόλου οὐδὲν ἴχνος ἀπέμεινεν (30). Ἐπὶ πολλὰς δ' ἑβδομάδας τὰ ῥεύματα τοῦ Βοσπόρου ἐκύλισαν καὶ μετεκύλισαν εἰς τοὺς πόδας τῆς βασιλίδος τὰ λείψανα τῆς μεγάλης ἐκστρατεύσεως. Ὕπερθε τῆς καταστροφῆς μετεωρίζετο ὁ ὑπέρτατος θόλος τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας. Ἀρά γε προεῖδεν οὗτος ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἐκείνης, ὅτι μουσουλμανικὰ ψαλμῳδήματα ἤθελόν ποτε ἠχήσει ὑποκάτω αὐτοῦ; Τάχα προεῖδεν, ὅτι μετὰ παρέλευσιν χιλίων καὶ ἑκατὸν περίπου ἐνιαυτῶν, ὁ ἐμπρησμὸς ἑτέρου στόλου Ἀραβικοῦ, ὑπὸ χριστιανῶν ἐκτελεσθησόμενος, ἔμελλε ν' ἀνακαλέσῃ τὴν μνήμην τοῦ Λέοντος, καὶ νὰ ἐπισφραγίσῃ ἐριστικῶς τὴν σωτηρίαν τῶν Ἑλλήνων; — Παράδοξος ἡ Εὐρωπαϊκὴ τῶν Μωαμεθανῶν πολίτευσις! Ὁ βίος τοῦ Μωαμεθισμοῦ τραγικῶς πως ἐκτυλίσσεται μεταξὺ δύο νεκρικῶν λαμπάδων· ἐξελίσσεται μεταξὺ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Γραικικοῦ πυρός, καὶ τῆς ἐν Νεοκάστρῳ πυρπολήσεως!

Ἐν τοσούτῳ, πάντως ἀπρομήθευτοι τῶν πρὸς τὸ ζῆν οἱ Ἄραβες ἀπομείναντες, ἔφαγον τὰ ἀποθνήσκοντα αὐτῶν ζῶα, ἵππους τε καὶ ὄνους καὶ καμήλους (« φασὶ δέ τινες καὶ ἀνθρώπους τεθνεῶτας»), ἀλλὰ καὶ τὴν ἑαυτῶν κόπρον εἰς τὰ κλίβανα βάλλοντες. καὶ ζυμοῦντες ἤσθιον (31), ὥστε παρ' αὐτοῖς ἐνέσκηψε νόσος λοιμική, ἀπολέσασα πλήθη ἀναρίθμητα. Πρὸς ἐπίμετρον δὲ δυστυχίας, τὸ γένος τῶν Βουλγάρων προτροπῇ τοῦ Λέοντος συνῆψε πρὸς αὐτοὺς πόλεμον συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου ἐσφάγησαν ἐξ αὐτῶν 22,000.

Ὡς βλέπομεν, οὔτε στρατηγῶν συμβούλια οὔτε Συγ-

κλήτου νουθεσίαι, οὔτε εἰκόνων πάνδημοι περιελεύσεις συνήργησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν τῆς πατρίδος ἀπελευθέρωσιν, διότι καὶ σχέδιον ἀμύνης, καὶ διοργάνωσις τῆς ἀνταρσίας κατὰ Σαρακηνῶν, καὶ βαρβάρων παντελὴς ὄλεθρος, ἦσαν ἐξαιρέτως προϊόντα τῆς περινοίας καὶ τόλμης τοῦ Λέοντος. Μόνος οὗτος ἐπενόησε τὸ στρατήγημα, μονώτατος δ' ἐξῳκονόμησε καὶ ἐξεπεραίωσεν αὐτό. Κωνσταντινούπολις, αὐτοκρατορία, ὁ ἐξαρτώμενος ἔτι κόσμος τῆς Δύσεως, ἐγένοντο ἆθλα τῆς ἐπιτυχίας του. Διὸ, αἱ δάφναι τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἀνέθαλλον περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ὅτε τῇ ἐπαύριον τῆς νίκης ἀνεβόησεν ἡ Ἐκκλησία τὸ ῥητὸν τοῦ προφήτου, « Διέκοψε Κύριος τοὺς ἐχθροὺς ἀλλοφύλους, ὡς διακόπτεται ὕδατα. »

Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἀγαλλιάσεως ὁ Λέων σκυθρωπάζων ἀνεπόλει, ὅτι ἂν ἡ καταιγὶς κατηυνάσθη, οἱ φόβοι, ὅμως, δὲν διεσκεδάσθησαν. Ὁ νέος Καλίφος ἔγραφεν αὐτῷ δογματικὴν ἐπιστολὴν, δι' ἧς εἰς τὸν Μωαμεθισμὸν προσεκάλει καὶ βασιλέα Γραικῶν, καὶ Πατριάρχην, καὶ ὑπήκοον. Εἰδήσεις δὲ καθ' ἑκάστην ἤρχοντο, ὅτι οἱ ἄσπονδοι ἐχθροί του ἔκοπτον κέδρους καὶ κυπαρίσσους τοῦ Λιβάνου, στόλον νέον ἐξαρτίζοντες, καὶ παρασκευαζόμενοι εἰς ἑτέραν ἐκστρατείαν. Ἐν τούτοις ἡ ἐσωτερικὴ τῆς πολιτείας κατάστασις, ἀντὶ θάῤῥους, ἐνέπνεεν αὐτῷ τὴν ἀμηχανίαν. Σπατάλη γὰρ τοῦ ταμείου ἀφ' ἑνὸς, ἄκρα δὲ φειδωλία τῶν πολιτῶν ἀφ' ἑτέρου ἀνὰ πᾶσαν τυχοῦσαν ἀνάγκην· Γλισχρολογία μὲν καὶ σχολαστικότης πολλὴ, ἔργα δὲ κοινωφελῆ ὀλίγα. Διαπληκτισμοὶ μὲν λογιωτάτων καὶ

θεολόγων πολλαχοῦ, οὐδαμοῦ δὲ συνδιάσκεψις περὶ τῆς αὔριον. Ἀλλά, καὶ πλὴν τούτων, τίς ἐβεβαίου ὅτι πάντοτε ἤθελον εὐδοκιμήσει τὰ ἐμπρηστήρια καὶ τὰ στρατηγήματα; Τάχα δὲν ἐδιδάχθησαν ἐκ τῶν προηγουμένων παθημάτων οἱ Σαρακηνοὶ τὸν τρόπον τοῦ πολιορκῆσαι καὶ καταλαβεῖν τὴν Κωνσταντινούπολιν; Τούτου δὲ δοθέντος, ἤθελεν ἆρά γε πλέον ἐξαρκέσει πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πολιτείας μόνη ἡ προσωπική του περίνοια; Τί γὰρ ἄλλο ἡ πατρίς, ἢ λέξις κενὴ σημασίας, ὅταν ὑπὲρ αὐτῆς δὲν προμάχωνται ἡ αὐθόρμητος τῆς περιουσίας θυσία, ἡ συνδρομὴ λαϊκῶν τε καὶ ἱερωμένων, ἡ αὐταπάρνησις παντὸς ἑκάστου τῶν πολιτῶν;

« Ἡ βαρβαρότης, ἔλεγεν ὁ Λέων τοῖς περιεστῶσιν, ἰδοὺ καταστρατεύει πανεθνεὶ καὶ πεισματωδῶς καθ' ἡμῶν· ἄρα πανεθνεὶ καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν τὴν βαρβαρότητα ν' ἀποκρούσωμεν. Ἀρεσκόμεθα ψέγοντες τὴν εἰδωλολατρείαν τῶν Ἑλλήνων· φρονιμώτερον, ὅμως, τὸ μιμηθῆναι τὴν αὐτῶν ἀρετήν. Τί γὰρ ἐποίησαν οἱ Ἕλληνες, ὅτε τῆς Ἀσίας ἡ βάρβαρος πανστρατία συνώμοσε κατὰ τῆς αὐτονομίας των; Πανστρατιᾷ συνῆλθον ὁμονοοῦντες καὶ αὐτοί· συμφώνως δὲ συναθλήσαντες, ἔσωσαν καὶ πατρίδα καὶ τιμήν, καὶ θρησκείαν.... Χριστιανοί, ἀμηχανῶν ὁ Λέων προσεφθέγγετο, ὑμεῖς οἱ παραδεχθέντες τὸ φῶς τῆς ἁγίας δόξης, δεῦτε ἐν μιᾷ ψυχῇ καὶ καρδίᾳ μιμηθῶμεν τὸ παράδειγμα τῶν προγόνων μας! Πρὸς τί τὸ καύχημα τοῦ βαπτίσματος χωρὶς ὁμονοίας, καὶ ἀνδρίας, καὶ πατριωτικῆς ἀποταγῆς; Πρὸς τί ἐπαγγέλλουσιν ἡμᾶς το-

σαῦται ἐκκλησιαστικαὶ τελεταὶ καὶ ἀγρυπνίαι; Δὲν ἀποῤῥοφοῦσιν αὗται ματαίως τὰς ἡμέρας σας, δὲν ἀναλίσκουσι τὸν ὕπνον ἐργατῶν κεκουρασμένων, στρατιωτῶν καὶ οἰκογενειαρχῶν, καὶ ἀσθενούντων; Πρὸς τί δὲ τοσαῦται νηστεῖαι; Δὲν ἐκδαπανῶσιν αὗται ἀνωφελῶς τὰς σωματικὰς δυνάμεις σας, καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας ἰσχνούς, σκελετοειδεῖς ἀποκαθιστῶσι, τὰς δὲ γυναῖκας συνήθως εἰς ἀφορίαν καὶ ἐξαμβλώσεις προδιαθέτουσι; Τίς ἐρωτῶ ἡ χρεία τοσούτου πλήθους μοναστηρίων, ἀναχωρητηρίων, κοινοβίων; Ἐκτὸς ὅτι ταῦτα ἑτέρας ἐπικρατείας ἑτεροφυεῖς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπικρατείᾳ ἐγκαθιδρύουσιν, ἀλλὰ καὶ πλείστας στρατιωτῶν μυριάδας ἀφαιροῦσι τῆς πατριωτικῆς ὑπηρεσίας, πλείστας δ' ἄλλως τε μυριάδας μητρῶν ἀφέλκουσι τῆς ἐπαυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Ὡς δὲ πρὸς τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, τίς ἡ ἀνάγκη τοσαύτης χρόνου καὶ πόνου σπατάλης; Τὸ δὴ χεῖρον, τί ποιοῦσιν ἐν τοῖς ναοῖς αἱ χρυσήλατοι καὶ πολυτιμόλιθοι τῶν ἁγίων εἰκόνες, ἐνῷ διὰ σπάνιν χρημάτων πάντες ὁμοῦ, λαϊκοί τε καὶ κληρικοί, κινδυνεύομεν νὰ περιπέσωμεν εἰς δουλείαν ἀνεξαγόραστον! Ἰδοὺ οἱ βάρβαροι πάλιν καθικνοῦνται! Ἐὰν δὲ τὸ παλαιὸν ἔνδυμα δὲν ἀποθέσωμεν ὡς ἀληθινοὶ χριστιανοί· ἐὰν δὲν καθαρίσωμεν τὴν πολιτείαν μας ἀπὸ διαφθορᾶς πατροπαραδότου· ἐὰν δὲν ἀποβάλωμεν τὸ μεσότοιχον ὅπερ πρὸ πολλοῦ ἐχώρισεν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ γνησίου χριστιανικοῦ κηρύγματος, οὐαί, ἐλήλυθεν ἡ ἡμέρα τοῦ Ἀντιχρίστου! Μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ῥοπῇ πεσοῦνται ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοῦ Μωάμεθ καὶ Πόλις, καὶ κράτος, καὶ τάφοι πατέρων, καὶ προσδοκίαι μέλλοντος αἰσιωτέρου!»

Εἰδοποιοῦμεν χάριν εἰλικρινείας τὸν ἀναγνώστην, ὅτι τὴν προσφώνησιν ταύτην ματαίως ἤθελε ζητήσει εἰς τὰ βυζαντινὰ χρονικά. Πληροῦμεν, ὅμως, καθῆκον κριτικοῦ, εἰμὴ καὶ ἱστορικοῦ προσέτι, τοιούτους θέτοντες λόγους εἰς τὸ στόμα τοῦ Λέοντος. Ἄλλως τε διατελοῦμεν μυχαίτατα πεπεισμένοι συνεπείᾳ πραγμάτων καὶ κειμένων συμπαραβολῆς, ὅτι, οὕτω τὸν ῥήτορα παριστῶντες, ἐὰν δὲν μαντεύωμεν τὴν φράσιν του, ἐμβατεύομεν. ὅμως, ἀποχρώντως εἰς τὰ νοήματά του.

Ἡ ὀρθὴ τῶν μαρτυριῶν κρίσις καὶ σύγκρισις, τὸ εὔλογον τῶν γεγονότων, ἡ συνείδησις τοῦ αἰῶνός μας ἀποποιοῦνται τοὺς μύθους, εἰς οὓς ἀποδίδουσιν οἱ βυζαντινοὶ τὸν τοῦ Λέοντος νεωτερισμόν. Οὔτε πιστεύομεν ἡμεῖς, οὔτε, φρονοῦμεν, πολλοὶ τῶν ἡμετέρων συγχρόνων πιστεύουσιν ἤδη, ὅτι ψιλὴ πρὸς τὴν θεολογικὴν αἵρεσιν διάθεσις. ὅτι κλίσις ἁπλῆ πρὸς θεολογικοὺς ἀγῶνας ἐκίνησαν τὸν νοῦν, τὴν γλῶσσαν, καὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀρειμανίου τούτου στρατηγοῦ, τοῦ πραγματομαθοῦς τούτου θιασώτου τῆς κοινωφελείας. Οὔτε ἀναφέρομεν, ἑπομένως, τὸ μυθάριον ἐκεῖνο περὶ τῶν μάντεων, Ἑβραίων τὸ θρήσκευμα, οἵτινες πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑπεσχέθησαν τῷ Λέοντι τὴν βασιλείαν, ἂν οὗτος προδιεβεβαίου νὰ καταργήσῃ τὰς εἰκόνας, ἅμα ὡς ἤθελεν ἀναγορευθῇ βασιλεύς. Ἀποτιμῶμεν δὲ τοιαῦτα πλασματογραφήματα, διὰ τὸν ἰσχυρότατον καὶ ἐξαιρετικώτατον λόγον, ὅτι τοῦ Λέοντος οἱ σκοποὶ δὲν ἀπηυθύνθησαν κυρίως κατὰ τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ πρὸς ἕτερόν τι οὐσιωδέστερον ἀπετάθησαν πρός τι τέρμα, μᾶλλον τὴν πολιτικὴν εὐνομίαν, ἢ τὴν ἐκκλη-

σιαστικὴν κατάστασιν διαφέρον. Ὅτι ἀποτόμως οἱ σκοποὶ τοῦ Λέοντος προσέκρουσαν τὰς πεποιηθήσεις τῶν πεπαιδευμένων τοῦ καιροῦ του περισσοθρήσκων· ὅτι τινὲς τῶν συγχρόνων του, εἴτε ἀπερισκέπτως, εἴτε ὑποκριτικῶς τὴν ἀληθινὴν αὐτοῦ πρόθεσιν παριδόντες, καὶ οἱανδήποτε μεταβολὴν ἐκ προβουλῆς ἀπορρίψαντες, παρεμόρφωσαν τὴν βιογραφίαν του, ταῦτα σήμερον ἐξηγοῦνται. Ἀλλὰ μάλιστα διότι ταῦτα ἀποβαίνουσιν αὐτόδηλα, δεδομένον εἰς ἡμᾶς δὲν εἶναι νὰ κρίνωμεν καὶ τὸν Λέοντα αὐτὸν, καὶ ὅλον ἕνα αἰῶνα συμφρονοῦντα, ὑπὸ τὴν περιωρισμένην τῶν εἰκονισμάτων ἔποψιν, ἤτοι μόνον ὡς παριστῶσιν ἡμῖν τὰ πράγματα οἱ τῶν ἱερῶν εἰκόνων συνήγοροι. Καὶ γὰρ ὑπεράνω τῆς θρυλλουμένης μάχης κατὰ τῶν ζωγραφημάτων, βλέπομεν ἡμεῖς ἐφιπταμένην τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τὴν ἔκφρασιν, τὴν ἀνάτασιν τῆς τότε κοινωνίας, τὴν ἔννοιαν τῆς ἐποχῆς. Ὁ Λέων ἐπινοεῖ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ναυμαχικὰ στρατηγήματα, δὲν αὐτουργεῖ, ὅμως, δὲν αὐτοσχεδιάζει οἴκοθεν καὶ κατὰ μόνας τὸ σχέδιον πελωρίας μεταρρυθμίσεως. Ἡ ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως αὐτῆς προϋπῆρχεν ἀνέκφραστος ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ὁμάδος· ὁ δὲ Λέων ἐκφράζει, διαμορφοῖ, κατευοδοῖ αὐτήν.

Μικρά τις παρέκβασις σαφηνιστική. Δύο τινὲς τάξεις κοινωνικαὶ διημφισβήτησαν ἄχρι τοῦ νῦν πρὸς ἀλλήλας τὴν βασιλικὴν εὐμένειαν, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, ἐβασίλευσαν ἐναλλὰξ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μονάρχου· λέγομεν τὴν τάξιν τῶν σοφολογιωτάτων Ἀττικιστῶν, ἐν ᾗ συμπεριλαμβάνομεν καὶ τοὺς κατὰ καιρὸν αἱρεσιάρχας, τάξις

αὕτη σπανιώτατα μετ' εὐφυΐας, συχνότερον δὲ κακοζήλως ἀντιπροσωπεύσασα τὸ ἑλληνικὸν παρελθὸν, τὸν κόσμον τῆς προγονικῆς ἀρχαιότητος· καὶ τὴν τάξιν τῶν ὀρθοδόξων, ἥτις τὴν ἄλυσιν τῶν θεολογικῶν παραδόσεων τῆς Ἑλλάδος ἐφρούρησεν ἀπαραβίαστον. Διάτρεξον τὴν σειρὰν τῶν αὐτοκρατόρων ἀπὸ Κωνσταντίνου Α'. μέχρι Θεοδοσίου Γ'. Ἕκαστος τῶν βασιλέων προσκολλᾶται κατὰ προτίμησιν τῇ πρώτῃ, ἢ τῇ δευτέρᾳ τῶνδε τῶν τάξεων. Εἶναι μὲν ὀρθόδοξος εἰλικρινὴς, ἢ κατὰ τὰς τότε προσωνυμίας, *εὐσεβὴς* βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων; Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, περιθάλπει τὸν ἱερὸν τῆς θεολογίας σύλλογον, καὶ καταδιώκει τὸν Πλατωνισμὸν, τὴν αἵρεσιν, τὸν θεολογικὸν νεωτερισμόν. Εἶναι δὲ, τοὐναντίον, αἱρετικός; Τότε ἀναζωπυρεῖται ὁ Ἀττικισμὸς τοῦ Βυζαντίου, ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας Ἀριστοτελισμὸς καταθλίβεται. Ἀλλ' ὅμως, οἱοσδήποτε ὁ βασιλεὺς ἂν ᾖ, ἐκτὸς τῶν δύο τούτων τρίβων δὲν ἐκτρέπεται. Ἡ μοναρχία κυμαίνεται ἀμφιρρεπὴς μεταξὺ δύο ἀνυπαρξιῶν, τῆς ψευδοαττικῆς καὶ τῆς θεολογικῆς, ἐπαμφοτεριζόντως περιθάλπει δύο ἀντικειμένας ἀφαιρέσεις.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν γνώμην τῆς πρώτης τάξεως, δηλαδὴ τῆς τῶν Ἀττικιστῶν καὶ φιλοσόφων, ἡ βυζαντινὴ κοινωνία παρεξέκλινε τῆς ἀληθινῆς ὁδοῦ, τὴν αὐθεντίαν τοῦ λόγου καθυποβαλοῦσα τῇ αὐθεντίᾳ τῆς πίστεως. Ὤφειλεν οὖν, ὅπως ἀναγεννηθῇ, νὰ παλινδρομήσῃ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, πρὸς τὰ ἤθη, πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος· ὤφειλε ν' ἀποταχθῇ βαθμηδὸν πάντων τῶν ἐπιβλημάτων, ὅσα κατεκάλυψαν τὴν μορφὴν αὐτῆς,

νὰ ἐκλαϊκηθῇ προβάδην, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν ἁπλότητα καὶ ἀφέλειαν. —Ἡ δὲ τάξις τῶν θεολόγων ἐπρέσβευσεν ἀπ' ἐναντίας τὴν τῶν καθεστώτων συντήρησιν. Κατ' αὐτὴν πᾶσα τάσις τῆς κοινωνίας πρὸς τὴν ἐκλαΐκησιν ἦτον ἀπώλεια βεβαία, ἡ δὲ ἐπανάκαμψις εἰς τὰ πρότερον, ἀναπόφευκτος καταστροφή. Ὤφειλεν οὖν ἡ αὐτοκρατορία νὰ μείνῃ ἱερωμένη, λευιτική, καλογηρική, ὥστε ὁ βασιλεὺς νὰ μὴ προεξάρχῃ εἰμὴ τοῦ ἰνδάλματος, τῆς σκιᾶς τῆς κοινωνίας αὐτῆς. ἄρχων δὲ ὑπέρτατος τῆς πολιτείας νὰ ἦναι ὁ Χριστός. Ἐν συντόμῳ, οἱ μὲν ἐπόθουν τὴν ἀναδρομὴν πρὸς τὸν Περίκλειον αἰῶνα, οἱ δὲ, πᾶσαν βαθμιαίαν καὶ ἱστορικὴν τελειοποίησιν ἐξαιροῦντες, ἐδίωκον φάσμα τι πολιτείας ὑπερφυοῦς, οὐρανίας, ἀγγελοπρεποῦς.

Ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντος ἀνεκάλυψε τὴν ὕπαρξιν τρίτης τινος τάξεως, πρεσβευούσης ἀρχὰς διαφόρους ὁπωσοῦν τῶν ἀνωτέρω. Ὑψώθη χαμόθεν φωνή, λέγουσα· φιλόσοφοι Ἀττικισταί, τί ζητεῖτε τὰ ἀδύνατα; πρὸς τίνα κρημνὸν μᾶς ὁδηγεῖτε καρκινοβατοῦντες; Ὑμεῖς δὲ θεολόγοι, τίνα τύπον διώκετε φανταστὸν, ἰδανικὸν, ὑπεράνθρωπον, ἐνῷ πᾶσαι τῆς γῆς αἱ δυνάμεις, καθ' ἡμῶν ἐκλυθεῖσαι, τὸν ὄλεθρον ἐπαπειλοῦσιν ἡμῶν καὶ τῶν τέκνων μας; Οἱ μὲν ἐντεῦθεν σύρετε τὴν πολιτείαν πρὸς ἔσχατόν τι παρελθὸν, οἱ ἕτεροι δ' ἐκεῖθεν ἀνέλκετε αὐτὴν πρός τι ἔσχατον μέλλον. Τί δὲ γινόμεθα ἡμεῖς, ἐν τοσούτῳ, τοὺς Μωαμεθανοὺς αὔριον περιμένοντες, καὶ μὴ ὄντες ἐπὶ τοῦ παρόντος οὔτε σύγχρονοι τοῦ Περικλέους κατὰ

τοὺς ὀνείρους σας, οὔτε κάτοικοι οὐρανοπόλεως; Παύσατε γοῦν ἀπράγμονες ὑμεῖς! Ἅλις τῆς φαντασιοκοπίας, καὶ ἀποχωρήσατε! Θέλομεν φροντίσει ἡμεῖς αὐτοὶ ὑπὲρ τοῦ παρόντος, ὑπὲρ ἑαυτῶν, ὑπὲρ τῶν τέκνων μας!

Πραγμάτων, πραγμάτων, καὶ οὐχὶ λογίων, χρήζει σήμερον ἡ πολιτεία, ἔλεγον πάλιν ἄλλοι τινὲς ἀλλαχοῦ! Ἄλις λόγων, καὶ λογομαχιῶν, καὶ θεολογικῶν συζητήσεων! Πρὸς τί αἱ τοσαῦται φωνασκίαι περὶ Πατρὸς καὶ περὶ Υἱοῦ, ἐνῷ κινδυνεύομεν πάντες ὁμοῦ, σοφοί τε καὶ μὴ σοφοί, νὰ αἰχμαλωτισθῶμεν; Τί τὸ ὄφελος τοσαύτης θεολογικῆς πολυτελείας, καὶ γλωσσαλγίας περὶ τὰ θρησκευτικὰ μυστήρια, ἐνῷ πράγματα ὁ τῶν χριστιανῶν ἐχθρὸς ἐργαζόμενος, καὶ εἰς λόγους μετεώρους τὸν καιρὸν μὴ ἀναλίσκων, ἐπέρχεται πάσαις δυνάμεσι καθ' ἡμῶν; Οἴμοι τῆς κουφότητος καὶ ἐλεεινῆς τῶν Ῥωμαίων γλισχρολογίας, προσέθετον οἱ οὕτω μεμψιμοιροῦντες! Φεῦ καὶ τοῦ αἰῶνος, καὶ τῶν ἀνδρῶν, καὶ τῆς πίστεως! Πάντες μὲν περὶ τὰ θεῖα διαφιλονεικοῦσιν, οὐδεὶς δὲ ὁ περὶ τῆς πατρίδος κηδόμενος. Φιλόσοφοι γὰρ παρ' ἡμῖν σήμερον οἱ παντοπῶλαι, φιλόσοφοι καὶ οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κάπηλοι παντὸς εἴδους, φιλόσοφοι οἱ ἀργοί, οἱ ὀκνηροί, οἱ ῥᾴθυμοι, οἱ εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦντες, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. — Τοιουτοτρόπως δὲ περὶ τὰ πάτρια δεινολογοῦντες, ἠνίττοντο πιθανῶς τὰ πρό τινος κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἐξακοντισθέντα βέλη, τὰ πικρὰ ἐκεῖνα λόγια δι' ὧν εὐτραπέλως ὁ Πατὴρ ἐχλεύασε τῶν συγχρόνων του ὁμογενῶν τὴν

ῥοπὴν πρὸς τὴν δογματικὴν φλυαρίαν, ἣν καὶ νόσον ἐπιδήμιον ἀπεκάλεσεν. Ἀναφέρομεν τὰς λέξεις του (Ὁμιλ. περὶ Θεότ. Υἱοῦ καὶ Πνεύματος). « Καὶ νῦν, ὁ Ἅγιος ἐκφωνεῖ, (παραβάλλων τοὺς ἐπὶ Παύλου τοῦ Ἀποστόλου Ἀθηναίους πρὸς τοὺς μικρολογοῦντας καὶ μικροδογματίζοντας Ἕλληνας τοῦ αἰῶνός του), καὶ νῦν εἰσὶ κατ' ἐκείνους τοὺς Ἀθηναίους, εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦντες, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον, χθιζοί τινες καὶ πρωϊζοὶ ἐκ τῶν βαναύσων ἐπιτηδευμάτων ὁρμώμενοι, αὐτοσχέδιοί τινες τῆς θεολογίας δογματισταί, τάχα τινὲς οἰκέται καὶ μαστιγίαι, καὶ τῶν δουλικῶν διακονημάτων δραπέται, σεμνῶς ἡμῖν περὶ τῶν ἀλήπτων φιλοσοφοῦσιν. Οὐκ ἀγνοεῖτε πάντως, πρὸς τίνας ὁ λόγος βλέπει. Πάντα γὰρ τὰ κατὰ τὴν πόλιν τῶν τοιούτων πεπλήρωται, οἱ στενωποί, αἱ ἀγοραί, αἱ πλατεῖαι, τὰ ἄμφοδα· οἱ τῶν ἱματίων κάπηλοι, οἱ ταῖς τραπέζαις ἐφεστηκότες, οἱ τὰ ἐδώδιμα ἡμῖν ἀπεμπολοῦντες. Ἐὰν περὶ τῶν ὀβολῶν ἐρωτήσῃς, ὁ δέ σοι *περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου* ἐφιλοσόφησε· κἂν περὶ τιμήματος ἄρτου πύθοιο, *μείζων ὁ Πατὴρ* ἀποκρίνεται, *καὶ ὁ Υἱὸς ὑποχείριος*· εἰ δὲ τὸ λουτρὸν ἐπιτήδειόν ἐστιν εἴποις, ὁ δὲ *ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν εἶναι* διωρίσατο. Οὐκ οἶδα τί χρὴ τὸ κακὸν τοῦτο ὀνομάσαι, φρενῖτιν ἢ μανίαν, ἤ τι τοιοῦτον κακὸν ἐπιδήμιον, ὃ τῶν λογισμῶν τὴν παραφορὰν ἐξεργάζεται.... Ἃ γὰρ περὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ γραφὴ διεξέρχεται, ταῦτα νῦν ἐστιν ἐπὶ τούτων ἰδεῖν » (31. δίς).

Ἦχοι τοιοῦτοι κρούουσι τὰ ὦτά σου, ἅμα ὡς φθάσῃς ἐνταῦθα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας· αἰσθάνεσαι αὐτοὺς διακρι-

δὸν, ἀλλ' ἀγνοεῖς πόθεν ἐξέρχεται. Στρέφεις καὶ πάλιν στρέφεις τὰς σελίδας τῶν λαϊκῶν χρονογράφων, καταφεύγεις πρὸς τοὺς ἱερωμένους ἱστορικοὺς, ἀλλ' εἰς μάτην ἐθήρευσας τὴν πηγὴν, ἢ τὴν μαρτυρίαν τῆς φωνῆς, ἥτις ἔπληξεν εὐκρινῶς τὴν ἀκοήν σου. ; Ἔξεστιν εἰπεῖν, ὅτι τοὺς φθόγγους τούτους ἐκφέρει κατὰ τὴν Η'. ἑκατονταετηρίδα αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀδιάγνωστος, ἀκατονόμαστος, καὶ ἀνεπάκουστος Ἑλληνικὸς λαὸς, ὅστις ὑπὲρ πίστεως καὶ τέκνων ἀγωνίζεται κατὰ Μωαμεθανῶν ἐν τῇ ΙΘ'. ἑκατονταετηρίδι; Βέβαιον, ὅτι ἀπὸ τοῦδε, νέους ἱστορικοὺς ὁρίζοντας ἐξανοίγεις ἔμπροσθέν σου.

Δέον δ' ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ ἐνδόμυχος αὕτη καὶ εἰσέτι ἀπαῤῥησίαστος ῥοπὴ τῆς κοινῆς συνειδήσεως πρός τινα ἀνεξαρτησίαν ἠθικὴν, πρὸς ἔκφρασιν γνώμης τινὸς ἰδίας, καὶ ἴσως ἀντιθέτου τῇ γνώμῃ τῶν θεολόγων, καὶ τῶν λογίων λαϊκῶν, εὕρισκε ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἄκραν περίθαλψιν εἰς τοὺς κόλπους ἀρτισυστάτου κοινωνίας τινὸς, ἢ, ἐὰν θέλωμεν, ἐκκλησιαστικῆς αἱρέσεως, ἥτις προὐτίθετο τὴν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον ἀναμόρφωσιν τῆς Ἐκκλησίας, τὴν καθαροποίησιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ, συνελόντι εἰπεῖν, τὴν διὰ νέας ἑρμηνείας τῶν Εὐαγγελίων ὑποσκαφὴν πάσης αὐθεντίας παραδοσίμου. Ἡ αἵρεσις τῶν λεγομένων Παυλικιανῶν, αἵρεσις ἀξία μελέτης καὶ ἀναδιφῆς, ἥτις ἐφάνη περὶ τὰ τέλη τῆς Ζ'. ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀστραπηδὸν διεδόθη κατὰ Συρίαν παρά τινος Κωνσταντίνου Σαμοσατέως, ἔλαβεν, ὥς τινες γνωματεύουσι, τὴν ὀνομασίαν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἡ κατὰ πνεῦμα ἑρμηνεία τῶν ὁποίων διωρίσθη παρὰ τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς

αἱρέσεως ὡς μέσον ῥιζικῆς μεταῤῥυθμίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἐθεώρησαν τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ ὡς πάντως ἀσυνάρτητον πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν Ἑβραίων, ὅθεν καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀπεκήρυξαν, καὶ τοὺς Προφήτας ὁμοῦ κατέκριναν. Τὸν δὲ Λόγον στήσαντες ὁδηγὸν πάσης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ οὐδένα ἄλλον, ἀπεδοκίμασαν ἐνταυτῷ καὶ δόγματα θεολογικά, καὶ τύπους ὑπερφυεῖς καὶ μυστήρια δυσκατανόητα, καὶ ἀποκαλύψεις, καὶ θαύματα, καὶ πᾶν τὸ ὑπερβαῖνον τῆς ἀνθρωπίνου διανοίας τὸ καταληπτικόν. Κατ' αὐτούς, ἀφανισθείς, ἢ τοὐλάχιστον τερατωδῶς ὁ χριστιανισμὸς μεταποιηθεὶς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ, δὲν ἐσώζετο καθαρός, εἰμὴ ἐπὶ τῶν χειρογράφων Εὐαγγελίων, καὶ κατ' ἰδίαν εἰς τὰς θεσπεσίας τοῦ Παύλου διδαχάς. Ἐκεῖ μόνον διετηρεῖτο ἀπρόσμικτος, ἀνόθευτος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἐν δὲ τῇ Συνόδῳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῇ καθόλου κοινωνίᾳ ἀπέβη προβάντος τοῦ χρόνου, δόγμα, καὶ αὐτῆς τῆς εἰδωλολατρείας φανταστικώτερον, καὶ μυθωδέστερον, ἀπέβη θρήσκευμα ἀνάξιον οὐ μόνον τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ σταυρωθέντος διὰ τὸν θρίαμβον τῆς ἀληθείας. Ἐντεῦθεν οἱ Παυλικιανοὶ ὁρμώμενοι, καθεῖλον πᾶσαν οἱανοῦν λατρείαν ἐξωτερικήν, ὑποδουλοῦσαν τὸ πνεῦμα εἰς ἣν ἐκάλουν τυραννίδα τῆς συνειδήσεως. Ὅθεν καὶ εἰκόνας ἀπέῤῥιψαν, καὶ ἁγίων λείψανα ἀπέβαλον· καὶ σκεύη λειτουργικά, καὶ ἄμφια ἱερά, καὶ σταυρούς, καὶ σύμβολα, καὶ συναξάρια κατήργησαν, προσευχόμενοι ἐν ὑπαίθρῳ διὰ μυσταγωγίας ἁπλῆς τε καὶ

συντόμου· τὴν δὲ Θεοτόκον ἐνόμισαν ἀξίαν μὲν σεβασμοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ λατρείας, ἢ προσκυνήσεως. Καὶ ὁ μὲν πρωτουργὸς τῆς αἱρέσεως ταύτης ἐφονεύθη ἀπηνῶς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄. ἀλλ' ἡ ἑτεροδοξία διεδόθη καθ' ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅθεν ἀκολούθως εἰσέρρευσεν ἕως Νικαίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπεκράτησε δὲ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας εἰς Ἀρμενίαν, Βιθυνίαν, Θράκην, Μακεδονίαν, Ἤπειρον, Βουλγαρίαν, Κροβατίαν, καὶ ἀλλαχοῦ. Σώζεται δὲ σήμερον ἔτι, ἂν καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς κοινωνίας αὐτῆς ἀπώλεσαν τὴν μνήμην τῆς καταγωγῆς των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Εἰκονομαχία.

Συνησθάνθη, λοιπόν, τὸ πλῆθος, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ζωῆς, ἢ θανάτου. Ὁ Λέων ἐπέσπευσε τὴν ἐκλογήν, προτιμήσας τοῦ γένους τὴν ζωήν. Ὅθεν, τὸν κίνδυνον τῆς πολιτείας ἀναλογισθείς, καὶ τόλμῃ παραβόλῳ θωρακισθείς, ἐπινοεῖ τὸ σχέδιον μιᾶς τῶν ῥιζικῶν ἐκείνων μεταβολῶν, τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ὁποίων μόνος ὁ χρόνος δύναται νὰ δοκιμάσῃ. Ἐπιχειρεῖ νὰ προσέλξῃ τὴν ὑπερνέφελον βυζαντινὴν κοινωνίαν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς· νὰ σαρκοποιήσῃ αὐτήν, ἄσαρκον οὖσαν· ἀποφασίζει, ἑνὶ λόγῳ, νὰ ἀγάγῃ τὴν προσήκουσαν ἰσοῤῥοπίαν μεταξὺ πατρίδος καὶ πίστεως, ὅπως εὐκολώτερον οὕτω συνδιατάξῃ τὸ ἱερατικὸν πολίτευμα εἰς ὑποστήριξιν τῆς κα-

δημικῆς ἐξουσίας. Ὤφειλεν ἐπομένως νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν πολιτείαν ἐπὶ τὸ στρατιωτικώτερον, νὰ ἄρῃ δὲ ἀνυπερθέτως ἐκ μέσου καὶ πᾶν πρόσκομμα δυνάμενον ἐφεξῆς νὰ φράξῃ τὴν ἐπείγουσαν μεταῤῥύθμισιν.

Σημειοῦμεν τὰ προοίμια τοιαύτης ῥοπῆς ἕως ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαύρου, δηλαδὴ ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀράβων. Τῇ 21 Ὀκτωβρίου μηνὸς τοῦ ἔτους 718, Μαρία, ἡ σύζυγος τοῦ Λέοντος, στέφεται Αὐγούστα ἐν τῷ Τρικλινίῳ τοῦ Αὐγουστέως, εἶτα δὲ προέρχεται μετὰ τῶν αὐλικῶν εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, μόνη, καὶ χωρὶς τοῦ ἀνδρὸς (82), τοῦθ' ὅπερ ἦν πρωτοφανὲς καθ' ἑορτὴν δεσποτικὴν καὶ δημοτερπῆ. Ἦν δὲ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ὡρισμένη εἰς τὴν βάπτισιν τοῦ τεχθέντος βασιλόπαιδος. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς συνήθους ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πομπῆς, ἡ βάπτισις τελεῖται τῶν θυρῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας κεκλεισμένων, ὁ δὲ πατὴρ καὶ βασιλεὺς προέρχεται μόνον μετ' ὀλίγων οἰκιακῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν προὔχοντες τῶν θεμάτων καὶ τῆς Συγκλήτου ἀναδέχονται τὸν Κωνσταντῖνον βαπτισθέντα· διαρκούσης δὲ τῆς θείας λειτουργείας ἡ Αὐγούστα μετὰ τῶν αὐλικῶν ἀπέρχεται τῆς Ἐκκλησίας, φιλοδωροῦσα τὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ ναοῦ μέχρι τῆς χαλκῆς Πύλης. —Ὁ Θεοφάνης, ὅστις μέχρι τῆς ἀξιομνημονεύτου ταύτης ἡμέρας ὠνόμασε τὸν Λέοντα εὐσεβῆ, ἐπικαλεῖ αὐτὸν ἀπὸ τοῦδε δυσσεβῆ βασιλέα. — Ὁ κύβος ἐῤῥίφθη.

Διστάζοντες ἀποφαινόμεθα, ὅτι ὁ Λέων, ἐν τῷ βαπτίσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ διάδοχον τοῦ θρόνου, καὶ πότε; ἐν μιᾷ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Ἐκκλησίας ἑορτῶν,

ἐπέδειξε πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν κλῆρον τῆς βασιλίδος ψυχρότητα τοσαύτην, μὴ προμηχανώμενος τὸ σχέδιόν του, καὶ μὴ προσέτι θαῤῥῶν τῇ εὐνοίᾳ τῶν πολλῶν. Ὁ Πατριάρχης Γερμανὸς, τυχαῖόν τι συμβεβηκὸς ἑρμηνεύων τὸ συμβεβηκὸς ἐκεῖνο ὅθεν ἐπήγασε τὸ τοῦ Κωνσταντίνου αἰσχρὸν παρωνύμιον, προμηνύει μέλλοντα κακὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἄρχοντές τε καὶ ἀρχιερεῖς παρὰ πᾶσαν ὑπόνοιαν τονθορύζουσι. Συνωμοσίας δὲ ἐξυφανθείσης, ἐπιστολαὶ προτρεπτικαὶ μετὰ χρημάτων πέμπονται παρὰ τοῦ Μαγίστρου Νικήτα, καί τινων ἄλλων ἀξιωματικῶν πλουσίων, πρὸς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ διατρίβοντα Ἀναστάσιον, ὅστις ἐρχόμενος ἐπὶ Κωνσταντινούπολιν παραδίδεται τῷ Λέοντι παρὰ τῶν Βουλγάρων· ἀλλὰ συμπτώματα τοιαῦτα διεγείρουσι τὴν πρόνοιαν τοῦ βασιλέως. Ἄλλως τε δὲ ἡ ὥρα τῆς κρίσεως ἤγγιζε. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πάντων ἀσφαλιστικώτερον ἐν ἀκμῇ τοιαύτῃ ἦν ἡ ἐμπέδωσις τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας ὁ Λέων, τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, λαβὼν ἐν σπαργάνοις τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, καὶ διατάξας τὸν Πατριάρχην ἵνα ποιήσῃ τὰς προσυνήθεις εὐχὰς, στέφει αὐτὸν ἐν τῷ Τριβουναλίῳ τῶν ΙΘ΄. Ἀκουβίτων, καὶ οὕτω πᾶσαν ἐνδεχομένην ἀπόπειραν ἀνταρσίας προματαιοῖ.

Ὅτι δὲ ὁ Λέων ἐξ ἀρχῆς προετέκταινε τὸ σχέδιόν του, μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον θαῤῥαλέως προβαίνων εἰς πρόσφορα μέτρα, ἀλλὰ καὶ συνεννοούμενος μετὰ τῶν ἐπιστηθίων, καὶ προνοῶν τὰ περὶ τῆς ἐπιτυχίας, τοῦτο πολλὰ διδόμενα ὑποσημαίνουσιν. Ἡμεῖς, μάλιστα, ἐξ οἰκείας πεποιθήσεως προσθέτομεν, ὅτι τὰ σπέρματα τῆς σχεδια-

ζομένης μεταβολῆς δὲν συνεστέλλοντο ἐντὸς τοῦ κύκλου εὐαρίθμων τινῶν εὐνοουμένων ἢ φοιτητῶν τῶν ἀνακτόφων, ἀλλ' ἐβλάστανον ἤδη καὶ ἐκτὸς τῆς Αὐλῆς, ἀνέφυον σποράδην καὶ ἐν τῇ βασιλίδι, καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας. Συμπτώματα γὰρ τοιαύτης φύσεως πολλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἐν τῷ προκειμένῳ χρόνῳ διαφαίνονται. Κάτοικός τις Συρίας, Ξαραντάπηχος τοὔνομα (33), ὃν οἱ βυζαντινοὶ στιγματίζουσι, Κύριος οἶδεν ἂν ὀρθῶς ἢ αὐθαιρέτως, ὡς Ἑβραῖον καὶ γόητα (34), ἐλθὼν πρὸς Ἰζὶδ τὸν Καλίφον, ἐπαγγέλλεται τούτῳ τριακονταετῆ ἡγεμονίαν, «εἰ τὰς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν χριστιανῶν, ἐν πάσῃ τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ τιμωμένας, σεπτὰς εἰκόνας καθέλοι ».' Ὅθεν ὁ Ἰζὶδ πειθόμενος, δόγμα ψηφίζει δεδικαιολογημένον κατὰ τῆς ἱερᾶς ζωγραφίας.— Ἕτερος δέ τις ἐκ Συρίας χριστιανός, Βεσὴρ τοὐπίκλην, ἀπελευθερωθεὶς τῆς δουλείας τῶν Ἀράβων, καὶ καταλαβὼν τὴν Γραικικὴν ἐπικράτειαν, ἔρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προσηλύτους ποιεῖ κατὰ τῶν εἰκόνων (35). — Τί δὲ πλέον; Ἀποστρέφονται σὺν τοῖς ἄλλοις τὰς εἰκόνας τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁ Σύγκελλος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, καί τις ποιμὴν προβάτων, ὁ Νακωλείας ἐπίσκοπος.

Τηλικούτων οὖν σημείων προϋπαρχόντων, δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐπικειμένην καινοτομίαν ὡς ἀσυνάρτητον πρὸς τὰ προηγούμενα, οὔτε νὰ ἐκλάβωμεν αὐτὴν καθόλου ὡς αἰφνίδιον τοῦ Λέοντος δημιούργημα καὶ αὐτοσχεδίασμα. Ἴσως οἱ σπόροι τῆς ἰδέας αὐτῆς ἐβλάστησαν καὶ πρὸ τῆς τούτου βασιλείας· ἀλλ' ἐ-

λειπεν ὁ ἐπιτήδειος προκινητής· ἔλειπεν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία τοῦ τολμήματος..... Ἰδοὺ δὲ πρόληψίς τις, ἐπὶ πᾶσαν τὴν πολιτείαν διαδιδομένη καὶ ἐπικρατοῦσα, ἐπιταχύνει τὴν ῥοπὴν τοῦ τολμήματος.

Ἐν ὥρᾳ θέρους τοῦ ἔτους 724 (36), ἀτμὶς πυροφανὴς ὡς ἐκ καμίνου ἀναβράζουσα, ἠγέρθη ἐπί τινας ἡμέρας ἐκ τοῦ βυθοῦ θαλάσσης ἀναμέσον τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Θήρας καὶ Θηρασίας (Ἀσπρονῆσι). Πυκνουμένου δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοῦ ἀέρος, ἐξήφθησαν γλῶσσαι πυρὸς, καὶ μετὰ τὸ πῦρ, διὰ βροντῶν ἐξεσφενδονίσθησαν πετροκίσηρεις ἀπειράριθμοι, αἵτινες ἀνεπέμφθησαν ἄχρι μικρᾶς Ἀσίας, καὶ Λέσβου καὶ Ἀβύδου, καὶ Μακεδονικοῦ πελάγους, τὸ πρόσωπον τῆς θαλάσσης κατασκεπάσασαι. Μέσον δὲ τοῦ τηλικούτου πυρὸς, νῆσός τις, μήπω τὸ πρὶν οὖσα, ἀνέδυσε τῶν ὑδάτων, καὶ συνήφθη τῇ λεγομένῃ ἱερᾷ νήσῳ καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡ νῆσος αὕτη, καὶ αἱ προῤῥηθεῖσαι Θήρα καὶ Θηρασία ποτὲ ἐξεβράσθησαν. Τὰ δὲ προσπελάζοντα τῇ ἀρτιφανεῖ νήσῳ κύματα τοσοῦτον ὑπεξεκαίοντο, ὥστε χεὶρ δὲν ἠδύνατο νὰ τὰ θίξῃ.— Δυσκόλως ἡμεῖς οἱ δύσπιστοι καταλαμβάνομεν σήμερον τὴν τῶν πατέρων μας ἀπέραντον εὐπιστίαν. Τότε, πᾶν ἕκαστον φαινόμενον τῆς φύσεως ἔκτακτον διήγγελλε τὴν ὀργὴν τῆς θεότητος· ὅθεν ἡ οἰωνοσκοπία τῶν σεισμῶν, μετεώρων, ἐκλείψεων, πλημμυρῶν συνδέεται πρὸς τὰς σπουδαιοτέρας ἐπαναστάσεις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ μεσαιῶνος.

Φήμη τὴν αὐτοκρατορίαν ὅλην ἀστραπηδὸν διέρχεται περὶ τῆς ἐμπράκτως ἀποκαλυπτομένης ἤδη ἀγανακτήσεως τοῦ οὐρανοῦ (37). Ὁ Θεὸς δὲν ἀνείχετο πλέον

τὰς ἁμαρτίας τῶν Ῥωμαίων, τὴν εἰδωλολατρείαν τῶν χριστιανῶν, τὴν τυραννίδα τῶν καλογήρων. Καὶ πρῶτον μὲν μήνυμα τῆς ὀργῆς του κατὰ τῶν εἰδώλων, ὁ Μωαμεθισμός· πληγὴ δὲ δευτέρα, ἡ παράδοξος ἐκείνη λιθοβολία. Τρίτον καὶ τελευταῖον μάθημα ἤθελεν ἀναποφεύκτως ἐπέλθει κατὰ δυσσεβῶν ἡ κατάλυσις τοῦ αἰῶνος.

Οἱ κληρικοὶ τοῦ μεσαιῶνος, τῶν σοφῶν χρονογράφων μὴ ἐξαιρουμένων, αὐτοὶ οἱ ἐμπεπιστευμένοι τῶν θείων χρησμῶν τὴν ὑπομνημάτισιν, καὶ τῆς ἱστορίας τὴν συγγραφήν, εἴτε κατὰ πεποίθησιν, εἴτε κατ' ἐπιτήδευσιν πράττοντες, ὑπέθαλψαν πάντοτε λόγῳ τε καὶ ἔργῳ τὴν πρὸς τοιαύτας οἰωνοσκοπίας τῶν ἀπαιδεύτων κλίσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ φήμη αὕτη περὶ τῆς οὐρανόθεν πεσούσης λιθοβολίας προσέβαλλε νῦν τὰ καθεστῶτα καὶ ὑπεμόχλευεν ἔθιμα τῆς ὀρθοδοξίας ἱερά, οὗτοι τὸ φρόνημα τρέποντες ἔσπευσαν ἐπὶ τοῦ παρόντος πάσαις δυνάμεσι νὰ διαψεύσωσι τὴν θρυλλουμένην ἑρμηνείαν τοῦ φαινομένου, ἄλλην δὲ ἀντὶ τῆς ἐπικρατούσης νὰ ὑποκαταστήσωσιν. Ἡ διάθεσις, ὅμως, τοῦ πλήθους ἔῤῥευσε πρὸς τὴν ἐναντίαν γνώμην· αἱ προσπάθειαί των ἀπέβησαν ἀτελεσφόρητοι. Ὁ δὲ Λέων, τῆς ἀποτυχίας αὐτῶν ὠφελούμενος, διὰ λόγων ἐπιτηδείων τὴν κοινὴν πίστιν ἐνισχύει καὶ ἐπισφραγίζει· διδάσκει παῤῥησίᾳ τὸν λαὸν (38), ἑρμηνεύει διαῤῥήδην τὸν Ἀποκάλυψιν καὶ τ' ἀποστολικὰ παραγγέλματα, τοῖς δὲ ἀκροωμένοις μεταδίδει τὸ οἰκεῖον δόγμα.— Εἰς τίνας δὲ τότε τρόμους δὲν παρασύρουσι τὸν οἰστρηλατούμενον λαὸν ὁ λόγος τοῦ προσφιλοῦς μονάρχου, τὰ περὶ τοῦ Θηραϊκοῦ ἡφαιστείου χρησμολογήματα, ὁ φόβος τῆς καταλύσεως τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἐπὶ

πᾶσι δὲ τούτοις ἡ προμηνυομένη μάστιξ τῆς Ἀραβικῆς δουλώσεως! Ἄνθρωποι, τὸ πρὶν εὐσεβεῖς καὶ εἰκονόφιλοι, ἄνωθεν τῆς ἑαυτῶν κοίτης ἀποκαθηλοῦντες τὰς σεπτὰς ζωγραφίας, πρὸς ἃς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας αἱ δεήσεις τῶν ἰδίων προπατόρων κατηυθύνθησαν, τὰς εἰκόνας ἐκείνας, ἃς πολλάκις αἱ αὐτῶν μητέρες ἠσπάσθησαν καὶ δάκρυσι κατέβρεξαν ἐν παντὶ κινδύνῳ, αὐτὰς λέγομεν ἀποκαθηλοῦντες θραύουσι, καὶ μανιωδῶς κερματίζουσι. Στίφους δὲ Σαρακηνῶν κυκλώσαντος τὴν Νίκαιαν τῷ αὐτῷ ἔτει, ἀποδίδουσιν οἱ πολῖται τὴν συμφορὰν εἰς τὴν ἁμαρτίαν τῆς εἰδωλολατρείας. Διὸ, ἀξιωματικός τις, Κωνσταντῖνος τοὔνομα, ἰδὼν ἱςαμένην εἰκόνα τινὰ τῆς Θεοτόκου, λαμβάνει λίθον, δι' οὗ συντρίβει αὐτὴν, καὶ πεσοῦσαν καταπατεῖ πρὸς ἐξιλέωσιν τῆς Θεότητος (39). Οἱ μετριώτεροι τῶν φαντασιοπλήκτων καίουσι μόνον τὰ οἰκιακὰ εἰκονίσματα· τὴν δὲ τέφραν εἰς κάλπην συνάγοντες εὐσεβῶς, καὶ κλείοντες ἐπιμελῶς, θάπτουσιν εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς ἰδίας κατοικίας, ἢ ῥίπτουσιν εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης· ὅθεν σχίσματα προκύπτουσι μεταξὺ νέων καὶ γερόντων, μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Οἱ γέροντες γὰρ καὶ αἱ γυναῖκες ὕστεροι πάντων συνήθως ἀποβάλλουσι τὰς οἰκιακὰς καὶ πατρίους παραδόσεις.

Ἀφοῦ ἡ καινοτομία παρεισέδυσε καθ' ὃν διηγούμεθα τρόπον ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ἰδιωτῶν, ὤφειλε καὶ χαρακτῆρα λαμβάνουσα ἐπισημότερον νὰ εἰσχωρήσῃ προβάδην ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, νὰ παραδεχθῇ τὸ κῦρος τῶν ἁρμοδίων ἀρχῶν.—Ἁπτόμεθα τῶν γενεθλίων τῆς Εἰκονομαχίας.

Τῇ 7 τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς τοῦ ἔτους 725, ἡμέρᾳ ἀξιομνημονεύτῳ ἐν τῇ Νεοελληνικῇ ἱστορίᾳ, ὁ Λέων κροτεῖ Σελέντιον (40) ἐν τῷ Τριβουναλίῳ τῶν 19 Ἀκουβιτῶν, ἤτοι συμβούλων τοῦ στέμματος, ἔνθα παρευρίσκεται καὶ ὁ ὑπέρτατος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀρχηγός, ὁ ἐνάρετος Γερμανός. Τὸ θέμα τῆς συζητήσεως, ὡς φαίνεται, ἦν οὐ μόνον πᾶσι τοῖς πολίταις γνωστόν, ἀλλὰ καὶ διαπύρως προσδοκώμενον παρὰ πλείστων, ὡς ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἀναγκαιότατον. Καὶ ὅμως, τὸ συμβούλιον συνεκροτεῖτο πρὸς ἁπλῆν ἐκπλήρωσιν διατυπώσεων, διότι καὶ ὁ Πατριάρχης πρὸ πολλοῦ ἐγίνωσκε τὴν διάθεσιν τοῦ βασιλέως, τὴν συναίνεσιν τῶν συμβούλων, τῆς κοινῆς γνώμης τὴν κλίσιν, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτός, τοῦ ἱεράρχου τὰς πεποιθήσεις προδοκιμάσας, προεγίνωσκε τὴν τούτου ἀμετάθετον ἀπόφασιν (41). Ἐν τούτοις, πλῆθος ἄπειρον πολιτῶν πάσης τάξεως εἶχε, τῇ προσκλήσει τοῦ Λέοντος, περὶ τὰ βασίλεια συναθροισθῆ. Οἱ πέριξ δρόμοι, αἱ εἴσοδοι, τὰ προπύλαια τῶν ἀνακτόρων, ἡ περίχωρος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἄχρις Ἱπποδρόμου, ἦσαν ὑπὸ τῆς συῤῥοῆς ἐμπεφραγμένα (42). Πάντες δ' οὗτοι ὁμοφώνως τὸ κοντάκιον τῶν Θεοφανείων ᾄδοντες « τὸ φῶς σου, Κύριε, ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς· ἦλθες, ἐφάνης τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον, » περιέμενον τὴν φωνὴν τοῦ κήρυκος, ὅστις ἔμελλεν ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ ἐξώστου νὰ διαγγείλῃ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ Σελεντίου. Παρουσιαζομένου δὲ πρὸς στιγμὴν τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν λαόν, ὁ λαὸς ἀνευφημεῖ τῆς πολιτείας τὸν σωτῆρα. Ὁ ἐστεμμένος Λουθῆρος τῆς Η'. ἑκατονταετηρίδος, ἄνωθεν τοῦ Τριβουναλίου ῥίπτων τὸ βλέμμα

ἐπὶ τοῦ ἐμψύχου ἐκείνου τῶν ἀνακτόρων περιφράγματος, ἐκτυποῖ μίαν τῶν θαυμασιωτέρων εἰκόνων τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀναγεννήσεως.

Ἡ συζήτησις ἤρξατο. Λαβὼν τὸν λόγον ὁ βασιλεὺς, ἀγορεύει συντόμως κατὰ τῆς παρεισδυσάσης ἐν τῇ ἀποστολικῇ διδασκαλίᾳ παραφθορᾶς, οἷον κατὰ τῶν πρεσβειῶν τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων, κατὰ τῶν λειψάνων τῶν μαρτύρων, κατὰ τῆς λ α τ ρ ε ί α ς τῶν εἰκόνων, κ. τ. λ. « Τοῦ κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ ἐπιφανέντος, εἶπεν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣν σήμερον ἑορτάζομεν, πᾶσα εἰδωλολατρεία ἐκποδὼν γέγονε, καὶ πᾶν ἄγαλμα εἰδωλικὸν ἠφάνισται καὶ ἐξωστράκισται ὥς φησιν ὁ προφήτης Ζαχαρίας· ὅτι λέγει Κύριος Σαβαὼθ, ἐξολοθρεύσω τὰ ὀνόματα τῶν εἰδώλων ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ οὐκέτι αὐτῶν ἔσται μνεία » (43). Τὸν λόγον δὲ περαίνων, προτείνει τῶν εἰκονισμάτων καὶ τῶν λειψάνων τὴν κατάργησιν ἀπὸ πάσης ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ εὐσεβῶν οἰκίας, ἔτι δὲ τὴν κατάργησιν τοῦ δόγματος, ὅτι ἡ Θεοτόκος καὶ οἱ Ἅγιοι δύνανται διὰ τῆς ἑαυτῶν ἱκεσίας πρὸς Θεὸν ν' ἀπαλλάξωσι τοὺς χριστιανοὺς τῶν ἁμαρτημάτων, ἢ μεσιτεύοντες, νὰ παραχωρήσωσι τοῖς εὐχομένοις τὰ ἐξαιτούμενα ἀγαθά.

Ἄγνωστον ἂν ὁ ἁγιώτατος Πατριάρχης ἀνασκεύασε δογματικῶς τὰ κατὰ τῶν ἁγίων παρὰ τοῦ βασιλέως νευρωδῶς ἐξαγορευθέντα. Ἀνέμνησεν, ὅμως, τοῦτον τῶν πρὸ τῆς ἀναγορεύσεώς του συνθηκῶν, καὶ ὅρκων, δι' ὧν « ἐγγυητὴν δέδωκε τῇ ὀρθοδοξίᾳ τὸν Θεὸν ἐν μηδενὶ σαλεῦσαι τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν καὶ θεοπαραδότων αὐτῆς θεσμῶν » (44). Τοῦ δὲ Λέοντος

προσφθεγξαμένου, ὅτι ἀκριβῶς περὶ ἐκτελέσεως τῶν ἀποστολικῶν θεσμῶν πρόκειται λόγος· «Φέρε δή, ἐξεφώνησεν ὁ Γερμανός, συγκαλέσωμεν Σύνοδον Οἰκουμενικήν, κἀγὼ τότε συνυπογράψω πάσῃ ψηφισθησομένῃ καινοτομίᾳ. Ἐὰν δ' ἐγὼ εἰμὶ Ἰωνᾶς, βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ χωρὶς οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀδύνατόν μοι καινοτομῆσαι πίστιν, ὦ βασιλεῦ! » (45).

Φίλος τῆς πολυλογίας ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο. Βάπτει ταχέως τὸν κάλαμον, καὶ ἐν γράμμασι κοκκίνοις ἐπιτίθησιν εἰς τὸ ψήφισμα τὸ αὐτοκρατορικὸν μονοκονδύλιον. Οἱ Ιϑ'. Ἀκουδῖται μιμοῦνται ἀλλεπαλλήλως τὸ παράδειγμά του συνυπογράφοντες καὶ αὐτοί..... «Καὶ λοιπόν; » ἀνέκραξε τότε ὁ Λέων ὀρθούμενος, καὶ στρέφων ἀστραπαῖον τὸ βλέμμα πρὸς τὸν Πατριάρχην.... «Λοιπόν, ἀπήντησεν οὗτος, παράλαβε! » Καὶ ἐξαγαγὼν ἀπὸ μασχάλης τὸ ἀρχιερατικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὠμοφόριον, ἀπέθεσεν αὐτὸ ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος. Οὕτω μετὰ πολλοὺς αἰῶνας, θέλει πράξει καὶ ὁ ἀκλόνητος Θωμᾶς Μόρος πρὸς τὸν καινοτόμον δεσπότην του.

Τὰ πράγματα, ὡς ἔφημεν, ἦσαν προδιατεθειμένα. Πορευομένου πρό τινων ἐτῶν τοῦ Γερμανοῦ πρὸς τὰ βασίλεια, ὁ ὀπισθοπορῶν μαθητής του, φίλος του, καὶ Σύγκελλος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἀναστάσιος ἐπάτησεν ἀθελήτως τὰ κράσπεδα τῆς πατριαρχικῆς στολῆς. «Μὴ σπεῦδε, εἶπεν ὁ διδάσκαλος, στραφεὶς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ μαθητήν· ἥξεις ἐγκαίρως εἰς τὸ ἱπποδρόμιον. » Ἡ ῥῆσις αὕτη ἐξελήφθη προφητικὴ ὡς πρὸς τὸ μέλλον τοῦ μαθητοῦ. Ὁ Ἀναστάσιος περιέμενε τὸ τέλος τῆς συνδια-

σκέψεως εἰς τὸ ἀντίθυρον τοῦ Τριβουναλίου. Προσκληθεὶς δὲ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Γερμανοῦ εἰς τὴν αἴθουσαν, λαμβάνει τὸ ὠμοφόριον τοῦ Πατριάρχου, καὶ προτάξας εὐχὴν, ὑπογράφει τὸ ψήφισμα. « Καὶ νῦν, εἶπεν ὁ Λέων τῷ νέῳ Πατριάρχῃ, ἔξελθε σὺ αὐτὸς ἀντὶ τοῦ κήρυκος, καὶ κήρυξον γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ πρὸς τοὺς λαοὺς ὅτι « αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος ! »

Ἐνεργήθη τὸ ψήφισμα χωρὶς οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἀντενεργείας ἀξιαφηγήτου. Εἰκόνες περικαλλεῖς, προϊόντα τῶν πρώτων αἰώνων τῆς χριστιανικῆς καλλιτεχνίας· κανδῆλαι, πολυκάνδηλα, μανουάλια, καὶ ἕτερα περικοσμήματα· ὀστᾶ ἁγίων, καὶ λείψανα μαρτύρων, καὶ μνημόσυνα παντὸς εἴδους σωρηδὸν ἀποσκυβαλίζονται, πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀκολούθως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν ναῶν· οἱ δὲ σωροὶ τῆς τοιαύτης ἀποσκευῆς πανδήμως λιθοβολούμενοι συντρίβονται, καὶ παραδίδονται εἰς τὸ πῦρ. Μόνον σημεῖον ἱερὸν ἀπομένει ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου τὸ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπολυτρώσεως, τὸ σεπτὸν σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἁπλούστατον, χωρὶς γλυπτοῦ ἐσταυρωμένου ἢ ἑτέρου ζωγραφικοῦ ὁμοιώματος. Ἡ Εὐχαριστία, ἀναθεωρουμένη, συντομεύεται· τροπάρια ἁγίων, ἀγρυπνίαι, καί τινες τῶν ἀκολουθιῶν παύονται· πολλαὶ δὲ τῶν ἑορτῶν, νηστειῶν, καὶ παραμονῶν καταργοῦνται ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς Ἐκκλησίας.

Τούτων δ' ἐνεργουμένων διαταγῇ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, καὶ συναινέσει τῆς πλειονότητος κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν, ἀντίδρασιν οὐ μεγάλην ἀντέταξαν οἱ εἰκονόφιλοι ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων κατενεχθέντες. Καὶ γὰρ οἱ

μὲν προσεκύνησαν τοὺς ἐφεστίους αὐτῶν προστάτας εἰς τὰ ἄδυτα τῆς οἰκίας, ἢ εἰς μεμονωμένους ἀγρούς, οἱ δὲ πανοικεὶ προσέφυγον εἰς ἄλλας χώρας, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐνεκαρτέρησαν, τὴν ὀρθοδοξίαν τῶν πατέρων ἀναφανδὸν ἐπιδείξαντες. Ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἔτυχον τῆς αὐτῆς καταδιώξεως, ἣν ὑπέστησαν οἱ εἰδωλολάτραι κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα τοῦ ἀναγορευθέντος Χριστιανισμοῦ· ἐῤῥαπίσθησαν, ἐξωρίσθησαν, ἢ ἐθανατώθησαν ὑπὸ τοῦ μανιώδους ὄχλου. Μεταξὺ δὲ τῶν μαρτύρων, τὴν μνήμην τῶν ὁποίων ἐτήρησεν ἡ Ἐκκλησία μας, ἀσμένως μνημονεύομεν τοῦ ὀνόματος παρθένου τινός, ἥτις ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι καθιέρωσε περὶ τὴν ἀκμὴν ἐκείνην τὸ συναγώνισμα τοῦ φύλου της ὑπὲρ ἀκεραιότητος τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως. Ἡ ὡραία καὶ ἀτρόμητος Θεοδοσία κατήγετο ἐξ εὐγενῶν γονέων, κατοίκων Κωνσταντινουπόλεως. Ἰδοῦσα δὲ στρατιώτην, ἀπό τινος μέρους τῶν ἀνακτόρων ἀποκαθηλοῦντα τὸν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐνεστηλωμένον ἐκεῖ Σταυρόν, ἀπέσυρε τὴν κλίμακα, καὶ σὺν ταύτῃ χαμαὶ κατεκρήμνισε τὸν εἰκονοκλάστην. Διὰ πράξεως τοιαύτης ἠξιώθη παραχρῆμα τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου· ἡ δὲ ὀρθοδοξία, εὐγνωμονοῦσα, κατέταξεν αὐτὴν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἁγίων της, Στήλην παραδόσεως αὐτὴν καλέσασα, καὶ τὸ ἐπέτειον τοῦ θανάτου της ἑορτάσασα τῇ 29 τοῦ Μαΐου. Σύμπτωσις δὲ παράδοξος! Ὁ θάνατος οὗτος τῆς μετέπειτα προστάτιδος Κωνσταντινουπόλεως ἐπέχει χρονολογικῶς τὸν μέσον ὅρον μεταξὺ γενέσεως Χριστοῦ καὶ τελικῆς ἁλώσεως τοῦ Βυζαντίου. Πότε δὲ ὁ ἔσχατος τῶν διαδόχων τοῦ Λέοντος, ὁ τελευταῖος τῶν Παλαιολόγων ἀποτάσσεται ἐν ἑλληνικῷ θανάτῳ τῷ Ῥωμαϊσμῷ, τὸ κει-

μήλιον τῆς ὀρθοδοξίας παραδίδων πρὸς τὸν ἀπορφανιζόμενον λαόν; Τῇ 29 Μαΐου, ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἡ Πόλις ἀνύμνει τῆς Θεοδοσίας ἐκείνης τὴν ἡρωϊκὴν εὐσέβειαν.

Τῶν πραγμάτων οὕτως ἀγομένων, νέα κατάστασις ἐγκαθιδρύετο, πολὺ τῆς πρότερον διαφέρουσα. Μετεβλήθησαν γὰρ ἡ τάξις, τὸ λειτουργικόν, καὶ προσωπικὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον· προσεκλήθησαν δὲ τὰ μοναστήρια ν' ἁπλοποιήσωσι τὴν δίαιταν καὶ τὸν ὀργανισμόν· τὰ δὲ πλεῖστα τῶν ἱερῶν κτημάτων ἐδημεύθησαν εἰς ὄφελος τῆς πολιτείας· ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν προσεδιωρίσθη, ἡ δὲ χειροτονία τῶν Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν, καθὼς καὶ ὁ τούτων εἰς τοὺς σχετικοὺς θρόνους διορισμός, ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου. Ἀλλ' ἐὰν τὸ σύστημα τῆς πολιτείας μετεβλήθη, ὄρθιον, ὅμως, ἐντὸς τῆς βασιλευούσης ἔμενεν εἰσέτι ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἀναγκαίας ἐκπαιδεύσεως λείψανόν τι τοῦ προηγουμένου συστήματος, οἱονεὶ ζῶσα τῶν ἐπεργαζομένων διαμαρτύρησις. Ἐννοοῦμεν τὴν Οἰκουμενικὴν ἐκείνην λεγομένην Σχολήν, ἔνθα πρὸ αἰώνων παρεδόθησαν θεολογικὰ μαθήματα ἐξαιρέτως, καὶ ἐμορφώθησαν ἄμισθι οἱ τῆς ὀρθοδοξίας μαθηταί. Ἀλλὰ τὸ καταφύγιον τοῦτο τῆς θεολογικῆς ὀρθοτομίας ἀπέβαινε καὶ περιττὸν ἤδη, καὶ ὕποπτον. Μέχρι γὰρ τίνος ἡ πρὸς τὰ πραγματικὰ τάσις τοῦ χρόνου, ἡ ῥοπὴ πρὸς τὸν νεωτερισμόν, ἡ τῆς καινοτομίας καθιέρωσις ἠδύναντο ν' ἀνεχθῶσι τὴν ὕπαρξιν καθιδρύματος, κύριος τοῦ ὁποίου σκοπὸς ἦτον ἡ ἑδραιότης τῶν πατροπαραδότων συνηθειῶν καὶ θεσμῶν; Καὶ ἂν μὲν τοῦ καθιδρύματος αὐτοῦ οἱ διδάσκαλοι ἀναφανδόν, ἢ ὑποκώφως ἀντεπο-

λιτεύθησαν τὰ διαπραττόμενα, τοῦτο, ἐν ἐλλείψει εἰκονομαχικῆς τινος ἀπολογίας, ἄδηλον μένει. Ἐκ τῆς διεξαγωγῆς, ὅμως, εὐλογοφανῶς εἰκάζομεν ὅτι τὴν Σχολὴν αὐτὴν ἔκρινον οἱ ἐν τοῖς πράγμασι καταγώγιον ἀντιδράσεως, καὶ περισπασμῶν ἐπικινδύνων, σταθμὸν πνευματοφθόρου σχολαστικότητος, ματαιοσπουδίας τε καὶ γλισχρολογίας, ἑταιρίαν προσηλυτισμοῦ, τὰ μάλιστα συντελέσασαν εἰς τὴν διαστροφὴν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ τὴν ἐκνεύρισιν τῶν ἠθῶν. Ἀπὸ τοιαύτης δ' ὁρμώμενος γνώμης καὶ ὁ Λέων, ἴσως δὲ καὶ ὑπό τινος θορύβου τῶν μαθητῶν παροξυνθείς, διέταξε τοῦ διδασκαλείου τὴν κατάργησιν. Τί δὲ προῆλθεν ἐντεῦθεν; τί ἀπέβη ἀμέσως μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοιαύτης Διατάξεως; Διστάζων ὁ κριτικὸς ἀποφαίνεται. Ταχ' ἴσως ἠπείθησαν οἱ ἐγκατοικοῦντες δώδεκα Οἰκουμενικοὶ διδάσκαλοι; Τάχα ἐπέμειναν ἀρνούμενοι τὴν ἐκκένωσιν τοῦ γυμνασίου; Ἄδηλον καὶ τόδε σὺν τοῖς πολλοῖς. Δῆλον δὲ, ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βασιλικοῦ ψηφίσματος, ὁ Ἔπαρχος τῆς πόλεως ἐβιάσθη νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ δαυλοῦ. Οἱ βυζαντινοί, ἐπαλλήλως ἀντιγραφόμενοι, καὶ τὰ προεξιστορηθέντα συνήθως ταῖς αὐταῖς λέξεσιν ἀναμηρυκώμενοι, θρηνοῦσι τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Οἰκουμενικοῦ διδασκάλου καὶ τῶν συναδέλφων του, οὓς καὶ οἱ βασιλεύοντες συμβούλους ἐν τοῖς πρακτέοις ἐπεποίηντο (46). Τὸ καθ' ἡμᾶς, φρονίμους πάντοτε τοὺς πεπαιδευμένους νομίσαντες, ἐλπίζομεν, πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς παιδείας, ὅτι οἱ τῆς Οἰκουμένης ἐκείνης Σχολῆς καθηγηταί, ἀφοῦ ἅπαξ, καὶ δὶς, καὶ τρὶς διήλεγξαν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος τὴν ἀσέβειαν, ὑπεχώρησαν,

εἰς τὴν βίαν, καὶ ἀπῆλθον τοῦ διδασκαλείου μετὰ τῶν μαθητῶν, μάλιστα καθ' ἣν στιγμὴν εὔπρηστος ὕλη τὸ κατάστημα περιεστοίχιζε. Μᾶλλον δὲ θρηνοῦμεν τὴν ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς αὐτῶν συμβᾶσαν ἀθεράπευτον φθορὰν τῶν βιβλίων, ἅπερ ἐκάησαν κατ' ἐκείνην τὴν περίπτωσιν, καθὰ τοὐλάχιστον λέγουσι τὸν Λέοντα ἐπιβαροῦντες οἱ ὀρθόδοξοι χρονογράφοι. Ἓξ καὶ τριάκοντα χιλιάδες τόμων ἐγένοντο πυρὸς ἀνάλωμα (47).

Καὶ ὅμως τῶν καινοτομημάτων τ' ἀποτελέσματα δὲν ἀνεπτύχθησαν διὰ μιᾶς. Κατ' ἀρχὰς μὲν, τὸ καινὸν τῆς λατρείας παρήγαγεν ὄντως κενόν τι δυσεξήγητον καὶ ὀχληρὸν ἐν τῇ πεποιθήσει τοῦ Νεοφύτου. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡμοίασεν ἐπί τινα χρόνον ἄνθρωπον, ὅστις, εἰς τὰ ἴδια μετὰ μακρὰν θαλασσοπορίαν ἐπανελθὼν, πάσχει τὴν ναυτίαν τοῦ πλοίου καὶ ἐπὶ ξηρᾶς περιπατῶν. Τῆς εὐταξίας, ὅμως, μετ' ὀλίγον ἐπανορθωθείσης, αἴσιαι τοῖς πλοίουσιν ἐφάνησαν αἱ συνέπειαι τῶν γενομένων μεταβολῶν. Τότε δὲ καὶ οἱ ἀπειθέστεροι μετὰ τῶν ὑποκινητῶν συνωμολόγησαν, ὅτι, εἰ μὴ ἀνεσκευάζετο τοιουτοτρόπως ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας, ἀπώλλοντο τὰ πάντα πολιτεία τε συνάμα καὶ θυσιαστήριον. Ἀπολαύσαντες ἀνεπικωλύτως τῶν ἡδονῶν, ὅσας συνήθως οἱ νεωτερισμοὶ παρέχουσι τοῖς αὐτῶν ἀκολούθοις, οἱ ὑπήκοοι τοῦ Λέοντος ἐνόμισαν ἑαυτοὺς ἀπηλλαγμένους ἄχθους ὑπερμεγέθους, ἕως τότε καταβαρύναντος τοὺς ὤμους των, καὶ, ἐν τῇ ἐξάψει τοῦ λογισμοῦ, ἄγει καὶ θαύματι ἐπλήχθησαν, ὅτι ἠδυνήθησαν οἱ πατέρες αὐτῶν νὰ βαστάξωσιν ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας τὸν ἀφόρητον τῆς κληροκρατείας φόρτον, ὃν ἐπιδεικτικῶς φόρτον δουλείας

ἐπωνόμασαν. «Πῶς, ἐνθουσιῶντες ἔλεγον ἐγγράφως τε καὶ προφορικῶς! Ἐπέστησεν ὁ ἄνθρωπος, ἡ ἐξαίρετος αὕτη εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις τοῦ Πλάστου, ἐπέστησεν ἐπὶ τεχνητῶν εἰκόνων καὶ ὁμοιωμάτων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοὺς, οὓς Κύριος ἐποίησεν, ἵνα γίνωνται μετάρσιοι! Ἔκλινε τὸ πρόσωπον ἐνώπιον σκελετοειδῶν ζωγραφημάτων, ἐνῷ ἅμα ὡς ὑψώσῃ τὴν κεφαλὴν πρὸς οὐρανὸν ἐμπληροῦται τοῦ μεγαλείου τῆς Θεότητος! Πῶς, ἐκβακχευόμενοι προσέλεγον, νέον μεσόχωρον μεταξὺ Πλάστου καὶ πλάσματος παρενεβλήθη, χάσμα νέον ἐχαράχθη μεταξὺ τέκνων καὶ Πατρὸς οὐρανίου, νέα παραπετάσματα διὰ πρεσβειῶν, καὶ μεσιτειῶν, καὶ μεσολαβήσεων ἀνθρωπίνων διεπήχθησαν μεταξὺ χριστιανῶν καὶ Χριστοῦ, ἐνῷ διὰ τοῦ σωτηρίου πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς λυτηρίου Ἀναστάσεώς του, τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν ὁ Σωτὴρ καταργήσας, εὐθεῖαν, πάντως ἀδιάκλειστον, καὶ ἀπαρεμπόδιστον εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπεκάλυψε τὴν ἄγουσαν πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ὁδόν. Πρὸς τί, λοιπὸν, Χριστὸς ἐνεσαρκώθη, ἔπαθεν, ἀνέστη, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον μετέδωκε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὅθεν ἐπέλαμψαν τὰ σύμπαντα, ἐὰν τὴν ἤδη ἐξαγορασθεῖσαν συνείδησιν τοῦ χριστιανοῦ, σήμερον ἔτι καθὼς καὶ πρότερον, ἐπιπροσθοῦσι λειψάνων κάπηλοι μεσιτεύσεις, ἀργυρώνητοι σανίδων προσαγωγαί; Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν· ὁ ἄνθρωπος αὐτῷ συμβασιλεύει. Ἐνεδύσατο ἀτελεύτητον ἐλευθερίαν ὁ Λυτρωτής· δι' αὐτοῦ δὲ θάνατον καὶ δουλείαν οἱ πιστοὶ πατήσαντες, συγκοινωνοῦσι τῷ Θεῷ κατ' εὐθεῖαν, καὶ χωρίς τινος ἀλλοτρίας μεσολαβήσεως.»

Ὁ ἄμβων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, πρὸ πολλοῦ σι-

γήσας ταραξικαρδίους ἤχους ἐβρόντησεν. Ἐπειδὴ δὲ ὄχλοι πολλοὶ συνέρρεον αὐθορμήτως κατὰ Κυριακὴν, ὑπὸ τῆς νεωτερικῆς διδαχῆς καταθελγόμενοι, εἰς τοῦτο ἀποβλέψαντες οἱ ἱεροκήρυκες, ἀλλὰ καὶ βουλόμενοι ὅσον τάχος εἰς τὸν λαὸν νὰ διαδώσωσι τὰ σπέρματα τῆς ἑτεροδιδασκαλίας, ἠσπάσαντο τὴν δημώδη γλῶσσαν, τὴν ἰδιώτιδα καὶ καθομιλουμένην διάλεκτον. Τότε δὲ ἡ Νεοελληνικὴ, ἀρκούντως μὲν ἤδη τῆς ἀρχαίας διαστελλομένη, τὸ ἔνδυμα δὲ τῆς ἐπισημότητος φέρουσα, συνευρίσκεται πρώτην φορὰν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τῆς Ἀλεξανδρινῆς τῶν Εὐαγγελιστῶν, καὶ τῆς Ἀττικῆς τοῦ Χρυσοστόμου. Τὴν ἀγενῆ δὲ ταύτην γλῶσσαν τῶν βαναύσων ὁ ἄμβων παραδεχόμενος καὶ στρέφων κατὰ τῶν ἀντιπάλων του, οἵτινες εὐγενείας καὶ φιλοδοξίας χάριν, ἐξηκολούθουν γράφοντες γλῶσσαν ἀκατάληπτον τοῖς πολλοῖς, ἐξερράγη δεινῶς εἰς τὴν προηγουμένην κατάστασιν, ἐχλεύασε τὰς σιναμωρίας καὶ σιμωνίας τῶν ἐπισκόπων, ἐστιγμάτισε τὴν αἰσχροκέρδειαν τῶν ἱερέων, τὴν φιλοκτημοσύνην καὶ ῥᾳδιουργίαν τῶν μοναχῶν, τὴν σπατάλην τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων, ἐστηλίτευσε τὴν συστηματικὴν ἀμάθειαν, τὴν παρακμὴν τῆς εὐαγγελικῆς ἑρμηνεύσεως, ἐνέσκηψε δὲ πρὸ πάντων ἐπὶ τῆς προηγουμένης διαστροφῆς τοῦ λόγου, τῆς πίστεως, τῆς λατρείας, καὶ τῶν πρωτοτύπων χριστιανικῶν καθιδρύσεων. Ἀφορμὴν δ' ἐντεῦθεν λαβόντες οἱ ῥήτορες, προσεδιώρισαν τὰ ἐγκόσμια καθήκοντα τῆς ἐκκλησίας, ἐλάλησαν περὶ τῆς ὀφειλομένης ὑπὸ τῶν κληρικῶν συμπράξεως εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἠθικὴν ἀναμόρφωσιν τῶν ἠθῶν· τὰς δὲ σχέσεις διαγρά-

ψαντες τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας πρὸς τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν σύντασιν ἀμφοτέρων τούτων πρὸς τὴν εὐνομίαν τῆς πολιτείας, πρὸς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος, καὶ τὴν ὑλικὴν τῶν ἰδιωτῶν βελτίωσιν, ἔκρουσαν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀκροαζομένων χορδὰς, ὑπὸ τῆς τάξεως τῶν λογιωτάτων μηδέποτε πληχθείσας ἐν τῷ προλαβόντι. Πρέπον δ' ἀμεροληψίας ἕνεκα νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αἱ εἰκονομαχικαὶ παραφοραὶ συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτείας. Ἡ σύγκρουσις τῶν παθῶν ἀνήγειρεν ἐκ τῆς τρίβου χυδαίαν μέν τινα καὶ ἀπεριποίητον ἀλλὰ νευρώδη εὐγλωττίαν· ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνώρθωσε τὸ κοινὸν φρόνημα, πρὸ πολλοῦ χρόνου τεταπεινωμένον· οἱ δὲ τραχεῖς τῶν μεταῤῥυθμιστῶν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διασυρμοὶ ἤνοιξαν πρὸς τοὺς ἐπομένους νομοθέτας τὴν ὁδὸν τῶν τροπολογήσεων ἐκείνων, δι' ὧν, κατασταλείσης μὲν ἐγκαίρως τῆς ἱερατικῆς σπουδαρχίας, τῆς δὲ πολιτικῆς ἐξουσίας ἐνδυναμωθείσης ὁ μὲν θρόνος παρέτεινεν ἐπί τινας αἰῶνας τὴν ὕπαρξιν, τὸ δὲ γένος ἐν δουλείᾳ πεπτωκὸς διέτρεξε τὴν θεοχάρακτον ὁδοιπορίαν του, παραμυθούμενον ὑπὸ κλήρου ἀνυποκρίτου, ἀκενοδόξου, πατριωτικοῦ, καὶ διὰ λόγους πολλοὺς παραδειγματικοῦ.

Ἡ πάλη καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς ἦσαν ἀναγκαῖα τῆς ἐπαναστάσεως ἀποτελέσματα. Πῶς γὰρ ἄλλως ἐπανάστασις τοιαύτης φύσεως ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν γῇ ἑλληνικῇ, καὶ ἐν τῷ ὀμφαλῷ τοῦ μεσαιῶνος; Οἱ ἐν τοῖς πράγμασιν εἰκονοκλάσται, καθὼς κατὰ τὴν ΙΣΤ'. ἑκατονταετηρίδα οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ Λουθηροκαλβινισταὶ Ἐπίσκοποι, δὲν ἐφείσθησαν σκληρότητος κατὰ τῶν ἑτεροφρό-

των. Καὶ ὁ μὲν Πατριάρχης Γερμανὸς, ἀσθενὴς ὢν καὶ γέρων, ἀποσύρεται εἴς τινα πατρικὸν ἀγρὸν, ἔνθα ἄπρακτος περαίνει τὸν βίον· ἀλλ' ἐκ τῶν ἑτέρων καθαιρεθέντων Ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων τῶν μοναστηρίων οὐ πάντεςἀποκάμνουσι. Καταλιμπάνοντες τινὲς τούτων τὴν πρωτεύουσαν,ἣν ἐθεώρουν φωλεὰν ἀσεβείας, μεταβαίνουσιν εἰς τὰς ποῤῥωτέρω τῆς αὐτοκρατορίας ἐπαρχίας, ἐκεῖ ὅπου τὸ τῆς καινοτομίας δηλητήριον ἐξησθενισμένον ἔφθανε διὰ τὴν μακρὰν ἀπόστασιν· ἐνταῦθα δὲ τὴν ἀθλίαν τῆς ἐκκλησίας κατάστασιν διηγούμενοι, καὶ τοὺς προὔχοντας ἐξευμενιζόμενοι, συῤῥάπτουσιν ἀνταρσίας κατὰ Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπὲρ πᾶσαν δ' ἄλλην ἐπαρχίαν διαπρέπει ἐπὶ ἀντιδράσει ἡ χώρα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἤγουν αἱ Κυκλάδες, ἡ Ἀττικὴ, ἡ Βοιωτία, ἡ Πελοπόννησος, ἔνθα ὡς φαίνεται, συνέῤῥευσαν τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ἔσωσεν ὁ Θεοφάνης τὴν περιγραφὴν μιᾶς ἐπαναστάσεως Ἑλλαδικῆς (48), ἥτις, εἴτε διὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν αὐθάδειαν τῶν συμμεθεξάντων, εἴτε διὰ τὴν ἀνδρίαν τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς, παριστᾷ πρωτοφανὲς ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ δεῖγμα πνεύματος ἐπαρχιακοῦ,εὐτάκτως τε καὶ ἐπιμόνως ἐφορμῶντος κατὰ τῆς βασιλευούσης· κίνημα δὲ τοιοῦτο δὲν ἐξηγεῖται, ἐὰν κατ' ἀνάγκην δὲν προϋποθέσωμεν ὀργασμὸν, καὶ σπασμοὺς κοινωνικοὺς, τοὺς ὁποίους οἱ μὲν χρονογράφοι διέρχονται ἐν σιγῇ,πέπλος δ' ὁμιχλώδης πρὸς ἡμᾶς ἐπισκεπάζει. Οἱ χερσαῖοι καὶ νησιωτικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Θέματος λαοὶ (εὔλογον κρίνομεν νὰ ἐξαιρέσωμεν τοὺς Ἀθηναίους,διὰ λόγους, οὓς θέλομεν ἐκφέρει ἐν οἰκείῳ τόπῳ) συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις κατὰ τοῦ Εἰκονομαχικοῦ

ψηφίσματος, καὶ τὸν Λέοντα ἀποκηρύττοντες, ἀντὶ δὲ τούτου ἄλλον ἀναγορεύοντες αὐτοκράτορα, Κοσμᾶν τινά, οὗ μόνον τ' ὄνομα ἐσώθη, ἄγνωστα δὲ τὰ προηγούμενα, συσκευάζουσι στόλον ἰσχυρὸν μετὰ στρατιᾶς ἀναλόγου, ὅν περ ἐκπέμπουσιν ὡς ἔγουσι τάχος εἰς Βυζάντιον. Ἡγοῦντο τῆς ἐπιστρατείας ὁ Ἀγαλλιανός, καὶ ὁ Στέφανος, ὁ μὲν στρατηγὸς τοῦ πεζικοῦ, ὁ δὲ ναύαρχος, ἄνδρες ἄκροι τὴν τέχνην ἴσως, ἀλλ' ἀπερίσκεπτοι καὶ ῥιψοκίνδυνοι, μήτε τὰ δραστήρια μέσα ἀναλογισθέντες ὧν διέθετεν ἡ πρωτεύουσα διὰ τῆς φοβερᾶς ἐφευρέσεως τοῦ Καλλινίκου, μήτε τὸ μεγάθυμον τοῦ ἀντιπάλου των φροντίσαντες, ἀλλὰ μήτε τὴν εὔνοιαν τῶν ὑπηκόων πρὸς τὸ βασιλεῦον γένος. Ναυμαχία ὑπὲρ εἰκόνων συγκροτεῖται ὑπὸ τὰ τείχη Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῷ τόπῳ αὐτῷ ὅπου πρὸ ὀλίγων ἐνιαυτῶν συνήπτετο ἡ μονομαχία τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ Μωαμεθισμοῦ· καθ' ἣν περίστασιν τεραστίαν ὄντως δεικνύουσι τὴν ἀνδρίαν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ὀρθοδοξίας. Διότι, ἡ μὲν ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος ἀναπεπταμένη εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, εὐσεβείας σύμβολον, ἐμψυχοῖ τοὺς ὑπερμάχους τῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ Κοσμᾶς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπίσκοποι προδιανέμουσι τοῖς στρατιώταις λάφυρα, δόξαν ἐπίγειον, καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν. Ἀλλ' οἴμοι, πῶς ἡ ἀνδρία τῶν εἰκονοφίλων, καθὼς πρό τινος ἡ τῶν μουσουλμάνων, ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ τῷ σκευαστῷ πυρί, ὅπερ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐχρησίμευεν εἰς τὸ κράτος τῆς χριστιανικῆς μεγαλοπόλεως, ὅσον σήμερον ἡ πυρῖτις χρησιμεύει τοῖς Εὐρωπαίοις κατ' ἀγρίων, τοξοφόρων στιφῶν! Ἡ ἐκστρατεία ἠφανίσθη· ὁ στόλος ἐγένετο πυρὸς κατανάλωμα

ἐν ἐπόψει τῶν ἐν τῇ βασιλίδι εἰκονοκλαστῶν. Καὶ ἐκ μὲν τῶν ὀρθοδόξων, οἱ μὲν βυθίζονται περὶ τὸν λάκκον, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος, εἰς τὰ ῥεῖθρα πνιγείς, οἱ δὲ ζωγροῦνται, καὶ τῷ Πραιτωρίῳ παραδίδονται. Τῇ δὲ ἐπαύριον τελουμένης πανδήμου τῆς Εὐχαριστίας ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, αἱ κεφαλαὶ τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ Στεφάνου, ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ ἐνστηλούμεναι, διατρανοῦσι τοῖς ἀντιπολιτευομένοις, ὅτι *εὐμενείᾳ Χριστοῦ, ἀκούσης τε τῆς Παναγίας*, κατεβλήθη τῶν ***Ἑλλαδικῶν*** ἡ ἐπανάστασις.

Αἱ ἐσωτερικαὶ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταῤῥύθμισιν ἀσχολίαι, δὲν ἀπέτρεψαν ὅμως τον Λέοντα ἀπὸ τῶν τοῦ πολέμου καθηκόντων. Ἀναμορφώσας τὸ ἱππικὸν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, εἰς ὃ κατὰ προτίμησιν ηὐδόκει, καὶ δι' οὗ πάντοτε διέπρεψε, στρατηγὸς ὤν, ἐπαυξήσας δὲ τὸν στόλον, καὶ συμμαχίαν ἔτι συνάψας πρὸς τοὺς Χαζάρους, λαοὺς βαρβάρους μὲν, ἀλλὰ φιλοπολέμους, ὁ Λέων ἐπέτυχεν οὐ μόνον νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες εἶχον ἤδη κυριεύσει τὴν Περσίδα, τὴν δὲ λοιπὴν Ἀσίαν, Ἀρμενίαν τε καὶ Ῥωμανίαν λαφυραγωγοῦντες διέτρεχον, ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν ἐπίθεσιν ἐνίοτε λαβών, ἠρίστευσε, τούτους κατὰ κράτος νικήσας· ὅθεν, ἅμα ὡς ἐπαγίωσε τὸν θρόνον του διὰ τῆς στέψεως τοῦ Κωνσταντίνου, ἐκστρατεύει κατ' Ἀράβων, καὶ γενόμενος εἰς Μελιτηνήν, ταύτην διὰ πολιορκίας καταλαμβάνει, λαὸν δὲ πολὺν δορυάλωτον ἐκεῖθεν ἀπενεγκάμενος, τούτῳ τῆς βασιλίδος τὸν πληθυσμὸν ἐπαυξάνει (49). Ἄλλοτε δὲ ἐκπέμπει στόλον εἰς Κύπρον κατὰ Σαρα-

κτηνῶν, ἔνθα μετ' ὀλίγον καταίρει ἐξ Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ βαρβαρικός· ὁ στρατηγὸς τῶν Γραικῶν ἐξαπιναίως εἰσπίπτων κατὰ τούτου, καταφλέγει τὰς ναῦς διὰ τοῦ καλλινικείου πυρὸς, σφετερίζεται τὰ τῶν Ἀράβων, καὶ κατὰ κράτος ἑλὼν τοὺς πολεμίους ὑπονοστεῖ πρὸς Κωνσταντινούπολιν. Τοιοῦτον δέ τι περίδοξον συνέβη καὶ περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας του. Ἐκστρατεύσαντος γὰρ τοῦ Σουλεϊμὰν εἰς Ῥωμανίαν, ἐν ἔτει 740. ἐπὶ κεφαλῆς 90,000 πεζῶν, καὶ 20,000 ἱππέων, ὁ Λέων σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐξέρχεται εἰς ἀπάντησιν. Καὶ ἡ μὲν πεζικὴ μοῖρα τοῦ ἐχθροῦ, τὴν Τύαναν καταλαβοῦσα ὑποστρέφει οἴκοι μετὰ πολλὴν ἅλωσιν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ κτηνῶν. Ἡ δὲ ἱππικὴ, τῇ ἑλληνικῇ συναντωμένη, ἔρχεται εἰς συμπλοκὴν ἀναπόφευκτον. Ἐκεῖ ὁ Λέων καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἀμφότεροι καθάπερ λέοντες μαχόμενοι, κατακόπτουσι τὸν ἐχθρὸν, ὥστε οἱ πλείονες τῶν βαρβάρων ἐξολοθρεύονται, καὶ μὴν καὶ οἱ δύο ἀρχιστράτηγοι· ὀκτακόσιοι δέ που μαχηταὶ πρὸς ἓξ χιλιάδας ἐκ τῆς ὅλης ἐκείνης μοίρας ἀπομείναντες καταφεύγουσιν εἰς Σύναδα, ὅθεν ἀνακάμπτουσιν εἰς Συρίαν (50).

Καὶ ἐπειδὴ λόγος περὶ Χαζάρων συνέπεσε, περιττὸν δὲν εἶναι νὰ σημειώσωμεν ἐπιτροχάδην ἕτερόν τι τῆς πολιτείας τοῦ Λέοντος χαρακτήρισμα.—Κατὰ γνώμην χρονογράφων τινῶν, νόμος θεμελιώδης τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἀπηγόρευε τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ γῆμαι γυναῖκα μὴ χριστιανήν. Τὸν νόμον τοῦτον ἀγνοοῦμεν· ὅμως γινώσκομεν, ὅτι ὁ ὅρκος τῆς ὀρθοδοξίας, ὃν ἀπένειμον οἱ αὐτοκράτορες πρὸ τῆς στέψεως, ἔτι δὲ ἡ πρὸ

πολλοῦ περὶ τούτου καθιερωθεῖσα συνήθεια, ἔκλεισαν πρὸς τὰς θυγατέρας δυσσεβῶν ἡγεμόνων τὴν εἴσοδον εἰς τὰ βυζαντινὰ βασίλεια· ὅθεν, οἱ μὲν τῶν αὐτοκρατόρων ἔγημαν Ἑλληνίδας, οἱ δὲ συνεζεύχθησαν πρὸς ἡγεμονίδας ἐλθούσας ἐκ Φραγγίας. Ἀλλ' ὁ φρόνιμος Λέων ἀναλογισθείς, ὅτι ἂν μὲν εἰσῆγεν εἰς τὸν οἶκόν του ἑλληνίδα, τοῦτο ἴσως ἤθελε δώσει τοῖς ἑτεροδόξοις ὑπηκόοις ἀφορμὴν εἰς σκευωρίας κατά τε τῆς ἐπικρατούσης Ἐκκλησίας, καὶ κατὰ τῆς δυναστείας του, διότι τὸ γυναικεῖον φῦλον εὐκόλως ὑπενδίδει εἰς ἱερέων φοβερισμοὺς, ἢ ἐχθρῶν πλεκτάνας· ἂν δ' ἐζήτει νύμφην παρὰ τῶν ἐθναρχῶν τῆς Δύσεως, πλὴν τοῦ κινδύνου αὐτοῦ, ἴσως ὁ Πάπας παρεμπόδιζε τοὺς γάμους ἡγεμονίδος ὀρθοδόξου μετὰ βασιλέως εἰκονομάχου· ταῦτα, λέγομεν, ἀναλογισθεὶς ὁ νεωτεροποιὸς, ἀπεφάσισε πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ θρόνου του νὰ παραβιάσῃ καὶ νόμους καὶ ἔθιμα νυμφείων τὸν Κωνσταντῖνον υἱόν του μετὰ τῆς θυγατρὸς Χαζάνου, εἰδωλολάτρου δυνάστου τῶν Σκυθῶν· ὅθεν, τὴν κόρην εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀγαγὼν, ἐποίησεν αὐτὴν χριστιανὴν, καὶ ὀνομάσας Εἰρήνην, συνέζευξε τῷ υἱῷ αὐτοῦ. — Τὰ ἐπὶ Λέοντος τοῦ Χαζάρου συμβεβηκότα κατέδειξαν πασιφανῶς πόσον ἦτο συνετὸν τὸ μέτρον τοῦτο, καὶ οἵας συμφορὰς ἀπέφυγεν, οὕτω προνοήσας, ὁ διαβατικὸς τοῦ πρώτου τῶν Ἰσαύρων νοῦς (51).

Ἐν ἔτει 741, μέγας καὶ φοβερὸς σεισμὸς συνέβη, διαρκέσας, κατὰ τὸν Θεοφάνην (52), μῆνας δώδεκα καὶ κατεδαφίσας, πλὴν πόλεών τε καὶ χωρίων πολλῶν, τὰ χερσαῖα τείχη τῆς βασιλευούσης, ἔτι δὲ τὴν

στήλην τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου, τὴν ἐπὶ τὴν Χρυσῆν Πύλην. Τὰ ἔκτακτα μετεωρολογικὰ φαινόμενα, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐξέπληττον τὴν φαντασίαν τῶν λαῶν, καὶ ἐπενήργουν ἀμέσως ἐπὶ τῶν καθεστώτων. Δραξάμενοι λοιπὸν τῆς εὐκαιρίας οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, διασπείρουσι τρόμον θρησκευτικὸν παρὰ τῷ λαῷ, καὶ τὸν σεισμὸν ἑρμηνεύοντες ὡς σημεῖον, τὴν ὀργὴν τῆς θεότητος ἀποφαῖνον κατὰ τῶν εἰκονοκλαστῶν, ἐμπνέουσι γενικὴν δειλίαν καὶ ἀπονάρκωσιν. Μοναχοί, τὴν χώραν περιερχόμενοι, διαθορυβοῦσι τὰ πλήθη, τὴν πτῶσιν θρηνοῦντες τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Ἀλλ' αἱ διαδιδόμεναι σπεομολογίαι δὲν ἐκπτοοῦσι τὸν Λέοντα μεριμνῶντα μᾶλλον ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς, ἢ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας τῶν ὑπηκόων του. « Ἰδὼν τὰ τείχη πεπτωκότα διελάλησε τῷ λαῷ λέγων· Ἐπειδὴ ὑμεῖς οὐκ ἐκπονεῖτε τὰ τείχη κτίσαι, τοῦτο διετάξαμεν ἡμεῖς τοῖς διοικηταῖς, ἵνα ἀπαιτήσωσιν εἰς κανόνα κατὰ ὁλοκοτίνιν τὸ μιλιαρίσιον· αὐτὰ δὲ λαμβάνει ἡ βασιλεία, καὶ κτίζει τὰ τείχη. » (53). Τὸ ψήφισμα τοῦτο συναριθμεῖται παρὰ τῶν χρονογράφων μετὰ τῶν ἄλλων τυραννικῶν τοῦ Λέοντος ἀσεβημάτων. Ἄλλως δὲ κρίνοντες ἡμεῖς τὰ πράγματα, παραδίδομεν τὴν περὶ ἀνορθώσεως τῶν τειχῶν πρόνοιαν τοῦ Λέοντος τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ μέλλοντος βιογράφου του.

Οἱ χρονογράφοι οὗτοι ἀπερείδονται τὸν θυμὸν αὐτῶν κατὰ τοῦ Λέοντος, διηγούμενοι τὰς ἀπείρους συμφοράς, ὅσαι συνέβησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του, « ἐκρήξεις ἡφαιστείους, πλημμύρας, καὶ καταποντισμούς,

καὶ ποταμῶν ἐκχύσεις, σεισμούς, λιμούς, λοιμούς, βαρεῖς χειμῶνας, ἐθνῶν ἐπαναστάσεις, κ. τ. λ. » (54) Ἐξ ὅλων δὲ τῶν τεράτων τούτων, τὸ σπουδαιότερον καθ' ἡμᾶς, καὶ πάντων ἱστορικώτερον εἶναι αἱ συγκατηγορούμεναι ἐθνῶν ἐπαναστάσεις, τουτέστιν αἱ ῥιζικαὶ μεταβολαί, τὰς ὁποίας ἐν τῇ συμπολιτεύσει τῶν ἐθνῶν, καὶ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς Εὐρώπης ἐπάγει τὸ τόλμημα τῆς Η'. ἑκατονταετηρίδος, ὑπὸ τοῦ παραδόξου τούτου γεννήματος τῆς Ἰσαυρίας διακυβευόμενον. Παρακατιόντες θέλομεν ἰδεῖν οἵαν Εὐρωπαϊκὴν ἐπανάστασιν ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ Λέοντος ἐγκαινίζουσιν ἐπὶ γῆς πολιτισμοῦ.

Ὁ Λουσιτανὸς Διάζ, ἐπανελθὼν εἰς Ὀλυσιππῶνα ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου ἀπεστάλη πρὸς ἀνακάλυψιν παραλίων, ἀνήγγειλε τῷ βασιλεῖ, ὅτι ἀνεκάλυψε τὸ ἔσχατον, καὶ πρό τινος προσδοκώμενον τῆς Ἀφρικῆς ἀκρωτήριον. — Καὶ πῶς ὠνόμασας αὐτό, περιχαρὴς ὁ ἄναξ ἠρώτησεν; — Εἰς ἀνάμνησιν τῆς τρικυμίας ἣν ὑπέστημεν ἐκεῖ παραπλέοντες, ἀπήντησεν ὁ ἔνδοξος θαλασσοπόρος, ὠνόμασα αὐτὸ θυελλῶδες ἀκρωτήριον. — Οἴμοι, ὁ βασιλεὺς ἀνεφώνησεν! Ὀνομασία τοιαύτη δειλιάζει τοὺς ναύτας. Ἀντονομάζω αὐτὸ Εὔελπι ἀκρωτήριον. Ἡ βυζαντινὴ τοῦ χρόνου τούτου καινοτομία εἶναι τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐσχατιὰ περιόδου προηγουμένης, καὶ ἀφετηρία νέας ἐποχῆς· εἶναι, εἰ ἔξεστιν οὕτως εἰπεῖν, καὶ θυελλῶδες ἅμα καὶ εὔελπι ἀκρωτήριον, πέραν τοῦ ὁποίου ἀτελεύτητοι ἐξανοίγονται αἱ κατ' εὐφημισμὸν εἰρηνικαὶ κληθεῖσαι τοῦ ἄλλου ἡμισφαιρίου θάλασσαι.

Ὁ ὀφθαλμὸς γὰρ ἐντεῦθεν περιβλέπει οὐρανὸν καινὸν, καὶ γῆν καινήν.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς τὴν μελέτην τῶν καθολικῶν τῆς Εἰκονομαχίας ἀποτελεσμάτων, ἴσως ἀπρόσλογον δὲν εἶναι ὀλίγον ἔτι ἐν Βυζαντίῳ νὰ ἐμμείνωμεν, ἐξ ἄλλης σπουδάζοντες περιωπῆς τὰ τῆς προκειμένης καινοτομίας.

Καὶ δὴ πρῶτον, ποῖον, ἐν οὐσίᾳ, τῆς Εἰκονομαχίας τὸ πρόγραμμα; Ποῦ τὸ Εἰκονομαχικὸν τοῦτο γεγονὸς ὀρθότερον ὀφείλει ὁ κριτικὸς νὰ ἀνάξῃ, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν, ἢ εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος; Τὸ ζήτημα φαίνεται ἁπλούστατον καθ' ἑαυτὸ, καὶ ὅμως δὲν λύεται ἐκ τοῦ προχείρου.

Ἐὰν πρὸς στιγμὴν, παραλείποντες ὅσα κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐγράφησαν, ἐγκύψωμεν ἀπροαιρέτως καὶ ἀπρολήπτως εἰς τὸ γεγονὸς ὅπερ μᾶς ἐπασχολεῖ, πάντων τῶν ἱστορικῶν τούτου κατηγορημάτων συλλήβδην περιδραττόμενοι, θέλομεν μετὰ σκέψιν οὐ μακρὰν πεισθῇ ὅτι ἂν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανέσεώς της ἐνεδύετο ἡ Εἰκονομαχία σχῆμα θρησκευτικοῦ νεωτερισμοῦ, καὶ ὑπὸ σχῆμα τοιοῦτον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἀπεκηρύχθη, ὅμως ἕνεκα τῶν πολιτικῶν αἰτίων, ἅπερ προκαλοῦσιν αὐτὴν, ἕνεκα τοῦ οὐσιωδῶς πολιτικοῦ σκοποῦ, πρὸς ὃν φαίνεται ἐμβλέπουσα ἐκ προοιμίων, καθὼς ἔτι ἕνεκα τῶν πολλοῦ λόγου ἀξίων ἱστοριονομικῶν αὐτῆς συνεπειῶν, προσφυέστερον ἀνάγεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν πολιτικῶν ἀγώνων καὶ ἀποπειρῶν, ἢ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ μεσαιῶνος.

Ἡ ἀνοικείως ἴσως λεγομένη Εἰκονομαχία σημειοῖ ἐν τῷ τῆς ἱστορίας ἀγωνιστηρίῳ τὴν ἔνοπλον συνάπαντησιν τοῦ Μωαμεθισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν μονομαχίαν δύο ἰδεῶν, αἵτινες φιλονεικοῦσιν ἀλλήλαις τοῦ κόσμου τὴν κυριαρχίαν. Τίς δὲ τούτων ὁ ἐπιτιθέμενος; Ὁ Μωαμεθισμός; Πῶς δ' ἐκ πρώτης προσβολῆς ἐπιτίθεται οὗτος; Μὴ γὰρ διὰ τῶν ὅπλων τοῦ λόγου; Προέρχεται ἴσως εἰς τὴν παλαίστραν, ὡς προέδησαν οἱ Ἄρειοι, οἱ Εὐτύχιοι, οἱ Νεστόριοι, οἱ διαλεκτικῷ τῷ τρόπῳ τὰ δόγματα συζητήσαντες; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἐχθρὸς ὢν ὁ Μωαμεθισμὸς τῆς δογματολογίας ἀδυσώπητος, δὲν προσβάλλει τὴν ὀρθοδοξίαν· ἀπειλεῖ δὲ διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας αὐτὴν τὴν οὐσίαν, τὴν ὕπαρξιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Δὲν πρόκειται λοιπὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ δογματολογικῆς συζητήσεως, οὔτε πρὸς ἱερεῖς, καὶ λογίους, καὶ διδασκάλους ἀπευθύνουσι τὰ στίφη τῆς Ἀραβίας τὸ προσκλητήριον τῆς μάχης. Προσβάλλονται ἐπὶ τοῦ νῦν καὶ σὰρξ συνάμα καὶ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ· ὁ κίνδυνος σύσσωμον περιπλέκει καὶ πανοίκιον τὴν χριστιανικὴν οἰκογένειαν. Προέρχεται γοῦν ἐντεῦθεν γενικὸς ἀναβρασμός, πηγάζουσιν ἐντεῦθεν ὁρμαὶ ἄγνωστοι τὸ πρίν, ὁρμαὶ ἀνακαχλάζουσαι ἐκ μυχῶν τῆς χριστιανικῆς συναισθήσεως. Πόλεμος ἱερὸς διακηρύττεται· ἀγὼν ἐνάρχεται πραγματικός, καὶ οὐχὶ θεολογικός, ὡς τὸ πρότερον. Ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ πολέμῳ, ἅπαντες πλὴν τῶν ἱερέων καὶ λογίων, ὀφείλουσι νὰ σταυροφορήσωσιν. Ἕκαστος τῶν συναθλητῶν, ὑπέρμαχος Εὐαγγελίου, οἱ ἰδὲ φονευόμενοι, μάρτυρες καὶ ὁμολογηταὶ Χριστοῦ. Τὸ στρατόπεδον ὅλον, τοῖς χριστιανομάχοις Ἄραψιν οὕτως ἀντι-

ταττόμενον, τάχα δὲν συγκροτεῖ, εἰμὴ τὴν ἱερωτέραν, τοὐλάχιστον τὴν συντελεστικωτέραν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων;

Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν θεωρουμένη ἡ Εἰκονομαχία, προτίθεται τὴν κατάργησιν πάσης ἀσχολήσεως, ἀποσπώσης τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὑπηκόου ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως καθηκόντων θρησκευτικῶν καὶ πατριωτικῶν. Τί δὲ πραγματικῶς ἀπέτρεπεν ἕως τότε τὸ πλῆθος ἀπὸ τοιαύτης ἐκπληρώσεως; Ἡ ὑπερβολικὴ τοῦ πνεύματος ἀπαιώρησις, ἡ ἄκρατος τῶν λογάδων ῥοπὴ πρὸς τὴν λογομαχίαν, καὶ τὸν μοναχισμὸν, ἡ ὑπὸ τῶν λαϊκῶν λογίων προσπαθουμένη ἀναδρομὴ τῆς διανοίας πρὸς τὸ παρελθὸν, αἱ μετακόσμιοι τοῦ αἰσθήματος ἀναπτερώσεις πρός τινα τύπον ἰδανικὸν ἀπαθείας καὶ ἀδιαφορίας. Ὅ,τι δὲ μᾶλλον κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λέοντος ἐνεπόδιζε τὴν ἔκρηξιν τῶν πατριωτικῶν φρονημάτων, ἦτο τὸ κράτος τοῦ κλήρου καὶ τὸ τῶν λογίων. Αἱ δύο αὗται ἀντίζηλοι ὀλιγαρχίαι πολλὰ πρὸς ὑποδούλωσιν τοῦ κοινοῦ πνεύματος ἐμηχανεύθησαν. Καὶ τῷ ὄντι· ἂν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπῆρχον τυπογράφοι, ἢ ἂν τὰ ὀστᾶ τῶν ἀποβληθέντων καὶ αἰφνιδίως ἀποθανόντων αὐτοκρατόρων ἠδύναντο νὰ λαλήσωσι, πόσα τῆς Εἰκονομαχίας δικαιολογήματα δὲν ἤθελον ἴσως ἀποκαλυφθῇ!

Οὕτω τὸ ὑπέροχον τῆς Η'. ἑκατονταετηρίδος συμβὰν ἐξελέγχων ὁ σήμερον κριτικὸς, διστάζει νὰ κατατάξῃ αὐτὸ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν αἱρέσεων, ἢ τοὐλάχιστον τοῦτο ποιῶν, εἰς τὴν συνήθειαν χαριζόμενος, ἀναγκάζεται νὰ σημειώσῃ, ὅτι ἂν αἵρεσις

πραγματικῶς ὑπῆρξεν ἡ Εἰκονομαχία, ἀλλ' ἐπειδὴ διέφερε τῶν προηγουμένων αἱρέσεων κατά τε τὸν σκοπὸν, καὶ κατὰ τὰ μέσα, διαφέρει τὰ μάλιστα καὶ κατ' ἀξίαν ἱστορικήν. Μήγαρ προσέβαλεν ἡ Εἰκονομαχία ἄρθρα πίστεως! Ἐπρέσβευσεν ἴσως ἀξιώματα μετακινοῦντα τῶν κεκανονισμένων δογμάτων τὴν αὐθεντίαν; Ἀντεισέφερε νέα δόγματα; Ἐξήλεγξε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ τὰς πράξεις τῆς Α'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου; Ἔρευναν τοιαύτην ἀνατιθέμεθα τοῖς περὶ τὴν θεολογίαν δεινοῖς. Ἐν τοσούτῳ, ἐπιτραπείτω τοῖς ἀμυήτοις ἡμῖν ἀποφαίνεσθαι μετ' ἐπιφυλάξεως, ὅτι ἂν ἡ Εἰκονομαχία ἐπετέθη τῇ κοινῇ λατρείᾳ, ὅμως περὶ δογμάτων δὲν συνεζήτησεν. Οὔτε γὰρ τὰ τῶν Πελαγιανῶν ἐνόσησεν, οὔτε τὰ τῶν Φθαρτολατρῶν, οὔτε τὰ τῶν Σεβηριτῶν, ἢ τῶν Σκηνολατρῶν, οὔτε ἄλλο τι παρόμοιον φαντασιοκόπημα. Ἀλλὰ διαστέλλεται καὶ αὐτῆς τῆς αἱρέσεως τῶν Μονοθελητῶν, ἥτις χρονολογικῶς συνέχεται. Ἡ Εἰκονομαχία, καθὸ ἀπόρροια ἱστορικῆς πραγματικότητος, προϊὸν, οὐχὶ διανοίας ἠρέμα τὴν ἠθικὴν καὶ μεταφυσικὴν φιλοσοφούσης, ἀλλ' αἰσθήματος ἀποτόμως συνθλιβομένου, ἀλλὰ καρδίας κατατριβομένης, διήνυσεν ὁδὸν καθόλου κοινωνικὴν, καὶ πραγματικὴν, καὶ πειραματικήν. Πρὸς τί, καὶ πόσον διέστηκε τῶν προτεταγμένων ὅρων κατὰ τὴν πορείαν της, τοῦτο θέλουσί ποτε δοκιμάσει οἱ μέλλοντες διαμετρῆσαι τὰ βήματα τῶν πολιτισμῶν, τὰς ἐκκεντρότητας τῶν χριστιανικῶν αἰώνων, ἐπὶ τῇ βάσει κρίσεων, καὶ ἱστορικῶν διδομένων, ἀνεπιγνώστων ἡμῖν ἄχρι τοῦ νῦν. Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦδε δυνάμεθα νὰ ἐκφέρωμεν εὐθαρσῶς τὴν γνώμην, ὅτι ἂν ἡ ἀπόπειρα

μετὰ πολυχρόνιον ἀνταγωνισμὸν ἀπέτυχεν, ἡ ἀποτυχία χρεωστεῖται μᾶλλον εἰς τὴν ὑπέρμετρον ἠθικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν ἡ μεταῤῥύθμησις κακοζήλως παρεχώρησε πρὸς ἀνέτοιμον αἰῶνα, ἢ εἰς τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὴν ἱκανότητα τῶν ἀντιπάλων της.

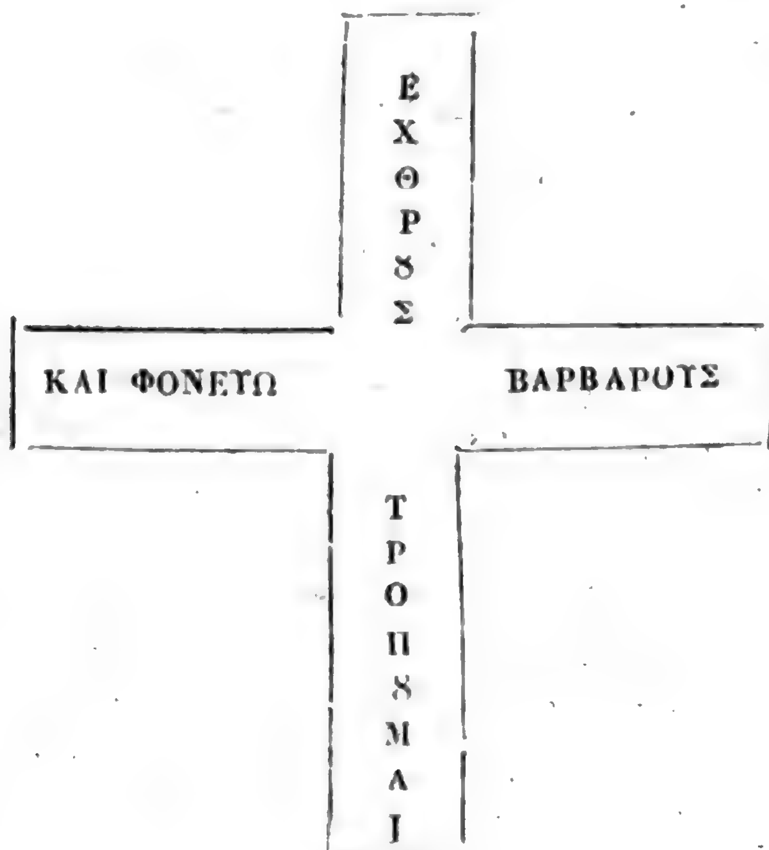
Ὡς πρὸς τοῦτο, μεγάλην εὐθύνην οἱ δύο πρῶτοι τῶν Ἰσαύρων ἐνώπιον τῶν μεταγενεστέρων ἀνέλαβον, τὴν μὲν ἐπιδεκτικότητα τῶν συγχρόνων μὴ ἀναλογισθέντες, εἰς ὑφηγήσεις δὲ ἀνδρῶν ἀπερισκέπτων ἀφέντες ἑαυτούς· τὸ δὴ χεῖρον, προετοιμάσαντες τὴν ματαίωσιν τοῦ μόνου μέσου, ὅπερ καὶ τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου πιθανῶς ἤθελε σώσει μέχρι τῆς σήμερον, καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Εὐρωπαϊσμοῦ ἤθελεν ἐπιταχύνει. Κατ' ἄλλον δὲ τρόπον ἀξιοθαύμαστον διαπρέπουσιν οἱ βασιλεῖς, οἱ τῇ στρατιωτικῇ παῤῥησίᾳ συνδυάζοντες τὴν πολιτικὴν ἐκείνην σύνεσιν, ἥτις κανόνα πάσης πράξεως τίθησι τὸ γνωμικὸν τοῦ σοφοῦ· καιρὸν γνῶθι. Πόσῳ γὰρ μᾶλλον ἤθελον ὠφελήσει τὸ γένος καὶ τὴν Εὐρώπην ὁ Λέων καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἂν ἐπεχείρουν τὴν μεταῤῥύθμισιν διὰ μέσων μετριωτέρων, καὶ πρὸ πάντων ἂν ἤρχιζον τὴν μεταῤῥύθμισιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, πρὶν ἢ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων ἐπιληφθῶσιν! Ἀντὶ τοῦ πυρπολῆσαι τὴν Οἰκουμενικὴν Σχολὴν, ἣν ἐξέλαβε καταγώγιον φωτοσβεσίας, ὤφειλεν ἀπ' εναντίας ὁ Λέων καὶ ἑτέρας ἐφαμίλλους σχολὰς νὰ καθιδρύσῃ ἔν τε τῇ πρωτευούσῃ καὶ ταῖς κυριωτέραις πόλεσιν. Ὤφειλε διὰ συνετῶν ψηφισμάτων ἐντεῦθεν μὲν νὰ περιστείλῃ τὴν πολυπραγμοσύνην τῶν Ἐπισκόπων, καὶ τὴν ἀπληστίαν τῶν μοναχῶν, ἐκεῖθεν δὲ ν' ἀναπτύ-

ξῃ βαθμηδὸν τὰς δημώδεις ἐλευθερίας τῶν λαῶν, τὰ ἀστυκὰ τῶν πόλεων δικαιώματα, τὴν δραστηριότητα τῆς ἐπαρχίας, ὅπου ὕπνωττε τὸ ἑλληνικὸν αἴσθημα, φωνὴν ἐγερτήριον περιμένον· τὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας ἔθιμα νὰ μὴ προσκρούσῃ, ἢ μόνον βραδέως, ἀταράχως. καὶ καθ' ὅσον ἀπαραιτήτως ἀπῄτει ἡ ἀνάγκη τῆς μεταῤῥυθμίσεως. Οὕτως ἔπραξαν οἱ ἔξοχοι τῆς Δύσεως ἀναμορφωταί. Οὕτως ἔπραξεν ὁ κλεινὸς Βενέδικτος, ὁ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων ἀναστοιχειωτὴς καὶ διατάκτης. Οὕτως ὁ μέγας Κάρολος ἐν Γαλλίᾳ, ὅστις, ἐν παρενθέσει, ὅδωδεν εἰκονομαχίας καὶ αὐτὸς καί τοι μηδέποτε τῆς ὀρθοδοξίας τραχέως ἀποχωρισθείς· (55). οὕτω δ' ἔπραξε κατὰ Γερμανίαν καὶ ὁ μέγας Ὄθων. « Ὁ βασιλεὺς, ἐκφωνεῖ ὁ εὐφραδέστερος τῶν ὀρθοδόξων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, εὐλαβεῖται ἑαυτὸν, εὐλαβούμενος τὸ κοινὸν φρόνημα· χρώμενος δὲ τῇ βίᾳ, ἀντὶ τῆς πειθοῦς, δὲν ἐργάζεται ὡς πατὴρ, ἀλλ' ὡς ἐχθρός. » Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Δαμασκηνοῦ, καί τοι αὐστηροὶ, αἰνίττονται τὴν ἀλήθειαν ἐκείνην, ἣν ἐξέφερεν αὐτὸς ὁ Λουθῆρος μετά τινας αἰῶνας. «Εἴθε, καὶ ὁ νεώτερος οὗτος εἰκονομάχος ἐξεφώνησε πρὸς τοὺς διδασκάλους τῆς Βιττεμβέργης, εἴθε πάντα τῆς γῆς τὰ εἰκονίσματα κατεστρέφοντο! Ἀλλ' ὅταν ἐκπαιδεύσωμεν τοὺς λαοὺς, τὰ εἰκονίσματα πίπτουσιν ἀφ' ἑαυτῶν.»

Καὶ ὅμως, πρέπει εἰς δικαιολόγησιν τοῦ Λέοντος νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ αἰὼν, ὁ θρόνος, ἡ χριστιανωσύνη, μᾶλλον ἔχρηζον τότε ἀνδρῶν ὁρμητικῶν, στρατηγῶν, καὶ σφετεριστῶν ἐκ τοῦ φυράματος τῶν Ἰσαύρων καὶ τῶν Μαρτέλλων, ἢ νομοθετῶν περιεσκεμμένων, ἀναμορ-

φωτῶν βραδυπορούντων ἐν τῇ βελτιώσει τῆς κοινωνίας των. Ὁ μέγας Κάρολος τῆς Γαλλίας, καὶ ὁ Ὄθων τῆς Γερμανίας, εἰς ἄλλους χρόνους καὶ τόπους βασιλεύσαντες, ηὐκαίρησαν τοσοῦτον, ὥστε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου διῆλθον εἰς κατακτήσεις. Ὁ Λέων ὅμως τὸν βίον ὅλον ἐδαπάνησε, τὴν Μωαμεθανικὴν λύσσαν ἀμυνόμενος, καὶ ἀντιπαλαίων ἀδιαλείπτως ποτὲ μεν ταῖς δεισιδαιμονίαις τοῦ λαοῦ του, ποτὲ δὲ ταῖς συκοφαντίαις τῶν ἐναντίων του. Καὶ ὁ μὲν χρόνος διεσκέδασεν ἐν μέρει τὰς δεισιδαιμονίας, αἱ δὲ διαβολαὶ βαρύνουσιν εἰσέτι τὴν μνήμην του. Ἐν τούτοις, οὔτε φίλων προλήψεις, οὔτ᾽ ἐχθρῶν διασυρμοὶ ἴσχυσαν ἵνα ἀλλάξωσι ποτὲ τὸ ἄκαμπτον ἦθός του, ἢ ν᾽ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῆς καρδίας του κεραίαν τοῦ χριστιανικοῦ ἐκείνου ζήλου, εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ ὁποίου ἐκ νεότητος ἀφιέρωσε τὸ ἡρωϊκόν του ξίφος. Ἡ ἑξῆς ἐπι-

γραφὴ, ἣν ὁ αὐτοχειροτόνητος οὗτος Μέγας Ἱερεὺς ἐνεχάραξεν ἐπὶ τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους αὐτοῦ, κάλλιον πάσης χρονογραφίας συγκεφαλαιοῖ τὴν πολιτείαν του(56).

Βασιλεύς τις Ἀσσυρίων, εἰδωλολάτρης τὸ θρήσκευμα, ἄνθρωπος δὲ, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ προφήτου, κτηνώδης εἰς ἄκρον, ἠνάγκασε ποτὲ τὸν λαὸν Κυρίου νὰ κλίνῃ τὸ γόνυ ἐνώπιον εἰκόνος χρυσῆς. Ἀλλὰ πῶς θεωρεῖ τὸν Ἀσσύριον αὐτὸν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη; Ὄργανον, δι᾽ οὗ ὁ Ὕψιστος ἐδοκίμασε τὸν λαὸν αὐτοῦ, μέσον, δι᾽ οὗ ηὐδόκησεν ἡ Θεία Πρόνοια νὰ καθαρίσῃ τὴν λατρείαν τῶν Ἑβραίων. Διὸ, μέμψεων ὁ προφήτης ἀπέχων, ἀποκαλεῖ τὸν Ἀσ-

σύριον ἐκεῖνον Δοῦλον Κυρίου, ὅτι τοῖς Ἑβραίοις τὴν εἰδωλολατρείαν ἐπιβαλὼν, ἐξετέλεσε βουλὴν θεότητος, βουλὴν προωρισμένην νὰ ἐπιφέρῃ ποτὲ ἀγαθοποιὰ ἀποτελέσματα.

Τοῦτ' αὐτὸ καὶ ἡμεῖς λέγομεν περὶ Εἰκονομαχίας, τ' ἀκολουθήματα τῆς ὁποίας ὑπῆρξαν ἀναντιῤῥήτως λυσιτελέστατα πρός τε τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν, καὶ πρὸς τὴν γενικήν. Καὶ ἄλλοτε δὲ προῆλθεν ἀγαθὸν ἐκ κακοῦ, ὡς ἐξ ἀκάνθης ῥόδον ἀνέφυσιν. Αἱ κακοποιαὶ δυνάμεις, λέγει ὁ Κυρήνης Συνέσιος, συναποτελοῦσιν ἐν Κόσμῳ· πρὸ πολλοῦ δὲ ἡ πεῖρα καὶ ἡ φιλοσοφία ἐπεκύρωσαν τῆς γνώμης τὸ ἐμβριθές. Ἐὰν δὲ συνήθως ἀπάδωσιν αἱ κρίσεις μας, τοῦτο προέρχεται ἐξ ἀπροσεξίας· καὶ γὰρ ἐπιλανθανόμεθα, ὅτι ἐν τῇ δραματικῇ τῆς ἱστορίας πλοκῇ, ἑκάστη σκηνὴ τῆς ὁποίας πολλοὺς αἰῶνας διαρκεῖ, αἱ διαστάσεις ὑπερέχουσι τὰ κοινὰ μέτρα, ὁ ἀτομικὸς πῆχυς δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἀναλογίας τῶν μερῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως, συναποτελοῦσιν οἵ τε ἀγαθοὶ καὶ οἱ πονηροὶ σκοποί· οὐχ ἧττον εἰς σύναρσιν συνέρχονται τὰ πάντα· οὐχ ἧττον ἡ Θεία Πρόνοια ἀνεξαιρέτως πάντα γονιμοποιεῖ πρὸς συγκρότησιν ἁρμονίας, καὶ ἐπίσπευσιν τῆς ἀνθρωπίνου βελτιώσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν

Ὡς ὁ Λέων, δι' Εὐτυχίου τοῦ Ἐξάρχου, τὸ ψήφισμα τῆς Εἰκονομαχίας διεκήρυξεν ἐν Ἰταλίᾳ, ἤχησε πανταχό-

θεν καταβοή, στάσεις δὲ καὶ συστροφαὶ τὴν καταβοὴν παρηκολούθησαν.

Τίς ἄλλη περίστασις ἁρμοδιωτέρα πρὸς ὑποσκαφὴν τῆς Βυζαντινῆς ἀρχῆς; Οἱ ἡγεμονίσκοι τῆς τότε Ἰταλίας, ἤγουν οἱ Λογγοβάρδοι τῆς ἀρκτώας καὶ τῆς μεσημβρινῆς χερσονήσου, δραττόμενοι δῆθεν τῆς εὐκαιρίας, παροξύνουσι τὰ εἰκονόφιλα πλήθη κατὰ Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἐγχωρίων ἐπισκόπων ἀναῤῥιπιζόντων τῆς διχονοίας τὸ πῦρ. Καὶ αἱ μὲν πολιτεῖαι Ῥώμης καὶ Νεαπόλεως, αἵτινες μέχρι τινὸς ὑπακούουσι τοῖς Ἐξάρχοις τοῦ Βυζαντίου, περιορίζουσι τὴν ἀντίστασιν εἰς μόνας ἐπιδείξεις· ἀλλ' ἡ Ῥάβεννα, κέντρον τῆς ἐν Ἰταλίᾳ αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας, ἑστία δὲ πολιτικῶν ῥᾳδιουργιῶν, ἀνοίγει τὰς πύλας τῷ Λιουτπράνδῳ, Ῥηγὶ Λογγοβάρδων, καὶ ἀποδιώκει τοὺς Βυζαντινούς. Ἀνταρσία δὲ τοιαύτη ἐμψυχοῖ καὶ ἑτέρας πόλεις τῆς Ἰταλίας ὑποτελεῖς, ὅθεν ἀλλεπαλλήλως στασιάζουσιν αἱ λοιπαὶ χῶραι τῆς Ἐξαρχίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αἱ τῆς Πενταπόλεως. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, τῇ ὑποκινήσει τοῦ βασιλέως Λιουτπράνδου, ὅστις τῷ σφετερισμῷ τῆς ὅλης Ἰταλίας ἐπωφθάλμιζεν, ἀποφαίνονται κατὰ τοῦ Λέοντος καὶ οἱ προὔχοντες τῆς Ῥώμης· ὅθεν καί τινες τῶν ἱστορικῶν διατείνονται, ὅτι οἱ ἔγκριτοι τῆς πόλεως ταύτης εἰς συμβούλιον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει συνελθόντες, ἐκήρυξαν ἴδιον δημοκρατικὸν πολίτευμα (57). Τὸ καθ' ἡμᾶς ἀμφιβάλλομεν περὶ τοῦ πράγματος, τοὺς δὲ λόγους τῆς ἀμφιβολίας ἀναβάλλομεν εἰς ὃν τόπον γείνῃ μνεία τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Παπισμοῦ. Τοῦτο δὲ μόνον πρὸς ὥραν παραδεχόμεθα, ὅτι τῆς γενικῆς ἀνταρσίας ὠφεληθεῖσα ἡ

Ῥώμη, ἐτροπολόγησεν ὁπωσοῦν τὰς τότε σχέσεις της πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπενεγκοῦσα εἰς τὸ πολίτευμά της ἀσήμαντόν τινα νεωτερισμὸν, ἡ φύσις τοῦ ὁποίου δὲν ἀπέκλειε, βεβαίως, τοῦ Βυζαντίου τὴν ὑψηλὴν ἡγεμονίαν. Ὁμολογούμενον, ὅτι Πάπας τε καὶ προὔχοντες Ῥωμαίων ἀπέφυγον πᾶσαν ἀπειλὴν χωρισμοῦ, δυναμένην νὰ ἐπισύρῃ εἰς Ἰταλίαν τὴν συγκέντρωσιν Βυζαντινοῦ στρατοῦ. Ἄλλως τε ἡ κατακερμάτισις τῆς Ἰταλικῆς χώρας εἰς μικρὰς ἐπικρατείας, ἡ τῶν Λογγοβάρδων ἀδιάκοπος ἐπήρεια, αἱ τῶν Σαρακηνῶν ἐπιδρομαὶ, ἡ διαίρεσις τῶν πνευμάτων, καὶ πρὸ πάντων ἡ στρατηγικὴ δόξα τοῦ Λέοντος, δὲν ἐπέτρεπον τῷ Πάπᾳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν τὴν κήρυξιν ἰδίας ἀνεξαρτησίας. Τεθειμένη γὰρ μεταξὺ φρουρίων Ἀπουλίας καὶ λιμένος Ῥαβέννης, ἡ Ῥώμη ὤφειλε νὰ διατηρῇ, ἔστω καὶ ἐπιπλάστως, σχέσεις φιλικὰς πρὸς Κωνσταντινούπολιν. Πλὴν δὲ τούτου, τίς, ἂν ἀπεκηρύττετο κατ' Ἰταλίαν ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία, καὶ ἂν ἡ ἀποκήρυξις ηὐδοκίμει, τίς ἀκολούθως ὁ προστάτης, ὅστις ἤθελε σώσει καὶ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν ὅλην ἀπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ Λιουτπράνδου;

Ἐντεῦθεν προέρχεται, νομίζομεν, ἡ λοξόδρομος ἐκείνη τῆς Ῥώμης διπλωματία, ἥτις ἐποίησε προβληματικὰ πολλὰ μέρη τῆς τότε ἱστορίας, καὶ δυσερμήνευτον ἔτι καθιστᾷ τὴν διαγωγὴν τῶν Παπῶν, οἵτινες ἀντεπολιτεύθησαν τῇ Ἰσαυρικῇ δυναστείᾳ. Ὁ νῦν ἀρχιερατεύων Γρηγόριος Β'. Ῥωμαῖος τό τε γένος καὶ τὸ πνεῦμα, προσωπικῶς τὸν Λέοντα δὲν ἐγίνωσκεν· εἶδεν, ὅμως, ἰδίοις ὄμμασι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β'. καὶ ζῶσαν ἐτήρει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ κράτους της

Διακηρυχθέντος δὲ τοῦ Εἰκονομαχικοῦ ψηφίσματος, ὁ Πάπας οὗτος ἀσπάζεται πολιτικὴν ἀμφίγνωμον, οἵαν αἱ περιστάσεις ἐπεδέχοντο· πολιτεύεται συγχρόνως, καὶ ὑπήκοος εὐπειθὴς τοῦ Λέοντος, καὶ ὡς προκάτοχος τῶν αὐθαδῶν του διαδόχων. Κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον, συμπεριφέρεται ὡς πατὴρ πνευματικὸς, ὡς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διαλλακτὴς, ὑποκεκρυμμένως δὲ, τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν ὀνειροπολῶν, περιθάλπει σκοποὺς φιλοδόξους. Διὸ, νῦν μὲν βλέπομεν αὐτὸν ἐνοχοποιοῦντα παρὰ τῷ λαῷ του, Εἰκονομάχους ἐπὶ ἀσεβείᾳ, καὶ στιγματίζοντα τὸν Λέοντα ὡς τύραννον καὶ Σύρον παράνομον, ἄλλοτε δὲ, γράφοντα πρὸς τοὺς Ἱεράρχας τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, κατευνάζοντα τὴν ἀγανάκτησιν τῶν μοναχῶν, καὶ συσταίνοντα τοῖς κληρικοῖς τὴν ὑπομονήν. Φατρία τις τολμᾷ κατά τινα στάσιν ν' ἀναγορεύσῃ ἄλλον τινὰ ἀντὶ τοῦ Λέοντος αὐτοκράτορα (58). Ἡ ἀπόπειρα ἀποτυγχάνει τῇ μεσολαβήσει τοῦ Πάπα, ὅστις τὸν καιρὸν ἐξοικονομούμενος, αἱρετωτέραν κρίνει τὴν σύνεσιν, παρὰ τὴν παῤῥησιώδη τόλμην. Διηγοῦνται δὲ τῆς Δύσεως τὰ χρονικὰ, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀντενήργησε καὶ κατὰ τοῦ στασιάζοντος Δουκὸς τῆς Βενεβενδοῦ, τοὺς Βυζαντινοὺς βοηθήσας εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν Λογγοβάρδων ἀπὸ τῶν πολιτειῶν Καπύης καὶ Νεαπόλεως. Ἐὰν δὲ πρέπῃ ὡς ἀξιόπιστον νὰ παραλάβωμεν τοῦ αὐτοῦ Πάπα τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ὅρσον Δοῦκα Βενετίας, ἐξάγεται, ὅτι ὁ Ἀρχιερεὺς οὗτος προεμήθευσε τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ συμμάχους δι' ὧν ἐπανῆλθεν εἰς ὑποταγὴν τοῦ Λέοντος ἡ Ῥάβεννα, ὡς εἴρηται, εἰς χεῖρας

τῶν Λογγοβάρδων πεσοῦσα ἕως ἀπὸ δημοσιεύσεως τοῦ ψηφίσματος.

Μὴ παραπέμψωμεν σιγῇ τὰς διατυπώσεις τοῦ ἐγγράφου. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἐκείνῃ, ἣν ἀναφέρουσι τοῦ Δανδόλου τὰ χρονικά, καὶ ἥτις κατὰ Μουρατώρην ἐγράφη τῷ 729, ὁ *Δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ* διηγεῖται τὴν ἅλωσιν Ῥαβέννης, ὑπὸ τῆς ἀπαισίου (a nec dicenda) Λογγοβαρδικῆς φυλῆς τελεσθεῖσαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ *ἀγαπητὸς αὐτοῦ υἱός, ὁ Ἔξαρχος*, διατρίβει εἰς Ἐνετίαν, ἱκετεύει τὸν Δοῦκα ἵνα συνακουσθῇ μετ' ἐκείνου *καὶ συμφώνως τὴν ἁλωθεῖσαν πόλιν ἐπαναγάγωσιν εἰς τὴν δουλείαν τῶν νομίμων Δεσποτῶν καὶ υἱῶν αὐτοῦ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου, τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων, οὕτω δὲ στερεώσωσι καὶ τὴν ἐπίλοιπον χώραν τῇ τούτων ὑποταγῇ*. Οἱ Ἐνετοὶ ὑπεχώρησαν εἰς τὸ προσκλητήριον γράμμα τοῦ Ἀρχιερέως. Ναυμαχίας δὲ προτηθείσης οὐ μακρὰν τῆς Ῥαβέννης, ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἐξαρχίας ἐπανέρχεται τῷ κράτει τῶν αὐτοκρατορικῶν (59).— Σημειοῦμεν τὰς προσωνυμίας, ἃς ὁ *ἱερὸς Ῥώμης πρόεδρος* (60) ἀπονέμει τῷ δυσσεβῆ καὶ φερωνύμῳ *Λέοντι*, τῷ καὶ *Ἰσκαριώτῃ*, καὶ *Ἰσμαηλίτῃ* παρὰ τῶν ἡμετέρων παρονομαζομένῳ, ἵνα ἀπὸ τοῦδε τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου σύρωμεν ἐπὶ τῶν διατυπώσεων τῆς τότε ἐπικρατούσης διπλωματικῆς ἐθιμοταξίας, ὅθεν ἐξακριβοῦται τῆς Παπικῆς ὑποταγῆς ὁ βαθμός, καὶ προδηλότερος ἀνακύπτει ὁ ἀφηνιασμός, ὅστις θέλει ἐφεξῆς χαρακτηρίσει τοῦ Παπισμοῦ τὴν πολίτευσιν. Εἰς σημειώσεις δὲ τοιαύτης φύσεως πολλάκις μέλλομεν νὰ προσφύγωμεν, διότι αἱ διατυπώσεις συνήθως ἐμπεριέχουσιν ἀξιό-

λογον οὐσίαν ἱστορικὴν καὶ πολιτικὴν, ἐξαιρέτως ἐν ἐλλείψει μαρτυριῶν τρανωτέρων. Κατὰ χρόνους, ὅτε τὸ σχῆμα τῇ οὐσίᾳ τοῦ πράγματος πλεονεκτεῖ, ὅτε ἡ ἱστορικὴ παράδοσις, καὶ ἡ βαθμολογία τῶν σχετικῶν δικαιωμάτων ὑποτυποῦνται μονογραμματικῶς, οὕτως εἰπεῖν, εἴς τινας φράσεις ὑπὸ τῆς ἐθιμοταξίας καθιερωθείσας, τότε πᾶν ἕκαστον λείψανον τιτλοφορίας ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας, ἢ καὶ ἐπισφραγίζει εὐλογοφανές τι συμπέρασμα.

Ἀλλ' ἐναργέστερον παντὸς ἄλλου τεκμαίρουσι τὸ δίβουλον ἦθος τῆς Παπικῆς διαγωγῆς αἱ δύο ἐκεῖναι παραινετικαὶ ἐπιστολαὶ ἃς ὁ Γρηγόριος ἀπευθύνει πρὸς Λέοντα τὸν πρωτοστάτην τῆς Εἰκονομαχίας. Ἀγνοοῦμεν τίνος ἕνεκεν ὑπερεξεθείασαν τὸ πνεῦμα τῶν ἐγγράφων τούτων οἱ ἐκκλησιαστικοὶ τῆς Ῥώμης συγγραφεῖς· ἀποροῦμεν δὲ μᾶλλον, ὅτι ὁ διαμαρτυρόμενος Γίββων, ὁ τὰ πάντα κρίνας καὶ κατακρίνας, ἐνῷ ἐπισυνάπτει τεμάχιά τινα τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν, δὲν δράττεται τῆς περιστάσεως, ἵνα ἐν τοῖς νοήμασι τοῦ τότε Παπισμοῦ σημειώσῃ γνωμικὰ, δοξασίας, καὶ φρονήματα, παρὰ τῶν διαδόχων τοῦ Γρηγορίου μετ' ὀλίγον ἀποβληθέντα, καὶ ἔτι σήμερον ἀποβαλλόμενα. Ἀλλ' ἄγε ἀναφέρωμεν καὶ ἡμεῖς τινὰς περικοπάς. Οἴκοθεν αἱ φράσειςτοῦ Πάπα μαρτυροῦσι τὸν τύπον τῆς δισσολογίας,ἵνα καὶ μήτι βαρύτερον εἴπωμεν· βαδίζουσι μέσην τινὰ πολιτικὴν ὁδὸν, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις διαψεύδει τὴν παρὰ τῶν βυζαντινῶν διαφημιζομένην τελείαν ἀποστασίαν τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου.

« Ἀνάγκην ἔχομεν, ἐπιστέλλει τῷ Λέοντι ὁ ἀρχηγὸς

τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, δυσδιορίστως πότε μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ εἰκονομαχικοῦ ψηφίσματος (ἔτ. 729;), ἀνάγκην ἔχομεν γράψαι σοι παχέα καὶ ἀπαίδευτα, ὥσπερ εἶ ἀπαίδευτος καὶ παχύς.... Τοὺς δέκα ἐνιαυτοὺς, χάριτι Θεία, καλῶς περιεπάτησας· νῦν δὲ λέγεις, ὅτι εἰδώλων τόπον ἀναπληροῦσιν αἱ εἰκόνες, καὶ ὅτι οἱ προσκυνοῦντες αὐτὰς εἰδωλολάτραι· σὺ δὲ τοὺς καλῶς βλέποντας ἀπετύφλωσας, καὶ ἐνεπόδισας, καὶ ἀπαιδεύτους ἐποίησας ».— Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Πάπας ἀναγκαῖον κρίνει νὰ ἐκσφενδονίσῃ κατὰ τοῦ Λέοντος τοὺς πνευματικοὺς κεραυνούς, ἀλλὰ φρονιμώτερον συλλογιζόμενος, τὴν ἑαυτοῦ ὀργὴν ἀποσκήπτει, πλαγίως τοῦτον καταρώμενος. « Ἠθελήσαμεν καὶ ἡμεῖς προσεπιφέρει, ὡς *λαβόντες τὴν δύναμιν παρὰ Θεοῦ λύειν τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια, καὶ ἔχοντες τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν αὐθεντίαν ἐκ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τοῦ Κορυφαίου*, δοῦναί σοι ἐπιτίμια. Ἀλλ' ἔνθα ἑαυτῷ τὴν κατάραν δέδωκας, μένε ἔχων αὐτὴν μετὰ τῶν συμβουλευόντων σοι, οὓς περιπλέκῃ.. » — Σημαντικώτερα δὲ τὰ χωρία, ἐν οἷς ὁ Γρηγόριος ἐπικαλεῖται μὲν ἐμφαντικῶς τὴν αὐθεντίαν τῆς πνευματικῆς του μοναρχίας, διαγράφει δὲ καὶ τὰ ὅρια τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς, εἰς τρόπον πάντως ἀντίθετον τῷ φρονήματι καὶ τῇ διαγωγῇ τῶν διαδόχων του. « Οἶδας, βασιλεῦ, γράφει ἐν τῇ Α'. ἐπιστολῇ αὐτοῦ, οἶδας ὅτι τὰ δόγματα τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας οὐχὶ βασιλέων εἰσὶν, ἀλλὰ τῶν Ἀρχιερέων. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀρχιερεῖς προετάχθησαν εἰς τὰς Ἐκκλησίας, ἀπέχοντες τῶν δημολάων πραγμάτων·

καὶ οἱ βασιλεῖς ὁμοίως ἀπέχεσθε τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ εὔχεσθε τῶν ἐγκεχειρισμένων αὐτοῖς..... Ἡμεῖς, προστίθησιν ἐν τῇ Β'. ἐπιστολῇ, νοῦν ἔχομεν Χριστοῦ. Ἄλλη ἡ παίδευσις ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διαταγμάτων, καὶ ἄλλος ὁ νοῦς τῶν κοσμικῶν εἰς τὰς διοικήσεις τοῦ κόσμου. Τὸν πολεμικὸν καὶ σκαιὸν νοῦν ὃν ἔχεις, καὶ παχὺν, τοῦτον εἰς τὰς πνευματικὰς τῶν δογμάτων διοικήσεις ἔχειν οὐ δύνασαι. Ἐάν τις ἄρῃ ἐκ σοῦ τὰς βασιλικὰς ἐνδύσεις τὴν πορφύραν, τὸ διάδημα τῆς κεφαλῆς, τὴν ἀλουργίδα, τὰς τάξεις τῶν πομπῶν, ὄντως μέλλεις θεωρεῖσθαι παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἄσχημος καὶ ἄμορφος, καὶ οὐδαμινός..... Ὥσπερ γὰρ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ Ἀογιεσεὺς ἐγκύψαι εἰς Παλάτιον, καὶ προβαλέσθαι ἀξίας βασιλικὰς, οὕτως οὔτε ὁ βασιλεὺς ἐγκύψαι εἰς τὰς Ἐκκλησίας, καὶ ψήφους ποιήσασθαι εἰς τὸν κλῆρον.... Ἕκαστος ἡμῶν ἐν ᾗ κλήσει ἐκλήθη ὑπὸ θεοῦ, ἐνταῦθα μενέτω. Βλέπεις, βασιλεῦ, τὰς διαφορὰς τῶν Ἀρχιερέων καὶ βασιλέων! »

Ἔβλεπεν ὁ Λέων, καλῶς ἔβλεπε τὰς διαφορὰς αὐτάς· Οὐδαμινὸς δὲ μὴ ὢν χωρὶς τῆς ἀλουργίδος καὶ τοῦ στέμματος ὡς ὁ ὑπέρτατος ἄρχων τῶν καλογήρων ηὐδόκει αὐτὸν προσαγορεῦσαι, εἰς τοῦτο κυρίως ἠγωνίζετο, εἰς τὸ ἐξαλεῖψαι, ἢ ὀρθῶς προσδιορίσαι τὰς διαφοράς. Τί γὰρ ἄλλο κατ' εἰκόνων μαχόμενος, ἐζήτει, ἢ τὴν ἐλευθερίαν, ἢ τὴν προσήκουσαν ὁροθεσίαν τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας, κατὰ τὰς σχέσεις ταύτης πρὸς τὴν κοσμικὴν ἀρχήν; Ἐθήρευεν αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν περιορισμὸν, ὅστις ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ὁπλίσῃ τὴν δεξιὰν τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων, καὶ νὰ προξενήσῃ τὸν ἀναμέσον θρόνου

καὶ θυσιαστηρίου πεισματωδέστερον καὶ μακρότερον ἀνταγωνισμόν. Ἂν δὲ ὁ Εἰκονομάχος Λέων κατέστρεψε τὸν βίον ἐν ἀσεβείᾳ, τοὐλάχιστον ἀπέθανε συνεπὴς ἐν τῷ φρονήματι αὐτοῦ. Ἀλλὰ τίνα ποτὲ κληρονομίαν ἐν τῷ τελευτῆσαι καταλείπει ὁ εὐσεβέστατος Γρηγόριος πρὸς τοὺς διαδόχους του; Τὴν ἀσυνέπειαν.

Ἕπονται δὲ μετὰ τὰς παραινέσεις αἱ ἀπειλαί. Ο νεωτερισμὸς τῆς Ἀνατολῆς ἐτίτρωσκεν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην προηγουμένην αἵρεσιν τὴν ἱερατικὴν σπουδαρχίαν, ὑπεμόχλευε τὰς βάσεις τῆς Ῥωμαϊκῆς θεοκρατείας, ἀνεσκεύαζε τὴν ἐπὶ Κωνσταντίνου καθιδρυθεῖσαν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν, καὶ δὴ τὸ μεῖζον, ἐπὶ τὸ στρατιωτικώτερον τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν ὁ νεωτερισμὸς αὐτὸς ἀναμορφῶν, προητοίμαζεν ἐν τῷ μέλλοντι στερεωτέραν ἐν Ἰταλίᾳ τὴν Γραικικὴν κυριαρχίαν. Δικαίως οὖν ὁ Γρηγόριος σκληρύνει κατὰ τῆς καινοτομίας. Ὅθεν αἰνιττόμενος τοὺς φόνους, οἵτινες συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ ἡμέρᾳ, καθ᾽ ἣν συνετρίβη ἡ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐστηλωμένη τοῦ Ἐσταυρωμένου εἰκὼν, ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς· « Σὺ δὲ ὁ ζηλωτὴς τοῦ κακοῦ, πέμψας οὐκ οἶδα πόσας γυναῖκας ἐφόνευσας ἐκεῖσε, περιϊσταμένων ἀνθρώπων χρησίμων ἀπὸ Ῥώμης, ἀπὸ Φραγκίας, ἀπὸ Οὐανδιλῶν, ἀπὸ Μαυριτανίας, ἀπὸ Γοτθίας, καὶ περιεκτικῶς εἰπεῖν, ἀπὸ πάσης τῆς ἐσωτέρας Δύσεως. Ὅταν δὲ ἦλθον οὗτοι, καὶ ἐξηγήσαντο, ἕκαστος πρὸς τὴν ἰδίαν χώραν, τὰ νεωτερικά σου καὶ παιδικὰ ἔργα, τότε ῥίψαντες τὰ Λαυράτα σου (61), κατεπάτησαν, καὶ ἀνασκαφὴν τοῦ προσώπου σου ἐποίησαν (62)· καὶ στρατολογήσαντες οἱ Λογγοβάρδοι, κα

οἱ Γαλάται(63), καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἐκεῖσε, οἱ κατὰ τὸν βοῤῥᾶν, κατέδραμον τὴν ἐλεεινὴν Δεκάπολιν (64), καὶ αὐτὴν τὴν μητρόπολιν Ῥαβέννης παρέλαβον, καὶ ἰδίους ἄρχοντας κατέστησαν καὶ βούλονται καὶ τὰ προσπαρακείμενα ἡμῶν βασίλεια(65), καὶ τὴν Ῥώμην (66) οὕτω ποιῆσαι, σοῦ μὴ δυναμένου ἡμᾶς ἐκδικῆσαι.... Ἀξιοῖ καὶ ἡμᾶς Κύριος τὴν ὁδὸν Μαρτίνου πορευθῆναι! (67) *Ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν θέλομεν ζῆσαι καὶ ἐπιζῆσαι· ὅτι πᾶσα ἡ Δύσις εἰς τὴν ἡμετέραν ἀποβλέπει ταπείνωσιν. Ἡ οὐχ ἡμεῖς τοιοῦτοι, ἀλλ' ἐκεῖνοι μεγάλην πίστιν ἔχουσιν εἰς ἡμᾶς, καὶ εἰς ὃν ἐπαγγέλῃ καταλῦσαι καὶ ἀφανίσαι τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὃν αἱ πᾶσαι βασιλεῖαι τῆς Δύσεως θεὸν ἐπίγειον ἔχουσι. Καὶ εἰ τοῦτο τολμήσεις δοκιμάσαι, ὄντως ἐκδικῆσαι ἔχουσιν οἱ τῆς Δύσεως· καὶ τοὺς Ἀνατολικοὺς, οὓς ἠδίκησας.* » Περαίνει δὲ τὸν λόγον ὁ Γρηγόριος, ἐν εἴδει τελεσιγράφου σημειῶν, ὅτι οὐδεμίαν ἔχει διάθεσιν νὰ προσφέρῃ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ πρόσωπον θῦμα εἰς τὰς ἀποπλανήσεις τῆς βασιλείας ὡς ἀδόλως πεποίηκεν ὁ προκάτοχός του Μαρτῖνος· ὅτι ἂν ποτε ὁ Λέων ἤρχετο εἰς Ῥώμην, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ συντρίψαι τὸ εἴδωλον τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὡς ὑπόσχεται νὰ πράξῃ ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ὁ Πάπας ἤθελε βεβαίως δραπετεύσει. Ἡ Καμπανία δὲν ἀπῆχε τῆς Ῥώμης, ἢ ὀλίγων σταδίων. Ἐκεῖ δὲ δυνάμενος κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν νὰ καταφύγῃ, θεωρεῖ ἑαυτὸν Κύριον τῶν λόγων του αὐτεξούσιον, καὶ δικαστὴν ἀνεξέλεγκτον τῆς διαγωγῆς του (68).

Ἂν εἰλικρινῶς ὁ Λέων ἐνόμιζεν ἀρχαῖον εἴδωλον Διὸς τὸν ἀνδριάντα τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὡς καί τινες τῶν νεωτέρων τοῖς Λατίνοις προσλοιδοροῦσι, καὶ ἂν ὡς σύμβολον κληροκρατείας ἤθελε νὰ καταβάλῃ αὐτόν, τοῦτο πρὸς ἡμᾶς ἀσήμαντον. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, ὅμως, τοῦ Γρηγορίου συνάγομεν ἕτερόν τι σπουδαῖον, ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν παρασιωπηθέν· τουτέστιν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ἕως ἀπ' ἀρχῆς Εἰκονομαχίας ἐπεθύμησε τὴν συγκρότησιν Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου παρὰ τοῦ Πάπα προεδρευσομένης, καὶ σκοπὸν προτιθεμένης τῆς εἰδωλολατρείας τὴν κατάργησιν. Ἐγὼ (γράφων εἰς Ῥώμην ὁ Λέων ἀπεφαίνετο, καθ' ὅσον ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Πάπα,) οὐ μόνον ὁμολογῶ τὴν αὐθεντίαν τῶν ἓξ προηγουμένων Συνόδων, ἀλλὰ καὶ ἐπιμένω πιστὸς εἰς τὰ δεδογμένα, πάντων πιστότερος· οὔτε γὰρ τῶν ἀποστολικῶν παραγγελμάτων τὸ κῦρος ἀμφισβητῶ, οὔτε τῶν κανονισθέντων δογμάτων τὴν ἀλήθειαν διαστρέφω. Τοῦτο δὲ μάλιστα θέλω· ὅτι τὰ παρὰ τῶν πατέρων Συνοδικῶς ψηφισθέντα νὰ λάβωσι πλήρη τὴν ἐκτέλεσιν. Ἐπειδὴ δέ, οὐδεὶς περὶ Εἰκόνων λόγος γίνεται εἰς τὰ πρακτικὰ τῶν ἓξ προηγουμένων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀπαιτῶ τὴν παρεισδύσασαν περὶ τούτου κατάχρησιν νὰ καταδικάσῃ ἐπισήμως Ζ'. τις Σύνοδος Οἰκουμενική, καθ' ὃν τρόπον αἱ προηγούμεναι Σύνοδοι κατήργησαν εἰς τοὺς χρόνους αὐτῶν ἄλλας παρεμβληθείσας καταχρήσεις.» (69) Εἵπετο βέβαια εἰς πρότασιν τοσοῦτο παράδοξον νὰ μὴ στέρξῃ ὁ *σύνθρονος τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων*, ὡς ὁ Κεδρηνὸς τὸν Γρηγόριον ἀποκαλεῖ. (70) Ἡ κατάργησις τῶν εἰ-

κόνων, τὴν πίστιν χειραφετοῦσα, ὑπέθετε τοῦ πνευματικοῦ ποιμνίου τὴν ἀπελευθέρωσιν. Τί δ' ἂν ἐγένετο ὁ ποιμὴν, ἂν ἀπήρχοντο τὰ πρόβατα; Ἀναγκαίως οὖν ἡ γνώμη τοῦ Λέοντος ἀπεῤῥίφθη, καὶ Σύνοδος Ζ'. δὲν συνεκροτήθη. Οὐχ ἧττον, ὅμως, ὑπὸ τῆς ἀλληλογραφίας διατρανοῦται σὺν τοῖς ἄλλοις τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ Εἰκονομαχικὸς κλῆρος, ἀπὸ Λέοντος ἕως Εἰρήνης, ὡς ἔγγιστα τὰς συνήθεις σχέσεις ἐτήρησε πρὸς τὴν ἀντικειμένην τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίαν.

Τί δ' ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν; Ὅτι τὴν ἀναμέσον πρεσβυτέρας καὶ νέας Ῥώμης πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀνταπόκρισιν ὀλίγον ἀπ' ἀρχῆς, ἢ κατά τινα τρόπον ἀνεπαίσθητον, ἠνώχλησε τὸ ψήφισμα τοῦ Λέοντος. Καὶ ὅμως, ἡ διάκρισις *Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς* συχνάκις ἐπανέρχεται ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Ῥώμης Ἀρχιερέως. Λογγοβάρδοι, Γαλάται, Ἰταλοὶ, Γότθοι, Οὐανδίλοι, περιεκτικῶς εἰπεῖν, οἱ ἀπὸ πάσης Δύσεως χριστιανοὶ, μαίνονται κατὰ Κωνσταντινουπόλεως, ἀποστρέφονται τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ῥίπτουσι τὰ Λαυράτα, καὶ ἀνασκαφὴν ποιοῦσι τοῦ Λέοντος. Βῆμα πρῶτον ἐπὶ τὴν προωρισμένην τῶν δύο ἡμισφαιρίων διαχώρισιν. Καὶ ἕως μὲν τοῦ νῦν, μόνον κατ' ὄνομα τὰ ἐναντία μέρη διακρίνονται. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὀνομάτων θέλομεν ἀκολούθως προβῇ καὶ εἰς πραγματικωτέρας διακρίσεις· διότι, κατὰ τὴν ἀνωτέρω πρόῤῥησιν τοῦ Ἀρχιερέως, οἱ τῆς Δύσεως ἔχουσιν ἐκδικῆσαι ἑαυτοὺς καὶ τοὺς Ἀνατολικούς. Ἐπικαλούμεθα δὲ τοῦ ἀναγνώστου τὴν προσοχὴν εἰς τὴν βαθμιαίαν πρόβασιν τοῦ χωρισμοῦ, τὰς

διαφόρους περιπετείας καὶ φάσεις τοῦ ὁποίου ὅσον οἷόν τε θέλομεν ἐν τοῖς ἑπομένοις περιγράψει.

Ἄδεται, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ αὗται δὲν ἀνεγνώσθησαν ἐν Σιλεντίῳ, ὅτι ὁ νοήμων τῆς Εἰκονομαχίας ὑποκινητής, προλαβόντως περὶ τῆς διασκευάσεως τῶν γραμμάτων εἰδοποιηθείς, παρενεπόδισε τὴν ἄφιξιν αὐτῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτως ἢ ἄλλως, τὰ Ἰταλικὰ προέβησαν, ὡς ἐπιστολιμαίως προεμήνυσεν ὁ Πάπας. Ὁ γὰρ Ῥὴξ Λιουτπράνδος, τῶν σκανδάλων ὠφεληθείς, οὐ μόνον ἐπανέκτησε τὴν Ῥάβενναν, κυβερνητικὸν κέντρον τῆς μέσης Ἰταλίας, ἀλλὰ μὴν καὶ περαιτέρω χωρήσας καὶ ἀμαχητὶ σχεδὸν κυριεύσας τὰς πλείστας τῶν τῆς Δεκαπόλεως χωρῶν, ἐπεξέτεινε τὴν σημαίαν του μέχρι μεθορίων Καλαβρίας. Κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ τοῦ Σπολέτου Λογγοβάρδοι ὁμοθυμαδὸν ἀντετάχθησαν κατὰ τοῦ Λιουτπράνδου, φοβηθέντες ἴσως περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀνεξαρτησίας· ὀλίγον δ' ἔπειτα συμφρονήσαντες, καὶ τῷ Λιουτπράνδῳ συμμαχήσαντες, κατέσχον τὰς ὁμόρους πόλεις Νάρνιν καὶ Σούτρην, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀσφαλῶς περιωχυρώθησαν. Ταύτην δὲ τὴν Σούτρην ὁ Λιουτπράνδος ἐφεξῆς ἐξιδιασθείς, ἐδωρήσατο, λέγουσί τινες δυτικοὶ χρονογράφοι, πρὸς τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον, μὴ ἐπιστρέψας αὐτήν, ὡς ὤφειλε, πρὸς τὸν Ἔξαρχον τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἐὰν δὲ τὸ πρᾶγμα ἀληθεύῃ, πόθεν, εἰ ἔξεστιν ἐρωτῆσαι, ὁ Ῥὴξ ὁρμώμενος, τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐφιλοδώρησε δαπάνῃ τῶν Βυζαντινῶν; Ἀπέβλεψεν, ἴσως, εἰς τὴν διχόνοιαν, ἥτις ἐντεῦθεν ἔμελλε βέβαια νὰ ἐκραγῇ μεταξὺ Πάπα καὶ αὐτοκράτορος, ἢ ἁπλῶς ἐκινήθη παρὰ θείου

ζήλου; Ἴσως ἀπέβλεψεν ἀμφοτέροις. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ἡ ἀποστολικὴ τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου ξυνωρὶς ἐπεῖχε χώραν Θεότητος. Γνωστὸν δὲ ὅτι τὸ ζεῦγος τῶν Κορυφαίων ἕνεκα τοιαύτης δεισιδαιμονίας ἐπλεόνασεν εἰσοδήμασι, κτήμασι, προσφοραῖς, τιμαρίοις ἱεροῖς· ὁ δὲ Πάπας, καί τοι κραταιὸς ὢν ἐν ὀνόματι τῆς συνωρίδος αὐτῆς, ἣν ἐξεπροσώπει, οὐδεμίαν ὅμως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατεῖχεν ἰδίαν περιουσίαν. Ἂν λοιπὸν ἀληθεύῃ τὸ ἀφιέρωμα τοῦ Λιουτπράνδου, ἡ δωρηθεῖσα τοῖς Κορυφαίοις πόλις ἐκείνη κατέστη πυρὴν καὶ τρόπις τῆς τῶν Παπῶν κοσμικῆς ἐξουσίας.

Ἐν τούτοις ὁ κύβος ἐρρίφθη. Τὰς προοιμιώδεις στάσεις τῆς Ἰταλίας ἕτεραι στάσεις ἀκολουθοῦσι σοβαρώτεραι. Ὁ δὲ Γρηγόριος προσοικειωθεὶς μὲν τοῖς Λογγοβάρδοις, οἵτινες τὸ Πατριμώνιον τῶν Ἀποστόλων ἐτετραγώνιζον, στηριχθεὶς δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐξευμενίσεως τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς μέσης Ἰταλίας, εὔκαιρον ἔκρινε τὴν ὥραν, ὅπως προβῇ ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος εἰς μέτρα παῤῥησιωδέστερα τῶν συνήθων. Ἔκτακτον δέ τι καὶ τυχαῖον περιστατικὸν παρέσχεν αὐτῷ πρόχειρον τὴν λαβήν. Ἀναγκασθεὶς ὁ Λέων νὰ ὀχυρώσῃ τὴν κατωτέραν Ἰταλίαν, ὅπως ἐντεῦθεν μὲν φράξῃ διὰ φρουρίων τὰς τῶν Λογγοβάρδων ἐπιδρομάς, ἐκεῖθεν δὲ περιστείλῃ τὰς τῶν Σαρακηνῶν λεηλασίας, ἐψήφισε νέον τινὰ Κῆνσον (Census, φόρον) διὰ τὰς πόλεις τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Καλαβρίας, αἵτινες ἀμέσως, ἢ ἐμμέσως ὑπήκουον αὐτῷ. Ἐμπράκτως δὲ ἰδών, ὅτι τὸ ὀλιγάνθρωπον τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων δὲν ἐξήρκει τῇ ἀναγκαίᾳ τελεσφορίᾳ ἐπεξέτεινεν ἀκολούθως τὸ κεφαλικὸν τέλος

ἐπὶ τῆς Σικελίας καί τινων ἄλλων Ἰταλικῶν ἐπαρχιῶν (71), μὴ παντάπασιν ὑποκειμένων τῇ αὐτοκρατορίᾳ. Καὶ ἡ μὲν Σικελία, πιστὴ τοῖς Γραικοῖς ἐμμείνασα καθ' ὅλην τῆς Εἰκονομαχίας τὴν διάρκειαν (72), ἀγογγύστως τὸν φόρον ἐπλήρωσε. Τὸ δὲ ἱερατεῖον, καὶ οἱ Δοῦκες Λογγοβάρδοι τῆς λοιπῆς Ἰταλίας ἀφορμὴν ἐντεῦθεν λαβόντες ἵνα ἐρεθίσωσι τὰ πλήθη κατὰ τῶν Ἀνατολικῶν, διελάλησαν, ὅτι τὸ ἐπικεφάλαιον ἐκεῖνο τοῦ Λέοντος ἔτεινεν εἰς τὸ ἐξουθενίσαι καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἰθαγενῶν, καὶ τὴν χριστιανικὴν ὡσαύτως ἀξιοπρέπειαν, καθόσον δι' αὐτοῦ οἱ ὀρθοδοξοῦντες ἐξισοῦντο τοῖς Ἑβραίοις, ἡ δὲ ἐγχώριος ἀνεξαρτησία κατεστρέφετο. Τούτων διαθρυλλουμένων στασιαστικῶς, ὁ Γρηγόριος δυσανασχετεῖ, θρηνεῖ τὸ ἀτιμωτικὸν τοῦ νέου κήνσου, καὶ τρεπόμενος εἰς ὀργὴν προσεπισπᾶται μὲν τοὺς Λογγοβάρδους, ὑπερεθίζει δὲ τοῦ θορύβου τοὺς ἀρχηγούς. Ὅπως δὲ μὴ κατὰ πρόσωπον προσβάλῃ τὸν ἐπίφοβον αὐτοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνταγωνιστήν, τί διανοεῖ; Ἀφορίζει πρῶτον μὲν τὸν Πατριάρχην Ἀναστάσιον, εἶτα δὲ τὸν Ἔξαρχον, καὶ τοὺς τελωνάρχας του· συγχρόνως δὲ πέμπει ἀποστολικὰς ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς Ἐνετούς, πρὸς τὸν Ῥῆγα, καὶ τοὺς Δούκας Λογγοβάρδων, ἴσως δὲ καὶ πρὸς τοὺς Φράγγους, δι' ὧν παρακινεῖ πάντα πιστὸν νὰ ἐγκαρτερήσῃ εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων, ἀλλὰ καὶ χρείας τυχούσης, σωματικῶς ν' ἀντισταθῇ εἴς τε τὰς παρανόμους φορολογίας τῶν Ἐξάρχων, καὶ τὰς ὑφηγήσεις τῶν αἱρετικῶν.

Ἡ ἐγκύκλιος ἀπέπνεε τὴν ἀποστασίαν, καὶ ὅμως ὁ Πά-

πας ἀντεπιστέλλων τῷ βασιλεῖ δὲν παύει ὑπογραφόμενος εὐπειθὴς τῶν αὐτοκρατόρων ὑπήκοος. Ἡ ἔξαψις τοῦ κοινοῦ πνεύματος ὅμως, ἐγενναίωσε τὸ φρόνημά του· αἱ ἐπίβουλοι προτροπαὶ τοῦ Λιουτπράνδου, ἡ εὐμένεια τῶν Φράγγων καὶ τῶν Ἑνετῶν, ἡ ὄτρυνσις τῶν ὀρθοδόξων ἀρχιερέων ἀνεπτέρωσαν τὴν εὐτολμίαν του. Οὕτω δὲ πράττων ὁ Πάπας ἐνεκαινίαζε νέαν ἐν Ἰταλίᾳ πολιτικήν· ἐσφετερίζετο νουνεχῶς ὅ,τι ὑπέφευγε τῷ Λέοντι· ἀνεδέχετο τὴν προστασίαν τῆς Ἰταλικῆς ἐλευθερίας κατὰ ἡγεμόνος, ὃν ἡ φωνὴ τοῦ πλήθους ὠνόμαζεν ἤδη ἀργυρολόγον καὶ κακόδοξον, παρίστατο συνήγορος, ἐντεῦθεν μὲν τοῦ βαλαντίου τῶν πλουσίων, ἐκεῖθεν δὲ τῆς συνειδήσεως τῶν πτωχῶν. Τὰ πλήθη δὲν ἐβράδυνον νὰ θεωρήσωσι τὸν σύνθρονον τῶν Ἀποστόλων ὡς θεόπεμπτον ἀρωγὸν τῆς Δύσεως κατὰ τῆς ἀποτροπαίας Ἀνατολῆς. Οἱ ἀποστολικοὶ ἐκεῖνοι λόγοι τῆς ἐγκυκλίου, σχήμασι ποικίλοις κεκομψευμένοι, ἀνεκάλεσαν ἀπηρχαιωμένας κομματικὰς προλήψεις, διήγειρον θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Τότε δὲ πολλῶν παθῶν κατευνασθέντων, συμμαχία κροτεῖται μυστικὴ μεταξὺ ἐχθρῶν ἀδιαλλάκτων ἕως τότε, τῶν Λογγοβάρδων καὶ τῶν Ῥωμαίων· τὸ δὲ παράδειγμα τῆς πρὸς τὸν Πάπαν ὀφειλομένης ἐμπιστοσύνης δίδουσι πρῶτοι οἱ τῆς Ἰταλίας ἡγεμόνες. Ὁ πολιορκητὴς Ῥώμης Λιουτπράνδος, καταπαύων τὰς ἐχθροπραξίας, προσκυνεῖ γονυπετὴς τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου τὸν ἐπίτροπον· εἰσερχόμενος δὲ ἐν τῷ μεγίστῳ τῆς Ῥώμης ναῷ, καὶ ἰδιοχείρως ἐκεῖ ἀφοπλιζόμενος, ἀνατίθησιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Κορυφαίου τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας του, δηλαδὴ ζώνην, καὶ σπά-

θην. καὶ Ῥηγὸς πορφύραν, τῶν περιεσταμένων ὄχλων εὐφημούντων τὸν ἄκρον Ἀρχιερέα, καὶ ἀνυψούντων μέχρις οὐρανοῦ τὸ μεγάθυμον αὐτοῦ.—Οἷα χρόνων τροπὴ, καὶ μεταβολὴ πραγμάτων! Ἐνῷ βάρβαρός τις Ῥὴξ σὺν τῇ περιωνύμῳ Βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ Ῥωμαίων γονυπετεῖς μετεωρίζουσι, καὶ σχεδὸν θεοποιοῦσι τῆς προσεχοῦς πνευματικῆς δεσποτείας τὸν ἀρχηγὸν, τὴν αὐτὴν στιγμὴν ὁ ποτὲ ὑπήκοος τῆς Ῥώμης ἑλληνικὸς λαὸς ἐνθουσιωδῶς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λέοντος ἐπευφημεῖ τῆς λαϊκῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας τὴν ὑπερίσχυσιν. Ἑτέρα τις πραγμάτων παλιντροπία αὖθις τὰ καθεστῶτα μετὰ καιρὸν ἀνατρέπει, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς λαϊκῆς ἐλευθερίας μετακινοῦσα ἀπ' Ἀνατολῆς εἰς Δύσιν. Ἀλλ' ἐὰν τὰ τῆς ἐξευγενίσεως ἀμείβωνται, ἡ μνήμη τῶν κατορθωμάτων ἑκάστου γένους μένει ἀσύγχυτος εἰς τὸν αἰῶνα. Ἡ Γραικικὴ πολιτεία ἀναγορεύει κεφαλὴν καὶ μόνον πρόεδρον αὐτῆς τὸν Χριστὸν, τὴν αὐτὴν ὥραν καθ' ἣν, ὁ Δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ μόνος τῶν πέριξ μυριάδων ὀρθοστατῶν, γιγαντιᾷ καὶ ἀνακράζει ἐν ἑαυτῷ « Ἐγὼ Θεὸς ἐπίγειος, ἐγὼ Κύριος Κυρίων ! » Ἂν ὁ Λέων, αὐτομάτως παραιτούμενος ἐν ἀκμῇ τοιαύτῃ παντὸς ἡγεμονικοῦ δικαιώματος ἐπὶ τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, συνησχόλει πάσας τὰς ἠθικὰς καὶ πολεμικὰς δυνάμεις εἰς ἄμυναν τῆς ἐπικρατείας του· ἂν, ὑπὸ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ ἀφοσιώσεως περιστοιχούμενος πάντων τῶν Γραικῶν, ἤγειρε πρὸς μὲν τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ Βουλγάρους τεῖχος ἀπόρθητον, πρὸς δὲ τὰς ἐνδεχομένας τῆς Δύσεως ἀντιποιήσεις αδιάβατον φραγμόν· ἂν, κατὰ τοῦ Παπισμοῦ, ὅστις ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀνεγείρετο, ἀντέ-

ταττεν εὔτακτόν τε καὶ σύμπηκτον τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν ἑνότητα τῆς Ἀνατολῆς, ὑπὲρ ἧς οὕτω δραστηρίως ἐφαίνετο ἀγωνιῶν, ἄν, λέγομεν, ὁ Λέων φρονιμώτερον ἐπολιτεύετο, τίς ἂν εἴη σήμερον ἡ τύχη τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμικοσμίου; Ἀλλ' ὁ πρωτομάχος οὗτος τῆς κληροκρατίας ἀνταγωνιστὴς δὲν ἐνόησεν, ὅτι ἡ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀναστοιχείωσις ἦτο πάντως ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ῥωμαϊκῆς μοναρχίας. Ὀρθὴν μὲν εἶχε τὴν συνείδησιν διακαῆ τὸν ζῆλον, ἄμεμπτα τὰ ἤθη· ὅμως ἡ στιβαρά του δεξιὰ προΐστατο τῆς διανοίας του.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ τῆς πανηγεμονίας παράδοσις, τὸ ἀδιάλειπτον καὶ ὀλέθριον ὀνειροπόλημα τοῦτο τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου, ἐπεπόλασεν ἐν μέσῳ τῶν τῆς προηγουμένης καταστάσεως συντριμμάτων. Θρόνος τε καὶ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς συμφώνως ὁρμῶνται τῇ στιγμῇ ταύτῃ πρὸς ὑποστήριξιν, καὶ πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ εἰσέτι Ῥωμαϊκοῦ καλουμένου κράτους, ὁ μὲν εἰς ἐκστρατείαν ἐπιθετικὴν κατὰ τοῦ Πάπα καὶ τῶν Ῥωμαίων παρασκευαζόμενος, ἡ δὲ πλατύνουσα τὸν ἐξωτερικὸν τῆς δικαιοδοσίας της κύκλον. Συνεργὸς δὲ ἀκάματος τοῦ Λέοντο εἰς τοιοῦτο σχέδιον Γραικορωμαϊκῆς ἀνανεώσεως γίνεται ὁ πολὺς ἐκεῖνος τὴν παιδείαν καὶ τὴν δραστηριότητα Ἀναστάσιος, ὁ Πατριάρχης αὐτός, ὅστις τὴν κακεντρέχειαν τῶν συγχρόνων ὁμογενῶν, καὶ τὰς λοιδορίας τῶν Δυτικῶν τῷ Φωτίῳ ἐξίσου συμμερισθείς, οὐκ ἀναρμόστως δύναται νὰ ὀνομασθῇ Φώτιος τῆς Εἰκονομαχικῆς περιόδου. Οὗτος, μαθὼν τὰ περὶ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Γρηγορίου, καὶ τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν παρὰ τούτου μηχανοῤῥαφούμενα, ἄλλην ἐγκύκλιον εἰς ἀντίσπασιν ἀπο-

στέλλει παραχρῆμα πρὸς τὰς ὑποκειμένας τῷ Πάπᾳ Ἐκκλησίας (Suburbicarias) τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, δι' ἧς ἐπιτυγχάνει νὰ ἐφελκύσῃ εἰς τὴν εἰκονομαχικὴν μερίδα τὰς πλείστας τῶν Ἐπισκοπῶν Σικελίας, Καλαβρίας, καὶ Ἀπουλίας, ὥστε ἀποβαλέσθαι πᾶν ἔθιμον λατινικὸν, καὶ ἀσπασθῆναι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν (73). Σέργιος, ὁ ἐπίσκοπος Νεαπόλεως, προχειρίζεται εἰς ἀξίαν ἀρχιεπισκοπικὴν (74), ὡσαύτως δέ τινες τῶν Ἐκκλησιαρχῶν τῆς κατωτέρας Ἰταλίας, οἵτινες ἐπιμένουσιν ἔκτοτε τῇ πατριαρχικῇ ὑποταγῇ ἕως τῆς Ι'. ἑκατονταετηρίδος, θεραπεύοντες τὸν ἑλληνισμόν. Ὁ δὲ μητροπολίτης τοῦ Ῥηγίου λαμβάνει ἐξουσίαν ἐπὶ δεκατριῶν ἐπισκοπῶν, ἔτι δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν τοὺς ὑποκειμένους ἐπισκόπους, ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅμως, τοῦ δέχεσθαι αὐτοπροσώπως τὴν χειροτονίαν παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (75). Ἐπὶ τέλους εἰς ἀξίαν μητροπολιτικὴν ἀναβιβάζονται αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ὑδροῦντος, ἁγίας Σεβερίνας (76), Καπύης, Βενεβενδοῦ, καὶ Ῥοξάνου (77).

Ἐνῷ τῆς Εἰκονομαχίας τὰ σπέρματα, τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν διαπερῶντα, διεδίδοντο εἰς Ἰταλίαν τῇ ἐνεργείᾳ ζηλωτῶν τινων καὶ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, ὁ Γρηγόριος Γ'. ἅμα ἀναβὰς τὸν θρόνον, συνεκρότει Σύνοδον, καὶ ἀνεθεμάτιζε τοὺς Γραικούς. Τὰ πράγματα προέβαινον σοβαρώτερα μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον. Ὑπὸ τοσαύτης αὐθαδείας ὁ Λέων ἐκτραχυνθεὶς ἑτοιμάζεται ν' ἀνταποκριθῇ διὰ μείζονος αὐθαδείας. Αἱ δάφναι τοῦ Βελισσαρίου, ἡ δόξα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ πόθος τοῦ καθαρίσαι πάλιν τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ βαρβάρων καὶ καθυποτάξαι τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀγερωχίαν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ

ἀνάγκη τοῦ προστατεῦσαι τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κειμένας Εἰκονομαχικὰς Ἐκκλησίας, ἴσως δὲ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ φράξαι μετὰ ταῦτα τὴν πρόοδον τῶν Ἀράβων, οἵτινες εἰσέβαλλον ἀπὸ Ἱσπανίας εἰς Εὐρώπην, ταῦτα πάντα καταπείθουσιν αὐτὸν εἰς ἐπιστράτευσιν. Ὅθεν, ἐξοπλίσας στόλον μέγαν, καὶ συλλέξας στρατὸν, καὶ στρατηγοὺς ἐπιστήσας ἀξίους, κατεσπουδασμένως τούτους ἀποστέλλει κατὰ Ῥωμαίων καὶ Λογγοβάρδων. Ἐπέπρωτο, ὅμως, νὰ ματαιωθῶσιναὶ προσδοκίαι του. Ὁ στόλος ναυαγεῖ εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον, τοῦ δὲ στρατοῦ ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει διαλυθέντος, ἀποτυγχάνει τὸ μέγα σχέδιον (78). Ταῦτα συνέβαινον τῷ 16 ἔτει τῆς βασιλείας του, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν θάνατον Γρηγορίου τοῦ Β΄, ὅτε ὁ μὲν βασιλόπαις ἐνυμφεύετο ἐνΚωνσταντινουπόλει τὴν Εἰρήνην, θυγατέρα τοῦ Χαγάνου τῶν Χαζάρων, ὁ δὲ Μαρτέλλος ἐμάχετο ἐν Γαλλίᾳ κατὰ Σαρακηνῶν. Ἐν τούτοις ὁ Λέων ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης παροξυνθεὶς, δημεύει τὸ λεγόμενον Πατριμώνιον τοῦ Ἁγίου Πέτρου, δηλαδὴ, τὰ ἐν Σικελίᾳ, καὶ Ἀπουλίᾳ, καὶ Καλαβρίᾳ κείμενα κτήματα τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας· εἰς τοῦτο δὲ μὴ ἐφιστάμενος, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω τὴν ὀργὴν ἐπιτείνων, αὐτὸν τὸν Πάπαν παραδίδει εἰς τοὺς ἀναθεματισμοὺς τῶν Εἰκονομάχων, ἵνα κατ' ἀντικοπὴν ἐξαλείψωσι τῶν Γραικικῶν διπτύχων τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Δὲν λεπτολογοῦμεν ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, καὶ παρὰ τὰ ὅρια τῆς μελέτης μας, περὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐκραγείσης ταύτης φιλονεικίας ἀναμέσον Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως· διότι ἐὰν καλῶς δραχθῶμεν ἀπ' ἀρχῆς πάντων τῶν συμπτωμάτων τῆς ἔριδος, ἥτις ἐπὶ τοῦ παρόντος λαμβάνει σχῆ-

μα ἐκκλησιαστικὸν καὶ στρέφεται περὶ ζητήματα πνευματικὰ κατὰ τὸ φαινόμενον, θέλομεν εὐκολώτερον νοήσει τὴν φάσιν τὴν πολιτικὴν εἰς ἣν ἐφεξῆς ἡ φιλονεικία μεταβαίνει, καὶ πεισθῇ περὶ τῆς ταὐτότητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς διαιρέσεως, ἥτις διχοτομεῖ τὴν Εὐρώπην ἐν τῇ κρισιμωτέρᾳ τῆς ἱστορίας στιγμῇ. Καίτοι, ὅμως, τοῖς συμβεβηκόσιν ἐγκείμενοι, δὲν ἐπαγγελλόμεθα νὰ καταριθμήσωμεν μίαν κατὰ μίαν πάσας τὰς ἀφορμάς, ὅσαι συντρέχουσιν εἰς τὴν ἐπικειμένην ῥῆξιν· ὁ νοῦς ἀπορεῖ ἐγκαταλογιζόμενος τὸ πλῆθος τῶν ἀκαταπαύστως ἀναφυομένων σκανδάλων, διερχόμενος τὰς διαφόρους μορφάς, ὑπὸ τὰς ὁποίας τὸ σχίσμα φαντάζεται, τὰς πολυειδεῖς ὄψεις, ἃς ἐμφαίνει τὸ φιλονεικούμενον καθ' ὅσον προοδεύει. Ὁμοιάζει τὸ σχίσμα τοῦτο πελώριόν τινα ποταμόν, ἐκ πολλῶν μὲν ἄλλων χειμάῤῥων καὶ ῥευμάτων παρὰ τὰς πηγὰς σχηματιζόμενον, διαῤῥέοντα δὲ τὴν χώραν πᾶσαν τῆς Εὐρώπης, καὶ τέμνοντα εἰς δύο ἄνισα μέρη τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς. Τίς ἄρα ὁ δυνάμενος νὰ διαριθμήσῃ καθ' ἕκαστον τοὺς μυρίους ῥύακας, οἵτινες εἰσβάλλουσιν εἰς τὸν ποταμὸν αὐτόν, ἤ, ἁπλῷ λόγῳ, νὰ καταλογισθῇ ἁπαξάπαν τὸ ἄθροισμα τῶν μέσων, οἷς ἐχρήσατο κατὰ καιροὺς ἡ θεία Πρόνοια πρὸς ἐπίτασιν τοῦ σχίσματος; Συναποτελοῦσιν εἰς τὴν συνέχειαν τούτου πάθη γνωστὰ καὶ πάθη ἄδηλα, ἀρετή τε καὶ κακία, βουλαὶ βασιλέων, καὶ ὁρμαὶ λαῶν, φιλοδοξία τε, καὶ σπουδαρχία, καὶ δεισιδαιμονία, καὶ πατριωτισμός, καὶ ἕτερα τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἐλατήρια, οὐδὲν ἴχνος ἐντυπώσαντα ἐν τῇ γραπτῇ ἱστορίᾳ, ἢ τὸ πολὺ μεταδοθέντα ἡμῖν πάντως παραμεμορφωμένα, καὶ

δυσεξιχνίαστα. Συμβάλλει ἡ ματαία καὶ ψευδώνυμος τῶν αὐτοκρατόρων Ῥωμαϊκὴ προσωνυμία, ὅσῳ συμβάλλουσιν ἡ καινοτομία τῆς νεωτέρας Ῥώμης, καὶ ἡ τῆς πρεσβυτέρας ῥοπὴ πρὸς τὸν ἀρχαϊκὸν ἀπολυτισμόν. Συμβάλλουσιν ἀκαταστασίαι Λογγοβάρδων, εἰσβολαὶ Σαρακηνῶν, πλεονεξία Φράγκων, Γερμανῶν, Νορμανδῶν· οὐχ ἧττον δὲ συμβάλλει πρὸς ἀναῤῥίπισιν τῆς διχονοίας καὶ ἡ ῥᾳδιουργία εὐυπολήπτων τινῶν τῆς ὀρθοδόξου μερίδος ὁμογενῶν, οἵτινες ἄσυλον καὶ προστασίαν παρὰ τῷ Πάπᾳ ἐξαιτούμενοι, σμηνηδὸν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως καὶ λοιπῆς Ἑλλάδος μεταβαίνουσιν εἰς Ῥώμην. Τοὺς φυγάδας τούτους φιλοφρόνως ὁ Πάπας ὑποδέχεται καὶ τιμαῖς σεμνοῖ. Καὶ τοὺς μὲν ἐκ τῶν λαϊκῶν χειροτονεῖ ἐπισκόπους ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, τοὺς δὲ κεχειροτονημένους ἀποστέλλει λάθρα εἰς Ἀνατολήν, ἄλλους δὲ ἀναγορεύει εἰς ἀξιώματα πολιτικὰ ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν ἡγεμονίσκων Ἰταλίας. Τούτοις δὲ προσθετέον καί τινα ἑτέραν τάξιν ὁμογενῶν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος δι' ἀλληλογραφίας ἀδιακόπως κατὰ τῆς βασιλείας μηχανοῤῥαφούντων, καὶ ἐπικαλουμένων τοῦ Πάπα καὶ τῶν Φράγκων τὴν βοήθειαν (19). Σώζονται ἐπιστολαί τινες ὀρθοδόξων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὧν τὸ φιλόθρηνον τοῦ ὕφους καὶ τὸ χαμερπὲς τῆς φράσεως ἀντίκεινται οὐ μόνον πρὸς τὸ ἀῤῥενωπὸν τῆς τῶν εἰκονοκλαστῶν διαγωγῆς, ἀλλὰ μὴν καὶ πρὸς τὸ φρόνημα αὐτὸ τῶν νῦν Ἑλλήνων. Ὁ κάλαμος τῶν Πατέρων τούτων ὑπερβαίνει καὶ αὐτοὺς τοὺς Παπολάτρας εἰς κολακεύματα. Μόνος ὁ Πάπας ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν· οὗτος ἐκπροσωπεῖ τὸν

Πέτρον καὶ τὸν Χριστὸν ἐπὶ γῆς· οὗτος ἅλας τῆς Ἐκκλησίας, φῶς τοῦ κόσμου, σανὶς σωτηρίας ἐν τῷ ναυαγίῳ τῆς πίστεως, ὁδηγὸς καὶ παρήγορος τῶν ἁπανταχοῦ χριστιανῶν. Εἰς ὁμοίας δὲ ὑπερβολὰς ἐμπίπτουσιν ἐνίοτε καί τινες μεταγενέστεροι λαϊκοὶ χρονογράφοι τῆς Εἰκονομαχικῆς περιόδου, οἷον ὁ Κεδρηνὸς, ὁ Ζωναρᾶς, καὶ ὁ Γλυκᾶς, οἵτινες ἀκρίτως ἀντιγράφουσι τὸν Στουδίτην, τὸν Θεοφάνην καὶ τὸν Νικηφόρον, συγγραφεῖς ἀνήκοντες εἰς τὴν τάξιν τῶν κληρικῶν, καὶ ὑπὲρ ὀρθοδοξίας τοὐλάχιστον ὁμολογήσαντας. Τί συνῆψε τοὺς ἀνθρώπους τούτους πρὸς τὸν Ἀρχιερέα Ῥώμης; Τὸ μῖσος κατὰ τῶν Ἰσαύρων. Τότε αἱ ἀντιζηλίαι παύονται· τοὺς πατροπαραδότους διαπληκτισμοὺς διαδέχεται διαλλαγὴ, ἡ δὲ γλῶσσα ἐν ᾗ ὁ μέγας Βασίλειος εἶπε περὶ Δυτικῶν, ὅτι «οὔτε ἴσασι τὴν ἀλήθειαν, οὔτε μαθεῖν ἀνέχονται,» ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀκακίου, τοῦ Φωτίου, καὶ τοῦ Εὐγενικοῦ ἀποβαίνει εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας κατὰ τὰς σχέσεις τῶν Γραικῶν πρὸς τοὺς Δυτικοὺς ὄργανον καταμηνύσεως, διχονοίας, παπολατρείας, ἐξευτελισμοῦ πατρίδος (80).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Φράγκων Ἐπέμβασις.

Οὕτω τῶν πραγμάτων διακειμένων, καὶ τῆς περὶ τὰ ἱερὰ διχοστασίας ἀμφοτέρωθεν ἐπιμαινομένης, λύ-

θεις τις οιαδήποτε παρὰ πάντων περιεμένετο. Ἡ ὁδὸς, ἣν ὁ Πάπας ἐβάδιζεν ἦτο καινὴ, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀβεβαία καὶ ἐπικίνδυνος. Τίνα ἤθελον ἀποβῆ ποτὲ τ' ἀποτελέσματα τῆς δημοκοπίας του; Πέραν μὲν θαλάσσης καὶ ἐν Ἀπουλίᾳ ἵστατο ὁ φιλοπόλεμος αὐτοκράτωρ, πρὸς ὃν εἰσέτι ἠναγκάζετο νὰ πολιτεύηται ἐναλλὰξ καὶ ὡς ὑπήκοος, καὶ ὡς ἀντάρτης· ἐντὸς δὲ τῆς Ἰταλίας ἐξουσίαζον οἱ Λογγοβάρδοι, φίλοι οὗτοι πολλῷ μᾶλλον ἐπίφοβοι τῶν Γραικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐφάμιλλοι τῆς σπουδαρχίας του. Τί τὸ ποιητέον ἐν ἀκμῇ τοιαύτῃ; Ποῦ ὤφειλεν ὁ Πάπας νὰ στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμούς; Χωρὶς γὰρ τῆς συμμαχίας τρίτου τινὸς φίλου, ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ἰταλία βεβαίως ἔπιπτον μετ' ὀλίγον εἰς χεῖρας ἀσεβοῦς ἐχθροῦ, ἢ ὑπὸ τὴν τυραννίδα φίλου. Ὁ Πάπας ἤλπισε τὴν σωτηρίαν ἑαυτοῦ εἰς τὴν εὕρεσιν ἰσχυροῦ τινος προστάτου καὶ βοηθοῦ, μήτε Γραικοῦ ὄντος, μήτε Λογγοβάρδου. Ἴσως τῇ ἐπικουρείᾳ τούτου ἤθελεν ἀποτινάξει, προβαίνοντος τοῦ χρόνου, ἐντεῦθεν μὲν τὸν ζυγὸν τῶν Λογγοβάρδων, ἐκεῖθεν δὲ τὸν ζυγὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐκ τῶν τότε πολιτειῶν, μόνη ἡ Ἑνετία ἐλογίζετο καὶ ἦτον ἀληθῶς Ἰταλική. Ἀλλ' οἱ Ἑνετοὶ ἦσαν ἀδύνατοι ἔτι, ἐκτὸς ὅτι καὶ σύμμαχοι, εἰμὴ σχεδὸν ὑποτελεῖς τῷ Αὐτοκράτορι. Οὐδεμία, λοιπὸν, ἐντεῦθεν ἐλπίς. Ὤφειλεν οὖν ὁ Πάπας ἀλλαχοῦ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν.

Ἰδοὺ ὁ λόγος τῆς πρώτης ἐπεμβάσεως τῶν Φράγκων εἰς τὰ τῆς Εὐρώπης, τῶν Φράγκων, οἵτινες ἔκτοτε ἤδη διεφημίζοντο ἐπὶ εὐσεβείᾳ, καὶ θρησκευτικῇ ἀ-

φοσιώσει. Ἀπὸ τοῦδε νέος τις ἀθλητής, ἤ, κάλλιον εἰπεῖν, πρωταγωνιστής, εἰσέρχεται ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ πολιτισμοῦ σκηνῇ. Πῶς δὲ οἱ Φράγκοι τῇ ὥρᾳ ταύτῃ παρουσιάζονται; Παράδοξον! ὡς ἀνταγωνισταὶ τῶν Γραικῶν ἐν τῇ διαφυλάξει τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων. Ἔρχεται τὴν πλάστιγγα τῆς χριστιανικῆς Ῥώμης νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸ ξίφος τῆς Γαλλίας, ὡς πρότερον τὸ τοῦ Βρέννου ἐπεβάρυνε τὴν τῆς πολυθεϊκῆς.

Ἄγνωστον τὸ γένος τῶν Φράγκων δὲν ἦτο πρὸς τὴν λοιπὴν χριστιανωσύνην. Εἶχεν ἤδη τὸ ἔθνος αὐτὸ ἀποκτήσει ἀναμφισβήτητα δικαιώματα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν πιστῶν. Ἤδη τὸ ἱπποτικὸν αὐτοῦ ξίφος ἐσύρθη πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ δυτικὸς κόσμος ηὐλόγει τὰς δάφνας του. Ἀποτυχόντες καὶ δευτέραν φορὰν ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατώρθωσαν οἱ Ἄραβες νὰ περάσωσι τὸν πορθμὸν τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, καὶ νὰ ἐφορμήσωσιν εἰς Ἱσπανίαν, ὅθεν ἐσχεδίαζον νὰ διέλθωσι θριαμβευτικῶς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἐπιβάλλοντες ἁπανταχοῦ τὸν Ἰσλαμισμὸν, διὰ δὲ ξηρᾶς νὰ εἰσβάλωσιν ἐκ τρίτου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔσχατον τέρμα τῆς ἑαυτῶν παγκοσμίας κατακτήσεως. Ἐστρατάρχει τότε ὁ Ἀβδήραμος, οὗ ἡ φήμη ἐνέσπειρε τρόμον ἑκασταχοῦ. Τῆς Ἱσπανίας δὲ κυριευθείσης, οἱ Ἄραβες τρίτην φορὰν ἐστράτευσαν κατὰ Γαλλίας ἐν ἔτει 732, τὸν αὐτὸν χρόνον ὅτε τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον διέπλεεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Λέοντος (81). Διαβάντες δὲ τὰ Πυρηναῖα, καὶ τὴν Βορδουγαλλίαν λεηλατήσαντες, ἦλθον εἰς συνάντησιν τοῦ Φραγκικοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐστάθμευεν εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ

Πικταυΐου(Poitiers). Ἐκεῖ ὁ ἡρωϊκὸς τῶν χριστιανῶν στρατηγὸς μάχην κροτήσας ἐκ τοῦ συστάδην, ἥτις διήρκεσεν ἀπὸ πρωΐας ἄχρι νυκτὸς, λαμπροτάτην ἐκέρδησε νίκην κατὰ τῶν βαρβάρων. Διηγοῦνται οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ, ὅτι ἐφονεύθησαν 375, 000 Σαρακηνῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἀβδήραμος ἐπλήρωσε διὰ θανάτου τὴν αὐθάδειαν τοῦ ἐπιχειρήματος, ἐκ δὲ τῶν ἐκφυγόντων τὴν σφαγὴν, οἱ πλεῖστοι ἐδραπέτευσαν εἰς Ἰσπανίαν. Ἔκτοτε τῶν Γάλλων ὁ στρατηγὸς καὶ ἀντιβασιλεὺς διεφιλονείκησε τῷ Λέοντι, Γραικῶν αὐτοκράτορι, τὴν τιμὴν ὅτι διέσωσε τὸν ἐξευγενισμὸν, τὴν δόξαν ὅτι διὰ παντὸς ἀπέκρουσεν ἀπ' Εὐρώπης τὴν βασιλείαν τοῦ Κορανίου. Σπανίως δὲ νικητὴς βαρβάρων ἀπέλαβε ζῶν τοσαύτην ὑπόληψιν ὅσην ὁ Κάρολος Μαρτέλλος ἐκτήσατο διὰ τὴν μάχην ἐκείνην παρὰ τῶν συγχρόνων του. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης προσέτι δεινὸς ἐφάμιλλος τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐγείρεται κατὰ τὴν Δύσιν ἡ Γαλλία, ᾗ ἁρμόζουσιν ἐνταῦθα οἱ στίχοι τοῦ Γάλλου τραγικοῦ·

» Un grand destin commence, un grand destin s'achève·
» L'empire est prêt à choir, et la France s' élève.

Ὁ ὀξὺς καὶ μεγαλεπήβολος οὗτος ἀνὴρ, νόθος υἱὸς Πεπίνου τοῦ Βραχέως, ἐβασίλευεν ἐπὶ Φράγκων ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου καὶ νομίμου βασιλόπαιδος Κλοταρίου. Ἡγεμονικὴν δὲ βουλὴν ὁ Πάπας Γρηγόριος Γ'. ἐξιδιασθεὶς ἐπὶ τῇ διπλῇ ἀγγελίᾳ τῆς νίκης κατὰ Σαρακηνῶν καὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ναυαγήσαντος Γραικικοῦ στόλου, ἐτόλμησεν ὅ,τι Ἀρχιερεὺς οὐδεὶς εἶχεν ἕως τότε τολ-

μήσει (82). Διαπρεσβεύεται ἱκεσίαν τῷ ἀντιβασιλεῖ τούτῳ τῆς Γαλλίας, βοήθειαν καὶ ἀήττητον προστασίαν αἰτούμενος ὑπὲρ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ ἤδη ἀποτινάξαντος τὴν δεσποτείαν τοῦ αὐτοκράτορος. (83) Οἱ πρέσβεις ἐκόμισαν εἰς Φραγγίαν Ἁγίων καὶ Μαρτύρων λείψανα, πρὸς δὲ τὸν Κάρολον Μαρτέλλον αὐτὸν προσέφερον τὴν εὐχὴν τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου. Μαρτέλλος ἐκ λατινικῆς ἐτυμολογίας ἐσήμαινε σφύραν, ἢ ἀναπαιστρίδα· πιθανῶς δὲ τὸ παρωνύμιον ᾐνίττετο τὸ βίαιον καὶ θρασὺ ἦθος τοῦ ἀνδρός. Καὶ πραγματικῶς αὐτὸς οὗτος ὁ φερώνυμος Μαρτέλλος συντρίβει τὸν ἔσχατον κρίκον τῆς ἱστορικῆς ἁλύσεως, ἥτις συνέδεε πρὸς τὴν ἀρχαιότητα τὸ ἐνεστός· οὗτος ὁ θραύων τὸ πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν παραδόσιμον σέβας τῶν Ἑσπερίων. Συνομολογεῖται οὐ μετὰ μακρὸν συνθήκη, δι' ἧς ἡ μὲν Σφύρα, εἰ ἔξεστιν οὕτως εἰπεῖν, ὑπόσχεται νὰ περάσῃ τὰς Ἄλπεις εἰς ὑπεράσπισιν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ Πάπας, ἄκμων ἀληθὴς ἀπὸ τοῦδε γενόμενος, ἀντεπαγγέλλεται ν' ἀναγορεύσῃ Ὕπατον καὶ προστάτην Ῥωμαίων τὸν Δοῦκα Αὐστρασίας, αὐτὸν τὸν παρανόμως ἐν ὀνόματι τοῦ κηδεμονουμένου παιδὸς βασιλεύοντα Μαρτέλλον.

Ἀλλὰ ταῦτα ὁ Γρηγόριος ,ὑποσχόμενος, ὑπέσχετο παρὰ τάξιν, καὶ νόμον, καὶ ὅρκους. Ἰδιοποιεῖτο γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κυρίου του τὴν ἐξαιρετικὴν ἐκείνην προνομίαν τοῦ στέμματος, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ μὲν Ἀναστάσιος αὐτοκράτωρ Ὕπατον ἀνηγόρευσε τὸν Φράγκον Κλοδοβέον, νικήσαντα τοὺς Οὐεστρογότθους πλησίον τοῦ Πικταυΐου, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ϛ'. ἑκατονταετηρίδος, ὁ δὲ Ἡράκλειος τὴν αὐτὴν ἀπένειμε τιμὴν πρὸς

τὸν ἀρχηγὸν τῶν Οὔνων. Γνωστὸν ὅτι τοὺς Ὑπάτους Ἰταλίας διώριζε μόνος ὁ Αὐτοκράτωρ. Ὑπῆρχεν εἷς εἰς Ῥώμην, καὶ ἕτερος εἰς Σικελίαν· οὗτοι δὲ, τὸν ἑαυτῶν κύριον ἀντιπροσωπεύοντες, ἐκυβέρνων συνήθως ὡς ἀντιβασιλεῖς. Ἀλλὰ καὶ πλὴν τῆς παρανομίας, ὁ Γρηγόριος οὕτω πράττων παρέδιδε τὴν Ἰταλίαν εἰς φορὰν ἀκαταλογίστων περιπετειῶν. Ἀντὶ γὰρ προστάτου πόρρω διαμένοντος, οἷος ὁ αὐτοκράτωρ ἦν, προσεδέχετο ἡ Ῥώμη προστάτην γείτονα καὶ ἀσυγκρίτως κινδυνωδέστερον τοῦ προτέρου· εἰσήγαγε νυμφίον, πρόθυμον μὲν ὄντα περὶ τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἀνδρικῆς ἐξουσίας του, μέλλοντα δὲ πολλάκις τὴν οἰκιακὴν τῆς προστατευομένης χώρας ἡσυχίαν νὰ διαταράξῃ. « Διὰ τῆς προσφυγῆς ταύτης τοῦ Πάπα, λέγει καὶ ὁ Ἰαννώνης ἱστορικὸς, ἄρχονται οἱ Γάλλοι νὰ ἐπεμβῶσιν εἰς τὰ τῆς Ἰταλίας, ἕως οὗ κρατήσωσι ταύτης ὁλοτελῶς. » Πῶς δὲ οἱ νεώτεροι τῆς Ἰταλίας φιλοπάτριδες, οἱ τὴν Παπικὴν πολίτευσιν πανηγυρίζοντες, πῶς λησμονοῦσι τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῶν πατρίων χρονικῶν; Δικαιολογοῦσιν οὗτοι τὸν Γρηγόριον ὅτι προστασίαν ζητήσας, τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα δὲν ὑπεδούλωσεν (84). Ἀλλ' ἐν τῷ λεξικῷ τῆς πολιτικῆς τί ἄλλο ἡ προστασία δηλοῖ παρὰ δουλείαν (85);

Ὑπὸ ἀνωτέραν ὅμως ἔποψιν τὴν πρόσκλησιν κρίνοντες τοῦ Γρηγορίου δέον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ πρώτη αὕτη Γαλλικὴ ἐπέμβασις προκαλεῖ ἐν τῇ ἱστορίᾳ μίαν τῶν σημαντικωτέρων φάσεων τῆς χριστιανικῆς ἐξευγενίσεως· ἡ γὰρ διαίρεσις, ἣν ἡ παρουσία τῶν Φράγκων προετοιμάζει, ὑπερβαίνει καθ' ἱστορικὴν βαρύτητα τὴν προγενεστέραν ἐκείνην ἐργασίαν δι' ἧς ἡ μοναρχία τοῦ

μεγάλου Κωνσταντίνου διῃρέθη ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Ὁνωρίου εἰς αὐτοκρατορίαν Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικήν. Νομίζομεν δὲ ταύτην σπουδαιοτέραν, καθόσον τὴν μὲν πρώτην τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου διαίρεσιν προὐκάλεσαν συμφέροντα οἰκιακὰ καὶ ἁπλῶς δυναστικά, ταύτην δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος προκινοῦσι λόγοι ἱστοριονομικοί, ἀποῤῥέοντες ἐκ συμφερόντων γενικωτέρων καὶ ἐπεικτικωτέρων, ἐκπηγάζοντες ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐγέρσεως τῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει λαῶν. Ὥστε, ἐὰν ἡ πρώτη διαίρεσις σημειοῖ τὰ εἰσόδια τοῦ μεσαιῶνος, ἡ δευτέρα, ὅμως, προοικονομοῦσα τὸν νεώτερον πολιτισμόν, ἀνάγκη κατὰ πάντα λόγον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀφετήριον τῆς νεωτέρας χριστιανικῆς ἐξευγενίσεως. Βέβαια, ἡ διάσπασις δὲν περατοῦται ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Γ', διότι ὁ Ῥώμης Ἐπίσκοπος ἐξακολουθεῖ ἐπί τινα χρόνον ἔτι νὰ ὑπογράφηται ὑπήκοος τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἡ Γαλλικὴ σημαία προβαίνει ἐν τοσούτῳ· μετ' ὀλίγον ὁ παλαιὸς κόσμος ὑποχωρεῖ. Μεταβάλλονται δ' ἀπὸ τοῦδε καὶ αὐτὰ τὰ ἐθνικὰ ὀνόματα. Ἡ Ῥωμαϊκὴ ὀνομασία ἔκπαλαι πρὸς πάντα τὰ φῦλα τῆς Εὐρώπης κοινή, καθίσταται πλέον ἀπροσδιόριστος ἕνεκα τῆς γενικότητος, ἀποβαίνει ἀπροσφυής, ἀνεπαρκὴς πρὸς τὰς σποράδην ἀναφυομένας μερικὰς ὁμάδας, αἵτινες ἤδη πρὸς διάκρισιν τῆς ἑαυτῶν ἰδιοπροσωπίας χρήζουσι γνωρίσματος ἐθνικοῦ ἰδιαιτέρου. Ῥωμαῖος γὰρ ὁ ὑπήκοος τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, Ῥωμαῖος δὲ καὶ ὁ Ἰταλός, Ῥωμαῖοι δ' ὡσαύτως ἐξακολουθοῦσι νὰ προσονομάζωνται πάντες οἱ πρὸ πολλοῦ παρὰ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης υἱοθετηθέντες. Πρὸς τί ἡ τοιαύτη σύγχυσις; Τὰ πράγματα μετεβλήθησαν· ἵνα τί τὸ ὄνομα

μένει; Ὁ σιδηροῦς οὗτος κύκλος τῆς Ῥωμαϊκῆς παραδόσεως σφίγγει, στενοχωρεῖ, καθαιμάσσει τὰ μέλη τῶν ἐμφυλακιζομένων ἑτερογενῶν λαῶν. Ἤδη ἡ σάλπιγξ τῆς νεωτέρας ἐθνολογίας ἤχησεν. Ὁ ἀλαλαγμὸς τῶν Ἀράβων τὴν μὲν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἐξύπνισεν ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Βυζαντίου, τὴν δὲ Δυτικὴν εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Πικταυΐου. Νέαι, ἄλλως τε, καὶ ἄγνωστοι γενεαί, Σλάβοι, Βούλγαροι, Ἀλβανοί, Τοῦρκοι, Σκανδιναυοί, Γερμανοί, Ἀγγλοσάξωνες, καὶ ἄλλοι πολλοί, τὸ βῆμα ταχύνοντες, καὶ τὴν Εὐρώπην κυκλόθεν περιστοιχοῦντες ἰδοὺ κρούουσι τὰς θύρας τοῦ πολιτισμοῦ.

Καιρὸς οὖν ἡ ἀόριστος ἐκείνη Ῥωμαϊκὴ ὀνομασία νὰ διασαφισθῇ, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἤδη μεταβληθεῖσαν πολιτικὴν γεωγραφίαν, καιρὸς νὰ παραλάβωσιν ἐθνικὸν βάπτισμα καὶ διακεκριμένον ὄνομα οἱ ἀκατονόμαστοι. Νόμος προόδου, νόμος ἀναπτύξεως τὸ ἀπαιτεῖ. Καὶ ἰδοὺ αἱ ἀκατάλληλοι ὀνομασίαι διευθετοῦνται μετ' ὀλίγον, διευκρινεῖται δὲ καὶ τῶν δύο ἀντιζήλων μητροπόλεων ὁ διορισμός. Κατὰ τὸν νόμον αὐτὸν ἡ μὲν Νέα Ῥώμη τοῦ Κωνσταντίνου τὸ ἀπρόσλογον ὄνομα τοῦτο ἀποθέτουσα, ἵνα γείνῃ ἐφεξῆς πυρὴν Νεοελληνικῆς παλιγγενεσίας, θέλει ἐπονομασθῇ ἁπλῶς *Κωνσταντινούπολις*, ἡ δὲ πρεσβυτέρα Ῥώμη τὸ ἴδιον ὄνομα διατηροῦσα, προσδιορίζεται μητρόπολις τοῦ Δυτικοῦ χριστιανισμοῦ, ὁρμητήριον Γερμανορωμαϊκῆς τινος ἐξευγενίσεως. Τοῦτο δὲ διότι καὶ θεσμοὶ μετεβλήθησαν, καὶ θρησκεύματα μετεποιήθησαν, καὶ πληθυσμὸς ἀνεκαινίσθη, καὶ πρωτεῖον ἀντηλλάγη. Ἡ περίβλεπτος αὕτη ἐγκατάστασις τῶν δύο ἀντιθέτων πόλων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ἠλεκτρισμοῦ θέλει μὲν συντελέσει με-

γάλως εἰς τὴν ἀναγκαίαν τῶν ζωτικῶν ῥευστῶν ἀμοιβὴν εἰς τὴν παλίρροιαν τῶν χριστιανικῶν ἐθνοτήτων· ἐξ ἀντιμετρήσεως, ὅμως, αἱ εἰς τὰς δύο ταύτας πρωτευούσας ὑποκείμεναι χῶραι θέλουσι ζημιωθῆ, καὶ ἐπιβραδύνει τὴν ἀναγέννησιν. Διότι τὰ μὲν προσήλυτα καὶ βάρβαρα γένη ταχέως εἰς αὐτονομίαν καὶ ἐθνικὴν ἡγεμονίαν προαχθήσονται, ἡ δὲ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἰταλία, αἱ δύο πρωτότοκοι θυγατέρες τοῦ Χριστιανισμοῦ, καθυστερήσουσιν ἕνεκα τούτου ἐν τῇ αὐτῶν ὁδοιπορίᾳ. Ὀλέθριον ἀποτέλεσμα τοῦ ἀπολύτου τῆς παραστατικῆς ἑνότητος καὶ ὑπερβολικῆς συγκεντρώσεως ἐν τῇ κυβερνήσει, ἀλλὰ καὶ δυστύχημα πᾶσι τοῖς προϊσταμένοις κοινόν!

Ἐπειδὴ δὲ τῶν γεγονότων ἡ φορὰ ἔσυρεν ἡμᾶς ἕως τῆς κρισίμου ταύτης στιγμῆς, φέρε πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς νέαν τάξιν πραγμάτων, καὶ διαζητήσωμεν τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ προαγομένου σχίσματος, συγκεφαλαιώσωμεν εἰς ὀλίγας λέξεις τὰς κυριωτάτας τῶν ἐνεργειῶν, αἵτινες συναποτελέσουσιν εἰς τὸν προκείμενον ἀνταγωνισμόν. Ἡ συγκεφαλαίωσις θέλει χρησιμεύσει ἐξίσου πρὸς διασαφήνισιν τῶν ἤδη ἐξιστορηθέντων, καὶ πρὸς μείζονα τῶν ἑπομένων εὐκρίνειαν.

Τέσσαρες ἱστοριονομικαὶ δυνάμεις ἀλληλαίτιοι, συμφυεῖς, καὶ σχεδὸν σύγχρονοι συμπαραστατοῦσιν εἰς τὰ γενέθλια τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ· ὁ Μωαμεθανισμός, ἡ Εἰκονομαχία, ὁ Παπισμός, καὶ ἡ Φραγκικὴ ἐπέμβασις. Συνευρίσκονται δὲ ἐν τῇ τετραρχίᾳ ταύτῃ τὰ κεφαλαιωδέστατα στοιχεῖα τῆς ἱστορίας καὶ ἐθνολογίας. Ἐμπαρίσταται ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἅμα τῷ νεωτέρῳ· συναπαντῶνται ὁ χριστιανισμός, καὶ ἡ μονοθεΐα, τὰ δύ

κρείττονα τοῦ μέλλοντος καὶ ἀντίζηλα θρησκεύματα· συνέρχονται ὁ λόγος, καὶ ἡ πίστις, τουτέστιν ἡ Αἵρεσις, καὶ ἡ Ὀρθοδοξία, ὑπὸ δὲ τὸ πρόσχημα τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως ἀντιβολοῦσιν ἐντεῦθεν μὲν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία, ἡ προσωπικότης, ἡ λαϊκὴ ἐλευθερία, ἐκεῖθεν δὲ ἡ πνευματικὴ ἐξουσία, τὸ τῆς κοινωνίας ἀφηρημένον καὶ ἀπρόσωπον. Ἐπὶ τέλους, ἡ Ἀνατολὴ ἀντιάζει τὴν Δύσιν· λαοὶ δὲ ἀρχαιόγονοι παρίστανται μετὰ λαῶν ἀρτιγενῶν, καὶ γένη πεπολισμένα συγκάθηνται μετ' ἀπολιτεύτων. Καὶ ἡ μὲν Εἰκονομαχία, ἔνοπλος τοῦ λόγου ἐπίδειξις, ἐκπροσωπεῖ τὰ δύο ἱστορικὰ ἄκρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ τούτων συνοχῇ, δηλαδὴ τὸν ἀτομικὸν λόγον τοῦ Πλάτωνος, καὶ τὸν Πανελλήνιον λόγον ὀγδόης τινὸς προσδοκωμένης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁ δὲ Παπισμὸς παριστᾷ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἑνότητα ἐνσαρκουμένην βαθμηδὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ τῆς Δύσεως συμπολιτείᾳ καὶ συνανθρωπεύσει, παριστᾷ τὸ κέντρον, περὶ τὸ ὁποῖον ἀδιαχωρίστως θέλει στραφῇ, ἕως τῆς ὡρισμένης ἀνεξαρτησίας, ἕκαστον σῶμα τοῦ Δυτικοῦ συστήματος. Ὁ δὲ Μωαμεθανισμὸς ἐκφανίζει τὴν ἀνεξιστόρητον καὶ ἀχριστιάνιστον ἐπίλοιπον οἰκουμένην, τὴν ἀδιάγνωστον ἔτι καὶ ἀνεξερεύνητον μερίδα τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας, εἰκονίζει τὴν κτηνώδη βίαν, τὸν βάρβαρον καὶ ἀγριώδη καὶ πάσης λογικότητος στερούμενον ἐνθουσιασμόν. Τέλος, ἡ ἐπέμβασις τῶν Φράγκων εἰς τὴν ἔριδα Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, τῶν δύο συγκληρονόμων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἡ ἐπικράτησις τῶν Φράγκων τούτων, αἰνίσσονται τὸν ἐπικείμενον κατὰ Δύσιν συμφυρμὸν τῆς

ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ζύμης τῶν ἐγκατοίκων, ἐπισημαίνουσι τὴν ἔφοδον παθῶν, ἰδεῶν, ἀξιώσεων καινῶν, προσικονίζουσι, λέγομεν τὴν εἰσβολὴν ἐνθέρμου, καὶ παρθενικῆς πίστεως ἐκ μέρους τῶν νεοφωτίστων ἑσπερίων, δηλαδὴ, τὴν ἱπποτικὴν φιλαυτίαν, τὸν τιμαριωτισμὸν, τὴν ἡρωϊκὴν αὐταπάρνησιν, τὴν γυναικολατρείαν, τὴν λυρικὴν εὐαισθησίαν, καὶ ἑνὶ λόγῳ πάνθ' ὅσα παραλείπομεν ἐγερτήρια πασίγνωστα τῆς δυτικοβαρβαρικῆς ἐξευγενίσεως.

Συστήσαντες ἐπιτροχάδην τὰς βραχείας ταύτας σκέψεις περὶ τῶν δραστικωτέρων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ δημιουργῶν, σπεύδομεν ἐπὶ τὰ πράγματα.

Τὴν τρικυμίαν, ἥτις τὸν Γραικικὸν στόλον κατασυντρίψασα εἰς τὰ παράλια τῆς Δεκαπόλεως ἐματαίωσε τοῦ Λέοντος τὴν ἐκστρατείαν, καὶ τὴν ἧτταν τῶν Σαρακηνῶν πέραν τῶν Ἄλπεων, ἡρμήνευσαν οἱ Ῥωμαῖοι ὡς θεοσημίας ἐμφαινούσας τῶν Ἀποστόλων τὴν ὀργὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν Μουσουλμάνων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν δυσσεβῶν Γραικῶν. Οἰωνοὶ τοιοῦτοι, ἐνθαῤῥύναντες τὸν Πάπαν καὶ τὸ ἱερατεῖόν του, καὶ ἐνισχύσαντες τὰς ἐλπίδας τῶν φυγάδων ὀρθοδόξων, κραταιοῦσι τὸ μῖσος κατὰ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπόστολοι, φίλοι τῶν εἰκόνων σμηνηδὸν διατρέχουσι τὰς χώρας τῆς Δύσεως δυσφημοῦντες τὴν Νέαν Ῥώμην καὶ περισαλπίζοντες τὴν ἁγιότητα τῆς Πόλεως ἔνθα ὁ μὲν Αὔγουστος ἐγκαθίδρυσε τὴν βασιλείαν τῆς οἰκουμένης, ὁ δὲ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων ἐγκατέστησε τὸν ὑπέρτατον θρόνον τῆς πίστεως. Ἡ Ῥώμη, διεθρύλλουν οὗτοι, ἥδε ἡ παμμήτηρ τῆς οἰκουμένης! Αὕτη καθέστηκεν ἄνευ διακοπῆς βασιλὶς βασιλίδων, τοῦ κόσμου παντεπί-

σκοπος ὀφθαλμός. Ἐξ ὅλων γὰρ τῶν πόλεων μόνη αὕτη διέμεινε μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας ἄσπιλος, ἀβλαβής, ἀνόθευτος, αὐτόχρημα Ῥωμαϊκή, καθὼς καὶ μόνη ἀπαραποίητον ἐτήρησε τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν. Τί τὸ κακὸν ἂν σκηναὶ βαρβάρων ἐπήχθησαν ἐντὸς αὐτῆς; Συνέβη τοῦτο κατὰ θεῖαν παραχώρησιν, ὅπως τῷδε τῷ τρόπῳ ἡ τροφὸς προσοικειωθῇ ταῖς φυλαῖς, ἃς ὤφειλε νὰ γαλουχήσῃ, ὅπως συγκοινωνήσῃ τοῖς λαοῖς, οἵτινες οὐρανόθεν ἐδέξαντο τὴν ἐντολὴν νὰ πολίσωσι τὰς ἐρήμους τῆς Δύσεως. Ἆρα λοιπὸν ἡ Ῥώμη ἀπειράκις ὑφίσταται τιμιωτέρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐτῆς, ἥτις, ἀκοινωνήτως ἀείποτε πρὸς τοὺς νεοφωτίστους βαρβάρους πολιτευθεῖσα, καὶ ἀντὶ τῆς τούτων συγγενείας, τὴν ἀσέβειαν νοσήσασα, οὐδέποτε ἀπέβλεψεν εἰς τὸ πρεσβεῖον τῆς καινῆς δημιουργίας. Τὸ δὴ χεῖρον, οἱ κήρυκες προσετίθεντο, ἀνίκανος κατέστη πλέον ἡ Κωνστατινούπολις εἰς τὸ προστατεῦσαι τὰς Δυτικὰς ἐπαρχίας ἀπὸ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Τίς γὰρ ὁ στρατηγός, ὃν ἀπέστειλεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀρτέμιος εἰς ὑπεράσπισιν τῆς Ῥώμης; Διάκονός τις τῆς Ἁγίας Σοφίας, Ἰωάννης τοὔνομα (86). Τίς δὲ πάλιν κατὰ Σαρακηνῶν ἠγωνίσατο παρὰ Νεάπολιν; Ἕτερός τις ὑποδιάκονος, ἀρχιστράτηγος κελευσθείς. Χωρὶς δὲ τοῦ Πάπα Γρηγορίου, ὅστις ἁδραῖς δαπάναις τὴν Κύμην ἐξηγόρασεν, αἱ χῶραι τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, ἴσως δὲ καὶ ἡ Ῥώμη αὐτή, ἦσαν ἀναπαλλάκτως ἤδη εἰς χεῖρας τῶν Σαρακηνῶν.

Τὰς μέμψεις τῶν λατιναποστόλων ἀνεσκεύαζον οἱ φίλοι τοῦ Λέοντος διαλαλοῦντες, ὅτι Ῥωμαϊκὴ μητρόπολις δὲν εἶναι ἡ τοῦ Αὐγουστύλου χηρεύουσα βασιλίς,

ἀλλὰ μάλιστα ἡ μοναρχουμένη Κωνσταντινούπολις. Αὕτη γὰρ ὑπάρχει ταμεῖον ἀξίας αὐτοκρατορικῆς, ὀμφαλὸς οἰκουμένης, καθέδρα πνεύματος ἀληθινοῦ, ὅθεν τὸ φῶς ἐξέρχεται μέχρι περάτων κόσμου. Ἂν δὲ ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων ἐν Ῥώμῃ ὡς λέγεται, τὸν θρόνον αὐτὸν ἐγκαθίδρυσε, τί ἐκ τούτου; Ἡ ἀμάθεια τοῦ κλήρου, ἡ φιλοκτημοσύνη καὶ σπουδαρχία τῶν ἀρχιερέων, ἡ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἐπανάκαμψις, ταῦτα ἠμαύρωσαν τὸ τῆς πρωτοκαθεδρίας καύχημα· ἄρα παρεξέκλινεν ἡ λατινικὴ προεδρία. Περὶ δὲ τιθηνείας βαρβάρων ἐθνῶν, προσέλεγον οἱ Βυζαντινοὶ τοῖς Λατίνοις, ψεύδεσθε διατεινόμενοι, ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις διαιτᾶται ἀπροσπέλαστος, ἀκοινώνητος, μεμονωμένη· ὑμεῖς αὐτοὶ ὁμολογεῖτε, ὅτι Ἰταλοί, Φράγκοι, Γότθοι, Οὐανδίλοι, Βούλγαροι, Μῆδοι, Πέρσαι, καὶ ἄλλοι ὑπερόριοι, ἐξ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως παραγινόμενοι, ἐνταῦθα προσφεύγουσιν, ὡς τὸ πάλαι εἰς Ἀθήνας, θηρεύοντες τὴν ζύμην τῶν πατρίων αὐτῶν πολιτισμῶν (87). Τίς δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὁ ναὸς τῆς Σοφίας μετὰ τῶν λειτουργῶν καὶ ἱεροκηρύκων αὐτοῦ ἁμιλλᾶται τὸ νῦν πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Πλάτωνος; Ὅτι τὸ κολυμβεῖον τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἐγένετο Ἰορδάνης τῶν βαρβάρων ἐθνῶν; Ἀκροάσθητε τοὐλάχιστον τῶν Σκανδιναυῶν, οἱ ἀπολογούμενοι προσετίθεντο! Ἐὰν τ' αὐτοφανέστατα ἀποτιμᾶτε, *Μίκλα Γάαρδ*, ἐκφωνοῦσιν οἱ ὑπερβόρειοι, εἰς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας ἐπανερχόμενοι, *Τὸ φῶς εἰς τὴν Μεγάλην Πόλιν* ! (88)

Κομπαστικαὶ τοιούτου εἴδους φωνασκίαι ἑκατέρωθεν ἐξεφέροντο, ἀλλ' αἱ φωνασκίαι τὸν ῥοῦν τῶν πραγμάτων οὐδὲν μετέτρεπον. Αἱ σχέσεις τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνα-

βολὴν ὑφίσταντο σημαντικὴν μεταβολήν· αἱ δὲ τῆς Ῥώμης πρὸς τὴν λοιπὴν χριστιανωσύνην ἐπλατύνοντο καθ' ἑκάστην. Νέαι χῶραι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ταύτης ἐπιπροστίθενται, διαδιδομένου τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ βοῤῥᾶν καὶ δύσιν. Ὁ μὲν Βονιφάτιος, χριστιανίζων τὴν Γερμανίαν, ἐξέτεινε πρὸς βοῤῥᾶν τὰ ὅρια τοῦ Παπισμοῦ, ὁ δὲ Βιλφρίδος κατέβαλλε τὴν εἰδωλολατρείαν τῶν Φρισῶν (89) καὶ Ἀγγλοσαξώνων (90), ἀφοῦ προλαβόντως ὁ Ἕλλην Θεόδωρος (91), τῆς μεγάλης Βρεταννίας τὴν Ἐκκλησίαν ἀναμορφώσας, ἐνεισήγαγε τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου καὶ τὰ τυπικὰ τῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας. Ἀλλὰ περὶ ταύτην τὴν ἐποχὴν καὶ ἕτερόν τι συμβὰν ἀναπτεροῖ τὸ θάῤῥος τὸ Ῥωμαϊκόν. Μεταβιβάζεται ἐκ τῆς Σαρδοῦς εἰς Ἰταλίαν τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου παρὰ τοῦ Ῥηγὸς Λιουτπράνδου ἐξαγορασθὲν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Ἡ ἐπάνοδος τοῦ μεγάλου τούτου διδασκάλου τῆς Δύσεως εἰς τὴν γῆν ἔνθα τὸ βάπτισμα παρεδέξατο συγκινεῖ πᾶσαν τὴν ὀρθόδοξον χριστιανωσύνην — Ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος φρυάττει, καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ σώματος εἰς Παυΐαν πανηγυρίζει ὡς οἰκουμενικὴν ἑορτήν. Ἐντεῦθεν δὲ νέον ἐγχώριον πνεῦμα πληροῖ τὴν Ῥώμην, ἥτις ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὑπὸ Φράγκων διακηρύσσεται ἀπαραβίαστος ἱεράπολις. Ὥστε ἐνῷ τὸ Βυζάντιον ἀπαυδᾷ παλαῖον, ἐσωτερικῶς μὲν κατ' ὀρθοδόξων, ἔξωθεν δὲ κατὰ Βουλγάρων, καὶ Σλάβων, καὶ Οὔννων, καὶ Μωαμεθανῶν, καὶ Ταλμουδιστῶν, « τὸ παλαιὸν καὶ ἐξηρθρωμένον σκάφος, » ὡς ὁ Γρηγόριος Διάλογος εἰρωνευόμενος τὴν Ῥώμην ἀπεκάλει, ἀνακαινίζεται, καὶ ὑπὸ παντοίων βαρβάρων περιφρουρούμενον

ἑδραιοῦται· ἑδραιούμενον δὲ ἐκτείνει καθ' ἑκάστην τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας του.

Ὁ Γρηγόριος Γ', ἀνὴρ ἔμπειρος καὶ παιπαλώδης περὶ τὰ πολιτικά, ἐξεμέτρει δεόντως τήν τε ἔξαψιν τοῦ κοινοῦ πνεύματος καὶ τὴν αὐξάνουσαν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσιν τῶν ἀλλοεθνῶν ἡγεμόνων. Ἡ παρακμὴ τῶν ἐγκυκλίων γραμμάτων ἀφ' ἑτέρου, ἡ ἔλλειψις πάσης ἱστορικῆς συγγραφῆς ἀνακαμπτούσης τὸ πνεῦμα πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ζωογονούσης τὸ αἴσθημα τῆς πατρίδος· ἡ ἀθλία τῶν Γραφῶν ἑρμηνεία, ἔτι δὲ ἡ ἔκπτωσις τῆς λατινικῆς διαλέκτου, καὶ πρὸ πάντων ἡ στιβαρὰ τῆς τυφλῆς πίστεως κατάθλιψις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, κατάθλιψις ἥτις ὑπερβαλλόντως ἀνεπλήρου τότε τῆς πολυθεϊκῆς Εἱμαρμένης τὸ κενόν, ταῦτα συνεισέφερον εἰς τὴν ὑπεραιώρησιν τοῦ Γρηγορίου, συνήργησαν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτόν, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Σισμώνδου, *ἡμίθεόν τινα ἢ ἐπίγειον θεόν*. Πολέμου ἐκραγέντος αὖθις μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ τοῦ Λιουτπράνδου, τῶν δὲ Φράγκων μηδεμίαν ἄχρι τοῦδε χορηγησάντων βοήθειαν, ὁ Πάπας ἀποστέλλει πρὸς Κάρολον Μαρτέλλον δευτέραν τινὰ πρεσβείαν, καὶ μᾶλλον τῆς προτέρας ἐπεικτικήν. Δύο Ἀποκρισιάριοι κομίζουσιν εἰς Γαλλίαν τὰς κλεῖδας τοῦ τάφου, καὶ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἔτι δὲ πολύτιμόν τι τεμάχιον τῶν δεσμῶν τοῦ ἀποστόλου αὐτοῦ. Γράφεται δὲ συγχρόνως καὶ ἐπιστολὴ τῷ ἀντιβασιλεῖ οὕτω πως ἔχουσα. « Ὁ Ἅγιος Πέτρος ἰσχυρὸς καὶ ἱκανὸς ἀναμφιβόλως ὑπὲρ πάντα θνητὸν πέφυκεν εἰς τὸ ὑπερασπίσαι τὴν χώραν του ταύτην. Ἀλλὰ τὴν δόξαν καὶ τιμὴν τῆς προασπίσεως εὐδοκεῖ εἰς τὴν σὴν εὐσέβειαν νὰ ἐναποθέσῃ. Ὅθεν, τέκνον ἀγαπητόν,

σὲ ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι τοῦ ζῶντος καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ· καὶ ἐν ὀνόματι τῶν ἱερωτάτων κλείδων τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἃς σοὶ ἐξαποστέλλω *ὡς ἡγεμονίας σύμβολα*, ἵνα μὴ προτιμήσῃς τὴν φιλίαν τῶν Λογγοβάρδων ἀντὶ τῆς εὐμενείας τοῦ *ἡγεμόνος* τῶν ἀποστόλων (**Principis apostolorum**), ἀλλὰ νὰ σπεύσῃς εἰς ἐμὴν βοήθειαν! »

Ὡς βλέπομεν, ἡ χορεία τῶν ἀποστόλων γίνεται, κατὰ μίμησιν τῶν ἐγκοσμίων, ὑπήκοον, ὁ δὲ Πέτρος προχειρίζεται ἡγεμὼν τοῦ παραδόξου ὑπηκόου τούτου. Ἕτερον πρόβημα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχιερωσύνης πρὸς τὸν τῆς κοσμοκρατορίας ἐξιδιασμόν. Ἐκ τοιούτου δὲ ἐπινοήματος ὁ Πάπας ὁρμώμενος, ἀπονέμει κατ' ἀρέσκειαν τὰ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, ἤγουν τὰς κλεῖδας καὶ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Πέτρου. « Ὁμολογητέον, ὁ **Le Beau** παρατηρεῖ, ὅτι διὰ τῆς ἐπιστολῆς του ταύτης ὁ Γρηγόριος ἀποσύρεται τῆς ὑποταγῆς πρὸς τὸν νόμιμον αὐτοῦ Κύριον, καὶ ὅτι οὐ παραλόγως ὁ Κάρολος δύναται ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ θεωρήσῃ ὡς ἀνοικείους τοὺς ἔτι ἐν Ἰταλίᾳ διατρίβοντας αὐτοκρατορικοὺς Ἐξάρχους. » Καὶ ὅμως, τὸν Λέοντα προσπαραινῶν ὁ Πάπας μετὰ ταῦτα, δὲν παύει νὰ ὑπογράφηται εἰσέτι τῆς αὐτοκρατορίας ὑπήκοος. Ἔχομεν περὶ τούτου πρὸ ὀφθαλμῶν μαρτυρίας ἐπισήμους, ἐξ ὧν χάριν παραδείγματος ἀναφέρομεν τὴν κρείττονα. Ἐνῷ, ἀφ' ἑνὸς ὁ Γρηγόριος διαπρεσβεύεται τῷ Μαρτέλλῳ, καὶ τούτῳ παραχωρεῖ τὰ τῆς ἡγεμονίας σύμβολα, ἀφ' ἑτέρου τὰς ἑαυτοῦ βούλλας χρονολογεῖ ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Ἐκτὸς ἑπτὰ ἐπιστολῶν, σώζονται καί τινα ἄλλα ἔγγραφα τοῦ καιροῦ ἐκείνου, κατὰ τὸν ἐ-

φεξῆς τρόπον ἄχρι τοῦ ἔτους 740 χρονολογούμενα (92).

« Imperante Domino Piissimo Augusto Leone, Imperii ejus XXIII »

Πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἀντίφασις; Εὐλογορανῶς, ὁ Πάπας ὑπέσχετο πνευματικῷ τῷ τρόπῳ πρὸς τὸν Κάρολον νὰ παραδώσῃ τοῖς Φράγκοις ἑαυτὸν καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἂν οὗτος ἔσπευδεν ἑτέρωθεν ν᾽ ἀποσκυβαλίσῃ καὶ Λογγοβάρδους καὶ Γραικούς. Καὶ ἡ μὲν πρότασις, βεβαίως, συνέφερε τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐνόμιζεν ἤδη ἑαυτὴν ἐπίδοξον κληρονόμον τοῦ κράτους ἀμφοτέρων τῶν κυρίων της αὐτῶν, δὲν συνέφερε δὲ πιθανῶς τὸ πρᾶγμα τῷ πανουργοτέρῳ Καρόλῳ, ὅστις ἤθελε, χρονοτριβῶν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς δοθείσης ὑποσχέσεως ἀναβάλλων, νὰ κρατῇ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχιερωσύνην ὑποχείριον. Πλὴν δὲ τούτου, οἱ Σαρακηνοὶ εἰσέβαλον αὖθις εἰς Γαλλίαν, ἐξ ἄλλου μέρους διοδεύσαντες, τοῦθ᾽ ὅπερ ἀπέσυρε τοῦ Καρόλου τὴν προσοχὴν ἀπὸ τῶν Ἰταλικῶν. Ὅθεν ὁ Γάλλος τὰς μὲν κλεῖδας τοῦ τάφου καὶ τὴν σημαίαν κρατήσας παρ᾽ ἑαυτῷ, πρὸς δὲ τὸν καλὸν Ἐπίσκοπον δῶρον ἀντεπιστείλας, ἐτράπη εἰς ἄμυναν τῆς ἐπικρατείας του.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος (741), αὖθις ὁ Γρηγόριος ἀνυπομόνητος διαπρεσβεύεται τῷ Μαρτέλλῳ, ἐξαιτούμενος τὰ ἐπιτήδεια πρὸς ἐκδίωξιν Λογγοβάρδων τε καὶ Γραικῶν. Ἀλλ᾽ ἤδη τῇ κεφαλῇ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦδε τοῦ δράματος ἐπεκρέματο ὁ πέλεκυς τοῦ θανάτου, ὡρισμένος νὰ διακόψῃ τὸ νῆμα τῆς παριστανομένης πράξεως· Τῷ ἔτει αὐτῷ καταβαίνουσιν εἰς τὸν τάφον καὶ οἱ τρεῖς

ἔξοχοι ἄνδρες τῆς ἐποχῆς, ὁ Λέων, ὁ Γρηγόριος Γ'. καὶ ὁ Μαρτέλλος, ἀείμνηστοι προβιβασταὶ τῶν τριῶν γονιμωτέρων συμβάντων τοῦ μεσαιῶνος. ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ ἐπακολούθου πολιτισμοῦ, Εἰκονομαχίας, Παπισμοῦ, καὶ νεωτέρας Δυτικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπέπρωτο αὐτοῖς νὰ προκαλέσωσιν, ἕκαστος ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ συλληπτικῶς οἱ τρεῖς ὑπὲρ Εὐρώπης. τὸ μέγα ἔργον τῆς χριστιανικῆς ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ νὰ στερηθῶσι τῆς ἡδονῆς τοῦ θεάσασθαι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας των ὀφθαλμοῖς ἰδίοις. Καὶ ἡ μὲν ἱερόδουλος Ἰταλία, ἐπὶ τοῦ μνήματος τοῦ *Ἁγίου* Γρηγορίου Γ'. ἀνακεκλιμένη, φιλονεικεῖ πρὸς τὴν ἡρωϊκὴν Γαλλίαν τοῦ *ἀηττήτου* Καρόλου τὴν ὑπεροχήν. ἡ δὲ Ἑλλὰς τῶν ἡμερῶν μας, ἡ ἀναγεννωμένη Ἑλλὰς, τί λέγει περὶ Λέοντος ; Σιγᾷ.— Δὲν ἐσίγησεν, ὅμως, ἐπὶ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ ὁ θρῆνος μιᾶς ἑλληνικῆς γενεᾶς ! Τὸν κοπετὸν τοῦ λαοῦ ἀντήχησε τότε ὁ ναὸς τῆς Σοφίας· αὖραι δέ τινες λιγυραὶ κομίζουσιν ἕως ἡμῶν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τοὺς ὀλολυγμούς.

Ἐκ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ὀλίγοι ἐβασίλευσαν ἐπὶ μακρότερον(93). Καὶ πολλοὺς μὲν ζῶν τοὺς ἐχθροὺς ὁ Λέων ἐκτήσατο, πλείονας δὲ τοὺς φίλους. καὶ φύλακας τῆς ζωῆς του, καθόσον οὔτε συμμορίαι ἀντιπολιτευομένων ηὐδοκίμησαν. οὔτε στάσεις ἴσχυσαν, οὔτε δηλητήρια ἢ δολοφονίαι ἐτέθησαν ἐν ἐνεργείᾳ, ὅπως βραχύνωσι τὰ ἀξιόλογα 24 ἔτη τῆς βασιλείας του.

Ἀβιογράφητος σχεδὸν μετέβη εἰς τὸν νεώτερον κόσμον Λέων ὁ νεωτεριστής. Καὶ ὅμως, ἐὰν εὐνοούμενοις τῆς ἱστορίας ἦναι οἱ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ὑποτυποῦντες

τὰς μυχίους τοῦ αἰῶνός των προσδοκίας, τίς τῶν βασιλέων ἀφοβώτερον τοῦ Λέοντος ἐξέφρασε τὰς ἀποκρύφους ἀνασκοπὰς τοῦ λαοῦ του!

Ἀποδώσωμεν χρέος δικαιοσύνης! Τὸν τάφον τοῦ πρώτου τῶν Ἰσαύρων δὲν τιμῶσι μόνον οἱ στρατηγικοί του στέφανοι. Στέμμα προσέτι κεχρισμένον τὸ μνῆμά του στολίζει. Τὸ δὲ στέμμα αὐτὸ οὔτε τὸ διάδημα τοῦ Κωνσταντίνου εἶναι πλέον, οὔτε ἡ ταινία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὔτε τὸ κρήδεμνον τοῦ Ἡρακλείου. Ἀδάμαντες ἑλληνικοὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν σύμβολον καθωραΐζουσιν. Ἐκ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων πρῶτος ὁ Λέων εὐστόχως δύναται νὰ κληθῇ Βασιλεὺς Γραικῶν. Πρῶτος γὰρ τούτων ἐπισήμως τὴν χρῆσιν τῆς Λατινίδος εἰς πᾶν τῆς αὐτοκρατορίας ἔμβλημα καταργεῖ, τὴν ἑλληνικὴν ἀντικαθιστῶν, καὶ πρῶτος διαιωνίζει τὸν ἐν Χριστῷ τῆς Ἑλλάδος ἐγκαινισμὸν δι' ἑνὸς νομίσματος, ὅπου οὐκέτι **Dominus**, ἢ **Augustus**, ἢ **Cæsar** κατὰ τὴν συνήθειαν ἐπιγράφεται ἀλλ' ἑλληνιστὶ **ΒΑΣΙΛΕΥΣ**. (93 δίς).

Τοὺς δὲ τρεῖς μεγάλους εἰσηγητὰς τοῦ Σχίσματος διαδέχονται τρία ἕτερα πρόσωπα διάσημα, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Ζαχαρίας, καὶ ὁ Πιπῖνος· ἡ διάνυσις τοῦ ἔργου, καὶ ἡ τύχη τοῦ κόσμου τούτοις παραδίδονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Βασιλεία Κωνσταντίνου.

Ὁ δεύτερος τῶν Ἰσαύρων, μετὰ τοῦ πατρὸς συμβασιλεύσας, εἶτα δὲ καὶ συνεκστρατεύσας, ἐδιδάχθη ἐξ ἀ-

παλῶν ὀνύχων τὰ τῆς διοικήσεως, τὰ τοῦ πολέμου, καὶ τῆς ἱερᾶς πολιτείας. Ἀλλὰ καὶ πεῖραν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐκέκτητο διαρκούσης τῆς ἀνταρσίας ἣν ἤγειρε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ὁ Ἀρτάβασδος,,ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ διαδόχου,ἀπόντος εἰς ἐκστρατείαν κατὰ Σαρακηνῶν. Μόνος δ' ἐπὶ θρόνου βασιλεὺς καθίσας, εὗρεν οὐ μόνον ἐκπεφραγμένην ἤδη τὴν ὁδὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταῤῥυθμίσεως, ἣν ἐχάραξεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλ' εὗρεν ἔτι καὶ σημαντικῶς ἐν τῇ κοινῇ συνηθείᾳ προηγμένην τὴν ὑπὸ τὸ Εἰκονομαχικὸν σχῆμα χωροῦσαν ἀνάπλασιν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος, ἀνάπλασιν εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλως τε καὶ αὐτὸς οὗτος, ζῶντος τοῦ πατρὸς συνειργάσθη. Εἰς τὸ διάστημα τῶν ἑπτακαίδεκα παρελθόντων ἐνιαυτῶν, τὰ παρὰ τῆς βασιλείας νενομοθετημένα, καὶ ὑπὸ Συνόδων τοπικῶν κυρωθέντα εἶχον ἤδη ἀνεπαισθήτως εἰσαχθῇ εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ δήμου,ἐνεκεντρίσθησαν εἰς τὴν συνήθειαν. Καὶ Ἱστορικὰ μὲν τεκμήρια,μαρτυροῦντα σαφῶς τῆς Εἰκονομαχικῆς μεταῤῥυθμίσεως τὴν ἐξάπλωσιν δὲν ἐσώθησαν. Ἡ ὀρθόδοξος μερίς, καταβαλοῦσα μετά τινα χρόνον τὴν καινοτομίαν, κατέστρεψεν ἀνηλεῶς τε καὶ διὰ παντὸς οἱονδήποτε ἴχνος ἱστορικόν, νομοθετικόν, καὶ ἐκκλησιαστικὸν τοῦ καιροῦ ἐκείνου· περιέλαβε δὲ ἐν τῷ ὀλέθρῳ οὐ μόνον συγγραφὰς λογίων εἰκονοκλαστῶν, καὶ νεαρὰς βασιλέων, καὶ πραγματείας θεολόγων ἀπολογητικάς, καὶ καθόλου εἰπεῖν, πᾶν ὅ,τι ἐφεξῆς ἠδύνατο ν' ἀναφυσήσῃ τῆς μεταῤῥυθμιστικῆς πλάνης τὰ ζώπυρα, ἀλλὰ προσέτι αὐτὸ τὸ ὄνομα, ὅπερ ἐπέθεσαν οἱ νεωτερισταὶ τῇ ἑαυτῶν καινοτομίᾳ. (94) Ἐκ τινων, ὅμως, δειγμάτων, ἅπερ διὰ

τὸ ἐπίσημον αὐτῶν ὑπεξέφυγον τὸν ἀφανισμὸν, ἱκανούμεθα νὰ ἐξεικάσωμεν ἐν πιθανότητι πλησιαζούσῃ τῇ ἀληθείᾳ πρᾶγμά τι δεινὸν εἰπεῖν τε καὶ πιστεῦσαι, ὅτι δηλαδὴ εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου τόσοι μόνον ἦσαν ἐντὸς τῆς βυζαντινῆς ἐπικρατείας οἱ ἐγκαρτεροῦντες τῇ ὀρθοδοξίᾳ, καὶ προσκυνοῦντες εἰκόνας, ὅσοι, ὡς ἔγγιστα, ἐπὶ Καρόλου τοῦ Θ΄· ἦσαν ἐν Παρισίοις οἱ διαμαρτυρόμενοι, ἢ ὅσοι Παπίζοντες ἀπέμενον ἐν Λονδίνῳ εἰς τὰς ἡμέρας τῆς βασιλίσσης Ἐλισάβετ. Λέγομεν δὲ ἐντὸς τῆς βυζαντινῆς ἐπικρατείας, τὴν εἰκασίαν ἐπέκεινα τῶν αὐτοκρατορικῶν ὁρίων, καὶ κατὰ τὴν ἐπίλοιπον Ἀνατολὴν μὴ ἐκτείνοντες, διὰ τὴν ἀντενέργειαν τῶν ἑτέρων Πατριαρχείων ἅπερ ἀπ' ἀρχῆς ἐνεπόδισαν τῆς Εἰκονομαχίας τὴν εἰσβολὴν, καρτερικῶς ἀντισταθέντα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ψηφίσματος.

Δείγματα δὲ τῆς ἀγανακτήσεώς του τρανώτατα κατέδειξεν ἐπὶ τοσαύτῃ ἀσεβείᾳ ὁ οὐρανός. Τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου βρίθουσι παντοίων συμφορῶν, διαμηνύουσι καθὰ λέγουσιν οἱ χρονογράφοι, τὴν ἀποδοκιμασίαν τῆς θεότητος. Σημεῖα φαίνονται τρομακτικὰ καὶ κομῆται κατὰ βορρᾶν σχίζουσι τὸν αἰθέρα. Σεισμὸς εἰς τὰς Κασπίας πύλας, ἕτερος δὲ μέγας σεισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Συρίᾳ, φονεύων μυριάδας ἀνθρώπων πολλάς. Καὶ οἱ μὲν Ἄραβες κατὰ χριστιανῶν ἐπιμαινόμενοι, πολλαπλασιάζουσι τὰς βασάνους, καὶ βιαστικῶς τρέπουσι τοὺς πιστοὺς εἰς τὸν Μωαμεθισμόν. Ἐκ δὲ περιτροπῆς μαστίζεται καὶ αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις. Νόσος τις λοιμώδης, ἀπὸ Σικελίας

καὶ Καλαβρίας ἀρξαμένη, ἔρχεται ἐπὶ τὴν Μονεμβασίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς παρακειμένας νήσους, « οἷόν τι πῦρ ἐπινεμόμενον, προμαστίζον τὸν ἀσεβῆ Κωνσταντῖνον, καὶ ἀναστέλλον τῆς μανίας κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων, » εἶτα δ' ἐνσκήπτει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βασιλίδι. Τὸ δὴ φρικωδέστερον, ὅτι ἐπὶ τῶν ἱματίων τῶν πολιτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἐνδυμάτων τῶν ἐκκλησιῶν παραδόξως ἐπιτυποῦνται σημεῖα σταυροειδῆ καὶ ἐλαιώδη, ὅθεν λύπη καὶ ἀπορία καὶ ἀθυμία τοῖς ἀνθρώποις γίνεται. Ἀλλὰ καὶ φαντασίαι παράλογοι συνεπέρχονται καὶ ἐκστάσεις διανοίας ἐπιγίνονται, καθ' ἃς οἱ τῶν εἰκόνων ἐχθροὶ νῦν μὲν βλέπουσι παρὰ τὰς πλευρὰς αὐτῶν πρόσωπα βριαρά, φιλικῶς αὐτοὺς προσαγορεύοντα, νῦν δ' ὁρῶσι φαντάσματα εἰσερχόμενα εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν, καὶ τοὺς μὲν συγγενεῖς ξίφει τιτρώσκοντα, τοὺς δὲ ἀναιροῦντα. Μετ' οὐ πολὺ δέ, οὕτως ὁ λοιμὸς ἐπεκτείνεται, ὥστε ἐπιτρίβονται ὁλόκληροι οἰκογένειαι, καὶ οἶκοι κλείονται παντελῶς, ὥςτε οἱ ζῶντες κάτοικοι τῆς βασιλίδος δὲν ἐξαρκοῦσιν εἰς τὴν ἐνταφίασιν τῶν νεκρῶν, ὧν τὰ σώματα πληροῦσι κήπους, ἀμπελῶνας, λάκκους, ἀνύδρους ὀμβροδέκτας, καὶ πλείστους ἄλλους τόπους ἐντὸς τῶν παλαιῶν τειχῶν .... Διατί δὲ τοσαῦται συμφοραί; « Διὰ τὴν ἀσεβῶς γεγενημένην εἰς τὰς ἱερὰς εἰκόνας ὑπὸ τῶν κρατούντων καταφοράν. »

Ἀλλ' ὁ κρατῶν Κωνσταντῖνος ἀπερισπάστως ἀνύει τὴν προτεθεῖσαν ὁδόν, ἀμεριμνῶν περὶ τῶν φρικαλέων φασμάτων, ἅπερ ἐκπλήττουσι τὴν συνείδησιν τινῶν ἐκ τῶν περισσοθρήσκων ὑπηκόων του. Ἐν μέσῳ τῶν ὀδυρμῶν

καὶ τοῦ κλαυθμῶνος τῆς βασιλευούσης, ἐν μέσῳ τῶν στιβαζομένων πτωμάτων, παρὰ τὴν κλίνην τῶν λοιμωττούντων, πάντοτε καὶ παντοῦ ἐνεργεῖ ἡ κραταιά του χείρ. Ἡ δὲ φωνὴ τῶν Εἰκονομάχων ἱερέων, ἀντιστρέφουσα τὰς ἑρμηνείας περὶ σημείων οὐρανίων, εἰς τὴν *εἰκονολατρείαν* τῶν προπατόρων ἀποδίδει τὴν ἐπισκήψασαν συμφοράν. Εἰκόνες ἁγίων δὲν συνοδεύουσι τὰ λείψανα εἰς τὴν ταφήν· ὁ Σταυρὸς μόνος προηγεῖται τῆς κηδείας· δὲν ψάλλεται ἐκτενὴς ἀκολουθία νεκρώσιμος ἐπὶ τοῦ κεκοιμημένου· ἡ πένθιμος τελετὴ ἐσυντομεύθη καὶ ἁπλοποιήθη εἰς γλῶσσαν τοῖς πᾶσι καταληπτήν. Ὥστε, παρὰ νὰ κλονίσωσι τὴν μεταρρύθμισιν οἱ σεισμοί, ἡ πανώλης, καὶ ὁ θάνατος, ἐνίσχυσαν ἐπὶ μᾶλλον αὐτήν.

Πόθεν καὶ πῶς ἐπῆλθε τοιαύτη τροπὴ εἰς τὰ ἔθιμα καὶ τὰ φρονήματα;

Ἐὰν τὴν ἑξηκονταετῆ βασιλικὴν πολιτείαν τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἀφ' ὑψηλοῦ θεωρήσωμεν, διαζητοῦντες ἐν αὐτῇ τὴν ἐπικρατοῦσαν ῥοπήν, ἥτις τὰ πάντα διακινεῖ, τί παρατηροῦμεν; Ὅτι τῶν Ἰσαύρων ὁ αἰὼν ὁρμᾶται ὠθούμενος ὑπό τινος ἀκατασχέτου κλίσεως πρὸς τὴν *ἀνάλυσιν*, τὴν *ἁπλοποίησιν*, τὸν *ὁμαλισμόν*. Ὁ νοῦς, παραλείπων τὸ σύμβολον, τὸν φιλόσοφον τύπον, τὴν πνευματικὴν πολυτέλειαν, καὶ πᾶν ἕτερον τοῦ παρελθόντος μεγαλοπρεπὲς προϊόν, ἀσμενέστερος τρέπεται πρὸς τὴν γυμνὴν πραγματικότητα. Παραμελῶν τὸ σχῆμα, ἀποστρεφόμενος τὸ ἔντεχνον καὶ δαίδαλον περικάλυμμα, δι' οὗ οἱ προηγούμενοι δύο πολιτισμοί, καὶ ἡ ἑλληνικὴ φαντασία τὴν ἰδέαν περιεθωράκισαν, εἰσβάλ-

λει τραχέως πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτὴν, ἐφορμᾷ πρὸς αὐτὸν τὸν μυελὸν τοῦ περιτετυλιγμένου καρποῦ, ἐπορέγεται τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως διὰ μιᾶς. Ἡ ἀποκήρυξις αὕτη τοῦ παρελθόντος, ἡ ἄωρος αὕτη κατὰ τῆς παραδόσεως ἀπόπειρα, ἢ εἰς ἄλλας λέξεις ἀνάδοσις αὕτη τῶν χυμῶν τοῦ δένδρου ἀπὸ τῶν ῥιζῶν ἐπὶ τ' ἄκρα τῶν κλάδων αὐτοῦ, εἶναι φαινόμενον, ὡς εἴδομεν, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποδόσιμον ἢ εἰς τὴν ἀνεμοζάλην, ἥτις, πρό τινος τὸ δένδρον αὐτὸ κλονίσασα καὶ σφοδρὰν ἀνακύκλησιν ἐπαγαγοῦσα εἰς τὸν ὀπὸν τοῦ φυτοῦ, ἐτροπολόγησε τὴν κατάστασιν τῆς βλαστήσεώς του. Καὶ τῷ ὄντι, πατοῦντες τῆς Εἰκονομαχίας τὸ ἔδαφος, βλέπομεν πέριξ ἀντικείμενα παράξενα, πνέομεν ὡς ἔπος εἰπεῖν ἄλλον ἀέρα, ἄλλοι δὲ ἄνθρωποι παρὰ τοὺς γνωστοὺς προσπελάζουσιν ἡμᾶς. Ἐκπλήκτως δὲ τὸν ἀλλόκοτον τοῦτον κόσμον περιεργαζόμενοι, ἐρωτῶμεν διὰ τίνος ποτὲ θαύματος συνέβη ἡ αἰφνιδία μεταβολή; Πῶς λαὸς προσπεφυκὼς εἰς τὰς πολυχρονίους ἕξεις του, λαὸς ὑπὲρ πάντα ἄλλον τοῦ μεσαιῶνος προσκεκολλημένος εἰς τὰς προγονικάς του παραδόσεις, ταύτας ἀκαρῆ λακτίσας τρέπεται εἰς ὁδὸν καινὴν, εἰς πορείαν ἀδιάγνωστον; Πῶς, ἐνῷ ἡ Δύσις, καὶ ἡ λοιπὴ χριστιανωσύνη μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ἐμβυθίζονται εἰς βάραθρον πίστεως ἀνεξετάστου, πῶς ἀνεπήδησεν ἐνταῦθα ἐν τῇδε τῇ πατρίδι τῆς πίστεως, τοῦ συμβόλου, τῆς αὐθεντίας, πῶς, λέγομεν, ἀνεσκίρτησεν ἐνταῦθα ὁ παράβολος λόγος, καὶ τὰ προδεδογμένα περὶ κοινῆς λατρείας διὰ βραχέος ἡ ἐξέλεγξις ὑπεσκέλισε;

Τὰ μὲν αἴτια τῆς μεταβολῆς εὑρήκαμεν εἰς τὰ προηγούμενα, τοὺς λόγους ὅμως διὰ τοὺς ὁποίους ἡ μεταβολὴ

αὕτη τάχιστα ἐπεραιώθη, ὁ ἕλλην ἱστοριογράφος θέλει ζητήσει ποτὲ οὐχὶ εἰς τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (95). Μᾶλλον δὲ ἡμῖν καθήκει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τὴν τροπὴν ταύτην τοῦ πνεύματος εἰς τὸ ἁπλούστερον καὶ ἀναλυτικώτερον ἀπαντῶμεν οὐ μόνον περὶ τὴν κοινὴν λατρείαν, ἀλλ' ὡσαύτως ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ τότε συμβαινούσῃ ἀναμορφώσει τῆς νεοελληνικῆς διαλέκτου, καθάπερ ἐν τοῖς κατωτέροις ὀψόμεθα. Τίνος ἕνεκα τὰ τρία ζωτικώτατα τῆς ἑλληνικῆς βιώσεως ὄργανα, πίστις, πατρὶς καὶ γλῶσσα συναισθάνονται τῇ ὥρᾳ ταύτῃ ἀκατάσχετον τὴν ἀνάγκην τῆς ἁπλοποιήσεως; Δὲν εἶναι τάχα τὸ αἴσθημα τοῦτο ὁρμή τις πρὸς τὴν χριστιανικὴν μεταπολίτευσιν, πρώτιστον σύμπτωμα ἀναγεννήσεως τοῦ μεσαίωνος; Ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὴν ἀνάλυσιν, ἥτις ὑπάρχει τρανώτατον γνώρισμα τῶν μετέπειτα αἰώνων, δὲν εἶναι ἆρά γε σημεῖον ὅπερ ἡ Η΄. ἑκατονταετηρὶς ἔχει κοινῶς πρὸς τὸν ἐνεστῶτα ἐξευγενισμόν;

Ὅ,τι μᾶλλον, κατὰ τὴν γνώμην τῶν τότε ἰθυνόντων τὴν Εἰκονομαχικὴν Ἐκκλησίαν, πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὴν ἁπλῆν τοῦ Χριστοῦ λατρείαν ἀντέκειτο ἦτο ἡ ὑπερβολικὴ κατάχρησις τοῦ τερατώδους καὶ θαυματουργοῦ περὶ τὴν συγγραφὴν τῶν Συναξαρίων, ἤγουν τὴν βιογράφησιν τῶν Ἁγίων. Ὁ Πατριάρχης Ἀναστάσιος, διδάσκαλος πρῶτον καὶ πνευματικὸς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου πατήρ, εἶτα δ' ἐχθρὸς ἐπὶ Ἀρταβάσδου βεβιασμένος, δὲν παρέλειψε νὰ καταδείξῃ ἀπ' ἀρχῆς τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ καὶ νὰ στιγματίσῃ ὡς σημεῖον θρησκευτικῆς παρακμῆς τὴν ἁγιογραφικὴν ἐκείνην, ὡς ἔ-

λεγε, φαντασμαγορίαν, ἣν εἰς ἐμπαιγμὸν τῆς πίστεως ἅμα καὶ τοῦ λογικοῦ διεδραμάτιζον οἱ ἐν ὀνόματι Θεοῦ τὴν κοινὴν πίστιν καπηλευόμενοι. Προτροπαὶ τοιαῦται, ὑπ' ἀναντιῤῥήτων διατρανούμεναι παρρησίας, ἐπὶ παραδοξοποιΐας βασιζομένων, δὲν ἀπέβησαν ἀτελεσφόρητοι. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς ὁρμηθεὶς τὸν μὲν ἱερὸν σύλλογον τῶν Ἁγίων ἐπωνόμασεν Ὄλυμπον μυθολογικὸν τοῦ χριστιανισμοῦ, τὰς δὲ τῶν Ἁγίων τούτων πρεσβείας ἀπεκάλεσε συχνὴν ἐπικουρίαν (96), ὑπὸ φορολόγων ἱερέων καὶ μοναχῶν ἐφευρεθεῖσαν πρὸς σιμωνίαν καὶ δημοκόπησιν. Μετ' ὀλίγον δὲ, Συνόδου κροτηθείσης, καταργεῖται καθόλου τὸ ἐπίθετον Ἅγιος, καὶ ψηφίζεται ὁ μὲν Πέτρος καὶ Παῦλος, ἁπλῶς Ἀπόστολοι νὰ λέγωνται ἁπανταχοῦ τῆς χριστιανωσύνης, ὁ δὲ Γεώργιος, ἢ Θεόδωρος Μάρτυρες ἁπλῶς, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως (97). Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ λείψανα τῶν Ἁγίων, Ὁσίων, καὶ Μαρτύρων ὅσα πρὸ τριῶν αἰώνων ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέῤῥευσαν, ταῦτα, ὡς ἀποσπῶντα τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς καθαρᾶς πρὸς Θεὸν λατρείας, συνοδικῷ ὡσαύτως διατάγματι πυρὶ παραδίδονται σὺν ταῖς λιψανοθήκαις (98). Ἀλλὰ συγχρόνως θεσπίζεται ἡ παῦσις τῶν τεσσαρακοστῶν καὶ παραμονῶν καὶ πάσης ἐν γένει νηστείας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ κατάργησις τῆς ἀργίας ἐπὶ τὰς πλείστας τῶν ἑορτασίμων ἡμερῶν. Ὑποστηρίζουσι δὲ τοὺς νεωτερισμοὺς βασιλικὰ διατάγματα, ὅρκον ἐπιβάλλοντα γενικὸν πρὸς πάντας τοὺς ὑπηκόους· ὁ δὲ ὅρκος αὐτὸς ἀναγκάζει ἱερεῖς τε καὶ λαϊκοὺς νὰ μὴ προσκυνήσωσιν εἰς τὸ ἑξῆς εἰκόνα, ἢ λείψανον ἁγίου, μήτε ἄλλο τι ὑλικὸν καὶ χειροποίητον,

ἀνάξιον τῆς πνευματικῆς θρησκείας τοῦ Σωτῆρος, τοὺς δὲ ἕως τότε Ἁγίους ὀνομασθέντας νὰ θεωρήσωσι ψιλῶς ὡς ἄνδρας ἐναρέτους, κτήσαντας μὲν τὴν οὐρανίαν μακαριότητα διὰ τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπηρεσίας των, οὐδόλως δ' ἐν οὐρανοῖς ἱκετεύοντας ἢ μεριμνῶντας ὑπὲρ ἀνθρώπων σωτηρίας. Ἐν τούτοις, τοῦ Πατριάρχου Ἀναστασίου ἀποβιώσαντος ἐν ἔτει 743, ὁ ἐψηφισμένος διάδοχος, ὅπως δώσῃ πρῶτος τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς πρὸς τὴν Σύνοδον καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ Σελέντια ὑποταγῆς, ἀνελθὼν ἐπ' ἄμβωνος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἀνὰ χεῖρας ἔχων τὸ Εὐαγγέλιον, ὀμνύει ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς οὔτε εἰκόνας θέλει προσκυνήσει, οὔτε λείψανα τηρήσει παρ' ἑαυτῷ, οὔτε νηστείας καὶ τεσσαρακοστὰς φυλάξει, οὔτε μοναχοὺς καὶ μοναστήρια περιθάλψει ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας καὶ τῆς δικαιοδοσίας του (99). Πάντες δὲ τότε οἱ περιεστῶτες ἀνακράζουσι· Γένοιτο γένοιτο! Καὶ μετὰ τὴν πάνδημον ὀρθοδοξίαν ὁμοφώνως ἐξαγορεύεται τὸ σύμβολον τῆς πίστεως.

Εἰς τὸ σύμβολον τοῦτο, ἡ μήτηρ τοῦ Χριστοῦ, ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσι, προσαγορεύεται Μαρία ἡ Παρθένος. Ἐντεῦθεν ἀφορμὴν λαβόντες οἱ δύο Κωνσταντῖνοι, βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, συμβουλεύονται τὸ ἐπώνυμον Παναγία νὰ καταργήσωσιν, ἀντὶ δὲ τούτου νὰ καταστήσωσι τὸ Χριστοτόκος, ὡς προσφυέστερον μὲν τῇ Θεομήτορι, μὴ ἀντιβαῖνον δὲ ταῖς ἐκδοθείσαις διατάξεσι κατὰ πάσης οἱασδήποτε ἁγιότητος. Εἰς δὲ μᾶλλον ἔτι παραβόλους λογισμοὺς ὁ βασιλεὺς ἐγκύπτων ἐπὶ τοῦ προκειμένου, κηρύττει ματαίαν τε καὶ ἀνυπόστατον τὴν

παρὰ Πατρὶ καὶ Υἱῷ μεσιτείαν τῆς Θεοτόκου, διά τινος σοφίσματος ἰσχυριζόμενος, ὅτι ψιλὴ γυνὴ μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἡ Μαρία ἀπομείνασα, κατ' οὐδὲν διέφερε τῶν λοιπῶν θνητῶν· ἄρα οὔτε δύναμιν εἶχε νὰ μεταβάλῃ τὰς περὶ ψυχῶν καὶ περὶ κόσμου βουλὰς τῆς θεότητος. Ταῦτα δὲ καὶ δημοσίᾳ πρεσβεύων, πολλοὺς τῇ ἑαυτοῦ γνώμῃ προσεῖλκυσε. Μιᾷ τῶν ἡμερῶν « λαβὼν ἐν χειρὶ βαλάντιον πλῆρες χρυσίου, καὶ πᾶσιν ὑποδείξας αὐτό, ἠρώτησε, τίνος ἄξιον ἐστί ; Τῶν δὲ εἰπόντων· ἄξιον ἐστὶ πολλοῦ· κενώσας πάλιν τὸ χρυσίον, ἠρώτησε, τίνος ἄξιον ; Εἰπόντων δὲ οὐδενός· οὕτως ἔφη, καὶ ἡ Μαρία. Ἕως μὲν εἶχε τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῇ, τετιμημένη ἦν· ἀφ' οὗ δὲ τοῦτον ἀπέτεκεν, οὐδὲν τῶν λοιπῶν γυναικῶν διαφέρει » (100).

Ἕπεται τοιούτων προοιμίων δεινὸς κατὰ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων διωγμός. Ὁ αὐτοκράτωρ ἕτερα κροτήσας σελέντια, καὶ τὴν συναίνεσιν τῆς Συνόδου λαβών, προβάλλεται τρεῖς ὁμόφρονας στρατηγούς, τὸν Μελισσηνόν, τὸν Λαχανοδράκοντα, καὶ τὸν Μάνην, οἷς διατάσσει ῥήμασιν αὐστηροῖς τὴν ὅσον τάχιον κατάργησιν τῶν μοναστηρίων. Ἀναβολήν, ἢ μετρίασιν τὸ ψήφισμα δὲν ἐπεδέχετο. Οἱ στρατηγοὶ ἐκτελοῦσι τὸ διάταγμα, καθὼς ἐν ὥρᾳ μάχης, σαλπισθέντος τοῦ ἐμβατηρίου, ἐφορμῶσιν οἱ στρατιῶται κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Καθιδρύματα ἐπὶ πέντε αἰῶνας διαρκέσαντα, καταφύγια ἀσκήσεως, παιδείας, παρθενίας, ἄσυλα ξένων τε καὶ πενήτων, οἶκοι εὐαγεῖς ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἠχήσαντες αἴνους καὶ δόξας τῷ Κυρίῳ, συνυποβάλλονται τῷ αὐτῷ νόμῳ τῆς καταστροφῆς. Ἀποκρισιάριοι τῶν στρατηγῶν,

προπεμπόμενοι τοῖς ἡγουμένοις προστάττουσι τὴν αὐθωρεὶ τῆς μονῆς ἐκκένωσιν· τῆς δὲ διαταγῆς μὴ κατὰ τύχην εἰσακουομένης, παραχρῆμα ἡ στρατιωτικὴ δύναμις ἐνεργεῖ. Οὕτω δὲ τοῦ ψηφίσματος ἐκτελουμένου, τὰ μὲν τῶν μοναστηρίων δημεύονται, τὰ δὲ διανέμονται τοῖς στρατιώταις, ἄλλα δὲ γίνονται στρατῶνες, καὶ πολεμικαὶ ἀποθῆκαι, ἢ μεταβάλλονται εἰς φρούρια· πάντα δὲ ὁμοῦ τὰ πολύτιμα ἱερὰ σκεύη, καὶ βιβλία, καὶ κτήνη πωλοῦνται εἰς ὄφελος τοῦ δημοσίου ἢ πρὸς μισθοδοσίαν στρατοῦ, ἢ ναυπήγησιν τριήρεων (101). Καὶ λ.χ. τὴν μὲν μονὴν τῶν Δαλμάτων, πρώτιστον οὖσαν ἐν τοῖς κοινοβίοις τοῦ Βυζαντίου, δίδωσιν ὁ βασιλεὺς εἰς κατοικίαν τοῖς ἐκλεκτοῖς τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, τὰς δὲ τοῦ Καλλιστράτου, τοῦ Δίου, καὶ τοῦ Μαξιμίνου, μετ' ἄλλων παρθενώνων καὶ ἱερῶν οἴκων διαλύσας, τοὺς ἐνδιατρίβοντας μοναχοὺς συγκατέταξεν ἐν τῷ στρατῷ, εἰπὼν ὅτι «σίμβλος μέλι κατασκευαζόμενος οὐκ ἀνέχεται κηφήνων.» Οὕτω δὲ τὰ πράγματα προέβησαν, ποῦ μὲν διὰ βίας, ποῦ δὲ διὰ πειθοῦς μεταποιούμενα καὶ παραπλαττόμενα, ὥστε ἐν τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας ταύτης, οὐδὲν ἀπέμεινε μοναστήριον καθ' ὅλον τὸ θέμα τῆς Θράκης. Ὡς δὲ πρὸς τὰς εἰκόνας καὶ τὰ λείψανα, μόνον εὐάριθμοί τινες εὐσεβεῖς ἐνέμενον τηροῦντες ἐν παραβύστῳ τὰ ἔθιμα τῶν πατέρων. Τοῦθ' ὅπερ ἴσως ὁ Ζωναρᾶς αἰνιττόμενος γράφει τῇ ὑπεροπτικῇ καὶ μισοδήμῳ φράσει τῶν βυζαντινῶν λογίων, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος « ἐξέθετο δόγματα, δι' ὧν τὸν *συρφετώδη ὄχλον* ὑπέσυρεν ἕπεσθαι τῷ αὐτοῦ

φρονήματι, » φράσις αὕτη νομίζομεν, ὑποσημαίνουσα τὴν ἰδέαν λίαν ἐκτεταμένου προσηλυτισμοῦ εἰκονομαχικοῦ.

Ἡ φήμη τηλικούτου τολμήματος, τὴν ἀνατολὴν διαδραμοῦσα, κατέπληξε τοὺς ἐν Ἀσίᾳ χριστιανοὺς ἐνεποίησε δὲ φρίκην εἰς τὰ τρία Πατριαρχεῖα τῆς Ἱερουσαλὴμ, Ἀντιοχείας, καὶ Ἀλεξανδρείας, ἅπερ ἀμέσως ἀπέστειλαν ἔγγραφα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, πικρίαν πνέοντα καὶ ἀγανάκτησιν. Δὲν ἐσίγησε δὲ καὶ ὁ τότε ἐν Ῥώμῃ ἀρχιερατεύων Στέφανος Γ΄. Προσκληθεὶς οὗτος παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου διαῤῥήδην νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐργαζομένης μεταῤῥυθμίσεως, ἀπήντησε διὰ μέμψεων ἐντόνων ἀποτρέπων αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ παρακινῶν ἐν ἐπιμέτρῳ αὐτὸν εἰς ἐκστρατείαν προσωπικὴν κατ' Ἀστόλφου, ῥηγὸς Λογγοβάρδων, πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς Ἰταλίας (102). Ὡς ἐκ τούτου τινὲς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καινοτόμων ἀπεδειλίασαν. Αἱ ἐπιπλήξεις ἐκεῖναι τῶν καθολικῶν θρόνων, οἱ γογγυσμοὶ τῶν καταδιωκομένων μοναχῶν, αἱ διατριβαὶ τῶν ἀποδημησάντων ὀρθοδόξων αἵτινες εἰς εὐγλώττους σελίδας συνεῤῥαμμέναι. καὶ δογματικῷ τῷ τρόπῳ τὴν καινοτομίαν ἀνασκευάζουσαι, τὸν κλῆρον ἐπανεκάλουν εἰς τὰ προδεδογμένα, ταῦτα κατέστησαν πρὸς στιγμὴν προβληματικὴν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν προσηλύτων τὴν θέσιν τῆς Εἰκονομαχικῆς Ἐκκλησίας. « Τίνες αἱ βάσεις τῆς καινοτομίας ταύτης, ὑπεθορυβεῖτο; Ποῦ τὸ κῦρος Συνόδου Οἰκουμενικῆς; Ποῦ τοὐλάχιστον ἡ συναίνεσις τῶν ἐγχωρίων Ἱεραρχῶν; Ἐνῷ τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας μετακινοῦνται, ὁ μὲν σύλλο-

γος τῶν Ἐπισκόπων σιγᾷ πεφιμωμένος, τὸ δὲ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως μένει ἀκέφαλον.»

Τὸν ὀργασμὸν παρατηρήσαντες, καὶ τοὺς κινδύνους τῆς νεωτεριζούσης Ἐκκλησίας ἀναλογισθέντες, ἀποφασίζουσι βασιλεύς τε καὶ ἐψηφισμένος Πατριάρχης νὰ ἐνεργήσωσιν ὅ,τι οὐδ' αὐτὸς ὁ Λέων ἐτόλμησεν εἰς τὰς ἡμέρας του. Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 754, πέμπουσιν ἐκ συμφώνου συνοδικὸν προσκλητήριον τοῖς ἁπανταχοῦ Ἐπισκόποις, ἔτι δέ, τῷ Πάπᾳ καὶ τοῖς Ἀνατολικοῖς Πατριάρχαις· συγχρόνως δέ, θεσπίζοντες Οἰκουμενικῆς Συνόδου συγκρότησιν, διορίζουσι τὴν ἔναρξιν τῶν συνελεύσεων εἰς τὰς πρώτας τοῦ προσεχοῦς Φεβρουαρίου.

Τῇ 10 τοῦ αὐτοῦ μηνός, 338 θρόνοι τῆς ἐπικρατούσης Ἐκκλησίας, ὅ ἐστι σύμπας ὁ ἀνατολικὸς σύλλογος, συνευρίσκονται ἐν Βλαχέρναις, ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου. Κάθηνται, ἐκ περάτων συναθροισθέντες, Ἀρχιερεῖς Βιθυνίας, Θρᾴκης, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Ἑλλάδος, Κυκλάδων, Ἰονικῶν Νήσων, Ἰλλυρίας, καὶ πάσης χώρας ὑπαγομένης εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, ἢ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως· προεδρεύουσι δὲ Θεοδόσιος ὁ Ἐφέσου, καὶ Παστιλᾶς ὁ Πέργης. Καὶ αἱ μὲν συνεδριάσεις διαρκοῦσιν ἑπτὰ ὅλους μῆνας, ἀπὸ Φεβρουαρίου μέχρις Αὐγούστου μηνός· ἄγνωστα δὲ τὰ καθ' ἕκαστα τῶν συζητήσεων, τῶν Πρακτικῶν, κατὰ δυστυχίαν, ἀφανισθέντων ἀκολούθως ἐν μιᾷ καὶ τῇ ἀθεραπεύτῳ συμφορᾷ σὺν τοῖς ἄλλοις εἰκονομαχικοῖς ἀπομνημονεύμασι. Τοῦτο δὲ μόνον γινώσκομεν ἐκ χρονογραφικῆς μαρτυρίας, ὅτι ληξάσης τῆς Οἰκουμενικῆς ἐκείνης Συνόδου, τῇ ὀγδόῃ

τοῦ Αὐγούστου μηνὸς, πάντες οἱ ἀρχιερεῖς μιᾷ φωνῇ, παρόντος τοῦ Αὐτοκράτορος, ἀνεβόησαν « Σήμερον ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ σωτηρία τῶν χριστιανῶν, σοῦ Βασιλεῦ ἀπαλλάξαντος ἡμᾶς τῶν εἰκόνων. (103). Τοῦ δὲ Βασιλέως τότε ἀνελθόντος ἐπ' ἄμβωνος, καὶ ἀναγορεύσαντος εἰς Πατριάρχην οἰκουμενικὸν τὸν ἐψηφισμένον Κωνσταντῖνον, σύσσωμος ἡ Σύνοδος ἐξῆλθε τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰσχωρήσασα ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγορᾶς, ἀνέγνωσεν εἰς ἐπήκοον πάντων τὸν ὅρον τῆς πίστεως, εὐφημούντων καὶ ἐπευχομένων μεγαλοφώνως τῶν ὄχλων. Ἀκολούθως δὲ Σύνοδός τε καὶ λαὸς ἀνεθεμάτισαν ἅπαντας τοὺς Εἰκονολάτρας, ἐξαιρέτως τὸν ἀποβιώσαντα Γερμανὸν, Γεώργιόν τε τὸν Κύπρου, καὶ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν, τοὺς τρεῖς ὑπερμάχους τῆς παραδοσίμου λατρείας (104).

Τινὲς τῶν ἡμετέρων παρατίθενται, ὅτι μετὰ τῶν Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων τῆς Συνόδου ταύτης συνεδρίασαν, συνεζήτησαν τὸν ὅρον τῆς πίστεως καὶ συνυπέγραψαν καί τινες τῶν προϊσταμένων, μὴ ἱερωμένοι (105). Ἀπίθανον τὸ πρᾶγμα δὲν θέλει φανῇ, ὅταν προσέξωμεν εἰς τὴν φύσιν τῆς Εἰκονομαχικῆς μεταβολῆς, εἰς τὰς πρὸς τὴν ἐκλαΐκησιν ῥοπὰς τῆς ἐνεργουμένης μεταδιαιτήσεως· Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ πολλῶν ἄλλων ἀφορώντων τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος Σύνοδον θέλει μείνει αἰωνίως ἀνεπίκριτον. Τίς ὁ Ὅρος, ὃν κληρικοὶ συνάμα καὶ λαϊκοὶ συντάττουσιν ἐν τῷ τέλει τῆς παραδόξου ταύτης Βουλῆς τῆς Η', ἑκατονταετηρίδος; Πόσα τὰ κεφάλαια τοῦ Ὅρου αὐτοῦ· δν πρώτην φορὰν ἐν τῇ χριστιανικῇ πολιτείᾳ συνεπικυροῦσιν ὁμοθυμαδὸν καὶ βασιλεὺς, καὶ κλῆρος, καὶ λογάδες λαϊκοὶ, καὶ λαός; Περιεῖχον ἆρά γε τὰ κεφάλαια

πικρὰς κατὰ τῶν ἑτεροδόξων μομφάς ; Προανηγόρευον ἴσως τὰ περιβόητα ἐκεῖνα Centum gravamina, ἅπερ ἡ Δίαιτα τῆς Νουρεμβέργης ἐξέφερεν ἐπὶ Λουθήρου κατὰ τοῦ Πάπα ; Ἢ μᾶλλον, ὡς τὰ κεφάλαια τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Γραικορωμαϊκῆς Συνόδου, ἄλλο τι δὲν ἐξέφρασαν, ἢ τὴν τῆς συνειδήσεως ἠθικὴν κατάθλιψιν ;

Λίθος βαρὺς καλύπτει ἡμῖν διὰ παντὸς τὸ κατάρατον τοῦτο τῆς Νεοελληνικῆς ἀναστοιχειώσεως προβούλευμα καὶ πρακτικά, καὶ ὅρος πίστεως θέλουσι διατελέσει ἄφαντα εἰς τὸν αἰῶνα. Δὲν ἴσχυσαν ὑπὲρ τῆς μνήμης αὐτῶν οὔτε ὁ ὑπέρογκος ἀριθμὸς 338 Ἐπισκόπων, ἀντιπροσωπευσάντων ὅλην μίαν γενεὰν καὶ μίαν ἐποχήν, οὔτε τὸ φοβερὸν ξίφος τοῦ Λέοντος εἰς τὴν ζώνην τοῦ προκαθημένου βασιλέως ἐμβεβλημένον, οὔτε ἡ συνεργασία τῶν βυζαντινῶν ἀρχόντων, οὔτε, τέλος πάντων, τοῦ λαοῦ ἡ ἐπευδόκησις ! Τερηδὼν κατέτρωγε τὸ σῶμα αὐτὸ ἕως ἀπὸ γενετῆς. Ἐνῷ δὲ χαίρουσα καὶ ἀγαλλιῶσα ἡ Κωνσταντινούπολις ἀνεβόα ὅτι « ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ σωτηρία τῶν χριστιανῶν », οἱ ἐμπεπιστευμένοι τὴν ἡγεμονίαν τοῦ παρελθόντος, οἱ ἀνταγωνισταὶ παντὸς νεωτερίσματος, οἱ φύλακες τῶν παραδόσεων, οἱ τέσσαρες, λέγομεν, καθολικοὶ θρόνοι τῆς πίστεως σπεύδουσι προνοίαις τοῦ πεπρωμένου νὰ πνίξωσι τὴν φωνὴν, καὶ τὸ μὲν πρόωρον γέννημα τῆς μεσαιωνικῆς συνειδήσεως νὰ κηρύξωσι τερατοτοκίαν, τὴν δὲ συνέλευσιν νὰ στιγματίσωσιν ὡς *παράνομον συνέδριον*. Ὥρα γὰρ *διαμαρτυρήσεως* δὲν εἶχεν ἔλθει, ὡς ἐν ἡμέρᾳ προγυμνασίας ἤλπισαν οἱ τότε πατέρες μας ἐκβακχευόμενοι. Καὶ ὅμως, ἐὰν ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ῥώμη, καὶ ἡ Ἀντιόχεια, τε-

τράστιχος τοῦ παρελθόντος ὀπισθοφυλακή, ἐὰν αἱ πνευματικαὶ αὗται βασιλίδες τοῦ καιροῦ ἐκείνου, θείῳ κινούμεναι πνεύματι, ἀρνῶνται τὸ κῦρος εἰς καινοτομίαν, ἱκανὴν ἴσως διὰ τὸ πρόωρον νὰ ὑποσκάψῃ τὴν οἰκοδομουμένην ἐθνότητα, ἄν, λέγομεν, αἱ τέσσαρες ἕδραι, τὴν ὁμολογίαν ἐκείνην στηλιτεύσασαι ὡς θανάσιμον ἁμάρτημα, καταδικάζωσι τὴν Εἰκονομαχίαν εἰς κεφαλικὴν ποινήν, ὅμως ἡ περὶ σωτηρίας φωνὴ τοῦ Βυζαντινοῦ πατριαρχείου ἤχησεν ἅπαξ. Ὁ ναὸς τοῦ Λόγου, τὸ ἀκατάλυτον τῆς Σοφίας τέμενος σώζεται πρὸς μαρτυρίαν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ καλλιτεχνία κακοτέχνως τε καὶ ἀπροσφυῶς ἀνεπλήρωσεν ἔπειτ τὰς ἐπὶ Κωνσταντίνου ξεσθείσας ψηφιδωτὰς εἰκόνας (106).

Ἐπέπρωτο δὲ κατ' ἄλλον τρόπον λυσιτελεῖς ν' ἀποβῶσιν αἱ συνέπειαι πρός τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὀργασμὸς τηλικοῦτος ὁποίας ὤφειλεν ἀναγκαίως νὰ ἐπιφέρῃ παντοδαπὰς μεταβολάς! Ὁ χαρακτὴρ τῆς καινοτομίας δὲν ἦτο νῦν προσωπικός, οἷος ὑπῆρξεν ὁ τῶν προηγουμένων ἐκκλησιαστικῶν νεωτερισμάτων· δὲν ἦτον ἐπινόημα Ἀρείου τινὸς ἢ Εὐτυχίου, ἐντὸς διανοίας μεμονωμένης σχηματισθέν. Ἡ καινοτομία ἀνέκυψεν αὐτογενής, καὶ παρρησιωδῶς ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς ἐν μέσῳ τῆς ἀγορᾶς περιεπορεύθη. Διό, ἡ λαίλαψ ἀνατυρβάζει τὰ ὕδατα τῆς λίμνης ἐκ τοῦ πυθμένος, δὲν θιγγάνει ἐπιπολαίως τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς. Νέα πλήθη συῤῥέουσιν ἔκτοτε εἰς τὴν βασιλεύουσαν, καὶ ἄλλα πάλιν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐντεῦθεν ἀναῤῥέουσιν. Ἐνῷ δ' ἀφ' ἑνὸς ἡ μετοχέτευσις τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ ὁ συνεπόμενος ἀναβρασμὸς ἀναζωοῦσιν ἀμοιβαδὸν τὰ μέσα καὶ ἄκρα τοῦ βυζαντινοῦ σώματος μέλη, ἀφ' ἑτέρου ἡ κοινὴ συμ-

φορὰ καὶ κοινὴ ἀντιπολίτευσις συνοικειοῦσι τοὺς διωκομένους ὀρθοδόξους, ὥστε βαθμηδὸν αὐτοσχεδιάζεται εἶδός τι Φιλικῆς Ἑταιρείας, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἐνεργοῦσι καὶ συνακούονται διὰ κρυπτογραφίας, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ συνθήματος, ὅπερ ὁ Στουδίτης μεταδίδει συναδέλφοις τισί (107). Ἀνάζεσις δὲ τοιαύτης φύσεως δὲν ἐξέρχεται πρὸς τὴν ἀστυκὴν καὶ πολιτικὴν θεσμοθεσίαν ἀτελεσφόρητος. Βλέπομεν ἤδη τὴν δουλείαν ἀσχάλλουσαν εἰς τὰ δεσμά της καὶ ζητοῦσαν τῆς καταστάσεώς της τὴν βελτίωσιν. Ἡ δὲ μεσάζουσα τάξις τῆς κοινωνίας, αἱ συντεχνίαι, τὰ βαναυσώδη σωματεῖα, ὁ σύλλογος τῶν ἐμπόρων, ἐργοστασιαρχῶν καὶ βιομηχάνων, ἡ ταπεινὴ αὕτη καὶ ἀνεπίγραφος bourgeoisie τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὅθεν γενεαλογεῖται ὁ σήμερον ἐξαγορασθεὶς ἑλληνικὸς λαός, αὕτη καί τοι προσφυὴς οὖσα τῇ Εἰκονομαχίᾳ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν δυσαρεστουμένων ὀρθοδόξων πλαγίως καὶ ὑποκώφως παροτρυνομένη, τῶν δὲ περιστάσεων αὐθορμήτως ὠφελουμένη καὶ αὐτή, ἐγείρει τὸν τράχηλον, καὶ τὸν ἀγενῆ τινάσσουσα ζυγόν, ἐξαιτεῖται νομοθετικήν τινα μεταῤῥύθμισιν, ἥτις πραγματικῶς ἐπέρχεται εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Βασιλείου καὶ τῶν διαδόχων του. Ἐὰν δὲ περὶ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν ἀστυκῶν θεσμῶν δὲν ὑπερτερήσῃ τότε ἡ ἐλευθερία, διότι ἀπαράσκευος ἦτον εἰσέτι ὁ αἰὼν τοιούτου ἀγαθοῦ, ὑπερισχύει ὅμως ἡ Ἐπιείκεια, ἀδιαφιλονείκητον γνώρισμα τῶν *Βασιλικῶν*.

Μὴ παραλείψωμεν δὲ καί τινα ἑτέραν ἀξιαφήγητον συνέπειαν, τὴν ἐκ τῆς καταργήσεως τοῦ μοναχικοῦ τάγματος προερχομένην. Περὶ τούτου λέγομεν ἐκ προοιμίων, ὅτι εἰς ὅσα οἱ χρονογράφοι διηγοῦνται πίστιν ἀνεξέλεγκτον δὲν προσνέμομεν, διότι προφανῶς τὸν κάλαμον αὐ-

τῶν σύρει ἡ ἐμπάθεια. Ἀλλὰ τὴν διαβληθεῖσαν ἱστορίαν ἑτέρων ἐπαναστάσεων ἀναγνόντες οὐκ ἀνεπικρίτως, καὶ ἐπανάστασιν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην παραμορφωθεῖσαν τοὺς Εἰκονομαχικοὺς ἀγῶνας θεωροῦντες, μόνον ὀλίγα τινὰ παραδεχόμεθα ἐκ τῶν ἐξιστορουμένων ἀθεμιτουργημάτων της. Καί, φέρ' εἰπεῖν, παραδεχόμεθα ὡς ἀποτέλεσμα πιθανὸν τῆςτοῦ καλογηρικοῦ τάγματος καταργήσεως, ὅτι διαλυθέντων τῶν μοναστηρίων, μοναχοὶ καὶ ἀσκηταὶ ἀπέβαλον τὴν μελαμφορίαν, καὶ στολὴν ἐνδυθέντες ἔλαβον γυναῖκα· ὅτι μονάστριαι ὡσαύτως ὑπανδρεύθησαν· ὅτι καλόγηροι, τοῦ βασιλέως καὶ τῶν καθεστωσῶν ἀρχῶν καταλαλήσαντες, ἐῤῥαπίσθησαν, ἢ ἄλλως πως ἐτιμωρήθησαν. Μαρτυρίαι τοιούτου εἴδους δὲν ἀποδοκοῦσιν, ὡς ἀπίθανος προσέτι δὲν ἀποφαίνεται καὶ ἡ παρὰ τοῦ ἁγίου Θεοφάνους ἐκφερομένη ἐκείνη περὶ τῆς πανδήμου τοῦ μοναχικοῦ σχήματος ἀτιμώσεως· ὅτι, δηλαδή, τελεσθέντος ἱππικοῦ,καὶ πολλοῦ τοῦ ὄχλου συῤῥεύσαντος, τινὲς τῶν πρώην μοναχῶν παρουσιάσθησαν εἰς τὸ ἱπποδρόμιον κρατοῦντες ἕκαστος μίαν μονάστριαν καὶ μνηστὴν αὐτοῦ,εἰς ἐπίδειξιν τῆς ἤδη καταργηθείσης μοναχικῆς παρθενίας.Παραφοραὶ τοιαῦται ἐμφανίζονται δυστυχῶς κατὰ πᾶσαν δεινὴν τῆς κοινωνίας μεταβολήν. Οἱ ἱερατικοὶ τῆς Γερμανίας θεατρισμοὶ οἱ ἐπὶ Καρόλου Ε΄. συμβάντες, καὶ αἱ Γαλλικαὶ σκηναὶ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος τάχα δὲν αναμιμνήσκουσιν ὁπωσοῦν τὰς βυζαντινὰς παρεκτροπάς; Δέον, ὅμως, νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τ' ἀθεμιτουργήματα αὐτὰ δὲν ἀπέβησαν ὅλως ἀσυντελῆ. Μετὰ παρέλευσιν μιᾶς περίπου ἑκατονταετηρίδος, ὁ κλῆρος καὶ τὸ μοναχικὸν τάγμα ἐπαναλαμβάνουσι τὰ ἑαυτῶν κτήματα· ἐπανα-

κτῶσι παρὰ μὲν τῶν βασιλέων τὰ ἴδια δικαιώματα, παρὰ δὲ τοῦ λαοῦ τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἐμπιστοσύνην. Ἀλλ' ὁ ἐπανωρθωμένος οὗτος κλῆρος τῆς μεταπολιτευομένης ὀρθοδοξίας δὲν εἶναι πλέον ὁ αὐτὸς οἷος καὶ πρότερον. Ἔκτοτε, ὁ θρόνος ἰσχυροποιήθη· ὁ θρόνος τὰ συμβόλαια τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τῶν κατὰ καιροὺς βασιλέων ἀθετήσας, σχίσας τοῦ χάρτην, ὅστις ἐῤῥύθμιζε προηγουμένως τ' ἀμοιβαῖα τῆς βασιλείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας δικαιώματα, παρεχώρησεν αὐτομάτως, καὶ ὡς ἐξ οἰκείας μεγαλοδωρίας, τ' ἀπολεσθέντα προνόμια πρὸς τὸν κλῆρον καὶ τοὺς μοναχούς. Νέαι δὲ συμφωνίαι, νέον σύνταγμα προέκυψαν ἐντεῦθεν. Ἔκτοτε ὁ μὲν μονάρχης προσφέρει τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοπροαίρετον καὶ μόνιμον τὴν εὐσέβειαν, τὸ δὲ ἱερατεῖον ἀπονέμει στερεὰν πρὸς τὸν μονάρχην τὴν ἀφοσίωσιν καὶ εὐγνωμοσύνην του. Διέξελθε τὰ μετέπειτα χρονικά! Πρὸ τῆς Εἰκονομαχίας, πολλάκις ὁ κλῆρος ἀντεπολιτεύσατο τὸν μονάρχην, πολλάκις ὑπεστασίασε, πολλάκις ἀναμιχθεὶς περικεκαλυμμένως εἰς τὰ πολιτικὰ ἔστειλε τοὺς Πρασίνους ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ ἵνα καθυβρίσωσι τὸ βασιλικὸν πρόσωπον, καὶ *ἀνασκάψωσι* τοὺς ἄρχοντας. Ἀλλ' ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, ὁ κλῆρος μεταπειθόμενος ἄλλως δὲν παρουσιάζεται πλέον, ἢ ὡς κλῆρος. Ἔκτοτε ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ χαρακτὴρ γίνεται ἄφαντος. Πότε δὲ πάλιν ὁ Ἐπίσκοπος ἐμφανίζεται ἐπὶ σκηνῆς; Εἰς τὰ τέλη τοῦ μεσαιῶνος, ὅταν ἀμφοτερίζοντος τοῦ θρόνου μεταξὺ Ἑλληνισμοῦ καὶ Λατινισμοῦ, ἀποβῇ ζήτημα Ἑλληνικὸν ἅμα καὶ Εὐρωπαϊκὸν ἡ ὕπαρξις τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας.

Ἄλλως τε, ἡ κατάργησις τῶν Γραικικῶν μοναστηρίων

ὠφέλησε μᾶλλον τὴν Δύσιν, ἢ τὴν Ἀνατολήν. Ἤδη καὶ πρὸ τῆς Εἰκονομαχίας, ἕως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Κώνσταντος, ἔμαθον οἱ τῆς Ἀνατολῆς μοναχοὶ τὸν δρόμον τῆς Ἰταλίας, ὑπὸ τῶν Μονοθελητῶν διωκόμενοι, καὶ καταφυγὴν ζητοῦντες παρὰ τῷ Πάπᾳ (108). Νῦν δὲ τῶν κτημάτων στερούμενοι, καὶ εἰς στρατολογίαν ὑποβαλλόμενοι, ἐπεικτικώτερον συῤῥέουσιν εἰς Ῥώμην, ἔνθα τυγχάνοντες περιποιήσεως, εὐμενείας, προστασίας ἐπιτετηδευμένης, διανέμουσιν εἰς ἀμοιβὴν εἰκόνας, φυλακτήρια, λείψανα μαρτύρων, καὶ ἄλλα παρόμοια. Πρῶτος ὁ Γρηγόριος Γ'. ὑποδέχεται φυγάδας ἡγουμένους. Οὗτος μαθών, ὅτι οἱ Γραικοὶ οὐ μόνον *Ἡγεμόνα* τῶν Ἀποστόλων δεν ὁμολογοῦσι τὸν Πέτρον, ἀλλ' οὔτε κἂν *Ἅγιον* κράζουσιν αὐτόν, ἐκθειάζει τὴν καρτερίαν τῶν προσφύγων. Βουλόμενος δὲ νὰ δώσῃ αὐτοῖς δεῖγμα τρανὸν εὐνοίας, οἰκοδομεῖ μεγαλοπρεπῆ τινα μονήν, τὴν ὁποίαν ἀφιεροῖ ὑπὸ τ' ὄνομα τοῦ Ἁγίου Χρυσογόνου εἰς καταφύγιον Γραικῶν, καὶ εἰς τελετὴν τῆς Ἑλληνικῆς λειτουργίας (109). Τοῦτο δ' αὐτὸ πράττει ἀκολούθως καὶ Παῦλος ὁ Α'. ὅστις τὸν ἴδιον πατρικὸν οἶκον εἰς μοναστήριον Ἁγίου Σιλβέστρου μεταβαλών, καὶ εἰσοδήμασι πλουτίσας, τοῦτον διὰ Βούλλας συνοδικῆς παρὰ πάντων τῶν Καρδιναλίων ὑπογραφείσης, καὶ γράμμασιν ἑλληνικοῖς φερούσης τὴν μνήμην τοῦ θεμελιωτοῦ, δωρεῖται ἐν ἔτει 761 τοῖς ἀδιακόπως εἰς Ῥώμην παρεπιδημοῦσι Γραικοῖς (110).

Βαθμηδὸν δὲ τοσοῦτον ηὔξησεν ὁ ἀριθμὸς τῶν παρεπιδήμων, ὥστε καὶ ἕτερα κοινόβια ἠναγκάσθησαν οἱ Πάπαι νὰ κτίσωσιν ὑπὲρ αὐτῶν (111). Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ τοῦ Ἁγίου Σάββα, τοῦ Ἁγίου Ἀλεξίου, τοῦ Ἁγίου

Γρηγορίου, τῆς Θεοτόκου, καὶ ἄλλα τινὰ, ἐν οἷς οἱ Γραικοὶ ἐπ' αἰῶνας ἐτήρησαν τὰ πάτρια ἔθιμα καὶ τὴν ἑλληνικὴν φωνήν. Εἰς μνημόσυνον δὲ τῆς ἐποχῆς σώζεται εἰσέτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ μονῇ ἡ εἰκὼν τῆς Θεομήτορος, αὐτὴ ἥτις ὑπὸ τῶν προσφύγων ἐξ Ἑλλάδος ἐκομίσθη τότε ἅμα τῇ ἀχειροποιήτῳ εἰκόνι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, τῇ πάλαι ἀποσταλείσῃ τῷ βασιλεῖ Αὐγάρῳ. Παρὰ πόδας τῆς εἰκόνος ἀναγινώσκεται ἑλληνιστὶ ἡ ἐπιγραφή· *Θεοτόκῳ ἀειπαρθένῳ*. Ἕτερον δὲ στῖφος μοναχῶν συνεπείᾳ τοῦ δευτέρου διωγμοῦ, παραγίνεται εἰς Ἰταλίαν τῷ 817· καθ' ὃν καιρὸν ὁ Πασχάλης Α'. ἀπονέμει τοῖς φυγάσι τὸ λαμπρὸν μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Πραξέδου, ἵνα, κατὰ τὴν φράσιν Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου, « diu noctuque græcæ modulationis psalmodia laudes omnipotenti Deo, sanctis que illis ibidem quiescentibus sedulo persolverent (112). Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου τοσοῦτον τὰ Γραικικὰ μοναστήρια πολλαπλασιάζονται ἐπὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν, ὥστε εἴκοσιν Ἕλληνες ἡγούμενοι ἀπολαμβάνουσι τὸ προνόμιον τοῦ περικυκλοῦν τὸν Παπικὸν θρόνον ἐν ὥρᾳ Πατριαρχικῆς λειτουργείας.

Ἀλλὰ καὶ δευτέραν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ ἱστορηθεῖσαν, ὡς ᾄδεται, ἄγουσιν εἰς Ῥώμην περὶ τὸ 750 ἔτος ἑλληνίδες μονάστριαι, καταλιποῦσαι τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τὴν μονὴν, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Πάπα καταφυγοῦσαι. Ὁ τότε ἀρχιερατεύων Ζαχαρίας ταύτας ὑποδεχθεὶς, μεταβάλλει τὴν Μονὴν τοῦ Κάμπου Μαρτίου εἰς ἑλληνικὸν παρθεναγωγεῖον, ἔνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λειψάνοις ἱεροπρεπῶς ἐναποτίθεται καὶ τὸ σῶμα Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ (113). Αἱ δὲ ἑλληνίδες

συνιστῶσιν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ γυναικεῖον παιδευτήριον, ὅπερ διαπρέπει ἐπὶ σεμνότητι καὶ ἱερομαθείᾳ ἐφ' ὅλης ζωῆς των. Μετὰ τὴν ἀποβιώσίν των, ὅμως, αἱ μαθήτριαι ἰταλίδες, ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ τάγματος μεταβᾶσαι εἰς τὸ λατινικὸν τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου, ἀπώλεσαν τὴν ἀνάμνησιν τῆς πρώτης καθιδρύσεως.

Κατὰ τὰς συμφώνους μαρτυρίας τῶν Δυτικῶν, ἐκ τῶν προσφύγων τούτων Ἑλλήνων, οἱ μὲν διῆγον βίον ἁπλῶς ἀσκητικὸν, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον καὶ ἐν ἁγίοις κατετάχθησαν, οἱ δὲ, λογιώτεροι ὄντες, εἰσήγαγον ἐν Ἰταλίᾳ τὸν ἔρωτα τῆς παιδείας, καὶ ἐδίδαξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα πρὸς μαθητὰς διαφερόντως εὐδοκιμήσαντας. Διαπρέπει δὲ μεταξὺ τῶν πρώτων ὁ Ἅγιος Σάββας ὁ νεώτερος, ἀποβιώσας ἐν Ῥώμῃ τῇ 5 Φεβρουαρίου 995, ἐφάμιλλος τῶν ἀρετῶν τοῦ προακμάσαντος Ἀββᾶ Πέτρου ἐκείνου, ὃν ὁ Ἀδριανὸς Α'. ἀπέστειλε τῷ 787 ἐπίτροπον Ῥωμαϊκὸν εἰς τὴν Β'. Οἰκουμενικὴν Σύνοδον Νικαίας. Οἱ δὲ πεπαιδευμένοι τῶν μοναχῶν, εὑρόντες τὸν Ἰταλικὸν κλῆρον πάντως ἀνεπιστήμονα καὶ ἀπειρόκαλον (114), τὰς δὲ πόλεις ἐλλειπεῖς βιβλίων, διέδοσαν εἰς Ῥώμην, εἰς Νεάπολιν, εἰς Καλαβρίαν, εἰς Σικελίαν τὴν γνῶσιν τῆς ἑλληνίδος, μετεγλώττισαν δὲ τινὰς τῶν ἀνατολικῶν Πατέρων, καὶ ἄπειρα βιβλία τῆς πολυθεϊκῆς καὶ χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἐκαλλιγράφησαν. Τούτων μαθηταὶ ὑπῆρξαν οἱ δύο ἑλληνισταὶ Ἰωάννης ὁ Διάκονος, καὶ Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκάριος· εἰς τούτους δὲ τοὺς πρόσφυγας ὀφείλεται προσέτι ἡ καθίδρυσις ἀκαδημίας τινὸς ἐν Βενεβενδῷ, ἔνθα, μαρτυρίᾳ τοῦ ἀνωνύμου Σαλερνιτανοῦ (115), «τριάκοντα δύο φιλόσοφοι συνήκμασαν, ὧν διασημότερος ὁ Ἰλ-

δέριχος.» Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὰ ἱερὰ καὶ ἐγκύκλια μαθήματα ἀναθάλλουσιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ ἐγχώριος κλῆρος φιλογραμματεῖ, αἱ ἐκκλησίαι ἠχολογοῦσιν ἑλληνικὰς ψαλμῳδίας, τὰ σχολεῖα γέμουσι μαθητῶν, φιλόσοφοι πλατωνίζοντες, ἢ ἀριστοτελίζοντες προαπαντῶσι τὸν αἰῶνα τῆς Φλωρεντινῆς Ἀκαδημίας. Ἑλλήνων τε δὲ καὶ Ἰταλῶν ὁμοθυμαδὸν συναγωνιζομένων εἰς τὴν ἐξευγένισιν τῆς χώρας, αἱ ἐθνικαὶ διακρίσεις πολλάκις ἐν ταῖς βιογραφίαις διαλείπουσι. Τίς δὲν γινώσκει τὴν ἀδιάκοπον σειρὰν τῶν ἑλληνιστῶν, καὶ λατινιστῶν ἥτις ἀπὸ τοῦδε ἀρχομένη ἥκει μέχρι ΙΕ΄. ἑκατονταετηρίδος, εἰς ἀπάντησιν τῶν Βησσαριώνων καὶ τῶν Λασκάρεων; Τὰς ἀρχιεπισκοπικὰς, καὶ ἡγουμενικὰς ἕδρας τῆς Ἰταλίας, ἐφ' ὧν ἐκάθησαν πρότερον ἄνδρες ἀγράμματοι, σεμνύνουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος σοφοὶ, ἢ ἕλληνες τὸ γένος, οἷον ὁ Φιλάγαθος Πλακεντίας, ὁ Νεῖλος Γροτταφεῤῥάτας, ὁ Χρυσόλαος Μεδιολάνων, ὁ Βαρλαὰμ Ἱεράκης, ἢ ἑλληνίζοντες, ὡς ὁ Λιουτπράνδος Κρεμώνης, ὁ Πισσαῖος Ἰωάννης, καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί τε καὶ λαϊκοὶ, τῶν ὁποίων ἐπισταμένως μνημονεύει ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἑλληνοϊταλικῆς φιλολογίας (116). Ἐντεῦθεν δ' ἄρχεται καὶ ἡ σύστασις βιβλιοθηκῶν ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ὑδροῦντι, ἐν Μεσσήνῃ, Πατήρῃ, Βενετίᾳ, ὅθεν τὰ σπουδαιότερα τῶν κλασικῶν συγγραμμάτων ἐξέρχονται εἰς τύπον ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἀνθρωπίνου ἐνεργείας. Τὰ σπέρματα τοῦ ἑλληνισμοῦ πίπτουσιν αὖθις εἰς εὔγονον γῆν, καρποφοροῦσι δευτέραν φορὰν, μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Πλουτάρχου, ἡ ἑλληνικὴ φιλομάθεια, ἀποδημοῦσα, καθωραΐζει τὴν Ῥώμην, προκαλεῖ τῆς δικνείας τὴν

ἀναπτέρωσιν. Ἕπεται δὲ ἡ τρίτη καὶ λαμπροτέρα μετανάστασις ἐπὶ Ὀθωμανῶν, ἡ συμβᾶσα μεταξὺ Γουττεμβέργου, Κολόμβου, Λουθήρου, Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων, καὶ Γαλιλαίου. Οὕτως, οἱ τρεῖς μέγιστοι διωγμοὶ τοῦ πολυπαθοῦς γένους ἡμῶν χαράττουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ τρεῖς βαθμιαίας περιόδους ἀναγεννήσεως.— Ἀλλ' ἐκτρεπόμεθα τοῦ σκοποῦ. Ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Κωνσταντίνου.

Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ φροντίδες δὲν ἀπέτρεψαν τὸν Κωνσταντῖνον ἀπὸ τῶν πολεμικῶν καθηκόντων, εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν ὁποίων τὰ μάλιστα προέκοψεν. Ἂν δὲ τὴν δόσιν τῶν ὕβρεων καὶ λοιδοριῶν μετριάζοντες οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι (117), εἶχον μετὰ πλείονος ἐπιστασίας ἐγκαταχωρίσει τὴν λεπτομέρειαν τῆς στρατιωτικῆς τοῦ βασιλέως τούτου πολιτείας, σήμερον ἡμεῖς ἠθέλομεν εἶσθαι εἰς κατάστασιν νὰ ἐκτιμήσωμεν ἀκριβέστερον καὶ τὴν περὶ τοὺς πολέμους διαγωγήν του. Γνωστὸν, ὅμως, ὅτι τὸν βίον εἰς ἀγῶνας ὁ Κωνσταντῖνος κατ ἀναλώσας ἑπτάκις κατὰ βαρβάρων ἐξεστράτευσε, τρὶς μὲν ἐν ἀρχῇ κατὰ Σαρακηνῶν, τετράκις δ' ἐφεξῆς κατὰ Βουλγάρων. Ἐξῆλθε μὲν κατ' Ἀράβων τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας του, ἐξῆλθε δὲ καὶ τῷ πέμπτῳ κατὰ τῶν αὐτῶν, ὅτε τὴν Γερμανίκειαν παραλαβὼν καὶ νικήσας, ἐπεστράτευσε πρὸς Δουλιχίαν καὶ Ἀσσυρίαν, ἐνῷ ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ κατέθραυε τὸν ἐχθρικὸν στόλον ἐν τῷ λιμένι Κύπρου καὶ πάντας ἔσφαζε τοὺς Ἄραβας, τρεῖς μόνους διὰ τὸ μήνυμα ἐλευθερῶν. Τῷ δὲ ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας του πάλιν κατὰ Σαρακηνῶν ἐξελθὼν, παρέλαβε τὴν Θεοδοσιούπολιν καὶ τὴν Μελιτηνὴν, καθ' ἣν περίσταςιν

πάντας τοὺς ἐκεῖ βαρβάρους αἰχμαλωτίσας ἐτέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει θρίαμβον δημοχαρέστατον.

Ἀλλ' ὁ πόλεμος ὁ Βουλγαρικὸς δὲν ἀπέβη ἐπιτυχὴς, ὅσω ὁ πρότερος κατ' Ἀράβων. Τετράκις ἀπὸ Θράκης ὁ Κωνσταντῖνος ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν ὠμῶν ἐκείνων γειτόνων του, ἢ ἄπρακτος ὑπέστρεψεν, οὐδὲν ἀποτελεσματικὸν κατορθώσας, ἢ μόνην τὴν εἰρήνην ἐπέβαλεν. Καὶ ὅμως, ἂν ἅπαξ δὲν ἐπέτυχε νὰ κατατροπώσῃ τοὺς ἀγρίους ἐκείνους λαοὺς, οἵτινες ἦκον εἰς τοσοῦτο τόλμης, ὥστε πολιορκῆσαι καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἀναντίῤῥητον, ὅτι ἀναχαιτίσας τὴν ὁρμὴν αὐτῶν διὰ συνεχῶν ἐπιθέσεων, καὶ οὕτως ἀπαλλάξας τὴν Ἑλλάδα ἐξ ἐπικειμένης εἰσβολῆς, προητοίμασε τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ στάδιον ἔνδοξον καὶ εὐδρομώτερον εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν βαρβάρων.

Ἀξιόλογον δὲ χαρακτήρισμα τῆς ἐποχῆς, καὶ ἰδιαιτέρως τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου, καθιστῶσιν αἱ συμβαίνουσαι νῦν ἀποικίαι, καὶ μετοικεσίαι, καὶ μετανατεύσεις κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Ὁ πληθυσμὸς, ἐξαιρέτως ὁ τῆς Θράκης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ μέγα μέρος ἀνακαινίζεται, τοῦθ' ὅπερ πιθανῶς συμβάλλει εἰς τὰς παρεπομένας ἠθικὰς τῆς χώρας τροπάς. Διότι τοῦ θέματος τούτου ὑπὸ Βουλγάρων ἀναστατωθέντος, ὁ βασιλεὺς μετοικεῖ Σύρους τε καὶ Ἀρμενίους οὓς ἤγαγεν ἀπὸ Θεοδοσιουπόλεως καὶ Μελιτινῆς· αὐτοὺς δ' ἐξασκῶν εἰς τὰ τοῦ πολέμου, ἀντέταξε κατὰ βαρβάρων ὡσεὶ φραγμόν. Τῶν δὲ κατοίκων τῆς βασιλευούσης ὀλιγωθέντων ἐκ τοῦ διωγμοῦ, καὶ τοῦ θανατικοῦ, παμπληθεῖς οἰκογενείας μετεκόμισεν ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἐξ Ἑλλάδος, καὶ τῶν

παρακειμένων (κατωτικῶν ;) μερῶν, αἵτινες ἐν τῇ Πόλει πανοικεὶ κατασταθεῖσαι κατεπύκνωσαν αὐτήν (118).

Ἡ περὶ καταπυκνώσεως φράσις εἶναι τοῦ Θεοφάνους, οὗ ἡ μαρτυρία συμφωνεῖ πρὸς τὴν τοῦ Νικηφόρου, γράφοντος, ὅτι « ὁ Κωνσταντῖνος τὴν ἀνοίκητον σχεδὸν ἤδη γεγονυῖαν Πόλιν κατοικίζει, ἐκ τῶν χωρῶν καὶ τῶν νήσων τῆς ὑπὸ Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας λαῶν πλήθη μετάγων.» Ἀναφέρομεν τοὺς λόγους τῶν συγχρόνων τούτων ἱστορικῶν, ἐπειδὴ ἐντεῦθεν συνάγομεν τὴν ἀθησαύριστον, ὡς ἡγούμεθα, μέχρι τοῦ νῦν πληροφορίαν, ὅτι κατὰ τὴν παροῦσαν ἑκατονταετηρίδα λαός, πάντως ἑλληνικὸς τὴν πατρίδα, ἀνακαινίζει τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἵας δ' ἐνδεχομένως κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς μεταβολὰς ἐπιφέρει εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς μεγαλοπόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας ἀνακαινισμὸς τοσοῦτος, τοῦτο πᾶς ἕκαστος θέλει συμπεράνει, ὅταν ἐπιμελῶς προσεπέλθῃ τὰς ἐπικρεμαμένας τοῦ Βυζαντίου περιπετείας, καὶ μελετήσῃ τὸ τέλος τῆς Ἰσαυρικῆς δυναστείας, τ' ἀνακτορικὰ ταύτης τολμήματα συνδυάζων πρὸς τὴν συμβᾶσαν μεταστοιχείωσιν τοῦ πληθυσμοῦ. Πῶς γὰρ ἄλλως, ἢ διὰ τῆς μετασυνθέσεως τῆς Πόλεως, καὶ τῆς ἐντεῦθεν συνεπομένης κοινωνικῆς τροπῆς θέλομεν ἐξηγήσει τὸ πρωτοφανὲς ἐν τῇ Βυζαντίδι συμβὰν ἐκεῖνο τῆς στέψεως τοῦ βασιλόπαιδος Κωνσταντίνου, τελευταίου τῶν Ἰσαύρων, καθ' ἣν περίπτωσιν παρέχουσι τὰ πιστὰ τῇ βασιλείᾳ οὐ μόνον ἡ Σύγκλητος καὶ ὁ Πατριάρχης, ὡς ἔθος ἀνέκαθεν ἦν, ἀλλὰ περιπλέον οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σύμπαντα τὰ δημώδη σωματεῖα τῆς βασιλευούσης, διὰ τῆς ἑαυτῶν ὁρκοδοσίας ἐπικυροῦντα τὴν πί-

στιν τῶν ἀρχόντων, καὶ συνεγγυώμενα τῆς δυναστείας τὴν ἀσφάλειαν; Ὁ χρονογράφος διηγεῖται τὸ περιστατικὸν ἐμπαρόδως τε καὶ λακωνικῶς· ἡμεῖς, ὅμως οἱ διαμελετῶντες τὰ τῆς βασιλείας τῶν Ἰσαύρων, εἰς τὴν σύντομον ἐκείνην διήγησιν ὕλην σκέψεως εὑρίσκομεν οὐκ ἀσήμαντον. Καὶ ἐπειδὴ πρόκειται λόγος περὶ Εἰκονομαχικῆς τελετῆς, ἀσμένως ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ τῆς Εἰκονομαχικῆς περιόδου ἀφιεροῦμεν ὀλίγας λέξεις εἰς τὴν περιγραφὴν ἑνὸς τῶν μᾶλλον ἐκτάκτων φαινομένων τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας μας.

Ἦν ἡμέρα μεγάλης Παρασκευῆς τοῦ ἔτους 776, ἡμέρα καθ' ἣν πρὸ τῆς Εἰκονομαχίας ἐν κεκανονισμένῃ πομπῇ καὶ παρατάξει ἐψάλλοντο αἱ ὧραι ἐντὸς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἀδομένου τοῦ συνήθους Πολυχρονίου, ὁ αὐτοκράτωρ προσερχόμενος τῷ ἁγίῳ βήματι, ἠσπάζετο τὰς εἰκόνας, εἶτα δ' ὑποστρέφων κατελάμβανε τὸν θρόνον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲ παρὰ τοῦ Πριμμικηρίου δεχόμενος τὸ σκῆπτρον, ἠκροάζετο τῶν Τροπαρίων, ψαλμῶν, Προφητειῶν, Εὐαγγελίων, καὶ λοιπῶν ἀναγνωσμάτων, ὅσα διέταξεν ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὰς σοβαρὰς τοῦ πάθους τελετάς. Τῇ δ' ἐπαύριον, ἤγουν εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ μεγάλου Σαββάτου, πάλιν ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ Πατριάρχου προσήρχετο· ὤφειλε γὰρ νὰ παρευρεθῇ τῇ ἐκτελέσει συνηθείας τινός, σήμερον ἔτι σωζομένης. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἀποστόλου, καὶ τονιζομένου τοῦ «Ἀνάστα ὁ Θεός,» οἱ ἀναγνῶσται τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας συνεσώρευον φύλλα δάφνης ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἅπερ εἰς σημεῖον δόξης ἀναστασίμου πατοῦντες, ἐσκόρπιζον καθ' ὅλον τὸν ναόν, ἐνῷ μετὰ τῶν ψαλτῶν ὁ λα-

ὡς συνεψαλμῴδει τὸν παιᾶνα τῆς Ἀναστάσεως. (119).

Οὐδὲν τοιοῦτον ἐπὶ τοῦ νῦν. Τὰς εἰκονικὰς καὶ δραματικὰς παραστάσεις τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας παραστάσεις ἑτέρας φύσεως διαδέχονται. Αὐτοκράτωρ τε καὶ Πατριάρχης, Σύγκλητός τε καὶ Λαὸς, ἀντὶ τοῦ διελθεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάθους ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ, συναπαντῶνται εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον πρὸς ἐκτέλεσιν πανηγύρεως τινος πολιτικῆς. —Οἱ δῆμοι τῆς Πόλεως, αἱ συντεχνίαι τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν περιχώρων, ὄχλοι πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν βασιλεύουσαν συῤῥεύσαντες, συνήρχοντο ὑπὸ τ' ἀνάκτορα, ἐξαιτούμενοι, ἵνα ὁ Λέων ἀναγορεύσῃ βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ, βεβαιοῦντες δὲ ἄλλον αὐτοκράτορα νὰ μὴ δεχθῶσι πλὴν αὐτοῦ, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ σπέρματος αὐτῶν. Ὁ Λέων, τῇ αἰτήσει τοῦ πλήθους ἀρεσκόμενος, ὁμολογεῖ χάριτας τῷ συναθροισθέντι λαῷ· καταβὰς δὲ τῶν ἀνακτόρων, καὶ δημοτικῷ τῷ τρόπῳ ὑπὸ τῶν δημάρχων προηγούμενος εἰσέρχεται εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον ἵνα παραλάβῃ πάνδημον ἐκεῖ τὴν ὁρκοδοσίαν. Καὶ τρόπος καὶ τόπος τῆς πράξεως ἦσαν πάντως ἀντίθετα πρὸς τὴν πατροπαράδοτον βυζαντινὴν ἐθιμοταξίαν. Ἀλλὰ δὲν περιωρίσθη εἰς τὸ ἀπρεπὲς τοῦ τόπου ἢ τῆς ἐθιμοταξίας παραβίασις. Ἐνῷ ὁ κανὼν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἀπένειμε τὸν ὅρκον τῆς ἐμπιστοσύνης πρὸς τρεῖς μόνας τάξεις, τοὺς Συγκλητικούς, τοὺς στρατηγοὺς καὶ τὸν Πατριάρχην, τάξεις ἀντιπροσωπευούσας κατ' ἰδίαν τὸν λαόν, τὸν στρατόν, καὶ τὸν κλῆρον, ἡ ἐθιμοταξία τῆς ἡμέρας, θραύουσα κανόνας καὶ παραδόσεις, συμπεριλαμβάνει ἐν τῇ ὁρκοδοσίᾳ καὶ τοὺς Δημάρχους τῆς Πόλεως, καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν βαναύσων

σωματείων, τοῦθ' ὅπερ καθίστα τὴν ἀντιπροσωπείαν τῆς Συγκλήτου λίαν προβληματικὴν, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, εἰς τὴν ἔμμεσον ἀντιπροσωπείαν ταύτην ἀντικαθίστα τὴν ἄμεσον καὶ γενικωτέραν ἀντιπροσώπευσιν τῶν Σωματαρχῶν. Κατὰ τοὺς λόγους τοῦ χρονογράφου, «ὤμοσαν ἅπαντες, οὐχ οἱ τῆς Συγκλήτου Βουλῆς, καὶ οἱ τοῦ στρατεύματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ δημώδης ὄχλος, καὶ ἔμποροι, καὶ οἱ τῶν ἐργαστηρίων προεστήκεσαν, καὶ ἔγγραφα περὶ τούτων ἐξέθεντο.» (120). Τῇ δὲ ἐπαύριον, ἥτις ἦν ἡμέρα μεγάλου Σαββάτου, ὁ Λέων ἐξέρχεται εἰς τὸ Τριβουνάλιον τῶν 19 Ἀκουβίτων, ἔνθα προβάλλεται Νωβελίσσιμον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Εὐδόκιμον, τοῦ ἑτέρου ἀδελφοῦ του Ἀνθίμου ὄντος ἤδη προβεβλημένου παρὰ πατρός. Εἶτα δὲ προσερχόμενος ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ σὺν τῷ νέῳ Κωνσταντίνῳ, τῷ Πατριάρχῃ, καὶ τῷ παρακολουθοῦντι λαῷ, καὶ ἀναβὰς ἐπ' ἄμβωνος, τάδε ἀγορεύει τοῖς περιεστῶσιν. «Ἰδοὺ, ὦ ἀδελφοὶ, τὴν αἴτησιν ὑμῶν πληρῶ, καὶ δωροῦμαι ὑμῖν τὸν υἱόν μου εἰς βασιλέα· ἰδοὺ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς χειρὸς τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν προσλαμβάνετε!» Οἱ δὲ μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἐβόησαν λέγοντες «ἀντιφώνησον ἡμᾶς, υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐκ τῆς χειρός σου παραλαμβάνομεν τὸν κύριον Κωνσταντῖνον εἰς βασιλέα, τοῦ φυλάττειν αὐτὸν καὶ ὑπεραποθνήσκειν αὐτοῦ!» Τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ τῆς Ἀναστάσεως, ὥρᾳ αὐγῆς, ἀντὶ τοῦ προσελθῆναι εἰς τὴν Λειτουργίαν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Πατριάρχης ἐπανέρχονται εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον. Πρᾶγμα δὲ παράδοξον, καὶ καθόλου καινοφανές! Ἁγίας τινος Τραπέζης ἐνταῦθα στηθείσης (151) ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ ὁ Πατριάρχης ποιεῖ εὐχήν·

Τούτου δὲ γενομένου, ποῦ ὁ τῆς Ἐκκλησίας ἀρχηγὸς στέφει τὸν λαοπρόβλητον Κωνσταντῖνον εἰς βασιλέας παράδοξον! Ἐπὶ τῆς παλαίστρας τῶν Δήμων τοῦ Βυζαντίου, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἱπποδρομίου, Δημάρχων, καὶ Σωματαρχῶν εὐφημούντων ἀντὶ ἱερέων καὶ ψαλτῶν.

Καταχωρίζομεν τὴν εἰκόνα ταύτην, μᾶλλον ὡς ἀνωμαλίαν χαρακτηριστικὴν τῆς Εἰκονομαχικῆς περιόδου, ἢ ὡς συμβὰν σπουδαίας ἐπενεγκὸν συνεπείας ἐπὶ τῇ πολιτικῇ διαίτῃ τοῦ γένους μας. Ἡ συναπάντησις τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ, ἥτις ἀλλαχοῦ τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης καὶ εἰς χρόνους, ἄλλως τε, μεταγενεστέρους, εἶναι γεγονὸς μεστὸν σημαντικότητος, δὲν ἐπέχει ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰμὴ σχετικήν τινα καὶ πρόσκαιρον ἀξίαν. Ἐκεῖ, ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν τιμαριούχων, παρεμβαλλομένη συνήθως μεταξὺ μονάρχου καὶ τοῦ χύδην λαοῦ, νῦν μὲν ἐντεῦθεν ῥέπουσα, νῦν δ' ἐκεῖθεν κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὸ συμφέρον της, ἐτήρησε διαρκῆ καὶ ζωηφόρον τὴν ἅμιλλαν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς πολιτείας, παρέτεινε τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν κοινωνικῶν στοιχείων, καὶ πολλάκις δι' ἐπιμόνου ἀντιπολιτεύσεως ἠνάγκασε τὸ στέμμα ἢ νὰ παραχωρήσῃ νέα καὶ πραγματικὰ δικαιώματα πρὸς τὸν λαόν, ὅπως οὕτως ἑλκύσῃ αὐτὸν εἰς βοήθειάν του, ἢ νὰ παρατείνῃ τὴν ἰσχὺν τῶν ἤδη δοθέντων δικαιωμάτων. Παρ' ἡμῖν ὅμως τὸ μεταίχμιον τοῦτο τῆς ἀριστοκρατίας ὁρμητήριον, ὁ ἀναγκαῖος σύνδεσμος τῆς μοναρχίας καὶ τοῦ λαοῦ, οὔτε ὑπῆρξεν ἀληθῶς, οὔτε διόλου ἐμεσολάβησε. Μηδενὸς δὲ κρίκου συνδυαστικοῦ ἁρμόζοντος τὴν βασιλείαν πρὸς τὸν δῆμον, μὴ οὔσης στάθμης τινὸς εἰς τὸ βαστάσαι τὴν ἰσοῤῥοπίαν

ἀναμέσον τῶν δύο ἄκρων τῆς κοινωνίας, χάσμα διέστειλεν ἀδιαλείπτως τὴν ῥωμαϊκὴν ἑνότητα ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς οὐσίας. Ὅθεν ἡ πλάστιγξ τῆς πολιτείας, ὑπὸ ἰδιοτελείας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παρωθουμένη, νῦν μὲν αἰφνιδίως ἔῤῥεψε πρὸς τὰ ἄνω, ἄλλοτε δ' ἀποτόμως ἔῤῥεψε πρὸς τὰ κάτω, διὰ τῶν συνεχῶν αὐτῶν ἀναβάσεων καὶ καταβάσεων διαρκές τι πλεονέκτημα μήτε πρὸς τὸν μονάρχην παρασχοῦσα, μήτε πρὸς τοὺς ὑποκειμένους λαούς. Ἐντούτοις ἐρωτῶμεν· Τίς ποτε ἤθελεν ἀποβῆ ἡ πολιτεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἂν κατὰ τύχην ὁ φεουδαλισμὸς ἀρχῆθεν ἐνεκεντρίζετο εἰς τὸ σῶμά του; Πόθεν, τούτου δοθέντος, ἤθελε κατὰ προτίμησιν κλίνει ἡ τάξις τῶν ἰθαγενῶν τιμαριούχων πρὸς τὸν θρόνον, ἢ πρὸς τὸν λαόν; Ἤθελεν ἴσως διαρκέσει ἡ ὕπαρξις τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὅσον χρόνον διήρκεσε πραγματικῶς, ἢ μᾶλλον θρόνος τε καὶ σύσσωμος ἡ πολιτεία εἰς δουλείαν ἀνεξαγόραστον ἤθελον συμβυθισθῆ κατά τινα πολιορκίαν Περσικήν, ἢ Ἀραβικήν, ἢ Βουλγαρικήν; Ἐν δὲ τῇ περιπτώσει ὅτι ὁ θρόνος ὑπερβαίνων τοὺς κινδύνους καὶ τὰς ἀνωμαλίας τῆς φεουδαλικῆς διαίτης, ἐσώζετο, ἤθελεν, ὅμως, ὁ μονάρχης εὐκαιρεῖ τοσοῦτον, ὥστε συντάττειν θεολογικὰς διατριβάς, στιχουργεῖν ἐξαποστειλάρια, ἀντίφωνα, τροπάρια, καὶ μελίζειν ὕμνους διὰ τὰς ἀγρυπνίας; Ζήτημα τελευταῖον· ἂν ἡ βοηθείᾳ τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος πρώϊμος τῶν Ἑλλήνων ἐκλαΐκησις ὑπέσκαπτε τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑνότητος τὰς ῥίζας, μέχρι τίνος ἤθελον περισωθῆ καὶ εἰς τὸν νεώτερον κόσμον μεταβῆ ἡ ἑνότης καὶ ἡ ὁλομέλεια τοῦ γένους μας; — Πρόχειρον τὴν ἀπάντησιν δὲν ἔχομεν εἰς ἐρωτήματα τοιαῦτα. Ἐνομίσαμεν, ὅμως, καὶ

φρονήσομεν ἄχρις ἐναντίας ἀποδείξεως, ὅτι ὁ ἀλλαχοῦ εὐδοκιμήσας φεουδαλισμός, σημεῖον βαρβαρότητος προηγουμένης, ἤθελε, προερχομένου τοῦ χρόνου, ἀποβῆ ἐξωλέστατος πρὸς λαὸν δημοκρατικὰς παραδόσεις ἐγκρατοῦντα, καὶ εἰς ἄλλην ἴσως αἰτίαν τὴν ὕπαρξιν καὶ σωτηρίαν του μὴ ὀφείλοντα ἢ εἰς τὸ χάσμα τὸ διαρκῶς, ἢ τοὐλάχιστον συχνότατα χωρίσαν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ μονάρχου. Ὁ Ἕλλην δὲν ἐγνώρισε κατὰ τὴν πολυχρόνιον ὁδοιπορίαν του τὸν βυθόν, ὅστις δυσμόθεν Εὐρώπης διέστειλε τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα τοῦ τιμαριούχου, τοῦτον δὲ πάλιν διέστειλε τοῦ ὑποχειρίου καὶ δυσγενοῦς δουλαρίου. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χάσμα τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος εἶναι καὶ ἁπλοῦν συγχρόνως καὶ εἰκονικόν· εἶναι γνήσιον προϊὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνορρωμαϊκῆς κοινωνίας, ἑκουσίως καὶ χωρὶς περισπασμῶν τεθειμένης ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐνέργειαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ χάσμα αὐτὸ δὲν ἦτο ἐνταῦθα πολλαπλοῦν ὡς ἀλλαχοῦ, διὰ τοῦτο οὔτε ἐκερμάτιζε τὴν ὑπήκοον ὁμάδα εἰς πλείονας καὶ ἀνίσους τάξεις· διέστελλεν ἁπλῶς τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ὅθεν ἐνώπιον τῆς Ῥωμαϊκῆς μεγαλειότητος, ἣν ὁ μονάρχης ἐνεδύετο, ἦσαν πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ πολῖται ἴσοι μὲν ἐκ γενετῆς, ἴσοι δὲ καὶ κατ' ἀξίωσιν. Ἐὰν δὲ πρὸς τούτοις συλλογισθῶμεν, ὅτι ὁ βυζαντινὸς μονάρχης δύναται διὰ λόγους πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς νὰ θεωρηθῇ ἐπί τινας περιόδους κατ' ἐκλογὴν μᾶλλον ἢ κατὰ κληρονομίαν ἀναγορευόμενος, δὲν θέλομεν μεγάλως ἁμαρτήσει τὸ βυζαντινὸν πολίτευμα κρίνοντες κρᾶμα βασιλικῆς καὶ δημοκρατικῆς διαίτης, ὁπωσδήποτε δὲ σύστημα τῆς μετὰ Χριστὸν γενικῆς ἱστορίας ἰδιότροπον καὶ ἀξιοσπούδαστον.

Ὡς ἐκ τούτου, ματαιοπονία δὲν εἶναι ἡ μελέτη τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ὑπὸ παντοδαπῶν αἰτίων παραναγκαζόμενον ὑφίσταται τὸ πολίτευμα αὐτὸ τὰς καιριωτάτας μεταβολάς, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς χριστιανωσύνης πολιτευμάτων συνυπακούει εἰς τὸν νόμον τῆς ἀναμορφώσεως. Εἴδομεν πνεῦμα νεωτερισμοῦ παρεισδύον εἰς τὸ θυσιαστήριον, εἰς τὴν αὐλήν, εἰς τὴν σχολήν, ἀνακαινίζον τὰ ἔθιμα, τὰ ἤθη, τὴν γλῶσσαν, μεταπαιδαγωγοῦν λαοὺς προσπεφυκότας εἰς τὰς ἰδίας προγονικὰς παραδόσεις, τὰ πάντα μεταποιοῦν ὀφθαλμοφανῶς. Αὐτῇ δὲ ταύτῃ τῇ ὥρᾳ βάρβαρα γένη ἕωθεν καὶ δυσμόθεν εἰς Εὐρώπην προσερχόμενα, ἢ πολίζουσι χώρας ἀκατοικήτους, καὶ ἐγκαθιστανόμενα σχηματίζουσι τῇδε κἀκεῖσε τοῦ νεωτέρου κόσμου τὸ φυτώριον, ἢ διὰ τῆς ἁπλῆς αὐτῶν διαβάσεως καὶ ἐπηρείας προκαλοῦσι παρὰ τοῖς ἀρχαιονόμοις λαοῖς λυσιτελεῖς ἀνατροπάς. Τοιαύτη δὲ καὶ τοσαύτη ὑπάρχει νῦν τῆς τῶν ἐν ἐνεργείᾳ στοιχείων ἡ πληθὺς καὶ ἀμοιβαία συμπλοκή, ὥστε λίαν δύσκολον καθίσταται τὸ προσδιορίσαι μετ' ἀκριβείας τοὺς χαρακτῆρας τοῦ χρόνου, ἢ ἀπαγγεῖλαι ἀφορισματικῶς ἐὰν ἡ ἐποχὴ αὕτη ἀνήκῃ μᾶλλον εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ἢ εἰς τὸν νεώτερον. Ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἐκδύεται, ἀπογυμνοῦται, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ μεταμπέχεται παρακόσμως ὁ νέηλυς καὶ νεοφώτιστος ἄνθρωπος. Ἀλλὰ παλαιαὶ καὶ νέαι ἰδέαι ἀλληλομαχοῦσι· συγκρούονται πάθη ἀπρόσιτα πρὸς ἄλληλα μέχρι τοῦ νῦν· εἰκονίσματα τῆς νέας πίστεως συντρίβονται πλησίον τῶν εἰδώλων τῆς ἀπηρχαιωμένης· βάρβαροι διδάσκουσι πεπολισμένους· ἔθιμα δὲ ἀρχαιοπρεπῆ συμφύρονται παραδόξως μετὰ δυσγενῶν ἐθίμων, ἐνῷ γλῶσσαι βαρβα-

ῥόφιωνοι, εἰς τὴν διάλεκτον εἰσβάλλουσαι τοῦ Κικέρωνος, ταύτην ἀποσυνθέτουσι, διαμελίζουσι, διαιροῦσιν εἰς γλώσσας διαφόρους. Ἀνακάμπτοντες δὲ πρὸς τὰ ἡμέτερα βυζαντινὰ, πότε, πρὸ τῆς ὥρας ταύτης εἴδομεν αὐτοκράτορας *Ῥωμαίους* ἐξευμενιζομένους τὸν δορύκτητον ἑλληνικὸν λαὸν, καὶ δημοκοποῦντας ἐν Ἱπποδρομίῳ; ἢ στεφηφορίαν βασιλικὴν, τελουμένην ἐν μέσῳ τοῦ θεάτρου παρὰ Πατριάρχου ἀλειτουργήτου τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα; ἢ τὸν *συρφετώδη* ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως συμψηφίζοντα τὴν διαδοχὴν τοῦ βασιλέως του μετὰ συγκλητικῶν καὶ στρατηγῶν καὶ Ἰλλουστρισσίμων ἀρχόντων; Τὰ δὲ παραδοξότερα, πότε γυναῖκες ἐστέφθησαν ἐπισήμως αὐτοκράτειραι, καὶ ὡς τοιαῦται ἐμονάρχησαν ἐπὶ τῆς καθέδρας τῶν Αὐγούστων; Τίνα δ' ἄλλην φορὰν Ἱεράρχαι τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, παρ' ἡμῖν ἐν ἁγίοις συνταχθέντες, τὴν Παπικὴν ἐμβάδα προσεκύνησαν;

Ἀντικαταί, τραχύτητες, ἀνωμαλίαι, θόρυβοι, σφετερισμοὶ, κακουργήματα ἁπανταχοῦ τῆς τότε Εὐρώπης παρατηροῦνται· γενικὸς ὁ κυκεών. Καὶ ὅμως, ἡ καινὴ τάξις παρασκευάζεται ἀναμέσον τοῦ κυκεῶνος τούτου· πνεῦμα Κυρίου ἐπιπολάζει ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Σημεῖον δὲ τρανὸν θείας ἐπιεικείας ἐν τῷ παρόντι εἶναι νομίζομεν ἡ τοῦ βασιλικοῦ ἤθους ἐξημέρωσις. Ἀπὸ τοῦδε, οὔτε κτηνώδεις καὶ τυραννικοὶ ἄνδρες δράττονται τοῦ στέμματος τῶν Αὐγούστων, πλὴν τινων ἐξαιρέσεων σπανίων, οὔτε μονάρχαι σφόδρα φιλορρώμαιοι ἀναχαιτίζουσι τὰς ὁρμεμφύτους τῶν ὑπηκόων ῥοπάς. Ἀπὸ Εἰκονομαχίας καὶ ἐφεξῆς, ἀκριβέστερον δὲ, ἀπ' ἀναστηλώσεως εἰκόνων, σειρὰ ἐναρέτων, συνετῶν, φιλοπολέμων, καὶ πεπαιδευμένων

βασιλέων τιμᾷ τὴν πολυπαθεστάτην τοῦ μεσαιῶνος ἡμῶν Ὀδύσσειαν. Καὶ ἡ μὲν ῥωμαϊκὴ ταινία τρέπεται περὶ τὸ μέτωπον τοῦ Ἕλληνος εἰς στέφανον ἀκανθῶν· ἀλλὰ τὴν παραδόσιμον ἐκείνην λατινικὴν ἀγερωχίαν διαδέχονται ἡ συναίσθησις, ἡ ἀγάπη, τὸ ἔλεος, πρὸ πάντων ὁ πατριωτισμὸς, γνώρισμα ξένον τὸ πρὶν εἰς τὸν θρόνον τῶν Τίτων καὶ τῶν Ἀντωνίνων. Τί γὰρ εἰς τὸ ἑξῆς ἐπασχολεῖ διαφερόντως τὰς φρένας τῶν ἐστεμμένων; Ἡ εὐνομία τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας· περὶ τούτου οὐδεμία ἀντίῤῥησις. Εὐσεβεῖς τε καὶ δυσσεβεῖς, ἰθαγενεῖς τε καὶ ἑτερόχθονες αὐτοκράτορες πρὸς τὴν εὐνομίαν καὶ φύλαξιν τῆς πολιτείας ἀποβλέπουσι πάντες. Οὔτε δυστυχήματα οὔτε κακοδοξία ἐμποδίζουσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοιούτου καθήκοντος. «Πᾶσαν σπουδὴν ἔχοντες ἀεὶ, γράφει νομοθετῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς σωζομένης του Νεαρᾶς Λέων ὁ Χάζαρος, αὐτὸς οὗτος, ὃν εἴδομεν πρό τινος δημαγωγοῦντα, πᾶσαν σπουδὴν ἔχοντες ἀεὶ, ὥστε τὴν παρὰ τῆς ἄνω ῥοπῆς ἐγχειρισθεῖσαν Ἡμῖν Ῥωμαϊκὴν πολιτείαν ὀρθοφρόνως τῇ ὑπερθέῳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι λατρεύουσαν, καὶ κατὰ τὰς θεουργοὺς αὐτῆς ἐντολὰς ἐν εὐνομίᾳ ζῆν εἰρηναίαν καὶ ἀστασίαστον, πάσῃ τῇ τοῦ βίου ῥαστώνῃ χαίρειν εἰπόντες, ἐμμελῶς ταῖς φροντίσιν ἐπαγρυπνεῖν, καὶ πάντα τὸν πόνον ἀναδεχθῆναι νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν προεθυμήθημεν, πεπειθότες ἐν τούτῳ μάλιστα κατευθύνεσθαι τὴν τῆς σωτηρίας ὁδὸν, καὶ τὸν στέφος ἡμῖν δωρησάμενον μεγαλοκράτορα βασιλέα τὰ μέγιστα θεραπεύειν, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ ἀπολαύειν φιλανθρώπου κηδεμονίας ». (122) Πρόλογος εὐσεβὴς καὶ

ὄντως φιλάνθρωπος, αὐτὸς καὶ μόνος δυνάμενος ν' ἀντιπεριστρέψη πολλὰς συκοφαντίας.

Τοιοῦτοι δὲ βασιλεῖς, πεποίθαμεν, ἐβίωσαν, καὶ τοιοῦτοι ἀπεβίωσαν οἱ περιβληθέντες τὴν Ῥωμαϊκὴν ἁλουργίδα βασιλεῖς Εἰκονοκλάσται. Ἀποχρώντως ἔκρινεν ὁ χρόνος τὴν πλάνην αὐτῶν. Ἀλλ' ἄράγε ἐκρίθησαν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ τὰ ἴχνη, ἅπερ οὗτοι προοδοιπορήσαντες ἐνεχάραξαν εἰς τὴν γῆν τοῦ μέλλοντος; Ὁ δεύτερος τῶν Ἰσαύρων παραδίδει τὸ πνεῦμα μαχόμενος ἔτι κατὰ βαρβάρων. Πῶς δ' ἀποθνήσκει; Τὰς χεῖρας ἔχων τεταμένας πρὸς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀνακράζων· « Σώζου ὁ ναὸς ὁ μέγας τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας! Σώζου Πόλις καὶ Σύγκλητος! » (123).

Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ Κωνσταντίνου εἶναι καὶ συγκινητικὸς ἅμα καὶ ἐμφαντικός. Τίς δέχεται τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν του; Ἡ Ἁγία Σοφία, ἡ Πόλις, ἡ Σύγκλητος· αὐτὴ ἡ Σύγκλητος ἥτις εἰς τὰς ἡμέρας τῆς Εἰκονομαχίας, ἀποκλίνουσα τῆς εὐγενείας της καὶ τῆς ἀξίας της, συμπολιτεύεται τῷ χύδην ὄχλῳ. Τάχα, ὁ Ναὸς τῆς Σοφίας ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ λογία Σύγκλητος μετὰ τῆς Πόλεως δὲν προσημαίνουσι τὴν συμμάχησιν τῆς Πίστεως, τῆς Ἱστορίας, καὶ τοῦ Λαοῦ, ὅθεν μετὰ παρέλευσιν αἰώνων θέλει ἐξαστράψει τὸ φῶς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀναγεννήσεως!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Παπισμοῦ προαγωγή.

Τοῦ Καρόλου Μαρτέλλου τελευτήσαντος, οἱ προὔχοντες σὺν τοῖς ὑποκειμένοις τῇ Γαλλίᾳ λαοῖς εὔχαι-

ραν τὴν περίστασιν ἔκριναν ἵνα ἀποτινάξωσι τὸν ζυγὸν τῆς παρανόμου ἐξουσίας. Ἀλλ' ὁ Πεπῖνος, υἱὸς μὲν τοῦ Μαρτέλλου δευτερότοκος, ἀνὴρ δὲ οὐχ' ἧττον τοῦ γονέως δραστήριος καὶ ῥᾳδιοῦργος, γνοὺς τὴν ἀνάγκην τοῦ διατηρῆσαι τὸν σφετερισμὸν ὑπὸ προσποίησιν νομίμου τινὸς ὀνόματος βασιλικοῦ, ἔσπευσε, τῇ συναινέσει τοῦ ἀδελφοῦ του Καρλομάνου, νὰ ἀναγορεύσῃ εἰς Ῥῆγα Φραγκίας διάδοχόν τινα καὶ ἀπόγονον τοῦ Κλοδοβαίου, Κιλπέριγον τοὔνομα, *Βλάκα* δὲ τοὐπίκλην, ὑπὸ τὴν αὐθεντίαν τοῦ ὁποίου ὁρκοδοσίαν παρὰ τῶν ὑπηκόων ἀπαιτήσας, ἐβασίλευσε πάντως αὐτοκέφαλος. Προβάντος, ὅμως, τοῦ χρόνου, κατέθλιψε καὶ ἡ προσποίησις αὕτη τοῦ Πεπίνου τὴν φιλοδοξίαν, τὸ δὲ σπούδαρχον τοῦ ἀνδρὸς ἐξώκειλε μάλιστα ἀφοῦ ὁ Καρλομάνος, τὴν πατρικὴν κληρονομίαν καταλείψας, ἐνεδύθη τὸ σχῆμα τὸ μοναχικόν. Τότε, Κυβερνήτης, ἢ κάλλιον αὐτάρχης ἀπόλυτος Γαλλίας ὁ Πεπῖνος ἀπομείνας, ἐφρόντισεν εἰς τὸ τελειουργῆσαι τὸν ὑπὸ τῶν προγόνων του σχεδιασθέντα, καὶ αἰσίως ἕως τότε προαχθέντα σφετερισμόν. Ἐτεκταίνετο δ' ἐν Γαλλίᾳ τοιουτοτρόπως ἡ αὐτὴ κατὰ τῆς νομίμου δυναστείας προδοσία, ἥτις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει κρυφίως κατὰ τοῦ γένους τῶν Ἰσαύρων παρεβουλεύετο. Ἡ θέσις τοῦ Πάπα, ὡς ἐκ τούτου, ἀπέβαινεν ἀληθῶς δυσοικονόμητος. Ἔμελλε γὰρ ἡ Ῥώμη νὰ καθήσῃ ἐντὸς βραχέος διαστήματος δικαστὴς πνευματικὸς μεταξὺ δύο σφετεριστῶν ἐπιφόβων, τῆς ἀνάσσης Εἰρήνης καὶ τοῦ Πεπίνου, ὧν ἡ μὲν ἐναπέβλεπεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ τέκνου της, ὁ δὲ ἐπωφθάλμιζε τῷ στέμματι τῶν Δυτικῶν Αὐτοκρατόρων.

Προέδρευεν ἐν Ῥώμῃ ὁ Ζαχαρίας, Ἕλλην μὲν τὸ γέ-

νος, πολὺς δ' ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν Γραφῶν· αὐτὸς δ' τῇ Ἑλληνίδι μεταγλωττίσας τινὰ τῶν θεολογικῶν πονημάτων τοῦ μεγάλου Γρηγορίου Ῥώμης, καὶ ταῦτα γνωστὰ ποιήσας παρ' ἡμῖν. Τὸν Πάπαν τοῦτον ἐστενοχώρουν τότε δύο τινά· αἱ συνεχεῖς ἀνταρσίαι τῶν Δουκῶν τῆς Βενεβένδου καὶ τοῦ Σπολέτου, καὶ ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Αὐτοκράτορος προαγομένη μεταποίησις τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὅθεν ἀπέβαινε δεινότερος ὁ διωγμός. Ἡ ἀμηχανία τῆς Ῥώμης ἐνθαῤῥύνει τοῦ Γάλλου σφετεριστοῦ τὴν αὐθάδειαν. Περὶ τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ Ζαχαρία ὁ Πεπῖνος ἐξ ἐπιστολῶν πληροφορηθείς, εὔθετον νομίζει τὴν ὥραν ὅπως ψήφῳ καὶ ἐπιδοκιμασίᾳ αὐτοῦ τοῦ Ῥώμης Ἀρχιερέως καθιερώσῃ τὴν ἤδη ὡριμάσασαν ἁρπαγήν. Ὅθεν, πρέσβεις ἀποστέλλων τὸν Βουρχάρδον καὶ Φουλράδον, τούτοις ἐντέλλεται νὰ συμβουλευθῶσι μετὰ τοῦ Πάπα περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πολιτικῆς καταστάσεως· ἂν, δηλαδή, πληρέστατα τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐξασκῶν, καίτοι μὴ ὤν, εἰμὴ πρωθυπουργὸς καὶ ἀντιβασιλεύς, ὤφειλε, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἐπικρατείας, νὰ παραλάβῃ καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν ἐπωνυμίαν, ἀπροσποιήτως πλέον ἡγεμὼν Γαλλίας προχειριζόμενος. Τὸ πρόβλημα ἦτο δυσοικονόμητον ὁπωσοῦν. Θέμα τοιοῦτο πρώτην φορὰν παρουσιάζετο. Καὶ ὅμως, πῶς ἀπεκρούετο αἱρετοκρισία πνευματική, μεγάλως τῆς Ῥώμης τὸ φίλαυτον καὶ φιλοδέσποτον κολακεύουσα; Ἐν τοσούτῳ, ἂν ὁ μὲν Πάπας ἔδιδεν ἀνυπόκριτον τὴν ἀπάντησιν, βέβαια ἡ λύσις ἤθελε παροργίσει τὸν ἐπικίνδυνον πλεονέκτην· ἂν δ' ἀφ' ἑτέρου τῷ Πεπίνῳ χαριζόμενος ἔπνιγε τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως τὴν φωνήν, ἀλ-

λὰ τότε ἐπικύρου ἰδιοψήφως καὶ διὰ παντὸς τὴν παραβίασιν τῶν ὅρκων, τοὺς βασιλικοὺς σφετερισμούς, τὰς αὐλικὰς προδοσίας, τὴν παρανομίαν. Ὡς φαίνεται, ὁ Ζαχαρίας δὲν εἶχε λησμονήσει τῶν πολυθεϊκῶν μαντείων τὴν ἱστορίαν. Εἰς ταύτην γὰρ προσφεύγων τὴν ἐπικουρείαν ἀπαντᾷ τοῖς ἀπεσταλμένοις τοῦ Πεπίνου ἀμφιλόγως, καὶ οἱονεὶ Πυθία ἀπὸ τρίποδος. ὅτι χάριν εὐταξίας, ἁρμόζει ὁ τίτλος τοῦ Ῥηγὸς ἢ βασιλέως τῷ ἐγκρατεῖ τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Τὸν δὲ χρησμὸν τοῦτον ὁ Πεπῖνος ἑρμηνεύσας ὡς εἰκὸς ἦν, τὸν μὲν ἄθλιον Κιλπέριγον συναινέσει τοῦ Πάπα ἐκπέμπει ἔγκλειστον διὰ βίου ἔν τινι μοναστηρίῳ· αὐτὸς δὲ Φράγκων Ῥὴξ ἀναγορευόμενος στέφεται διὰ χειρὸς τοῦ ἁγίου Βονιφατίου ἐν ἔτει 751, τὸν χρόνον αὐτὸν ὅτε καὶ Κωνσταντῖνος ὁ αὐτοκράτωρ στέφει εἰς βασιλέα Λέοντα τὸν υἱὸν αὐτοῦ. «Ἆρά γε, ὁ Χάλλαμ παρατηρεῖ, ὑψοῦντες οἱ Φράγκοι ἐπ' ἀσπίδος τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐκλεχθέντα βασιλέα, ἐφαντάσθησαν, ὅτι ἱερεύς τις, καὶ ἱερεὺς ἀλλοεθνὴς ἐπέπρωτο ν' ἀπονείμῃ τῷ κλητῷ ἐκείνῳ τὸ δικαίωμα τοῦ κυβερνῆσαι αὐτούς;» (124). Ἱστορεῖ ὁ Ἐγινάρδος, ὅτι ὁ Πεπῖνος ἀνηγορεύθη Ῥὴξ Per auctoritatem Romani Pontificis. — Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὅτι ὁ Παπισμὸς ὀφθαλμοφανῶς προέβαινεν εἰς τὸν πνευματικὸν ἀπολυτισμόν.

Σύμπτωμα δὲ τῆς προαγωγῆς ταύτης τοῦ Παπισμοῦ ἀξιοσημείωτον, ἄρα καὶ τῆς τοῦ Σχίσματος προαγωγῆς, εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦδε συμβαίνουσα ἐξαίρεσις παντὸς Ἕλληνος ἰθαγενοῦς ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχιερωσύνης. Ἡ παρατήρησις καθ' ὅσον γινώσκομεν, ἐξέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν ἱστορικῶν. Μετὰ τὸν Ζαχαρίαν, οὐδεὶς Ἑλ-

λην τὴν καταγωγὴν κάθηται πλέον ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐκείνου, ὃν ἐτίμησαν εἴκοσι περίπου συμπατριῶται τῶν Χρυσοστόμων καὶ Ἀθανασίων. Ἐξαιροῦνται δὲ τοῦ κανόνος δύο μόνοι, ὁ Ἰωάννης ΙΖ', ὁ πολυπαθέστατος ἐκεῖνος Φιλάγαθος, ὃν οἱ Λατῖνοι θέλουσιν Ἀντιπάπαν, (996, Μ. Χ.) καὶ ὁ Κρὴς Φιλάρετος, ὅστις ἀδόξως εἰς χρόνους νεωτέρους ἀρχιεράτευσεν (1410 — 1419) ὑπὸ τ' ὄνομα Ἀλέξανδρος Ε.'

Τὸν φιλόμουσον Ζαχαρίαν, τὸν ἐν Ἰταλίᾳ προβιβαστὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ κτίτορα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Οὐατικανοῦ, τιμῶσιν ἀμφότεραι αἱ Ἐκκλησίαι ὡς ἐνάρετον καὶ συνετόν. Ἀπεβίωσεν εὐθὺς μετὰ τὴν στέψιν τοῦ Πεπίνου, ἔσχε δὲ διάδοχον Στέφανον τὸν Β'. Ῥωμαῖον μὲν τὴν πατρίδα, πανοῦργον δὲ καὶ δραστήριον, ὅστις ἕτερόν τινα Στέφανον πρὸ αὐτοῦ ψηφισθέντα ἄρας ἐκ μέσου, τούτου τὸν θρόνον καὶ τ' ὄνομα μετὰ τέσσαρας ἡμέρας παρέλαβεν.

Ἀρχιερατεύοντος τοῦ Στεφάνου, ὁ Ἄστολφος, Ῥὴξ Λογγοβάρδων ἐμάστιζε τὴν Ἰταλίαν, κατέστρεφε τὴν ἐπαρχίαν Ῥαβέννης, ἰδιοποιεῖτο τὴν Νάρνιν (125), καὶ ἠπείλει τὴν Ῥώμην αὐτήν, ἐνῷ εἰς ἐπείγοντας κατὰ Σαρακηνῶν πολέμους οἱ Βυζαντινοὶ κατασχολούμενοι δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ πέμψωσι χερσαίαν, ἢ θαλασσίαν τινὰ ἐπικουρείαν τοῖς ἑαυτῶν Ἐξάρχοις. Ὅθεν, ὁ Κωνσταντῖνος, ἀποκρισιαρίους παρὰ τοῦ Πάπα δεχθείς, πολλὰ μὲν ὑπέσχετο βοηθήματα, ἀπράκτους δὲ καὶ δυσθυμοῦντας αὐτοὺς εἰς Ῥώμην ἀπέπεμπε, μᾶλλον ὠτακουστὰς καὶ κατασκόπους τοὺς πρέσβεις ὑπολαμβάνων, ἢ μεσίτας εἰλικρινεῖς. Οὗτοι δὲ εἰς τὰ ἴδια ὑποστρέφοντες ὀργήν τε

ἀποπνέοντες, οὐ μόνον ἀνέφερον τὸ ἀκατόρθωτον τῆς προσδοκωμένης παρὰ Γραικῶν βοηθείας, ἀλλὰ καὶ περιέγραψαν δεινωτικῶς τὰ μέσα, οἷς ἐχρῶντο κληρικοί τε καὶ λαϊκοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς ἑδραίωσιν τῆς ἀσεβείας των, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ προσεπαυξῆσαι τῶν δυτικῶν τὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ πλανωμένου καὶ ἤδη ἐκπεπτωκότος γένους τῶν Γραικῶν. Τὰ πάθη διὰ τοιούτων παρεννοήσεων ἀμφοτέρωθεν ἐξήφθησαν. Ἤγγιζεν οὖν ἡ ῥῆξις.

Ἐν δὲ τῷ μεταξύ, ὁ Πάπας ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Σιλεντιαρίου, πρεσβευτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, προειδοποιεῖται περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχεδιαζομένης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐν ᾗ 338 Πατέρες, μεθ' ὧν καί τινες ὑπαγόμενοι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὤφειλον νὰ συνέλθωσι· μετ' ὀλίγον δὲ μανθάνει καὶ τὸν Ὅρον τῆς Συνόδου ταύτης, ὅρον ἐπικυροῦντα τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταῤῥύθμισιν. Τὸ ἐπίσημον αὐτὸ τοῦ σχίσματος, ἡ πλεονεξία τοῦ Κωνσταντίνου, αἱ ἁρπαγαὶ τῶν Λογγοβάρδων, οἱ τῶν ἡγεμονίσκων τῆς Ἰταλίας θόρυβοι, ἡ οἰκτρὰ τῆς ἐκκλησίας κατάστασις, ταῦτα πάντα ἐδέοντο δραστικῆς τινος θεραπείας. Ὅθεν Στέφανος ὁ Β'. καταπτοηθείς, καὶ τοὺς κινδύνους ἀναλογισθεὶς τῆς πολιτείας του, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐνεργήσῃ τί, μέλλον βεβαίως ἀμφοτέρους τοὺς κυρίους του νὰ δυσαρεστήσῃ, τόν τε Κωνσταντῖνον δηλαδὴ καὶ τὸν Ἄστολφον. Ἀπέρχεται κατεσπευσμένως εἰς Γαλλίαν, τὸ μέν, ὅπως αὐτόφωνος ἐπισκηφθῇ παρὰ τοῖς Φράγκοις τῇ τε ἀσεβείᾳ τῶν Γραικῶν, καὶ τοῖς σφετερισμοῖς τοῦ Ἀστόλφου, οὕτω δ' ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τῶν λαῶν ἐκείνων τὴν συμπάθειαν, τὸ δὲ ὅπως ἐπι-

τυχέστερον παροτρύνῃ τὸν Πεπῖνον εἰς ἔνοπλόν τινα ἐπέμβασιν. Μάτην δὲ ὁ Ἄστολφος ἐν Παυΐᾳ διατρίβων πειρᾶται ν' ἀποτρέψῃ τὸν Πάπαν ἀπὸ τοιαύτης ἐπισκέψεως. Περιέμενε τοῦτον ἐν Καμπανίᾳ (Champagne) ὁ υἱὸς τοῦ Μαρτέλλου, ἔνθα κατὰ τὸ σύνθημα Στέφανος καὶ Πεπῖνος πραγματικῶς συντυγχάνουσι τὸν Νοέμβριον μῆνα τοῦ ἔτους 753, ἔτος καθ' ὃ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς Ἐπισκόποις ἐκυκλοφόρει τῆς Εἰκονομαχικῆς Συνόδου τὸ προσκλητήριον.—Πλησιάζομεν μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὴν λύσιν τῆς Παπικῆς ὑποταγῆς.

Ἡ τῶν δύο τούτων ἐνδόξων παραδύστων συντυχία ἐν Ποντιοδούνῳ τῆς Γαλλίας (Pontyon) προχαράττει τὰς πρώτας ἐν τῷ γεωγραφικῷ χάρτῃ τοῦ νῦν πολιτισμοῦ γραμμάς, ῥίπτει τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Πληροφορηθεὶς ὁ Πεπῖνος περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Πάπα πέραν τῶν μεθορίων, ἱππεύει ἐπὶ κεφαλῆς κληρικῶν τε καὶ προὐχόντων, καὶ σπεύδει εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἡ συνοδία ὑπὲρ πάντα λόγον μεγαλοπρεπής. Ἐπίσκοποι μὲν ἐφόρουν τὰς ἀρχιερατικὰς στολάς, ἱππικὸν δὲ καὶ πεζικὸν στράτευμα εἵπετο καὶ προεπορεύετο τῆς μακρᾶς ἀκολουθίας, ἄπειρον δὲ πλῆθος εὐσεβῶν λαμπαδοφορούντων συνεπήρχετο. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τὸν νεώτερον, ὡς ἂν τις εἴποι, κόσμον ἡ Γαλλία ἐκπροσωποῦσα, περιβεβλημένη τὴν νεοκατάσκευον καὶ στιλπνὴν ἱπποτικὴν αὐτῆς στολήν, προέβαινεν εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἀρχαίας Ῥωμαϊκῆς παραδόσεως, ἥτις, λειποτακτοῦσα καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀποδιδράσκουσα, περιήρχετο εὐπειθέστερον τινὰ δεσπότην ζητοῦσα πρὸς δυσμάς. Ὡς δὲ μακρόθεν εἶδεν ὁ Πεπῖνος τὴν Παπικὴν συνοδίαν,

ἥτις ἐπὶ πώλων ἡμιόνων προσήλαυνεν, ἐπέζευσεν ἐν τῷ ἅμα, καὶ τὸ μέτωπον κύψας ἕως γῆς, διέταξε πάντας, πρώτους τοὺς υἱοὺς καὶ τὴν σύζυγον, νὰ κλίνωσι τὸ γόνυ, καὶ βαθέως νὰ προσκυνήσωσιν· εἶτα δὲ, τῇ προσαγορεύσει τοῦ Πάπα, χαμόθεν ἐγερθεὶς, πεζὸς τὴν ἡμιονίτιδα τούτου παρηκολούθησεν ἐκτελέσας, χάριν ταπεινότητος, ὑπηρεσίαν ἱπποκόμου. Ἀλλὰ τῆς ἀκολουθίας οὕτως εἰς Ποντιόδουνον εἰσελθούσης, ἡ παράστασις ἀνεστράφη τῇ ἐπαύριον. Διότι, ὁ μὲν Πεπῖνος τότε ἄλλο πρόσωπον ἀμειψάμενος, ἐκάθισεν ἐπὶ θρόνου, ἐνδεδυμένος τὴν βασιλικὴν στολὴν, ὁ δὲ Στέφανος προσέβη *ὑπὸ κιλίκιον καὶ τέφραν* (sub cinerem et cilicem), τουτέστιν ὡς καλόγηρος, τεταπεινωμένος. Μετὰ τὰ συνήθη προστερνίσματα ὁ Πάπας ἤρξατο λόγοις ἐσχηματισμένοις παραστῆσαι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἰταλίας τὴν κατάστασιν. Λαβὼν δ' αἰτίαν προεξεφώνησε τὸ ῥητὸν τοῦ προφήτου· «Ἡ γῆ ἡμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ἡμῶν πυρίκαυστοι, τὴν χώραν ἡμῶν ἐνώπιον ἡμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν αὐτὴν, καὶ ἠρήμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιὼν ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ, ὡς πόλις πολιορκουμένη. Καὶ εἰμὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμοῤῥα ἂν ὡμοιώθημεν.» (126). Τὰ δάκρυα, οἱ στεναγμοὶ, τὰ στερνοκτυπήματα τοῦ μακαριωτάτου Πατρὸς συνεκίνησαν ἕως βάθους καρδίας τὸ ἀκροατήριον. Εὐσυγκίνητος γὰρ τοῦ Φραγκικοῦ φύλου ἡ καρδία. Ἀλλὰ καὶ πότε Φράγκος ἡγεμὼν δὲν ἔκλινε τὸ οὖς τῇ Ῥώμῃ ἱκετευούσῃ; Ὁ Πεπῖνος ὑπόσχεται τὴν βοήθειαν τοῦ ξίφους του, οἱ ἄρχον-

τὲς ὁμοθυμαδὸν εὐφημοῦσι τὴν γενναιότητα τοῦ Πεπίνου, οἱ ἱερεῖς ἐκφέρουσι τὰς εὐλογίας των. Μετά τινας δὲ ἡμέρας, ὁ Πάπας πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς προηγουμένης στέψεως στέφει τὸν 'Ρῆγαν Φραγκίας ἐκ δευτέρου· ἤδη δὲ πεποιθὼς, ὅτι ὅσον οὔπω κληρονόμος αὐτὸς γενήσεται τῆς πνεούσης τὰ λοίσθια Βυζαντινῆς Ἐξαρχίας, ἐπανέρχεται περιχαρὴς εἰς τὴν ἕδραν του.

Ἅμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον. Ὁ Πεπῖνος καταβαίνει καὶ δευτέραν φορὰν εἰς Ἰταλίαν, νικᾷ τὸν Ἄστολφον, ἐξελαύνει τοὺς Λογγοβάρδους ἐκ 'Ραβέννης, κατακτᾷ εἴκοσι πόλεις καὶ πολίχνια (127) ταύτην δὲ τὴν χώραν ὅλην ὡς λέγουσιν οἱ Λατῖνοι συνάπτει πρὸς τὸ Πατριμώνιον τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἢ κατά τινας ἄλλους, δωρεῖται τῇ 'Ρωμαϊκῇ πολιτείᾳ. Ἡ δευτέρα αὕτη μαρτυρία, ὡς ὁ Σισμώνδης παρατηρεῖ, ἀνήκει εἰς Ἀναστάσιον τὸν Βιβλιοθηκάριον, ὅστις οὕτως ἐκφραζόμενος αἰνίττεται πιθανῶς τὰς ἐπαρχίας, ὅσαι πρό τινος χρόνου τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας ἀπεσπάσθησαν. Καὶ γὰρ ὁ χρονογράφος, ἐν τῷ περάναι τὸ ἐγκώμιον τοῦ βιογραφουμένου Στεφάνου, προστίθησιν, ὅτι « χάριτι θείᾳ, ὁ Πάπας οὗτος ἐξέτεινε τὰ ὅρια τῆς Πολιτείας καὶ σύμπαντος τοῦ δεσποτικοῦ ὄχλου universae dominicæ plebis » (128)· φράσις αὕτη δύο ἰδέας περιέχουσα ὁπωσοῦν ἐναντίας εἰς πᾶσαν τῆς πρεσβυτέρας 'Ρώμης ἀνάμνησιν.

Ἐντεῦθεν οὖν, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν Δυτικῶν, ἄρχεται ὁ βίος τοῦ κοσμικοῦ Παπισμοῦ. Ἡ δωρεὰ τοῦ Πεπίνου, κατ' ἀλήθειαν, χρόνον πολὺν δὲν διαρκεῖ, διότι ὁ μὲν Ἄστολφος ἀναλαμβάνει, ὁ δὲ τούτου διάδοχος Δυσιδέριος διακρατεῖ τὴν Δεκάπολιν ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπα-

νεδον τοῦ ν.κ.ι:οῦ εἰς Γαλλίαν. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ, καθιερώθησαν ἀρχαὶ, ἐκυρώθησαν ἀντιποιήσεις. Ὁ Ἅγιος Πατὴρ, ὁ Ποντίφηξ ἡγεμὼν, ὁ Μέγας Καλίφος τῶν χριστιανῶν κατὰ τὴν προσφυεστάτην φράσιν τοῦ Ἄραβος Ἀβουλφρεδᾶ, κατέχει ἀπὸ τοῦδε, εἰμὴ νομίμως ἀλλά γε δυνάμει βασιλικῆς τινος χορηγήσεως, τὴν Ῥάβενναν, ἔτι δὲ τὴν λοιπὴν χώραν τοῦ ἀποστολικοῦ Πατριμωνίου· τὸ δὴ πλέον καὶ καθ' ἡμᾶς ἀληθέστερον, ἐγκρατὴς γέγονεν ὑπερτάτης τινος ἡγεμονίας πνευματικῆς. Ὁ γὰρ Πεπῖνος, εἰς ἀντιμισθίαν τῆς συγκαταβάσεως τοῦ Πάπα πρὸς τὸν ἑαυτοῦ σφετερισμὸν, ἐνεισήγαγεν ἐν τῷ δυτικῷ μεσαιῶνι δύο νεωτερισμοὺς, μᾶλλον ἴσως τῆς Γραικικῆς καινοτομίας εἰς τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας ἀντιβαίνοντας· ἐσκιαγράφησε τὴν κοσμικὴν τῆς ἀρχιερωσύνης ἀρχήν· τῇ δὲ πνευματικῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου προσένειμε τὸ προνόμιον τοῦ ἀνεκκλησιάστως ἐπὶ διαθέσει βασιλικῶν στεμμάτων διερμηνεύειν καὶ χρησμοδοτεῖν τὰς βουλὰς τῆς Θεότητος.

Ἐπανακάμψαντος τοῦ Πεπίνου εἰς Γαλλίαν, ὁ Ἄστολφος, ὡς εἴπομεν, αὖθις κατὰ Ῥώμης ἐφορμᾷ, πόλεις τινὰς τοῦ Πάπα συλλαμβάνων, ἄλλας δέ τινας λεηλατῶν. Ὁ δὲ Στέφανος στενούμενος πάλιν καὶ ἀμηχανῶν, πάλιν εἰς τὴν ἀρωγὴν τῶν Φράγκων κατεφεύγει· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος καὶ δευτέραν περιοδίαν νὰ ἐκτελέσῃ, ἐγγράφως νῦν ζητεῖ τὴν βοήθειαν. Εἰς ταύτην δὲ τὴν περίστασιν ἀναφέρονται αἱ τρεῖς ἐκεῖναι θρυλλούμεναι ἐπιστολαὶ, τὰς ὁποίας τινὲς τῶν ἱστορικῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ Ἀββᾶς Φλυρῆς, (129) θεωροῦσιν ἱεροκαπηλείας ἀριστουργήματα. Αὐτουργὸς γὰρ τῶν πρὸς Πεπῖνον γραφῶν αὐτῶν τοῦ Πάπα

δὲν εἶναι ὄν τι ζῶν, καὶ πραγματικὸν, ἀλλ' ὁ ἐν οὐρανοῖς σκηνῶν Ἅγιος Πέτρος. Οὗτος διανοεῖ ἐν τῷ σώματι ἐνσαρκούμενος τοῦ Στεφάνου, οὗτος γράφει, οὗτος ὑπογράφει, οὗτος δὲ καὶ συντάκτης ὑπεύθυνος· ὁ δὲ Πάπας, τοῦ Κορυφαίου τὸ πρόσωπον ἀνθυποκρινόμενος οὔτε κἂν φαίνεται. « **Ego Petrus Apostolus dum a Christo, Dei vivo filio... Viris excellentissimis Pipino, Carolo, et Carolomanno, tribus Regibus.**» Τί δὲ ὁ Πέτρος οὗτος οὐρανόθεν ἀποθειάζει; Προαγγέλλει τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς πρὸς τοὺς τρεῖς Ῥῆγας, τὸν Πεπῖνον, δηλαδὴ, καὶ τοὺς δύο του υἱοὺς, ἐὰν παραχρῆμα δὲν δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ Στεφάνου. Ἀναβολὴν τοιαύτη διαταγὴ δὲν ἐπεδέχετο. Ὁ Πεπῖνος οὖν ἐκστρατεύει κατ' Ἀστόλφου καὶ τρίτην φοράν· νικᾷ δὲ καὶ σώζει τὴν πολιορκουμένην πόλιν. Ἄδηλον, ὅμως, ἕως τοῦδε, ἂν, οὕτω πράξας ὁ διώκτης τοῦ κακοτυχοῦς Κιλπερίγου, ἀπήλαυσε, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ ἐγγυητοῦ, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Ἡ προσωποποίησις τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἡ ἐγκοσμία διαδραμάτισις, καὶ τὸ ἀλληγέγγυον αὐτοῦ μετὰ τοῦ Πάπα παριστάνουσι τὸ κύριον γνώρισμα τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς. Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι ἡ ἔνσαρκος αὕτη αὐθεντία τῆς πέτρας ἐφ' ἧς ὁ Χριστὸς ᾠκοδόμησε τὴν Ἐκκλησίαν του, ἴσχυσε μᾶλλον παρὰ τοῖς ἀναγώγοις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης λαοῖς, ἢ παρὰ τοῖς Γραικοῖς, οἵτινες μετὰ Χριστὸν, « οὐκέτι οὐδένα ἄλλον εἶδον, κατὰ τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν, ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον μεθ' ἑαυτῶν, » ἢ, λέγομεν, παρὰ τοῖς Γραικοῖς, ὧν ἡ πίστις διετέλει στερεώτερον ἐπὶ τῶν ἐλλογίμων παραδόσεων τῆς Δ'. ἑκατονταετηρίδος βεβασισμένη. Οἱ γὰρ Πατέρες τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας

φραγμὸν εὗρον πάντοτε τὴν Α'. Σύνοδον πρὸς πᾶσαν ἀπόπειραν θεοκρατείας· ἀλλ' ἔλαβον ἔτι καὶ τὴν 'Ρωμαϊκὴν μοναρχίαν ἐμπόδιον εἰς τὴν σπουδαρχίαν των. Ἡ δὲ Δύσις, ἀκέφαλος σχεδὸν ἀπομείνασα μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν βαρβάρων, καὶ δυσαναχαίτιστος, ἄλλως τε δὲ ἐνδεὴς οὖσα σεβάσματός τινος ἱστορικοῦ καὶ ἐπιῤῥεπὴς εἰς τὴν ἀθέτησιν τῶν οὐσιωδῶν δογμάτων τῆς Α'. Συνόδου, ἀντὶ τῆς πολιτικῆς παραδόσεως τῶν 'Ρωμαίων αὐτομάτως προεδέξατο τῆς χριστιανικῆς 'Ρώμης τὸν ἀπολυτισμόν. Οὐκ ὀλίγον δ' εἰς ταῦτα συνέβαλλε καὶ ἡ παράλληλος τῶν κλήρων κατάστασις. Τίς ἀγνοεῖ μέχρι πόσου τὴν ἠθικὴν τοῦ δυτικοῦ κλήρου κατάστασιν ἐπηρέασαν τὰ ἔθιμα τοῦ φεουδαλισμοῦ; Ἔλαβεν ἡ Δύσις ἀρχιερεῖς κόμητας, δοῦκας, μαρκησίους· ἀρχιερεῖς στρατηγοὺς, κυνηγοὺς, ξιφομάχους, ἱππότας· ἱεράρχας τιμαριούχους· μοναχοὺς πολεμικοὺς, καὶ πολλὰ ἄλλα εἴδη κληρικῶν τοιούτων. Ἀλλὰ τῆς 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας οἱ κληρικοὶ, Ἕλληνες ὄντες τὸ γένος, τὴν γλῶσσαν, τὴν παιδείαν, τὰ ἤθη, ὡς κόρην ἐτήρησαν ὀφθαλμοῦ τὰς ἀναμνήσεις τῆς πατρῴας ἱστορίας, ὅθεν ἐξέῤῥεον, ὡσεὶ χρυσόῤῥυτα νάματα ὑπὸ τὴν ἄμμον, φρονήματα δημοτικὰ καὶ φιλελεύθερα, ἀνάλογα μὲν πρὸς τὰς διαθέσεις τῶν τότε χρόνων, καὶ πρὸς τὸν τοῦ Κωνσταντίνου πατροπαράδοτον τῆς πολιτείας ὀργανισμὸν, ὅμως πάντοτε ἀντίθετα τῇ θεοκρατίᾳ, καὶ τῇ φεουδαλικῇ ἀνωμαλίᾳ. Οἰκεῖον δὲ παράδειγμα τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἠθῶν τῶν παραλληλιζομένων κλήρων προσφέρουσιν αὐτὰ τῶν κατὰ καιροὺς Συνόδων τὰ πρακτικά. Ἡ ἐν ἔτει 754 συγκροτουμένη ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος, ἀμεριμνοῦσα καθόλου περὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ 'Ρω-

μαϊκοῦ ἐπιτρόπου, προβαίνει παῤῥησιωδῶς εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὅρου της. Πῶς δὲ τὴν παρουσίαν καὶ τὸ κῦρος τοῦ Ἁγίου Πέτρου, πῶς τὴν αὐθεντίαν τοῦ πλαστουργήματος τούτου τῆς Ῥωμαϊκῆς φιλαρχίας θεωροῦσιν οἱ Ῥῆγες τῆς Δύσεως; Δώδεκα ἔτη πρότερον, Σύνοδός τις συνεκαλεῖτο ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ Καρολομάνου, ἀδελφοῦ τοῦ Πιπίνου. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἤρξαντο τὰ αὐτῆς πρακτικά. «Ἐγὼ Καρολομάνος Δοὺξ καὶ Πρίγκηψ Φράγκων, τῇ βουλῇ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ μεγιστάνων μου, καὶ τῇ συγκαταθέσει Βονιφατίου, *τοῦ ἀπεσταλμένου παρὰ τοῦ Ἁγίου Πέτρου*, συνεκάλεσα τοὺς ἐπισκόπους τοῦ βασιλείου μου, κ. τ. λ. ». Ἐνησμενίσθησαν δὲ εἰς πομπώδεις καὶ βαρυφθόγγους πρὸς τὸν Πάπαν τιτλοφορίας οὐ μόνον οἱ τότε βασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ λόγιοι αὐτοί. « Αγιώτατε Πάτερ, γράφει ὁ Ἀλκουῖνος τῷ Λέοντι Γ· ἐν ἔτει 796, Ποντίφηξ ἐκλεκτὲ Θεοῦ, Ἐπίτροπε τῶν Ἀποστόλων, κληρονόμε τῶν Ἁγίων Πάντων, Πρίγκηψ τῆς Ἐκκλησίας, τροφὲ καὶ φύλαξ τῆς μόνης ἀμωμήτου περιστερᾶς.» Τῷ δὲ 794 ὁ ἐπιστήθιος οὗτος τοῦ μεγάλου Καρόλου ἐπιστέλλει τῷ Ἀδριανῷ. « Ἐξοχώτατε Πάτερ, ὁμολογῶ σε κληρονόμον τῆς θαυμαστῆς τοῦ μακαρίου Πέτρου παντοδυναμίας· σὺ γὰρ ὁ μόνος καὶ ἀληθινὸς ἐπίτροπος αὐτοῦ ἐπὶ γῆς !» — Ὁπόσον δὲ τοιαύτη χαμέρπεια πίστεως ἀπέχει τοῦ ἁπλοῦ πρεσβείου, ὅπερ ἡ Α΄. Σύνοδος αἰδοῦς χάριν ἀπένειμε τῇ Ῥώμης ἀρχιερωσύνῃ! Τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατακρατοῦντος ποτὲ τὸν Πάπαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. « Σὺ κατακρατεῖς ἐμὲ τὸν ἱερέα, ἀνέκραξεν ὁ Βιγίλιος ἐμβλέπων τῷ βασιλεῖ, οὐχὶ δὲ τὸν Ἅγιον Πέτρον.» Ἀλλ' ἐπέκεινα τοῦ Ἑλλησπόντου τὸ ἐπί-

φοβον τοῦ Πέτρου ὄνομα δὲν ἔσωζε τὸν μακαριώτατον. Ἠναγκάσθη γὰρ οὗτος νὰ ὁμολογήσῃ τότε τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνοδικῶς ψηφισθέντα, καὶ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἑκὼν ἄκων νὰ συμμορφώσῃ πρὸς τὴν γνώμην τῶν ἀνατολικῶν.

Ἡ ἐπίδοσις αὕτη τῆς Παπικῆς ἐνεργείας πέραν τῶν Ἄλπεων, ἡ ἐπικειμένη τοῦ Λογγοβαρδικοῦ κράτους παράλυσις, καὶ αἱ συνεχεῖς τῶν Γάλλων ἐπεμβάσεις εἰς τὰ τῆς Ἰταλίας ἐπέσυρον, τέλος πάντων, τὴν προσοχὴν τῶν Γραικῶν πρὸς τὰ μέρη αὐτά. Εἶδεν ἡ βυζαντινὴ αὐλή, ὅτι τὰ ὅπλα τῶν Φράγκων κατέστρεφον τὴν ἰσορβοπίαν ἐκείνην τῶν καθεστώτων, ἣν μόνον τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων εἶχε τηρήσει μέχρι τότε. Αἱ Γαλλικαὶ λόγχαι διέσχιζον παλαιὰ διπλώματα, ὑφ' ἑτέρων βαρβάρων οὐδέπω προσβληθέντα τὸ πρίν, ἔτειναν δ' ἴσως καὶ εἰς τὸ ποιῆσαι μετ' οὐ πολὺ πάντως ἐν Ἰταλίᾳ προβληματικὴν τὴν ὑψηλὴν ἡγεμονίαν Κωνσταντινουπόλεως. Τί γὰρ ἄλλο ἐσήμαινεν ἡ μεταξὺ Πεπίνου καὶ Ἀστόλφου χαλκευομένη συνθήκη περὶ διανομῆς καὶ ἐπιχορηγήσεως χωρῶν, ἀνηκουσῶν τῇ βυζαντινῇ ἐπικρατείᾳ, ἢ τὴν ἔμμεσον τῆς αὐτοκρατορίας αὐτῆς ἀποτίμησιν; Ταῦτα διαλογιζόμενος ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ τὰ τῶν Φράγκων πρὸς ἑαυτὸν ἀνακυκλῶν, ἀσμένως ἤθελε στρέψει τὸν πόλεμον πρὸς Ἰταλίαν· ἀλλ' οἱ Σαρακηνοὶ καὶ οἱ Βούλγαροι δὲν ἔδιδον αὐτῷ καιρόν. Ὅθεν μὴ δυνάμενος διὰ τῆς βίας ἐντεῦθεν μὲν τὰς Ῥωμαϊκὰς ῥᾳδιουργίας, ἐκεῖθεν δὲ τὴν Φραγκικὴν θρασύτητα νὰ περιστείλῃ, ἠναγκάσθη νὰ προσφύγῃ εἰς διαπραγματεύσεις εἰρηνικάς, εἰς μέτρα συμβιβαστικώτερα. Ὡς ἐκ τούτου, νέα φάσις πραγμάτων πα-

ρίσταται· ὁ ῥυθμὸς τοῦ παλαιοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου διαλύεται, καὶ νέον δίκαιον ἀλληλοεθνὲς τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων τῆς Εὐρώπης Αὐλῶν ἀναῤῥυθμίζει. Ἡ πορεία αὕτη τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων του δίδει ἀφορμὴν εἴς τινα σειρὰν σχέσεων διπλωματικῶν μεταξὺ Γάλλων, Πάπα καὶ Γραικῶν, τὴν ὁποίαν καὶ ὡς χρησιμωτάτην εἰς τὰς ἐρεύνας μας περὶ πηγῶν Νεοελληνικῆς ἐθνότητος, καὶ ὡς οὐκ εὐμεθόδως ἄχρι τοῦ νῦν ἐκτεθειμένην, ἀνάγκη πᾶσα νὰ παρακολουθήσωμεν, καθόσον ἐπιτρέπουσι τὰ ὅρια τῆς συγγραφῆς μας.

Νέα δὲν ἦτο ἡ φιλία τῶν *Αὐτοκρατόρων* καὶ τῶν *Ῥηγῶν* Φραγκίας· ἀνήγετο γὰρ εἰς τὰ γενέθλια τῆς Γαλλικῆς μοναρχίας, εἰς τὴν ϛ'. ἑκατονταετηρίδα. Οἱ ἡγεμόνες οὗτοι πολλάκις διεπρεσβεύσαντο ἀλλήλοις, ἀμείψαντες δῶρα, καὶ κατὰ Λογγοβάρδων συνεννοηθέντες, ὡς ἔτυχε λ. χ. ἐπὶ Ἰουστίνου Β'. καὶ Μαυρικίου. Μάλιστα, παρὰ Πελαγίου Πάπα καὶ παρὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ὁ δεύτερος τῶν αὐτοκρατόρων τούτων παρακινηθείς, ἀπέστειλε ποσότητα χρημάτων οὐ μετρίαν πρὸς τὸν τότε Ῥῆγα τῶν Φράγκων Χιλδέβερτον Β'., τοῦτον παραινῶν εἰς πόλεμον κατὰ Λογγοβάρδων. Ἀλλ' ὁ Χιλδέβερτος τὰ χρήματα λαβών, χάριτας μὲν ὡμολόγησεν, ὠλιγόρησε δὲ περὶ τὴν ἐκστρατείαν. Δὲν ἐξανέστη δὲ εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, εἰμὴ κατὰ συνέπειαν δευτέρας τινὸς πρεσβείας ἐλθούσης ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε ἤδη ὁ πόλεμος ἀπέβη μάταιος διὰ τὰς ἀσυμφωνίας τῶν Δυτικῶν (130).

Αἱ φιλικαὶ σχέσεις τῶν δύο μερῶν οὐδέποτε μέχρι τοῦ προκειμένου χρόνου διεκόπησαν, τοῦ μὲν αὐ-

τοκράτορος τιμήσαντος ἐνίοτε τὸν Ῥῆγα δι' ἀποστολῆς πορφυρῶν ὑποδημάτων, εἰς ὁμολόγησιν εὐγενείας ἐξιδιασμένης, τοῦ δὲ Ῥηγὸς ἀνθομολογήσαντος πάντοτε τὴν πανηγεμονίαν Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ τῆς Ἰταλίας τὸ σκάνδαλον ἔτρεπε νῦν τὴν ὄψιν τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης. Ὁ Πεπῖνος διέτριβεν ἔτι παρὰ Παυΐαν τὸν Ἄστολφον πολιορκῶν, ὅτε πρέσβεις τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, τὴν Ῥώμην διελθόντες ὡδοιπόρουν εἰς ἀπάντησίν του. Γρηγόριος ὁ Πρωτασηκρήτις, καὶ Ἰωάννης ὁ Σιλεντιάριος ἤρχοντο διατεταγμένοι, προφανῶς μὲν νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀξιοπρέπειαν, ὑποκεκρυμμένως δὲ νὰ ἐμφυτεύσωσιν εἰ δυνατὸν, τὴν διχόνοιαν μεταξὺ Πάπα καὶ Ῥηγός. Κατὰ δυστυχίαν, οἱ ἀπεσταλμένοι, τῇ πανουργίᾳ τῶν Ῥωμαίων ἐν Ῥώμῃ χρονοτριβήσαντες, ἔφθασαν εἰς Παυΐαν τῇ ἡμέρᾳ αὐτῇ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Πεπίνου· ὅθεν, οὕτως ἀποτυχόντες, ἀπεφάσισαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς Γαλλίαν διὰ θαλάσσης. Ἔφθασαν ὅμως εἰς Μασσαλίαν παρακολουθούμενοι ὑπό τινος μυστικοῦ ἀποκρισιαρίου τοῦ Πάπα, ὅστις ἑτέρωθεν ὤφειλεν ἐν μὲν τῷ φανερῷ νὰ συνάψῃ τὰς ἱκεσίας τῶν Ῥωμαίων ταῖς ἀξιώσεσι τῶν πρέσβεων, ἐν δὲ τῷ παραβύστῳ ἦν καὶ αὐτὸς ἐπιτετραμμένος νὰ κατασκοπεύῃ τῶν Γραικῶν τὴν διαγωγὴν καὶ νὰ ματαιώσῃ παρὰ τῷ Πεπίνῳ τὸν σκοπὸν τῆς πρεσβείας (131). Ἐντοσούτῳ, ἀφιχθέντες εἰς τὴν Φραγκικὴν αὐλὴν οἱ δύο τοῦ Κωνσταντίνου γραμματεῖς συνέχαιρον εὐφραδῶς τῷ Ῥηγὶ διὰ τὰς νίκας αὐτοῦ κατὰ Λογγοβάρδων, οὓς κατὰ συνήθειαν ἀρχαίαν ὠνόμασαν κοινοὺς ἐχθρούς, προσεκάλεσαν δὲ, ὡς ᾄδεται, τὸν νικητὴν ν' ἀποδώ-

ση τὰς κυριευθείσας πόλεις πρὸς τὸν νόμιμον δεσπότην τὸν αὐτοκράτορα, ἂν διετίθεντο οἱ Γάλλοι ν' ἀνακαινίσωσι τὰς σπονδὰς, καὶ νὰ διαμείνωσι φίλοι τῶν Γραικῶν. Ἀλλ' αἱ ὑφηγήσεις Παύλου τοῦ Διακόνου, τοῦ Παπικοῦ ἐπιτρόπου, ὑπερίσχυσαν. Ὁ Πεπῖνος, κατὰ τὰ ἐξιστορούμενα, βραχυλόγως ἀπεκρίνατο, ὅτι κτήσας τὰς χώρας ἐκείνας διὰ τῶν ὅπλων (**jure belli**), δεσποτικῶς ἀντὶ τοῦ προκαθέξαντος Ἀστόλφου ἐξουσίαζεν αὐτάς· ὅτι, ὅμως, ἂν τὰ τούτου δικαιώματα ἦσαν ἀμφισβητήσιμα, τὸ θέμα ἤθελεν ἐν καιρῷ τῷ πρέποντι διαζητηθῆ. Εὔκαιρον γὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἔκρινε ν' ἀσχοληθῇ περὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς οὔτε πρέπον ἐνόμιζεν ἄλλως τε ν' ἀποκρούσῃ τὴν φιλίαν τῶν Γραικῶν. Ὅθεν, τοιαύτην τινὰ διεσκευασμένην ἀπάντησιν οἱ πρέσβεις λαβόντες, ἀπεχώρησαν ἄπρακτοι. Τὸ δὲ ζήτημα τῆς Παπικῆς κατοχῆς καὶ τῆς Αὐτοκρατορικῆς ἡγεμονίας, οὔτε εἰς τὴν ἑπομένην πρεσβείαν ἐπεραιώθη, ἥτις ἔλαβε χώραν ἐν ἔτει 758· καθ' ἣν περίπτωσιν, ὡς λέγεται, εἰσήχθησαν πρώτην φορὰν ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τῶν Γραικῶν φιλοδωρηθέντα τὰ διὰ συρίγγων ἠχοῦντα μουσικὰ ὄργανα. Ὥστε τὰ Ἰταλικὰ, σπουδάζοντος μὲν τοῦ Κωνσταντίνου, ὀλιγωροῦντος δὲ τοῦ πανούργου Πεπίνου, ὑπερετέθησαν ἀδιασάφιστα.

Ὁμολογητέον, ὅτι ἡ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ χρόνῳ πολίτευσις τοῦ Παπισμοῦ ὑπῆρξεν ὄντως θαυμασία· ἔλαβε γὰρ αὕτη τὴν ἐπιτηδειότητα πρὸς μὲν τοὺς ἐχθροὺς νὰ φανῇ φίλη, ὑπὸ δὲ τῶν φίλων ἁπάντων νὰ ὠφεληθῇ. Τίς δύναται ν' ἀρνηθῇ, ὅτι οἱ Πάπαι τοῦ αἰῶνος τούτου ἀπέδειξαν νηπίους πάντας τοὺς τότε βα-

σιλεῖς; Ἠπάτησαν μὲν τοὺς Ἰσαύρους, ὑπογραφέντες ὑπήκοοι αὐτῶν, καὶ ὅμως τὴν Αὐτοκρατορίαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς Εἰκονοφιλίας διηνεκῶς δολιευθέντες. Ἠπάτησαν δὲ τοὺς Λογγοβάρδους, φίλους μὲν αὐτοὺς ὀνομάσαντες, ὑποσκάψαντες δὲ, καὶ τέλος καταβαλόντες τὴν τούτων κυριαρχίαν. Καὶ ἐφενάκισαν μὲν τοὺς Φράγκους διὰ θρησκευτικῶν μορμολυκείων, τούτους ποιήσαντες πρόχειρον ὄργανον τῆς σπουδαρχίας των. Παρέκρουσαν δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐκφαυλισθέντας Ῥωμαίους, εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ὁποίων ἕωσοῦ τοὺς σκοποὺς των κατορθώσωσιν, ἐξέθεσαν δέλεαρ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα· ὥστε, ἀδικοῦμεν τὴν Παποκρατείαν εἰ μὴ ὁμολογήσωμεν τὴν ἀξιοθαύμαστον ἐμπειρίαν δι᾽ ἧς πρὸς ἴδιον προβιβασμὸν μετεχειρίσθη καὶ τὴν παιδείαν ἅμα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὴν ἀμάθειαν τῆς Δύσεως.

Διὰ τινος δὲ ἐπιχειρήματος τοιαύτης φύσεως ἐπιτυγχάνει καὶ Στέφανος ὁ Ε΄. νὰ παράξῃ τὴν μεγίστην ὑπηρεσίαν τῷ Παπισμῷ παρέλκων τὴν πολιτικὴν ἐκείνην ἀσυμφωνίαν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ὅθεν μέλλουσι ταὐτοχρόνως νὰ προκύψωσι τὸ σχίσμα τὸ ἐκκλησιαστικὸν, καὶ ἡ Παπικὴ ἡγεμονία. Ἡ διχόνοια μεταξὺ Βυζαντινῆς καὶ Φραγκικῆς αὐλῆς τῇ τούτου παρεμβάσει προσεμπεδοῦται. Ἰδὼν Κωνσταντῖνος ὁ αὐτοκράτωρ τὸ ἀδύνατον τοῦ στρατεῦσαι εἰς Ἰταλίαν ἐν ὅσῳ διήρκουν τῶν ὁμόρων βαρβάρων αἱ εἰσδρομαὶ, ἄλλως δ᾽ ἐπειγούσης τῆς ἀνάγκης τοῦ ἐπαναγαγεῖν τὴν ἀνάστατον χερρόνησον εἰς τὴν προτέραν ὑπακοὴν, ἐπενόησε νὰ κατορθώσῃ τὸ σκοπούμενον διὰ συμμάχων, καὶ ἐπιγαμβρίας, ἤτοι νυμφεύων τὸν υἱόν του Λέοντα εἰς Γισέλλαν θυγατέρα

τοῦ Πεπίνου. Διαπρεσβεύσας οὖν τινὰς τῶν σοφωτέρων τῆς 'Ελλάδος Ἐπισκόπων, οἱ μὲν λέγουσι πρὸς τὸν Πεπῖνον αὐτὸν, ἡμεῖς δὲ νομίζομεν πρὸς Κάρολον καὶ Καρολομάνον, υἱοὺς καὶ διαδόχους τοῦ Πεπίνου, κατὰ τὸ ἔτος 769, ἐζήτησε τῆς παρθένου τὴν δεξιὰν, εἰς δὲ προῖκα ἀπήτησε μόνην τὴν συνεργίαν τῶν δύο 'Ρηγῶν ἐν τῇ τακτοποιήσει τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συμφερόντων του. Οἱ πρέσβεις, ἐκτὸς ὅτι ἐκόμιζον δῶρα βασιλικὰ, ἦσαν καὶ ἐκλελεγμένοι ἐκ τῶν μᾶλλον εὐγλώττων καὶ ἱερομαθῶν. Διὸ, ἀξιαφήγητος ὁ λόγος, ὃν ἐξεφώνησε παρουσίᾳ τῶν ἡγεμόνων καὶ αὐλικῶν Γαλλίας ὁ πρεσβύτερος τῶν ἐξ 'Ελλήνων ἐπισκόπων. « Ἄνακτες σεβαστοὶ, ὁ γέρων εἶπε, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Μαιμβουργίου ('Ιστ. Εἰκονοκλ.) οὐδεὶς ὁ μὴ σήμερον θαυμάζων τὰ τρόπαια τοῦ γένους σας κατὰ Γερμανίαν, Ἰταλίαν, καὶ Ἀκουϊτανίαν, ὁ μὴ γεραίρων τὰς κατακτήσεις σας, ὧν ἡ ἐνδοξοτέρα τὴν 'Ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν ἀπήλλαξε τῆς Λογγοβαρδικῆς τυραννίδος. Ἀλλὰ τοιαῦτά τινα κατορθώματα ἐργάζεται ἐκεῖθεν Εὐρώπης καὶ ὁ ἡμέτερος κύριος, τροπούμενος τοὺς Σαρακηνοὺς, καὶ τὴν ἑαυτοῦ πολιτείαν κρείττονα ποιῶν καθ' ἑκάστην. Ἐπιτροπὴν δ' ἔχομεν παρὰ τοῦ σεβαστοῦ τούτου βασιλέως ἡμῶν, τὴν ἀνακαινισθεῖσαν καὶ ὁσημέραι βελτιουμένην πολιτείαν του αὐτὴν νὰ προσφέρωμεν τῇ ἀδελφῇ 'Υμῶν, ἐὰν στέρξητε νὰ συζεύξητε αὐτὴν εἰς γάμον μετὰ τοῦ βασιλόπαιδος καὶ αὐθέντου ἡμῶν Λέοντος, ὃν ὁ πατὴρ Αὔγουστον ἐκήρυξεν ἤδη. Ἐπιγαμβρία τοιαύτη θέλει συνάψει εἰς φιλίαν ἀδιάῤῥηκτον τὰς δύο κραταιοτέρας ἡγεμονίας τῆς οἰκουμένης· θεοῦ δ' εὐδοκοῦντος, ὁ ἐξ αὐτῆς

γεννηθησόμενος βασιλεὺς θέλει ἀποβῆ ὠφέλιμος πρὸς ἀμφότερα τὰ μέρη· Διότι, κληρονομῶν μὲν τὴν ἀνδρίαν τῶν ἐκ πατρὸς καὶ μητρὸς προγόνων του, θέλει ἀποσκορακίσει τοὺς Ἄραβας ἀπὸ πάσης Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας, κατέχων δ' ἐν εἰρήνῃ τὴν Πεντάπολιν, θέλει μείνει αἰώνιος τῶν Φράγκων ἐπίμαχος. Νομίζομεν, ὅτι πρόσκομμα τῇ ἐπιγαμίᾳ οὐκ ἀποβήσεται ἡ παρ' ἡμῖν γενομένη ἐκκλησιαστικὴ μεταῤῥύθμισις· ἐὰν μάλιστα ἀκροασθῆτε τῶν λόγων, οὓς ἐντολὴν ἔχομεν περὶ τούτου νὰ ἐκθέσωμεν Ὑμῖν. Γινώσκομεν, ἄνακτες σεβαστοί, ὅτι κακόβουλοί τινες καὶ κακόδοξοι ἔσπευσαν ἡμᾶς τοὺς Γραικοὺς νὰ στηλιτεύσωσι καθ' ὅλην τὴν Δύσιν ὡς ἀσεβεῖς καὶ αἱρετικούς, διότι κατεβάλομεν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἣν Κύριος ὁ Θεὸς ἀπηγόρευσεν ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ. Ἂν, ὅμως, ἔπρεπεν ἡ βία, πρὸς καταστολὴν τοιαύτης ἀντιχριστιανικῆς καταχρήσεως, οὐχ ἧττον ὁ εὐσεβέστατος ἡμῶν αὐτοκράτωρ, τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, τῶν δύο Θεοδοσίων, τοῦ Μαρκιανοῦ, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ τοῦ Πωγωνάτου, ἀκολουθήσας, συνεκάλεσε καὶ αὐτὸς τὴν Ζ'. Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἐν ᾗ ἐκάθησαν οἱ 338 σοφώτεροι καὶ φρονιμώτεροι τῆς Αὐτοκρατορίας Ἐπίσκοποι, Σύνοδον καθ' ἣν πάντες μιᾷ φωνῇ καὶ μιᾷ καρδίᾳ κατεδίκασαν τὴν ὀλεθριωτέραν τῶν αἱρέσεων τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ καθ' ἡμᾶς, σεβόμεθα καὶ θέλομεν πάντοτε σεβασθῇ τὸ θεσπέσιον κῦρος τῆς ἁγιωτάτης ταύτης Συνόδου, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ἓξ προηγουμένας δοξάζομεν. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Πάπαν, αὐτοὶ οἱ συκοφαντοῦντες καὶ διαβάλλοντες ἡμᾶς, ἀνάξιοι ὄντες ἕνεκεν ἀμαθείας, τῆς εὐαγγελικῆς τιμῆς, ἐπομένως καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνό-

ματος, οὔτ' ἐννοοῦσιν ἡμᾶς, οὔτε θέλουσι νὰ μᾶς ἐννοήσωσι. Διὰ τοῦτο πρόθυμοι ἐσμὲν τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεώς μας εἰλικρινῶς τε καὶ ἀπροκαλύπτως νὰ ἐκθέσωμεν εἰς ἐπήκοον Γάλλων Ἐπισκόπων, εἰς τοῦτο παρ' Ὑμῶν ἐπιτετραμμένων· τοῦτο δὲ, ὅπως, ἄνακτες σεβαστοὶ, πεισθῆτε, οἷα παραλόγως καθ' ἡμῶν οἱ κάπηλοι μαρτυροῦσι, τὴν ὑμετέραν εὐπιστίαν δολιευόμενοι. Ἐντεῦθεν θέλει μάθει ἡ Γαλλία ὅλη, ὅτι ἐπιβούλως οἱ περὶ τὸν Πάπαν κατηγοροῦσιν ἡμᾶς ἐπὶ αἱρέσει καὶ σχίσματι· ὅτι, ἀπ' ἐναντίας ἡ διαφθορὰ τῶν οὐσιωδεστέρων δογμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ Ῥώμης εἰς Δύσιν ἐξεφοίτησε. Τότε δὲ, τῶν Γραικῶν καὶ τῶν Φράγκων εἰς μίαν πίστιν ἑνωθέντων, οὐδὲν σκάνδαλον ταράξει πλέον τὴν συμμαχίαν τῶν δύο ἐθνῶν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς λοιπῆς ἀνθρωπότητος. »

Ἡ πρότασις τῶν Βυζαντινῶν, ὡς φαίνεται, δὲν ἀπήρεσε τοῖς Φράγκοις· δυστυχῶς, ὅμως, δὲν ἐτηρήθη ἡ προσήκουσα ἐχεμυθία. Ἐμβατεύσας γὰρ ὁ Πάπας εἰς τὸ μυστήριον, τοσοῦτον ἐνήργησεν ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Βέρθης, χήρας τοῦ Πεπίνου, καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῆς μνηστῆς, καταδείξας τὴν θανάσιμον ἁμαρτίαν τοῦ συνδυασθῆναι πρὸς γόνον πατρὸς καὶ πάππου ἀσεβῶν, πρὸς βασιλόπαιδα συμπροωρισμένον ἀναποφεύκτως εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον, οὕτω λέγομεν, ἐνήργησεν, ὥστε παρενέβαλε προσκόμματα τῇ δι' ἐπιγαμίας συμμαχίᾳ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ζιζάνιον εἰσέβαλεν οἰκιακόν. Ὥστε, τὸ μὲν τῆς ἐπιγαμβρίας θέμα, ὡς ἐκ τούτου ἀνεβλήθη· ἡ δὲ τῶν διαπραγματεύσεων διακοπὴ ἐπέφερεν εἶτα καὶ τὴν ἀποτυχίαν. Διότι, θανόντος μετ' ὀλίγον τοῦ Καρολομάνου, ὁ Κάρο-

λος εἰς ἄλλας σοβαρὰς ἀσχολίας τραπεὶς, ἢ καὶ τὴν γνώμην μεταβαλὼν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν ἀνεκαίνισε τὴν ὑπόθεσιν. Τοῦ δὲ Λέοντος νυμφευθέντος ἀκολούθως εἰς Ἑλληνίδα, διελύθη παντάπασι τὸ σχέδιον, συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου ἤθελον συμφιλιωθῆ Δύσις καὶ Ἀνατολή· σχέδιον μέγα καὶ πολὺ, ὅπερ, ἂν εἶχεν εὐδοκιμήσει, Κύριος οἶδε, τίνων ἀκαταλογίστων περιτροπῶν ἤθελεν εἶσθαι πρόξενον ἐν τῇ ἑπομένῃ οἰκονομίᾳ τῆς Εὐρώπης (132).

Ἂν δὲ ἀπέτυχον οἱ γάμοι οὗτοι, ὅμως, ἐκ τῆς διεξαγωγῆς προκύπτει, νομίζομεν, γεγονός τι δυνάμενον νὰ διασαφίσῃ ἓν μέρος σκοτεινὸν καὶ οὐσιῶδες τῆς τότε ἱστορίας. Ἐκ τῶν φιλικῶν γὰρ σχέσεων τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ τοῦ γένους τῶν Μαρτέλλων συνάγομεν μετὰ πλείστης ὅσης πιθανότητος, ὅτι ἡ ἐν Ἰταλίᾳ διαγωγὴ τοῦ Πεπίνου δὲν ὑπῆρξε πραγματικῶς οἵα ηὐδόκησαν αὐτὴν νὰ παραστήσωσιν ἐφεξῆς οἱ τῆς Παποκρατείας ἱστοριογράφοι· ὅτι ἡ στέψις καὶ ἡ χρίσις τοῦ Πεπίνου εἰς *Ῥῆγα Φραγκίας* δὲν ἀπήλλαττεν αὐτὸν ὁλοτελῶς ἀπὸ τῆς ἐθιματικῆς πρὸς τὸν νόμιμον *Αὐτοκράτορα Ῥωμαίων* ὑποπολιτεύσεως· ἑπομένως, ὁ πόλεμος κατὰ Λογγοβάρδων, καὶ ἡ τούτων ἐκδίωξις ἀπὸ Ῥαβέννης καὶ Δεκαπόλεως δὲν παρεῖχον τοῖς Φράγκοις δικαίωμα κατακτήσεως ἢ **Jure belli** κατοχήν. Ἐντεῦθεν ἄρα συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ θρυλλουμένη Δωρεὰ τοῦ Πεπίνου ἢ δὲν εἶναι ἀληθινή, ἢ τοὐλάχιστον συνετάχθη εἰς τρόπον μὴ παραβιάζοντα τὰ δικαιώματα τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τὰς ἀρχαιοπρεπεῖς διατυπώσεις. Ἄλλως, ὁ Κωνσταντῖνος, οὗ τὸ φιλότιμον διαπρέπει ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους τῆς βασιλείας του, βέβαια δὲν ἤθελε στέρξει νὰ συνάψῃ

στενὴν συμμαχίαν (ἧττον δὲ νὰ συνέλθῃ εἰς συγγένειαν) μεθ' ἡγεμόνος, σφετερισθέντος, διακρατοῦντος, ἢ δωρησαμένου μερίδα τῆς ἑαυτοῦ ἐπικρατείας.

Καὶ ἂν οὕτω τὰ πράγματα διεξήχθησαν, ὡς κατὰ λόγον ὀρθόν, καὶ ὡς προσέτι ἡμῖν ὑποποιοῦσι τὸ σκότος, καὶ αἱ ἀντιφάσεις ἐν αἷς τὸ ζήτημα τῆς Δωρεᾶς ἐνδιέτριψεν ἄχρι τοῦ νῦν, ἕπεται, ὅτι ὁ Πεπῖνος δὲν κατέλαβε τὰς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ κειμένας χώρας τῶν Γραικῶν ἐν ὀνόματι καὶ δικαιώματι ἰδίῳ. Ἴσως μὲν ὁ σκοπὸς αὐτοῦ τοιοῦτος ἦν' ἀλλὰ τὸ σέβας πρὸς τὰς περὶ αὐτοκρατορίας παραδόσεις καὶ διατυπώσεις, δὲν ἐπέτρεπεν αὐτῷ νὰ λύσῃ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ζητήματα, ἅπερ μετὰ χρόνον οὐ μακρὸν αὐτομάτως ἤθελον διαλυθῆ' ὥστε, ἂν ἐκυρίευσε τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην διὰ τῶν ὅπλων, τὴν ψιλήν, ὅμως, καὶ ὀνοματικὴν κατοχὴν ἀφῆκε τῷ αὐτοκράτορι, ὅστις, κατὰ τὰς ἰδέας καὶ τὰς περὶ κυριότητος δοξασίας τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἐξηκολούθησε νὰ νομίζῃ, καὶ ὀνομάζῃ ἑαυτόν, ὡς πρότερον, ἡγεμόνα τοῦ Ἰταλικοῦ θέματος, νὰ προσαποστέλλῃ δὲ διοικητάς, ἀσκοῦντας ἐξουσίαν, κατ' ἀλήθειαν, ἀμφίβολον. Ταύτην μας δὲ τὴν γνώμην ἐνισχύει καὶ ἡ σκέψις νεωτέρου τινὸς ἱστορικοῦ, δυτικοῦ μὲν τὸ δόγμα, διακρινομένου ὅμως ἐπὶ κριτικῇ σαφηνείᾳ. « Οἱ Πάπαι τοῦ χρόνου τούτου, παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς τῆς κατωτέρας Αὐτοκρατορίας, ἐτήρησαν πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου τὴν μᾶλλον ἐπιβεβουλευμένην διαγωγήν. Οὕτω δ' ὑπῆρξε δολία ἡ τούτων πολίτευσις, ὥστε ἀμφίβολος καὶ διαφιλονεικουμένη ἀπέμεινεν ἔτι ἡ ἀκριβὴς τῆς ἀνεξαρτησίας των ἐποχή. Προσποιημένως γὰρ ὑποταχθέντες τῷ αὐτοκράτορι ἔ-

δειξαν σέβας ταῖς διατάξεσιν αὐτοῦ, ἔγραψαν ὡς πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην, καὶ διεφύλαξαν ἐν Ῥώμῃ τὰ δικαστήρια, τοὺς νόμους, τοὺς ἄρχοντας Κωνσταντινουπόλεως» (133).

Φθάσαντες εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου περὶ Παπισμοῦ προαγωγῆς καὶ τὰ κατὰ τὸν Λιουτπράνδον καὶ Πεπῖνον ἐκθέσαντες μᾶλλον ἢ ἧττον κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως, ζητοῦμεν νῦν τὴν ἄδειαν νὰ συνάψωμεν ἡμεῖς εἰς ἀντιπαράθεσιν σειράν τινα τεκμηρίων καὶ δειγμάτων, ὅθεν, θαῤῥοῦμεν, ἐναργῶς θέλει προκύψει, ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Παπῶν, καὶ ἐπομένως ἡ παῦσις τῆς Γραικικῆς ἡγεμονίας κατὰ τὴν μέσην Ἰταλίαν, δὲν εἶναι πράγματα τοσούτῳ *ἀμφίβολα καὶ διαφιλονεικούμενα*, ὅσῳ ἔδοξαν καὶ δοκοῦσιν ἔτι οἱ πλεῖστοι τῶν κριτικῶν. Ἐρανιζόμεθα δὲ τὰ τεκμήρια ταῦτα φιλοπόνως, διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἡ διακρίβωσις καὶ χρονολόγησις τῆς Παπικῆς ἀνεξαρτησίας συνεπάγονται τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἐποχῆς, ὅτε τὸ γένος ἡμῶν τῆς Δύσεως ἀποχωριζόμενον, καὶ ἀπομονούμενον, ἄρχεται νὰ συναισθάνηται τὴν αὐθυπαρξίαν του, νὰ σχιματίζηται εἰς ἰδιοπροσωπίαν διακεκριμένην. Ἡ γὰρ κοσμικὴ τοῦ Πάπα ἐξουσία, καὶ ἡ τῆς Γ ρ α ι κ ι κ ῆ ς ἐθνότητος ἀναγόρευσις ὑφίστανται ταυτόχρονα γεγονότα.

Συμφέρει γοῦν νὰ διατρανώσωμεν τόδε τὸ γεγονός· ὅτι ἡ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος ψιλή, εἰμὴ καὶ πραγματικὴ ἐνιαχοῦ ἡγεμονία, ἐπικρατεῖ ὑπονοουμένη παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς καθ ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τῶν τεσσάρων Ἰσαύρων βασιλείας, τουτέστιν ἀπὸ Εἰκονομαχικοῦ ψηφίσματος ἄχρι Νικηφόρου τοῦ Λογοθέτου· ὅτι δηλ. ὁ πρὴν

τῆς κοσμικῆς τοῦ Πάπα ἐξουσίας σχηματίζεται ὑπὸ τὴν ἑτοιμόῤῥοπον μὲν, μὴ εἰσέτι δὲ καταπεσοῦσαν τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου προστασίαν. Καὶ πρὸς ὑπόδειξιν τούτου παραθέτομεν τὰ ἑξῆς τεκμήρια.

Α΄. Ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας γράφοντες ἀπὸ Γρηγορίου Β΄. μέχρις Ἀδριανοῦ Α΄. (715 — 795) πρὸς τοὺς Ῥῆγας Φραγκίας δὲν ὀνομάζουσι τὸν Ἀρχιερέα Ῥώμης *Κύριον* αὐτῶν, ἀλλὰ *Πατέρα* καὶ *Ποιμένα*, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ὑποτιθεμένη τοῦ Πεπίνου προικοδότησις δὲν ἀπένειμε τῷ Πάπᾳ τὴν ἀπόλυτον κυριότητα τῶν βυζαντινῶν χωρῶν, ἀλλ' ἐθεωρήθη, τὸ πολὺ, ὡς ἀφιέρωμα in pectore, ἀνεπιδείκτως τε καὶ σιωπηλῶς προστεθεισόμενον τῷ Πατριμωνίῳ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας (134).

Β΄. Σώζονται διπλώματα καὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Πάπα Παύλου, διαδόχου τοῦ Στεφάνου ἀδελφοῦ του (757—767), χρονολογούμεναι ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως Piissimi Augusti, δηλαδὴ, τοῦ *Εὐσεβεστάτου Βασιλέως καὶ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου* (135). Ἄρα, οὐδεὶς ἕως τοῦ καιροῦ τούτου νεωτερισμὸς περὶ τὰς σχέσεις καὶ τὴν ἐθιμοταξίαν Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, οὐδεμία περὶ τὰς διατυπώσεις μεταβολὴ, ὑποσημαίνουσα τῆς Ἀνατολικῆς ἡγεμονίας τὴν κατάργησιν, ἢ τὰ προοίμια τῆς Παπικῆς κοιρανίας.

Γ΄. Ὁ σοφὸς Ἀλκουῖνος, ὡς γνωστὸν, διετέλεσεν ὢν σύμβουλος τοῦ μεγάλου Καρόλου. Σώζεται δὲ ἀξιόλογός τις πρὸς τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην καὶ φίλον ἐπιστολὴ, ὑπὸ χρονίαν 799, τουτέστι πρὸ τῆς στέψεως τοῦ Καρόλου εἰς αὐτοκράτορα Δύσεως συντεταγμένη, ἥτις διε-

ξέρχεται καὶ βαθμολογεῖ τοῦ κόσμου τὰς ἐξουσίας. Ἀξιοσημείωτος ἡ τάξις, ἐν ᾗ ἐκτίθησιν ὁ συγγραφεὺς τὰς ἐπιγείους ἀρχάς. « Τρία πρόσωπα λέγει, ἐπέχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ βαθμὸν ὑπέρτατον. Καὶ δὴ πρῶτον, ὑπερέχει τὸ ὕψος τοῦ Ἀποστολικοῦ Ἐπιτρόπου, ὅστις κρατεῖ τὴν ἕδραν τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἡγεμόνος Ἀποστόλων. Δευτερεύει δὲ ἡ ἀξία τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ ἀσκοῦντος τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν ἐν τῇ δευτέρᾳ Ῥώμῃ (Secunda Roma.) Τριτεύει δὲ ἡ Βασιλικὴ ἐξουσία, ἐν ᾗ τὸ θέλημα τοῦ Δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τέθηκε Σέ, ὡς κυβερνήτην τοῦ χριστεπωνύμου σου λαοῦ» (136). Ἐνταῦθα ἡ πνευματικὴ ἐξουσία τοῦ Ἀρχιερέως Ῥώμης ἐπέχει, χάριν τοῦ Ἁγίου Πέτρου, τὸν ἀνώτατον βαθμόν, κατὰ δὲ τοῦτο, ὁ Ἀλκουῖνος συμφωνεῖ καθόλου πρὸς τὸν κανόνα τῆς Α΄. οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἀλλὰ μάλιστα τοῦτο δηλοῖ κατὰ τρόπον ἀναμφίλεκτον τὸ μὴ κοσμικὸν τῆς Ἀρχιερατικῆς ἐκείνης δεσποτείας εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τῆς θρυλλουμένης προικοδοτήσεως. Διότι, ἀκολουθῶν ὁ γραμματεὺς τοῦ μεγάλου Καρόλου τὴν καταρίθμησιν τῶν κοσμικῶν ἐξουσιῶν, εἰς τὴν Βασιλικὴν τοῦ Κυρίου του προτάσσει τὴν αὐτοκρατορικὴν τῶν Γραικῶν. Ἄρα, ὁ Βυζαντινὸς θρόνος μέχρι τέλους Η΄. ἑκατονταετηρίδος ὡμολογήθη παρὰ πάντων, τῶν δυτικῶν μὴ ἐξαιρουμένων, πρῶτος θρόνος τῆς χριστιανωσύνης, ὑπερτάτη τῶν κοσμικῶν ἐξουσιῶν.

Δ΄. Οἱ βασιλεῖς Γαλλίας, ἢ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ὀνοματολογίαν, οἱ Ῥῆγες Φραγκίας ὁμολογοῦσι τὸ ὑπέροχον τοῦ αὐτοκράτορος ἄχρις αὐτοῦ τοῦ Καρόλου, διότι παραδεχόμενοι τὸ Γραικικὸν ἀξίωμα τοῦ Πατρικίου συνέρχονται εἴς τινα συμφωνίαν γραπτὴν μετὰ τῆς ἐν Κων-

σταντινουπόλει αὐλῆς, ὥστε ἄτιμον καὶ ἀναξιοπρεπὲς δὲν κρίνουσι τὸ γενέσθαι ἐπίτροποι αὐτῆς ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἀφορῶσι τὴν Ῥώμην καὶ τὴν πολιτείαν της (137.)

Ε'. Περὶ τὰ τέλη τῆς Η'. ἑκατονταετηρίδος ὁ Πάπας Λέων Γ', αὐτὸς ὁ μετέπειτα στέψας εἰς αὐτοκράτορα τὸν μέγαν Κάρολον, κατεσκεύασεν ἐν τῷ πατριαρχείῳ τοῦ Λατηρανοῦ μεγαλοπρεπὲς Τρικλίνιον κεκοσμημένον ψηφιδωτῷ τινι καλλιτεχνήματι. Ἐντεῦθεν μὲν τοῦ μωσαϊκοῦ τούτου ἐξεικονίζεται ὁ Χριςὸς, τῇ μὲν δεξιᾷ ἐγχειρίζων τὰς κλεῖς τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ, τῇ δὲ ἀριστερᾷ παραδίδων τὸ Λάβαρον πρός τινα ςεφηφόρον ἡγεμόνα, πέριξ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφὴ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩι Ε' (138). Ἐκεῖθεν δὲ τοῦ καλλιτεχνήματος, ὁ Ἅγιος Πέτρος τῇ μὲν δεξιᾷ δίδει τὸ ὠμοφόριον τῷ Πάπᾳ Λέοντι, τῇ δὲ ἀριστερᾷ προσφέρει σημαίαν ἡγεμόνι τινὶ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐνεχαράχθησαν τὰ ἑξῆς γράμματα DOMINO CARULO REGI. —Ἐκ τοῦ μωσαϊκοῦ, ὡς καὶ ὁ Μουρατώρης παρατηρεῖ, ἐξάγεται, ὅτι τὸ σέβας πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου ἐσώζετο ἐν Ῥώμῃ μέχρι τέλους Η'. ἑκατονταετηρίδος.

ς'. Νομίσματα Παπικὰ πρὸ τοῦ Γρηγορίου Γ'. (731 — 741), ἤγουν πρὸ τῆς Εἰκονομαχίας, δὲν ἐκόπησαν. Ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν νομισματολόγων δοξάζουσιν ὅτι οὐδεὶς τῶν Παπῶν ἐτύπωσε νομίσματα πρὸ τῆς κρισίμου ἐποχῆς τοῦ μεγάλου Καρόλου, Ὅσα δὲ πρὸς τούτους συνήθως ἀποδίδονται, εἶναι καθ' ἃ γνωματεύουσιν αὐτοὶ οἱ νομισματολόγοι, οὐχὶ νομίσματα, ἀλλὰ νομισματόσημα, διανεμηθέντα τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκλογῆς τῶν Παπῶν πρὸς τὸν λαὸν, κατὰ τὸ ἔθος, ὅπερ σήμερον ἔτι σώζεται. Ὁπωσδήποτε, ὑπάρχει διαφορά τις ἀξιοπαρατή-

βητος μεταξὺ τῶν νομισμάτων, ἅπερ ἐτυπώθησαν πρὸ τοῦ Λέοντος Γ'. καὶ τῶν τυπωθέντων ἐφεξῆς. Διότι, πρότερον εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐφηρμόζετο τὸ σύστημα τὸ βυζαντινόν· ὅμως, ἀπὸ Λέοντος Γ'. οὐ μόνον ἀντικαθίσταται τὸ σύστημα τὸ Γαλλικὸν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Ἰταλικῶν νομισμάτων προσέτι ἐντυποῦνται τὸ ὄνομα καὶ ὁ αὐτοκρατορικὸς τίτλος τοῦ μεγάλου Καρόλου, κατὰ δ' ἐπίβασιν χρόνου καὶ τὰ τῶν διαδόχων του (139).

Ζ'. Ὁ μέγας Κάρολος, πρὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς του στέψεως, προσπαθεῖ νὰ συμφιλιώσῃ τὸν Πάπαν Ἀδριανὸν Α'. (794 μ. Χ.) πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχοῦντας Κωνσταντῖνον καὶ Εἰρήνην, πρὸς τὸν Γραικὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ῥαβέννης, καὶ πρὸς τὸν τῆς Νεαπόλεως (140). Ὁ δὲ Πάπας οὗτος ἐπιστολιμαίως ἐπαινεῖ ἐν ἔτει 786 τῶν εὐσεβεστάτων δεσποτῶν Κωνσταντινουπόλεως τὴν ὀρθοδοξίαν, « γονυπετῶν δὲ καὶ τοῖς αὐτῶν ἴχνεσι κυλινδούμενος (141) εὔχεται αὐτοῖς νίκην κατὰ βαρβάρων, » ἐὰν ὅμως κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Καρόλου ἀποδώσωσι τὰ κτήματα τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας (142), καὶ χρηματικὰς βοηθείας τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ προσχορηγήσωσιν.

Ἄρα καὶ χρονικὰ λατινοβάρβαρα, καὶ ἀρχαιολογία, καὶ νομισματικὴ, καὶ συγκεκριμένη ἱστορία συμφώνως μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡ Παποκρατία δὲν καθιεροῦται ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ, πάρεξ ὅταν διὰ τῆς παλινορθώσεως τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας αὐτοκέφαλος ἅπασα ἡ Δύσις κηρυχθῇ. Τότε δὲ συγχρόνως τὴν χριστιανικὴν πολιτείαν ἀνακαινίζουσι παντοῖαι μεταβολαί· τότε ἡ θεία χάρις ἀπὸ στόμα-

τος Εὐαγγελιστῶν καὶ Πατέρων ἐκπορεύεται εἰς στάδιον πραγματικότητος, ὁ δὲ νόμος τῆς ἀνθρωπίνου βελτιώσεως ἀποβαίνει καταφανής, ἐπαισθητός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Εἰρήνη καὶ μέγας Κάρολος.

Ὑπὸ χρονογράφων βυζαντινῶν ἅμα καὶ δυτικῶν ἕως τοῦ νῦν τὸ πλεῖστον ὁδηγηθέντες, διεξήλθομεν εὖ τε καὶ χεῖρον τὴν πολιτείαν τῶν τριῶν Ἰσαύρων. Ἐμβαίνομεν ὅμως εἰς περίοδον, καθ' ἣν ἡ χρονογραφία ἐλλείπεται οὐ μόνον κατ' ἀριθμὸν ὑπομνημάτων, ἀλλὰ καὶ κατ' ἀξιοπιστίαν· διότι πέπλος μυστηριώδης καλύπτει τὰ σπουδαιότερα τῆς ἐπικειμένης ἐποχῆς. Ὁ κάλαμος τοῦ χρονογράφου νῦν ὑπέρ ποτε σφάλλεται· τὰ μὲν γὰρ παραλείπει, καὶ ἄλλα ἀντ' ἄλλων καθίστησι, τὰ δὲ παραποιεῖ, ἢ ἀφίησι πάντως ἀσυνάρτητα, ἀδικαιολόγητα, ὕποπτα δ' ἐπομένως. Οὕτω, τινὰ τῶν κεφαλαιοτάτων, ὅθεν συνήθως τὰ συνεπόμενα διερμηνεύονται, ἀπολείπονται αἰνιγματώδη καὶ χωρὶς ἐξηγήσεως καταπειστικῆς. Προαισθάνεται ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ἐμβαίνομεν εἰς ἱστορικὴν περίοδον ὑπερβάλλουσαν ἐμπαθείᾳ.

Καὶ φέρ' εἰπεῖν, τί σημαίνει, ὅτι Λέων ὁ Χάζαρος ὁ τρίτος τῶν Εἰκονομάχων βασιλέων, ἐρασθεὶς τοῦ στέμματος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ τοῦτο φορέσας, ἐξῆλθον ἄνθρακες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανε » ; (143) Μετὰ παρέλευσιν εἴκοσιν ἐνιαυτῶν, ὁ ἔγγονος τοῦ Μαρτέλλου

ὀρέγεται ὡσαύτως τοῦ στέμματος τῆς Δυτικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ φορεῖ αὐτό, ἀλλ' ὅμως ἄνθρακες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ δὲν ἐξέρχονται. Ἐξέπνευσεν ἀληθῶς ὁ Χάζαρος ἀνθράκων συνεπείᾳ, ἢ μᾶλλον, ὡς τινες εὐλόγως εἰκάζουσιν, ἀπεβίωσεν ἐνεργείᾳ δραστικοῦ τινος δηλητηρίου; Ἐὰν δὲ ἀξιοζήτητος ἡ τοιαύτη ὑποψία! πῶς ἑρμηνεύεται, καὶ διατί περικαλύπτεται τὸ κακούργημα; τίνες οἱ λόγοι τοιαύτης ἀπροσδοκήτου μεταβολῆς; ποῦ δὲ τοὺς λόγους τούτους ἀνάγκη ν' ἀνιχνεύσωμεν; — Ἐν ἐλλείψει πειστικῶν τεκμηρίων, ἀπορεῖ περὶ τοῦ τραγικοῦ συμβάντος ὁ κριτικός. Καὶ ὅμως δέον νὰ ἐγκαρτερήσωμεν διαζητοῦντες. Εἶναι τάχα βέβαιον, ὅτι τὰ ἴχνη τῆς ἀληθείας ἐξέλιπον παντάπασιν; Ἀμφιβάλλομεν.

Δύο μεγάλα πρόσωπα, τὴν ἐποχὴν ὅλην συγκεφαλαιοῦντα, γιγαντιῶσιν ἐνώπιον ἡμῶν. Πάθη, ἀρεταί, κακίαι, ἔχθραι, φιλίαι, ἀνταγωνισμοὶ τοῦ αἰῶνος πέριξ τῶν δύο τούτων προσώπων στρέφονται κατὰ συνέχειαν. Τί γοῦν, πρὶν ἢ ἀνεύρετον κηρύξωμεν τὸν λόγον τῆς αἰφνιδίου μεταβολῆς, ἀπλήρωτον εἰς τὸν αἰῶνα τὸ χάσμα, ὅπερ χωρίζει τὴν πολιτείαν τῶν Ἰσαύρων ἀπὸ τῆς ἑπομένης πολιτείας, τί δὲν ζητοῦμεν μήπως εἰς τὴν συγκεκριμένην ἱστορίαν τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ μεγάλου Καρόλου ἐμπερικλείεται ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος;

Ἀποτυχόντων, ὡς ἔφημεν, εἰς Γαλλίαν τῶν γάμων τοῦ Λέοντος, ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἀνέβαλε τοῦ μελλοβασιλέως τὴν μνήστευσιν. Ἐκ πατρικῆς δὲ παραγγελίας γνοὺς τὸ ἐπικίνδυνον τοῦ νυμφεῦσαι τὴν βασιλόπαιδα εἰς γυναῖκα βυζαντινήν, πρόθυμον ἐνδεχομένως νὰ ἀνάγῃ περὶ τὸν θρόνον συγγενεῖς προδότας, ἢ εἰκονοφίλους προσ-

πεποιημένους, ἐκ δὲ τοῦ παραδείγματος τῆς ἰδίας αὐτοῦ μήτρὸς διδαχθείς, ὅτι καὶ αἱ ἐξ αὐλῆς βαρβάρου ἐρχόμεναι βασιλίδες εὐχερῶς ἕνεκεν ἀπαιδευσίας ὑπὸ τῶν λεγομένων ὀρθοδόξων ἐσαγινεύοντο, φρόνιμον ἔκρινε νὰ στρέψῃ τὸν νοῦν εἰς Ἀθήνας, εἰς τὴν πατρίδα τῆς Εὐδοκίας καὶ τῆς Ἀθηναΐδος, εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἥτις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τῆς ἐπικρατείας διέπρεψε καὶ εἰσέτι διέπρεπεν ἐπὶ ἀποστροφῇ πρὸς τὴν προδοσίαν, ἐπὶ ἀναδρομῇ πρὸς αἰῶνας δόξης, παιδείας, ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Τῷ ὄντι οὐκ ὀλίγοι φαντασιοκόποι σοφισταί, ῥήτορες, ἑλληνοδιδάσκαλοι, ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν θαυμαστούμενοι, καὶ τὴν Εἰκονομαχίαν ἐνθουσιωδῶς ἀσπασθέντες ἐξ ἀρχῆς, ὡς προοίμιον ἑλληνικῆς πολινορθώσεως, κατῴκουν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐδελέασε τὸν εἰκονομάχον γονέα. Ἔτυχε δὲ ἡ ἐκλογὴ ἐπὶ καλῆς τινος παρθένου, θυγατρὸς ὀρφανευθείσης λογίου ἀνδρός, ἑνὸς τῶν τελευταίων κρίκων τῆς μακρᾶς ἁλύσεως τῶν φιλοσόφων, οἵτινες ἐπιζήσαντες εἰς τὴν παρακμὴν τῆς πατρίδος των, ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ Παρθενῶνος κατεστύγησαν πᾶν ἐνεστὸς, καὶ ἐθαύμασαν ἄχρι λατρείας τὰ παρελθόντα. Ἡ Εἰρήνη, ἀποβιβασθεῖσα εἰς Βυζάντιον, εἶδεν ὅτι συγγενεῖς Πατρικίους δὲν εἶχε πλησίον της, ὅτι προῖξ, τὴν ὁποίαν ἐκόμιζε μεθ' ἑαυτῆς, ἦτο μόνον τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος της. Ἀλλ' ἡ παρθένος, πλὴν τῆς σωματικῆς καλλονῆς, εἶχεν ἦθος εὐμενές, τρόπον εὐπροσήγορον, καὶ ἔμφυτον εὐφράδειαν, ὑφ' ὧν ἐξεπλάγησαν οἱ ἄρχοντες, οἱ εἰς Ἱέρειαν ὑποδεχθέντες αὐτήν. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῆς στέψεώς της ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Φάρου προσηνέχθη ἡ μνηστὴ

ἐν τοιαύτῃ ἀξιοπρεπείᾳ ἡγεμονικῇ, ὥστε τινὲς τῶν λογίων ἐξεφώνησαν, ὅτι ἂν ἐξέλιπον των Ἀθηνῶν οἱ ἄνδρες ἀπέμειναν αἱ γυναῖκες.

Ἡ στέψις ἐτελέσθη πέντε ἔτη πρὸ τῆς τοῦ Κωνσταντίνου ἀποβιώσεως. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ διάστημα ἔλαβεν ἡ ἀγχίνους γυνὴ τὴν εὐκαιρίαν κάλλιον τοῦ πενθεροῦ καὶ τοῦ συζύγου της νὰ καταλάβῃ, ὅτι ἡ ἐγκαινισθεῖσα μεταῤῥύθμισις πολλὰς ὑποκώφους ἀντιπαθείας, καὶ μυστικὰς ὑπενεργείας ὑπέκρυπτεν εἰς τὰ σπλάγχνα της, διότι προσέβαλλεν ἐγωϊσμοὺς, καὶ κατήργει καταχρήσεις ἀπηρχαιωμένας. Δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ γνωρίσῃ τὸ γυναικεῖον αὐτῆς διαπεραστικὸν, ὅτι οἱ ὀλιγάρχαι τῆς προηγουμένης καταστάσεως, οἱ εὐγενεῖς προνομιοῦχοι κυρίως, οἱ παράσιτοι τῆς αὐλῆς, καὶ ὅσοι διὰ τὴν καινοτομίαν ἀπώλεσαν τιμὰς, μισθοὺς, κτήματα, ἢ μονοπωλεῖον τι, οὗτοι ὑπεστέναζον τὰ παρεληλυθότα, ὑπὸ δὲ τὸ πρόσχημα τῆς ὀρθοδοξίας τὴν ἰδιοτέλειαν καλύπτοντες, τῶν προτέρων τὴν ἐπανόρθωσιν κρυφίως προσεδόκουν. Οὐχ ἧττον δ' ἦσαν ἐπικίνδυνοι αἱ ἐπιβουλαὶ τῶν κληρικῶν. Ἐκ τούτων οἱ μὲν εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντες, ἀναφανδὸν τὰ πάτρια ἐδυσφήμουν καὶ καθ' ὁμογενῶν ἐῤῥαδιούργουν· ἐκ δὲ τῶν οἴκοι διατριβόντων, τινὲς καὶ πανδήμους ἐτόλμουν βλασφημίας κατὰ τῶν βασιλευόντων νὰ ἐξεμῶσιν. Ἐνεθάῤῥυνε δὲ μάλιστα τῆς ἀντιπολιτευομένης μερίδος τὴν ἀγανάκτησιν τὸ ἀνώμαλον τῆς πολιτικῆς θέσεως, εἰς ἣν ἡ μεταῤῥύθμισις ἐξελάκτισε τὴν βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Κατ' αὐτοὺς ἡ Ῥωμαϊκὴ μεγαλοπρέπεια ἐξέκλινεν ἀνεπανορθότως· ἀπῆλθεν ἐπ' ἀγαθῷ βαρβάρων ἡ περιωπὴ τῆς μοναρχίας τοῦ μεγάλου Κωνσταν-

τίνου. Τί πλέον ἠδύνατο ὁ θρόνος ὁ Βυζαντινὸς, στερούμενος τῆς εὐμενείας τοῦ προέδρου τῆς Ἐκκλησίας, τῶν εὐχῶν τοῦ κατ᾽ ἐξοχὴν Πατρός; Ἂν δὲ κατὰ δυστυχίαν, ὁ θρόνος ἀπέβαλλεν, ὡς ἐνδεχόμενον ἦν, καὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥαβέννης, τὸ στέμμα τῆς Ἰταλίας, τί πλέον ἤθελεν ἀπομείνει, ἡ ἐξουσία τις εἰκονική, σκιὰ, μᾶλλον ἡ ἀλήθεια, ψιλὴ διατύπωσις, ἣν ἡ πρώτη βαρβαρικὴ πολιορκία ἤθελε πιθανῶς ἐξαλείψει;

Τὰς αὔρας ἡμεῖς σήμερον πνέοντες ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως, δυσκόλως κατανοοῦμεν προλήψεις τινὰς τῶν πατέρων μας, διὸ, οὔτε νὰ φαντασθῶμεν δυνάμεθα τὴν ἀντιπερισπαστικὴν ἐνέργειαν τοιούτων μυρολογημάτων. Ἕλληνες τανῦν καλούμενοι, ἐναβρυνόμεθα τῇ προσαγορεύσει, καὶ δικαίως. Ἀλλὰ τὴν ἐθνικὴν ταύτην ὀνομασίαν ἀνεπλήρου τότε ἡ Ῥωμαϊκή. Ταύτῃ δ᾽, ἕνεκεν ἕξεως πολυχρονίου, ἦσαν οὕτω προσπεφυκότες οἱ πατέρες μας, ὥστε ἡ ἀποβολὴ, ἢ ἡ ἐνδεχομένη ἀμαύρωσις αὐτῆς, ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν ἀπονέκρωσιν τοῦ γένους, πρὸς τὴν τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως διακοπήν. Ναὶ μὲν, ἐκ τῆς περιδόξου σημασίας τῆς λέξεως οὐδὲν ἄλλο εἶχεν ἀπομείνει ἐν τῇ κοινῇ συνηθείᾳ, ἢ ἁπλοῦς ὁ φθόγγος, διότι ἐξ ὅσων ὠνομάζοντο Ῥωμαῖοι οὐδεὶς βέβαια ἐπίστευεν ὅτι ἀπὸ προγόνων Ῥωμαίων ἐγενεαλογεῖτο· ἐν ἐλλείψει, ὅμως, ἁρμοδιωτέρας προσαγορεύσεως, ὁ Ῥωμαϊσμὸς ἐπεῖχε τότε τὴν αὐτὴν χώραν τοῦ σήμερον Ἑλληνισμοῦ· ὁ Ῥωμαϊσμὸς, εἰς τὸ σύμβολον τοῦ ἑλληνικοῦ Λαβάρου καθηγνισμένος καὶ ἐντετυπωμένος, παρίστανε τὴν ἀνατολικὴν ἰθαγένειαν, τὴν ἄσαρκον ἔτι τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἰδέαν. Προμηνύοντες οὖν οἱ τῆς Εἰκονομαχίας πολέμιοι

τὴν παρακμὴν, ἢ καὶ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου, διὰ τὴν ἀπερισκεψίαν τῶν Ἰσαύρων, καὶ τὰς προστριβομένας πρὸς τοὺς Ἁγίους ὕβρεις, ἐνήργουν τὴν δραστικωτέραν ἀντιπερίσπασιν, ἐρέθιζον κατὰ βασιλέως τὴν ἄστατον καὶ εὐμετάβολον καρδίαν τοῦ λαοῦ, συνέθρυπτον τὸ φίλτρον τῶν αἰσθημάτων, τὸ τῆς πατρίδος, ὑπέσκαπτον τὰ καθεστῶτα, προητοίμαζον ἀντεπανάστασιν. Κακῇ δὲ τύχῃ, τὰς προῤῥήσεις τῶν κακῶν μάντεων ἰσχυροποίει μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις τῆς πολιτείας. Μορμολύκειον γὰρ φρικῶδες εἰς τὴν ψυχὴν ἑκάστου πιστοῦ ἐνίστατο ἡ ἀποστασία τῆς Ἰταλίας, καὶ ἡ ὄπισθεν τῆς ἀποστασίας ἐκείνης ἐπικρεμαμένη κατάρα τοῦ Μακαριωτάτου Πάπα, τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Ὡμολόγουν μὲν πάντες, ὅτι ὁ ὑπήκοος τῆς αὐτοκρατορίας ἀνέσεισε τῆς μοναχοκρατείας τὸν ζυγὸν, ὅτι ἀπετάξατο ταῖς γραπταῖς σανίσιν, ὅτι νῦν διὰ λειτουργείας ἁπλουστέρας λατρεύει τὸν Κύριον· ἀλλὰ τί ἐντεῦθεν, ἂν σύσσωμος ἡ χριστιανωσύνη καταγορεύῃ τῆς Ἀνατολῆς, ἂν ὁ κόσμος ὅλος ἐπισκήπτεται τῇ καινοτομίᾳ; Πρὸς τί ἀπήλαυσαν αἱ Συντεχνίαι προνόμιά τινα, οἱ δὲ Δήμαρχοι καὶ Πριμμηκήριοι τῶν ταγμάτων μετὰ Συγκλητικῶν ἐν παρατάξεσιν ἐτιμήθησαν, ἂν εἵμαρτο τὰ βάρβαρα σμήνη τῆς Δύσεως νὰ βάλωσι κλῆρον ἐπὶ τὸν τῆς Αὐτοκρατορίας ἱματισμὸν, νὰ ματαιώσωσι τὰ δικαιώματα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, τὰς ἐκστρατεύσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, βαθμηδὸν δὲ, απομονοῦντες τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης, ἠκρωτηριασμένην τοῖς Σαρακηνοῖς νὰ παραδώσωσί ποτε τὴν Κωνσταντινούπολιν; — Αἱ διαβολαὶ τῶν ἀρχόντων, αἱ ὑπονοίαι τῶν Κουβικουλαρίων καὶ Παρακοιμωμένων ὀ-

λίγον ἔλειψεν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου νὰ εὐδοκιμήσωσι· καὶ ἂν Λέων ὁ Χάζαρος δὲν εἶχεν ἀναβὰς ἐπὶ θρόνου ὑποκριθῆ τὴν ὀρθοδοξίαν, ἴσως ἐδολοφονεῖτο. Ἀλλ' αἱ σκευωρίαι εἰσῆλθον εἰς τρανωτέραν φάσιν, ἀλλ' ἡ προδοσία ἐθρασύνθη καὶ τολμηροτέρα γέγονεν ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς αἰφνιδίας θανῆς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, καὶ τῆς οὐχ ἧττον αἰφνιδίας τοῦ Νικήτα Πατριάρχου. Τότε, ὡς οἱ χρονογράφοι διηγοῦνται, Πρωτοσπαθάριοι ἀνακαλύπτονται προσκυνηταὶ εἰκόνων, δηλαδὴ ἀποστάται τῆς βασιλείας, καὶ ῥίπτονται εἰς δεσμωτήρια· Κουβικουλάριοι δὲ καταδικάζονται εἰς θάνατον, Παρακοιμώμενοι δὲ δραπετεύουσι, γινόμενοι μοναχοί, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀξιωματικοὶ τῆς Αὐλῆς σώζονται διὰ φυγῆς.

Εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν τῶν εἰκονοφίλων κληρικῶν, εἰς τὰς μηχανοῤῥαφίας τῶν ὀρθοδόξων ἀρχόντων, εἰς τὸ εὐμετάπτωτον τοῦ πλήθους πρόσθες ἔτι τὸν ἀντιπερισπασμόν, ὃν ὑποκώφως ἐνήργει ἡ τάξις τῶν λογίων λαϊκῶν, ἡ σπεῖρα τῶν γραμματικῶν καὶ πεπαιδευμένων τῆς βασιλευούσης. Μὴ γὰρ δὲν ἦσαν οὗτοι μονοπῶλαι τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὡς οἱ εὐνοούμενοι τῆς Αὐλῆς ἦσαν μονοπῶλαι τῶν δημοσίων εἰσοδημάτων; Ἀλλ' ἡ Εἰκονομαχία, πολλὰ τῶν μονοπωλίων καταργήσασα, ἀπαρενόχλητον δὲν ἀφῆκε καὶ τὸ ἀπαίσιον τοῦ πατροπαραδότου λογιωτατισμοῦ. Εἴδομεν ἀνωτέρω εἰᾳ στιβαρᾷ χειρὶ διέλυσεν ὁ πρῶτος τῶν Ἰσαύρων τὰ καταγώγια τῆς σχολαστικότητος, καὶ πῶς ἀπεσκυβάλισε τῆς πρωτευούσης τοὺς μηδὲν ἄλλο γινώσκοντας διδάξαι τὴν νεολαίαν, ἢ τεχνολογίαν καὶ μετρικήν, καὶ θεματογραφίαν Ἀττικήν,

τὴν παρακμὴν, ἢ καὶ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Θρόνου, διὰ τὴν ἀπερισκεψίαν τῶν Ἰσχύρων, καὶ τὰς προστριβομένας πρὸς τοὺς Ἁγίους ὕβρεις, ἐνήργουν τὴν δραστικωτέραν ἀντιπερίσπασιν, ἐρέθιζον κατὰ βασιλέως τὴν ἄστατον καὶ εὐμετάβολον καρδίαν τοῦ λαοῦ, συνέθρυπτον τὸ φίλτερον τῶν αἰσθημάτων, τὸ τῆς πατρίδος, ὑπέσκαπτον τὰ καθεστῶτα, προητοίμαζον ἀντεπανάστασιν. Κακῇ δὲ τύχῃ, τὰς προῤῥήσεις τῶν κακῶν μάντεων ἰσχυροποίει μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις τῆς πολιτείας. Μορμολύκειον γὰρ φρικῶδες εἰς τὴν ψυχὴν ἑκάστου πιστοῦ ἐνίστατο ἡ ἀποστασία τῆς Ἰταλίας, καὶ ἡ ὄπισθεν τῆς ἀποστασίας ἐκείνης ἐπικρεμαμένη κατάρα τοῦ Μακαριωτάτου Πάπα, τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Ὡμολόγουν μὲν πάντες, ὅτι ὁ ὑπήκοος τῆς αὐτοκρατορίας ἀνέσεισε τῆς μοναχοκρατείας τὸν ζυγὸν, ὅτι ἀπετάξατο ταῖς γραπταῖς σανίσιν, ὅτι νῦν διὰ λειτουργείας ἁπλουστέρας λατρεύει τὸν Κύριον· ἀλλὰ τί ἐντεῦθεν, ἂν σύσσωμος ἡ χριστιανωσύνη καταγορεύῃ τῆς Ἀνατολῆς, ἂν ὁ κόσμος ὅλος ἐπισκήπτεται τῇ καινοτομίᾳ; Πρὸς τί ἀπήλαυσαν αἱ Συντεχνίαι προνόμιά τινα, οἱ δὲ Δήμαρχοι καὶ Πριμμικήριοι τῶν ταγμάτων μετὰ Συγκλητικῶν ἐν παρατάξεσιν ἐτιμήθησαν, ἂν εἵμαρτο τὰ βάρβαρα σμήνη τῆς Δύσεως νὰ βάλωσι κλῆρον ἐπὶ τὸν τῆς Αὐτοκρατορίας ἱματισμὸν, νὰ ματαιώσωσι τὰ δικαιώματα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, τὰς ἐκστρατεύσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, βαθμηδὸν δὲ, απομονοῦντες τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης, ἠκρωτηριασμένην τοῖς Σαρακηνοῖς νὰ παραδώσωσί ποτε τὴν Κωνσταντινούπολιν; — Αἱ διαβολαὶ τῶν ἀρχόντων, αἱ ὑπονοιαὶ τῶν Κουβικουλαρίων καὶ Παρακοιμωμένων ὁ-

λίγον ἔλειψεν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου νὰ εὐδοκιμήσωσι· καὶ ἂν Λέων ὁ Χάζαρος δὲν εἶχεν ἀναβὰς ἐπὶ θρόνου ὑποκριθῆ τὴν ὀρθοδοξίαν, ἴσως ἐδολοφονεῖτο. Ἀλλ' αἱ σκευωρίαι εἰσῆλθον εἰς τρανωτέραν φάσιν, ἀλλ' ἡ προδοσία ἐθρασύνθη καὶ τολμηροτέρα γέγονεν ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς αἰφνιδίας θανῆς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, καὶ τῆς οὐχ ἧττον αἰφνιδίας τοῦ Νικήτα Πατριάρχου. Τότε, ὡς οἱ χρονογράφοι διηγοῦνται, Πρωτοσπαθάριοι ἀνακαλύπτονται προσκυνηταὶ εἰκόνων, δηλαδὴ ἀποστάται τῆς βασιλείας, καὶ ῥίπτονται εἰς δεσμωτήρια· Κουβικουλάριοι δὲ καταδικάζονται εἰς θάνατον, Παρακοιμώμενοι δὲ δραπετεύουσι, γινόμενοι μοναχοί, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀξιωματικοὶ τῆς Αὐλῆς σώζονται διὰ φυγῆς.

Εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν τῶν εἰκονοφίλων κληρικῶν, εἰς τὰς μηχανοῤῥαφίας τῶν ὀρθοδόξων ἀρχόντων, εἰς τὸ εὐμετάπτωτον τοῦ πλήθους πρόσθες ἔτι τὸν ἀντιπερισπασμόν, ὃν ὑποκώφως ἐνήργει ἡ τάξις τῶν λογίων λαϊκῶν, ἡ σπεῖρα τῶν γραμματικῶν καὶ πεπαιδευμένων τῆς βασιλευούσης. Μὴ γὰρ δὲν ἦσαν οὗτοι μονοπῶλαι τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὡς οἱ εὐνοούμενοι τῆς Αὐλῆς ἦσαν μονοπῶλαι τῶν δημοσίων εἰσοδημάτων; Ἀλλ' ἡ Εἰκονομαχία, πολλὰ τῶν μονοπωλίων καταργήσασα, ἀπαρενόχλητον δὲν ἀφῆκε καὶ τὸ ἀπαίσιον τοῦ πατροπαραδότου λογιωτατισμοῦ. Εἴδομεν ἀνωτέρω εἶα στιβαρᾷ χειρὶ διέλυσεν ὁ πρῶτος τῶν Ἰσαύρων τὰ καταγώγια τῆς σχολαστικότητος, καὶ πῶς ἀπεσκυβάλισε τῆς πρωτευούσης τοὺς μηδὲν ἄλλο γινώσκοντας διδάξαι τὴν νεολαίαν, ἢ τεχνολογίαν καὶ μετρικήν, καὶ θεματογραφίαν Ἀττικήν,

μοσία ἀνεκαλύφθη τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ συζύγου της, ἐν ᾗ προσωπικῶς περιεπλέκετο καὶ αὐτή. Κατεδικάσθησαν δὲ τότε ὡς εἴρηται, πολλοὶ τῶν προύχόντων, Ἰάκωβος ὁ Πρωτοσπαθάριος, ὁ Παπίας, ὁ Στρατήγιος, ὁ Θεοφάνης, καὶ Ἐξακουβίτορες καὶ Λογοθέται, καὶ Κουβικουλάριοι, καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν λογάδων. Τὴν δὲ κρυψίνουν Εἰρήνην ὁ βασιλεὺς καλέσας, εἶπεν αὐτῇ. «Οὕτως ὤμοσας τῷ πατρί μου τῷ βασιλεῖ ἐπὶ τῶν φρικτῶν καὶ ἀχράντων τῆς πίστεως μυστηρίων; » Καὶ ἀπώσας αὐτὴν οὐκέτι ἠθέλησεν ἰδεῖν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον.—Μετὰ παρέλευσιν ἓξ μηνῶν ὁ Λέων ἀπανθρακοῦται (144), ἄγοντος τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας. Αὔθωρεὶ δὲ ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ θρόνου ἡ Εἰρήνη, ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου παιδὸς, καὶ ἀντιβασιλὶς, οὕτω βάλλουσα τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων ὀνείρων της. Ἀλλ' εἰς πλήρη τῶν ὀνείρων αὐτῶν πραγματοποίησιν, ὤφειλεν ἡ Εἰρήνη νὰ προεξομαλίσῃ τὸν δρόμον της κατορθοῦσα δύο τινὰ, ὡσαύτως δύσκολα· νὰ συμφιλιώσῃ, δηλαδὴ τὴν Ἀνατολὴν πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τὴν Δύσιν, καὶ νὰ προκαλέσῃ τῶν εἰκόνων τὴν ἀναστήλωσιν. Περὶ τοὺς δύο τούτους στρόφιγγας στρέφεται ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία αὐτῆς.

Καθ' ὅσον μὲν αφορᾷ τὸ πρῶτον μέσον, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς ἀντιβασιλείας της ἀπέστειλεν ἡ Εἰρήνη πρέσβεις εἰς Γαλλίαν Κωνσταντῖνον τὸν Σακελλάριον καὶ Μάμαλον Πριμμικήριον, προτείνουσα ἐπιγαμβρίαν, ζητοῦσα δηλαδὴ τὴν Ῥωθρούδαν, ἢ κατὰ τοὺς ἡμετέρους Ἐρυθρὼ, θυγατέρα τοῦ Καρόλου, εἰς νύμφην τοῦ

υἱοῦ της Κωνσταντίνου. Ὁ ἀῤῥαβὼν, μαρτυρία χρονογράφων τινῶν, ἐτελέσθη ἐν Ῥώμῃ δι' ἐπιτροπῆς, αὐτοῦ τοῦ Πάπα ἱεροτελοῦντος. Ὁ δὲ εὐνοῦχος Ἐλισαῖος, ἀνὴρ ἐκ τῶν πεπαιδευμένων, διέμεινε παρὰ τῇ μνηστῇ, ὅπως διδάξῃ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθιμα τῶν Γραικῶν, καὶ τὰς τάξεις τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς. Ἕνεκέν, ὅμως, ἐνδοιασμῶν, ὁ ἀῤῥαβὼν μετ' ὀλίγον ἀνεστάλη. Ἡ δὲ Εἰρήνη «τὸ τοιοῦτον κῆδος καταλιποῦσα διὰ τὸν φόβον καὶ φιλαρχίαν, ἵνα μὴ, διὰ τὴν ἀγχιστείαν, τὴν τῶν Φράγκων δύναμιν ὁ υἱὸς αὐτῆς περιβάλληται» (145), ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσι, συλλαβοῦσα τῆς ἀπολύτου βασιλείας τὸ ἀπάνθρωπον σχέδιον, διέλυσε τοὺς γάμους παντάπασιν. Ἑτέρα δέ τις πρεσβεία πρὸς τὸν Πάπαν ἀπέβη τελεσφόρος. Ἡ αὐτοῦ Μακαριότης ἀπέστειλε τὰς εὐχάς της πρὸς μητέρα καὶ υἱὸν, καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, καί τοι μεμψιμοιροῦσα διὰ τὴν ἐπὶ Ἰσαύρων γενομένην κατάσχεσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Οὕτω δὲ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων προοιμιασθέντων, ἡ ἀντιβασιλὶς ὁσημέραι τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας της ἐσωτερικῶς ἐπεκτείνασα, εὔκαιρον ἔκρινε νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν εἰκόνων. Μὴ τολμῶσα δὲ νὰ διακυβεύσῃ διὰ τολμήματός τινος αἰφνιδίου τὴν ἔκβασιν τηλικούτου σκοποῦ, ὅθεν καὶ ἡ ἐπιτυχία ἐξήρτητο τῆς σχεδιαζομένης παρανομίας της, ἀλλὰ θέλουσα βραδέως τὴν ἀναστήλωσιν νὰ προετοιμάσῃ, ἐπελήφθη τῆς συνήθους τῶν χρησμῶν ἀγυρτείας, τῶν δημωδῶν χρησμοδοτημάτων, ἅπερ δραστηρίως πάντοτε τῇ φαντασίᾳ τοῦ πλήθους ἐπενήργησαν. Εἰς τὰ μακρὰ τείχη τῆς Θράκης, ἄνθρωπός τις ὀρύττων εὗρε λάρνακα καὶ γράμμα-

τα κεκολαμμένα οὕτως ἔχοντα· « *Χριστὸς μέλλει γεννᾶσθαι ἐκ Μαρίας* τῆς *Παρθένου καὶ πιστεύω εἰς αὐτόν. Ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης, τῶν βασιλέων, ὦ Ἥλιε, πάλιν ὄψει με!* Ὁ χρησμὸς οὗτος διεκωδωνίσθη ὑπὸ παλινῳδούντων μοναχῶν, ὥστε πολὺς περὶ αὐτοῦ ἐγένετο λόγος· ὡς φαίνεται, ὅμως, μεγάλην ἐντύπωσιν δὲν ἐποίησε. Μεταξὺ γὰρ τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας καὶ τῆς ἐσχάτως ἀνασκαφείσης λάρνακος ἐμεσολάβουν ἑξήκοντα περίπου εἰκονομαχικοὶ ἐνιαυτοί. Ἀλλ' ἡ πορεία τῆς Εἰρήνης οὐχ' ἧττον προὐχώρει θαῤῥαλέως. Ὁ Πατριάρχης Παῦλος, κατελίμπανεν ἀπροσδοκήτως τὸν θρόνον του καὶ αἴφνης μακρὰν τῆς πρωτευούσης ἀπέθνησκεν, ἐνῷ λόγος εἰς τὴν Πόλιν ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων διεδίδετο ὅτι πρὸ τοῦ θανάτου ἠρνεῖτο τὴν Εἰκονομαχίαν (146). Τίς δὲ τὸν Παῦλον διεδέχετο; Ὁ Ταράσιος, υἱὸς τοῦ Ἐπάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὕπατος αὐτὸς οὗτος, πρῶτος δὲ μυστικὸς σύμβουλος καὶ φίλος τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης· ὁ ἅγιος ἐκεῖνος Ταράσιος ὁ ἀπὸ τῆς λαϊκῆς καταστάσεως διὰ μιᾶς εἰς τὴν Πατριαρχικὴν κορυφὴν ἀνυψωθείς, αὐτὸς ὁ πρῶτος τὰς πύλας τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀνοίξας πρὸς τοὺς λαϊκοὺς καὶ ἐξόχους διπλωμάτας τῆς Ἀνατολῆς.

Οἵα συζυγία ἀνδρὸς ἁγίου, πεπαιδευμένου, θαυμαστοῦ, καὶ γυναικὸς παρανόμου! Ἐξ οἵας συμμίξεως ἀληθείας καὶ ψεύδους, ἀρετῆς καὶ πλημμελήματος προέρχονται συνήθως αἱ σπουδαιότεραι τῆς ἱστορίας μεταβολαί, τὰ συντελεστικώτερα τῶν ἐθνῶν συμβάντα! — Κατὰ γνώμην τῶν συμβούλων τῆς Εἰρήνης, τὰ πράγματα προὐχώρουν καθ' ἑκάστην ἐπὶ τὸ βέλτιον. Ὁ χρησμὸς

τῆς λάρνακος, ἔλεγον οὗτοι, πολλοὺς ἤδη μετέπεισε τῶν δημάρχων, καὶ Πριμμικηρίων τῆς βασιλευούσης. Ἰδοὺ δὲ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Λήμνῳ λείψανον τῆς μάρτυρος Εὐφημίας βλύζει μῦρον θεσπέσιον! πλήθη συῤῥέουσιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ φήμη, ὅτι ὁ σεβάσμιος Παῦλος πρὶν ἢ ἐκπνεύσῃ, ὡμολόγησε τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ συντετριμμένος παρήγγειλε τὴν συγκρότησιν μιᾶς Συνόδου Οἰκουμενικῆς πρὸς κατάργησιν τῆς Εἰκονομαχίας, καὶ ἡ φήμη αὕτη ἐπισυνήργησε παρὰ τῷ λαῷ. Διότι ἐκ μὲν τῶν στρατιωτικῶν, προσέλεγον οἱ σύμβουλοι τὴν Εἰρήνην παρακινοῦντες, οὐκ ὀλίγοι μεταμελούμενοι κλίνουσιν αὖθις πρὸς τὸ σέβας τῶν εἰκόνων· ἐκ δὲ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, οἱ πλείονες συμπροσδοκῶσι τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστηλώσεως. Τί γοῦν πλέον ἀπομένει; Πρὸς τί τῆς ὀρθοδοξίας ἡ νίκη ἀναβάλλεται; Ἐμπρός! Ὡς ὠφεληθῶμεν τῆς εὐκαιρίας, ἕωσοῦ τὰ πάντα ῥέπουσιν αὐθορμήτως πρὸς τὴν τῶν προγεγενημένων ἐπανόρθωσιν;

Εἴσοδος ἁμαρτίας τὸ οὖς τῆς γυναικός. Ἄλλως τε, ἡ Εἰρήνη δὲν ἐκάθευδε. Παρακολουθοῦσα προσεκτικῶς τὴν νέαν φάσιν τοῦ δράματος οὗ ἐσκόπει νὰ ἀναδειχθῇ πρωταγωνίστρια, μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ἐπείθετο, ὅτι πρὸς ἑαυτὴν ὀρθοδοξία καὶ φιλοδοξία κατ' οὐδὲν ἄλλο διέφερον, ἢ καθ' ὅσον ὁ σκοπὸς διαφέρει τοῦ μέσου. Ἐπὶ τέλους, ὑπὸ τῶν ἑαυτῆς συμβούλων ἐπαναγκαζομένη, καὶ τὴν ὥραν τῆς κρίσεως εὔθετον αὐτὴ ἐκείνη νομίσασα, τῇ ἡμέρᾳ τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους 785, συγκαλεῖ ἄρχοντας, ἀξιωματικούς, καὶ Ἐπισκόπους εἰς τὴν Μαγναύραν, τάχα πρὸς διορισμὸν καὶ ἀντικατάστασιν νέου Πατριάρχου.

Ἡ ἐκλογὴ ἦτο προδιατεταγμένη· πάντες ἐκ συνθήματος

καὶ ὁμοφώνως ἀνέκραξαν τὸν Ἀσηκρήτην Ταράσιον. Ἀλλ' ὁ Ἀσηκρήτης ὀρθούμενος ἀποποιεῖται τὴν ψῆφον· τὴν δὲ παραίτησίν του δικαιολογεῖ εἰς τινα λόγον ἔντονον, ἅμα καὶ θεσπέσιον, οὗ τὴν μνήμην ἐφύλαξεν ὁ Θεοφάνης. « Ἐν ὅσῳ τὸ σχίσμα τῆς Ἐκκλησίας διαρκεῖ, λέγει, ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ τῆς ἱερωσύνης τὸ μέγεθος. Ὁρῶ γὰρ καὶ βλέπω τὴν ἐπὶ τὴν πέτραν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τεθεμελιωμένην Ἐκκλησίαν διεσχισμένην νῦν καὶ διῃρημένην· ἡμᾶς δὲ ἄλλοτε ἄλλως λαλοῦντας καὶ ἑτέρως τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ὁμοπίστους ἡμῶν χριστιανούς, συμφωνοῦντας αὐτοῖς τοὺς τῆς Δύσεως, ἀλλοτριωμένους δὲ ἡμᾶς ἐκείνων ἁπάντων, καὶ καθ' ἑκάστην ὑπ' αὐτῶν ἀναθεματιζομένους. Δεινόν ἐστι τὸ ἀνάθεμα· πόῤῥω τοῦ Θεοῦ βάλλει, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐκδιώκει ἀπάγον εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Οὐκ οἶδε γὰρ ὁ τῆς Ἐκκλησίας ὅρος καὶ νόμος ἔριν, ἢ φιλονεικίαν· ἀλλ' ὥσπερ οἶδεν ἓν βάπτισμα, μίαν πίστιν, οὕτω καὶ συμφωνίαν μίαν ἐπὶ παντὸς πράγματος ἐκκλησιαστικοῦ. Οὐδὲν γάρ ἐστιν ἀπόδεκτον καὶ εὐάρεστον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ ἑνωθῆναι ἡμᾶς, καὶ γενέσθαι μίαν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καθὰ καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς εἰλικρινοῦς ἡμῶν πίστεως ὁμολογοῦμεν ἀδελφοί. » Περαίνει δὲ τὸν λόγον συνιστῶν τὴν συνάθροισιν Οἰκουμενικῆς Συνόδου, « ἵνα γίνωσιν οἱ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ ἓν, καὶ οἱ εἰς τὴν Τριάδα πιστεύοντες γενῶσιν ἡνωμένοι καὶ ὁμόψυχοι καὶ ὁμότιμοι. » Καὶ εἰ μὲν οἱ βασιλεῖς ἐπινεύσωσιν εἰς τὴν αἴτησίν του, συγκατατίθεται, καὶ τὴν ψῆφον ἀσπάζεται· ἄλλως, δὲν θέλει νὰ καταδικασθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Χριστοῦ. — Οἱ περιεστῶτες πάντες εὐφημη-

σαν, καὶ συνεφώνησαν ὁμοθυμαδὸν τοῦ γενέσθαι Σύνοδον. ὁ δὲ Ταράσιος αὐθημερὸν Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως χειροτονηθεὶς, ἀποστέλλει εἰς Ῥώμην τὰ συνοδικὰ αὐτοῦ καὶ τὸν λίβελον τῆς πίστεως, ἐνῷ συγχρόνως ἡ Εἰρήνη Ἐπίσκοπόν τινα Σικελὸν (147) πρὸς τὸν Ἀδριανὸν Πάπαν διαπρεσβευομένη αἰτεῖται πρὸς συγκρότησιν τῆς Συνόδου τὴν τούτου αὐτοπρόσωπον ἔλευσιν. Καὶ ἡ μὲν αἴτησις δὲν ἐπακούεται· ἔρχονται δ' ἐκ Ῥώμης ἐπὶ τούτου δύο ἐπίτροποι Ῥωμαϊκοὶ, ὧν ὁ μὲν Ἰταλὸς, ὁ δ' Ἕλλην, εἷς τῶν ὀρθοδόξων φυγάδων. Ἀλλὰ διὰ τὴν τυραννίδα τῶν Ἀράβων, τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς δὲν δύνανται ἐπισήμους νὰ στείλωσιν ἐπιτρόπους εἰς Σύνοδον, ὡρισμένην νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ πρὸς τὰς εἰκόνας σέβας (148). Ἀφικνοῦνται, ὅμως, εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο τοποτηρηταὶ τῶν Πατριαρχείων Ἀντιοχείας καὶ Ἀλεξανδρείας, οἰκονομικῷ τῷ τρόπῳ ἐκλελεγμένοι ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἱερέων καὶ μοναχῶν (149)· τοῦ θ' ὅπερ παρέσχε μετέπειτα λαβὴν τοῖς διαμαρτυρομένοις, ἵνα παράνομον κρίνωσι τὴν Ζ΄. Σύνοδον, λόγῳ ὅτι ἐκ τῶν πέντε καθολικῶν θρόνων δύο μόνοι ἐννόμως ἐν αὐτῇ παρεστάθησαν καὶ τὸ κῦρος ἐπέφερον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Τῷ ἑπομένῳ ἔτει, 786, συνέρχονται εἰς Κωνσταντινούπολιν πάντες ἀδιακρίτως οἱ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς Εἰρήνης ἐπίσκοποί τε καὶ ἡγούμενοι· τῇ δὲ 17 τοῦ Αὐγούστου μηνὸς προκαθίσαντες οὗτοι ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἄρχονται τὴν συνήθη τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσιν, τῆς μὲν ἀντιβασιλίδος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἐφορώντων ἐκ τῶν κατηχουμένων, τοῦ δὲ Ταρασίου προεδρεύοντος τὴν Σύνοδον. Καὶ ἤδη προέβαινεν ἡ συζήτησις, ἀφόβως

μὲν ἀλλ' ἀλυσιτελῶς ἀντιτεινόντων τῶν Εἰκονομάχων ἐπισκόπων ἤδη τὰ πάντα προεμήνυον αἰσιωτάτην τὴν ἔκβασιν τῆς Συνόδου, ὅτε θόρυβος μέγας, ποδουκρουστία, καὶ κολοσυρτὸς ἀκούονται πέριξ τῆς ἐκκλησίας. Ἐπέπρωτο τῇ Εἰρήνῃ νὰ μάθῃ, ὅτι φωνὴ ἀρχόντων δὲν εἶναι πάντοτε φωνὴ λαοῦ. Κραυγαί, βλασφημίαι, κατάραι, ἀναθέματα περιηχοῦσιν ἐν τῷ ναῷ, αἱ θύραι τοῦ ὁποίου κλείονται παραυτίκα. Ἀλλὰ πλῆθος ἄπειρον λαοῦ, ἄνθρωποι πάσης τάξεως καὶ φύλου καὶ ἡλικίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ Ἐπίσκοποι, καὶ βασιλικοὶ σωματοφύλακες, καὶ ἀρχηγοὶ ταγμάτων, καὶ ἕτεροι ἄρχοντες, οὗτοι τὰς θύρας βιάσαντες, καὶ τὰ ξίφη γυμνώσαντες, καὶ εἰσπηδήσαντες εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, μανιωδῶς ἐπιτάσσουσι τῷ Πατριάρχῃ τῆς Συνόδου τὴν διάλυσιν, ἂν δὲν ἤθελε καὶ αὐτὸς νὰ θανατωθῇ, καὶ πάντες ὁμοῦ οἱ ὁμόφρονές του νὰ πέσωσι θύματα τῆς γενικῆς ἀγανακτήσεως· ὁ γὰρ λαὸς δὲν συγκατετίθετο εἰς τὴν ἀναστήλωσιν *τῶν εἰδώλων*, καὶ τὴν τῆς μοναχοκρατίας ἀποκατάστασιν. Ὑπὸ τοιαύτης ἀπροόπτου ἐπαναστάσεως ἡ Εἰρήνη καταπτοουμένη ἐν τοῖς Κατηχουμένοις, ὅθεν ἀδιόρατος τοὺς συνεδριάζοντας ἐπηρέαζεν, ἀποστέλλει ἐν τάχει τοὺς συνετωτέρους τῶν οἰκιακῶν της πρὸς ἀναστολὴν τοῦ θορύβου. Ἀλλ' οἱ στασιάρχαι Σχολάριοι καὶ Ἐξκουβίτορες, ὑπὸ τῆς ἀπειθείας τοῦ Ταρασίου καὶ τῶν ὀρθοδόξων ἐξαγριούμενοι, καὶ τοὺς Πατέρας βλέποντες ἀταράχως ἐμμένοντας εἰς τὴν θέσιν των, τὴν μὲν βασίλισσαν ἐξυβρίζουσιν, ἄπιστον, ἐπίορκον, εἰδωλομανῆ, καὶ ἀναξίαν προσονομάζοντες, μόνον δὲ βασιλέα εὐφημοῦσι τὸν Κωνσταντῖνον· εἶτα τὰς εἰκόνας λυσσωδῶς ἀναθεματίζουσι, τοὺς δὲ ἀπεσταλμένους τῆς

βασιλείας κολαφίζουσι, καὶ ἀποπέμπουσιν. Ηὔξανεν ἐν τούτοις ἡ ταραχή· ἄλλα γὰρ στίφη ἐπ'ἐκείνων προσήρχοντο, τῶν προτέρων μανιωδέστερα, φρικτὰς ἀρὰς ἐξεμοῦντα κατὰ τῶν Συνοδικῶν, οὓς ἐπωνείδιζον ὡς βεβήλους, ἐπιόρκους, ἀπανθρώπους, σιμωνιακούς. Ἡ στάσις ἤθελε μεταβληθῆ βέβαια εἰς αἱματηρὰν σκηνὴν, ὁ οἶκος Κυρίου ἐμιαίνετο φόνοις, ἂν ὁ Πατριάρχης ἐγειρόμενος δὲν εἰδοποίει νεύματι ἐπισκόπους τε καὶ ἡγουμένους ὅτι καιρὸς ἦτο νὰ καταφύγωσι πρὸς ἑαυτῶν σωτηρίαν ἐν τῷ Ἁγίῳ Βήματι. Τῶν πατέρων δὲ ἀποχωρησάντων, ἡ Σύνοδος διελύθη. Τότε δὴ, ἐπίσκοποι καὶ λαϊκοὶ Εἰκονομάχοι, σύσσωμοι τῆς Ἐκκλησίας ἐξερχόμενοι, διαπερῶσι τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινούπολεως φωνάζοντες ἐν θριάμβῳ· *Νενικήκαμεν, νενικήκαμεν!*— Ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς ὑπὲρ εἰκόνων Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀποτυγχάνει.

Ἀλλ' ἡ ἀποτυχία τῆς Συνόδου προεμήνυε τῇ βασιλίσσῃ τὴν διάλυσιν τῶν σχεδίωντης. Καὶ ὅμως τὸ σφάλμα δὲν ἐφόβησεν αὐτὴν, ἥτις νῦν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Λογοθέτου βοηθουμένη, εἰς πέρας ἀποφασίζει νὰ φέρῃ τὴν Σύνοδον. Καὶ δὴ, τὰ στρατιωτικὰ τάγματα τῆς Θράκης, πιστὰ τῷ ἐπιστηθίῳ αὐτῆς στρατηγῷ, προσκαλέσασα τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἄλλως τε δὲ πλασαμένη πόλεμον κατ' Ἀράβων, καὶ ἐπὶ τούτου ἐξαποστείλασα « τὸν δυσσεβῆ στρατὸν, ὃν ὁ ἀλάστωρ Κωνσταντῖνος ἐστράτευσέ τε καὶ ἐπαίδευσε » (149), ἐποίησε τὴν Βιθυνίαν, τὴν Θράκην, καὶ Κωνσταντινούπολιν ὑποχειρίους εἰς τὰς βουλήσεις της, καὶ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ εὐνοουμένου της Νικηφόρου. Οὕτω δὲ προασφαλισθεῖσα, συνεκάλεσε τὸ ἐπόμενον ἔαρ τοὺς Ἐπισκόπους, οὐχὶ δι'

ἐπισήμων προσκλητηρίων, ἀλλὰ διὰ βασιλικῶν ταχυδρόμων, καὶ οὐκέτι ἐν τῇ πρωτευούσῃ, ἀλλὰ πόῤῥω Κωνσταντινουπόλεως, ἐν Νικαίᾳ· ἔνθα πραγματικῶς συνέρχονται οἱ Πατέρες, 367 τὸν ἀριθμόν. Τότε δὲ Οἰκουμενικῆς Συνόδου κροτηθείσης ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῆς ἑβδόμης καὶ τελευταίας Οἰκουμενικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, θεσπίζεται τῶν εἰκόνων ἡ ἀναστήλωσις, καὶ ἐν γένει ἀφορισμὸς ἐκδίδεται κατὰ παντὸς προσθέσαντος, ἢ ἀφαιρέσαντός τι ἐκ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας. Συμπεριλαμβάνονται ἐν τῷ ἀναθέματι οἱ τρεῖς Πατριάρχαι τῆς Εἰκονομαχίας, ὁ Ἀναστάσιος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Νικήτας, καὶ πάντες οἱ ὁμόφρονες αὐτῶν· τὰ δὲ βιβλία τῶν εἰκονοκλαστῶν, τάχα πρὸς διαφύλαξιν, μετακομίζονται ὅλα ἐν τῷ πατριαρχείῳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἀφορισμὸς ἐπιβάλλεται παντὶ τῷ μὴ παραδίδοντι αὐτά· ὅθεν προῆλθεν ἡ ἀπώλεια πολυτίμων ἱστορικῶν μνημείων. Ἐπὶ τέλους, ὑπογραφέντος τοῦ τόμου παρὰ τῶν βασιλέων ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ φιλοδωρημάτων τοῖς ἱερεῦσι διανεμηθέντων πολλῶν, ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τὸν ἀρχαῖον κόσμον αὐτῆς ἀπέλαβεν.

Ἡ Εἰκονομαχία ἐψηφίσθη πανδήμως εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ καταργεῖται σχεδὸν λαθραίως εἰς τὴν Βιθυνίαν. Ἠγνόησεν ἐπί τινας ἡμέρας τὰ θεσπισθέντα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ λαός. Ὡς δὲ τὰ πεπραγμένα διεθρυλλήθησαν, οἱ μὲν στρατῶνες τῶν ὑπὸ τῶν Ἰσαύρων μορφωθέντων Ἀνατολικῶν εὑρέθησαν κενοί, ἐπολιόρκει δὲ τὰς ἐξόδους, πλατείας, λεωφόρους τοῦ Βυζαντίου στρατὸς νέηλυς καὶ βάρβαρος. Διεύθυνον τὰς ἐργασίας τῆς ἱστορικῆς ταύτης Συνόδου, καὶ κυρίως διέπρεψαν ἐν αὐτῇ, δύο ἄνδρες πολιτικοί, σύμβουλοι τοῦ στέμματος, ὑπὸ τὸ

σχῆμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως· ἀμφότεροι κρύψαντες τὴν πεῖραν τῶν ἐγκοσμίων, τὴν τέχνην τῆς κυβερνήσεως, καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἑαυτῶν ἐποχῆς· λέγομεν, ὁ Ἀσηκρήτης Ταράσιος, καὶ ὁ τὴν θέσιν τούτου παρὰ τοῖς βασιλεῦσι διαδεχθεὶς ἀοίδιμος Νικηφόρος, ὁ καὶ μετέπειτα Πατριάρχης γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως, αὐτὸς ὁ μετριώτερός τε καὶ ἑλληνικώτερος τῶν ἱστορικῶν τοῦ μεσαιῶνός μας. Οἱ κλητοὶ οὗτοι τῆς Ὀρθοδοξίας, πρὸ ποδῶν ἰδόντες τὸ βάραθρον, εἰς τὸ ὁποῖον ὡδήγει καὶ πίστιν καὶ πατρίδα τὸ σχίσμα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας· προνοήσαντες τοὺς κινδύνους, τὰς συμφοράς, τὸν ὄλεθρον ἴσως, ὅστις τὸ γένος περιέμενεν ἐκτὸς τῆς αὐτοῦ προκεχαραγμένης ὁδοῦ· Θείῳ δὲ πνεύματι προαισθανθέντες, ὅτι χωρὶς ἑνότητος πίστεως, χωρὶς ταὐτότητος παραδόσεων, λατρείας, ἐθίμων, προσκυνήσεως, ἡ πολιτικὴ ἑνότης τῶν ὁμογενῶν ἤθελεν ὅσον οὔπω διαρραγῇ, καθάπερ σκεῦος εὔθραυστον εἰς χεῖρας βρέφους, ὥρμησαν εὐτόλμως ἐπὶ τοῦ πηδαλίου τοῦ κινδυνεύοντος πλοίου, καὶ διὰ τῆς ποιμενικῆς ῥάβδου, ἣν ἥρπαξαν ἀπὸ χειρῶν ἀνικάνων, πατάξαντες δεξιᾷ τε καὶ ἀριστερᾷ τοὺς μὴ συντιθεμένους τῇ θρησκευτικῇ καὶ πατριωτικῇ ὁλομελείᾳ, ἔσωσαν καὶ σκάφος καὶ πλήρωμα, ἤγαγον ἀβλαβῆ εἰς τὸν λιμένα τὸν Ἑλληνισμόν. Ἀλλά, λέγουσί τινες, οὗτοι λαϊκοὶ ὄντες ἐσφετερίσθησαν τὸ Πατριαρχικὸν ὠμοφόριον· Καὶ τί πρὸς τοῦτο; Λαϊκός, πολιτικός, διπλωμάτης ἀνέβη τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον καὶ ὁ μέγας Φώτιος! Ναὶ μὲν εἰσέτι τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀποστολὴν ἡ Εἰκονομαχία δὲν ἐξεπλήρωσεν, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον τῆς Εὐρώπης μετεβλήθη· ἡ κοινωνία, ἡ Ἐκκλησία, ἡ πολιτεία τῶν Γραικῶν

μετέβησαν εἰς φάσιν καινήν. Ἂν δὲ κληρικὸς καὶ λαϊκὸς ἀπὸ τοῦδε διακρίνονται κατ' ἐνδυμασίαν, ὅμως ἓν φρόνημα, ἓν αἴσθημα, ἓν μόνον πάθος κινεῖ νῦν τὰ ἐκλεκτὰ μέλη τῆς πολιτείας· ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐμμέσως διὰ ταύτης ἡ ἰδιοπροσωπία τοῦ γένους τῶν Γραικῶν, ὁ ἰδανικὸς οὗτος τύπος τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος. Τί ἐγένοντο τὰ φιλόδοξα τῆς Εἰρήνης σχέδια; Κονιορτός. Ἀλλ' οἱ ὄπισθεν τῆς φιλοδόξου γυναικὸς ὑπὲρ ἑνότητος πίστεως ἐνεργήσαντες μετέδοσαν τὸ ἔργον αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς γενεὰς καὶ γενεάς. Ἐὰν γὰρ ὑπάρχῃ σήμερον παρ' ἡμῖν ὁμογένεια καὶ ὁμοδοξία, τὸ θαῦμα κατὰ μέρος ὀφείλεται πρὸς τρεῖς λαϊκοὺς παραβύστους, τὸν Ταράσιον, τὸν Νικηφόρον, καὶ τὸν Φώτιον.

Δὲν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι τὴν ἑνότητα αὐτὴν ποθήσαντες οἱ Ἀσηκρῆται τῆς Εἰρήνης, ἐδίωξαν γενικήν, ἀφῃρημένην τινά, καὶ ὡς ἂν εἴποι τις οἰκουμενικὴν ἑνότητα, συνέλαβον τὸν ἔρωτα μιᾶς χριστιανωσύνης ἀδιαχωρίστου, ἧς ἡ Κωνσταντινούπολις θᾶττον ἢ βράδιον ἤθελε κηρυχθῆ, ὡς εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πάπα Μαρτίνου, πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ κεφαλή. Ἀλλά, τάχα τὸν παράβολον τοῦ αἰῶνος ἐκείνου πατριωτισμὸν δὲν ἐδικαιολόγει τὸ στέμμα τὸ Ῥωμαϊκόν, ὅπερ ἐστόλιζεν ἔτι τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τὸ μέτωπον; Ἠδύναντο, ἆρά γε, οἱ πρωθυπουργοὶ τῆς Εἰρήνης, ὅσῳ μεγαλόνοας ἂν ὑποθέσωμεν αὐτούς, ἠδύναντο, τοιαύτην ἑνότητα προσχεδιάζοντες, νὰ προγνώσωσι λεπτομερῶς τὰς ἐνδεχομένας καὶ βραδύτερον ἐπισυμβάσας τοῦ σχίσματος περιπετείας; Προέτεινον οὗτοι, ἀπεφάσιζε δ' ὁ Θεός. Θεία δὲ οἰκονομία ἐθέσπιζε τὸν χωρισμὸν τῆς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς. Παρὰ τὸν ὅρκον καὶ τὰς εὐ-

χὰς τῆς Ζ'. Οἰκουμενικῆς, ἥτις κατ' ἰδίαν ἐνεπέβλεψεν εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας, θεὸς ἀπεφάσιζεν, ὅτι τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος ἡ διάπραξις ἀντέκειτο πρὸς ὥραν τῷ νόμῳ τῆς προόδου. Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν, ἰδοὺ ἕτερόν τι καὶ μεῖζον σκάνδαλον ἐπεκρέματο. Ἔκρουεν ἤδη τὰς θύρας τῆς Εὐρώπης ἡ μᾶλλον πολυχρόνιος καὶ πεισματώδης τῶν ἀνθρωπίνων διχονοιῶν, τὸ ζήτημα περὶ ἐκπορεύσεως Πνεύματος Ἁγίου.

Ἐνῷ τοιοῦτοι περὶ Ῥωμαϊκῆς πανηγεμονίας σκοποὶ διενοοῦντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, συμβάντα κατ' ἄλλον τρόπον ἀναστατικὰ προητοίμαζον ἐν τοσούτῳ τῆς Δύσεως τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν. Διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι ὅτι ἕως ἀπὸ τοῦ 774 ἔτους ὠρέξατο ὁ μέγας Κάρολος νὰ μεταβῇ ἀπὸ Παυΐας εἰς Ῥώμην, ὅπως προσκυνήσῃ τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Πέτρου, καὶ συνάψῃ φιλίαν μετὰ τοῦ Πάπα προσωπικήν. Ἡ πρώτη αὕτη περιοδία δεινὰς ὑπονοίας ἤγειρεν εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ τότε βασιλεύοντος Κωνσταντίνου. Λαβὼν ὁ Κάρολος μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς λογάδας τοῦ γένους του, Δοῦκας, Κόμητας, Ἄρχοντας, Ἀρχιερεῖς, Νοταρίους, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἑβδομάδας ὁδοιπορήσας ἀφίχθη εἰς Ῥώμην τῇ παραμονῇ τῶν Χριστογέννων. Ὁ δὲ Πάπας, τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ μαθὼν, προέπεμψεν εἰς ἀπάντησίν του τὴν Βουλὴν, τοὺς Ἄρχοντας Ῥώμης, τοὺς δημάρχους τῆς πόλεως, στίφη νεανίσκων, φερόντων κλάδους βαΐων καὶ ἐλαίας. Τῆς δὲ ἀκολουθίας ὅλης προεπορεύοντο τὰ σύμβολα τῆς πολιτείας, καὶ οἱ Σταυροὶ τοῦ Λατηρανοῦ, ὡς ἔπρεπεν *εἰς Ὕπατον, καὶ Πατρίκιον Ῥωμαῖον.*

Ὡς εἶδεν ὁ Κάρολος τοὺς Σταυροὺς, πεζεύσας μετὰ τῆς

συνοδίας του, ἐπορεύθη πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἔνθα ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κλήρου ὁ Ἀδριανὸς Α΄. περιέμενεν αὐτὸν, ψαλλόντων τῶν ἀναγνωστῶν τὸ « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. » Πάπας καὶ Ῥὴξ Γαλλίας ἐγκαρδίως εἰς τὰ προπύλαια τῆς ἐκκλησίας συμπεριπτύσσονται, εἶτα δὲ καταβάντες ἀμφότεροι εἰς τὸ ὑπόγειον, ἔνθα λέγεται ὅτι ὁ Ἅγιος Πέτρος ἐμαρτύρησεν, ἐκεῖ, τῇ ἀμυδρᾷ λάμψει λύχνου τινὸς, Κάρολος καὶ Ἀδριανὸς ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Κορυφαίου φιλίαν ὀμνύουσιν ἀτελεύτητον. Τὰ δὲ σπουδαῖα ἐφεξῆς. Μετὰ παρέλευσιν τεσσάρων ἡμερῶν, ὁ Ῥώμης ἀρχιερεὺς προσκαλεῖ τὸν πνευματικὸν υἱόν του ἐπισήμως νὰ προσεπικυρώσῃ τὰ παρ' αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρός του χορηγηθέντα τῇ Ἐκκλησίᾳ Ῥώμης ἀφιερώματα, τοῦθ' ὅπερ, ὡς ᾄδεται, ἀσμένως ὁ Κάρολος ἐποίησεν. Ἀλλὰ τί ἐγένετο τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπικυρώσεως; Ἄδηλον· οὐδέποτε ἡ Ῥώμη ἐφανέρωσεν αὐτό. Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκάριος, ὁ τῶν Παπῶν βιογράφος, βεβαιῶν, ὅτι ὁ Κάρολος, πλὴν τῶν προεπικυρωθέντων δωρημάτων προσέθηκεν ἔτι τὴν νῆσον Κύρνον, τὸ Σπολέτον, τὴν Βενεβενδὸν, τὴν Ἐνετίαν, τὴν Μαντούην, καὶ Ἰστρίαν, εἶχε βεβαίως ὑποβολιμαῖόν τι καὶ πλαστὸν ἔγγραφον πρὸ ὀφθαλμῶν (151). Καὶ τί τὸ παράδοξον; Ὁ αἰὼν ἐκεῖνος τῆς Ῥώμης ἦτο αἰὼν πλασματογραφίας ἐπιτηδειοτάτης. Τότε γὰρ ἐπενοήθησαν, καὶ τότε ἐψευδογραφήθησαν, ἢ τοὐλάχιστον οὐσιωδῶς ἐνοθεύθησαν αἱ συλλογαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων τῶν πρώτων αἰώνων, αἵτινες γινώσκονται ὑπὸ τὸ ὄνομα *Δεκρετάλαι*, αὐταὶ δυνάμει τῶν ὁποίων ὁ Πάπας αὐτεχειροτονήθη δεσπότης ἀπόλυτος καὶ

ἀνεύθυνος τῆς Ἐκκλησίας καὶ παντὸς τοῦ κλήρου. Γνωστόν, ὅτι ὁ μέγας Κάρολος ἔλαβεν ἓν ἀντίγραφον τῶν Συλλογῶν αὐτῶν παρὰ τοῦ Ἀδριανοῦ· ὅμως ἡ νόθευσις τοῦ πρωτοτύπου εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μεταγενεστέρα.

Ἐν ἔτει 780 ὁ Κάρολος πάλιν ἔρχεται πανοικεὶ εἰς Ἰταλίαν, διαχειμάζει ἐν Παυΐᾳ, τὴν δὲ μεγάλην Ἑβδομάδα τοῦ ἑπομένου ἔτους παραγίνεται εἰς Ῥώμην, ὅπου αἱ ἐγχώριοι ἀρχαὶ προσυποδέχονται αὐτὸν ἐπισήμως, ὡς τὸ πρῶτον. Κατὰ δὲ τὴν περίστασιν ταύτην, ὁ Πάπας τὸν μὲν ἕνα υἱὸν τοῦ Καρόλου βαπτίζει, καὶ εἶτα στέφει ἰδιοχείρως Ῥῆγα Ἰταλίας, τὸν δ' ἕτερον χρίει Ῥῆγα Ἀκουϊτανίας. Ἀκολούθως ἄρχεται συζήτησις περὶ δικαιωμάτων τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣν ὁ Κάρολος ἐλέγχει πικρῶς τὴν σπατάλην τῶν ἱερῶν κτημάτων, καὶ τῶν Λατινεπισκόπων τὰς καταχρήσεις (152).

Διέτριβε τότε ἐν Παυΐᾳ ὁ Ἄγγλος Ἀλκουῗνος, διάκονος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Βοράκου, ἄκρος τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων ζηλωτής. Ὁ Κάρολος ἐθαύμασεν οὕτω τὰς γνώσεις καὶ τὴν εὐγλωττίαν τοῦ ἀνδρός, ὥστε προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Γαλλίαν. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Ἀλκουΐνου, ὁ Κάρολος ἐδιδάχθη τακτικῶς τὴν ῥητορικήν, τὴν διαλεκτικήν, καὶ στοιχεῖα τῆς ἀστρονομίας, ἀλλ' ὠφελήθη καὶ ὑπὸ τῆς τερπνῆς τοῦ διακόνου συναναστροφῆς, συνήθως στρεφομένης περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ γραμματολογίαν τῶν ἀρχαίων. Ἡ φιλομάθεια τοῦ βασιλέως ἐνέπνευσε τὸν ἔρωτα τῆς σοφίας καὶ εἰς πολλοὺς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, ὥστε ὁ κύκλος τῶν ἀκροατῶν ἐπλατύνθη καθ' ἑκάστην. Ὀνόματα ποιητῶν ἑλλήνων καὶ λογογράφων λατίνων ἀντήχησαν ἅμα τῇ κλαγγῇ τῶν

ὅπλων ὑπὸ τοὺς θόλους τῶν ἀνακτόρων τῆς Ἀκουϊτανίας. Καὶ ἐξίστατο μὲν ὁ Κάρολος ἀκροώμενος τὰ τῶν Ῥωμαίων· μανθάνων δὲ τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν σοφίαν τῶν διδασκάλων τῆς Ἀττικῆς ἐστέναζεν ὅτι αἱ Ἀθῆναι παρήκμασαν, πρὶν ἢ λάβωσι τὸ φῶς τοῦ χριστιανισμοῦ. «Ἄρ' οὖν ἀπεκρίνατο ποτὲ ὁ διδάσκαλος τῷ μαθητῇ, ἀφοῦ τὴν δόξαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπιποθεῖς, παρὰ σοὶ κεῖται τὸ καταστῆσαι τὴν Φραγκίαν σου χριστιανικὰς Ἀθήνας» (153). Ἐν τούτοις ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀλκουΐνου, καὶ ἐν γένει τῶν φιλεπιστημόνων, ηὔξησε μετ' ὀλίγον οὕτως, ὥστε ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Καρόλου καὶ Ἀκαδημία ἐπὶ τὸ ἀττικώτερον καθιδρύθη, ἔνθα συνεζητήθησαν θέσεις φιλολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαί, Ἀκαδημία, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἤμειψαν τὰ χριστιανικὰ αὐτῶν ὀνόματα ἀντὶ ἀρχαίων ὀνομάτων. Καὶ π.χ. ὁ Θεόδουλφος, εἷς τῶν ἐπιστηθίων τοῦ Καρόλου καὶ συγγραφεὺς στίχων λατινικῶν, παρέλαβε τ' ὄνομα τοῦ Πινδάρου· ὁ δὲ περίφημος Ἐγινάρδος, γραμματεὺς αὐτοῦ, ἐκλήθη, εἰς ἀνάμνησιν τῆς Θεᾶς τῆς εὐγλωττίας, Καλλιόπιος· Δαμαίτας δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μογουντίας (Mayence) Ῥίκουλφος, καὶ Αὐγουστῖνος ὁ Ἀδελάρδος, ἐπὶ τέλους δὲ Δαβὶδ ὁ Κάρολος αὐτός (154). Κόσμος ἑλληνικὸς παράδοξος, χώραν καὶ χρόνον μεταλλάξας! Ἀττικὸς κόσμος ἀστείως τὴν φραγκογαλλικὴν πανοπλίαν ἐπενδυόμενος!

Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀναδρομὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα παρατηροῦμεν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ χρόνῳ καὶ εἰς Βυζάντιον. Ἐκ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, οὐδεὶς πρὸ τῆς Η'. ἑκατονταετηρίδος ἐτόλμησε νὰ καταργήσῃ,

ἢ καὶ νὰ τροπολογήσῃ τὰς σχετικὰς πρὸς τὸ νομισματικὸν σύστημα τῆς πολιτείας ῥωμαϊκὰς συνηθείας, αἵτινες ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς βασιλέων ἐθεωρήθησαν ὡς ἱερὰ μνημόσυνα, ὡς σύμβολα ἀπαραβίαστα τῆς μοναρχίας τοῦ Αὐγούστου, καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Δὲν ἐξαιροῦνται δὲ τῆς κατηγορίας οὔτε οἱ βασιλεῖς αὐτοί, τῶν ὁποίων αἱ Νεαραὶ διατάξεις συνετάχθησαν ἑλληνιστί. Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων, οἱ τίτλοι τῶν βασιλέων, τὰ συνήθη πολυχρόνια ἐτυπώθησαν λατινιστὶ ἕως Θεοδοσίου τοῦ Γ΄. τοῦ προκατόχου Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ἂν καὶ ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνίδος εἰσεχώρησεν ἤδη πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν γραμματείαν τοῦ ἀνακτοβουλίου. Ἀλλὰ πρὸς συντήρησιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπισημότητος, καὶ χάριν ἐθιμοταξίας, τὸ νομισματοκοπεῖον ἐφύλαττε τὴν γλῶσσαν ἐκείνην ἣν οὐδεὶς ἐνόει πλέον ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ μονάρχου μὴ ἐξῃρημένου. Ἡ φορὰ τῶν Εἰκονομαχικῶν μετακινήσεων ἐπήγαγε τέλος καὶ τὴν νομισματικὴν ἐπανάστασιν. Πρῶτος τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ὁ τῆς Εἰκονομαχίας ὑποκινητὴς ἐπιγράφεται εἴς τινα τῶν νομισμάτων αὐτοῦ LEON, γλώσσῃ μὲν χρώμενος ἑλληνικῇ, στοιχείοις δὲ ῥωμαϊκοῖς, καὶ οὐχὶ LEO λατινιστί, τὸ λοιπόν, ἄλλως τε, τῆς ἐπιγραφῆς παραδίδων εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ῥωμαϊκὴν συνήθειαν. Δεύτερος δὲ ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος καθιεροῖ καὶ πλατύνει τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνίδος ἐν τοῖς αὐτοκρατορικοῖς νομίσμασι. Τέλος πάντων, τὸ ἔσχατον λείψανον τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως, ἡ τῆς λατινικῆς γλώσσης ἡγεμονία, ἐπισήμως ἀποκηρύσσεται ἐν ταῖς ἡμέραις Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης, ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν ὁποίων τυποῦται μετὰ

τοὺς χρόνους τοῦ Μουμμίου καὶ τοῦ Σκύλλα τὸ πρῶτον αὐτόνομον καὶ διόλου ἑλληνικὸν νόμισμα. Ἡ γραφή, κατὰ πᾶσαν ἀλήθειαν, ὀρθὴ δὲν εἶναι, τὰ δὲ ἑλληνικὰ στοιχεῖα συμμιγνύονται ποῦ καὶ ποῦ λατινικοῖς τισιν· Ὅμως, ἡ γλῶσσα τῶν προγόνων ὁριστικῶς ἐπανωρθώθη. Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τὸ μέταλλον θέλει μετὰ τοῦ χάρτου συμμαρτυρήσει τὴν προαγωγὴν τῆς νέας ἀλλ' αἰνιγματώδους ἐκείνης Ἑλλάδος, τοῦ μεσαιῶνος ἣν οἱ λατινίζοντες Δυτικοὶ **Graeciam**, *Γραικίαν* ἀποκαλέσουσι κατὰ τὸ ἔθος τῶν Ῥωμαίων (155).

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ τῆς Ἐκκλησίας κατ' εὐχὴν τῶν συνεργῶν καὶ συμβούλων ἡ Εἰρήνη διευθετήσασα, ἔτρεψε τέλος τὰς φροντίδας πρὸς τὸ οὐσιῶδες, πρὸς τὴν παγίωσιν τῆς ἐξουσίας της. Ὁ βασιλόπαις Κωνσταντῖνος, μειρακειωδῶς ἕως τότε εἶχεν ὑποταχθῆ εἰς πᾶσαν τῆς μητρὸς διαταγήν· ἀλλ' ἤδη γενόμενος ἐνῆλιξ ἀφηνίαζεν, οἱ δὲ λαοὶ αὐτὸν ἀνέκραζον, αὐτὸν ἤθελον βασιλέα. Ἤγγιζεν οὖν ἡ ὥρα καθ' ἣν ὤφειλεν ἡ μητρικὴ κηδεμονία νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχήν· τοῦτο δὲ μυχόθεν ἐτάραττε τὴν ψυχὴν τῆς γυναικός, ψυχὴν ἄκαμπτον καὶ φίλαρχον, εἰς τὸν ἔρωτα τῆς ἐξουσίας πᾶν ἕτερον πάθος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ μητρικὸν φίλτρον ὑποβάλλουσαν. Ὅπως λοιπόν, ἐπ' ἀορίστῳ παρατείνῃ τὴν ἀντιβασιλείαν, καὶ καιροφυλακτήσῃ τὴν ἁρμοδίαν τοῦ πλήρους σφετερισμοῦ περίστασιν, τί βουλεύεται; Διὰ φοβερισμῶν ἀναγκάζει τὸν υἱὸν νὰ λάβῃ εἰς σύζυγον ἀπειρόκαλον καὶ σχεδὸν εὐήθη τινὰ γυναῖκα, Μαρίαν τοὔνομα, θυγατέρα πτωχοῦ τινος Ἀρμενίου. Καὶ οἱ μὲν γάμοι τελοῦνται ἄκοντος τοῦ ἀθλίου Κωνσταντίνου, καὶ ἐπενεργοῦντος τοῦ Νικη-

φόρου Σταυρακίου ἑταίρου τῆς βασιλίσσης, ὅστις, τῆς στρατηγικῆς του θέσεως καταχρώμενος, ἐξ ἄλλου μέρους πρὸς ἴδιον συμφέρον ἐσκευώρει. Ἐντεῦθεν ὅμως ἐξεῤῥάγη διχόνοια μεταξὺ μητρὸς καὶ υἱοῦ· ἡ δὲ συμμορία τοῦ Νικηφόρου τὴν ἀμοιβαίαν ἀποστροφὴν ἐπιπαρώξυνε, τούτῳ μὲν καταδεικνύουσα τὸ παράνομον καὶ ταπεινωτικὸν τῆς μητρικῆς τυραννίδος, ἐκείνην δὲ διὰ χρησμῶν καὶ προγνωστικῶν πείθουσα « ὅτι οὐκ ἔστιν ὡρισμένον παρὰ τοῦ Θεοῦ Κωνσταντίνῳ κρατῆσαι τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ τῇ Εἰρήνῃ ἐστὶν αὕτη ἐκ Θεοῦ δεδομένη.» Τοῦ οὖν βασιλέως, ὡς ὁ Θεοφάνης διηγεῖται, « γεγονότος εἰκοσαετοῦς ῥωμαλέου τε ὄντος καὶ ἱκανοῦ, πάνυ ἑώρα ἑαυτὸν μηδὲν ἐξουσιάζοντα, καὶ ἐλυπεῖτο βλέπων Σταυράκιον τὸν Λογοθέτην τὰ πάντα κατέχοντα, καὶ πρὸς αὐτὸν προσερχομένους, καὶ μηδενὸς τολμῶντος τῷ βασιλεῖ συχνάσαι.» Ὅθεν, συμβουλευθεὶς ὁ Κωνσταντῖνος τοὺς οἰκείους του, ὀλιγοστοὺς ὄντας τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὸν φόβον τῆς μητρὸς, ἔδωκε διαταγὴν ἵνα πιάσωσι τὴν Εἰρήνην, καὶ ἐξορίσωσιν αὐτὴν εἰς Σικελίαν, ὅπως μόνος αὐτὸς καθέξῃ τὰ βασίλεια. Ἀλλ' ὁ Σταυράκιος πληροφορηθεὶς περὶ τούτου, καὶ οὐχ ἧττον φοβούμενος περὶ ἑαυτοῦ, συγκινεῖ τὴν Αὐγούσταν κατὰ τοῦ υἱοῦ. Αὕτη δὲ πιάσασα τοὺς φίλους τοῦ βασιλέως, τοὺς μὲν μαστιγοῖ, τοὺς δὲ ἐξορίζει, αὐτὸν δὲ τὸν αὐτοκράτορα, τὸν εὐγενῆ γόνον τοῦ Λέοντος Ἰσαύρου, τύπτει, λοιδορεῖ, καὶ φυλακίζει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Εἰς ταῦτα δὲ μὴ ἀρκουμένη, βάλλει καὶ βῆμα τολμηρότερον· προσκαλεῖ τὸν στρατὸν εἰς ὅρκον, ὅτι μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῆς, οὐδένα ἄλλον κύριον πλὴν αὐτῆς ἤθελον ὑπακούσει καὶ ἀναγνωρίσει. Ἀλλὰ πρᾶξις τοιαύτη παρορ-

γίζει τὸν Νικηφόρον, δολίους τρέφοντα περὶ τοῦ θρόνου σκοπούς· ὁ ὅρκος ἐπιφέρει τὴν ἀναρχίαν. Οἱ μὲν δῆμοι κηρύττουσι πρῶτον βασιλέα τὸν εἰκονομαχίας ὄζοντα Κωνσταντῖνον,οἱ δὲ ἄρχοντες ἀνευφημοῦσι τὸν εἰκονόφιλον Σταυράκιον· ὀλίγοι δὲ τὴν Εἰρήνην ἀνακράζουσιν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ συναχθέντες οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἀρμενιακῶν θεμάτων καὶ τοῖς δήμοις συμφρονήσαντες, κοινῇ γνώμῃ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπιζητοῦσι βασιλέα· ἡ δὲ Εἰρήνη, τὸ ὅρμημα φοβουμένη τοῦ λαοῦ, ἀπολύει τὸν υἱόν, ὃν τότε σύμπας ὁ στρατὸς κυροῖ αὐτοκράτορα, τὴν δὲ μητέρα πάντως ἀποκηρύττει. Ἐπανελθὼν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὰ βασίλεια, ἐξορίζει τὸν Σταυράκιον, τὸν Ἀέτιον, καὶ πάντας τοὺς οἰκιακοὺς τῆς μητρός· ταύτην δὲ περιορίζει ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Ἐλευθερίου, ὅπου αὕτη, πάντα κίνδυνον ἐνδεχόμενον προνοήσασα, κατέκρυψε προηγουμένως τοὺς βασιλικοὺς θησαυρούς (156).

Ἄρχεται ἐντεῦθεν σειρὰ παρανομιῶν, στάσεων, φόνων, προδοσιῶν τοιαύτη, ὥστε ὁ κάλαμος τοῦ ἱστορικοῦ ἀποστρέφεται τὴν περιγραφήν,καὶ παραδίδει τὴν ὕλην τῷ μυθιστοριογράφῳ. Ἡ παράνομος τῆς Εἰρήνης διαγωγή, κλονήσασα τὸ σέβας αὐτὸ πρὸς τὴν βασιλείαν ὅπερ τὸ γένος τῶν Ἰσαύρων ἐνεπέδωκεν, εἰσήγαγεν εἰς τ' ἀνάκτορα τὴν ἀπιστίαν τὴν ἐπιβουλήν, τὴν διαφθοράν, αὖθις τὰς συνήθεις καὶ δὴ παροιμιώδεις δολοπλοκίας τῆς βυζαντινῆς Αὐλῆς ἐνεθάῤῥυνεν. Διὸ αἱ ὀλίγαι σελίδες, τὰς ὁποίας ἀφιεροῦσιν οἱ χρονογράφοι εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς παρούσης περιόδου, γέμουσιν ἐγκλημάτων φρικωδῶν. Ποῦ δὲν βλέπεις τὴν προδοσίαν ὑποκώφως τὸν ἄθλιον Κωνσταντῖνον ἐπιβουλευομένην, ἄλλοτε δὲ καὶ ἀναιδῶς

στασιάζουσαν; Γυναῖκες, στρατηγοί, πατρίκιοι, εὐνοῦχοι ἀντεξαπατῶνται, ἀλληλομαχοῦσι, σφάττονται, ἐξορίζουσιν ἀλλήλους περὶ πίστεως, ἐνῷ πᾶς δεσμὸς πίστεως, σεβασμοῦ, θρησκείας, καὶ στοργῆς ἐλύθη. Ἡ μὲν πορφύρα ἐκτίθεται, οὕτως εἰπεῖν, εἰς δημοπρασίαν, ὁ δὲ εὐσεβέστερος γίνεται κάτοχος αὐτῆς..... Ἀλλ' ὑπομονή! Οὕτως ὁ μεσαιὼν προβαίνει· τοιοῦτος ὁ χαρακτὴρ πάσης προκαταρκτικῆς ἐποχῆς. Μὴ γὰρ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν προηγήθησαν οἱ Ἀτρεῖδαι, οἱ Λάϊοι, οἱ Οἰδίποδες, τὰ φρικωδέστατα κακουργήματα τῶν ἡρωϊκῶν αἰώνων;

Παρατρέχομεν οὖν τὰς λεπτομερείας, διότι σκοπὸν δὲν ἔχομεν νὰ βαρύνωμεν τὸν ἀναγνώστην τῇ ἐξιστορήσει περιπετειῶν, ὅθεν οὐδὲν ἐξάγεται σημαντικὸν πρὸς τὰς τύχας τοῦ γένους μας. Ἡμεῖς ζητοῦμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἰδέας περιεκτικάς, οὐχὶ δὲ ὄχλον ὀνομάτων, κυκεῶνα αὐλικῶν ἐγωϊσμῶν, ἑσμὸν εὐνούχων, κατὰ τὴν εὔστοχον λέξιν τοῦ Κεδρηνοῦ. Ὁ δὲ περὶ ταῦτα φιλοπραγμονῶν, οἴκοθεν ἂς διεξέλθῃ τοὺς ὀγκώδεις τόμους τῆς Βυζαντίδος. Σπεύδομεν ἡμεῖς ἐν τοσούτῳ πρὸς τὴν τοῦ δράματος καταστροφήν, ἀναφέροντες σχεδὸν κατὰ λέξιν τὴν εὐκατάληπτον τοῦ Θεοφάνους μαρτυρίαν.

Τῇ 15 Ἰουλίου μηνὸς τοῦ ἔτους 797 «ἐξ ἱππικοῦ ἀγῶνος περάσαντος τοῦ βασιλέως ἐν τῷ Ἁγίῳ Μάμαντι, ἐπέρασαν κατ' αὐτοῦ οἱ τῶν ταγμάτων προλαληθέντες ὥστε πιάσαι αὐτόν. Ὁ δὲ τοῦτο μαθών, εἰσῆλθεν εἰς τὸ χελάνδιον αὐτοῦ, καὶ ἐπέρασεν εἰς Πύλας, βουλόμενος εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν προσφυγεῖν· συνῆσαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ τῆς μητρὸς αὐτοῦ φίλοι, ἀγνοούμενοι παρ'

αὐτοῦ, οἵτινες συμβουλευθέντες ἀλλήλοις, εἶπον πρὸς ἑαυτοὺς *ἐὰν ἐπισωρευθῇ αὐτῷ ὁ λαὸς, οὐκέτι κυριεύεται* (ὁ βασιλεὺς), *καὶ οὐ λανθάνομεν αὐτῷ, καὶ ἀπολεῖ ἡμᾶς*. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἐπισωρεύσασα ἐν τοῖς Ἐλευθερίοις τοὺς τῶν ταγμάτων προλαληθέντας αὐτῇ, εἰσῆλθεν ἐν τῷ παλατίῳ, καὶ μαθοῦσα τὴν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν βασιλέα συνδρομὴν, ἐφοβήθη λίαν, καὶ ἐσκέπτετο ἀπολῦσαι ἐπισκόπους πρὸς αὐτὸν, καὶ λαβεῖν λόγον, καὶ καθίσαι εἰς γωνίας. Ἔγραψε δὲ λάθρα τοὺς συνόντας αὐτῷ (τῷ βασιλεῖ) φίλους αὐτῆς, ὅτι εἰ μὴ ποιήσητε τινὰ τρόπον, καὶ παραδώσητε αὐτὸν, τοὺς λόγους οὓς ἔχετε μετ' ἐμοῦ, μηνύσαι ἔχω τῷ βασιλεῖ. Οἱ δὲ φοβηθέντες, ἐκράτησαν αὐτὸν εἰς παράκλησιν· καὶ εἰσενέγκαντες εἰς χελάνδιον κατέλαβον (τὸν βασιλέα) ἐν τῇ πόλει, τῷ σαββάτῳ τοῦ αὐτοῦ μηνός· καὶ ἀπέκλεισαν αὐτὸν ἐν τῇ Πορφύρᾳ ἐν ᾗ ἐγεννήθη· καὶ περὶ ὥραν ἐννάτην ἐκτυφλοῦσι δεινῶς πρὸς τὸ ἀποθανεῖν αὐτὸν, *γνώμῃ τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτῆς*. . . . . Καὶ οὕτω κρατεῖ ἡ Εἰρήνη, ἡ μήτηρ αὐτοῦ (157). . . . . . Τοῦ δὲ ἁγίου Πάσχα τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ προῆλθεν ἡ βασίλισσα ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐπὶ ὀχήματος χρυσοῦ ἐποχουμένη τέσσαρσιν ἵπποις λευκοῖς συρωμένου, καὶ ὑπὸ τεσσάρων Πατρικίων κρατουμένου, ῥίψασα ὑπατείαν ἀφθόνως (158.) »

Ἐν περιλήψει, βουληθεῖσα ἡ Εἰρήνη νὰ τελεσιουργήσῃ τὸν σφετερισμὸν, καὶ ἄλλως πως μὴ δυνηθεῖσα νὰ κατορθώσῃ τὴν παρανομίαν, ἡ διὰ τῆς τεκνοφονίας, συνέστησεν αὐλικὴν συμμορίαν, συνεργείᾳ τῆς ὁποίας τὸν υἱὸν ἐκράτησε καὶ ἀπετύφλωσεν ἕως θανάτου τὰς αὐτὰς

ἡμέρας καθ' ἃς οὗτος ἐθρήνει τὸν θάνατον τοῦ τέκνου του. Μετὰ δέ τινας ἡμέρας, ἡ μήτηρ αὐτὴ ἔρχεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ χρυσοῦ ὀχήματος, ὑπὸ τεσσάρων Πατρικίων κρατουμένου, ἐνῷ, φροντίσι τῶν προδοτῶν Σταυρακίου καὶ Ἀετίου, φόβος καὶ τρόμος βασιλεύει ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως!

. Τίς ὁ μὴ φρικάζων ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦδε τοῦ χωρίου; Ὅμοιον θέμα τραγῳδίας οἰκιακῆς οὐδ' αὐτὴ τῶν μυθωδῶν χρόνων ἡ ἱστορία παρέχει! Κατεπατήθησαν οὐ μόνον νόμοι πολιτείας καὶ ὅρκοι ἐπὶ τιμίων ξύλων καὶ λειψάνων δοθέντες, καὶ ὑποσχέσεις πρὸς κεκοιμημένους, τὴν Εἰρήνην ἐξαγαγόντας ἐκ τοῦ μηδενὸς, καὶ πολλαχῶς αὐτὴν εὐεργετήσαντας, ἀλλ' εἰς αἰῶνας χριστιανικοὺς παρεβιάσθησαν ἡσύχως τε καὶ ἐσκεμμένως οἱ ἀγαπητότεροι νόμοι τῆς φύσεως. Ἂν ὅμως τέσσαρες Πατρίκιοι συνώδευσαν τὴν ἅμαξαν τῆς Εἰρήνης εἰς τὸν ναὸν, ἡ συνείδησις τοῦ αἰῶνος ἐκείνου ἐστιγμάτισε τὴν ἀνδροφόνον, τὴν ἀπάνθρωπον γεννήτριαν, τὴν ἀμαυρώσασαν τὸ ἔνδοξον ὄνομα τῆς πατρίδος της, πολλὰ οὐράνια σημεῖα κατὰ τῆς θηριωδίας της ἐξαγορεύσασα. «Ὁ ἥλιος, λέγει ὁ αὐτὸς χρονογράφος, τὴν τραγικὴν διήγησιν περαίνων, ἐσκοτίσθη ἐπὶ ἡμέρας δεκαεπτὰ, καὶ οὐκ ἔδωκεν ἀκτῖνας αὐτοῦ, ὥστε πλανᾶσθαι τὰ πλοῖα, καὶ φέρεσθαι, καὶ πάντας λέγειν καὶ ὁμολογεῖν, ὅτι διὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ βασιλέως ὁ ἥλιος τὰς ἀκτῖνας ἀπέθετο. . . . . »Καὶ ὅμως, παράδοξον! δυσερμήνευτον τῷ ὄντι! Αὐτὸς οὗτος ὁ χρονογράφος, καὶ τίς; ὁ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν Θεοφάνης τὴν μοναρχίαν τῆς Εἰρήνης ἀκολούθως ἱστορῶν, ἀποκαλεῖ τὴν βασίλισσαν ταύτην εὐσεβῆ, μάλιστα *εὐσεβεστάτην*, ἀλλαχοῦ δὲ *μακαρίαν καὶ ἀ-*

γίαν, καὶ σοφὴν καὶ θεοφιλῆ· οὐχὶ δ' ἅπαξ, ἀλλ' ἐπανειλημμένως (159). Τί ἐσήμαινε τότε ἡ λέξις *εὐσέβεια*; τί δὲ ἡ *ἁγιότης*; Ὁμολογοῦμεν τὴν ἀπορίαν μας. Ἐὰν ἡ εὐσέβεια δὲν δηλοῖ τὴν ἀγάπην, τὸ ἔλεος, τὴν θρησκείαν, τὴν ἀγαθοεργίαν, καὶ συνελόντι εἰπεῖν πᾶσαν πρακτικὴν ἀρετήν, οὐκ οἴδαμεν τὴν σημασίαν της.

Σκέψις ὡριμωτέρα διαλύει τοῦ Θεοφάνους τὴν ἀντίφασιν.

Αἱ φοβεραὶ τῆς Αἱρέσεως προσβολαί, ὁ ἐφιάλτης αὐτὸς τῆς Εἰκονομαχίας, ὁ τρόμος τῆς ἀναρχίας, ἡ πρόοψις διαλύσεως κοινωνικῆς ἅμα καὶ ἐθνικῆς μετέβαλον βαθμηδὸν τὴν συνήθη τῆς *Εὐσεβείας* σημασίαν. Ὁ νέος ὁρισμὸς τῆς λέξεως ἀποβαίνει χρήσιμος πρὸς ἑρμήνευσιν τῶν τότε συμβάντων. Εὐσεβής, ἅγιος, ὅσιος ἐλογίσθη κατὰ λόγον πολιτικὸν (par raison d' État) ὁ σεβόμενος καὶ κρατύνων τὰ προδεδογμένα, ὁ λόγῳ τε καὶ πράγματι συνεργαζόμενος εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς πνευματικῆς ἑνότητος. Τὴν δὲ κατ' ἀρετὴν πρᾶξιν, τὴν τιμιότητα, τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τοῦ παραγγέλματος « ὃ σὺ μισεῖς ἑτέρῳ μὴ ποιήσῃς » οἱ Κορυφαῖοι τοῦ καιροῦ ἐκείνου, οἱ τὴν πολιτείαν διευθύνοντες, μὴ δυνηθέντες ἐνίοτε νὰ συμβιβάσωσι πρὸς τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ πατρίου δόγματος ὅθεν ἐξεπορεύετο πᾶσα μέλλοντος αἰσιωτέρου προσδοκία, ἐβιάσθησαν ὑπεράνω τῆς ἀτομικῆς πίστεως, ὑπεράνω τῆς ἠθικῆς, τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, νὰ θέσωσι τὴν Πίστιν τὴν ἰδανικήν, δηλαδὴ τὴν ἑνότητα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, τὴν Θεὰν ταύτην Ἀνάγκην τοῦ μεσαιῶνος, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαγγελίας. Τάχα προῆλθεν ἐντεῦθεν ἡ ἀπώλεια τῆς λέξεως *Ἠθικὴ* ἀπὸ τῆς ἀγοραίας καὶ δημώδους συνηθείας; Πρέπει τάχα

νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δυνάμει τοιαύτης ἱστορικῆς ἀνάγκης ὠρύχθη χάσμα μεταξὺ θρησκείας καὶ λαϊκῆς ἠθοποιήσεως;

Ὁπωσδήποτε, δέον νὰ μὴ παραλείψωμεν τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἀπὸ βασιλείας Λέοντος τοῦ Χαζάρου καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, πολλαὶ τῶν προηγουμένων ἀσυμφωνιῶν διεσκεδάσθησαν, καὶ κοινωνικαὶ τραχύτητες ἐξωμαλίσθησαν, καὶ συμβούλια συνεκροτήθησαν, ἔνθα λαϊκοί τε καὶ κληρικοὶ ὁμοθυμαδὸν τὸν καινὸν πολιτικὸν λόγον τῆς ἐπικρατείας συνεμαρτύρησαν εἰς σωτηρίαν τοῦ λοιποῦ πληρώματος. Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τοὺς λογάδας ὅλους τῆς ἐποχῆς περιλαβοῦσα, καὶ τούτοις συμβουλευθεῖσα, σχεδιάζει ἀπὸ τοῦδε τὴν διπλωματίαν της, προχαράττει τὴν πολιτικὴν γραμμὴν, ἣν θέλει ἐφεξῆς ἀκολουθήσει. Σύνθημα τίθεται τὸ ἓν καὶ ἀδιαχώριστον τῆς ἑλληνικῆς πίστεως. Ἐν τούτῳ οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆται. Ἀπέναντι τῆς Καινῆς ταύτης Διαθήκης τοῦ αἰῶνος, ἔμπροσθεν τοιούτου πανυπερτάτου θησαυροῦ, πᾶν ἕτερον καθῆκον ὑποχωρεῖ, πᾶν ἀγαθὸν ἐπίγειον ἀποτιμᾶται καὶ θυσιάζεται. Βασιλεὺς, δυναστεία, Αὐλὴ, ὅρκοι, προσωπικὴ ἀφοσίωσις, ταῦτα δὲν ἐκτιμῶνται, εἰμὴ καθ' ὅσον συνάδουσι πρὸς τὴν καθιερωθεῖσαν ἀρχήν. Ἡ ἐνεστῶσα ὕπαρξις μετὰ πάντων τῶν συμφερόντων αὐτῆς ἀνατίθεται ἱερεῖον εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Ἀγνώστου Θεοῦ· ἡ σήμερον σφαγιάζεται ὑπὲρ τῆς αὔριον.

Ἐν τούτοις ἡ Εἰρήνη ἐνεπλέχθη εἰς τὸν βίαιον θάνατον τοῦ συζύγου της, τοῦ υἱοῦ της, καὶ τοῦ ἐγγόνου της. Τὸ γένος τῶν Ἰσαύρων κατεστράφη. Ἡ ὀρθοδοξία θριαμβεύει. Τρία πτώματα συγγενῶν ἐγένοντο ὑποπόδιον εἰς τὴν

ἀνύψωσιν τῆς Ἀθηναΐας. Ἀλλ' ὁ σπείρας τὸν ἄνεμον, θερίσει τὴν ἀνεμοζάλην. Ἡ βασιλεία τῆς Εἰρήνης κακῶς, ἐπέπρωτο νὰ τελειώσῃ κατὰ τὸ Γραφικὸν ῥητόν.

Καὶ λοιπὸν, ἰδοὺ, γύναιον ἐπὶ τῆς ἕδρας τῶν Αὐγούστων καθήμενον! Πότε γυνὴ ἐχρίσθη ἐν Ἁγίῳ βήματι, πότε γυνὴ, καὶ γυνὴ τοιαύτη, περιεβλήθη τοῦ Κωνσταντίνου τὴν πορφύραν; — Πρόφασιν εὐλογωτέραν ταύτης ὁ ἐν Ῥώμῃ Λέων Γ'. δὲν ἤθελεν εἰς κρυφίαν τῆς Ανατολῆς καταμαρτύρησιν, καὶ εἰς προαγωγὴν τῶν Παπικῶν σχεδίων. Καταμηνύει γοῦν εἰς Γαλλίαν ἐν ἀποῤῥήτῳ τὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρανομίας, συγχρόνως δὲ γράφουσιν ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος τῶν Ρωμαίων, λέγοντες, ὅτι ὁ αὐτοκρατορικὸς θρόνος χηρεύει, ἀφ' ὅτου γύναιον παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἀνέβη ἐπ' αὐτοῦ, καὶ τὸ χείριστον, γύναιον μεμολυσμένον ὑπὸ ἀνδροφονίας, καὶ τεκνοφονίας ἀπαραδειγματίστων· ὅτι ἡ Νέα Ῥώμη, πρὸς τηλικαύτην ἀσέβειαν συμπράξασα, ἀπώλεσεν ὁριστικῶς πᾶν πρεσβεῖον ἐπὶ τῆς Δύσεως μητροπολιτικόν· ἑπομένως, ἐλήλυθεν ἡ στιγμὴ, καθ' ἣν ἀνυπερθέτως ὤφειλεν ἡ Ἐκκλησία νὰ διαζευχθῇ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ νὰ δώσῃ πάλιν εἰς τὸν κόσμον ἰδιοσύστατόν τινα καὶ ἰδιότακτον αὐτοκράτορα. Ἐπέραινον δὲ κληρικοί τε καὶ λαϊκοὶ προσκαλοῦντες τὸν Κάρολον εἰς Ῥώμην, ὅπως παραδεχθῇ τὴν ὁρκοπιστίαν τῶν εὐσεβῶν, τῶν ἀφωσιωμένων ὑπηκόων του.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἐγινάρδου Γραμματέως, ὁ Κάρολος ἐδίστασε νὰ παραδεχθῇ τὰς προτάσεις τῶν Ῥωμαίων, μὴ βουλόμενος νὰ δυσαρεστήσῃ παῤῥησίᾳ τοὺς Γραικοὺς, πρὸς οὓς τότε φιλικῶς διέκειτο. Ἀλλὰ μετ' ὀ-

λίγον προφασισθεὶς τὴν τακτοποίησιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, καὶ τὴν ἀνάκρισιν τοῦ Γραικοκατηγόρου Πάπα, ὅστις ἐνοχοποιεῖτο ἐπὶ φαυλότητι, ὀρέγεται πάλιν τὴν πόλιν τῶν Ῥωμαίων νὰ ἐπισκεφθῇ, καὶ παραγίνεται εἰς Ἰταλίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 800.

Ἦν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων. Ὁ Κάρολος τὴν στολὴν τοῦ Πατρικίου Ῥώμης φορέσας κατὰ συνήθειαν, εἰσέρχεται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου πρὸς μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Πλῆθος ἀσύνηθες τὸ τέμενος τοῦ Κορυφαίου πληροῖ. Προσεγγίζοντος δὲ τοῦ Κοινωνικοῦ, ὁ Κάρολος προέρχεται ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, κλίνει τὸ γόνυ, καὶ προσεύχεται. Ἀλλ' ἐν ᾧ προσηύχετο γονυπετής, εἰς ἔκστασιν οὐράνιον, ὡς λέγουσιν, ἁρπαγμένος, ἰδοὺ ὁ Πάπας Λέων, ὄπισθεν ἠρέμα προσελθὼν σὺν ἀρχιερεῦσι καὶ βουλευταῖς, ῥίπτει ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ προσευχομένου τὴν ἁλουργίδα, χρίει ἐλαίῳ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἕως ποδῶν, καὶ στέμμα τιθέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Φράγκου Ῥηγὸς ἀδαμαντοκόλλητον, ἀνακράζει τὸν Ῥῆγα Φραγκίας Αὐτοκράτορα!

Ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος τῶν Ῥωμαίων, εἰς τὴν παράστασιν αὐτὴν ὡς ἐνδέχεται προδιατεθειμένοι, ἀνευφημοῦσι παραχρῆμα· « Ζωὴ καὶ νίκη τῷ εὐσεβεστάτῳ Καρόλῳ, τῷ Αὐγούστῳ, τῷ μεγάλῳ, τῷ εἰρηνοποιῷ Αὐτοκράτορι Ῥωμαίων! » Τὰ πολυχρόνια ἐπαναλαμβάνονται τρίς, μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Πάπας λαμβάνων τὸν αὐτοκράτορα ἀσπάζεται αὐτὸν εἰς τὸ πρόσωπον (160).

Ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα. Ἔχομεν οὖν ἀπὸ τοῦδε δύο Αὐτοκράτορας Ῥωμαίων, ὡς ἔχομεν ἕως τοῦ νῦν καὶ δύο εἴδη διάφορα Ῥωμαίων πολιτῶν, τοὺς τῆς πρεσβυτέρας

Ῥώμης δηλαδὴ, καὶ τοὺς τῆς Νέας. Μεταίχμιος δὲ τῶν δύο τούτων θρόνων θέλει καθήσει ὁ Ῥώμης ἀρχιερεὺς, ὅστις εἰς τὸ ἑξῆς ἀποκαθίσταται ἡγεμὼν πνευματικὸς ἅμα καὶ κοσμικός. Ἐντεῦθεν γὰρ ἀκριβῶς ἄρχεται ὁ Παπισμὸς, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν μεταβαίνει εἰς ἑτέραν φάσιν. Ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἡμέραν παρ' ἡμέραν χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων. Ἀπὸ τοῦδε, λαλῶν περὶ Ῥώμης καὶ Ῥωμαίων ὁ Πάπας θέλει εἰπεῖ « **Nostra Romana civitas, Populum nostrum Romanum**, ἡ ἡμετέρα Ῥωμαϊκὴ πόλις, ὁ ἡμέτερος Ῥωμαϊκὸς λαός. «

Τὸ αὐτοκρατορικὸν χρίσμα τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων δὲν ἔμεινε, λοιπὸν, ἁπλῆ διατύπωσις. Ἐγκαινίζει νέαν τάξιν πραγμάτων ἐν Εὐρώπῃ, καθιεροῖ ἀξιώσεις καὶ δικαιώματα, αἱ συνέπειαι τῶν ὁποίων εἶναι ἐπαισθηταὶ μέχρι τοῦ νῦν. Τὸ χρίσμα αὐτὸ ποιεῖ τὸν μὲν Κάρολον χορηγέτην τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἡγεμόνων, τῶν Ῥηγῶν Ἰσπανίας, Βουργουνδίας, καὶ ἀνωτέρας Ἰταλίας, τὴν δὲ Ῥώμην καθιστᾷ ἀλλοτρίαν τοῖς Ἀνατολικοῖς. Διὸ, τὰ μὲν ἐπίσημα τῶν Ῥωμαίων ἔγγραφα ἀπὸ τῆς στέψεως ἐκείνης εἰς τὸ ἑξῆς χρονολογοῦνται, οἱ δὲ τῆς Δύσεως ἄνακτες, εἴτε ὑποτελεῖς, εἴτε μὴ, ἐπονομάζουσι τὸν νεόστεπτον αὐτοκράτορα *Πατέρα καὶ Κύριον*, διὰ τοιαύτης προσαγορεύσεως νομιμοποιοῦντες, τρόπον τινὰ, τὴν ἑαυτῶν κυριαρχίαν ἐπὶ μερίδων τῆς πάλαι Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας. Ἔκτοτε, τὸ ὄνομα *Φράγκος* πρωτεύει καθ' ὅλην τὴν Ἑσπέραν, ἐντεῦθεν δὲ ἡ φήμη αὐτοῦ μεταδίδεται καὶ εἰς Ἀνατολήν. Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι ἐν τῷ ἐθνικῷ τούτῳ ὀνόματι συμπεριέλαβεν ἡ Νεο-

ἑλληνικὴ διάλεκτος πάντα ἀδιακρίτως τὰ Νεολατινικὰ γένη τῆς Εὐρώπης, καὶ ὅτι ὁ κοινὸς ὄχλος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀντέταξε τὸν *Φράγκον* πρὸς τὸ ἴδιον ἐθνικὸν ὄνομα; *Φράγκος* καὶ *Ῥωμαῖος* ὑπῆρξαν δύο λέξεις, τὰς παλαιας ἀντιζηλίας τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς συγκεφαλαιώσασαι, λέξεις πνέουσαι παμπάλαιον διχόνοιαν, τὴν ἅμιλλαν σημειοῦσαι τῶν δύο ἀντικειμένων θρόνων.

Σπουδαιότατα, λοιπόν, τῆς Ῥωμαϊκῆς καινοτομίας τ' ἀποτελέσματα· ἀλλὰ τίς ὁ προκαλέσας αὐτὴν ἀληθινὸς σκοπός, καὶ πῶς ἔκρινον τὴν καινοτομίαν οἱ μεταγενέστεροι; Κατὰ τρεῖς τρόπους διαφόρους ἡρμήνευσαν οἱ νεώτεροι κριτικοὶ τοὺς λόγους τοῦ κεφαλαιώδους τούτου πολιτικοῦ διαχωρισμοῦ. Ὀφείλομεν νὰ διεξέλθωμεν αὐτούς, ὡς ἀμέσως διαφέροντας τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς πηγὰς τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς ὑπάρξεως.

Α'. Τῇ γνώμῃ τῶν Παπολατρῶν, ὁ Πάπας Λέων Γ'. ἐπίτροπος ὢν τοῦ Κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅθεν πνευματικὸς ἡγεμὼν τῆς οἰκουμένης, ἀφείλετο τοῦ γένους τῶν Γραικῶν τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀξίαν ἕνεκα τῆς αἱρέσεώς των, τῆς ἀπειθείας εἰς τὰς διατάξεις του, καὶ τῆς ἐξευτελίσεως τοῦ στέμματος διὰ γυναικείας ἐκλογῆς. Τὸ σύστημα τοῦτο θεωρεῖ, λοιπὸν τὴν στέψιν τοῦ Καρόλου ὡς μετάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας ἀπ' Ἀνατολῆς εἰς Δύσιν, **translationem imperii**, καὶ ἑπομένως, δυνάμει τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας τοῦ Πάπα ἐπὶ παντὸς ἐγκοσμίου καθιδρύματος, κρίνει κατηργημένον ἔκτοτε τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ φωτισμὸς τῶν ἡμερῶν μας ἀνεσκεύασεν ἀποχρώντως τὴν γνώμην τῶν Παπιστῶν. Οὐδεὶς πιστεύει σήμερον εἰς τὸν ἀ-

νεξέλεγκτον πνευματικὸν τῆς Ῥώμης δεσποτισμόν. Ἄλλως τε διαψεύδουσι τὴν ἑρμηνείαν καὶ αὐτὰ τὰ γεγονότα. Μὴ γὰρ ἠρνήθησαν οἱ μετέπειτα Πάπαι ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐτοκράτορας τοὺς βασιλεῖς τῶν Γραικῶν; Τοὐναντίον. Αἱ συλλογαὶ τῶν Παπικῶν ἐπιστολῶν μαρτυροῦσι τὰς ἀδιαλείπτους σχέσεις τῆς Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Θέλομεν δ' ἐφεξῆς ἀναφέρει καὶ ἡμεῖς περὶ τούτου τεκμήρια πάντως ἀδιαφιλονείκητα.

Β'. Ἄλλοι δέ τινες τῶν Λατίνων γνωματεύουσιν, ὅτι ὁ Πάπας δὲν ἀφεῖλε τῶν Γραικῶν τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἐπανώρθωσεν ἁπλῶς τὸν θρόνον τῆς Δύσεως, πεσόντα ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Αὐγουστύλου· ὅθεν ἡ στέψις τοῦ Καρόλου δὲν ἐπέφερε τὴν μεταβίβασιν τῆς ἕδρας ἀπὸ τῆς νέας Ῥώμης εἰς τὴν πρεσβυτέραν, οὐδ' ἐστέρησε τοὺς Γραικοὺς τῆς κληρονομίας τοῦ Ἀρκαδίου, ἀλλὰ μόνον ἀνεκαίνισε τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Ὁνωρίου, ἐπήγαγε **Renovationem imperii**. — Ἡ γνώμη πλησιάζει πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὀρθὴ καθόλου καὶ αὕτη δὲν εἶναι. Διότι, ἐὰν ζητήσωμεν τὸν αἴτιον τὸν ἀληθινὸν τῆς γενομένης *ἀνακαινίσεως*, εὑρήσομεν αὐτὸν μᾶλλον εἰς τὸ ἔνδοξον ξίφος τῆς γενεᾶς τοῦ Μαρτέλλου, ἢ εἰς τὴν πνευματικὴν αὐθεντίαν, καὶ τὴν αὐθόρμητον τοῦ Πάπα ἐκλογήν. Ἦτο γὰρ ὁ Κάρολος *Θεόστεπτος* καὶ πρὸ τῆς ἐν Ῥώμῃ τελετῆς· δὲν ἐξεπλήρωσε δὲ ὁ Πάπας εἰμὴ ψιλὴν διατύπωσιν, ἐμπράκτως γνωρίσας τὸ γαλλικὸν ῥητόν, **Dieu est toujours pour les gros bataillons.**

Γ'. Ἄλλοι δὲ τῶν νεωτέρων λέγουσιν ὅτι παραλόγως ἀπεδόθη τῷ Πάπᾳ ἡ τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας ἐπανόρθωσις, καθότι αὐτουργὸς τοῦ νεωτερισμοῦ ἀληθινὸς εἶναι

ἡ πολιτεία τῶν Ῥωμαίων, ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς, ὅστις χαριζόμενος τῷ Καρόλῳ, εἰς τὸν τίτλον τοῦ Ῥηγὸς προσέθηκε τὸν τίτλον τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς ἔγγιστα καθ' ὃν τρόπον ἡ Ῥωσσικὴ Γερουσία ἀπένειμεν ἐν ἔτει 723 τὴν ἀξίαν τοῦ *αὐτοκράτορος* πρὸς τὸν Καίσαρα Πέτρον Α'. καὶ τοὺς διαδόχους του. — Ἀλλὰ τὰ πράγματα, ἀλλ' αἱ μᾶλλον ἀξιόπιστοι τῶν μαρτυριῶν διαψεύδουσι καὶ τὴν γνώμην ταύτην. Ἔσχατος πάντων ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης ἀπεκήρυξε τὴν προστασίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ὁμολογοῦσιν οἱ διάσημοι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν (161). Τὸ ὄνομα τοῦ Βυζαντίου ἤχησεν ἡδέως ἐπὶ χρόνον μακρόν. Δὲν ἠφανίσθησαν δὲ τὰ ὕστερα ἴχνη τῆς Γραικικῆς ἀναμνήσεως, πάρεξ ὅτε τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἐνεποίησεν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ αἴσθημα ἀποστροφῆς πρὸς πᾶν τὸ Ἀνατολικόν. Ὅθεν, εὐχαρίστως ὁρῶμεν τὴν τότε Ῥώμην ἀνακάμπτουσαν εἰς τὴν πρὸς τοὺς Γραικοὺς εὐμένειαν καθ' ἕκαστον ἐσωτερικὸν σπασμὸν καθ' ἑκάστην νέαν ξενικὴν ἐπέμβασιν. ; Ἐπαπειλοῦσιν αὐτὴν οἱ Σαρακηνοί; Ἱκετεύουσιν οἱ προὔχοντες τὴν ἐπικουρείαν τοῦ Ἀνατολικοῦ αὐτοκράτορος. ; Ἐπιβαρύνουσι δὲ τὸν ζυγὸν οἱ Γάλλοι. ; Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν Ῥωμαίων στρέφονται πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ἡ συμπάθεια αὕτη διαρκεῖ ἐφ' ὅλην τὴν βασιλείαν τῶν Καρολιδῶν, καὶ παρατείνεται μέχρις ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Γερμανοκρατείας. Ἀσμένως δὲ χάριν παραδείγματος ἀναμιμνήσκομεν ἐνταῦθα τὴν περίστασιν, ὅτε κόμμα τι δυνατὸν προέτεινεν ἐν Ῥώμῃ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς Γραικικῆς ἐξουσίας, καὶ τῶν Γάλλων τὴν ἀποδίωξιν. Ὁ Γρατιανὸς, πρῶτος πολίτης Ῥωμαίων (162), ἀναβὰς τὸ

δῆμα, διὰ λόγων πειστικῶν προβάλλει τὴν κατάργησιν τῆς Φραγκικῆς προστασίας, καὶ τὴν ἐκ νέου ἀντικατάστασιν τῆς Βυζαντινῆς. « Διατί, ἐκφωνεῖ, εὐφημοῦντος τοῦ λαοῦ, τίνος ἕνεκα δὲν ἀνακαλοῦμεν τοὺς Γραικοὺς, καὶ δὲν ἑνούμεθα αὐτοῖς ἐν εἰρήνῃ καὶ συμμαχίᾳ, ὅπως ἀποσκυβαλίσωμεν τῆς πολιτείας μας τὸν 'Ρῆγα τῶν Φράγκων, καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ; Οἱ Φράγκοι ἀντὶ τοῦ εὐεργετῆσαι ἡμᾶς, ἀντὶ τοῦ παρέχειν ἡμῖν βοήθειαν τὴν παραμικρὰν, βιαστικῶς τὰ ἡμέτερα καταστρέφουσιν! » (163) 'Ο Γρατιανὸς ὀνομάζει τὸν διάδοχον τοῦ μεγάλου Καρόλου *'Ρῆγα Φράγκων*. ! Δὲν εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι πεντήκοντα περίπου ἐνιαυτοὺς μετὰ τὴν στέψιν τοῦ προγόνου, ὁ **Magister milit um, et Romani Palatii superista**, τουτέστιν ὁ ἀρχιστράτηγος, καὶ διοικητὴς τοῦ 'Ρωμαϊκοῦ Παλατίου, ἀρνεῖται νὰ δώσῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν προσηγορίαν πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Πάπα κεχρισμένον (:), ἀλλὰ *'Ρῆγα* ψιλὸν, κατὰ τὸ ἔθος τῶν Βυζαντινῶν ἀποκαλεῖ εἰς ἐπήκοον τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ τὸν τῆς Ἰταλίας Κύριον; 'Ομολογητέον, ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Εὐρώπης πολλάκις τὰ πάθη ἐπεσκίασαν τὴν ἀλήθειαν (164).

Τὸ καθ' ἡμᾶς, μηδεμίαν τῶν ἀνωτέρω τριῶν ἑρμηνεύσεων παραδεχόμενοι, νομίζομεν, ὅτι οὐδεὶς κατὰ μόνας αὐτοσχεδίασε τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας τὴν ἐπανόρθωσιν, οὔτε Πάπας, οὔτε Φράγκοι, οὔτε 'Ρωμαϊκὸς λαὸς, ἀλλὰ συνήργησαν πάντες συμφώνως, καὶ Λέων, καὶ Κάρολος, καὶ Γραικοὶ, καὶ Ἰταλοὶ, συνυπακούοντες εἴς τινα Θείαν καὶ ἀναποκάλυπτον τότε διαταγήν. 'Η ὥρα τῆς ἀνακαινίσεως εἶχεν ἔλθει· πᾶσαι τῆς γῆς αἱ δυνάμεις

ἔῤῥεπον πρὸς τὴν ἰδιοπροσωπίαν, πρὸς τὴν διαστολὴν, πρὸς τὴν διάκρισιν, ἡ δὲ Renovatio τοῦ Δυτικοῦ θρόνου ἔρχεται ἐγκαίρως, ἵνα προκαλέσῃ τὴν γενικὴν τῆς Εὐρώπης ἀνακαίνισιν διὰ τῆς βλαστήσεως διαφόρων ἐθνοτήτων. Ἄρτι γὰρ σχεδιογραφοῦνται τὰ ὅρια, τὰ μέλλοντα νὰ διαστείλωσιν εἰς τὸ ἑξῆς τὸ *Νεολατινικὸν*, ἢ *Νεορωμαϊκὸν* ἡμικόσμιον ἀπὸ τοῦ *Νεοελληνικοῦ*· ἄρτι ἀποβαίνουσιν ἐπαισθηταὶ αἱ ἱστορικαὶ, ἐθνικαὶ, πολιτικαὶ, ἐκκλησιαστικαὶ, καὶ γλωττικαὶ ἰδιότητες ἐκεῖναι, αἵτινες μετ' ὀλίγον θέλουσι ποικίλλει τὰς ἐφαμίλλους δύο ἑστίας τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ, τοὺς δύο τούτους πόλους τῆς χριστιανικῆς ἀναγεννήσεως.

Ἀπὸ καταλύσεως τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Αὐγουστύλου καὶ βαρβάρων εἰσβολῆς, ἤγουν ἐπὶ τριακοσίους δεκατέσσαρας ἐνιαυτοὺς (486 — 800 Μ. Χ.), αἱ λέξεις ΔΥΣΙΣ καὶ ΑΝΑΤΟΛΗ εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐχρησίμευσαν, ἢ εἰς διάκρισιν τῶν δύο διχονοούντων ἐκκλησιαστικῶν κέντρων, Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε, ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὕτη τῶν λέξεων σημασία,—πρόσχωμεν εἰς τοῦτο — μεταβάλλεται βαθμηδὸν εἰς ἐθνολογικήν. Δύσις καὶ Ἀνατολὴ ἀποβαίνουσιν ὅροι γεωγραφικοὶ, σημασίαν ἔχοντες τινὰ ἔμπλεων οὐσίας ἱστορικῆς καὶ πολιτικῆς. Ἀποσύρονται ὀλίγον κατ' ὀλίγον τῆς σκηνῆς οἱ ἱεράρχαι, τὰ σύμβολα, αἱ ἀφῃρημέναι διατυπώσεις διασκεδάζονται, ἀντὶ δὲ τούτων εἰσέρχονται δράματος πρόσωπα διπλωμάται, πολιτικοὶ, λαϊκοὶ, βασιλεῖς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ κόσμος, ἀπεκδυόμενος τὸν μοναχικὸν χιτῶνα, παρίσταται αὐτόχρημα κοσμικός.

Ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ θέλομεν διαγράψει τὸν ὁριστικὸν ἀποχωρισμόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὁροθεσία.

Ἡ ἀνεμοζάλη, τὴν ὁποίαν ἡ ἀχαλίνωτος τῆς Εἰρήνης σπουδαρχία, καὶ ἡ καταψήφισις τῆς Εἰκονομαχίας διήγειρον, μαίνεται ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἀνάστατον ἐπὶ χρόνον οὐ βραχὺν ποιεῖ τὴν πολιτείαν ὅλην. Θρόνος, Ἐκκλησία, ἐγκυκλία παίδευσις, οἰκογένεια, στρατὸς, ἐπαρχία, πάντα τὰ μέλη τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας ἐσαλεύθησαν, ταλαντεύονται ἀνισορρόπως, συγκρούονται ὡς δένδρα παράφυτα ὑπὸ πνοὰς καταιγίδος, εὑρίσκονται εἰς τὴν κρισιμωτάτην τῆς μεσαιωνικῆς ὑπάρξεως στιγμήν. Τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, ὡς ἄν τις εἴποι, μάχονται τῇ ὥρᾳ ταύτῃ περὶ κατοχῆς τῆς χώρας τοῦ ἐνεστῶτος. Ὀλίγον ἔτι, καὶ ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος θέλει μάθει ἐὰν πεπρωμένος ἦναι εἰς θάνατον, ἢ εἰς ζωήν.

Ἐλεεινὸν ἄρα θέαμα ταραχῆς, συγχύσεως, καὶ ὀργασμοῦ κοινωνικοῦ παριστάνει τῆς Εἰρήνης ἡ πενταετὴς μοναρχία. Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀναγόρευσίν της, φίλοι, σύμβουλοι, συνένοχοι, εὐνοούμενοι καταλείπουσι τὸ κόμμα της, καὶ στασιάζοντες καὶ συνομνύοντες, ἕκαστος προσπαθεῖ κατ' ἰδίαν τοὺς καρποὺς τῶν ἐγκλημάτων της

νὰ σφετερισθῇ. Ἐνῷ δὲ ὁ Σαρακηνὸς Ἀβιμέλεχ, κατὰ Ῥωμανίας ἐξελθὼν, φθάνει μέχρι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἱπποτροφείου, ἕτερος δὲ στρατὸς Ἀράβων τὸν Κόμητα τοῦ Ὀψικίου εἰς Λυδίαν κατακόπτει, ἐνῷ πάλιν ἐξωτερικῶς τὰ βάρβαρα γένη κατὰ Γραικῶν λυσσῶσι, κίνδυνοι διαφόρου φύσεως ἐσωτερικῶς τὴν Εἰρήνην ἐπαπειλοῦσι. Διότι οἱ μὲν κάτοικοι τῆς βασιλευούσης, καί τοι ὑπ' ἀλλοφύλων ταγμάτων περιστελλόμενοι, διὰ γογγυσμῶν ἀφόβων προαγγέλλουσι τὴν ἑαυτῶν ἀγανάκτησιν, οἱ δὲ τοῦ Ἑλλαδικοῦ Θέματος λαοὶ, αὐτοὶ οἱ ἐπὶ Λέοντος ὑπὲρ ὀρθοδοξίας ἐκστρατεύσαντες ἄλλοτε, συμφρονήσαντες νῦν Ἀκαμήρω, τῷ ἄρχοντι τῶν Σκλάβων, ἀποκηρύττουσι τὴν βασιλείαν τῆς εἰκονοφίλου γυναικὸς, καὶ αὐτοκράτορας εἰκονομάχους εὐφημοῦσι τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἀδελφοὺς Λέοντος τοῦ Χαζάρου, γόνους τελευταίους τοῦ οἴκου τῶν Ἰσαύρων, οὓς ἀπ' ἀρχῆς ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας ἡ αὐτοκράτειρα. Ἀλλ' ἡ συνωμοσία διὰ προσθέτου πάλιν ἐγκλήματος διαλύεται. Σύδηρος πεπυρακτωμένος ἀφαιρεῖ τὴν ὅρασιν, εἰμὴ καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν, τῶν δύο ἀντιποιουμένων· ὥστε ἀπὸ τοῦδε πᾶν ἴχνος ἐξαλείφεται τῆς Ἰσαυρικῆς ἐκείνης δυναστείας, ἥτις ἐπ' ἐνιαυτοὺς ἑβδομήκοντα δύο ἐπίφοβον κατέστησε καὶ σεβαστὸν τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα κατά τε Εὐρώπην, καὶ Ἀσίαν, καὶ Ἀφρικήν. Ἀπ' ἀνομίας δὲ εἰς ἀνομίαν ἡ βασιλὶς ἐπισυρομένη τότε, καὶ συγγενεῖς ἐνοχοποιεῖ, καὶ ἱερεῖς εἰκονομάχους διὰ τῆς τριχοκουρείας ἀτιμάζει, καὶ Πατρικίους ἐξορίζει, καὶ πιστοὺς ἄλλοτε φίλους της κολαφίζει, ἢ ἀπειθοῦντας ἀποκτείνει, συντόμως ἀντὶ τῆς ἀνδρείας καὶ πεπειθαρχημένης πολιτείας τῶν

Ἰσαύρων ἀφόρητον παρεισάγει τυραννίδα κατασκοπεύσεως, διαβολῆς, καὶ διωγμοῦ.

Ὅτι τῆς εἰκονομαχίας ὁ κρατὴρ ἐκάχλαζεν ὑπὸ τὸν θρόνον τῆς σφαγιασθείσης οἰκογενείας της· ὅτι ὁ ἀφηνιασμὸς τοσούτων παθῶν ἤθελε θᾶττον ἢ βράδιον καταβάλει τὴν Εἰρήνην, διότι γυνὴ δύναται μὲν νὰ προκαλέσῃ πολιτικὰς θυέλλας, ἀδυνατεῖ δ' ἐκραγείσας νὰ κατευνάσῃ αὐτάς· ταῦτα χωρὶς πολλῆς ὀξυνοίας προεννοοῦνται. Ἀλλ' ἂν τὸ πλεῖστον τοῦ ὑπηκόου δυσμενῶς πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν διέκειτο, διὰ λόγους πηγάζοντας ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτείας, πόσῳ δὲ μᾶλλον ὁ νεωτερισμὸς τῆς Δύσεως, ἡ στέψις τοῦ Καρόλου, ἡ ἐπίσημος τῆς Δύσεως ἀποστασία, ὁ ἀθεράπευτος ἐκεῖνος τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας ἀκρωτηριασμός, ὤφειλον νὰ ἐπαυξήσωσι τῶν γυναικοκρατουμένων τὴν δυσαρέσκειαν!

Ἡ ἀγανάκτησις ἐκορυφώθη, ὅτε κατὰ τοὺς συνήθεις τύπους ὁ Κάρολος ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Ρώμῃ στεφηφορίας του, ἅμα τῷ νέῳ ὑπολογισμῷ τῆς Ἰνδικτιῶνος, ἐπὶ κεφαλῆς ἐχούσης ἐξ ὀνόματος *αὐτοκράτορος ἄρρενος* τὴν ἑξῆς πρωτοφανῆ ἐπιγραφήν· « **Imperator Romanorum gubernans imperium** » (164). Ἔκτοτε ἡ εἰρωνεία ἐξεκαλύφθη, χλευασμοὶ τὴν βασίλισσαν ἠκολούθησαν εἰς τὰς στρατιωτικὰς παρατάξεις, εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον, εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετάς. « Ἡ μὲν Ῥώμη, τινὲς τῶν Πατρικίων ἔλεγον, τοὺς Φράγκους πεποίηκεν ἀρσενικούς, αἱ δὲ Ἀθῆναι τοὺς Ρωμαίους ἀρσενικοὺς ὄντας, εἰς θηλυκοὺς μεταβάλλουσιν. « Ἡ *εἰρήνη* τῆς Ζ'. Συνόδου, διεθρύλλουν οἱ εἰκονομάχοι τ' ὄνομα τῆς βασιλίσσης εἰρωνευόμενοι,

σβέσαι τοὺς ἄνθρακας τοῦ Λέοντος οὐκ ἠδυνήθη· ἔτι γὰρ φλέγουσιν ὑπὸ τὴν αἰθάλην, καὶ καύσουσι πάντως τὰς χεῖρας αὐτῆς. » Ὁ εὐνοούμενος Σταυράκιος ἐξανίσταται, καὶ τὰ σκῆπτρα ποθῶν, κατὰ τῆς δεσποίνης του μηχανοῤῥαφεῖ. Ἀλλὰ καρδιόπληκτος γενόμενος ἀποθνήσκει, οἱ δὲ στασιασταὶ συλληφθέντες ἐξορίαις καὶ τιμωρίαις ὑποβάλλονται.

Μᾶλλον ἢ ἡ τύψις τοῦ συνειδότος, ἐφιάλτης νυκτερινὸς ἐντεῦθεν προσεκολλήθη τῇ Εἰρήνῃ τὸ μειονέκτημα τοῦ φύλου της, ἐλλάτωμα τοῦτο τρανῶς εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν παράδοσιν ἀντιτασσόμενον, καὶ τὰ τῆς πολιτείας ἔθιμα παραβιάζον. Τίς ὁ τρόπος τοῦ θεραπεῦσαι τοιοῦτον ἁμάρτημα; Μόνος ὁ γάμος ἦτον ἱκανός. Ἀλλὰ ποῦ ὤφειλεν ἡ Εἰρήνη νὰ ζητήσῃ νυμφίον ἀκινδύνως; Ἰδοὺ τὸ ζήτημα.

Τότε, νομίζομεν, ἐπενοήθη τὸ σχέδιον τῆς συγχωνεύσεως τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν δι' ἐπιγαμβρίας, σχέδιον ἐφευρεθὲν μᾶλλον εἰς κατάπαυσιν τοῦ θορύβου, ἢ καὶ πρὸς ἐξευμένισιν τῆς Δύσεως, παρὰ ἐν εἰλικρινεῖ διαθέσει τῶν δύο μερῶν. Οἱ γάμοι τοῦ Καρόλου καὶ τῆς Εἰρήνης φαίνονται τοσοῦτον παράδοξοι καὶ δυσοικονόμητοι, ὥστε διστάζομεν νὰ θεωρήσωμεν αὐτούς ἄλλως ἢ ὡς αὐλικὸν ἐφεύρημα, ἐξυφανθὲν πρὸς φενακισμὸν τῆς κοινῆς γνώμης. Καὶ γάρ, πότερον, ὁ Κάρολος, ἢ ἡ Εἰρήνη ἤθελεν ἀναδειχθῇ μονάρχης τῶν συζευχθέντων δύο ἡμικοσμίων; Ποῦ δὲ ἤθελον οἱ σύζυγοι συμβασιλεύσει, εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἢ εἰς Ἀκουϊσγράναν, ἢ ἕκαστος κατὰ μόνας εἰς τὴν ἕδραν του; Ἔστεργεν, ἄλλως τε, ὁ Κάρολος νὰ νυμφευθῇ τὴν δηλητηριάσασαν τὸν σύζυγον αὐτῆς,

καὶ δολοφονήσασαν τὴν γενεάν της, αὐτὸς ὁ Κάρολος, ὅστις, κακοήθη διὰ ταῦτα κρίνας τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς γυναικὸς, καὶ πλὴν τούτου εἰκονομάχος ὢν εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας, δὲν ὑπεστάλη νὰ κηρύξῃ ψευδοσυνέδριον τὴν ἐν Νικαίᾳ Ζ'. Σύνοδον;

Ἂν ὅμως ταῦτα πάντα ἦσαν καὶ σήμερον ἔτι φαίνωνται δυσοικονόμητα, οὐχ ἧττον λόγος πολὺς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις περὶ τοιαύτης ἐπιγαμβρίας, ὥστε καὶ οἱ ἡμέτεροι ἀναφέρουσι τὸ περιστατικόν. Ὁ Κάρολος βούλεται νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ Σικελίας· ἡ Εἰρήνη ἐξαποστέλλει πρέσβεις καὶ δῶρα πρὸς τὸν Κάρολον μεγαλοπρεπῆ, σὺν τοῖς ἄλλοις τράπεζαν χρυσῆν ἐγκεκολαμμένην ἔχουσαν τὴν τοπογραφίαν τοῦ Βυζαντίου, χάριν τῶν ὁποίων ὁ αὐτοκράτωρ μεταβαλλόμενος προτιμᾷ «ζευχθῆναι τῇ Εἰρήνῃ, πρέσβεις εἰς τοῦτο πέμπων.» Ἕτεροι δὲ πρέσβεις εἰς Φραγκίαν ἀπέρχονται, καὶ πάλιν ἄλλοι ἐντεῦθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν παραγίγνονται. Τί τρέχει; Τίς ὁ σκοπὸς τῆς συνδιαλλαγῆς; Ὁ Πάπας καὶ ὁ Κάρολος, κατὰ γνώμην τῶν ἡμετέρων, προθυμούμενοι διά τινος μέτρου συμβιβαστικοῦ νὰ προλάβωσι τὰ δυσάρεστα τοῦ σχίσματος ἀποτελέσματα, συνέλαβον τὴν ἰδέαν τοῦ συνδυάσαι τὰς δύο αὐτοκρατορίας εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν, συνάπτοντες εἰς γάμον τὸν νεόστεπτον αὐτοκράτορα καὶ τὴν βασίλισσαν πάσης Ἀνατολῆς. Ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Θεμάτων, προϊδόντες τοῦ γένους τὴν δουλείαν, καὶ μήτε γυναικοκρατίαν θέλοντες, μήτε Φραγκοκρατίαν, ἐδήλωσαν τὴν ἀποδοκιμασίαν των. Τὸν Κάρολον νὰ ὁμολογήσωσι νόμιμον αὐτοκράτορα! Τὸν Ῥῆγα Φράγκων νὰ ὀνομάσωσι κληρονό-

μον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ διαδήματος, αὐτὸν ὅστις ἐτόλμα νὰ καλέσῃ fraternum ἀδελφικὸν τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου! Φεῦ τῆς βλασφημίας! — Οἱ φόβοι τῶν Πατρικίων, οἱ ἐνδοιασμοὶ τῶν στρατηγῶν ἐντὸς κύκλου σιδηροῦ τὴν Εἰρήνην καὶ τοὺς ἐπιτηδείους της περιέφραζον. Ἴσως δὲ εἰς τούτους τῶν Γραικῶν τοὺς φόβους καὶ ἐνδοιασμοὺς ὁ Ἐγινάρδος ἀποβλέψας ἔγραψεν, ὅτι τῶν Φράγκων ἡ δύναμις ὕποπτος ὑπέστη πάντοτε Γραικοῖς τε καὶ Ἰταλοῖς. « semper Romanis et Græcis suspecta fuit Francorum potentia » (166).

Τέλος πάντων, οἱ γάμοι ἀποτυγχάνουσιν, ἢ ἀκριβέστερον, ἡ φήμη τοῦ προταθέντος συνοικεσίου διασκεδάζεται, τῇ προσπαθείᾳ τοῦ Ἀετίου, ὅστις « πᾶσαν κινεῖ μηχανὴν εἰς τὸ μὴ ἀποτελεσθῆναι τὴν συζυγίαν » (167). Ἐκ δὲ περιτροπῆς ἔρχεται καὶ ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἡ προδοσία πρέπει νὰ λάβῃ εἰς ἀντιμισθίαν τὴν προδοσίαν. Ἀποστατεῖ καὶ ὁ Ἀέτιος αὐτὸς, ἔσχατος τῶν ἐπιτηδείων τῆς Εἰρήνης, βασιλέα πειρώμενος νὰ κηρύξῃ τὸν ἀδελφόν του Λέοντα, στρατηγὸν ἤδη προβληθέντα Θράκης καὶ Μακεδονίας. Τὸ σχέδιον ἀποτυγχάνει διὰ τὴν κουφότητα τοῦ στρατηγοῦ· ἀλλ' ἡ Εἰρήνη δῆθεν ἀπομένει ἀνεπικούρητος, μεμονωμένη, εἰς παντοίας προσβολὰς ἐκτεθειμένη. Φόροι τότε χαρίζονται, ὀπατεῖαι διανέμονται, δῶρα καὶ χρήματα δαψιλῶς μοιράζονται, ἀλλ' εἰς μάτην. Ἐν τούτοις, συνεγερθέντες ἐπὶ τοιαύτῃ φήμῃ οἱ λαοὶ τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τῷ παρασταθμεύοντι στρατῷ συμφρονήσαντες, καὶ τὸν Πατρίκιον Νικηφόρον παραλαβόντες, τοῦτον εἰς αὐτοκράτορα Ῥωμαίων ὡς τάχος ἔχουσιν ἀναγορεύουσιν. Εἶτα δὲ δι' αὐτῆς τῆς νυκτὸς ὄχλον

ἀθροίσαντες σύγκλυδα, τὴν βασιλείαν ἀνδρὸς ἐν κραυγαῖς καὶ ᾄσμασι καὶ ὀργάνοις εὐφημούντων, ποιοῦσι τοῦ Νικηφόρου τὴν προχείρισιν διὰ πάσης τῆς ἀγορᾶς, ἀσμένως τῶν Εἰκονομάχων συναινούντων εἰς τὰ διαπραττόμενα.

Τὴν πτῶσιν τῆς Εἰρήνης, οὐδεὶς, πλὴν τινων περισσοθρήσκων καὶ ψευδοχρίστων, ἐθρήνησεν· ὅθεν ἡ στέψις τοῦ Νικηφόρου γέγονεν ἀφορμὴ δημώδους εὐφροσύνης. Συνέρρευσεν εἰς τὴν τελετὴν πᾶν τὸ πλῆθος τῆς βασιλευούσης, αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου Ταρασίου ποιοῦντος τὰς εὐχάς.

Ἀλλ' ἡ Εἰρήνη, ἐν τῷ μεγάλῳ Παλατίῳ κατακεκλεισμένη, ἦτο εἰσέτι κάτοχος τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν. Τῇ ἐπιούσῃ παρουσιάζεται αὐτῇ ὁ νέος αὐτοκράτωρ, καὶ προσπαθεῖ δι' ὅρκων καὶ λόγων ἐπιτηδείων νὰ μάθῃ τὸ μυστικόν! «Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον, ἐξεφώνησεν ἡ πεπτωκυῖα βασιλὶς, ὡς εἶδε τὸν πρώην δοῦλόν της, καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως τότε πρῶτον ἐν τῇ ταπεινώσει συναισθανθεῖσα! Ὁ Θεός μὲ ἀνεβίβασεν ὀρφανὴν οὖσαν εἰς τὸν θρόνον τῆς βασιλείας, νῦν δὲ μὲ καταβιβάζουσιν αἱ ἁμαρτίαι μου!» Ὁρκίσασα δὲ εἰς τὰ τίμια καὶ ζωοποιὰ ξύλα αὐτὰ, ἐφ' ὧν ὤμοσεν ἄλλοτε πίστιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν πενθερὸν καὶ τὸν σύζυγον, ἐφανέρωσε τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς θησαυροὺς παρέδωκεν ἕως ὀβολοῦ. Παρευθὺς δ' ἐξωρίσθη ἐν τῇ νήσῳ τῆς Πριγκίπου, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Λέσβον, ὅπου τὸ λοιπὸν ἐτελείωσε τοῦ βίου ἐν μετανοίᾳ καὶ προσευχῇ, ἰδιοχείρως συνήθως ἐργαζομένη, καὶ νῆμα νήθουσα.—Ἀστεία ἀσχολία αὐτοκράτορος Ῥωμαίου!

Μεγάλως, φρονοῦμεν, ἐπετάχυνε τὸ τέλος τῆς Ἀθηναί-

ας ἡ διαδοθεῖσα φήμη τῶν δευτέρων γάμων της. Καὶ γὰρ ἐν μέσῳ τῆς ἀναρχίας ἥτις καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν ταύτην ἐπικρατεῖ, ἐκ τοῦ κυκεῶνος τῶν παθῶν, τῶν φρονημάτων, τῶν γεγονότων τῆς ἐνεστώσης περιόδου ἐξανατέλλει αἴσθημά τι τοῖς πᾶσιν ὡς φαίνεται κοινὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ χρόνου συμπεριληπτικῶς διερμηνεῦον. Εἶναι δὲ τὸ αἴσθημα τοῦτο—ἐπικαλούμεθα διαφέρουσαν ἐπ' αὐτοῦ προσοχὴν — ἡ γενικὴ τῶν Ἀνατολικῶν ἀμηχανία, ἡ πάνδημος ἀγανάκτησις διὰ τὸν νεωτερισμὸν τῆς Δύσεως, διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πάπα πλασθεῖσαν διφυΐαν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας· τέρας αὐτὸ δικέφαλον, αἰνιγματῶδες, δράκων φύσεως μετέχων σατανικῆς, ὑπὸ τοῦ μισοκάλου διαβόλου κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἀποσταλεὶς, εἰς τιμωρίαν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ κατάλυσιν τῆς εὐσεβείας. Ἴσως ἡ ἐμφάνησις τοῦ Μωάμεθ δὲν ἐκλόνησεν οὕτω τραχέως τὰς καρδίας τῶν πατέρων μας, οὔτε αἱ κατακτήσεις τῶν Σαρακηνῶν κατεπτόησαν αὐτοὺς τοσοῦτον, ὅσον ἡ πρόοψις τῶν ἐκ τοιαύτης καινοτομίας ἐνδεχομένων κακῶν, ὅσον ἡ ζηλοτυπία, καὶ ὁ φθόνος, καὶ ὁ φόβος, καὶ ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους τῆς Δύσεως παλαιὰ δυσμένεια συνετάραξαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐπὶ τῇ διακοινώσει τοῦ πράγματος. Ἡ διακοίνωσις ἐξῆψε τὸ μῖσος τῶν λαῶν κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἤνοιξε πληγὰς ἀπηρχαιωμένας, παρώξυνε τὸ κοινὸν αἴσθημα. Ἡ διακοίνωσις ἠρέθισεν οὕτω τὰ πνεύματα, ὥστε ἐν ὀλίγῳ καὶ βασίλισσα, καὶ Πάπας, καὶ Φράγκοι ὁμοῦ καὶ Σαρακηνοὶ καὶ Εἰκονόφιλοι συνυπέπεσαν ἐν τῇ αὐτῇ ἀποστροφῇ.

Σημειοῦμεν τὸ αἴσθημα αὐτὸ, καθὸ ἀρχὴν, πλεῖστα δυναμένην ἴσως ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἀνερμηνεύτων τοῦ

ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος νὰ μεθερμηνεύσῃ. Σύμπτωμα τόδε τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως ἀξιοθαύμαστον, ὅθεν ἀπορρέουσι πλῆθος ἑτέρων αἰσθημάτων, καὶ σημείων δηλωτικῶν ζωῆς. Τί γὰρ ἐντεῦθεν ἐκφαίνεται, τί ὑποδηλοῦται; ὅτι ἡ συναίσθησις τοῦ ἐθνισμοῦ, ἐν τῷ περικαλύμματι εἰσέτι τετυλιγμένη τῆς Ῥωμαϊκῆς ἰδέας, ἤγουν τῆς Ἀνατολικῆς αὐθυπαρξίας καὶ ὑπεροχῆς, πρόθυμος ἦτον ἤδη καθάπερ χρυσαλὶς ἐν τῷ μεταβῆναι εἰς κατάστασιν ψυχῆς, νὰ μεταδιαιτηθῇ εἰς φάσιν ὑπάρξεως ἐναργεστέραν, ἱστορικωτέραν. Ἀπέναντι τοῦ φρικιῶντος Ἰσλαμισμοῦ, ἀπέναντι τῆς Παπωσύνης, ἀπέναντι τῆς γαυριώσης Φραγκίας τῶν Μαρτέλλων, τὸ Βυζάντιον, καὶ διὰ τούτου τὸ ἐπίλοιπον γένος τῶν Ἑλλήνων, συναισθάνονται πρώτην φοράν, καί τοι συγκεχυμένως ἔτι, ἕρεσίν τινα πολιτικήν, ἱστορικήν, ἐθνικήν, γεωγραφικήν, οὐκ οἴδαμεν πῶς ἀκριβῶς κατονομάσαι τὴν ὤθησιν· συγγινώσκουσι τὴν ἀνάγκην ἰδιοπροσωπίας Πόλις τε καὶ πολιτεία. Αὐτὴ ἡ ὀρθοδοξία τῆς Ζ'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀπὸ τοῦ νῦν χρωματισμόν τινα κοσμικὸν λαμβάνουσα, ἀνεπιστρεπτεὶ πλέον εἰσορμᾷ εἰς τὸ μακρὸν καὶ πολυώδυνον στάδιον τῆς Νεοελληνικῆς πολιτείας.—Ἴσως ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος δὲν προβαίνει ταχέως καὶ ὀφθαλμοφανῶς ὅσον εὔχονται οἱ ἀκαρτέρητοι· ἀλλὰ δρῦς βαθύρριζος ἀποκεκομμένη βραδυτάτην ποιεῖται τὴν αναβλάστησιν.

Οἱ πρέσβεις, τοὺς ὁποίους ὁ Κάρολος εἶχεν ἀποστείλει πρὸς τὴν Εἰρήνην, ἐγένοντο μάρτυρες αὐτόπται τῆς βασιλικῆς μεταβολῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος εἰς τὴν κακοβουλίαν τῶν Φράγκων ἀπέδωσεν ἐν ὥρᾳ παροξυσμοῦ

τὰ αἴτια τῆς ἀνησυχίας του, οἱ πρέσβεις αὐτοὶ, πρὸ πάντων ὁ ἐπίσκοπος Αἴττος (Hetto) ὑπέκυψαν εἰς πανδήμους λοιδορίας καὶ κακώσεις, ὥστε ἐκλείσθησαν ἐν οἴκῳ μέχρι τέλους τῆς ὀχλαγωγίας, ἂν δὲν ὑπέστησαν καὶ ὕβρεις σωματικὰς, μέχρι ξυλοκοπήσεως. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος, ὡς ἀνῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια, γνοὺς τὰς συμβάσας ἀταξίας, εὐμενῶς τοὺς πρέσβεις ὑπεδέξατο, καὶ πολλὰς εἰς ἀποζημίωσιν καὶ δικαιολόγησιν ἀπένειμε τῷ ἐπισκόπῳ τιμάς. Δὲν ἐξιλέωσεν, ὅμως, τοὺς Φράγκους, οἵτινες ἐμπράκτως δοκιμάσαντες τὴν πρὸς τὰ γένη τῆς Δύσεως δυσμένειαν τῶν Γραικῶν, καὶ διὰ τοῦτο δυσπιστήσαντες εἰς τὴν φιλοφροσύνην αὐτὴν τοῦ βασιλέως, ἐξέφερον μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς Γαλλίαν τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο ῥητὸν «Cave Græcorum officiosa verba,» τουτέστι, *φεῦγε τὰ τῶν Γραικῶν προσαγορεύματα.* Ἄλλως τε δὲ, παρόμοιόν τι ῥητὸν κατὰ Φράγκων εἰς Κωνσταντινούπολιν περιελαλεῖτο. Διέσωσεν δ' Ἐγινάρδος, γραμματεὺς καὶ βιογράφος τοῦ Καρόλου, δημώδη τινὰ παροιμίαν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, σαφῶς τὸ φρόνημα τοῦ τότε Γραικικοῦ λαοῦ περὶ τῆς Φραγκικῆς φιλίας ἑρμηνεύουσαν·

«Τὸν Φράγγον φίλον ἔχῃς,
Γείτονα οὐκ ἔχῃς» (169).

Τοιοῦτον περὶ Φραγκικῆς φιλίας ἑλίττων καὶ ὁ διάδοχος τῆς Εἰρήνης λογισμὸν, φρόνιμον ἔκρινε νὰ προσποιηθῇ διαλλαγὴν πρὸς τὸν Κάρολον, ἵνα σύμμαχον κτήσῃ καὶ βοηθὸν, ἀντὶ ἐχθροῦ. Διὸ φιλοδωρήσας τοὺς πρέσβεις του, ἀντέπεμψεν αὐτοὺς εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν συνοδίᾳ ἑτέρων πρέσβεων Γραικῶν, πρὸς οὓς διέταξε ῥητῶς πάντα λίθον νὰ κινήσωσιν, ὅπως ἑλκύσω-

σι τὴν φιλίαν τῶν Φράγκων πρὸς ἑαυτόν. Ἦσαν δ' οὗτοι ἐπιτετραμμένοι, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ Δυτικοὶ, νὰ συνέλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς ἀκριβοῦς ὁροθετήσεως τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν, ὅπως γνωρίσῃ μὲν ἕκαστος τῶν βασιλέων τὴν περιφέρειαν τῆς ἐπικρατείας του, ἐκλείψῃ δ' ἑκατέρωθεν διὰ παντὸς πᾶσα φιλονεικίας ἀφορμή.

Τίς ὁ πρῶτος ὑποκινητὴς τοῦ ζητήματος τῆς ὁροθετήσεως, ὁ Κάρολος, ἢ ὁ Νικηφόρος; Οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως θέλουσι τὸν Βυζαντινόν. Τὸ καθ ἡμᾶς, νομίζομεν, ὅτι ἡ πρότασις προῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τοῦ Καρόλου ἔτι πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Εἰρήνης, ἥτις τὴν φήμην τῶν γάμων πιθανῶς διέδοσεν, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἐπιπροσθῆσαι ὅσον οἷόν τε τὴν ἐπικειμένην καὶ ἀναπόφευκτον τῶν Ἰταλικῶν θεμάτων ἀπώλειαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἐδέξατο τοὺς πρέσβεις τοῦ Νικηφόρου ἐν ἔτει 803, διατρίβων εἰς τ' ἀνάκτορα, τὰ ὁποῖα εἶχεν οἰκοδομήσει ἔν τινι πόλει τῆς Ἀλσατίας (Seltz). Κατὰ τὴν μαρτυρίαν μοναχοῦ τινος, συγγράψαντος τοὺς πολέμους τοῦ Καρόλου πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὴν τούτου ἀποβίωσιν, ὁ αὐτοκράτωρ κομίσας τοὺς Γραικοὺς εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον διὰ σκολιῶν καὶ δυσβάτων ὁδῶν, διὰ χειμερινῆς καὶ πολυμόχθου ὁδοιπορίας, ἠθέλησε νὰ ἐκδικηθῇ τὰς κακώσεις ὅσας ὑπέστησαν οἱ πρέσβεις του εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διηγεῖται ὁ χρονογράφος οὗτος, ὅτι ὁ Ἀρσάκιος, πρύτανις τῶν βυζαντινῶν διπλωματῶν, καὶ οἱ συνάδελφοί του πρέσβεις ἔφθασαν ἐκεῖ, διῤῥωγῶτα ἔχοντες τὰ ἱμάτια, καταπεπονημένοι, πεινα-

λέοι, μήτε τὸν ὀβολὸν ἐξουσιάζοντες. Ὁδηγηθέντες δὲ παρὰ τοῦ αὐλάρχου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα διῆλθον τέσσαρας ἀχανεῖς αἰθούσας, πλήρεις ἀξιωματικῶν καὶ στρατηγῶν ἐν λαμπροτάτῃ στολῇ καὶ μεγαλοπρεπεῖ παρατάξει. Οἱ ταλαίπωροι βυζαντινοί, (φράσις τοῦ χρονογράφου) ἐξέστησαν, ἐξεπλάγησαν ἐπὶ τοσαύτῃ πολυτελείᾳ. Ἰδόντες δ' ἐν τῇ πρώτῃ τῶν αἰθουσῶν ἀρχηγόν τινα καθήμενον ἐπὶ θρόνου, ἔπεσαν παραυτίκα προσκυνήσαντες τὸν παντοδύναμον τῆς Γαλλίας κύριον. Ἀλλὰ πόσον ᾐσχύνθησαν ἀκούσαντες, ὅτι ὁ μέγας ἐκεῖνος καὶ πολὺς οὐδὲν ἄλλο ἦτο, ἢ ὁ ταπεινὸς τῆς Αὐλῆς Κοντόσταυλος (Comes stabuli)! Εἰς τὴν δευτέραν αἴθουσαν, νέον λάθος. Ἕτερός τις ἀρχηγὸς ἐκάθητο· προσκυνοῦσιν αὐτὸν ὡς αὐτοκράτορα, ἀλλὰ τίνα προσκυνοῦσι; τὸν Κουροπαλάτην (Comitem Palatii). Οὕτως εἰς τὴν τρίτην αἴθουσαν, οὕτω καὶ εἰς τὴν τετάρτην, ἔνθα ὑποκλίνονται ἐνώπιον τοῦ ἐπὶ τῆς Τραπέζης (Magistris mensæ Regiæ) καὶ τοῦ Πριμμικηρίου τῆς αὐλῆς, ἑκάστοτε παρὰ τῶν ὁδηγῶν ὠθούμενοι πρόσω διὰ ῥαπισμάτων(!) Φθάνουσι, τέλος πάντων, εἰς τὸ τέρμα τῆς ἀναξιοπίστου κωμῳδίας. Δύο ἀξιωματικοὶ εἰσάγουσιν αὐτοὺς εἰς πέμπτην τινὰ αἴθουσαν ἀσυγκρίτως τῶν ἄλλων πολυτελεστέραν, ἔνθα εὑρίσκουσι τὸν Κάρολον περιστοιχούμενον ὑπὸ τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων του, ὑπὸ ἀρχιεπισκόπων, ἐπισκόπων, κομήτων, στρατηγῶν, ἐνδεδυμένων ἱματισμὸν χρυσοΰφαντον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἵστατο ὄρθιος, οἰκείως ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἐπισκόπου Αἴττου, τοῦ πρό τινος ἐν Κωνσταντινουπόλει κακοπαθήσαντος. Οἱ πρέσβεις ὁρῶντες τὴν διακεκριμένην εὐμένειαν ἧς ἔχαιρεν ὁ παρὰ

τοῦ βυζαντινοῦ ὄχλου ἐξονειδισθείς, πίπτουσι κατὰ γῆς ἀσπαζόμενοι τοὺς πόδας τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλ' ὁ Κάρολος ἀνορθοῖ αὐτοὺς λέγων, « Ὁ Αἴττος συγχωρεῖ ἡμῖν· κἀγὼ δὲ συγχωρῶ τῇ δεήσει αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰς τὸ ἑξῆς μάθετε νὰ σέβησθε τὸ πρόσωπον ἐπισκόπου, καὶ τὸ ἔνδυμα πρεσβευτοῦ. » (170).

Μετὰ τὰς πομπώδεις τελετάς, ἤρξαντο αἱ περὶ ὁροθεσίας διαπραγματεύσεις αὗται, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων συνωμολογήθη ἡ ἀξιομνημόνευτος συνθήκη τῆς Διαιρέσεως, δι' ἧς ἀπεχωρίσθησαν τὰ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ὅρια τῶν δύο ἀντιζήλων αὐτοκρατοριῶν. Συνωμολογήθη ἡ ἀλησμόνητος καὶ καθ' ἁπλῆν παράδοσιν περισωθεῖσα ἐκείνη συνθήκη, δυνάμει τῆς ὁποίας ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐλή, ἑκοῦσα ἄκουσα, φανερῶς, ἢ ὑποκεκρυμμένως ὡμολόγησε τῆς Νεολατινικῆς αὐτοκρατορίας τὴν ὕπαρξιν, ἀνηγόρευσε τὸν ἐπίσημον καὶ ἡγεμονικὸν χαρακτῆρα τοῦ Πάπα καὶ τοῦ Καρόλου (171).

Κατὰ τοιαύτην συνδιαλλαγήν, ὁ μὲν ἀνατολικὸς αὐτοκράτωρ ἔλαβε κλῆρον τὴν Σικελίαν, καὶ τὰς παραθαλασσίους πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας· ἐκυρώθη δὲ περιπλέον εἰς τὰ ἡγεμονικὰ αὐτοῦ προνόμια ἐπὶ τῶν Δουκάτων Νεαπόλεως, Γαέτης, Ἀμάλφης, Σαλέρνου, Βενεβένδου, καί τινων μικροτέρων· ἀπέλαβε δὲ προσέτι τὴν Ἰστρίαν, τὴν Δαλματίαν, τὴν Λιβουρνίαν, καὶ Βενετίαν, πλὴν τῆς Γραδίσκης, ἃς οἱ Φράγκοι ἀπέσπασαν προηγουμένως τῆς ἐπικρατείας του, καὶ τέλος ἐγνωρίσθη νόμιμος δεσπότης ἁπάσης Ἑλλάδος καὶ Ἀνατολῆς. (172) Ὁ δὲ Δυτικὸς Αὐτοκράτωρ ὡμολογήθη κύριος τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ Δουκάτου της, ἢ μᾶλλον Προστάτης αὐτῶν, βασιλεὺς

δὲ τῆς ἀνωτέρας Λογγοβαρδίας, ἤγουν Ἰταλίας, καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν, ὅσας ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος διὰ δόρατος ἐκτήσατο, ἢ παρέλαβεν ἐκ πατρικῆς κληρονομίας. Τέλος πάντων, ἐῤῥύθμισεν ἡ συνθήκη τὸν πλοῦν τῆς μεσογείου θαλάσσης ὑπὲρ τῶν Δυτικῶν.

Τί ἠνάγκασε τὸν Νικηφόρον νὰ συνάψῃ τοιαύτην *ἄτιμον* συνθήκην, παραβλέπων τὸ θλιβερὸν τῆς Εἰρήνης παράδειγμα, ἥτις εἴς τι μοναστήριον ἐγκεκλεισμένη, καὶ *νῆμα νήθουσα*, διῆγε βίον πάσης ἀναπαύσεως ἐστερημένον; Τὸ ἄστατον τῆς ἐξουσίας του, ἡ ἄπλετος δύναμις τοῦ μεγάλου Καρόλου, ἡ ἀθλία τῆς ἐπικρατείας κατάστασις. Ἐνῷ γὰρ ἡ δυτικὴ αὐτοκρατορία προέβαινεν ὁσημέραι εἰς ἔκτασιν καὶ κράτος, ἡ ἀνατολικὴ ἐσωτερικῶς μὲν ἐσφάδαζεν ἐν ἀναρχίᾳ, ἐξωτερικῶς δὲ ὑπὸ βαρβάρων ἐμαστίζετο. Καὶ τῷ ὄντι ἐντεῦθεν οἱ Ἀγαρηνοὶ ἐπιστρατεύοντες ἐκάκιζον τὴν χώραν, κατελάμβανον πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὴν μητρόπολιν τῶν Εὐχαϊτῶν, ἐκεῖθεν δὲ οἱ Βούλγαροι περιέτεμνον τὰ ἑσπέρια. Ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐνδεχομένως, ὁ Νικηφόρος συνέλαβε τὴν ὑποψίαν, μὴ ὁ τῆς ἀρκτώας Ἰταλίας κατακτητὴς καταλάβῃ διὰ τῶν ὅπλων καὶ τὸ τῆς Ἀπουλίας θέμα τῶν Γραικῶν, αὐτὸ τὸ θέμα, ὅπερ τότε ἐλογίζετο μόνη καὶ τελευταία *Ῥωμαϊκὴ* τῆς Αὐτοκρατορίας μερίς, ἐπαρχία διὰ τῆς κατοχῆς τῆς ὁποίας ὁ μονάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐσεμνύνετο φέρων ἔτι τὸ περικλεὲς ὄνομα τοῦ *Ῥωμαίων αὐτοκράτορος*.

Ἄδηλον, ἂν ὁ Νικηφόρος ὑπῆρξεν ὀρθόδοξος εὐσυνείδητος, ἢ μᾶλλον προσπεποιημένος εἰκονομάχος ὡς ὁ Θεοφάνης αὐτὸν εἰκονίζει, καὶ ὡς πιστεύομεν ἡμεῖς αὐ-

τοί, συλλογιζόμενοι μάλιστα τὴν διαταγὴν, ἣν ἔδωκεν ὁ βασιλεὺς οὗτος τῷ Πατριάρχῃ τοῦ διακόψαι πᾶσαν πρὸς Πάπαν τε τοὺς Λατίνους σχέσιν ἐκκλησιαστικήν. (173) Ἀναμφίλεκτον ὅμως, ὅτι ἐβασίλευσεν ὡς βαρβαρομάχος, καὶ φιλοπόλεμος. Ἀλλὰ τὰ θεσπίσματα, ἅπερ κατὰ τὴν ἐννεατῆ πολιτείαν του ἐξέδωκε πρὸς ἀποθησαύρισιν χρημάτων, ἀναγκαίων εἰς ἀντίκρουσιν τῶν ἐχθρῶν, ἠλλοτρίωσαν αὐτῷ καὶ τὴν εὔνοιαν ἅμα τῶν πλουσίων, καὶ τὸ σέβας τῶν κληρικῶν, καὶ τὴν εὐμένειαν τῶν χρονογράφων. Ἐθέσπισε πρὸς τοῖς ἄλλοις διά τινος Διατάξεως, Ἀλληλέγγυον ὀνομασθείσης, οἱ μὲν ἄποροι τῶν ἐπαρχιῶν νὰ κατατάσσωνται βιαστικῶς εἰς τὸν στρατὸν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας, τὰ δὲ τέλη τῶν ἀπόρων νὰ συνεισφέρωσιν οἱ εὐποροῦντες, οἱ δὲ ὁμόχωροι νὰ χορηγῶσι τὰ ὅπλα, τὴν δαπάνην, καὶ τὴν ἀναγκαίαν συσκευήν. Δι' ἑτέρου δὲ θεσπίσματος, ὀνομασθέντος *Καπνικοῦ*, ἐπέβαλε φόρους εἰς τὰ ἕως τότε ἀφορολόγητα ἱερὰ καταστήματα, εἰς τὰς Ἐκκλησίας, εἰς τὰ Γηροκομεῖα, εἰς τὰ Πτωχεῖα, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐπανορθούμενα μοναστήρια, τοῦθ' ὅπερ παρώξυνεν οὕτω τοὺς μοναχοὺς, ὥστε εἷς τούτων, μανίαν ὑποκριθεὶς, ὥρμησε νὰ δολοφονήσῃ τὸν αὐτοκράτορα. Ἐπὶ τέλους, κατηγοροῦσιν αὐτὸν οἱ σύγχρονοι, ὅτι « ἐπροστάτευσε τοὺς βλασφημήσαντας κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων· ὅτι διέταξε τοὺς στρατιωτικοὺς ἄρχοντας δουλικῶς χρᾶσθαι τοῖς Ἐπισκόποις καὶ κληρικοῖς· ὅτι ἔψεξε τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἀναθεμένους τῷ Θεῷ χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ· ὅτι ἐδογμάτισε, τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἱερὰ σκεύη ἄξιον κοινοῦσθαι, κ. τ. λ. » Πράγματα πάντα ταῦτα θεοστύγητα καὶ ἀσεβέστατα.

Ἑτέρα τις διαλλαγὴ συμβαίνει ἐν ἔτει 811, ἓξ μῆνας πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ Νικηφόρου. Ὁ Σπαθάριος Ἀρσάκκιος διέτριβεν εἰς Φραγκίαν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι, δευτέραν φορὰν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀποσταλεὶς ἐκεῖ πρὸς διαπραγμάτευσιν τοῦ Βενετικοῦ ζητήματος. Τοῦτον δὲ ὁ Κάρολος ἀντιπρεσβεύει ἐν συνοδίᾳ τοῦ Ἄττωνος ἐπισκόπου Βασιλείας, τοῦ Κόμητος Οὔγωνος, καὶ τοῦ Ἁγίωνος Λογγοβάρδου, δίδων αὐτοῖς καὶ γράμμα αὐτοκρατορικόν, παρεμβληθὲν ἐν τοῖς συγράμμασι τοῦ Ἀλκουΐνου (174). Ἡ πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐπιστολὴ τοῦ Καρόλου ἐστρέφετο κυρίως περὶ τὴν παραχώρησιν τῆς Βενετίας· ἦν δὲ κυρίως σημαντικὴ διὰ τὰς ἐμπεριεχομένας διατυπώσεις. Ὁ δυτικὸς αὐτοκράτωρ ἐγκαταβάλλει πᾶσαν περὶ τὰς λέξεις μελέτην, ὅπως μὴ αὐθομολογήτως φανῇ ὑποδεέστερος κατ' ἀξίαν τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ λαλήσῃ ἴσος πρὸς ἴσον. Διὸ δὲν προσαγορεύει, κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐθιμοταξίαν, *Πατέρα* τὸν Αὐτοκράτορα Γραικῶν, ἀλλ' ἀποτόμως ἀποκαλεῖ αὐτὸν *Ἀδελφόν*. — Πρῶτον τεκμήριον τῆς παρεγκλήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ἀπέναντι τῆς ἡβώσης Δύσεως. Ὁ περιορισμὸς τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, ἐκτοπίζων τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῶν προτέρων του βάσεων, ἐνεισάγει τὸν Ἑλληνισμὸν τοῦ μεσαιῶνος, ἢ κατὰ τὴν λατινικὴν συνήθειαν τὸν *Γραικισμὸν* εἰς τὸ καινὸν δίκαιον τῶν ἐθνῶν Εὐρώπης. Βασιλεὺς Γραικῶν καὶ βασιλεὺς Γάλλων ἀδελφοποιοῦνται. — Ἀλλὰ τί πρὸς τοῦτο; Πέπρωται δι' ἄλλης ὁδοῦ, καὶ οὐχὶ διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς, νὰ πολιτογραφηθῇ ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν συμπολι-

τείαν. Ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου τούτου μέχρι Βαλδουΐνου, ἡ ὁδὸς κατωφερής.

Ἔμελλον δὲ οἱ πρέσβεις οὗτοι τοῦ Καρόλου νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Νικηφόρου καθὼς οἱ προηγούμενοι παρευρέθησαν εἰς τὴν πτῶσιν τῆς Εἰρήνης. Γνωστὸν τὸ ἐλεεινὸν τέλος τοῦδε τοῦ αὐτοκράτορος. Νικηθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐζωγρήθη καὶ ἀπηνῶς ἐθανατώθη, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐκρεμάσθη ἐπὶ ξύλου ἡμέρας ἱκανάς. Κροῦμμος ὁ τούτων ἀρχηγὸς, ἐν τῷ ἑορτάσαι τὴν νίκην συνευωχήθη μετὰ τῶν συμμάχων του Σλάβων, προπιὼν εἴς τι ποτήριον, ἀργύρῳ περιενδεδυμένον. Τὸ ποτήριον αὐτὸ ἦτο τὸ κρανίον τοῦ ὑπογράψαντος τῆς αὐτοκρατορίας τὸν ὑποβιβασμόν!

Ἐθράπη τὴν ἀποφράδα ἐκείνην ἡμέραν ὑπὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ ἀκινάκου τὸ ἄωτον τῆς βυζαντινῆς νεολαίας. Ὁ Σταυράκιος, καὶ ὁ Μιχαὴλ Κουροπαλάτης, ὁ μὲν υἱὸς, ὁ δὲ γαμβρὸς τοῦ Νικηφόρου, κατὰ θαῦμα ἐσώθησαν· ἀλλ' ὁ διάδοχος οὗτος ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ φορείου, τετρωμένος ὢν εἰς τοὺς μηροὺς καὶ τὰ σκέλη. Ἐνῷ δὲ οἱ μὲν τῶν Πατρικίων ἀνηγόρευον τοῦτον αὐτοκράτορα, οἱ δὲ παρεκάλουν τὸν Μιχαὴλ νὰ δεχθῇ τὴν βασιλείαν ἀντὶ τοῦ Σταυρακίου, ἴσως φοβούμενοι τοῦ πρώτου τὸ ἀσύνετον ἦθος, καὶ τὰς πρὸς τὴν εἰκονομαχίαν ῥοπὰς, αἴφνης ἡ παραίτησις τοῦ γαμβροῦ ἀναβιβάζει τὸν νόμιμον κληρονόμον ἐπὶ θρόνου. Πλὴν τί τὸ ὄφελος; Ἡ πληγὴ τοῦ Σταυρακίου εἴτε φυσικῶς, εἴτε πονηρᾷ τινι ἐνεργείᾳ, προέβαινεν ἐπὶ τὸ χεῖρον. Προαισθανθεὶς δὲ οὗτος μετὰ δύο μῆνας τὸν θάνατον καὶ ἄπαις ὢν ἄλλως τε πάσχων αὐτὸν μὴ βλέπων, εἰ καὶ συγγενεῖς, ἀνυπομό-

νως προσδοκῶντας τὴν ὥραν τῆς ψυχοῤῥαγίας του, ὅπως δραχθῶσι τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ, ἢ ἐπιόρκους, καὶ διεφθαρμένους, ἀπεφάσισε, πρὶν ἢ ἐκπνεύσῃ, νὰ καταργήσῃ διὰ ψηφίσματος τὴν μοναρχίαν, καὶ ἀντὶ ταύτης νὰ κηρύξῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα,« δημοκρατίαν ἐγεῖραι Χριστιανοῖς.» (175) Εἶχεν ὁ βασιλεὺς συνεργοὺς καὶ συμβούλους εἰς τὸ παραδοξώτατον σχέδιον; Ἄδηλον. Ἐξεδόθη τὸ ψήφισμα; Ὁ χρονογράφος περὶ τούτου σιγᾷ. Τοῦτο μόνον γινώσκομεν, ὅτι πτοηθέντες ἐπὶ τοιαύτῃ διαθέσει Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης, οἱ τῆς Συγκλήτου Βουλῆς καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ Παλατίου, καὶ τὰς ἀμοιβαίας ἔχθρας χαίρειν ἐάσαντες, συνδιέγνωσαν νὰ παραλύσωσι τὸ σκοπούμενον τοῦ Σταυρακίου καὶ τῶν ὀπαδῶν του, πρὶν ἢ αὐτὸ διακοινωθῇ πρὸς τὸν στρατὸν καὶ τὸν λαόν. Ὅθεν, ἐλθόντες εἰς τὸ ἱπποδρόμιον, καὶ ἀπεγνωσμένον ὑπὸ τῶν ἰατρῶν κηρύττοντες τὸν βασιλέα, ἐξαίφνης ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα τὸν Κουροπαλάτην Μιχαήλ. Τὰ τάγματα καὶ τὸ ἐπίλοιπον πλῆθος, ἀληθινὴν νομίζοντες τὴν ψυχοῤῥαγίαν τοῦ Σταυρακίου, ἀνευφημοῦσι τὸν προβεβλημένον. Ὁ δὲ παράλυτος βασιλεὺς συλληφθεὶς ἐν τῷ παλατίῳ, ἑκὼν ἄκων κουρεύεται μοναχὸς ἔν τινι μοναστηρίῳ, ἔνθα μετ' ὀλίγον ἀποβιοῖ. Ὁ δὲ Μιχαήλ, ἔγγραφον ἀπόδειξιν τῆς ὀρθοδοξίας του, προσέτι δὲ πεντήκοντα λίτρας χρυσίου δοὺς τῷ Πατριάρχῃ, «πάντας δὲ τοὺς Πατρικίους, καὶ συγκλητικοὺς ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς, καὶ μοναχοὺς, στρατευομένους τε καὶ πτωχοὺς, τούς τε κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν καὶ ἐν τοῖς θέμασι φιλοδωρήσας» (176), τέλος διὰ φρικτῶν ὅρκων ὑποσχεθεὶς μὴ ζημιῶσαι «ἱερατικοὺς ἀνθρώπους. ἢ μο-

ναχούς, ἢ ἄλλους τινάς, ὁπωσδήποτε ἀνήκοντας τῷ ἐκκλησιαστικῷ καταλόγῳ, » στέφεται βασιλεὺς ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῇ α. Ὀκτωβρίου τοῦ 811. — Χρυσοῦ λαλοῦντος, πᾶς ἀπρακτείτω λόγος. Τὸ ταμεῖον τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ Σταυρακίου μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀποσπαταλᾶται εἰς καλλωπισμὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐν γὰρ τῇ στεφηφορίᾳ τοῦ Θεοφυλάκτου, υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ, ὁ ναὸς οὗτος λαμβάνει δῶρον σκεύη χρυσᾶ διάλιθα, τετράβηλα ἀρχαιότατα, ἐκ χρυσοῦ καὶ πορφύρας λαμπρῶς καθυφασμένα, καὶ θαυμασταῖς ἁγίαις εἰκόσι πεποικιλμένα, πλὴν ἑκατὸν λιτρῶν χρυσοῦ, τὰς ὁποίας αἰδούμενος ὁ Πατριάρχης εἰσέπραττεν ἐν ἐπιμέτρῳ διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ πρέσβεις τοῦ Καρόλου, μάρτυρες τῶν θορύβων γενόμενοι, εὐφημοῦσιν αὐτοκράτορα τὸν Μιχαήλ. Οὗτος δὲ εἰς ἀμοιβήν τε καὶ εὐγνωμοσύνην πολυχρονίζει αὐτοκράτορα τὸν Κάρολον. Ἀλλ' ἡ στέψις τοῦ Θεοφυλάκτου εἶχεν ἄλλον σκοπὸν, παρὰ τὴν ἁπλῆν ἀνύψωσιν τοῦ βασιλόπαιδος. Συνέλαβε γὰρ ὁ Μιχαὴλ τὴν ἰδέαν, ἅμα ὡς ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν, νὰ συμφιλιώσῃ τὴν Ἀνατολὴν πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ νὰ στερεώσῃ τὴν μοναρχίαν του διά τινος δυτικῆς ἐπιγαμβρίας. Οἱ δὲ πρέσβεις ὀσφρανθέντες τὴν μεγαλοδωρίαν του, ἐκολάκευσαν αὐτὸν, ὀνομάσαντες θυγατέρα τινὰ, ἢ ἀνεψιὰν τοῦ μεγάλου Καρόλου, ὡς κατάλληλον μελλονύμφην καὶ νυόν. Διὸ τελεσθείσης τῆς στέψεως, αὐθημερὸν ἀναχωροῦσιν οἱ πρέσβεις οὗτοι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ δύο ἀποκρισιαρίους Γραικοὺς, τὸν ἐπίσκοπον Μιχαὴλ, καὶ τὸν Θεόγνωστον, κομιστὰς αὐτοκρατορικοῦ ἰδιοχεί-

ρου. Ὁ Κάρολος ὅστις διέμενεν εἰς Ἀκουϊσγράναν, ὑποδέχεται φιλοφρόνως τοὺς Γραικοὺς, καὶ ἔγγραφον ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας παραδίδει αὐτοῖς τῆς ἀμοιβαίας εἰρήνης τὴν ἐπικύρωσιν. Οὗτοι δὲ, ἐὰν δώσωμεν πίστιν εἰς τὸν Γραμματέα του, « Κατὰ τὸ ἔθος αὐτῶν, ἤγουν Ἑλληνιστὶ, ἐκφωνοῦσι πρὸς τὸν Κάρολον *πολυχρόνιον*, *αὐτοκράτορα αὐτὸν καὶ Βασιλέα προσονομάζοντες*» (177).

Πλὴν τῆς εἰρήνης, ὅμως, καὶ τῶν εὐφημήσεων, οὐδὲν ἄλλο τελεσφορεῖται. Ἀπέτρεπε γὰρ τὸν Κάρολον ἀπὸ τῶν προτεινομένων γάμων αὐτὸς ὁ παρὰ τοῦ Μιχαὴλ φιλοδωρηθεὶς ἐπίσκοπος Βασιλείας Ἄττων, ὅστις ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἰδὼν τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου τὸ εὐμετάβολον, καὶ γνοὺς τὴν ἀποστροφὴν τοῦ Γραικικοῦ λαοῦ πρὸς τὸ ὄνομα τὸ Φραγκικὸν, παρέστησε τῷ δεσπότῃ του τὴν συγγένειαν ὡς ἐπικίνδυνον πρὸς τὴν βασιλόπαιδα.

Πολὺ περὶ βασιλέων καὶ περὶ πρεσβειῶν ἀπὸ Εἰρήνης καὶ ἐφεξῆς ἠσχολήθημεν, ἧττον δὲ περὶ λαοῦ καὶ δημώδους λατρείας. Ἀλλ' ὅστις ἐντεῦθεν εἴκασε τὴν παντελῆ τῆς Εἰκονομαχίας κατάλυσιν, ἠπατήθη. Ἡ Ζ'. Σύνοδος, ὡς εἴδομεν, συνεκροτήθη αὐτοσχεδιαστὶ, ὥστε εὖ τε καὶ χεῖρον ηὐδοκίμησεν. Ἀλλ' ὑπὸ πόδας αὐτῆς ἐπάφλαζε πῦρ ἡφαίστειον. Τοὺς θησαυροὺς τῶν Ἰσαύρων καὶ τοὺς τοῦ Νικηφόρου ἀνωφελῶς εἰς δωροδοκίας κατηνάλωσαν ἡ Εἰρήνη, καὶ ὁ ταύτης γυναικωδέστερος Μιχαήλ. Οὐχ' ἧττον τὰ τῆς Εἰκονομαχίας ἔθιμα ἐξανίσταντο ὑπὸ σχῆμα στάσεως πολιτικῆς, ἢ στρατιωτικῆς. Παρώξυνε δὲ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ ἡ τρομερὰ νίκη τῶν Βουλγάρων Τότε τὰ προγενέστερα τρόπαια τὸ πλῆθος ἀναμνησθὲν, τὸν μὲν Σαρακηνομάχον Λέοντα, καὶ τὸν υἱόν του,

νικητὴν Βουλγάρων ἐμακάριζε, τὰς δὲ παρούσας συμφορὰς ἐνόμισε θεομηνίαν, ἐλέγχουσαν τῶν ἀρχόντων τὴν εἰδωλολατρείαν. Οἱ εἰκονοστόλιστοι ναοὶ πάλιν ἀπομένουσιν ἀφοίτητοι. Σπάνιοι οἱ νηστεύοντες, ὀλίγοι οἱ ἀργοῦντες τὰς ἡμέρας τῆς κεκανονισμένης ἀργίας, εὐάριθμοι δὲ καὶ οἱ ἑορτάζοντες τὰς μνήμας τῶν ἁγίων. Καὶ Ἱερεῖς μὲν αὖθις κινοῦσι τὰς γλώσσας κατὰ τοῦ μοναδικοῦ σχήματος καὶ τῶν σεπτῶν εἰκονισμάτων· μοναχοὶ δὲ ξένουσιν εἰκόνας τῆς Παναγίας Θεοτόκου, τινὲς δὲ τῆς βασιλίδος εἰς αὐτοκράτορας ἀνακράζοντες τοὺς πεπηρωμένους τὴν ὄψιν υἱοὺς τοῦ Κοπρωνύμου, πειρῶνται διὰ νυκτὸς νὰ κλέψωσιν αὐτοὺς ἐκ τῆς Πανόρμου νήσου, ἔνθα πρὸ πολλοῦ φρουροῦνται (178). Τέλος πάντων, ἐπίσκοποί τινες ἀποστάται πανδήμοις χρησμοῖς τὴν γνώμην διαφημίζουσιν, ὅτι ἡ συγκροτηθεῖσα Ἕνωσις καὶ ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δυσάρεστος ἀποβαίνουσι τῇ Θεότητι.

Ἔκρηξις τοῦ κοινοῦ φρονήματος συμβαίνει τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἀνάνδρου βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ, ὅστις ὑπὸ τοῦ Κρούμμου νικηθεὶς, ἑκὼν ἄκων παραιτεῖται τοῦ στέμματος, καὶ τὸ πηδάλιον τῆς πολιτείας παραδίδει Λέοντι τῷ Ἀρμενίῳ στρατηγῷ τῶν Ἀνατολικῶν, ὅστις ἤδη κατὰ Σαρακηνῶν ἠνδραγάθισεν. Ὁ Λέων οὗτος εἰσέρχεται εἰς Βυζάντιον διὰ τῆς χρυσῆς Πύλης, προδιατεθειμένος ὢν νὰ καταβάλῃ παντοιοτρόπως τῶν εἰκόνων τὴν προσκύνησιν, καὶ τὰς μηχανοῤῥαφίας τῶν Συγκλητικῶν. Αἱ παραινέσεις τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου δὲν ἰσχύουσι καθόλου. Ἡμέραν παρ' ἡμέραν ὁ ἀρτίστεπτος βασιλεὺς ἀφίσταται τῆς ὀρθοδοξίας, τινὰς ἔτι τῶν Ἐπισκόπων σύρων εἰς τὸ δόγμα του. Ἐν τούτοις νικήσας τοὺς

Βουλγάρους, τροπώσας τοὺς Ἄραβας, καὶ τὰ τῆς πολιτείας ἐπὶ τὸ δεσποτικώτερον διοργανώσας, ἄρχεται τῆς Εἰκονομαχίας τὴν ἐπανόρθωσιν. « Διατί οἱ Χριστιανοὶ καταχυριεύονται ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, ἔλεγε συνήθως ἀγορεύων τοὺς δήμους; Ἐμοὶ δοκεῖ, διὰ τὸ προσκυνεῖσθαι τὰς εἰκόνας, καὶ ἄλλο οὐδέν· ὅθεν βούλομαι αὐτὰς καταστρέψαι. Βλέπετε γὰρ, ὅτι ὅσοι τῶν βασιλέων προσεκύνησαν αὐτὰς, πάντες ἀπέθανον, οἱ μὲν ἐκδιωχθέντες, οἱ δὲ πεσόντες ἐν πολέμῳ, μόνοι δὲ οἱ μὴ προσκυνήσαντες αὐτὰς ἰδίῳ θανάτῳ ἕκαστος εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἐτελεύτησε, καὶ μετὰ δόξης κομισθεὶς εἰς τὰ κοιμητήρια τῶν βασιλέων ἐτάφη ἐν τοῖς Ἀποστόλοις. Ἐκείνους λοιπὸν, (180) κἀγὼ βούλομαι μιμήσασθαι, καὶ καταστρέψαι τὰς εἰκόνας, ἵνα, πολὺν ζήσας χρόνον κἀγὼ καὶ ὁ υἱός μου, κρατήσῃ ἡ βασιλεία ἡμῶν ἕως τετάρτης καὶ πέμπτης γενεᾶς » (181)!

Τίς ἡ τύχη τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου κατὰ τὸ Εἰκονομαχικὸν τοῦτο ἐπεισόδιον; Ἀπεσύρθη θεληματικῶς τῆς πατριαρχικῆς αὐτοῦ θέσεως; ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρήσῃ, τὴν ῥοπὴν βλέπων τοῦ Λέοντος; ἢ διὰ βίας ἀπεπέμφθη εἰς Χρυσούπολιν, ὡς χρονολογεῖται; Ἀβέβαιον. — Τὴν ἐπιοῦσαν, ὅμως, τῆς καθαιρέσεώς του χειροτονεῖται Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Θεόδοτός τις Σπαθαροκανδηδάτος, τῷ δόγματι τῶν εἰκονομάχων συντεθειμένος. Οὗτος εἰς τὸ Πατριαρχεῖον εἰσελθὼν, ἄρχεται ποιεῖν ἀριστόδειπνα διὰ κρέατος, καὶ προσκαλῶν Ἐπισκόπους, κληρικοὺς, μοναχοὺς, ἐκ νέας ἡλικίας μὴ κρεωφαγήσαντας, ποιεῖ αὐτοὺς ἐσθίειν. Μετὰ δὲ τὸ Πάσχα τοῦ ἔτους 815 ά. τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς, αὐτοκράτωρ τε καὶ Πατριάρχης συγκρο-

τοῦσιν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ Σύνοδον Οἰκουμενικὴν (;) εἰς τὸ ἀναθεματίσαι, καὶ ἀκυρῶσαι τὴν προηγουμένην τῆς Νικαίας Σύνοδον. Τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐκτελεῖται. Σκανδαλώδης συνόδων παλιντραπελία! Οἱ συνεδριάζοντες ἐπίσκοποι ὀμνύουσιν ἐπὶ Σταυροῦ νὰ μὴ προσκυνήσωσι πλέον εἰκόνας, ἢ λείψανα, ἀναθεματίζουσι τοὺς ἀποστατήσαντας Πατριάρχας, καὶ ὅσους ἔτι κληρικοὺς ὑπέγραψαν τὸν ὅρον τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, ἴδιον δὲ ὅρον ἐκδίδοντες τῆς Ζ΄. Συνόδου τῆς ἐν Βλαχέρναις, ἐπικυροῦσι μέγα μέρος τῶν θεσπισθέντων ἐν τῇ Συνόδῳ τῇ ἐπὶ Κωνσταντίνου κροτηθείσῃ, καὶ οὕτω τὸ δόγμα τῶν Ἰσαύρων αὖθις ἀποκαθίσταται.

Αὕτη ἡ Γ΄. καὶ ἀγαθῇ τύχῃ τελευταία περὶ Εἰκόνων σύνοδος τῶν Γραικῶν. Ἀλλὰ μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ προγενεστέρας ἵσταται ἡ Σύνοδος τῆς Φραγκοφόρτης, ἐν ᾗ τῷ 794 παρευρέθησαν ἅπαντες οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐπικρατείας τοῦ μεγάλου Καρόλου. Γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ὅτι ἡ Δύσις ἐνταῦθα, ὁμοφώνως ἀποκηρύξασα τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, συνεφρόνησε τότε πρὸς τὴν ἐπὶ Κωνσταντίνου συναθροισθεῖσαν Σύνοδον.

Κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ὀρθοδόξων, μέγας καὶ σφοδρὸς ὑπῆρξεν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὁ τῶν εἰκονοφίλων καὶ μοναχῶν διωγμός. Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, εἷς τῶν μᾶλλον δεινοπαθησάντων τότε μοναχῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ σφοδρότερος τῶν ὀρθοδόξων, γοερῶς ἐλεεινολογεῖ τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, τὰς δημεύσεις τῶν μοναστηρίων, τὴν ἐξορίαν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, τὴν σκοτόμαιναν τῶν πνευμάτων. « Θυσιαστήρια, λέγει, κατεσκαμμένα· ἱεροὶ ναοὶ ἠμαυρωμένοι· σκεύη ἱερὰ ἐμπεπρησμένα,

οὐκ ἔστιν ὅτι μὴ ἐλλέλειπται μέρος τῆς πολιτείας ἐαθὲν ἀκαθαίρετον. Ἀλλ' εἴπως εὑρεθείη τις ἐγκεκρυφῶς σεπτὴν εἰκόνα, ἢ δέλτον περὶ αὐτῆς λεκτόν τι ἔχουσαν, ἀνάρπαστος εὐθὺς, μάστιξι καταξαινόμενος, καὶ πᾶν ἄλλο δεινὸν ὑφιστάμενος. Ἐντεῦθεν δείματα, καὶ τρόμοι, καὶ ἐκστάσεις περὶ πάντα ἄνθρωπον· ὡς καὶ χαίρειν λέγειν ἀδελφῷ ἀδελφὸν, καὶ φίλῳ φίλον ἐκτρέπεσθαι. Σύνοδος κυροῦσα τὴν πάλαι ἀσεβεστάτην, καὶ καταναθεματίζουσα τὴν ὀρθόδοξον. Ἱερεῖς ἠφρονεύσαντο, καὶ τὸν κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν, ἀλλὰ τὸ τῷ Ἀχαὰβ δόξαν συνεκρότησαν. Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, πλὴν ὀλίγων κομιδῆ...... Τί τὰ τῆς βλασφημίας; Κωμῳδεῖται ἡ σεπτὴ καὶ φρικτὴ εἰκὼν Χριστοῦ, ὡς βδέλυγμα ἐρημώσεως, ὡς εἴδωλον πλάνης.... Οἱ μὲν τέλεον περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν, οἱ δὲ, εἰ καὶ τοῖς λογισμοῖς οὐ κατεποντίσθησαν, ὅμως τῇ κοινωνίᾳ τῆς αἱρέσεως συνόλλυνται. Ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ νοῦν ὀρθοδοξοῦντες, τῇ ἐπιμονῇ τοῦ διωγμοῦ ἰλιγγιῶσι περὶ τὴν ἀλήθειαν· ὥσπερ οἱ ὑπὸ τρικυμιῶν θαλάσσης ἀπειρίᾳ πλεύσεως σκοτούμενοι. Ἐλεεινὰ τὰ πάντα ἡμῖν, καὶ ὀδυρμῶν ἄξια! Παραστέλλονται ψαλμῳδίαι ἀρχαιοπαράδοτοι, ἐν αἷς περὶ εἰκόνων ᾄδεταί τι· ἀντᾴδεται τὰ ἀσεβῆ νέα δόγματα εἰς προῦπτον κείμενα· ἄλλα τοῖς παισὶ παρὰ τῶν διδασκάλων διδόμενα· καὶ μεταστοιχείωσις τῶν ἁπάντων ἀθεωτάτη. » (182) Ταῦτα μὲν ἐν περιλείψει περὶ ἀναδόσεως Εἰκονομαχίας.

Περὶ δὲ σχέσεων διπλωματικῶν, ἀποτυχούσης τῆς ἐπιγαμβρίας, ἣν Μιχαὴλ ὁ Ῥαγκαβῆς ἐπενόησε, παρῆλθον δύο ἔτη ψυχρότητος μεταξὺ τῆς Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Αὐλῆς. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ βασιλεὺς οὗτος παρεσκευάζετο

εἰς πόλεμον κατὰ Βουλγάρων, ἰδοὺ Μαΐῳ μηνὶ τοῦ ἔτους 813, τουτέστιν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀποθέσεώς του, πρέσβεις τοῦ Καρόλου ἤκουσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀμαλλέρος ἐπίσκοπος, καὶ ὁ Πέτρος, Ἀββᾶς Νοναντύλης (Γραικὸς νομίζομεν ἐκ τῶν φυγάδων). Ἔμελλεν αὕτη νὰ ἦναι ἡ τελευταία πρεσβευτικὴ σχέσις τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς πρὸς τὸ Βυζάντιον. Εὐκαιρίαν μὲν οἱ ἀπεσταλμένοι δὲν ἔλαβον νὰ συνδιαλεχθῶσιν ἀμέσως τῷ Μιχαὴλ, ἕνεκα τῆς τότε ἀπαρτιζομένης ἐκστρατεύσεως· μετ' ὀλίγον δὲ ἡ νίκη τῶν Βουλγάρων ἐκρήμνισεν, ὡς εἴδομεν, τὸν ἀπόλεμον βασιλέα ἀπὸ τοῦ θρόνου· ἀλλὰ τοὺς πρέσβεις ἐδέξατο Λέων ὁ Ἀρμένιος ἀμέσως μετὰ τὴν στέψιν του. Διέμειναν οὗτοι ἐν Κωνσταντινουπόλει μῆνας ἱκανοὺς, σπουδάζοντες τὰς διαθέσεις τῶν Πατρικίων, καὶ τὰ ἤθη τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ μαθόντες τὸν θάνατον τοῦ δεσπότου των, ὅστις συνέβη τῇ 28 Ἰανουαρίου 814, ἐζήτησαν τῷ Λέοντι τὴν ἄδειαν τοῦ ἐπανακάμψαι εἰς Φραγκίαν. Τοὺς Φράγκους δὲ τούτους ἀντεπρεσβεύσατο ὁ Λέων ἐν Ἰουλίῳ μηνὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, μετὰ Χριστοφόρου τοῦ Σπαθαρίου, καὶ Γρηγορίου τοῦ Διακόνου, ἀποκρισιαρίων του, ἐπιφορτισμένων νὰ ἐγχειρίσωσι παραμυθητικὴν ἐπιστολὴν πρὸς Λουδοβῖκον, υἱὸν τοῦ Καρόλου, καὶ νὰ αἰτήσωσιν ἐπικουρίαν εἰς τὸν κατὰ Βουλγάρων πόλεμον. Ἡ ἐπικουρία δὲν ἐστάλη ἐκ Φραγκίας· ἔσπευσεν ὅμως ὁ Λουδοβῖκος νὰ ἀντιπέμψῃ τοὺς Γραικοὺς ἐκείνους πρέσβεις πρὸς τὸν Λέοντα, ἐν τῇ συνοδίᾳ τοῦ ἐπισκόπου Νορβέρτου, καὶ τοῦ Ῥικοΐνου, κόμητος Πικταυΐας, οἵτινες ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου των τὰς σπονδὰς καὶ τὴν συμμαχίαν ἀνεκαίνισαν (183). Τὸν δὲ Μάϊον μῆνα τοῦ ἔτους

816 ἑτέρα τις πρεσβεία ἀπέρχεται ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν ἐν Ἀκουϊσγράνῳ διατρίβοντα Λουδοβῖκον, πρόεδρος τῆς ὁποίας, κατά τινα δυσεξήγητον μαρτυρίαν τῶν Δυτικῶν, ἐτέθη ὁ ἀποβληθεὶς Πατριάρχης Νικηφόρος. Ἀλλὰ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποστολῆς ταύτης οὐδὲν βέβαιον.

Διεξήλθομεν ἐμπεριεστατωμένως ὅσον οἷόν τε τὰς σχέσεις τοῦ Καρόλου πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν. Εὔθετον δ' ἄρτι κρίνομεν, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐκθέσεώς μας, νὰ ἐπισυνάψωμεν ἐνταῦθα ἐπίτομον ἔκθεσιν ἑτέρου τινὸς περιστατικοῦ, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καρόλου προκινηθέντος, καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος ἀμέσως ἀναφερομένου. Ἐννοοῦμεν τὸ πρόβλημα περὶ Ἐκπορεύσεως Ἁγίου Πνεύματος.

Ἐπέπρωτο, σκάνδαλα ἐκκλησιαστικά, ἀδικαιόπως ἀναφυόμενα, μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον νὰ περιπλέκωσι τὰς τότε διεθνεῖς σχέσεις. Τὸν Νοέμβριον μῆνα τοῦ ἔτους 809, ἤθροισεν ὁ Κάρολος Σύνοδον ἐν Ἀκουϊσγράνῳ, εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος ἐὰν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ Πατρὸς ἐπίσης καὶ ἐξ Υἱοῦ, καθὰ ἐδογμάτισεν ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἰωάννης τις μοναχὸς (184), ἢ ἐκ Πατρὸς μόνου. Ἐν δὲ τῷ μεταξύ, διά τινος Βερνάρδου ἐπισκόπου, καὶ τοῦ Ἀββᾶ Ἀδελάρδου ἀπέστελλεν εἰς Ῥώμην ἐπιστολὴν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Σμαράγδου συντεταγμένην, ἥτις ἀπεθησαύριζε πᾶσαν μαρτυρίαν τῶν Γραφῶν καὶ τῶν Δυτικῶν Πατέρων ὑπὲρ τῆς διττῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως. Οἱ ἀποκρισιάριοι, ἐλθόντες παρὰ τῷ Πάπᾳ Λέοντι τῷ Γ'. ἀνέγνωσαν τοῦ Δυτικοῦ θεολόγου τὴν ἐπιστολήν. Ὁ δὲ Πάπας ἑκὼν ἄκων ἐπελήφθη τοῦ προβλή-

ματος. Ἐντεῦθεν μεταξὺ Πάπα καὶ ἀποκρισιαρίων ἤρξατο συνδιάλεξις ἐπὶ τοῦ πολυμαχήτου ζητήματος, ἣν διὰ τὸ σοφισματικὸν καὶ λεπτολόγον ἀσμένως ἀναφέρομεν ὡς δεῖγμα τῆς τότε διαλεκτικῆς.

Ὁ Πάπας — Οὕτω κἀγὼ πιστεύω ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Γραφῶν καὶ τῶν Πατέρων.

Ἀπόκρισ. — Ἀφοῦ, λοιπόν, καὶ σὺ ὁμολογεῖς, ὅτι αὕτη ἡ ὀρθὴ περὶ Πνεύματος δόξα, εἰπέ, δὲν ὀφείλομεν νὰ διδάξωμεν τοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ νὰ στερεώσωμεν ἐν τῇ δόξῃ αὐτῇ τοὺς εὖ φρονοῦντας;

Πάπας — Ναί.

Ἀπόκρισ. — Δύναταί τις νὰ σωθῇ μὴ πιστεύων εἰς τὴν ἀλήθειαν ταύτην;

Πάπας. — Ὄχι βέβαια, ἐὰν ἱκανὸς ἦναι νὰ καταλάβῃ αὐτήν, καὶ δὲν πιστεύσῃ· διότι τινὰ τῶν μυστηρίων ἀποβαίνουσι δυσκατάληπτα τοῖς νηπίοις, ἢ πτωχοῖς τῷ πνεύματι. Τοιοῦτο δὲ καὶ τὸ περὶ Πνεύματος ἐκπορεύσεως.

Ἀποκρ. — Ἄρα, ἐπιτρέπεται νὰ διδάξωμεν, καὶ νὰ ψάλωμεν ὅ,τι καθήκει νὰ πιστεύσωμεν.

Πάπας— Ἐπιτρέπεται μὲν ὑμῖν νὰ ψάλητε, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ προσθέσητε λέξεις ἀπηγορευμένας.

Ἀποκρ. — Λέγεις ὅτι ἀπαγορεύεται ἡμῖν πᾶσα προσθήκη εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, τὸ μὲν διότι οἱ τούτου συντάκται δὲν εἶπον τὴν φράσιν *Καὶ Υἱοῦ* (Filioque) τὸ δὲ διότι αἱ ἐπακόλουθοι Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι ἀπεῖργον οἱανδήποτε προσθήκην. Ἀλλ' ἂν κατὰ τύχην εἶχον οἱ Πατέρες ἐκεῖνοι παρεμβάλει τὴν φράσιν *Καὶ Υἱοῦ*, ἐρωτῶμεν, ἦτο τότε κακὸν νὰ ψάλωμεν αὐτήν;

Πάπας— Ἤθελεν εἶσθαι νόμιμον.

Ἀπόκρ. - Δὲν ἔσφαλον, λοιπὸν, οἱ Πατέρες διὰ τῆς προσθήκης ὀλίγων συλλαβῶν μὴ ἀποκαλύψαντες τὸ μέγα μυστήριον πρὸς τὰς ἐπερχομένας γενεάς;

Πάπας — Δὲν τολμῶ περὶ τούτου νὰ μεμψιμοιρήσω, οὔτε τολμῶ νὰ εἴπω, ὅτι δὲν ἐγνώρισαν οἱ Πατέρες τὸ μυστήριον καθὼς τὸ γνωρίζομεν ἡμεῖς. Ἀπηγόρευσαν ὅμως, πᾶσαν ἔρευναν περὶ τῆς παραλήψεώς των. Ἀλλ' ὑμεῖς δοκησισοφεῖτε, ἐγὼ δὲ, κατώτερος ὢν αὐτῶν, δὲν πολυπραγμονῶ περὶ τὴν δογμάτισιν.

Ἀπόκρ. - Ἄπαγε! δὲν δοκησισοφοῦμεν· προθυμούμεθα μόνον νὰ φωτίσωμεν τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν. Διότι ἀκούσαντες τινὰς ψάλλοντας τὸ σύμβολον μετὰ τῆς προσθήκης, καὶ ἐντεῦθεν διδαχθέντας τοῦ μυστηρίου τὴν ἀλήθειαν, ἐνομίσαμεν ὠφελιμώτερον τὸ ψάλλειν αὐτὸ κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν πρό τινος συνήθειαν, ἢ κατὰ τὴν ἀρχαίαν. Ἤθελες δὲ, νομίζομεν, σὺ αὐτὸς μᾶς ἐπαινέσει, ἂν ἐγίνωσκες τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν, οἵτινες παρεδέξαντο τὴν προσθήκην.

Πάπας — Ἀλλ' εἰπέτε, παρακαλῶ· τάχα φρονεῖτε, ὅτι πρέπει νὰ προσθέτωμεν βαθμηδὸν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ὅλας τὰς ἀληθείας, ὅσαι τότε δὲν ἐμπεριελήφθησαν ἐν αὐτῷ;

Ἀπόκρις. — Ὄχι· διὰ τὸν λόγον, ὅτι ὅλαι αἱ ἀλήθειαι δὲν εἶναι ἀναγκαῖαι.

Πάπας —Ἀλλ' ἐὰν ὅλαι δὲν ἦναι ἀναγκαῖαι, ὑπάρχουσιν, ὅμως, τινὲς, εἰς τὰς ὁποίας ἐὰν δὲν πιστεύσωμεν, ὀρθόδοξοι δὲν εἴμεθα.

Ἀποκρ — Δὸς ἡμῖν παράδειγμα ἀληθείας τινός, μὴ ἐμπεριεχομένης ἐν τῷ συμβόλῳ!

Ὁ Πάπας ἐδίσταξε ν' ἀποκριθῇ, μὴ θέλων νὰ ἐκφέρῃ γνώμην ἐσπευσμένην ἐπὶ τοῦ σοβαροῦ ζητήματος· ἐζήτησε δὲ τὴν ἀναβολὴν τῆς συνδιαλέξεως μέχρι τῆς αὔριον, ὅπως σκεφθῇ καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Τὴν ἐπιοῦσαν ἤρξατο πάλιν ἡ διακοπεῖσα διατριβὴ ὡς ἑξῆς.

Πάπας — Λέγοντες ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ *Πατρός τε καὶ Υἱοῦ* δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς ἂν ἐλέγομεν, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἡ Σοφία τεχθεῖσα παρὰ τῆς Σοφίας, ἡ Ἀλήθεια τεχθεῖσα παρὰ τῆς Ἀληθείας; Ἀλλ' ἡ Σοφία δὲν εἶναι διπλῆ.—Μία καὶ ἡ αὐτὴ πέφυκεν ἡ Ἀλήθεια. Τοῦτο δὲ περὶ οὐσίας τῆς θεότητος. Ἀλλὰ καὶ ἕτερα παραδείγματα ὡσαύτως ἰσχυρὰ δύναμαι νὰ δώσω περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐνσαρκώσεως.

Ἀπόκρισ. — Δόξα τῷ ἁγίῳ Θεῷ, ἢ γινώσκομεν καὶ ἡμεῖς τὰ παρὰ τῶν ἄλλων ἐγνωσμένα, ἢ ἀγνοοῦντες αὐτὰ ζητοῦμεν νὰ τὰ μάθωμεν.

Πάπας— Καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζω, ὅτι πολυπραγμονεῖτε δυνάμενοι νὰ ἡσυχάσητε.

Ἀπόκρ.— Φοβούμεθα μὴ ἐξ ὀλιγωρίας στερηθῶμεν μισθοῦ μεγάλου. Κρείττονα γὰρ κρίνομεν τὴν ἁμαρτίαν τῆς σιγῆς ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τούτου, ἢ τὴν προερχομένην ἐκ τῆς διασαφητικῆς ἐκείνης προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον.

Πάπας— Οἱοσδήποτε ἂν ὑπῆρξεν ὁ σκοπὸς τῆς προσθήκης, ἐπαινετὸς δὲν εἶναι. Διότι δὲν πρέπει, διασαφήσεις προφασιζόμενοι, νὰ μεταμορφῶμεν τὸ αὐτόχρημα

ἀληθές, οὔτε, παρεκτρέπομενοι τῆς συγκεχωρημένης ἑρμηνείας, νὰ διδάσκωμεν ὅ,τι δὲν διδάσκεται χωρὶς οἰήσεως. Οἱ Πατέρες, πᾶσαν ἀδιακρίτως προσθήκην ἀπαγορεύσαντες! ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, ἔκλεισαν τὴν ἔξοδον εἴς τε τὰς εἰλικρινεῖς καὶ τὰς δολίας διαθέσεις τῶν μελλόντων πολυπενθῶν.

Ἀπόκρ.— Καὶ ὅμως, σὺ αὐτὸς συνεχώρησας νὰ ψάλληται τὸ σύμβολον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Μήπως παρ' ἡμῶν προῆλθεν ἡ συνήθεια;

Πάπας.— Ναί, ἔδωκα μὲν τὴν ἄδειαν νὰ ψάλλωσι τὸ σύμβολον αὐτό, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ προσθέτωσιν, ἢ νὰ ἀφαιρῶσί τι ἐξ αὐτοῦ. Ὅθεν ἕωσοῦ καὶ ὑμεῖς ἐψάλλετε αὐτὸ κατὰ τὸν τρόπον τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἐσίγησα. Νῦν δὲ λέγετε, ὅτι ψάλλετε τὸ σύμβολον μετὰ τῆς προσθήκης, πλείστους ἄλλους ἀκούσαντες ἀλλαχοῦ ψάλλοντας οὕτως. Ἀλλὰ τοῦτο διαφέρει νῦν. Ἡ Ἱσπανία παρεδέξατο τὸν νεωτερισμὸν παρὰ τῆς Γ'. Τολητιανῆς Συνόδου (Tolle do), τῆς εἰσαγαγούσης τὴν προσθήκην *Καὶ Υἱοῦ*. Ἡμεῖς ὅμως ἐνταῦθα δὲν ψάλλομεν τὸ σύμβολον, ἀλλ' ἀναγινώσκομεν ἁπλῶς αὐτό, τὸ ἀναγινώσκομεν δὲ καὶ χωρὶς προσθήκης. Τὰς δὲ ἐν αὐτῷ ἐμπεριεχομένας ἀληθείας ἑρμηνεύομεν κατὰ μέρος, ὅταν ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος τὸ καλέσωσιν.

Ἀπόκρ.— Ἐάν, λοιπόν, ἀφαιρέσωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν προσθήκην, ἔχομεν ἄδειαν νὰ ψάλλωμεν, καὶ νὰ διερμηνεύωμεν τὸ σύμβολον, ὡς ἡμῖν δοκεῖ.

Πάπας.— Οὕτως ὁρίζω, καὶ σᾶς παρακινῶ νὰ πράξητε.

Ἀπόκρ.— Ὅταν, λοιπόν, κατὰ τὴν εὐχήν σου ποιή-

σωμεν τὴν ἀφαίρεσιν δὲν θέλομεν ἁμαρτήσει ψάλλοντες αὐτό.

Πάπας— Ὄχι· ἀνεχόμεθα τὸ ᾆσμα, δὲν διατάσσομεν αὐτό.

Ἀπόκρισ.— Καὶ ὅταν τὸ ψάλωμεν ἄνευ προσθήκης, τάχα δὲν θέλουσιν ἐκφωνήσει πάντες οἱ πιστοὶ, ὅτι ἡ ἄδειά σου ἀντιβαίνει πρὸς τὰ δεδογμένα; Τί μᾶς συμβουλεύεις πρὸς ἀποφυγὴν τοιούτου ἀτοπήματος;

Πάπας— Ἂν εἶχον οἱ πιστοὶ ζητήσει τὴν ἄδειάν μου πρὶν ἢ ψάλωσι τετροπολογημένον τὸ σύμβολον, ἤθελον βεβαίως συμβουλεύσει αὐτοὺς νὰ ἀποφύγωσι τὴν καινοτομίαν. Νῦν δὲ τοῦτο φρονῶ, ὅτι δέον ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐκλείψῃ ἐν τῷ παλατίῳ ἡ συνήθεια τοῦ ᾄσματος. Ὅταν δὲ ὑμεῖς ἀποβάλητε τὴν παράλογον προσθήκην, αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι θέλουσι μιμηθῆ τὸ καλὸν παράδειγμα. Τοιουτοτρόπως, σωζομένης τῆς ἑρμηνείας, θέλει καταργηθῆ ἐντὸς ὀλίγου ἡ παρεισδύσασα κακόζηλος συνήθεια.

Γνωστὴ ἡ κατὰ συνέπειαν τῆς περιβοήτου ταύτης συνδιαλέξεως ἀπόφασις τοῦ Λέοντος Γ'. τοῦ Πάπα αὐτοῦ, ὅστις παρὰ τῶν Λατίνων συνετάχθη ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἁγίων (185). Πρὸς αἰωνίαν καὶ ἀπαρασάλευτον ὀρθοτόμησιν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ὁ Πάπας οὗτος ἐχάραξε τὸ *Πιστεύω*, χωρὶς τῆς προσθήκης *Καὶ Υἱοῦ*, ἐπὶ δύο ἀργυρῶν πινάκων, καὶ εἰς τὰς δύο ἀρχαιοπρεπεῖς γλώσσας τοῦ χριστιανισμοῦ, ἑλληνιστί τε δηλαδὴ καὶ λατινιστί. Τοὺς δὲ πίνακας αὐτοὺς ἐνέπηξε δεξιᾷ τε καὶ ἀριστερᾷ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου τοῦ Κορυφαίου. « Εὐλαβείᾳ, λέγει Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκάριος, καὶ προφυλάξει τῆς ὀρθοδοξίας τῆς πί-

στεως, δύο θυρεούς, ἢ πίνακας ἀργυροῦς πεποίηκεν, ἐγχαραχθέντος ἐν ἑκάστῳ τοῦ συμβόλου, τῷ μὲν γράμμασιν Ἑλληνικοῖς, τῷ δὲ Λατινικοῖς, καὶ τούτους ἔθηκεν ἐξ ἀριστερῶν καὶ δεξιῶν τῆς εἰσόδου » (186).

Τὰ παρεπόμενα μαρτυροῦσιν, ὁ Φλουρῆς παρατηρεῖ, πόσον φρόνιμον ἦτο καὶ προνοητικὸν τὸ μέτρον τοῦ Λέοντος. Ἀλλ' οἱ διάδοχοι τούτου, ἄλλην ὁδὸν βαδίσαντες, παρὰ τὴν ἀνέκαθεν κεχαραγμένην, καὶ τὸ σύμβολον τροπολογήσαντες ἀναλόγως πρὸς τὰς θεοκρατικὰς ἀντιποιήσεις τοῦ Παπισμοῦ, τοὺς μὲν ἀργυροῦς ἐκείνους πίνακας μετ' ὀλίγον ἀποκαθήλωσαν, τοὺς δὲ Γραικοὺς ὠνόμασαν διὰ τὴν ἐγκαρτέρησιν εἰς τὸ δόγμα τῶν Πατέρων σχισματικούς.—Σχισματικὸς ὁ Φώτιος! Τί, λοιπὸν, συνεπῶς κρίνοντες, δὲν καλοῦσι σχισματικὸν καὶ τὸν ὁμόφρονα τοῦ Φωτίου, τὸν ἅγιον τοῦτον Λέοντα;

Ἀλλ' ἀρκοῦσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος αἱ νύξεις αὗται περὶ Τριαδικῆς Θεαρχίας. Μεταβαίνομεν αὖθις εἰς τὰς ἀμοιβαίας τῶν αὐτοκρατόρων πολιτικὰς διαλλαγὰς, ἵνα παρακολουθήσωμεν τὰς φάσεις τῆς προϊούσης τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ἐξελληνίσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Σχέσεις τῶν δύο Αὐτοκρατοριῶν, καὶ τέλος Εἰκονομαχίας.

Τὰ ἄπειρα τῆς βυζαντινῆς χρονογραφίας ἐλλείμματα δὲν μᾶς ἐπιτρέπουσι νὰ διακριβώσωμεν τὴν ἀνάγκην, ἥτις ἐβίασε τὸν Νικηφόρον καὶ τὸν Λέοντα Ἀρμένιον νὰ ὁμολογήσωσιν *Αὐτοκράτορα Δύσεως* τὸν Κάρολον καὶ τὸν υἱόν του Λουδοβίκον, εἴτε αὐτοφώνως εἴτε διὰ πρέσβεων. Ἂν δὲ τοιοῦτό τι συνέβη πραγματικῶς εἰς χρόνους βασιλικῆς ἀκαταστασίας, ὅμως ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ταπείνωσις ἴχνη δὲν κατέλιπεν ἐν τῇ γραπτῇ ἱστορίᾳ· πάντα γὰρ συμφώνως τὰ χρονικὰ διαβεβαιοῦσιν, ὅτι ἐντὸς τῆς βυζαντινῆς ἐπικρατείας, οὐδέποτε, *Αὐτοκράτωρ* ἢ *Βασιλεύς*, ἄλλος παρὰ τὸν *Εὐσεβῆ βασιλέα καὶ Αὐτοκράτορα Ῥωμαίων*, ἤτοι *τὸν Ἀνατολικὸν μονάρχην*, προσηγορεύθη. Μόνην δ' ἐξαίρεσιν σημειοῦσι τὴν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων, ὅστις εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους περιεβλήθη τὴν βασιλικὴν ἀξίαν καὶ προσαγόρευσιν, ὡς παρακατιόντες ὀψόμεθα, διὸ καὶ παρὰ τῶν ὑπομνηματιστῶν τῆς Αὐλῆς ἐπεκλήθη Βασιλεύς. Ἀλλά, πλὴν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, οὐδεὶς ἠξιώθη ἐπισήμως τηλικαύτης τιμῆς. Πάντες γὰρ τῆς Δύσεως οἱ ἄνακτες, οὐδενὸς ἐξῃρημένου ὠνομάσθησαν μέχρι τελικῆς Ἁλώσεως *Ῥῆγες* ἁπλῶς ἔκ τινος λέξεως λατινικῆς, ἧς τὸ ταὐτοσήμαντον κατ' ἀρχὰς ἐκολάκευσε τὴν κενοδοξίαν τῶν ἑσπερίων ἡγεμόνων, καὶ ἐπέτυχεν ἐπί τινα χρόνον νὰ κατευνάσῃ τὴν εὐερέθιστον φιλοτιμίαν των. *Ῥῆγα* δέ, καὶ

οὐχὶ ἄλλως, ἐπωνόμασαν οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι καὶ αὐτὸν τὸν ἐπίφοβον Κάρολον, τὰς ἀνδραγαθίας τοῦ ὁποίου δὲν ἀπέχουσι τοῦ ἐκθειάσαι πεζῇ τε καὶ ἐμμέτρως·

« Καὶ πανταχόθεν ἀπογνοὺς προσφεύγει τῷ Καρόλῳ·
Ἦν δὲ τῶν Φράγγων φύλαρχος ὁ Κάρολος ἐκεῖνος·
Ρῆγας τοὺς σφῶν κατάρχοντας οἴδασι Φράγγοι λέγειν. » (187)

Ἐὰν δὲ τὸν Κάρολον καὶ τοὺς διαδόχους του *Ρῆγας* ψιλῶς ἡ βυζαντινὴ συνήθεια μέχρι τέλους προσαγορεύῃ, πόσον ἄρα ἀληθεύουσιν αἱ μαρτυρίαι τῶν δυτικῶν λέγουσαι, ὅτι ὁ αὐτοκρατορικὸς τίτλος ἐν διπλωματικῇ ἐπισημότητι ἀπενεμήθη ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ ἐστεμμένους; Ἀληθεύει τάχα ὅτι οἱ τούτων ἀπεσταλμένοι ἔλαβον παρὰ τῶν κυρίων των ἐντολὴν οὕτω νὰ εὐφημήσωσι τοὺς ἀπογόνους τοῦ Καρόλου; Δύσκολος ἡ τοῦ πράγματος διασάφησις. Καὶ ὅμως, μνημεῖα, ἐφ' ὧν ἀνυπόπτως δυνάμεθα νὰ βασισθῶμεν, τεκμαίρουσιν, ὅτι οὐδέποτε τῶν βυζαντινῶν ἡ κολακεία ἔφθασεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐξευτελισμοῦ. Ἀναφέρομεν δὲ πρὸ πάντων αὐτὸν τὸν μισέλληνα Λιουτπράνδον, ὅστις ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς πρὸς Νικηφόρον Φωκᾶν πρεσβείας του μεμψιμοιρεῖ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, περὶ τῆς ἀκάμπτου ἰσχυρογνωμοσύνης, μεθ' ἧς οἱ βυζαντινοὶ πρέσβεις, ἀπρεπῶς φερόμενοι, ἐπιμένουσιν ἐν τῷ προσφωνεῖν τοὺς Δυτικοὺς ἡγεμόνας εἰς τὰς ἰδίας των ἐθιμοταξίας, ἕως καὶ κάλυμμα φορεῖν ἐπὶ κεφαλῆς ἐν τῇ τούτων παρουσίᾳ. Ἂν δὲ τὸ ἄκαμπτον τῆς βυζαντινῆς ἐθιμοταξίας διεφυλάττετο εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ μεγάλου

Ὄθωνος, τί δεῖ συμπερᾶναι περὶ χρόνων προγενεστέρων;

Ἐῶντες κατὰ μέρος τὰς περὶ τούτου μαρτυρίας, λέγομεν ἡμεῖς ἐν πεποιθήσει ὅτι τοιοῦτον διηνεκῶς ὑπῆρξε τὸ σέβας τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου παράδοσιν, ὥστε ἔκπτωτον, ἀποκήρυκτον, αὐτόφονον ἤθελε νομίσει ἑαυτήν, ἂν τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτὴν ἀξίαν ἀπένεμεν ἅπαξ πρὸς βάρβαρον μονάρχην. Ὁ ἰδιασμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν ἀπὸ πτώσεως τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπὶ Αὐγουστύλου, ὅτε, τῆς μοναρχίας ἐκείνης διαλυθείσης, πᾶν γέρας *Βασιλικὸν* καὶ *Αὐτοκρατορικὸν* αὐτῇ τῇ ὁμολογίᾳ τῶν βαρβάρων μετεβιβάσθη πρὸς τὴν ἐκ τοῦ γενικοῦ κατακλυσμοῦ διασωθεῖσαν μοναρχίαν τοῦ τότε βασιλεύοντος Ζήνωνος. Παρατηροῦμεν δὲ τὴν πρόσθετον στολὴν ἕως ἀπὸ Τιβερίου καὶ Μαυρικίου ἐν τῇ ἐποχῇ Εὐαγρίου τοῦ ἱστορικοῦ, ὅστις γράφων περὶ Ὀδοάκρου λέγει· « Ὀδόακρος τὰ Ῥωμαίων ἐπιχειρίζεται πράγματα, τῆς μὲν *Βασιλέως* προσηγορίας ἑαυτὸν ἀφελών, Ῥῆγα δὲ προσειπών », περικοπὴ ὅθεν προκύπτει ἡ διαφορά, τὴν ὁποίαν ἔκτοτε πεποίηκεν ἡ συνήθεια μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως *Βασιλεὺς* καὶ τῆς λατινικῆς **Rex**, καὶ ὅθεν, ἀφ᾽ ἑτέρου, προέρχεται ἡμῖν ἡ δυσκολία τοῦ ἐξακριβῶσαι ἐμπεριστατωμένως, καὶ δικαιολογῆσαι τὴν διττὴν ἐκείνην τοῦ *Βασιλέως* καὶ *Αὐτοκράτορος* τιτλοφορίαν τῶν Ἀνατολικῶν, ἐὰν δὲν ὑποθέσωμεν τὴν μὲν πρώτην ἰδιαιτέρως προσδιορίζουσαν τὸ χρίσμα καὶ τὴν στέψιν τῆς Ἐκκλησίας σὺν τῇ ἐξελληνίσει, τὴν δὲ δευτέραν ἐνθυμίζουσαν τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως τὴν ἀρχήν.

Ἡ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς βασιλικῆς νομιμοποιήσεως ἐφεύρεσις τῆς Γραικορωμαϊκῆς λέξεως *Ῥὴξ* ἠπάτησε κατ' ἀρχὰς τοὺς Δυτικούς, οἵτινες ἐξέλαβον τὴν νεολογίαν ταύτην συνώνυμον τῆς λατινικῆς **Rex**, ἢ καὶ τῆς **Imperator**, μὴ ὑποπτεύσαντες τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁριζομένην τῶν τίτλων διαφοράν. Προϊόντος, ὅμως, τοῦ χρόνου, καὶ συχνοτέρων γενομένων τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων, ἡ διαφορὰ τῆς σημασίας ἀπεκαλύφθη, ὥστε ἡ οἴησις τῶν Γραικῶν καὶ ἡ φιλοτιμία τῶν Λατίνων ἦλθον εἰς σύγκρουσιν. Ἤρξαντο τότε πικραὶ μεμψιμοιρίαι, καὶ αἰτιάσεις καὶ φιλονεικίαι περὶ νομιμότητος· αἱ δὲ περὶ τούτου διενέξεις συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἀντιζηλίαν καὶ ἀποστροφήν. Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον οἱ Λατῖνοι, πρὸς ἀντίσπασιν τῆς Ἀνατολικῆς οἰήσεως, παύουσι τοῦ ἀποκαλεῖν Ῥωμαίους Αὐτοκράτορας τοὺς βασιλεῖς, καὶ Ῥωμαίους ὑπηκόους τοὺς κατοίκους τῆς βυζαντινῆς πολιτείας, ὀνομάζουσι δὲ τούτους Γραικούς, **Græcos**, οἱονεὶ ξένους τῇ Ῥωμαϊκῇ τιμῇ, παρανόμως τε σφετεριζομένους τῆς αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος τὴν παράδοσιν, ὡς ἐκ πολλῶν ἐξάγεται τεκμηρίων, καὶ μάλιστα ἔκ τινος φράσεως Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου, ὅστις ἀπὸ Θ'. ἑκατονταετηρίδος ποιεῖται τὴν διάκρισιν λέγων « **Illi Imperatores Romani, qui nunc Græcorum appellantur** » (188). Αἱ ἀντιζηλίαι ἐκορυφώθησαν εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν. Ὁ Οὐϊλλέλμος Τύρου δυσανασχετεῖ κατὰ τῆς ἀποκλειστικῆς σημασίας ἣν εἰς τὸν πολύζηλον τοῦ αὐτοκράτορος τίτλον δίδουσιν οἱ Γραικοί, καὶ περιγράφει τὴν τούτων ἀγανάκτησιν ἀπέναντι τοῦ Γερμανικοῦ σφετερισμοῦ, λέγων· «**Moleste siquidem**

ferunt, quod eorum Theutonicorum *Rex Romanorum* se dicit *Imperatorem*: in hoc enim suo detrahi videtur Imperatori, quem ipsi Monarcham, id est, singulariter principari omnibus dicunt, tanquam *Romanorum unicum et solum Imperatorem* » (189). Δυσχεραίνει δὲ καὶ ὁ Ἐτμόλδος κατὰ τῆς ἀποτροπαίου ταύτης συνηθείας τῶν Ἀνατολικῶν, ἀποφαινόμενος, ὅτι « est quædam detestabilio consuetudo Regi Græcorum, qui etiam propter nimium fastum divitiarum suarum Imperatorem se nominat » (190). Τί πλέον; Ἠρέθισε καὶ αὐτοῦ τοῦ μετριοπαθοῦς Dufresne τὴν χολὴν ἡ Ἄννα Κομνηνή, « κατὰ τὸ ἔθος τῶν ὁμογενῶν της, καὶ ἕνεκα μίσους προγονικοῦ κατὰ Λατίνων, more gentis suæ, et avito quodam odio et invidia adversus Latinos (191), μὴ ἐπονομάσασα Αὐτοκράτορα ἢ Βασιλέα τὸν Ἐρρῖκον Δ'. Γερμανίας, ἀλλ' ἁπλῶς Ῥῆγα. Ὁ δὲ Τζέτζης, ὁ Χωνιάτης, ὁ Γλυκᾶς, ὁ Κίνναμος, ὁ Ἀκροπολίτης, καὶ συνελόντι εἰπεῖν ἅπαντες οἱ Βυζαντινοὶ μέχρι Φαντζῆ καὶ Λαονίκου, κατὰλεπτῶς ἀκολουθοῦσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ παράδειγμα τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ταῦτα μὲν περὶ χρονογράφων. Ὅτι δὲ ἡ περὶ ἧς λόγος συνήθεια ἐπεκράτησεν οὐ μόνον παρὰ τοῖς λογίοις καὶ χρονογράφοις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς διπλωματικὰς τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς διατυπώσεις, τοῦτο ὑποσημαίνεται καὶ ἐκ τῶν σωζομένων διαπρεσβεύσεων.

Ἡ βασιλεία Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὑπῆρξε μᾶλλον πολυτάρακτος, ἢ πολυχρόνιος· δὲν διήρκεσεν εἰμὴ ἑπτὰ περίπου ἐνιαυτούς. Ὁμολογοῦσιν, ὅμως, τοῦ ἀνδρὸς τὰ σπάνια προτερήματα αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ θρησκευμα-

τικοῦ φρονήματός του (192). Ἀλλ' οἱ ἐκκλησιαστικοὶ περισπασμοὶ διηρέθισαν οὕτω τὴν προδοσίαν, ὥστε οὔτε ἡ πολιτικὴ σύνεσις ἔσωσεν αὐτὸν, οὔτε ἡ κατορθωθεῖσα ἀναμόρφωσις τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἐντεῦθεν προελθοῦσα περίδοξος νίκη του κατὰ Βουλγάρων ἐν ἔτει 817, οὔτε ἡ ἀκραιφνὴς δικαιοσύνη του, οὔτε τέλος, ἡ τακτοποίησις τοῦ οἰκονομικοῦ κλάδου τῆς πολιτείας. Εἰσελθὼν ἐν τῷ ναῷ τῇ παραμονῇ τῶν χριστουγέννων τοῦ ἔτους 820, ἤρξατο ψάλλειν τὰς ἑωθινὰς ᾠδὰς, εὔφωνος ὢν καὶ φιλόμουσος, ἐνῷ συνωμόται ἐν γωνίᾳ τινὶ καὶ σκότῳ ἐνεκρύπτοντο, μετημφιεσμένοι ἐν σχήματι κληρικῶν. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ὁ εἰκονομάχος ἐξεφώνει τὸν ὕμνον « Τῷ παντάνακτος ἐξεφαύλισαν πόθῳ, » ἐπιπεσόντες ξιφήρεις οἱ ὀρθόδοξοι τῆς συμμορίας Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ ἐδολοφόνησαν αὐτὸν ἐν τῷ Ἁγίῳ Βήματι. Καὶ τὴν μὲν ἐπιοῦσαν ὁ ἀρχηγὸς τῆς συνωμοσίας τὴν ὀρθοδοξίαν προσποιούμενος στέφεται βασιλεύς· ἀλλ' ἡ ὑπόκρισις ἀποκαλύπτεται, διότι μετ' ὀλίγον ἐκδίδει τὸ ἑξῆς Σιλέντιον. « Οἱ πρὸ ἡμῶν τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα ἐρευνήσαντες θέλουσι δώσει λόγον τῷ Θεῷ ἢ καλῶς ἢ κακῶς ἐθέσπισαν. Ἡμεῖς δὲ, ὡς εὕρομεν βαδίζουσαν τὴν Ἐκκλησίαν, οὕτω καὶ διαφυλάττειν αὐτὴν προκρίνομεν. Τὸ γὰρ τιμᾷν τὰς εἰκόνας καὶ μὴ τιμᾷν, ἀδιάφορον ἔστω καὶ τὸ αὐτό. » Σημειωτέον, ὅτι ἐπατριάρχευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Εἰκονομάχος Ἀντώνιος (193).

Ἐν ἔτει 824 (194) Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς καταβαλὼν μετὰ τριετεῖς ἀγῶνας Θωμᾶν τὸν ἀποστάτην, διαπρεσβεύεται πρὸς τὸν Λουδοβῖκον Α'. Φραγκίας, διατρίβοντα

τις Rohan ἐπὶ σκοπῷ τοῦ προκαλέσαι Σύνοδον περὶ εἰκόνων, καὶ αἰτήσασθαι, ὡς ἔθος ἦν, τῶν προηγουμένων σπονδῶν τὴν προσκύρωσιν. Στέλλει δὲ ἀποκρισιαρίους, τοὺς σοφωτέρους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Θεόδωρον πρωτοσπαθάριον καὶ τὸν στρατηγὸν Νικήταν μητροπολίτην Μύρων, τὸν Θεόδωρον διάκονον καὶ οἰκονόμον τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, τὸν Λέοντα Κανδιδάτον, μεθ' ὧν καί τινα Φορτουνάτον, ἐπίσκοπον Βενετίας, φέροντας αὐτοκρατορικὴν ἐπιστολὴν, καί τινα δῶρα συνιστάμενα ἐκ χρυσοϋφάντων ἱματίων ἑλληνικῆς κατασκευῆς. Τὸ γράμμα σώζεται, ἀλλὰ τὸ ὕφος αὐτοῦ ἀντιφάσκει πρὸς τὰ Πολυχρόνια ἐκεῖνα, ἅπερ ὁ Ἐγινάρδος, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, τίθησιν εἰς τὸ στόμα τῶν πρέσβεων τοῦ Μιχαὴλ Ῥαγκαβῆ. Διότι, ὅσῳ ἀμφίβολος καὶ ἐπιτετηδευμένη ἂν φανῇ ἡ προοιμιώδης τῆς ἐπιστολῆς προσφώνησις, ἀλλὰ συμφωνεῖ πρὸς τὰς διατυπώσεις, ὅτας βλέπομεν ἰσχυούσας ἔτι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πρεσβευτοῦ Λιουτπράνδου, καὶ ἐμπεριέχει πρόδηλον τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς ὡς πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον τοῦ Λουδοβίκου. Ἔχει δὲ οὕτω τὴν λατινικὴν λέξιν ἡ προσαγόρευσις.

« In nomine Patris, et Filio, Spiritus Sancti, unius, solius, veri Dei. — Michael et Theophilus fideles in ipso Deo, Imperatores Romanorum, dilecto, et honorabilis *fratri* H. Ludovico, glorioso *Regi* Francorum, Longobardorum, *et vocato eorum Imperatori.* »

Τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς βρίθει Γραφικῶν ῥητῶν, ὄζει δ' εὐσέβειαν ἔνθερμον. Ὁ Μιχαὴλ ἀποδίδει τὴν

δολοφόνησιν τοῦ Λέοντος οὐχὶ εἰς ἑαυτόν, ἀλλ' εἴς τινα στρατιωτικὴν συνωμοσίαν, καὶ διηγεῖται τὰ τῆς μακρᾶς ἀνταρσίας τοῦ Θωμᾶ, οὗ τὰς ἀγυρτείας καὶ τὴν ἐπιβουλὴν στιγματίζει. Καὶ ἡ μὲν θρησκευτικὴ αὐτοῦ ὁμολογία φαίνεται ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὀρθόδοξος· ἀλλ' ἁπτόμενος τοῦ θέματος περὶ εἰκόνων ψέγει τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν Λατίνων, καὶ δὲν συναριθμεῖ μετὰ τῶν προηγουμένων Οἰκουμενικῶν Συνόδων τὴν ἐπὶ Εἰρήνης ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν. « Ἀγγέλλομέν σοι, γράφει, ὅτι πολλοὶ τῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἀποτραπέντες τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων, ὀλεθρίους εἰσήγαγον νεωτερισμούς. Ἀφεῖλον γὰρ ἐκ τῶν ναῶν τοὺς Σταυρούς, καὶ ἀντὶ τούτων ἐγκαθήλωσαν εἰκόνας, ἃς ἐτίμησαν ἐξίσου, ἔμπροσθεν κανδήλας ἀνάψαντες, καὶ θυμίαμα καύσαντες. Ἔψαλον ἐνώπιον σανίδων, προσεκύνησαν ξύλα καὶ τὴν βοήθειάν των ἐπεκαλέσθησαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ταῦτα ὀθόναις περιενδύσαντες ἐποίησαν σύντεκνα τοῖς νηπίοις αὐτῶν. Οἱ γονεῖς ἐκόλλησαν τὰς τρίχας τῶν υἱῶν ἐπὶ τῶν εἰκονισμάτων, οἱ μοναχοί, τὸ καλογηρικὸν σχῆμα λαβόντες, προσήνεγκον τούτοις θυσίαν τὴν κόμην αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν τῶν ἱερέων, τὰς βαφὰς τῶν εἰκόνων ξέσαντες, καὶ ἀναμίξαντες τῇ ἁγίᾳ κοινωνίᾳ, ἔδοσαν μετάληψιν τοῖς πιστοῖς· οἱ δέ, τὸ τίμιον σῶμα εἰς τὰς χεῖρας τῶν εἰκονισθέντων ἁγίων παραθέσαντες, εἶπον πρὸς τοὺς πιστοὺς ἐκεῖθεν ἀφ' ἑαυτῶν νὰ μεταλάβωσιν, ὡς ἐκ χειρὸς μακαρίας. Ἄλλοι δέ τινες ἔλαβον τὰς ἐζωγραφημένας σανίδας, καὶ θυσιαστήρια αὐτὰς ποιήσαντες, ἐτέλεσαν οἴκοι τὴν μυσταγωγίαν. —Διὰ τοῦτο οἱ εὐσεβεῖς τῶν βασιλέων, καὶ οἱ τοῦ ἱεροῦ συλλόγου ἐ-

ἀντέθησαν οὗτοι εἰς τὴν ἐγγράφως προσδιορισθεῖσαν διατύπωσιν τοῦ κυρίου των ;

Λήγει τὸ γράμμα διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν δώρων. Περίεργος ἡ ἀπογραφή.

« Ἕνεκα μνήμης τῆς ἐν Ἡμῖν ἀγάπης, διὰ τῶν αὐτῶν ἀποκρισιαρίων ἀποστέλλομεν πρασινοβλάττην ἕνα, μηλινοβλάττην ἕνα, δύο Τύρια ἱμάτια, δύο γνήσια βλάττια, δύο δὲ διαρόδινα καὶ διβέλλια (195).—Ἀπολυθεῖσα κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον, ἡμέρᾳ δεκάτῃ τῆς Β'. Ἰνδικτιῶνος· ἐκ τῆς Ἡμετέρας Θεοφρουρήτου βασιλίδος πόλεως » (196).

Ἐκ τῆς ἀπογραφῆς τῶν δώρων δὲν ἐξάγεται, ἂν ὁ Μιχαὴλ ἔπεμψε πρὸς Λουδοβῖκον τὰ συγγράμματα Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου, καθὰ μαρτυροῦσι πάντες οἱ χρονογράφοι τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Καὶ ὅμως, γνώμη γενικὴ ἐπικρατεῖ σήμερον ἔτι, ὅτι ὁ Λουδοβῖκος ἐναπεταμίευσεν αὐτὰ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου τούτου προστάτου τῶν Φράγκων, (197) ὅθεν παραλαβὼν τὰς βίβλους ἐπὶ Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ ὁ τότε περιβόητος ἑλληνιστὴς καὶ πλατωνίζων Σκῶττος, ὁ τὴν Ἑλλάδα περιηγηθεὶς ἐκ νεότητος, λατινιστὶ μετεγλώττισε, καὶ οὕτω γνωστὰς πεποίηκεν αὐτὰς τοῖς δυτικοῖς θεολόγοις. Ἐκτὸς δὲ τῶν δώρων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἔπεμψεν ὁ Μιχαὴλ καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα Ῥώμης ἓν Εὐαγγέλιον πολυτίμοις λίθοις κεκοσμημένον, ἓν δισκάριον, καὶ ἓν ποτήριον « διὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου», εἰς ἀμοιβὴν τῶν ὁποίων ἐζήτησε τὴν ἐξ Ἰταλίας ἐκδίωξιν τῶν προσφύγων Γραικῶν, τῶν ἐπιβούλως συκοφαντούντων τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν.

Τὸ γράμμα τοῦ Μιχαὴλ, καὶ αἱ ζωηραὶ τῶν πρέσβεων τοῦ Βυζαντίου παραστάσεις προὐξένησαν μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Φράγκων ἐπισκόπων, καὶ τοῦ Λουδοβίκου αὐτοῦ. Δύο ἐπίσκοποι, ὁ Φρέκουλφος καὶ ὁ Ἀδεγάριος, ἀμέσως ἐξαποστέλλονται εἰς Ῥώμην, ὅπως ζητήσωσι τὴν ἄδειαν τοῦ συναθροῖσαι συνόδιόν τι, ὡρισμένον νὰ ἐρευνήσῃ τὴν γνώμην τῶν Πατέρων περὶ προσκυνήσεως εἰκόνων· τοὺς δὲ Φράγκους συνοδεύουσιν οἱ πρέσβεις τοῦ Μιχαήλ.

Συνεκροτήθη ἡ συνέλευσις εἰς Παρισίους, ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν ἀνακτόρων, τῇ 1 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 825. Ἐκάθησαν δὲ οἱ ἐλλογιμώτεροι τῶν κληρικῶν τῆς Φραγκίας, ὁ Ἱερεμίας ἐπίσκοπος Sens, ὁ Ἰωνᾶς τῆς Orleans ὁ Ἀλιτγάριος τῆς Cambray, ὁ Ἀμαλάριος τῆς Trèves ὁ Φρέκουλφος, ὁ Ἀδεγάριος, καί τινες ἄλλοι· συνεκάθησαν δὲ καὶ οἱ Γραικοὶ μετὰ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Πάπα Εὐγενίου. Ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἡ μὲν πρὸς Κωνσταντῖνον καὶ Εἰρήνην, ἡ δὲ πρὸς τὸν μέγαν Κάρολον, καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μιχαὴλ καὶ Θεοφίλου πρὸς Λουδοβῖκον· συνηθροίσθησαν καὶ διεζητήθησαν αἱ μαρτυρίαι τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν Πατέρων· συμπαρεβλήθησαν οἱ κανόνες τῶν ἓξ οἰκουμενικῶν Συνόδων, οὔσης ἀμφισβητουμένης ἔτι τῆς Ζ΄. καὶ ἐπὶ τέλους μετὰ σύσκεψιν, διαρκέσασαν τριάκοντα τρεῖς ἡμέρας, ἀπεφασίσθη παρὰ τῆς συνελεύσεως *ἡ κατάλυσις τῶν εἰδώλων*, ἵνα μόνῳ τῷ Θεῷ προσφέρωσιν εἰς τὸ ἑξῆς οἱ χριστιανοὶ τὴν ὑπερτάτην λατρείαν καὶ θυσίαν. —Τὰ πρακτικὰ τῆς συνδιαλέξεως ταύτης ἔμειναν ἄγνωστα μέχρι τοῦ ἔτους 1586, καθ' ὃν καιρὸν Λουθηρα-

νός τις ἀνευρὼν τὸ χειρόγραφον, ἐδημοσίευσεν αὐτὸ ἐν Φραγγοφόρτῃ.

Τούτου συμψηφισθέντος, οἱ συνεδριάσαντες ἐπίσκοποι, πιθανῶς κατὰ τὸν προδιαταχθέντα ὅρον, συνέταξαν δύο ἐπιστολάς, ὧν ἡ μὲν ἔπρεπε νὰ σταλῇ παρὰ τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τὸν Πάπαν, ἡ δὲ παρὰ τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας Μιχαὴλ καὶ Θεόφιλον. Διὰ τῆς πρώτης, ὁ Λουδοβῖκος παρώτρυνε τὸν Εὐγένιον νὰ συντεθῇ πρὸς τοὺς Γραικούς, καὶ νὰ ἀποπέμψῃ τοὺς σκανδαλοποιοὺς καὶ ταραξίας πρόσφυγας τοῦ Βυζαντίου. Διὰ δὲ τῆς δευτέρας, ὁ Πάπας, προσφωνῶν *Σεβαστοὺς Ἡγεμόνας τῆς οἰκουμένης, καὶ πηδαλιούχους τῆς Ἐκκλησίας* τοὺς βασιλεῖς Μιχαὴλ καὶ Θεόφιλον, προέτεινε πρὸς εἰρηνοποίησιν τῆς χριστιανωσύνης τὸν ἑξῆς συμβιβασμόν. Α'. Νὰ μὴ ἀπαγορευθῶσιν αἱ εἰκόνες ἐκτὸς τῶν ναῶν, ν' ἀπαγορευθῇ, ὅμως, ἡ τούτων προσκύνησις. Β'. Οἱ ἀποστρεφόμενοι τὴν εἰκονοπροσκύνησιν νὰ φέρωνται ἀνεκτικῶς πρὸς τοὺς εἰκονοφίλους.— Ἔφθασεν ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Εὐγενίου εἰς Κωνσταντινούπολιν; Ἄδηλον. Ὁ Λουδοβῖκος ὅμως ἐμίσησε τὰς εἰκόνας, ὁ δὲ Πάπας, ὑποκεκρυμμένως, ἢ ἀναφανδὸν, ὡμολόγησε την Ζ'. Σύνοδον (198).

Τὰ ἔσχατα τῆς ἐννεαετοῦς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ ὑπῆρξαν δεινά. Οἱ Ἄραβες κυριεύσαντες τὴν Σικελίαν διά τινος προδοσίας, διέβησαν εἰς Ἀπουλίαν καὶ Καλαβρίαν, τὰς ὁποίας κατέστρεψαν· εἶτα δὲ περάσαντες ἐντεῦθεν πρὸς τὴν ἀπέναντι Δαλματίαν, ἤγειρον τοὺς λαοὺς εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Γραικῶν. Ἐξεστράτευσε μὲν ὁ Μιχαὴλ κατὰ τῶν ἀπίστων εἰς Κρήτην καὶ τὰς

Κυκλάδας νήσους διὰ τοῦ ἀνδρείου Κρατεροῦ· ἀλλ' οἱ βάρβαροι κρατήσαντες ἐννενήκοντα κώμας, πάντας τοὺς Κρῆτας ἠνδραπόδισαν, καὶ τὴν νῆσον ἐκυρίευσαν, κτίσαντες τότε καὶ πόλιν ἔκτοτε *Χάνδακα* (**Candia**) κληθεῖσαν. Αἱ δὲ περὶ ἐκκλησίας διαπραγματεύσεις ἔλαβον πέρας, ὡς εἰκάζομεν, ἐν τῷ ὀγδόῳ ἔτει τῆς βασιλείας του, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Θεόδωρος, οἰκονόμος τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ οἱ προειρημένοι αὐτοῦ συνάδελφοι πάλιν ἀπέρχονται εἰς Γαλλίαν παρὰ Λουδοβίκῳ, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ πειθαναγκάσαι τὸν Πάπαν εἰς τὴν εἰρήνην τῶν Ἐκκλησιῶν. Οἱ πρέσβεις ἐπανῆλθον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Μάϊον μῆνα τοῦ 828, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀλιταρίου ἐπισκόπου, καὶ τοῦ Ἀββᾶ Νοναντύλης (199). Καὶ αὕτη ἡ τελευταία Φραγκογραικικὴ πρεσβεία ἐπὶ Μιχαήλ. Ἀπεβίωσε γὰρ ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐκ δυσουρίας τῇ 1 Ὀκτωβρίου 829, καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱός του Θεόφιλος.

Τὴν πολιτείαν τοῦ Θεοφίλου αὐτοκράτορος ὁ Κεδρηνὸς συγκεφαλαιοῖ εἰς λέξεις ὀλίγας, ἀλλὰ περιεκτικάς. « Ἀντιποιούμενος, λέγει, τῆς δικαιοσύνης, ἅπασιν ἦν τοῖς πονηροῖς φοβερός, τοῖς δὲ ἀγαθοῖς θαυμαστός· τοῖς μέν, ὅτι μισοπόνηρός τε καὶ δίκαιος ἐδόκει, τοῖς δ' ὅτι ἐμβριθής τε καὶ αὐστηρός. Οὐκ ἦν δὲ πάντως αὐτὸν πάντων τῶν κακῶν καθαρεύειν· εἴχετο μὲν γὰρ τῆς ἐπὶ Θεὸν πίστεως, εἴχετο δὲ πλέον τῆς πατροπαραδότου μιαρᾶς τῶν εἰκονομάχων αἱρέσεως, καὶ τὸν εὐσεβῆ καὶ πανάγιον ἐκάκου λαόν, παρὰ πάντα τὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ χρόνον ἠρεμῆσαι μὴ συγχωρήσας· ὅθεν οὐδ' ἐν πολέμοις εὐτύχησέ ποτε, ἀεὶ δὲ ἥττητο, καὶ οὐ κατὰ βασιλέα ὑπέστρεφεν ». Ἡ πρὸς τὰ κοινὰ ἐπιμέλεια τοῦ

βασιλέως τούτου εἶναι τῷ ὄντι παραδειγματική. Ἐξήρχετο ἔριππος διὰ τῆς λεωφόρου ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος, προσκαλῶν τοὺς ἀδικουμένους καθ' ὁδὸν νὰ διηγῶνται τὰ πάθη των, καὶ ἀκωλύτως νὰ αἰτιῶνται τοὺς ἄρχοντας. Διήρχετο τὴν ἀγορὰν, θεατὴς γενόμενος τῶν ὠνίων, ἠρώτα δὲ περὶ ἑκάστου τῶν πιπρασκομένων, πόσου πωλεῖται· ἄλλοτε δ' ἐπεσκέπτετο τὰ δικαστήρια, καὶ ἄλλοτε τοὺς ναούς. Ἐνέκειτο δὲ καὶ ταῖς οἰκοδομαῖς. Διότι, καταστρέψας τὰ χαμηλότερα τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἀνύψωσεν αὐτὰ, καὶ ἄβατα κατέστησε τοῖς ἐχθροῖς (200). Τὰς πόρνας δ' ἀπελάσας ἐξ οἰκημάτων τινῶν, καὶ καθάρας τὸν τόπον, Ξενῶνα πεποίηκε, φέροντα τὴν ἑαυτοῦ προσηγορίαν. Κατεσκεύασεν ἀνάκτορα διὰ τὰς θυγατέρας του, ἔκτισε τὰ βασίλεια τοῦ Βρύαντος, καὶ περὶ τὴν οἰκοδόμησιν ἑτέρων καταστημάτων ἐφάνη ὄντως μεγαλοπρεπής. Ἀλλ' ἐὰν, ὁμολογοῦντες οἱ χρονογράφοι τὰς ἀρετάς του, μέμφωνται συγχρόνως καὶ τὴν αὐτοῦ ἀσέβειαν, σήμερον ἡμεῖς ἀξιούμεθα νὰ διακρίνωμεν ἀδεισιδαιμόνως τε καὶ ἀδεκάστως τὰς ὀρθὰς κατηγορίας ἀπὸ τῶν συκοφαντιῶν, σκοποῦντες πρὸς μόνην τὴν ἀλήθειαν. Τὰ δὲ αἰτιάματα πολλά. Καταμηνύουσιν οἱ βυζαντινοὶ αὐτοῦ, ὅτι καθεῖλε τὰς εἰκόνας ἀπὸ πάσης ἐκκλησίας, καὶ τοὺς ἱεροὺς γραφεῖς κατεδίωξεν· ὅτι σκεύη λειτουργικὰ ἐῤῥίφθησαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐνυβρίσθησαν· ὅτι ἐπλήρωσε τὰ δεσμωτήρια ἀββάδων, ἡγουμένων, ἐπισκόπων τε καὶ ἱερέων· ὅτι ἐθέσπισεν, οἱ μοναχοὶ νὰ μὴ εἰσέρχωνται εἰς πόλεις, μήτε νὰ περιέρχωνται τὰς ἀγοράς· ὅτι τὰ μοναστήρια μετέβαλεν εἰς πολύανδρα καὶ κοσμικὰ καταγώγια· ὅτι τὰς ἐκκλησιαστικὰς προσόδους εἰς

πολέμους δυστυχεῖς κατηνάλωσε. Ταῦτα περὶ αὐτοῦ ἀναγινώσκομεν· ἂν ὅμως ἔπαθεν ἡ ὀρθοδοξία, πῶς ἄλλως τε δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὸν ἄνδρα ὡς δικαιοκρίτην καὶ ἔξοχον ἀναμορφωτήν;

Τρεῖς πρεσβείας ἀπέστειλεν ὁ Θεόφιλος εἰς Φραγκίαν κατὰ καιρούς. Ἀπῆλθεν ἡ πρώτη τὸν Ὀκτώβριον μῆνα τοῦ 832, τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς βασιλείας του. Μάρκος, ἀρχιεπίσκοπος Ἐνετίας, καί τις Πρωτοσπαθάριος παρουσιάσθησαν, οἱ μὲν λέγουσι πρὸς Λουδοβῖκον, οἱ δὲ πρὸς Λοθάριον, διατρίβοντα εἰς Κομπένδιον, καὶ ζητήσαντες ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου των ἐπικουρίαν κατὰ Σαρακηνῶν (201), ὑπέστρεψαν ἄπρακτοι. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔτους 839, πάλιν πρὸς Λουδοβῖκον, εἰς Ingelheim διαμένοντα, ἀποστέλλονται Θεοδόσιος ὁ τοὐπίκλην Βαβούτζικος καὶ ὁ Σπαθάριος Θεοφάνης, μετὰ τῶν πρέσβεων Χαγάνου τινὸς συμμάχου, εἰς τὰ ἴδια διὰ Γερμανίας ἐπανερχομένων (202). Ἐπὶ τέλους, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του καὶ μετὰ τὴν νίκην τῶν Ἀγαρηνῶν, ὁ Θεόφιλος πέμπει τὸν αὐτὸν Θεοδόσιον συγγενῆ του παρὰ Λοθαρίῳ εἰς τρίτην πρεσβείαν, ἧς μνημονεύουσιν ὁ Γενέσιος, ὁ συμπληρωτὴς τῶν χρονικῶν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ ὁ Κεδρηνός. Πρὸς κρείττονα διευκρίνησιν τῆς ἐθιζομένης τότε διακρίσεως τοῦ *Βασιλέως* καὶ τοῦ *Ῥηγὸς* ἀνοίκειον δὲν εἶναι ν' ἀναφέρωμεν τὴν τούτων μαρτυρίαν. «Οὐχ ἠρεμεῖν ὁ *βασιλεὺς* ἐκεκρίκει, λέγει ὁ Γενέσιος, συγγραφεὺς τῆς Ι'. ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ τῇ τοῦ Ἀμορίου καταστροφῇ χαλεπῶς ἀνιώμενος. Διὸ καὶ στέλλει πρὸς τὸν *Ῥῆγα Φραγγίας* τὸν Πατρίκιον Θεοδόσιον τὸν ἐκ Βαβουτζίκων φυέντα καὶ αὐτοῦ

ἀγχιστέα, τοῦ κατ' ἐπικουρίαν συνθέσθαι αὐτῷ πολυάνθρωπον στράτευμα καί τινας ὑποστρατήγων αὐτοῦ, χωρῶν τε καὶ πόλεων τινὰς Σαρακηνῶν τῶν μεταξὺ Λιβύης καὶ Ἀσίας καταληΐσασθαι » (203). Τούτῳ συμφωνεῖ καὶ ὁ τοῦ Πορφυρογεννήτου συμπληρωτὴς, σύγχρονος νομίζομεν, τοῦ Γενεσίου. « Οὐ φέρων ὁ Θεόφιλος, γράφει οὗτος, τὴν ἐκ τῶν Ἀγαρηνῶν ἧτταν καὶ ἀδοξίαν, Πατρίκιον Θεοδόσιον, ὃς οὕτως ἐλέγετο ὁ Βαβούτζικος, πρὸς τὸν *Ῥῆγα Φραγγίας* ἐξαποστέλλει, στρατεύματα ἐκεῖ αἰτῶν γενναῖα τε καὶ πολυάνθρωπα. Οὐδὲ γὰρ χειρῶν ἀσθενείᾳ, ἢ ψυχῆς μαλακότητι τοὺς ἑαυτῶν κέκρικεν ἡττᾶσθαί ποτε· φιλομαχίᾳ δὲ καὶ ταὐτὸν εἰπεῖν, προδοσίᾳ τοῦτο πάσχειν ἀεί. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔλαβε πεῖραν, καὶ τῶν ὧν προσεκαλεῖτο ἐθνῶν δύναμιν καὶ ἰσχὺν (ᾔσθετο). Μετ' εὐφροσύνης γὰρ τὴν πρὸς *Βασιλέα* ἐπικουρίαν ὁ *Ῥῆξ* ἀπεδέδεκτο, καὶ αὖθις κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐστράτευσεν ὁ Δυστυχὴς Θεόφιλος. Ταύτην δὲ τὴν προσηγορίαν ἐκ τοῦ ἀεί πως ἡττᾶσθαι κατὰ πόλεμον ἐκπληρώσατο, εἰ μὴ ὁ ἀποσταλεὶς Θεοδόσιος ἐκ τοῦ βίου γενέσθαι προέφθασεν. Ἐκείνου τε γὰρ ἡ ἀποβίωσις τὸν στρατὸν ἐκεῖνον πρὸς τὴν βασιλεύουσαν ἐλθεῖν οὐ πεποίηκε· καὶ τοῦ βασιλέως ἐπικρατήσασα ἡ τῆς δυσεντερείας νόσος θανατεῖν ἐποίει, ἀλλ' οὐ πρὸς ὅπλα χωρεῖν » (204).

Εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν τοῦ Θεοφίλου ἀποδίδεται κοινῶς πρᾶξίς τις παῤῥησιώδης, ἀναμιμνήσκουσά πως τὰ ἱπποτικὰ τοῦ δυτικοῦ μεσαιῶνος μυθιστορήματα. Βουληθεὶς, λέγουσι, νὰ εἰσοικίσῃ ἑαυτῷ γυναῖκα, πολλὰς πολλαχόθεν ὡραίας Κόρας συνήγαγεν, ἐν αἷς καὶ τὴν

Εἰκασίαν, παρθένον, καὶ τὸ εἶδος ὡραιοτάτην, καὶ τὸν λόγον εὔρραδῆ, καὶ τὸ γένος ἐπίσημον. Περιῆλθε δὲ τὸν παρθενικὸν ἐκεῖνον σύλλογον, θεώμενος τὰς κόρας καθ' ἑκάστην, καὶ κρατῶν μῆλον χρυσοῦν, ἵνα δώσῃ αὐτὸ μνῆστρον τῇ ἀρεστωτέρᾳ. Φθάσας ἐκ περιτροπῆς πρὸς τὴν Εἰκασίαν, εἶπεν αὐτῇ· « πᾶν κακὸν ἐκ γυναικὸς προῆλθεν ἐν τῷ κόσμῳ » · ἡ δὲ ἠρέμα καὶ μετὰ σεμνοῦ ἐρυθήματος ἑτοίμως ἀπεκρίνατο· « ἀλλὰ καὶ ἐκ γυναικὸς πηγάζουσι τὰ καλλιώτερα. » Τὸ εὔστοχον τῆς ἀπαντήσεως ἐτάραξε τὸν Θεόφιλον, εἰς τὸ μνημονικὸν τοῦ ὁποίου ἀπαισίως εἰκονίζοντο ἡ ἑτοιμότης, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ φιλοδοξία τῆς Ἀθηναίας Εἰρήνης. Ὅθεν ἐν τῷ ἅμα στραφεὶς πρός τινα προσεχῆ παρθένον, ἧς ἡ ὄψις ἐξέφραζεν ἄκραν πραότητα ψυχῆς, ταύτῃ τὸ μῆλον τὸ χρυσοῦν παρέσχεν. Ἂν δὲ μετ' ὀλίγον ὁ Θεόφιλος μετενόησεν ὅτι ἀντὶ τῆς εὐφυοῦς καὶ νουνεχοῦς Εἰκασίας ἐξελέξατο τὴν ὑπερευλαβῆ Θεοδώραν, ὅμως δὲν ἐπέζησεν ἵνα μάθῃ ὅτι εἶχεν ἡ θεία Πρόνοια βουλευθῆ καὶ τὴν φιλοδοξίαν τῆς Ἀθηναίας γυναικὸς καὶ τὴν πραότητα τῆς Παφλαγόνος ἐξίσου νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος. Ἡ μὲν Εἰκασία, τῆς βασιλείας ἀποτυχοῦσα, ᾠκοδόμησεν ἡσυχαστήριον, ἔνθα μέχρι τέλους ζωῆς περιησχήθη εἰς διανοητικὰς μελέτας, καὶ συνέταξε φιλοπονήματα. Ἡ δὲ Θεοδώρα, λίαν ἐθελόθρησκος οὖσα, ὑπὸ τοῦ γελωτοποιοῦ τῆς αὐλῆς συνελήφθη μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐπ' αὐτοφώρῳ προσκυνοῦσα τὰ *νινία* της (205), τὰς εἰκόνας οὕτω καλέσασα· ὅθεν ὁ Θεόφιλος οἰωνίσατο κακὰ μεγάλα. Διὰ τοῦτο, προαισθανθεὶς τὸν θάνατον ἐν τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας

του, ἔκραξε παρ' ἑαυτῷ τὴν συμβίαν καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ Κανικλείου (206) Θεόκτιστον, οὓς ἐσκόπευε νὰ διορίσῃ κηδεμόνας τοῦ ἀνηλίκου παιδός του Μιχαὴλ, καὶ ἀμφοτέρους ὑπέβαλεν εἰς ὅρκους φρικτοὺς, ὅτι οὐδέποτε ἤθελον παραχωρήσει « ἀναστηλωθῆναι τὰς εἰκόνας, ἢ ἐκδιωχθῆναι τῆς Ἐκκλησίας τὸν Πατριάρχην Ἰωάννην» (207).

Τίς χεὶρ ὑπόκρυφος, ἢ μᾶλλον τίς οὐρανία καταδίκη δρέπει τὴν νεότητα, καὶ τὸν θρόνον ἀνατρέπει τῶν βασιλέων, ὅσοι δὲν συντίθενται τῇ ὀρθοδοξίᾳ, τουτέστι τῇ πνευματικῇ τῶν Ἑλλήνων ἑνότητι; Ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ἰσαύρου, οὐδεὶς τῶν αὐτοκρατόρων ἐγήρασε μοναρχῶν. Ὁ Χάζαρος ἀπανθρακοῦται· ὁ υἱός του καὶ ὁ ἔγγονός του δολοφονοῦνται· ἡ Εἰρήνη ἀποθνήσκει μονάστρια· τὸν Νικηφόρον σφάττουσιν οἱ Βούλγαροι, τοῦ δὲ υἱοῦ του τὰς πληγὰς δηλητηριάζουσιν οἱ τῆς Αὐλῆς. Καὶ ὁ μὲν Ἀρμένιος ἀποκτείνεται ἐν τῷ ναῷ, ὁ δὲ Μιχαὴλ τελευτᾷ ἐκ δυσουρίας, ὁ δὲ Θεόφιλος ἐκ δυσεντερείας. Ἐπὶ τέλους, ὁ Μιχαὴλ Γ'. δολοφονεῖται καὶ αὐτὸς, μετὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ὀρθοδοξία στερεοῦται, καὶ αὐτοκράτορες ἔκτοτε φθάνουσιν εἰς ἔσχατον ἡλικίας τέρμα. Πάνσοφε Θεὲ, πόσοι αἰῶνες, πόσα πρόσωπα θυσιάζονται, πόσαι ἀθωότητες καὶ ἱκανότητες σῷ θελήματι συντρίβονται ὑπὸ τοὺς τροχοὺς τῆς ὀχουμένης πνευματικῆς ἑνοποιήσεως!

Μετὰ τὴν ὕποπτον ἀποβίωσιν τοῦ Θεοφίλου, ἡ βασίλισσα Θεοδώρα ἀκμαία οὖσα ἔτι τὴν ἡλικίαν, καὶ εὐειδὴς προσέθηκε τρίτον συγκηδεμόνα τοῦ βασιλόπαιδος Μιχαὴλ, τὸν Μάγιστρον Μανουὴλ, ὅστις, (κατὰ τοὺς χρονογράφους) ἐπιῤῥεπὴς ὢν πρὸς τὴν Εἰκονομαχίαν, ἀπὸ

πρώτης ἀρχῆς ἀντεπολιτεύθη τὴν εὐχὴν τῆς δεσποίνης του ὑπὲρ ἀναστηλώσεως εἰκόνων, διὸ καὶ ἡ πρᾶξις ἐπιμόνως ἀνεβάλλετο. « Ἀλλὰ γὰρ, ὁ διηγητὴς ἐκφωνεῖ, ἡ ΠΡΟΝΟΙΑ θραύει νόσῳ τὸν Μανουήλ· καὶ ἡ νόσος ἦν κραταιὰ, καὶ ἀπέγνωστο αὐτῷ ἡ ζωή. » Καλόγηροι δέ τινες τοῦ Στουδίου τὴν νόσον μαθόντες τοῦ παντοδυνάμου Μαγίστρου, σπεύδουσιν εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ εἰσδύοντες ἐν τῷ θαλάμῳ ἔνθα κλινήρης ὁ ἄῤῥωστος ἔκειτο, ἐρωτῶσιν αὐτὸν πῶς ἔχει; Ὁ Μανουὴλ λεπτῇ καὶ ἀδρανεῖ τῇ φωνῇ ἀποκρίνεται, κακῶς. Οἱ δὲ ὑπέλαβον· ἐὰν συγκατανεύσῃς εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν σεπτῶν εἰκόνων, καὶ παρακροτήσῃς εἰς τοῦτο τὴν βασίλισσαν « οὐκ εἰς μακρὰν ἔσται σοι καὶ ῥῶσις σώματος, καὶ σωτηρία ψυχῆς. » Ὁ Μάγιστρος ὑπεσχέθη, ἡ δὲ νόσος ὡς ἐκ θαύματος ἔπαυσεν. Ἤδη δὲ τὴν ὑγίειαν ἀπολαβὼν, προσῆλθε τῇ βασιλίσσῃ, καὶ ὑπὲρ εἰκόνων ἠγόρευσε, ταῦτα συμπρεσβευόντων καὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς καὶ τῶν συγγόνων Πατρικίων. Ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἔπειτα, ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ἐξορίζεται, καὶ ἐγκαρτερῶν εἰς τοὺς ὅρκους, ἐπιμένων εἰς τὴν ἀποστροφὴν τῶν εἰκόνων, διαταγῇ τῆς Θεοδώρας ἀποτυφλοῦται. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Μεθόδιος, τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, τοῦ **842** ἣν καὶ Κυριακὴν Ὀρθοδοξίας ἔκτοτε λέγομεν, εἰσελθὼν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐν Βλαχέρναις Θεοτόκου, εἰκόναις ἤδη καὶ λειψάνοις προκεκοσμημένῳ, καὶ λόγον ἐκφωνήσας πανηγυρικὸν εἰς τὴν εὐσέβειαν τῆς Θεοδώρας, ἣν ὡς ἁγίαν διὰ τοῦτο σεβόμεθα, πανδήμως ἐκήρυξεν ἀπ' ἄμβωνος τὴν οριστικὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀποκατάστασιν, καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰ-

κόνων. Τὰ Πατριαρχεῖα τῆς ἀνατολῆς συνεορτάζουσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἡμέραν. Ὁ δὲ Πάπας Βενέδικτος Γ'. γράφει μακροτάτην μετά τινα χρόνου παρέλευσιν καὶ ἐγκωμιαστικὴν πρὸς τὴν βασίλισσαν ἐπιστολήν, ἐν ᾗ λέγει συναγαλλόμενος; « Οἱ αἱρετικοί, ἄνασσα χριστιανικωτάτη, εὗρον ἐν τῇ Ὑμετέρᾳ καρδίᾳ ἀνδρὸς καὶ ἥρωος καρδίαν. Θαυμάζοντες τὴν δύναμιν, δι' ἧς κατέβαλες τὴν μωρίαν των, αὐτοὶ οὗτοι ἀμφιβάλλουσιν ἐὰν ὑπῆρξες βασιλεὺς ἢ βασίλισσα» (208).

Ἡ Εἰκονομαχία ὁριστικῶς ἐντεῦθεν ἀποκηρύσσεται, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἐκλείπει διὰ παντὸς ἀπὸ γῆς Ἑλλάδος. « Ἡ Εἰρήνη, μαρτυρεῖ ὁ Ζωναρᾶς, προσέταξε γενέσθαι ζήτησιν περὶ τῆς Αἱρέσεως, καὶ γενομένης, ἡ τῶν ὀρθοδόξων ὑπερέσχε πληθύς. »

Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι εἰς ἔποψιν ναυαγείου ἀναποφεύκτου, τὸ βυζαντινὸν πλήρωμα ἐπεκαλέσθη πάλιν τοῦ ἀπολελακτισμένου ναυκλήρου τὴν βοήθειαν. Τὸ παλίντροπον τῆς πίστεως ἐπηρέασε τὴν πολιτείαν· ἡ ἀλληλομαχία περὶ τὰ δόγματα παρέλυσε πάντα κλάδον τῆς δημοσίου διαχειρίσεως. Καὶ ὁ μὲν θρόνος, ἐγένετο κλῆρος γυναίων καὶ γυναικεραστῶν, ἕρμαιον ῥᾳδιούργων καὶ προδοτῶν· ἡ δὲ ποιμενικὴ ῥάβδος ἐνεχειρίσθη πρὸς ἄνδρας, θέλησιν ἰδίαν μὴ ἔχοντας, ἀλλὰ τυφλῶς ὑπακούοντας τοῖς αὐλοκολάκοις. Ἡ Αὐλὴ αὐτὴ εἶχε καταντήσει καταγώγιον καταμηνυτῶν, δολοφόνων, ἀντιποιουμένων· ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἐτέθη μεταξὺ δύο χασμάτων· σχίσμα γὰρ ἀναμέσον αὐτῆς καὶ τῶν Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς, σχίσμα δὲ καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἰταλίας. Ἰδοὺ, ἐν συντόμῳ ἡ ἔποψις τῆς βυζαντινῆς πολιτείας! Ἐνῷ

δὲ τὸ κράτος τῶν Ἀγαρηνῶν προήγετο ἐξ ἀνατολῶν, ἐκ δὲ δυσμῶν τὸ κράτος τῶν Φράγκων ἐγιγαντία ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ἡ Ἑλλάς, ὑπὸ τοσούτων πληγῶν ἀπηυδημένη, οὔτε τοὺς πολεμίους ἀνδρείως ἀντέκρουεν, οὔτε πρὸς τοὺς φίλους ἀξιοπρεπῶς συνδιηλλάσσετο. Τοιαύτη δὲ κατάστασις πολλοὺς τῶν Εἰκονομάχων ἀπεδιλίασε, πολλὰς ἐκλόνησε στερεὰς καὶ πεφωτισμένας συνειδήσεις· ὥστε τοῦ πλήθους ἡ γνώμη βαθμηδὸν ἀναῤῥιύσασα πρὸς τ' ἀνέκαθεν νενομοθετημένα, ἀντὶ μέλλοντος αἰσιωτέρου καὶ ἀβεβαίου, τὴν βεβαίαν τῆς πατροπαραδότου πίστεως ἐπροτίμησε μετριότητα.

Ἐὰν τὴν Εἰκονομαχίαν κατὰ λόγον ἱστορικὸν ἐπιθεωρήσωμεν, θέλομεν ὡσαύτως θαυμάσει καὶ τὸ μεγαλεπήβολον τοῦ σκοποῦ της, καὶ τὸ ἀστραπαῖον τοῦ προσηλυτισμοῦ αὐτῆς. Ὁ κόκκος οὗτος τῆς χριστιανικῆς ἐξελέγξεως ἀναφύεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς μεσαιωνικῆς νυκτός, βλαστάνει ἐν τῷ σκότει, ὀρθοῦται ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, καὶ δένδρον ἤδη γινόμενον, ἐπεκτείνει τὴν σκιὰν τῶν κλάδων αὐτοῦ πέραν ὠκεανοῦ, ἅμα ὡς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας ἀνατείλῃ ἐπὶ στερεώματος Εὐρώπης. Ὄντως ἀξιοθαύμαστος ἡ ἀνόρθωσις αὕτη τῆς διανοίας ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ τότε κυκεῶνος! Ἀναντίῤῥητον, ὅμως, ὅτι ἡ ἀναπτέρωσις αὕτη τοῦ λόγου ὑπερέβαινε τὰς δυνάμεις τῆς ἐποχῆς, τὴν οἰκονομίαν τοῦ μεσαιῶνος, τὰ συμφέροντα τῶν τότε λαῶν. Δὲν εἶχεν ὁ καιρὸς ἐκεῖνος εἰς διάθεσίν του μέσα δραστήρια πρὸς ἑδραίωσιν τῶν ἐλευθερίων ἐπινοημάτων, τύπον, Ἀμερικήν, ἀτμόν, πυρίτιδα, πυξίδα, καὶ τὰ λοιπὰ ἄλλα ὅσα σήμερον ὁ πολιτισμὸς κατέχει πρὸς

διάθεσιν καὶ διατήρησιν τῶν διανοητικῶν κατακτήσεων. Ἡ ἀλήθεια, σήμερον, ἐξελέγχεται ὑπὸ τοῦ τύπου, ἐξελεγχθεῖσα δὲ διαδίδεται παραχρῆμα διὰ τοῦ ἀτμοῦ, ἐφεξῆς δὲ φρουρεῖται ὑπὸ τοῦ πυροβόλου. Ἀλλὰ τότε, ἐν ἐλλείψει μέσων τοιούτων, μόνον ὄργανον συγκοινωνίας, συμπνοίας, πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἑνότητος, μόνον ὁρμητήριον προόδου καὶ διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦτον ἡ πίστις, ἡ πίστις δέσποινα τοῦ λόγου, ἡ ἀνεξέλεγκτος πίστις, ἧς ἄνευ εἵπετο διάλυσις ἀναπόφευκτος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Εἰκονομαχία, καί τοι ἁπλῶς στραφεῖσα περὶ τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, κατέστρεψεν, ἡ διέσεισε πεποιθήσεις ἐρριζωμένας πρὸ πολλοῦ, καὶ οὕτως ἔτεμε τὴν ὁδὸν εἰς διαζητήσεις λίαν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐπικινδύνους πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ φωτισμοῦ, διὰ τοῦτο καὶ ἀπέτυχεν. Ἔπρεπε γὰρ διὰ μόνης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος, ἀκέραιαι, ἕωσοῦ ἔλθῃ κρίσεως ἡμέρα, νὰ σωθῶσιν αἱ εἰς ἀναγέννησιν ὡρισμέναι ἐθνικαὶ ὁμάδες τῆς Ἀνατολῆς και τῆς Δύσεως. Ἔπρεπεν ἄλλως τε νὰ μὴ ἐκλείψῃ καὶ ἡ καλλιτεχνία, τὴν ὁποίαν ὁ πόλεμος κατὰ τῶν εἰκόνων παρέδιδεν εἰς τέλειον ἀφανισμόν. Διό, πᾶσα ἀπόπειρα κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης ὁμοιομορφίας ἦτον εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἔγκλημα καθοσιώσεως κατὰ Ἱστορίας, Τέχνης, ἐξευγενισμοῦ.

Καὶ ὅμως, πόσοι ἐξ ὅσων συνήθως παρευρίσκονται εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς πρώτης Κυριακῆς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, πόσοι οἱ συλλογιζόμενοι, ὅτι ἡ λεγομένη ἐκείνη τελετὴ τῆς *ὀρθοδοξίας*, τελετὴ ἐκκλησιαστικὴ κατὰ φαινόμενον, ἔχει τὴν μεγίστην πολιτικὴν βαρύτητα εἰς τὴν βιολογίαν τῆς Νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως; Ὁ ἀπαί-

δευτος ἀκροάζεται τὴν λειτουργίαν ἀνεξετάστως· ὁ ἡμιμαθὴς ἐπαίρεται ἐν ἑαυτῷ, καὶ μεγαλύνεται ἐπὶ εὐφυΐᾳ καὶ ἀγχινοίᾳ, οἰκτείρων τὴν μισαλλοδοξίαν τῶν πατέρων μας. Καὶ ὅμως, ἐὰν ὑπάρχωμεν σήμερον, ἐὰν ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν δικαίως ἢ ἀδίκως νὰ κρίνωμεν τὰ παρελθόντα, τοῦτο πάντως ὀφείλεται εἰς τὴν περισσοθρησκείαν τῶν πραπατόρων μας. Χωρὶς γὰρ τοιούτου ζήλου συντηρητικοῦ, ἑνωτικοῦ, συναφομοιωτικοῦ, ζήλου εἰς χρόνους ἀναρχίας καὶ ἀσυνταξίας τὸ γένος περιδέσαντος ἐν δεσμοῖς ὁμοδοξίας ἀδαμαντίνοις, τίς ἄλλη πίστις δραστικωτέρα, τίς ἄλλη δύναμις τῆς δογματικῆς ἑνότητος ἁρμοδιωτέρα ἤθελεν ἐπιτύχει κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἀγῶνος ν' ἀναπτερώσῃ τὸν πάτριον ἐνθουσιασμὸν, καὶ νὰ κατορθώσῃ τὴν ἐξαγόρασιν τῆς Πολιτείας αὐτῆς, τοὺς παρακτικοὺς λόγους τῆς ὁποίας στομφολογοῦντες καὶ πυῤῥωνίζοντες ἡμεῖς οἱ ἀμεριμνότεροι διερμηνεύομεν;

Σκοπὸς ἐν οὐσίᾳ τῆς Εἰκονομαχίας ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Αὐτοκράτορος συγκέντρωσις πάσης οἱασοῦν ἰκμάδος καὶ ζωτικότητος ἐθνικῆς, ὑπὸ τῆς Θείας Οἰκονομίας παλαιόθεν ταμιευθείσης καὶ παραδοθείσης εἰς τὸν ζῆλον, εἰς τὴν στοργὴν δύο τάξεων διαφόρων, τῆς ἐγχωρίου Ἐκκλησίας, καὶ τῆς φιλέλληνος Σχολῆς, τῆς ἄνω καὶ κάτω Βουλῆς ταύτης τοῦ Βυζαντινοῦ συντάγματος. Ἂς ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμὴν ὅτι ὁ σφετερισμὸς οὗτος τῆς μοναρχίας ηὐδοκίμησε κατ' εὐχὴν τῶν Ἰσαύρων, ὥστε αἱ τύχαι τῆς *δογματικῆς* καὶ αἱ τῆς *ἑλληνικῆς* ἑνότητος περιῆλθον εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐκπροσωποῦντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν ἀπολυτισμὸν τῶν Σεβήρων καὶ

Διοκλητιανῶν. Ἂς ὑποθέσωμεν περιπλέον, ὅτι ἡ καινότροπος αὕτη μοναρχία τοῦ Ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος, γῆν' πατοῦσα χριστιανικὴν, καὶ μὴ '*Ρωμαϊκὴν*, διαιτωμένη δὲ μηκέτι ἐν τῷ αἰῶνι τῶν Πραιτωριανῶν, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ ςρατοῦ ἰθαγενοῦς καὶ Γραικικοῦ κατὰ μέγα μέρος, ὅτι ἠναγκάσθη ν' ἀσπασθῇ τὴν δογματικὴν καὶ ἑλληνικὴν παράδοσιν τοῦ ὑπηκόου, προτιθεμένη, ὅμως, αὐτὴ καὶ μόνη ἡγεμονικῶς, αὐθαιρέτως, ἀνεξελέγκτως νὰ κυβερνήσῃ καὶ πολιτείαν, καὶ συνείδησιν, καὶ διάνοιαν. Ἔστωσαν ταῦτα· ἀλλὰ τίς βεβαιοῖ, ὅτι ὁ τὸ σύνταγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου διαλύσας ἀπολυτισμὸς αὐτὸς θέλει τύχει πάντοτε βασιλέων ἀνδρείων καὶ θεοσεβῶν, ἐκ τοῦ φυράματος τῶν Ἰσαύρων; Ἂν δὲ κατὰ τύχην καταλάβωσι τὸν θρόνον ἀνάξιοι, τί γίνεται τὸ γένος, ἤδη ἀποστερηθὲν ἀρωγῶν, ὡς ἄλλοτε προθύμων, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα τῆς φυλῆς νὰ ὁμολογήσωσιν εἰς βασανιστήρια, καὶ ὁλοκαυτώσεις; Καὶ ἐὰν Σταυροφόρων σμῆνος ἐπιπέσῃ καὶ ἐξόριστος ἡ μοναρχία καταφύγῃ εἰς Νίκαιαν, τίς τότε ἐν τῇ Φραγκοκρατουμένῃ Θράκῃ, καὶ Μακεδονίᾳ, καὶ Πελοποννήσῳ θέλει θεραπεύσει τὸν ὀρφανωθέντα Ἑλληνισμὸν, τὴν ἐπιβουλευομένην Ὀρθοδοξίαν, ἢ εἰς τίνα στηρίγματα θέλει ἐπερεισθῇ αὐτὴ ἡ μοναρχία προσσπαθοῦσα ν' ἀνορθωθῇ, καὶ τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἕδραν της νὰ ἐπανακτήσῃ;

Ἀγαθῇ τύχῃ, λοιπὸν, τὸ σκάνδαλον ἐξέλιπεν.

Ἂν, ὅμως, ἡ ἐν Ἑλλάδι πρῶτον ἐπιλάμψασα τῆς Εἰκονομαχίας πυρκαϊὰ ἐσβέσθη καθ' ὃν διηγούμεθα τρόπον, ἀλλὰ χρόνον μικρὸν διήρκεσαν ἐν τῇ Δύσει τὰ ζώπυρα αὐτῆς. Τριακόσια περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἐν Βλαχέρναις

δευτο; ἀκροάζεται τὴν λειτουργίαν ἀνεξετάστως· ὁ ἡμιμαθὴς ἐπαίρεται ἐν ἑαυτῷ, καὶ μεγαλύνεται ἐπὶ εὐφυΐᾳ καὶ ἀγχινοίᾳ, οἰκτείρων τὴν μισαλλοδοξίαν τῶν πατέρων μας. Καὶ ὅμως, ἐὰν ὑπάρχωμεν σήμερον, ἐὰν ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν δικαίως ἢ ἀδίκως νὰ κρίνωμεν τὰ παρελθόντα, τοῦτο πάντως ὀφείλεται εἰς τὴν περισσοθρησκείαν τῶν προπατόρων μας. Χωρὶς γὰρ τοιούτου ζήλου συντηρητικοῦ, ἑνωτικοῦ, συναφομοιωτικοῦ, ζήλου εἰς χρόνους ἀναρχίας καὶ ἀσυνταξίας τὸ γένος περιδέσαντος ἐν δεσμοῖς ὁμοδοξίας ἀδαμαντίνοις, τίς ἄλλη πίστις δραστικωτέρα, τίς ἄλλη δύναμις τῆς δογματικῆς ἑνότητος ἁρμοδιωτέρα ἤθελεν ἐπιτύχει κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἀγῶνος ν' ἀναπτερώσῃ τὸν πάτριον ἐνθουσιασμὸν, καὶ νὰ κατορθώσῃ τὴν ἐξαγόρασιν τῆς Πολιτείας αὐτῆς, τοὺς παρακτικοὺς λόγους τῆς ὁποίας στομφολογοῦντες καὶ πυῤῥωνίζοντες ἡμεῖς οἱ ἀμεριμνότεροι διερμηνεύομεν;

Σκοπὸς ἐν οὐσίᾳ τῆς Εἰκονομαχίας ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Αὐτοκράτορος συγκέντρωσις πάσης οἱασοῦν ἰκμάδος καὶ ζωτικότητος ἐθνικῆς, ὑπὸ τῆς Θείας Οἰκονομίας παλαιόθεν ταμιευθείσης καὶ παραδοθείσης εἰς τὸν ζῆλον, εἰς τὴν στοργὴν δύο τάξεων διαφόρων, τῆς ἐγχωρίου Ἐκκλησίας, καὶ τῆς φιλέλληνος Σχολῆς, τῆς ἄνω καὶ κάτω Βουλῆς ταύτης τοῦ Βυζαντινοῦ συντάγματος. Ἂς ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμὴν ὅτι ὁ σφετερισμὸς οὗτος τῆς μοναρχίας ηὐδοκίμησε κατ' εὐχὴν τῶν Ἰσαύρων, ὥστε αἱ τύχαι τῆς *δογματικῆς* καὶ αἱ τῆς *ἑλληνικῆς* ἑνότητος περιῆλθον εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐκπροσωποῦντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν ἀπολυτισμὸν τῶν Σεβήρων καὶ

Διοκλητιανῶν. Ἂς ὑποθέσωμεν περιπλέον, ὅτι ἡ καινότροπος αὕτη μοναρχία τοῦ Ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος, γῆν πατοῦσα χριστιανικὴν, καὶ μὴ *Ῥωμαϊκὴν*, διαιτωμένη δὲ μηκέτι ἐν τῷ αἰῶνι τῶν Πραιτωριανῶν, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ ςρατοῦ ἰθαγενοῦς καὶ Γραικικοῦ κατὰ μέγα μέρος, ὅτι ἠναγκάσθη ν' ἀσπασθῇ τὴν δογματικὴν καὶ ἑλληνικὴν παράδοσιν τοῦ ὑπηκόου, προτιθεμένη, ὅμως, αὐτὴ καὶ μόνη ἡγεμονικῶς, αὐθαιρέτως, ἀνεξελέγκτως νὰ κυβερνήσῃ καὶ πολιτείαν, καὶ συνείδησιν, καὶ διάνοιαν. Ἔστωσαν ταῦτα· ἀλλὰ τίς βεβαιοῖ, ὅτι ὁ τὸ σύνταγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου διαλύσας ἀπολυτισμὸς αὐτὸς θέλει τύχει πάντοτε βασιλέων ἀνδρείων καὶ θεοσεβῶν, ἐκ τοῦ φυράματος τῶν Ἰσαύρων; Ἂν δὲ κατὰ τύχην καταλάβωσι τὸν θρόνον ἀνάξιοι, τί γίνεται τὸ γένος, ἤδη ἀποστερηθὲν ἀρωγῶν, ὡς ἄλλοτε προθύμων, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα τῆς φυλῆς νὰ ὁμολογήσωσιν εἰς βασανιστήρια, καὶ ὁλοκαυτώσεις; Καὶ ἐὰν Σταυροφόρων σμῆνος ἐπιπέσῃ καὶ ἐξόριστος ἡ μοναρχία καταφύγῃ εἰς Νίκαιαν, τίς τότε ἐν τῇ Φραγκοκρατουμένῃ Θράκῃ, καὶ Μακεδονίᾳ, καὶ Πελοποννήσῳ θέλει θεραπεύσει τὸν ὀρφανωθέντα Ἑλληνισμὸν, τὴν ἐπιβουλευομένην Ὀρθοδοξίαν, ἢ εἰς τίνα στηρίγματα θέλει ἐπερεισθῇ αὐτὴ ἡ μοναρχία προσσπαθοῦσα ν' ἀνορθωθῇ, καὶ τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἕδραν της νὰ ἐπανακτήσῃ;

Ἀγαθῇ τύχῃ, λοιπὸν, τὸ σκάνδαλον ἐξέλιπεν. Ἂν, ὅμως, ἡ ἐν Ἑλλάδι πρῶτον ἐπιλάμψασα τῆς Εἰκονομαχίας πυρκαϊὰ ἐσβέσθη καθ' ὃν διηγούμεθα τρόπον, ἀλλὰ χρόνον μικρὸν διήρκεσαν ἐν τῇ Δύσει τὰ ζώπυρα αὐτῆς. Τριακόσια περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἐν Βλαχέρναις

παλινόρθωσιν τῶν εἰκόνων, Πέτρος τις Βρουῆς (Pierre de Bruis) ἀναιθύσσει κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν τὸν εἰκονομαχικὸν σπινθῆρα, διδάσκων τὴν κατάργησιν πάσης ἐξωτερικῆς λατρείας, ἐμπράκτως δὲ παραδίδων εἰς τὸ πῦρ εἰκόνας, λείψανα, σταυρούς, σκεύη ἐκκλησιαστικά, καὶ ὅ,τι ἄλλο κατ' αὐτὸν συνέτεινεν εἰς τὸν ὑλισμὸν τῆς πίστεως, εἰς τὴν παραποίησιν τῆς καθαρᾶς, τῆς πνευματικῆς λατρείας. Ὁ Πέτρος οὗτος, καταδικασθεὶς, εἰς τὸ πῦρ ἐκάη ὡς αἱρετικός. Ἀλλ' ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ πάλιν ἡ φλὸξ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἀνεῤῥιπίσθη. Ὁ Ἐῤῥῖκος, μαθητὴς αὐτοῦ, διαδίδει τῆς Εἰκονομαχίας τὰ σπέρματα εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἐλβετίας· καὶ ἴσως τὸ δόγμα τῶν Ἰσαύρων τελείως ἤθελε τότε ῥιζοβολήσει, ἂν ὁ ἅγιος Βερνάρδος, ὑπὸ τοῦ Πάπα Εὐγενίου Γ'. ἐπὶ τούτου εἰς Λαγγαιδόκην ἀποσταλεὶς, δὲν ἐπενήργει διὰ τοῦ κηρύγματος, ἢ ὡς θέλουσιν οἱ Λατῖνοι, διὰ φοβερῶν θαυμάτων. Τὴν αὐτὴν δὲ κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν ἀποστροφὴν ἀναδεικνύουσιν ὀλίγον ἔπειτα οἱ ἄθλιοι Ἀλβιγαῖοι καὶ οἱ Βαλδαῖοι (Albigeois et Vaudois), οἱ εἰκονομάχοι οὗτοι τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος, ὁ τραγικώτατος ἀφανισμὸς τῶν ὁποίων πενθίμῳ κύκλῳ περιβάλλει μίαν τῶν σελίδων τῆς ἱστορίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Μετὰ παρέλευσιν διακοσίων ἐνιαυτῶν, οἱ μαθηταὶ τοῦ Βικλέφου αὖθις ἀνακαινίζουσιν ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν Εἰκονομαχίαν, ὅθεν αὕτη εἰς Βοημίαν μεταβαίνουσα ἐνισχύεται ὑπὸ τῶν Οὐσσιτῶν. Ἐπὶ τέλους, οἱ μαθηταὶ τοῦ Σβιγγλίου καὶ τοῦ Καλβίνου, εἰς χρόνους νεωτέρους ἀκμάζοντες καὶ διδάσκοντες, ἀλλὰ καὶ βοηθούμενοι

ὑπὸ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ Γουττεμβέργου, ἀναπλάττουσι καὶ εἰς ἔκδοσιν νέαν δημοσιεύουσι τὸν Τόμον τῆς ἐπὶ Κωνσταντίνου συγκροτηθείσης Εἰκονομαχικῆς Συνόδου. Ὅθεν προκύπτει, ὅτι τὸ δόγμα τῶν Διαμαρτυρομένων συνέχεται καὶ συγγενεύει πρὸς τὸ φρόνημα αὐτό, ὅπερ ἐπρέσβευσαν οἱ πατέρες μας ἐπὶ περίπου ἑκατὸν εἴκοσιν ἐνιαυτούς.

Ὕστερος γόνος τῆς ἀνωμάλου ταύτης περιόδου εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως Θεοφίλου καὶ τῆς Θεοδώρας. Τοῦ Μιχαὴλ Γ. ἡ διαγωγὴ παρισ τάνει τρανὸν παράδειγμα τῆς ἀσεβείας, ἢ κάλλιον εἰπεῖν τῆς ἀθεότητος εἰς ἣν ἅπαν τὸ ἀπαράσκευον γένος ἤθελε πιθανῶς περιπέσει μετὰ καιρόν, λυθείσης ἅπαξ τῆς ἀναγκαίας πρὸς τὰς παραδόσεις ὑποταγῆς, καταβληθείσης ἅπαξ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας. Φθάσ ας ὁ βασιλόπαις εἰς τὴν ἡλικίαν, ὅτε τὰ πάθη ὀργῶσι δυσχαλίνωτα, ἐμίσησε τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρός, καὶ παραλαβὼν τοὺς βασιλικοὺς θησαυροὺς εἰς θεράπευσιν τῶν ὁρμῶν του, ἐξώκειλεν εἰς πᾶν εἶδος ἀσωτείας, καὶ ἀθεμιστίας. Αἱ παιδικαὶ διασκεδάσεις του περιστρέφονται εἰς τὸν θεατρισμὸν τῆς ἐπικρατούσης θρησκείας, τὴν χλευασίαν τῶν ἱερῶν. Ἕκαστος τῶν ἑταίρων του λαμβάνει ὄνομά τι μητροπολιτικόν, αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς αἰσχρολόγως ἐπονομάζεται ἀρχιεπίσκοπος Κωλονίας, ἐνῷ Πατριάρχης τῆς ἐκκλησιαστικῆς κωμῳδίας διορίζεται Θεόφιλός τις γελωτοποιός, Ἥμερος ἐπικληθείς. Ἡ ἑταιρία ἠρέσκετο καθ' ἑκάστην ἐμπαίζουσα τὸν Ἰγνάτιον, ἀληθινὸν Πατριάρχην, καὶ διακωμῳδοῦσα τὰς ἱεροπραξίας του. Ὁσάκις δὲ ἐξήρχετο ὁ ἱεράρχης εἰς λιτανίαν μετὰ τοῦ κλήρου, ἡ σπεῖρα τῶν παρασίτων

αὐτῶν, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα τὸν αὐτοκράτορα, ἐξέβαινεν ἐπὶ πώλου ὄνου εἰς συναπάντησιν τῆς τελετῆς, κρούουσα ὄργανα μουσικὰ, ᾄδουσα ψαλμοὺς ἀπρεπεῖς, καὶ ποιοῦσα αἰσχρὰς χειρονομίας. Μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὁ Μιχαὴλ προσκαλεῖ τὴν μητέρα του παρ' ἑαυτῷ, ἵνα λάβῃ τὴν εὐλογίαν τοῦ Πατριάρχου. Ἡ Θεοδώρα προσκυνεῖ τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀσπάζεται τὴν δεξιὰν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πόσον ἐκπλήττεται, γνωρίζουσα μετ' ὀλίγον, ὅτι ὁ Πατριάρχης, οὗ τὴν δεξιὰν ἠσπάσθη, ἦτον ὁ γελωτοποιὸς Θεόφιλος! Ἀπῆλθε τεταραγμένη, τοῦ υἱοῦ της καὶ τῶν φίλων του μέχρι λειποθυμίας καγχαζόντων· ἀκολούθως δ' ἐξορίζεται εἴς τι μοναστήριον καταλείπουσα μονοκράτορα τὸν μέθυσον Μιχαήλ.

Ἡ αὐλικὴ ῥᾳδιουργία, ἥτις ἐβίασε τὴν Θεοδώραν νὰ παραδεχθῇ τὸ σχῆμα τὸ μοναχικὸν, συνεπέφερεν ἕτερον ἀποτέλεσμα πολλοῦ λόγου ἄξιον. Ἀπέβαλε τῆς πατριαρχικῆς ἕδρας τὸν Ἰγνάτιον, υἱὸν Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου καὶ ἀντικατέστησεν ἑκόντα ἄκοντα Πρωτοσπαθάριόν τινα καὶ Πρωτασηκρήτην, ἄνδρα σοφώτατον ἔν τε τῇ ἱερᾷ, καὶ τῇ θύραθεν παιδείᾳ, αὐτὸν, ὅστις, ὑπέρμαχος εἶτα τῶν πατρίων δογμάτων γενόμενος ἀπέναντι τῆς Παπικῆς πλεονεξίας, ὡρισμένος ἄνωθεν ἦτο νὰ προκινήσῃ νέαν καὶ δεινοτέραν σχίσματος ἀφορμὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων. Προέβη ἐπὶ σκηνῆς πολιτισμοῦ ὁ κορυφαῖος τῆς Θ'. ἑκατονταετηρίδος, ὁ ἔνδοξος ἐγκαινιστὴς τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνότητος Φώτιος, οὗ τὸ κλέος πληροῖ τὴν ἱστορίαν, τὴν γραμματολογίαν, καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ μεσαιῶνος· ὁ Φώτιος αὐτὸς, ᾧ οἱ ὁμοεθνεῖς καὶ σύγχρονοι προσῆψαν τὴν κατηγορίαν, ὅτι κατὰ τὴν

λειτουργίαν « οὐδέποτε ἤκουσαν αὐτοῦ λαλοῦντος εὐχήν, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν ὑποψιθυρίζοντος ῥήματα » (209)· αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις, σεισμοῦ ποτὲ γενομένου ἀνέβη ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, Πατριάρχης ὤν, καὶ εἶπεν ἀτρόμητος τῷ πεφοβισμένῳ λαῷ, « ὡς οὐκ ἐκ πλήθους ἁμαρτιῶν οἱ σεισμοί, ἀλλ' ἐκ πλησμονῆς ὑδάτων. » Ὁ Φώτιος οὗτος, ἑλληνιστὴς ἅμα καὶ Θεολόγος, τῆς ἱστορικῆς ἅμα καὶ τῆς πνευματικῆς παραδόσεως φύλαξ καὶ διερμηνεύς, ἀνοίγει καινὸν στάδιον εἰς τὸν μεσαιῶνα τῆς Ἑλλάδος.

Ἤγγικεν ἡ ὥρα τῆς παντελοῦς ἀποχωρίσεως. Ὁ Πάπας Νικόλαος Α΄. παντοίοις τρόποις τότε ἠγωνίζετο νὰ πλατύνῃ τὴν Παπικὴν ἐξουσίαν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ προεδρευομένην Ἐκκλησίαν νὰ καταστήσῃ παγκόσμιον μοναρχίαν. Ἡ πατριαρχικὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταβολὴ πρόχειρον αὐτῷ παρέχει λαβὴν εἰς τὸ ποιῆσαι ἐπαισθητὴν τοῖς Γραικοῖς τὴν ἀνεξέλεγκτον πνευματικὴν ἡγεμονίαν του. Ἀγανάκτησιν οὖν ἐντεῦθεν προφασιζόμενος κατὰ τοῦ παραβύστου Φωτίου, συγκαλεῖ ἐν Ῥώμῃ σύνοδον, δι' ἧς παύει τὸν ἀρτιχειροτόνητον τῆς ἀσκήσεως τῶν πατριαρχικῶν καθηκόντων, ἐπαπειλεῖ δὲ αὐτῷ καὶ τὸν ἀφορισμόν, ἂν ἐπέμενεν εἰς τὰς ἀξιώσεις του. Ὁ Φώτιος δὲν ἐκπτοεῖται. Ἑτέραν ἐναλλὰξ Σύνοδον συναθροίσας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀφορίζει τὸν Νικόλαον.

Συγχρόνως δὲ ὁ ἑλληνίζων Μιχαὴλ ἐπιστολιμαίως ἀπειλεῖ τὴν πόλιν τῶν Ῥωμαίων, ἐξυβρίζει τὸν Πάπαν, καὶ τοὺς γραμματεῖς του, ῥητὰ καὶ ἄρρητα ὥσπερ ἐξ ἁμάξης λέγων αὐτοῖς, τὸ δὴ χεῖρον, μῶμον προσάπτων τῇ λατινικῇ διαλέκτῳ, ἣν βάρβαρον ἀποκαλεῖ, καὶ γραμματείας αὐτοκρατορικῆς ἀναξίαν. Ἐκ τῆς τοῦ Νικολάου ἀν-

ταπαντήσεως συντεκμαιρόμεθα τινὰς τῶν ῥήσεων τοῦ Μιχαήλ. « Τιμὴν μεγίστην λέγεις ὅτι περιεποίησας ἡμῖν, ὁ Πάπας ἀντεπιστέλλει, καταξιώσας τὴν ἁγίαν μας Ἐκκλησίαν Ὑμετέρου γράμματος, καὶ πράξας ὑπὲρ ἡμῶν ὅ,περ οὐδεὶς τῶν πρὸ ὑμῶν βασιλέων ἔπραξεν ἀπὸ τῆς ς'. Συνόδου μέχρι τοῦ νῦν. Ἀλλά, πρὸς Θεοῦ, τίνα καταισχύνει τῶν ἡμετέρων σχέσεων ἡ διακοπή, εἰμὴ τοὺς προκατόχους σου, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐπολιτεύθησαν ὡς αἱρετικοὶ καὶ ἀσεβεῖς; Σὺ δὲ διασύρεις τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ὡς βάρβαρον τάχα καὶ δυσγενῆ. Ἐὰν οἱ χλευασμοί σου προέρχωνται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἐδιδάχθης αὐτήν, οἴμοι πόσον γελοῖος εἶ, *Αὐτοκράτορα 'Ρωμαίων* σαυτὸν ἐπιγράφων, καὶ ὅμως τὴν εὐγενῆ τῶν 'Ρωμαίων διάλεκτον ἀγνοῶν (209 δὶς)! Ἄγε δή, *'Ρωμαίων αὐτοκράτωρ*, ἐξόρισον τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ἐκ τῶν ἀνακτόρων σου καὶ ἐκ τῆς ἐγχωρίου ἐκκλησίας, ἐάν περ ἀληθεύῃ ὅτι τὸν Ἀπόστολον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκετε εἰσέτι ἑλληνιστί τε καὶ λατινιστί! » Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πάπα λήγει ὡς ἑξῆς « Ὅστις τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλων, ἢ συμβούλων τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ ἀναγνώσῃ τὴν λατινικὴν ταύτην ἐπιστολήν, καὶ ἀποκρύψῃ τι τῶν ἐν αὐτῇ, ἀνάθεμα ἔστω! » Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἐπαναπολήσας ὁ ἀκρόχολος Νικόλαος τὰς ἀπειλὰς καὶ λοιδορίας τοῦ ἀλατινίστου Μιχαήλ, γράφει αὐτῷ « Ἐλάβομεν πέρυσιν ἐπιστολήν, φέρουσαν τ' ὄνομά σου, καὶ βρίθουσαν τοσούτων ὕβρεων, ὥστε ὁ γράψας αὐτὴν φαίνεται βάψας τὸν κάλαμον εἰς ὄφεως φάρυγγα. Ἀποκρούομεν παντὶ σθένει περιφρόνησιν τοιαύτην τῆς ἐξουσίας μας, σὲ προτρέπομεν δὲ νὰ καύσῃς δημοσίᾳ τὴν αἰσχρὰν ἐκείνην ἐπι-

στολὴν, ὅπως ἀπαλλαχθῇς τῆς ἀτιμίας ὅτι διέταξας τὴν σύνταξίν της. Ἄλλως, (ἔστω πρὸς γνῶσίν σου), θέλομεν ἀναθεματίσει τὸν αὐτουργὸν τοῦ γράμματος ἐν πλήρει Συνόδῳ τῆς Δύσεως ἁπάσης. Ἀφοῦ δὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ἀνακρεμάσωμεν ἐπὶ πασσάλου, θέλομεν εἰς ὑμέτερον αἶσχος ἐμπυρίσει αὐτὸ, παρόντων πάντων τῶν εἰς προσκύνησιν τοῦ Ἁγίου Πέτρου παρεπιδημούντων ξένων! » Πόσον τὸ ἀπότομον ὕφος τοῦ Νικολάου Α΄. διαφέρει τοῦ ἠπίου ὕφους τοῦ Γρηγορίου Β΄.!— Ὁμολογητέον, ὅτι καὶ χρόνοι, καὶ ἤθη, καὶ πρόσωπα μετεβλήθησαν!

Ἐντεῦθεν ὁ Πατριάρχης Φώτιος ἐκτραχυνθεὶς, καὶ πνέων κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ὑπεροψίας ἀγανάκτησιν, συντάττει λαμπροτάτην πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς Πατριάρχας ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν, οὕτω πως ἔχουσαν ἐν περιλήψει. « Ἡ κακοδοξία ἐφάνη καταβεβλημένη. Ἀπὸ τῆς βασιλίδος ταύτης πόλεως ἤρξατο πάλιν ἡ πίστις νὰ διαδίδηται πρὸς ἔθνη καὶ λαούς. Οἱ Ἀρμένιοι παρεδέξαντο τὴν ὀρθοδοξίαν· οἱ Βούλγαροι τὸν Χριστιανισμόν. Ἀλλ' ὅμως, *ἄνθρωποί τινες, ἐκ τῆς ζοφώδους Δύσεως ἐγερθέντες*, ἰδοὺ ἀποπειρῶνται νὰ καταστρέψωσι τὸ νεόφυτον δένδρον, καὶ τὴν ἀμώμητον πίστιν νὰ φθείρωσι διὰ νεωτερισμῶν. Διατάσσουσιν οὗτοι, παρὰ πᾶσαν παράδοσιν, τὴν νηστείαν τοῦ Σαββάτου, ἀφαιροῦσι τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς τὴν πρώτην ἑβδομάδα· ἀποστρέφονται τοὺς νομίμως νυμφευθέντας ἱερεῖς, αὐτοὶ οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἀκολασταίνοντες· τὸ δὲ ἔπακρον τῆς ἀσεβείας, προσέθηκαν λέξεις εἰς τὸ ἱερώτατον σύμβολον τῆς πίστεως, λέγοντες, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον δὲν ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προσέτι . . . . »

ὁ Φώτιος, ἐν τῇ πολυθρυλλήτῳ ταύτῃ ἐγκυκλίῳ στιγματίζων, καὶ πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς ἀνατολῆς καταμηνύων τὰς δυτικὰς καινοτομίας, ἀνασκευάζων εὐστόχως τὴν ἑτεροδιδασκαλίαν τῶν Λατίνων περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορευτικῆς ἰδιότητος, ὑπερασπίζων τὴν πάτριον δόξαν καὶ τὰς ἀποφάσεις τῶν Πατέρων, ὀρθοῦται τῷ ὄντι εἰς ἀνάστημα γίγαντος. Κατὰ τὴν θερμουργὸν αὐτοῦ διέλεγξιν, ὅμως, οὕτως ἐκφέρεται πρὸς ὀργήν, ὥστε τοὺς Λατίνους ἱεράρχας ὀνομάζει οὐ μόνον *υἱοὺς σκότους*, ἀλλὰ σχεδὸν ἀρνεῖται αὐτοῖς καὶ τὴν ὀνομασίαν τὴν χριστιανικήν. — Ἐν τούτοις ὁ Πάπας, πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Φραγκίας ἀποτεινόμενος, δικαιολογεῖ τὰς λατινικὰς συνηθείας, ἀντεγκαλῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Φώτιον, ὅτι Πατριάρχην *Οἰκουμενικὸν* ἑαυτὸν ἐπιγράφει, ἐνῷ ὁ Αἰνείας ἐκ Παρισίων, καὶ ὁ Ῥατράμνος βιβλία συντάσσουσιν ὀγκώδη κατὰ τῶν δοξασιῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὲρ τοῦ Παπικοῦ πρωτείου.

Προκύπτουσιν ἀπὸ τοῦδε διαφωνίαι ἀσυμβίβαστοι μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Θεολογία ἐπεμβαίνει καὶ τὴν ἐκραγεῖσαν ἤδη πολιτικὴν διχόνοιαν τελεσιουργεῖ. Ἐπῆλθε γὰρ τῶν ἐθνικῶν διακρίσεων ἡ ὥρα. Ἰδού, ἐκ τοῦ καπνιῶντος ἔτι κρατῆρος τῆς Εἰκονομαχίας ἀνέρχονται δύο σχίσματος ἀφορμαί, Πατριάρχαι λαϊκοί, καὶ ὁ ἀδιέξοδος κύκλος τοῦ ζητήματος περὶ ἐκπορεύσεως Ἁγίου Πνεύματος!

Τοῦ Μιχαὴλ τούτου βασιλεύοντος ἐν τοσούτῳ, σπουδαῖα συμβαίνουσι γεγονότα τροπολογοῦντα τῆς Εὐρώπης τὴν κατάστασιν. Ἔριδες οἰκιακαὶ διασχίζουσι τὴν κληρονομίαν τοῦ μεγάλου Καρόλου, ὅθεν ὁ Πάπας ὠφελεῖται

πρὸς ἑδραίωσιν τῆς κοσμικῆς καὶ ἀποστολικῆς αὐταρχίας του. Ἐν τῷ μεταξὺ, οἱ μὲν Βούλγαροι παραδέχονται τὸν Χριστιανισμὸν, τὸ δὲ βάρβαρον γένος τῶν Ῥώσσων ἐπιτίθεται τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ. Καὶ οἱ μὲν Σαρακηνοὶ, θρασυνθέντες, καί τινα καταλαβόντες ἔν τε Ἀνατολῇ καὶ Ἰταλίᾳ τῆς ἐπικρατείας φρούρια, προχωροῦσιν ἐπαπειλοῦντες τῆς Χρισταιωσύνης ὅλης τὴν περινομήν. Ἕτερον δὲ ἄλλοθεν φῦλον βάρβαρον προβαίνει, τὸ τῶν Νορμανδῶν, προωρισμένον καὶ τοῦτο μεγάλας μεταβολὰς νὰ ἐπαγάγῃ εἰς τὴν γεωγραφίαν τοῦ αἰῶνος. Ἐνῷ δὲ τῶν Καρολιδῶν τὸ κράτος βαθμηθὸν παρακμάζει, εἰς βασιλικοὺς κλάδους διαιρούμενον, τὸ Γερμανικὸν γένος ἑτοιμάζεται νὰ σφετερισθῇ τὸ στέμμα τῆς Ἰταλίας. Ἐμβαίνομεν ἐνὶ λόγῳ, εἰς κύκλον ἱστορικὸν, ὅτε τὸ σύστημα τὸ Εὐρωπαϊκὸν, προδιαιρεθὲν, ὡς εἴδομεν τὰ εἰκονομαχικὰ διεξελθόντες, εἰς δύο τμήματα μεγάλα, τὸ Ἀνατολικὸν καὶ τὸ Δυτικὸν, ἄρχεται νῦν νὰ ὑποδιαιρῆται εἰς ἕτερα τμήματα μικρότερα, ἕκαστον τῶν ὁποίων διαμορφοῦται προβάδην, καὶ κατ' ἴδιον κανόνα ῥυθμίζεται. Ναὶ μὲν οἱ χαρακτῆρες ἑνὸς ἑκάστου γένους εἰσέτι καλῶς δὲν διακρίνονται· ἀσχημάτιστα, συγκεχυμένα φαίνονται τῶν ἐθνῶν τὰ γνωρίσματα, διότι ὁ νόμος τῆς ἐπιμιξίας διατελεῖ ὢν εἰσέτι ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ. Ὅμως δυνάμεθα ἕως ἀπὸ τοῦδε νὰ διαγνωρίσωμεν ἐν τῇ Δύσει τρία κύρια ἐθνικὰ στοιχεῖα συνερχόμενα πρὸς σχηματισμὸν μιᾶς ὁμάδος πεποικιλμένης· τὸ Λατινοβάρβαρον τῆς Ἰταλίας, τὸ Φραγκοκελτικὸν τῆς Γαλλίας, καὶ τὸ τῆς Γερμανίας Γοτθικὸν, ἢ Σαξωνικόν· αὐτὰ ταῦτα, ἅπερ καὶ τὴν κρείττονα δόσιν συνεισφέρουσιν εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν νεωτέρων

εσπερίων γλωσσῶν. Κατὰ δὲ λόγον δευτερεύοντα, καὶ εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, ἀναφαίνονται ἕτερα ἐθνικὰ στοιχεῖα, ἄνισα πρὸς ἄλληλα κατὰ δύναμιν, καὶ εὐφυΐαν, τὸ Σκανδιναυικὸν, ἐξ οὗ καὶ τὸ Νορμανδικὸν, τὸ Σλαβικὸν, τὸ Οὐγγρικὸν, τὸ Βλαχικὸν, κ. τ. λ. Ἡ διάκρισις τῶν ἐθνοτήτων τούτων προχωρεῖ διὰ τῆς ἐπιμιξίας καὶ συγχωνεύσεως, ἡ δὲ συγχώνευσις, ἣν ὅροι δυσευκρίνητοι προκαλοῦσι καὶ διευκολύνουσι, συμβαίνει συνήθως διὰ κατακτήσεων καὶ ἀποικισμῶν. Ὡς ἐκ τούτου, χρόνος οὐ βραχὺς παρέρχεται, πρὶν ἢ τὰ ἑτερογενῆ στοιχεῖα προσοικειωθῶσι, καὶ συναχθῶσιν εἰς μίαν ἐθνικὴν ὀνομασίαν. Διὸ οἱ Γάλλοι καλοῦνται εἰσέτι Γαλλοφράγκοι, ἢ Φράγκοι, ἢ Φραγκοτεύθονες. Ἡ Ἰταλία ὀνομάζεται συνήθως Λογγοβαρδία. Τὴν Γερμανίαν ἐκπροσωποῦσιν οἱ Σάξονες, καὶ οἱ Σουηβοί. Ἡ Ἱσπανία κατοικεῖται ὑπὸ Ἱσπανοαράβων, ἡ δὲ Ἀγγλία, ὑπὸ Ἀγγλοσαξόνων. Καθὼς δὲ ἄμορφοι εἰσέτι φαίνονται οἱ χαρακτῆρες τῶν τῇδε κἀκεῖσε ἱδρυομένων ἐθνοτήτων, τὸν αὐτὸν τρόπον ἀσχημάτιστα καὶ εἰς ἀδιάκοπον τροπὴν ὑποκείμενα ὑφίστανται καὶ τὰ ἰδιώματα αὐτῶν. Αὐτὸ τοῦτο παρατηρεῖται καὶ ἐν Ἀνατολῇ, ἔνθα προΐσταται καὶ πρωτεύει ἡ ἐθνότης τῶν Ἑλλήνων. Ὁ νόμος τῆς συμφύρσεως, ὁ γενικὸς τῆς ἀναπλάσεως νόμος, πᾶσαν ἀδιακρίτως γωνίαν διερχόμενος τῆς Χριστιανωσύνης, δὲν ἐξαιρεῖ τὴν ἡμετέραν γῆν. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἁπανταχοῦ τῆς εὐαγγελισθείσης γῆς, τὰ μέλλοντά ποτε νὰ σχηματίσωσι τὸν Νεολληνισμὸν στοιχεῖα, καίτοι ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑνότητος ἀπὸ βαρβαρικῆς ἐπιμιξίας ὑπερμέτρου προφυλαττόμενα, οὔτε τὴν νεωτέραν διάλεκτον συνέταξαν εἰσέτι κανονικῶς,

οὔτε νεοπρεπὲς πολίτευμα συνέστησαν, οὔτε ὅρια γεωγραφικὰ διέγραψαν ἀνάλογα πρὸς τὰς μελλούσας αὐτῶν ἀνασκοπάς. Οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἀλλαχοῦ, τὸ παλαιὸν φύραμα ἀναςοιχειοῦται καὶ εἰς νεώτερον εἶδος διαμορφοῦται. Ἐνεργείᾳ τοῦ καθολικοῦ νόμου τῆς ἀνακαινίσεως, σφριγῶσιν ἐνθάδε καὶ οἱ μικτὴν ἔχοντες τὴν ἐθνικὴν ὀνομασίαν *Γραικορωμαῖοι*, καθὼς ὀργῶσι κατὰ Δύσιν οἱ ἰδίαν ἱστορίαν, ἰδίαν γλῶσσαν, ἴδιον πολίτευμα διασκευάζοντες, καὶ μὴ εἰσέτι μονομερῆ καὶ διεκεκριμένην ἔχοντες τὴν ἐθνικὴν προσηγορίαν *Γαλλοφράγκοι*, *Ἀγγλοσάξονες*, *Ἰταλολογγοβάρδοι*, *Ἱσπανοάραβες*. Καὶ ἀληθὲς μὲν, ὅτι ἡ ἔλλειψις μεγάλης τινὸς κατακτήσεως, ἔλλειψις ἐκτεινομένη μέχρι ΙΓ'. ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἡ ἐντεῦθεν πηγάζουσα ἀνεμιμιξία, βραδύνουσιν ὁπωσοῦν παρ' ἡμῖν τὸν ὀργασμὸν, μετριάζουσι τὴν ἐνέργειαν τῆς ποικιλίας, ἥτις ἀλλαχοῦ γίνεται πρόξενος ἀναπτύξεως πρωΐμου, ταχυτέρας συγκράσεως. Ἀλλὰ τὸ ἀσυγκοινώνητον τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος διασπᾶται μετά τινα χρόνον ὑπὸ Σταυροφόρων, ἐφεξῆς δὲ καὶ καταλύεται ὑπὸ Ὀθωμανῶν· ἐπὶ τέλους ὁ ἑλληνικὸς μεσαιὼν ἐλευθεροκοινωνεῖ τοῖς λοιποῖς χριστεπωνύμοις ἔθνεσι διὰ τοῦ ἑπταετοῦς ἀγῶνός του. Τότε τῆς σαθρᾶς στέγης καταπεσούσης, τὰ μὲν ἐνδότερα τοῦ κατηρειπωμένου οἰκοδομήματος ἀποκαλύπτουσι τὴν ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας παραλόγως ἐμφωλεύσασαν *Ῥωμαϊκὴν* ψευδωνυμίαν, ὁ δὲ Νεοελληνισμὸς λαμβάνει τὴν Εὐρωπαϊκὴν πολιτογράφησιν ..... Ἀλλὰ μὴ ὑπερπηδῶμεν τοὺς ὅρους τοῦ χρόνου. Τὰ ἐνεςῶτα κατεπείγουσι·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄.

Συνέχεια τῶν σχέσεων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ εὐπατρίδης Φώτιος, ἀπὸ τῆς λαϊκῆς καταστάσεως ἐξορμῶν, κατελάμβανεν ἐν τῇ κρισιμωτέρᾳ ἡμέρᾳ τοῦ γένους ἡμῶν τὸν θρόνον τοῦ ἐναρέτου μέν, ἀλλ' ἀνικάνου Ἰγνατίου, ἕτερός τις ἀνήρ, ἄγνωστος τὸ πρίν, καὶ χυδαῖος τὴν καταγωγήν, ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀνέδυε καταλαμβάνων τὸν θρόνον τῶν Αὐγούστων, καὶ ἁρπάζων τῆς πολιτείας τὸ πηδάλιον ἀπὸ χειρῶν τοῦ μειρακιευομένου Μιχαήλ. Εἶχεν ὁ βασιλεὺς οὗτος ἵππον γενναῖον καὶ ἀδάμαστον, ὃν οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἱππεύσῃ. Σρατηγός τις Θεοφιλίτζης εἰσάγει παρὰ τῷ Μιχαὴλ ἱπποκόμον τινὰ ἀνδρεῖον, τοὔνομα Βασίλειον. Οὗτος, τῇ μὲν μιᾷ χειρὶ κρατήσας τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου, τῇ δὲ ἑτέρᾳ δραξάμενος τοῦ ὠτός, μεταβάλλει τὸ κτῆνος εἰς ἥμερον πρόβατον. Ὁ βασιλεύς, θαυμάσας τὴν ἀξίαν, εἰσάγει παραχρῆμα τὸν νέον πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ, λέγων «δεῦρο, μῆτερ, ἄνθρωπον, ὃν ἐπελαβόμην νῦν!» Ἡ δὲ ἀπεκρίνατο «Οὗτός ἐστι, τέκνον μου, ὁ μέλλων τὴν γενεὰν ἡμῶν ἀφανίσαι» (209). Ὁ Βασίλειος διορίζεται Πρωτοστράτωρ, μετ' ὀλίγον δὲ Παρακοιμώμενος, ἐφεξῆς δὲ παρὰ τοῦ Μιχαὴλ υἱοθετούμενος, στέφεται καὶ συμβασιλεύς, «ὡς πιστὸς φύλαξ τῆς βασιλείας, καὶ τοῦ βασιλικοῦ προσώπου.» Ἀλλὰ μετά τινας μῆνας ὑποπτευθεὶς ὁ Μιχαήλ, εἰς τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἀναγορεύει καί τινα Βασιλισκιανόν, ἐχθρὸν τοῦ Βασιλείου. Ὁ καιρὸς λοιπὸν ἐπεῖ-

γεν, ἡ ζωὴ τοῦ Βασιλείου ἐξετίθετο εἰς κίνδυνον. Μεθύσαντες ἔν τινι δείπνῳ καὶ χειροκρατούμενον εἰς τὸν κοιτῶνα ἀγαγόντες τὸν οἰνομανῆ βασιλέα, δολοφονοῦσιν αὐτόν. Ὁ πρώην ἱπποκόμος δράττεται τῆς μοναρχίας ἐν ἔτει 867, ὡς ἐδράξατο πρότερον τῶν χαλινῶν τοῦ δυσεξημερώτου ἵππου.

Ἡ ἐποχή, τὴν ὁποίαν σημειοῦσιν ἐσωτερικῶς μὲν ἡ παῦσις τῆς Εἰκονομαχίας, καὶ ἡ ἀνάβασις τοῦ μεγαλεπηβόλου Βασιλείου, ἐξωτερικῶς δὲ τὸ περὶ Ἐκπορεύσεως κινηθὲν ζήτημα, ὁμοιάζει ὁπωσοῦν τῇ νεωτέρᾳ ἐκείνῃ, ἥτις παρέπεται τῇ Γαλλικῇ ἐπαναστάσει. Οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἡ Γαλλία τοσοῦτον συμπαγὴς καὶ κραταιά, τοσοῦτον Γαλλική, ὅσον ὅτε κατὰ συνέπειαν τῶν νεωτερισμῶν της ὑπ' ἐχθρῶν περικυκλωθεῖσα, ἠναγκάσθη ν' ἀγωνισθῇ κατὰ πάντων αὐτῶν. Καθὼς δ' ἐνταῦθα μετὰ τὴν ἐπανάστασιν συνεφιλιώθησαν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινῆς πατρίδος τ' ἀλληλομαχήσαντα κόμματα, οὕτω καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ληξάντων τῶν Εἰκονομαχικῶν ἀγώνων, καὶ κακῶς πρὸς τοὺς Γραικοὺς διακειμένων Ἀσίας τε καὶ Δύσεως, αἱ τρεῖς ἀλληλομαχήσασαι ἀρχαί, μοναρχία, ὀρθοδοξία, καὶ σύλλογος πεπαιδευμένων, συνάπτουσιν ὁμοθυμαδὸν συμμαχίαν ἀδιάρρηκτον.

Ἔξοχον οὖν τῆς καινῆς περιόδου γνώρισμα εἶναι ἡ σύμπνοια τῶν τριῶν τούτων τοῦ βυζαντινοῦ συστήματος στοιχείων. Διὰ τῆς συμπνοίας ταύτης περαιοῦται τὸ Σχίσμα. Ἄμεσον δὲ τοῦ σχίσματος ἀποτέλεσμα εἶναι ὁ προφανὴς τῆς Νεοελληνικῆς ἰδιοπροσωπίας σχηματισμός.

Ὁ δαίμων τοῦ Νεοπλατωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις διὰ πολυειδῶν αἱρέσεων τὸ δόγμα τῆς Νικαίας ἐπὶ τοσαύτας

ἑκατονταετηρίδας καταπολεμήσας, τὴν πολιτείαν ὅλην εἰς ἀστασίαν ἐτήρησεν, οὗτος ἀπηύδησεν ἤδη, ἢ μᾶλλον ἐξέπνευσεν ἐν μέσῳ τῶν Εἰκονομαχικῶν ἀγώνων. Ἐκλείψαντος δὲ τοῦ σκανδάλου τούτου, ὁ λαϊκὸς λόγιος, ὁ εὐγενὴς πεπαιδευμένος, ὁ γραμματικὸς ἄρχων καὶ διπλωμάτης ἐμπράκτως ἐγνώρισαν, ὅτι κοινὰ συμφέροντα πολιτείας τὴν τάξιν αὐτῶν συνέδεον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὴν παγίωσιν τῆς ὀρθοδοξίας· πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὴν ἥτις ἤδη συνησθάνετο τὴν χρείαν ἀνδρῶν πεπαιδευμένων, καὶ περὶ τὸ γράφειν ἱκανῶν, ἀφ' ὅτου ὁ διωγμὸς παρέλυσε τὴν ἱερομάθειαν, καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἑλληνισμόν. Τὴν συνοχὴν τῶν δύο τάξεων ἤδη ἐσημειώσαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις, παρατηρήσαντες τὴν εἴσοδον τῶν λογίων λαϊκῶν εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἔχομεν νῦν ἀνάγκην νὰ παρατηρήσωμεν καί τινα κρείττονα τῆς λογίας τάξεως προαγωγήν. Πρὶν ἢ ἐκθέσωμεν τὴν ἀναπτέρωσιν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ἥτις τιμᾷ τὴν παροῦσαν ἐποχήν, δέον νὰ δείξωμεν ἓν πρόβημα σημαντικὸν τῆς τάξεως αὐτῆς, ἣν ἀπ' ἀρχῆς ἐθεωρήσασαμεν ὡς ἐξαιρέτως ἐκπροσωποῦσαν ἐν τῇ βυζαντινῇ διαίτῃ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν.

Αἰνιττόμεθα τὴν ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ συμβαίνουσαν εἰσβολὴν τῶν ἑλληνιστῶν καὶ πεπαιδευμένων τῆς ἐπικρατείας εἰς τὴν δευτερεύουσαν πολιτικὴν ἀρχήν, εἰς τὴν Σύγκλητον Βουλήν.

Τὸ λείψανον τοῦτο τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως, ὅπερ ἕως ὀλίγου δείγματα ζωῆς πολιτικῆς δὲν ἔδοσεν, ἢ μόνον εἴς τινας περιπτώσεις κρισίμους, κατὰ δὲ τὸ σύνηθες ὑπῆρξεν ἁπλοῦν ὄργανον αὐτοκρατορίας, δὲν ἠδύνατο εἰς

περίοδον ἐθνικῆς ἀναστοιχειώσεως ν' ἀποφύγῃ τὴν σφραγῖδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐνῷ λοιπὸν βλέπομεν εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Βασιλείου καταργουμένην τὴν Ὑπατείαν, ὡς ἀποβᾶσαν πάντως περιττήν, καὶ διὰ τοιαύτης πράξεως διακοπτομένην τῆς Ῥωμαϊκῆς παραδόσεως τὴν ἀκεραιότητα, βλέπομεν ὡσαύτως τὴν Σύγκλητον ἐγειρομένην ἐκ τῆς προτέρας ταπεινότητος, σχηματιζομένην ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ λογάδων ἑλληνιστῶν, καὶ περὶ τὰ πολιτικὰ ἐξησκημένων, λαμβάνουσαν καὶ χρωματισμὸν ἐγχώριον καὶ κυβερνητικὴν ἐμβρίθειαν, κατέχουσαν, ἑνὶ λόγῳ, θέσιν ἀληθῶς περίβλεπτον εἰς τὰ τῆς ἐπικρατείας. Ὁ μεσαιὼν εὑρίσκει τὴν ἰσοῤῥοπίαν του, προάγων τὸν Ἀττικισμὸν εἰς τ' ἀνώτατον ἀξίωμα τῆς πολιτείας, ὡς ἤδη προὐβίβασεν αὐτὸν καὶ εἰς τὰς κορυφὰς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Σύγκλητος ἀπὸ τοῦ νῦν, τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Μοναρχίᾳ συμπολιτευομένη, ἐκτυποῖ τὴν σχεδιογραφίαν Νεοελληνικῆς τινος ἐθνοσυνελεύσεως. Τόσῳ δὲ μᾶλλον τὸ πολιτικὸν τοῦτο σῶμα ἐξελληνίζεται, ὅσῳ τὸ Ῥωμαϊκὸν δρᾶμα βαίνει πρὸς τὴν καταστροφήν. Ὁ Λάσκαρις, ὁ Λαόνικος, ὁ Φραντζῆς, οἱ λαϊκοὶ φυγάδες τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ῥώμης, εἶναι τὰ ὕστερα μέλη τῆς ἐπὶ Μωάμεθ διαλυομένης Συγκλήτου.

Ἡ ἐσωτερικὴ τῆς πολιτείας κατάστασις, αἱ σχέσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν Πάπαν καὶ τὴν Δυτικὴν αὐτοκρατορίαν ἀνοίγουσιν ἐν τούτοις μέγα στάδιον εἰς τὴν σύμφυτον ἐνέργειαν τῆς νεοσυστάτου βυζαντινῆς τριαρχίας.

Τὴν ἀκμὴν τοῦ κινδύνου ἐπισταθμήσας ὁ Βασίλειος καὶ παράτροπον εὑρὼν οὐ μόνην τὴν μοναρχίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτήν, τὸ μὲν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀκα-

ταστασίαν, τὸ δὲ διὰ τὰς ἀπηνεῖς καταδιώξεις τῶν Σαρακηνῶν, ἔσπευσε νὰ συνάψῃ μετὰ τοῦ Λουδοβίκου Β'. Γαλλίας συμμαχίαν, οὐκέτι τυπικὴν, ἀλλὰ σωτηριώδη, καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ χριστιανικοῦ πολιτεύματος ἀ- ἀπαραίτητον. Η συμμαχία αὕτη παριστάνει ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ τὴν πρώτην τῶν κατ' Αράβων Σταυροφοριῶν

Αἱ δύο Αὐτοκρατορίαι, Γαλλία, καὶ Γραικία, διότι σαφηνείας χάριν οὕτω δυνάμεθα εἰς τὸ ἑξῆς τὴν Βυζαντινὴν πολιτείαν νὰ ὀνομάσωμεν, ἦσαν τότε αἱ δύο κραταιότεραι τῆς Εὐρώπης ἐπικράτειαι, ἡ μὲν Ἀνατολικὴ ὑπερέχουσα κατὰ θάλασσαν, ἡ δὲ Δυτικὴ κατὰ ξηράν. Η περὶ ἧς ὁ λόγος πολεμικὴ συμμαχία συνεπλήρου τὴν ἑκατέρωθεν ἔλλειψιν, διότι τοῦ μὲν Βασιλείου τὰ στρατεύματα εἶχον ἐξέλθει εἰς Ἀσίαν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Ἀγαρηνῶν, ἡ δὲ Γαλλία, ἐξ ἄλλου μέρους, ἔχρηζε στόλου πολυαρίθμου ὅπως ἀποκλείσῃ τὰς ὑπὸ τούτων ἤδη κατεχομένας παραθαλασσίους πόλεις τῆς Ἀπουλίας, καὶ οὕτως ἐπιταχύνῃ τῆς ἐνδοτέρας χώρας τὴν ἅλωσιν. Ἀλλήλους οὖν ἐπικουρήσαντες ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Λουδοβίκος Β'. καὶ στρατηγήσαντος τοῦ Γάλλου βασιλέως, ὅστις εἰς Καλαυρίαν ἡρωϊκῶς κατ' ἀλήθειαν ἠγωνίσατο, ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἔτη κατὰ ξηρὰν καὶ θάλατταν ἐπολέμησαν τοὺς Σαρακηνοὺς, ἕωσοῦ, τοῦ Ἀμηρᾶ τούτων παραδοθέντος εἰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν, ἡ Ἀπουλία ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Γραικικὸν κράτος. Ἐν τοσούτῳ, οἱ κοινοὶ κίνδυνοι, καὶ οἱ ἀμοιβαῖοι ἀγῶνες κατηύνασαν ὁπωσοῦν τὴν ἀμοιβαίαν ἀντιπάθειαν, συνεφιλίωσαν τοὐλάχιστον τοὺς δύο αὐτοκράτορας. Γραικοὶ καὶ Φράγκοι, συναγωνισθέντες, ἐγνωρίσθησαν ἐκ τοῦ σύνεγγυς.

Ἡ συμμαχία καὶ ἐπιμαχία, ὅμως, ὀλίγον διήρκεσε μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Βάριος. Διχόνοιαι νέαι ἔμελλον νὰ ἐκραγῶσιν οὐ πολὺν χρόνον ἔπειτα ἀναμέσον τῶν δύο ἀντιζήλων μερῶν.

Οἱ χρονογράφοι τῇ εἰλικρινεῖ ἢ προσπεποιημένῃ εὐσεβείᾳ τῶν κατὰ καιροὺς βασιλέων χαριζόμενοι, συνήθως κατ' οὐδὲν ψηφοῦσι τὴν προδοσίαν καὶ δολοφονίαν δι' ὧν ὁ ὀρθόδοξος σφετεριστὴς τὴν ἐξουσίαν περιίσταται. Ὁ ὑπερφυὴς οὗτος ζῆλος τῆς ὀρθοδοξίας ἐξέλιπε σήμερον, ὥστε τοὺς βασιλεῖς δυνάμεθα νὰ δικάσωμεν ἡμεῖς καὶ ὡς ὀρθοδόξους ἅμα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, καὶ ὡς ἐν γένει χριστιανούς. Ἐὰν, ὅμως, ἐντόνως καταχρίνωμεν τὴν ἀχαριστίαν καὶ πατροκτονίαν τοῦ Βασιλείου, πρέπον, ἄλλως τε, νὰ ὁμολογήσωμεν καὶ τὰ μεγάλα του προτερήματα, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὴν παράνομον τοῦ Φωτίου ἐπεισαγωγὴν σημειοῦντες θαυμάζομεν τὴν ἱεραρχικὴν πολιτείαν του.

Ὁ Βασίλειος,

«Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής,» διέπρεψεν ἀναμφιβόλως ἐπὶ πολιτικῇ μεγαλοφυΐᾳ, καὶ φιλελληνισμῷ, γνήσιος Ἕλλην τὸ γένος ὤν, νουνεχέστατος δὲ τὴν φύσιν καὶ πολύπειρος ἐξ ἐπιτηδεύματος. Τ' ἀνδραγαθήματά του, ἡ παρ' αὐτοῦ ἐνεργηθεῖσα τῆς πολιτείας οἰκονομικὴ ἀναμόρφωσις· ἡ κατὰ διαταγήν του τακτοποιηθεῖσα, ἑλληνιστὶ δὲ συνταχθεῖσα ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἀστυκὴ νομοθεσία· ἡ ἐπὶ τῆς βασιλείας του τελεσθεῖσα καθίδρυσις ἀγαθοεργῶν καταστημάτων παντοίου εἴδους· ἡ περίθαλψις ἣν προσήνεγκε τῇ ἑλληνικῇ παιδείᾳ, ὁ καλλωπισμὸς τῆς βασιλευούσης, πρὸ πάντων δὲ ἡ στερέωσις τοῦ σαλευθέντος θρόνου, καὶ ἡ τοῦ κοινοῦ πνεύματος ἀνόρθωσις, ταῦτα τὸν ἄνδρα δικαίως κατατάσ-

σουσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος εὐεργετῶν, καὶ παρ' ὀλίγον ἰσοβάθμιον αὐτὸν ποιοῦσι τοῦ προακμάσαντος μεγάλου Καρόλου.

Ἀρκεῖ νὰ ῥίψῃ τις τὸ βλέμμα ἐπὶ τῶν *Παραινετικῶν Κεφαλαίων* πρὸς τὸν υἱόν του, ἵνα γνωρίσῃ ἐν τῷ ἅμα τὸν βασιλέα τῆς καινῆς πολιτείας τοῦ μεσαιῶνός μας, τὸν ἄνδρα τῆς ἀναγεννήσεως, τὸν ἐφάμιλλον τῶν ἑλληνιστῶν συγχρόνων. Ἡ διαθήκη του αὕτη τιμᾷ τὸν αἰῶνά του, καὶ δύναται εἰσέτι νὰ διδάξῃ πολλοὺς τῶν σήμερον ἡγεμόνων, ὧν τινὲς ὅταν σχολάζωσιν ἄλλα παραινετικὰ κεφάλαια, πλὴν τῶν τοῦ Πρίγκιπος τοῦ Μακιαβέλλου, δὲν ἀναγινώσκουσιν ἀσμένως. Διάτρεξον τὰς σελίδας αὐτάς· δράττεις ἐπ' αὐτοφώρῳ τὰ γνωρίσματα τῆς μεταβάσεως· ἐμβατεύεις εἰς τὰς ἀνασκοπὰς τῆς ἐποχῆς· προαισθάνεσαι οὐκ οἶδα τίνα νεοελληνικὴν ἀναβίωσιν. Καθήκοντα βασιλέως, καθήκοντα ὀρθοδόξου χριστιανοῦ, καθήκοντα Ἕλληνος, ἰδοὺ αἱ τρεῖς ἀφετηρίαι τῆς πρὸς τὸν ἐπίδοξον διάδοχον νουθεσίας του. Ἄρχεται τὸ βιβλίον ἀπὸ τῆς παιδεύσεως, καὶ τῆς ἑλληνικῆς διδασκαλίας « Αὕτη γάρ, λέγει, καὶ βασιλείαν κοσμεῖ, καὶ τοὺς βασιλεύοντας ἀειμνήστους ἀποτελεῖ. Ὥσπερ γὰρ ἡλίου ἐπὶ γῆς μὴ παρόντος, σκοτεινὰ τὰ πάντα καὶ ἀδιάκριτα, οὕτω καὶ παιδεύσεως ἐν ψυχῇ μὴ παρούσης, πεφυρμένα τὰ πάντα καὶ ἀδιόρθωτα. Δράξαι οὖν παιδείας τῆς ἐναρέτου· μόνη γὰρ ἀρετὴ τῶν κτημάτων ἁπάντων ἀθάνατος. . . Ἀγαθοὺς παῖδας ἐκτρέφων ὁ βασιλεύς, ἅπασαν τὴν βασιλείαν εὐεργετεῖ· οὕτως ὁ πονηροὺς καὶ ἀπαιδεύτους ἐῶν, ἅπασαν τὴν πολιτείαν ἀδικεῖ. Πείθου οὖν, τέκνον, τοῖς πατρικοῖς μου λόγοις, ἵνα καὶ σεαυτὸν ὠφελήσῃς, καὶ τὴν

βασιλείαν εὐοδώσῃς, καὶ ἐμοὶ χάριν τῆς παιδείας τὴν ἀγαθὴν μνήμην χαρίσῃ.» Μεταβαίνει ἀκολούθως πρὸς τὴν εἰς Θεὸν πίστιν καὶ τὴν τιμὴν εἰς τὴν ἐγχώριον Ἐκκλησίαν. Ἀξιομνημόνευτος ἡ περὶ ἱερατείου παραγγελία του. « Σῶον ἔχε τὸ φρόνημα, λέγει, πρὸς τὰ ὀρθόδοξα δόγματα, καὶ τίμα περισσῶς τὴν μητέρα σου τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι σὲ ἐτιθηνήσατο, καὶ σὺν ἐμοὶ διὰ Χριστοῦ ἐν Θεῷ τῇ κεφαλῇ σου τὸ στέφος ἐπέθηκεν. Εἰ γὰρ τοὺς σαρκικοὺς γονεῖς ὀφείλεις αἰδεῖσθαι καὶ τιμᾷν, πολλῷ πλέον τοὺς ἐν Πνεύματι Θεοῦ σε γεγεννηκότας ὑπερτιμᾷν. *Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ πρόσκαιρον τὴν ζωὴν τοῖς τέκνοις χαρίζονται· οὗτοι δὲ τὴν αἰώνιον ζωὴν διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως προξενοῦσιν.*» Λαμπρὸν ἐπὶ τέλους τὸ περὶ βασιλείας κεφάλαιον. « Πολλοὶ βασιλεῖς τὰ βασίλεια ταῦτα παρῴκησαν, ἀλλ' ὀλίγοι τὴν ἐπουράνιον βασιλείαν κατῴκησαν. Σπούδαζε οὖν, τέκνον ἠγαπημένον, μὴ μόνον ταύτην τὴν βασιλείαν κατορθῶσαι διὰ τῆς τῶν τρόπων καλοκαγαθίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπουράνιον κληρονομῆσαι διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν ἀγαθουργίας. Σήμερον γὰρ εἰσὶ τὰ βασίλεια σά, καὶ αὔριον ἔσονται οὐ σά, μετὰ δὲ τὴν αὔριον ἑτέρου, καὶ τὴν μετ' ἐκείνην, τοῦ μετ' ἐκεῖνον, ὥστε οὐκ εἰσὶν οὐδέποτε οὐδενός. Εἰ γὰρ καὶ πολλοὺς ἀμείβουσι τοὺς δεσπότας, οὐδένα ἄρα τὸν γνήσιον ἔχουσι δεσπότην. Ἐπεὶ οὖν μεταβῆναι χρὴ τῆς ἐντεῦθεν ἐξουσίας, σπεύσωμεν ἀμείψασθαι δι' ἀρετῆς τὴν ἐκεῖθεν βασιλείαν, ἥτις μόνη τὸ ἀθάνατον κέκτηται καὶ ἀδιάδοχον· τὰ δὲ ἄλλα πάντα ῥεῖ καὶ παρέρχεται.» Φιλοσοφίαν πολιτικὴν τοιαύτης φύσεως βέβαια δὲν εἶχεν ὁ πρεσβύτερος ἑλληνισμός.

Καὶ ὅμως, ὡς πάντες ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἐκ τοῦ μηδενὸς ὑψωθέντες εἰς τὴν ὕπατον ἐξουσίαν, ὡς πάντες οἱ περικλεεῖς ἐπείσακτοι, ὁ Βασίλειος ἦτο φίλαυτος ὑπεράγαν περὶ τὸ κλέος καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ κτηθέντος στέφους του, ἢ μᾶλλον, ὁρμηδὸν ἐνεδύετο τὸ αἴσθημα τῆς τῶν ὑπηκόων του φιλοπρωτίας. Ἐνίσχυσαν δὲ τὸ πάθος του αὐτὸ καὶ τὰ καθ' Ἑσπέραν τότε διατρέχοντα. Ἡ γὰρ ὑπόληψις καὶ τὸ κράτος τῶν Γάλλων παρήκμαζον ἐν Ἰταλίᾳ ὀφθαλμοφανῶς. Αἱ ἐπάλληλοι τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας διαιρέσεις καὶ οἰκογενειακαὶ διχόνοιαι κατεκερμάτισαν ἤδη τὸ κληροδότημα τοῦ Καρόλου· ὥστε, ὁ μὲν Πάπας, ἀσθενῶς ὑπὸ τῶν Φράγκων βοηθούμενος, παρὰ μικρὸν καθῄρει τοὺς Καρολίδας τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀξίας, βάλλων εἰς ἀχρηστίαν τὴν συνήθη χρίσιν καὶ στεφηφορίαν των. Οἱ δὲ Ἰταλικοὶ λαοί, ὑπὸ τῶν Φράγκων Κομήτων μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον φορολογούμενοι, ἐπεπόθουν τὴν προτέραν κατάστασιν, καὶ κατὰ τῆς ξενοκρατίας ἠγανάκτουν. Ταῦτα δὲ συνέβαινον πότε; Ἐνῷ ἡ Κωνσταντινούπολις ἀνέθαλλεν ἐπὶ Βασιλείου, ἐνῷ ἡ πολιτεία μετερρυθμίζετο, καὶ ἡ μὲν ἐγχώριος Ἐκκλησία τοὺς ἐν Δαλματίᾳ Σλάβους, τοὺς Βουλγάρους καὶ ἄλλους ἔτι λαοὺς χριστιανίζουσα ἐπλατύνετο καὶ ἀνελάμβανε τὴν ἰσχύν, ὁ δὲ στρατὸς ἐπανέκτα τάξιν καὶ θάῤῥος. Τοιαύτη πραγμάτων ἀντιπαράθεσις ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν ἀνατολικῶν περὶ ἐπανορθώσεως τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρεσβείου, ἡ δὲ φιλονεικία περὶ τοῦ ἂν ὤφειλεν ἡ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία νὰ ὑποταχθῇ τῇ Λατινικῇ ἢ τῇ Γραικικῇ δικαιοδοσίᾳ, καὶ ἂν ἔπρεπεν ἐνταῦθα νὰ καθιερωθῇ ἡ λειτουργία ἡ ἑλληνι-

κὴ, ἢ ἡ λατινικὴ, ἐπισυντείνει εἰς τὴν ἔξαψιν τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας (211).

Ἐν ἔτει 871, συμπληρουμένης δηλαδὴ τῆς ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ τῆς εἰς Ῥώμην πρώτης εἰσόδου τοῦ Καρόλου, ὁ Λουδοβῖκος Β'. ἀνήγγειλεν ἐπιστολιμαίως πρὸς τὸν Βασίλειον τὴν ἅλωσιν τῆς Βάριος, καὶ τὰς προόδους τῆς κοινῆς ἐκστρατείας. Τὸ γράμμα δὲν ἐσώθη· ἄρα ἀγνοοῦμεν ἂν ἀληθῶς ὁ Ἀναστάσιος Βιβλιοθηκάριος ἀπεστάλη τότε παρὰ Λουδοβίκου πρὸς Βασίλειον, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ προτεῖναι γάμον μεταξὺ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λουδοβίκου αὐτοῦ, καὶ Κωνσταντίνου, τοῦ βυζαντινοῦ βασιλόπαιδος, γάμον, ἄλλως τε ἀποτυχόντα (212), ὡς ἀγνοοῦμεν ἔτι τὰς ὑπὸ τῆς Φραγκικῆς αὐλῆς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐνεργηθείσας διατυπώσεις καὶ τιτλοφορίας. Δέον ὅμως ἐκ τῶν ἑπομένων νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι πλὴν τῶν διενέξεων, αἵτινες ἀνέκυψαν μεταξὺ συμμάχων, σχετικῶς πρὸς τὴν ψιλὴν κυριαρχίαν τῆς Καπύης καὶ τῆς Βενεβενδοῦ, ὁ *Ῥὴξ Φραγκίας* καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἐσκανδάλισε τὸν *πνευματικὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν*, ὡς εἴωθεν ἐπιγράφειν τὸν Βασίλειον, ἐπειδὴ, ἐν τῷ διαγγεῖλαι τὴν χαροποιὰν εἴδησιν τῆς νίκης, ἐσεμνύνατο ἐπὶ τῇ ὀνομασίᾳ τοῦ *Αὐτοκράτορος Ῥωμαίων*.

Καινοφανὴς, ὡς εἴδομεν, ἡ ἀξίωσις αὕτη δὲν ἦτον ἐκ μέρους τῶν κεχρισμένων Καρολιδῶν, οἵτινες οὕτως ἀπὸ Καρόλου ἑαυτοὺς ἐπέγραψαν ἀντεπιστείλαντες ἢ πρεσβευθέντες πρὸς τοὺς προκατόχους τοῦ Βασιλείου. Ἀλλὰ παρῆλθον οἱ χρόνοι τῆς εἰκονομαχίας, καὶ τῆς Παπικῆς τερατείας. Οἱ Γραικοὶ, τὰς ῥοπὰς τῆς Ῥώμης πρὸς τὴν κοσμοκυβέρνησιν ἐπιγνόντες, τὴν γνώμην μετέβαλον. Ἡ

Ῥώμη αὐτὴ κατελαμβάνετο καὶ ἐλαφυραγωγεῖτο ὑπὸ Λαμβέρτου, τυράννου τοῦ Σπολέτου, ἡ δ᾽ ἐπίλοιπος Ἰταλία διῆγεν ἐν ἀναρχίᾳ, ἐνῷ ὁ Ῥαβέννης ἀρχιεπίσκοπος, τῆς Παπικῆς ἐξουσίας ἀποστατήσας, ἐπανέκαμπτεν ὑπὸ τὴν βυζαντινὴν ὑπακοήν. Ποῦ δὲ τὸ κράτος τῆς Φραγκικῆς βασιλείας; Ὁ ἀπόγονος τοῦ Καρόλου δὲν ἔλαβε κλῆρον, εἰμὴ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Προβέντζαν, ἐφ᾽ ὧν οὐ πάνυ στερεῶς βασιλεύων, παραλόγως ἐπέμενεν εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς αξιώσεις του. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ νικητὴς τῶν Ἀράβων Βασίλειος, « ὁ ἀεὶ τοῖς κοινοῖς ἐνασχολούμενος πράγμασι, καὶ πρὸς τὴν κοσμικὴν ἐπιμέλειαν διηνεκῶς τὴν διάνοιαν τεταμένην ἔχων » (213), ἠδύνατο, ἀφ᾽ ἧς ἐπέστη περιωπῆς, ἀρτίως ν᾽ ἀναλογισθῇ τὴν διαφορὰν τῶν περιστάσεων. Κακῇ τύχῃ ἀπώλετο καὶ τοῦ Βασιλείου ἡ ἀπάντησις, ὡς ἐφθάρη καὶ τοῦ Λουδοβίκου τὸ γράμμα, ὥστε περιπίπτομεν εἰς ἁπλᾶς εἰκασίας ἐπὶ τῆς προκειμένης ἔριδος. Ἐκ τῆς σωθείσης, ὅμως, ἀνταπαντήσεως τοῦ *Ῥηγὸς Γαλλίας* ἐξάγομεν, ὅτι ἐμφαντικαὶ ὑπῆρξαν τοῦ Βασιλείου αἱ μομφαὶ περὶ τῆς ἰδιοποιήσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς προσαγορεύσεως, ἣν ἐπεχείρουν οἱ Φράγκοι, λόγῳ ὅτι ἀξία καὶ τιμὴ τοιαύτη ἔπρεπε μόνον εἰς τοὺς λαβόντας τὴν πορφύραν καὶ τὴν ἱέρωσιν παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐχὶ παρ᾽ ἀνθρώπων. Προέτρεπε δὲ, ὡς φαίνεται, ὁ αὐτοκράτωρ τὸν Ἄρχοντα Φραγκίας, οὕτω γὰρ αὐτὸν προσφωνεῖ, νὰ παύσῃ τοῦ λοιποῦ καταχρώμενος τῶν ἱερῶν προνομίων, καὶ νὰ περιστείλῃ τοὺς τίτλους αὐτοῦ εἰς τὰ ἀνέκαθεν τεταγμένα.

Ἐθεράπευεν ὁ Βασίλειος ἁπλοῦν αἴσθημα κενοδοξίας προσωπικῆς, τὴν Ῥωμαϊκὴν τῆς πανηγεμονίας παράδο-

σιν αὖθις ὑπὲρ ἑαυτοῦ διεκδικῶν; Ἀνάγων αὖθις εἰς φῶς τὰς παλαιὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ προνομίας ὡρμᾶτο μόνον ὑπὸ κουφότητος, a Græca levitate, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ λατινόφρονος Ἀναστασίου (214) περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεδριασάντων Πατέρων, ἢ μᾶλλον ἐγίνετο τῆς κοινῆς γνώμης, ἔστω δὲ καὶ τῆς κοινῆς φιλοδοξίας διερμηνεύς; Κλίνομεν ἀσμένως πρὸς τὸ δεύτερον τοῦτο στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ τοῦ Ἀναστασίου. Ὁ Ληγάτος οὗτος τοῦ Λουδοβίκου καὶ τοῦ Πάπα Ἀδριανοῦ αὐτήκοος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἠκροάσατο τοὺς Γραικοὺς, κληρικούς τε καὶ λαϊκοὺς, ἐν τῇ κατὰ τοῦ Φωτίου ψευδοσυνόδῳ, τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀξίαν ἀρνουμένους πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερέως Ῥώμης κεχρισμένον. Καὶ γὰρ ῥητῶς παρὰ τοῦ Πάπα προσκληθείσης τῆς Συνόδου, ἥτις συνηθροίσθη πρὸς καταδίκασιν τοῦ Φωτίου εἰς τὸ προσφωνῆσαι τοῦ Λουδοβίκον *Αὐτοκράτορα*, αὕτη προφασισθεῖσα, ὅτι περὶ ἱερῶν αἱ Σύνοδοι συγκαλοῦνται, καὶ οὐχὶ περὶ κοσμικῶν ἀντικειμένων, ἀπέφυγεν ὁμοφώνως τὴν προσφώνησιν (215).

Καθ' ἃ γινώσκομεν, οὐδεὶς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλευσάντων μετὰ τὴν καθίδρυσιν τῆς Νεολατινικῆς αὐτοκρατορίας ἐκίνησεν ἐπισήμως τὸ ζήτημα τοῦτο, ζήτημα ἀληθῶς δυσοικονόμητον, καὶ ὅμως πολλοῦ λόγου ἄξιον τὴν σήμερον καθεστηκὸς εἰς διευκρίνησιν τῶν ἐθνικῶν γνωρισμάτων, καὶ εἰς φιλοσοφωτέραν τοῦ μεγάλου σχίσματος δικαιολόγησιν. Ὠλιγώρησαν δὲ περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ, παριδόντες τὴν ἀνάγκην τοῦ ἰχνοσκοπῆσαι ὅσον οἷόν τε ἐπιμελέστερον τὴν πορείαν τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων,

αἵτινες ἀποπεραίνουσι τὸν χωρισμόν, καὶ διὰ τοῦ χωρισμοῦ συναποτελοῦσιν ἐντεῦθεν μὲν εἰς τὴν τῆς Νεοελληνικῆς ἰδιοπροσωπίας σχεδιογράφησιν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὴν σύστασιν τῶν Νεολατινικῶν καὶ ἑτέρων νεοφωτίστων ἐθνοτήτων. Τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βασιλείου ὁ Λουδοβῖκος ἀνταπαντᾷ θρασέως τε ἅμα καὶ ἁπαλῶς. Ποῦ μὲν δικαιολογεῖ τὸν κληρονομικόν του τίτλον διὰ ῥητῶν ἀρυομένων ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ποῦ δὲ, ἀντιφιλοτιμούμενος, μέμφεται τῶν Γραικῶν ἐπὶ κακοδοξίᾳ. Η οὕτως, ἢ ἄλλως, οὔτε κεραίαν ὑποχωρῶν ταῖς ἀξιώσεσι τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του, διαψεύδει τὴν μαρτυρίαν Γάλλων τινῶν ἱστορικῶν, εἰπόντων, ὅτι οὐδέποτε ἐπέγραψεν ἑαυτὸν *Ῥωμαίων αὐτοκράτορα* (216). Μάλιστα εἰς ταύτην του τὴν ἐπιστολὴν τίθησι καί τινα λεκτικὴν διάκρισιν ἐπαισθητὴν μεταξὺ τῆς ἰδίας αὐτοῦ προσηγορίας καὶ τῆς τοῦ Βασιλείου, διότι ἑαυτὸν μὲν ὀνομάζει ἁπλῶς, καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, *Αὐτοκράτορα Ῥωμαίων*, τὸν δὲ ἀντίζηλον ἀποκαλεῖ *ὡσαύτως Νέας Ῥώμης αὐτοκράτορα* (217). Ἰδοὺ αἱ λέξεις του.

« *Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀϊδίου Θεοῦ, Λουδοβῖκος, Θείῳ ἐλέει, Αὐτοκράτωρ Αὔγουστος Ῥωμαίων.*

Τῷ προσφιλεστάτῳ καὶ πνευματικῷ ἡμῶν ἀδελφῷ Βασιλείῳ, τῷ ἐνδοξοτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ ὡσαύτως Νέας Ῥώμης Αὐτοκράτορι » (218).

Μετά τινας εἰσαγωγικὰς προσφθέγξεις, ὁ Λουδοβῖκος ἐπιλαμβάνεται τοῦ περὶ ἰσοβαθμίας θέματος. « Οὐδαμοῦ, λέγει, τῆς ἱερᾶς ἢ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τίθενται ὅροι, ἢ τύποι, ἢ δόγματα, ἵνα μηδεὶς ὀνομάζηται Βασιλεύς,

πλὴν τῶν κατὰ καιροὺς ἰθυνόντων ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς οἴακας τῆς ἐπικρατείας. Τοὐναντίον, ἐξ ἀφθόνων, ἀλλὰ παραβλεπομένων, τῆς Ἁγίας Γραφῆς παραδειγμάτων ἐξάγεται, ὅτι πλεῖστοι παρέλαβον ἐν τῷ κόσμῳ τὴν βασιλικὴν ὀνομασίαν, ἐξ ὧν οὐ μόνον οἱ κλητοὶ Θεοῦ, ὡς ὁ Μελχισεδὲχ καὶ ὁ Δαβὶδ, ἀλλὰ καί τινες ἐπείσακτοι, ὡς οἱ προϊστάμενοι τῶν Ἀσσυρίων, τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Μωαβιτῶν, καὶ ἄλλων ἐθνῶν, ὧν τὰ ὀνόματα διὰ τὸ πολυάριθμον παραλείπομεν. Ἐπειδὴ γοῦν πολλοὶ, κατὰ χρόνους καὶ τόπους διαφόρους, Βασιλεῖς ἐπεκλήθησαν, πολλοὶ δ' ἕτεροι εἰς τὸ ἑξῆς οὕτως ἐπικληθήσονται, μὴ φθόνει, ἀδελφὲ, τὸν τίτλον ἡμῶν, μηδὲ σφετερίζου τὴν ἀξίαν, ἣν κοινὴν ἔχεις οὐ μόνον μεθ' Ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ μετ' ἄλλων τινῶν ὑπερτάτων ἀρχόντων ».— Οὕτω πως τὴν ἱερὰν ἱστορίαν ὁ Λουδοβῖκος ἐπικαλούμενος εἰς ὑποστήριξιν τῆς ἀξίας του, μεταβαίνει εἰς πραγματικώτερα ἐπιχειρήματα. Ὁ αὐτοκρατορικὸς τίτλος κατ' αὐτὸν, δὲν ἦτο νεωτέρισμα ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, διότι καὶ ὁ δίσπαππός του Κάρολος ὁ μέγας ἀδιαφιλονεικήτως τοῖς πᾶσιν ἔφερεν αὐτόν. Ἰσχυρίζεται δὲ, ὅτι τὸ αὐτοκρατορικὸν πρεσβεῖον, ἔτι δὲ ἡ βασιλεία τῆς Ἰταλίας περιῆλθον αὐτῷ, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ ἀπογόνοις μεταδοθήσονται, *ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων*, διὰ τὸ χρίσμα, ὅπερ παρέσχεν ὁ Ῥώμης Ποντήφιξ. « Εἰ λοιπὸν ὡς λέγεις, συμπεραίνει, Ῥωμαίων Αὐτοκράτορες οὐκ ἐσμὲν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Φράγκων ἐσμὲν *Βασιλεῖς*. Διότι συγχρόνως παρελάβομεν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τό τε ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμα· ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αὐτῶν, παρ' οἷς πρῶτον ἡ ὑπερτάτη αὕτη ἀρχὴ ἐνιδρύθη, αὐτῶν, ὧν τὴν πόλιν καὶ τὸ γένος θεόθεν

ἐκλήθημεν κυβερνῆσαι καὶ διαλαμπρῦναι. . . . Καὶ καθὼς οἱ Χριστιανοί, διὰ τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν, οὐχὶ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ἐτάχθησαν υἱοὶ Ἀβραὰμ (219), οὕτω καὶ Ἡμεῖς, ἕνεκα τῆς ὀρθοδοξίας Ἡμῶν θεόθεν ἐλάβομεν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ σκάφους τὴν κυβέρνησιν, ἐνῷ οἱ Γραικοί, διὰ τὴν πλάνην αὐτῶν, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στέμματος ἐστερήθησαν ».

Τὸ σπουδαιότερον τῆς ἐπιστολῆς χωρίον, περὶ τὰ τέλη. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Δυτικοῦ μεσαιῶνος καὶ εἰς ἐπίσημον ἔγγραφον ἱστορικόν, ὁ δυσέγγονος τοῦ μεγάλου Καρόλου, πρῶτος ἁπάντων, διαγορεύει καὶ προκηρύττει τὴν τοῦ ἀρχαίου Ῥωμαϊκοῦ στοιχείου συγχώνευσιν εἰς τὸ γένος τῶν Γραικῶν· πρῶτος οὗτος τῶν ἀλλοεθνῶν ἅμα καὶ ὁμογενῶν ῥητῶς διαγνωρίζει τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνότητος τὰς πηγάς. « *Ἀλλὰ πλὴν τούτων*, λέγει, *καταλιπόντες οἱ Ῥωμαῖοι πάλαι ποτὲ τὴν μητρόπολιν, τὴν φυσικὴν τῆς ἐπικρατείας ἕδραν, καὶ εἰς ἑτέραν πόλιν ἀπόκεντρον μεταναστεύσαντες, οὐ δὲν ἀπώλεσαν, προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸν Ῥωμαϊκὸν* ΕΘΝΙΣΜΟΝ, *ὀλίγον δὲ κατ᾽ ὀλίγον καὶ τὴν* ΠΑΤΡΙΟΝ ΓΛΩΣΣΑΝ;» — Ὁ Λουδοβῖκος, καὶ οἱ γραμματεῖς του, αἰνιττόμενοι τὴν τότε διαπραττομένην τοῦ πατρίου φρονήματος ἀνόρθωσιν, καὶ τὴν ὑπερτέρησιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, διακριβοῦσιν εὐστόχως τὰ δύο διεγερτικώτερα στοιχεῖα τῆς ἡμετέρας ἐν Χριστῷ παλιγγενεσίας!

Καὶ ἐπειδὴ λόγος περὶ γλώσσης συνέπεσε, πάρεργον δὲν εἶναι νὰ ἐπιφέρωμεν ἐμπαρόδως πρόχειρόν τινα παρατήρησιν. Καθ᾽ ἣν διεξερχόμεθα κρίσιμον τοῦ μεσαιῶνος στιγμήν, ὅτε τὸ γένος, ὑπὸ λόγων ἐσωτερικῶν

τε καὶ ἐξωτερικῶν ἅμα παροτρυνόμενον, ἀποκρίνει τὴν ἑτερογενῆ σκωρίαν, καταδύεται βαθμηδὸν εἰς τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις του, μετὰ τοσούτους αἰῶνας ἑλληνικῆς ἀπαθείας ἐπανακάμπτει εἰς τὸ ἐθνικὸν ἐγώ, κατὰ τὴν κρίσιμον, λέγομεν, ταύτην ὥραν ἡ ἡμετέρα κοινωνία φαίνεται, σχετικῶς πρὸς τὴν γλῶσσαν, διαιρουμένη εἰς δύο ἄνισα τμήματα, εἰς δύο τινὰ συστήματα, τὸ μὲν φαινόμενον ἀντίθετα, ὅμως συμφυῆ καὶ συνδιαιτώμενα. Ἐκ τούτων, τὸ μέν, ὅπερ καλοῦμεν *Ἀττικόν*, λελογισμένως ἀνατρέχει πρὸς τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα, παλινδρομεῖ πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀνακυκᾷ τὴν κόνιν τάφων καὶ μνημείων συντετριμμένων, πειρᾶται νὰ ἀνασκάψῃ καὶ ἀναζωογονήσῃ τὴν νεκρὰν Ἀττικὴν διάλεκτον. Τὸ δὲ ὅπερ *Πανελληνικὸν* δύναται νὰ ὀνομασθῇ, ὁρμῶν αὐτομάτως ἐκ πηγῶν ἀρχαιότητος δημοτικῆς, οὐδεμίαν ἄλλην παράδοσιν ἀναγνωρίζον, ἢ τὴν προφορικὴν ἐξελθοῦσαν ἐκ τοῦ συμφυρμοῦ τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν γλωσσῶν, ἄρα πρὸς οὐδένα βλέπον κλασικὸν σκοπόν, ἢ τινα προτεθειμένον ὑπογραμμόν, διανύει τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν του, οὐδέποτε στρεφόμενον πρὸς τὸ παρελθόν, ἀνεπιφυλάκτως παραδίδει τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν εἰς μόνην τὴν ἐνέργειαν τῶν νόμων ἐκείνων, οἵτινες διέπουσι, τρέπουσιν, ἀναπλάττουσι κατὰ τὰς ἀνάγκας ἑκάστου γένους, καὶ ἐπὶ τὸ ἀναλυτικώτερον πάντοτε διατυποῦσι τὰς διαλέκτους τῶν νεωτέρων ἐθνῶν.

Τὴν δευτέραν τῶν ὁδῶν τούτων ἀνύει σύμπαν τὸ γένος, σύνολος ὁ ἑλληνικὸς λαός, μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν συνυποτασσόμενος εἴς τινα κοινὸν καὶ ἀπαράβατον κανόνα, παρ' ἡμῶν εἰς ἐπίτηδες κεφάλαιον ζητηθησόμενον. Ἐρ-

χόμεθα εἰς τὸ σύστημα τῆς Ἀττικῆς ἀνακαινίσεως, φαινόμενον ἐπικρατοῦν ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ τάξει τῆς κοινωνίας, ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ τῶν σοφῶν.

Τίς ἀγνοεῖ ὅτι, χάριν τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς ἠδελφίσθησαν ἀπὸ πρώτης ἐν Ἀνατολῇ, ὅτι ἂν ἡ σοφία τοῦ Ἀθανασίου, τοῦ Βασιλείου, τῶν Γρηγορίων ὑπερεκράτησε, τοῦτο κατὰ μέρος ὀφείλεται εἰς τὴν φιλόσοφον γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος; Αἱ τύχαι τῆς ἱερᾶς καὶ τῆς θύραθεν παιδείας διέμειναν ἔκτοτε παρ' ἡμῖν ἀδιαχώριστοι· ἑλληνισμός τε καὶ θεολογία ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καλάμου ἐδιακονήθησαν, ὑπὸ τὴν αὐτὴν τοῦ θυσιαστηρίου σκέπην συνεβίωσαν, καὶ συνειργάσθησαν. Διὰ τοῦτο, ὁ καταδιωγμὸς ὃν ὑπέστη ἡ ὀρθοδοξία ἐπὶ περίπου μίαν ἑκατονταετηρίδα, ἐζημίωσεν ἐξίσου τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἀρχαιομάθειαν. Ἡ ἐπὶ Λέοντος κατάλυσις τῆς Οἰκουμενικῆς Σχολῆς, ὁ ἀφανισμὸς τῶν μοναστηρίων, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς διατηρουμένων βιβλίων τε καὶ παπύρων, ἡ ἐνεργηθεῖσα τῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας τροποποίησις, ὁ παρεισαχθεὶς ἐν τῷ ἄμβωνι χυδαϊσμὸς, ἕνεκα τῆς ἐπικρατησάσης ἀπεριορίστου τοῦ κηρύγματος ἐλευθερίας (220), ἡ εἰς Ἰταλίαν φυγαδεία κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν λογίων, ταῦτα πάντα παρέλυσαν τὴν ἐκπαίδευσιν, ἐπέφερον πληγὴν καιρίαν τῷ ἀττικισμῷ. Ἀλλ' ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὀρθοδοξίας ἐπανώρθωσε τὴν ἀρχαιομάθειαν, περιέστειλεν ὁπωσοῦν τὸν χείμαρῥον τοῦ χυδαϊσμοῦ. Καταβληθέντος δὲ τοῦ φραγμοῦ, ὅστις ἀντέκοψεν ἐπὶ τοσοῦτον τῆς προγονικῆς γλώσσης τὴν ἐκμάθησιν, εἰσώρμησεν ὁ πρεσβύτερος Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ κοινωνίᾳ διὰ ῥαγδαίας καὶ ἀκατασχέτου ὑποτροπῆς.

Βλέπομεν τότε τὴν παιδείαν ἀναβαίνουσαν ἐπὶ τὸν κοσμικὸν καὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως, τιμωμένην εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὁδηγοῦσαν τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς εἰς τὰ ὑψηλότερα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, προάγουσαν λαϊκοὺς εἰς τὴν ὕπατον ἱεραρχίαν. Ἡγεμόνες ἑλληνισταὶ καὶ φιλόμουσοι διαδέχονται τοὺς ἀγραμμάτους. Ὁ Μιχαὴλ Α΄. λαμβάνει συμβούλους του τὸν Θεόδωρον Στουδίτην, καὶ τὸν Θεόκτιστον. Λέων ὁ Ἀρμένιος, καί τοι στρατιωτικὸς, προχειρίζει τὸν νομομαθῆ καὶ λόγιον Ἀντώνιον. Ὁ Θεόφιλος βραβεύει τὸν Ἰωάννην Σύγκελλον διδάσκαλόν του, τὸν περιβόητον Λεκανομάντιν, καὶ σπεύδει νὰ προσδιορίσῃ μερίδα τινὰ τοῦ παλατίου του Μαγναύρας εἰς διδακτήριον, ἔνθα τὴν νεολαίαν ἐκπαιδεύουσι περὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας ὁ φιλόσοφος Λέων, ὁ Θεόδωρος, ὁ Κομητᾶς, ὁ Θεοδήγιος. Ὁ πρωθυπουργὸς Βάρδας ἀναλίσκει τὴν περιουσίαν του εἰς περίθαλψιν τῶν σοφῶν. Αὐτὸς ὁ μάταιος Μιχαὴλ Γ΄. ἐκθειάζει τὴν ἑλληνίδα, περιποιεῖται τοὺς καθαρολογοῦντας ἀττικιστὰς, ἐπισκέπτεται τὰ παιδευτήρια. ; Τί δὲ περαιτέρω εἰπεῖν περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (221), τοῦ κατευθύναντος τὴν δεξιὰν πρὸς τὸν κάλαμον τὸν ἑλληνικὸν, τοῦ ὁριστικῶς ἐξοστρακίσαντος τὴν χρῆσιν τῆς Λατινίδος, γλῶσσαν δ' ἐπίσημον τῆς Αὐλῆς, καὶ τῆς πολιτείας ἁπάσης κηρύξαντος τὴν ἑλληνικήν; Ἢ τί προσθέσαι εἰς ἔπαινον τῶν τούτου ἀπογόνων καὶ διαδόχων, οἵτινες συγγράφουσιν ἑλληνιστὶ διατάξεις, χρονογραφίας, πολεμικὰς πραγματείας, βιβλιοθήκας τε καθιδρύουσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ σύλλογον συσταίνουσιν ἱστοριογραφικὸν, καὶ τὰ λατινικὰ τῆς Αὐλῆς ἀξιώ-

ματα εἰς τὴν ἡμετέραν μεθερμηνεύουσιν; Ἡ διέρευνα τῆς ἀρχαιότητος, ἐν βραχυλογίᾳ, ἡγεμονικῶς κατὰ τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴν ταύτην ἐποχὴν βασιλεύει καὶ ἐν τῇ Αὐλῇ, καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν τοῖς γυμνασίοις. Ἀνιχνεύσεις περὶ τὴν γλῶσσαν, λεξικογραφήματα, ἐπικρίσεις, καὶ συντομεύσεις συγγραφέων, ἱστοριογραφικοὶ διαγωνισμοί, πραγματεῖαι περὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν, φιλοπονήματα ποιητικὰ κατατρίβουσι τὸν βίον τῶν τότε διασημοτέρων ἀνδρῶν. Καὶ πάλιν ἐπισκευαί, διορθώσεις νόμων, συστήματα ἰατρικῆς, γεωργίας, φιλοσοφίας, καὶ μεθοδικωτέρας θεολογίας ἀπορροφῶσι μόχθους πολυχρονίους. Τί δεῖ μακρὰ λέγειν; Ἰδέαν ἀκριβῆ τῆς ὀργώδους ταύτης τοῦ πνεύματος ἀναδρομῆς πρὸς τὴν Ἀριστοτελικὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν τοῦ παρελθόντος θεραπείαν παρέχουσι τὰ συγγράμματα τοῦ Φωτίου, τοῦ μυριογράφου αὐτοῦ, ἐξ οὗ ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ὁ φιλομαθέστατος αἰών, τοῦ Φωτίου, ὃν ἴσως οὐκ ἀστόχως ὁ τῆς μεσαιωνικῆς γραμματολογίας ἱστορικὸς ἤθελεν ἐπονομάσει Θεόφραστον τῆς Θ'. ἑκατονταετηρίδος.

Ἐνῷ αἱ πρῶται τοῦ Νεοελληνικοῦ σχήματος γραμμαὶ σκιαγραφοῦνται καθ' ὃν βλέπομεν τρόπον ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ φιλονεικία περὶ τίτλων αὐτοκρατορικῶν, περὶ Οἰκουμενικότητος, περὶ ἐθνισμοῦ *Γραικικοῦ* καὶ *Ῥωμαϊκοῦ*, περὶ ἐκπορεύσεως Ἁγίου Πνεύματος διαρκεῖ εἰσέτι ἀναμέσον Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ νεώτερος κόσμος καὶ ὁ μεταιὼν δυσδιακρίτως εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας συγχέονται. Παράδοξον! Ἡ βυζαντινὴ αὐλὴ ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐξελληνίζεται, καὶ ὅμως περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν λατινικὴν παράδοσιν· ἐντὸς μὲν ἀ-

προκαλύπτως, ἐπισήμως ἀποτάσσεται τῷ Ῥωμαϊσμῷ, ἔξω δὲ συνερίζει περὶ Ῥωμαϊκοῦ πρεσβείου. Τίς κατὰ τὴν ἀλλόκοτον ταύτην δίκην, ἔνθα τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον ἀδιαγνώστως πρὸς ἄλληλα διαμάχονται, τίς ὁ συνήγορος τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Ἡ ἀντίζηλος Δύσις, ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης λατινισμὸς, ἡ νεολατινικὴ αὐτοκρατορία. Ἐπὶ σκοπῷ τοῦ διαστεῖλαι τὴν ἑαυτοῦ ἰδιοπροσωπίαν, καὶ καταστῆσαι αὐτὴν προφανεστέραν, ἁπτὴν τρόπον τινὰ καὶ ὁρατὴν, ὁ ἀντίπαλος οὗτος πειρᾶται διὰ παντοίων ἐπιχειρημάτων νὰ ποιήσῃ φανερὰν τὴν ὕπαρξιν, ἀναντίῤῥητον τὴν προσωπικότητα, εὐδιάστολα τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ τίς ἑτέρωθεν ὁ ἀντιτείνων πρὸς ἀπόδειξιν τοιαύτην; Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γραικῶν, ὁ ἕλλην τὸ γένος, καὶ ἑλληνιστὴς τὴν γραφὴν Βασίλειος, αὐτὸς ὁ πολυμόχθως ἐργαζόμενος εἰς τὴν ἔγερσιν τοῦ περιτειχίσματος, ὅπερ ὡρισμένον εἶναι νὰ περιβάλῃ καὶ διοχυρώσῃ διὰ παντὸς τὴν ἐθνότητα τῶν ὁμογενῶν του.

Ἡ ἔρις, ἣν ὁ Βασίλειος ἀνεκίνησε περὶ τίτλων ἀπέβη χαλεπωτέρα καὶ μᾶλλον ἢ πρότερον δεινή. Ἂν γὰρ ἡ Δύσις μέχρι τοῦ νῦν ὑπεράσπισεν ἑαυτὴν, ἀπὸ τοῦδε, ὅμως, γίνεται ἐπιθετική. Περὶ τίνος ἐπρόκειτο κατὰ τὰς προηγουμένας φιλονεικίας; Περὶ τοῦ ἂν νομίμως, ἢ παρανόμως ἔφερον οἱ Ῥῆγες Φραγκίας τὸ ὄνομα τὸ Ῥωμαϊκὸν, καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀξίαν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος, Πάπας καὶ Φράγκοι, ἀντιζητοῦντες, ἐρωτῶσι τοὺς ἀνατολικοὺς, τίνι ποτὲ λόγῳ βασιζόμενοι ψευδεπιγράφως καλοῦσιν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους, καὶ διατί τὸ αὐτοκρατορικὸν τῶν Ῥωμαίων ἐπίθετον σφετερίζονται αὐτοί,

οἵτινες καὶ τὸν Ῥωμαϊκὸν ἀπώλεσαν ἐθνισμὸν, καὶ τὴν χρῆσιν ὡσαύτως τῆς Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου; — Ἀστεία, τῷ ὄντι, ἡ μακροτάτη αὕτη φιλονεικία τοῦ μεσαιῶνος. Ἐκ τῶν τριῶν ὑπερμάχων τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ, οὐδεὶς ὁ ἔχων Ῥωμαϊκόν τι ἐν ἑαυτῷ· Ὁ Πάπας, ἐπίτροπος τοῦ Ἑβραίου Πέτρου, ὁ Θρᾶξ ἢ Μακεδὼν Βασίλειος καὶ ὁ Γαλλοφράγκος ἡγεμὼν τῆς Προβέντζας, ἱστάμενοι καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἐπὶ τὰ μεθόρια τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου διώκουσι χίμαιραν, ἧς οὐδὲν ἴχνος μετ' ὀλίγον θέλει ἀπομείνει ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Εὐρώπης.

Ὑπὸ τοιαύτης πολιτικῆς ἐμπνεόμενος καὶ ὁ Βασίλειος, τὴν εὐμένειαν ἄλλως τε τοῦ Πάπα ποθῶν διὰ τὴν χίμαιραν αὐτὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑνότητος, ἐξοκέλλει εἰς ἀνομίας ἀμαυρούσας πού καὶ πού τοὺς πρώτους χρόνους τῆς βασιλείας του. Καὶ δὴ, πρῶτον θῦμα εἰς ἐξιλέωσιν τοῦ πνευματικοῦ τῆς Δύσεως ἀρχηγοῦ γίνεται ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Λατινοκατήγορος Φώτιος, αὐτὸς ὅστις ἀπ' ἐκκλησίας ἐτόλμησεν εἰπεῖν τῷ Βασιλείῳ' «ἀνάξιος εἶ τῶν θείων μυστηρίων, σὺ ὁ τὰς χεῖρας μολύνας ἐν τῷ αἵματι τοῦ εὐεργέτου σου,» ὁ Φώτιος καθαιρεῖται, προφάσει ὅτι διατίθεται νὰ εὐφημήσῃ τὸν Λουδοβῖκον *αὐτοκράτορα*, καὶ πάλιν ὁ Ἰγνάτιος καθίσταται. Τριάκοντα ἀρχιερεῖς ὑπογράφουσιν ἐν Ῥώμῃ τὴν καταδίκην αὐτοῦ. Πατήσαντες οὗτοι καὶ προπηλακίσαντες τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου, ἥτις ἀμφίβολον ἐν Κωνσταντινουπόλει πεποίηκε τὴν Παπικὴν πληρεξουσιότητα, τέλος εἰς πῦρ ῥίπτουσιν αὐτά. Πρὸς μείζονα δὲ παραδειγματισμὸν διατάσσεται κατὰ τοῦ Φωτίου καὶ σύνοδός τις ἀνακριτικὴ ἐν αὐτῷ τῷ Βυζαντίῳ συγκροτηθησομέ-

νη. Ἔπρεπε γὰρ δόγμασιν ἰδίοις νὰ πεισθῶσιν οἱ Γραικοὶ περὶ τῆς τοῦ Πάπα παντοδυναμίας, ἔπρεπεν εἰς πάγκοινον παραδειγματισμὸν νὰ καταδειχθῇ ὅτι δύναμις ἀνθρωπίνη οὐκ ἰσχύει κατὰ τοῦ θελήματός του.

Ἡ ψευδοσύνοδος συναθροίζεται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τὸ ἔτος 869, παρόντων τῶν Ληγάτων τοῦ *βασιλευτάτου* Πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου. Ἀπειράριθμα τῆς κατηγορίας τὰ κεφάλαια· κύριον ὅμως, ἡ τοῦ λατινικοῦ δόγματος ἐξύβρισις. Ὁ ἐξόριστος Φώτιος σύρεται δέσμιος ἐνώπιον τῶν δικαστῶν του, ἐρειδόμενος ἐπὶ βακτηρίας καὶ ὠχριῶν τὴν ὄψιν ὑπὸ τῆς κακουχίας, ἀλλὰ τὸ ἦθος ἀτρόμητος. « Ἀπάρατε, φωνάζει μαινόμενος ὁ πρεσβύτερος τῶν Ληγάτων εἰς τὴν τότε λατινοβάρβαρον γλῶσσάν του, ἀμέσως ἀπάρατε τὴν ῥάβδον αὐτήν, ἥτις αἰνίττεται τὴν πνευματικὴν ἀξίαν· καὶ γὰρ λύκος πέφυκεν ὁ ὑπόδικος αὐτὸς, μᾶλλον ἢ ποιμήν. » Οἱ σωματοφύλακες λαμβάνουσι τὴν βακτηρίαν τοῦ Φωτίου, ὅστις ἐπανειλημμένως ἐρωτηθεὶς, ἀντιτάσσει σιγὴν βαθυτάτην, καὶ μόνον εἰς δύο λέξεις κατὰ τῆς βίας διαμαρτύρεται. Μετά τινας συνεδριάσεις οἱ συναθροισθέντες, νομιμοποιοῦντες τὴν καθαίρεσιν, ὑπογράφουσι τὸν ἀναθεματισμὸν τοῦ Φωτίου, καὶ τῶν ὁμοφρόνων του.

Ἐντεῦθεν θραύεται πᾶς δεσμός. Ὁ ἀναθεματισμὸς οὗτος ἐγείρει τὸ πρῶτον μεσότειχον ἀναμέσον Ἑλλήνων καὶ Λατίνων. Μετ᾽ ὀλίγον, οἱ τῇ πιέσει τῶν Ληγάτων ὑποκύψαντες ἐπίσκοποι προσέρχονται τῷ βασιλεῖ, δεινολογοῦντες ὅτι παρανόμως τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν τῇ Δυτικῇ καθυπέβαλον, καὶ δεόμενοι τοῦ ἀποσύραι τὰς ὑπογραφὰς, αἵτινες αὐτοῖς ἡρπάγησαν δόλῳ τε καὶ βίᾳ.

ἡ βία, ὅμως, ὑπερισχύει, ὁ δὲ Φώτιος, ἔνσαρκον σύμβολον τῆς πολυπαθοῦς πατρίδος του πέμπεται εἰς ὑπερορίαν πολυετῆ. πῶς δὲ παρηγορεῖται; Τὰς ἐπιστήμας θεραπεύων καὶ τὰ γράμματα ἐπιμελούμενος, ἐκ διαλειμμάτων δὲ γράφων πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ φίλους ἐπιστολὰς, ἀποπνεούσας τὴν ἀκλόνητον καρτερίαν τῆς ψυχῆς του, ἐπιστολὰς ἀποζούσας τὴν ἀκαταμάχητον ἐκείνην πεποίθησιν εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἑλληνικοῦ φρονήματος, ἥτις ὑφίσταται τὸ κυριώτατον χαρακτήρισμα τοῦ ἐθνικοῦ μας μαρτυρολογίου. Ὦ φίλοι καὶ τέκνα, καὶ ἀδελφοὶ, γράφει σχεδὸν προφητικῶς ἐκ τῆς ἐξορίας πρός τινας μητροπολίτας! «Ὁ Ἰὼβ ὁ γενναῖος διὰ τῆς θαυμασίας ἐκείνης ὑπομονῆς καὶ ἀνδρίας ἐθριάμβευσε· τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ὁ λαὸς ἅγιος Χριστοῦ, καὶ βασίλειον ἱεράτευμα, ὥσπερ μέχρι νῦν, οὕτω καὶ διαπαντὸς, τουτουσὶ τοὺς ἐκείνου γνησίους καὶ κορυφαίους μαθητὰς, ὀδυρομένους καὶ ἀμηχανοῦντας ἐπιδείξωμεν! καὶ γὰρ, τῶν εἰς τέλος ἀγωνιζομένων ἐστὶ τὰ βραβεῖα καὶ οἱ στέφανοι καὶ ἡ σωτηρία!» (222) «Ὁ διωγμὸς βαρὺς, ἀλλ' ὁ τοῦ δεσπότου μακαρισμὸς ἡδύς. Μακάριοι, οἱ δεδιωγμένοι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ μέλλοντος. Πολλαὶ αἱ θλίψεις, ἀλλ' ἡ ἐκεῖθεν χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις, οὐ μόνον κουφίζειν οἶδεν αὐτῶν τὴν δριμύτητα, ἀλλὰ τοῖς πρὸς ἐλπίδας τῶν ἄνω βιοῦσι καὶ εἰς εὐθυμίας ὑπόθεσιν αὐτὰ μετατίθησιν. Ἐχώμεθα τοιγαροῦν τῶν ἄθλων, ἀδελφοὶ, ἵνα τύχωμεν τῶν ἐπάθλων, ἵνα γένηται καὶ ἡμῖν μετὰ Παύλου βοᾷν· *τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα, λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ στέφανος τῆς δικαιοσύνης*!« Κλάδος εὐθαλὴς, (ἀλλαχοῦ γράφει, ἴσως

τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν παλιγγενεσίαν τῆς πατρίδος του ὁ θεόπνευστος αἰνιττόμενος), κλάδος εὐθαλὴς, καρποὺς ὡραίους ἐνεγκὼν, περιήρηται· ἀλλ' ἡ ῥίζα μένει· οἴσει πάλιν οὐκ ἐλάττονα. Ἀπῆλθεν ἡ καλὴ καὶ θαυμασία εἰκών· ἀλλ' ὁ Γραφεὺς ἔτι τὴν χεῖρα κινεῖ, καὶ γράψει γε πάντως, ἐραστὴς ὢν τοῦ καλοῦ, οὐκέτι τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τελειοτέραν. »

Ἡ λύσις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δράματος ἤγγικε.

Τελευτήσαντος τοῦ Ἰγνατίου, ὁ Φώτιος ἀνακαλεῖται εἰς τὸν θρόνον του· ὀλίγον δ' ἔπειτα Σύνοδον, εὐχῇ τοῦ Βασιλείου, συναθροίζει πρὸς ἀφαίρεσιν δῆθεν τῶν ἐκκλησιαστικῶν σκανδάλων. Τριακόσιοι ὀγδοήκοντα τρεῖς ἐπίσκοποι συνευρίσκονται εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν Νοεμβρίῳ τοῦ ἔτους 879. Οὗτοι πολυχρονίσαντες πρῶτον τὸν *Οἰκουμενικὸν Διδάσκαλον* Φώτιον, δεύτερον δὲ τὸν Πάπαν Ἰωάννην (223), ἄρχονται τῆς συζητήσεως, ἣν ἐκτείνουσιν εἰς ἡμέρας ἕξ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει λαβὼν τὸν λόγον ὁ Βασίλειος συνιστᾷ, πρὸς εἰρηνοποίησιν τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν καθιέρωσιν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συμβόλου, ὑπὸ Λατίνων τε καὶ Γραικῶν ὁμολογηθησομένου. Συναινοῦσι πάντες οἱ Πατέρες, αἰδούμενοι δὲ συναινοῦσι καὶ οἱ Λεγάτοι αὐτοί. Τότε ὁ Φώτιος ἀνατείνων τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν, καὶ ἐπικαλούμενος τοῦ Θείου Πνεύματος τὴν ἀντίληψιν, προτείνει τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας, προτάσσων τὸ ἑξῆς ἀξιομνημόνευτον προοίμιον.

« Ἡμεῖς τηροῦμεν τὴν θείαν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, ἔτι δὲ τὰ θεσπίσματα τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν Συνόδων ὁμολογοῦντες μὲν

πανθ' ὅσα αὗται παρεδέξαντο, ἀποῤῥίπτοντες δὲ τὰ παρ' αὐτῶν μὴ παραδεχθέντα. Διό, ἀσπαζόμεθα τὸν ὅρον τῆς πίστεως, ὃν ἐλάβομεν πατροπαραδότως, μηδὲν ἀφαιροῦντες, μηδὲν προστιθέμενοι, ἢ ὁπωσδήποτε παραλλάττοντες, ἵνα μὴ τοὺς πατέρας ἡμῶν ἀρνηθῶμεν, καὶ ὕβριν μὲν ἀδικαιολόγητον αὐτοῖς προσάψωμεν, βλάβην δὲ προξενήσωμεν τοῖς ἀπογόνοις. — Καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Νικαιανοῦ συμβόλου, ὁ Φώτιος ὑψῶν τὴν φωνὴν συμπεραίνει ὡς ἑξῆς.

« Οὕτως ἡμεῖς πιστεύομεν ἐν ᾗ πίστει συνεβαπτίσθημεν· δεχόμεθα δὲ ὡς πατέρας καὶ ἀδελφοὺς πάντας ὅσοι πιστεύουσι τὸν αὐτὸν ὅρον. *Εἰν τις δὲ νεωτεριστὴς ἄλλην ὁμολογίαν συντάξῃ παρὰ τὴν ἱερὰν ταύτην, καὶ προτείνῃ αὐτὴν τοῖς πιστοῖς, ἢ τοῖς κατηχουμένοις βαρβάροις, τοῦτον, ἡμεῖς, κληρικὸν μὲν ὄντα καθαιροῦμεν, λαϊκὸν δὲ ἀναθεματίζομεν κατὰ τὰ θεσπίσματα τῆς Συνόδου ταύτης* » (224).

Ὑπερφίαλος πίστεως ἐγωϊσμός! — Οἱ Πατέρες ἅπαντες, ὀρθοστατοῦντες, καὶ ἄμφω τὰς χεῖρας πρὸς Θεὸν ἀνατείνοντες, κραυγάζουσι μιᾷ φωνῇ·

« Ναὶ, Ναί! Πάντες οὕτω πιστεύομεν· ἐν τῇ πίστει ταύτῃ πάντες συνεβαπτίσθημεν, καὶ ἐχειροτονήθημεν. Ἀναθεματίζομεν οὖν πάντα τὸν μὴ πιστεύοντα τὸν αὐτὸν τρόπον. »

Οἱ ἐπίτροποι τῶν Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς καὶ αὐτοὶ εἰς οὐρανὸν ἀποβλέποντες συνεκφωνοῦσιν. « Ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸ κοινὸν σύμβολον τῆς πίστεως, ἀνάθεμα ἔστω! »

Πρῶτος ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὑπογράφει τὸ σύμβολον· ὑπογράφει ὁ Φώτιος, ὑπογράφουσιν οἱ συνοδικοί,

τὰ δὲ μὴ τοῖς πᾶσι γνωστὸν, ἀλλ' ὅμως ὑπ' αὐτῶν τῶν λατίνων ὁμολογούμενον, ὑπογράφουσι καὶ οἱ Ληγάτοι (225). Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῶν πρακτικῶν, ὁ Πάπας Ἰωάννης Η'. γράφει πρὸς τὸν Φώτιον ἐπιστολὴν, δι' ἧς καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν Ληγάτων του καθομολογεῖ τὴν Νικαιανὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὸ ἀπαράλλακτον τοῦ συμβόλου (226).

Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη τοῦ Σχίσματος ἦτον ἰσχυροτέρα πάσης Συνόδου. Οὐδεὶς ἴσχυε δεσμὸς πρὸς συνάφειαν δύο κόσμων, ὧν ὁ μὲν ἔῤῥεπεν ἐντεῦθεν, ὁ δ' ἐκεῖθεν. Ἡ Ῥώμη λοιπὸν ἐπιμένει εἰς τὴν ὁμολογίαν τῶν Ληγάτων καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἰωάννου Η'. ὅτον ἐνέμεινε καὶ εἰς τὴν προγενεστέραν ἀπόφασιν τοῦ ἁγίου Λέοντος, καὶ τὴν παρεπομένην ἐκείνην τοῦ Λέοντος Γ', ὅστις τὸν ὅρον τῆς πίστεως ἐνεχάραξεν εἰς πίνακας ἀργυροῦς. Ἐξ ἄλλου μέρους, ἡ ἀφαίρεσις τῆς προσθήκης *καὶ Υἱοῦ* κατ' οὐδένα λόγον συνέφερε τῷ Παπισμῷ. Ὁ Πάπας ἐπεγράφετο ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Πέτρου, διὰ δὲ τοῦ Κορυφαίου τούτου, ἐπεγράφετο Χριστοῦ ἐπίτροπος. Ἂν λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐξεπόρευε τὸ ἅγιον Πνεῦμα, αὐτοδικαίως ἄρα καὶ ὁ Πάπας ἐξεπόρευεν αὐτό. — Ἰδοὺ νομίζομεν ὁ λόγος τῆς Παπικῆς στρεψοδικίας, ἡ ἀδιόρατος τῆς Δυτικῆς καινοτομίας ἀφορμή. Οὕτως ἢ ἄλλως, ἀναντίῤῥητον, ὅτι ὑπὸ τοιαύτης καινοτομίας κυροῦται καὶ μεταδίδεται εἰς Ῥώμην ὁ ἐκκλησιαστικὸς δεσποτισμὸς, ἐνῷ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διασώζεται ἡ ἡγεμονία τῆς πολυμελοῦς Συνόδου, ὁ τύπος οὗτος τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ τῶν Ἀποστόλων πολιτεύματος. Διὸ, τῷ 885 ὁ Φώτιος

ἐκδίδει ἑτέραν κατὰ τοῦ λατινικοῦ κλήρου φλογερὰν ἐπιστολήν, αἴτιον διὰ τὸ ὁποῖον ὁ μὲν Πάπας Στέφανος Ε΄. δὲν ἀναγνωρίζει αὐτὸν Πατριάρχην, ὡς τάχα λαϊκόν, ὁ δὲ Λέων ὁ Σοφὸς πάλιν πέμπει αὐτὸν εἰς ὑπερορίαν.

Ἀλλ' ὁ κύβος ἐῤῥίφθη· τὸ Σχίσμα ἐξεπεραιώθη, οὔτε πλέον ἐπιδέχεται διόρθωσιν. Ὁ Φώτιος καταβαίνει εἰς τὸν τάφον ὁμολογητὴς τῶν πατρίων παραδόσεων· ὅμως τὸ ψήφισμα τῆς Η΄. ἐκείνης Συνόδου, ἡ καινὴ αὕτη διαθήκη τῆς ἑλληνικῆς ἑνότητος, ἐπιζῇ, ἐπικρατεῖ, ἡγεμονεύει, καὶ τὸ γένος μας θωρακίζει ἐπὶ χιλίους ἐνιαυτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ΄.

Συνέχεια τῶν σχέσεων.

Δοκίμιον συγγράφοντες ἱστορικὸν μᾶλλον, ἢ ἱστορίαν τελείαν καὶ ἐπεξειργασμένην, οὔτε εὐκαιρίαν ἔχομεν, οὔτε τόπον ἱκανόν, ὅπως ἰδιαιτέραν ἐπιστήσωμεν προσοχήν, ὡς εἰκὸς ἦν, εἰς τὴν νομοθετικὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀνασκευήν, ὅθεν τρανῶς ἤθελεν ἀποδειχθῇ ἡ ἐπενέργεια τῶν ἄχρι τοῦ νῦν ἐκτεθέντων ἐπὶ τῶν ἠθῶν, τῶν φρονημάτων, τῶν θεσμῶν, καὶ διακιβρωθῇ ἡ μετάβασις τῆς πολιτείας εἰς ἄλλην τινὰ φάσιν κοινωνικήν. Ἐὰν ἐφεξῆς δὲν ἐπιτύχωμεν ἐπὶ τούτου πραγματείαν νὰ συντάξωμεν ἡμεῖς, καὶ τὸ σπουδαιότατον θέμα πρεπόντως νὰ μελετήσωμεν, προσκαλοῦμεν ἐν ὀνόματι τῆς κοινῆς πατρίδος πάντα φιλέρευνον ὁμογενῆ, αὐτὸς νὰ πληρώσῃ τὴν

ἔλλειψιν εἰς διαφώτισιν τῶν ἐθνικῶν μας γενεθλίων.

Ἀρκούντως, ὅμως, ἐλπίζομεν, ἐσκιαγραφήθη ἕως τοῦδε ἡ πορεία τῶν γεγονότων καὶ ἐσημειώθησαν τοῦ αἰῶνος αἱ ῥοπαί, ὅπως αὐτόθεν ὁ νουνεχὴς ἀναγνώστης τὴν ὕλην ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐπιρρυθμίσῃ, καὶ συμπερασματικῶς ἐπινοήσῃ τινὰς τῶν χαρακτήρων τοῦ σώματος, οὓς πειρώμεθα μὲν ἡμεῖς νὰ ἐξανασπάσωμεν ἐκ βάθους τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ἀδυνατοῦμεν δέ, ὡς προσφύγωμεν εἰς τὴν ἐπικουρείαν τοῦ καλάμου. Εἴδομεν ἤδη τὴν Ἀττικὴν παιδείαν τοῦ Βυζαντίου ἀκμαιοτέραν ἀναδυομένην ἐκ τοῦ βαράθρου, ἔνθα ἡ Εἰκονομαχικὴ ἀνεμοζάλη κατεβύθισε τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τὸ σύνταγμα. Εἴδομεν τὸ Οἰκουμενικόν, τὸ πανάνθρωπον Δόγμα τῆς Δ΄. ἑκατονταετηρίδος, λαμβάνον, χάριν τοῦ Παπικοῦ Σχίσματος, χρωματισμόν τινα ἐξαιρέτως Ἑλληνικόν, ἐγχώριον, ἐντόπιον, περιστελλόμενον ἐντὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐνσαρκούμενον ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἕως τότε ἀφηρημένην Χριστιανικὴν Ἑλλάδα, καὶ ζωογονοῦν αὐτήν. Εἴδομεν ἐκ τρίτου τὴν Μοναρχίαν ἐμβαίνουσαν διὰ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος εἰς στάδιον ἀστυκῆς καὶ πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως πάντως καινόν. Τὸν αὐτοκράτορα αὐτὸν ὀρθῶς δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν *Νέον Κωνσταντῖνον*, ἐπειδὴ ἡ μοναρχία τὴν ὁποίαν ἐγκαινίζει ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὸ μέλλον τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος, ἢ εἰς τὸ παρελθὸν τῆς πολυθεϊκῆς Ῥώμης. Καθὼς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ προσέβλεπε τὴν Περσίαν, οὕτως ὁ ἀνδριὰς τοῦ Μακεδόνος τούτου τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον ἔχει πρὸς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνά μας. Ὁ Βασίλειος κλείει τὴν περίοδον τῶν αἱρετικῶν, ἢ ἀπολυτοφρόνων αὐτοκρατόρων, καὶ ἀ-

νοίγει τὴν ἐποχήν, ἣν οὐκ ἀνοικείως ἤθελέ τις ὀνομάσει *Συνταγματικήν*. Ἐντεῦθεν ἡ πορεία τοῦ γένους προβαίνει τακτικῶς, κανονικῶς, ἀπερισπάστως πρὸς τὸ πεπρωμένον τέρμα της. Ποῖον δὲ τὸ Σύνταγμα αὐτό; Ἡ συμφωνία τῶν τριῶν ἡγεμονικῶν τοῦ μεσαιῶνος ἀρχῶν· τοῦ ἐκπροσωποῦντος, δηλαδή, τὸ Πανελλήνιον Ἀττικισμοῦ· τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδοξίας, καὶ τῆς Ῥωμαΐκῆς αὐθεντίας· συμβόλαιον τοῦτο μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον ἀναγκάζον τὴν ἑτερογενῆ τῶν τριῶν αὐτῶν ἀρχῶν εἰς τὸ παραδεχθῆναι μορφὴν ἐγχώριον, εἰς τὸ ἀσπασθῆναι τὴν ἱστορικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ἰδιοπροσωπίαν τῶν ὑπηκόων. Τὴν πρόοδον τῆς ἐξελληνίσεως μαρτυροῦσι τὰ παρεπόμενα. Μόνον γὰρ κατ' ὄνομα εἰς τὸ ἑξῆς μένει Ῥωμαΐκὸν τὸ στέμμα, ἀλλὰ πρᾶγμα ἀπέβη ἑλληνικώτατον. Μὴ δυνάμενοι κατά τινα Θείαν ἀπαγόρευσιν οἱ ἀπὸ τοῦδε βασιλεῖς νὰ δημιουργήσωσιν ἱστορίαν ἑλληνικήν, συγγράφουσιν ἱστορίαν ἑλληνιστί. Πλὴν τῶν ἀπογόνων τοῦ Βασιλείου, ἐπολιτογραφήθησαν εἰς τὴν ἱστορίαν ταύτην τῆς Νέας Ἑλλάδος ὁ Βρυέννιος, ἡ Ἄννα Κομνηνή, ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ Καντακουζηνός, ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος.

Ἡ παλαιὰ περὶ τίτλων αὐτοκρατορικῶν φιλονεικία ἕνεκα διχονοιῶν τινων ἐκραγεισῶν μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λογγοβάρδων ἀνεστάλη· αἴτιον διὰ τὸ ὁποῖον οὐδεμιᾶς πρεσβεύσεως καὶ ἀντιπρεσβεύσεως μνημονεύουσι τὰ χρονικὰ καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ βασιλείας Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, μέχρι συμβασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ Ῥωμανοῦ. Ἄλλως τε, οἱ Γραικοί, εἰς πολέμους χερσαίους τε καὶ θαλασσίους ἀδιακόπως ἀσχολούμενοι τότε, καὶ εἰς τὴν προάσπισιν τῆς χώρας αὐτῶν

τὴν πᾶσαν δύναμιν ἀφιεροῦντες, ὀλίγον φροντίζουσι περὶ τῶν διατρεχόντων κατὰ τὴν ἀρκτώαν Ἰταλίαν. Μάχονται μὲν γὰρ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀπουλίᾳ καὶ Σικελίᾳ κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, στρατηγούντων τοῦ ἐνδόξου Νικηφόρου Φωκᾶ, πάππου τοῦ μετέπειτα βασιλεύσαντος, καὶ τοῦ περικλεοῦς Ἱμερίου. Καταδαμάζουσι δὲ τοὺς Σλάβους ἐν Πελοποννήσῳ, φράττουσιν ἐν Βουλγαρίᾳ τῶν Τούρκων τὴν πρόοδον, νικῶσι τοὺς Βουλγάρους αὐτοὺς, καὶ ποιοῦσιν εἰρήνην μετὰ τῶν Ῥώσσων. Ὥστε τῆς τεσσαρακονταετίας ταύτης ἡ ἱστορία εἶναι κατὰ μέγα μέρος στρατολογική· ἐνῷ τὰ λοιπὰ τῆς πολιτείας ἀνύουσι τὴν συνήθη πορείαν.

Ἀλλὰ, τακτοποιηθέντων ὁπωσοῦν τῶν Ἰταλικῶν, αὖθις αἱ πολιτικαὶ σχέσεις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἀποκαθίστανται.

Τὸ ἐν Ἰταλίᾳ κράτος τῶν Καρολιδῶν, ὡς ἐξιστορήσαμεν ἀνωτέρω, περιέπεσε μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἑκατονταετηρίδος εἰς τοιαύτην παρακμὴν, ὥστε οἱ Ῥωμαῖοι, πάσης βοηθείας ἱκανῆς παρὰ τούτων στερούμενοι, ἔπαυσαν ζητοῦντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν συνήθη κύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τῶν Παπῶν, οὕτω δὲ ὁ Κωνσταντινουπόλεως αὐτοκράτωρ ὑπονενοημένως τοὐλάχιστον πάλιν ἔμεινε μόνος ἐγκρατὴς τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀξίας. Τὴν δὲ Ἰταλικὴν δεσποτείαν ἀπώλεσαν οἱ Καρολίδαι καθόλου περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς I. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἡ ἐνσκήψασα κατὰ Γερμανίαν καὶ Ἰταλίαν ἀναρχία καθήρεσε τὸν Εὔδην, νόμιμον κληρονόμον τῆς δυναστείας αὐτῶν. Οὐ μετὰ μακρὸν δὲ τὸ κράτος τῆς Ἰταλίας μετεβιβάσθη πρὸς Βερεγγάριον, πρίγκηπα Ἰταλολογγοβάρδον τῆς

Φριουλίας, ὅστις ἐν ἔτει 915 ἔλαβε παρὰ τοῦ Πάπα Ἰωάννου Ι'. τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον, καὶ ἀπεδίωξε τοὺς Σαρακηνοὺς ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' οἱ Κόμητες τοῦ ἡγεμόνος τούτου μὴ ἀνεχθέντες τοὺς νόμους, οὓς ὁ κύριος αὐτῶν ἐπανώρθωσεν, ἐπανεστάτησαν, τὴν ἐπικουρείαν ἐπικαλέσθεντες τοῦ Ῥαδόλφου Β'. Βουργουνδίας, ὅστις ἐπιστρατεύσας, καὶ νικητὴς ἐξελθὼν, ἐκράτησε τῆς Ἰταλίας ἐν ἔτει 926. Ὀλίγον, ὅμως, χρόνον καὶ οὗτος ἐβασίλευσεν. Ἐπελθὼν γὰρ ὁ Οὖγος, κόμης Προβέντζας, καὶ ἐκδιώξας αὐτὸν, καὶ καταλαβὼν τὸ στέμμα τῆς Ἰταλίας, ταύτην εὐκλεῶς τε καὶ συνετῶς ἐπὶ δεκαὲξ ἐνιαυτοὺς ἐκυβέρνησεν.

Ὡς ὁ βασιλεὺς Οὖγος ἀνέβη ἐπὶ θρόνου, καὶ ἐστέφθη ἐν Παυΐᾳ, εὔλογον ἔκρινε τὴν ἀναγόρευσίν του νὰ διαγγείλῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως. Οὐ μὴν ἀλλὰ βουλόμενος φιλίαν καὶ συμμαχίαν νὰ συνάψῃ μετ' αὐτοῦ, ἐξελέξατο πρεσβευτὴν ἔμπειρον, καὶ περὶ τὰς πολιτικὰς διαλλαγὰς ἐξησκημένον, τὸν πατέρα τοῦ Λιουτπράνδου, αὐτοῦ τοῦ μετέπειτα προβληθέντος Κρεμώνης ἐπισκόπου. Τὰ περὶ τὴν ἀποστολὴν ταύτην διηγεῖται ὁ υἱὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ, (237) διακεκριμένους ἐπαίνους ἀπονέμων πρὸς τὸν Ῥωμανὸν τὸν συμβασιλεύοντα τότε μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Κωνσταντίνου, οὗ ὅμως οὐδεμίαν ὁ Λιουτπράνδος ποιεῖται μνείαν. (920 — 944) Πιθανὸν, ὅτι ὁ Ῥωμανὸς περιεποιήθη τὸν πατέρα τοῦ Λιουτπράνδου ὅτι, προσδοκῶν ἐπικουρείαν παρὰ τοῦ κυρίου του διὰ τὴν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Καλαβρίᾳ Σαρακηνῶν, καὶ Σλάβων, εὐηργέτησε τὸν πρεσβευτὴν (238). Ἀλλὰ τὰ ἐπί-

θετα *μεγαλοφυής*, *συνετός*, *ανδρείος*, *μεγαλόδωρος*, *χαριέστατος*, καὶ τὰ λοιπὰ, ἅπερ πρὸς τὸν Ῥωμανὸν ἐπιδαψιλεύει ἀφειδῶς ὁ Γραικοκατήγορος τῆς εἰρημένης ἱστορίας συγγραφεὺς, καταφανεστέραν ποιοῦσι τὴν ἄκρατον ἐκείνην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φωκᾶν ἐμπάθειαν ἣν ἔδειξεν ἔπειτα περὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ πρεσβείας. Διηγεῖται πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Λιουτπράνδος καὶ τοῦτο περὶ τοῦ πατρός του. Μεταξὺ τῶν δώρων, ἅπερ ὁ πρεσβευτὴς τοῦ Οὔγου ἐκόμισε τότε πρὸς τὸν Γραικὸν αὐτοκράτορα ἦσαν καὶ Σλάβοι τινὲς αἰχμάλωτοι, οὓς ἐζώγρησε καθ' ὁδὸν, ἐν ἀνταρσίᾳ ὄντας κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, καί τινες κύνες ἀγνώστου εἴδους ἐν Κωνσταντινουπόλει, μεγάλον ἔχοντες τὸ ἀνάστημα, οἵτινες, ὡς εἶδον τὸν ἀλλόκοτον βυζαντινὸν ἀμφιεσμὸν, ὥρμησαν αἴφνης κατὰ τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ, καὶ παρ' ὀλίγον ἔσχιζον αὐτόν (229). Ἐὰν τὸ συμβεβηκὸς δὲν ἀνάγεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀστείων μυθαρίων, ὧν γέμει ἡ ἱστορία τοῦ Λιουτπράνδου, εἶναι βέβαια προμήνυμα τῆς ὄντως κυνώδους δήξεως ἐκείνης, δι' ἧς ὁ υἱὸς τοῦ πρεσβευτοῦ τούτου ἔμελλέ ποτε νὰ σπαράξῃ τὴν μνήμην ἑνὸς τῶν διαδόχων τοῦ Ῥωμανοῦ! Ἀλλ' ἴσως εἶναι καὶ τοῦτο ἀληθὲς, ὅσον ἴσως ἀξιόπιστον εἶναι καὶ τὸ παρεμβληθὲν εἰς τὴν ἱστορίαν του διήγημα περὶ τῆς ἱκετευούσης τῷ Θεοβάλδῳ Ἑλληνίδος. Ὁ Θεοβάλδος οὗτος, ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως Οὔγου, στρατηγὸς δὲ ἀνδρεῖος ἀλλ' ἀπάνθρωπος, ὑπεστήριζε τὴν ἀνταρσίαν τῆς Βενεβένδου κατὰ Γραικῶν, καὶ ἐξευνούχιζε πάντα στρατιώτην τοῦ αὐτοκράτορος αἰχμαλωτιζόμενον. Ἐνῷ δὲ τὴν βάσανον ταύτην ὑφίστατο τὸ τάγμα ἑνὸς τῶν ἁλωθέντων φρουρίων, γυνὴ

τις, σύζυγος αἰχμαλώτου, παρίσταται τῷ Θεοβάλδῳ, καὶ διὰ λόγων ἰσχυρῶν καὶ σχημάτων ἐπιτηδείων οὕτω πως συνηγορεῖ, ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῶν μελῶν τοῦ συμβίου της ὥστε ἐπιτυγχάνει σῶον καὶ ἀνευνούχιστον νὰ παραλάβῃ τὸν σύζυγον αὐτῆς (230).

Ἕτεροι πρέσβεις τοῦ Οὔγου παραγίνονται εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 941, καθ' ὃν καιρὸν, τῇ μαρτυρίᾳ ἱστορικῶν τινων (231), ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἦν πολιορκῶν τὴν Ῥώμην, ποθῶν τὸν τίτλον καὶ τὸ στέμμα τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων. Ἐν τούτοις, οἱ Σαρακηνοὶ, ἐξ Ἱσπανίας συχνάκις ἐλαύνοντες, οὐ μόνον ἐλῄζον τότε τὴν Σικελίαν καὶ Καλαβρίαν ἀλλ' ἐκράτουν καὶ τῶν διόδων, αἵτινες ἄγουσιν ἐκ Γαλλίας εἰς Ἰταλίαν. Διὸ οἱ κίνδυνοι τῆς χώρας ταύτης ἡμέραν παρ' ἡμέραν ηὔξανον. Βουλόμενος οὖν ὁ Οὔγος νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἄραβας, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τῆς ἐπικειμένης εἰσβολῆς, διαπρεσβεύεται πρὸς τοὺς βασιλεῖς Κωνσταντῖνον καὶ Ρωμανὸν, δύναμιν θαλασσίαν καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Γραικικοῦ πυρὸς ἐξαιτούμενος. Κατὰ τὴν πρεσβείαν αὐτὴν, οἱ μὲν Γραικοὶ ὤφειλον νὰ ἐμποδίσωσι τοῖς βαρβάροις πᾶσαν ἐξ Ἱσπανίας ἀποστελλομένην προμήθειαν αὐτὸς δὲ διὰ ξηρᾶς ἤθελεν ἐπιπέσει κατὰ τῶν εἰς τὰς Ἄλπεις φωλεῶν των (232).

Προθύμως εἰς τὰς αἰτήσεις τοῦ Οὔγου συνήνεσεν ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐλή. Ἀλλ' ἐν τῷ ἐξαποστεῖλαι τὴν ναυτικὴν ἐπικουρείαν, ἐξέφρασεν, ὡς ᾄδεται, δι' ἐπίτηδες πρεσβευτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ συζεῦξαι εἰς γάμον τὸν βασιλέα Ῥωμανὸν πρὸς μίαν τῶν νομίμων θυγατέρων τοῦ Οὔγου (233). Οὗτος δὲ, τὴν πρότασιν ἀσμένως παραδεχθεὶς, ἀλλὰ νόμιμόν τινα θυγατέρα μὴ ἔχων,

προέτεινε τοῖς Γραικοῖς τὴν νόθον μὲν, ὡραιοτάτην ὅμως καὶ προσφιλεστάτην αὐτοῦ θυγατέρα Βέρθαν, τεχθεῖσαν ἔκ τινος παλλακίδος του. Ἡ ἐπιγαμβρία συνωμολογήθη τὸ ἐπόμενον ἔτος 942. Τῷ δὲ 944 ἀπεστάλη εἰς Λογγοβαρδίαν ὁ Πασχάλιος, Πρωτοσπαθάριος καὶ Δοὺξ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Γραικικοῦ Θέματος, ὅπως παραλάβῃ τὴν μνηστὴν, ἥτις καὶ ἀφίχθη μετ' ὀλίγον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν τῇ συνοδίᾳ τοῦ ἐπισκόπου Σιγεφρέδου μεγαλοπρεπέστατα δῶρα γαμικὰ κομίσασα (234). Ἐν τοσούτῳ εἰσορμισθεὶς ὁ στόλος τοῦ Ῥωμανοῦ εἰς Φραξινέτον ἐκρότησε ναυμαχίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πλοῖα τῶν Σαρακηνῶν ἐπυρπολήθησαν, ἢ κατεβυθίσθησαν (235).

Ἡ Βέρθα αὕτη, Εὐδοξία ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον μετονομασθεῖσα, ἦτον ἀδελφὴ τοῦ Λοθαρίου, ἐπιδόξου κληρονόμου τοῦ Ἰταλικοῦ στέμματος, ὅστις ἀνήλικος ὢν κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς, ἐτέθη ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ Βερεγγαρίου, Μαρκίωνος Ἰβραίας καὶ ἀντιβασιλέως προσωρινοῦ. Ἡ χαριτόβρυτος αὕτη Εὐδοξία τρυφερῶς ἠγάπα τὸν ὀρφανὸν αὐτῆς ἀδελφόν. Φοβουμένη δὲ μήπως, παυθείσης ποτὲ τῆς τοῦ Βερεγγαρίου φιλίας πρὸς τὸν Λοθάριον, περιπέσῃ ὁ παῖς εἴς τινα κίνδυνον, παρεκίνησε τὸν πενθερὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον ἐνθέρμως νὰ συστήσῃ πρὸς μὲν τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως τὸν ἀδελφὸν, πρὸς δὲ τὸν Μαρκίωνα αὐτὸν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπιτροπικῶν καθηκόντων του. Ὁ γηραιὸς αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος εἰσήκουσε τῶν ἱκεσιῶν τῆς Βέρθης. Διορίσας δὲ ἀποκρισιάριον ἐπὶ τούτου Ἀνδρέαν τινὰ Πατρίκιον συνέταξεν ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔγραφεν, ὅτι

ἀσμένως ἤθελεν ὑποδεχθῇ ἐν τῇ βασιλίδι αὐτοῦ πρεσβευτήν τινα τοῦ Βερεγγαρίου. Ἡ εὐμενὴς τοῦ Κωνσταντίνου προσφώνησις ἔθελξε τὸ φιλότιμον τοῦ Ἰταλοῦ, ὅστις ἑκὼν ἄκων ἀπεφάσισεν ἔκτοτε ν' ἀντιπρεσβευθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλά, λίαν φιλάργυρος ὤν, καὶ μὴ διατιθέμενος ἰδίαις δαπάναις νὰ κατορθώσῃ τὸ πρᾶγμα, διότι, ὡς ἔλεγε προφασιζόμενος, πρὸς οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἀπέβλεπεν ἡ τοιαύτη πρεσβεία, ἢ πρὸς ἁπλῆν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀνέβαλλε τῆς ἐπιστολῆς τὴν ἐκτέλεσιν. Διέτριβε δὲ τότε εἰς τὴν αὐλήν του, καθὼ γραμματεύς, ἢ ὑπογραμματεὺς ὁ Λιουτπράνδος, ὁ υἱὸς ἐκείνου, ὅστις προηγουμένως ἐστάλη παρὰ τοῦ Οὔγου πρὸς τὸν Πορφυρογέννητον. Ἀποβιώσαντος τοῦ πατρός, τὸ τέκνον ἔμεινεν ἄπορον εἰς ἡλικίαν παιδικήν. Ἀλλ' ὁ Οὔγος τὴν ἀγάπην ἣν εἶχε πρὸς τὸν γεννήτορα ἐπέστρεψε τότε πρὸς τὸν ὀρφανόν· καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἠρέσκετο τῇ μουσικῇ, καὶ πανταχόθεν ᾠδοὺς παρ' ἑαυτῷ προσεκάλει, ὁ γλυκόφωνος καὶ πανοῦργος νεανίας παρεισήχθη διὰ τῆς ψαλτικῆς εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ κυρίου του. Μετ' ὀλίγον ὁ θάνατος τοῦ Οὔγου ἔτρεπε πᾶσαν ἀγαθὴν ἐλπίδα τοῦ νέου Λιουτπράνδου. Διότι, μεταβιβασθείσης τῆς Λογγοβαρδικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν Βερεγγάριον, ὁ νέος, οὐ μόνον ἀπώλεσε τὴν ἐν τῇ Αὐλῇ θέσιν καὶ σύνταξιν, ἀλλ' ἀπέμεινε καὶ ἀπροστάτευτος. Μόνον δὲ διὰ δώρων ἀδρῶν ἐπέτυχον οἱ συγγενεῖς νὰ διορίσωσιν ὑπογραμματέα τοῦ Μαρκίωνος Ἰβραίας τὸν ὑποδιάκονον Λιουτπράνδον, ὅστις ἐπὶ ἑτοιμότητι καὶ φιλομαθείᾳ διέπρεπεν ἤδη μεταξὺ τῶν ὁμηλίκων του.

Ὁ Λιουτπράνδος, μειράκιον ἔτι ὤν, πολλὰ καὶ παρά-

δοξα περὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ περὶ Γραικικῶν εἶχεν ἀκούσει διὰ ζώσης φωνῆς παρὰ τοῦ πατρός του. Μαθὼν δὲ τὴν διάθεσιν τοῦ Βερεγγαρίου περί τινος πρὸς ἐκείνους τοὺς τόπους σχεδιαζομένης ἀποστολῆς, καὶ γινώσκων ἀφ' ἑτέρου τὸ φιλοχρήματον αὐτοῦ τοῦ κυρίου του, συνέλαβε τὸν πόθον νὰ ἀναδεχθῇ αὐτὸς οἴκοθεν τὴν πρεσβείαν καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν. Οἱ συγγενεῖς του παρέστησαν πρὸς τὸν Βερεγγάριον τὴν περίστασιν ὡς ἁρμοδίαν, ἵνα ὁ γραμματεὺς διὰ τῆς περιηγήσεως ἐπεκτείνῃ τὴν πεῖραν καὶ τὰς γνώσεις του, καὶ διδαχθῇ προσέτι τὴν ἑλληνικήν, ἀναγκαίαν τότε περὶ τὰς διπλωματικὰς διαλλαγάς. Τοῦ δὲ Βερεγγαρίου στέρξαντος τῇ γενναίᾳ καὶ ἀφιλοκερδεῖ προτάσει, ὁ Λιουτπράνδος ἡτοιμάσθη πρὸς τὴν ἀποδήμησιν. Ἐφοδιασθεὶς δὲ τῶν χρειωδῶν, καὶ δῶρα ἀγοράσας ὑπὲρ τῶν βασιλικῶν φίλων τοῦ πατρός του, περιχαρὴς ἀπῆλθεν ἀπὸ Λογγοβαρδίας τῷ ἔαρι τοῦ ἔτους 948, καὶ ἀποπλεύσας ἀφίχθη μετ' ὀλίγον εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τῆς πρώτης ταύτης πρεσβευτικῆς περιηγήσεως ἡ διήγησις ἐπισυνήφθη παρὰ τοῦ Λιουτπράνδου ἐν τῷ ς'. βιβλίῳ τῆς ἱστορίας του. Μανθάνομεν δ' ἐξ αὐτῆς τὰ περὶ τῆς περιοδίας του, τὴν λαμπρὰν ὑποδοχὴν ἧς ἔτυχεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὸν πλοῦτον, τὰς διασκεδάσεις τῆς Αὐλῆς, ἣν ὑπερβολικῶς ἐγκωμιάζει, τὰ δῶρα, ἅπερ ἰδίᾳ δαπάνῃ, ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ Βερεγγαρίου, προσέφερε τοῖς βασιλεῦσι, μὴ θέλων νὰ φανῇ ὑποδεέστερος τῶν πρέσβεων τοῦ βασιλέως Γερμανίας Ὄθωνος, (ἔτ. 945) καὶ τῶν τοῦ βασιλέως τῶν Ἱσπανοαράβων (ἔτ. 946) καὶ ἄλλα πολλά. Διέτριψεν ἱκα-

νὸν καιρὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὑπὸ μὲν τοῦ νεωτέρου αὐτοκράτορος φιλοξενούμενος, ὑπὸ δὲ τῶν ἐκεῖ εὐπατριδῶν καὶ λογίων παντοιοτρόπως τιμώμενος καὶ διακρινόμενος. Τότε δὲ ἐδιδάχθη καὶ τὴν ἁπλοελληνικὴν, ἧς ἄλλως τε ἐγκρατὴς οὐδέποτε ἐγίνετο, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τῶν λέξεων, ὅσας ἐπιδεικτικῶς παρεμβάλλει εἰς τὰ συγγράμματά του, στρεβλῶν ἢ παρεξηγῶν αὐτάς. Ἐπὶ τέλους ἄλλα δῶρα, ἀντὶ τῶν δοθέντων λαβὼν, ἐξ ὧν καὶ πολλὰ βιβλία πολύτιμα, ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια μετὰ πολύμηνον ἀπουσίαν (236).

Ἡ ἔκβασις τῆς πρεσβείας ταύτης ἀνύψωσε τὸν διάκονον Λιουτπράνδον εἰς μεγάλην ὑπόληψιν, ἀκολούθως δὲ καὶ εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἀξίαν. (237) Ἀλλὰ μετὰ χρόνον οὐ μακρὸν ὁ ἀρτιχειροτόνητος ἐπίσκοπος Κρεμώνης, ἐκτράχηλος ὢν, ὑποπίπτει εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ κυρίου του, τοὺς ἄρχοντας κακολογήσας καὶ αἰσχρολογήσας κατὰ τοῦ Βερεγγαρίου καὶ τῆς τιμῆς τῆς Βίλλας, συμβίας αὐτοῦ. Τότε δὲ ὑπερόριος εἴς τι μοναστήριον πεμφθεὶς, συνέταξε κατὰ τὰς σχολὰς τῆς ἐξορίας τὴν γνωστὴν Ἱστορίαν του, ἔνθα πολλὰ καὶ ἀθέμιτα ἐξετραγῴδησε κατὰ τῶν εὐεργετῶν αὐτοῦ.

Ἐνῷ δὲ ὁ Λιουτπράνδος κατεγίνετο τὰ τοῦ αἰῶνός του ἐξιστορῶν μεγάλαι μεταβολαὶ τὴν κατάστασιν ἀνέτρεπον τῆς Ἰταλίας. Ὁ φιλοπόλεμος Ὄθων, βασιλεὺς Γερμανίας, καὶ υἱὸς τοῦ Ἐρρίκου *Πτηνοθήρου*, δαμάσας τοὺς Οὔγγρους, καταβαλὼν τοὺς Βοημοὺς, καὶ τακτοποιήσας τὴν πολιτείαν του, ἔλαβεν ὡς ἀφορμὴν τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Βερεγγαρίου, σφετερισθέντος ἤδη τὸ στέμμα τῆς Ἰταλίας, ὅπως εἰσβάλῃ εἰς τὴν χώραν αὐτὴν, καὶ κρατήσῃ αὐτῆς. Κρο-

τήσας δὲ μάχην, νικᾷ τὸν Βερεγγάριον, στέφεται βασιλεὺς Λογγοβαρδίας ἐν ἔτει 961, πορεύεται εἰς Ῥώμην πανστρατιᾷ, ἰδιοποιεῖται τὸ ὄνομα τῶν Καισάρων καὶ τῶν Αὐγούστων, καὶ ἀναγκάζει τὸν Πάπαν Ἰωάννην ΙΒ'. ἀρχιερατεύοντα τότε νὰ ὁρκίσῃ πίστιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου Πέτρου, καὶ νὰ στέψῃ αὐτὸν Αὐτοκράτορα Ῥωμαίων. Ἡ ἐπιθυμία του ἐξετελέσθη. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Ὄθων ἐμάχετο ἐν Λογγοβαρδίᾳ κατά τινων ἀνταρτῶν, ὁ μὲν Πάπας παροτρύνει τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ Ὄθωνος, οἱ δὲ δυσανασχετοῦντες Ῥωμαῖοι προσκαλοῦσιν εἰς Ῥώμην τὸν Ἀδάλβερτον, υἱὸν τοῦ καθαιρεθέντος Βερεγγαρίου, διατρίβοντα εἰς ἐξορίαν, καὶ παρασκευάζονται εἰς ἀντίστασιν. Ταῦτα ὁ Ὄθων μαθὼν, σπεύδει εἰς Ῥώμην, συγκαλεῖ σύνοδον, ἣν διευθύνει ὁ Λιουτπράνδος ἐκ τῆς ὑπερορίας του ἀνακληθεὶς, καὶ εἰς ἀξίαν ἀναβιβασθεὶς, καθαιρεῖ τὸν Πάπαν Ἰωάννην, καὶ ἀντὶ τούτου αὐθαιρέτως ἐκλέγει ἐν ἔτει 963 τὸν Λέοντα Η'. (238), ὅστις ἅμα τῇ Βουλῇ καὶ τῷ κλήρῳ παραχωρεῖ τῷ Ὄθωνι καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν Πάπαν, μητροπολίτας, καὶ ἐπισκόπους καθ' ὅλην τὴν Ἰταλικὴν ἐπικράτειαν. Ἀλλ' ἅμα ὡς ὁ κύριος τῆς Ῥώμης ἔστρεψε τὰ νῶτα, ἰδοὺ, ὁ ἀποβληθεὶς Ἰωάννης ἐπανελθὼν, διεγείρει τοὺς Ῥωμαίους εἰς ἀνταρσίαν, καὶ ἐξορίζει τὸν Λέοντα. Πάλιν ὅμως ἐφορμᾷ ὁ αὐτοκράτωρ, πολιορκεῖ τὴν Ῥώμην, κυριεύει αὐτὴν καὶ καθυποβάλλων πάντας τοὺς πολίτας εἰς ὅρκον, ἀπέρχεται εἰς Γερμανίαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πάλιν ἐξανίστανται κατὰ τοῦ τότε ἀρχιερατεύοντος Ἰωάννου ΙΓ'. καὶ κατὰ τοῦ Ὄθωνος, πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα νῦν διατι-

θέμενοι. Ἐπὶ τέλους, ὁ Ὄθων διαβὰς τὰς Ἄλπεις ἐν ἔτει 967, ἀπαγχονίζει τινὰς τῶν Βουλευτῶν, καὶ ἄλλους μὲν τῶν ἀρχόντων φυλακίζει, ἄλλους δ' ἐξορίζει, ὥστε τὴν ἀνταρσίαν καθόλου πνίξας ἐν τῷ αἵματι, ἐπανακάμπτει εἰς τὰ ἴδια θριαμβευτής.

Ἂν ἡ Φραγκικὴ δεσποτεία περιέθαλψε τὴν πνευματικὴν τῆς Ῥώμης ἐξουσίαν, ἀλλ' ἡ Γερμανικὴ καθίστησι τὴν Ἰταλίαν ἐπαρχίαν αὐτόχρημα Γερμανικήν, ποιεῖ τὴν κληρονομίαν τοῦ μεγάλου Καρόλου Σαξωνικήν. Ὁ Ὄθων Α'. ἐν τῷ μεταξὺ, ὑπὸ τῆς ἀγαθῆς του τύχης μεθυσθεὶς, καὶ τὰ ὅρια τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας βουλόμενος νὰ ἐπεκτείνῃ, συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν τοῦ γενέσθαι κύριος τῆς ὅλης Ἰταλίας. Μὴ ἐξαρκούμενος, ὅτι κατέβαλε τὴν σπουδαρχίαν τῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων, ὀρέγεται προσέτι νὰ καθαρίσῃ τὴν χώραν ἐκείνην ἀπὸ πάσης ἐξουσίας ἀλλοτρίας, καὶ μὴ ὑποτελοῦς αὐτῷ, ἵνα ἡ γεωγραφία τῆς Ἰταλίας του ἐκείνης ἀξιοπρεπῶς ἐπὶ τέλους ἀναλογήσῃ πρὸς τὴν τῆς Νεολατινικῆς αὐτοκρατορίας ἐπανόρθωσιν. Ἀλλὰ πῶς ἠδύνατο σχέδιον τοιοῦτο νὰ ἐκτελεσθῇ; Τὸ Λογγοβαρδικὸν λεγόμενον Θέμα, τουτέστι τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας τῆς Ἰταλίας, κατεῖχον ἔτι οἱ Γραικοί. Κύριοι δὲ ὄντες οὗτοι τῆς θαλάσσης διὰ στόλων ἰσχυρῶν, εὐκόλως ἐκεῖθεν δὲν ἀπεδιώκοντο. Καὶ ὅμως, ἡ ὀχληρὰ αὕτη τῶν Γραικῶν κυριαρχία ὤφειλε παντοιοτρόπως ν' ἀποσκυβαλισθῇ· τὸ τελευταῖον τοῦτο λείψανον τῆς κατακτήσεως τοῦ Βελισσαρίου ἀπέβαινε πρόσκομμα εἰς τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ἰταλογερμανικῆς ἑνότητος. Πῶς γὰρ ἦτον ἀνεκτή, πῶς ἦτο νόμιμος ἐν Ἰταλίᾳ ἡ συνύπαρξις δύο Ρωμαίων αὐτοκρατόρων; Ὤφειλεν οὖν ὁ ἕτερος νὰ παύ-

τη τοιουτοτρόπως ἐπιγραφόμενος. Τίς δὲ οὗτος; Ὁ ψευδεπίγραφος βασιλεὺς Κωνσταντινουπόλεως, αὐτὸς ὁ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀξίαν καὶ ὀνομασίαν σφετεριζόμενος διὰ τῆς ἀστάτου κατοχῆς φρουρίων τινῶν εἰς τὴν ἄκραν Ἰταλίαν.

Ἤρχετότε τῶν Γραικῶν ἀνήρ τις δεινὸς περὶ τὸν πόλεμον, ἔμπειρος μὲν ὑπερ τις καὶ ἄλλος περὶ τὴν πολιτικὴν, ἄκαμπτος δὲ τὸ ἦθος, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, γόνος εὐκλεοῦς οἰκογενείας βυζαντινῆς, αὐτὸς δ' οὗτος χάριν τῶν ἀνδραγαθημάτων του, καὶ τῆς ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ νεωτέρου στρατιωτικῆς κυβερνήσεώς του ἀποβὰς περίφημος. Ὁ δίσπαππός του Νικηφόρος, ὁ πατήρ του Βάρδας, ὁ πατράδελφός του Λέων, ὁ ἕτερος Λέων ἀδελφός του, διαπρέψαντες καὶ ὡς ὑπουργοὶ καὶ ὡς ἔξοχοι στρατηγοὶ, προσέφερον λαμπρὰς ὑπηρεσίας τῇ πολιτείᾳ. Ὁ δὲ νεώτερος Νικηφόρος, Μάγιστρος καὶ Δομέστικος ἤδη τῶν ἀνατολικῶν σχολῶν παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως προβεβλημένος, καὶ πολλὰ τρόπαια στήσας κατὰ τῶν ἑῴων Σαρακηνῶν εἰς Ταρσὸν, εἰς Χαλὲπ, εἰς Τρίπολιν, ἐπέμφθη παρὰ Ῥωμανοῦ ναύαρχος καὶ ἀρχιστράτηγος κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ βαρβάρων. Πασίγνωστα τὰ τρόπαιά του. Πολιορκεῖ ἐνταῦθα τὴν ὀχυρωτέραν τῶν πόλεων, νικᾷ τὸν ἐχθρικὸν στρατὸν, αἰχμαλωτίζει τὸν Ἀμηρᾶν τῶν Σαρακηνῶν, καὶ τὴν νῆσον ὅλην ἐλευθερῶν, μυριάδας ὁμογενῶν ἀπαλλάττει τῆς ἀνυποφόρου δουλείας. Καὶ ὅμως, ἀδίκως καταμηνυθεὶς παρὰ τῷ Ῥωμανῷ ὡς ἐπιβουλευόμενος τὴν βασιλείαν, δὲν συγχωρεῖται νὰ εἰσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κελεύεται δὲ νὰ μεταβῇ πανστρατιᾷ εἰς Συρίαν, ὅπου δρομάδην ἀπελθὼν, καὶ κατὰ κράτος τὸν Ἀμηρᾶν τοῦ Χαλὲπ, ἡττήσας, καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα ἀπε-

λάσας, τὴν πόλιν Βέῤῥαν ἐκπορθεῖ, καὶ τοὺς ἐκεῖ δεσμίους χριστιανοὺς ἀπελευθεροῖ. Ἐντούτοις, ἀπέθνησκεν ὁ Ῥωμανὸς, ἄγων τὸ 24 τέταρτον ἔτους τῆς ἡλικίας, καὶ ἀπολείπων δύο ἄῤῥενα ἀνήλικα, καί τοι ἐστεμμένα ἤδη, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον, ἓν δὲ θῆλυ, τὴν Θεοφανὼ, ὁμώνυμον τῆς ἑαυτοῦ μητρὸς Θεοφανοῦς, ἥτις παρὰ τοῦ Πατριάρχου Πολυεύκτου καὶ παρὰ τῆς Συγκλήτου διωρίζετο τῶν βασιλοπαίδων ἐπίτροπος, ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἰωσήφ. Ἡ αὐτοκρατορία ἐκινδύνευεν αὖθις νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας γυναικὸς, εἰς διάθεσιν πατρικίων ῥαδιούργων. Καὶ πότε μάλιστα; Καθ' ἣν στιγμὴν ἔχρῃζεν ἡ πολιτεία κυβερνήτου νουνεχοῦς, δεξιᾶς τινος δραστηρίας. Φωνὴ ἐγείρεται τότε γενικὴ ὑπὲρ τοῦ Καλλινίκου, δηλαδὴ τοῦ Νικηφόρου, οὕτω γὰρ τὸ πλῆθος αὐτὸν ὠνόμαζε, « τοῦ μὲν στρατιωτικοῦ ἐκτόπως αὐτὸν στέργοντος, τοῦ δὲ δήμου θαυμάζοντος » (239). Οἱ φίλοι τὸν ἔνδοξον στρατηγὸν παρακινοῦσιν εἰς σωτηρίαν τῆς πατρίδος νὰ δεχθῇ τὸ στέμμα· « ὀκνοῦντα δὲ καὶ ἀναδυόμενον, καὶ αὐτοχείρως ἀπειλοῦσι διαχειρίσασθαι αὐτόν.» Μετὰ δὲ μακρὸν δισταγμὸν, ὁ Νικηφόρος τὴν πρόσκλησιν ὑποδεχθεὶς, εἰς τοῦτο προτρέποντος καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Τσιμισχῆ, τῇ 16 αὐγούστου τοῦ ἔτους 963 εἰσέρχεται διὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου δημοτελῶς ἀναγορεύεται Αὐτοκράτωρ ἅμα καὶ ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων βασιλέων. Τότε, ἀποτιθέμενος τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ὅπερ ἐφόρει εἰς σημεῖον πένθους διὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ, νυμφεύεται τὴν βασίλισσαν Θεοφανὼ, καί τοι ἀνάδοχος ὢν ἑνὸς τῶν παίδων αὐτῆς.

Ὀλίγοι τῶν Γραικῶν αὐτοκρατόρων ἐνήργησαν ἐν βρα-

χεῖ χρόνου διαστήματι τοσαῦτα γενναῖα καὶ συνετά, ὅσα τε καὶ οἷα ὁ Νικηφόρος διέπραξε κατὰ τὴν ἐνναετῆ βασιλείαν του. « Καὶ γὰρ ἐν πολέμοις ἀνατραφεὶς ἐκ νεότητος, ὡς Λέων ὁ Διάκονος ἱστορεῖ, καὶ φοβερὸς ἀναδειχθεὶς ἐν τοῖς κατὰ τάξιν καὶ μάχας ἀνδραγαθήμασιν, οὐ μόνον τὴν ἀλκὴν ἄμαχος ἐτέλει καὶ περιδέξιος, ἀλλὰ καὶ τὴν φρένα κατηρτυμένος καὶ τὴν παντοδαπὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλος. » Τὸ πνεῦμα τοῦ Ἡρακλείου, ὁ στρατιωτικὸς νοῦς Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, μετενεψυχώθησαν τρόπον τινὰ εἰς τὸ σχῆμα τοῦ μεγαθύμου τούτου διαδόχου των. Ὁ αὐτὸς πατριωτισμός, ἡ αὐτὴ τοῦ ἤθους ἀνεξαρτησία, ἡ αὐτὴ στρατηγικὴ περίνοια. Μία τῶν πρωτίστων τοῦ Νικηφόρου διατάξεων ἀφορᾷ τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν αὔξησιν τῆς πολεμικῆς δυνάμεως δι' ἁρμοδιωτέρας τοῦ δημοσίου πλούτου διανομῆς. Ὁ τολμηρὸς νομοθέτης ἐκκόπτει μέρος τι τῶν παρεχομένων τῇ Συγκλήτῳ φιλοτιμημάτων· καταργεῖ τὰς παρά τινων *εὐσεβῶν* βασιλέων συγχωρηθείσας δόσεις πρὸς οἴκους εὐαγεῖς (240)· ἀπαγορεύει τὸν πλουτισμὸν τῶν ἁπανταχοῦ ἐκκλησιῶν διὰ κτημάτων ἀκινήτων, « ἵνα μὴ τὰ πτωχικὰ χρήματα ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων σπαταλῶνται. » διατάσσει καὶ τὴν διαταγὴν πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων ὑπογράφουσι, νὰ μὴ ψηφίζηται, ἢ προχειρίζηται ἐπίσκοπος χωρὶς τῆς γνώμης καὶ προτροπῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου· ἀπολύει, παρὰ τὸν κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου, πάσης πνευματικῆς τιμωρίας καὶ ἀκοινωνησίας τοὺς ὑπὲρ πατρίδος καὶ πίστεως φονεύσαντας ἐχθροὺς ἐν πολέμῳ, τοὺς δὲ ἀποθνήσκοντας ὁρίζει μαρτυρικῶν ἀξιοῦσθαι γερῶν « ἐν μόνῳ τῷ πολέμῳ, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ διὰ τοῦτο βαρυ-

θυμοῦντος Κεδρηνοῦ, ἐν μόνῳ τῷ πολέμῳ τιθέμενος, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ, τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν. » Καί τοι δὲ τιμῶν διαφερόντως τοὺς μονάστας, περιστέλλει τὴν τούτων ἀπληστίαν· (καὶ γὰρ ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου μεγάλως ἐξ ὑποβολῆς ἐπλάτυνον οἱ μοναχοὶ τὰς προσόδους τῶν μοναστηρίων)· ἀφαιρεῖ τῆς Αὐλῆς τὸ μάταιον τῶν ἀξιωματικῶν περίσσευμα· τέλος πάντων, μεταῤῥυθμίζει τὸ νομισματικὸν σύστημα· καὶ τροποποιεῖ τὸ δασμολόγιον εἰς ἀνακούφισιν τῶν πενήτων. Μεταῤῥυθμίσεις τοιαύτης φύσεως προκαλοῦσι κατ' ἀρχὰς τὸν γογγυσμὸν τῶν ἀρχόντων. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος ἀφόβητος εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν προβαίνει. Θλίβει δὲ πλέον τῶν ἄλλων τοὺς ὀλιγάρχας τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἡ οἰκοδομὴ τοῦ τείχους, δι' οὗ καινοτόμως περιβάλλει τὰ βασίλεια, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ θρόνου, καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Τὰ γὰρ παλαιὰ τείχη καταστρέψας, ἀκρόπολιν κατὰ τῶν προδοτῶν οἰκοδομεῖ, ἀποθήκας καὶ σιτοβολῶνας ἔνδοθεν καὶ κλιβάνους κατασκευάζων, καὶ παντοίων πλήρων εἰδῶν. Τὰ δὲ μὲν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτείας του.

Ἔνδοξα δὲ καὶ τὰ τοῦ αὐτοκρατοροῦντος πολεμικὰ κατορθώματα. « Ἀδοξίαν γὰρ δοκῶν προστρίβεσθαι ἑαυτῷ, εἰ αὐτοῦ κρατοῦντος, ἡ Ῥωμαίων βασιλεία ἐδασμοφόρει τοῖς Σαρακηνοῖς » (241), ἕως ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς κυβερνήσεώς του ἀποστέλλει εἰς Σικελίαν κατ' Ἀράβων στρατὸν πολυάριθμον. Καὶ ἡ μὲν ἐκστρατεία ἀποτυγχάνει μετά τινας νίκας, ἕνεκα τῆς ἀπειρίας τοῦ στρατηγοῦ. Νικᾷ ὅμως εἰς Κιλικίαν τοὺς Σαρακηνοὺς ὁ γενναῖος Τσιμισχῆς, καὶ πάντας τοὺς ἐχθροὺς κατασφάζει. Τὸ δὲ ἀκόλουθον ἔτος, αὐτοπροσώπως ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελθὼν

εἰς Ἀσίαν, καὶ πολλὰ καταστρέψας τῶν Ἀράβων φρούρια, τροπαιοῦχος ἐπανέρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ πάλιν ἔαρος ἐπιστάντος, εἰσβάλλει εἰς Συρίαν, ἧς τινὰς παρὰ τὸν Λίβανον κειμένας χώρας ποιεῖ κατανάλωμα πυρὸς, ἐνῷ οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐπανακτῶσι τὴν Κύπρον, καὶ καταφλέγουσι τοὺς στόλους τῶν ἀπίστων. «Τοιοῦτος ὁ Νικηφόρος ἦν, ὁ Κεδρηνὸς μαρτυρεῖ, καὶ τοιαύταις ἐχρήσατο στρατηγίαις, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τὰ Ῥωμαίων ηὔξησε πράγματα! » Κατέσχε γὰρ πλέον τῶν ἑκατὸν πόλεων, καὶ φρούρια Κιλικίας τε καὶ Συρίας, Φοινίκης καὶ Λιβανισίας ὧν μέγιστα καὶ ἐπισημότερα ἡ Ἀνάβαρζος, καὶ ἡ Ἄδανα, ἡ Μόψου ἑστία, ἡ Ταρσὸς, τὸ Παγρὰς, τὸ Συννέφιον, ἡ Λαοδίκεια, τὸ Χαλέπ. Ἔθετο δὲ καὶ ὑποφόρους τήν τε ἐν Φοινίκῃ Τρίπολιν, καὶ τὴν Δαμασκόν. (242) Τί πλέον; Τῇ γνώμῃ τοῦ Κεδρηνοῦ συμφωνεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Γραικοκατήγορος Γίββων, γράφων, ὅτι τὰ δώδεκα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τζιμισχῆ συνιστῶσι τὴν ἐνδοξοτέραν ἐποχὴν τοῦ *Γραικικοῦ* μεσαιῶνος. Κρίνει δὲ τὰς νίκας τῶν δύο τούτων αὐτοκρατόρων οὕτως ἀξιολόγους, ὥστε ποσῶς δὲν διστάζει *Ῥωμαίους* αὐτοὺς ν' ἀποκαλέσῃ ! ! »

Ὁ Ὄθων καλῶς ἐγίνωσκε καὶ τὴν ἱκανότητα τοιούτου ἀνταγωνιστοῦ, ἡ ἐπενέργεια τοῦ ὁποίου ἦκεν ἄχρι Ῥώμης καὶ Παυΐας, καὶ τὰς διαθέσεις αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ κράτος τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ τὴν σπουδὴν ἔτι, ἣν ἡ αὐλὴ τῆς Μαγναύρας περιῆπτεν εἰς τὴν τῆς Ἀπουλίας κατοχήν. Τὰ παραθαλάσσια τῆς ἐπαρχίας ταύτης φρούρια ἦσαν ἡ μόνη δίοδος, δι' ἧς ἡ Κωνςαντινούπολις ἠδύνατο νὰ ἐπεμβῇ εἰς τὰ τῆς Δύσεως, καὶ νὰ πολιτευθῇ πρὸς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ὡς δύναμις πρώ-

της τάξεως. Η δὲ φήμη τῆς Γραικικῆς θαλασσοκρατείας, ὁ τρόμος ὃν ἐνεποίει τοῖς ἐχθροῖς ἡ χρῆσις τοῦ ὑγροῦ πυρὸς, αἱ πρόσφατοι κατὰ Σαρακηνῶν ναυμαχίαι, ταῦτα ἐντεῦθεν μὲν ἐνέφραττον τὴν πρόοδον τῆς Ἐνετίας, ἥτις ἤρχιζεν ἤδη νὰ διαπλέῃ τολμηρῶς τὴν μεσόγειον, ἐκεῖθεν δ' ἀνεχαίτιζον τὴν λύσσαν τῶν βαρβάρων ἐθνῶν. Ἄλλως τε, ἡ ἀσφάλεια τῶν παραλίων τῆς Ἠπείρου, τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου πελάγους, τοῦ Λογγοβαρδικοῦ Θέματος αὐτοῦ, ἵνα μὴ εἴπωμεν καί τι περαιτέρω, ἐξήρτητο ἐκ τῆς Ἰταλικῆς ταύτης κατοχῆς, ἥτις ἐχρησίμευε συγχρόνως καὶ ὡς ναύσταθμος τῶν ἐν τῇ μεσογείῳ στόλων, καὶ ὡς ὁρμητήριον πολεμικὸν, ἀπαραίτητον εἰς τὴν προστασίαν τοῦ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐμπορίου. Τὰ μετέπειτα γεγονότα τρανῶς ἀπέδειξαν πόσον ὀρθῶς ἐξετίμων οἱ τότε Γραικοὶ τὸν μαργαρίτην ἐκεῖνον τῆς Ἀπουλίας. Ὡς γὰρ κατέκτησαν οἱ Νορμανδοὶ τὴν χώραν αὐτὴν, τὸ θαλάσσιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κράτος ἐξέκλινεν ἐν τῷ ἅμα· τούτου δὲ παρακμάσαντος, ἡ αὐτοκρατορία ἀπεμονώθη, διελύθη τὸ στράτευμα τοῦ μεγαλείου της, ὁ θρόνος τῶν Αὐγούστων περιέπεσεν εἰς ἀκαταλογίστους συμφορὰς, ἕωσοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βυζαντινῆς δυνάμεως ὠρθώθησαν τὰ σύμβολα τῶν τῆς Ἐνετίας ἐμποροδημοκρατῶν.

Πολλὰ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ μυστικοσυμβούλια συνεκροτήθησαν περὶ τοῦ πῶς ἔπρεπε νὰ διωχθῶσιν οἱ Γραικοὶ ἀπὸ Καλαβρίας καὶ Ἀπουλίας. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἀπέβη μᾶλλον ἀκανθῶδες ἔτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἀρειμανὴς Νικηφόρος, τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως ἁρπάξας ἀπὸ χειρὸς γυναικείας, φοβερὰς δυνάμεις στρατιωτικὰς ἀνέπτυξεν

εἰς διάστημα ὀλίγων μηνῶν. Ἐντεῦθεν, δύο τρόποι διάφοροι ἀπέμενον τῷ Ὄθωνι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ποθουμένου. Ἢ νὰ συνάψῃ διὰ πρέσβεων ἐπιτηδείων συμμαχίαν μετὰ τοῦ Νικηφόρου προσπεποιημένην, καὶ πᾶσαν οὕτως ὑποψίαν τῶν Γραικῶν διασκεδάσας, αἴφνης, τὴν εἰρήνην διαῤῥηγνύων, νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς ἐν Ἀπουλίᾳ φρουρᾶς, καὶ ἀμαχητὶ νὰ κυριεύσῃ τὰς πόλεις ἐκείνας· ἢ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας τὴν κατοχὴν νὰ ἐπιτύχῃ διά τινος μέσου νομίμου καὶ θεμιτοῦ, φέρ' εἰπεῖν, δι' ἐπιγαμίας καὶ προικοδοτήσεως.

Τὸ δεύτερον μέσον ἐκρίθη αἱρετώτερον. Ὁ Ὄθων Β'. υἱὸς τοῦ Ὄθωνος Α'. ἦτον ἄγαμος· ἄγαμος δὲ ἦτο καὶ ἡ Θεοφανώ, θυγάτηρ τοῦ Ῥωμανοῦ. Ἀλλὰ τίς ὁ ἐπιτροπεύων τὴν παρθένον; Ὁ Νικηφόρος· ὁ ἄγρυπνος αὐτὸς Νικηφόρος, ὅστις ἄλλως τε ἀνεξελέγκτως ἐβασίλευε. Μέχρι τίνος οὖν ἦτο πιθανὸν, ὅτι ὁ παιπάλιμος οὗτος κηδεμὼν καὶ αὐτοκράτωρ ἤθελε παραδεχθῆ προτάσεις γάμων, τῶν ὁποίων αἱ συνέπειαι, ἂν τὸ σχέδιον τοῦ Ὄθωνος ηὐδοκίμει, ἐκτὸς ὅτι ἤθελον στερήσει τὴν πολιτείαν ἐπαρχίας πολυτίμου, ἀλλ' ἔμελλον ἔτι νὰ ἐνθαῤῥύνωσι, χάριν τῆς συναφθείσης συγγενείας, τὰς ἐνδεχομένας ἀντιποιήσεις τῶν ἀνηλίκων τέκνων τοῦ Ῥωμανοῦ; Δὲν ἤθελον, ἆρά γε, παρεμβληθῆ μυρία παρὰ τοῦ Νικηφόρου προσκόμματα πρὸς ματαίωσιν τῆς ἐπιγαμίας; Ἀλλὰ καὶ ἂν οὗτος συγκατάθεσιν ὑπεκρίνετο κατὰ τύχην, τάχα δὲν ἤθελεν ἐπιτηδείως παρατείνει τὴν ἐκτέλεσιν τῶν γάμων ἐπὶ χρόνον ἀπροσδιόριστον;

Εὐνοούμενος, ὁμοτράπεζος, καὶ σύμβουλος ἐπιστήθιος τοῦ Ὄθωνος τότε ἦτον ὁ γνωστὸς ἤδη Κρεμώνης ἐπίσκοπος, ὅστις, καὶ ὡς ἄλλοτε φοιτήσας εἰς τὴν Γραικικὴν αὐλὴν,

καὶ ὡς φίλος πολλῶν βυζαντινῶν ἀρχόντων, καὶ ὡς ἐπίδοξος ἔτι ἑλληνιστής, ἐπεῖχεν ἐν τῷ ἀνακτοβουλίῳ θέσιν οἱονεὶ ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ἀνατολικῶν. Ὁ Λιουτπράνδος, ἄνθρωπος ὀξύνους καί τοι διπλωμάτης κάκιστος, ἐκφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος τρίτην τινὰ γνώμην, συμβιβάζουσαν, κατὰ φαινόμενον, ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους τῆς ἐπιτυχίας. Παρακινεῖ τὸν κύριόν του ν' ἀποστείλῃ ἐξ Ἰταλίας παρὰ Νικηφόρῳ ἀποκρισιάριόν τινα ἐπιτετραμμένον τὴν τῆς ἐπιγαμίας διεξαγωγήν, νὰ στείλῃ δ' ἔτι ἔνοπλόν τινα ἐπίδειξιν παρὰ τὰ Γραικικὰ τῆς Καλαβρίας μεθόρια διευκολύνουσαν τὴν ὑπὲρ Γερμανῶν ἐκείνην διαπραγμάτευσιν. Καὶ ἂν μὲν οὕτως ἡ ἐπιγαμία ηὐδοκίμει καὶ ἐδίδετο ἡ Ἀπουλία εἰς προῖκα τῇ Θεοφανῷ, τότε πᾶν αἴτιον διχονοίας ἐξέλειπεν. Ἄλλως, προέτεινεν ὁ Λιουτπράνδος νὰ σταλῇ πληρεξούσιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τούτου ἀνήρ τις ἱκανὸς οὐ μόνον εἰς τὸ ἀντιτάξαι τὴν πανουργίαν καὶ τὴν ἀφοβίαν τῇ αὐθαδείᾳ τοῦ Νικηφόρου, ἀλλὰ καὶ ἐπιτήδειος συγχρόνως εἰς τὸ διοπτεῦσαι τὴν κατάστασιν τῆς ἐκεῖ πολεμικῆς δυνάμεως, καὶ τὴν τῶν ὑπηκόων διάθεσιν πρὸς τὸν βασιλέα. Καὶ ἂν ὁ μὲν Νικηφόρος ἀνεπιφυλάκτως ἔστεργε τότε εἰς τὴν ἐπιγαμβρίαν, καὶ τὰς περὶ προικὸς ἀξιώσεις τοῦ Ὄθωνος, ὁ πρεσβευτὴς ἐπέστρεφε πολλῶν γνώσεων ἐγχωρίων ἐγκρατής. Ἄλλως, ἤθελε μυστικῶς εἰδοποιήσει τὸν κύριον αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνοικονομήτου δυσδιαθεσίας τοῦ Φωκᾶ, καὶ ἐν τούτοις, ἐπιδεξίως παρατείνων τὴν περὶ φιλιώσεως διαπραγμάτευσιν, ἤθελε δώσει πρὸς τὸν Ὄθωνα καιρόν, ὅπως βιαίως ἐφορμήσῃ κατὰ τῆς Ἀπουλίας, καὶ καταλάβῃ τὴν χώραν ἀναιμωτί. Πᾶσα δὲ σχέσεων διακοπή, ἡ παρεμπό-

θεσις γραμμάτων μεταξὺ πρεσβευτοῦ καὶ Ὄθωνος, ἦτο σημεῖον δυσμενείας τοῦ Νικηφόρου, ἑπομένως σύνθημα πολέμου πρὸς τοὺς Γερμανούς.

Τὸ σχέδιον τοῦ ἐπισκόπου ἐνεκρίθη. Ἐν ἔτει 967, ὁ Ὄθων μεταβαίνει εἰς Ἰταλίαν, τὸ μὲν ἵνα καθυποτάξῃ τοὺς στασιάζοντας Ῥωμαίους, τὸ δὲ ἵνα ἕτοιμος ᾖ κατὰ τὸ προτεθειμένον σύνθημα εἰς τὴν ἐν Καλαβρίᾳ ἔνοπλον ἐπίδειξιν. Διὸ καὶ ἐκπέμπεται εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιάριός τις παρὰ Νικηφόρῳ, κομιστὴς γραμμάτων, καὶ τῆς προκειμένης ἐπιγαμίας συμβιβαστής. Ἀλλὰ τῆς διαπραγματεύσεως παραταθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπί τινας μῆνας, ὁ Λιουτπράνδος, ἀριστεύσας ἐπὶ εὐστοχίᾳ, διορίζεται τὸ ἐπόμενον ἔαρ τοῦ 968 πρεσβευτὴς πρὸς Νικηφόρον, ἤτοι πληρεξούσιος ἐπιτετραμμένος τῆς ἰδίας αὐτοῦ μηχανοῤῥαφίας τὴν ἐκτέλεσιν.

Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα ἐν Γερμανίᾳ, καὶ μετέπειτα ἐν Ἰταλίᾳ ἐσκευωροῦντο, ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ἄγρυπνον ἐτήρει τὸν ὀφθαλμὸν ἐπὶ παντὸς κινήματος τοῦ Ὄθωνος, καὶ διὰ κατασκόπων ἀδρῶς ἀμειβομένων οὐ μόνον ἐθησαύριζε τὴν πᾶσαν ἀδέσποτον φήμην, ἀλλὰ καὶ ἐγίνωσκεν αὐτὰ τὰ ἐν τῷ ἀνακτοβουλίῳ διαζητούμενα, ἡ αὐλή, λέγομεν, τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τάχους προειδοποιεῖτο περί τε τῆς σχεδιαζομένης ἐνόπλου τοῦ Ὄθωνος ἐπιδείξεως καὶ περὶ τοῦ ἀληθινοῦ σκοποῦ τῆς ἀποστολῆς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διαθέσεως τοῦ παλαιοῦ καὶ εὐμενοῦς της φίλου Λιουτπράνδου. Ὥστε, ὁ Νικηφόρος διέταξε τὴν ὀχύρωσιν τῆς Ἀπουλίας, καὶ ἔλαβε μέτρα προφυλακτικὰ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἀποκρισιαρίου, καὶ τοῦ δευτέρου πληρεξουσίου, πρὶν ἢ τὸ σχέδιον τοῦ Ὄθωνος ἐνεργηθῇ.

Εὐχερὴς τότε δὲν ἦτον ὁ διάπλους ἀπὸ τῆς παραλίου Ἰταλίας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ πρεσβευτὴς Λιουτπράνδος ἐνελιμένισεν ἐν τῷ Κερατείῳ κόλπῳ τῇ 4 Ἰουνίου τοῦ 968, ἔχων ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ αὐτοῦ γραμματεῖς τινας Ἰταλούς, καὶ ὡς τιμητηρίους σωματοφύλακας ἄγων πέντε πελωρίους κλητῆρας ἐκ τῆς φρουρᾶς τοῦ δεσπότου του, προθύμους, κατα τὴν γερμανικὴν συνήθειαν, εἰς τὸ διαλύσαι πᾶσαν ἐνδεχομένην φιλονεικίαν διὰ ξιφομαχίας, ἢ καὶ δοκιμασίας πυκτικῆς. Ἀναπολῶν τὴν λαμπρὰν ὑποδοχήν, ἧς ἔτυχε πρὸ δεκαετίας ἐν τῇ Μαγναύρᾳ, μὴ ὢν τότε ἢ ἀποκρισιάριος τοῦ Βερεγγαρίου καὶ ἁπλοῦς διάκονος, τιμὰς ὑπερεξόχους ἐπὶ τοῦ παρόντος προσεδόκα ὁ πληρεξούσιος αὐτοκράτορος ἐπιφόβου, νῦν δὲ Κρεμώνης ἐπίσκοπος. Ἀλλὰ φεῦ τῆς ἀπάτης! Ὁ ἐπίσκοπος ἐξίσταται, ἀπορεῖ, μένει κεραυνόβλητος ὁρῶν τὰ ἔπιπλά του, τὴν ἀκολουθίαν του, καὶ τὸ σεβαστόν του πρόσωπον περιωρισμένα ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόβασιν ἐντὸς μεμονωμένης τινός, καὶ ἐπαγρυπνουμένης οἰκίας. Τί ἐσήμαινε, τί προεμήνυε, πόθεν ἐπήγαζεν, ἐπὶ τίνων ποτὲ ὑποψιῶν ἐστηρίζετο ἡ τοιαύτη ὑποδοχή; Πολλαὶ παρέρχονται ἡμέραι, καὶ πολλὰς ἐθιμοταξίας ἐπιτετηδευμένας διατρέχει ὁ ἐπίσκοπος, πρὶν ἢ λάβῃ τὴν τιμὴν νὰ παραδώσῃ τὰ πληρεξούσιά του. Οἰωνοὶ τοιοῦτοι ἤθελον βεβαίως εἰδοποιήσει πάντα ἄλλον τοῦ αἰῶνος ἐκείνου πρεσβευτὴν περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ διασκεδάσαι οἱανοῦν ἐνδεχομένην ὑποψίαν τῶν Γραικῶν, καὶ ἐξευμενίσαι τὴν φιλύποπτον αὐλὴν διὰ συμπεριφορᾶς ἠπίας καὶ εὐδιαλλάκτου. Ἀλλ' αἱ ὑπόνοιαι τῶν Γραικῶν, αἱ βεβιασμέναι τῆς ὑποδοχῆς διατυπώσεις, καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀπροσδόκητος ἐκεῖνος περιορισμὸς ἐρεθίζουσι μᾶλ-

λον ἢ περιστέλλουσι τὴν ὀργὴν τοῦ πληρεξουσίου, ὅστις φύσει κενόδοξος ὤν, ἀντὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ του, προτιμᾷ τὴν πλήρωσιν τῆς φιλαυτίας του. Ἐλέγξεις καὶ ἀντελέγξεις ἑκατέρωθεν ἐκρηγνύονται ἕως ἀπὸ τῆς πρώτης συνεντεύξεως. Ὁ μὲν Νικηφόρος, παροξυνόμενος, ἐπιπλήττει τὸν Λιουτπράνδον, ὡς ἐνεργοῦντα ἀναξιοπρεπῆ κατασκοπείαν· οὗτος δὲ, ἑαυτὸν καὶ τὰς βιαιοπραγίας τοῦ κυρίου του δικαιολογῶν εἰς τρόπον ὄντως ἀπρόσλογον, καὶ διὰ στομφαστικῆς ἐπιδείξεως δεινοποιῶν τὸ κράτος τῶν Γερμανῶν, ἐπιταχύνει τῆς πρεσβείας τὴν ἀποτυχίαν. Ἡ συνέχεια τῶν τοῦ Νικηφόρου καὶ Λιουτπράνδου συντυχιῶν οὐδὲν ἄλλο παρίστησιν ἐφεξῆς, ἢ τὴν ἀμοιβαίαν ἀντιζηλίαν τῶν μερῶν, εἰκονίζει πιστῶς τὴν δυσδιάλλακτον δυσμένειαν, ἥτις ἐχώριζεν ἔκτοτε τὸν Λατῖνον ἀπὸ τοῦ Γραικοῦ.

Ἀπρονόητον δέ τι συμβεβηκὸς συνήργησεν ἐπιπλέον εἰς τὴν πλήρη τῆς ἀποστολῆς ἀστοχίαν. Διαμένοντος ἔτι τοῦ Λιουτπράνδου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Πάπας Ἰωάννης, ἤδη πρὸς τὸν Ὄθωνα συντεθεὶς, ἔπεμψε προτρεπτικὴν ἐπιστολὴν τῷ Νικηφόρῳ, παρακινῶν αὐτὸν εἰς τὴν ἐπιγαμίαν. Ἀλλ' οἴμοι! τοῦ γράμματος ἡ προσφώνησις ἔμελλε σκάνδαλα ἐπὶ σκανδάλων νὰ παρεμβάλῃ. Ὁ Πάπας ἐπεγράφετο ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἐκείνῃ *Οἰκουμενικὸς* ἐπίσκοπος, βέβαια ἐκ προμελέτης, καὶ πρὸς ἐξαίρεσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ κατὰ συνήθειαν οὕτω πρὸ πολλοῦ προσφωνουμένου. Ἐνῷ δὲ τὸν Νικηφόρον προσηγόρευεν *Αὐτοκράτορα Γραικῶν*, ἐκάλει τὸν Ὄθωνα *Σεβαστὸν Αὐτοκράτορα Ῥωμαίων*. Αἱ ἔριδες ἀπέβησαν ἐντεῦθεν πικρότεραι. Διαζήτησις πε-

περὶ πρεσβείων, περὶ ὀρθοδοξίας, περὶ ἐθνοτήτων συστηθεῖσα, τρέπει τὰς περὶ συμμαχίας διαπραγματεύσεις εἰς λογομαχίαν λίαν ἐμπαθῆ. Διὸ καὶ Λιουτπράνδος καὶ ὁπαδοί του καθυποβάλλονται εἰς περιορισμὸν αὐστηρότερον τοῦ προτέρου, ἕωσοῦ δοθείσης τῆς ἀπολυτηρίου γραφῆς ὁ πρεσβευτὴς καὶ οἱ γραμματεῖς του ἀποχωροῦσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄπρακτοι.

Ἡ θεολογικὴ ἧττα ἠρέθισε τὸν δοκησίσοφον λατῖνον· ἡ ἀποτυχία τοῦ σχεδίου του καὶ τῆς ἀποστολῆς του παρ' ὀλίγον περιέτρεψαν αὐτὸν εἰς μανίαν. Ὀργὴν οὖν πνεύσας ἀδυσώπητον κατὰ τοῦ Νικηφόρου, κατὰ Πατριάρχου, κατ' ἀρχόντων, καὶ ἐν γένει κατὰ Γραικῶν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ταπεινωθεὶς λατινεπίσκοπος, ἅμα ὡς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἕδραν του ἔλαβε τὸν κάλαμον, καὶ βάψας αὐτὸν εἰς χολὴν, ἀπὸ μνήμης ἐξέθεσε τὰ τῆς πρεσβείας του, ἣν προσεφώνησε τῇ αὐτοκρατορικῇ τοῦ κυρίου του οἰκογενείᾳ· λέγομεν εἰς χολὴν, διότι τὸ μῖσος μᾶλλον ἢ ὁ ἔρως τῆς ἱστορίας ὑπηγόρευσαν αὐτῷ τὴν ἰδέαν τῆς συγγραφῆς. Δυσθυμήσας ὁ φιλέκδικος διὰ τὴν ἀποτυχίαν, τὸν μὲν ἀληθινὸν τῆς ἀποστολῆς του σκοπὸν εντέχνως ἀπέκρυψε, τὴν δὲ ἱστορίαν πολλάκις ἀνέμιξε ψευδολογήμασι, τὴν δὲ διήγησιν ἐπεκαρύκευσε σαρκασμοῖς, καὶ γελοιασμοῖς βαναύσοις κατὰ αὐλῆς, κατὰ λαϊκῶν τε καὶ ἱερωμένων, κατὰ παντὸς ἀντικειμένου, τὸ Γραικικὸν ὄνομα φέροντος. Τοιοῦτός τις ὡς ἔγγιστα, τῆς Πρεσβείας του ὁ γενικὸς χαρακτήρ.

Ἀλλ' ἐὰν ἐνταῦθα τὴν ἀλήθειαν συχνάκις τὸ ψεῦδος ἐπιπροσθῇ, τὴν δὲ εἰλικρίνειαν παραποιῇ ἡ ἐμπάθεια, ὥστε κατά τινα μέρη ἡ ἱστορία μεταμορφοῦται εἰς σάτυραν,

οὐχ ἧττον βρίθει τὸ ὑπόμνημα τοῦ Λιουτπράνδου ἀξιολόγων διηγημάτων,οὐχ ἧττον περιγράφει πρόσωπα, πράγματα,σκηνὰς, ἔθιμα τῆς τότε Γραικικῆς κοινωνίας, παρέχοντα ἡμῖν τὴν ἀφορμὴν τοῦ παρασυνάψαι χάριν διασαφήσεως σπουδαίας ἐπικρίσεις καὶ παρατηρήσεις. Ἱστορία ἀναμάρτητος οὐδέπω συνετάχθη. Ποῦ μὲν πολὺ, ποῦ δ' ὀλίγον, καὶ νῦν μὲν ἐπίτηδες, νῦν δ' ἀπρομελετήτως ἡ ἀπάτη πάντοτε συνανεμίχθη τῇ ἀληθείᾳ. Βέβαια εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο πλεονάζουσιν οἱ ἀναπλασμοί. Ἀλλ' ἐλπίζομεν, ἡ ἀμερόληπτος τῶν συμβάντων ἐκτίμησις καὶ ἡ ὀρθὴ κρίσις θέλουσιν ἐν τοῖς ὄπισθεν διαχωρίσει τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ μύθου.

Ἐὰν οὖν πλεῖστα κατὰ λόγον ἱστοριογραφικὸν τὰ τοῦ ὑπομνήματος ἐλαττώματα, ὑπάρχει, ὅμως, ἐν αὐτῷ καί τις πραγματικὴ ἀξία. Ἴσως εἰς οὐδὲν μνημεῖον τοῦ μεσαιῶνος διαδραματίζεται τοσοῦτον ἀφελῶς ὁ νόμος τῆς χριστιανικῆς ἀναμορφώσεως, ὅσον ἐν αὐτῷ. Ὁ Λιουτπράνδος, ἠχὼ τῶν χόλων, τῶν ἀμοιβαίων ἀποστροφῶν, τῶν αἰτιαμάτων, τοῦ ὀργασμοῦ, τῶν σπαραγμῶν τοῦ αἰῶνός του, ἐξαγγέλλει τὰς ὀδύνας τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας, καθ' ἣν στιγμὴν αὕτη διαμελίζεται εἰς ἐθνικὰ ἀθροίσματα, ὧν ἕκαστον τὰς ἰδίας αὐτοῦ παραδόσεις ἐναγκαλίζεται καὶ ὁρμᾶται ἐκ ῥοπῶν ἐνδομύχων. Ἀδύνατον νὰ τύχωμεν ἀλλαχοῦ ἐξεικονίσεώς τινος δραματικωτέρας τῶν ὅσα μέχρι τοῦ νῦν ἐξέθημεν περὶ προβαίνοντος χωρισμοῦ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἢ καθ' ἡμᾶς, περὶ προχωρούσης ἀναστοιχειώσεως τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνότητος. Ἡ σκηνὴ τίθεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῆς Ι'. ἑκατονταετηρίδος, μεταξὺ δύο ἀναγεννήσεων, τῆς Νεοελληνι-

κῆς, καὶ τῆς Νεολατινικῆς. Ἀπέραντος ὁρίζων ἀμφοτέρωθεν ἐξαπλοῦται. Ἀλλὰ σημαντικὰ καὶ τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα. Ἐντεῦθεν γὰρ ὁ ἄσπονδος διώκτης τοῦ Μωαμεθισμοῦ, ὁ φερώνυμος Νικηφόρος, πολίτης συγχρόνως καὶ βασιλεύς, ἄνθρωπος δὲ τῆς πραγματικῆς ἐνεργείας μᾶλλον, ἢ φαντασιοκόπος τοῦ αἰῶνός του, ὁ Νικηφόρος, ἐκπροσωπεῖ τὴν ὁρμέμφυτον κλίσιν ἐκείνην τοῦ γένους μας πρὸς τὴν ἀνοικοδόμησιν πατρίδος ἑλληνικῆς, ἥτις θέλει ποτὲ σκάψει λάκκον μεταξὺ Τούρκου καὶ Γραικοῦ. Ἐκεῖθεν δέ, ὁ Λιουτπράνδος, εἴτε Ἱσπανὸς ὤν, εἴτε Ἰταλός, εἴτε ἄλλο τι, ὁ Λιουτπράνδος, ἔχων συνάμα καὶ τὸν ἐπισκοπικὸν χαρακτῆρα, καὶ τὴν ἀσχημοσύνην τῆς ἡμιβαρβάρου κοινωνίας του, θεραπεύων τὸν Παπισμόν, κολακεύων τοὺς Γερμανούς, περιθάλπων τῶν Ἰταλῶν τὰ πάθη, ὁ Λιουτπράνδος, ὅστις τὴν γλῶσσαν ψελλίζων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀθανασίου, τοὺς μὲν Γραικορωμαίους ἐξυβρίζει, τοὺς δὲ Σάξωνας, καὶ Λογγοβάρδους, καὶ Φράγκους, καὶ Βουργουνδίους καὶ ἄλλους τοιούτους λαοὺς ἐπαινεῖ οὗτος, λέγομεν, ἐκπροσωπεῖ τὴν Δύσιν, κερματιζομένην εἰς πολλὰς νηπιώδεις ἐθνότητας, ἐν εὐρωστίᾳ, καὶ τόλμῃ, καὶ θρασύτητι ἀναδυομένας ἐκ τοῦ καθαρτηρίου τοῦ μεσαιῶνος.

Τὴν Β΄. ταύτην Πρεσβείαν τοῦ Λιουτπράνδου ἐξελληνισθεῖσαν καὶ σχολιασθεῖσαν ἐπισυνάπτομεν ὡς τεκμήριον τρανωτικὸν τῶν παρ᾽ ἡμῖν ἄχρι τοῦ νῦν ἐκτεθέντων, καθὸ φωνήν, δι᾽ ἧς ὁ μεσαιὼν αὐτόρωνος ὁμολογεῖ τὰ γενέθλια τῆς ἐθνότητός μας, ἀναγορεύει τὸν ἐν ἑνότητι πίστεως ἀναγεννώμενον ἕνα καὶ ἀδιαχώριστον Ἑλληνισμόν (243).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Πρεσβεία Λιουτπράνδου πρὸς Νικηφόρον Φωκᾶν

('Εκ τοῦ Λατινικοῦ.)

— —

Α'. Πρὸς ΟΘΩΝΑΣ, τοὺς ἀηττήτους Σεβαστοὺς Ῥωμαίων Αὐτοκράτορας, καὶ πρὸς ΑΔΕΛΑΙΔΑ τὴν εὐκλεεστάτην Σεβαστὴν Αὐτοκράτειραν, *Λιουτπράνδος, ὁ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας Κρεμώνης Ἐπίσκοπος, ὑγείαν, εὐημερίαν, θρίαμβον ἐφίεται, εὔχεται, ἐπιθυμεῖ!*

Β'. Ἡ αἰτία, δι' ἣν οὔτ' ἐπιστολάς, οὔτε ἄγγελον ἐλάβετε παρ' ἐμοῦ μέχρι τοῦδε, ἐκ τῶν ἑπομένων δήλη γενήσεται. — Τῇ 4 Ἰουνίου ἀφίχθημεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἀλλὰ πρὸς ἐξύβρισιν Ὑμῶν ἀτίμως ὑπεδέξαντο, καὶ χαλεπῶς μετεχειρίσθησαν ἡμᾶς οἱ Γραικοί. Καὶ δὴ πρῶτον, ἐνέκλεισαν ἡμᾶς ἐντὸς ἀχανοῦς τινος καὶ ἀναπεπταμένου παλατίου, οὔτε ἀπὸ ψύχους, οὔτε ἀπὸ θάλπους ἡμᾶς προφυλάττοντος· εἶτα δὲ ταῖς θύραις ἔταξαν φρουρούς, τοῖς ἐμοῖς μὲν πᾶσι τὴν ἔξοδον, τοῖς ἀλλοτρίοις δὲ τὴν ἔσοδον ἀποκωλύοντας. Ἡ οἰκία αὐτή, ἧς ἡ θύρα μόνοις ἡμῖν τοῖς ἐν αὐτῇ φρουρουμένοις ἠνοίγετο, ἀπεῖχε τοσοῦτον τῶν ἀνακτόρων, ὥστε ἡ ἀναπνοή μας ἀπεκόπτετο, ὁσάκις πεζοί, καὶ οὐχὶ ἔφιπποι, προσεπορευόμεθα. Πρὸς δὲ ταῖς λοιπαῖς συμφοραῖς, ὁ Γραικικὸς οἶνος, ἕνεκα τῆς πίσσης, ῥητίνης καὶ γύψου κράσεως,

παντάπασιν ἄποτος ἡμῖν καθίςατο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὕδατος στερουμένης ἐκείνης τῆς οἰκίας, ἄλλως τὴν δίψαν ἡμῶν δὲν ἠδυνάμεθα ν' ἀποσβέσωμεν, εἰμὴ ἀγοράζοντες τὸ ὕδωρ αὐτό. Ἕτερον δὲ δυστύχημα τοῖς δυστυχήμασι τούτοις προσετίθετο· ἦν δὲ ἡ παρουσία τοῦ φύλακος Σικελοῦ, τοῦ πορίζοντος ἡμῖν τὸ ἡμερούσιον ὀψώνιον (244). Ἐν τῷ Ἅδῃ, ἴσως, ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνθρωπος ὅμοιος αὐτῷ βεβαία δὲν ἐντυγχάνεται. Ὅσας γὰρ ἁρπαγὰς ὅσα ἀναλώματα, ὅσας βασάνους καὶ κακώσεις ἠδυνήθη ὁ καταχθόνιος οὗτος νὰ ἐπινοήσῃ, πάσας ἀθρόως ἐφ' ἡμῶν ἐξεκένωσεν· ὥστε, καθ' ἑκάστην τῶν ἑκατὸν εἴκοσιν ἡμερῶν τῆς διαμονῆς μας πρόξενος ἡμῖν ἐγένετο θρήνου καὶ πένθους.

Γ'. Τῇ 4 Ἰουνίου, ὡς εἴρηται, ἀφίχθημεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπέναντι τῆς Χρυσῆς Πύλης (245)· ἔφιπποι δὲ περιεμείναμεν ἐκεῖ ὑπὸ ῥαγδαῖον ὑετὸν ἄχρι τῆς ἑνδεκάτης ὥρας. Ὁ Νικηφόρος, τὸν ἡμέτερον πρεσβευτικὸν χαρακτῆρα παριδὼν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀναξίους ἡμᾶς κρίνας ἵνα ἔφιπποι διὰ τῆς Πύλης ἐκείνης εἰσέλθωμεν, προσέταξε νὰ ἐμβιβάσωσιν ἡμᾶς πεζοὺς, καὶ ἀγάγωσιν εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνωτέρω μαρμάρινον, μισητὴν, ἀσκεπῆ καὶ ἐστερημένην ὕδατος οἰκίαν. Τῇ δὲ 6, δηλαδὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς Σαββάτου, ἤγαγόν με ἐνώπιον Λέοντος τοῦ Κουροπαλάτου καὶ Λογοθέτου, ἀδελφοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος (246), ἔνθα πεισματωδῶς αὐτῷ συνεφιλονείκησα περὶ τῆς Ὑμετέρας Αὐτοκρατορικῆς τιτλοφορίας. Καθότι, οὗτος μὲν, οὐχὶ *Βασιλέα* (sic), κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον, ἀλλὰ *Ῥῆγα* (sic), κατὰ τὴν ἡμετέραν, ὑμᾶς ἀπεκάλει. Πρὸς ἐμὲ δὲ εἰπόντα, ὅτι ναὶ μὲν

αἱ δύο αὗται λέξεις ὑπάρχουσι ταὐτοσήμαντοι, διάφορον ὅμως, ἐν τῇ Γραικικῇ συνηθείᾳ τὸ ὑπαινιττόμενον αὐτῶν, ἀπήντησε λέγων ἐκ συμπεράσματος, ὅτι ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐγὼ οὐχὶ πρὸς εἰρήνην, ἀλλὰ πρὸς φιλονεικίας. — Τοῦτο δὲ ἀναφωνήσας, ἐξανέστη ὠργισμένος, καὶ τὰς Ὑμετέρας ἐπιστολὰς μετὰ πλείστης ὅσης ἀγανακτήσεως ἐδέξατο οὐχὶ ἰδιοχείρως, ἀλλὰ διὰ χειρὸς διερμηνέως τινός. Πέφυκε δὲ ὁ Λέων οὗτος ἀνὴρ εὐμήκης τὸ ἀνάστημα, καὶ ψευδοταπεινόφρων τὸ ἦθος (false humilis)· ἀνὴρ ὅμοιος τῇ καλαμίνῃ καὶ τεθλασμένῃ ἐκείνῃ ῥάβδῳ τοῦ Προφήτου, ἐφ' ἧς « ἐάν τις ἐπιστηριχθῇ, εἰσελεύσεται εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ τρήσει αὐτήν » (274).

Δ'. Τῇ δὲ 7, δηλαδὴ τῇ ἁγίᾳ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἤγαγόν με εἰς τὴν οἰκίαν τὴν καλουμένην *Στεφανὰ* (sic) (248), ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Νικηφόρου. Οὗτός ἐστιν ἀνὴρ τερατωδέστατος, πυγμαῖος, χονδροκέφαλος, ἀσπαλακόφθαλμος, ἔχων τὴν μὲν γενειάδα βραχεῖαν, πλατεῖαν, πυκνήν, μυξοπόλιον καὶ ῥυπαράν, τὸ δὲ μέτωπον διδακτυλιαῖον· αὐχμηρὸς μὲν τὴν μακρὰν καὶ δασεῖαν κόμην, αἰθιοπίζων δὲ τὴν ὄψιν, ὥστε νὴ Δία δεινὸς ἰδέσθαι τὸ μεσονύκτιον· προγάστωρ μέν, ἰσχνόγλουτος δέ· μηκίστους μὲν ἔχων τοὺς μηρούς, ἐλαχίστας δὲ ἀναλόγως τὰς κνήμας, τὰς πτέρνας καὶ τοὺς πόδας· ἠμφιεσμένος μανδύαν βύσσινον, λίαν τετριμμένον, ἄρα δυσώδη καὶ ἐξίτηλον, ὑποδεδεμένος δὲ Σικυώνια· θρασύστομος, ἀλωπεκόνους, Ὀδυσσεὺς τὴν ἐπιορκίαν καὶ τὸ ψεῦδος (249). Ἂν πάντοτε, Κύριοι καὶ Σεβαστοί μου Αὐτοκράτορες, ἐφάνητέ μοι περικαλλεῖς, ἀλλὰ πόσῳ περικαλλέστεροί μοι

ἐφάνητε, συγκρινόμενοι πρὸς ἐκεῖνον! Ἂν πάντοτε κόσμιοι, πόσῳ τότε κοσμιώτεροι! Ἂν πάντοτε ἰσχυροί, πόσῳ ἰσχυρότεροι! Ἂν δὲ ἤπιοι, πόσῳ ἠπιώτεροι. Εἰ δ' ἀρετῆς ἔμπλεοι, πόσῳ μᾶλλον ἔμπλεοι τότε. — Ἐξ εὐωνύμων τοῦ Νικηφόρου, οὐχὶ δὲ κατ' ἴσην σειρὰν, ἀλλὰ πόρρω καὶ κατωτέρω, ἐκάθηντο δύο Αὐτοκρατορίσκοι (250), τὸ πρὶν μὲν δεσπόται, νῦν δὲ ὑπήκοοι αὐτοῦ. Ὁ Νικηφόρος ἤρξατο τῆς ὁμιλίας ὡς ἐφεξῆς.

Ε'. Ἔπρεπε, μάλιστα ἐπροτιθέμεθα, ὦ πρεσβευτὰ, εὐμενῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς νὰ σὲ ὑποδεχθῶμεν· ὅμως, τὸ ἀπαγορεύει ἡμῖν ἡ ἀσέβεια τοῦ δεσπότου σου· ὅστις κατέλαβε μὲν τὴν Ῥώμην δι' ἐχθρικῆς εἰσβολῆς, παρανόμως δὲ καὶ ἀθεμίτως τῆς ζωῆς ἀφήρπασε τὸν Βεργγάριον καὶ τὸν Ἀδάλβερτον (251)· τῶν δὲ Ῥωμαίων, τοὺς μὲν ξίφει, τοὺς δὲ βρόχῳ, ἀνῄρεσε· καὶ τούτους μὲν τῶν ὀμμάτων ἐστέρησεν, ἐκείνους δ' ἐξώρισε, καὶ ἐπὶ τέλους αὐτὰς τοῦ Ἡμετέρου Κράτους τὰς πόλεις ἐν πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ ἐπειράθη νὰ καθυποδουλώσῃ (252). Τούτου δὲ τοῦ βδελυροῦ του σκοποῦ ἀποβάντος ἀτελεσφορήτου, ἰδοὺ, νῦν ὑπὸ πρόσχημα εἰρήνης ἀποστέλλει πρὸς Ἡμᾶς κατάσκοπον (sic) σὲ, τὸν ὑποβολέα καὶ εἰσηγητὴν τῆς ῥᾳδιουργίας του (253).

ΣΤ'. Ἔφην δ' ἐγώ. — Ὁ Κύριός μου δὲν ἐπῆλθεν, ὡς λέγεις, βιαίως καὶ τυραννικῶς κατὰ τῆς Ῥώμης· τοὐναντίον, ἀπήλλαξεν αὐτὴν ἐκ τοῦ ζυγοῦ ἑνὸς, ἢ ὀρθότερον, ἐκ τοῦ ζυγοῦ πλείστων τυράννων. Ἆραγε δὲν ἐδεσπόζετο ἡ Ῥώμη ἐκείνη ὑπὸ ἐκτεθηλυμένων ἀνδρῶν, καὶ δὴ τὸ χαλεπώτερον καὶ αἴσχιστον, ὑπό τινων μαχλάδων (254); Ὕπνωττε τότε, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἡ ἰσχὺς Σοῦ, καὶ

ἡ ἰσχὺς τῶν προκατόχων σου, οἵτινες ὀνόματι μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ πράγματι, διετέλουν ὄντες Ῥωμαίων Αὐτοκράτορες (255). Ἂν γὰρ ἦσαν οὗτοι ὄντως ἰσχυροί, ἂν καὶ πραγματικῶς ἦσαν Αὐτοκράτορες Ῥωμαίων, πρὸς τί τὴν Ῥώμην ἐγκατέλιπον εἰς πορνῶν χεῖρας; Σὺ δὲ αὐτὸς, τίνι τρόπῳ πρὸς τοὺς ἁγιωτάτους Πάπας ἐπολιτεύθης; Τοὺς μὲν τούτων ἐξώρισας, τοὺς δὲ κατέθλιψας οὕτως, ὥστε καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἐστερήθησαν· ἀλλ' ἀφυστερίσθησαν καὶ αὐτῆς τῆς κοινῆς ἐλεημοσύνης (256). ¡Δὲν ἀπηύθυνεν ὁ Ἀδάλβερτος λοιδόρους ἐπιστολὰς πρὸς Ῥωμανὸν καὶ Κωνσταντῖνον τοὺς προκατόχους σου; Δὲν ἀπεγύμνωσεν, ὁ ἅρπαξ, τὰς Ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων; Τούτων δὲ γενομένων, ¡ τίς ἐξ Ὑμῶν τῶν Αὐτοκρατόρων ἐφρόντισέ ποτε, θείῳ ζήλῳ κινούμενος, νὰ ἐκδικήσῃ ἀσέβειαν τηλικαύτην; ¡ Τίς ἐξ Ὑμῶν ὁ τοὐλάχιστον ἐν τῷ ἰδίῳ Κράτει ἐπανορθώσας τὴν Ἁγίαν Ἐκκλησίαν; Ὑμεῖς οὖν ἐστὲ οἱ τὴν Ἐκκλησίαν παραμελήσαντες, Ὑμεῖς, οὐχὶ δὲ ὁ Κύριός μου· ὅστις ἐκ περάτων ἐξεγερθεὶς, καὶ εἰς Ῥώμην εἰσεληλυθὼς, τοὺς μὲν ἀνοσίους ἀνῄρεσε, πρὸς δὲ τοὺς Τοποτηρητὰς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἀπέδωκε τὴν προσήκουσαν ἰσχὺν καὶ τιμήν; (257). ¡Δὲν κατέστρεψεν οὗτος τοὺς κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ Ἀποστολικοῦ Πατρὸς ἐπαναστάντας, τοὺς ἱεροσύλους, τοὺς ἐπιόρκους, τοὺς ἅρπαγας, τοὺς βασανιστῆρας τῶν ἀποστολικῶν πατέρων; ¡Δὲν ἀπέσφαξεν, ἀπηγχόνισεν, ἐξώρισε τοὺς ἀντάρτας, συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων, Ἰουστινιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ, Θεοδοσίου καὶ τῶν λοιπῶν; Εἰ δὲ μὴ ἔπραττεν οὕτως, ἀσεβὴς ἂν εἴη καὶ σκληρὸς καὶ ἄδικος

καὶ τύραννος. Ὁ Βερεγγάριος καὶ ὁ Ἀδάλβερτος, ὑποτελεῖς αὐτοῦ γενόμενοι, ἐκ χειρῶν αὐτοῦ παρέλαβον τὴν Ἰταλικὴν βασιλείαν καὶ τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον· ἐνώπιον δὲ πάντων τῶν ἔτι ζώντων καὶ οἰκούντων ἐν τῇδε τῇ πόλει δούλων σου ἔνορχον ἐπὶ τούτου πίστιν ὑπέσχοντο. Ἀλλ' ἐπειδὴ, πειρασμῷ διαβόλου, ἀπίστως τοὺς ἑαυτῶν ὅρκους παρέβησαν, δικαίως ὁ Κύριός μου ἀπεκήρυξεν αὐτοὺς, ἀντάρτας ἀποδειχθέντας καὶ ἀποστάτας. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, βεβαίως, ἤθελες πράξει καὶ σὺ αὐτὸς πρὸς ὑπηκόους πιστοὺς, μετέπειτα ἀποστατήσαντας. . . . . .

Ζ'. — Αὐτά σου ταῦτα, ὅμως — ὁ Αὐτοκράτωρ ἐξεφώνησεν — ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ἀδαλβέρτου δὲν ὁμολογεῖ.— Ἐὰν ἄλλως ὁ ὑπασπιστὴς εἴπῃ — ἀνέλαβον ἐγὼ — εἷς τῶν λεόντων ὀπαδῶν μου θέλει, τῇ σῇ ἀδείᾳ, καταδείξει διὰ μονομαχίας αὔριον, ὅτι ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς καταφαίνομαι ἐγώ (258).

Ἔστω — εἶπεν — ὅτι νομίμως ὁ Κύριός σου ταῦτα διέπραξεν, ὡς ἰσχυρίζεσαι. . . . Ἀλλ' ἄγε λέξον, « πῶς οὖν ὁ Δεσπότης σου αὐτὸς προσέβαλεν ἐν πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ τοῦ Ἡμετέρου Κράτους τὰ μεθόρια; Φιλικῶς συνδιεκείμεθα μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης, καὶ ἄλλως τε διετρίβομεν συνδιαπραγματευόμενοι συμμαχίαν ἀδιάρρηκτον δι' ἀγχιστείας (259).

Η'.— Ἡ χώρα — ἀπήντησα — ἣν λέγεις ἀνήκουσαν εἰς τὸ Σὸν Κράτος, αὐτὴ, διά τε τὴν ἐθνότητα καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν τῶν κατοίκων της, φαίνεται φυσικώτερον ὑπαγομένη εἰς τὸ Ἰταλικὸν βασίλειον |260|. Τῆς χώρας ταύτης ἐκράτησάν ποτε οἱ Λογγοβάρδοι, ἀφ' οὗ Λουδοβῖκος, ὁ τῶν Λογγοβάρδων εἴτε Φράγκων Αὐτοκράτωρ (261), καταβαλὼν τὰ βάρβαρα ξίφη, ἠλευθέ-

ρωσεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Ἀλλὰ καὶ Λάνδολφος (262), ὁ τῆς Βενεβενδοῦ, καὶ Καπύης ἡγεμὼν, ἐπὶ ἑπταετίαν ὅλην ἐξουσιαστικῶς ὑπεζύγωσεν αὐτήν. Τὴν δὲ τούτου τυραννίδα καὶ τὴν τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἡ Ἰταλία δὲν ἤθελε μέχρι τῆς σήμερον ἀποσείσει, ἂν ὁ Ῥωμαίων Αὐτοκράτωρ διὰ τεραστίου ποσότητος χρημάτων δὲν περιεποιεῖτο τὴν φιλίαν τοῦ Βασιλέως ἡμῶν Οὔγου. Καὶ διὰ τοῦτο δὴ ὁ Ῥωμαίων Αὐτοκράτωρ συνέζευξεν εἰς γάμον νόθον τινὰ τοῦ αὐτοῦ Οὔγου πρὸς τὸν ἔγγονόν του *Ῥωμανὸν*, οὗ τὸ ὄνομα ἀναμιμνήσκει τὸ ἡγεμονικὸν ἀξίωμα τοῦ ἡμετέρου *Ῥωμαίων βασιλέως* (263). Ἀλλὰ, καθ' ὅσον δοκεῖ μοι, σὺ ἀποδίδεις μᾶλλον εἰς τὴν χαυνότητα, ἢ εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Κυρίου μου ὅτι, κατασχὼν οὗτος τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ρώμην, ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη πρὸς σὲ κατέλιπε τὴν χώραν αὐτήν. Εἰς δὲ πρὸς τὴν φιλίαν, ἣν λέγεις ὅτι ὠρέχθης νὰ συνάψῃς μεθ' ἡμῶν, ταύτην ἡμεῖς δολίαν καὶ ἀπατηλὴν φιλίαν ὑπολαμβάνομεν. Ἀπαιτεῖς, ἐξ ἄλλου μέρους, ἐκεχειρίαν (264)· ἀλλὰ κατ' ὀρθὸν λόγον, οὔτε σοὶ πρέπει ἀπαίτησις τοιαύτη, οὔτε ἡμῖν συμφέρει νὰ παραχωρήσωμεν αὐτήν.... Πλὴν, τί τὰ πολλά; Ὅπως διασκεδάσωμεν πᾶσαν ἀπάτης ὑποψίαν, καὶ τὴν ἡμετέραν καταδείξωμεν εἰλικρίνειαν, ἰδοὺ πρὸς Σὲ ἀποστέλλομαι παρὰ τοῦ Κυρίου μου, ἵνα, σοῦ συναινοῦντος, ἡ θυγάτηρ τοῦ Αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Αὐτοκρατορίσσης Θεοφανοῦς συνέλθῃ εἰς γάμον μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἡμετέρου Κυρίου, τοῦ Σεβαστοῦ Αὐτοκράτορος Ὄθωνος· τούτου δὲ δοθέντος, σὺ μὲν ἐνόρκως διαβεβαιώσῃς ἐμὲ περὶ τῆς προθέσεώς σου, ἐγὼ δ' ἑτέρωθεν ἐνόρκως σοὶ ὑποσχεθῶ,

ὅτι εἰς ἀμοιβὴν τοιαύτης εὐμενείας ὁ Κύριός μου τὰ καὶ τὰ θέλει πράξει καὶ τηρήσει . . . . (265). Ἀλλὰ καὶ κάλλιστον ἤδη φιλίας ἀρραβῶνα (arabonam) ὁ Κύριός μου τῇ σῇ ἀδελφότητι (fraternitati tuæ) προσήνεγκεν, ὅτε τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθεῖσαν Ἀπουλίαν ὕλην σοὶ ἐπέστρεψε (266), τῇ ἐπεμβάσει ἐμοῦ, οὗ τινος τῇ ὑποβολῇ, ὡς λέγεις, τὸ ἀπαίσιον γεγονὸς συνέβη. Μάρτυρες δὲ τούτου ὑπάρχουσιν ἅπαξάπαντες οἱ κάτοικοι τῆς Ἀπουλίας . . . . .

Ἡ δευτέρα ὥρα παρῆλθεν, ὑπέλαβεν ὁ Νικηφόρος διακόπτων με, ἀνάγκη δὲ νὰ τελέσωμεν τὴν *proilevsin* (sic) (267). Τὰ κατεπείγοντα ἐπὶ τοῦ παρόντο, ἐν καιρῷ δὲ τῷ πρέποντι θέλομεν ἀνασκευάσει τὰ παρὰ σοῦ ἰσχυριζόμενα (268).

Θ'. — Καὶ νῦν μὴ βαρυνθῶμεν, Κύριοί μου, ἐγὼ μὲν νὰ περιγράψω τὰ περὶ τὴν *proilevsin* (sic) ταύτην, Ὑμεῖς δὲ ν' ἀκροασθῆτε αὐτά. Συῤῥοὴ παμπληθὴς καπήλων καὶ πάντως χυδαίων, ἕνεκα τῆς πομπῆς συναγερθεῖσα, διπλοῦν, οὕτως εἰπεῖν, τεῖχος ἐσχημάτιζεν ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ. Πρὸς ὑποδοχὴν δὲ καὶ τιμὴν τοῦ Νικηφόρου, ὅστις ἔμελλεν ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων νὰ πορευθῇ πρὸς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, ὁ συρφετὸς οὗτος ἔφερεν ἀσπιδίσκους ἐλαφροὺς καὶ βραχείας λόγχας. Ἔτι δὲ, (ἀγνοῶ ἂν πρὸς μεῖζον αἶσχος, ἢ πρὸς δοξασμὸν τοῦ Αὐτοκράτορος;), τὸ πλεῖστον τοῦ ὄχλου ἐκείνου ἐπορεύετο ἀνυπόδητον, τὴν ἀνυποδησίαν κρῖνον πιθανῶς καλλωπισμὸν καὶ προσκόσμησιν τῆς *proelevseos* (sic). Ἀλλὰ καὶ οἱ μετὰ τοῦ Νικηφόρου ἐν μέσῳ τοῦ χυδαίου καὶ ἀνυποδήτου ἐκείνου πλήθους ὁδεύοντες ἦσαν περιβεβλημένοι καὶ αὐτοὶ πλατεῖς, ἕνεκα δὲ πολυχρονιότητος κα-

τεῤῥακωμένους χιτῶνας. Πόσῳ, μὰ τὴν ἀλήθειαν, εὐπρεπέστεροι ἤθελον ἐπιδειχθῆ, ἂν εἶχον φορέσει τὴν συνήθη καὶ καθημερινὴν ἐσθῆτα, ἀντὶ τοῦ χιτῶνος ἐκείνου τῆς πομπῆς, ὃν, ὡς νομίζω, οὔτε οἱ δίσπαπποι τῶν ἀρχόντων αὐτῶν καινὸν δὲν ἐφόρεσαν. Οὐδεὶς ἐκεῖ διὰ χρυσοῦ· οὐδεὶς διὰ τιμαλφῶν λίθων κεκοσμημένος ἦν, πλὴν τοῦ Νικηφόρου μόνου, ὃν, ἄλλως, τ' Αὐτοκρατορικὰ ἄμφια ἀπετέλουν τερατωδέστερον ἀνάρμοστα παντάπασιν ὄντα τῷ ἀναστήματί του. Μὰ τὴν Ὑμετέραν ὑγίειαν, τὴν ἐμοὶ προσφιλεστέραν καὶ αὐτῆς τῆς ἰδίας μου ὑγιείας, τοῦτο βεβαιῶ, ὅτι μία καὶ μόνη ἐκ τῶν πολυτίμων ἐσθήτων τῶν μεγιστάνων Σου ὑπερβαίνει κατ' ἀξίαν, οὐ μόνον ἑκατὸν ἐκ τῶν ἀρχοντικῶν ἐκείνων στολῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν ἐσθῆτα τοῦ Αὐτοκράτορος.— Ἀχθεὶς οὖν κἀγὼ εἰς τὴν *προέλευσιν* (sic), κατέστην παρὰ τοῖς ψάλταις, ἐφ' ὑψηλοῦ τινος θεωρείου, ὅθεν ἀπεσκόπευσα τὴν πανήγυριν.

I.' Ἐνῷ τὸ τέρας ἐκεῖνο, ὁ Νικηφόρος, ἑρπετωδῶς πως προὐχώρει, οἱ κόλακες ψάλται ἀνεβόων « Ἰδοὺ ὁ Ἑωσφόρος ἐπιτέλλει, ἡ Ἠὼς προβαίνει! ἰδοὺ προσέρχεται ὁ ἐν τοῖς βλέμμασιν αὐτοῦ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ἀντανακλῶν! Ὁ ἀργαλέος τῶν Σαρακηνῶν θάνατος, *Μέδων* (sic) (269) Νικηφόρε!» Ἐψάλλετο δὲ ἐκ διαλειμμάτων *Μέδοντι* (sic) Νικηφόρῳ *πολλὰ ἔτη* (sic) (270)! Αὐτὸν λαοὶ λατρεύετε, αὐτὸν σέβεσθε, αὐτῷ τὸν τράχηλον κύψατε! » — Φεῦ! πόσῳ, κατ' ἐμὴν γνώμην, εὐστοχώτερον ἤθελον οἱ Γραικοὶ ψάλει τὸ ἑξῆς προσφώνημα, « Πρόβαλλε, ἄνθραξ ἐσβεσμένε, *Μέλλε* (sic) (271); γραΐδιον τὸ βῆμα, Αἰγίπαν τὸ πρόσωπον, ὀρεσίνομε, ἀλσαδίαιτε, αἰγόπους,

κερατᾶ, ἀνδρογύνης, μαλλιαρὲ, ἀνήμερε, χωριάτα, βάρβαρε, ὠμὲ, τριχώδης, ἀποστάτα, Καππαδόκα! » (272) — Ὑπὸ τοιούτων ψευδῶν δοξολογημάτων ὁ Νικηφόρος τυφωθεὶς, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, παρακολουθούντων καὶ τῶν ποτὲ δεσποτῶν αὐτοῦ Αὐτοκρατορίσκων, οἵτινες μέχρις ἐδάφους ἐν φιλήματι εἰρήνης αὐτὸν προσεκύνησαν. Ὁ δὲ ὑπασπιστής του, ἀκόντιον ἐμβαπτίσας τότε εἰς μελανοδόχην, ἐσημείωσεν ἐν τῷ Ναῷ τὴν χρονολογικὴν συνέχειαν τῆς ἑορτῆς. Τὸ χρονολόγημα ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ βασιλέως, καὶ ἀγγέλλει πρὸς τοὺς μὴ κατὰ τύχην παρευρεθέντας τὴν προϊοῦσαν τῶν πανηγύρεων σειράν.

ΙΑ΄. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μὲ προσεκάλεσεν εἰς γεῦμα. Ἀλλὰ νομίσας με ὁ Νικηφόρος μηδενὸς τῶν μεγιστάνων του ἄξιον προτιμήσεως, ἐκάθισέ με ἐκτὸς τῆς ἐπιτραπεζίου ὀθόνης (273), τὴν τάξιν δέκατον πέμπτον· ἐκ δὲ τῶν ὀπαδῶν μου, οὐ μόνον οὐδεὶς προσεκλήθη εἰς συνεστίασιν, ἀλλ' οὔτε κἂν εἶδε τὴν οἰκίαν, ἔνθα συνηριστιζόμην ἐγώ. Διαρκοῦντος τοῦ μακροῦ καὶ αἰσχροῦ συμποσίου ἐκείνου, καθ' ὃ, ὡς ἔθος τοῖς μεθύσοις, διεχύθη τὸ ἔλαιον καὶ ἐξέρρευσεν ἕτερόν τι ἐξ ἰχθύων ναυσιωδέστατον ὑγρὸν, πολλὰ περὶ τῆς δυνάμεως Ὑμῶν, πολλὰ δὲ καὶ περὶ τῶν Βασιλείων καὶ τῶν ὁπλιτῶν Ὑμῶν ὁ Νικηφόρος ἐπύθετο. Εἰλικρινῶς δὲ καὶ εὐστόχως πρὸς ἐμὲ, εἰς πᾶσαν ἐρώτησιν ἀποκριθέντα· Ψεύδεσαι— εἶπε· τοῦ Δεσπότου σου οἱ στρατιῶται περί τε τὴν ἱππομμαχίαν καὶ τὴν πεζομαχίαν ἀπείρως ἔχουσι· διότι τὸ μέγεθος τῶν ἀσπίδων, τὸ βάρος τῶν θωράκων, τὸ μῆκος τῶν ξιφῶν, ἡ τῶν κορύθων βαρύτης κωλύουσιν αὐτοὺς τοῦ εὐχρήστως μάχεσθαι. Ἐξαι-

ρέτως δέ — σαρκάζων προσέθηκε — κωλύει τοὺς στρατιώτάς σας ἡ γαστριμαργία, τουτέστιν ἡ τῆς κοιλίας ἀκορία. Καὶ γὰρ, Θεὸν μὲν ἔχουσιν αὐτοὶ τὴν γαστέρα, θάῤῥος δὲ τὴν κραιπάλην, τόλμην δὲ τὴν μέθην, ἀθυμίαν δὲ τὴν νηστείαν, φόβον δ' ἐπὶ τέλους ἔχουσι τὴν ἐγκράτειαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ δυνάμεως θαλασσίας στερεῖται ὁ Δεσπότης σου· ἐγὼ δὲ μόνος ἔχω στόλους καὶ δύναμιν ναυτικὴν, μεθ' ἧς θέλω ἐπιπέσει κατ' αὐτοῦ, τὰς μὲν παραθαλασσίους πόλεις του καταφανίζων, τὰς δὲ παραποταμίους πυρπολῶν. Ἀλλὰ καὶ τίς ὀλιγοδύναμος — εἰπὲ — δύναται ν' ἀντιπαραταχθῇ εἰς ἐμὲ καὶ κατὰ ξηράν; Συνεξεστρατεύσατε πάντες ἐναντίον μου. Ἂν δὲ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως σας δὲν ἠκολούθησεν, ὅμως συνείπετο καὶ ἡ συμβία αὐτοῦ. Σάξωνες, Σουηβοὶ, Βαυαροὶ, Ἰταλοὶ, αἱ φυλαὶ πᾶσαι συνέῤῥευσαν μετὰ τοῦ Δεσπότου σου. Μὴ ἐπιστὰς δὲ τότε ἢ κάλλιον μὴ δυνηθεὶς οὗτος νὰ καταλάβῃ ἓν καὶ μόνον ἐκ τῶν ἀνθιστάντων πολιχνίων, πῶς ἂν ἤθελεν ἀντιπαραταχθῆ πρὸς ἐμὲ, πανστρατιᾷ πρὸς αὐτὸν κινοῦντα, πρὸς ἐμὲ οὗ τὰ παρακολουθοῦντα στίφη ὑπάρχουσι τοσαῦτα,

« Ὅσα λήϊα ἐν τῷ Γαργάρῳ, βότρυς τε ἐν Μεθύμνῃ,
«Ἀστέρες τε ἐν οὐρανῷ, καὶ κύματα ἐν θαλάσσῃ (274);

ΙΒ'. Ἡτοιμαζόμην νὰ δώσω ἔντονον ἀπάντησιν, ν' ἀντιθέσω κατάλληλόν τινα ἀπολογίαν πρὸς τοσαύτην κομποῤῥημοσύνην· ἀλλ' ὁ Νικηφόρος μοὶ τὸ ἀπηγόρευσε, τόδε προσθεὶς εἰς ὕβριν — Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ Λογγοβάρδοι (275).— Τότε δὴ κἀγὼ πρὸς αὐτὸν, βουλόμενον προσεπαγορεῦσαι καὶ διὰ τοῦ δείκτου ἐπιτάττοντά μοι σιγὴν, ἐξεῤῥάγην δυσανασχετῶν, καὶ

οὕτως ἀπεκρινάμην· Ὁ ἀδελφοκτόνος Ῥωμύλος, ἐξ οὗ τ' ὄνομα ἔσχον οἱ Ῥωμαῖοι, γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, πορνογέννητος ὤν. Τὴν Ῥώμην ἄσυλον οὗτος πεποίηκεν εἰς χρεωκόπους, καὶ φυγάδας, καὶ δούλους, καὶ φονεῖς καὶ κακούργους ἀξιοθανάτους· τὴν δὲ συμμορίαν του ταύτην Ῥωμαίους ἀπεκάλεσεν. Ἐκ τοιούτων δ' εὐπατριδῶν τὸ γένος ἕλκουσιν ἐκεῖνοι, οὓς Ὑμεῖς Κοσμοκράτορας ὀνομάζετε. Ἐντοσούτῳ, ἡμεῖς, τουτέστιν οἱ Λογγοβάρδοι, οἱ Σάξωνες, οἱ Φράγκοι, οἱ Λοθαρίγγιοι, οἱ Βαυαροι, οἱ Σουηβοὶ καὶ οἱ Βουργούνδιοι, οὕτω τοὺς εὐπάτριδας αὐτοὺς περιφρονοῦμεν, ὥστε ὅταν ὀργιζόμενοι μεγάλην τινὰ λοιδορίαν βουλώμεθα τοῖς ἐχθροῖς νὰ προσάψωμεν *Ῥωμαίους* καλοῦμεν αὐτούς· ἐν γὰρ τῇ ἐπικλήσει ταύτῃ συμπεριλαμβάνομεν πᾶν ὅ,τι ἀγενές, καὶ δειλόν, καὶ φιλάργυρον, καὶ ἄπιστον καὶ ἀσελγές· συμπεριλαμβάνομεν πᾶσαν καθόλου πονηρίαν!

ΙΓ'. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ ἀπόλεμον καὶ ἀνάσκητον τοῦ ἱππικοῦ μας, προσέλαβον, τοῦτο σοὶ λέγω· ὅτι ἐὰν διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν Χριστιανῶν ἐπιμείνῃς ἐν τῇ ἰσχυρογνωμίᾳ σου, αἱ προσεχεῖς μάχαι θέλουσι καταδείξει τίνες οἱ ἐμπειροπόλεμοι, ἐάν, δηλαδή, οἱ ἀνδρειότεροι ἐστὲ ὑμεῖς, ἢ ἐσμὲν ἡμεῖς. — Ἐκ τῶν λόγων μου τούτων ὁ Νικηφόρος παροξυνθείς, ἐμοὶ μὲν ἐπέταξε διὰ τῆς χειρὸς νὰ παύσω δικαιολογούμενος, τοῖς δὲ ὑπηρέταις ἔνευσε ν' ἀφαιρέσωσι τὴν μακρὰν καὶ στενὴν τράπεζαν· εἶτα δὲ πρός τινας ἀξιωματικοὺς στραφείς, ἐκέλευσε νὰ μὲ ἐπαναγάγωσι πρὸς τὸ μυσαρὸν κατάλυμά μου, ἢ κυριολεκτικώτερον, πρὸς τὸ δεσμωτήριόν μου, ἔνθα μετὰ παρέλευσιν δύο ἡμερῶν κατελήφθην ὑπὸ ἀτονίας ἕνεκα τῆς χολῆς, τοῦ καύσωνος, τῆς δείψης. Οὐδὲ ὑπῆρξέ τις τῶν

ἐπαθῶν μου, τὸ αὐτὸ ποτήριον καταπιών, μὴ φοβηθεὶς ὅτι ἐλήλυθεν αὐτῷ ἡ ὥρα ἡ ἐσχάτη. Ἄλλως τε, πῶς ἦν δυνατὸν νὰ μὴ νοσήσωσιν οὗτοι, ἀντὶ μὲν οἴνου καλλίστου, πίνοντες ἅλμην, ἀντὶ δὲ στρωμάτων, οὐκ ἄχυρα, οὔτε στιβάδα ἔχοντες οὔτε ξηρὰν γῆν, ἀλλὰ μάρμαρον σκληρόν, ἀντὶ δὲ προσκεφαλαίου, λίθον, καὶ οἰκοῦντες οἰκίαν ἀσκεπῆ, οὔτε ἐκ τοῦ θάλπους, οὔτε ἐκ τοῦ ψύχους, οὔτε ἐκ τοῦ ὑετοῦ ἡμᾶς προφυλάττουσαν; Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ περιττῆς ὑγείας ἂν ἔσκων, κατὰ τὴν παροιμιώδη φράσιν, οἱ τάλανες, νὴ Δία, οὐκ ἂν ἐσώθησαν. Ἀπαυδήσας λοιπὸν ὑπὸ τῶν παθημάτων ἐμοῦ καὶ τῶν ἀκολούθων μου, προσεκάλεσα τὸν φύλακα, ἢ μᾶλλον τὸν βασανιστῆρά μου, παρ' οὗ διὰ ἱκεσιῶν ἅμα καὶ χρημάτων ἐπέτυχον νὰ διαβιβάσω πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικηφόρου τοιαύτην τινὰ ἐπιστολήν.

« Λέοντι, τῷ Κουροπαλάτῃ καὶ Λογοθέτῃ τοῦ δρόμου (sic) Λιουτπράνδος Ἐπίσκοπος.

Ἐὰν ὁ Γαληνότατος (Serenissimus) Αὐτοκράτωρ εὐδοκῇ νὰ παραδεχθῇ τὴν αἴτησιν, ἧς χάριν ἀφίχθην ἐνταῦθα, τὰ παθήματα ὅσα νῦν ὑποφέρω δὲν μὲ κατατρύχουσι. Τοῦτο δὲ μόνον ἐξαιτοῦμαι· διὰ τῶν ἐπιστολῶν μου καὶ τοῦ γραμματοκομιστοῦ μου νὰ πληροφορηθῇ ὁ Κύριός μου, ὅτι ματαίως ἐν Κωσταντινουπόλει δὲν χρονοτριβῶ. Ἐὰν δ' ἄλλως ἔχωσι τὰ πράγματα, ἂς μοὶ ἐπιτραπῇ ν' ἀποπλεύσω διά τινος Ἐνετικῆς ὁλκάδος, ἑτοίμης οὔσης πρὸς ἀναχώρησιν, διότι ἀσθενὴς εἰμί· καὶ ἐὰν ὥρα θανάτου ἐπίκειταί μοι, τοὐλάχιστον εὔχομαι νὰ μὲ δεχθῶσι τὰ προγονικά μου χώματα » (276).

ΙΔ'. Ταῦτα ὁ Λέων ἀναγνοὺς, ἐκέλευσε μετὰ παρέλευ-

σιν ἡμερῶν τεσσάρων νὰ μεταβῶ παρ' αὐτῷ. Συνεκαθέζοντο πρὸς διάσκεψιν, κατὰ τὴν συνήθειαν, ἄνδρες τινὲς σοφώτατοι, καὶ τῆς Ἀττικῆς φωνῆς ἐγκρατεῖς, Βασίλειος ὁ Παρακοιμώμενος (277), ὁ Πρωτασηκρῆτις, ὁ Πρωτοβεστιάριος, καὶ δύο Μάγιστροι. Ἤρξαντο δ' οὗτοι τῆς ὁμιλίας οὕτω·

« Πρὸς τί, ἀδελφὲ, ἐκοπίασας ἵνα μεταβῇς ἐνταῦθα;— Ἐμοῦ δὲ εἰπόντος· ἦλθον ἵνα συνάψω δι' ἀγχιστείας εἰρήνην αἰωνίαν — ἀπεκρίναντο· Οὐδέποτε ἠκούσθη Πορφυρογεννήτου Πορφυρογέννητος θυγάτηρ νὰ συνέλθῃ εἰς γάμον μετ' ἀλλοφύλων. Μέγα ὅμως αἰτοῦντες, θέλετε τύχει τοῦ ποθουμένου, ἐὰν τὰ προσήκοντα παραχωρήσητε· ἐὰν, δηλαδὴ, παραδώσητε τὴν Ῥάβενναν, τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ἐπίλοιπον ἄχρι τῶν ἡμετέρων ὁρίων κρατουμένην χώραν (278). Ἄλλως δὲ, ἐὰν τὴν ἡμετέραν φιλίαν χωρὶς ἀγχιστείας ἐπιθυμῆτε, ἐλευθέραν ὁ Κύριός σου τὴν Ῥώμην ἂς καταλείψῃ· τοὺς δέ ποτε δούλους τοῦ Θεοπροβλήτου Κράτους ἡμῶν, τοὺς ἡγεμόνας Καπύης καὶ Βενεβένδου, ἂς σπεύσῃ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν ὑποταγήν.

ΙΕ.' Πρὸς οὓς ἀπήντησα — Ὑμεῖς αὐτοὶ βέβαια δὲν ἀγνοεῖτε, ὅτι ὁ Κύριός μου ἔχει καὶ πλείονας καὶ ἀνδρειοτέρους Σκλάβους τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Πέτρου (279), ὅστις ἐνυμφεύθη εἰς τὴν Πορφυρογέννητον θυγατέρα Χριστοφόρου, τοῦ ὑμετέρου Αὐτοκράτορος — Τούτων δ' εἰπόντων εἰς ἀπολογίαν, ὅτι ὁ Χριστόφορος οὗτος δὲν ἦτο Πορφυρογέννητος· — Ἡ Ῥώμη — ἀπεκρίθην — ἧς τὴν ἐλευθερίαν μεγαληγόρως ἐπιζητεῖτε, τίνι ὑποτάσσεται; τίνι δὲ φόρους τελεῖ; Δὲν περιέστηκε πρό τι-

νος εἰς ἑταιρῶν δουλείαν; Δὲν ἠλευθέρωσε δὲ αὐτὴν ὁ Κύριός μου καὶ Αὔγουστος Αὐτοκράτωρ, ὑμῶν ὑπνωττόντων, καὶ ῥᾳθυμούντων; Ὁ Σεβαστὸς Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ὁ κτίσας τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἀποκαλέσας αὐτήν, πολλά, Κοσμοκράτωρ ὤν, προσήνεγκε δωρήματα τῇ Ἁγίᾳ Ἀποστολικῇ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ, ἀναθήματα κείμενα, οὐ μόνον ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλ' ἐν ἅπασι σχεδὸν τοῖς Δυτικοῖς, Ἀνατολικοῖς καὶ Μεσημβρινοῖς βασιλείοις, ἐν Ἑλλάδι δηλ: καὶ Ἰουδαίᾳ καὶ Περσίδι καὶ Μεσοποταμίᾳ καὶ Βαβυλωνίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ, ὡς μαρτυροῦσι τὰ παρ' ἡμῖν διατηρούμενα προνόμια (280). Ὅσα δὲ κτήματα ἀνῆκον τῇ Ἁγίᾳ τῶν μακαρίων Ἀποστόλων Ἐκκλησίᾳ κατὰ Σαξωνίαν καὶ Ἰταλίαν καὶ Βαυαρίαν καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Κυρίου μου, πάντα ταῦτα ὁ νῦν Κύριός μου προσέφερε τῷ Τοποτηρητῇ τῶν Ἁγιωτάτων Ἀποστόλων. Εἰ δὲ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων, εἴτε πόλιν, εἴτε ἀγρόν, εἴτε στρατιώτας, εἴτε οἰκογένειάν τινα, ἐσφετερίσθη, νὰ μὴ ἀποθάνω Χριστιανός! Ἵνα τί λοιπὸν καὶ ὁ σὸς Αὐτοκράτωρ δὲν πράττει τὸ αὐτό, ἀποδίδων τῇ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας του κείμενα κτήματα αὐτῆς; Ἵνα τί δὲν ἀποκαθιστᾷ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὴν μᾶλλον ἀνεξάρτητον καὶ πλουσίαν, παρ' ὅ,τι χρηματίζει ἐπὶ τοῦ νῦν, γενόμενος οὕτω συνεργὸς τῆς ἐλευθεριότητος καὶ τοῦ ζήλου τοῦ Κυρίου μου;

ΙΣΤ'. Τοῦτο θέλει πράξει — ἀπεκρίνατο Βασίλειος ὁ Παρακοιμώμενος, — ὁπόταν ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία διοργανωθῶσι κατ' ἀρέσκειαν αὐτοῦ. — Ἄνθρωπός τις, ἐγὼ τότε παραβολικῶς ἐξεφώνησα, ὑφ' ἑτέ-

ρου τινὸς πολλὰς ὑπομείνας ὕβρεις, προσῆλθε τῷ Θεῷ, οὕτω δεόμενος· « Κύριε τιμώρησαί μου τὸν ἐναντίον ! » Τοῦ Θεοῦ δὲ εἰπόντος « Τοῦτα ποιήσω ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, » ὁ ἄνθρωπος προσεφθέγξατο « Θεέ μου, ἀργὰ παραπολύ ! »

ΙΖ΄ Πάντες διὰ τοῦτο, πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος, πλατυγελάσαντες, καὶ τὴν ἀμφισβήτησιν διακόψαντες μὲ παρέπεμψαν πρὸς τὴν μυσαρὰν οἰκίαν, ἔνθα, κατὰ προσταγὴν αὐτῶν, μετ' ἄκρας αὐστηρότητος ἐτηρήθην μέχρι τῆς χαρμοσύνου πᾶσι τοῖς εὐσεβέσιν ἡμέρας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Κατὰ δὲ τὴν πανήγυριν ταύτην προσέταξεν ὁ Νικηφόρος ἐμέ, λίαν ἤδη ἀσθενοῦντα, καί τινας πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἀφιχθέντας τῇ προτεραίᾳ, νὰ προϋπαντήσωμεν αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου περ ἀφιχθέντες, ἠκροάσθημεν τὰ φλυαρώτατα τῆς Ἀκολουθίας μυρολόγια, καὶ τὴν τέλεσιν τῆς Λειτουργίας. Ἀκολούθως δὲ προσεκλήθημεν εἰς συνεστίασιν. Εἰς τὰ ἔσχατα τῆς μακροτάτης καὶ στενῆς τραπέζης, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐμοῦ, ἐκάθισαν τὸν πρεσβευτὴν τῶν Βουλγάρων, κεκουρευμένον ὄντα, κατὰ τὸ ἔθος τῶν Οὔγγρων, περιεζωσμένον δὲ χαλκῆν ἅλυσιν, καὶ ὅσον διὰ μνήμης φέρω, ἁπλῶς ὄντα κατηχούμενον. Πρόδηλον, ὅτι τοῦτο οἱ Γραικοὶ πεποίηκαν πρὸς ὄνειδος Ὑμῶν, τοῦ Σεβαστοῦ μοι Κυρίου, πρὸς ὑμετέραν καταφρόνησιν, πρὸς ὑμέτερον προπηλακισμόν, πρὸς ὑμετέραν ἐκφαύλισιν. Ἀλλ' ὅμως, χάριτας ὁμολογῶ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὃν Ὑμεῖς πάσῃ τῇ ψυχῇ λατρεύετε, ὅτι ἄξιον ἐλόγισέ με νὰ ὑποστήσω παντοίαν ὕβριν ἕνεκεν Ὑμῶν. Ὅθεν, ὦ Κύριοί μου, συλλογισθεὶς οὐχὶ τὴν πρὸς ἐμέ, ἀλλὰ τὴν

πρὸς Ὑμᾶς ἀποτεινομένην προσβολὴν, κατέλιπον τὸ συμπόσιον. Ἐνῷ δὲ δυσχεραίνων ἐξηρχόμην, Λέων ὁ Κουροπαλάτης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ ὁ Πρωτασηκρήτης Συμεὼν μὲ παρηκολούθησαν, τοιαῦτά τινα ἀμφυλακτοῦντές μοι — Ὅτε Πέτρος, ὁ τῶν Βουλγάρων Βασιλεὺς ἐνυμφεύθη τῇ θυγατρὶ τοῦ Χριστοφόρου Αὐτοκράτορος, διὰ γραπτῆς συνθήκης τε καὶ ὁρκωμοσίας συνεφωνήθη οἱ τῶν Βουλγάρων πρέσβεις νὰ προτιμῶνται, προκάθηνται καὶ θεραπεύωνται ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους πρέσβεις. Ὁ δὲ παρὼν τῶν Βουλγάρων πρεσβευτὴς, καίτοι, ὡς ὀρθῶς λέγεις, κεκουρευμένος, ἄλουτος, καὶ περιεζωσμένος χαλκῆν ἅλυσιν, ἀλλ' ὅμως εἶναι Πατρίκιος τὸ ἀξίωμα· διὸ, πάντως ἀθέμιτον κρίνομεν νὰ προτιμήσωμεν αὐτοῦ Ἐπίσκοπον, καὶ μάλιστα Φραγκεπίσκοπον. Βλέπομεν ὅτι σὺ βαρέως τοῦτο φέρεις· οὐχ ἧττον δὲ σοὶ ἀπαγορεύομεν νὰ ἐπανέλθῃς, ὡς διατίθεσαι, εἰς τὸν ξενῶνά σου, ἀναγκάζοντές σε νὰ συναριστήσῃς ἐν τῷ καπηλείῳ μετὰ τῶν ἀνδραπόδων τοῦ Αὐτοκράτορος.(281).

ΙΗ΄. Κατελήφθην ὑπὸ τοιαύτης ὀργῆς καταχαρδίου, ὥστε οὐδὲν ἠδυνήθην ν' ἀποκριθῶ αὐτοῖς· ἐξετέλεσα δὲ τὰ προστεταγμένα, ὑποντοθορύσας μόνον κατὰ τῆς προφάσεως, ἧς ἕνεκα προὐτιμᾶτο, οὐχὶ ἐμοῦ, τοῦ Ἐπισκόπου Λιουτπράνδου, ἀλλὰ τοῦ Ὑμετέρου πρεσβευτοῦ ὁ Βουλγάρων ἄγγελος. Ἐμετρίασεν, ὅμως, τὴν ἀγανάκτησίν μου ὁ *Ἅγιος* καὶ μεγαλόδωρος Αὐτοκράτωρ, ὅτε ἐκ τῶν παρ' αὐτῷ νοστιμωτάτων φαγητῶν ἔπεμψέ μοι χάρισμα παχὺ ἐρίφιον μετὰ σκορόδων, κρομμυδίων καὶ πράσων θαυμασίως ὠνθυλευμένον, καὶ διὰ χαβιαρίου κεχαρυκευμένον, οὗτινος ἐγεύθη πρῶτον αὐτός. Εἴθε, Κύριαί μου,

37*

τὸ φαγητὸν αὐτὸ παρετίθετο καὶ ἐπὶ τῆς Ὑμετέρας τραπέζης, ἵνα πεισθῆτε καὶ Ὑμεῖς, οἱ μὴ πιστεύοντες, εἰς τὸ ἀδροδίαιτον τοῦ *Ἁγίου* Αὐτοκράτορος !

ΙΘ'. Μετὰ παρέλευσιν ὀκτὼ ἡμερῶν, καὶ ὅτε οἱ Βούλγαροι ἀπῆλθον, νομίσας ὁ Νικηφόρος ὅτι ἐγὼ περὶ πολλοῦ ἴσως ἐποιούμην τὰ συμπόσια αὐτοῦ, ἠνάγκασέ με, καίπερ ἀσθενοῦντα, νὰ συμμεθέξω τοῦ γεύματός του ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ. Ἐκεῖ μετὰ πολλῶν Ἐπισκόπων συμπαρευρέθη καὶ ὁ Πατριάρχης (282), ὅστις εἰς ἐπήκοον πάντων πολλὰ προέβαλέ μοι ζητήματα ἐκ τῶν Ἁγίων Γραφῶν, ζητήματα οἷς, ἐπιφοιτήσει Πνεύματος Ἁγίου εὐφραδῶς ἀπήντησα. Μὲ ἠρώτησε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, εἰς κατάγελων Ὑμῶν, καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Συνόδων, ἃς ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν. Ἐμοῦ δὲ ἀπαντήσαντος, τὴν τῆς Νικαίας, τῆς Χαλκηδόνος, Ἐφέσου, Ἀντιοχείας, Καρχηδόνος, Ἀγκύρας καὶ Κωνσταντινουπόλεως (283)— Ἅ, Ἅ, Ἅ, ἐκάγχασεν ὁ Πατριάρχης σαρκάζων· Ἐπελάθου τῆς Σαξωνικῆς (284) ! Ἐὰν δ' ἐρωτήσῃς, προσέθηκε, τίνος ἕνεκα τὴν Σύνοδον αὐτὴν δὲν κατεγράψαμεν ἡμεῖς εἰς τὰ δίπτυχα, θέλω σοὶ ἀποκριθῆ ὅτι, ἀγύμναστος εἰσέτι οὖσα εἰς τὸ βαίνειν, ἕνεκα νηπιότητος, ἡ Σύνοδός σας αὐτὴ οὐδέπω μέχρις ἡμῶν ἐλήλυθε.

Κ.' Τὸ νοσοῦν μέλος, ὑπεφθεγξάμην ἐγώ, διὰ καυτηρίου καίεται. Ποῦ ἐφύησαν, καὶ ἤκμασαν, Κύριοι, αἱρέσεις παντοδαπαί; Παρ' ὑμῖν. Ὑπὸ τίνων δὲ κατεστάλησαν καὶ διεστράφησαν; Ὑφ' ἡμῶν τῶν Ἑσπερίων. Τὰς ἐν Ῥώμῃ καὶ Τικίνῳ (Παυΐα) συνόδους δὲν συνηρίθμησα μετὰ τῶν προτέρων, εἰ καὶ πολλάκις αὗται συνεδρίασαν (285). Κληρικός τις Ῥωμαῖος, ὁ εἶτα *Οἰκουμε-*

νικὸς Πάπας (Universalis Papa) Γρηγόριος γενόμενος, ὁ καὶ παρ' ὑμῶν Διάλογος ἐπικληθείς, ἀπήλλαξεν ἔκ τινος αἱρέσεως Εὐτύχιον, τὸν ὑμέτερον αἱρετικὸν Κωσταντινουπόλεως Πατριάρχην (286). Ἔλεγεν ὁ Εὐτύχιος οὗτος, οὐ μόνον δ' ἔλεγεν, ἀλλά γε καὶ ἐδίδασκε, καὶ ἐφληνάφει, καὶ ἐπολυγράφει (287), ὅτι ἐν τῇ τῶν νεκρῶν Ἀναστάσει δὲν θέλομεν οἱ ἄνθρωποι ἀναλάβει τὴν αὐτὴν σάρκα ἣν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔχομεν, ἀλλὰ ἑτέραν τινὰ τῇ ἀφῇ μὴ ἐφικτήν (288)· τῇ δὲ ὀρθοδοξίᾳ χαριζόμενος ὁ Γρηγόριος, παρέδωκε τῷ πυρὶ τὴν βίβλον, ἥτις περὶ τῆς πλάνης ταύτης ἐπραγματεύετο. Ἀλλὰ καὶ Εὐόδιος ὁ Ἐπίσκοπος Τεκίνου, παρὰ τοῦ Ῥωμαίων Ἀρχιερέως (a Romano Patriarcha) ἀπεστάλη ἐνταῦθα εἰς Κωσταντινούπολιν, πρὸς ἀναχαίτισιν ἄλλης τινὸς αἱρέσεως (289)· ἧς ὡσαύτως κατασταλείσης, Ὀρθόδοξον καὶ Καθολικὴν τὴν πόλιν ταύτην ἀποκατέστησεν. Ἐν τούτοις τὸ ἔθνος τῶν Σαξώνων, ἀφ' ὅτου τὸ σωτήριον ἔσχε βάπτισμα (290), καὶ τὴν θεογνωσίαν ἐνεκολπίσθη, οὐδέποτε δι' αἱρέσεων κατεσπιλώθη· ὥστε, μὴ τυχούσης πλάνης τινός, μήτε Συνόδου χρείαν ἔλαβεν. Ὅτι δὲ οἱ Σάξωνες νεάζουσαν ἔχουσιν ἔτι τὴν πίστιν, ὡς ἔφης, τοῦτο, βεβαιῶ κἀγώ. Ἐπειδὴ νέα καὶ ἀκμαία ἀείποτε ἡ πίστις, ὅπου αἱ πράξεις τῇ πίστει συνᾴδουσιν. Ἐκεῖ δὲ μόνον ἡ πίστις παρακμάζει, ὅπου αἱ πράξεις δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰ δόγματα, ἔνθα ἡ πίστις περιφρονεῖται, καθάπερ ἐσθὴς ἐκ παλαιότητος τετριμμένη, κατηναλωμένη. Μία καὶ μόνη Σύνοδος ἐν Σαξωνίᾳ συνεκροτήθη· αὕτη δὲ ἡ συζητήσασα καὶ ἀποφασίσασα ὅτι τιμιώτερος ὁ τῶν ξιφῶν, ἢ ὁ τῶν καλάμων πόλεμος, καὶ ὅτι, αἱρετώτερον

τὸ θανεῖν ἢ νῶτα δοῦναι τοῖς ἐχθροῖς (291). (προσέθηκα δὲ κατ' ἐμαυτὸν τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς Συνόδου ὁ στρατός σου, Νικηφόρε, ἐγνώρισεν ἤδη· εἴθε δὲ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἐμπράκτως δοκιμάσῃ ὁπόσον εἰσὶν οἱ Σάξωνες ἀριμανεῖς!)

ΚΑ'. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, μετὰ μεσημβρίαν, προσέταξέ με ὁ Νικηφόρος νὰ προϋπαντήσω αὐτὸν ἐπανερχόμενον εἰς τ' ἀνάκτορα. Ἤμην τοσοῦτον ἄρρωστος, οὕτως ἠλλοιωμένος τὴν ὄψιν, ὥστε αἱ καθ' ὁδὸν γυναῖκες, αἵτινες πρότερον βλέπουσαί με ἐφώναζον ἐξιστάμεναι *Μάνα Μάνα* (292), νῦν, ὁρῶσαι τὴν ἀθλιότητά μου, ἔκοπτον τὰ στήθη καὶ ἀνεβόων, *ταπεινὲ καὶ ταλαίπωρε* (sic)! Ἀλλ' εἴθε τύχωσι τῷ μὲν Νικηφόρῳ τὰ κακά, τοῖς δ' ἀπουσιν ὑμῖν τ' ἀγαθὰ ὅσα, αὐτοῦ προερχομένου, κατηυχήθην διὰ τῆς πρὸς οὐρανὸν ἀνατάσεως τῶν χειρῶν! Κύριοί μου, πιστεύσατε, ἄσβεστον γέλωτα προὐξένησέ μοι ὁ νάνος ἐκεῖνος Αὐτοκράτωρ, ὀχούμενος ἐπὶ ἵππου μεγαλοσώμου τε καὶ θρασέως καὶ ἀρπάζοντος· ὥστε ἀνεμνήσθην τῆς παιδιᾶς τῶν Ὑμετέρων Σκλάβων, οἵτινες πλαγγόνα συνάπτοντες ἐπί τινος πωλαρίου, καὶ τὸν πῶλον ἀπολύοντες ἔπειτα, ὁρῶσιν αὐτὸν δρομάδην καλπάζοντα πρὸς τὴν προπορευομένην μητέρα.

ΚΒ'. Τούτων πληρωθέντων, ἐπανήγαγόν με πρὸς τοὺς πέντε λέοντας (Leones) συμπολίτας καὶ συνοίκους μου ἐν τῇ εἰρημένῃ μισητῇ οἰκίᾳ, ἔνθα ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἑβδομάδας οὐδένα ἄλλον εἶδον, ἐκτὸς τῶν ἐμῶν· ὅθεν ἐφαντάσθην, ὅτι ὁ Νικηφόρος δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀπέλευσίν μου. Τὸ δὲ πολὺ τῆς θλίψεως τοσαύτην τότε σωματικὴν ἀθυμίαν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ἀτονίᾳ προσέθηκεν, ὥστε

καὶ τὸν βίον αὐτὸν ἤθελον καταλύσει, εἰ μὴ ἡ Θεομήτωρ ἐξητεῖτο τὴν ἐμὴν ζωὴν παρὰ τοῦ Πλάστου καὶ Υἱοῦ αὐτῆς, ὥσπερ δῆλόν μοι ἐγένετο, οὐχὶ ἐν νοερᾷ ἀλλ' ἐν πραγματικῇ τινι ὀπτασίᾳ.

ΚΓ'. Διαρκουσῶν τῶν τριῶν τούτων ἑβδομάδων ὁ Νικηφόρος διητήθη (habuit metastasin) ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῇ *εἰς Πηγὰς* (sic) (293) καλουμένῃ θέσει, ὅπου διέταξε νὰ παραπεμφθῶ κἀγώ. Ἤμην δὲ ἀπηυδημένος τοσοῦτον, ὥστε οὐ μόνον ἱστάμενος, ἀλλὰ καὶ καθήμενος ἀπέκαμνον. Οὐχ ἧττον, ὅμως, ἠνάγκασέ με μετὰ βλάβης τῆς ὑγείας μου ὄρθιος νὰ μείνω καὶ ἀσκεπὴς ἐνώπιον αὐτοῦ. Οὕτω δέ με προσηγόρευσεν — Οἱ πρέσβεις τοῦ Ῥηγός σου Ὄθωνος, (Domini tui Regis) οἱ πρὸ σοῦ τὸν παρελθόντα ἀφιχθέντες ἐνιαυτὸν (294) ἐνόρκως μοὶ ὑπεσχέθησαν (ὑπάρχουσι δὲ εἰς τὰς χεῖράς μου τὰ ἔγγραφα τοῦ ὅρκου), ὅτι ὁ Κύριός σου αὐτὸς δὲν θέλει ἐφεξῆς σκανδαλίσει τὴν Αὐτοκρατορίαν μου εἰς τὸ παραμικρόν. Καὶ ὅμως, τί μεῖζον σκάνδαλον τοῦ προσφωνεῖν ἑαυτὸν Αὐτοκράτορα, καὶ ἰδιοποιεῖσθαι τοῦ Ἡμετέρου Κράτους τὰ Θέματα (295); Ἀμφότερα δυσφόρητα καὶ ἀβάστακτά εἰσι, μάλιστα τὸ πρῶτον, τὸ περὶ τιτλοφορίας Αὐτοκρατορικῆς, ὅπερ οὐ μόνον δυσφόρητον, ἀλλὰ καὶ ἀκροάσεως ἀνάξιον. Τούτων οὕτως ἐπὶ τοῦ νῦν ἐχόντων, ἰδοὺ ἡ γνώμη μου. Ἐὰν καὶ σὺ ἐπικυροῖς πάνθ' ὅσα οἱ προηγούμενοι πρέσβεις ἐπεκύρωσαν, εὐδαίμονά τε καὶ πλούσιον θέλει σὲ ἀποπέμψει ὅσον οὔπω τὸ Ἡμέτερον Κράτος.— Ταῦτα δὲ εἶπε μᾶλλον ὅπως καταλάβῃ ἐπιχείρημά τι πρὸς ἑαυτοῦ δόξαν καὶ πρὸς Ὑμέτερον αἶσχος ἀποβησόμενον, ἢ ἐν τῇ προσδοκίᾳ ὅτι ἡ ἐνδεχομέ-

νη ἀνοησία μου ἤθελεν ὑποχρεώσει καὶ Ὑμᾶς.— Ὁ ἁγιώτατος Κύριός μου— ἀπεκρινάμην — σοφώτατος ὢν καὶ Πνεύματος Ἁγίου ἔμπλεως, προεῖδε τὸ ἐνδεχόμενον τοιαύτης προτάσεώς σου· ἵνα δὲ μὴ ὑπερβῶ τοὺς προσδιορισθέντας ὅρους μου, ἔδωκέ μοι *ἐντολὴν* (sic) τινα, τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σφραγῖδι κεκυρωμένην, πλὴν τῆς ὁποίας οὐδὲν νὰ διαπραγματευθῶ μοὶ ἐπετρέπετο.— Μετὰ τίνος δὲ θάῤῥους νομίζετε, Σεβαστοί μοι Κύριοι, ὅτι στραφεὶς τότε πρὸς τοὺς ἀκολούθους μου εἶπον αὐτοῖς· Ἐκθέσατε τὴν *ἐντολὴν* (sic) μου, ὅπως ἐνόρκως ἐπικυρώσω ὅ, τι τὸ ἔγγραφον προστάσσει !— Ἂν οἱ πρῶτοι πρέσβεις ὑπεσχέθησαν, ὡρκίσθησαν, ὑπέγραψαν παρὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου μου, οὐ μέλλει μοι· ἀλλὰ τοῦτο ὁπωσοῦν συνᾴδει τῷ τοῦ Πλάτωνος, *ἡ μὲν εὐθύνη παρὰ τῷ εὐχομένῳ, ὁ δὲ Θεὸς ἀνεύθυνος* » (296).

ΚΔ΄. Λόγος συνέπεσε μετὰ ταῦτα περὶ τῶν εὐγενεστάτων Ἡγεμόνων Καπύης καὶ Βενεβένδου, οὓς ὁ Νικηφόρος δούλους ἀποκαλεῖ, καὶ περὶ ὧν ἐκ βάθους ψυχῆς ὡς ἔοικε συνταράσσεται.— Ὁ Δεσπότης σου, εἶπεν ἔλαβε τοὺς ἐμοὺς δούλους ὑπὸ τὴν προστασίαν του· ἕως οὗ δὲν ἀποπέμψῃ καὶ ἐπαναφέρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν προτέραν δουλείαν, τῆς Ἡμετέρας φιλίας θέλει στερηθῇ. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι ἐπιποθοῦσιν ἤδη τὸ Ἡμέτερον Κράτος· τοῦθ' ὅμως, Ἡμεῖς ἀποποιούμεθα, ὅπως γνώσωσιν οἱ δοῦλοι καὶ ἐμπράκτως δοκιμάσωσιν ὁπόσον κινδυνώδεις ἀποβαίνουσιν ἡ ἀποστασία καὶ ἡ τῆς δουλείας ἀποφυγή (297).

ΚΕ΄. Ἀξιοπρεπέστερον οὖν ὁ Δεσπότης σου θέλει πράξει παραδίδων φιλικῶς τοὺς δούλους, ἢ βεβιασμένως ἀ-

κολούθως ἀποπέμπων αὐτούς· οἵτινες ἄλλως τε, μικρὸν εἰ ζήσωσιν ἔτι, θέλουσιν ἰδεῖ τί δηλοῖ ἡ πρὸς τὸν Κύριον ἀπάτη, καὶ τί ἡ τῆς δουλείας ἀπόδρασις. Ἀλλὰ νομίζω, συναισθάνονται ἤδη τὴν ἰσχὺν τῶν λόγων μου, καθ' ὅσον πέραν θαλάσσης δοκιμάζουσι τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τῶν στρατιωτῶν μου τὴν ἐνέργειαν.

ΚΣΤ. Ἀπάντησιν εἰς τοὺς λόγους τούτους δὲν συνεχώρησε νὰ δώσω. Ἠθέλησα ν' ἀποσυρθῶ· ἀλλὰ πάλιν μὲ κατέσχε παρ' ἑαυτῷ πρὸς συνεστίασιν. Συνεγεύετο δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καὶ ὁ πατήρ του (298), ἀνήρ, ὡς μοὶ ἐφάνη, ἑκατομπεντηκοντούτης τὴν ἡλικίαν, πρὸς ὃν οἱ Γραικοί, καθάπερ καὶ πρὸς τὸν υἱόν, ηὔχοντο δι' αἴνων καὶ κολακευμάτων ἔτη διπλάσια. Ὅθεν ἐξάγεται ὁπόσον βλάκες, καὶ δοξομανεῖς, καὶ αὐλόδουλοι, καὶ φιλόπλουτοι εἰσὶν οἱ Γραικοί, (299) μὴ τοῦ τάφου τὴν ἀνάπαυσιν ἐπευχόμενοι τῷ ἀθλίῳ τυμβογέροντι, ἀλλὰ τὰ παρὰ φύσιν. Ἥδετο δὲ καὶ τὸ γερόντιον (silicernium) ταῖς εὐχαῖς ἐκείναις, καί τοι συγγινώσκον ὅτι δεήματα τοιαῦτα παρὰ τοῦ Θεοῦ δὲν εἰσακούονται, καὶ ὅτι, τούτου τεθέντος, ἡ περαιτέρω μακροβιότης μᾶλλον ἢ ἐπωφελής, βλαβερὰ ἂν ἀπέβαινεν αὐτῷ (300)..... Ἀλλὰ τὸ ἀποκαλεῖν ἀνδρεῖον τὸν ἀπόλεμον, σοφὸν τὸν εὐήθη, μέγαν τὸν βραχύν, λευκὸν δὲ τὸν μέλανα, καὶ ἅγιον τὸν ἁμαρτωλόν. τοῦτο ὕβρις ὑπάρχει μᾶλλον ἢ ἔπαινος· ὅστις γὰρ ἥδεται ἐγκωμιαζόμενος ἐπὶ ἀρεταῖς μὴ ἰδίαις, ὁμοιάζει παντάπασι τοῖς πτηνοῖς, ὧν τὴν ὄψιν ἡ μὲν νὺξ φωτίζει ἡ δὲ ἡμέρα ἀποτυφλοῖ.

ΚΖʹ. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον. Κατὰ

τὴν ἑστίασιν ταύτην ἀνεγνώσθη λατινιστὶ παρὰ τὸ σύνηθες (301) ὁμιλία τις τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Τῆς ἀναγνώσεως περαιωθείσης, ἐξητησάμην ἵνα ἐπανέλθω οἴκαδε· ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ, ἐπινεύσας, προσέταξε τῷ βασανιστῆρί μου νὰ μὲ ἐπαναγάγῃ πρὸς τοὺς λέοντας συνοίκους καὶ συμπολίτας μου. Μετὰ ταῦτα, οὐκέτι εἶδον αὐτὸν μέχρι τῆς 20 Ἰουλίου. Ἔκτοτε γὰρ αὐστηρῶς ἐφυλακίσθην, ἵνα μὴ συνδιαλεχθῶ πρὸς οὐδένα, παρ' οὗ μάθω τὰ περὶ τοῦ Αὐτοκράτορος.

ΚΗ'. Ἐν τούτοις ὁ Νικηφόρος προσκαλέσας τὸν τοῦ Ἀδαλβέρτου πρεσβευτὴν Γριμιζῶνα, ἐκέλευσεν αὐτὸν ν' ἀποπλεύσῃ μετὰ θαλασσίου δυνάμεως, συγκειμένης ἐξ εἰκοσιτεσσάρων χελανδίων (302), δύο Ῥωσσικῶν καὶ δύο Γαλλικῶν νηῶν (303)· εἰ δὲ καὶ πλείονας ἀπέστειλεν, ἀγνοῶ. Ἀλλὰ τῶν Ὑμετέρων στρατιωτῶν ἡ ἰσχύς, Κύριοί μου Σεβαστοὶ Αὐτοκράτορες, χρείαν οὐκ ἔχει τῆς τῶν πολεμίων ἀσθενείας· δῆλον γὰρ ἐκ πείρας ἤδη γέγονεν, ὅτι οἱ ἔσχατοι, καί, οὕτως εἰπεῖν, οἱ ἀπολεμώτεροι τῶν Ὑμετέρων στρατιωτῶν κατέβαλον καὶ ὑποτελὲς ἐποίησαν τῶν Γραικῶν τὸ Κράτος. Ἀλλά, καθὼς δὲν ἤθελον σᾶς ἐκπτοήσει, εἰ ἀπεκάλουν ἰσχυροτάτους, καὶ αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ ἰσοδυνάμους τοὺς Γραικούς, τὸν αὐτὸν πάλιν τρόπον ἐνθαρρύνω Ὑμᾶς, τὴν πραγματικὴν χαυνότητα διαζωγραφῶν τοῦ ἤθους των. Ἐπεθύμουν νὰ πιστεύσητε, καὶ πέποιθα θέλετε πιστεύσει, ὅτι ἐὰν τάφρος, ἢ τείχη δὲν ἐμποδίσωσι, μετὰ μόνον τετρακοσίων ἐκ τῶν Ὑμετέρων σύσσωμον τὸ στράτευμα τὸ Γραικικὸν δύνασθε νὰ καταστρέψητε. Τοῦ στρατεύματος γὰρ ἐκείνου πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡγεῖται μία ἄνθρω-

πος. Ναί, λέγω *μία* (304) ἀντὶ *ἑνός*, ἐπειδὴ ἀπέχει τοῦ ἀνδρὸς ὁ στρατηγὸς, ὡς πάλιν οὔτε γυνὴ δύναται νὰ ὀνομασθῇ. Ἐν τοσούτῳ ἀνήγγειλεν ὁ Ἀδάλβερτος τῷ Νικηφόρῳ, ὅτι ἔχει ὀκτὼ χιλιάδας θωρακοφόρων, δι' ὧν μετὰ τοῦ *Ἀργείου* (305) ἐπικουρικοῦ στρατεύματος καυχᾶται ὅτι θέλει τροπώσει καὶ τρέψει εἰς φυγὴν Ὑμᾶς· ἱκέτευσε δὲ τὸν ἀντίπαλόν σας νὰ τῷ ἀποστείλῃ χρηματικὰς βοηθείας, ὅπως διὰ τοιούτου μέσου κάλλιον ἐμψυχώσῃ τοὺς στρατιώτας του.

ΚΘ'. Ἀλλ' ἀκούσατε νῦν, Κύριοί μου.

» Τῶν Δαναῶν τοὺς δόλους, καὶ τούτους πάντας
« Κρίνατε ἐξ ἑνὸς ἐγκλήματος » (306)

Τῷ δουλαρίῳ ἐκείνῳ, πρὸς ὃ τὸ νεοσύλλεκτον καὶ μισθωτὸν στράτευμά του ὁ Νικηφόρος ἐνεπιστεύθη, ἐνεχειρίσθησαν καὶ χρήματα πολλὰ, ὡρισμένα νὰ διανεμηθῶσι πρὸς τὰς ἑπτὰ ἢ πλείονας χιλιάδας τῶν τοῦ Ἀδαλβέρτου θωρακοφόρων, εἰ πραγματικῶς προσήρχετο εἰς βοήθειαν, ὡς ἠγγέλθη, τοσοῦτος ἐπικουρικὸς στρατός. Ἐν τούτοις, Κώνας (307), ὁ τοῦ Ἀδαλβέρτου ἀδελφὸς, μέλλει νὰ προσβάλῃ Ὑμᾶς μετὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ *Ἀργείου* συνάμα, καθ' ὃν καιρὸν ὁ Ἀδάλβερτος ἐπί τινι μυστικῇ διαταγῇ θέλει μείνει διακεκρατημένος ἀσφαλῶς ἐν τῷ φρουρίῳ Βάριως, ἕως οὗ νικητὴς φθάσῃ ὁ ἀδελφός. Ἂν ὅμως, κατὰ τὸ σύνθημα, τὰ ἐπικουρικὰ στρατεύματα δὲν ἀφιχθῶσι, τότε ὁ Ἀδάλβερτος ἕνεκα τῆς ἐλλείψεώς του μέλλει δέσμιος νὰ παραδοθῇ πρὸς Ὑμᾶς, ὁμοῦ μετὰ τῶν χρημάτων, ἅπερ ὠφείλοντο νὰ παραδοθῶσιν αὐτῷ. — Ὢ τῆς ἀνδρίας καὶ τῆς ἀγαθοπιστίας τοῦ Νικηφόρου! Ἐντεῦθεν μὲν προσλαμβάνει ὑπερασπιστὰς, οὓς ἐν-

δομύχως προτίθεται νὰ προδώσῃ, κἀκεῖθεν δὲ θηρεύει συμμάχους, οὓς ἑτοιμάζεται νὰ παραδώσῃ εἰς ἀπώλειαν. Πρὸς οὐδένα τὴν εἰλικρίνειαν, πρὸς ἀμφοτέρους τὴν ἀπιστίαν. Πράττει μὲν τὰ περιττὰ, τὰ δὲ ὠφέλιμα παραγνώσκει.... Τί τὰ πολλά ; Πράττει κατὰ τὸ ἔθος τῶν Γραικῶν.... (308). Ἐπανέλθωμεν, ὅμως, ἔνθα ἐξέβημεν.

Λʹ. Τῇ 19 Ἰουλίου ἐθεάθην ἀπὸ τῆς οἰκίας μου ἐξορμιζόμενον τὸν ἀρτισύντακτον στόλον. Τῇ δὲ 20, ὅτε διὰ θεατρικῶν θεαμάτων πανηγυρίζουσιν οἱ κοῦφοι Γραικοὶ (309) τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ, ὁ Νικηφόρος μετεπέμψατό με, καὶ οὕτως ἐλάλησε. — Τὸ Ἡμέτερον Κράτος διατίθεται νὰ ἐκστρατεύσῃ· οὐχὶ δὲ κατὰ λαῶν Χριστεπωνύμων, ὡς ὁ Δεσπότης σου πράττει, ἀλλὰ κατὰ Μωαμεθανῶν (310). Τοιαύτην τινὰ ἐκστρατείαν καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐσχεδιάζομεν· ἀλλὰ μαθόντες ὅτι ὁ Δεσπότης σου προὐτίθετο νὰ προσβάλῃ τὴν ἡμετέραν χώραν, ἐάσαντες τότε χαίρειν τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀναγκαίως ἐστρέψαμεν τὰ ὅπλα κατ' αὐτοῦ. Τότε δὲ, ἄγγελός τις αὐτοῦ, Δομίνικος Βενέδικος καλούμενος, προϋπαντήσας ἡμᾶς ἐν Μακεδονίᾳ πολλῷ μόχθῳ καὶ πόνῳ μετέπεισεν Ἡμᾶς, διαβεβαιώσας ὅτι ὁ Δεσπότης σου οὔτε ἀνέλαβεν, οὔτε ἤθελέ ποτε ἐπιχειρήσει τοιοῦτόν τι ἐχθρικὸν κατ' ἐμοῦ. Ἐπάνελθε οὖν —προσέθηκεν ὁ Νικηφόρος—καὶ διάγγειλον τὰ δέοντα τῷ Κυρίῳ σου! Ἐὰν δὲ μὲ ἱκανοποιήσῃ αὐτὸς (si me compotem fecerit), ἐπίστρεψον σὺ αὖθις εἰς Κωνσταντινούπολιν.— (Ταῦτα ἀκούσας χάριν ὡμολόγησα τῷ Θεῷ κατ' ἐμαυτόν).

ΛΑʹ. Ἐπειδὴ οὕτω διατάττεις— προσεφθεγξάμην ἐγὼ—ἂς κελεύσῃ γοῦν τὸ Ἁγιώτατον Κράτος σου ἵνα

μεταβῶ ὅσον τάχιον εἰς Ἰταλίαν· ἀφ' οὗ δὲ καταπείσω τὸν Δεσπότην μου νὰ συγκατατεθῇ τοῖς ἀρέσκουσί σοι, εὔθυμος θέλω ἐπανακάμψει πρὸς Σέ. — Ἀλλ' οἴμοι, τὸν Νικηφόρον δὲν ἠπάτησαν οἱ προσπεποιημένοι λόγοι μου! Διὸ ὑπομειδιῶν ἐπένευσέ μοι, ὅτε βαθέως αὐτὸν προσεκύνησα ἀποσυρόμενος. Καὶ ὅμως, ἐν τῷ ἀπέρχεσθαι, προσέταξέ με νὰ παραμείνω κατ' ἀντίθυρον ὅπως αὖθις συναριστήσω εἰς τὴν ὄζουσαν σκορόδων καὶ πράσων, εἰς τὴν ἐξ ἐλαίου καὶ χαβιαρίου βρωμώδη του τράπεζαν. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ αὐτῇ διὰ πολλῶν παρακλήσεων κατώρθωσα νὰ δεχθῇ τὸ δῶρόν μου, ὅπερ πολλάκις ἄλλοτε ὑπεροφρυούμενος ἀπεποιήθη.

ΛΒ'. Ἐκαθέσθημεν εἰς τράπεζαν μακρὰν καὶ στενήν, ἥτις κατὰ μὲν τὸ πλάτος ἦτο κεκαλυμμένη ὑπὸ σπιθαμιαίας ὀθόνης, τὸ δὲ μῆκος ἔμενεν ἡμισκεπής. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Νικηφόρος εὐηρεστήθη νὰ περιπαίξῃ τοὺς Φράγκους, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων ἀδιακρίτως περιελάμβανε Λατίνους τε καὶ Τεύθονας· εἶτα δὲ πρὸς ἐμὲ στρέψας τὸν λόγον, ἠρώτησε, ποῦ κεῖται καὶ πῶς ὀνομάζεται τῆς ἐπαρχίας μου ἡ πόλις. — Κρεμώνη — ἀπήντησα — παρὰ τῷ Ἠριδανῷ, τῷ βασιλεῖ τῶν τῆς Ἰταλίας ποταμῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Σὸν Κράτος σπεύδει ν' ἀποστείλῃ χελάνδια πρὸς τὰς χώρας ἐκείνας, δοξάζω τὸν Θεὸν ὅτι σὲ εἶδον, εὐχαριστῶ τὸν Κύριον ὅτι σ' ἐγνώρισα. Δὸς εἰρήνην, Κραταιέ, τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, ὅπως σωθῇ τῇ μεγάλῃ σου χάριτι, ἄλλως νὰ σωθῇ μὴ δυνάμενος. . . . — Ἀλλ' ὁ παμπόνηρος, νοήσας ὅτι, *ειρωνικῶς* (sic) ἐλάλουν, ἐσκυθρώπασε. Βεβαιώσας δὲ ὅτι οὕτω πως ἤθελε πράξει, καὶ τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους ἐπιθέσας, ὡρ-

κισε τὴν δύναμιν τοῦ Ἁγίου Κράτους αὐτοῦ, ὡς οὐδὲν δεινὸν ἤθελε μοὶ συμβῇ καθ' ὁδὸν, ἀλλ' αἰσίως μετὰ τῶν χελανδίων του ἤθελον ἐλλιμενίσει εἰς Ἀγκῶνα. — Καὶ ὅμως, Σεβαστοί μου Κύριοι, ἀκούσατε πόσον ἀσεβῶς ἐπιώρκησεν. Ἐπράττοντο ταῦτα καὶ ἐλέγοντο τῇ 20 Ἰουλίου, ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ (311). Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τοῦ παρεπομένου μηνὸς οὐδεμίαν ἔλαβον παρ' αὐτοῦ βοήθειαν. Καὶ πότε; ἐν ᾧ μάλιστα τὴν Κωνσταντινούπολιν τοιοῦτος ἐμάστιζε λιμὸς (312), ὥστε τοὺς εἰκοσιπέντε ὀπαδούς μου καὶ τοὺς τέσσαρας φύλακας Γραικοὺς οὐδὲ διὰ τριῶν χρυσίνων δαπάνης ἠδυνάμην καθ' ἕκαστον γεῦμα νὰ χορτάσω. Τῇ Τετάρτῃ τῆς αὐτῆς ἑβδομάδος ὁ Νικηφόρος ἐξῆλθε τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς παρασκεύασιν τῆς κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐκστρατείας του.

ΔΓ'. Τῇ δὲ ἐπομένῃ Πέμπτῃ προσεκλήθην παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅστις μοὶ ὡμίλησεν οὕτω. Προέπεμψα τὸν Ἅγιον ἡμῶν Αὐτοκράτορα, καὶ μένω σήμερον οἴκοι τῇ ἐπιταγῇ αὐτοῦ. Εἰ δ' ἐπεθύμεις νὰ ἴδῃς προσωπικῶς αὐτὸν ἵνα εἴπῃς τι, ὅπερ εἰσέτι δὲν ἐξήγγειλας, φέρε νῦν, ἐξηγοῦ πρὸς ἐμὲ αὐτόν. Οὔτε ὄρεξιν ἔχω — ἀπήντησα — νὰ ἴδω τὸν Ἅγιον Αὐτοκράτορα, οὔτε μοὶ ἀπομένει τι νὰ διαγγείλω αὐτῷ. Τοῦτο μόνον ἐξαιτοῦμαι νὰ διακομισθῶ, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Αὐτοκράτορος, πρὸς τὸν λιμένα Ἀγκῶνος. — Τοῦτό μου ἀκούσας ὁ Λέων ὤμοσεν, (οἱ Γραικοὶ προθύμως ὀμνύουσι τὴν κεφαλὴν τῶν ἄλλων, 312 δὶς) ὤμοσε μὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Αὐτοκράτορος ἀδελφοῦ του, μὰ τὴν ἰδίαν του ζωὴν, μὰ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων του, τὰ ὁποῖα οὕτω καὶ ὁ Θεὸς νὰ φυλάξῃ

ὡς ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν), ὅτι τὴν ὑπόσχεσιν ἐκείνην ἤθελε τηρήσει καὶ αὐτός. — Ἐρωτήσαντός μου δὲ, πότε; ἀπεκρίνατο — Ἅμα τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Αὐτοκράτορος. Θέλει περὶ τούτου φροντίσει ὁ Δρουγγάριος τοῦ Στόλου (313), ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ὁποίου τὸ ναυτικὸν ἀνατίθεται. — Δελεασθεὶς ὑπὸ τοιαύτης ἐλπίδος, εὔθυμος ἀπῆλθον.

ΛΔ. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ, δηλ. τῷ Σαββάτῳ, ὁ Αὐτοκράτωρ μὲ προσεκάλεσεν εἰς Βρῦαν (314), θέσιν ἀπέχουσαν ὀκτωκαίδεκα μίλια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. — Σ' ἐνόμιζον, μοὶ εἶπεν, ἄνδρα ἔμπειρον καὶ τίμιον, ἐνταῦθα παραγενόμενον, ὅπως συμμορφωθῇς πληρέστατα πρὸς τοὺς σκοπούς μου, καὶ οὕτως ἀΐδιον συνάψῃς φιλίαν μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Δεσπότου σου. Τοῦτο δὲ, βλέπω, δὲν θέλεις νὰ πράξῃς σκληρογνώμων! Τοὐλάχιστον, ἓν καὶ μόνον, ὅπερ καὶ δίκαιον, κατόρθωσον, Νὰ μὴ συνδιατεθῇ ὁ Δεσπότης σου πρὸς τοὺς Ἡγεμόνας Καπύης καὶ Βενεβενδοῦ, τοὺς δούλους μου αὐτοὺς, οὓς προτίθεμαι νὰ πολεμήσω. Ὁ μὴ δαψιλεύων τὰ ἴδια, ἐασάτω τοὐλάχιστον χαίρειν τὰ τῶν ἄλλων. . . . . Μὰ τὴν ἀλήθειαν — προσέθηκεν — εἶναι καὶ νόστιμον. Οἱ Πατέρες καὶ οἱ πάπποι τῶν Ἡγεμόνων ἐκείνων ἐτέλουν φόρους τῷ Ἡμετέρῳ Κράτει. . . . . Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἑκόντες ἄκοντες θέλουσι μετ' ὀλίγον πράξει τὸ αὐτό.

ΛΕ'. Πρὸ πάντων — ἀπήντησα — οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος Ἡγεμόνες διατελοῦσιν ὄντες εὐγενεῖς, ἔτι δὲ ἀξιωματικοὶ (315) τοῦ Δεσπότου μου. Ὡς δὲ μάθῃ οὗτος ὅτι ὁ στρατός σου ἐφώρμησε κατ' αὐτῶν ; δὲν θέλει τάχα σπεύσει νὰ τοῖς πέμψῃ βοηθείας; Ἔπειτα δὲ, τὰ στρατεύ-

ματα αὐτοῦ : δὲν θέλουσιν ἄρα ὑπερισχύσει τοσοῦτον, ὥστε καὶ πάντας τοὺς σοὺς νὰ κατακόψωσι, καὶ τὰ δύο Θέματα προσέτι νὰ κυριεύσωσιν, ἅπερ πέραν θαλάσσης σοὶ ἀπομένουσιν (316).

ΛΣΤ'. Τότε, λαβὼν τὸ σχῆμα πεφυσημένου καὶ μαινομένου γελωτοποιοῦ — Ἔξελθε — ἀνεβόησεν· ‛Ορκίζομαι εἰς τὴν ζωήν μου, εἰς τὴν ζωὴν ἐκείνων, οἵτινες μ' ἔβαλον εἰς τὸν Κόσμον, ὅτι θέλω οὕτω πως ἐνεργήσει, ὥστε πᾶσαν ἄλλην ἰδέαν ὁ Κύριός σου νὰ συλλάβῃ, ἢ τὴν ὑπεράσπισιν δούλων λειποτακτῶν. — Ἐμοῦ δὲ ἀπερχομένου, εἶπε τῷ διερμηνεῖ ὅτι πάλιν ἤθελέ με συνέστιον. Καὶ κράξας, ἐν τοσούτῳ, δύο Ἰταλιώτας, τὸν ἀδελφὸν τῶν ‛Ηγεμόνων ἐκείνων, (317) πρός δε Βυζάντιον τὸν Βαριώτην, τούτοις διεκελεύσατο ἵνα, συναριστῶντες, ἐξεμέσωσι τὰ ἐξ ἁμάξης καθ' ‛Υμῶν, καὶ κατὰ τοῦ γένους ὅλων τῶν Λατίνων καὶ τῶν Τευθώνων. Διό, εἰς τὸ τέλος τοῦ σιχαμηροῦ ἐκείνου συμποσίου κρυφίως οὗτοι δι' ἀγγελίας μ' ἐπληροφόρησαν, ὅτι οὐχὶ οἰκείᾳ διαθέσει περιύβρισαν ‛Υμᾶς, ἀλλ' ἐπιταγῇ καὶ ῥητῇ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπειλῇ.

ΛΖ'. Κατὰ τὸ γεῦμα ἐκεῖνο μὲ ἠρώτησεν ὁ Νικηφόρος ἐὰν ‛Υμεῖς ἔχητε περιβόλια (perivolia id est brolia,) καὶ τούτου δοθέντος, ἂν εἰς τὰ περιβόλιά Σας αὐτὰ τρέφητε ὀνάγρους καὶ ἄλλα ζῶα (318). ‛Ο Κύριός μου, ἀπεκρίθην, ἔχει καὶ περιβόλια, καὶ κτήνη ἐντὸς τῶν περιβολίων αὐτῶν, πλὴν ὀνάγρων. — Θέλω δῆθεν σὲ φέρει, προσέθηκεν εἰς τὸ Ἡμέτερον περιβόλιον ὅπως θαυμάσῃς καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ, καὶ τὸ πλῆθος ἔτι τῶν ἐμπεριεχομένων ὀνάγρων. Ἤχθην, τῷ ὄντι, εἰς τὸ περιβόλιον ἐκεῖνο. Ἦτο

εὐρύτατον, ὀρεινὸν, καρποφόρον, οὐχὶ δὲ καὶ τερπνόν. Ἀλλ' ἰδὼν με μακρόθεν ὁ Κουροπαλάτης ἱππεύοντα καὶ ἐσκεπασμένην ἔχοντα κατὰ τὸ σύνηθες τὴν κεφαλὴν, μοὶ ἀνήγγειλε σπουδῇ διὰ τοῦ υἱοῦ του, ὅτι ὅπου πάρεστιν ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκεῖ δὲν ἐπιτρέπεται ὁ πῖλος, ἀλλὰ τὸ θερίστριον (**non pileatum, sed teristratum**). Πρὸς τοῦτο παρετήρησα, ὅτι μόναι αἱ γυναῖκες ἱππεύουσι παρ' ἡμῖν τιαροφοροῦσαι καὶ θεριστροφοροῦσαι, οἱ δὲ ἄνδρες πιλοφοροῦντες ἱππεύουσιν, ὅτι δίκαιον ἑπομένως δὲν ἦτο νὰ βιάσωσιν ἐμὲ ἵν' ἀποθέσω τὰ πάτριά μου ἔθιμα, ἐν ᾧ εἰς τὰς χώρας ἡμῶν ἐπιτρέπεται πρὸς τοὺς ἀφικνουμένους πρέσβεις τῶν Γραικῶν ἡ διαφύλαξις τῶν πατρίων αὐτῶν ἐθίμων. Καὶ πραγματικῶς, οἱ Γραικοὶ, εἴτε ἔφιπποι, εἴτε πεζοὶ, ἄγουσι παρ' ἡμῖν χειριδωτοὶ, καὶ περιδεδημένοι, καὶ κομῶντες, καὶ φοροῦντες ποδήρεις χιτῶνας· ὁμοίως δὲ καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν τράπεζαν κάθηνται. Ἀλλὰ τὸ ἀπρεπέστατον, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ εἴθε (κατ' ἐμαυτὸν ἐσκέφθην) μὴ συγχωρηθῇ τοῦ λοιποῦ τοιαύτη κατάχρησις, οἱ πρέσβεις τῶν Γραικῶν κακαλυμμένην ἔχοντες τὴν κεφαλὴν προσκυνοῦσι τοὺς ἡμετέρους Αὐτοκράτορας. Ὡς ἐκ τοῦ περιστατικοῦ τούτου, ἠναγκάσθην νὰ ἐπιστρέψω. Εἶδον δὲ καθ' ὁδὸν μικτὰ μετὰ τῶν αἰγῶν τὰ ζῶα, ἅπερ ὀνάγρους οἱ Γραικοὶ ἐκάλουν. Ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ, τί εἶδος ὀνάγρου ἦτον ἐκεῖνο; Τὸ αὐτὸ εἶδος τῶν ἡμετέρων ὄνων ὅπερ ἐν Κρεμώνῃ κοινῶς γινώσκεται· τὸ αὐτὸ χρῶμα, ἡ αὐτὴ μορφὴ, τὰ αὐτὰ ὦτα, ὁ αὐτὸς ὀγκηθμὸς, τὸ αὐτὸ μῆκος, ἡ αὐτὴ ταχύτης, πλὴν ὅτι οἱ λεγόμενοι ὄναγροι ἦσαν πρᾶοι, καθάπερ λύκοι.

ΛΗ'. Τοιούτους ὀνάγρους, εἶπον τότε πρὸς τὸν παριπ-

πεύοντα Γραικὸν, ἐν Σαξωνίᾳ δὲν εἶδον ποτέ μου. — Ἐὰν ὁ Κύριός σου, ἔλαβον εἰς ἀπάντησιν, εὐαρεστήσῃ τὸν ἅγιον ἡμῶν Αὐτοκράτορα, θέλει λάβει δῶρον πολλοὺς ἐξ αὐτῶν· οὐ μικρὰ δὲ δόξα πρὸς τὸν Ῥῆγά σας τὸ κατέχειν πράγματα, ἅπερ οὔτε κᾂν εἶδέ τις τῶν προκατόχων του. — Πιστεύσατέ μοι, Δεσπόται Σεβαστοὶ, ὅτι ὁ συνάδελφός μου καὶ συνεπίσκοπος Κῦρ Ἀντώνιος δύναται νὰ προμηθεύσῃ Ὑμῖν ἐκ τῶν ἀγορῶν Κρεμώνης ὀνάγρους παρομοίους· ἐκτὸς, ὅτι οἱ τῆς Κρεμώνης δὲν εἶναι ἄγριοι, ἀλλὰ ἥμεροι, καὶ δὲν περιπατοῦσιν ἄφορτοι, ἀλλὰ πεφορτωμένοι. Ὡς ἠγγέλθησαν τῷ Νικηφόρῳ οἱ πρὸς τὸν παριππεύοντα Γραικὸν ἀνωτέρω λόγοι μου, ἔλαβον εἰς δῶρον δύο αἶγας, καὶ τὴν ἄδειαν τοῦ ἀποπλεῦσαι. — Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπῆλθε πρὸς Συρίαν (319).

ΛΘ'. Ἀκούσατε δὲ, παρακαλῶ, καὶ τὸ αἴτιον, οὗ ἕνεκα κατὰ Συρίας ἐξεστράτευσεν. Ἔχουσιν οἱ Γραικοὶ καὶ οἱ Μωαμεθανοὶ βιβλία τινὰ, ἅπερ ἐκεῖνοι μὲν *ὀράσεις* (sic), ἤγουν ὀπτασίας τοῦ Δανιὴλ ὀνομάζουσιν, ἐγὼ δὲ ἁπλῶς Σιβυλλείους χρησμοὺς ἀποκαλῶ. Τὰ βιβλία αὐτὰ χρησμῳδοῦσι τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς ἑκάστου Αὐτοκράτορος, τὰ μέλλοντα γενέσθαι ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ, τὴν εἰρήνην, τὸν πόλεμον, τὰ αἴσια ἢ ἀπαίσια κατορθώματα τῶν Σαρακηνῶν. Καὶ λοιπὸν, ἐνταῦθα ἀναγινώσκεται σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ οἱ Ἀγαρηνοὶ κατατροπωθήσονται· ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ βιώσεται ἐπὶ ἑπταετίαν (320), καὶ ὅτι μετὰ τὴν τελευτὴν τούτου ἕτερος ἡγεμὼν χείρων τὸ ἦθος, (περὶ οὗ ἀμφιβάλλω), ἀναγορευθήσεται· οὗ βασιλεύοντος, οἱ Ἀγαρηνοὶ ὑπερισχύσουσιν ἐπὶ τέλους, καὶ κυριεύσουσι πάντα τὰ μέχρι τῆς οὐ πόῤῥω Κων-

σταντινουπόλεως κειμένης Χαλκηδόνος χωρία. Τὸν αὐτὸν τρόπον τὰ σημεῖα ταῦτα ἑκάτεροι διερμηνεύοντες, οἱ μὲν Γραικοί, θαῤῥοῦντες, καταδιώκουσι τοὺς Ἀγαρηνούς, οἱ δὲ Ἀγαρηνοὶ ἀφ' ἑτέρου, δειλιῶντες, δὲν ἀνθίστανται, ἀλλὰ μόνον προσδοκῶσι, κατὰ τοὺς χρησμούς, τῶν χρόνων τὴν τροπήν, ὥστε, τ' ἀνάπαλιν, οὗτοι μὲν νὰ καταδιώξωσι τοὺς Γραικούς, οἱ δὲ Γραικοὶ τέλος πάντων νὰ νικηθῶσι (321).

Μ'. Χρησμοὺς παρομοίους περὶ τοῦ Ἡμετέρου Κράτους καὶ περὶ τοῦ γένους ἡμῶν (ἡμέτερον δὲ γένος καλῶ ἅπαντα τὰ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν Σας συνδιατελοῦντα γένη), χρησμοὺς ὁμοίους, λέγω, καί τις Ἱππόλυτος, Σικελίας ἐπίσκοπος, ἔγραψεν. (322) Εἴθε δὲ πραγματοποιηθῶσι πάνθ' ὅσα οὗτος προλέγει περὶ τῶν ἐνεστώτων χρόνων, καθὼς ἤδη συνέβησαν τὰ πλεῖστα τῶν πρό τινος παρ' αὐτοῦ προφητευθέντων, τοὐλάχιστον, ὡς ἐπληροφορήθην παρὰ τῶν ἀναγνόντων τὰ βιβλία του. Ἐκ τῶν πολλῶν τούτων χρησμῶν ἅς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἀναφέρω ἕνα. Λέγει ὁ Ἱππόλυτος οὗτος, ὅτι τὸ θρυλλούμενον

« Λέων καὶ σκύμνος διώξουσιν ὄναγρον » (sic) (323) ἐν τῷ παρόντι μέλλει νὰ πληρωθῇ. Τοῦτο δὲ παρὰ τῶν Γραικῶν οὕτω πως ἑρμηνεύεται. Ὅτι ὁ *Λέων*, τουτέστιν ὁ τῶν Ῥωμαίων, ἤ, ἄλλως, ὁ τῶν Γραικῶν Αὐτοκράτωρ, καὶ ὁ *Σκύμνος*, τουτέστιν ὁ τῶν Φράγκων Ῥὴξ (324) συμφώνως θέλουσιν ἐπὶ τῶν νῦν χρόνων καταστρέψει τὸν ὄναγρον, τουτέστι τὸν Ἀφρικανὸν Ῥῆγα τῶν Σαρακηνῶν. Ἡ ἑρμηνεία, ὅμως, δὲν μοὶ φαίνεται ὀρθή. Καθότι, ὁ λέων καὶ ὁ σκύμνος, καί τοι διαφόρου μεγέθους ὄντες, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς μετέχουσι φύσεως· ζῶα γάρ εἰσιν ἀμφότερα τὸ

αὐτὸ ἔχοντα εἶδος καὶ ἦθος. Ἄλλως τε, φρονῶ, ὅτι καὶ ἀπρεπές ἐστιν ὁ μὲν Αὐτοκράτωρ Γραικῶν νὰ ὀνομάζηται λέων, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ Φράγκων νὰ καλῆται σκύμνος. Ναὶ μὲν ἀμφότεροι εἰσὶν ἄνθρωποι ὡσαύτως, καθὼς ὁ λέων καὶ ὁ σκύμνος ζῶά εἰσιν ἐπίσης ὁμογενῆ· ἀλλ' ὅμως, τοσούτῳ οἱ δύο ἡγεμόνες τὸ ἦθος διΐστανται, ὅσῳ διαφέρει, δὲν λέγω εἶδος εἴδους, ἀλλὰ ἀναίσθητον αἰσθητοῦ· ἐνῷ ὁ σκύμνος κατ' οὐδὲν ἄλλο διαφέρει τοῦ λέοντος, ἢ μόνον κατὰ τὴν χαιτήεσσαν κεφαλὴν, τὸ δὲ σχῆμα πέφυκε παρ' ἀμφοτέροις τὸ αὐτό, ἡ ὀργὴ μία, ὁ αὐτὸς ὠρυγμός. Καὶ ὁ μὲν Αὐτοκράτωρ τῶν Γραικῶν φέρει μακρὰν τὴν κόμην, φορεῖ χλαμύδας, χειρίδας καὶ σκιάδια· εἶναι δὲ ψευδὴς, εἶναι δόλιος, ἀνελεήμων, περιπόνηρος, ἀγέρωχος, ψευδοταπεινόφρων, φιλοχρήματος, πλεονέκτης· τρώγει σκόροδα, κρομμύδια, πράσα καὶ ῥοφεῖ βάλνιον (325). Ὁ δὲ τῶν Φράγκων, ἐξ ἐναντίας, κείρεται κοσμίως, φορεῖ ἐσθῆτα μὴ γυναικοπρεπῆ, καὶ πιλοφορεῖ· εἶναι δὲ ἀφ' ἑτέρου φιλαλήθης, ἄδολος, ἐλεήμων ὅπου δεῖ, αὐστηρὸς ὅπου πρέπει· εἶναι πάντοτε ταπεινὸς, οὐδέποτε φιλάργυρος· πρὸ πάντων, δὲν τρώγει σκόροδα, κρομμύδια καὶ πράσα, ὅπως ἀποθησαυρίζῃ χρήματα, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γραικῶν, ὅστις ἀπέχει συνήθως τῆς κρεωφαγίας, ἵνα πωλῇ τὰ ἐδώδιμα ζῶα εἰς τὴν ἀγοράν. (326) Ἰδοὺ ἡ διαφορά. Καὶ λοιπὸν μὴ παραδεχθῆτε τὴν ἀνωτέρω τοῦ χρησμοῦ ἑρμηνείαν· διότι, ἢ ὁ χρησμὸς δὲν μέλλει νὰ πληρωθῇ εἰς τὰς ἡμέρας μας, ἢ δὲν εἶναι διόλου ἀληθής. Ἀδύνατον δ' ἄλλως τε φαίνεταί μοι, ὁ μὲν Νικηφόρος, καθὸ, λέων, ὁ δὲ Ὄθων, καθὸ σκύμνος, νὰ συμμαχήσωσιν, ὡς οἱ Γραικοὶ

μετεωρολεσχοῦσι, πρὸς καταστροφὴν οἱουδήποτέ τινος.

» Θέλουσιν ἐξωκείλει τῶν φυσικῶν αὐτῶν ὁρίων ὁ Ἄραρος καὶ ὁ Τίγρις,

« Καὶ ἐκ τοῦ μὲν πίεται ὁ Πάρθος, ἐκ τοῦ δὲ ὁ Γερμανὸς (327),»

πρὶν ἡ συναφθῇ φιλία καὶ συγκρατηθῇ συμμαχία μεταξὺ τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ Ὄθωνος.

ΜΑ΄. Καὶ αὕτη μὲν τῶν Γραικῶν ἡ ἑρμηνεία. Ἀκούσατε δὲ νῦν καὶ τὴν ἐξήγησιν Λιουτπράνδου, Κρεμώνης Ἐπισκόπου. Λέγω λοιπὸν, οὐ μόνον δὲ λέγω, ἀλλὰ καὶ βεβαιῶ, ὅτι ἐὰν ὁ χρησμὸς ἐκεῖνος μέλλῃ ἐν τῷ νῦν χρόνῳ νὰ πληρωθῇ, ὁ *Λέων* καὶ ὁ *Σκύμνος*, τουτέστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, ἢ ἄλλως ὁ Ὄθων Α΄. καὶ ὁ Ὄθων Β΄. κατ' οὐδὲν ἄνισοι, ἢ κατὰ μόνην τὴν ἡλικίαν, συγκαταστρέψουσιν ὅσον οὔπω τὸν ὄναγρον, τουτέστι Νικηφόρον, τὸν ὄντως ὑλαῖον ὄναγρον (328), μὴ ἀνοικείως παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ζῶον τοῦτο, ἕνεκα τῆς ματαίας καὶ ἀπεράντου αὐθαδείας του, καθὼς προσέτι ἕνεκα τῆς ἀνοσίου συζεύξεώς του σὺν τῇ Δεσποίνῃ καὶ συντέκνῳ αὐτοῦ (329). Ὅθεν ἐὰν ὁ ὄναγρος οὗτος δὲν καταδιωχθῇ ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Σκύμνου, δηλ. ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος Πατρὸς καὶ τοῦ Ὄθωνος υἱοῦ, τῶν Σεβαστῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων, οὐδὲ τὰ παρὰ Ἱππολύτου χρησμῳδούμενα θέλουσί ποτε πληρωθῇ, οὔσης ἀπορριπτέας τῆς ἀνωτέρω Γραικικῆς διερμηνεύσεως.

ΜΒ΄. Ἰησοῦ πολυέλεε, ἀΐδιε Θεὲ, Λόγε τοῦ Πατρὸς, ὁ τοῖς ἀναξίοις ἡμῖν, οὐ λόγῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ Πνεύματος ἐπιφοιτήσει φθεγγόμενος, μή τινα ἄλλην, ἢ τὴν ἐμὴν ἐξήγησιν παραδέχου! Κέλευσον, ἵνα ὁ λέων καὶ

ὁ σκύμνος ἐξολοθρεύσωσι καὶ ταπεινώσωσι τὸν ὄναγρον, ἕως ὅτου, μεταμεληθεὶς, καὶ τῶν Δεσποτῶν αὐτοῦ, τῶν νομίμων Αὐτοκρατόρων Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου, ὑπήκοος αὖθις τασσόμενος, δώσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐν ἡμέραις Κυρίου!

ΜΓ΄. Αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν πρόγνωσιν περὶ Ὑμῶν καὶ περὶ Νικηφόρου ποιοῦσι καὶ οἱ ἀστρονόμοι. Παράδοξον εἰπεῖν! Ἠρώτησα περὶ τούτου ἀστρονόμον τινὰ, λεπτομερῶς περιγράψαντά μοι τὰ ἤθη καὶ τὴν μορφὴν Ὑμῶν, τοῦ Σεβαστοῦ μοι Δεσπότου, καὶ τὴν τοῦ ὁμωνύμου Υἱοῦ Σας. Ἀλλὰ μὴν καὶ πάντα τὰ ἐμὰ, τὰ ἐν τῷ παρελθόντι συμβάντα, παρ᾽ αὐτοῦ ὡς ἂν ἦσαν ἐνεστῶτα ἐξεικονίσθησαν· οὐδὲ παρέλειψε νὰ διαγράψῃ τὴν ἐσθῆτα, τὴν μορφὴν, τὰ ἤθη τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ μου ἐπερχομένων φίλων, ὁσάκις περὶ ἑνὸς ἑκάστου τούτων ἠρώτησα. Μοὶ προεῖπε δ᾽ ἔτι πάσας τὰς κακουχίας, ὅσας ἔμελλον νὰ ὑποστήσω κατὰ τὸν προσεχῆ μου πλοῦν. Ἀλλὰ περὶ τῶν λοιπῶν προρρήσεών του ὀλίγον μέλλει μοι· ἀρκεῖ μόνον ἐκ τῶν ὅσα εἶπε τόδε νὰ ἀληθεύσῃ, δηλαδὴ, τ᾽ ἀνδραγαθήματα, ἅπερ Ὑμεῖς μέλλετε κατὰ τοῦ Νικηφόρου νὰ διαπράξητε. Ναί, γένοιτο, γένοιτο, καὶ δὴ τότε ἐπιλήσομαι πάσης δεινοπαθείας μου.

ΜΔ΄. Γράφει προσέτι ὁ αὐτὸς Ἱππόλυπος, ὅτι οἱ Γραικοὶ δὲν θέλουσιν ἰσχύσει κατὰ Σαρακηνῶν, ἀλλὰ κατὰ Φράγκων (330). Ἐντεῦθεν δὲ θαῤῥήσαντες οἱ Σαρακηνοὶ πρὸ τριετίας, μάχην παρὰ τῇ Σκύλλῃ καὶ Χαρύβδι τῆς Σικελικῆς θαλάσσης συνῆψαν πρὸς Μανουὴλ τὸν Πατρίκιον, τὸν τοῦ Νικηφόρου ἀνεψιὸν, οὗτινος καὶ κατέστρεψαν τὰ πολυάριθμα στίφη (331). Καὶ τοῦ-

τον μὲν συνέλαβον, καὶ καρατομηθέντα ἐκρέμασαν· τὸν δὲ φίλον αὐτοῦ καὶ συστρατιώτην αἰχμαλωτίσαντες, ἀπηξίωσαν νὰ θανατώσωσιν, εὐνοῦχον ὄντα. Ἀφοῦ ὅμως κατεδέσμευσαν αὐτὸν καὶ ἐν μακρᾷ δουλείᾳ κατεβασάνισαν, τοιοῦτον ἐζητήσαντο λύτρον διὰ τὴν ἐξαγορὰν, οἷον οὐδεὶς τῶν φρονίμων ἤθελε προσφέρει (332). Μετ' οὐ πολὺ δὲ, καὶ θρασύτεροι παρὰ τοῦ πληρωθέντος χρησμοῦ γενόμενοι, οὐκ' ἀσθενέστερον ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐξάρχοντος Μαγίστρου (333), ὃν εἰς φυγὴν ἔτρεψαν, καὶ οὗ τὸν στρατὸν μυριοτρόπως κατέκοψαν.

ΜΕ΄. Πλὴν ἀλλὰ, καὶ ἕτερόν τι παρακινεῖ τὸν Νικηφόρον εἰς ἐπιστράτευσιν κατὰ Μωαμεθανῶν. Τὴν χώραν ὅλην τῶν *Ἀργείων* τοιοῦτος ἐπὶ τοῦ παρόντος, Θείᾳ ὀργῇ, μαστίζει λιμὸς, ὥστε ἀντὶ νομίσματος (334) οὐδὲ δύο Τικίνιοι μέδιμνοι (sextaria) σίτου ὠνοῦνται· καὶ τοῦτο μάλιστα ὅπου εὐθηνία ἐπικρατεῖ. Τὴν δὲ πληγὴν ταύτην, συνεργούντων ἔτι τῶν μυῶν, ὁ Νικηφόρος σκληροτέραν πεποίηκεν, ἀγοράσας ἐν καιρῷ θέρους καὶ ἀποθηκώσας τὸν σῖτον ὅλον τῆς ἐπικρατείας του, ἰδίως τὸν σῖτον τῆς Μεσοποταμίας, ὅπου διὰ τὴν ἔλλειψιν μυῶν, ἐγένετο καρπῶν ἀφθονία· ὥστε τὸ πλῆθος τοῦ ταμιευθέντος σίτου πρὸς τὴν θαλασσίαν ἄμμον ἐξίσωσε. Τί οὖν; Ἕνεκα τοιαύτης αἰσχρᾶς καπηλείας ἐνσκηψάσης τῆς σιτοδείας ἁπανταχοῦ, ὁ Νικηφόρος εὐχερέστερον ἐστρατολόγησεν ὀγδοήκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν οἷς τοκογλυπτικῶς ἐπώλησε καθ' ἕκαστον μῆνα ἀντὶ δύο, ὅ,τι πρότερον ἀνθ' ἑνὸς χρυσίνου εἶχεν ἀγοράσει (335). Ἰδοὺ, Κύριοί μου, ὁ λόγος, ὅστις τὸν Νικηφόρον ἐνεθάῤῥυνεν εἰς τὴν κατὰ Μωαμεθανῶν ἐκστρατείαν. Ἀλλ'

οἴμοι καὶ τῆς ἐκστρατείας ἅμα καὶ τῶν στρατευμάτων του! Εἴδωλα μᾶλλον ἢ ἀνδρῶν πλήθη, ὧν ἡ μὲν γλῶσσα θρασεῖα, ἡ δὲ χεὶρ ἀπόλεμος. Ὁ γὰρ Νικηφόρος δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ποιότητα, ἀλλὰ εἰς τὴν ποσότητα τῶν ἀνδρῶν, τοῦθ' ὅπερ μέγαν κίνδυνον θέλει εἰς αὐτὸν ἐπιφέρει, καὶ περὶ οὗ θέλει μεταμεληθῆ ὅταν οἱ εἰς μόνον τὸν ἀριθμὸν θαῤῥοῦντες ἄψυχοι στρατιῶταί του ἐκεῖνοι ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς ὀλιγίστους ἡμᾶς, καὶ κατατροπωθῶσι ν ὑπὸ τῶν ἐμπειροπολέμων καὶ φιλομάχων στρατιωτῶν τῆς Ὑμετέρας Βασιλείας.

ΜΖΓ΄. Ὅτε Ὑμεῖς διεμένετε τὴν Βάριν πολιορκοῦντες (336), τριακόσιοι μόνοι Οὖγγροι συνέλαβον παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην πεντακοσίους Γραικοὺς, οὓς εἰς Οὐγγρίαν ἤγαγον. Ἐκ τῆς αἰσίου ἀποβάσεως τοῦδε τοῦ τολμήματος θαῤῥήσαντες ἕτεροι διακόσιοι Οὖγγροι, παρεκινήθησαν τὸ αὐτὸ νὰ πράξωσιν ἐν Μακεδονίᾳ, οὐ μακρὰν Κωσταντινουπόλεως (337). Ἀλλὰ τεσσαράκοντα τούτων, ἐν τῷ διαβῆναι κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν φάραγγά τινα στενόχωρον, ἐζωγρήθησαν. Τούτους δὴ νῦν ἐξαγαγὼν ὁ Νικηφόρος τῆς φυλακῆς, καὶ διὰ πολυτελῶν ἱματίων περικοσμήσας, ἄγει μεθ' ἑαυτοῦ κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ὑπερμάχους καὶ προστάτας ποιησάμενος. Ἐντεῦθεν οὖν δύνασθε νὰ συμπεράνητε περὶ τῆς ἱκανότητος ἁπάσης τῆς στρατιᾶς, ἔχοντες περιπλέον πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι οἱ ὁπλαρχηγοὶ εἶναι Ἐνετοὶ καὶ Ἀμαλφῖται (338).

ΜΖ΄. Παραλείψωμεν ἐν τοσούτῳ τὰ περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, καὶ ἀκούσατε τί ἕτερον μοὶ συνέβη.— Τῇ 27 Ἰουλίου, παρουσιασθεὶς τῷ Νικηφόρῳ, τῷ ἐκτὸς Κωσταντινουπόλεως ἐν Βρύᾳ διάγοντι, ἔλαβον τὴν ἄδειαν

τοῦ ἐπανακάμψαι πρὸς Ὑμᾶς. Ἐπανελθόντος μου δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ Βρύας, Χριστόφορός τις Πατρίκιος εὐνοῦχος, ὅστις ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Νικηφόρου διώκει τὰ τοῦ κράτους, μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι δὲν ἠδυνάμην ν' ἀναχωρήσω, καὶ αὐτοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐπιτρέποντος· τῶν μὲν Σαρακηνῶν ἀποκλειόντων τότε τὴν θάλασσαν, τῶν δὲ Οὔγγρων κατεχόντων τὴν γῆν· ὅτι, ἑπομένως ὤφειλον νὰ ἀναβάλω τὴν ἐπάνοδον μέχρις οὗ ἀποκλίνωσιν οὗτοι. Φεῦ τῶν ψευδολογημάτων! Τάττουσι τότε φύλακας, ὅπως κωλύσωσι τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς οἰκίας ἐμοί τε καὶ τῇ συνοδίᾳ μου· ἐκ δὲ τῶν Λατίνων ἐπαιτῶν, οἵτινες ἐλεημοσύνης ἕνεκα συνήθως προσήρχοντο, τοὺς μὲν μαστιγοῦσι, τοὺς δὲ καθείργουσιν εἰς φυλακήν. Οὐδὲ κἂν ἐπιτρέπουσι τὴν ἔξοδον τῷ διερμηνεῖ μου (339) ἔστω καὶ διὰ τὸ καθημερινὸν ὀψώνιον· ἀλλ' ἐπιφορτίζουσιν εἰς τοῦτο μάγειρόν τινα ἀγνοοῦντα τὴν γλῶσσαν τὴν Γραικικήν, ὅστις, μὴ δυνάμενος νὰ συγκοινωνήτῃ προφορικῶς πρὸς τοὺς πωλητὰς, διὰ χειρονομιῶν καὶ κεφαλῆς νευμάτων μόνον ἐξεφράζετο. Ὡς ἐντεῦθεν, ὁ μάγειρος τοσοῦτον ὀψώνιον (obsonium) ἀντὶ τεσσαρων νομισμάτων ἠγόραζε καθ' ἑκάστην, ὅσον ἐπρομηθεύετο πρότερον ὁ διερμηνεύς μου ἀντὶ ἑνὸς μόνου νομίσματος.

ΜΗ'. Πέμψαντός μοι δέ τινος τῶν συνήθων μου ἀρώματα καὶ ἄρτον καὶ οἶνον καὶ μῆλα, οἱ φύλακες, ταῦτα πάντα διαῤῥίψαντες, ἐκολάφισαν καὶ ἀπεδίωξαν τῶν δωρημάτων τοὺς κομιστάς· ὥστε, εἰ μὴ τὸ θεῖον ἔλεος « *ἡτοίμαζεν ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με* » (340), μόνος ὁ θάνατος ἤθελεν ἀποβῇ εὐπρόσδεκτος ἐμοί. Καὶ ὅμως, ὁ φιλοικτιρμόνως ἐμβα-

λών με εἰς τοιαύτην δοκιμασίαν Θεός, αὐτὸς ηὐδόκησε καὶ νὰ μὲ ἐφοπλίσῃ μετὰ καρτερίας καθ' ὅλας τὰς βασάνους ὅσας ὑπέστην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ 4ης Ἰουνίου, μέχρι 2ας Ὀκτωβρίου, τουτέστιν ἐπὶ ἑκατὸν εἴκοσιν ἡμέρας! Εἰς ἐπίμετρον δὲ τῶν συμφορῶν μου, ἄγγελοι ἦκον μετ' ἐπιστολῶν παρὰ τοῦ Ἀποστολικοῦ Δεσπότου καὶ Οἰκουμενικοῦ Πάπα Ἰωάννου, τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μεταστάσεως τῆς Ὑπερενδόξου Θεομήτορος καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. Διὰ τῶν γραμμάτων τούτων, « *Νικηφόρος ὁ τῶν Γραικῶν Αὐτοκράτωρ παρεκινεῖτο νὰ συνάψῃ ἐπιγαμίαν καὶ φιλίαν ἀδιάῤῥηκτον μετὰ τοῦ προσφιλοῦς καὶ πνευματικοῦ υἱοῦ Ὄθωνος, τοῦ Σεβαστοῦ Ῥωμαίων Αὐτοκράτορος.* » (341) Ἀπορῶ ὅτι ὕφος τοιοῦτον, ἐξίσταμαι ὅτι τοιαύτη τις ἀσεβὴς καὶ προπετής, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γραικῶν, ἐπιγραφὴ ἐπιστολῆς δὲν ἐπέφερε θάνατον πρὸς τὸν γραμματοκομιστήν, δὲν κατελώβωσεν αὐτὸν καθ' ὁδόν, πρὶν ἢ πάθῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕτερόν τι χεῖρον. Ἐγώ, ὅστις ἐπὶ τὸ πλεῖστον στόμφαξ εἰμὶ καὶ σπερμολόγος (spermologus et multisonus) (342) ἐπὶ τοῦδε τοῦ προκειμένου ἄφωνος μένω, ὡσεὶ ἰχθύς. Ἐβλασφήμουν οἱ Γραικοὶ τὰ πελάγη, κατηρῶντο τὴν θάλασσαν, καὶ ἐξίσταντο, ὅτι ἡ ναῦς τοῦ Πάπα κατευωδώθη, ἀνοσιότητα τηλικαύτην εἰς Κωνσταντινούπολιν κομίζουσα· ὤφειλον γὰρ τὰ νῶτα τῆς θαλάσσης νὰ σχισθῶσιν εἰς δύο καὶ τὸ πλοῖον ἐκεῖνο νὰ καταβροχθίσωσι.

ΜΘ'. Καὶ δὲν αἰσχύνεται, ἐκραύγαζον οἱ Γραικοί, δὲν αἰσχύνεται ὁ Πάπας, τὸν μὲν σεβαστόν, καὶ μέγιστον, καὶ μόνον νόμιμον *Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα* ν' ἀποκαλῇ Αὐτο-

κράτορα *Γραικῶν*, ποταπὸν δέ τινα καὶ βάρβαρον νὰ ὀνομάζῃ *Αὐτοκράτορα Ῥωμαίων*! Φρῖξον ἥλιε! Στέναξον γῆ! Ἀλλὰ, προσετίθεντο, τί τὸ πρακτέον κατὰ τοιούτων κακούργων καὶ ἀλιτηρίων; Πένητες οὗτοι· κτείνοντες δὲ αὐτοὺς, τὰς χεῖρας ἡμῶν μιαίνομεν ἐν αἵματι ἀχρείῳ. Ῥακενδύται οὗτοι, καὶ δοῦλοι καὶ χωριάται· αὐτοὺς δὲ μαστιγοῦντες, ἡμᾶς αὐτοὺς καταισχύνομεν· ὡσαύτως γὰρ εἰσὶν ἀνάξιοι καὶ τῆς ἐπιχρύσου Ῥωμαϊκῆς μάστιγος, καὶ τῆς σταυρώσεως. Ἂν ἐκ τῶν ἀπεσταλμένων τούτων ὁ μὲν ἦτον Ἐπίσκοπος, ὁ δὲ Μαρκίων, αἴ, τότε ἄλλως ἐπράττομεν! Τότε, καταμαστιγώσαντες αὐτοὺς, εἶτα δὲ μαδίσαντες τὸν πώγωνα καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν, ἐῤῥαμμένους ἐντὸς σακκίων ἠθέλομεν τοὺς βυθίσει εἰς τὴν θάλασσαν (343). Ἐν τοσούτῳ, ἂς διακρατῶνται καλῶς, καὶ, ἕως οὗ ὁ Ἁγιώτατος Αὐτοκράτωρ *Ῥωμαίων* Νικηφόρος μάθῃ τὰ νέα κακουργήματα, ἂς σήπωνται ἐντὸς δεσμωτηρίου.

Ν′. Ταῦτα μαθὼν ὁ τάλας ἐγὼ, ἐμακάριζον τοὺς ἀπεσταλμένους, ἀσημάντους καὶ πτωχοὺς ὄντας, ἐλεεινολόγουν δ' ἐμαυτὸν, ὡς πλούσιον (344). Ὅτε διέτριβον ἐν τῇ πατρίδι μου συνησθανόμην τὴν πενίαν, νῦν δὲ διατρίβων ἐν Κωνσταντινουπόλει φαντάζομαι ὑπὸ φόβου ὅτι κατέχω τοῦ Κροίσου τοὺς θησαυρούς. Καὶ δυσφόρητον μὲν ἐνόμισα πάντοτε τὴν ἔνδειαν· νῦν δὲ τὴν ἔνδειαν κρίνω ἀνεκτὴν, κρίνω εὐπρόσδεκτον, κρίνω ἀρεστήν. Εὐπρόσδεκτον βέβαια, διότι, χάριν αὐτῆς δὲν φθείρονται καὶ δὲν μαστίγουνται οἱ ἀσήμαντοι. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μόνη ἡ πενία ὑπερασπίζει τοὺς φίλους

της, εἴθε ἡ πενία ἀπομείνῃ εἰς μόνον τὸν τόπον ἐκεῖνον ζητητέα καὶ ἀξιοθήρευτος!

ΝΑ΄. Οἱ Ἀγγάτοι τοῦ Πάπα ἐνεβλήθησαν ἐπὶ τούτοις εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἡ δὲ *Θεοκάπηλος* ἐκείνη ἐπιστολὴ ἀπεστάλη πρὸς Νικηφόρον εἰς Μεσοποταμίαν. Ἔκτοτε μέχρι τῆς 9 Σεπτεμβρίου ταχυδρόμος δὲν ἐπανῆλθε φέρων τὰς ὁδηγίας τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἦλθε δέ τις τὴν ἐπιοῦσαν, ὡς ἔπειτα ἐπληροφορήθην. Μετὰ δὲ τέσσαρας ἡμέρας, δηλ. τῇ 14 Σεπτεμβρίου, κατώρθωσα διὰ δεήσεων ἅμα καὶ δώρων νὰ προσκυνήσω τὸ τίμιον καὶ ζωοποιὸν ξύλον τοῦ Σταυροῦ (345). Τότε μόνον, ὠφελούμενοι τοῦ θορύβου τῶν συῤῥεόντων ὄχλων, τινὲς τῶν φίλων, λαθόντες τοὺς φύλακας μ' ἐπεσκέφθησαν, καὶ διὰ τοιαύτης λαθραίας συνεντεύξεως ἔτρεψαν ἐπὶ μικρὸν τὴν πενθήρη ψυχήν μου εἰς εὐθυμίαν.

ΝΒ΄. Τῇ δὲ 17 Σεπτεμβρίου, νεκρὸς μᾶλλον ἢ ζῶν μετεκλήθην αὖθις εἰς τὰ βασίλεια ἐνώπιον Χριστοφόρου Πατρικίου τοῦ Εὐνούχου, ὅστις μετὰ τριῶν ἑτέρων ἀξιωματικῶν συγκαθήμενος εὐνοϊκῶς προσεδέξατό με, ὑπαναστὰς κατὰ τὴν εἰσέλευσίν μου. Ἤρξατο δὲ τῆς ὁμιλίας ὡς ἐφεξῆς.

ΝΓ΄. Ἡ ὠχρότης τοῦ προσώπου σου, πανιερώτατε, ἡ φθίσις τοῦ σώματός σου, ἡ ἀκούρευτος κόμη, ἡ παρὰ τὸ ἔθος σου ἀξύριστος γενειάς, ταῦτα πάντα τεκμαίρουσι τὴν βαθυτάτην τῆς καρδίας σου θλίψιν διὰ τὴν παράτασιν τῆς πρὸς τὸν Δεσπότην σου ἐπιστροφῆς. Ἀλλά, πρὸς Θεοῦ, μὴ ὀργίζου μήτε κατὰ τοῦ ἁγίου Αὐτοκράτορος, μήτε καθ' ἡμῶν. Αἴτιος τῆς ἀναβολῆς ταύτης ὑφίσταται ὁ Πάπας Ῥώμης, (ἐὰν Πάπας πρέπῃ νὰ ὀνομασθῇ ὁ συγ-

κοινωνὸς καὶ συλλειτουργὸς ἄλλοτε γενόμενος τοῦ ἀποστάτου, τοῦ μοιχοῦ καὶ ἱεροσύλου ἐκείνου υἱοῦ τοῦ Ἀλβερίκου (346), ὁ Πάπας λέγομεν αὐτός, ὅστις ἐπέστειλε τῷ Ἁγιωτάτῳ ἡμῶν Αὐτοκράτορι ἐπιστολάς, ὄντως ἀξίας ἑαυτοῦ, ἄλλως δ' ἀναξίας τούτου, ἐν αἷς τὸν Νικηφόρον προσονομάζει Αὐτοκράτορα *Γραικῶν* καὶ οὐχὶ Αὐτοκράτορα *Ῥωμαίων*. Τὸ δὲ ἀνόσιον τοῦτο, οὐκ *ἀμφισβήτητον* (sic), ἐξετελέσθη προτροπῇ τοῦ Δεσπότου σου.

ΝΔ'. (Τί ἀκούω— εἶπον κατ' ἐμαυτὸν — ἐχάθην! Τώρα δὰ πορεύομαι κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ πραιτώριον!). Ἄκουσον, λοιπόν, ἐξηκολούθησε λέγων ὁ προλαλήσας· ὁ Πάπας αὐτὸς εἶναι βέβαια ὁ ἠλιθιώτερος τῶν ἀνθρώπων. Ὁμολογεῖς τοῦτο καὶ σύ, ὡς καὶ ἡμεῖς τ' ὁμολογοῦμεν; — Ἄπαγε! ἀπήντησα οὐ μὴ ὁμολογήσω τοῦτο.— Πῶς γάρ! προσέθεντο, ἐπέφυκε, λοιπόν, ὁ Πάπας σου αὐτὸς οὕτω μωρός, οὕτως ἀβέλτερος, ὥστε ἀγνοεῖν ὅτι ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος εἰς Κωνσταντινούπολιν μετεβίβασε τὰ σκῆπτρα τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἅμα δὲ τοῖς συμβόλοις τὴν Γερουσίαν ὅλην, καὶ σύμπασαν τὴν τῶν Ῥωμαίων στρατιὰν αὐτόσε μετέθηκε, μὴ καταλιπὼν ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ ἢ εὐτελῆ τινα ἀνδράποδα, χειρογάστορας, δηλ. τινάς, καὶ ἁλιεῖς, καὶ ὀψοποιούς, καὶ ὀρνιθοθήρας, καὶ νόθους, καὶ χυδαίους, καὶ δούλους; Ἀδύνατον! ὁ Πάπας πάντα ταῦτα γινώσκει! Ἐντεῦθεν γοῦν συμπεραίνομεν, ὅτι μόνον καθ' ὑφήγησιν τοῦ Δεσπότου σου συνέταξε τὴν ἀπρεπεστάτην ἐκείνην ἐπιστολήν. Ὁπόσον δὲ βλαβεραὶ θέλουσιν ἀποβῆ αἱ συνέπειαι ἀνουσιουργήματος τοιούτου, τοῦτο ὅσον οὔπω φανερωθήσεται.

ΝΕ'. Ἀλλ' ὁ Πάπας, Κύριοι, ἀπεκρινάμην, ὁ Πάπας

αὐτὸς ὅστις ἐπ' ἀφελείᾳ διαπρέπει, ταῦτα μᾶλλον πρὸς ἔπαινον, ἢ πρὸς ὕβριν τοῦ Αὐτοκράτορος ἔγραψεν. Ἐπιστάμεθα καὶ ἡμεῖς οὐχ ἧττον ὅτι Κωνσταντῖνος ὁ Ῥωμαίων Αὐτοκράτωρ μετεβιβάσθη ἐνταῦθα μετὰ παντὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, κτίσας τὴν πόλιν ταύτην, ἣν καὶ ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος μετεκάλεσεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὑμεῖς καὶ γλῶσσαν, καὶ ἔθιμα, καὶ ἐνδυμασίαν ἔκτοτε μετεβάλετε, (347) ὁ ἁγιώτατος Πάπας ἐσυμπέρανεν ὅτι καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα σᾶς ἀπήρεσκεν, ὡς ἤδη σᾶς ἀπήρεσεν ὁ Ῥωμαϊκὸς ἀμφιεσμός. Ὅμως, ἡσυχάσατε περὶ τούτου. Ἐν ταῖς ἑξῆς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ὁ Πάπας τὸ ἱκανὸν ποιήσει. Καὶ γὰρ οὕτως ἐπιγράψει τὰ πρὸς ὑμᾶς γράμματά του « *Ἰωάννης Πάπας Ῥώμης, Νικηφόρῳ, Κωσταντίνῳ καὶ Βασιλείῳ, τοῖς κραταιοῖς Αὐγούστοις καὶ Αὐτοκράτορσι Ῥωμαίων.* »

Ἰδοὺ δὲ ὁ ὑποκεκρυμμένος τοῦ λόγου μου σκοπός.

ΝΣΤ'. Ὁ Νικηφόρος περιῆλθεν εἰς τὴν βασιλείαν διὰ μοιχείας καὶ ψευδορκίας. Ἐπειδὴ δὲ τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων ἡ ψυχωφέλεια εἰς τὰς πνευματικὰς μερίμνας τοῦ Πάπα Ῥώμης ἐναποτίθεται, πρέπον κατ' ἐμὴν γνώμην ν' ἀποστείλῃ οὗτος πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐπιστολήν, ὁμοίαν ὁπωσοῦν ἐπιτυμβίοις τισὶ λίθοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν μαρμαίρουσιν, ὑποκάτω δὲ γέμουσιν ὀστέων καὶ σηπεδόνος (347 δὶς). Διὰ τοιαύτης ἐπιστολῆς θέλει κατελέγξει τὸν Νικηφόρον αὐτόν, ὅτι ἐπιορκίᾳ καὶ μοιχείᾳ ἐσφετερίσθη τὸν θρόνον τῶν Κυρίων του· συγχρόνως δὲ θέλει ἐγκαλέσει αὐτὸν ἐνώπιον Συνόδου, ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ, εἰ μὴ τυχὸν παρευρεθῇ. Τοῦτο ἐγὼ κρίνω ἀναγ-

καῖον· χωρὶς δὲ τοιαύτης ἐπιγραφῆς, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πάπα οὐδὲ κἂν ἥξει εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἅρπαγος.

ΝΖʹ. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀφήγησιν. Ὡς ἤκουσαν οἱ ῥηθέντες Ἄρχοντες τὴν ὑπόσχεσίν μου περὶ τῆς μελλούσης ἐπιγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πάπα, μὴ ὑποπτεύσαντες ὑποκεκρυμμένον τινὰ δόλον — Χάριν σοὶ ὁμολογοῦμεν, ὦ Ἐπίσκοπε, ἐξεφώνησαν! Πρέπον ἂν εἴη τῇ σῇ σοφίᾳ μεσιτεῦσαι εἰς πράγματα σπουδαῖα ἐπὶ τοσοῦτον! Μόνος γὰρ τῶν Φράγκων ὃν νῦν φιλοῦμεν, εἶ σύ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Φράγκοι αὐτοὶ εὐγνωμονήσουσιν, ἐπάν, τῇ σῇ μεσολαβήσει, τὰ διάστροφα ἐπανορθωθῶσι. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ τῶν ἐπιστολῶν. Γίνωσκε δέ, ὅτι, εἰ πάλιν πρὸς ἡμᾶς πρεσβευτὴς ἐπανέλθῃς, ἀφιλοδώρητος οὐκ ἀποχωρήσεις— (Ὅταν ἐπανέλθω, εἶπον κατ' ἐμαυτόν, ὁ Νικηφόρος ἂς μοὶ δωρήσῃ στέμμα χρυσοῦν καὶ σκῆπτρον!)

ΝΗʹ. Ἆρ' οὖν, ὑπέλαβον οἱ Ἄρχοντες, διατίθεται ὁ εὐσεβέστατος Δεσπότης σου νὰ συνάψῃ μετὰ τοῦ ἡμετέρου Αὐτοκράτορος φιλίαν δι' ἀγχιστείας;—Καὶ μάλα δή, ἀπεκρίθην, διετίθετο, ὅτε τὸ πρότερον ἀφίχθην πρὸς ὑμᾶς. Νῦν δέ, μηδεμίαν λαβὼν ἐπιστολὴν καθ' ὅλην τὴν πολύμηνον ἀπουσίαν μου, τὴν ἐμὴν σιγὴν φυσικῷ τῷ λόγῳ ἀποδίδει εἰς ὑμέτερον *σφάλμα* (sic), τουτέστι πταῖσμα. Δεσμώτην γὰρ ἔν τινι εἱρκτῇ ὑπολαμβάνων ἐμὲ τὸν πρευσβευτήν του, ἐξαγριοῦται, ὡσεὶ λέαινα, ἧ ἡρπάγησαν οἱ σκύμνοι, τοὺς δὲ γάμους ἀπεχθαίρων φρυάσσει καθ' ὑμῶν ἕως οὗ λάβῃ δικαίαν καὶ αὐστηρὰν τὴν ἐκδίκησιν.— Ἐὰν ὁ σὸς Αὐτοκράτωρ ἐπισκήψῃ εἰς ἡμᾶς, ἀπεκρίθη τότε παρωξυμένος ἐκ τῆς παῤῥησίας μου ὁ

Χριστόφορος, οὐ μόνον ἐν Ἰταλίᾳ ἀλλ' οὐδὲ παρ' αὐτοῖς τοῖς πειναλέοις καὶ διφθεροφόροις (348) ὁμογενέσιν αὐτοῦ, τοὺς Σάξωσιν, εὑρήσει τόπον καταφυγῆς. Διὰ γὰρ χρημάτων, οἷς ἡμεῖς ὑπερισχύομεν, σύμπαντα τὰ ἔθνη θέλομεν ὑποκινήσει, ἑωσοῦ συντρίψωμεν αὐτὸν, ὡσεὶ *κέραμον* (sic) οὐκέτι ἀναπλάσιμον. Ὡς δὲ πρὸς σὲ τὸν φιλόνεικον, ἐπληφορήθημεν ὅτι εἰς σκευασίαν τοῦ δεσπότου σου αὐτοῦ ἠγόρασας ἄμφιά τινα πολύτιμα. Προστάττομεν οὖν νὰ φέρωσιν αὐτὰ ἐνώπιόν μας, ἵνα τὰ μὲν τοῖς ἀλλοφύλοις ἐπιτρεπόμενα ἀφίεμέν σοι διὰ μολυβδίνης βούλλας ἐσφραγισμένα, τὰ δὲ παρ' ἡμῶν τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὰ λοιπὰ γένη *κωλυόμενα* (sic) διακρατηθῶσιν, ἀποτιθέντος, ἄλλως τε, τοῦ ἀντιτίμου.— Κατὰ συνέπειαν τοιαύτης ἐπιταγῆς μοὶ ἀφήρεσαν πέντε πορφύρας πολυτελεστάτας, προφασιζόμενοι δῆθεν, ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἰταλοὶ, οἱ Σάξωνες, οἱ Φράγκοι, οἱ Βαυαροὶ, οἱ Σουηβοὶ, καὶ πάντα καθόλου τὰ ἑσπέρια φῦλα ἀνάξιοι ἐσμὲν τοῦ κοσμεῖν ἑαυτοὺς τοιούτοις ἱματίοις. Καὶ ὅμως, τί ἄλλο ἀπρεπέστερον, τί ὑβριστικώτερον, ἢ βλέπειν πορφύραις κεκοσμημένους τοὺς μαλακοὺς καὶ γυναικώδεις, τοὺς πλατείαις χειρῖσι καὶ τιάραις καὶ σκιαδίοις σκεπαζομένους, τοὺς ἀδρανεῖς, τοὺς ψεύστας, τοὺς εὐνούχους; πορφύρας δὲ νὰ στερώμεθα ἡμεῖς οἱ ἥρωες, οἱ ἀριμανεῖς, οἱ ἐμπειροπόλεμοι, οἱ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ ἀρετῶν ἐμπεπλησμένοι, οἱ τῷ Θεῷ συντασσόμενοι; Εἰ μὴ τοῦτο ὕβρις, ποῦ, λοιπὸν, ἡ ὕβρις;

ΝΘ'. Οὕτως οὖν, ἀνεφώνησα τότε, οὕτω παρ' ὑμῖν τηρεῖται ὁ βασιλικὸς λόγος, ἡ ἡγεμονικὴ ὑπόσχεσις; Ἐν τῷ προσκυνῆσαι τὸν Αὐτοκράτορα, ἱκέτευσα αὐτὸν νὰ μοὶ ἐ-

πιτρέψῃ διὰ τὸ κλέος τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀγορὰν ἀμφίων καὶ ὠμοφορίων οἰασδήποτε τιμῆς (349)· εἰς ἣν ἱκεσίαν, ἀπεκρίνατό μοι, Ἀγόρασον ἄμφια ὅσα τε καὶ οἷα θέλεις· ἐννοήσας βεβαίως τήν τε *ποιότητα καὶ ποσότητα* (sic) τῶν ἀμφίων, οὐδεμίαν δὲ θεὶς περὶ τούτου ἐξαίρεσιν καὶ διάκρισιν. Μάρτυρες, Λέων ὁ Κουροπαλάτης, ὁ αὐτάδελφος τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ ὁ Εὐοδίσιος διερμηνεὺς (interpres Evodisius) Ἰωάννης Ῥωμανὸς, μάρτυς δὲ κἀγὼ αὐτὸς, ὅστις καὶ χωρὶς τῆς βοηθείας τοῦ διερμηνέως ἤθελον καταλάβει τὰ παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος λεχθέντα μοι (350). —Οὐχ ἧττον ὅμως — ἀνέλαβον αὐτοὶ, τὰ ἄμφιά σου εἰσὶ *κωλυόμενα* (sic). Ἐνδέχεται ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ εἶπεν ὅσα νῦν διαβεβαιοῖς, ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἐνόησε περὶ τῶν ἱματίων, καὶ περὶ τῆς ἐξαγωγῆς αὐτῶν καθ' ἣν σὺ ὀνειρεύεσαι ἑρμηνείαν. Ὡς γὰρ κατὰ πλοῦτον καὶ σοφίαν, τὸν αὐτὸν τρόπον ἁρμόζει τοῖς Ῥωμαίοις ἡμῖν καὶ κατ' ἀμφιεσμὸν τῶν ἄλλων ἐθνῶν νὰ διαφέρωμεν. Δέον, ὅσοι διαπρέπουσιν ἐπ' ἀρετῇ, καὶ ἐπὶ ἱματισμῷ νὰ διαπρέπωσι.

Ε'. Κύριοί μου, ἀνέλαβον, τὰ περὶ οὗ ὁ λόγος ἱμάτιά σας δὲν εἶναι δὰ ἐξαίσια καὶ θαυμαστὰ τοσοῦτον ὅσον ἰσχυρίζεσθε. Τοιαῦτά τινα παρ' ἡμῖν φοροῦσι καὶ αἱ ὀδολιμαῖαι γυναῖκες, καὶ οἱ μανδρογέροντες (351). — Καὶ πόθεν λαμβάνετε αὐτὰ, μὲ ἠρώτησαν; — Παρὰ τῶν Ἐνετῶν καὶ Ἀμαλφιτῶν μεταπρατῶν, ἀπεκρίθην, οἵτινες αὐτὰ ἐμπορευόμενοι, παρ' ἡμῶν εἰς ἀνταλλαγὴν λαμβάνουσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν.— Οἱ μεταπράται, ἐξεφώνησαν ἐκεῖνοι, δὲν θέλουσι πράξειν οὕτω τοῦ λοιποῦ, διότι ἐάν τις ἐξ αὐτῶν συλληφθῇ, θέλει ἀποτίσει τὴν δίκην μαστιγώσει

καὶ τριχοκουρίᾳ. — Τῷ καιρῷ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐτοκράτορος, ὑπέλαβον ἐγὼ, μετέβην ἐνταῦθα οὐχὶ Ἐπίσκοπος ὤν, ἀλλὰ Διάκονος, καὶ οὐχὶ Αὐτοκρατόρων ἢ Βασιλέων πρεσβευτὴς, ἀλλ' ἁπλοῦς ἀπεσταλμένος τοῦ Μαρκίωνος Βερεγγαρίου. Τότε δὲ πολλῷ πλείονα καὶ πολυτελέστερα ἱμάτια ἐπριάμην, ἅπερ οὔτε ὑφ' ὑμῶν τῶν Γραικῶν διηρευνήθησαν, οὔτε διὰ βούλλας ἐσφραγίσθησαν μολυβδίνης . . . Νῦν δὲ, Ἐπίσκοπον ἐλέῳ Θεοῦ, καὶ πρεσβευτὴν ὄντα τῶν μεγαλοπρεπῶν Αὐτοκρατόρων Ὄθωνος Α'. καὶ Ὄθωνος Β'., πατρός τε καὶ υἱοῦ, οὕτω νῦν εὐτελῆ, οὕτως εὐκαταφρόνητον μὲ κρίνετε, ὥστε οὐ μόνον κατασημαίνετε τὰ ἱμάτιά μου, κατὰ τὸ ἔθος τῶν Βενετικῶν (Veneticorum more), ἀλλὰ καὶ ἀφαιρεῖτε ὅσα κρίνετε πολυτελῆ, ἂν καὶ ἦναι διωρισμένα εἰς εὐπρέπειαν τῆς ἐμπιστευθείσης μοι ἐκκλησίας; Καὶ δὲν ἐντρέπεσθε ἐξυβρίζοντες τοὺς Κυρίους μου ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ πρεσβευτοῦ των; Δὲν συστέλλεσθε κατείργοντές με εἰς εἱρκτὴν, βασανίζοντές με πείνῃ καὶ δίψῃ; Δὲν θέλω, λοιπὸν, μετὰ τοσαύτην χρονοτριβὴν ἐπανέλθει πρὸς τοὺς Κυρίους μου, εἰμὴ, πρὸς μεῖζον αἶσχος αὐτῶν, ἀπεστερημένος καὶ τῶν ἰδίων μου ἐπίπλων; Λάβετε ἐὰν θέλητε ὅσα ἄμφια ἠγόρασα· τοὐλάχιστον ἀφήσατε ὅσα μοὶ ἐδώρισαν οἱ φίλοι.

ΞΑ'. Ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ἀπήντησαν, οὐ τὴν συγκατάβασιν ἐπιμαρτύρεσαι, ἀνὴρ μαλακὸς καὶ εἰσαεὶ ἔγκλειστος διαμείνας ἐν τοῖς παλατίοις, ἐπειρᾶτο διὰ τοιούτων μέσων νὰ καθιστᾷ τοὺς ἀλλοδαποὺς εὐνοϊκοὺς πρὸς αὐτὸν (352). Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς Νικηφόρος, ἀνὴρ ταχύχειρ *(sic)* (353) ὢν, ἀποστρέφεται τὴν ἔγκλειστον δίαι-

ταν, ὡς λοιμὸν, ὅθεν καὶ παρ' ἡμῶν ἀπεκλήθη φιλέχθρος καὶ ἀντιλογικός. Οὗτος δὲν ἀγοράζει διὰ μέσου χρημάτων τὴν φιλίαν τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ ποθεῖ μᾶλλον τὴν διὰ φόβου καὶ ξίφους καθυποδούλωσίν των. Ὅπως δὲ ἴδῃς νῦν ὁπόσον ἡμεῖς ὡς ἔγγιστα ἐκτιμῶμεν τοὺς Αὐτοκράτορας καὶ Δεσπότας σου, ἰδοὺ, θέλομεν διακρατήσει ἐκ τῶν ἱματίων σου οὐ μόνον τὰ ἔχοντα ἀπηγορευμένον τὸ χρῶμα, καὶ ἅπερ σὺ ἐξ ἰδίων ἠγόρασας, ἀλλὰ περιπλέον καὶ πάνθ' ὅσα δωρεὰν ἔλαβες παρ' ἡμῶν.

ΞΒ'. Τούτων ῥηθέντων καὶ τελεσθέντων ἔδωκάν μοι *Χρυσοβούλιον* (sic), ὅ ἐστιν ἐπιστολὴν χρυσοῖς γράμμασι γεγραμμένην καὶ ὑπογεγραμμένην, χρυσοβούλλιον πρὸς ὑμᾶς διευθυνόμενον, ἀλλὰ τῆς Ὑμετέρας Βασιλείας ἀνάξιον, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ. Εἶτα δὲ, λαβόντες καί τινα ἀργυρόβουλλα, προσέθεντο— Τὸν Πάπαν σας (Papam vestrum) (354) ἀνάξιον ἐκρίνομεν ἐπιστολῶν τοῦ Αὐτοκράτορος ἡμῶν. Διὸ, ἀντεπιστέλλει αὐτῷ ὁ τούτου ἀδελφὸς Κουροπαλάτης· ἀντεπιστέλλει δὲ οὐχὶ διὰ τῶν ποταπῶν ἐκείνων πρέσβεων, οὓς ἐξέπεμψεν ἡμῖν ἡ Ῥώμη, ἀλλὰ τῇ σῇ μεσιτείᾳ. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς δὲ ταύτης, ἥτις ἁρμόζει κατὰ πάντα πρὸς τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ, ὁ Πάπας θέλει διδαχθῇ ὅτι, εἰμὴ σωφρονήσει, ἀπόλλυται κατὰ κράτος (funditus se periisse).

ΞΓ'. Καὶ ἐγὼ μὲν παρέλαβον τὴν ἐπιστολὴν, ἐκεῖνοι δὲ τότε προσφωνήσαντές με καὶ ἀσπάσαντες, λίαν ἐρασμίως καὶ φιλοφρόνως μὲ ἀπέπεμψαν. Ἀλλ' ἐν τῷ ἀπέρχεσθαι, ἀνήγγειλάν μοι ἕτερόν τι, μᾶλλον ἄξιον αὐτῶν, ἢ ἐμοῦ· ὅτι δηλαδὴ, ἤθελον χορηγήσει ἵππους μόνον εἰς χρῆσιν ἐμοῦ καὶ τῶν ἀκολουθούντων με, οὐδὲν δὲ ζῶον φορτηγὸν εἰς

μετακόμισιν τῆς ἀποσκευῆς μου. Ὅθεν, σφόδρα ταραχθεὶς ἐβιάσθην νὰ δώσω ἐξ ἰδίου μου πεντήκοντα νομίσματα τῷ διασώστῃ (sic) (355), τουτέστι τῷ ἀγωγιάτῃ μου. Μὴ δυνάμενος δὲ τότε ἄλλως πως νὰ ἐκδικηθῶ τὰς κακουχίας, ἃς ὑπέστην ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, τοὺς ἑξῆς στίχους ἔγραψα ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς μισητῆς οἰκίας μου, καὶ ἐπὶ τῆς ξυλίνης τραπέζης,

Σφαλερὰ τῶν Ἀργείων ἡ πίστις! Λατῖνε, ἀπέχου αὐτῶν!
Μνήσθητι, μὴ ἐμπιστευθῇς, μηδὲ προσέξῃς τοῖς λόγοις αὐτῶν·
Εἰς μόνην γὰρ τὴν ἐπιτυχίαν τὸ Ἄργος ἀποβλέπον οὐ φείδεται
Ψευδορκίας! Εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην οἰκίαν
Τὴν ποικιλομάρμαρον, καὶ πλατυπαράθυρον,
Τὴν ὑπὸ ψύχους ὡσαύτως καὶ καύσωνος μαστιζομένην,
Εἰς τὴν απροσπέλαστον ταύτην καὶ ἀνύδατον οἰκίαν
Ἐγὼ, Λιουτπράνδος, ὁ Κρεμώνης Ἐπίσκοπος,
Κῆρυξ εἰρήνης ἐλθὼν ἐξ Αὐσονίας,
Ἐπὶ τέσσαρας μῆνας θερινοὺς ἔμεινα κατάκλειστος,
Χάριν τοῦ Αὐτοκράτορος Ὄθωνος, ὅστις τῇ Βάρι ἐπετέθη,
Τὴν χώραν πειραθεὶς δουλῶσαι πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ.
Ὅθεν εἶτα ταῖς ἐμαῖς ἱκεσίαις ἀποσυρθεὶς,
Νικητὴς ἐπανῆλθε πρὸς τὰς Ῥωμαίων πόλεις.
— Ἡ ψεύδορκος Γραικία (356) μνηστὴν ἐτάξατο·
Εἴθε ἡ μνηστὴ αὕτη μὴ εἶχε γεννηθῇ,
Ἵνα μὴ νῦν θρηνῶ τὴν ἐνταῦθα ἔλευσίν μου,
Καὶ μὴ σταθμῶμαι, Νικηφόρε, τὴν μῆνιν
Σοῦ, τοῦ κωλύοντος τοὺς γάμους τῆς προγόνης σου
Καὶ τοῦ βασιλόπαιδος Ὄθωνος!
— Ἀλλ' ἰδοὺ, ἤγγικεν ἡ ὥρα (εἰ μὴ Θεὸς ἀπείργῃ),
Καθ' ἣν ὁ Ἄρης, ὑπὸ τῶν στυγερῶν Εὐμενίδων ἐξαρθεὶς,
Χαλεπανεῖ τὴν οἰκουμένην ὅλην,
Ἡ δὲ περιπόθητος εἰρήνη τοῖς σοῖς κρίμασι παραλυθήσεται!

ΞΔ΄. Ἀφ' οὗ, τῇ 8 Σεπτεμβρίου, περὶ δεκάτην ὥραν, ἐπέγραψα τοὺς στίχους τούτους, ἐξῆλθον μετὰ τοῦ διασώστου μου ἐκ τῆς ποτὲ μὲν πλουσιωτάτης καὶ ἀκμαιοτάτης, νῦν δὲ πειναλέας, ἐπιόρκου, ψευδοῦς, ἁρπαλέας, δολιόφρονος, φιλαργύρου, κενοδόξου καὶ πλεονεκτικῆς ἐκείνης Πόλεως. (357) Ὀχούμενος δ' ἐπί τε ὄνου καὶ ἵππου, καὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἐννέα ἡμέρας περιπλανώμενος, νηστεύων, διψῶν, στενάζων, δακρύων, μυρολογῶν (358), ἀφίχθην εἰς Ναύπακτον, πόλιν ἀνήκουσαν τῇ ἐπαρχίᾳ Νικοπόλεως (359). Ἐνταῦθα ὁ διασώστης μου καταλιπών με καὶ ἐμβιβάσας με μετὰ τῶν ὀπαδῶν εἰς δύο πλοιάρια, συνέστησέ με πρὸς δύο μανδάτορας (360) ὀφείλοντας νὰ μὲ ἀγάγωσιν εἰς Ὑδροῦντα διὰ θαλάσσης. Ἀλλὰ μὴ λαβόντες οὗτοι παρὰ (τῶν Γραικῶν ἀρχόντων, ἀσφαλιστήριον ἐντολὴν διὰ τὴν ὁδοιπορίαν (361) ἁπανταχοῦ περιεφρονήθησαν. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐτρεφόμεθα ἡμεῖς παρὰ τῶν μανδατόρων αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὶ παρ' ἡμῶν ἐτρέφοντο, πολλάκις ἀγανακτῶν ἀνεπόλησα τὸ τοῦ Τερεντίου·

« *Χρήζουσι κηδεμόνων οἱ ἀναλαβόντες τὴν προστασίαν σου(362)*»

ΞΕ΄. Τῇ 24 Νοεμβρίου ἀπῆλθον ἐκ Ναυπάκτου, καὶ μετὰ διήμερον περιοδίαν ἀφίχθην παρὰ τὸν Ὀφίδαριν ποταμόν..... (363) τοῦ πλοίου μὴ χωροῦντος τοὺς ὀπαδούς μου, ἀπεβιβάσθησαν οὗτοι εἰς τὴν στερεὰν καὶ παρηκολούθησαν ἡμᾶς πεζοί. Ἐκεῖ δὲ πλησίον τοῦ Ὀφιδάρεως ποταμοῦ διημερεύσαντες, εἴδομεν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν τὰς Πάτρας. Καὶ ἐπειδὴ, ἐπεσκέφθημεν καὶ προσεκυνήσαμεν τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὅπου ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἐμαρτύρησεν, ὅτε μετεβαίνομεν εἰς Κωσταντινού-

πολιν, ἠμελήσαμεν (ὁμολογῶ τὸ ἁμάρτημά μου) νὰ ἐπισκεφθῶμεν τότε καὶ προσκυνήσωμεν αὐτὸν ἐκ νέου. Αἰτία δὲ τῆς ἐλλείψεώς μας, Σεβαστοί μοι Κύριοι, ἐγένετο ὁ ἄῤῥητος πόθος τοῦ ἐπανακάμψαι καὶ ἰδεῖν ὅσον τάχιον Ὑμᾶς. Εἰ γὰρ ἡ ἐπιθυμία αὕτη δὲν μ' ἐζωογόνει, ἤθελον, νομίζω, ἀπολεσθῆ διὰ παντός.

ΣΤ'. Ἐπάλαισεν ὅμως καθ' ἡμῶν Νότος λυσσώδης, ἐκ μυχῶν ἐγείρας τὴν θάλασσαν ταῖς πνοαῖς αὐτοῦ. Τούτου δ' ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καὶ νύκτας κατὰ συνέχειαν συμβαίνοντος, ἐνόησα τῇ παραμονῇ τῆς Ἰνδικτιῶνος Δεκεμβρίου, ἡμέρᾳ Παρασκευῇ, ὅτι τὸ δυστύχημα προέβαινεν εἰς κόλασιν τῆς ἁμαρτίας μου· ἡ δὲ κόλασις πραγματικῶς κατήνοιξε τὰς καρδίας ἡμῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σφοδρὸς λιμὸς μᾶς ἐστενοχώρησεν· οἱ δὲ τῆς χώρας ἐγκάτοικοι, ἵνα λῃσθῶσι τὰ ἡμέτερα, ἐσχεδίασαν νὰ μᾶς φονεύσωσιν, ἐνῷ καὶ ἡ θάλασσα αὐτὴ ἐμαίνετο καθ' ἡμῶν. Τότε κλαίων καὶ ὀδυρόμενος ἐστράφην πρὸς τὴν ἀπέναντί μου ἐκκλησίαν, καὶ ἀνεβόησα· « Ἅγιε Ἀνδρέα Ἀπόστολε, δοῦλός εἰμι κἀγὼ τοῦ συναλιέως σου καὶ συναποστόλου σου Σίμωνος τοῦ Πέτρου! Οὔτε ἀποστροφῆς, οὔτε ὑπεροψίας ἕνεκεν ἐξέκλινα ἀπὸ τοῦ τόπου τῶν παθημάτων σου, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τῆς ἀγάπης φλεγόμενος τῆς πρὸς τοὺς Αὐγούστους μου, καὶ ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐπανίδω αὐτοὺς εἰς τὴν πατρίδα ἀνακάμπτων. Εἰ σὲ διήγειρεν εἰς ἀγανάκτησιν ἡ ἁμαρτία μου, ἂς σὲ κινήσῃ εἰς ἔλεος τῶν Αὐγούστων μου ἡ ἀρετή! Ἐπειδὴ δὲ ὁ συνάδελφός σου Πέτρος χρείαν οὐκ ἔχει τῆς προστασίας σου, σπεῦσον τοὐλάχιστον εἰς βοήθειαν πρὸς τοὺς Αὐγούστους μου, οἵτινες δοξάζουσιν αὐτόν, συντασσόμενοι τῷ

Παντογνώστῃ Θεῷ! Δὲν ἀγνοεῖς, Ἀπόστολε, μετὰ πόσων πόνων καὶ μόχθων, μετὰ πόσων ἀγρυπνιῶν τε καὶ δαπανῶν τὴν ἐκ χειρὸς ἀσεβῶν ἐλευθερωθεῖσαν ἐκκλησίαν τοῦ ἀδελφοῦ σου Πέτρου ἐπλούτισαν οὗτοι καὶ ἐτίμησαν καὶ ἰσχυροποίησαν καὶ προήγαγον εἰς τὴν προσήκουσαν περιωπήν. Ἐὰν αἱ πράξεις μου, Ἅγιε, μ' ἐνοχοποιῶσιν, ἄς μὲ σώσῃ ἡ ἀξία τῶν Δεσποτῶν μου, πρὸς οὓς ὁ εἰρημένος ἐν πίστει καὶ αἵματι ἀδελφός σου, ὁ τῶν Ἀποστόλων ἡγεμὼν Πέτρος, ἐκπέμπει εὐχάς, ἵνα εὐφραίνωνται μὲν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα, μὴ λυπῶνται δὲ περὶ ἐμοῦ, τοῦ δεινοπαθοῦντος ὑπὲρ αὐτῶν.»

ΞΖ΄. Δὲν σᾶς κολακεύω, Κύριοί μου· ὄχι δὲν σᾶς κολακεύω, Σέβαστοί μου Αὐτοκράτορες· τὴν μόνην ἀλήθειαν ὑμῖν ἐκφράζων οὐ *συῤῥάπτω προσκεφάλαια ἐπὶ πάντα ἀγκῶνα χειρός, οὐδὲ ποιῶ ἐπιβόλαια ἐπὶ πᾶσαν κεφαλὴν πάσης ἡλικίας τοῦ διαστρέφειν ψυχάς* (364). Τὸ πρᾶγμα ἐπαναλαμβάνω, εἶναι ἀληθές.— Μετὰ δύο ἡμέρας τοσοῦτον ταῖς Ὑμετέραις χάρισιν ἡ θάλασσα ἐγαληνίασεν, ὥστε, καί τοι ἀποδράντος τοῦ πληρώματος, διεπλεύσαμεν μόνοι μέχρι Λευκάδος, ἀπεχούσης ἑκατὸν τεσσαράκοντα μιλλίων, οὐδένα κίνδυνον ἀπαντήσαντες, εἰ μή τι δυσάρεστον παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Ἀχελώου, ἔνθα τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἀνασκιρτῶν τὰ κύματα τῆς θαλάσσης σφόδρα κατεσάλευσε τὸ ἄλλως εὐοδούμενον πλοῖόν μας.

ΞΗ΄. Οὕτω τῶν πραγμάτων διατρεξάντων, τί, ἰσχυρότατοι Αὔγουστοι, θέλετε νῦν ἀνταποδώσει τῷ Κυρίῳ ἀντὶ τῆς σωτηρίας, ἧς ὑμῖν χαριζόμενος μὲ κατηξίωσε; Θέλω τὸ εἰπεῖ ἐγώ! Θέλω σᾶς εἰπεῖ ὅτι Θεὸς βούλεται (365)

καὶ ἀπαιτεῖ, ὁ Θεὸς αὐτός, ὅστις καί τοι δυνάμενος οἴκοθεν νὰ τὸ ἐνεργήσῃ ἀλλὰ διὰ τῆς χειρὸς Ὑμῶν ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκτελεσθῇ· αὐτός, ὅστις παρέχει τὰ ἐπαγγελλόμενα, ἐξοικονομεῖ τ᾽ ἀναγκαῖα, καὶ τὰς ἐντολὰς διανέμει πρὸς δοξασμὸν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ.— Πρόσχετε λοιπόν, σᾶς παρακαλῶ!

ΞΘ΄. Ὁ Νικηφόρος, ἀσεβῶς πρὸς ἁπάσας τὰς ἐκκλησίας διακείμενος, καὶ ἐκ τοῦ πλεονάσαντος καθ᾽ Ὑμῶν μίσους ὁρμηθείς, προσέταξε τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως νὰ προαγάγῃ τὴν Ὑδροῦντος ἐκκλησίαν εἰς τὸ μητροπολιτικὸν ἀξίωμα, καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τοῦ λοιποῦ ἵνα τελῶνται Λατινιστὶ κατὰ πᾶσαν Ἀπουλίαν καὶ Καλαβρίαν, ἀλλ᾽ Ἑλληνιστί, τὰ ἱερὰ μυστήρια (366). Δικαιολογεῖται δὲ προφασιζόμενος, ὅτι οἱ ἄχρι τοῦδε Πάπαι ἐπολιτεύθησαν ὡς Πνευματοκάπηλοι, ἐμπορεύθησαν δηλαδὴ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, αὐτὸ τὸ ζωοποιοῦν καὶ εὐθῦνον, τὸ τὰ πάντα πληροῦν, τὸ ἔχον τῶν γλωσσῶν τὴν γνῶσιν, τὸ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ συναΐδιον καὶ ὁμοούσιον, τὸ ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον, καὶ αἰωνίως διαρκές, τὸ ἀνεκτίμητον, τὸ τοσούτῳ φωτίζον τὸν κόσμον, ὅσῳ ὁ κόσμος ἐπικαλεῖται αὐτό. Καὶ δή, ὁ Πατριάρχης Πολύευκτος Κωσταντινουπόλεως ἔγραψε προνόμιον, δι᾽ οὗ ποιεῖ μὲν Μητροπολίτην τὸν Ἐπίσκοπον Ὑδροῦντος, χορηγεῖ δὲ αὐτῷ καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ χειροτονεῖν ἐπισκόπους εἰς Ἀχ ατρωντύλην (Acerentila) εἰς Τουρκικόν, εἰς Γραβίναν, Μακηρίαν καὶ Τρικάριον, ἐν ᾧ τῶν Ἐπισκόπων τούτων ἡ χειροτονία προδήλως ἀνήκει τῷ Ἀποστολικῷ Πατρί.

Ο΄. Ἀλλὰ πρὸς τί ἀναφέρω τοὺς τόπους τούτους, ἐν ᾧ

καὶ αὐτὴ ἡ τῆς Κωσταντινουπόλεως ἐκκλησία ὑπόκειται νομίμως τῇ Ἁγίᾳ, Καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ; Γνωστὸν τοῖς πᾶσι καὶ τοῖς πᾶσι καταφανές, ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Κωσταντινουπόλεως δὲν δύναται νὰ φορέσῃ ὠμοφόριον, εἰμὴ παραλάβῃ αὐτὸ ἐκ χειρῶν τοῦ Παναγιωτάτου Πάπα. Μόνον δὲ, ὅτε ὁ πολὺς τὴν πλεονεξίαν καὶ ἀσεβέστατος ἐκεῖνος Ἀλβέρικος τὴν Ῥώμην κατέλαβε, καὶ ἔγκλειστον, ὡς ἴδιον δοῦλον, κατεκράτησε τὸν Ἀποστολικὸν πατέρα· ὅτε, ἀφ᾽ ἑτέρου, ὁ Αὐτοκράτωρ Ῥωμανός, Πατριάρχην ἀναγορεύσας τὸν Εὐνοῦχον υἱόν του Θεοφύλακτον (367) διὰ δώρων δαψιλῶν πρὸς τὸν ἄπληστον Ἀλβέρικον ἀποσταλέντων, κατώρθωσε νὰ πεμφθῶσιν ἐν ὀνόματι τοῦ Πάπα ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν πατριαρχεύοντα υἱόν του, ἐξουσιοδοτοῦσαι τοῦτον καὶ τοὺς διαδόχους του νὰ περιβάλλωνται ὠμοφόρια χωρὶς ἀδείας τοῦ Πάπα· μόνον ἔκτοτε, λέγω, καὶ συνεπείᾳ τοιαύτης αἰσχρᾶς σιμωνίας, ἐπεκράτησε καθ᾽ ὅλην τὴν Γραικίαν ἡ ἀξιόμεμπτος συνήθεια, τοῦ νὰ φορῶσιν ὠμοφόρια οὐ μόνον οἱ Πατριάρχαι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ Ἐπίσκοποι, ὅπερ ἄτοπον καὶ παράνομον. Προτείνω, λοιπόν, διὰ ταῦτα πάντα τὴν συγκρότησιν Ἁγίας τινὸς Συνόδου, ἐν ᾗ καὶ ὁ Πολύευκτος προσκληθήσεται. Τούτου δὲ μὴ συνεργομένου, ἢ μὴ θέλοντος διορθῶσαι κανονικῶς τὰ ἀνωειρημένα ἐλαττώματά του καὶ *σφάλματα* (sic), προτείνω νὰ ψηφισθῶσι κατ᾽ αὐτοῦ ὅσα οἱ ἱεροὶ κανόνες διαλαμβάνουσι.

ΟΛ΄. Ἐντοσούτῳ ἐξακολουθήσατε, Ὑμεῖς Κραταιοὶ Αὔγουσσοι, ἐπιμελούμενοι, ὡς ἤρξασθε, τὰ τῆς Ἐκκλησίας· τὸν δὲ Νικηφόρον, ὃν καὶ κανονικῶς ἡμεῖς ἑτοιμαζόμεθα

νὰ ἐξελέγξωμεν, ἀναγκάσατε ἵνα ὑποταχθῇ Ὑμῖν, εἰς τὰς δυνάμεις τῶν ὁποίων, ἄλλως τε, ὁ νεκροφανὴς οὗτος ν' ἀντιταχθῇ δὲν ἀποτολμᾷ. Τοῦτο ἡμεῖς οἱ Ἀπόστολοι Κυρίου, τοῦτο καὶ πάντες οἱ συλλειτουργοὶ ἡμῶν ἀπαιτοῦμεν κυρίως, ἵνα μὴ ἐξευτελίζηται παρὰ τῶν Γραικῶν ἡ γῆ τῶν Ῥωμαίων, ἡ Ἰταλία ἐκείνη, ὅθεν ἐξῆλθεν ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ἀλλὰ νὰ κατασταθῇ δεδοξασμένη καὶ σεβαστὴ καὶ ἀξιοτίμητος ἐσαεὶ, καθόσον μάλιστα ἐν τῇ Ἰταλίδι ταύτῃ χώρᾳ ἦλθον ἵνα μαρτυρήσωσιν οἱ ἅγιοι διδάσκαλοι καὶ Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος.

ΟΒ'. Ἀλλ' ἅλις νῦν περὶ τούτων, μέχρις οὗ τῇ θείᾳ χάριτι, καὶ μεσιτείᾳ τῶν Ἁγιωτάτων Ἀποστόλων, ἀπαλλαχθῶ ἀπὸ χειρῶν τῶν Γραικῶν, καὶ ἀπαχθῶ πρὸς Ὑμᾶς. Τότε δὲν θέλω ὀκνήσει νὰ διηγηθῶ προφορικῶς πάνθ' ὅσα νῦν βαρύνομαι νὰ γράψω.— Ἐπανέλθωμεν οὖν εἰς τὴν διήγησιν τῆς περιοδείας μου.

ΟΓ'. Τῇ 6 Δεκεμβρίου προσωρμίσθημεν εἰς Λευκάδα, ἔνθα παρὰ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς νήσου ταύτης, Εὐνούχου (368), καθάπερ καὶ ἀπανταχοῦ τῆς Γραικίας παρὰ τῶν ἄλλων Ἐπισκόπων, ἀπανθρωποτάτην ἐλάβομεν τὴν ὑποδοχὴν καὶ προϋπάντησιν. Λέγω τὴν ἀλήθειαν, δὲν ψεύδομαι (369), φιλόξενον Ἐπίσκοπον καθ' ὅλην τὴν Γραικίαν δὲν εὗρον. Οἱ Ἐπίσκοποι οὗτοι εἶναι συγχρόνως καὶ πλούσιοι καὶ πτωχοί. Πλούσιοι μὲν κατὰ τὰ χρήματα, ὧν βρίθουσι τὰ κιβώτιά των, πτωχοὶ δὲ κατὰ τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν οἰκιακὴν ἀποσκευήν. Κάθηνται μονώτατοι εἰς ἀσκεπὲς τραπεζίδιον, κοκκαλίζοντες παξιμάδιον, (370) καὶ διὰ μικρῶν, μικροτάτων ποτηρίων οὐχὶ πίνοντες ἀλλὰ μυζῶντες τὸ βάλνιον. Αὐτοὶ ὀψωνίζουσι, καὶ αὐ-

τοὶ πωλοῦσι τὰ εἰσοδήματά των· αὐτοὶ ἀνοίγουσι τὴν θύραν τῆς οἰκίας καὶ αὐτοὶ τὴν κλείουσιν· αὐτοὶ καὶ ἀχθοφόροι τῶν σιτηρῶν, καὶ ὀνηλάται καὶ κάπωνες (capones...... Τί λέγω; (caupones), καπήλους ἤθελον νὰ γράψω, ἡ δὲ γλῶσσα ἁμαρτάνουσα τ' ἀληθῆ εἶπεν. Ἀλλὰ, μὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ *κάπωνες* τουτέστιν εὐνοῦχοι, καὶ *κάπηλοι*, ταὐτοχρόνως, ὑπάρχουσιν αὐτοὶ, πράγματα ἀμφότερα τοὺς κανόνας παραβαίνοντα. Τὸ γλίσχρον συμπόσιον αὐτῶν ἀμεταστρέπτως ἄρχεται καὶ παύει διὰ μαρουλίων (μαρουλίων, θριδακίνης).

«Ἅτινα τὸ πάλαι μόνον πρὸς τὸ τέλος τοῦ γεύματος παρετίθεντο» (371)

Καὶ εἰ μὲν τοῦτο ἐπράττετο κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ Χριστοῦ πενίας, εὐδαίμονας ἤθελον καλέσει τοιούτους πένητας· ὅμως, τῆς φειδωλίας αἴτιον εἶναι τὸ δεινὸν ἀργύριον, ἡ *βδελυρὰ τοῦ χρυσοῦ ἐπιθυμία* (372). Ἀλλὰ φεισθήτω ὁ Θεὸς αὐτῶν! Ἐπειδὴ, φρονῶ, πράττουσιν οὕτω φορολογουμένας ἔχοντες τὰς ἐκκλησίας των. Μοὶ ὤρκισεν ὁ Λευκάδος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία του ὤφειλε νὰ τελῇ φόρον ἐτήσιον ἑκατὸν χρυσίνων· ἀναλόγως δ' αἱ λοιπαὶ, ὡς ἑκάστη δύναται (373). Ὁπόσον δὲ ἄδικον τοῦτο, αὐταὶ αἱ πράξεις τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν πατρὸς Ἰωσὴφ τὸ ἀποδεικνύουσιν· ὅστις, σιτοδείας οὔσης ἐν Αἰγύπτῳ, ναὶ μὲν τὴν χώραν ὑπόφορον πεποίηκε τῷ Φαραῷ, ἀλλὰ τὰ κτήματα τῶν ἱερέων ἀφῆκεν ἀσύδοτα.

ΟΔ'. Τῇ δὲ 14 Δεκεμβρίου (373) ἀπεπλεύσαμεν ... Λευκάδος, καὶ μόνοι θαλασσοπορήσαντες (ἐπειδὴ, ... ἐρρέθη, ἀπέδρασαν οἱ ναῦται) ἀφίχθημεν τῇ 18 εἰς Κορυφώ (375). Ἐνταῦθα, πρὶν ἢ ἀποβιβασθῶμεν τοῦ πλοίου

ἔδραμεν εἰς προϋπάντησίν μας στρατηγός τις, ὀνόματι Μιχαήλ, ἐκ Χερσῶνος ὁρμώμενος· ἀνὴρ πολιόθριξ, ἱλαροπρόσωπος, ἀρεσκευτικὸς μὲν τοὺς λόγους καὶ φαιδρὸς ἀείποτε τὸ μειδίαμα, ἄλλως δὲ (ὡς ἔπειτα ἐφανερώθη, ἤ, ὡς ὁ Θεὸς διὰ σημείων μοὶ τὸ ἐδήλωσεν, οὐδέποτε ἐμοῦ δυναμένου νὰ ὑποπτεύσω τοιοῦτόν τι) ἄλλως δέ, λέγω, διαβολάνθρωπος (mente diabolus). Καθότι, ἅμα μοὶ ἔδωκεν οὗτος τὸν ἀσπασμὸν τῆς εἰρήνης, ἣν ἄλλως οὐκ εἶχεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἅπασα ἡ μεγάλη νῆσος Κορυφὼ ἐσείσθη, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ τρὶς τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Πρὸς τοῦτο δὲ τὸ σημεῖον καὶ ἕτερον προσετέθη. Μετὰ γὰρ παρέλευσιν τριῶν ἡμερῶν, δηλ: τῇ 21 Δεκεμβρίου, ἐνῷ ἐγὼ μὲν συνεστιαζόμην ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ Μιχαὴλ αὐτοῦ, οὗτος δὲ κατακλινόμενος ἐπεξέτεινεν ἐπ' ἐμοῦ τὴν πτέρναν του, ὁ Ἥλιος, τοιαύτην ἴσως βδελυρὰν πρᾶξιν αἰσχυνθείς, τὴν λάμψιν τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ ἀπέκρυψεν. Ἐκλείψεως γενομένης (376), ὁ Μιχαὴλ ἐτρόμαξεν, ἀλλὰ δὲν μετεβλήθη.

ΟΕ΄. Ἐν τοσούτῳ θέλω διηγηθῆ τί τούτῳ χαριζόμενος ἔπραξα καὶ τί ἀπέλαβον εἰς ἀνταμοιβὴν παρ' αὐτοῦ. Ὅτε διέβην ἐντεῦθεν πρώτην φορὰν (377), ἐφιλοδώρησα τῷ υἱῷ τοῦ Μιχαὴλ τὴν θαυμασίως ἐπικεχρυσωμένην, τὴν παναίολον ἐκείνην καὶ πολύτιμον ἀσπίδα, ἣν μετ' ἄλλων δώρων μοὶ ἐδώσατε Σεβαστοὶ Κύριοι, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ διανεῖμαι αὐτὰ πρὸς φίλους μου Γραικούς. Νῦν δ', ἐκ Κωσταντινουπόλεως ἐπανελθών, ἐδώρησα τῷ πατρὶ ἱμάτιον πολυτελέστατον. Ἀνθ' ὧν, ἀκούσατε, τίνι τρόπῳ ἀντημείφθην. Ὁ Νικηφόρος ἐγγράφως τῷ Μιχαὴλ τούτῳ διέταξε νὰ μ' ἐμβιβάσῃ εἰς χελάνδιον καθ' οἱανδή-

ποτε ὥραν ἤθελον ἀφιχθῆ ἐνταῦθα, καὶ νὰ μὲ ἀπευθύνῃ πρὸς Λέοντα τὸν Κοιτωνίτην (378). Τοῦτο ὅμως ὁ Μιχαὴλ δὲν ἐνήργησεν. Ἐπὶ εἴκοσιν ὅλας ἡμέρας ἀναβαλὼν τὴν ἀναχώρησίν μου, μ' ἔθρεψεν οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ μου δαπάνῃ, ἕως οὗ μηνυτὴς παρὰ τοῦ εἰρημένου Λέοντος τοῦ Κοιτωνίτου φθάσας ἐπέπληξεν αὐτὸν διὰ τὴν χρονοτριβήν.

Μὴ δυνάμενος δὲ τότε νὰ ὑποφέρῃ τὰς λοιδορίας, τοὺς ὀδυρμούς, τοὺς στεναγμούς μου, μετέβαλε γνώμην. Ἀλλ' ὅμως, τί ἐποίησε; Μὲ συνέστησε πρός τινα ἄνδρα παμπόνηρον καὶ μοχθηρόν, ὅστις δὲν μοὶ ἐπέτρεψε ν' ἀγοράσω οὔτε τὰς πρὸς τὸν πλοῦν ἀναγκαίας ζωοτροφίας, εἰ μὴ ἐλάμβανε προλαβόντως εἰς δῶρον λέβητά τινα ἰσότιμον μιᾷ λίτρᾳ ἀργυρίου. Μετὰ εἴκοσιν ἡμέρας, τέλος πάντων, ἀπῆλθον· ἀλλ' ὁ μηνυτὴς ἐκεῖνος, πρὶς ὅν ἔδωκα τὸν λέβητα παρεκίνησε δολίως τὸν ναύκληρον νὰ μὲ καταθέσῃ ἐπί τινος ἐρήμου ἀκρωτηρίου, ὅπως ἀποθάνω ἐκ πείνης. Ἔπραξε δὲ τοῦτο πρὸς ἐκδίκησιν ὁ μηνυτής, διότι τὰ ἱμάτιά μου πρὸ τῆς ἀπελεύσεως ἀναποδογυρίσας ὅπως διερευνήσῃ μήπως ἐνεκρύπτοντο πορφύραι, καὶ σκοπεύσας κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην νὰ σφετερισθῇ ἓν ἱμάτιον, τοῦτο ἀπεποιήθην νὰ συγχωρήσω ἐγώ·

ΟΣΤ΄. Ὦ Μιχαῆλοι, Μιχαῆλοι! ποῦ σᾶς εὗρον τοσούτους καὶ τοιούτους ἐμπρός μου! Ὁ Κωσταντινουπολίτης φύλαξ Μιχαῆλος παρέδωκέ με πρὸς τὸν ἀντίπαλόν του Μιχαῆλον, ὁ κακὸς τῷ κακίστῳ, ὁ κάκιστος τῷ παγκακίστῳ. Μιχαὴλ δὲ ὠνομάζετο καὶ ὁ διασώστης μου, ἀνὴρ ἀπόνηρός τε καὶ ἁπλοϊκός, τοῦ ὁποίου ἡ εὐήθεια (379)

τοσαύτην σχεδὸν ζημίαν προυξένησέ μοι ὅσην μοὶ ἐπέφερεν ἡ τῶν ἄλλων ὁμωνύμων του πονηρία. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐλαχίστων τούτων Μιχαήλων ἐνέπεσα πρὸς σὲ τὸν μέγαν Μιχαήλον, τὸν ἡμιερημίτην καὶ ἡμικαλόγηρον. Ὄχι, μὰ τὴν ψυχήν μου, οὐδόλως θέλει σὲ ὠφελήσει τὸ βάλνιον, ὅπερ καταπίνεις, εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον ταχθείς. Οἱ γὰρ προσπεποιημένως τὸν θεὸν ζητοῦντες, οὐδέποτε εὑρεῖν αὐτὸν ἀξιωθήσονται (380).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Γλώσσης περιπέτειαι.

Ἐξ ὅσων συντόμως προετάξαμεν εἰς τὴν Πρεσβείαν τοῦ Λιουτπράνδου, ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Πρεσβείας αὐτῆς, ἅμα δὲ καὶ ἐκ τῶν σχολίων, ἅπερ τῇ μεταφράσει τοῦ ὑπομνήματος ἐπισυνάψαμεν, ὁ ἀναγνώστης συνήγαγεν ἤδη ὕλην ἀποχρῶσαν, ὅπως οἴκοθεν ἐκφέρῃ κρίσιν ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ Ὄθωνος, τοῦ Νικηφόρου, καὶ τοῦ Λιουτπράνδου, καὶ ἀποφασίσῃ, ἐὰν δικαία ἦναι ἡ κατὰ τοῦ Φωκᾶ ἐμπαθὴς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν καταφορά, ὅτι τάχα δυσπρεπῶς ἐδέξατο ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Λατινεπίσκοπον πρεσβευτήν. Ἀρκούντως δὲ περὶ Λιουτπράνδου πραγματευθέντες ἤδη, καὶ τὴν δίκην αὐτοῦ εἰς τὴν ὀρθόνοιαν τοῦ ἀναγνώστου ἀποτιθέμενοι, βαίνομεν νῦν εἰς ἑτέραν τινὰ μελέτην, οὐχ' ἧττον ἀξιόλογον· εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὸν μεσαιῶνα, καὶ

ἰδίως καθ' ἣν διεξερχόμεθα περίοδον. Ἓν τῶν ἰσχυροτέρων ἐπιχειρημάτων τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου καὶ τοῦ Λιουτπράνδου κατὰ τῆς παραλόγως ὑπὸ τῶν Γραικῶν σφετεριζομένης *Ῥωμαϊκῆς* ἐθνότητος, ὑπῆρξεν ὡς εἴδομεν, καὶ ὅτι οἱ Γραικοὶ οὕτοι τὴν λατινικὴν διάλεκτον ἀπομαθόντες ἐλάλουν τὴν Ἑλληνίδα. Καθῆκον οὖν ἡμῖν ἐπίκειται τὴν σπουδαιοτάτην παρατήρησιν τοῦ Λατίνου ὅσον οἷόν τε νὰ διατρανώσωμεν, μήπως ἐν αὐτῇ τυχόντως περιέχηται τὸ κεφαλαιότατον γνώρισμα τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Δὲν ἁμαρτάνομεν, λέγοντες τὸ κεφαλαιότατον. Ἡ κοινὴ καὶ καθομιλουμένη γλῶσσα, ὁ ἄγραφος μέν, ἀλλ' ἀπαραβίαστος οὗτος νόμος τῆς ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου αἰῶνας πολιτευθείσης ἑλληνικῆς φυλῆς· ἡ παράδοσις αὕτη τῶν ἀλληλενδέτων ἐθνικῶν μας φάσεων, εἶναι πραγματικῶς τὸ μόνον λείψανον τῆς ναυαγησάσης ἀρχαιότητος, ἡμῖν ὑπὸ τῶν μέσων χρόνων μεταδοθέν, τὸ μόνον ἔμβιον μνημόσυνον, ἐν ᾧ συγκεφαλαιοῦται σχεδὸν ὁ σύνολος βίος τοῦ γένους, ἐν ᾧ ὁλομελὴς ἐσοπτρίζεται ἡ κατὰ καιροὺς ὑπὸ παντοδαπῶν περιστάσεων διαμελισθεῖσα ἑλληνικὴ διάνοια. Τί ἐγένετο τὸ θρήσκευμα τῶν ἐνδόξων μας προπατόρων; Ἀπῆλθεν ὡσεὶ μετέωρος ἀστραπή. Μετεβάλομεν θρησκείαν, καθὼς ὁ προσκεκλημένος εἴς τινα χορὸν ἀλλάσσει στολήν. Ποῦ αἱ νομοθεσίαι τοῦ Σόλωνος, τοῦ Λυκούργου, τοῦ Περικλέους; ποῦ τοῦ Θεοδοσίου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ Βασιλείου τὰ διατάγματα; Καθεύδουσι ταῦτα εἰς βιβλιοθήκας, ἢ διερευνῶνται μόνον ὑπ' εὐαρίθμων τινῶν σοφῶν. Ποῦ δὲ τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα τοῦ παρελθόντος, ποῦ τὰ καθιδρύματα, τὰ πάθη, τὰ φρονήματα τοσούτων

γενεῶν; Πάντα ταῦτα παρῆλθον. Ὁ χρόνος τὰ μὲν κατέστρεψε κατὰ κράτος, τὰ δὲ μετέπλασε, τὰ δὲ διέσπειρε καὶ ἀπηλλοτρίωσεν εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς γῆς. Τόδε μόνον ἐξέφυγε τὸν ὄλεθρον· ἡ κοινὴ λέξις, ἡ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς σαρκὸς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς ἀδιαχώριστος αὕτη ψυχὴ καὶ γνώμη. Ἐσώθη θαυμαστῶς ἡ γλῶσσα, καθ' ὃν τρόπον ἐσώθη ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, καθὼς ἐσώθη ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός; Τίς βεβαιοῖ ὅτι τῇ λέξει ταύτῃ δὲν ἐναποκλείεται ὁ μόνος πειστικὸς λόγος τῆς σωτηρίας μας, ἡ ἑρμηνεία τῶν πολλῶν καὶ δεινῶν μας περιπετειῶν, ἡ διαθήκη τῶν σκοτεινῶν μας αἰώνων, τοῦ ἑλληνικοῦ δήμου ἡ σοφία καὶ εὐφυΐα, ὅτι ἐν αὐτῇ δὲν ἐγκρύπτεται τὸ μυστήριον τῆς παλιγγενεσίας μας, ἐὰν ἀληθῶς ἡ λέξις αὐτὴ ὑπάρχῃ ὁ στεῤῥότερος τῶν δεσμῶν, ὅσοι συνείρουσι τὴν νῦν Εὐρώπην πρὸς τὴν μουσοτρόφον πατρίδα τοῦ Ὁμήρου, καὶ τοῦ Πλάτωνος; Καὶ ὅμως οἱ μάταιοι ἡμεῖς καὶ ἀφιλόκαλοι, καὶ μηδεμίαν ἐμβριθῆ σπουδὴν κεκτημένοι, ἀφροντίστως σχίζομεν τὰς σελίδας τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἢ σπαράττομεν τὰ φύλλα του, ἢ ἀποῤῥίπτομεν αὐτὸ ὡς χαμερπές τι καὶ μηδαμινόν. Ὅταν, ὅμως, ἔλθῃ καιρὸς ἐπιστήμης· ὅταν ἡ συγκριτικὴ φιλολογία ἀναβιβάσῃ τὸ ἀσύῤῥαπτον χειρόγραφον εἰς τὴν πρέπουσαν αὐτῷ περιωπήν· ὅταν ἐκ τοῦ χνοὸς καὶ τοῦ εὐρῶτος, οἵτινες περικαλύπτουσιν αὐτὸ, νέον φῶς ἀληθείας ἐξαστράψῃ, καὶ εἰς τὰ ὄμματα τῶν γλωττολόγων ἐκπηδήσῃ ὁ εἰσέτι ἀδιερμήνευτος νόμος τῆς Ἑλληνικῆς ἑνότητος, τότε, θαῤῥοῦμεν, ὁ ἐξηυγενισμένος κόσμος ἀκριβέστερον ἢ ἀλλαχοῦ θέλει ἀναγνώσει ἐν αὐτῷ, τὴν μέθοδον δι' ἧς ἡ θεία Πρόνοια ἀδιαλείπτως διετήρησε τὸν βίον τὸν ἑλληνικὸν εἰς κοινωνίαν πνεύματος μετὰ πάν-

των τῶν ἐν Χριστῷ πολιτευθέντων, καὶ σήμερον διαπρεπόντων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Μεγάλως οὖν ἠθέλομεν ἁμαρτήσει, παραλείποντες τοιαύτην ἔρευναν ἐν τῇδε τῇ μελέτῃ τοῦ μεσαιῶνος. Ἀπεθησαυρίσαμεν τὰ ἐλάχιστα συμπτώματα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀναβιώσεως· περιήλθομεν Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν εἰς ζήτησιν ἱστορικῶν ὑποδειγμάτων· ἠκροάσθημεν ξένων τε ἅμα καὶ ὁμογενῶν· ἐτείναμεν τὸ οὖς εἰς ἤχους νῦν μὲν ἐναρμονίους, νῦν δ' ἀσημάντους. Ἀλλὰ τὸ βεβαιότερον καὶ μᾶλλον ἀναντίῤῥητον δεῖγμα τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐθνικῆς ἀναστοιχειώσεως ὑπάρχει εἰς τὴν μελέτην τῆς δημώδους γλώσσης. Χρείαν ἐνταῦθα δὲν ἔχεις εἰκασιῶν, πιθανολογημάτων, συμπερασμάτων, πλαγίων ἀποδείξεων, οὔτε ἀναγκάζεσαι νὰ καταφύγῃς εἰς Λατίνων καὶ ἀλλογενῶν μαρτυρίας, ἢ εἰς παρεξηγήσεις χρονογράφων σχολαστικῶν.

Τὸ ἱστορικὸν τῆς γλώσσης μνημεῖον σώζεται ἀκέραιον εἰς ἔποψιν πάντων· παῤῥησιάζεται αὐτοφανὲς ἐν μέσῳ τῶν πέριξ τετριμμένων ἐρειπίων, ὡς ὁ ἐν Ἀθήναις τοῦ Θησέως ναὸς διαπρέπει ἐν μέσῳ τῆς περικειμένης φθορᾶς. Ἐρείπια τῆς ἀρχαιότητος δεξιόθεν, θραύσματα τοῦ μεσαιῶνος ἀριστερόθεν, πανταχόθεν θραύσματα καὶ περιπτώματα. Βλέπεις εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐν εἴδει τροπαίου καταβεβλημένην τὴν οἰκτρόβιον καὶ πτωχαλαζόνα *Ῥωμαΐκὴν* ἐκείνην μανίαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς, ἐπέκεινα δὲ βλέπεις πεπτωκυίας σωρηδὸν τὰς ἐπαλλήλους κατακτήσεις, τὴν Ῥωμαΐκήν, τὴν Ἐνετικήν, τὴν Φραγκικήν, τὴν Ὀθωμανικήν, καὶ τὰς ἐλάττονας ἄλλας. Ἀνάβλεψον δὲ καὶ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ μνημείου! Ἡ

σημαία τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως ἀνεμοῦται σύμβολον νίκης καὶ ἀναβιώσεως. Εἰς τὸν Σταυρὸν αὐτὸν εἰκονίζονται αἱ τρεῖς μεγάλαι τῆς πατρίδος μας ἡλικίαι!

Δὲν προτιθέμεθα τὴν προάσπισιν ἰδέας τινος προσχηματισθείσης, ἢ συστήματός τινος οὕτω πως ἢ ἄλλως περὶ νεοελληνικῆς γλώσσης δογματίζοντος. Ἐνῷ πάντες οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξέθεντο διδασκαλικῷ τῷ τρόπῳ τὴν γνώμην αὐτῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, οἱ μὲν κανόνας διαγράψαντες ἀδικαιολογήτους, οἱ δὲ διὰ δοξοκοπίαν καὶ ἐπίδειξιν ἀρχαιολατρείας καταπατήσαντες τὰς στοιχειωδεστέρας τῆς ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας ἀρχάς, τὸ ἐφ' ἡμῖν θέλομεν ὅσον οἷόντε δοκιμάσει νὰ ἀνάξωμεν τὸ περὶ γλώσσης θέμα εἴς τινας ἀρχὰς γενικάς, ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἀποῤῥεούσας· θέλομεν διασαφήσει τὸ μελέτημα διὰ πραγμάτων ἀναμφιλέκτων, ὥστε χαράξαι περὶ τὴν σπουδαιοτάτην ἔρευναν δρόμον τινά, ἴσως οὐχὶ τὸν συντομώτερον, ἀλλά, θαῤῥοῦμεν, τὸν ἀσφαλέστερον, καὶ μᾶλλον ὀρθοπόρον.

Ἐὰν παραβάλωμεν τὴν φύσιν τῶν ἀρχαίων διαλέκτων πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων, θέλομεν ἐκ πρώτης ἀρχῆς πεισθῆ, ὅτι τὰ συγκρινόμενα διαφέρουσι πρὸς ἄλληλα οὐσιωδῶς. Αἱ ἀρχαῖαι γλῶσσαι, μηδεμιᾶς ἐξαιρουμένης, φαίνονται ὑπ' ὀλίγων τινῶν ἀνθρώπων κατεσκευασμέναι, καὶ εἰς χρῆσιν ὀλίγων τινῶν διωρισμέναι. Ἐπεφοίτησεν ἐν τῷ σχηματισμῷ αὐτῶν πνεῦμα ὀλιγαρχικόν, ἢ ἀριστοκρατικόν, εἰμὴ συχνάκις καὶ τυραννικόν, ἀνδραποδῶδες. Ὀλίγοι οἱ ὀρθῶς λαλήσαντες καὶ γράψαντες τὰς γλώσσας αὐτάς, διότι ὀλίγοι τότε ἦσαν οἱ τυγχάνοντες ἀνατροφῆς ἐλευθερίας, εὐάριθμοι οἱ εὐκαιροῦν-

τες εἰς τὸ διδαχθῆναι τὴν χαλεπὴν καὶ ἐπίπονον τέχνην τῆς καλλιεπείας καὶ ὀρθοεπείας. Ἀπ' ἐναντίας, αἱ γλῶσσαι τοῦ νεωτέρου κόσμου, καὶ ἐξαιρέτως αἱ τῆς χριστιανικῆς συμπολιτείας, φαίνονται ἔν τε τῇ οὐσίᾳ καὶ ἐν τῷ σχήματι αὐτῶν, ἐργοπονήματα τοῦ πλήθους, τοῦ ὄχλου, τοῦ Λαοῦ. Αὗται κινοῦνται, ῥυθμίζονται, καὶ προβάδην ἀπαρτίζονται, ὁρμώμεναι ὑπό τινος ἐμφύτου δημοκρατικῆς ῥοπῆς· τείνουσι πρὸς τὴν γενικότητα, καὶ τὴν διάδοσιν· φιλοῦσι τὴν ἐξάπλωσιν, καὶ τὴν διαστολήν. Διό, αἱ μὲν ἀρχαῖαι διάλεκτοι ὁμοιάζουσι ποταμὸν σκολιοδρόμον, ποῦ μὲν τὰς διερχομένας χώρας γονιμοποιοῦντα, ποῦ ὅμως εἰς χαράδρας καὶ βυθοὺς κατακρημνιζόμενον· αἱ δὲ γλῶσσαι τῶν νεωτέρων δύνανται νὰ παρομοιασθῶσιν εἰς ποταμούς, εὐθεῖαν μὲν καὶ τακτικὴν ἀνύοντας εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς τὴν πορείαν, πολλάκις δὲ καθ' ὁδὸν ἐκ τοῦ χρώματος τῆς γῆς αὐτῆς χρωματίζοντας τὰ ῥεύματα αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν γονιμότητα καὶ τὴν εὐπορίαν διὰ πλημμύρας δωρουμένους πρὸς χώρας παντάπασιν ἀγνώστους τῇ ἀρχαιότητι.

Τίς ὁ λόγος τῆς διαφόρας αὐτῆς; Πόθεν τ' ὀλιγαρχικὸν τῆς ἀρχαίας γλώσσης, καὶ τὸ δημῶδες τῆς νεωτέρας; Διατί κατ' ἄλλον μὲν τρόπον συνελάμβανον τὰς ἰδέας καὶ ἐξέφραζον αὐτὰς οἱ παλαιοί, ἄλλως δὲ συλλογιζόμεθα, καὶ λαλοῦμεν ἡμεῖς σήμερον;

Εὑρίσκομεν τὴν ἐξήγησιν εἰς τὴν Ἱστορίαν, ἢ πρὸς ἀποφυγὴν μακρολογίας ζητοῦμεν τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ὅπερ ἀρτίως συγκεφαλαιοῖ τὴν ἱςορίαν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπεκράτησε τὸ πάλαι γλῶσσα ὀλιγαρχική, διότι ὁ Λόγος ἐν ἀρχῇ οὐκ ἦν, ἢ πρὸς τοὺς ὀλίγους, ἐξ

ὧν συνέκειτο ἡ διανοητικὴ τῆς πολιτείας ἡγεμονία. Οὗτοι καὶ μόνοι ἦσαν κύριοι τοῦ νοῦ, μονάρχαι τῆς διανοίας, νομοθέται τοῦ γραπτοῦ λόγου, διανομεῖς τῆς ἐλευθερίας τῆς παιδείας, τοῦ φωτισμοῦ *τῶν πολλῶν*. Μεταξὺ δὲ τῆς γλώσσης τῶν ὀλίγων νομοθετῶν αὐτῶν καὶ τῆς γλώσσης τοῦ χυδαίου, τοῦ ἀκατονομάστου πλήθους, ἐμεσολάβει τάφρος βαθύτατος. Οὐδεμία ἀμοιβαία ἐπικουρία, οὐδεμία συνεννόησις καὶ συνανάμιξις. Ἄνω μὲν μετάρσιος, ἔντεχνος, πολυσύνθετος, δυσσύμβολος, ἀπρόσιτος ὁ λόγος τῶν ὀλίγων κλητῶν καὶ ἐκλεκτῶν· κάτω δὲ χαμερπής, ἄκοσμος, παρημελημένος ὁ λόγος τῶν ὄχλων· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ, ὁ ἀνυπέρβατος τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας φραγμός.

Τὸ κήρυγμα τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων· ὁ ἐπισυμβὰς ἐντεῦθεν παγκόσμιος ἐκεῖνος τοῦ μεσαιῶνος ὀργασμός· ἡ εἰσβολὴ τῶν *πολλῶν*, τοῦ *πλήθους*, τῶν *ὄχλων* εἰς τὰ ἄδυτα τῆς σοφίας, εἰς τ' ἀπόῤῥητα τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος, εἰς τὸ ἱερὸν τῆς παγκοσμίου ἀπολυτρώσεως· ἡ συμμετοχὴ τοῦ σύγκλυδος Λαοῦ εἰς τὸν δεῖπνον τῆς κοινωνίας, ταῦτα ἀνέτρεψαν τὰ καθεστῶτα, ὥστε μεγίστη ἐπηκολούθησε μεταβολὴ κατὰ τὰς σχέσεις τῶν ἀρχόντων τῆς διανοίας, καὶ τῶν ἀρχομένων. Ἀνατροπὴ λοιπὸν περὶ τὸν ἰδεαλογικὸν μηχανισμὸν, μετασκευὴ περὶ τὸν τρόπον τοῦ λαλεῖν, τοῦ γράφειν, τοῦ διδάσκειν, καὶ νομοθετεῖν τὸν πλησίον. Τί διηγεῖται τρανῶς πᾶν ὅ,τι βλέπομεν, ὅ,τι ἀκούομεν; Ὁ Λόγος τῶν ὀλίγων ἐγένετο σάρξ, ἐνηνθρωπίσθη εἰς τὴν συνεργείαν τῶν πολλῶν, συνεμερίσθη τά τε ἀγαθὰ καὶ τὰ δεινὰ τῆς πραγματικότητος, συνεβάδισε πεζὸς μετὰ πεζῶν, ἀνεπτερώθη μετὰ

ποιητῶν καὶ φιλοσόφων, ἔλαβεν, ἑνὶ λόγῳ, τὸ χρίσμα τῆς ἱστορικῆς ἱερωσύνης, τὴν σφραγῖδα τῆς δημοτικότητος, τὴν λαοσωτήριον ἐκείνην συναίσθησιν τῆς Ἑνότητος, ἐν ᾗ πάντα τὰ μέλη τῆς ἁγίας πολιτείας λόγῳ τε καὶ πράξει ἀδελφοποιούμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Εἴπομεν τὴν Ἑνότητα. Ἀνάγκη νὰ σαφηνίσωμεν τὴν λέξιν.

Τί ἐστιν ἑνότης; Ἁπλότης; Τί δὲ ἡ πρὸς τὴν ἑνότητα ῥοπή; Ῥοπὴ πρὸς τὴν ἁπλοποίησιν; Ὁ Θεὸς ὁ ἑνικὸς, ὁ εἷς καὶ μόνος Θεὸς, ὑφίσταται τὸ κατ' ἐξοχὴν ἁπλούστατον τῶν ὄντων. Ἡ τελειοποίησις ἄρα τῶν ἀνθρωπίνων ὑποθέτει καὶ τὴν ἁπλοποίησιν. Ἁπλῶν γὰρ ὄντων τῶν νόμων τῆς Προνοίας, πρὸς τὸ ἁπλοῦν καὶ τὸ ἀπέριττον βαδίζει ὁ ἀνθρώπινος λογισμός. Ἔσχατος ὅρος προόδου, τέρμα βελτιώσεως εἶναι, κατὰ τὴν ῥῆσιν τὴν ἀποστολικὴν, ἡ *ἁπλότης ἡ εἰς τὸν Χριστὸν* (381).

Ἡ σκέψις αὕτη μᾶς ἀναγκάζει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι, καθὼς πάντα τὰ ἐπίγεια, ἁπλοποιούμενα βαθμηδὸν καὶ ἀποσυνθετόμενα, τείνουσιν ἐπὶ σκοπῷ ἁρμονίας πρός τινα σύνθεσιν ἔλλογον, καὶ ἐξ ὁμοειδῶν μερίδων ἀπαρτιζομένην, τουτέστι μᾶλλον ἐπὶ μᾶλλον διὰ τῆς διαστολῆς καὶ τῆς ἀναστοιχειώσεως τελειοποιοῦνται, τὸν αὐτὸν τρόπον, ἡ προϊοῦσα τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἁπλοποίησις πέφυκε σύμπτωμα χριστιανικῆς ἀναγεννήσεως, ἄρα καὶ σημεῖον ἀλάνθαστον παιδείας, ἐξευγενισμοῦ.

Οὕτω πως τὸν νόμον τῆς προόδου διανοοῦντες, εὔκολα τὴν αἰτίαν ἑρμηνεύομεν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐν μὲν τῷ παρελθόντι, καὶ βασιλευόντων τῶν Θεῶν, οἵτινες κατὰ τὸν ποιη-

τὴν Δίχα θυμὸν ἔχουσι, βασιλεύει διφυΐα περὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ στοχασμοῦ, καὶ περιπλοκὴ συμβόλων, καὶ ἀνωμαλία τύπων, καὶ πέδαι ἐπὶ πεδῶν ἀνὰ πᾶν βῆμα περί τε τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἐκφώνησιν ἐπιπροστίθενται· ἐν δὲ τῷ παρόντι βλέπομεν, τοὐναντίον, κρατυνόμενον, καὶ ὁσημέραι διαδιδόμενον τὸν κανόνα τῆς ἁπλοποιήσεως, αὐτὸν τὸν καθολικὸν τοῦ σήμερον πολιτισμοῦ κανόνα, ὅστις βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐκποδὼν ποιεῖ πᾶν τὸ ἑτεροειδές, καὶ ἀνώμαλον, καὶ πολύπλοκον, καὶ δυσέφικτον τῇ τῶν πολλῶν διανοίᾳ, πᾶν τὸ δυσμεταχείριστον ἐν τῷ στόματι τοῦ πλήθους, τῇ κοινῇ χρήσει τῶν ἀδελφῶν, τῶν οἰκείων, τῶν ὁμογενῶν. Ἡ δὲ ἑρμηνεία μας αὕτη ἀποβαίνει τοσούτῳ εὔλογος, ὅσω παλινδρομοῦμεν πρὸς τὰ παρελθόντα. ἐρευνῶντες τὰς πηγὰς τῆς γενικῆς Φιλολογίας. Τί γὰρ παρατηρεῖς εἰς τοὺς ἀπωτάτους χρόνους τῆς ἱστορίας ἀνατρέχων; Τὴν κυριαρχίαν τῆς γλώσσης τοῦ ἱερατείου τῆς τοῦ ποιητικοῦ μύθου, τοῦ συμβόλου, τῶν ἀλληγοριῶν· τὴν ἀπόλυτον δεσποτείαν τῆς ἐπιτετηδευμένης, καί, εἰ ἔξεστιν οὕτως εἰπεῖν, πεπλαστουργημένης ἐκείνης γλώσσης τῶν ἀριστίνδην παιδευθέντων, ἥτις ἐπωνομάσθη ποῦ μὲν *ἱερατική*, ποῦ δὲ *ποιητική*. Οἱ δὲ ταπεινότεροι, ὁ χύδην ὄχλος, οἱ βάναυσοι, ἐν οἷς καὶ τῶν δούλων ἡ πληθύς, λαλοῦσι τὴν δημώδη καὶ ἀγενῆ γλῶσσαν τοῦ οἴκου καὶ τῆς ἀγορᾶς, τὴν γλῶσσαν τῶν συναλλαγμάτων, τὴν ἀπερικόσμητον τῆς ὑλικῆς ἐνεργείας διάλεκτον. Εἰς μὲν τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας ἐπικρατεῖ ἡ διὰ τέχνης κατεσκευασμένη, ἡ ἐξωτικὴ καὶ ἐπιτηδευτὴ γλῶσσα τῆς προνομιούχου παιδείας· παρὰ δὲ τῷ λαῷ ἐν ἀταξίᾳ καὶ ἀδιακόπῳ μετα-

βολῇ κυμαίνονται αἱ ἰδιώτιδες διάλεκτοι. Αὐτὸ δὴ τοῦτο συνέβη καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὅπου τὸ διαιρετικὸν, καὶ ἀντίθετον πρὸς τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἁπλότητα πνεῦμα τῆς πολυθεΐας, ὅπου αἱ κοινωνικαὶ βάσεις, τὸ μὲν φαινόμενον δημοκρατικαὶ, πράγματι δὲ ὀλιγαρχικαὶ, παρήγαγον ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων δύο τινὰς γλώσσας, πολλῷ διϊσταμένας ἀπ' ἀλλήλων, τὴν λογίαν, δηλαδὴ, ἥτις τὴν ἔμπνευσιν, καὶ τὸν λόγον ἐξυπηρέτησε, καὶ τὴν ἀγοραίαν, ἤτοι δημοτικήν· τοῦθ' ὅπερ ἔδωκε καὶ εἰς τὸν Πλούταρχον ἀφορμὴν νὰ εἴπῃ (Ἠθ. Τ. 2. 978)· «τῶν διδασκόντων οἱ μὲν πρὸς τὸν ὄχλον καὶ τὸν δῆμον γράφουσιν, οἱ δὲ τοῖς ὀλίγοις.» Εἰς ἀπόδειξιν δὲ ὅτι τὸ θρήσκευμα, ἑπομένως ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς, τὰ μάλιστα παρ' ἡμῖν συνέβαλον εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς διχοφωνίας, ἔρχεται ἡ φιλολογία τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ, φιλολογία εἰς μίαν μόνην καὶ δημώδη γλῶσσαν συντεταγμένη. Τί ἐστιν ἡ *Ἔξοδος*; Ἀπόδρασις τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς χώρας τῶν Αἰγυπτίων, τῆς κατὰ φυλὰς διῃρημένης, πρὸς τὴν χώραν τῆς μονοθεΐας, ἤγουν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος. Ἐν τῇ ἱερατικῇ πολιτείᾳ τοῦ Ἰσραὴλ, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ εἰς τὴν ἀφῃρημένην ἑνότητα, ἐμπεριείχοντο σπέρματά τινα δημοκρατικά· καὶ ἐπειδὴ ἡ μονοθεΐα ἑνοποιεῖ, ἡ μονοθεΐα εἰσήγαγεν ἐν τῇ φιλολογίᾳ τῶν Ἑβραίων τὴν μονογλωσσίαν. Διὸ, ἐνῷ οἱ ποιηταὶ τῆς Ἑλλάδος θεουργοῦσιν εἰς διάλεκτον καὶ μετρικὴν τετεχνασμένην, ὁ Μωϋσῆς γράφει τὴν Πεντάτευχον εἰς γλῶσσαν ἁπλῆν καὶ πασίγνωστον, οἱ δὲ Προφῆται τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰς ἑαυτῶν ἐμπνεύσεις ὡσαύτως παραδίδουσιν εἰς τὴν διάλεκτον τοῦ λαοῦ.

Προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ τῆς παιδείας πλατυνομένης, οὐσιώδεις προέκυψαν διαφοραὶ μεταξὺ γλώσσης πεπαιδευμένης, καὶ γλώσσης ἀγραμμάτων.

Ἡ τάξις τῆς διανοητικῆς ὀλιγαρχίας ἐθήρευσεν ἐν Ἑλλάδι τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὸν πλατυσμὸν, τὴν διαλογικὴν χάριτα, τὴν εὐρυθμίαν περὶ τοὺς φθόγγους καὶ τοὺς γραμματικοὺς σχηματισμούς. Ἔπλασε γλῶσσαν μεθοδικὴν, σύμμετρον, ἐπιδεικτικὴν, καὶ πλουσίαν ὑπὲρ πάντα λόγον. Ὠκοδόμησε πολυτελέστατόν τινα Παρθενῶνα, εἰργάσατο τῷ γλυφείῳ τοῦ Φειδίου ἀξιοθαύμαστον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, καύχημα καλλιτεχνικῆς ἐντελείας, τοῖς Θεοῖς ἀνατεθὲν εἰς χρῆσιν τῶν ἐπουρανίων κατοίκων. Τὸ δὲ πλεῖστον τοῦ γένους, ὁ ἀπρόσωπος λαὸς, αὐτὸς ὁ μέλλων ἐπιζῆσαι τῇ ἀριστοκρατίᾳ, καὶ τὴν περιουσίαν ταύτης κληρονομῆσαι, ἠγάπησε τῆς φράσεως τὴν συντομίαν, τὸ ἔντονον καὶ δραστικὸν τοῦ ὕφους, τὸ οἰκεῖον, καὶ πρόχειρον τοῦ λόγου. Ἀντὶ τῆς εὐεπείας προὐτίμησε τὴν ταχυλογίαν, ἀντὶ τῆς καλλιῤῥημοσύνης τὴν ἀνεπιτήδευτον ἑτοιμότητα. Φύσει δ' εὐμετάβολος ὢν, καὶ πρὸς τὴν τῶν καθεστώτων τροπὴν ἐπιῤῥεπὴς, δὲν ηὐλαβήθη τοὺς γλωττικοὺς τῆς ὀλιγαρχίας κανόνας, ἀλλ' ἐλάλησεν ὅπως ἐβουλήθη. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ χάριν τῶν ἀσχολιῶν του, μᾶλλον εἰς τὴν εὔκολον καὶ συνεπτυγμένην ἐκφορὰν τῆς ἰδέας, ἢ εἰς τὴν τετορνευμένην εὐφράδειαν ἀρεσκόμενος, τὴν μὲν γραμματικὴν ἐπιστήμην τῶν ἐπὶ καθαρισμῷ σεμνυνομένων ἠμέλησεν, ἐτήρησε δὲ τοὺς ἀγοραίους καὶ ἐμφαντικοὺς ἰδιωτισμούς του, τοὺς πνευματώδεις τρόπους, τὰς καθημαξευμένας, ἀλλ' εὐστόχους καὶ διαβατικάς του φράσεις· ὁ λαὸς, ἐν βρα-

χυλογίᾳ, ἐσολοίκισεν ἀκαταπαύστως. Καὶ ὅμως, ὁ σολοικισμός αὐτός, ὃν ἀπέφυγεν ἡ τάξις τῶν ἀρίστων οὐ πάντοτε ἐπιτυχῶς, ἀνήγετο εἰς νόμους ἱστορικούς, τοὺς ὁποίους μόλις σήμερον δίδεται ἡμῖν ἑρμηνεῦσαι. Τάχα δὲν ἐξέφραζεν αὐτὸς τὴν κλίσιν τοῦ γένους πρὸς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, δὲν ἦτο ἐθνικῆς συνειδήσεως προμήνυμα, οἰωνὸς προσεχοῦς βασιλείας τοῦ Λαοῦ; Ὁ σολοικισμὸς, ὅστις ἐπὶ τέλους ἐνίκησε τοῦ λόγου τὴν γεωμετρίαν, καὶ ἡγεμὼν μετ' ὀλίγον ἀνηγορεύθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ταύτης, ἆρα δὲν ἦτο σπόρος μελλούσης ἀναμορφώσεως, jus pubblicum τρόπον τινὰ τῆς δημώδους εὐφυΐας; Σώζονται παρά τινος ἀρχαίου γραμματικοῦ συντεταγμένοι οἱ σολοικισμοὶ διαφόρων λαῶν ἑλληνικῶν· μνημεῖον ἀξιοσπούδαστον τοῦ δυσκρατήτου καὶ φιλομεταβόλου πνεύματος τῆς φυλῆς τῶν Ἀχαιῶν, τῆς ῥοπῆς τοῦ γένους πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς διανοίας καὶ τὸ ἀδέσμευτον τῆς φράσεως·

« Τράχηλος Ἕλλην εἰς ζυγὸν τινάσσεται ».

Ἀλλὰ μὴ περιορίζωμεν τὰ πράγματα. Παρατηροῦμεν τὴν ῥοπὴν εἰς τὸν σολοικισμὸν παρὰ πᾶσιν ἐν γένει τοῖς λαοῖς, καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἐπικρατοῦσαν. Ὁ λόγιος ἐπεζήτησε πάντοτε τὸ *καλὸν*, τὸ δὲ πλῆθος ἐπιθυμεῖ τὸ *χρήσιμον*. Λεπτολόγησον ὅσον θέλῃς· τῶν δημοτικῶν ἰδιωμάτων ὑπέροχον χαρακτήρισμα ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ἡ πρακτικὴ, ἡ πρόχειρος, ἡ δραστηρία χρησιμότης τοῦ λόγου.

Τὴν βλάστησιν, ἄλλως τε, τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων νομίζομεν οὐκ ὀλίγον συντελέσασαν εἰς τὴν τῆς ἐλευθέρας ὁμιλίας ἀνάπτυξιν. Ἀπ' ἀρχῆς ἡ ἐγχώριος διάλεκτος,

γέννημα τῆς Ἑλληνικῆς ποικιλίας, προϊὸν τοῦ δημοτικοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὅπερ παρ' ἡμῖν ἐπλαστούργησε τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτείας τὸ πρότυπον, ἡ ἰδιῶτις γλῶσσα ἀπ' ἀρχῆς ἐπελήφθη τῆς ποιήσεως, ἐπάλαισε κατὰ τῶν Ἀσιανῶν παραδόσεων, εἰσέδυσεν εἰς τὸν ναὸν, διενομοθέτησε τὰ γενέθλια καὶ τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις τῶν Θεῶν, καὶ ἐπίκουρον τὴν φλογερὰν φαντασίαν τῶν ὑμνοπόλων καὶ ἐποποιῶν ἀναλαβοῦσα, ἤγειρεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μύθου τὸ ἐντελέστερον μνημεῖον ἱστορίας ἅμα καὶ ποιήσεως. Οὕτως, ἡ Ἰλιὰς εἰς τοὺς χρόνους τῆς ὁποίας

Οὐδ' ἴα γῆρυς,
Ἀλλὰ γλῶσσ' ἐμέμικτο, πολύκλητοι δ' ἔσαν ἄνδρες (362),

χαράττει εἰς τὰ χρονικὰ τῶν ἐπαναστάσεων τὴν πρώτην διὰ τεκμηρίων ἀναμφισβητήτων ἀποδεικνυομένην μετάστασιν γλώσσης· σημειοῖ τὴν μετάβασιν τοῦ ἰδιώματος ἀπὸ τῆς ἱεροκρατικῆς διαίτης πρὸς τὴν πάνδημον κατάληψιν, ἢ ἄλλως, ἀπὸ τοῦ ἀφεγγοῦς θυσιαστηρίου πρὸς τὸ τηλαυγὲς τοῦ Πανελληνίου φῶς.

Ὁρμώμενοι ἀπὸ τῶν προοιμιακῶν τούτων, ἐξ ὧν προκύπτει ἡ μεταξὺ τῆς γλώσσης τῶν κορυφαίων καὶ τῆς γλώσσης τῶν δήμων διαφορὰ, καὶ ὁ χαρακτὴρ ἀμφοτέρων προσδιορίζεται, δὲν θέλομεν πολὺ δυσκολευθῆ περὶ τὴν ἀναδιφὴν τῶν ἀποτελεσμάτων, ὅσα ἡ διὰ Χριστοῦ συμβᾶσα κραταιοτάτη ἀναστάτωσις εἵμαρτο ἀναγκαίως νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὴν οἰκονομίαν τῶν γλωσσῶν.

Τίς ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι ὁ παγκόσμιος οὗτος κλόνος ἀνέστρεψε τὴν κοινωνικὴν πυραμίδα ὥστε κατεβιβάσθησαν μὲν τὰ ἄνω, ἀνυψώθησαν δὲ τὰ ταπεινά; Ὁ Θεὸς Λόγος Λόγος καθολικὸς, καὶ οὐδόλως μερικὸς,

Λόγος *παντὸς τοῦ λαοῦ*, καὶ οὐχὶ *τῶν ἀρχόντων*, παρέλυσε βαθμηδὸν τὴν εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις πίστιν, εἶτα δὲ τὸ ἔργον τῆς ἀνατροπῆς ἐπλήρωσεν, εἰς κάμινον θελκτικῶν δογμάτων ἀναλύσας σύμπασαν τὴν ὕλην καὶ τὴν οὐσίαν τῆς παλαιᾶς κοινωνίας. Ἐνθυμούμεθα τὴν ἀλληγορικὴν καὶ ἁρμοδίαν ἐνταῦθα φράσιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ· ἐγένετο *λαῖλαψ ἀνέμου μεγάλη, τὰ δὲ κύματα ἐπέβαλλεν εἰς τὸ πλοῖον*. Ὁ ἀνεμοστρόβιλος οὗτος τὴν θάλασσαν ὅλην ἀνατυρβάσας, ἀνύψωσεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὕδατα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου κοιμώμενα ἐν τῷ πυθμένι. Πῶς δὲ ἦτο δυνατὸν τοιαύτη λαίλαψ νὰ μὴ ἐμποιήσῃ καὶ εἰς τὰς γλώσσας τῶν ἀνθρώπων ἀνάλογόν τινα μεταβολήν; Ἂν ὁ νοῦς ἐτροποποιήθη πρὸς τὸ καθολικώτερον, ἆρ' οὖν ὤφειλε καὶ ἡ γλῶσσα, τὸ ὄργανον τοῦ νοῦ, νὰ τροποποιηθῇ.

Καὶ βέβαια. Τίνα τὰ θεμέλια τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας; Μήπως ἡ ἀνωμαλία, ἡ περιπλοκή, ἡ ἀσάφεια, ὁ ὄγκος; Μήπως τὸ αὐθαίρετον τοῦ λογισμοῦ, ἢ τὸ αὐθαίρετον τοῦ αἰσθήματος, ἢ τὸ αὐθαίρετον τῆς διαλέξεως; Ἄπαγε! — Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ῥυθμός, καὶ ῥυθμὸς ὡς ἔνεστι γενικός, καὶ φιλοδημοτικός· εἶναι γνώμων ὑπέρτατος, εἰς τὸν ὁποῖον ὑποβάλλεται πᾶν τὸ αὐθαίρετον, δι' οὗ πᾶν τὸ ἀνώμαλον ἐξομαλίζεται, καὶ τοῖς προεξωμαλισμένοις ἤδη συναρμολογεῖται. Καθὸ *Φῶς τοῦ κόσμου*, ὁ Χριστιανισμὸς ἀσπάζεται τὸν φωτισμόν, ὅστις ἐπιταχύνεται δια γλώσσης εὐκαταλήπτου καὶ εὐκαταμαθήτου· φιλεῖ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ λόγου, τὸ ἐλευθέριον καὶ ἀφελές, καὶ ἀνεπιτήδευτον· ἀγαπᾷ πρὸ πάντων τὴν δημοσιότητα, ἥτις διδάσκει τὸ εὐκρινὲς ἅμα καὶ πρόχειρον

τῆς φράσεως, τὸν ὅσον ἔξεστιν ἀκριβῆ καὶ ὡρισμένον τῆς ἰδέας σχηματισμὸν, τὴν δημοσιότητα αὐτὴν, ἥτις ἀναγκάζει τὸν πεπαιδευμένον νὰ παραλείψῃ τὰς σκολιὰς καὶ συνεσκιασμένας διόδους τῆς σχολαστικῆς, ὅπως συμμορφώσῃ τὰ περὶ τὸν συλλογισμὸν, τὴν λέξιν, τὸ ὕφος πρὸς τὴν ἐπιδεκτικότητα τοῦ πλήθους, πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ αἰῶνός του, πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς κοινῆς καταλήψεως. Μὴ πολλά· ὁ Χριστιανικὸς ῥυθμὸς κατήργησε τὴν ἀσύντακτον ποικιλίαν, καὶ ἀντικατέστησε τὴν ὁμοιόμορφον ἑνότητα. Παύεται δι' αὐτοῦ τὸ αὐθαίρετον, τὸ ἰδιότροπον τοῦ ὕφους, καὶ ἄρχεται ἡ βασιλεία τῆς ἁπλότητος ἐν ὁμοιοτυπίᾳ. Καὶ πραγματικῶς· τί ἄλλο ἁπλούστερον τῆς Χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως. « *Ἡ Καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶν, ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ* » (383)

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν αἱ παλαιαὶ γλῶσσαι ὑπετάχθησαν τῷ νόμῳ τῆς ἀναλύσεως, τῆς ἁπλότητος, τῆς σαφηνείας, τῆς δημώδους εὐκαταληψίας. Ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον, ὁ παντοδύναμος οὗτος τῆς ἀναμορφώσεως μοχλὸς, συνέτριψε τὰς πύλας τῆς εἱρκτῆς, ὅπου Προμηθεὺς δεσμῶται ἀπ' αἰῶνος διεκρατοῦντο ὁ κοινὸς λόγος, καὶ ἡ κοινὴ διάλεκτος. Τῶν δὲ φραγμῶν καταβληθέντων, ὁ σολοικισμὸς ἐξεπήδησεν ἀπελεύθερος, χειράφετος· περιῆλθε τὴν ἀγορὰν, ἀνέβη τὸ βῆμα, εἰσήχθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δὴ θρασύτερον, ἐλάλησε καὶ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Ἆρα δὲν ἐνόμισαν οἱ σοφισταὶ τῶν πρώτων αἰώνων σολοικισμὸν ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ θρησκείᾳ αὐτὴν τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ὁ σοφὸς Ἰουλιανὸς ὕστερος πάντων; Καὶ ὅμως, ὁ σολοικισμὸς αὐτὸς ἐθριάμβευσεν. Ἔκτοτε

ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, πάντες, μᾶλλον ἢ ἧττον, γλῶσσαν σόλοικον ἐλάλησαν. Σόλοικον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτό. Σόλοικοι δὲ, ἀλλὰ καὶ μιξοβάρβαροι περιπλέον, ἅπασαι αἱ κατὰ τὴν ἐξηυγενισμένην Εὐρώπην σήμερον γραφόμεναι γλῶσσαι.—Παρ' ἡμῖν, ἐν τοσούτῳ, ἡ μοναρχία τῆς προνομιούχου διαλέκτου κατήργηται, ἀφ' ὅτου « Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος τῷ Παύλῳ προσεκληρώθησαν. »

Ὅθεν, πλήρεις σοφίας οἱ λόγοι δι' ὧν ὁ Ἀπόστολος διηγεῖται τίνι τρόπῳ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἅπαντες οἱ μαθηταὶ Πνεύματος ἐπλήσθησαν Ἁγίου. «Ὤφθησαν, λέγει, αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, ἐκάθισέ τε *ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν*, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι . . . . . *τὸ δὲ πλῆθος ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν.* » — « Ἀδελφοὶ, διδάσκει ὁ ὑπέρσοφος Παῦλος, ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γενέσθω. Εἴτε γλώσσῃ τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω (384) . . . . Καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε (385) . . . . Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν» (386).— Ἡ πολυγλωττία τῆς Ἀποστολῆς, καὶ ἡ ἐκ τῆς πολυγλωττίας προκύψασα ἐπιμιξία διαλέκτων, ἐπήγαγον ἐντὸς ὀλίγου τὸν περὶ τὴν λέξιν κοσμοπολιτισμὸν διὰ πίστεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Τὸ ὄργανον τῆς συγκοινωνίας, καταφλεχθὲν, καὶ καθάπερ σίδηρος πεπυρα-

κτωμένος καμφθὲν, παρεδέξατο ἐν τοιαύτῃ καταστάσει μορφὰς ἀπειραρίθμους.

Αὐτὴν ταύτην τὴν κάμψιν, τὸ εὔκαμπτον καὶ ἐλαστικὸν αὐτὸ τῶν νεωτέρων γλωσσῶν ἐπιζητοῦμεν. Ἐρευνῶμεν τὴν προϊοῦσαν τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησιν εἰς τὴν κρᾶσιν καὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν καθομιλουμένων διαλέκτων. — Φέρε δὴ ἐν ὀλίγοις τ' ἀρχαῖα πρὸς τὰ καινὰ συμπαραβάλωμεν.

Καὶ δὴ πρῶτον, τί παρατηροῦμεν; Ἀντὶ τῆς *συνθετικῆς* τοῦ λόγου ὑφῆς, ἀπαυγάσματος διανοητικῆς ὀλιγαρχίας, καθίσταται εἰς τὰς νεωτέρας γλώσσας ἡ σύνταξις ἡ *ἀναλυτική*, σημεῖον ἰσονομίας, καὶ διαλεκτικῆς ἁπλότητος. Δὲν ἐκηρύχθησαν πάντες ἴσοι, πάντες ἀδελφοί; δὲν ἐγένοντο πάντες ἱερεῖς Χριστοῦ, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Τερτυλλιανοῦ; Ἄρα, πάντες οἱ εἰς τὸν ἕνα κοινὸν Πατέρα πιστεύσαντες, τῇ αὐτῇ ὡς ἔγγιστα τάξει καὶ ὑφῇ τοῦ λόγου τοὺς διαλογισμούς των ἐξέφρασαν. Ἡ δὲ τάξις αὕτη, ἡ φυσικὴ καὶ ὁμαλὴ, ἡ πρὸς τὴν ἑνότητα τοῦ σύμπαντος καὶ πρὸς τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς διανοίας κατάλληλος, ἀντέκειτο βέβαια πρὸς τὴν περίπλοκον καὶ περιπεπτυγμένην καὶ λαβυρινθώδη ἐκείνην τῆς προηγουμένης περιόδου, ἣν ἠκύρωσεν ὁ νόμος τῆς ἐξαγοράσεως.

Παράβαλε πρὸς τὴν ἀρχαίαν λατινικὴν τὰς νεολατινικὰς διαλέκτους, ἢ πρὸς τὰς ἀρχαίας τῆς Γερμανίας γλώσσας τὰς ἐκ τούτων παραγομένας καὶ σήμερον καθομιλουμένας· ἁπανταχοῦ τε καὶ πάντοτε ῥυθμίζει τὰς θυγατέρας ὁ νόμος τῆς ἀναλύσεως. Ναὶ μὲν σώζονται ποῦ καὶ ποῦ τινὲς τῶν ἀρχαίων ἰδιοτήτων, ἀλλ' ὅμως

ἀναλελυμέναι, ἠλλοιωμέναι, διεφθαρμέναι. Ἀντὶ τῶν πτωτικῶν λ.χ. καταλήξεων, συχνότερον βλέπομεν εἰσαχθεῖσαν τὴν οἰκονομίαν τῶν προθέσεων ἢ τῶν μορίων· ἀντὶ δὲ τῶν ἐγκλίσεων καὶ τῶν χρόνων, τὴν εὐμεταχείριστον τῶν βοηθητικῶν ῥημάτων ἐπικουρίαν. Καὶ διαφέρει μὲν ὁ μηχανισμὸς μεταξὺ γλωσσῶν, ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ἐπικρατεῖ διαρκῶς. Πάντοτε δηλαδὴ, ἡ ἀνάλυσις, εἴτε ὅταν συνθετική τις διάλεκτος περιέρχεται εἰς χρῆσιν λαοῦ βαρβάρου, ὅστις τὴν φύσιν αὐτῆς ἀγνοῶν, καταργεῖ τοὺς πρότερον κανόνας, καὶ ἄλλους ἀντὶ τούτων καθίστησιν, εἴτε ὅταν ἡ διάλεκτος αὐτὴ, τὴν πορείαν τῶν αἰώνων ἀκωλύτως διατρέξασα, καὶ ἐξ ἱστορικῆς ποικιλίας ἐμπλησθεῖσα, οἴκοθεν ἀποσυνέθεσε τὰ σχήματα τῆς διανοίας, καὶ τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις τῶν λογισμῶν κατὰ τάξιν διάφορον ηὐθέτισεν.

Ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπερβολικὴν τῶν Γραμματικῶν σχημάτων πλοκὴν, καὶ τὴν πολλάκις ἀνώμαλον τροπὴν τῶν καταλήξεων, καὶ τὸ ἀκανόνιστον αὐτὸ τῶν κανόνων τοῦ λόγου, καὶ τὸ περισσὸν τῶν συνθετικῶν προθέσεων, καὶ τὸ ἐπιζήμιον εἰς τὴν εὐκρίνειαν συνδετικὸν μορίων παντοδαπῶν τὰς περιόδους συναρτώντων εἰς ἑνότητα πεπυκνωμένην, ἑτέρα τις διεδέξατο μέθοδος, ἀσυγκρίτως εὐκολωτέρα, μᾶλλον τοῖς ἀνεπιστήμοσιν ἐφικτὴ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον πρόχειρος τοῖς συνηγόροις τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ ῥήτορες καὶ ἀπολογισταὶ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Πίστεως ὀφείλοντες νὰ ἐκλέξωσιν ἐκ δύο προκειμένων, δὲν ἐδίσταξαν ν' ἀσπασθῶσιν ἀντὶ τῆς ὀρθολογίας τὴν ὀρθοπραγίαν, ἀντὶ κανόνων λόγου, κανόνας πρακτικῆς ἠθικῆς, ἀντὶ δὲ καθαρῶν σχημάτων, καθαρότητα ἔργων καὶ συ-

νειδήσεως. Ἐάσαντες οὖν χαίρειν τὴν καθαρολογίαν, ἀπέβλεψαν ἐξαιρέτως εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν ἀνθρώπων παλιγγενεσίαν, τὸ κυριώτατον καθῆκον τοῦ χριστιανοῦ, τοῦ πολίτου, τοῦ λόγῳ τε καὶ πράξει *σοφοῦ*.

Πλὴν δὲ τούτων, ὑπέστη καὶ τὸ λεκτικὸν σημαντικὰς μεταβολάς. Ὅπως ἐκλείψῃ, ἢ μετριασθῇ ὁ τῆς μετεωρολεσχίας τύφος, καθ' ἣν μάλιστα ἐποχὴν στάδιον ἐνεργείας καὶ πραγματικῶν ἀγώνων νέον ἅμα καὶ εὐρύχωρον εἰς τὸν κόσμον ἠνοίγετο, αἱ μὲν τῶν περισσῶν λέξεων ἀπεβλήθησαν, αἱ δὲ τῶν πολυσυνθέτων ἢ πολυσυλλάβων συνετμήθησαν, ἄλλαι δὲ ποιητικαὶ ὡς ἄχρηστοι πλέον ἐξωβελίσθησαν, καὶ ἄλλαι πάλιν ἔπαθον ἄλλως πως, κατὰ τὴν ῥύμην τῶν συμβεβηκότων, καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἀνατροπῶν. Παραβάλλων τις τὴν λεκτικὴν πολυτέλειαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πρὸς τὸ λιτὸν τῆς νεωτέρας, ἀδυνατεῖ νὰ πιστεύσῃ κατὰ πρῶτον, ὅτι πατεῖ τὴν αὐτὴν γῆν, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν χώραν διατρίβει. Μετ' ὀλίγον ὅμως μεταπείθεται. Σεμνότερον μὲν τὸ πρόσωπον τῆς νεωτέρας οἰκίας, κατ' ἄλλον δὲ τρόπον τὰ ἐσωτερικὰ διαμερίσματα ἐπενοήθησαν, ἀλλὰ τὸ οἰκόπεδον μένει τὸ αὐτό. Ἀναντίῤῥητον, ὅτι πολλαὶ τῶν λέξεων ἀπέβαλον τὴν προτέραν σημασίαν, νῦν μὲν τὴν φυσικὴν ἔννοιαν εἰς μεταφορικὴν μεταβαλοῦσαι, νῦν δὲ τ' ἀνάπαλιν· ὅτι καινολεξίαι δυσετυμολόγητοι παρεισέδυσαν, ὅτι βρίθουσιν οἱ παρασχηματισμοί. Πλήν, τί πρὸς τοῦτο; Ἔχουσιν αἱ γλῶσσαι τὰς ἡλικίας των, καθὼς οἱ ἄνθρωποι, καθὼς αἱ πολιτεῖαι. Μὴ γὰρ οἱ συμπολῖται τοῦ Μενάνδρου συνδιελέχθησαν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὁμήρου, ἢ συνέγραψαν ἴσως τὰ βιβλία των οἱ ἀττικίζοντες Πατέρες εἰς τὴν διάλεκτον

αὐτὴν τοῦ Πλάτωνος; Καὶ ὅμως, Ἕλληνες ἐξίσου πάντες οὗτοι ἐπεκλήθησαν. Ἕλλην δὲ σήμερον ὑπάρχει ὁ λαλῶν τὴν νεοελληνικὴν βοσκὸς, ὅσον Ἕλλην ὑπῆρξεν ὁ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν καθιδρύσας καὶ εἰς ἰδιῶτιδα συγγράψας ἀπλοϊκὸς Ἡρόδοτος.

Παρατηροῦμεν καὶ τετάρτην τινὰ μετασκευὴν, τὴν περὶ τὴν φωνητικὴν τῆς γλώττης μελῳδίαν. Καταργηθείσης γὰρ τῆς πολυθεΐας, παρήκμασεν ὁ μῦθος, ἡ ψυχὴ αὐτὴ τῆς Ποιήσεως, τὸ ἰσχυρότατον τῆς ἑλληνικῆς φαντασίας ἐγερτήριον. Ἡ δὲ παρακμὴ τῆς Ποιήσεως καὶ τῆς στιχουργίας ἐντεῦθεν μὲν προὐκάλεσε τοῦ πεζοῦ λόγου τὴν ὑπερίσχυσιν, ἐκεῖθεν δὲ συνεπέφερε τὴν ἀλλοίωσιν, τὴν ὀργανικὴν μεταβολὴν τοῦ μέτρου καὶ τῆς προσῳδίας. Διὰ τοῦτο, ὁ πολὺς ἐκεῖνος τῆς χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως φιλόσοφος, ὁ ἱερομάρτυς Ἰουστῖνος, τὰς τύχας τῆς ἑλληνικῆς Ποιήσεως καὶ λογογραφίας ἀπὸ πρώτης ἀρχῆς προμαντεύσας, παρῄνει τοὺς νεοφωτίστους προγόνους μας, λέγων, « Ἐπειδή περ, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐκ *ἐν ποιητικοῖς μέτροις τὰ τῆς ἀληθοῦς Θεοσεβείας πράγματα*, οὐδὲ ἐν τῇ παρ' ὑμῖν εὐδοκιμούσῃ παιδεύσει, ἀφέμενοι, λοιπὸν, τῆς τῶν μέτρων καὶ λόγων ἀκριβείας, τοῖς ὑπ' αὐτῆς εἰρημένοις ἀφιλονείκως προσέχοντες, γνῶτε πόσον ὑμῖν ἀγαθῶν αἰτία ἔσται τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῖν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἄφιξιν *σαφῶς καὶ φανερῶς* προσαγορεύουσα. . . . » Καὶ βέβαια, παρῆλθον οἱ μυθικοὶ καὶ ἡρωϊκοὶ αἰῶνες, παρῆλθον οἱ χρόνοι τῆς ἡδονικῆς ἀπάτης, τῶν τερπνῶν ὀνείρων, τῶν καλλιπλοκάμων καὶ φιλομειδῶν Μουσῶν. Ἐξέλιπον οἱ γίγαντες, οἱ κύκλωπες, οἱ ἡμίθεοι, τὰ στίφη τῶν Θεῶν, καὶ τὰ ἐπίλοιπα παίγνια τῆς

βρεφικῆς περιόδου. Ἀντὶ θεῶν καὶ ἡμιθέων, ἄνθρωποι νῦν ἐπὶ σκηνῆς εἰσέρχονται πρὸς παράστασιν τοῦ μεγάλου δράματος, ἄνθρωποι κατὰ σάρκα καὶ αἷμα πεπλασμένοι ἐργάζονται καὶ συνδιαλέγονται· ἄνθρωποι ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκός, ἀσθενεῖς ὄντες τὸν νοῦν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἀλλά γε καὶ ἀρετὰς πραγματικάς, οὐκέτι μυθολογικὰς διαδραματίζοντες, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν διώκοντες, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς κατ' ἄλλον τρόπον γιγαντομαχοῦντες ἀπέναντι πυρὸς καὶ μαχαίρας καὶ πάσης βασάνου. Ὁποία προσώπων ἀλλαγή, καὶ παραστάσεως τροπή, καὶ θεάτρου μετάθεσις! Καὶ λοιπόν, εἰς τὸν ἀνθρώπινον τοῦτον ἀγῶνα, ὅπου ἀθλοῦσι πάθη νέα, καὶ πάντως ἄγνωστα τὸ πρίν, ὅπου τὸ πνεῦμα πάλην ἀκαταγώνιστον κατὰ τῆς σαρκὸς ἀντιτείνει, ὅπου πίστις ἡρωϊκή, καὶ ζῆλος ἔντονος, καὶ ἐνθουσιασμὸς φλογώδης μαρτυροῦσιν οὐκέτι ποιητικὴν καὶ μυθικήν τινα παράστασιν, ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν αὐτὴν τοῦ δράματος ὕπαρξιν, πῶς ἠδύνατο ἡ γλῶσσα τῶν ἀγωνιστῶν νὰ μὴ ἀπολακτίσῃ τὴν μυθοπλαστικήν της ἰδιότητα, τὴν περισσοέπειαν, τὴν σκηνογραφικὴν πολυτέλειαν, τὸν ἀρχιτεκτονικόν, ἑνὶ λόγῳ, καλλωπισμὸν αὐτῆς, ἅμα δὲ τὴν ἀνυπόφορον ἐκείνην δύσπνοιαν τῆς προσῳδίας, ἥτις καθιστάνουσα τὸν ἄνθρωπον μηχανικήν τινα ἐντατοσύριγγα, ἕκαστον φθόγγον τῆς φωνῆς καθυπέταττεν εἰς τὴν βάσανον τῆς ἐπιστήμης τῶν πνευμόνων; Ἡ ἀσθματικὴ αὕτη καὶ ἀδιαχώριστος τοῦ μέτρου ἰδιότης τῆς γλώσσης μᾶλλον ἢ κτῆμα πάνδημον, ἦτο ἄλλως τε πλεονέκτημα προνομιούχων τινῶν μελοποιῶν, ἢ μουσοδιδασκάλων, ἢ πεπαιδευμένων, ἦτο χάρισμα κτώμενον δι' ἐπιμελείας καὶ μακρᾶς μελέτης. — Ὁ λαὸς ἀποβαλὼν αὐτήν, ἄλλο

σύστημα εὐφωνίας καὶ ἁπλούστερον καὶ δημοτικώτερον ἀντικατέστησεν.

Ἀλλοιώσεως σημεῖα περὶ τὸ λεκτικὸν, τὴν προφορὰν, τὴν τεχνολογίαν ἐπιφαίνονται ἕως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων· προανακρούσματα τῆς ἐπικειμένης ἀναστατώσεως. Ἡ μετάφρασις τῶν Ο'. (284 Π. Χ) ἐναργῶς ἤδη τεκμαίρει, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ διάνοια μεθέστηκεν ὁπωσοῦν τῆς προτέρας θέσεως, καθάπερ πλανήτης ἔκ τινος ἑλκυστικῆς δυνάμεως προαχθεὶς ἐν τῇ τροχιᾷ αὐτοῦ. Ἡ γλῶσσα μετατίθεται εἰς στάδιον προφανῶς δημοτικώτερον, εἰς δρόμον ἁπλούστερον, ὁμαλώτερον, εὐθύτερον τοῦ προτέρου. Ὁρμήσαντος ἅπαξ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν νεωτερισμὸν, ἡ ἡγεμονία τοῦ Ἀττικισμοῦ, ἡγεμονία γεγηρακυῖα ἤδη ὅσον ἡ τῆς πολυθεΐας, δὲν ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ κατὰ βῆμα τὸν Ἀλεξανδρινὸν καινοτόμον, ἀκμαῖον ὄντα τὴν ἡλικίαν, καὶ προτιμῶντα ἐν τῷ δόγματι τοῦ *Ἑνὸς* Θεοῦ, τὴν *κοινὴν* πρὸς πάντας τοὺς Ἕλληνας γλῶσσαν, μᾶλλον ἢ τὴν τῆς Ἀττικῆς ἀποκλειστικῶς. Ἡ Μετάφρασις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς Ἀλεξανδρινὴν, ἢ ὀρθότερον εἰς πάνδημον διάλεκτον, μαρτυρεῖ τρανῶς τὴν ῥοπὴν τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ καθολικὸν, καὶ προμηνύει τὴν πτῶσιν τῆς μυθοθρησκείας. Τὸ μέρος καθαιρεῖται ὑπὲρ τοῦ ὅλου. Ἀντὶ τῶν Ἀθηνῶν, ὑπερκρατεῖ τὸ Πανελλήνιον. Χάριν εὐκόλου μεταδόσεως, πλεῖστοι θυσιάζονται τῶν Ἀττικῶν ἰδιωτισμῶν, καὶ γραμματικοὶ κανόνες, ἕως τότε βασιλεύσαντες, παραβιάζονται, καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ λόγου ἀραιοῦται ἐπαισθητῶς. Ὁ μεταφραστὴς φρονεῖ, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια φιλεῖ τὴν κοινολογίαν μᾶλλον τῆς καθαρολογίας. Διό, τὸ συν-

θετικὸν τῶν προθέσεων ὑποχωρεῖ τῇ ἀναλύσει, αἱ ἀναφορικαὶ ἀντωνυμίαι διὰ τὴν εὐκρίνειαν κατακόρως ἐπαναλαμβάνονται, καὶ νεολογίαι οὐκ ὀλίγαι παρεισέρχονται, καὶ φράσεις οὐ καθαρεύουσαι πλεονάζουσι, καὶ ἡ ὑφὴ τῆς περιόδου παριστάνει νεοκατάσκευόν τι καὶ μὴ *κλασικόν*.— Τί πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ἐντεῦθεν; Τάχα ὅτι οἱ Ἑβδομήκοντα μετεγλώττισαν τὴν Παλαιὰν εἰς διάλεκτόν τινα ὅλως ἐγχωρίαν καὶ σχεδὸν προσωπικήν, εἰς ὕφος μὴ ὑπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας καθιερωμένον, καὶ μηδὲν ἄλλο μαρτυροῦν, ἢ τῶν μεταφραστῶν τὸ ἀφιλόκαλον, ἢ μᾶλλον, ὅτι ἡ γλῶσσα, ἣν συμφώνως καὶ ὁμοιομόρφως οὗτοι παρεδέξαντο, ἦν αὐτὴ ἡ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα τότε ὁμιλουμένη, καὶ κοινῶς ἐννοουμένη; Πιθανώτερον βέβαια τὸ δεύτερον. Δὲν λέγομεν, ὅτι ἐγχωρίων ἰδιωτισμῶν καὶ σολοικισμῶν ἐστερεῖτο ἡ τότε ἐκ πάσης ἑλληνικῆς καὶ βαρβαρικῆς ἅμα φυλῆς κατοικουμένη Ἀλεξάνδρεια· νομίζομεν, ὅμως, πολλῷ συντελέσασαν εἰς τὴν κρᾶσιν τῶν διαφόρων ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ δημοτικῶν διαλέκτων τὴν μεγάλως εἰδοποιήσασαν τὸν ἑλληνικὸν κόσμον Μακεδονικὴν πολιτείαν. Ὥστε, κατὰ πᾶσαν εὐλογοφάνειαν, τὸ ὕφος τῶν Ἑβδομήκοντα τεκμαίρει τὴν κατάστασιν εἰς ἣν ἡ συμβᾶσα κρᾶσις τῶν ἰδιωτίδων εἶχεν εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους περιαγάγει τὴν ἑλληνικήν· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὑποδειγματίζει τὸ εἶδος μιᾶς τινος χυδαιοτέρας κοινῆς ἑλληνίδος, σχηματισθείσης, ἢ σχηματιζομένης, ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς Πανελληνίου ἐπιμιξίας, τῆς ὑπὸ Μακεδόνων προκινηθείσης.

Τὴν δὲ ἐπιμιξίαν αὐτὴν τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φυλῶν, καὶ τὴν συνεπομένην σύγκρασιν τῶν δημοτικῶν

διαλέκτων, έντονώτερον προάγει μετέπειτα ὁ ὑπὸ Κλεομένους καὶ Ἀράτου προβιβασθεὶς, καὶ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν κλονήσας γενικὸς ἐκεῖνος ἀναβρασμός. Ἴσως ἡ Ἀχαϊκὴ συμμαχία, ἡ αἰφνίδιος αὕτη ἔκρηξις τοῦ κοινοῦ τῆς ἐθνότητος αἰσθήματος, ἣν πάντες κατὰ λόγον ἱστορικὸν ἐμελετήσαμεν, οὐχὶ δὲ καὶ πάντες κατὰ λόγον γλωττικὸν, ἴσως ἡ ἔνδοξος ἀπόπειρα τῆς Ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας ἔδωκε τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐπικράτησιν διαλέκτου τινὸς, μήτε Ἀττικῆς οὔσης τὸ παράπαν, μήτε Δωρικῆς, ἢ Αἰολικῆς, ἢ ἄλλο τι κατ' ἰδίαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἢ ἧττον μετεχούσης πασῶν τῶν χυδαίων διαλέκτων, ἐννοουμένης δὲ καὶ προβάδην λαληθείσης ὑπὸ παντὸς Ἕλληνος. Πῶς γὰρ δυνατὸν τὴν λεπτομέρειαν καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς συμμαχίας αὐτῆς ν' ἀναγνώσωμεν εἰς τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Πολύβιον, καὶ νὰ μὴ συμπεράνωμεν, ὅτι ὀργασμὸς οὕτω γενικὸς καὶ κραταιὸς, ὅτι τροπὴ φρονημάτων, θεσμῶν, ἠθῶν τοιαύτη, παρῆλθον, μηδὲν ἴχνος λιπόντες, ἔστω καὶ τὸ εὐτελέστερον, εἰς τὸ γλωττικὸν τῆς Ἑλλάδος σύστημα; Εἷς νέος ἀρχηγὸς Ὀλύμπου, καὶ πατὴρ Θεῶν τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην ὁμογένειαν προστατεύει, Θεότης ἄγνωστος τὸ πρὶν πρὸς τὰς διχονοούσας ἑλληνικὰς πολιτείας, ὁ *Ὁμάριος Ζεὺς* κηδεμὼν ἑνότητος, ὁμοιογενείας, συμψυχίας (ὁμὸς —ἀραρίσκω), τὸ ἀτελὲς τοῦτο πρότυπον τοῦ μετέπειτα τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα τῶν Ἑλλήνων καταρτίσαντος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐν ὀνόματι τῆς Θεότητος ταύτης, πᾶν μεσότοιχον καταβάλλεται τὸν Ἑλληνισμὸν διαχωρίζον. Οἱ τὸ πάλαι διχοστατοῦντες λαοὶ κοινῇ γνώμῃ συμπολιτεύονται, καὶ συνδιαιτῶνται· οἱ αὐτοὶ θεσμοὶ τοῖς πᾶσι

προσδιορίζονται, οἱ αὐτοὶ σταθμοί, τὸ αὐτὸ νόμισμα, οἱ αὐτοὶ ἄρχοντες· διότι πάντες μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ γλώσσῃ τὴν κοινὴν σωτηρίαν τοῦ γένους προσδοκῶσιν. Ὅθεν οὐκέτι Ἀθηναῖοι, ἢ Θηβαῖοι, ἢ Σπαρτιᾶται, ἢ Ἀργεῖοι, ἢ Μεγαρεῖς, ἢ Ἀχαιοί, ἢ Ἀρκάδες, ἀλλ' Ἕλληνες πάντες ἀπὸ τοῦ νῦν· μιᾶς γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς ἑλληνικῆς πατρίδος τέκνα συναριθμοῦνται οἱ πολῖται τῶν διαφόρων ἐπικρατειῶν, τὰ μέλη τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φυλῶν, οἱ λαλοῦντες τὴν ἑλληνίδα διαφοροτρόπως·

«*Ἅπας μοι πύργος Ἑλλήνων πατρίς.*»

Ἐνῷ τὰ πάντα ὑπὸ μιᾶς μόνης ῥοπῆς ὀτρύνονται πρὸς ἓν κέντρον κοινόν, τίς, ἐρωτῶμεν, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς καθομιλουμένης γλώσσης ἐνέργεια τοῦ Ὁμαρίου Διός; Τὸ φρόνημα μετεβλήθη· τὸ θρήσκευμα τῆς *πολυθεΐας*, μετακινηθέν, ἐστηρίχθη ἐπὶ βάσεως καινῆς, ἐπὶ βάσεως πολιτικῆς *ἑνότητος* οὐ πάντως ἀφισταμένης, οὔτε πάντως ἑτεροειδοῦς τῆς Ἑβραϊκῆς μονοθεΐας· τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα ἐτροποποιήθησαν· οἱ θεσμοὶ συναφωμοιώθησαν· μία ἑλληνικὴ συμπολιτεία συνεκροτήθη. Ἐν μέσῳ τοῦ ἡφαιστείου κρατῆρος, ὅπου ἡ ἑλληνικὴ οὐσία καχλάσασα διελύθη καὶ συνεχωνεύθη, τάχα δὲν ἐνέβρασε καὶ ἡ διάλεκτος; Τάχα, ἐκ τῆς γενικῆς ἐκείνης μετατροπῆς μόνη ἡ γλῶσσα ἐξῆλθεν ἀνέπαφος, ἀπαράλλακτος; Ἡ καινὴ αὕτη φάσις τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐξελλήνισις, εἶναι, λοιπόν, δύο γεγονότα πολλοῦ λόγου ἄξια περὶ τὴν βιολογίαν τῆς Ἑλλάδος φωνῆς.

Καὶ σύμπτωσις οὐχ ἧττον ἀξιόλογος!

Ἡ μετάφρασις τῶν Ο'. καὶ ἡ προοιμιώδης καθίδρυσις τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας εἶναι γεννήματα τοῦ αὐτοῦ

έτους. Έκτοτε, μέχρι τῆς Θείας Ἐνσαρκώσεως παρῆλθον 284 ἐνιαυτοί, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑλλάς, εἴτε ὑπὲρ αὐτονομίας παλαίσασα, εἴτε δουλαγωγουμένη, δὲν ἔπαυσε προσδοκῶσα τὴν περιπόθητον τῆς ἰδίας ἐθνικῆς ἑνότητος ἐπανόρθωσιν. Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὴν γλῶσσαν, ἰσχυροὺς ἔχομεν λόγους ἵνα εἰκάσωμεν, ὅτι ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ, τοιαύτη πέφυκε διὰ τὴν συμφυτικὴν τῆς Ῥωμαΐκῆς δεσποτείας ἐνέργειαν ἡ συμπροσέγγισις τῶν ἐγχωρίων ἰδιωμάτων, ὥστε προερχομένου τοῦ χρόνου ἡ ἑτερότης ἐξηλείφθη κατὰ μέγα μέρος· μία δὲ διάλεκτος ἐλαλήθη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα πάνδημος, καὶ μᾶλλον χυδαΐζουσα, ἢ καθαρεύουσα. Τεκμήριον τῆς μονοειδοῦς καὶ χυδαιολόγου ταύτης λέξεως ὑφίσταται τὸ Εὐαγγέλιον, οὗ τὸ ὕφος τρανῶς ὑποσημαίνει τὴν ἐν Ἑλλάδι, Αἰγύπτῳ, καὶ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπερίσχυσιν συγκεκριμένης τινὸς καὶ καθόλου κοινῆς φωνῆς, πολλῷ διισταμένης ἤδη τῆς τῶν δοκίμων λογογράφων τῆς Ἀττικῆς. Ἡ σύνταξις τοῦ Εὐαγγελικοῦ λόγου εἶναι σχεδὸν παντάπασιν ἁπλῆ καὶ ἀναλελυμένη. Ἡ χυδαιολογία του ὑπερβαίνει τὴν τῆς Μεταφράσεως τῶν Ο΄. αἱ δὲ συχναὶ μεταβολαὶ περὶ τὴν σημασίαν τῶν ῥημάτων, οἱ ὑποκορισμοί, οἱ ἕτεροι ἰδιωτισμοί, οἵτινες ἐπιφαίνονται, καὶ πάντα συλλήβδην τὰ χαρακτηρίσματά του προμηνύουσι τὰ γενέθλια τῆς λεγομένης ἁπλοελληνικῆς. Μᾶλλον δ' ἐπαισθητὴ γίνεται ἡ γλωττικὴ μεταποίησις ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ τῶν Εὐαγγελίων, τῷ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ὅπου καὶ ἡ σύνταξις ἀποβαίνει πλέον ἀναλυτική, καὶ αἱ χυδαῖαι λέξεις πλεονάζουσι, καὶ ὁ σολοικισμὸς παρεισδύει εἰς ἑκάστην σχεδὸν περίοδον, ὥστε τὸ ὕφος

φαίνεται ἐνιαχοῦ νεοελληνικὸν, ἢ σύγχρονον τῶν πρώτων Ἀποστόλων. Καὶ πραγματικῶς· ἡ συντακτικὴ ὑφὴ οὔτε πεπυκνωμένη πλέον εἶναι, οὔτε βεβιασμένη καὶ στρυφνή· ἡ δὲ ἰδέα, ὡς ἀπὸ πηγῆς κρυσταλλίνης, στιλπνὴ καὶ καθαρὰ ἀναβρύουσα, ἀκολουθεῖ ὡς ἔγγιστα τὴν αὐτὴν τάξιν τῶν νεωτέρων διαλέκτων. Ἀλλὰ καὶ τὸ λεκτικὸν ἀρύεται φράσεις καὶ ὀνόματα εἰς τὸ γλωσσάριον τῶν δήμων, εἰς τὴν συνήθειαν τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς οἰκίας, φωνὰς ἐπαρχιώτιδας, τὰς ὁποίας ἀμφιβάλλομεν ἂν ἤθελον νοήσει ὁ Ἀριστοφάνης, ἢ ὁ Μένανδρος, οἱ ἐρασταὶ ἐκεῖνοι τῆς ἐν Ἀθήναις λαληθείσης βαναυσώδους γλώσσης.

Πρόδηλον ἐντεῦθεν γίνεται, ὅτι ἡ διὰ Χριστοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος διοργάνωσις ἐν ἑνοποιήσει, καθὰ συντόμως ἐν τοῖς προλεγομένοις ἐξέθημεν, καὶ ἡ ἁπλοποίησις ὑπὸ σχῆμα νεώτερον τῆς Ἑλληνίδος φωνῆς ὑπάρχουσι γεγονότα ταυτόχρονα.

Καὶ ἐπιπλέον παρατηροῦμεν. Ὅσῳ ἡ γλωττικὴ τῆς Ἑλλάδος ποικιλία συνήγετο εἰς ἑνότητα πάγκοινον, καὶ μία μόνη διάλεκτος, ἐξ ὁμοιογενῶν στοιχείων συντεθειμένη καθιεροῦτο ἐν τῇ δημώδει συνηθείᾳ, τοσούτῳ ἡ λογία Ἀτθὶς ἀπηρχαιοῦτο καὶ παρήκμαζεν, ἕωσοῦ τέλος ἀπέμεινε γλῶσσα νεκρὰ καὶ ἄπνους, οὐκέτι κυριαρχοῦσα εἰμὴ ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ βιβλίοις. Τὴν ἀπονέκρωσιν αὐτῆς ἐπετάχυνεν ἡ διάδοσις τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἡ ἐντεῦθεν προελθοῦσα μεταῤῥύθμισις, ἥτις τὴν ἐναρχθεῖσαν ἤδη τῆς ἑλληνικῆς ζύμης μετάπλασιν ἀρτίως ἐτελεσιούργησε καὶ συνεπλήρωσε. Συμπληροῖ λέγομεν τὴν μετάπλασιν ὁ χριστιανισμὸς, ἐνεργῶν οὐ μόνον ἐπὶ τῆς καρδίας τῶν ἀπαιδεύτων, ἀλλά γε καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς διανοίας τῶν πεπαιδευ-

μένων. Πῶς δὲ μεθαρμόζει τὸν ἐνδιάθετον λόγον, πῶς τροποποιεῖ τὴν μέθοδον τοῦ συλλογίζεσθαι; Ἀποτρέπων τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς λατρείας τοῦ σχήματος καὶ τῆς μορφῆς, τὴν πᾶσαν δὲ δύναμιν τοῦ πνεύματος προσαπευθύνων εἰς τὴν ἔρευναν τῆς οὐσίας, εἰς τὴν διαζήτησιν τῆς ἀπείρου ἀληθείας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ λογία ἀτθίς, ἡ γεωμετρικὴ οὕτως εἰπεῖν ἐκείνη γλῶσσα τοῦ Ἰσοκράτους, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τῆς εἰδωλολατρικῆς περιόδου προϊὸν πιστῶς ἐξετύπου τὴν κλίσιν τοῦ γένους πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ σχήματος καὶ τῆς μορφῆς, διὰ τοῦτο ὁ χριστιανισμός, τὸ θρήσκευμα τῆς οὐσίας, τῆς ἐμβριθοῦς ἐρεύνης, ὁ πολέμιος τοῦ τετεχνασμένου σοφίσματος καὶ τῆς εἰκαιομυθίας καὶ πάσης ῥητορικῆς περιττότητος, μάχην ἐκίνησεν ἐκ προοιμίων κατὰ τῆς διαλέκτου αὐτῆς. Λέγοντες δὲ τὸν χριστιανισμὸν δὲν ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα τὸν ἐν ὕδατι μόνον παραδεχόμενον, καὶ λόγοις ψιλοῖς ἐγκωμιαζόμενον, τὸν χριστιανισμὸν ἐκεῖνον π.χ. ὅστις ἀπράκτως τε καὶ ἀτελεσφορήτως εἰς τὰς τετορνευμένας φράσεις τῶν βυζαντινῶν ἀττικιστῶν μεγαλοῤῥημονεῖ, ὅστις ὡς ἐκ περισσοῦ ἐπιδεικνύεται εἰς τὰς ὀγκώδεις καὶ πεφυσημένας σελίδας τῶν πάσης ἐποχῆς ἀρχαιολατρῶν, ἀλλὰ μὴν τὸν ἀληθινὸν τοῦ πνεύματος, τῆς καρδίας, τῶν ἠθῶν, νοοῦμεν τὸν χριστιανισμὸν τῆς πράξεως, ὅστις ἐγκαθίδρυσε τὸ θέατρον τῆς ἐνεργείας του οὐχὶ εἰς τόμους πολυβίβλους, ἀλλ' εἰς τὴν ζῶσαν καὶ πάλλουσαν καρδίαν τῶν λαῶν, εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ὅλης ἐθνικῆς ἀδελφότητος. Ναί, τὸ θρήσκευμα αὐτὸ τοῦ λαοῦ ἐκίνησε πόλεμον ἀδιάλλακτον κατὰ τῆς γλώσσης, ἥτις τὴν ἀποκαλυπτομένην ἄπειρον οὐσίαν τῆς Ἐνσαρκώσεως διὰ μέτρων καὶ σταθ-

μῶν, καὶ κανόνων, καὶ πεδῶν παντὸς εἴδους ἐφυλάκιζε, κατέσφιγγεν, ἔπνιγεν εἰς παντοδαπὰ βασανιστήρια. Ὁ χριστιανισμὸς οὕτος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐπάλαισε· σφοδρὸς δὲ καὶ μακρὸς ὑπῆρξεν ἑκατέρωθεν ὁ ἀνταγωνισμός. Διότι ἀπειθήσαντες εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν χρόνων εἰς τὰς προτροπὰς τῆς πείρας οἱ θιασῶται τοῦ παρελθόντος, ἀντέταξαν τὴν αὐθεντίαν παραδόσεων ἑλληνικῶν ἅμα καὶ ῥωμαϊκῶν, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν σεβαστῶν ἀναμνήσεων. Καὶ ὅμως ἂν ἡ μάχη διήρκεσε χρόνον πολὺν, τιμιώτερος ἀπέβη μετέπειτα ἐν τῇ φιλολογίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ θρίαμβος. Τὴν γὰρ λατρείαν τῆς μορφῆς διεδέξαντο μετά τινα χρόνον ὁ ζῆλος τῆς κοινωφελείας, ὁ ἔρως τῆς χρηστομαθείας, καὶ τῆς ταχείας μεταδόσεως· ἀντὶ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς κομψότητος καὶ τῆς τῶν λέξεων συμμετρίας, ἀντὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ὕφους καλλονῆς, ὅπου ἄλλο τι πρότερον δὲν διέπρεπεν, ἢ ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ τὸ κακόζηλον τοῦ καλλιτέχνου, ὑπερίσχυσαν ἡ ἁπλότης τοῦ λόγου, καὶ ἡ ἀκαριαία τῆς μαθήσεως διάδοσις. « Οὐ γὰρ αἱ λέξεις, ὡς συνετῶς ἔγραψεν ὁ ἐπίσκοπος Ἑλενουπόλεως, ἢ αἱ συλλαβαὶ, ἢ τὰ μέτρα εἰσὶ διδασκαλία, ἃς ἔχουσιν ἐνίοτε καὶ οἱ ἐπὶ πλεῖστον φαῦλοι· ἀλλὰ τοῦ ἤθους τὰ κατορθώματα. Διὸ, οὐ τῇ εὐλεξίᾳ τοὺς ἀποστόλους ὁ μέγας διδάσκαλος ἐῤῥύθμισεν, ἀλλὰ τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ ἤθους » (Ἐπισ. πρὸς Λαῦσον).

Σκοπὸν δὲν ἔχομεν ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ νὰ ἐξιστορήσωμεν τὴν καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα ἐπικρατήσασαν ἀντενέργειαν τοῦ Ἀττικισμοῦ, ἢ νὰ καταδείξωμεν τὰς ἐκ τῆς ἀντενεργείας ταύτης προελθούσας εἰς τὸ γένος ἢ

μῶν ἀγαθὰς καὶ κακὰς συνεπείας, διότι ἔργον τοιοῦτον χρησιμώτατον, ἄλλως τε, καὶ διδακτικώτατον, χρήζει συγγραφῆς ἰδιαιτέρας, καὶ διαφερούσης προπαρασκευῆς. Ὅθεν, εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν ἀναβάλλοντες τὴν ἱστορίαν τοῦ μετὰ Χριστὸν παρακμάσαντος Ἀττικισμοῦ, θέλομεν, καθ' ὅσον τὰ ἡμέτερα ὅρια ἐπιτρέπουσι, διερευνῆσαι τὴν γλῶσσαν τῆς δημοτικῆς καὶ ὄντως χριστιανικῆς Ἑλλάδος, τὰς περιπετείας τῆς διαλέκτου αὐτῆς ἥτις ἐπέζησε, καὶ πάσας τὰς προηγουμένας τοῦ ἡμετέρου γένους ἐκληρονόμησεν.

Εἰς τρεῖς περιόδους νομίζομεν δύναταί τις ὀρθῶς νὰ διαιρέσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς. Ἄρχεται ἡ πρώτη περίοδος ἀπὸ Χριστοῦ καὶ φθάνει μέχρι τῆς Εἰκονομαχίας, καθ' ὃ διάστημα ἡ γλῶσσα βαίνει βραδέως πρὸς τὸ νεώτερον, πορεύεται πρόσω ῥᾴθυμος καὶ οἱονεὶ ἀπολελεγμένη, φέρει δὲ συνάμα καὶ τῆς δυσγενείας τὸν τύπον, καὶ τὴν σφραγῖδα τῆς ἀναβιώσεως. Τὴν δευτέραν περίοδον ἐγκαινίζει ἡ Εἰκονομαχία, καὶ κλείει ἡ πρώτη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἅλωσις, ὅτε, χάριν τοῦ διωγμοῦ ὃν ὑφίστανται συγχρόνως καὶ ὁ ἀττικισμὸς καὶ ἡ θεολογία, νέα τις δύναμις τὴν δημώδη γλῶσσαν ὠθεῖ καὶ ἐπὶ τῶν φυσικῶν αὐτῆς βάσεων ἑδράζει. Ἡ δὲ τρίτη περίοδος, ἐναγκαλιζομένη τὴν Σταυροφορικὴν ἐποχὴν, τὸν αἰῶνα τῆς ἐπιμιξίας, καὶ τῆς τῶν δυτικῶν ἀπομιμήσεως, διέρχεται τὴν βασιλείαν τῶν Παλαιολόγων καὶ τὰς ἡγεμονίας τῶν Φράγκων κατακτητῶν, καὶ λήγει εἰς τὴν τελικὴν ἅλωσιν Κωνσταντινουπόλεως.—Ἕπονται δύο ἕτεραι περίοδοι τῆς γλώσσης, ἡ ἀπὸ ἁλώσεως ἐπὶ Μωάμεθ Β'. μέχρι τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτη-

σίας ἀγῶνος, καὶ ἀπὸ τοῦδε μέχρι τῆς σήμερον· ἀλλ' ἡ ἔρευνα τῶν περιόδων τούτων ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἢ εἰς τὸν γενεθλιακὸν τῆς διαλέκτου σχηματισμόν.

Ποῦ στηρίζομεν τὸν κανόνα τῆς διαιρέσεώς μας; Τίνα μέθοδον ἀκολουθοῦντες θέλομεν δοκίμως ἀνιχνεύσει τὴν κατὰ τὸν μεσαιῶνα πορείαν τῆς νεοελληνικῆς; Εἰς τοιαύτην νυκτοπορείαν, μὴ ζητῶμεν ὁδόν· μόλις δὲ ἀβέβαια πατήματα. Δυστυχῶς, ἄλλον ὁδηγὸν περὶ τὴν ἰχνηλασίαν δὲν ἔχομεν, παρὰ βραχέα τινὰ καὶ ἀτελῆ τεκμήρια διαφυγόντα τῶν λογίων τὴν ὕβριν, καὶ τοῦ χρόνου τὸν ὄλεθρον. Εἰς ταῦτα μόνον ἀναγκαζόμεθα νὰ προσφύγωμεν κατὰ τὴν ἀναδιφήν, ἐν ἐλλείψει μνημείων ἀκριβεστέρων. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ φῶς ἀμυδρὸν νυκτὸς ὠφελεῖ, ὅταν μάλιστα ἡ προσδοκία τῆς αὐγῆς ἐνθαῤῥύνῃ, ἡμεῖς καὶ τῶν ὀλίγων ἀρκούμενοι, θέλομεν ἐκθέσει ἐπὶ τοῦ προκειμένου σκέψεις τινὰς καὶ εἰκασίας, καὶ μαρτυρίας, εἰς ἄλλους ἱκανωτέρους ἀνατιθέμενοι τὴν ἐπιμέλειαν τῆς συμπληρώσεως ἢ καὶ τῆς ἐξελέγξεως.

Ἴχνη τῆς Νεοελληνικῆς ἀβέβαια ἐντυποῦνται εἰς τὴν ἔγγραφον ἱστορίαν, ἅμα τῇ καθιδρύσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς χρονογραφίας τοῦ Βυζαντίου, τουτέστιν ἔως ἀπὸ τῆς μεταθέσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Περιεσώθησαν ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου πατρωνυμικαί τινες λέξεις ἀρχόντων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξ ὧν συμπεραίνομεν, ὅτι οὐ μόνον ἦσαν Ἕλληνες οἱ φέροντες ὀνομασίας τοιαύτας, συμφώνως πρὸς τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ γράψαντος (Λόγος Γ'.) « Ἕλληνες ἐσμὲν οἱ

περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν οἰκοῦντες ἔκγονοι, » ἀλλὰ τὸ μεῖζον, ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς τότε Θράκης ὅθεν παρήγοντο αἱ πατρωνυμίαι αὗται, εἶχεν ἤδη σημαντικῶς ἐπὶ τὸ νεοελληνικώτερον τροποποιηθῇ. Οὕτω, λ. χ. ἡ πατρωνυμία τοῦ Ἐπάρχου Κωνσταντινουπόλεως *Καλοκύρη* μᾶς ὑποδεικνύει τὴν μετάβασιν τοῦ ἐπιθέτου *Καλοῦ* ἀπὸ τῆς φυσικῆς σημασίας εἰς τὴν ἠθικήν, ἐν ᾗ καὶ σήμερον ἐκλαμβάνεται, ἔτι δὲ τὴν συγκοπὴν τῆς λέξεως *Κύριος* εἰς *Κύρις*, καθὼς ἐν ταῖς γνωσταῖς τῆς καθομιλουμένης *Οἰκοκύρις*, *Καραβοκύρις* (386 δὶς). Καὶ τόδε σημεῖον ἐλάχιστον τῆς εἰσαχθείσης εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς Δ'. ἑκατονταετηρίδος τρανῆς ἐκείνης διαφθορᾶς, ἥτις παρεκίνησε τὸν αὐτὸν Ἰουλιανὸν αὐτοκράτορα νὰ εἴπῃ περὶ μὲν τῶν συγχρόνων του' « δεῖξον ἡμῖν ἄνδρα ἐν Καππαδόκαις καθαρὶν Ἕλληνα, » περὶ δὲ ἑαυτοῦ' « τὰ δ' ἐμά, εἰ καὶ φθεγγοίμην ἑλληνιστί, θαυμάζειν ἄξιον' οὕτως ἐσμὲν βεβαρβαρωμένοι διὰ τὰ χωρία ! » (Ἐπιστ. Δ'. καὶ ΝΕ'.)

Εἴς τινας Σικελικὰς ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς, τὰς ὁποίας οἱ Ἰταλοὶ ἀρχαιολόγοι, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ ὕφους καὶ τῶν παλαιογραφικῶν σημείων, ἀνήγαγον εἰς τὴν Δ'. μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, παρατηροῦμεν τοὺς ἑξῆς νεοελληνικοὺς χυδαϊσμούς (G. Crispi, Letterat. Gr—Sic).

Οὐλπία ἡ Ἀξίας	*Ἐκοιμήθη ἡ Μαξίλλα*
Ἔζησεν Θ'. μῆνες	*Τὲς πέντε τοῦ μηνὸς Ἰουλίου*
Ἡμέρες Κ'.	κ. τ. λ.

Ἐνταῦθα κεῖται
Κωσταντῆς Βονιφατίου.

Κωσταντῆς ἀντὶ Κωνσταντῖνος, ὡς εἰς ἑτέραν τινὰ ἐπι-

γραφὴν ἀναγινώσκομεν *Κλόδις* ἀντὶ Κλόδιος, καὶ *Γάϊς* ἀντὶ Γάϊος, ἀκριβῶς ὡς ἡ κοινὴ συνήθεια λέγει σήμερον *Γιώργις* ἀντὶ Γεώργιος, *Δημήτρις* ἀντὶ Δημήτριος.

Τεκμήριον δέ τι πλατύτερον, καίπερ οὐχὶ ὡσαύτως γνήσιον καὶ ἀπαραποίητον τῆς κατὰ τὴν Δ΄. ἑκατονταετηρίδα κοινολεξίας σώζεται εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (387). Ὁ Λούκιος καὶ ὁ Βερνικιανός, ἀρειανοὶ τὸ φρόνημα, ὅθεν ἐχθροὶ τοῦ Ἀθανασίου, ἐπωφθάλμιζον εἰς τὴν ἕδραν τὴν ἐπισκοπικήν. Ἐλθόντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ εἰς Ἀντιόχειαν, οἱ ἀρειανοὶ καὶ τὸ ὀρθόδοξον πλῆθος συντυγχάνουσιν αὐτῷ, οἱ μὲν τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας καταμηνύοντες, οἱ δὲ ὑπερασπιζόμενοι αὐτόν. Τέσσαρες ἐπάλληλοι ἐντυχίαι συμβαίνουσιν ἐπὶ τούτου εἰς Κάμπον, ἐν τῇ Ῥωμανησίᾳ Πύλῃ, μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ διχονοοῦντος τῆς Ἀντιοχείας λαοῦ. Ἀναφέρομεν τὰς ἐντυχίας αὐτὰς κατὰ λέξιν.

Ἐντυχία Πρώτη.

Ἀρειανοί— Δεόμεθά σου τοῦ κράτους, καὶ τοῦ βασιλείου σου, καὶ τῆς εὐσεβείας σου, ἄκουσον ἡμῶν!

Βασιλ.— Τίνες ἐστέ, καὶ πόθεν;

Ἀρειανοί— Κύριε, χριστιανοί.

Βασιλ.— Πόθεν, καὶ ἐκ ποίας πόλεως;

Ἀρειαν.— Ἀλεξανδρείας.

Βασιλ.— Τί θέλετε;

Ἀρειαν.— Δεόμεθά σου τοῦ κράτους καὶ τῆς βασιλείας σου, ἐπίσκοπον δὸς ἡμῖν!

Βασιλ.— Ἐκέλευσα τὸν πρότερον, ὅνπερ εἴχετε, τὸν πρότερον Ἀθανάσιον, καθέζεσθαι ἐν τῷ θρόνῳ.

Ἀρειαν.—Δεόμεθά σου τοῦ κράτους: καὶ ἐν ἐξορισμῷ καὶ ἐν κατηγορίᾳ ἐστὶν ἔτη πολλά!

(Στρατιώτης ἐξαίφνης ζηλώσας ἀπεκρίνατο)— Αὐτὸς ἐξέτασον· τίνες εἰσὶ, καὶ πόθεν; Οὗτοι γάρ εἰσὶ τὰ λείψανα καὶ ἡ παραβολὴ τῆς Καππαδοκίας, τὰ ὑπόλοιπα τοῦ ἀνοσίου ἐκείνου Γεωργίου· οἱ τὴν πόλιν καὶ τὸν κόσμον ἐρημώσαντες.

(Ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ἐπτέρνισε τὸν ἵππον, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν κάμπον).

Ἐντυχία Δευτέρα.

Ἀρειαν.— Κατηγορίας καὶ ἀποδείξεις ἔχομεν κατὰ Ἀθανασίου· ὅστις πρὸ δέκα καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἐξωρίσθη ἀπὸ τῶν ἀειμνήστων Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίου, καὶ ἐπὶ τοῦ θεοφιλεστάτου, φιλοσοφωτάτου, καὶ μακαριωτάτου Ἰουλιανοῦ ἔσχε τὴν ἐξόρισιν.

Βασιλ.— Αἱ πρὸ δέκα, καὶ εἴκοσι, καὶ τριάκοντα ἐτῶν κατηγορίαι ἤδη παρῆλθον· ἐμοὶ μὴ λέγετε περὶ Ἀθανασίου· οἶδα γὰρ διατί κατηγορήθη, καὶ πῶς ἐξωρίσθη.

Ἐντυχία Τρίτη.

Ἀρειαν.— Καὶ νῦν πάλιν κατηγορίας ἔχομεν ἄλλας τινὰς κατὰ Ἀθανασίου.

Βασιλ. Οὐκ ἐκ τῆς πολυοχλίας καὶ ἐκ τῶν πολυφωνημάτων τὰ δίκαια φανήσονται· ἀλλ' ἐκλέξασθε δύο ἐξ ἑαυτῶν καὶ ἐκ τῶν τοῦ πλήθους ἑτέρους δύο· οὐ γὰρ δύναμαι πρὸς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν ἀποφαίνεσθαι.

Οἱ ἐκ τοῦ πλήθους— Οὗτοι εἰσὶ οἱ τὰ λείψανα ἀπὸ τοῦ ἀνοσίου Γεωργίου, τοῦ ἐρημώσαντος τὴν ἐπαρχίαν

ἡμῶν, καὶ ἐν ταῖς πόλεσι βουλευτὴν μὲν ἐάσαντες οἰκῆσαι.

Ἀρειαν.—Δεόμεθά σου, εἴτινα ἂν θέλῃς χωρὶς Ἀθανασίου!

Βασιλ.—Εἶπον ὑμῖν, ὅτι τὰ περὶ Ἀθανασίου ἤδη διοίκησιν ἔσχε. (Καὶ ὀργισθεὶς, εἶπε)· Φέρι, φέρι! (Πάταξον, πάταξον!)

Ἀρειαν.— Δεόμεθά σου, ἐὰν πέμψῃς τὸν Ἀθανάσιον, λυμαίνεται ἡ πόλις ἡμῶν, καὶ οὐδεὶς αὐτῷ συνέρχεται.

Βασιλ.— Καί τοι περιεργασάμενος, ἔγνων ὅτι καλῶς φρονεῖ, καὶ ὀρθόδοξος ἐστὶ, καὶ καλῶς διδάσκει.

Ἀρειαν— Τῷ μὲν στόματι καλῶς φθέγγεται, τῇ δὲ ψυχῇ δολίως φρονεῖ.

Βασιλ.— Τοῦτο ἀρκετὸν ἐστὶ, ὅτι ὑμεῖς ἐμαρτυρήσατε περὶ αὐτοῦ, ὅτι καλῶς φθέγγεται καὶ καλῶς διδάσκει. Εἰ δὲ τῇ γλώσσῃ καλῶς διδάσκει καὶ λέγει, τῇ δὲ ψυχῇ κακῶς φρονεῖ, πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει· ἄνθρωποι γὰρ ὄντες, τὸν λόγον ἀκούομεν, τὰ δὲ ἐγκάρδια ὁ Θεὸς οἶδεν.

Ἀρειαν. — Δεόμεθά σου, αἱρεσιώτας καὶ δογματιστὰς ἡμᾶς ἀπαγγέλλει.

Βασιλ.—Ἔργον αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ τῶν καλῶς διδασκόντων.

Ἀρειαν— Δεόμεθά σου τοῦ κράτους· τοῦτον βαστάσαι οὐ δυνάμεθα· καὶ τὰ τεμένη τῶν Ἐκκλησιῶν περιῇρεν.

Βασιλ.— Οὐκ οὖν ἕνεκα χρημάτων ἤλθατε ὧδε, καὶ οὐχ ἕνεκεν πίστεως;—Ἀπέλθετε, καὶ εἰρηνεύετε! Ἀπέλθετε εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Αὔριον σύναξις ἡμῖν ἐστί. Καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν εἰσὶ ὧδε ἐπίσκοποι καὶ Νεμεσῖνος ὧδε ἐστίν. Ἕκαστος ὑμῶν καθὼς πιστεύει, ὑπογράψει. Καὶ Ἀθανάσιος ὧδε ἐστίν. Ὁ μὴ εἰδὼς τὸν λόγον τῆς πίστεως, μάθῃ παρὰ Ἀθανασίου. Ἔχετε

τὴν αὔριον καὶ τὴν μεθαύριον ἐκβαίνω γὰρ ἐγὼ εἰς κάμπον.

Σχολαστικός τις κυνικὸς τῷ βασιλεῖ — Δέομαι τοῦ βασιλείου σου προφάσει Ἀθανασίου τοῦ Ἐπισκόπου, ὁ Καθολικὸς τὰς οἰκίας σου ἦρεν.

Βασιλ. — Εἰ Καθολικὸς τὰς οἰκίας σου ἦρε, τί κοινὸν Ἀθανασίῳ;

Ἕτερός τις σχολαστικὸς Πατταλᾶς τῷ βασιλεῖ — Κατηγορίας ἔχω κατὰ Ἀθανασίου.

Βασιλ. — Καὶ σὺ τί κοινὸν ἔχεις πρὸς χριστιανούς, Ἕλλην ὤν;

(Τινὲς δὲ τοῦ πλήθους τῶν Ἀντιοχέων κατέσχον Λούκιον, καὶ προσήνεγκον τῷ Βασιλεῖ, λέγοντες·) Δεόμεθα τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βασιλείου σου, ἴδε ποῖον ἠθέλησαν ποιῆσαι ἐπίσκοπον!

Ἐντυχία Τετάρτη τῶν Ἀρειανῶν πρὸς τῷ Πυλῶνι τοῦ Παλατίου γενομένη παρὰ Λουκίου.

Λουκ. — Δέομαί σου τοῦ κράτους, ἄκουσόν μου!

Ὁ Βασιλ. ἐστάθη καὶ εἶπε — Σοὶ αὐτῷ Λουκίῳ λέγω· πῶς ἦλθες ὧδε, πλοΐ, ἢ πεζῇ;

Λούκ. — Δέομαί σου, πλοΐ.

Βασιλ. — Πρὸς σὲ λέγω, Λούκιε· ὁ Θεὸς τοῦ κόσμου, καὶ κομήτης ἥλιος, καὶ σελήνη ὀργισθείη αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς ἐμπλέουσιν ἅμα σοί, ὅτι οὐκ ἔῤῥιψάν σε εἰς τὴν θάλασσαν! Καὶ ἡ ναῦς δὲ ἐκείνη, μὴ ἴσχῃ εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον εὐδρόμους πνοάς! Μήτε χειμαζομένη μετὰ τῶν ἐμπλεόντων τύχοι λιμένος! (388).

(Καὶ δι' Εὐζωίου ἠξίωσαν τοὺς περὶ Προβατίου, τοὺς

διαδόχους Εὐσεβίου, καὶ Βαρδίωνος τοὺς εὐνούχους βασανίσας, εἶπε·

Βασιλ. — Εἴ τις ἐντυχεῖν βούλεται κατὰ χριστιανῶν τοιαῦτα πάθοι!

(Καὶ οὕτως ἀφῆκεν).

Πᾶς, ἕκαστος βλέπει τὴν ἀφελῆ φράσιν, τὴν ἀναλυτικὴν σύνταξιν τὰς συντόμους καὶ διακεκομμένας περιόδους τοῦ διαλόγου. Χυδαϊσμοὶ δὲ καὶ σολοικισμοὶ οὐκ ὀλίγοι εἰσήχθησαν ἤδη εἰς τὴν κοινῶς καθομιλουμένην, καὶ παρὰ τῶν πολλῶν νοουμένην, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ διάδοχος τοῦ Ἰουλιανοῦ λαλεῖ. Ἀλλὰ καί τινες τῶν φράσεων προσομοιάζουσι τὸν σήμερον τρόπον τοῦ λέγειν, ἕτεραι δὲ ἀφίστανται κατὰ σημασίαν τῶν ὁμοίων ἀττικῶν.

Ἀπὸ τῶν ἀειμνήστων ἀντὶ ὑπὸ τῶν ἀειμνήστων.
Τί θέλετε — τί βούλεσθε;
Οἶδα διατί κατηγορήθη — δι' ὅ,τι κατηγορήθη.
Κύριε!
Καὶ πῶς ἐξωρίσθη — ὅπως ἐξωρίσθη.
Ἴδε ποῖον ἠθέλησαν — ὃν ἠθέλησαν.
Δεόμεθά σου εἴ τινα ἂν θέλῃς — ὃν ἄν.
Τοῦτο ἀρκετὸν — ἱκανόν.
Τοῦτον βαστάσαι — φέρειν.
Ὁ μὴ εἰδὼς . . . μάθῃ — μαθέτω, ἢ μανθανέτω, ἢ ἄφες μαθῃ.
Ὁ βασιλεὺς ἐστάθη — ἔστη.
Πλοΐ, ἢ πεζὶ — τὸ *πλοΐ* εἶναι ἡ δοτικὴ τοῦ πλοῦς, πλοός, τὸ δὲ πεζὶ γραπτέον πεζῇ.

Παραβυλὴ — παράβλημα, ἀπόβλημα (περικάθαρμα), κ. τ. λ

Μὴ λησμονήσωμεν, ὅμως, ὅτι ἐγγίζομεν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Λιβανίου, τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ τοῦ Συνεσίου, καθ' οὓς ὁ ἐκ τῶν Ἀθηναϊκῶν γυμνασίων εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταφυτευόμενος ἀττικισμὸς ὑπὸ τῶν ἐκεῖ μαθητευόντων πατέρων, καὶ θρασὺς ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἀπὸ τῶν βιβλίων ἐπερχόμενος, καθιστάνει ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας προφανεστέραν τὴν μεταξὺ λογίας καὶ χυδαίας γλώσσης διαφορὰν ἢ κάλλιον εἰπεῖν, χαράττει χάσμα φανερὸν καὶ δυσδιέξοδον ἀναμέσον τῆς ὑπεραιωρουμένης καὶ φιλαθηναίου διαλέκτου τῶν ἱεροκηρύκων, καὶ τῆς ταπεινῆς γλώσσης τῶν ἀκροατῶν — Γυνή τις ἐκ τῶν τοῦ ὄχλου παρουσιάζεται μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἰς τὸ κελλίον τοῦ Χρυσοστόμου, μεμψιμοιροῦσα ἐκ μέρους αὐτῆς καὶ ἐκ μέρους τῶν συγγενῶν καὶ γνωρίμων της, ὅτι διὰ τὸ *χαλεπὸν* τοῦ λόγου, δὲν κατελάμβανε πολλὰ χωρία ἐκ τῶν Ὁμιλιῶν τοῦ ῥήτορος· παρεκάλει δὲ τὸν Πατριάρχην νὰ ἁπλοποιήσῃ, εἰ δυνατόν, τὴν λέξιν καὶ τὸ ὕφος, χάριν τῆς τῶν ἀκροατῶν ψυχωφελείας. Ὁ δὲ Χρυσόστομος, ἴσως ἀναμνησθεὶς τῆς ἀποστολικῆς παραγγελίας· « Καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον ; Οὕτω καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον ; Ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες.... διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ» (389), ὁ Χρυσόστομος, λέγομεν, τῇ συμβουλῇ τῆς γυναικὸς μετριάσας ἔκτοτε τὸ ἀλαζὸν καὶ σχολαστικὸν τῆς φράσεως, παρέλαβε, χάριν εὐκαταληψίας, ὕφος

ἐπιεικές, λέξιν τε ἐφικτοτέραν πρὸς τὸ ἀπαιδοτρίβητον ἀκροατήριον (390).

Ἀλλ' ἤδη ἔβραττεν εἰς τὰς φλέβας τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ὁ τῆς μοναχικῆς διαίτης πυρετός, ὁ φλογερὸς ἐκεῖνος πόθος τῆς θεοπτείας, τῆς ἀπαθείας, τῆς ἁπλότητος καὶ αὐταπαρνήσεως, ὅστις νέαν τινὰ τάξιν ἡρώων εἰσάγων εἰς τὸν κόσμον, τὴν τῶν φιλοσόφων τῆς ἐρήμου, ἔμελλε τὸ φανταστικὸν τῶν ὄχλων νὰ καταπλήξῃ διὰ πρωτοφανῶν θαυμάτων, καὶ νέον εἶδος ποιήσεως ἀμέτρου, τοῖς ἀρχαίοις ἄγνωστον, νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν φιλολογίαν τῶν πολλῶν. Ἐν τῇ εἰδήσει, ὅτι ἄνθρωποι πτωχοί, καὶ γυμνόποδες καὶ ἀμαθεῖς, καὶ μηδεμίαν δόξαν ἐπίγειον κεκτημένοι, ἄνθρωποι πάντως ἄσχετοι καὶ πρὸς βασιλεῖς, καὶ πρὸς ἄρχοντας, καὶ πρὸς σοφούς, ἄνθρωποι τὴν ἔρημον οἰκοῦντες θαυματουργοῦσι, μόνον ἐξ ἰδίας ἀρετῆς ἐνεργοῦντες ἀλλ' ὑπὸ χάριτος θείας ἐνισχυόμενοι, ἡ εὐέξαπτος καρδία τῶν λαῶν καταφλέγεται, τὸ κοινὸν πνεῦμα αἰφνιδίως εἰς ὕψη μεσουράνια ἀναπτεροῦται καὶ ἡ συνείδησις τῆς χριστιανικῆς ἰσότητος ἐνθαρρύνεται, ἐνῷ ἡ φαντασία νέον τινὰ κόσμον παράδοξον ὑπεράνω τοῦ ἐπιγείου τούτου κοσμουργεῖ, καὶ σχήμασιν ἐκτόποις προσφιλοκαλεῖ. Ποιητικὴ δημιουργία, μῦθος, τερατολογία ὑπερφυὴς καὶ πλαστική, εὕρεσις ὑπερβατή, πᾶσαι αἱ ἐκ τῆς ἐξημμένης τῶν πιστῶν φαντασίας ἀναπηδῶσαι δυνάμεις συνέρχονται πρὸς καλλωπισμὸν τοῦ τεχνητοῦ τούτου παραδείσου, ὃν μέλλουσι νὰ κατοικήσωσιν οἱ ἥρωες τῆς ἀποταγῆς, οἱ ἡμίθεοι τῆς ἁπλότητος καὶ χυδαιότητος οἱ Ἡρακλεῖς καὶ Θησεῖς τοῦ ἡρωϊκοῦ κύκλου τῆς Σωτηρίας. Εἰς ἔποψιν δὲ τοιούτου δημώδου-

ἰδανικοῦ τὰ ἤθη μετ' ὀλίγον μετασχηματίζονται εἰς τὸ φανταστότερον, νέοι δὲ βιωτῆς ὑπογραμμοὶ παρὰ τοῦ μοναχισμοῦ πλαστουργοῦνται, καὶ διάφοροι τύποι ἐρωϊσμοῦ παραδειγματίζονται. Ἡ κοινὴ αὕτη ποίησις διαγράφει τὸν ὑπογραμμὸν τοῦ ἀναχωρητοῦ, σχεδιάζει τὴν εἰκόνα τοῦ κοινοβιώτου, δὲν παραλείπει τὴν μονάστριαν, τὴν ἐγκοσμίαν παρθένον, τὴν ἔγγαμον γυναῖκα· ἑνὶ λόγῳ, τὸν μὲν παλαιὸν ἄνδρα ἀνακαινουργεῖ, τὴν δὲ ἀστοιχείωτον τῆς παλαιᾶς κοινωνίας γυναῖκα εἰς ὕπαρξιν ἠθικὴν ἀνακαλεῖ.

Ἄτεχνος, ἀτελής, ἀκατέργαστος, ἐὰν θέλωμεν, ὁ φανταστὸς οὗτος κόσμος τοῦ μοναχισμοῦ! Ἀφιλόκαλα, βαρβαρώδη τὰ περικοσμήματά του! Ἀλλ' οἱαδήποτε ἂν ᾖ ἡ χώρα αὕτη ἐντεῦθεν ἡ χριστιανωσύνη περάσασα ἦλθεν ὅπου σήμερον εὑρίσκεται· ἐπὶ τὸν ὑπογραμμὸν δὲ αὐτὸν ἡ Ἑλλὰς σχηματισθεῖσα ἐπέτυχε νὰ διέλθῃ τῆς ἱστορικῆς ἀνυπαρξίας τὴν περίοδον, νὰ διαπλεύσῃ τὸ πέλαγος τῶν αἰώνων ὅπως εἰς εὐλίμενον κόλπον γῆς εἰσορμισθῇ. Καὶ ἀφ' ἑτέρου ποῦ ἐντυποῦται, ποῦ πρῶτον μετὰ τοσαύτην ἀμαύρωσιν ἀποκαλύπτεται ζωηρότερος καὶ ἀνατέλλει ὁ τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος χαρακτήρ; Μὴ φανῇ παράδοξον· εἰς τὴν φιλολογίαν τοῦ μοναχισμοῦ. Τὸ σκιαγράφημα τοῦτο, καίπερ ἔργον μειρακιώδους τέχνης, παριστάνει τὸ ἀρχέτυπον τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννωμένης ἑλληνικῆς ἰδιοπροσωπίας, τὸ πρώτιστον καὶ μόνον γνήσιον προγύμνασμα τῆς νεωτέρας καὶ αὐτόχρημα ἐθνικῆς ἡμῶν γραμματολογίας.

Φιλολογίαν δὲ τοῦ μοναχισμοῦ νοοῦμεν τὴν Ὁσιογραφίαν, καὶ ἐξαιρέτως αὐτὴν, ἥτις ἀπ' ἀρχῆς εἰς δη-

μώδη γλῶσσαν συνετάχθη πρὸς οἰκοδομὴν τῶν εὐσεβῶν πάσης τάξεως. Τὴν 'Οσιογραφίαν αὐτήν, βίους ὁσίων καὶ ἀναχωρητῶν τὸ πλεῖστον διηγουμένην, καὶ τὰ διάφορα μοναστικὰ καθιδρύματα περιγράφουσαν, ποίημα μεστὸν μὲν πίστεως, ἀφελὲς δὲ καὶ ἀνεπιτήδευτον ὑπὲρ τὸ μέτρον, οὐκ ἀνοικείως ἤθελέ τις ὀνομάσει πρώτην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας διαμαρτύρησιν τῆς κοινῆς συνειδήσεως κατὰ τῆς *ἀλγεβρώδους* τῶν τότε λογίων γλώσσης, πρώτην τοῦ λαοῦ φωνὴν κατὰ τῆς τυραννίδος τοῦ ἀττικισμοῦ, ὅστις εἰς τὴν κενοδοξίαν ὀλίγων τινῶν χαριζόμενος σύμπαν τὸ γένος ἐτήρει ἐν παντελεῖ σκοτίᾳ καὶ ἀπαιδευσίᾳ, οὐ μόνον περὶ τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ θύραθεν γράμματα. Δημώδης ὢν τὴν φύσιν ὁ μοναχισμός, δημώδης δὲ προσέτι καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὰ ἤθη, καὶ τὴν γλῶσσαν, ἅμα ὡς ἡλικιάσθη, καὶ συνησθάνθη τὴν εὐρωστίαν τῆς νεότητος, τὸ νεοελληνικὸν ἔνδυμα περιβληθείς, καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ πλήθους ἀσπασθείς, προῆλθεν ἀντίπαλος τῶν δύο προνομιούχων τάξεων τῆς τότε κοινωνίας, τῶν θεολόγων, δηλαδή, καὶ τῶν λαϊκῶν πεπαιδευμένων, οἵτινες πρὸς τὰ ὀπίσω πάντοτε τὸν ὀφθαλμὸν ἐπεστημένον ἔχοντες, καὶ διάλεκτον ἤδη νενεκρωμένην μεταχειριζόμενοι, οὐδὲ κἂν ἐπυνθάνοντο περὶ τῶν ζώντων, περὶ παρόντος, περὶ μέλλοντος, ἀλλ' ἐκαρκινοβάτουν, ματαίως ὀνείρους ἐπιδιώκοντες, καὶ τάφους ἀποθαμμένων τυμβωρυχοῦντες. Τὴν δὲ παῤῥησίαν ταύτην τοῦ μοναχισμοῦ, καὶ τὴν διὰ τούτου χρῆσιν τῆς χυδαίας, ἢ τοὐλάχιστον τῆς τότε κοινῶς νοουμένης γλώσσης, παρατηροῦμεν ἕως ἀφ' ἡμερῶν τοῦ Τιβερίου, ἢ ὀλίγον

πρότερον, ὅ ἐστιν ἀπὸ μεσούσης τῆς ΣΤʹ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε καθ' ἃ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία διηγεῖται, ἤρξαντο οἱ ἀσκηταὶ καὶ μοναχοὶ νὰ συῤῥέωσιν εἰς τὰς πόλεις, διὰ τερατωδῶν τῆς ἐρήμου διηγημάτων, καὶ παραδόξων ἀφηγήσεων τὴν κοινὴν πίστιν ἐξάπτοντες, καὶ τὴν φαντασίαν ἐμπιμπρῶντες. Καὶ ἰδοὺ ἡ συγγένεια ἣν ἔχει τὸ *ὑπερφυές*, τὸ *τερατῶδες*, τὸ *παράδοξον*, ἵνα μή τις εἴπῃ τὸ *διαβολικόν*, καὶ *μυθολογικὸν* τῆς Ὁσιογραφίας πρὸς τὴν γένεσιν, πρὸς τὴν φιλολογικὴν ὕπαρξιν τῆς χυδαίας, ἢ νεωτέρας ἑλληνικῆς. Προϊόντα ταῦτα βρεφικῆς ἡλικίας, ἄναρθρα εἰσέτι ψελλίσματα τῆς ἐν σπαργάνοις βαττταριζούσης νηπίου, παράφοροι λογισμοὶ διανοίας, ἀμορρώτου μὲν καὶ ἀπαιδαγωγήτου, ἀλλὰ προωρισμένης εἰς ὡριμότητα. Τὸ ἀρτιφανὲς τοῦτο εἶδος τῆς μεσαιωνικῆς φιλολογίας σημειοῖ, ὡς ἔφημεν, τὴν πρώτην τοῦ δημοσίου αἰσθήματος ἐξέγερσιν, προσδιορίζει τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἡ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ μέλλοντος κεκλημένη Ἑλλὰς τοῦ ἀκατονομάστου καὶ περιφρονουμένου πλήθους ἀφίησι τοὺς *Ῥωμαίους* Πρωτοβεστιαρίους καὶ Κουροπαλάτας τραγελαφικῶς ἀττικίζοντας, αὐτὴ δὲ ψελλίζει γλῶσσαν ἰδίαν, τὴν γλῶσσαν τῶν τότε ἀδόξων της παθημάτων, τῶν μελλόντων ἀγώνων, τῆς ἀναστάσεως.

Δείγματα τῆς κατὰ τὴν ΣΤʹ. ἑκατονταετηρίδα παρὰ τῶν πλείστων νοουμένης, καί τοι μὴ πάντως χυδαίας διαλέκτου, δίδοσιν ἡμῖν ἡ Ὁσιογραφία τοῦ Ἰωάννου Μόσχου, αὐτή, ἥτις συνήθως *Λειμωνάριον* ὀνομάζεται· βιβλίον οὐκ ἀνάξιον μελέτης εἴτε κατὰ λόγον ἱστοριονομικόν, ἐπειδὴ ἐν ἀφελείᾳ, συχνάκις περισσῇ, εἰδοποιεῖ

τὰ ἀρχέτυπα τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπλάσεως τοῦ μεσαιῶνος, εἴτε κατὰ λόγον φιλολογικόν, ἕνεκα τοῦ ὅρου; του, τῆς τεχνολογίας, τῶν φράσεων, τοῦ λεκτικοῦ του. Ἐὰν ὁ ἀναγνώστης ἐπιτρέπῃ, θέλομεν ἐμπαρόδως ἀναφέρει ἓν τεκμήριον τοῦ ὕφους. Ἰδοὺ τίνι τρόπῳ ὁ ἀπλοϊκὸς καὶ ἀπόνηρος οὗτος μιμητὴς τῆς *Λαυσιακῆς* τοῦ προγενεστέρου Παλλαδίου παραδειγματίζει τὴν ἀσκητικὴν σεμνότητα τῆς γυναικός (394) Ἐννοεῖται, ὅτι τὴν σεμνότητά του ταύτην δὲν δίδομεν ὡς ὑπογραμμὸν ἀξιομίμητον.

« Μονάστριά τις, διηγεῖται, ἐκάθητο εἰς τον ἴδιον οἶκον ἡσυχάζουσα καὶ φροντίζουσα τῆς ἰδίας ψυχῆς, ἐν νηστείαις καὶ προσευχαῖς καὶ ἀγρυπνίαις διατελοῦσα, καὶ πολλὰς ἐλεημοσύνας ποιοῦσα. Ἀλλὰ ἀεὶ πολεμῶν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ὁ διάβολος, μη φέρων τὰς τοιαύτας ἀρετὰς τῆς παρθένου ἐπέτιμε κατ' αὐτῆς κονιορκτόν. Ἀνέβαλε γὰρ τινι νεωτέρῳ πάθον εἰς αὐτὴν σατανικόν· ἔμενεν δὲ ἔξωθεν τοῦ οἴκου ὁ νεώτερος. Ὅτε οὖν ἐβούλετο ἡ μονάστρια ἐξελθεῖν, καὶ τοῦ οἴκου αὐτῆς ἀπιοῦσα εἰς τὸν εὐκτήριον οἶκον εἰς τὸ εὔξασθαι οὐκ εἴα ὁ νεώτερος, ὀχλῶν καὶ θλίβων αὐτήν, οἷα ἁρμόζει τοῖς φιλέρωσι, ὥστε λοιπὸν ἀναγκασθῆναι τὴν μονάστριαν ἐκ τῆς ὀχλήσεως τοῦ νεωτέρου μὴ ἐξιέναι τοῦ οἴκου αὐτῆς. Ἐν μιᾷ οὖν ἡμέρα πέμπει ἡ μονάστρια τὴν ὑπηρετοῦσαν αὐτῇ πρὸς τὸν νεώτερον λέγουσα· ἐλθέ, θέλει σε ἡ κυρία μου. Ὁ δε νεώτερος ἀπῆλθε πρὸς αὐτὴν χαίρων, ὡς ἐπιτυχὼν τοῦ ἰδίου σκοποῦ. Ἡ δὲ μονάστρια καθέζετο εἰς τὸ ἱστάριον αὐτῆς· λέγει οὖν τῷ νεωτέρῳ κάθου. Καὶ καθίσασα, λέγει αὐτῷ· ὄντως σύ, κύριε ἀδελφέ, διατί οὕτως μὲ θλίβεις, καὶ οὐκ ἐᾷς με

ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ οἴκου μου; Ἀπεκρίθη ὁ νεώτερος λέγων· ὄντως, δέσποινα, πάνυ σὲ ποθῶ, καὶ ὅτι σε εἴδω (ὅταν σὲ εἴδω) ὅλος ὡς πῦρ γίνομαι. Ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπεν· τί γὰρ εἶδές μου καλὸν, ὅτι οὕτως με ἀγαπᾷς; Ὁ δὲ νεώτερος λέγει· τοὺς ὀφθαλμούς σου, αὐτοὶ γὰρ καὶ ἠπάτησάν με. Ἡ δὲ μονάστρια ὡς ἤκουσεν, ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς ἠπάτησαν τὸν νεώτερον, κρατοῦσα τὸ κερκίδιον αὐτῆς ἔδακε, καὶ ἐξέβαλε τοὺς δύο ὀφθαλμοὺς αὐτῆς. Καὶ τοῦτο ἰδὼν, ὅτι δι' αὐτὸν ἐξέβαλεν ἡ μονάστρια τοὺς β'. ὀφθαλμοὺς, κατανυγεὶς ἀπῆλθεν εἰς Σκῆτιν, καὶ ἐγένετο καὶ αὐτὸς δόκιμος μοναχός.»

Ἡ γλῶσσα τοῦ Λειμωναρίου, ἐπαναλαμβάνομεν, δὲν ἦτο καθόλου ἡ ἀγοραία τῆς ΣΤ'. ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ' ὁπωσοῦν κεκαθαρισμένη ἐπὶ τὸ ὀρθοεπέστερον, ὡς συμπεραίνομεν, πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ ἀνομοίου ὕφους τοῦ Μόσχου, εἶτα δὲ ἐκ τινων ἄλλων σωθέντων τεκμηρίων τῆς ἐποχῆς. Τὸ ἀνόμοιον τοῦ ὕφους εἶναι μέγα σημεῖον γλώσσης, μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσυνήθους. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ συμβαίνει σήμερον καὶ ἡμῖν ὁσάκις γράφομεν ἢ λαλοῦμεν τὴν ἀσυνήθη γλῶσσαν τῶν βιβλίων, ἀντὶ τῆς συνήθους τοῦ λαοῦ· ποῦ μὲν ἀττικίζομεν, ποῦ δὲ χυδαΐζομεν. Τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα λ.χ. τοῦ Λειμωναρίου εἶναι συντεταγμένον εἰς ὕφος οὐκ ὀλίγον τοῦ προηγουμένου διάφορον (392).

«Ἐν μιᾷ ἐκαθήμην εἰς τὸ κελλίον μου, καὶ ἔκαμνον τὸ ἐργόχειρόν μου· ἐιέντουν κανίσκια (393) καὶ ἐστιχολόγουν. Καὶ ἰδοὺ εἰσῆλθε διὰ τῆς θυρίδος παῖς Σαρακηνὸς, φορῶν μαζάριον· καὶ σταθεὶς ἔμπροσθέν μου ἤρξατο ὀρχεῖσθαι.... καὶ λέγει μοι· τί νομίζεις κακόγηρε, ὅτι μέγα πρᾶγμα ποιεῖς; »

Πλείστας ὅσας λέξεις τῆς χυδαίας, νῦν δ' ἔτι σωζομένας ἐν τῇ καθομιλουμένῃ, σημειοῦμεν εἰς τὸ Λειμωνάριον· φέρ' εἰπεῖν, τὸν *πραγματευτὴν* (ἔμπορον), τὸν *πιστικὸν* (ὑπηρέτην), τὸ *καρτερῶ* (περιμένω), τὸ *κρυώω* (ῥιγῶ), τὸ *κοντόρασον*, τὸ *τρώγω* (ἐσθίω), κ.τ.λ. Ἀλλὰ τὸν περίεργον ἀναγνώστην παραπέμπομεν, συντομίας χάριν, εἰς τὸ βιβλίον αὐτό.

Ἐξέδωκεν ὁ κλεινὸς Boissonade ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς αὐτοῦ ἀνεκδότοις τὸν βίον τοῦ μάρτυρος Ἀρέθα, ἀκμάσαντος ἐπὶ Ἰουστίνου αὐτοκράτορος (566 — 578 μ. Χ.). Ὁ ἁγιογράφος, ὅστις καθ' ἡμετέραν γνώμην ἔζησεν ὀλίγον ἔπειτα, παρενείρει τὸν ἑξῆς διάλογον μεταξὺ νηπίου τινὸς χριστιανοῦ καὶ τινος βασιλέως Ἰουδαίου.

« Νήπ. — Ἀμμά, Ἀμμά! (μῆτερ, μῆτερ)

Βασιλ. — Γινώσκεις τὸν λεγόμενον Χριστόν;

Νήπ. — Ναί.

Βασιλ. Πόθεν γνωρίζεις αὐτόν;

Νήπ. Ἀληθῶς, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἑώρων αὐτὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅταν ἀπῄειν (; ἀπερχόμην) μετὰ τῆς μητρός μου· καὶ ἐὰν θέλῃς, ἐλθὲ μετ' ἐμοῦ, καὶ ἐγώ σοι ὑποδείξω αὐτόν.

Βασιλ. — Ἐμὲ ἀγαπᾷς, ἢ ὃν καλεῖτε Χριστόν;

Νήπ. — Ἀληθῶς τὸν Χριστὸν, ἐπειδὴ αὐτὸν προσκυνοῦμεν.

Βασι. — Ἐμὲ ἀγαπᾷς ἢ τὴν μητέρα σου;

Νήπ. — Τὴν μητέρα μου. Ἔασόν με λοιπὸν ἀπελθεῖν πρὸς τὴν μητέρα μου!

Βασιλ. — Καὶ διατί, ἐάσας αὐτὴν, ἦλθες καταφιλῶν τοὺς πόδας μου;

Νήπ. — Σὲ ἐνόμιζον χριστιανὸν, καὶ ἵνα ἀπολύσῃς τὴν μητέρα μου.

Βασιλ. — Ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι· ἀλλ' ἐὰν θέλῃς μένειν ἐγγύς μου, δίδω σοι κάρυα, καὶ θάσια, καὶ σῦκα, καὶ εἴ τι ἄλλο θέλεις.

Νήπ. — Ἔασόν με ἀπελθεῖν πρὸς τὴν μητέρα μου. Οὐδὲν λαμβάνω ἀπὸ σοῦ· ὅτι Ἰουδαῖος εἶ.

Βασιλ.— (Στραφεὶς πρὸς τοὺς περιεστῶτας) Βλέπετε τὴν κακὴν ῥίζαν, πῶς μετὰ συνέσεως ἀποκρίνεται!»

. . . .

Ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν εἶναι βέβαια ἡ πάντως καθημαξευμένη καὶ συνήθης ἐν τῇ τότε λαλιᾷ, διότι ὁ ἁγιογράφος, τὴν γραμματικὴν διδαχθεὶς, καθαρίζει ποῦ καὶ ποῦ τὴν φράσιν κἂν θέλῃ, κἂν μὴ θέλῃ. Ὁπωσδήποτε, βλέπει καθεὶς, ὅτι ἡ λέξις ἀπέχει καὶ αὐτοῦ τοῦ ὕφους τοῦ Εὐαγγελίου, πρὸς τὸ χυδαιότερον ἀποκλίνουσα. Ἤθελεν νομίζομεν, νοήσει αὐτὴν καὶ ὁ σήμερον ἀπαίδευτος.

Ἂν δὲ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει καθομιλουμένη κατὰ τὴν ΣΤ'. καὶ τὴν Ζ'. ἑκατονταετηρίδα διέφερεν ὁπωσοῦν τῆς καὶ ὑπὸ τῶν χυδαιοφίλων αὐτῶν γραφομένης, βέβαιον ἄλλως, ὅτι καὶ τῆς σήμερον καθομιλουμένης ὑπερεῖχεν ἐν ἀρχαιοτροπίᾳ, καὶ γραμματικῇ κανονικότητι. Καὶ γὰρ, ὡς ἐκ τεκμηρίων ἀξιοπίστων βεβαιούμεθα, ἐσώζετο τότε ἡ χρῆσις τῶν ἀπαρεμφάτων, τῆς προστακτικῆς, τοῦ ἁπλοῦ μέλλοντος, τοῦ παρακειμένου, τῆς δοτικῆς, καὶ ἄλλων τινῶν γραμματικῶν ἰδιοτήτων, αἵτινες μετ' ὀλίγον κατήντησαν εἰς ἀχρηστίαν, καὶ βαθμηδὸν ἐξέλιπον.

Παράδειγμα. Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος ὁ αἱρετικὸς (394), ὅστις ἀπεβίωσε τῷ 518 Μ.Χ. λέγουσιν ὅτι ἐφώναζε καθ'

ἑκάστην ἐκ τοῦ τάφου του· «*Ἐλεήσατε ἐλεήσατε, καὶ ἀνοίξατε.* Τῶν δὲ φυλάκων εἰπόντων, ὅτι ἄλλος ἤδη βασιλεύει, ἔφη· *οὐδέν μοι μέλει, εἰς μοναστήριον ὑπάγετέ με, καὶ ποιήσατέ με μοναχόν.* Μετά τινα δὲ χρόνον εὑρέθη τὸ μνῆμα ἀνοικτόν. Ὁ βασιλεὺς ἔφαγε τοὺς βραχίονάς του καὶ τὰ καλήγιά του (ὑποδήματα) ἔκραξε δὲ μεγάλως: *Ὦ Μάνα, ἀπὸ τῆς αὔρας ἀπόλλυμαι.*» Τὸ χωρίον ἐὰν δὲν ἀπατώμεθα μαρτυρεῖ τὴν ὕπαρξιν διαφόρων γραμματικῶν προσόντων, εἰς ἀχρηστίαν πεσόντων μετ' ὀλίγον.

Τοιούτου εἴδους τεκμήριον, ἀλλ' ἀξιολογώτερον ἔτι, εἶναι καὶ ὁ διάλογος ἐκεῖνος μεταξὺ *Μανδάτορος* καὶ *Πρασίνων* ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, τὸν ὁποῖον εἰς ἕτερον σύγγραμμα ἐδημοσιεύσαμεν (395), τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοῦ, ὅστις «τήν τε γλῶσσαν καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διάνοιαν ἐβαρβάριζε» (Προκόπ. Ἀνέκδ. Κεφ, ΙΔ').

Τὴν πάνδημον χρῆσιν γραμματικῶν κανόνων, ἐν ἀχρηστίᾳ μετ' οὐ πολὺ περιπεπτωκότων, σημειοῦμεν καὶ εἰς ἕτερόν τινα διάλογον γενόμενον εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Μαυρικίου μεταξὺ τῶν Πρασίνων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ διάλογος οὗτος, πολύτιμον, νομίζομεν, δεῖγμα τοῦ κατὰ τόνον ἁπλοῦν δημοτικοῦ ἰάμβου τῆς ἐποχῆς, διελύθη οὐκ οἴδαμεν πως καὶ διὰ τίνα λόγον παρὰ τοῦ ἀναφέροντος αὐτὸν χρονογράφου, καὶ παρενεβλήθη εἰς σχῆμα πεζογραφικόν. Ἀλλὰ διαφέρουσαν ἐπ' αὐτοῦ προσοχὴν ἡμεῖς ἐπαγαγόντες, καὶ τὸν ῥυθμὸν διά τινων ἀσημάντων ἐπισκευάσεων εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν ἐπανορθώσαντες, εὐχαρίστως πρὸς τὴν ἐθνικὴν γραμματολογίαν ἀποδίδομεν. Ἡ σκηνὴ ἔχει χώραν εἰς τὸ ἱπποδρόμιον· ἡ δὲ διήγησις ἀναφέρεται παρὰ Θεοφάνους (Χρον. σελ. 241).

Πολυχρονίζουσιν οἱ Πράσινοι·

« Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Δομεντίολος,
Βασιλεῦ τῶν Ῥωμαίων εὐσεβέστατε,
Τῷ οἰκείῳ σου δήμῳ παρενοχλοῦσιν.
Ἵνα ὁ Κρούκης .... διοικήσῃ
Εἰς ἃς ἔχομεν τῷ Θεῷ ἁμαρτίας.
Ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα δημιουργήσας,
Ὑποτάξει σοι ἐχθρὸν καὶ πολέμιον
Ἐμφύλιόν τε καὶ ἀλλόφυλον πάντα
Χωρὶς αἱμάτων ....! »

Ὁ δὲ Μαυρίκιος ἀποκρίνεται τοῖς Δήμοις· «Μηδὲν ὑμᾶς ταράξῃ ὀλίγων στρατιωτῶν ἀκοσμία καὶ ἀταξία! » Τότε οἱ Βένετοι κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Πρασίνων ἐμμέτρως εὐφημίζουσι καὶ αὐτοί, ὡς ἑξῆς·

« Ὁ Θεός, ὁ κελεύσας σε *βασιλεύειν*,
Ὑποτάξει σοι πάντα τῶν πολεμούντων
Τὴν θεοφυλακτάτην βασιλείαν σου!
Εἰ δὲ Ῥωμαῖος ἐστὶν ὁ ἀγνωμονῶν
Εἰς δουλείαν σοι τοῦτον ὑποτάξει
Χωρὶς αἱμάτων ....! »

Ἕτερον δεῖγμα τῆς περὶ τὰ τέλη τῆς ΣΤ΄. καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Ζ΄. ἑκατονταετηρίδος ἐν Κωνσταντινουπόλει καθομιλουμένης διασώζει ὁ Θεοφάνης εἰς τὰ Χρονικά του. Αναφέρεται δὲ πρὸς τὰ ἔγκλητα τῆς πολιτείας τοῦ ἀθλίου Μαυρικίου, οὗ τὴν συμβίαν Κωνσταντίναν, καὶ τὸ βασιλικὸν πρόσωπον ἀναιδῶς *τὸ ἀπαίδευτον*, ὡς ὁ Σιμοκάττας λέγει, *καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ταῖς τροπαῖς ἐμμανές, δυσνουθέτητόν τε καὶ τοῦ συνοίσοντος λίαν ἀμύητον πλῆθος* σατυρίζει περὶ τὰς ἀγυιάς. «Εὑρὼν τὴς

γὰρ οἱ Δῆμοι ἄνδρα προσομοιοῦντα τῷ βασιλεῖ, καὶ βάλλοντες αὐτῷ σαγίον *μαῦρον* (λέξις τοῦ Θεοφάνους, ἀντὶ *μέλαν*, 750 μ. Χ.), καὶ ἀπὸ σκόρδων πλέξαντες στέφανον (ἀξιοσημείωτος ἡ σύνταξις τῆς προθέσεως), εἰς ὄνον (ἕτερος σολοικισμός) τοῦτον καθίζοντες,» διέπαιζον ψάλλοντες τὸ ἑξῆς δημῶδες ᾀσμάτιον·

« *Εὕρηκε τὴν δαμαλίδα ἁπαλήν· καὶ ὡς τὸν καινὸν ἀλεκτόριν αὐτὴν πεπήδηκε· καὶ ἐποίησε παιδία ὡς τὰ ξυλοκούκουδα· καὶ οὐδεὶς τολμᾷ λαλῆσαι, ἀλλ' ὅλους ἐφίμωσεν. Ἅγιέ μου, ἅγιέ μου φοβερὲ καὶ δυνατέ· δὸς αὐτὸν κατὰ κρανίου, νὰ μὴ ὑπεραίρηται· κἀγώ σοι τὸν βοῦν τὸν μέγαν προσαγάγω εἰς εὐχήν.* »

Τὸ χωρίον ἔχει καὶ λέξεις καὶ φράσεις ἐναργῶς χυδαίας. Ἀλλά, πλὴν τούτου ὑποπτεύομεν, μήπως εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ἔσχε τὸν αὐτὸν ῥυθμόν, ὃν συνήθως ἀκούομεν εἰς τὰ τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας, διότι αἰσθανόμεθα μελισμόν τινα εἰς τὴν δίεσιν τῶν περιόδων, καὶ εἰς τὸν τονισμόν (395 δίς). Τίς ὅμως βεβαιοῖ, ὅτι ὁ κάλαμος τοῦ Θεοφάνους δὲν διώρθωσεν, ἔστω καὶ χωρὶς προθέσεως κακοζήλου, κακοσυντάκτους τινὰς ῥήσεις τῆς ἀγοραίας συνηθείας, εἰς τὸν νυκτερινὸν ἐκεῖνον θόρυβον ἐκφωνηθείσας, ἀλλὰ σκανδαλισάσας μετὰ παρέλευσιν 150 ἐνιαυτῶν τὸ οὖς, ἢ καὶ τὴν σεμνότητα τοῦ Ἁγίου ἀρχιεπισκόπου; Δηλοῦμεν τὴν ἀμφιβολίαν μας. Τοιαύτη τις, ὅμως, ὑποψία δὲν ἐγείρεται περὶ τὴν γνησιότητα καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ δημώδους ἐκείνου διστίχου, δι' οὗ οἱ αὐτοὶ Πράσινοι ἐχλεύασαν ὀλίγον ἔπειτα τὸν διάδοχον τοῦ Μαυρικίου, τὸν τύραννον Φωκᾶν. Ἐλθόντες οἱ Δῆμοι ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ κατὰ τὸ 609 Μ.Χ.

καὶ τὸν μέθυσον αὐτοκράτορα θέλοντες νὰ θεατρίσωσιν, ἔψαλλον τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα.

« *Πάλιν στὸν καῦκον ἔπιες*
Πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεκας! »

Καῦκος, ἢ ὑποκοριστικῶς *καυκίον*, ἦτο τὸ ποτήριον. (« *Καυκίον* παρ' ἡμῖν, κάλιξ δὲ παρὰ σοφοῖς, » ὁ Σουΐδας λέγει). Πλὴν τοῦ ῥήματος *ἀπόλλυμι*, ὅπερ εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐσώζετο, ὡς παρατηροῦμεν καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρω προσαχθείσῃ ἐπιφωνήσει τοῦ Ἀναστασίου Δικόρου, πῶς ἄλλως καὶ ὁ νῦν ἑλληνικὸς λαὸς ἤθελε στιχουργήσει τὸ αὐτὸ νόημα; Ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ μέτρον περιέσωσεν ἀρκούντως ἀνόθευτον τὴν λέξιν, εἰ καὶ ὁ Θεοφάνης, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς χυδαίας αἰτιατικῆς *Στὸν καῦκον* (εἰς τὸν), εὔλογον ἔκρινε ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ ἀσαφέστατον καὶ παράλογον *Τὸν καῦκον*, ὡς ἂν ἠδύνατο ὁ Φωκᾶς νὰ καταπίῃ ἅμα τῷ οἴνῳ καὶ τὸ ὑέλινον ποτήριον (396).

Τὴν αὐτὴν δὲ ἀναλυτικότητα περὶ τὴν τεχνολογίαν καὶ τὴν σύνταξιν, τὴν αὐτὴν σαφηνιστικὴν τοῦ νοήματος ἀνάπτυξιν, τὸν αὐτὸν ἁπλοελληνικὸν τοῦ λόγου τύπον, παρατηροῦμεν καὶ εἰς ὅσα ἄλλα ἀποφθέγματα, ἐν ἰδιωτικῇ διαλέκτῳ ῥηθέντα, κατὰ τύχην ἀγαθὴν διεφύλαξαν οἱ τῆς χυδαίας γλώσσης καταφρονηταὶ χρονογράφοι τοῦ Βυζαντίου. Ἄτοπον δὲν ἦναι νὰ ἐπισυνάψωμεν δύο ἢ τρία δείγματα. — Ἐλπίδιος ὁ *Ἐπάνω τοῦ ἁρμαμάντου* (Θεοφ. σελ. 249) ἐποίησεν ἐπιβουλὴν τοῦ ἀνελεῖν ἐπὶ Ἱπποδρομίου τὸν Φωκᾶν· εἶπε δὲ πρὸς τοὺς συνωμότας. «*Οὐ θέλετε, ἵνα ἐν ὅσῳ κάθηται ἐν τῷ σένζῳ ἐπὶ ἱπποδρομίας πιάσω αὐτόν, καὶ ἐκκορακίσω*

γες τῆς πορκαΐᾶς, ἐν ᾗ τὰ χειρόγραφα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος καὶ πάμπολλα δογματικὰ βιβλία τῆς Θεολογικῆς ἐποχῆς ἀποτερροῦνται, εἶναι σχετικῶς πρὸς τὴν διάλεκτον τῶν πολλῶν αἱ τελευταῖαι λαμπηδόνες, τὰ ὕστατα τῆς πολυθεϊκῆς ἡμέρας σελαγίσματα. Ἀπὸ τοῦ νῦν τὰ πάντα γίνονται καινά.

Εὔκολον δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κυκεῶνος τῆς βυζαντινῆς γραμματολογίας νὰ καταλάβωμεν τὸν τρόπον, ἢ νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς τὰς περιστάσεις, δι' ὧν περαιοῦται τοιαύτη μεταβολὴ ἐντὸς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐνιαυτῶν. Συνέβη γὰρ ἡ φυσιολογικὴ κρίσις ἐντὸς τοῦ σώματος, ἀμφίβολα ἴχνη ἐξωτερικὰ ἀφίσασα τοῦ προκαλέσαντος αὐτὴν ὀργασμοῦ. Αὐτὸς ὁ πολυμαθέστατος, ὁ Λεξικογράφος Φώτιος, ὅστις ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ συχνάκις ἐξελέγχει τοὺς χυδαϊσμοὺς ἀναφερομένων τινῶν συγγραφέων, εὔλογον δὲν ἔκρινε νὰ περιγράψῃ μερικώτερον τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἥτις συνέβαινεν εἰς τὰς ἡμέρας του περὶ τὴν γλῶτταν. Ἀναντίρρητον, ὅμως, ὅτι ἀπὸ τοῦδε ἡ ἀρχαιότυπος ἑλληνικὴ ἀποβαίνει νεκρὰ πρὸς τὸ πλεῖστον τοῦ γένους, εἰς τὸ πολυτελέστατον τοῦ μέλλοντος μαυσωλεῖον αὐτῆς ἐμβαίνουσα· ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ἀναμνήσεων καὶ παραδόσεων, ἡ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀφῃρημένης ἐννοίας, ἡ γλῶσσα τῆς ἱστορίας, τῶν γραμμάτων, τῆς ἐπιστήμης ὁριστικῶς ἀποχωρίζεται τῆς γλώσσης τῆς οἰκίας, τῆς ἀγορᾶς. Οἱ μὲν πεπαιδευμένοι, κληρικοί τε καὶ λαϊκοί, γράφουσιν ἀττικιστὶ πονήματα φιλολογικά, ἱστορικά, νομολογικά, πραγματείας περὶ βασιλικῶν καθηκόντων, ἤτοι γράφουσιν αὐτοὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν, μηδόλως τῆς ἀπαιδεύτου μερίδος κηδόμενοι· οὕτως ἔμελλε νὰ σωθῇ

τὸ νῆμα ὅπερ εἰς τὸν λαβύρινθον τοῦ παρελθόντος ὤφειλε ποτὲ νὰ καθοδηγήσῃ τὸν νεώτερον Ἕλληνα περὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητός του. Ὁ δὲ λαὸς λαλεῖ τὴν γλῶσσαν τῆς ζώσης παραδόσεως, δηλαδὴ κατασκευάζει ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πραττομένου τὴν διάλεκτον τῆς ἀναγεννήσεως.

Περιελθοῦσα λοιπὸν ἡ γλῶσσα κατὰ τὸν λαμπρὸν αἰῶνα τοῦ Φωτίου εἰς τὸ στάδιον, ὅπερ *ἀγραμματίκευτον* δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν, φέρει ἤδη οἰκείαν τινὰ φυσιογνωμίαν· ἡ ἰδιῶτις ὀρθοῦται, καὶ αὐτοδυνάμως βηματίζει. Δὲν ἀλλοιοῦται δὲ κατὰ μόνην τοῦ λόγου τὴν ὑφὴν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ λεκτικὸν, καὶ τὰς καταλήξεις τῶν πτώσεων καὶ τὰς κλίσεις τῶν ὀνομάτων, ὑποτασσομένη εἰς τὸν κανόνα αὐτὸν ὅστις καὶ σήμερον ἐν τῷ στόματι τῶν πάντως ἀγραμμάτων ἐπικρατεῖ. Οὕτω λ. χ. σημειοῦμεν ἕως ἀπὸ τοῦδε τὴν ἔκλειψιν πλείστων ῥημάτων ἀνωμάλων, καὶ τὴν ἀντικατάστασιν ἄλλων τινῶν, περὶ τὴν κλίσιν ὁμαλωτέρων. Ὁ δυϊκὸς ἀριθμὸς, ἡ εὐκτικὴ ἔγκλισις, ὁ ἁπλοῦς καὶ ἀβοήθητος Μέλλων οὐδαμοῦ ἀναφαίνονται τῶν τεκμηρίων τῆς Ι'. καὶ ΙΑ'. ἑκατονταετηρίδος. Περὶ δὲ προστακτικῆς, ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω τὴν χρῆσιν τοῦ συγκεκομμένου παρακελευσματικοῦ *Ἄς*. Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Βασιλείου Μακεδόνος (867—886 Μ. Χ.) ἡ αἰτιατικὴ τῶν περιττοσυλλάβων ὀνομάτων εἶχεν ἐν τῇ κοινῇ συνηθείᾳ μεταβληθῆ εἰς ὀνομαστικὴν, ὡς βεβαιοῖ μετέπειτα καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ *Περὶ Θεμάτων*· ἔλεγον ὁ *δαίμονας*, ὁ *ἄρχοντας*, ὁ *κόρακας*, ἀντὶ ὁ δαίμων, ὁ ἄρχων, ὁ κόραξ. Τοῦτο δὲ συνεξάγεται καὶ ἔκ τινων πατρωνυμικῶν τῆς αὐτῆς

ἐποχῆς, οὕτω δημωδῶς προφερομένων. Συμεὼν ὁ Μάγιστρος (ἴσως ὁ αὐτὸς ὅστις συνέταξε τὸ Μέγα Συναξάριον, ὁ καὶ Μεταφραστὴς λεγόμενος) ἀναφέρει τὸ ἐπίθετον Θεοφάνους τινός, λεγομένου ὀνομαστικῇ *Σφηνοδαίμονας*» (399)· ἕτερον δὲ δεῖγμα ὅμοιον ἀπαντῶμεν εἰς τὸν Κεδρηνόν.

Καὶ ἐπειδὴ περὶ πατρωνυμικῶν λέξεων ὁ λόγος, ἀσμένως δραττόμεθα τῆς εὐκαιρίας ἵνα ἀποδείξωμεν τὴν βοήθειαν, ἥτις προέρχεται ἐκ τοιαύτης ἐρεύνης εἰς τὴν ἑλληνικὴν τοῦ μεσαιῶνος γλωττογραφίαν, μάλιστα ἐν ἐλλείψει ἄλλων τεκμηρίων βεβαιοτέρων. Ἴχνη γὰρ δυσεξάλειπτα, καὶ τὴν στρέβλωσιν τῶν χρονογράφων συχνότερον ἐκφυγόντα, κατέλιπεν ἡ καθομιλουμένη διάλεκτος εἰς τὰ κύρια ὀνόματα. Ἀνεφέρομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις τὴν πατρωνυμίαν *Σαραντάπηχος* ὡς δεῖγμα γνωρισματικὸν τῆς κατὰ τὴν Η΄. ἑκατονταετηρίδα τροπῆς τῆς γλώσσης. Ζητοῦμεν δὲ νῦν τὴν ἄδειαν νὰ δώσωμεν καὶ ἕτερά τινα παραδείγματα τῆς μεθόδου, δι' ἧς δυνάμεθα, τὰς κατὰ καιροὺς πατρωνυμίας ἀποθησαυρίζοντες καὶ ἐν χρονολογικῇ τάξει εὐθετίζοντες, νὰ σχηματίσωμεν εὔλογα συμπεράσματα περὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ λεκτικοῦ κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Τὴν ἔρευναν ἐπιστῶμεν κυρίως εἰς τὴν προκειμένην ἐποχήν, εἰς τὰς ἑπομένας τῇ Εἰκονομαχίᾳ δύο ἑκατονταετηρίδας. Ἀνοίγομεν δὲ δύο ἢ τρεῖς τῶν χρονογράφων, τοὺς τυχόντας, ἐπιτροχάδην διεξερχόμενοι τὰς σελίδας των.

Καὶ ἐν πρώτοις, ἐκ τῆς πατρωνυμίας *Βοϊδίτζης* (Γεωρ. Μοναχ. εἰς Θεόφιλον §. 22). εἰκάζομεν, ὅτι ὁ βοῦς κατὰ τὸν Θ΄. αἰῶνα ἐλέγετο ὑποκοριστικῶς *Βοΐδιον*. Τὸ

κύριον ὄνομα *Λαδᾶς* (Κεδρ. σελ. 610), ὅπερ ὁ χρονογράφος τρέπει εἰς *Ἐλαδᾶν*, καθ' ὃν τρόπον ὁ Ἰωάννης Κουροπαλάτης (σελ. 85) τρέπει τὸ *Σαραντάπηχος* εἰς *Τεσσαρακοντάπηχον*, μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ ἔλαιον εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Βασιλείου Μακεδόνος ἐλέγετο ἀποβολῇ τοῦ ἀρχικοῦ φωνήεντος *Λάδι* ἢ *Λάδιν*. Ἐκ δὲ τοῦ *Κρασᾶς* (Κεδρ. 553), ὅτι ὁ οἶνος ἐλέγετο *Κρασί*, καὶ ἐκ τοῦ *Πασπαλᾶς* (Κεδρ. 620), ὅτι ἡ παιπάλη ἐλέγετο καὶ *Πασπάλη* καθὼς τὴν σήμερον·

« Ὅταν ὁ σκύλλος γλυκαθῇ σ' τὴν πασπάλη,
Ἢ τὸ σκύλλο σκότωσε, ἢ τὸ μύλο χάλασε. »

Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος καθ' ὕβριν τῶν Μοναχῶν ὠνόμαζε χλευαστικῶς *Μονὴν Ψαρελαίου* τὴν ἁγίαν τοῦ Μυρελαίου Μονήν· ἄρα τὰ ὀψάρια τοῦ Ἰωάννου Εὐαγγελιστοῦ ἐλέγοντο *Ψάρια* κατὰ τὴν Η'. εκατονταετηρίδα· ἀπόδειξις, ὅτι ἔκτοτε, χάριν συντομίας, ἀπεβάλλοντο ἐν ἀρχῇ λέξεως τὰ φωνήεντα (Βλ. Κωνσταντινιάδα, σελ. 99)· Οὕτω λέγομεν κοινῶς τὴν σήμερον, *πωρικόν*, *δέν*, *ποκάμισον*, *γιερός* ἀντὶ ὀπωρικὸν, οὐδὲν, ὑποκάμισον, ὑγιηρός.

Ἐξ ἑτέρων δὲ παραδειγμάτων τοιούτου εἴδους μανθάνομεν, ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Νικηφόρου (802-811 Μ. Χ.) τὸ δάσος ἐλέγετο *Λόγγος* (Κεδρ. σελ. 707), παρὰ τὸ ἀρχαῖον λόχος, λόχμη,

« Ἐν λόχμῃ πυκινῇ κατέκειτο μέγας σῦς » (400), ὁ δὲ τέττιξ ἐλέγετο Τζίτζικος (Αὐτόθι, σελ. 711), ὁ δὲ ἀλέκτωρ *Πετεινός* (Αὐτ. 633), ὁ δὲ ὀβελὸς *Σουβλίν* (Λατ. Subula), τὸ δὲ ἄλσος *Λιβάδιν*, ὅθεν ἡ ὀνομασία *Βαλτολιβάδι* (Ἰωάν· Κουροπαλ. σελ. 832), ἐκ τοῦ *βάλ-*

τος ἕλος καὶ *Λιβάδι* ἄλσος· καὶ τὸ θέρος *Καλοκαίριον* (Θεοφάνης, σελ. 326), καὶ ὁ πηρὸς *Κουτσός*, ὅθεν καὶ ὁ *Κουτσοδάκτυλος* (Θεοφάνης, 376)· καὶ τὸ ἱππεύω *Καβαλλικεύω* (Αὐτ. 325), καὶ τὸ ἐνέχυρον *Σημάδιν* καὶ ἡ δέσποινα *Κυρὰ* (Κωνστ. Πορφυρογ. § 23). Μανθάνομεν ὡσαύτως, ὅτι τὸ ὄρος ἐλέγετο *Βουνὸν* (Ζωναρᾶς 203), καὶ ὁ ἄρτος *Ψωμὶν* (Inc. Contin. Const. Porph 267), καὶ ὁ οἶκος *Ὀσπίτιν* (Αὐτόθι), καὶ ἡ τῆς κλίνης ἀποσκευὴ *Κραββατοστρῶσι* (Αὐτόθι), καὶ τὸ χρηματικὸν *Λογάριν* (Αὐτόθι, σελ. 273). *Δαρμὸς* δὲ ἡ μαστίγωσις (Αὐτόθι, 274), καὶ *Σηκώνω* τὸ ἐγείρω (Αὐτ. 292, καὶ Συμεὼν Μαγ. 408), καὶ *Ἄγουρος* ὁ ἔφηβος (Γεώργ. Μοναχ. εἰς Μιχ. καὶ Θεοδ. § 11), καὶ *Ἄδειος* ὁ κενὸς (Θεοφάν. χρον. 354), καὶ *Παπᾶς* ὁ ἱερεὺς (Γεώρ. Μοναχ. εἰς Ἀλέξανδρον, ℥ 6'.) καὶ *Βέργα* ἡ ῥάβδος (Λατ. virga Κεδρ. σελ. 702), καὶ *Μαρούλι* ἡ *Μαϊοῦλι* ὁ θρίδαξ, (Σουΐδας Λεξ.) καὶ *Ἀσήμιν* ὁ ἄργυρος, ὁ δὲ χρυσοῦς *Μαλαγματένιος*, τὸ δὲ ὕδωρ *Νερὸν* (400 δίς).

Ἐὰν ὁ ἀναγνώστης συγχωρῇ θέλομεν ἐνδιατρίψει ὀλίγον ἔτι περὶ τὴν λεξιθηρίαν. Διότι, γλωσσάριον ὁλόκληρον καὶ λίαν διδακτικὸν δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν κυρίων ὀνομάτων. Οὕτω παρὰ τὰ *Στραβοπόδης* καὶ *Πλατυπόδης* καὶ *Ποδοπάγουρος* μανθάνομεν ὅτι ἕως ἀπὸ Η'. καὶ Θ'. ἑκατονταετηρίδος ὁ ποὺς ἐλέγετο *Πόδι*, ὅθεν τὸ ὑποκοριστικώτερον *Ποδάριον*, καὶ τὸ ὑπερυποκοριστικὸν *Ποδαράκιον*· παρὰ δὲ τὸ *Στραβομύτης* τοῦ Κεδρηνοῦ, ὅτι *μύτην* ἔλεγον τὴν ῥῖνα πρὸ χιλίων ἐνιαυτῶν· παρὰ δὲ τὸ *Κοντοστέφανος*

(Κεδρ. 695, « διὰ τὸ βραχὺ τῆς ἡλικίας· καὶ Θεοφάνης, 200), ὅτι ἔως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α΄. *Κοντὸν* ἐκάλουν οἱ Γραικοὶ τὸν βραχύν. Ἡ πατρωνυμία *Μεσανύκτης* (Κεδρ. 700) μᾶς ὑποδεικνύει, ὅτι τὸ μεσονύκτιον ἐλέγετο *Μεσάνυκτα* πρὸ ἕνδεκα περίπου αἰώνων, ὅτι δὲ ὁ λεπτὸς ἐκαλεῖτο *Φτενὸς* (Πτηνὸς) καὶ ὁ ἰσχνὸς *Λιγνός*, καὶ ὁ ἐρυθρὸς τὴν τρίχα *Ῥοῦσος*, κτλ.

Ἔζησε, καθ' ἡμετέραν γνώμην, ὁ Ψευδηρωδιανὸς ἐν τῇ Ι΄. ἑκατονταετηρίδι, ὑπῆρξεν ἄρα σύγχρονος τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἐκ τοῦ πονήματός του συνάγομεν ἀξιόλογα διδόμενα περὶ τῆς καταστάσεως τῆς τότε καθομιλουμένης. Τόπος δὲν μᾶς περισσεύει, ἵνα συνάψωμεν ἐνταῦθα πάνθ' ὅσα τὸ σημειωματάριόν μας περιέχει· ἀλλ' ἐν τοσούτῳ, χάριν παραδείγματος, ἐξάγομεν τινά· Εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ συγγραφέως τούτου, ἡ αἰδὼς ἐλέγετο *ἐντροπή*, ἡ αἲξ *αἰγίδα*, ἡ αἰθάλη *στάκτη*, τὸ αἴρω *ἐπαίρω*, ὁ σάγρος *ἀγριόχοιρος*, ὁ βλεσσὸς *στραβοπόδης*, ἡ περιουσία *βίος*, τὸ βύω *ἀσφαλίζω*, ὁ βοῦς τὸ *βοΐδιον*, ἡ πηγὴ *βρύσις*, ἡ ἑστία τῆς οἰκίας *γωνία*, τὸ ἔγκυον ποιῶ *ἐγγαστρόω*, ὁ μονώτατος *ὁλομόναχος*, τὸ ἐσθίω *τρώγω*, τὸ ἔτος *χρόνος*, ὁ ἰὸς *φαρμάκιον*, ἡ ἰγνὺς *ἄντζα*, ὁ ἧλος *καρφίον*, καὶ τὸ ἡλῶ *προσκαρφῶ*, ἡ ἱμάσθλη *βίτζα*, ὁ ἰπνὸς *φοῦρνος*, ὁ διαλείπων πυρετὸς *θερμόρριγον*, καὶ *ῥιγοπύρετον*, τὸ ἱστίον *ἄρμενον*, καὶ ὁ ἱστὸς *κατάρτιον*, ὁ θῶμιγξ *σχοινίον*, τὸ κελλητίζω *καβαλλικεύω*, τὸ κιῤῥὸν *κίτρινον*, τὸ κῆδος *συμπενθερία*, ἡ κλίνη *κραβбάτιον*, ἡ κλῖμαξ *σκάλα*, ἡ κλεὶς *κλειδίον*, ἡ κνίδη *τζουκνίδα*, ἡ κριθὴ *κριθάριον*, ὁ κρείττων ἢ βελ-

τίων *καλώτερος*, ὁ κτεὶς τῆς κεφαλῆς *κτένιον*, ὁ κολοιὸς *γαγίλα*, ὁ ἱερὸς θησαυρὸς *κορβωνᾶς* (*Γοργωνᾶς* σήμερον), τὸ κορέννυμι *χορταίνω*, καὶ ὁ κόρος *χορτασία*, ἡ κορύνη *ματσοῦκα*, ὁ κώδων *κωδώνιον*, ἡ κλοπὴ *κλεψία*, ὁ κύων *σκύλλος*, ὁ κύαμος τὸ *φάβα*, ὁ λῖνος *λινάριον*, τὸ λήϊον *χωράφιον*, ἡ λήμη *τζίμβλα*, καὶ ῥῆμα *τζιμβλώττω*, ὁ μελισμὸς *τραγῳδία* (*τραγούδισμα* σήμερον), ὁ μόσχος *μοσχάριν*, ὁ μῦς *ποντικός*, ἡ ξηρότης *ξερασία*, ὁ ξυρὸς *ξουράφιν*, τὸ ὄζω βρωμῶ, τὸ ὀμόργνυμι *σπογγίζω*, ὁ ὄνος *ἀείδαρος*, ἡ ὄχνη *ἀπιδέα*, τὸ ὄψον *προσφάγιον*, ἡ περσέα *ῥοδακινέα*, τὸ πλέον *περισσότερον*, ἡ πήρα σακκούλλιον, ἡ πλειὰς τὸ *ἑξάστερον*, ἡ ῥὶν ἡ *μύτης*, ἡ ῥοὰ *ῥοϊδέα*, ἡ σελήνη *φέγγος*, ἐξ οὗ τὸ *φεγγάριον*, ἡ σελὶς *καταιβατὸν βιβλίου*, τὸ σαίρω *φιλοκαλῶ*, ὅθεν τὸ τῆς συνηθείας *φιλόκαλον* ἢ *φιλοκάλιον*, ὁ σιμὸς *πατζός*, ἡ σισύρα *γοῦνα*, ὁ σίτος *σιτάριον*, ὁ ἐμετὸς *ξέρασμα*, τὸ σήθω *κοσκινίζω*, ὁ λῶρος *σειρομάστιξ*, ὅθεν τὸ ἐφθαρμένον *σκρομπάτζι*, ὁ τέμαχος *κομμάτιον*, τὸ τρυβλίον *σκουτέλιον*, τὸ ὕω *βρέχω* καὶ ὁ ὑετὸς *βροχή*, κτλ.

Τινὲς τῶν πατρωνυμικῶν καταλήξεων, ἃς νομίζομεν ἀρτιτύπως, ἔχουσι τὴν ἑλληνικὴν πολιτογράφησιν πρὸ δεκαὲξ αἰώνων. Τοιαύτη ἡ κατάληξις εἰς ᾶς, π. χ. *Ἀμπελᾶς* (Κεδρ. 670), *Γαριδᾶς* (*Αὐτ.* 612), *Τοξαρᾶς*, *Ἀροτρᾶς*, *Χειλᾶς*, *Κουφαρᾶς*, *Κεφαλᾶς*, *Βελωνᾶς*. Κοινὸν δὲ καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν σχῆμα εἰς *ίτζης*, ἢ *ούτζης*, παραγόμενον ἴσως ἐκ τῶν *ίδης* καὶ *ύδης*, εἰμὴ ἐκ τοῦ Σλαβονικοῦ πατρωνυμικοῦ *ίτζ* καὶ *βίτζ*, καὶ προσαρμοζόμενον εἰς ὀνόματα ἀνθρώπων βραχέος ἀναστήματος·

τοιαῦτα τὰ *Διακονίτζης*, *Πετρίτζης*, *Βασιλίτζης*, *Νεστορίτζης*, *Νικολιτζᾶς* («ὑποκοριζόμενος διὰ τὸ βραχὺ τῆς ἡλικίας», Κεδρ. (704), *Χαλκούτζης* (Κεδρ. 688), *Ἡλίτζης* (Αὐτ. 709), *Βαβούτζικος*. Ἡ κατάληξις εἰς *τζης* ἀναλογεῖ πρὸς τὴν ἑλληνικωτέραν εἰς *πῶλος* ἢ *'πουλος*, ἤγουν υἱὸς νέος, ἔφηβος, τῆς ὁποίας πολλὰ παραδείγματα εὑρίσκομεν εἰς χρόνους ἀρχαιοτάτους· *Γαβριηλόπωλος* (Κεδρ. 608), *Λογγιβαρδόπουλος*, *Φραγγόπωλος*, καὶ *Κομητόπωλος* (« Κόμητος ὢν παῖς », Κεδρ. 694). Ἑτέραν δὲ ὑποκοριστικὴν κατάληξιν σημειοῦμεν τὴν νῦν κοινοτάτην εἰς *άκης*, ἣν ἐνίοτε οἱ χρονογράφοι μεταβάλλουσιν ἐπὶ τὸ ἀρχαϊκώτερον εἰς *άκιος*, οἷον *Βασιλάκης*, *Σταυράκης*, *Μαρτινάκης*, *Μουσιλάκης* (Κεδρ. 476), ἢ *Μαρτινάκιος* (Γεώργ. Μοναχ. εἰς Λέοντα Σοφ. μβ΄.), καὶ *Γογγύλιος* ἀντὶ Γογγύλης (Κεδρ. 641 — 642), καὶ *Μαχμούτιος* (Τουρκικὸν) ἀντὶ Μαχμούτης (Ἰωάν. Κουροπαλ. 826).... Ἀλλ' ἀρκοῦσι τὰ ὀλίγα ταῦτα. Ἐντεῦθεν ὁ νουνεχὴς ἀναγνώστης θέλει οἴκοθεν ὑπονοήσει τὰ περὶ τῆς καθομιλουμένης καθ' ὃν διεξερχόμεθα χρόνον, ἐὰν μάλιστα παραβάλῃ τὰ πατρωνυμικὰ τεκμήρια πρὸς τὰ δείγματα τῆς γλώσσης τῶν προηγουμένων αἰώνων, ὅπως ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ λεκτικοῦ συμπεράνῃ ποῦ καὶ ποῦ τὰς ἀλλοιώσεις τῆς γραμματικῆς, τῆς τεχνολογίας, καὶ τῆς προφορᾶς.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἀσυναρτήτων τούτων, καὶ ἕτερά τινα πειστικώτερα, κατ' ἀγαθὴν τύχην διασωθέντα, μαρτυροῦσι τὴν εἴσοδον τῆς ζώσης διαλέκτου εἰς τὸ στάδιον τῆς νεωτέρας ἀποσυνθέσεως. Ἀναφέρομεν δὲ δύο ἢ τρία.

Δεῖγμα τῆς Η΄. ἑκατονταετηρίδος. Πρὶν ἢ συναθροισθῇ

ἡ Ζ'. Σύνοδος, ὁ ἀσκητὴς Ἰωαννίκιος, καὶ ὁ ἅγιος Ἀρσάκιος ἀπῆλθον εἰς τὸν πύργον τῆς Νικομηδείας, καὶ εὗρον τὸν ἀσκητὴν Ἡσαΐαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· « *Ὁρίζει ὁ Θεὸς νὰ πορευθῶμεν καὶ εὕρωμεν τὴν βασίλισσαν καὶ τὸν Πατριάρχην Μεθόδιον, καὶ στήσωμεν τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, ὅτι ἔπαυσαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, ἔπαυσεν ἡ Εἰκονομαχία, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται εἰρήνη καὶ εὐσέβεια* ».

Χωρικός τις, ἐπίτηδες ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ ἐπιφορτισθεὶς (820—829 Μ. Χ.) νὰ διαφθείρῃ τὸν Οἰκονόμον τῆς πολιορκουμένης Σανιάνας, ἔψαλεν ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως τὸ ἑξῆς δημῶδες ἀσμάτιον (401)·

Ἄκουσον κὺρ Οἰκονόμε
Τὸν Γυβέριν τί σοῦ λέγει.
Ἂν μοῦ δώσῃς τὴν Σαντάναν
Μητροπολίτην σὲ ποίσω,
Νεοκαισάρειαν σοῦ δώσω. »

Ἐνταῦθα καὶ ἡ τεχνολογία τῆς Ἀττικῆς ἀνατρέπεται καὶ προφορὰ τροποποιεῖται χάριν εὐφωνίας, καὶ μέτρον καινὸν παρουσιάζεται. Ναὶ μὲν σώζεται εἰσέτι ὁ ἁπλοῦς μέλλων, ἀλλ' εἰς ὁποίαν συνοδίαν !

Ἕτερον δεῖγμα τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος ἐψυχοῤῥάγει. Φοβούμενος δὲ μήπως αὐτοῦ τελευτήσαντος, καταστήσωσιν οἱ Γραικοὶ βασιλέα Θεόφοβόν τινα Πέρσην, ἀποστείλας ἤγαγεν αὐτὸν, καὶ ἀπεκεφάλισεν. Ἰδὼν δὲ τὴν ἀποτετμημένην κεφαλὴν, ἀνέκραξεν· « *Ἄρτι Θεόφοβε καὶ σὺ ἀνεπάηκες κ' ἐγὼ ἀπεφρόντισα !* » (402). Τὸ *ἀνεπάηκες*, ἀντὶ τοῦ ἀνε-

παύθης, ἢ ἀνεπκύσω, τάχα δὲν εἶναι νεοελληνικὸν καθόλου;

Ὁ *δόλιος Σανταβαρηνὸς* διέβαλε τὸν βασιλόπαιδα Λέοντα, τὸν εἶτα σοφὸν ἐπικληθέντα, πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Βασίλειον (885 Μ. Χ.), εἰπών· «*Εὐσεβέστατε, ὁ Λέων ὁ υἱός σου βαστάζει παραμήριον* (μάχαιραν μεγάλην), *καὶ ὅταν μοναξευθῇ μετὰ σοῦ ἔχει ὁρμὴν τοῦ σφάξαι σε.*» (Συμ. Μάγ. εἰς Βασίλ. § 21).

Τεκμήριον τῆς ΙΑ'. ἑκατονταετηρίδος. Ἀναγορευθέντος βασιλέως τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, ὁ Πατριάρχης Κηρουλάριος ἐμήνυσε Μιχαὴλ τῷ Στρατιωτικῷ ἀναχωρῆσαι τῶν ἀνακτόρων. Οὗτος δὲ ἠρώτησε· «*Καὶ ποίαν ἀμοιβὴν μοῦ πιοῦσιν;* Ὁ δὲ Πατριάρχης ἀποκριθείς, εἶπε· «*Τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*» (403).

Συνάπτομεν, ἐπὶ τέλους, τὸ πολύτιμον ἐκεῖνο ῥητὸν τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου Κηρουλαρίου, παρ' οὗ ἀναμφιλέκτως ἐξάγεται, ὅτι κατὰ τὴν ἑνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἡ νεοελληνικὴ διάλεκτος ἔφθασεν ἤδη κατὰ λόγον λεκτικόν τε καὶ γραμματικὸν εἰς ἣν σχεδὸν κατάστασιν καὶ σήμερον εὑρίσκεται. Τὸ ῥητὸν αὐτὸ χρησιμεύει περὶ τὴν βαθμολογίαν τῆς γλωττικῆς ἁπλοποιήσεως ὡς γνώμων ἐπιστημονικός, διὸ καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἓν τῶν τιμαλφεστέρων λειψάνων τῆς μεσαιωνικῆς φιλολογίας μας.—Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς (1059 Μ. Χ.) περιεβλήθη, ὡς γνωστόν, τὴν πορφύραν τῇ συστάσει καὶ ῥοπῇ τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου Πατριάρχου. Ἀλλὰ διχονοίας τινὸς μετ' ὀλίγον ἐκραγείσης μεταξὺ τῶν δύο φίλων, ὁ Πατριάρχης δυσχεραίνων, ἐξεφώνησε κατὰ τοῦ ἀπόντος βασιλέως τὴν ἑξῆς ἰδιωτικὴν παροιμίαν (404)·

«*Ἐγὼ σ' ἔκτισα φοῦρνέ μου κ' ἐγὼ νὰ σὲ χαλάσω.*»
Ὁ Ἀττικιστὴς βυζαντινὸς ἤθελεν εἰπεῖ ὡς ἔγγιστα·

« Ἐγὼ ἔκτισά σε, κλίβανέ μου, ἐμοὶ δὲ πρέπει καταλῦσαι σε! » Οἷα ἀπόστασις! —Ἑτέρων δειγμάτων βαθμολογικῶν δὲν χρήζομεν. Βλέπει πᾶς ἕκαστος, ὅτι κατέβημεν ἤδη εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος μας. Διότι, εἰς τὸ διάστημα χιλίων περίπου ἐνιαυτῶν ἡ καθομιλουμένη δὲν ὑφίσταται, εἰμὴ τινας ἀσημάντους, ἐπιπολαίους μεταβολάς. Ἀπὸ τῆς περιωπῆς τοῦ θρόνου τῶν Κομνηνῶν ὁ μεσαιών, ἀκροποδητὶ ὀρθούμενος, ἐξανοίγει τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα τῶν ἡμερῶν μας.

Ἐν τούτοις, πλὴν τοῦ ὕφους, παρατηροῦμεν εἰς τὴν δημώδη παροιμίαν τοῦ Κηρουλαρίου καὶ χρῆσιν πρωτοφανοῦς τινος μέτρου ποιητικοῦ. Εἶναι ὁ *πολιτικὸς* λεγόμενος στίχος τῆς δημοτικῆς μούσης. Τίς ὁ στίχος οὗτος καὶ διατί ὠνομάσθη πολιτικός;

Εἶπον τινὲς, καὶ μετ' αὐτῶν συμφωνεῖ ὁ ἡμέτερος Ἀλάτιος, (405) ὅτι ὠνομάσθη ὁ στίχος οὗτος *πολιτικὸς* πρὸς διάκρισιν τοῦ τραγικοῦ ἰαμβικοῦ, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀποβῆ *ἱερὸς*, διὰ τὴν χρῆσιν τῆς ἐκκλησίας· γνωστὸν γὰρ ὅτι ἐν ἰάμβοις συνήθως ἐγράφοντο τῶν ἁγίων τὰ ἐγκώμια, καθὰ βλέπομεν ἐν τοῖς Μηναίοις, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἑκάστης βιογραφίας. Ἀλλὰ ὁ Λάγγιος νομίζει, ὅτι ἐκλήθη πολιτικὸς ὁ στίχος αὐτὸς, ὡς λαϊκὸς καὶ τοῖς πᾶσι κοινὸς, καὶ ὡς ἂν τις εἴποι ἐκπεπορνευμένος (406), ἐπειδὴ, *πολιτικὴν* ἐκάλουν τὴν πόρνην οἱ Βυζαντινοὶ (407) καὶ *πολιτικὸν* ὕφος τὸ χυδαῖον· ὅθεν καὶ ὁ Φώτιος, ἐπικρίνων σύγγραμμά τι τοῦ Κυρήνης Συνεσίου, λέγει, « τὴν μὲν φράσιν ὑψηλὸς καὶ ὄγκον ἔχων, ἀποκλίνων

δὲ καὶ πρὸς τὸ *πολιτικώτερον.* » Ἡ γνώμη τοῦ Λαγγίου φαίνεται πιθανωτέρα, ὅταν μάλιστα προσέξωμεν εἰς τὴν ἄκραν περιφρόνησιν, ἐν ᾗ περιτετραμμένα παρὰ τῶν τότε διδασκάλων ἦσαν πάντα ἀδιακρίτως τὰ γεννήματα τῆς δημώδους εὐφυΐας, ὥστε καὶ ἀποφεύγειν τοῦ ὀνομάσαι αὐτά. Τοῦτο δὲ μόνον ἡμεῖς προσθέτομεν εἰς ἐξακρίβωσιν τῆς γνώμης του. Ἐξεφέρομεν ἀνωτέρω τὴν ὑποψίαν, μήπως ὁ ῥυθμός, εἰς ὃν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐμελίσθησαν τὰ κοντάκια καὶ τροπάρια καὶ ἄλλα τοιαῦτα ᾄσματα τῆς ἐκκλησίας, ῥυθμὸς οὗτος κατὰ πάντα λόγον ἀρχαιότυπος, καὶ ἀποῤῥέων εὐλογοφανῶς ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μελοποιΐας, ὡς γνωματεύουσιν, ἄλλως τε, μετὰ κρείττονος ἐμβριθείας οἱ ἐσχάτως περὶ τὰ τοιαῦτα καταγενόμενοι (408), μήπως λέγομεν, ὁ ῥυθμὸς αὐτὸς δὲν ἦτον ἀνέκαθεν εἰς μόνην τὴν ἐκκλησιαστικὴν ψαλμῳδίαν διωρισμένος, ἀλλ' ὑπῆρχεν ὡσαύτως ἐν χρήσει παρὰ τῷ λαῷ, τῷ νομίμῳ τούτῳ συγκληρονόμῳ καὶ συγκατόχῳ παντὸς λειψάνου τῆς προγονικῆς μουσικῆς. Ἐκτὸς ὅτι ἀνυπόστατον αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν δὲν νομίζομεν τὴν τοιαύτην εἰκασίαν, ὅταν οὐχ ἥκιστα συλλογισθῶμεν τὸ πλῆθος τῶν σεπτῶν συντριμμάτων, ὅσα ἐκ τῆς ἀνατροπῆς περιέσωσαν ἡ γλῶσσα, καὶ ἡ προφορά, καὶ ἡ μετρικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τὴν εἰκασίαν προσεπισχυρίζουσιν ἔτι τὰ παραδείγματα ἅπερ ἐδώκαμεν ἀνωτέρω, μάλιστα ἡ κατὰ Μαυρικίου σάτυρα τῶν Πρασίνων, καὶ ἡ μονῳδία τοῦ Σιμοκάττα ἐξ ὧν καὶ ἐπήγασεν ἡ ὑποψία μας. Ἐὰν δέ ποτε ἡ φιλέρευνος κριτικὴ ἐπαληθεύσῃ τὴν τοιαύτην μας εἰκασίαν, τί τὸ πόρισμα; Βέβαια θέλομεν, τότε συμπεράνει, καθὰ μέχρι

τοῦ νῦν ἐξέθημεν, ὅτι, ἀλλοιωθείσης βαθμηδὸν τῆς καθομιλουμένης, ὅ ἐστι μεταποιηθείσης ἐπαισθητῶς τῆς ζώσης οἰκονομίας της, ὁ ἀρχαιότυπος ῥυθμὸς τῆς ἱερᾶς καὶ δημώδους μουσουργίας, οἱ κανόνες ἐκεῖνοι τῆς μελοποιΐας, καθ' οὓς ἡ Ἐκκλησία παραδοσίμως ἐξηκολούθει ῥυθμίζουσα τοὺς οἴκους καὶ τὰ τροπάριά της, ἔπαυσαν ἤδη ἁρμόζοντα πρὸς τὴν παντοδαπῶς νεωτερίσασαν γλῶσσαν τῆς κοινῆς συνηθείας, ὥστε ἡμέραν παρ' ἡμέραν περιέπεσαν ἐν ἀχρηστίᾳ, μεχρισοῦ καὶ παντελῶς ἐκ τῆς δημοτικῆς μελογραφίας ἀπεβλήθησαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ χωρίς τινος μέτρου ποιητικοῦ ἡ καθομιλουμένη δὲν ἠδύνατο νὰ διαιτηθῇ, στίχος δὲ πρὸς τὴν νεοελληνικὴν ἐκείνην πρόσφορος, οἰκεῖος, ἁρμοδιώτατος, καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον εὐάρμοστος εἰς λόγον ἁπλοϊκὸν, αὐτόματος παρουσιάζετο ὁ κατὰ τόνον τροχαϊκὸς, διὰ τοῦτο ἡ δημώδης Πολύμνια παρέλαβε τὴν δεκαπεντασύλλαβον, καὶ ἡγεμόνα κατέστησεν αὐτὸν τῆς χυδαίας μετρικῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μελοποιΐα καὶ ἡ ἀγοραία ἀπεχωρίσθησαν ἔκτοτε. Πρὸς διάκρισιν δὲ τῶν δύο διαφόρων εἰδῶν, ἡ μὲν πρώτη διετήρησε τὴν *ἱερὰν* ὀνομασίαν, ἡ δὲ δευτέρα ὠνομάσθη *πολιτικὴ*, τουτέστι λαϊκὴ, ὡς ἔφημεν, κοσμικὴ, μὴ ἐκκλησιαστικὴ, ἀνίερος.

Ὅτι δὲ ἡ καθ' ἁπλοῦν τόνον στιχουργία ἦν ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, τοῦτο ἤδη παρὰ τῶν φιλολόγων διετρανώθη. Οἱ Γερμανοὶ Reisich καὶ Ritscb παρετήρησαν σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι τὸ δημῶδες ᾀσμάτιον τῶν γυναικῶν τῆς Λέσβου, παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῷ Συμποσίῳ τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἀναφερόμενον, ἄλλον κανόνα μετρικὸν δὲν ἔχει, παρὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ποδῶν·

Ἄλει, μύλα, ἄλει,
Καὶ γὰρ Πιττακὸς ἀλεῖ,
Μεγάλας Μυτιλάνας βασιλεύων.
—′υ —′υ —′υ
—′υ —′υ —′υ —′υ
υ —′υ — υ —′υ — υ —′υ

Ἂν ὅμως πεποίθαμεν ὅτι ἡ κατὰ τόνον στιχουργία ἀνέκαθεν καὶ ἀδιαλείπτως συνεπολιτεύθη τῇ δημώδει γλώσσῃ, ἀγνοοῦμεν, ἄλλως τε, πότε ἀκριβῶς καὶ ποῦ ἡ κατὰ χρόνον μετρικὴ ἐξέλιπε τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας. Καθὼς ἔτι ἀγνοοῦμεν, ἂν ὁ ἐξ ἑπτὰ διποδιῶν καὶ μιᾶς πλεοναζούσης συλλαβῆς συγκείμενος τροχαϊκὸς αὐτὸς τῆς ἰδιώτιδος μετεδόθη παρὰ τῶν χυδαίων τοῖς λογίοις, ἢ ἂν παρὰ τῶν δευτέρων διασωθεὶς μετεδόθη τῷ λαῷ. Προσφυῆ τὸν στίχον αὐτὸν εὑρόντες εἰς τὸ ἀναλυτικὸν τοῦ ὕφους οἱ πρὸς τὸν χυδαϊσμὸν ἀποκλίνοντες λόγιοι, συνέγραψαν κατ᾽ ἀρχὰς ὕμνους θρησκευτικούς, ψαλμούς, ᾄσματα ἱερογραφικά, τὰ ὁποῖα ταχέως διὰ τὸ εὐκατάληπτον διαδοθέντα, καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀναγνωσθέντα, ἐνετύπωσαν εἰς τὴν ἀκοὴν τῶν τε δημοτικῶν στιχουργῶν καὶ τῶν ἀκροατῶν τὴν μετρικὴν ἁρμονίαν των, καὶ τέλος καθιέρωσαν ἐν τῇ κοινῇ συνηθείᾳ τὸ μέτρον εἰς ὃ συνετάχθησαν. Εἷς τῶν πρώτων μελογράφων τοιούτου εἴδους, εἰμὴ καὶ ὁ πρώτιστος πάντων, (διότι ἀμφιβάλλομεν ἐὰν οἱ εἰς πολιτικοὺς στίχους συντεταγμένοι Χρησμοὶ περὶ Τυχῶν βυζαντινῆς πολιτείας ἦναι ἀληθῶς ἔργον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αὐτοκράτορος), εἷς, λέγομεν, τῶν πρώτων δημωδῶν στιχουργῶν εἶναι Συμεὼν ὁ Μεταφραστής, ὁ σύγχρονος οὗτος καὶ διάβολεὺς τοῦ Φωτίου, ποιητὴς ἅμα καὶ λογο-

γράφος, καὶ ἱστορικὸς, καὶ θεολόγος τῆς Θ'. ἑκατονταετηρίδος, ἀνὴρ ἐπέχων χώραν ἔξοχον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας διὰ τὴν πρὸς τὸ δημῶδες ὕφος κλίσιν του, διὰ τὴν προθυμίαν τοῦ διαδοῦναι τὸν ἔρωτα τῆς ἀναγνώσεως χάριν μεταφράσεων δημωφελῶν, καὶ ἐξεγεῖραι τὴν ἀπαίδευτον τοῦ γένους μερίδα ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς διανοητικῆς ἀπαθείας. Ὁμοιόμορφος βέβαια ἡ γλῶσσά του δὲν εἶναι καθ' ὅλα τὰ συγγράμματα, διότι ποῦ μὲν χυδαΐζει, ποῦ δὲ καθαρολογεῖ· πάντοτε, ὅμως, ὁ λόγος του ἐξέρχεται ἁπλοῦς, ἀναλυτικὸς, καὶ ἀπερίστρεπτος, ὥστε, πλὴν τινων λέξεων ἀπηρχαιωμένων ἐν τῇ συνηθείᾳ, πᾶς ἕκαστος τοῦ χύδην ὄχλου ἠδύνατο καὶ ἴσως ἔτι σήμερον δύναται νὰ καταλάβῃ τὸ νόημα. Ἰδοὺ δεῖγμά τι τοῦ πολιτικοῦ του στίχου·

« Ἀναλογίζου, ταπεινὴ ψυχή μου παναθλία,
Βῆμα τὸ φρικωδέστατον κρίσεως τῆς μεγάλης·
Γυμνὴ γὰρ μέλλεις ἵστασθαι καὶ τετραχηλισμένη
Διδόναι λόγον ὑπὲρ ὧν ἐπράξαμεν ἐν βίῳ,
Εἴτ' ἀγαθῶν, εἴτε κακῶν, ἀδίκων, ἢ δικαίων....»

Ἐν τούτοις, ὁ τραγίαμβος, καὶ ἐκ διαλειμμάτων ὁ ἑξάμετρος, δὲν ἔπαυσαν συνεπικρατοῦντες ἅμα τῷ τροχαϊκῷ μέχρι τῆς ΙΑ'. ἑνατονταετηρίδος, ὡς βεβαιούμεθα ἐκ τῶν ἐπιγραμμάτων τῆς Ἀνθολογίας, καὶ ἔκ τινων δημωδῶν χρησμῶν, ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφερομένων, καὶ προφανῶς ὑπὸ λογίων ἀνδρῶν συντεθειμένων εἰς ὕφος εὖ τε καὶ χεῖρον τῷ πλήθει καταληπτόν. Ἀλλὰ συνήργησε μεγάλως εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ πολιτικοῦ στίχου ὁ κορυφαῖος τῆς ΙΑ'. ἑκατονταετηρί-

δος ὁ πολὺς ἐκεῖνος τὴν ἱερὰν καὶ ἐγκύκλιον παιδείαν Μιχαὴλ Ψελλός, ὅστις ἐξέδωκεν εἰς τροχαϊκοὺς δημώδεις οὐ μόνον πονήματα ἱερογραφικά, ἰατρικά, γραμματικά, ἠθικά, ἀλλά, τὸ παράξενον, καὶ νομικά. Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον, πολλὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς γλῶσσαν ἁπλουστέραν, καὶ εἰς στίχον κατάλληλον μεταγλωττίζονται, ὡς τὸ Ψαλτήριον, τὸ Ἆσμα ᾀσμάτων, καὶ ἄλλα ἄττα, ἐξ ὧν τινὰ μὲν εἶδον ἤδη τὸ φῶς, τὰ δὲ ἀνέκδοτα τηροῦνται ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Εὐρώπης· καὶ *τραγούδια* δημοτικὰ συντάσσονται κατὰ τὸν καινὸν ῥυθμόν· καὶ ἡ ἔμφυτος τοῦ λαοῦ γνωμολογία διατυποῦται εἰς ῥητά, καὶ παροιμίας, καὶ γνωμικὰ πνευματωδέστατα, καθόλου νέας ἔχοντα καὶ τὴν φράσιν καὶ τὴν τεχνολογίαν, καὶ τὴν μετρικὴν κατασκευήν. Τὸ δὲ εὐμετάδοτον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ εὐκνάμνηστον καὶ διδακτικὸν τοιαύτης στιχουργίας, συμβάλλουσιν ἐντοσούτῳ εἰς τὸ καταστῆσαι τοῖς πᾶσιν ἐφικτάς, καὶ ἀρεστὰς πλείστας ὅσας τῶν ἰδεῶν ἐκείνων, αἵτινες τὸ πρίν, εἰς ὕφος καὶ μέτρον ἀρχαϊκὸν παραδεδομέναι, διέμενον ἄγνωστοι πρὸς τὸ κοινόν. Διό, καὶ γνώσεις ποικίλαι διαδίδονται, καί τις φιλοκαλία ἀναφύεται, καὶ ἡ γλῶσσα, εἰς εὔρυθμον τύπον προσαρμοζομένη, τὰς τραχύτητας ἐξομαλύνει, καί τινες τῶν προπατορικῶν προλήψεων ἐξαλείφονται διὰ τῆς ἐμμέτρου διαδοχῆς. Ἀφελὴς ὁ τρόπος, δι' οὗ ὁ Ψελλός, ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς τοῦ ψαλτηρίου μεταφράσεώς του, διασαφίζει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μονομάχον τὴν ἱστορίαν τῆς μελογραφίας τοῦ Προφητάνακτος.

« Οὐκ ἔστι τὸ Ψαλτήριον, Δέσποτά μου, βιβλίον,

ἧς οἱ πολλοὶ νομίζουσι πάντως ἐξ ἀγνωσίας,
'Αλλ' ἦν τὸ πρὶν δεκάχορδον ὄργανον, ὡς κιθάρα...»

Προέκυψε τοιαύτη μέτρων σύγχυσις, ὥστε ἐνίοτε ὁ κατὰ χρόνον στίχος συνεδυάσθη τῷ στίχῳ κατὰ τόνον, οἱ δὲ τραγίαμβοι τοῖς δεκαπεντασυλλάβοις ἀνεμίχθησαν. Τοῦτο δὲ χρησιμεύει εἰς τὰς χρονολογικὰς διαγνωρίσεις. Δίδομεν παράδειγμα. Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς συνέταξε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αἰνίγματα εἰς λέξιν καθαρεύουσαν, ἐξ ὧν τὸ ἑπόμενον αἰνίττεται οὐ πάνυ εὐφυῶς τὸ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ θαῦμα τοῦ Μωϋσέως·

Ξύλου μὲν ἡ κλεὶς, ἡ δὲ κιγκλὶς ὑδάτων.
Διέδρα λαγὼς, καὶ κύων συνεσχέθη.

Βασίλειος ὁ Μεγαλομύτης, ἕτερος τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος συγγραφεὺς αἰνιγμάτων εἰς ἑλληνικὴν ἀρχαίαν, τὸ δίστιχον τοῦ Ψελλοῦ μετεγλώττισεν εἰς δύο στίχους χυδαίους, ὧν ὁ μὲν πρῶτος τραγίαμβος, ὁ δὲ πολιτικὸς (Boissonade, Anecd. Gr. T. 3).

Ξύλον τὸ κλειδὶν, ὕδωρ τὸ κατηνάριν·
Ὁ μὲν λαγὼς ἐκλύτωσεν, ὁ κυνηγὸς δ' ἐσχέθη.

Ἰδοὺ ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, πλὴν τοῦ ὕδατος ὅμως, ὅπερ ἐλέγετο καὶ τότε, καθὼς τανῦν, νερόν! Τί οὖν; Εὐγενεῖς, Συγκλητικοί, λόγιοι ἀττικισταὶ καταδέχονται ἤδη νὰ στιχουργῶσιν εἰς τὴν ἀγενῆ τοῦ συρφετώδους ὄχλου διάλεκτον! Οἵα παράδοξος ἠθῶν μεταβολή! Οἵα δυσεξήγητος δημοκοπία! Οἵα ἀσέβεια καὶ ἀθεΐα! Καὶ σημειωτέον· οὐδέπω ἦλθεν ὁ αἰὼν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, καὶ τῶν Σταυροφόρων. Ἀπέχει ἐντεῦθεν ὁ Πτωχοπρόδρομος ὅλης μιᾶς ἑκατονταετηρίδος ὁδόν

Εἰς τὴν ΙΑ'. ὡσαύτως ἑκατονταετηρίδα, φρονοῦμεν

ἡμεῖς, ἀνάγεται ὁ καὶ σήμερον δημοτικὸς ἐκεῖνος ἀλλ' ἀνέκδοτος ἔτι διάλογος μεταξὺ Σώματος καὶ Ψυχῆς, ὃν εἰς στίχον πολιτικὸν συνέταξε Φίλιππος ὁ Ἐρημίτης· Ὁ χυδαϊσμὸς σημαντικῶς ἤδη προώδευσεν. Οἱ λόγιοι μεμψιμοιροῦσι πικρῶς.

Διὸ, Λέων ὁ Φιλόσοφος ἕως ἀπὸ τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος θρηνεῖ τὴν *σβέσιν τοῦ Λόγου*, καὶ ὡς ἀρχαιολάτρης διάσημος, ὡς Ἀττικιστὴς, ὡς ποιητὴς, εἰς ἰαμβικὸν μέτρον ἐλεεινολογεῖ τὴν ἔκπτωσιν τῆς παιδείας, καὶ ἐν γένει τὴν ἀξιοδάκρυτον κατάστασιν τοῦ αἰῶνός του. Ὀπαδός τις τῆς βασιλικῆς φατρίας, καὶ φυγὰς εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν δὲν ἤθελεν ἄλλως θρηνήσει πρό τινων ἐτῶν τὴν παράλυσιν πάσης ἀρετῆς καὶ παιδείας εἰς τὰς ἡμέρας τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως (408 δίς)·

Ἔρρει τὰ σεμνὰ τῷ χρόνῳ τῷ παμφάγῳ.
Διέφθορε τὰ χρηστὰ, καὶ τὰ τίμια.
Ὄλωλεν ἡ παίδευσις· ἔσβη καὶ λόγος,
Φροῦδος δὲ καὶ νοῦς. Οἴχεται θεωρία,
Λέλοιπεν εὐσέβεια, καὶ τελεστικὴ
Θέμις δ' ἀπέστη, καὶ δίκη, καὶ πᾶν καλόν!
Παῤῥησιάζεται δὲ νῦν πανουργία,
Καὶ ψεῦδος ἄρχει, καὶ τυραννὶς καὶ βία.
Ἕρπει δὲ πρὸς πᾶν θεῖον ἔργον ὁ φθόνος.
Τῆς δυσσεβείας ἠνέῳκται τὸ στόμα.
Ῥοιβδεῖ δὲ χανδὸν ἡ Χάρυβδις τῆς πλάνης,
Ἐμεῖ δὲ πᾶς τις δόγματα βλασφημίας.

Ὁ δὲ Μανασσῆς μέμφεται τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου (1078—1081 Μ. Χ.),

Ὅτι τὰ πράγματα χερσὶν ἐπίστευεν ἀνθρώπων

Βαρβαριζόντων τὴν φωνὴν μηδ' ὀρθορρημονούντων,
Καὶ σκυθογλώσσους λαλιὰς δυσφράστως λαλαγούντων (409).

Ἐν τοσούτῳ καὶ ὁ Μανασσῆς αὐτὸς καὶ ὁ Τζέτζης, ἀμφότεροι τρόφιμοι τῆς ΙΒ'. ἑκατονταετηρίδος ἐμμέτρως ἱστοριογραφοῦντες παραδέχονται τὸν στίχον τὸν πολιτικόν. Καί περ ὅμως ὑπακούοντες εἰς τὴν ὑπερκρατήσασαν ἀνάγκην τῆς χυδαιότητος, δὲν παύουσι μεμψιμοιροῦντες διὰ τὴν ἔκπτωσιν τῆς ἀρχαίας προσῳδίας, καὶ τὴν ἐκβαρβάρωσιν τῆς μετρικῆς. Ὁ Τζέτζης μάλιστα, ὅστις καὶ πόνημα συνέγραψε περὶ ποδῶν καὶ μέτρων ποιητικῶν, εἰς τὸ προοίμιον τῶν *Χιλιάδων* προσπαθεῖ παντοίαις δυνάμεσι νὰ δικαιολογήσῃ πρὸς τοὺς συναδέλφους του λογιωτάτους τὸ θανάσιμον ἁμάρτημα τῆς παραδοχῆς μέτρου χυδαίου· θέλων δὲ νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν πᾶσαν ὑποψίαν τῆς περὶ τὰ μέτρα ἀνικανότητός του, προτάσσει τὴν ἀπολογίαν τῆς ἀτέχνου μετρικῆς του εἰς στίχους ἰαμβικοὺς ἀθλιωτάτους, καὶ καθ' ἡμᾶς πολλῷ κατωτέρους τῶν χυδαίων του. Ἰδοὺ τὸ προοίμιον· ἀξιόλογον ἐνταυτῷ μνημεῖον τῆς ὁσημέραι προαγομένης Ἀγυρτίδος Νεοελληνικῆς, καὶ μυρολόγιον ἅμα παρατράγῳδον ἀρχαιολατρικῆς μανίας.

« Ἡ Βίβλος Ἄλφα Τζέτζεων πονημάτων
Μούσοις φέρουσα μέτρα τῆς Ἀγυρτίδος,
Ἡ τῶν ποδῶν εὔρυθμον οὐ τηρεῖ βάσιν,
Πάσας δὲ μίσει διχρόνους καὶ τριχρόνους,
Κανὼν δὲ τέχνης οὐδαμῶς αὕτη φίλος.
Καί τοι γάρ ἄν τις τεχνικῷ γράφῃ μέτρῳ

Πόδας τε τηροῖ πανταχοῦ καὶ διχρόνους,
Καὶ πάντα λεπτῶς ὡς χρεὼν ἀποξέοι;
Ἴσως δοκούντων τεχνικῶν καὶ βαρβάρων
Μᾶλλον δὲ πολλοῦ βαρβάρων τιμωμένων,
Καὶ τῶν ἀτέχνων, ὡς σοφῶν, κροτουμένων.
Καὶ ταῦτα ποίοις; τοῖς δοκοῦσι πανσόφοις.
Οὕτω τὸ καλὸν ἐξαπέστη τοῦ βίου.
Οὕτω κατεκράτησεν ἡ χυδαιότης!

Δὲν μακρύνομεν τὴν ἔρευναν ἐπιπλέον. Μᾶλλον γὰρ ἢ ἱστορίαν γλώσσης, ἁπλῆν σκιαγραφίαν ἱστορικὴν ἐπεχειρήσαμεν. Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐκθέσεως, ἐν τοσούτῳ, ἐξαναφύεται ζήτημά τι ἀξιομελέτητον. ¿Δυνάμεθα ἐλλόγως μεταξὺ τῶν νεωτέρων τῆς Εὐρώπης γλωσσῶν νὰ κατατάξωμεν διάλεκτόν τινα, ἥτις κατὰ μὲν τὴν ἰδιοσυγκρασίαν διαφέρει πάσης ἄλλης τῶν λαλουμένων, μηδὲν ἢ μόνον μερίδα τινὰ πάντως ἀσήμαντον χρεωστοῦσα πρὸς γλώσσας ἑτερογενεῖς, κατ' ἀρχαιότητα δὲ ἀναγράφει τὰ γενέθλιά της, (ἐὰν ὄντως ἀναγεννᾶται, καὶ δὲν προβαίνῃ εἰς ἄλλην ἡλικίαν) εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῶν κοινῶς λεγομένων νεωτέρων, τέσσαρας, ἢ τρεῖς αἰῶνας τοὐλάχιστον πρὶν ἢ ψελλίσῃ τὰς πρώτας λέξεις ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν τοῦ δυτικοῦ μεσαιῶνος διαλέκτων, ἡ πρόγονος ἐκείνη τῆς Γαλλίδος, τῆς Ἱσπανίδος καὶ τῆς Ἰταλίδος, ἡ φιλόμολπος Προβεντσαλική; Καὶ τοὐλάχιστον, ἐὰν πρέπῃ γλῶσσαν νεωτέραν νὰ καλέσωμεν τὴν παρὰ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σήμερον ὁμιλουμένην, ἀλλ' ἀποβλέποντες, ἄλλως τε, εἰς τὴν βαθμιαίαν καὶ ἀνεπαίσθητον μεταστοιχείωσιν αὐτήν, ἆρα πρέπει συγχρόνως νὰ ὁμολογήσωμεν διὰ τὸ αὐτο-

ματον καὶ διόλου αὐτότυπον τῆς ἀναπλάσεώς της, ὅτι διὰ τὸ εὔτακτον τῆς πορείας της περὶ τὴν ὀργανικὴν ἀλλοίωσιν, πρὸ πάντων δὲ, διότι ἐφ' ἕκαστον μέλος αὐτῆς προφανῆ φέρει τὸν τύπον τῆς ἀπροσμίκτου ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτεύσεως, ὅτι μόνη λέγομεν αὕτη τῶν καθομιλουμένων διέτρεξεν ἀφ' Ὁμήρου μέχρι τοῦ νῦν ἅπαντα τὰ στάδια τῆς ἀνθρωπίνης ἐξευγενίσεως, διὸ καὶ μόνη δύναταί ποτε νὰ ἑρμηνεύσῃ μετ' ἐπιστημονικῆς πειθοῦς τὸ αἴνιγμα τῶν ἑλληνικῶν μεταμορφώσεων ;

Ἔστω, ὅτι θυγάτηρ εἶναι καὶ αὕτη, θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας ἑλληνίδος, καθὼς ἡ Ἰταλικὴ φέρ' εἰπεῖν εἶναι θυγάτηρ τῆς λατινικῆς ! Ἔστω, ὅτι εἶναι νεωτέρα καὶ αὕτη μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ αἰῶνός μας, καὶ οὐχὶ ἡ ἀρχαία αὐτὴ ἐκείνη, περιβληθεῖσα ὅμως τὴν χριστιανικὴν στολήν ! —Ἀλλ' οἷα ἀπόστασις μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν ἑτέρων ἀρτιγενῶν γλωσσῶν !

Ἄς ῥίψωμεν πρὸς στιγμὴν τὸ βλέμμα ἐπὶ τῶν λογίων τοῦ νῦν χρόνου διαλέκτων! Τίς ἡ γλῶσσα, ἣν ὁ Γάλλος λαλεῖ; Μὴ χαρισθῶμεν εἰς τοὺς συγγραφεῖς της, προκειμένου λόγου περὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας της. Ἄπεπτον δυσάρμοστον κρᾶμα χυδαιολατινικῆς, λατινικῆς λογίας, ἀρχαίας γερμανικῆς, κελτικῆς, προβεντσαλικῆς, ἑλληνικῆς, καὶ ἰταλικῆς. Ἰδοὺ ἡ γλῶσσα τοῦ Ῥακίνα! — Τίς δὲ ἡ Ἱσπανική; Μίγμα λατινίδος, προβεντσαλικῆς, ἀραβικῆς, ἀρχαίας καστιλλανικῆς καὶ ἑλληνικῆς.

Ἡ δὲ Ἰταλική ; Κύκημα ὡσαύτως ἀρχαίων καὶ νεωτέρων γλωσσῶν, κέρασμα ἰδιωμάτων νεκρῶν τε καὶ ζώντων, ἀπαραιτήτως τῷ ἑλληνικῷ ἅλατι ἐπικεκαρυ-

κευμένων.... Μὴ παρεκτείνωμεν τὴν γενεαλογίαν· ὁ αὐτὸς ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης κυκεών.

Ἀλλ' ὅμως, ἐξαιροῦντες ἐκ τῆς γλώσσης ἡμῶν τῆς μὴ νεκρᾶς τὰς δέκα ἢ εἴκοσι λατινικὰς λέξεις, ἃς ἐνεφύτευσεν ἡ Ῥωμαϊκὴ κατάκτησις, οἷον *σπῆτι*, *πόρτα*, *σκάλα*, *κάρβουνο*, *διαφεντεύω*, *ἀκουμπῶ*, *καβαλλικεύω*, κ.τ.λ. ἐξαιροῦντες δ' ἔτι Φραγκικάς τινας ἢ Τουρκικάς, αἵτινες εἰσήχθησαν ἀπὸ Σταυροφορίας μέχρι τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, καὶ τὰς ὁποίας πᾶς ἕκαστος, ἔστω καὶ ὁ ἀμαθέστερος, διακρίνων ὡς παραβύστους καὶ βαρβαρικάς, φιλοτιμεῖται ν' ἀποφύγῃ, τίνα ξένα στοιχεῖα, ποῖόν τι κεφάλαιον ἑτερογενὲς εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς γλώσσης αὐτῆς εὑρίσκομεν; Οὐδὲν μὴ ἑλληνικόν, μὴ ἰθαγενέστατον. Αἷμα καὶ σὰρξ ἑλληνική, αἷμα διὰ παντὸς χρόνου κυκλοφορῆσαν εἰς τὰς φλέβας τοῦ Πανελληνίου, αἷμα κατ' ἀνάγκην τροποποιηθὲν ὑπ' ὀργασμοῦ πολυχρονίου, ἀμιγὲς ὅμως καὶ αὐτόκρατον ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν αἰώνων ἄχρι τοῦ νῦν διατηρηθέν. Ἡ γλῶσσα αὐτή, καί τοι τὸ χυδαῖον ἔνδυμα κατὰ τὴν συνήθη φράσιν, περιβεβλημένη, ἀλλ' ἔχει τοσαῦτα δικαιώματα εἰς τὴν εὐγένειαν τὴν ἱστορικήν, ἀλλὰ συγκερνᾷ τὰ προτόντα τῶν συνεχομένων ἑλληνικῶν πολιτισμῶν οὕτω προχείρως, οὕτως ἐπιδεξίως καὶ παρρησιωδῶς, ὥστε ἀρχαία συνάμα καὶ νεωτέρα, παρὰ τοὺς γνωστοὺς νόμους τῆς γλωσσογραφίας, ἀναδεικνυομένη παρίσταται ὥς τις ἀνωμαλία πρωτοφανής, ὡς μνημεῖον μακροβιότητος ἑτερότροπον συνάμα καὶ δυσερμήνευτον. Τίς ὁ μὴ πάντως ἀπαίδευτος δὲν αἰσθάνεται, ὅτι τὴν γλῶσσαν αὐτὴν λαλῶν πολιτογραφεῖται εἰς πάντα δῆμον τῆς Ἑλλάδος πολυθεϊκόν τε καὶ χριστιανικὸν

δμοῦ, ὅτι συνομιλεῖ νῦν μὲν μετὰ ῥαψῳδῶν ὁμηρίδων, νῦν δὲ μετὰ θεσπεσίων ἱεραρχῶν, ὅτι κοινωνεῖ ἐξίσου καὶ πρὸς στρατηγοὺς δημοκρατίζοντας καὶ πρὸς αὐτοκράτορας Ῥωμαίους, ὅτι κατά τινα τρόπον εἶναι καὶ ζῶν ἐν μέσῳ νεκρῶν, καὶ νεκρὸς μετὰ ζώντων; Θεέ μου, οἵαν ἰσχὺν σχεδὸν ὑπεράνθρωπον θέλει ἀναπτύξει ἡ γλῶσσα αὐτή, ἐπὰν φθάσῃ ποτὲ νὰ γνωρίσῃ ἐκ τῆς βιογραφίας της ὅτι μόνη τῶν λοιπῶν τῆς Εὐρώπης ἔχει, ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ παρόντος, τὸ προνόμιον τοῦ συμπορίζεσθαι τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, τοῦ ἐμβατεύειν δικαιωματικῶς εἰς τὰ σκότη τοῦ παρελθόντος, ἴσως περαιτέρω καὶ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν ἀρχείων, ὅπως ἐνταῦθα προσεπικτᾶται καθ' ἑκάστην νέον ἔρανον ἀνακαινίσεως, τρόπους καλλονῆς ἀπαραμιλλήτου, ἰδιόῤῥυθμόν τε καὶ ὑπέραλλον χαρακτῆρα πανελληνικόν.

Ἐκ τῆς ἰδιότητος ταύτης τῆς Νεοελληνικῆς ἀπαραίτητον ἡμῖν προκύπτει καθῆκον, διεξελθόντες ἤδη δρομάδην τὰς κατὰ τὸν μεσαιῶνα περιπετείας της, νὰ παραμείνωμεν ὀλίγον ἔτι διερευνῶντες καὶ τὴν κατάστασιν εἰς ἣν σήμερον εὑρίσκεται, ἐξετάζοντες τὰ κύρια γνωρίσματά της. Ἀφοῦ, πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν πηγῶν τῆς ἐθνότητος ἀνεσκαλεύσαμεν τοῦ τε ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ μεσαιῶνος τὴν γῆν, ἀφοῦ δοκιμῆς χάριν ἐπεζητήσαμεν καὶ τῆς Γραικοῤῥωμαϊκῆς μοναρχίας τὴν ἐνέργειαν, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὴν πολιτείαν, καὶ τῆς λογίας τάξεως τὸ σύστημα, ἄτοπον ἤθελεν εἶσθαι νὰ περάνωμεν τὴν μελέτην, πρὶν ἢ ἀπὸ τοῦ ὑπερῴου τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καταβῶμεν εἰς τὴν τρίβον αὐτήν, ἔνθα διαιτᾶται καὶ συνδιαλέγεται τὸ ἕτερον καὶ οὐσιωδέστερον τοῦ νεοελληνισ-

μοῦ στοιχεῖον, ὁ ἀνερμήνευτος λαὸς, αὐτὸς ὅστις διὰ τῆς ζώσης αὐτοῦ φωνῆς βαθύτερον παρὰ πᾶσαν ἄλλην τάξιν ἐνεκόλαψεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παλιγγενεσίας μας τὴν σφραγῖδα τῆς ἑλληνικῆς ταυτότητος, τὸ διαγνωστικὸν σημεῖον τῆς ἰδιοπροσωπίας. Καὶ γὰρ, φρονοῦμεν δυνάμει λόγων ἱστορικῶν δεινῶν, ἡ ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς διαλέκτου ἔχει πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς ἐθνότητος, ἀκριβῶς ὡς ὁ προφορικὸς λόγος ἔχει πρὸς τὸν λόγον τὸν ἐνδιάθετον.

Θέλομεν οὖν διακριβώσει τὰ μέχρι τοῦδε ῥηθέντα, μερικώτερον τὴν νεοελληνικὴν σπουδάζοντες ὑπὸ τρεῖς ἐπόψεις τὰς κεφαλαιωδεστέρας· τὸ *Λεκτικὸν*, τὴν *Γραμματικὴν*, καὶ τὴν *Σύνταξιν*. Τὸ δὲ περὶ Νεοελληνικῆς Ἁρμονίας καὶ Μετρικῆς θέμα εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν.

ΛΕΚΤΙΚΟΝ

Διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι, ὅτι τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει τέμενος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀνῳκοδομήθη καὶ περιεκοσμήθη ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τῇ συνδρομῇ ἀναριθμήτων ὅσων λειψάνων ἀρχιτεκτονικῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἦλθον στῆλαι ἐξ Ἐφέσου, Ἀντιοχείας, καὶ Ἡλιουπόλεως· ἦλθον κιονόκρανα ἐκ Ῥόδου, μάρμαρα ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Πάρου, καὶ Τρῳάδος, στήθεά τε καὶ ἀβάκια καὶ συστάματα ἐκ πάσης χώρας ἑλληνίδος. « Πάντες γὰρ οἱ στρατηγοὶ καὶ διοικηταὶ ἀπὸ εἰδωλικῶν ναῶν, καὶ ἀπὸ παλαιῶν λουτρῶν καὶ οἴκων ἔπεμψαν τῷ βασιλεῖ, ὥστε πλῆθος ἄπειρον καλλωπισμάτων ἀπεταμιεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ πάντων τῶν θεμάτων ἀνατολῆς τε καὶ δύσεως, βορρᾶ τε καὶ νότου, καὶ πασῶν τῶν νήσων. »

Τὸν σχηματισμὸν τῆς Νεοελληνικῆς προσφυῶς ἀπεικονίζει ἡ τῆς Ἁγίας Σοφίας κατασκευή. Συνέρχονται εἰς τὴν σύνθεσίν της πᾶσαι τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος αἱ διάλεκτοι, ἑκάστη συνεισφέρουσα ποῦ μὲν καλλωπίσματα ἀκέραια, ποῦ δὲ λείψανα ὡς εἶχε συντετριμμένα, ἐνίοτε δὲ καὶ θραύσματα σκευῶν, οὐδὲν ἄλλο τηροῦντα πλέον, ἢ τ' ὄνομα καὶ τὸν τύπον τοῦ καλλιτέχνου. Τίς δ' τ' ἀσυνάρμοστα ταῦτα λείψανα συνάψας εἰς ὁμοιομορφίαν, καὶ συσκευάσας εἰς χρῆσιν πρόχειρον; Ἡ αὐτὴ ἐκείνη μυστηριώδης δύναμις ἡ συμφυτική, ἥτις συνήγαγεν εἰς ἐθνικὴν ὁμοιομέρειαν τ' ἀσυνάρτητα μέλη τῆς πολυθεΐκῆς Ἑλλάδος.

Τῷ ὄντι ἐκ τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, μόνον τὸ ἡμέτερον ἔχει τὸ πλεονέκτημα τῆς ὁμογλωττίας. Ἀπ' ἄκρας εἰς ἄκραν τῆς Ἑλλάδος, καὶ χωρὶς ἐξαιρέσεως πολιτικῶν ὁρίων βεβιασμένων, ἡ αὐτὴ λαλεῖται φωνή, ἡ αὐτὴ προφορὰ ἰσχύει, οἱ αὐτοὶ ὡς ἔγγιστα ἰδιωτισμοί, καὶ φράσεις, καὶ παροιμίαι ἐπικρατοῦσιν. Ἡ Ἀγγλία ἀριθμεῖ τέσσαρας κυρίας καὶ πάντως ἑτεροφθόγγους διαλέκτους· ἡ Γαλλία ἔχει πέντε κυρίας, πλὴν τῶν ἀπείρων καὶ ἀνομοίων ὑποδιαλέκτων της· ὁ Φλωρεντινὸς ἐν Ἰταλίᾳ δὲν δύναται νὰ συναναστραφῇ πρὸς τὸν Ἐνετόν, ἢ τὸν Σικελόν, ἢ τὸν Βονωνόν, ἢ τὸν Γενουήτην, οὔτε ὁ Σουηδὸς ἐν Γερμανίᾳ πρὸς τὸν Σάξωνα, ἢ τὸν Γερμανίζοντα Ἐλβετόν. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν, καθὼς μία ἡ πολιτικὴ ἱστορία, καὶ ἓν μόνον τὸ δόγμα τὸ θρησκευτικόν, οὕτω μία καὶ ἡ αὐτὴ γλῶσσα συνάγει πάντας τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐθνικὴν ἑνότητα, καὶ πολιτικὴν συμφωνίαν. Τίνας ἐκήρυξε πολίτας ἡ πρώτη

τῶν Ἐθνοσυνελεύσεων ; Πάντας τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, καὶ λαλοῦντας τὴν ἑλληνίδα. Ἄρα, δεσμὸς πολιτικὸς (δεσμὸς πηγάζων ἐξ αὐτῆς τῆς νομοθετούσης συνελεύσεως), δεσμὸς χριστιανικὸς, δεσμὸς ὁμογλωττίας· πάλιν ἐμποδὼν ἔχομεν τὴν ἀδιάλειπτον ἐκείνην τριαρχίαν τοῦ μεσαιῶνος! Πῶς γὰρ οὔ; Καὶ μήπως ἄλλοθεν προῆλθεν ἡ νεοελληνικὴ ἀνασποιχείωσις; Οὐδόλως. Εἰς τὴν συνοικονόμησιν τῶν ἀρχῶν τούτων, βέβαια, εἰς τὴν ἀδιαχώριστον συμβάδισιν τῶν τριῶν τούτων τοῦ μεσαιῶνος αὐθεντιῶν ὀφείλει τὸ γένος ἡμῶν τὸ μοναδικὸν καὶ τιμαλφέστατον προτέρημα τῆς ὁμογλωττίας, ὅθεν ἐξῆλθεν ἡ τῆς ἐθνεγερσίας σύνθεσις, ἐφ' οὗ ἐστηρίχθη τὸ ζωτικώτερον τῆς συστατικῆς συνελεύσεως κεφάλαιον, καὶ ἐξ οὗ κατὰ πάντα λόγον ἱστοριονομικὸν ἅμα καὶ χριστιανικὸν ἐξαρτᾶται ἡ πλήρης τοῦ γένους ἀπελευθέρωσις. Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἑνότης πλατύνασα, συσφίγξασα, καὶ μέχρις οὐδοῦ μεσαιῶνος περισώσασα τὴν γεωγραφικὴν ἀκεραιότητα τῆς Ἑλλάδος, ἀπαραβίαστον διετήρησεν ἐνταυτῷ καὶ τὴν ἑνότητα τῆς φωνῆς αὐτῆς, ὅθεν ἔμελλέ ποτε νὰ προκύψῃ τὸ εὐσιωδέστατον τῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἁρμονίας γνωρισμάτων. Ἔξωθεν μὲν ὁ φλοιὸς, ὑπὸ πολυκαιρίας ἐφθαρμένος· ἐντὸς δὲ ὁ σπόρος, περιτετυλιγμένος ἐν πολλοῖς ἐλύτροις. Τί δὲ περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ περὶ των Ἀττικιστῶν; Ἡ ὁμοδογματία καὶ ἡ ὁμοφυΐα περὶ τὴν συγγραφὴν συνεπλήρωσαν ἑκατέρωθεν τὴν ὄντως θαυμαστὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑνότητος ἀποστολήν.

Πολλὰ καὶ μεγάλα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐθνολογίας ἀπέῤῥητα ἡ ἀρτιφανὴς ἐπιστήμη τῆς Συγκριτικῆς Φιλο-

λογίας θέλει φανερώσει πρὸς τοὺς σοφούς. Αἱ πρῶται κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης ταύτης κατέστρεψαν ἤδη προλήψεις περὶ γλωσσῶν οὐκ ὀλίγον ἐπιζημίους, ἄλλα δὲ συστήματα ἀντὶ τῶν ἀπηρχαιωμένων ἐγκαθίδρυσαν. Πόσας ἰδέας ἐσφαλμένας, πόσας δοξασίας πατροπαραδότους, καὶ ὅμως ἀνυποστάτους, διέλυσεν ἕως τοῦ νῦν ἡ συγκριτικὴ τῶν λέξεων ἐτυμολογία! Ὁποῖον δὲ νέον ἐθνολογικὸν πανόραμα ὑπὲρ τῶν ἀπογόνων ἡ γνῶσις τῆς ῥιζολογίας προετοιμάζει! Σήμερον αἱ γλῶσσαι δὲν θεωροῦνται μόνον καὶ μόνον ὡς ὄργανα συγκοινωνίας, ἐπιμιξίας, ἐθνικῆς ἐξευγενίσεως. Εἶναι περιπλέον ἑκάστη μία καὶ βιβλίον, εἰς χαρακτῆρας ἀγράφους διηγούμενον ὅσα τε τὰ χρονικὰ καὶ αἱ παραδόσεις ἀπεταμίευσαν, καὶ ὅσα πολλῶν λόγων ἕνεκεν ὑπὸ τούτων παρελείφθησαν· βιβλίον, διὰ συμβόλων καί τινων σημείων συνθηματικῶν διηγούμενον τὰς ἠθικὰς καὶ ψυχολογικὰς τοῦ γένους ὁρμὰς, τὴν ἔμφυτον τοῦ λαοῦ ῥοπὴν πρός τι τέρμα περιπόθητον, τὰς συνεχομένας φάσεις τῆς ἐθνικῆς διανοίας, τὴν πορείαν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, τὴν τροπὴν τῶν ἠθῶν, τὴν μετάβασιν ἀφ' ἑνὸς εἰς ἄλλο στάδιον πολιτεύσεως, τὴν ἐπενέργειαν ἑκάστης τῶν κατακτήσεων· βιβλίον ἀποκαλύπτον, ἐν ὀλίγαις λέξεσι, νέον τι εἶδος ἱστορίας, οὔτε κἂν ὑποπτευομένης ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν, τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνεκπροσωπήτου πλήθους, ἧς αὐτουργός, καὶ συντάκτης, καὶ φύλαξ αὐτὸς οὗτος ὁ Λαός. Οὕτω λ. χ. ἡ γλῶσσα ἡ ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ ὁμιλουμένη τανῦν, ὁδηγεῖ τὸν ἐρευνητὴν καθ' ὅλας τὰς σκολιὰς καὶ σκοτεινὰς διόδους τῆς ἐθνικῆς ὁδοιπορίας, ὅπου ἴχνη χρονογραφίας δὲν ἀναφαίνονται, ὅπου ποῦς γραμματικοῦ

οὐδέποτε περιεπάτησεν· ἑρμηνεύει τοὺς τρόπους, καὶ προσδιορίζει τὰς ἐποχὰς τῶν ἐπαλλήλων ἐθνομιξιῶν, συγκράσει τῶν ὁποίων Γαλλικὸν γένος συνέστη· ἀποδίδει πρὸς ἕκαστον τῶν συστατικῶν αὐτῶν στοιχείων τὸ γλωττικὸν κεφάλαιον τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνδρομῆς, ὅθεν διὰ τῆς ἀναλύσεως, καὶ συμπαραβολῆς τῶν μερίδων ὁ ἐπιστήμων συμπεραίνει τὴν τοῦ ὅλου συστήματος σύνθεσιν, ἐγκρατὴς δὲ γενόμενος τῶν τρόπων, δι' ὧν ἡ γλωττικὴ σύνθεσις αὐτὴ ἐξετελέσθη, ἐπανέρχεται εἰς τὴν γραπτὴν ἱστορίαν, καὶ τὰ μὲν ἐσφαλμένα αὐτῆς ἐπιδιορθοῖ, τὰ δὲ ἀβέβαια διατρανοῖ, τὰ δὲ κενὰ πληροῖ καὶ ἀπαρτίζει. Αὐτὴν ταύτην τὴν διαγνωστικὴν μέθοδον ἀκολουθεῖ ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία καὶ περὶ τὴν ἀνάλυσιν τῆς Γερμανικῆς, τῆς Ἀγγλικῆς, τῆς Ἰταλικῆς, καὶ πάσης ἄλλης γλώσσης ἀποβλεπούσης εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἐπιστήμης. Ἴσως δ' οὐ μακρὰν ὁ καιρός, ὅτε ἡ βιολογία τῶν λαλουμένων διαλέκτων ἐφέξει τὴν θέσιν τὴν μᾶλλον περίβλεπτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γενεθλίων καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸν πέπλον ὅστις πρὸς ἡμᾶς ἔτι καλύπτει τὰς μελλούσας κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης δὲν τολμῶμεν νὰ αναπετάσωμεν. Οὔτε δυνάμεθα νὰ προμαντεύσωμεν οἷον φῶς ἀπροσδόκητον εἵμαρται νὰ διαυγάσῃ ποτὲ εἰς τὴν ὁμιχλώδη γενεαλογίαν τῆς Νεοελληνικῆς ἡ ἐτυμολογικὴ λαμπάς. Τίνες καὶ πόσαι αἱ γλῶσσαι τῆς προγονικῆς ἀρχαιότητος, ὅσαι συνῆλθον εἰς τὸν σχηματισμὸν αὐτῆς; Κατὰ τίνα δ' ἐποχήν, καὶ διὰ τίνας ἱστορικὰς αἰτίας ἡ σύγκρασις συνέβη; Τίνα δὲ τὰ ὑπερκρατήσαντα

κατὰ τὴν ἀναστοιχείωσιν αὐτὴν τῆς ἑλληνικῆς ἰδιωτικὰ στοιχεῖα, ποῦ δὲ τοῦ λόγου ἐξήσκησε τὴν τρανωτέραν ἐνέργειαν ἕκαστον τῶν στοιχείων αὐτῶν; Ἐπὶ τέλους, τίς ὁ γενικὸς κανὼν ὃν ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ ἐπακόλουθος ἀνάπλασις ἠκολούθησαν περὶ τὴν ἀφομοίωσιν τῆς ἀπλέτου γλωττικῆς ὕλης;

Ἴσως μικρὸν ἔτι, καὶ τὰ ἐρωτήματα ταῦτα θέλουσι λάβει παρὰ τῶν φιλολόγων τὴν προσήκουσαν λύσιν, διότι οὔπω καιρὸς ἦλθεν ἡμῖν τοιούτων σοβαρῶν μελετῶν. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ, οὐδὲν πρόωρον, οὔτε παράτολμον ἐὰν ἕως ἀπὸ τοῦδε θαῤῥούντως προαγορεύσωμεν, ὅτι κύκλον ἐθνικόν, κύκλον καθόλου ἑλληνικὸν καὶ μηδόλως ἀλλότρειον, μέλλει κατ' ἐξαίρεσιν πρωτοφανῆ, νὰ περιτρέξῃ ἡ ἐπιστήμη περὶ τὴν ἐκμελέτησιν τῆς χυδαίας μας· δι' ὃν ἔφημεν ἱστορικὸν λόγον, ὅτι μόνη αὕτη τῶν συγχρόνων τῆς Εὐρώπης γλωσσῶν συνετέθη παντάπασιν ἐκ στοιχείων ὁμογενῶν τε καὶ ὁμοουσίων, ηὔξησεν ἐπὶ τῆς οἰκείας γῆς, καὶ ἐπαγιώθη πρὶν ἢ ἰσχύσῃ κατ' αὐτῆς σημαντικῶς ἡ μετὰ ἀλλογενῶν ἐπιμιξία. Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ καὶ ἡ Φραγκικὴ κατάκτησις διαπρέπουσι διαφερόντως ἐν τῇ ἰδιοσυγκρασίᾳ τῆς Γαλλικῆς, ἢ Κελτογαλλικῆς διαλέκτου; Βλέπεις συντρέχοντα εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς Ἰταλικῆς στοιχεῖα λατινικά, στοιχεῖα τῶν ἐγχωρίων τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, στοιχεῖα Αἰολίδος καὶ ἕτερα τινά. Ἀλλεπάλληλα δὲ στρώματα γλωττικὰ τοιαύτης φύσεως παρατηρεῖς καὶ ἐν τῇ κατασκευῇ τῆς Ἀγγλικῆς, ἐξ ὧν διαπρέπουσι τὸ Σαξωνικὸν καὶ τὸ Νορμανδικόν. Ὡσαύτως καὶ περὶ τῶν λοιπῶν γλωσσῶν. Ποῦ,

ὅμως, αἱ περὶ τὸ λεκτικὸν δειναὶ μεταβολαὶ, δι' ὧν τὴν ἐγχώριον διάλεκτον ἐνόθευσαν αἱ ἀπὸ Δ'. Μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἀδιακόπως ἔκτοτε εἰς Ἑλλάδα εἰσβαλοῦσαι, ἢ προσκληθεῖσαι καὶ ἀποκατασταθεῖσαι βαρβαρικαὶ φυλαὶ, π. χ. αἱ τῶν Σαρματῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου (Ἀμμ. Μαρκελ. Β. 17. Κ. 13), τῶν Σλάβων, Ἀλβανῶν, Βουλγάρων, Φράγκων, Καταλάνων, Ἀράβων, Τούρκων, καὶ λοιπῶν; Οὐδὲν τοιοῦτον. Μόνον εὐαρίθμους τινὰς λέξεις εἰσήγαγον οἱ βάρβαροι εἰς τὴν συνήθη μας ὁμιλίαν, ἀλλ' ἡ χρῆσις τῶν λέξεων αὐτῶν δὲν ἀποδεικνύει τὸ ἑτεροσύνθετον τῆς γλώσσης μας. Ἆρά γε μετέχει τῆς Ἑβραΐδος ἡ Ἑλληνικὴ, παραλαβοῦσα διὰ τῆς Ἐκκλησίας τὸ *ὡσαννὰ*, τὸ *ἀμὴν*, τὸ *ἀλληλούϊα*, τὸ *Σαβαὼθ*, τὸ *χερουβεὶμ*, καὶ εἴκοσιν, ἢ τριάκοντα ἑτέρας λέξεις ἑβραϊκάς; Ἔμειναν αὗται πάντοτε βαρβαρισμοὶ, δὲν συνουσιάσθησαν τῇ γλώσσῃ, ἥτις ἀνόθευτος ἐσώθη καὶ ἀπερίσπαστος. Διὰ τοῦτο, ὁ νεώτερος Ἕλλην καὶ Ἀθηναῖος τὴν γλῶτταν ἐστὶ, καὶ Λάκων ἐνταυτῷ, καὶ Βοιωτὸς, καὶ Ἀρκὰς, καὶ Αἰτωλὸς, καὶ Θετταλὸς, καὶ Μακεδὼν, καὶ Ἀλεξανδρινὸς, καὶ εἴ τι ἄλλο κατὰ καιροὺς ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ ἐνεσφραγίσθη, ἀλλὰ βεβαίως οὔτε Ἄραψ ὑπάρχει, οὔτε Φράγκος, ἢ Τοῦρκος, ἢ Ἀλβανὸς, ἢ ἄλλο τι παραπλήσιον. Καθὼς ὁ γραμματολόγος θεωρεῖ τὴν Ἰλιάδα, τὸ πρῶτον αὐτὸ δοκίμιον τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἐγχωρίων διαλέκτων, ὡς Ἑλληνικῆς ὁμοεθνίας προανάκρουσμα, τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναγκάζεται τὴν Νεοελληνικὴν γλῶσσαν νὰ θεωρήσῃ ὡς συμπλήρωμα τοῦ Πανελληνίου διὰ μακρᾶς ἱστορίας τελεσθέν. Ἡ μὲν γὰρ ῥαψῳδία προεμήνυσε τὴν ἐθνικὴν ἁρμονίαν διὰ τῆς Ποιήσεως,

ἡ δὲ γλῶσσα τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος ἑρμηνεύει τῆς συνενώσεως τὸ τελεσιούργημα διὰ τῆς πεζῆς ἱστορίας.

Παραλείποντες οὖν τοὺς βαρβαρισμοὺς, οἵτινες μέρος συστατικὸν τῆς γλώσσης δὲν ἀποτελοῦσιν, εἰς τρεῖς κατηγορίας κεφαλαιώδεις, νομίζομεν ὅτι πρέπει τὸ λεκτικὸν τῆς Νεοελληνικῆς νὰ διαιρεθῇ.

Α΄. Λέξεις κατά τε τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν σημασίαν ἀνήκουσαι εἰς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἰδιώματα, ἃς θέλει ποτὲ μεθερμηνεύσει καὶ γενεαλογήσει ἡ ἐπιστημονικὴ ἐτυμολόγησις.

Β΄. Λέξεις προφανῶς ἀρχαιότυποι τοὺς φθόγγους καὶ τὴν κατασκευὴν, ὧν τὴν σημασίαν μᾶλλον ἢ ἧττον μετέβαλεν ἡ τριβὴ τῶν αἰώνων, μετεποίησεν ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἠθῶν.

Γ΄. Λέξεις ἰδιότυποι καὶ νεοποίητοι, ὧν ὁ σχηματισμὸς ὀφείλεται μέρος μὲν εἰς λείψανα καὶ εἰς ἰδιωτισμοὺς ἀρχαιοπαραδότους, μέρος δὲ εἰς τὸ συνθετικὸν τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ἐπενέργειαν τοῦ χριστιανισμοῦ, εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς περιπετείας τοῦ μεσαιῶνος.

Τὴν διαίρεσιν ταύτην ὑπαγορεύει ἡμῖν ἡ πεποίθησις, ὅτι τὸ λεκτικὸν τῆς χυδαϊζούσης ἑλληνίδος ἀνήκει κατὰ μέγα μέρος εἰς πηγὰς παναρχαίας, ἀνάγεται εἰς ἐποχὰς προκαταρκτικὰς, εἰς ῥίζας καὶ τύπους καὶ σχηματισμοὺς τῆς ὑπὸ τῶν γλωσσογράφων λεγομένης Πρωταιολίδος διαλέκτου. Συχνάκις γὰρ ἀπαντῶμεν ἐν αὐτῇ τύπους ῥηματικοὺς, συνήθεις μόνον παρὰ τοῖς ἀρχαΐζουσι ποιηταῖς, καὶ ῥίζας ἀρχαιοτύπους, καὶ σημασίας λέξεων ὁμηρικὰς, καὶ μεταφορὰς μαρτυρούσας χρόνους, ὅτε τὴν ὀρθὴν τῶν πραγμάτων οὐσίαν ἡ πεῖρα καὶ ἡ φιλοσοφία εἰσέτι δὲν

ἐφανέρωσαν, καὶ λέξεις παραγομένας ἐξ ὀνομάτων, ἀποβληθέντων τῆς συνηθείας πρὸ τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐξευγενίσεως· πλὴν δὲ τούτων καὶ τονισμὸν αἰολικώτατον, ἀλλαχοῦ δὲ καὶ προφοράν τινα πρεσβυγενῆ, τὴν τῆς Λατινίδος καὶ τὴν τῶν νεολατινικῶν γλωσσῶν ἀναμιμνήσκουσαν, ἐπὶ τέλους, προσῳδίαν ἰδιωματικὴν, χρῆσιν διγαμμάτων καὶ πνευματισμῶν, καὶ ἕτερα τοιαῦτα, τεκμαίροντα τὴν ὠγύγιον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς Ἑλλάδος ἐποχήν. Λέγομεν *Παλαίδω*, τὸ Παλαίω· *Κρύδω* καὶ *Κρούδω*, τὸ Κρύπτω· *Θρέφω*, ἰωνιστὶ, τὸ Τρέφω, καὶ *Πλάθω* τὸ Πλάττω· *Κλαίγω* καὶ *Καίγω*, τὰ Κλαίω, καὶ Καίω· *Τάζω*, *Βράζω*, *Ταράζω*, *Τινάζω*, ἐπὶ τὸ δωρικώτερον, τὰ Τάσσω, Βράσσω. κ. τ. λ. *Λαδαίνω*, *Λαχαίνω*, *Μαθαίνω*, ἀρχαϊκῶς, τὰ Λαμβάνω, Λαγχάνω Μανθάνω· *Κουφάλαν* αἰολιστὶ, τὴν Κυφάλην, Κύφαλον, καὶ *Τυυλούπαν* τὴν Τολύπην· *Ἄγουρον*, ἢ *Ἄγωρον* Θρᾳκιστὶ, τὸν ἔφηβον· *Αὐτόφυον* αἰολιστὶ τὸν αὐτοφυῆ, ἀκέραιον, ἀκερμάτιστον· *Νανουρίζω*, τὸ νηνυρίζω καὶ μηνυρίζω· *Ἀκέρηον*, *Παληὸν*, *Γρῄαν* Βοιωτικῶς τὸν Παλαιὸν, τὸν Ἀκέραιον, τὴν Γραίαν· *Βραγίαν* αἰολιστὶ τὴν Ῥαγίαν, ῥαγὴν (τίχον, γραμμὴν)· *Ζορκάδιον* δωριστὶ τὴν δορκάδα· *Σκουτίον* κατὰ Θετταλοὺς τὸ σκύτινον ἱμάτιον, καὶ κατ' ἔκτασιν τὸ ἔνδυμα· *Φέλλαν* μακεδονιστὶ τὴν ἐπιδερμίδα, τὸ λεπτὸν δέρμα, ὅθεν τὸ *Φελλίον* (συγγενὲς τοῦ Λατ. Offella) καὶ ἡ *Φελλὰς*, κατ' ἀρχὰς μὲν δερμάτιον περικάλυμμα βιβλίου, εἶτα δὲ βιβλιάριον, κακῶς λεγόμενον *Φυλλάδα*· καὶ *Σκαμβάζω*, τὸ ἐννοῶ, ἐκ τοῦ μακεδονικοῦ *Σκαμβὴ*, ἡ κεφαλὴ (Ὅρ. Ἡ-

σύχ.) καὶ *Τάβανον* αἰολιστὶ τὸν οἶστρον, καὶ *Μουρτάριον* λακωνιστὶ ὁ ὕπερος.

Ὑπάρχουσι πάμπολλαι λέξεις ἐν τῇ καθομιλουμένῃ, στενὴν μὲν ἔχουσαι τὴν συγγένειαν πρὸς λέξεις ἀνηκούσας τῇ Γερμανικῇ, ἢ τῇ Γαλλικῇ, ἢ τῇ Ἀγγλικῇ, καὶ ὅμως ξέναι οὖσαι τῇ Ἀττικῇ διαλέκτῳ. Τοιαύτη, π. χ. ἡ λέξις *Σκάνια*, σημαίνουσα τὴν ἀγανάκτησιν, ἣν ὁ Ἡσύχιος, γράφων *Ἀσκάνην* ἐπὶ τὸ νεοελληνικώτερον ἑρμηνεύει. Ἐκ τῆς *Σκάνιας* ἐσχηματίσθησαν διάφοροι τύποι ῥηματικοί, τὸ *Σκανιάζω*, *Σκανιόνω*, καὶ μέσον *Σκανιόνομαι*, τύποι συγγενεῖς οὐ μόνον τῷ ἀττικῷ *Ἀσχάλλω* (ἐκ τοῦ ὑποθετικοῦ *Ἄσχος*, πόνος, ὀδύνη, λύπη) ἀλλὰ προσέτι τῷ Κελτικῷ Asche, ὅθεν παράγονται αἱ ἄχρηστοι σήμερον Γαλλικαὶ λέξεις Hahai, καὶ Hache, συγγενεῖς δὲ καὶ τῷ ἀρχαίῳ γερμανικῷ Asck, καὶ τῷ ἀγγλικῷ Ake, καὶ ἄλλοις τισί. Ἄλλας δὲ πάλιν λέξεις ἐμφαντικάς, καὶ ἀξιοθησαυρίστους ἐσχημάτισεν αὐτὴ τῶν αἰώνων ἡ συνήθεια. Τίς δὲν αἰσθάνεται χριστιανικῆς τινος εὐαισθησίας καὶ πνευματικότητος ἄρωμα προφέρων τὰς ἐκ πηγῶν ἀρχαίων παραγομένας *Γλειχοχειλίζω*, *Πικροκαρδίζομαι*, *Ἐλαφροκαρδίζομαι*, *Ὀλιγοκαρδίζω*, (συνώνυμον σχεδὸν τοῦ *Ὀλιγοθυμῶ*) *Βαρυγνωμῶ*, *Ἀνοσταίνω*, *Νοστιμεύομαι*, *Ξενοδουλεύω*, *Ἀγαπητικὸς* καὶ *Ἀγαπίζω*, *Ἀδελφοποίητος*, *Ὁμονοιάζω*, *Ἑταιρειάζω*, *Οὐρανοφωτίζομαι*, *Γλυκομίλητος*, *Ἀνασαίνω*, *Ψυχοπονῶ*, *Ψυχομαχῶ*, *Ψυχονιός*, καὶ ἄλλας παρομοίας; Ἢ τίς θέλει φιλονεικήσει τὴν ἰθαγένειαν καὶ εὐφυΐαν τῶν ἐφεξῆς· *Ψαχνός*, *Γυρεύω*, *Ἐντρέπομαι*, *Θαλασσομαχῶ*, *Κακόβολα* (ἐπίρρ.) *Ῥεμβεύομαι*, (ἀναπολῶ, ἐπιποθῶ) *Συμ-*

παράγωγος (προφ. Συμπραγός, ὁ δίδυμος) *'Ροβολῶ*, *Κόττα* (ἡ ὄρνις ὅρ. 'Ησύχ.), *Φαλλομανῶ*, (φαλλὸς—μανιῶ, προφ. Φαρομανῶ), *Ξυλοβόρος* (ὁ σὴς), *'Ολογυρίζω*, *'Οφιδοστραφίζομαι*, *Ψεκαλίζει* (Ψεκαλὶς, Ψεκὰς), Παρακόρη, (θετὴ θυγάτηρ, καθὼς *Παραμάνα*, *Παραββᾶς*, Παρὰ-ἀββᾶς, ὁ παρὰ τὸν πατέρα κατὰ συγγένειαν ὤν, ὁ θεῖος, ὅθεν τὸ χυδαῖον *Βάρβας*, ἢ Μπάρμπας), *Παραμονεύω* καὶ *'Υπομονεύομαι*, *Παραπροσωπίζομαι* (se farder) *'Ελαφιάζω* καὶ *'Εξιππάζω* καὶ *Σκιάζω* (ἐκφοβίζω), *Λακτάρα* καὶ *Λακταρίζω*, *Πλαγιάζω*, *Ποδοκόπιον* (Ποδοκρουστία), *Χονδρίον* (μέγας λίθος), *Ξενιτεύομαι*, *Ψωμοζήτης*, *Ποδία* καὶ *Ποδόγυρος* (κράσπεδον), *Φαγοπότιον*, *Φεγγάριον* (ἡ σελήνη), ὅθεν καὶ τὸ *Φεγγαριάζομαι*, *'Εξανοίγω*, *Φιλαποδέχομαι*, *Ληκάζω* καὶ *Γληκάζω* (μολύνω, παρὰ τὸ *Ληκῶ*), *'Ριγιάζομαι* (frissonner) *'Ανατριχιάζω*, *Λειανὸς* (λειαίνω), *Μοναξία*, *Μακροκαιρίζω*, κτλ.

'Ανάγονται, τέλος πάντων, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν προφανῶς ἀρχαίων, ἀλλὰ μεταβεβλημένην τὴν σημασίαν ἐχουσῶν, αἱ λέξεις *Μαρτυρῶ*, καταμηνύω, *Μελετῶ*, προτίθεμαι, *Παιδεύω*, κολάζω, κακόω, *Στραβὸς*, τυφλὸς, *Σκοτόω*, ἢ *Σκοτόνω*, φονεύω, *Καρτερῶ*, περιμένω *Λείψανον*, νεκρὸς, *Λαλῶ*, ἐπὶ κελαδήματος πτηνοῦ, ἢ κρούσεως μουσικοῦ ὀργάνου, *Κρίνω* ἢ *Κραίνω*, λαλῶ, *Κρασίον*, οἶνος, *Κέντημα*, ποικιλμὸς, *Κλ...* πέρδω, *Πειράζω*, ἐνοχλέω, *Πληρόω*, ἀποτιννύω, *κ.τ.λ.*

'Εὰν τὸ λεκτικὸν τῆς καθομιλουμένης τρανῶς μαρτυρῇ τὴν συνδρομὴν πλείστων ὅσων ἀρχαίων γλωσσῶν, οὐχ ἧττον ἡ ποικιλία τῆς προφορᾶς μαρτυρεῖ τὴν ποτὲ

γενομένην κρᾶσιν. Ὁ αὐτὸς φθόγγος, ἡ αὐτὴ ἐνίοτε λέξις πολλαχῶς ὑπὸ τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Ἑλλάδος προφέρονται. Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι τὸ στοιχεῖον ϐ ποῦ μὲν προφέρεται ὡς τὸ λατινικὸν V, ποῦ δὲ ὡς τὸ λατινικὸν B, ὡς εἰς τὰ *Μπουμπούκιον* (Βομβύκιον, βόμβυξ), *Μποῦφος* (Βοῦφος), *Μπουμπώνιον* (Βουβὼν), *Μπᾶ*! Βᾶ!; ὅτι τὸ μὲν γ προφέρεται ἐνιαχοῦ δωριστὶ, καθὼς τὸ γαλλικὸν *G*, τὸ δὲ *K* ὡς τὸ λατινικὸν *C*, τὸ δὲ *X* ὡς τὸ γαλλικὸν *CH*; Τρεῖς προφορὰς διαφόρους ἔχει τὸ Υ· ποῦ μὲν ὁμοιάζει τὸ I, ποῦ δὲ τὴν δίφθογγον *ου*, καὶ ποῦ πάλιν τὸ γαλλικὸν U. Καὶ τὸ μὲν *η*, ἐνταῦθα μὲν προφέρεται ὡς ι, καθὼς εἰς τὰ *μῆνες*, *μῆλα*, *βήχω*, ἐκεῖ δὲ ὡς ε ὡς εἰς τὰ *ξερὸς* (ξηρὸς), *σίδερα* (σίδηρα), *νερὸν* (νηρὸν) *γνέμα* (νῆμα) *πλερόνω* (πληρόω) . . . Ἀλλ' ἡμεῖς ἀκροθιγῶς ἁπτόμεθα τῆς μελέτης, δὲν ἐπιχειροῦμεν εἰς ὀλίγας τινὰς σελίδας νὰ πραγματευθῶμεν τὸ μέγα μάθημα. Ἄλλοι τὴν σπουδαίαν ὕλην μερικώτερον ἀλλαχοῦ ἂς μελετήσωσιν.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ.

Ἡ εἰσβολὴ τῶν δημωδῶν διαλέκτων εἰς τὴν χώραν τῆς Ἀττικῆς ἀριστοεπείας, πλὴν τῆς περὶ τὸ λεκτικὸν μεταβολῆς, ἐπέφερεν, ὡς ἔφημεν ἀνωτέρω, καὶ τὴν σοβαρωτέραν ἄλλην τῆς γραμματικῆς ἀλλοίωσιν. Ἡ τέχνη τοῦ ὀρθῶς λαλεῖν καὶ ὀρθῶς γράφειν, ἢ μᾶλλον, ἡ ἰδέα τῆς περὶ τὸ λέγειν ὀρθότητος, ὑπέστη προϊόντος τοῦ χρόνου τὴν αὐτὴν ἐκείνην μεταβολὴν, ἣν ὑπέστησαν αἱ νεώτεραι κοινωνίαι, πρὸς τὰς πρεσβυτέρας τῶν Ἀθηνῶν καὶ Ῥώμης παραβαλλόμεναι. Δέον γὰρ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι δὲν ἐτροποποίησε τὴν ἰδέαν ἡ τροποποίησις

τῆς τέχνης· ἀλλ' ἡ τροπὴ τοῦ λογισμοῦ συνεπήγαγεν ἀναγκαίως τῆς γραμματικῆς τέχνης τὴν μεταῤῥύθμισιν.

Ἐὰν ἐξ ὑψηλῆς περιωπῆς ῥίψωμεν τὸ βλέμμα ἐπὶ τοῦ τεχνολογικοῦ συστήματος τῶν νεωτέρων γλωσσῶν, ἐντεῦθεν δ' ἀκολούθως μεταβλέψωμεν εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἀρχαίου λόγου, ταύτην ἀμέσως παρατηροῦμεν μεταξὺ τῶν ὑποκειμένων συστημάτων τὴν διαφοράν· ὅτι ὁ μὲν ἀρχαῖος λόγος ἐκτυλίσσεται δυσανάλυτος, περιπεπτυγμένος, σκολιός, μακρός, μονομερὴς τρόπον τινά, ὁ δὲ νεώτερος φιλεῖ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν συντομίαν· ὅτι τὰ μὲν πάθη τῆς ἀρχαίας λέξεως εἶναι καὶ ἀνώμαλα περὶ τὸ βαίνειν, καὶ πολλὰ τὸν ἀριθμόν, τὰ δὲ τῆς νεωτέρας, ὁμαλώτερα καὶ ὀλιγώτερα. Κύρια πάσης μὴ νεκρᾶς διαλέκτου γνωρίσματα σήμερον εἶναι ἡ *Ἁπλότης* καὶ ἡ *Συντομία*· εἰς τὰς δύο ταύτας λέξεις, νομίζομεν, συγκεφαλαιοῦται ἡ οἰκονομία οἱουδήποτε τῶν συγχρόνων ἰδιωμάτων. Ἐξέτασον ἓν πρὸς ἓν τὰ διάφορα μέρη τοῦ νεωτέρου λόγου, καὶ παράβαλε τὴν ἐνεστῶσαν αὐτῶν κατάστασιν πρὸς τὰς ἀρχαίας πηγάς, ὅθεν ἕκαστον ἀποῤῥέει! Τὴν αὐτὴν ὕλην ποῦ μὲν πολύ, ποῦ δ' ὀλίγον, βλέπεις ἑκατέρωθεν· ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ἡ ὕλη αὐτὴ συνεθλάσθη ὑπὸ τῆς τριβῆς τῶν αἰώνων, τ' ἄκρα κυρίως ἠκρωτηριάσθησαν, τὰ διάφορα μέρη της ἀπεζεύχθησαν ἀπ' ἀλλήλων, ὁ δὲ μηχανισμὸς τοῦ λόγου οὕτω πως ὑπὸ τῆς θλίψεως ἁπλοποιήθη, ὥστε κατέστη οὐ μόνον εὐδιάγνωστος πρὸς πάνθ' ἕκαστον, ἀλλὰ καὶ εὐκατασκεύαστος. — Στερεώσωμεν τὴν σκέψιν διὰ παραδείγματος!

Οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ, ὅτι ἡ οὐσιωδεστέρα τοῦ ἀνθρω-

πίνου σώματος ἀνάγκη ὑπάρχει ἡ καθημερινὴ τροφή, ἡ ἀνάγκη αὐτή, ἥτις, κατὰ τὴν φράσιν συγχρόνου τινὸς πολιτικοῦ, κυβερνᾷ τὴν οἰκουμένην. Τί μᾶλλον ἀπαραίτητον, τί δ' εὐκολώτερον καὶ ἁπλούστερον τῆς λειτουργίας ταύτης, ἣν ἄλλως τε κοινὴν ὁ ἄνθρωπος ἔχει μετὰ τῶν λοιπῶν ζώων; Χρήζει τροφῆς ὁ πλούσιος, χρήζει δὲ καὶ ὁ πτωχός· χρήζει ὁ πεπαιδευμένος, καθὼς καὶ ὁ ἀπαίδευτος· χωρὶς δὲ τροφῆς, παραλύεται καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη. Καὶ ὅμως, παράδοξον! Ὅπως ὁ πρεσβύτερος Ἕλλην ἐκφράσῃ τὴν ἁπλουστάτην πρᾶξιν τοῦ τρέφεσθαι κατὰ τοὺς διαφόρους ὅρους τοῦ χρόνου, ὤφειλεν, εἰμὴ διὰ προσοχῆς καὶ μελέτης, τοὐλάχιστον διὰ τῆς ἕξεως, ἀλλὰ πάντοτε οὐκ ἄνευ δυσκολίας, νὰ γείνῃ ἐγκρατὴς μικρᾶς τινος ἐπιστήμης, ῥυθμιζούσης τὰς ἐγκλίσεις, τοὺς χρόνους, καὶ τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ ῥήματος *Ἐσθίω*. Τίς ὁ παρατατικὸς τοῦ ἀτάκτου τούτου ῥήματος, τοῦ ἐκφράζοντος τὴν τακτικωτέραν ἐργασίαν τοῦ κόσμου; *Ἤσθιον*· ὁ τύπος *ἐσθίω* ἕως τοῦδε τρώγεται. Ἀλλὰ τίς ὁ μέλλων; *Ἔδομαι*, ἢ *Φάγομαι* ἢ ποιητικῶς *Ἐδοῦμαι*. Ὁ δὲ παρακείμενος; *Ἐδήδοκα*. Ὁ δὲ ὑπερσυντελικός; *Ἐδηδόκειν*. Ὁ δὲ ἀόριστος ά; *Ἠδέσθην*· Ὁ δὲ ἀόριστος β'; *Ἔφαγον*. Παραλείπομεν τοὺς περὶ τὴν κλίσιν τοῦ ῥήματος ἀττικοὺς καὶ ποιητικοὺς ἰδιωτισμούς· ἀλλὰ καὶ μόνον εἰς τὰ βραχέα ταῦτα περιοριζόμενοι βλέπομεν, ὅτι πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἰδέας τοῦ ἐσθίειν ὁ ἀρχαῖος ὤφειλε νὰ προσφύγῃ εἰς τρία θέματα διάφορα, ἀτάκτως ἀλλήλοις συνδυαζόμενα, καὶ περιπλεκόμενα.

Ὁποία λοιπὸν δυσκαταμάθητος ἀνωμαλία, καὶ περιττὴ

ποικιλία κατὰ σημασίαν ἄμεσον καὶ ἔμμεσον, κατὰ τοὺς σχηματισμοὺς, τὰς ἐγκλίσεις, τοὺς χρόνους, τὰ πρόσωπα, τοὺς ἀριθμούς. Σχηματισμοὶ διπλοῖ, διπλᾶ καὶ τριπλᾶ θέματα· σχηματισμοὶ ἀρχαῖοι καὶ σχηματισμοὶ νεώτεροι· σχηματισμοὶ ποιητικοὶ, σχηματισμοὶ λογογραφικοὶ, σχηματισμοὶ ἀνήκοντες εἰς διαλέκτους, ἐπὶ τέλους σπάνιοι, ἄχρηστοι, καὶ εὔχρηστοι. Καὶ τάδε μὲν περὶ ῥημάτων. Τί δὲ περὶ τῆς ποικιλίας καὶ ἀνωμαλίας τῶν λοιπῶν τοῦ λόγου μερῶν; Ἐρωτῶμεν τὸ μνημονικὸν τῶν ἀθλίων μαθητῶν, ὅπερ συνήθως κατατρύχεται εἰς τὴν ἐκμάθησιν τοσούτων κανόνων, ὅσων σχεδὸν καὶ ἐξαιρέσεων.

Ἀλλ' ἀντιστρόφως πορεύεται τὸ σύστημα τῶν νεωτέρων γραμματικῶν. Ἀντὶ τῆς ἀνωμαλίας, τῆς πολυειδίας, τῆς περισσότητος, τοῦτο θηρεύει τὴν ὁμαλότητα, τὴν συντομίαν, τὴν κοινοχρησίαν, ἢ μᾶλλον τὴν ἀπόλυτον εὐχρηστίαν. Οὐδὲν τὸ περιττὸν, ἢ τὸ ἄχρηστον ἐν αὐτῷ· μονοτυπία, ἁπλότης περὶ τὴν τροπὴν τῶν καταλήξεων, εὐστροφία περὶ τὰς κλίσεις τῶν ὀνομάτων, καὶ τὰς συζυγίας τῶν ῥημάτων, σχηματισμοὶ ὁμοιόπτωτοι καὶ πάσης ἐξαιρέσεως ἀπηλλαγμένοι, ἑνὶ λόγῳ, μηχανισμὸς τεχνολογικὸς, ὅσον οἷόν τε εὐχερὴς, ἀπέριττος, ἀσύμπλοκος. Εἰς τὰς ἡμέρας μας, ἡ τέχνη τοῦ ὀρθολογεῖν, ars loquendi χάριν οἰκονομίας χρόνου ἐσυνθηκολόγησε τῇ τέχνῃ τοῦ ταχυλογεῖν, rapide loqui. Ἄλλος γὰρ ὡροδείκτης, παρὰ τὸν ἀρχαῖον, ἐμέτρησε τὸν χρόνον, ἀφ' ὅτου τὸν κόσμον ἐδίδαξεν ἡ πεῖρα, ὅτι δούλη τοῦ προφορικοῦ λόγου δὲν εἶναι ἡ πρᾶξις, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ λόγος αὐτὸς δουλεύει τῇ πράξει, τῇ ταχυεργίᾳ, τῇ δραστηριότητι. Ὑπομονή. Οὕτω

διέταξεν ἡ μοῖρα τὰ πράγματα. Οἱ φιλόμυθοι πρόγονοί μας ηὐκαίρουν εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν τῶν λέξεων συμμετρίαν· ἀλλ' ἡμᾶς κατεπειγόντως ὠθεῖ καὶ προσελαύνει ὁ ῥοῦς τῶν πραγμάτων. Αὐτοὶ μὲν τὰς ἀνωμαλίας τοῦ βίου καὶ τῆς γῆς τὰς τραχύτητας ὑπερέβαινον ἀεροβατοῦντες ἐπὶ πτερύγων ἀελλόποδος λόγου, ἡμεῖς δὲ κατεδικάσθημεν πεζῇ πορεύεσθαι, πεζῇ γράφειν τε καὶ διαλέγεσθαι καὶ διδάσκεσθαι. Σήμερον ὁ λόγος δὲν περιοδεύει, μετεωριζόμενος καὶ ἀμφιπτερυγίζων ὡς ἀετὸς, ἀλλὰ προβαίνει καὶ πάντοτε προβαίνει τῆς γῆς ἁπτόμενος. Ὁ νεώτερος λόγος ἀκολουθεῖ τοῦ αἰῶνος τὴν ῥοπήν· χαράσσει κατ' εὐθυωρίαν ὁδοὺς μακροτάτας, καὶ τὴν ἀτμομηχανὴν εἰς φειδωλίαν καιροῦ μεταχειριζόμενος, ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην χώραν καὶ ἀπὸ κλίματος εἰς κλίμα πόλιν αὔτανδρον εἰς βραχύτατον χρόνου διάστημα μετακομίζει.

Ἀξίωμα γενικὸν, καὶ παρὰ παντὸς λαοῦ φιλοπροόδου ὁμολογούμενον· ὅσῳ ὁμαλὴ, καὶ σύντομος, καὶ εὐμεταχείριστος ἡ τῆς λαλουμένης γλώσσης Γραμματικὴ, τόσῳ ταχύτερον διὰ τῆς πανδήμου χρήσεως πλουτίζεται, καθαρίζεται, λειαίνεται καὶ μελῳδικωτέρα ἀποβαίνει ἡ ὁμιλία, τόσῳ μᾶλλον ἐθνωφελὴς καθίσταται ἡ μεταξὺ τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ τῆς διανοητικῆς μειονότητος συγκοινωνία, χάριν τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐμφύτων τοῦ πλήθους δυνάμεων, καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς συνεργασίας. Πότε τὸ γένος ἐξευγενίζεται; Ὅταν ἡ τέχνη τοῦ λόγου δὲν εἶναι μυστήριόν τι Αἰγυπτιακὸν εἴς τινας ὀλίγους ἱερεῖς ἐμπεπιστευμένον καὶ τοῖς πλείοσιν ἀπρόσιτον· ὅπου τῶν λογίων ἡ ἡγεμονία δὲν κωλύει τῆς

αὐτοφυοῦς ἀγχινοίας τὴν ἐξόρμησιν, τῆς εὐφυΐας τὴν αὐτόματον ἀναπτέρωσιν, οὔτε διὰ πεδῶν πολυπλόκων περιστέλλει τὴν πρόθυμον τοῦ λαοῦ συνεργασίαν εἰς τὴν βελτίωσιν τὴν ἐθνικήν. Προβαίνει ταχὺς ὁ φωτισμὸς ἐκεῖ ὅπου, μᾶλλον ἢ μαθηματικὴ ἐπιστήμη, σύντομος οὖσα καὶ περιωρισμένη ἡ γραμματική, εἰς ὀλίγα τινὰ μαθήματα διδάσκεται, ὅπου τὴν ἰδίαν γλῶσσαν μαθόντες ἐκ τοῦ προχείρου, εἰς μελέτην ἄλλων γλωσσῶν συνήθως τρέπονται οὐ μόνον οἱ πεπαιδευμένοι, ἀλλὰ καὶ οἱ βάναυσοι αὐτοί, ὠφελοῦντες οὕτω τὴν ἐπιστήμην, τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν, τὴν πολιτικήν, καὶ τὴν πρόοδον τοῦ γένους ἐπιταχύνοντες.

Ἰδοὺ ἡ ῥοπὴ τοῦ νεωτέρου κόσμου, ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τοῦ πρεσβυτέρου! Ἰδοὺ διατί οἱ μὲν ἀρχαῖοι προώδευον κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, οἱ δὲ σήμερον Εὐρωπαῖοι προάγονται ῥυθμῷ τινι γεωμετρικῷ, οἱ δὲ τούτων ἀπόγονοι θέλουσί ποτε τρέξει διὰ ταχύτητος ἀκαταλογίστου. Μεταξὺ λοιπὸν Εὐαγγελίου καὶ οἱασδήποτε Γραμματικῆς, καθὼς ἔτι μεταξὺ τῆς γραμματικῆς ἔθνους τινὸς καὶ τῆς τούτου διανοητικῆς καταστάσεως, ὑπάρχουσι σχέσεις καὶ ἀναλογίαι ἃς ὁ μὲν ὄχλος τῶν λογίων δύναται νὰ ἀγνοήσῃ, ἀλλ' ἡ ἀληθινὴ φιλοσοφία ἐξετάζει καὶ διορᾷ. Πᾶσα γὰρ ἀνωμαλία, πᾶσα δυσκολία, τὴν γενικὴν ἐκπαίδευσιν προσκόπτουσα, ἀντίκειται τῇ Θρησκείᾳ τῶν φώτων καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Θεὸς Λόγος εἰσήγαγε τὴν ἰσονομίαν, ἄρα τὸ Εὐαγγέλιον ἰσοπέδωσεν ὁριστικῶς τὴν Γραμματικήν.

Ἐκ τῶν συγχρόνων ἐθνῶν οὐδὲν ἴσως ἔλαβε θεόθεν τοσαῦτα δωρήματα πρὸς ἐπίσπευσιν πολιτισμοῦ καὶ ἀπο-

λαυσιν ἐλευθερίας, ὅσα περ ἔλαβε τὸ Ἑλληνικόν. Εὐγένειαν, ἀπαραδειγμάτιστον μακροβιότητα, πολυχρόνιον πεῖραν, ἔλαβε παρ' ὀλίγον πάντα τῶν ἄλλων ἐθνῶν τὰ προτερήματα, πλὴν τῶν ἰδιαιτάτων, καὶ μοναδικῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ διατί τοσαῦτα σπάνια προσόντα ἄγονα καὶ ἀτελεσφόρητα σχεδὸν ἀπέβησαν ἐπὶ εἴκοσιν αἰῶνας; Διατί εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐξευγενίσεως προωδοποίησαν ἄλλα γένη, οὐχ οὕτω καλῶς ἀπηρτισμένα, γένη βάρβαρα καὶ ἀνεξιστόρητα πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν; Ζήτημα πρὸς τὸν νεώτερον Ἕλληνα μέγα καὶ οὐσιωδέστατον. Ἐβραδυπορήσαμεν ἐπὶ ὅλους εἴκοσιν αἰῶνας διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι ἔβη μὲν ὁ ποῦς ἡμῶν εἰς τὰ πρόσω, ἀλλ', ἕνεκά τινος βασκανίας ἢ ἀνάγκης, ἣν ἄλλως τε δὲν τολμῶμεν νὰ καταδικάσωμεν, ἡ κεφαλὴ, ὀφθαλμοί τε καὶ ἐγκέφαλος, διέμειναν ἐστραμμένοι πάντοτε πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἐβραδυπορήσαμεν, διότι ἀρχαιολεκτήσαμεν σφόδρα, διότι ὁ λαὸς δὲν συνεκάθησεν εἰς τὸν δεῖπνον τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ λογίου· διότι ἀπεγνωκότες οἱ πεπαιδευμένοι τὸν σκοπὸν τῆς ἐθνικῆς ὁδοιπορίας, ἀπηώρησαν ἀκαταπαύστως τὴν διάνοιαν, ἀνέθεντο τὴν πᾶσαν ἐλπίδα εἰς κόσμον ὀνειρωδῶν ἀναμνήσεων. Οὕτω δέ πως τὸν ἀγῶνα τῆς χριστιανικῆς ἀναπλάσεως ὑποδυθέντες, τὸ μὲν βάπτισμα γενόμενοι νεωτερισταί, τὸ δὲ φρόνημα μείναντες εἰδωλολατρῶν εἰδωλολάτραι, οὔτε γλῶσσαν ἰδίαν ἐφροντίσαμεν νὰ ῥυθμίσωμεν, γλῶσσαν ἀνάλογον πρὸς τὰς παρούσας ἀνάγκας, οὔτε λαὸν αὐτοδύναμον καὶ αὐτοενέργητον ἐμορφώσαμεν, οὔτε σκέπην νέαν, ἀντὶ τῆς κατερειπωμένης ἐκείνης προγονικῆς, ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ἀνῳκοδομήσαμεν· ἀλλὰ, νέοι συνάμα

καὶ γεγηρακότες, ἐθνικοί τε καὶ χριστιανοί, Ἀθηναῖοι τε καὶ Ῥωμαῖοι, ζῶντές τε καὶ νεκροί, ἀμφίβιοι δὲ πάντοτε, καὶ ὁπωσδήποτε, προετιμήσαμεν κουφοδοξίας χάριν προσκεκολλημένας εἰς ἕκαστον τῶν ποδῶν νὰ σύρωμεν δύο ἁλύσεις ἐσκωριασμένας, ἐντεῦθεν μὲν τὴν προπατορικὴν, ἐκεῖθεν δὲ τὴν Λατινικὴν, παρὰ νὰ τεθῶμεν ὡς ἡμῖν ἔπρεπεν, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς διαμορφουμένης χριστιανωσύνης, ἴδιον, καὶ αὐτόζωον δημιουργοῦντες πολιτισμόν.

Καὶ ὅμως, ἂν ἡ ἀπρόσωπος αὕτη τοῦ λαοῦ κατάστασις ἐφ' ὅλου τοῦ μεσαιῶνος, διεκώλυσε τὸν σχηματισμὸν προσφόρου γλώσσης, καὶ γραμματολογίας πρωτοτύπου, — μικτὰ τοῖς κακοῖς τ' ἀγαθὰ — ἡ ἐθνικὴ ἀνεπιμιξία, ἥτις διακρίνει τὴν βυζαντινὴν πολιτείαν ἀπὸ τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν γενῶν, ἐτήρησεν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἰδιώτιδος χαρακτῆρά τινα ἀρχαϊκὸν, μαρτυροῦντα τὴν ἀδιάλειπτον συνέχειαν τῆς παραδόσεως, τὴν διαρκῆ ἐμφοίτησιν τοῦ παρελθόντος εἰς τὴν πολίτευσιν τοῦ μεσαιῶνος. Τίνα ποτὲ κατάκτησιν μεγάλην ὑπέστημεν ἡμεῖς ὁμοιάζουσαν τὴν Φραγκικὴν τῆς Γαλλίας, ἢ τὴν Γερμανικὴν τῆς Ἰταλίας, τίνα, πλὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς, ἧς οὐδὲν ἴχνος μετ' ὀλίγον ἀπέμεινε, καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτῆς, τὴν ὁποίαν οἱ ἔγγονοί μας θέλουσι βέβαια ὀνομάσει κατοχὴν μᾶλλον, ἢ κατάκτησιν; Διὰ τοῦτο, τὰ ἴχνη τῶν ἠθικοκοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπαναστάσεων, ἅπερ βαθέως ἐντυποῦνται εἰς τὰς γραμματικὰς τῶν ἑτέρως χριστιανῶν, δὲν ὁμοιάζουσι καθόλου τὰ ῥυτιδώματα ἅπερ ποῦ πολὺ, ποῦ δ' ὀλίγον ἀροτριῶσι τὸ μέτωπον τῆς ἡμετέρας. Ἐκεῖ μὲν βλέπεις πληγὰς ἐνίοτε αἱμοσταγεῖς,

ἀκροτηριάσεις, μελῶν στρεβλώσεις· ἐνταῦθα δὲ, ἀμυχάς τινας μόνον, ἢ τὸ πολὺ, παραρθρώσεις καὶ εὐθεραπεύτους στραγγαλισμούς. Τόπος οὗτος οἰκεῖος εἰς παραλληλισμὸν τοιαύτης φύσεως δὲν εἶναι. Ἀλλὰ φέρε ἐρωτήσωμεν· πλὴν τῆς Μετοχῆς, ἥτις ἐξέλιπεν, εἰς ποῖον τῶν τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου μερῶν ὁ συγκριτικὸς φιλόλογος δὲν εὑρίσκει μᾶλλον ἢ ἧττον διατετηρημένον τὸν ῥυθμὸν τῆς ἀρχαιότητος; Αἱ νεολατινικαὶ διάλεκτοι ἀπώλεσαν τὴν τροπὴν τῶν ληκτικῶν συλλαβῶν περὶ τὰς κλίσεις τῶν ὀνομάτων· ἡ δὲ ἡμετέρα, καίτοι μεταβαλοῦσα τὰς πτωτικὰς καταλήξεις ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον, ἐτήρησεν, ὅμως, τὴν μεταξὺ πτώσεως καὶ πτώσεως διαφοράν. Ἐκεῖναι μὲν ἀπέβαλον τὰς καταλήξεις τῶν συγκριτικῶν καὶ ὑπερθετικῶν ἐπιθέτων, ἡ δὲ ἡμετέρα, διασώζει αὐτὰς, ὡς ἔτι διασώζει τὰ ἄρθρα, καί τινας τῶν ἀναγκαιοτέρων ἀντωνυμιῶν. Ἀλλὰ διαφυλάττει ἡ ἡμετέρα γραμματικὴ καὶ δύο ἕτερα γνωρίσματα ἀρχαιοτυπίας· τὸν σχηματισμὸν καὶ τὰς καταλήξεις τῶν πέντε Διαθέσεων, ἔτι δὲ τὸν αὐτὸν σχηματισμὸν τῶν λέξεων, διὰ καταλήξεως καὶ διὰ συνθέσεως, πλεονεκτήματα τιμαλφέστατα, ἀπεριόριστον ὁρίζοντα καὶ θησαυροὺς ἀνεξαντλήτους ἐπαγγελλόμενα πρὸς τὴν μέλλουσαν πολιτείαν τοῦ Πανελληνίου. — Διὸ, « διαστέλλουσα, ὡς ὁ Κ. Ἀσώπιος παρατηρεῖ (Προλεγ. εἰς τὸ περὶ Ἑλλην. Συντ.), ἰδιαίτερον τύπον παρατατικοῦ καὶ ἀορίστου, δὲν συγχέει αὐτοὺς, ὡς ἡ γερμανικὴ καὶ ἀγγλικὴ, διὰ τοῦ schrieb καὶ writ ἢ wrote ἐκφέρουσαι τὰ *ἔγραφα* καὶ *ἔγραψα*· ἔχουσα ἰδιαίτερον τύπον τοῦ παθητικοῦ, *τύπτομαι*, *ἀγαπῶμαι*, κτλ, δὲν ἀναγκάζεται νὰ λέγῃ io vengo

battuto, io son amato. Ἔχουσα ἰδιαίτερον σχηματισμὸν τοῦ μέσου, ὅμοιον ὅμως τῷ παθητικῷ, ὡς καὶ ἡ ἀρχαία ἐν πολλοῖς, *λούομαι*, *κτενίζομαι*, δὲν ἔχει χρείαν τῆς ἀντωνυμίας **mi lavo**, **mi pettino**, ὡς δύναται νὰ εἴπῃ καὶ ἁπλῶς *ἀγαπῶ*, καὶ οὐχὶ πάντοτε ἀναγκαίως *ἐγὼ ἀγαπῶ*, διότι ἕτερον ἑκάτερον ». Καὶ ταῦτα μὲν ἐμπαρόδως περὶ ἀρχαιοτυπίας.

Ἀλλὰ ποῦ πρὸ πάντων ἡ χριστιανικὴ ἀναστοιχείωσις, ποῦ ἡ ἐπενέργεια τῶν αἰώνων, ποῦ ἡ εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀρχαίου λόγου ἐγκατάσκηψις τῆς δημώδους πολιτεύσεως, καὶ συντόμως, ὁ τύπος τῶν μεσαιωνικῶν ἐνεργειῶν καὶ παθήσεών μας ἐνεκολάφθη; Εἰς τὸ Ῥῆμα. Ἐνεχαράχθη ἐξαιρέτως εἰς τὰς ἰδιότητας ἐκείνας τοῦ ῥήματος, ὅσαι ἢ ὑπερεῖχον ἀνωμαλίᾳ καὶ ἰδιοτροπίᾳ, ἢ ἐπλεόνασαν ἐν τῇ χυδαίᾳ συνηθείᾳ· εἰς τὴν Ἔγκλισιν, δηλαδή, τὸν Ἀριθμὸν, τὸν Χρόνον καὶ τὴν Συζυγίαν. Ἐὰν ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν συνήθως λαλοῦμεν καὶ γράφομεν πρέπῃ νεωτέρα νὰ ὀνομασθῇ, καὶ δὴ μετὰ τῶν νεωτέρων νὰ συγκατασταχθῇ, τοῦτο κυρίως ἀποδοθήσεται εἰς τὰς ῥηματικὰς ἀλλοιώσεις. Ἐνταῦθα μόνον ἐναργῶς ἐπισημαίνεται ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου κόσμου πρὸς τὸν νεώτερον, τὸ χάσμα, τὸ χωρίζον τὰ ἡμισφαίρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ μεταμόρφωσις τῶν τεσσάρων τούτων τοῦ ῥήματος ἰδιοτήτων, εἶναι, εἰ ἔξεστιν οὕτως εἰπεῖν, αὐτὸς ὁ μεσαιών. Ἀπόδος, εἰ δύνασαι, τὰ ἀπολωλότα καὶ ἀποκατάστησον τὰ μεταβληθέντα αὐτὰ, ἐπηνώρθωσας εὖ τε καὶ χεῖρον τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν σύνταξιν τῶν ἑλληνιστὶ συγγραψάντων Εὐαγγελιστῶν.

Ὅτι ἡ μετὰ Χριστὸν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας σύμπλασις ἑκόντων ἀκόντων τῶν λογίων ἐπηρέασε τὴν τέχνην τοῦ λόγου, τοῦτο ἱστοριονομικῶς ἐξηγεῖται, καὶ ἤδη ἐξέθημεν ἐπὶ τούτου τὰς σκέψεις μας. Ἀλλὰ πῶς ἐξηγεῖται τὸ φαινόμενον, ὅτι αἱ αὐταὶ ὡς ἔγγιστα ῥηματικαὶ τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς ἀλλοιώσεις συνέβησαν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς νεωτέρας γλώσσας τῆς Εὐρώπης; Ἀνυπόθετος ἡ δι' ἐπιμιξίας καὶ μιμήσεως μετάδοσις· ἐπειδὴ ἐκτός, ὅτι ἐθνομιξίαν Ἑλλήνων καὶ Φράγκων λ. χ. ἡ ἱστορία καὶ ἡ φιλολογία δὲν ἀναφέρουσιν εἰς χρόνους καθ' οὓς ἡ Γλῶσσα ἐσχηματίζετο, ἀλλ' ἡ νεοελληνικὴ γραμματικὴ εἶχεν ἤδη περιέλθει εἰς ἣν σήμερον ὑπάρχει κατάστασιν πολὺν καιρὸν πρὶν ἢ σχηματισθῶσιν αἱ νεολατινικαὶ καὶ νεοσαξωνικαὶ διάλεκτοι. Καὶ π. χ. διατί τὸ ἁπλοῦν σχῆμα τοῦ Μέλλοντος, τὸ ἐν πάσῃ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ ἐνυπάρχον, ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἐκ πάσης νεωτέρας διαλέκτου τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ συστήματος. Σύμπτωσις; οὕτω γενικὴ ἐπέχει ἰσχὺν νόμου, καὶ ἔπρεπε νὰ μὴ παρέλθῃ ἀνεξέταστος. Τάχα συνέδραμεν εἰς τὴν μεταβολήν, ὡς εἰς πολλὰ ἄλλα, ὁ κανὼν τῆς ἁπλοποιήσεως, ἢ τὴν μεταβολὴν ἐπέφερεν ἑτέρα τις ἀνάγκη φιλοσοφωτέρα. Ὁ νεώτερος τοῦ Μέλλοντος σχηματισμὸς διαφέρει τοῦ ἀρχαίου κατὰ τοῦτο, ὅτι χρήζει βοηθητικῶν τινων ῥημάτων, *ἔχω*, *εἰμί*, *θέλω*, *ὀφείλω*, ὥστε ἡ βούλησις, ἡ ἠθικὴ διάθεσις, ὁ σκοπὸς ἀποχωρίζονται τῆς πράξεως (414). Ἐνῷ λοιπὸν ὁ τῇ θεᾷ Ἀνάγκῃ δουλεύων εἰδωλολάτρης ἐν τῇ λέξει *Πράξω* συμπεριελάμβανε *πρόσωπον* ἅμα καὶ *βούλησιν*, καὶ μέλλουσαν *πρᾶξιν*, ὁ χριστιανός, τὴν δουλείαν τῆς συνειδήσεως ἀποβαλών, καὶ τὴν συναίσ-

θησιν κτήσας τῆς ἐλευθερίας του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδέαν τοῦ μέλλοντος συλλαβὼν καθαρωτέραν, διέκρινε τὴν ἰδίαν βούλησιν ἀπὸ τῆς προτιθεμένης πράξεως, ὅπως ἐπὶ τοῦ τελεσθημένου ἔργου ἐπιβάλῃ τρόπον τινὰ τὴν σφραγῖδα τῆς θελήσεώς του, ἢ τῆς ὑπάρξεώς του, ἢ τοῦ καθήκοντος. Γνώμην ἐκφράζομεν, δὲν δογματίζομεν. Ἀλλὰ τίς οἶδε μὴ ὁ σύνθετος οὗτος τοῦ Μέλλοντος σχηματισμὸς ὑποσημαίνῃ τὴν νίκην τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς πολυθεϊκῆς ἀνάγκης, τὴν ὑπερίσχυσιν τῆς ἀτομικότητος αὐτῆς, ἥτις τοσαύτην ἔσχεν ἀνάπτυξιν ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τῆς σήμερον;

Εἰ δὲ τὸν ἀρχαῖον τύπον τοῦ μέλλοντος δὲν διεφύλαξεν ἡ νεοελληνική, ἔχει ὅμως, καθὼς ὀρθότατα ὁ αὐτὸς Κ. Ἀσώπιος σημειοῖ, «διπλοῦν μέλλοντα, τῆς συνεχείας καὶ συντελείας, *θὰ γράφω*, καὶ *θὰ γράψω*, ὅπερ οὐδεμία τῶν γνωστοτέρων γλωσσῶν τῶν νεωτέρων, ἀκριβῶς δὲ εἰπεῖν οὐδ' αὐτὴ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἔχει, διότι διάφορον τὸ *μέλλω γράφειν* τοῦ *θέλω γράφει* ἢ *θὰ γράφω*. Ὡσαύτως λέγει διαστέλλουσα *νὰ γράφῃ* καὶ *νὰ γράψῃ*, *νὰ ἔρχεται* καὶ *νὰ ἔλθῃ*. Περίεργον δὲ ὅτι ἀνωμάλως μετήνεγκε τὸ προστακτικὸν καὶ εἰς τὸ παρελθόν, λέγουσα *ἂς ἔγραφεν*, *ἂς ἤρχετο*, τὸ ὁποῖον μόνον περιφραστικῶς δυνατὸν ἄλλαι νὰ ἐξηγήσωσι, *διατί δὲν ἔγραψε; διὰ τί δὲν ἤρχετο*; ὡσαύτως *ἂς ἦλθεν*, *ἂς ἀνεχώρησεν*, ἂς ἀπέθανεν.»

Οἷς προσθέτομεν ἡμεῖς καὶ ἕτερόν τινα τύπον, ἐν χρήσει συνήθως ὄντα ἀντὶ προστακτικῆς· τὸ *νὰ ἔλθῃ*, διάφορον κατὰ δύναμιν τοῦ *ἂς ἔλθῃ*, καθόσον τοῦτο μὲν ἀναλογεῖ πρὸς τὸ ἀρχαῖον *ἐλθέτω*, τὸ δὲ πρῶτον ἐμ-

φαίνει δεσποτικωτέραν τὴν κέλευσιν, ὡς ἂν ἔλεγε *θέλω* ἢ *διατάσσω ἵνα ἔλθῃ*. Μεταβολαὶ τοιούτου εἴδους τελειοποιοῦσι τὰς γλώσσας, δὲν ἐκβαρβαροῦσιν αὐτάς.

Ὁπωσδήποτε, ὑπὸ τῶν ἐσχάτων τῆς Γλωσσολογίας ἀνακαλύψεων καὶ μελετῶν ἀναγκαζόμεθα νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῶν νεωτέρων γραμματικῶν, οὐδεμία ὑφίσταται ἐν ταύταις ἰδιότης, ἔστω καὶ ἡ εὐτελεστέρα, μὴ ὀφείλουσα τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς της εἰς τὴν ἱστορίαν, διὰ μέσου δὲ τῆς ἱστορίας εἴς τινα Νόμον ὑπέρτατον, προνοητικόν, διοικοῦντα καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν γραμματικῶν προβιβάζοντα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ βέλτιον. Μεταβάλλονται ἐκ διαλειμμάτων οἱ κανόνες τῆς Ἠθικῆς, μεταβάλλονται τὰ θρησκεύματα καὶ αἱ θεότητες· μεταβάλλονται φιλοσοφίαι καὶ νομοθεσίαι. Τί λέγομεν; καὶ αὐτὸς ὁ λογικὸς ἄνθρωπος, ὁ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Πλάστου σχηματισθεὶς μεταβάλλεται καθ' ἑκάστην... Μόνη δὲ ἡ τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου Γραμματικὴ θέλει μείνει ἀμετάβλητος, ἀπαραβίαστος εἰς τὸν αἰῶνα!

Θιασῶται καὶ μιμηταὶ τῆς παλαιᾶς τεχνολογίας, ὑμεῖς ἐπανορθωταὶ τῆς Ἀττικῆς γραμματικῆς, σωτῆρες τοῦ Α'. καὶ Β'. καὶ Μέσου Μέλλοντος, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Χριστοῦ μὴ λησμονήσητε, ὅτι οἱ πρόγονοί μας ἐθεοποίησαν τὸν Χρόνον καὶ μάλιστα εὐφήμησαν αὐτὸν προπάτορα θεῶν τε καὶ ἀνδρῶν. Βλέπετε! Τῶν ἄλλων ἀθανάτων οἱ βωμοὶ κατηδαφίσθησαν, ἀλλ' ὁ βωμὸς τοῦ *Μάντεως* αὐτοῦ, ὡς ὁ ποιητὴς τὸν Κρόνον ὠνόμασεν, ἀνέπαφος καὶ ἀπερίπτωτος διεφυλάχθη ἐν τῇ δευτέρᾳ κοσμογονίᾳ, οὗτος μόνος τῶν λοιπῶν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς

ἱστορίας ἀναστηλωθεὶς, ἐξαγορεύει ὡς πάλαι ποτὲ χρησμοὺς λαοσωτηρίους, καὶ τὰ μὲν βιώσιμα τῶν ἐθνῶν καλεῖ εἰς ζωὴν καὶ ἀνακαίνισιν, τὰ δὲ γεγηρακότα εἰς θάνατον καταδικάζει. Αὐτοῦ, λοιπὸν, τοῦ χρόνου τὴν ἡγεμονίαν συνεπῶς ἔχοντες καὶ ὑμεῖς εὐφημήσατε σκεπτόμενοι καὶ διδάσκοντες. Αὐτὸν οὖν τὸν μάντιν ἐρωτήσατε, ἐὰν ἡ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος γραμματικὴ ἦναι καθειμαρμένη εἰς πρόβασιν ἢ παλινδρομίαν, ἐὰν πρέπῃ νὰ παρατείνῃ τὸν βυζαντινὸν μεσαιῶνα καὶ νὰ ματαιώσῃ τὰς ἐλπίδας μας, ἢ θέλει γείνει ὄργανον ἀναζωώσεως, παλιγγενεσίας, πραγματικῆς ἐξευγενίσεως, ἀναπλάσεως, ὑλικῆς τε καὶ πνευματικῆς τοῦ ἐκβαρβαρωθέντος γένους μας. Διότι φοβοῦμαι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, μὴ χάριν ἀρχαιολογικῆς τινος κουφότητος καὶ σχολαστικῆς δουλοπρεπείας διατίθεσθε ἀσυμβουλεύτως νὰ πέμψητε ποτὲ αὐτὴν, ὡς ἐπέμφθησαν ἤδη τὰ πρό τινος ἐν Πεντέλῃ ἀνασκαφέντα προκατακλυσμαῖα ἀπολιθώματα, εἴς τι μουσεῖον παλαιοντολογικὸν τῆς φιλαρχαίου καὶ ὅμως προοδευτικῆς Εὐρώπης.

ΣΥΝΤΑΞΙΣ.

Ὅσοι ἐπεσκέφθησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ζῶσαν ἔχουσιν ἐν τῇ μνήμῃ τὴν θέαν, ἥτις πιστότερον ἴσως πάσης ἄλλης παρίστησιν εἰκονικῶς τὴν μεταξὺ παλαιᾶς καὶ νεωτέρας συντάξεως διαφοράν. Ἀπὸ μὲν θαλάσσης ἡ Ἑπτάλοφος θεωρουμένη, ὡς μεγαλοπρεπῶς εἰς τὴν ὅρασιν ἀναδύει! Πρὸς καθωραΐσιν τοῦ ἀριστουργήματος, φύσις τε καὶ τέχνη φαίνονται συναμιλληθεῖσαι. Καὶ ὅμως, πόῤῥωθεν μόνον διαπρέπει ἡ τεραστία τῆς πόλεως καλλονὴ, ἐκ δὲ τοῦ σύνεγγυς τὸ γοήτευμα διαλύεται,

πάντως ὄντος ἀθλίου τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ὡς γὰρ εἰσέβης τὸ Τουρκικὸν Βυζάντιον, ναοί, θόλοι, πύργοι κυπαρισσῶνες ἐγένοντο ἄφαντοι ἐν μέσῳ δάσους χαμηλῶν στεγῶν. Ἀντὶ μνημείων ἀρχιτεκτονικῶν, καὶ λόφων καταφύτων, οὐδὲν ἄλλο ἔβλεπες τότε, ἢ ξυλίνων οἰκίσκων καὶ καλυβίων κυκεῶνα, λεωφόρους κοχλιοειδεῖς, ἀτραποὺς στενὰς καὶ σκοτεινάς, παρόδους σκωληκοδρομούσας, ὅπου χωρὶς ὁδηγοῦ κινδυνεύεις νὰ διαμαρτήσῃς εἰς λαβύρινθον ἀδιέξοδον. Ἀλλὰ διελθὼν τὴν μεγάλην γέφυραν, ἢ μεταβὰς πάλιν ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ εἰς τὸ λεγόμενον Σταυροδρόμιον; Ἐπανῆλθες εἰς τὸν νεώτερον κόσμον. Ἐνταῦθα, τὸ σχέδιον τῆς πόλεως ὑποκρίνει προγεγραμμένον τινὰ καὶ νενομοθετημένον ῥυθμόν, ᾧ πάντες ὀφείλουσιν οἱ οἰκοδομοῦντες νὰ συμμορφωθῶσι. Τὸ αὐθαίρετον καὶ ἰδιότροπον ἀπελακτίσθησαν· εὐδοκιμοῦσι δέ, συμμετρίας χάριν, τὸ κανονικὸν καὶ ὁμοιόρρυθμον. Διὸ καὶ χωρὶς ὁδηγοῦ ἀνέτως τε καὶ συντόμως διατρέχεις ὁδοὺς εὐρυχώρους, εὐθυώρους, μακράς, ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων φωτιζομένας, καὶ ἐκ παραλλήλου διασταυρουμένας. Ἐπίδειξις μὲν ναῶν ὑψιπύργων κατ' ἀλήθειαν δὲν γίνεται, ἀλλ' οἶκοι λίθινοι ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον ᾠκοδομημένοι, καὶ ἐν εὐταξίᾳ στοιχηδὸν πάντες τεταγμένοι, τὴν ἰδέαν ἐγείρουσι πολιτείας εὐνομουμένης, φιλοκαίνου, προοδευτικῆς. Ἰδοὺ τὸ σχέδιον καθ' ὃ καὶ αἱ παλαιαὶ τῆς Εὐρώπης πόλεις ἀνακαινίζονται, καὶ νέαι οἰκοδομοῦνται. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ ῥυθμὸς κανονίζει καὶ τοῦ λόγου τὴν σύνταξιν. Ὑπερίσχυσε κατὰ πάντα ἡ εὐθύτης, μέτρον ταχυπορίας καὶ εὐκοινωνησίας, ἡ δὲ τῆς σκολιοδρομίας μέθοδος ἀπέμεινε δεῖγμα βαρβαρότητος.

Ἡμέτερος σκοπὸς δὲν εἶναι διὰ τοιαύτης εἰκονικῆς παραβολῆς νὰ ἐγκωμιάσωμεν τοῦ χυδαίου νεοελληνικοῦ λόγου τὴν σύνταξιν, τὴν τοῦ Ἀττικοῦ ἀποτιμῶντες. Ἄπαγε! Θαυμάζομεν καὶ ὑπερθαυμάζομεν τὰς ἀπαραμίλλους ἐκείνας λεπτότητας καὶ αἰθεροειδεῖς, οὕτως εἰπεῖν, βαφάς, δι᾽ ὧν ἡ σύνταξις τοῦ ἀρχαίου λόγου ἐπετύγχανεν ἐκφράζουσα τὰς σχέσεις τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πραγμάτων τὰς ἧττον ὑποκειμένας τῇ κοινῇ αἰσθήσει, διακριβοῦσα ἰδιότητας τόπου, χρόνου, διαθέσεως διά τινος ἀριστοτεχνίας ὄντως ὑπερφυοῦς. Ἀλλὰ καὶ δὲν αἰδούμεθα νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐκ τῶν ζώντων καὶ πανεθνεὶ λαλουμένων τῆς Εὐρώπης ἰδιωμάτων ἴσως τὸ ἡμέτερον παρέχει τὴν σύνταξιν τὴν μᾶλλον ἀσαφῆ, καὶ ἀτελῆ, καὶ ἀναρμόδιον εἰς ἐπιστημονικὴν ἀκριβολογίαν, εἰς λογογραφικὴν ἑρμηνείαν, εἰς ἱστορικὴν ἐνάργειαν. Ἡ ἀποβολὴ σημαντικῆς μερίδος ἀρχαίου λεκτικοῦ, ἡ ἀντικατάστασις πλείστων ὅσων λέξεων ἰδιωτικῶν, καὶ ἡ σύνθεσις ἑτέρων λέξεων, ἡ εἰσβολὴ φράσεων, ῥήσεων, ἰδιωτισμῶν νεωτέρων, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀποσύνθεσις τῆς γραμματικῆς ἐπήνεγκον ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τὴν διάλυσιν τῆς παλαιᾶς συντάξεως, συνεπέφερον, ὡς ἦν συνεπές, δεινὴν διάρρηξιν εἰς τὴν ὑφὴν τοῦ ἀρχαίου λόγου. Ἔκτοτε, τῶν μὲν ἐκ τῶν ἀναγκαίων μίτων ἐκλιπόντων, ἄλλων δὲ μεταποιηθέντων, καὶ ἄλλων πάλιν δυσαρμόστων ὑπελθόντων εἰς τὸν ἱστόν, χάσματα καὶ νήματα παράρρυθμα καὶ ἅμματα ἑτερόζυγα πάμπολλα εἰσεχώρησαν ἐν τῷ ὑφάσματι. Τὸ δὴ ἐλεεινότερον, ἡ συμβᾶσα ἀναστάτωσις ἐν τῇ γενικῇ τῆς γλώσσης οἰκονομίᾳ εἰσήγαγε τὴν ὀχλαγωγίαν. Διότι, οὐ μόνον ὑπερεπλεόνασαν ὡς ἐκ τούτου οἱ

ἐγχώριοι ἰδιωτισμοί, καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν στερεῶν ὕφους ὑπογραμμῶν ἐπερίσσευσαν αἱ περὶ τὴν σύνταξιν τῶν διαφόρων τοῦ λόγου μερῶν ἰδιορρυθμίαι, ἀλλὰ, προϊούσης τῆς χυδαιότητος, ἕκαστος αὐθαιρέτως καὶ κατ' ἀρέσκειαν τὸν λόγον αὐτοῦ συνέταξεν, ἕωσοῦ ἐπεκράτησεν ἀναρχία παντελής.

Παρετήρησαν οἱ φιλολόγοι, ὅτι κατὰ τὰς προοιμιώδεις τῶν ἐθνῶν ἐποχὰς, ἡ διάλεκτος σχηματίζεται καὶ προβαίνει ὁρμεμφύτως πως, καὶ μόνον ἔκ τινος ἐνδομύχου δυνάμεως κινουμένη. Τὸ γένος, ἐλθὸν ἄρτι εἰς ζωὴν, εἰσέτι προσκεκολλημένον ὂν, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τῆς μητρὸς τὴν κοιλίαν, αἰσθάνεται μόνην τὴν ὀργανικὴν ὕπαρξίν του, λατρεύει, πιστεύει, τρέφεται δι' ἐλπίδων, ἀλλ' ὀλίγον σκέπτεται. Μὴ συλλογιζόμενον δὲ, οὔτε διαγιγνώσκει τὴν ἀνάγκην τοῦ τελειοποιεῖσαι τὴν γλῶσσαν, ὄργανον λογισμοῦ καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως. Βαθμηδὸν ὅμως, μετριάζεται τὸ αἴσθημα. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀπέναντι τῆς πίστεως ἀνεγείρεται ἡ σκέψις, σημεῖον ἡλικίας ἀνδρικῆς. Τότε δὴ καὶ ἡ γλῶσσα μεταπορεύεται εἰς ὁδὸν ἀπαρτισμοῦ· διότι τὸ αἴσθημα τιθηνεῖ τὰς διαλέκτους, ἀλλὰ μόνη ἡ σκέψις τακτοποιεῖ καὶ ἐπισχηματίζει αὐτάς. Σκέψις καὶ γλῶσσα, νοῦς καὶ διάλεκτος μέχρι τινὸς ἓν καὶ τὸ αὐτό. Δύνανται μὲν αἰῶνες πίστεως νὰ γεννήσωσι μεγάλους ποιητάς· ἀλλὰ γλώσσης νομοθέτας, ἡγεμόνας τοῦ πεζοῦ λόγου, κοσμήτορας γραφικῆς τέχνης, ἁρμοδίους εὐφυΐας καὶ φιλοκαλίας δικαστὰς δὲν γεννῶσιν, εἰμὴ αἰῶνες ἐπιπόνου σκέψεως, ἐποχαὶ φιλοσοφικῆς ἐρεύνης. Οὔτε ὁ Ὅμηρος ἀπήρτησε τὴν ἑλληνικὴν, οὔτε ὁ Δάντης ἐνομοθέτησε τὴν Ἰταλι-

κὴν, ὡς ᾄδεται. Μήτηρ ἀμφοτέρων ἡ δημοκρατία. Διό, τὸ ὕφος τῆς Ἰλιάδος ἀπέχει τῆς *Κύρου Ἀναβάσεως*, ὅσον τὸ *Κλέφτικον λημέρι* τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀποδιίσταται τῆς πολυτελοῦς παστάδος τοῦ Ἡρακλέους.

Εἰς τοιαύτην βρεφικὴν ἡλικίαν διῆγε τὸν μεσαιῶνα ὁ ἑλληνικὸς λαός, φαγὼν «τὰ φύλλα τοῦ ξύλου, τὰ εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν» (412). Καὶ δή, τοὺς ἱστορικοὺς περὶ ἐθνοτήτων καὶ διαλέκτων νόμους σεβόμενοι, μὴ δεινολογήσωμεν τῶν τότε γραμμάτων τὴν παρακμήν· μὴ ψέξωμεν τὴν ἀπώλειαν τῶν λογίων, οἵτινες τῇ χρήσει γλώσσης ἤδη νενεκρωμένης ταχθέντες, οὐδέποτ' ἐφρόντισαν τὴν ἐν ἀναρχίᾳ καὶ ἀστασίᾳ ταλαντευομένην διάλεκτον τοῦ δήμου νὰ καθαρίσωσι, νὰ τακτοποιήσωσι καὶ εἰς ἐκπαίδευσιν τῶν πολλῶν νὰ καταστήσωσι πρόσφορον, εὔχρηστον, κανονικήν. Βέβαια, ἡ κακοσυνταξία, χάριν τοιαύτης ἀναλγησίας, ἐκορυφώθη· ἑπόμενον δὲ τῆς ἀφηνιάσεως προῆλθεν ἡ ἐκβαρβάρωσις, ὥστε ἀντὶ τῆς τῶν προγόνων ἀριστοτεχνίας εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἀγοραίαν σύνταξιν ἀγροικική τις καὶ ἀπεριόριστος φράσεων μονοτυπία, κανόνων ἀντινομία, ἔνδεια ἀκριβολογίας ἀπαραδειγμάτιστος. Τίς δὲν θρηνεῖ τὴν ἀπώλειαν τῶν μορίων, τοῦ οὐσιωδεστάτου μέρους τῆς συντάξεως, ὧν, τὰ μὲν ἀπεβλήθησαν καθόλου, τὰ τοῖς ἄλλοις αἱ συνηθέστεραι τῶν προθέσεων, τὰ δὲ τῶν διασωθέντων, νῦν μὲν ἀναπληροῦσι τὴν λειτουργίαν τῶν ἀποβληθέντων, νῦν δέ, καὶ συχνότερον, εἰς ἄλλην παρὰ τὴν ἀρχαίαν λειτουργίαν τραπέντα, ἄλλως πως τὰς σχέσεις τῶν λέξεων συνδυάζουσιν ἐν τῇ χυδαίᾳ συναναστροφῇ; Λέγομεν τὴν χυδαίαν, διότι ἐν ἐλλείψει τινὸς γραμματολογίας νεοελλη-

νικῆς, πολιτικῆς ἐλευθερίας, δημώδους ἐξευγενίσεως, ἡ διάλεκτος τῶν βιβλίων πολύ, ὡς μὴ ὤφειλεν, ἀπέσχε τῆς ἀγοραίας ὁμιλίας. Κἀντεῦθεν προέκυψαν τὰ συνήθη τῆς ἐξαχρειώσεως ἀποτελέσματα· ἡ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Μετοχῆς κατακόρης τῶν ἀναφορικῶν καὶ δεικτικῶν ἀντωνυμιῶν ἐπανάληψις, τὸ κακόῤῥυθμον τῆς περιόδου, ἡ ἀσάφεια περὶ τὴν ἔκφρασιν, τὸ ἄστατον καὶ πολύμορφον τῆς αὐτῆς ῥήσεως, τὸ αὐθαίρετον τοῦ ἰδιωτισμοῦ, καὶ τις μονότονος, στερεότυπος χρῆσις ἠκρωτηριασμένων μορίων, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τῆς ἡμετέρας ἰδιώτιδος χαρακτήρισμα καταγγέλλουσα τῆς συντάξεως τὴν χρεωκόπησιν.

Τὴν ἀρχαίαν οὖν ὑφὴν πρὸς τὴν νεωτέραν ἀντιπαραβαλόντες διὰ τοῦ εἰκονικοῦ ἐκείνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑποτυπώματος, μᾶλλον ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν τὰς λογίας καὶ ἐξηυγενισμένας τῆς νῦν Εὐρώπης διαλέκτους ὅσαι καὶ διὰ τριβῆς πολυχρονίου αὐτομάτως ἐτακτοποιήθησαν, καὶ παρὰ συγγραφέων ἐπιφανῶν περιεκοσμήθησαν καὶ εἰς πολιτικοὺς ἀγῶνας ἐκτήσαντο τὴν ἡγεμονίαν, τῆς εὐφραδείας, ἢ τὴν ἡμετέραν δημοτικήν, ἥτις ἄρτι τῆς βαρβαρώδους ἀναρχίας ἐξῆλθε πολλὴ μὲν τὴν εὐστροφίαν καὶ ἐλαστικότητα, ἀκανόνιστος δὲ, καὶ ἀδιόριστος, καὶ ἀπερικόσμητος. Ἐξαιρέτως προσεβλέπομεν εἰς τὴν Γαλλικήν, ἡ σύνταξις τῆς ὁποίας ἐξόχως παραδειγματίζει τοῦ σήμερον κόσμου τὴν ῥοπὴν πρὸς τὴν εὔρυθμον ἁπλότητα τοῦ λόγου, πρὸς τὴν κρυσταλλοφανῆ διαύγειαν τῆς φράσεως, πρὸς τὴν σπουδὴν τοῦ καταστῆσαι τὴν μᾶλλον ἀφῃρημένην ἰδέαν καθαράν, διωρισμένην, καὶ ἁπτὴν τρόπον τινά, ὅπως εὐκόλα μεταδοθῇ, καὶ πα-

σαν γωνίαν τοῦ γένους περιέλθῃ. Καὶ διατί ἡ Γαλλικὴ περιῆκεν εἰς χρῆσιν παγκόσμιον, ἐγένετο γλῶσσα κοσμοπολῖτις; Διότι τὸ πνεῦμα τῶν Γάλλων, πνεῦμα κατ᾽ ἐξοχὴν θετικόν, διακριβωτικόν, εἰς ἐπιστημονικὴν σαφήνειαν ἐπιτηδειότατον, καὶ φιλοδημοτικὸν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τῆς Εὐρώπης, διέπλασεν εἰς ἑρμήνευσιν καὶ διάδοσιν τῶν διανοητικῶν αὐτοῦ ἀγώνων τὴν γλῶσσαν τὴν μᾶλλον ὡρισμένην εἰς κυριολεξίαν, εὐκαταμάθητον εἰς γραμματικήν, καὶ ἀναλυτικὴν εἰς σύνταξιν. Ἐπὶ τοιούτων βάσεων ἡ Γαλλικὴ στερεωθεῖσα, οὐ μόνον ὑπερέβη τὰς ἄλλας ἀδελφὰς εἰς καθαρότητα, ἀλλ᾽ ὄργανον γενομένη προσέτι τῆς εὐπροσηγόρου συγκοινωνίας, τῆς φιλοφροσύνης, τῆς ἀσπασίας συμπεριφορᾶς, τῆς ἐξευμενίσεως, καὶ πάσης ἀγάπης εὐμεταδότου, κάλλιον τῶν ἄλλων προσήγγισεν εἰς τὸν οὐσιώδη τῆς ἀνθρωπίνης ἐξευγενίσεως σκοπόν, πρὸς ὃν ἀποβλέπει καὶ ἡ Ἀγάπη τοῦ πλησίον, τὸ κεφαλαιότατον ἐκεῖνο τῶν παραγγελμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπειδὴ, καθὰ καί τις τῶν φιλοσόφων εἶπεν, ἡ εὐπροσηγορία ἄγει πρὸς τὴν φιλανθρωπίαν· ἡ δὲ φιλανθρωπία χαρακτηρίζει τὸν χριστιανόν, δηλαδὴ, τοῦ νεωτέρου κόσμου τὸν ἀριστόβιον.

Οἷον, ἄρα, τὸ πνεῦμα γένους τινός, οἷαι αἱ ἠθικαὶ αὐτοῦ ῥοπαὶ, ὁ ἱστορικὸς αὐτοῦ προορισμὸς ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἐξευγενίσεως, τοιαύτη καὶ ἡ γλῶσσά του. Πρὸς τί γὰρ ἄλλο ἐν ταῖς κατὰ καιροὺς γραμματολογίαις ἰχνοσκοποῦμεν τὸν νοῦν, τὴν κατάστασιν, τὰς κλίσεις τῶν παρελθουσῶν ἐποχῶν, ἢ διότι, εἰς τὸ ὕφος τῶν λογίων, εἰς τὸν συνήθη τρόπον τοῦ τεχνολογεῖν καὶ τὰς ἰδέας μεταδιδειν, αὐτόφωρον δράττομεν τὸ πνεῦμα τοῦ

αἰῶνος, τὰς διαθέσεις, τὴν ἐπιδεκτικότητα τῆς κοινωνίας, ἧ ἀνήκουσιν οἱ ἐπικρινόμενοι συγγραφεῖς; Ἡ γλῶσσα ἔχει πρὸς τὸ γένος τὸ λαλοῦν καὶ γράφον αὐτήν, ὡς ἔχει τὸ γραμματικὸν ὕφος πρὸς τὸ ἄτομον. Ὁ φιλολόγος συμπεραίνει ἐξ αὐτῆς τὴν ἐνεστῶσαν τοῦ γένους ἀνάπτυξιν, καὶ τὴν ἐνδεχομένην ἅμα εὐεπιφορίαν του. Γλῶσσα γὰρ πέφυκεν ἐθνότητος φιλοπόνημα. Δικάζεις ἕκαστον ἔθνος ἐκ τῆς γλώσσης αὐτοῦ, καθὼς κρίνεις τὸν συγγραφέα ἐκ τῆς συγγραφῆς του. Εἶναι μὲν ἡ ἐν χρήσει διάλεκτος τετακτοποιημένη, συμπαγής, εὐεπίτακτός τε καὶ εὐήγητος, ἐντὸς ὁρίων ἁρμοδίων περιεσταλμένη; Ὁμοιάζει τότε πείθαρχον στρατιάν, ἐφορμῶσαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀκαταπαύστως δὲ προχωροῦσαν, καὶ οὐδέποτε σταθμεύουσαν, ἢ ὀπισθοδρομοῦσαν. Εἶναι δὲ τοὐναντίον ἀπειθάρχητος, ἀκανόνιστος, ἔκδοτος εἰς τὴν ἀναρχίαν, εὐπρόσιτος εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ μὲν καὶ τοῦ δέ, ἀνεπίδεκτος ὡρισμένης τινὸς καὶ ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένης ἡγεμονεύσεως; «Τῷ οἴκῳ τούτῳ οὐκέτι ἐγένετο σωτηρία».

Ὅταν λοιπὸν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἡμεῖς περὶ τοῦ ἱεροῦ προορισμοῦ μας μεγαλοῤῥημονῶμεν, δέον, ἐνταυτῷ, τὸν στόμφον ὀλίγον μετριάζοντες, τὴν κατάστασιν τῆς ἡμετέρας γλώσσης νὰ διαζητῶμεν. Ὅταν δὲ ὁρίων ἐπέκτασιν, κατακτήσεις, ἀνατολικὴν ἀποστολήν, καὶ ἄλλα παρόμοια προεπαγγελλώμεθα, δέον προσέτι νὰ ἐρωτῶμεν καὶ διὰ τίνος ποτὲ ὀργάνου θέλομεν κατορθώσει τοιαύτην ἔνδοξον μέν, ἀλλὰ τὰ μάλιστα δυσεξέργαστον ἀποστολήν; Ἄλλως, κινδυνεύομεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν δικαιωματικῶς ἐξελεγχόντων τὴν ἡμετέραν ἁρμοδιότητα νὰ φα-

νῶμεν ὀνειροπολοῦντες, καὶ μειρακιευόμενοι. Ἀξιέπαινον γὰρ τὸ ὀρέγεσθαι κράτους καὶ δόξης· αἰνετώτερον ὅμως τὸ προπαρασκευάζειν αὐτοὶ ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἀπόλαυσιν ὑπολήψεως καὶ κράτους. Τί δὲ εἰργάσθημεν ἕως τοῦδε, προετοιμασίας χάριν; Τίνα γλῶσσαν κατάλληλον διεμορφώσαμεν πρὸς δόξασιν τῆς ἐθνότητός μας, εἰς ἐπικρατείωσιν τῶν ἐλπίδων μας; Ποῖον τὸ ὄργανον, δι' οὗ ὁ Ἑλληνισμὸς ἐκυκλοφόρησεν ἄχρι τοῦ νῦν εἰς τὰς φλέβας τοῦ γένους, τὴν θεραπείαν τῆς ἠθικῆς, τῆς θρησκείας καὶ τῆς πεφωτισμένης πίστεως εἰσαγαγὼν εἰς τὴν καλύβην τοῦ γεωργοῦ, εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ποιμένος, εἰς τὸ κελλίον τοῦ χωρικοῦ ἱερέως, τὸν δὲ σπινθῆρα τῆς ἐπιστήμης, τῶν γραμμάτων, τοῦ πατριωτισμοῦ κοινωνήσας πρὸς τὰς ἀνελληνίστους πολλὰς τῆς δούλης πατρίδος μυριάδας; Φεῦ τῶν ἀξιώσεων καὶ προσδοκιῶν μας! Ὀλίγον, ἢ οὐδὲν εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον προητοιμάσθημεν. Πῶς ἡμεῖς οἱ συγγράφοντες φροντίζομεν τοὺς ὁμογενεῖς; Πειρώμενοι ὅσον οἷόν τε νὰ πιθηκίσωμεν τὴν διὰ τῶν ὑπερβατῶν, καὶ τῶν ἀσυνδέτων, καὶ πολυειδῶν σχημάτων παράτροπον περίοδον τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Δημοσθένους, καὶ τῶν ἐν εἰρήνῃ κεκοιμημένων Βυζαντινῶν. Φιλενδεικτοῦντες σύνταξιν σκολιάν, λαβυρινθώδη, καρκινοβατικήν, ὑπ' αὐτῆς τῆς ἡμετέρας ἱστορίας ἀκυρωθεῖσαν. Ἐκκενοῦντες εἰς τὰς σελίδας μας τὸ λεξικὸν καὶ τὴν φρασεολογίαν τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, παντάπασι δ' ἀμεριμνοῦντες ἐὰν οἱ λαοί, διὰ τοὺς ὁποίους ἐξαιρέτως τὴν τυπογραφίαν ἡ θεία Πρόνοια παρεχώρησε, καὶ ὑπὲρ ὧν ὀφείλομεν ἀνενδότως, ἕκαστος κατὰ δύναμιν, νὰ συνεργασθῶμεν, ἐὰν ἦναι κάτοχοι τῶν λεξικῶν μας καὶ τῆς

βιβλιοθήκης μας· ὅπως μᾶς καταλάβωσιν, ἤ, εἰς ἀσχολίας βαναύσους ὄντες οἱ τάλανες περιτετραμμένοι, ἐὰν εὐκαιρῶσι νὰ ἀνασκαλίζωσι τὸν Ἐρρῖκον Στέφανον, τὸν Βαρῖνον, τὸν Σχρεβέλιον. Εἰργάσθημεν ἕως τοῦδε θηρεύσαντες τὴν ἐπιδεικτικὴν κοινολεξίαν, ἀντὶ τῆς δημωφελοῦς καὶ πρακτικῆς κοινολεξίας. Εἰργάσθημεν ἐπιτηδεύοντες τὸ ὕφος μας εἰς τὸ ἀρχαϊκώτερον, καὶ συνερίζοντες τοῖς βυζαντινοῖς λογίοις τὸ καύχημα τοῦ καταστῆσαι ἀκατάληπτα τὰ νοήματά μας τοῖς ἀγραμματιστέροις ὁμοθρήσκοις καὶ ὁμογενέσιν. Ἔρημον εὑρόντες καὶ ἀνεῳγμένην τὴν προγονικὴν οἰκίαν, εἰσεδύημεν θαρραλέως, τὴν θύραν ἐν τῷ ἅμα κλείσαντες· ἐκαθήσαμεν δέ, καὶ συμπόσιον πολυτελὲς παρασκευάσαντες ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ καὶ ἀφθονίᾳ, φαγησιποτοῦμεν καὶ συνευωχούμεθα οἱ καλότυχοι, μηδόλως μεριμνῶντες, ὅτι οἱ ἀποκλεισθέντες ἀδελφοί μας στενάζουσιν ἔξω ἐν πείνῃ καὶ δίψῃ, καὶ γυμνότητι, καὶ παντελεῖ ἀπαιδευσίᾳ· ὅτι καλοῦνται Ἕλληνες, καὶ ἐν τούτοις ἀγνοοῦσι τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας· ὅτι ὀνομάζονται χριστιανοί, καὶ τί ἀκριβῶς ἐστι Χριστὸς οὐκ οἴδασιν· ὅτι συναριθμοῦνται μετὰ Εὐρωπαίων, καὶ πλὴν τῆς ἐμφύτου ἀγχινοίας, καὶ τοῦ βαπτίσματος, κατ' οὐδὲν ἴσως διαφέρουσι τῶν Τούρκων. Τοῦτον αὐτόν μας τὸν ἐγωϊσμὸν ἔδει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ τὸ παράδειγμα τῶν ἀττικιστῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες ἀπαίδευτον ἔσω καθ' ἱστορικὴν ἀνάγκην καὶ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ μέλλοντος, εἴασαν τὸ γένος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, νὰ μὴ μιμώμεθα, ἡμεῖς υἱοὶ φώτων καὶ Ἀναγεννήσεως, ὁσάκις ἀνακυκλῶμεν τῆς πατρίδος τὸν προορισμόν, ἀποστόλους φώτων ἑαυτοὺς καλοῦντες. Καθὼς γὰρ ὁ ἐκ γενετῆς στε-

ρούμενος ἀκοῆς, ἄλαλος διὰ βίου ἀπομένει, οὕτω λαοςπαιδείας προκαταρκτικῆς στερούμενος, ἢ ἔθνος ὀρφανὸν ἁπλῆς καὶ εὐκαταμαθήτου γλώσσης εἰς ἀτελεύτητον πέπρωται βαρβαρότητα. Ἀξιοθρήνητον τὸ γένος, ὅπου ἡ γραφομένη γλῶσσα λάκκον ὀρύττει βαθὺν μεταξὺ γραμματικῶν καὶ ἀγραμματικεύτων, μεταξὺ ἀκαδημίας καὶ ἐργοστασίου! Ἀλλ᾽ ἀξιοθρήνητοι καὶ ἡμεῖς αὐτοί, ὅτι εἰς ὀλίγους χαρισθέντες, καὶ τὴν λοιμώδη ψώραν τῆς λεξιθηρίας καὶ ἡμεῖς νοήσαντες, τόδε τὸ πόνημα συνετάξαμεν εἰς λέξιν ποῦ μὲν σόλοικον καὶ ἀνομοιόμορφον, ποῦ δὲ δυσπρόσοιστον καὶ μὴ κοινήν.

——

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄.

Συγκεφαλαίωμα.

Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς.»
ΛΟΥΚ. ά. 52.

Διεθέταμεν τὸ πρῶτον τοῦ βιβλίου κεφάλαιον εἰς προερεύνησιν τῶν ὀργάνων, ἅπερ ὤφειλον νὰ λειτουργήσωσιν ἐν τῇ βυζαντινῇ πολιτείᾳ κατὰ θεωρίαν ἁπλῶς ἱστορικήν. Νῦν δὲ τὴν συγγραφὴν περαίνομεν ἐπιθεωροῦντες ἔν τινι πανοψίᾳ συντόμῳ τὸν μεσαιῶνα συνηρμοσμένον πρὸς τὴν ἀναγέννησιν.

Συνάγομεν ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε διεξελιχθέντων, ὅτι τὸν μεσαιῶνα τὸν ἑλληνικὸν οἰκονομοῦσι τρεῖς κεφαλαιώδεις

ἀρχαί. Α'. Ἡ ἀρχὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ πολιτικῆς ἑνότητος. Β'. Ἡ ἀρχὴ τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἡ τῆς θρησκευτικῆς ἑνότητος. Γ'. Ἡ ἀρχὴ τῆς Ἀττικῆς παιδείας, ἤγουν ἡ τῆς ἐθνικῆς καὶ ἱστορικῆς ἑνότητος.

Τὰς ἀρχὰς δὲ ταύτας ἐκπροσωποῦσι τρεῖς διάφοροι τάξεις προνομιούχοι. Παρίστησι μὲν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας ὁ σεβαστὸς χαρακτὴρ τοῦ αὐτοκράτορος, ἔμβιος προσωποποίησις τῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ *ποικιλίᾳ* ἐγκεντρισθείσης *ἑνότητος* τῶν κατακτητῶν.

Τὴν δὲ ἑνότητα τῆς πίστεως, τὸν ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν δεσμὸν, παρίστησιν ἡ ὀρθοδοξία τῆς Ἐκκλησίας, ἤγουν τὸ εἰς τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Πατέρων ἐγκαρτεροῦν ἱερατεῖον.

Ἐπὶ τέλους, τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχὴν προασπίζεται καὶ ἐμπολιτεύει ὁ σύλλογος τῶν πεπαιδευμένων, ἡ τάξις τῶν Ἀττικιστῶν.

Ἔρχεται μετὰ ταῦτα ὁ στρατός. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ δύναμις, ἡ στρατιωτικὴ μὴ ὁρμωμένη ἔκ τινος σταθερᾶς ἀρχῆς, ὑπακούει εἰς τὴν ἄτακτον φορὰν τῶν συμβάντων, διὰ τοῦτο κατωτέραν ἔχει τὴν ἱστοριονομικὴν ἀξίαν ἐν τῇ τοῦ μεσαιῶνος διεξαγωγῇ.

Ἄλλη εὐγένεια, δραστικότης ἱστορική, προσωπικότης ἐκτὸς τῶν τάξεων τούτων ἢ δὲν ὑπάρχει, ἢ ὑφίσταται εἰς κατάστασιν στοιχειώδη, καὶ ἐμβρυολογικὴν, οὕτως εἰπεῖν. Τὰ πάντα ἐν τῇ τριαρχίᾳ ταύτῃ, καὶ διὰ ταύτης. Πολιτεία, ἐκκλησία, γράμματα, ἢ ἐν ἄλλοις λέξεσι, Πατρίς, Πίστις, Παιδεία, ὑπὸ ταύτης περιφρου-

ῥοῦνται καὶ ῥυθμίζονται. Ἔξω δ' αὐτῆς ἀδόξως ὑποπολιτεύεται ἡ **Misera contribuens plebs**, ὁ ἀκατονόμαστος λαός, τὸ ἀπρόσωπον πλῆθος, ὁ χύδην ὄχλος.

Ἀλλ' ἐκ τῶν τριῶν ἀρχῶν, αἵτινες τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας προΐστανται, οὐδεμία ἀναβρύει ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος, οὐδεμία συντόνως ἐν τῷ παρόντι προσφύεται, οὐδεμία τῆς ἐθνικῆς σαρκός, τοῦ ζῶντος λαοῦ συμμετέχει τρανῶς. Ἵπτανται καὶ αἱ τρεῖς αὗται ὕπερθε τῆς πραγματικότητος, μετεωρίζονται ἄνω τῆς κοινωνικῆς ἀτμοσφαίρας. Ἰδέαι μᾶλλον φαίνονται, ἢ ὄντα πραγματικὰ καὶ αὐτοδύναμα. Δὲν παραλαμβάνουσι δὲ σαρκὸς ἔνδυμα, πρόσχημα ζωῆς, αἰσθήματος, πάθους, ἢ ἐκ μακρῶν διαλειμμάτων, καὶ μόνον κατά τινας ἐκτάκτους περιπτώσεις· ὅθεν, εἰς κρείττονα διακρίβωσιν, καὶ *ἀναμνήσεις* τὰς ἀρχὰς αὐτὰς δυνάμεθα νὰ προσονομάτωμεν· ἐπειδή, τῷ ὄντι, καὶ αἱ τρεῖς πηγάζουσιν ἐξ αὐθεντιῶν παραδοσίμων, τὴν δύναμιν ὡσαύτως πορίζονται εἰς τὴν ἀνάμνησιν ἐξουσίας τινὸς προγεγενημένης, δὲν ὁρμῶνται ἐκ τῆς ἐνεστώσης, ἀλλ' ἐκ τῆς προηγουμένης ὑπάρξεως. Πολιτεία *Ῥωμαϊκή*, Ἐκκλησία *Συνοδική*, Γλῶσσα *Ἀττική* τρεῖς πυραμίδες οὐρανομήκεις ἱερογεγλυμμέναι, εἰς ἀπώτατον τοῦ παρελθόντος ὁρίζοντα ἐγκεκτισμέναι!

Ἡ παράδοσις τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑνότητος, ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἡγεμονία τῆς Λατινικῆς παιδείας καὶ φωνῆς (τριαρχία ἀναλογοῦσα πρὸς ἣν ἐν τῷ ἑλληνικῷ μεσαιῶνι ἐσημειώσαμεν), δὲν ἔλειψαν καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ μεσαιῶνος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐνταῦθα ὅμως ἡ βαρβαρικὴ κατάκτησις εἰσεκόμισε πρὸς τὰς τρεῖς ἄλλας τετάρτην τινὰ ἀρχὴν φύσεως πάντως διαφόρου τῆς

ἣν παρ' ἡμῖν εἰσήγαγεν ἡ Ῥωμαϊκὴ δορυκρατία, ἐνεκατέστησε τὴν κλιμακώδη ἡγεμονίαν, τὸ πολύαρχον ἐν τῇ μοναρχίᾳ, ὀρθὴν ἐρθοῦσαν κλίμακα ἱεραρχικὴν ἀπὸ δούλου μέχρι βασιλέως, δι' ἧς αἱ ὑποδεέστεραι τάξεις ἐκοινώνησαν ἀδιαλείπτως πρὸς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, ὥστε καὶ προβάδην ἀνέβησαν ἕως τοῦ κολοφῶνος τῆς κοινωνίας· ἐνεκέντρισεν, ἑνὶ λόγῳ, τὸν τιμαριωτισμόν.

Ὁ τιμαριωτισμὸς βραβεύσας τὴν προσωπικὴν ἀνδρίαν, ἀγωνοθετήσας τὴν τόλμην, στέψας τὴν ἀτομικὴν δραστηριότητα, ἐκθειάσας πρὸ πάντων τὴν εὐστοχίαν εἰς πᾶν ἐπιχείρημα νόμιμον ἢ ἄνομον, πρὸς τὰς τρεῖς ἐκείνας παραδόσεις, ἢ αὐθεντίας, ἢ ἀναμνήσεις τοῦ προγενεστέρου κόσμου ἔστησε τὸ αἴσθημα τῆς ἀτομικῆς αὐθυπαρξίας καὶ ἰδιοπροσωπίας, τὴν ἀξίωσιν τοῦ κοινωνικοῦ ἐγώ. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ προσωπικότης τοῦ τιμαριούχου ἠγέρθη προπετὴς ἀπέναντι τοῦ Ῥωμαΐζοντος μονάρχου· ἀπέναντι δὲ τοῦ Πάπα ἀνωρθώθη διαμαρτυρομένη ἡ προσωπικότης τῶν Λουθήρων καὶ Καλβίνων· ἀπέναντι δὲ τῆς λατινιζούσης σχολαστικότητος ἐξανέστησαν δεινοὶ ἐφάμιλλοι δόξης καὶ κοινῆς ὑπολήψεως οἱ γράφοντες εἰς πάνδημον γλῶσσαν ποιηταί, ἱστορικοί, πολιτικοί, μυθογράφοι. Τοιοῦτοι ἀγῶνες σώματος καὶ διανοίας ἐξευγενίζουσι τὸν λαόν, ἀνοίγουσι τῇ μὲν δουλείᾳ στάδιον ἐλευθερώσεως, τῇ δὲ τάξει τῶν εὐγενῶν στάδιον πλατύτερον κράτους καὶ φήμης καὶ φωτισμοῦ. Κατ' ὀλίγον, ἡ αὐθεντία τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἐκνευρίζεται, ἀντὶ δὲ ταύτης νέον ῥυθμὸν πολιτικόν, πνευματικόν, γλωττικὸν ὑποκαθιστῶσιν ἡ συναίσθησις τοῦ ἐνεστῶτος, ἡ σήμερον ἀνάγκη, ἡ πρὸς τὴν βελτίωσιν ἀ-

κατάσχετος ροπή. Ἄρχεται λοιπὸν ὁ λαὸς ἐνεργῶν, συλλογιζόμενος, πιστεύων, λαλῶν, ποθῶν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, καὶ χωρὶς μεσολαβήσεως ἀνικάνων, ἢ δολίων ἢ δεισιδαιμόνων, ἢ δυσμενῶν διερμηνέων, ὥστε προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁ Δυτικὸς λαὸς τὴν μὲν πολιτείαν αὐτοῦ ρυθμίζει ἀναλόγως πρὸς τὰς παρούσας διαθέσεις του, οὐκέτι δὲ κατὰ τὸν ἀρχαῖον Ῥωμαϊκὸν ὑπογραμμόν, τὰ δὲ τῆς λατρείας του κανονίζει συμφώνως πρὸς τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν βαθμιαίαν τῆς εὐαγγελικῆς σοφία ἀνάπτυξιν, μὴ διατηρῶν τὴν λατρείαν στερεότυπον, ἕνεκεν ἀρχαιολατρείας καὶ ἐθελοθρησκείας. Ὁ Δυτικὸς λαὸς τέλος πάντων, ἐξ σχολαστικούς τινας λαλοῦντας ἔτι καὶ γράφοντας ἐν τῇ νεκρᾷ λατινικῇ, αὐτὸς δὲ λαλεῖ, γράφει, ᾄδει, διδάσκει εναλλὰξ καὶ διδάσκεται εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἐνεστῶτος, εἰς τὴν διάλεκτον τῆς ἐνεργείας, τῆς ζωῆς, τῆς προόδου, τῆς καθημερινῆς αὐτοῦ ἐξευγενίσεως.

Διαφέρει, λοιπόν, τῆς Δυτικῆς ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία κατὰ τοῦτο· ὅτι παρ᾽ ἡμῖν μὲν λαὸς οὐκ ἔστι· παρὰ δὲ τοῖς ἑσπερίοις λαὸς ἐργάζεται· ὅτι ἡμεῖς μὲν ἐζήσαμεν μᾶλλον ὀνειροπολοῦντες, ἢ αὐτοπραγοῦντες· ὀνειροπολοῦντες τὴν *πρεσβυτέραν* Ῥώμην, τὰς *ἀρχαίας* Ἀθήνας τὴν *τῆς Δ΄. ἑκατονταετηρίδος* Κωνσταντινούπολιν, οἱ δὲ Ἑσπέριοι καί τοι σεβόμενοι τὴν χθὲς προσκειμένως ἀφιερώθησαν εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ νῦν αἰῶνος προμηθευθέντες τήν τε σήμερον καὶ τὴν αὔριον. Τίς ὁ παρ᾽ ἡμῖν χρησμοδοτήσας Θεός; Μόνος ὁ Σαβαὼθ τοῦ παρελθόντος. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ἑσπερίοις ἐλάλησεν ὁ θεὸς τοῦ μέλλοντος. Ἡ δὲ Θεία Πρόνοια φιλεῖ διαφερόντως τοὺς ἐπιμελουμένους

τὴν αὔριον, διότι καὶ τὸ *προνοεῖν* αὐτὸ σημαίνει κήδεσθαι τοῦ μέλλοντος, χάρισμα τῆς Θεότητος ὑπερφυέστατον.

: Τάχα λοιπὸν ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως ἕπεται, ὅτι ἡ μὲν κοινωνία τῶν Ἑσπερίων προώδευσεν, ἡμεῖς δ' ἐμείναμεν πάντως ἀκίνητοι;

Ἄπαγε! Προωδεύσαμεν καὶ ἡμεῖς. Ὅμως προήχθημεν κατὰ διάφορον τρόπον. Ἄλλοι γὰρ οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὴν ἱστορίαν ἡμῶν, καὶ ἄλλα τὰ μέτρα τὰ μετροῦντα τὴν πρόοδον ἐκείνων.

Ἡ διαφορὰ συνίσταται εἰς τὰ ἐλατήρια, εἰς τὰ μέσα τῆς προαγωγῆς, ἐκ τῆς σχετικῆς δυνάμεως τῶν ὁποίων καὶ ἡ βαθμολογία τῆς ταχυτέρας ἢ βραδυτέρας ἀναπτύξεως ἐξαρτᾶται.

Ἡ πρόοδος τῶν Δυτικῶν πέφυκεν αὐτόματος, αὐτοκρατής, ἐνεργητική· ἡ δὲ ἡμετέρα ἐπέρχεται συνήθως ἐξ ἀντικοπῆς, προέρχεται μᾶλλον ἐκ κινητηρίων ἐξωτερικῶν, ἢ ἐσωτερικῶν εἶναι πρόβασις παθητική. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ προοδεύουσι, θέλοντες καὶ προσπαθοῦντες νὰ προοδεύσωσιν· ἡμεῖς δὲ προχωροῦμεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄκοντες, ὠθούμενοι ὑπ' ἐχθρῶν, κεντριζόμενοι ὑπ' ἀνταγωνιστῶν καὶ ἐφαμίλλων.

: Τάχα ἴσως ὑπῆρχε σήμερον Ἑλλὰς χωρὶς Περσῶν, Σαρακηνῶν, Παπισμοῦ, Εἰκονομαχίας, χωρὶς Φραγκοκρατίας, Σταυροφόρων, Βενετῶν, Ὀθωμανῶν; Ἀμφιβάλλομεν. Διάτρεξον κατὰ τάξιν χρονολογικὴν τὰς ἀλλεπαλλήλους ταύτας πληγάς! Διεξῆλθες βαθμηδὸν τὴν ἱστοριονομικὴν πρόβασιν τῆς ἐθνότητός μας. Ἰδοὺ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ βίος ὁ Νεοελληνικὸς ὑπὲρ πάντα ἄλλον

χριστιανικὸν συμπεριπλέκεται τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ τοῦ μεσαιῶνος, καὶ ἀπρόσμικτος, μονήρης, ἀπρόσοριστος ὢν τὸ φαινόμενον, εναποτίθησι τοὺς λόγους τῆς ὑπάρξεώς του καὶ τῆς προκοπῆς του εἰς τὴν ἀντενέργειαν Δυτικῶν ἅμα καὶ Ἀνατολικῶν ἐθνῶν. Ἡ ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνότητος ὁμοιάζει τὸ τριγωνικὸν πρίσμα· αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ, ὕαλος ἀχρώματος· ἀλλ' ἐκτεθὲν εἰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας, ἀντανακλᾷ ζωηρῶς πάντα τὰ χρώματα, καὶ διαδεικνύει τὴν βαθμιαίαν σύγκρασιν ὅλων τῶν βαφῶν.

Ἐὰν, λοιπὸν, τὴν προκοπὴν τοῦ ἡμετέρου μεσαιῶνος, ἄρα καὶ τὴν παροῦσάν μας ταύτην ὕπαρξιν, δὲν χρεωστῶμεν πάντως εἰς κινητήρια ἐσωτερικὰ, εἰς λόγους ἀμέσως πηγάζοντας ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, τίς δὴ ἡ ἱστορικὴ ἀνάγκη τῶν προειρημένων τριῶν ἀρχῶν, τί ὄφελος ἦν τῶν παραδόσεων, τί καλὸν προῆλθεν ἐκ τῆς μακρᾶς ἐκείνης λατρείας τοῦ παρελθόντος;

Ὁ Ἀττικισμὸς, ὁ Ῥωμαϊσμὸς, καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, ἡ τριπλῆ ψυχὴ τοῦ μεσαιῶνός μας ἀπέβη λυσιτελὴς κατὰ δύο λόγους·

Α', Ἡ πίστις εἰς τὰς τρεῖς ταύτας παραδόσεις ἐγέννησε τρεῖς ζωηρόσους πεποιθήσεις· ἐτήρησε τεταμιευμένην εἰς τὸν μυελὸν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἐκείνην τὴν αἰσθαντικότητα, ἥτις ἐκ διαλειμμάτων ὑπ' ἀντενεργειῶν προσβαλλομένη ἐξωτερικῶν, εἵμαρτο νὰ κοινωνῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν εἰς τὰ ἐπίλοιπα μέλη, καὶ οὕτω νὰ παράγῃ καθ' ὡρισμένας περιόδους τὴν πρόβασιν ὅλου τοῦ σώματος. Χωρὶς τῆς τριπλῆς ταύτης θρησκείας, τὸ βυζαντινὸν σῶμα βέβαια ἦτο πρὸ πολλοῦ σκελετός.

Β'. Τρανωτέραν δὲ σημειοῦμεν τῶν τριῶν αὐτῶν παραδόσεων τὴν ὠφέλειαν εἰς τὴν γενικὴν ἔποψιν τοῦ μεσχιῶνός μας καὶ τῆς Νεοελληνικῆς παλιγγενεσίας.

1) Εὐηργέτησε γὰρ τὸ γένος ἡμῶν ὁ Ῥ ω μ α ϊ σ μ ὸ ς, ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς αὐτοκρατορίας συγκαλέσας καὶ συναρμόσας τὰ παράκοπτα μέλη τῆς Ἑλλάδος· εἰς τὴν ἄναρχον προπατορικὴν ποικιλίαν ἐπιβαλὼν τὸν νόμον, ἐγκολάψας τὸν τύπον τῆς Λατινικῆς ἑνότητος· ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐθνικὴν ὀνομασίαν συναθροίσας καὶ συνυποτάξας πᾶσαν ἑλληνικὴν καθόλου γενεὰν, καὶ ἐξελληνίσας τὰς μὴ παντάπασιν ἑλληνικάς.

2) Εὐηργέτησε δὲ ὁ Ἀ τ τ ι κ ι σ μ ὸ ς, καθόσον περιέσωσε τὰ ζώπυρα τῆς προγονικῆς παιδείας, τὸν ἔρωτα τῆς ἐγκυκλίου μαθήσεως, καὶ διετήρησεν ὡς ὄργανον ἐθνικῆς τε καὶ παγκοσμίας ἔτι ἀναμορφώσεως τὴν γλῶσσαν ἐκείνην τῶν πατέρων, ἐν ᾗ ἐγράφησαν τὰ πρῶτα δοκίμια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐκείνην ἥτις ἔμελλέ ποτε νὰ ἀναζωπυρήσῃ καὶ διασκευάσῃ τὸν λόγον τῆς Νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως.

3) Συνεισέφερεν ἐπὶ τέλους ὁ Χ ρ ι σ τ ι α ν ι σ μ ὸ ς, εὐλογήσας τὴν Ἀττικοῤῥωμαϊκὴν ταύτην ἀδελφοποίησιν εἰς τὸ ὄνομα τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαχωρίστου Τριθείας· συσφίγξας ἐν δεσμοῖς ἀδιαῤῥήκτοις τὴν συμμαχίαν τῶν δύο ἡμικοσμίων τῆς ἀρχαιότητος ἕως τῆς τελείας αὐτῶν συγχωνεύσεως καὶ ἀνακαινίσεως· πολιτογραφήσας τὴν ἀρχαιότυπον ταύτην πολιτείαν εἰς τὸν χάρτην τοῦ μέλλοντος, καὶ τὸν προορισμὸν αὐτῆς ἐπισφραγίσας ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, ἐν ἐπαγγελίᾳ φώτων, ἀγάπης, παντελοῦς ἐξαγοράσεως.

Ἰδοὺ πῶς κινεῖται, πῶς ἐργάζεται καὶ ποῦ τὸ βῆμα διευθύνει ὁ μεσαιὼν αὐτός, ὃν νομίμως ἤδη οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, ἕνδεκα αἰῶνας ὑπάρξεως διεκδικοῦντες, δύνανται νὰ μετονομάσωσιν Ἑλληνικόν!

Ἀλλ' ἡ ἐργασία καὶ ἡ συνεργασία τῶν τριῶν Ἑνωτικῶν στοιχείων οὔτε αὐτόδηλοι γίνονται ἐν τῇ χρονογραφίᾳ, οὔτε εὐτάκτως εἰς τὴν βυζαντινὴν πολίτευσιν προχωροῦσιν. Ἀπαιτοῦνται ἀγῶνες πολυχρόνιοι πρὸς διερμήνευσιν καὶ κατανόησιν αὐτῶν. Ὁ δὲ τῆς ὀρθῆς ἑρμηνείας καιρὸς ἤγγικε.

Κατ' ἀρχὰς μὲν ἀσυμφώνως αἱ τρεῖς παραδόσεις ἐργάζονται, ἀσυγκροτήτως τὸ τρισσὸν τοῦτο πνεῦμα τῆς Ἑνότητος ἐνεργεῖ. Νῦν μὲν ἡ παράδοσις ἡ Ῥωμαϊκὴ συγκρούει τὴν Ἐκκλησιαστικήν, ἄλλοτε δὲ ὁ Ἑλληνισμὸς προσβάλλει τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἄλλοτε δὲ περιτροπάδην ἀντιμάχεται τῷ Ἑλληνισμῷ συμμαχοῦσα τῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἢ ἐνδημοποιεῖ τὴν μοναρχίαν συμμαχοῦσα τῷ Ἑλληνισμῷ. Μετάρσιοι, ἀνεφάρμοστοι, εἰς κατάστασιν οἱονεὶ ἰδανικὴν εἰσέτι διακείμεναι αἱ δυνάμεις αὗται, δὲν προσῳκειώθησαν ἀλλήλαις, οὔτε συνεκέντρωσαν τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν πρός τινα σκοπὸν κοινωνικόν, ἱστορικόν.

Ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον αἱ τρεῖς αὐθεντίαι συνοικειοῦνται· προσοικειούμεναι δὲ συγκατέρχονται βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς ἰδανικῆς αὐτῶν χώρας ἐπὶ τὴν γῆν, σάρκα λαμβάνουσαι καὶ μορφὴν κοινωνικήν. Τότε ἕκαστος σπασμὸς ἐσωτερικός, ἢ ἕκαστον κροῦσμα, ἔξωθεν προερχόμενον ἐπιταχύνουσι τὴν συμφιλίωσιν. Καὶ ἕκαστος βαθμός, ἀφ' ἑτέρου, τῆς πρoϊούσης συμμαχίας σημειοῖ ἀνά-

βασίν τινα τῆς ἐθνότητος, προκαλεῖ μίαν ὤθησιν πρακτικήν, ἐκ τοῦ εἴδους ἐκείνων, ἃς ἐν τοῖς πρότερον διεσημάναμεν, ἐν τῷ ἰχνηλατῆσαι τὰς πρωτοῤῥίζους τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ πηγάς. Ἔρχεται ὥρα καθ' ἣν Ὀρθοδοξία, Μοναρχία, καὶ Ἀττικὴ λογιότης ὑπὸ παντοδαπῶν ἀφορμῶν ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς προσελκυσθεῖσαι, οὕτως ἤδη συναφωμοιώθησαν, ὥστε δυσδιάκριτος ἑκάστη τῶν ὑποστάσεων ἀποβαίνει. Φάσιν δὲ τοιαύτην παρατηροῦμεν ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο ἁλώσεων Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Φραγγικῆς καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς.

Ἐν τοσούτῳ ὁ νόμος τῆς προόδου ταχύνει τὸ βῆμα. Ἐνῷ τὸ κράτος τὸ Γραικικὸν ἐπιθάνατον κατασπαράσσεται, ἡ Εὐρώπη τῆς ΙΕ'. ἑκατονταετηρίδος ἐξεγείρεται, τῇ βροντῇ τοῦ πυροβόλου, τῷ τριγμῷ τοῦ τυπογραφικοῦ πιεστηρίου. Τῶν Σταυροφόρων οἱ κληρονόμοι κατέχουσιν ἔτι χώρας τινὰς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Πάπας Εὐγένιος ἀπαιτεῖ τὴν κατάργησιν τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας, ὁ δὲ Ἀμουράτης πολιορκεῖ τὴν Κωνσταντινούπολιν. — Μεγίστη κρίσις πραγμάτων ἐπίκειται.

Τίς ἡ τῆς προκειμένης ἐποχῆς ῥοπή; Τί ζητοῦσιν οἱ Δυτικοί; Τί θέλουσιν οἱ Τοῦρκοι; Τί μέγιστον ὁ παρὼν χρόνος ἐγκυμονεῖ;

Ἄλλην ὥραν κρισιμωτέραν ταύτης δὲν ἀναφέρει ἡ ἱςορία τοῦ πολιτισμοῦ. Ὥρα καθ' ἣν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Λατινοβάρβαρος συμπολιτεία μέλλουσι νὰ συγκοινωνήσωσιν ἀλλήλοις, χωρὶς συγχωνεύσεως καὶ ἀφομοιώσεως, ὅπως ἀκέραιοι καὶ ἀναπηρέαστοι διασωθῶσι κατὰ τὴν συμπλησίασιν οἱ ἑκατέρωθεν ἐθνισμοί. Ἦλθε καιρός, ἡ μὲν παι-

θεία καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Βυζαντινῆς Σχολῆς νὰ ζωογονήσωσι τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς διαλέκτους τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἐν πάσῃ ὅμως ἀσφαλείᾳ τῆς πνευματικῆς ἑνότητος τῶν Ἑλλήνων· ἡ δὲ Δυτικὴ Εὐρώπη, εἰς ἀμοιβὴν τοιαύτης θεραπείας, νὰ παρασκευάσῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι καὶ ὑποστηρίξῃ τοῦ ἀφῃρημένου ἐκείνου Ἑλληνισμοῦ τὴν σαρκοποίησιν.

Ἂν ἡ συμπλήσίασις συνέβαινεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Βαλδουΐνου, ἢ ἐν Φλωρεντίᾳ ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, εἴτε διὰ Φραγκικῆς καταχτήσεως εἴτε διά τινος ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως εἰλικρινοῦς, ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο ἐξ ἅπαντος ἠφανισμένος· εἵπετο βέβαια συγχώνευσις, καὶ κατόπιν ἐξουδένωσις Ἑλληνισμοῦ. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τοῦ κακοῦ, τί οἰκονομεῖ ἡ Θεία Πρόνοια; Πήγνυσι τὸ θέατρον τῆς διανοητικῆς ταύτης συγκοινωνήσεως ἐκτὸς Ἑλλάδος, πόῤῥω καὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Ἀνάγκη νὰ μὴ ἔλθωσιν οἱ μαθηταὶ τῆς Δύσεως εἰς Κωνσταντινούπολιν· αὐτοὶ οἱ διδάσκαλοι θέλουσι μεταβῆ φυγάδες εἰς τὴν ἀλλοδαπήν.

Ἰδοῦ ἡ τῆς Τουρκικῆς μάστιγος ἱερανάγκη! Ὁ Ὀθωμανὸς, ὑλικὸν ὄργανον προόδου, ἐντεῦθεν μὲν διώκει τοὺς Βυζαντινοὺς λογίους καὶ τὰ ἑλληνικὰ συγγράματα πρὸς τὴν πατρίδα τοῦ Γουττεμβέργου, τοῦ Κολόμβου, καὶ τοῦ Λέοντος Ι΄. ἐκεῖθεν δὲ προστάτης ἄγνωστος τοῦ Ἑλληνικοῦ *Πιστεύω* προχειριζόμενος, παρεμποδίζει πᾶσαν πνευματικὴν οἰκειότητα μεταξὺ Λατίνων καὶ Ὀρθοδόξων ὑπηκόων του (413).

Διαλύσεως προκειμένης, ὁ ἀκατονόμαστος ΛΑΟΣ ἐνδύε-

ται τὴν Νεοελληνικὴν στολήν του, καὶ παρὰ τῶν ἑτέρων τριῶν ἀρχῶν ἀρχὴ τετάρτη ἀναγορευόμενος, προέρχεται ἵνα δώσῃ τὴν ἐπικρατεστέραν ψῆφον.

Τίς ἡ ἰδέα, ποῖον τὸ πνεῦμα, τίς ὁ χαρακτὴρ τῆς τετάρτης ταύτης ἀρχῆς συγκριτικῶς πρὸς τὰς ἀνέκαθεν δεσποζούσας;

Ὁ Λαὸς τῇ ὥρᾳ ταύτῃ παριστάνει τὸ ἐνεστὼς καὶ τὸ μέλλον τῆς κοινωνίας ἀπέναντι τριῶν διαφόρων ὄψεων τοῦ παρελθόντος. Ὑπό τινος θεάρτου δυνάμεως ἐμψυχούμενος, σύρει τὸ παραπέτασμα τῆς σκηνῆς, ὅπερ ἀπέκρυπτεν ἕως τότε τὴν θέαν τῆς σήμερον καὶ τῆς αὔριον, καὶ τὸ βλέμμα εἰς τὰ πρόσω ἀπὸ τοῦ ὄπισθεν στρέφων, διασκοπεύει πέρα μεσαιῶνος τὴν γῆν τῆς κληρονομίας του, ὁραματίζεται πόῤῥω νυκτὸς τὸν ὄρθρον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Τῇ ὥρᾳ ταύτῃ ὁ Λαὸς συνεδριάζει μὲν μετὰ τῶν τριῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἐκπροσωποῦσι τὰς εἰρημένας Ἑνότητας, τὴν πολιτικήν, τὴν ἐκκλησιαστικήν, καὶ τὴν ἱστορικήν, ὅμως οὐδεμιᾶς τὴν γνώμην πρεσβεύει κατ' ἰδίαν. Δὲν εἶναι μὲν Ῥωμαῖος, διότι ἠσπάσατο ἤδη τὴν Ἑλληνικὴν ὀνομασίαν· δὲν εἶναι δὲ δοῦλος τοῦ ἀρχιερατικοῦ συλλόγου, διότι ἐξουσίαν ἔχει τοῦ ἀκυρῶσαι Συνόδους Φλωρεντινάς, καὶ αὐτοκρατορικὰ μονοκονδύλια· ἀλλ' οὔτε θιασώτης εἶναι τῶν Ἀττικιστῶν λογίων, διότι ἀντὶ τῆς γλώσσης τοῦ παρελθόντος, λαλεῖ τὴν ζῶσαν διάλεκτον τῶν προσεχῶν ἀγωνισμάτων του.

Προσεξηγούμεθα. Ὁ Λαός, ἔμψυχος ἀντιπροσώπευσις τῆς φυλῆς, τῶν ἐμφύτων ῥοπῶν, τῆς γλώσσης τοῦ παλαιοῦ Πανελληνίου, μόνον ὂν ὑπαρκτόν, ἔμπνουν, ἐνεργὸν ἐν

μέσῳ παραδόσεων καὶ ἰδεῶν ἀφῃρημένων, ἐμβληματίζει ἐπὶ τῆς ψυχοῤῥαγούσης βυζαντινῆς πολιτείας τὴν συνοχὴν τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, τὴν συμφιλίωσιν δύο κόσμων διακεχωρισμένων ἕως τοῦδε, τοῦ πρεσβυτέρου Ἑλληνικοῦ, καὶ τοῦ νεωτέρου Εὐρωπαϊκοῦ. Ὁ χρόνος ἔσηψε τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου. Θεὸς καθαιρεῖ δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὑψοῖ ταπεινούς. Ἦλθεν οὖν τὸ τέλος τῆς Γραικοῤῥωμαϊκῆς ἀρχῆς.

Ἡ μοναρχία τοῦ Κωνσταντίνου πίπτει κατὰ νόμον ἱστορικὸν καὶ Πρόνοιαν, πίπτει προτροπῇ τοῦ νεωτέρου κόσμου, καὶ ψήφῳ τοῦ Νεοελληνικοῦ λαοῦ, οὗ τὸ θέλημα ὑπερισχύει τῶν τε σφαιρῶν τοῦ Τουρκικοῦ πυροβόλου, καὶ τῶν τοῦ Κωνσταντίνου ἀειμνήστων ἀνδραγαθημάτων. Καὶ γάρ, ὡς αἱ χρονογραφίαι μαρτυροῦσιν, ὑπεράνω καὶ Τούρκων πολιορκητῶν, καὶ Ῥωμαίων πολιορκουμένων ἐφίπταται, καὶ τὸ στερέωμα ἐν εἴδει φλογερᾶς ῥομφαίας περιαυγάζει, τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαγγελλομένης Ἀναγεννήσεως.

Ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, διάδοχος τῆς βασιλείας ἐπίδοξος ὑπὸ τὴν ἐξαγνιστικὴν τοῦ Τούρκου κηδεμονίαν, κληρονόμος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἑνότητος ἀπομένει ὁ νεοφανὴς Λαός, ᾧ ἄλλως τε συμμαχοῦσιν ἀναποσπάστως ἤδη, καὶ ὑπὲρ ἐθνεγερσίας συναγωνίζονται οἱ λογάδες τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἱ Γραμματικοί. Τίνι τὸ 1821, πρῶτον Εὐρωπαϊκοελληνικῆς πολιτείας δοκίμιον, τίνι ὀφείλεται; Τῇ συμφώνῳ συμπράξει τῆς καινῆς ταύτης ἱστοριονομικῆς τριαρχίας. Δεξιόθεν μὲν τοῦ Λαοῦ, ὁ λόγιος Ῥήγας, ἀριστερόθεν δέ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανός!

. . . .

Ἀλλ' ὁ νόμος τῆς προόδου δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸ πρῶτον ἐκεῖνο δοκίμιον. Ναὶ μὲν ὁ Λαὸς τοῦ μεσαιῶνος ἐξηγέρθη τῆς πολυχρονίου του νωθρότητος, εἰσῆλθεν εἰς τὴν σκηνήν, ἔλαβε μέρος ἐπίσημον εἰς τὴν πρᾶξιν· ὅμως εἰσέτι δὲν ἐγένετο τοῦ ἑαυτοῦ δράματος πρωταγωνιστής, κύριος αὐτόβουλος καὶ αὐτοδύναμος τῆς ἱστορικῆς του ἐνεργείας.

Ἡ πλήρης συναίσθησις τοῦ ἰδίου προορισμοῦ δὲν ἀναπτύσσεται, ἡ φιλοτιμία δὲν ἀναπτεροῖ τὰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς τῶν ἐθνῶν δυνάμεις, οὔτε ἀναβιβάζει τὰς κοινωνίας εἰς περιωπὴν ἐλευθερίας ἀληθινῆς, φωτισμοῦ, κράτους, εὐπορίας, ἂν μὴ πρῶτον αἱ ἀφῃρημέναι παραδόσεις ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ἀδέκαστον τοῦ παρόντος ἐξέλεγξιν, ἂν μὴ λάβωσιν αἱ αὐθεντίαι τοῦ παρελθόντος τὸ κῦρος τῆς πραγματικῆς κοινωφελείας, συμμορφωθῶσι ταῖς ἀνάγκαις τοῦ αἰῶνος, καὶ συνυποταχθῶσι καθόλου εἰς τὴν σύσσωμον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἐξόρμησιν.

Αἱ δύο λειπόμεναι καὶ ἐπιζήσασαι αὐθεντίαι τοῦ βυζαντινοῦ μεσαιῶνος λόγον εἰσέτι δὲν ἀπέδοσαν εἰς τὸ κριτήριον τῆς χριστιανικῆς προόδου περὶ τῆς ἑαυτῶν ἀνυπερθέτου συντελεστικότητος.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ παράδοσις ἐξέπνευσεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἐτάφη διαπαντὸς ὑπὸ τὰ συντρίμματα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀπῆλθον οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀντὶ τούτων ἀνεφάνησαν οἱ Ἕλληνες.

Ἀλλ' ἂν ἀπῆλθον οἱ Ῥωμαῖοι, ὅμως εἰσέτι δὲν ἔληξεν ὁ Μεσαιών! Ἡ ἀναβιώσασα γενεὰ εἰσέτι κατασκηνοῖ ἐν τῇ νεκροπόλει τῆς Δ'. ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ φωναὶ καὶ ὀλολυγμοὶ εἰδωλολατρῶν, φθόγγοι σοφιστῶν συγ-

κεχυμένοι πλήττουσιν ἔτι τὴν ἀκοὴν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τῶν ζώντων καὶ τῶν κεκοιμημένων!

Πότε δὴ θέλει διαπρέψει ὁ λόγος τοῦ Πανελληνίου; Ἐπὰν ὁ ἡμέτερος λαὸς, σφραγίσας τοὺς λίθους τῶν τάφων του, ἀπέλθῃ τοῦ κοιμητηρίου, μὴ τηρῶν, εἰς ἀπόδειξιν τῆς ταὐτότητός του ἢ μόνην τὴν ἀνάμνησιν τῆς μακρᾶς κοιμήσεως ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ἀναστάσεως.

Ἐσόμεθα πάλιν στύλος ἐν τῷ ναῷ Κυρίου, ὅταν ὁ νοῦς τῆς *Νέας Ῥώμης*, καὶ ὁ δαίμων τῶν *Ἀθηνῶν* συμπεριβληθῶσιν ἐν τῇ καθειμαρμένῃ πόλει τὴν ἱερὰν τῆς ἀναγεννήσεως στολὴν, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τῆς ἐπιλαμψάσης Νεοελληνικῆς ἰδιοπροσωπίας!

Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἰταλίας, εἶπεν ὁ φιλέλλην τῆς Ἀγγλίας ποιητὴς, ἔσεταί ποτε ἡ ποίησις τῆς ἐλευθερίας, ἡ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἔσεται ἡ ποίησις τῆς πίστεως.

Ἔμπνευσις χρησμοφόρος, ἀναπηδήσασα ἐκ μυχῶν καρδίας τοῦ αἰῶνός μας, καὶ προμαντεύσασα τὰ μᾶλλον δυσεκλόγιστα πορίσματα τῆς ἱστορικῆς φιλοσοφίας!

Ἀμὴν, ἀμὴν, ἐὰν μὴ ἐπανέλθῃ τὸ *Πιστεύω* ἐν τῇ ἕδρᾳ αὐτοῦ, οὐ μὴ ἐπιλάμψῃ φῶς ἁγίας δόξης εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν!

ΤΕΛΟΣ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.

(1) Ἐκ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος περιλήψεως ἐξάγεται, ὅτι ὁ ὑποψήφιος ἐκυροῦτο παρὰ τοῦ Πριμικηρίου, ἢ ἑταιρειάρχου, καὶ παρὰ τῆς λοιπῆς κοινότητος, οἵτινες ἐγκατέγραφον τὸ ὄνομά του εἰς τὸ καταστατικὸν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξηκρίβουν τὰς νομικάς του γνώσεις, καὶ ἐβεβαιοῦντο περὶ τοῦ γραφικοῦ ὕφους, καὶ τῆς χρηστοηθείας του. Τούτων ἐξετασθέντων, ὁ ὑποψήφιος παρουσιάζετο πρὸς τὸν Ἔπαρχον τῆς πόλεως, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Πριμικηρίου καὶ τῶν Νοταρίων, ἢ συμβολαιογράφων, οἵτινες ὤμνυον ἐπ' Εὐαγγελίου, ὅτι ὁ νεοσύλλεκτος δὲν ἐγένετο δεκτὸς τῇ εὐνοίᾳ τινὸς, ἀλλ' ἰδίᾳ ἱκανότητι·—Ὅρα Ζαχαρίαν Βιβλ. c. σελ. 117—119 καὶ Mortreuil, Hist. du Dr. Byz T. 2. σελ. 316 καὶ Guizot, Cours d' Hist. Mod. T. 3· σελ. 201·

(2) Χρον. Πασχ. ἔνθα ἡ χρονολογία τῶν Ῥωμαϊκῶν τούτων φατριῶν. —Ὅρα δὲ καὶ τὰ σχόλια τοῦ Goar εἰς τὸν Θεόφ. ἐκδ. Παρ. σελ. 586.

(3) Θεοφ. Χρον. σ. 243.

(4) Ἀνωνύμου Σχολ. εἰς τὰ Βασιλ. Basil. Heimb. III. σ. 687.

(5) Europe in the Middle Ages. T. 3. Ch. V.

(6) Μελέτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. T. 2. σ. 133.

(7) Θεοφ. Χρον. σελ. 259. — (8) Αὐτόθι, σελ. 260.

(9) Αὐτόθι, σελ. 265. — (10) Αὐτόθι, σελ. 275.

(11) Divers Med. Ævi opuscula. Διήγησις περὶ τῆς Ἀκαθίστου. σελ. 805.

(12) Μεσούσης τῆς ς'. ἑκατονταετηρίδος, οἱ Φράγκοι διεπρέσβευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὅπως δὲ διευκολύνῃ τὴν ἐπιτυχίαν τῆσδε τῆς ἀποστολῆς ὁ κλῆρος τῆς Ἰταλίας, ἀπηύθυνε

β'.

τότε πρὸς τοὺς Φράγκους πρέσβεις μυστικάς τινας πληροφορίας περὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἰδοὺ τὸ περὶ Ἐπισκόπων τοῦ Ὑπομνήματος κεφάλαιον. «Οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι (Episcopi Græci, ἀξιοσημείωτος ἡ ἐθνικὴ ὀνομασία κατὰ τοιαύτην ἑκατονταετηρίδα) κατέχουσι μεγάλας καὶ πλουσίας Ἐκκλησίας, δὲν ἀνέχονται δὲ νὰ πανθῶσιν οὔτε ἐπὶ δύο μῆνας ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς των κυβερνήσεως. Ὅθεν τὸν καιρὸν ἐξοικονομούμενοι, καὶ εἰς τὰ θελήματα ὑποτασσόμενοι τοῦ βασιλέως, ἀφιλονεικήτως ὑποχωροῦσι πάντοτε». Ὅρα Mansi, Concil. T. 9. σελ. 153.— Τὴν δὲ ἀμάθειαν τοῦ κλήρου, ἢ αὐτολεξεὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ χριστιανικῆς καταστάσεως, ἐλεεινολογεῖ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐν τῇ Περὶ Ψήφων καὶ Κληρικῶν διατάξει. «Οὐκ ἔστι, λέγει, ἀναζήτησις τοῦ ὀρθοδόξου κηρύγματος, οὐκ ἔστιν ἔφεσις τῆς καταλήψεως τούτου, ἀλλ' ὡς ἐν σκότει πάντες σχεδὸν διαπορευόμεθα· κινδυνεύομεν πάντες ὁμοῦ, οἵ τε τοῦ ἀρχιερατικοῦ καταλόγου, τοῦ μοναχικοῦ, καὶ τοῦ λαϊκοῦ, καὶ εἰς χάος ἐζοφωμένον καὶ ἀχανὲς κατακρημνιζόμεθα· ἡ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα παράκλησις περὶ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν πιστευόντων εἰς ἐκεῖνον, διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν ἀπρακτεῖ. Πῶς γὰρ πιστεύουσι διὰ τοῦ λόγου τῶν ἀποστόλων εἰς ἐκεῖνον αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ ἀδίδακτοι καὶ ἀμύητοι τοῦ τῆς εὐσεβείας μυστηρίου καταλιμπανόμεναι; Ὡς γὰρ τὸ κρυβὲν ἐν Εὐαγγελίοις τάλαντον, οὕτω σχεδὸν τὸ ὀρθόδοξον δόγμα κρύπτεται, καὶ κρυπτόμενον οὐκ ἀναζητεῖται, ἀλλὰ τὸ μεῖζον τοῦτο τῶν ἄλλων ἁπάντων ἀσυγκρίτως δεύτερον παρὰ πᾶσι σχεδὸν νομίζεται». Zach. jus Gr—Rom. σελ. 415.

(13) Χρον. Πασχ. τέλος.

(14) Zach jus Gr—Rom. Pars III. p 36. Ὅρα καὶ Δοσίθεον, περὶ τῶν Ἱεροσ. Πατριαρχ. σελ. 512.

(15) Θεοφ. Χρον.—Ἴσως ἐννοεῖ τὸν Μωάμεθ, οὐκ ἀπίθανον δὲ καὶ Λέοντα τὸν Ἀρμένιον.

(16) Zach. jus Gr—Rom. Lips. 1857. σελ. 292.

(17) Γρηγορ. τοῦ Διαλ. Ἐπιϛ. Βιβλ· Γ'. Ἐπιϛ. πρὸς Μαυρίκιον 65.

(18) Ὅρα τὴν ΙΗ'. Ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοῦ ad Eustachium.

(19) Ἰωάννου Μόσχου, Λειμωνάριον· Κεφ. ΝΒ'· καὶ ἐφεξῆς.

(20) Κοράνιον, κεφ. Θ'. — (21) Ἀβοὺλ Φεδᾶς, σελ· 94.

(22) Δοσίθεος, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσ. Πατρ. Βιβλ. ς'. κεφ. ΙΘ'.

(23) Θεοφ. Χρον. σελ. 276.

(24) Ἰωάνν. Χρυσός. Εἰς τοὺς μάρτ. Ἰουβεντ. καὶ Μαξιμῖνον.

(25) Θεοφ. Χρον. σ. 295. (26) Αὐτόθι σ. 307.

(27) «Σουλεϊμὰν δὲ καὶ Βάκχαρος γράφουσι πρὸς Λέοντα στρατηγὸν τῶν Ἀνατολικῶν. Οἴδαμεν, ὅτι ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων σοὶ ἁρμόζει· ἐλθὲ οὖν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἌΣ λαλήσωμέν σοι τὰ πρὸς εἰρήνην». Ἀξιοσημείωτον ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τοῦ Θεοφάνους τὸ παρακελευσματικὸν ἄ ς, ἀντὶ τοῦ ἄφες. Ἡ σύνθλιψις, λοιπὸν ὑπῆρχεν ἐν τῇ Η'. ἑκατονταετηρίδι, οἷα καὶ σήμερον ὑπάρχει παρὰ τῷ λαῷ. Τὴν χρῆσιν τοῦ ἌΣ ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ τῷ ἀνωνύμῳ συγγραφεῖ τοῦ βίου Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, ὅστις, ὡς ἡμῖν δοκεῖ, ἤκμασε κατὰ τὴν Θ'. ἑκατονταετηρίδα· «ἌΣ καταβάσωμεν ἐκεῖθεν τὴν εἰκόνα». — Ὅρα Βυζαντίδα, Τ. 9. σελ. 348, Ἔκδ. Βεν.

(28) Νικ. Κωνς. Ἱστορ. σελ. 34. — (29) Θεοφ. Χρον. 331.

(30) Νικηφ. Κωνς. σελ. 35. — (31) Θεοφ. Χρον. σελ. 333.

(31 δὶς) Τὴν ἀκατάσχετον καὶ ἀξιοδάκρυτον ῥοπὴν τῶν πατέρων μας πρὸς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις οἱ πλεῖστοι τῶν Ἱεραρχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἕως ἀπὸ Δ'. καὶ Ε'. ἑκατονταετηρίδος ἐμμέτρως τε καὶ πεζῶς ἐστηλίτευσαν. Ὁ Βασίλειος, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Χρυσόστομος ἐλεεινολογοῦσι τὴν κακὴν αὐτὴν ἐπιδημίαν, ἢ ὡς ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς λέγει, τὴν νόσον αὐτὴν τοῦ γένους τῶν Γραικῶν, νόσος, ἥτις, φοβούμεθα, φάσιν μὲν καὶ μορφὴν ἤλλαξεν ἔκτοτε, ἀλλ' ὅμως εἰσέτι δὲν ἔπαυσε μαστίζουσα τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν. Ἰδοὺ πῶς ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς εἰκονίζει διὰ στίχων τὴν κατάστασιν τῶν τὴν τοιαύτην νόσον νοσούντων συγχρόνων του, καὶ νουθετεῖ (Ἄσμ. Τ. 2. σελ. 19.) τοὺς πάσχοντας τὸ ἐπιδήμιον κακὸν τῆς Θεολογομανίας.

«Ἄλλος τις οὗτος τῆς ἐμῆς παιδεύσεως
Νόμος σαφῶς τε καὶ καλῶς γεγραμμένος,
Μὴ μίαν ὁδὸν τῆς εὐσεβείας εἰδέναι,
Τὴν εὔκολόν τε καὶ κακὴν γλωσσαλγίαν.
Μήδ' ἐν θεάτροις καὶ πότοις καὶ συμπόταις
Ὁμοῦ γελῶντας ᾄσμασι χαννουμένους,

δ'.

Πρὶν καὶ πλυθῆναι γλώσσης ἐξ αἰσχρῶν λόγων,
Μήδ' ἐν βεβήλοις ὠσὶ καὶ Χριστοῦ ξένοις
Ῥίπτειν ἀφειδῶς τῶν λόγων τοὺς μυστικούς,
Παίζοντας ἐν τοῖς καὶ πόνῳ θηρωμένοις.
. . . .
Ἀλλ' εἰ φιλόγλωσσός τις, ἢ ζήλου πλέως,
Καὶ δεινὸν εἴ σοι μὴ ῥυήσεται λόγος;
(Ἀνθρώπινον γὰρ εὔχομαι κἀνταῦθά σοι)
Λάλει μὲν, ἐν φόβῳ δὲ· μηδὲ πάντοτε,
Μὴ πάντα, μήδ' ἐν πᾶσι, μηδὲ πανταχοῦ·
Ἀλλ' ἔστιν οἷς, ὅσον τε, καὶ ποῦ, καὶ πότε».

Κατὰ τὸν Κικέρωνα, ἡ αὐτὴ νόσος ἐβασάνισε τοὺς πρεσβυτέρους Ἕλληνας· «Verbi controversia torquet Græculos homines contentionis cupidiores quam veritatis». — «Les Grecs, *εἶπεν ὁ Μοντέσκιος*, grands parleurs, grands disputeurs, naturellement sophistes» (Graud. Decad. Rom. Ch. 22).

(32) *Θεοφ. σελ. 335.* — *Ὁ Κ.* Edouard de Muralt, *συγγραφεὺς τῆς Βυζαντινῆς Χρονογραφίας* (S. Pétersbourg, 1855), *γράφει* «Marie est mariée à Léon, après lui avoir donné un fils». *Ἀπατᾶται, νομίζομεν, διερμηνεύων τὸ χωρίον τοῦ Θεοφάνους· Ἡ Μαρία δὲν στέφεται σύζυγος τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀλλὰ Αὐγοῦστα. Οὕτως εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ παραγράφου ἀποκαλεῖ καὶ ὁ Θεοφάνης αὐτήν.*

(33) *Ἐκ τοῦ παρωνυμίου Σαραντάπηχος (Κεδρ. Χρον. Β. Ε'. καὶ Ἰωάνν. Ἱεροσολυμ. Διήγησις περὶ ἀρχῆς Εἰκονομ.) δικαίως συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ λέξις Τεσσαράκοντα προεφέρετο κατὰ συγκοπὴν καὶ σύνθλιψιν Σαράντα, καθὼς καὶ τὴν σήμερον· ὅθεν ἔλεγον ὡσαύτως Τριάντα, Πενῆντα, Ἑξῆντα, ἀντὶ Τριάκοντα, Πεντήκοντα, Ἑξήκοντα· καὶ Σαρακοστὴ ἀντὶ τῆς Τεσσαρακοστῆς, κ.τ.λ. Διατί νὰ μὴ προσεξεικάσωμεν ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῆς σήμερον καθομιλουμένης ἰδιωτισμοὶ ἦσαν εἰς τὸ στόμα τοῦ Λέοντος καὶ τῶν συγχρόνων του;*

(34) *Θεοφ. Χρον. σελ. 336.—Ζωναρ. Χρον. Βιβλ. ΙΕ'. 3.*

(35) *Θεοφ. Χρον. αὐτόθι.*

(36) *Ἐσφαλμένως ἡ τῆς Πετρουπόλεως Βυζαντινὴ Χρονογραφία ἐν σελ. 341 τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο ἀναφέρει εἰς τὸ ἔτος*

Μ. Χ. 726. Ἡ ἔκρηξις κατὰ τὸν Θεοφάνην ἐγένετο τῷ δεκάτῳ ἔτει τῆς τοῦ Λέοντος βασιλείας, ὅ ἐστι τῷ 725. Ἀλλ᾽ ὁ Νικηφόρος, ἱστορικὸς μετριώτερος τοῦ Θεοφάνους, καὶ πολλῶν ἄλλων ἱστορικῶν ἀξιοπιστότερος, ποιεῖ τὸ περὶ εἰκονομαχίας ψήφισμα μεταγενέστερον τοῦ Θηραϊκοῦ φαινομένου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐξεδόθη ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ τοῦ 725, ἕπεται ὅτι ἡ ἡφαιστεία ἔκρηξις συνέβη ἐν Αὐγούστῳ μηνὶ τοῦ ἔτους 724.

(37) Ὁ ἰατρὸς Κ. Βοῦρος ἐδημοσίευσε πρό τινος ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι, τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἀνθολογία τῶν Κοινωφελῶν Γνώσεων (Μάρτιος 1837), ἀνέκδοτόν τι χρονικὸν, εἰς τὴν ἰδιῶτιδα συντεταγμένον, καὶ διηγούμενον περιπαθῶς τὴν ἡφαιστείαν ἔκρηξιν ἥτις ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ συνέβη κατὰ τὴν ΙΣΤ'. ἑκατοντ. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χρονικοῦ (κληρικὸς ὡς φαίνεται), τὴν κοινὴν γνώμην διερμηνεύων, ἀποδίδει τὸ φαινόμενον εἰς τὰς ἁμαρτίας τῶν συγχρόνων του.

(38) Νικηφ. Κωνς. Χρον. 36. «Ἐκδιδάσκειν δὲ τὸν λαὸν τὸ οἰκεῖον ἐπεχείρει δόγμα».

(39) Θεοφ. Χρον. σελ. 340. — Κεδρ. Χρον. σελ. 455.

(40) Silentium, μυστικοσυμβούλιον, ἢ ἁπλῶς συμβούλιον.

(41) Κεδρ. Χρον. σελ. 454.

(42) Νικηφ· Χρον. σελ. 38. «Ὁ βασιλεὺς ἀθροίζει πλεῖστον λαὸν περὶ τὰ βασίλεια». Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐναργῶς ἐξάγεται ἡ σύμπνοια τοῦ βασιλέως καὶ τῶν πολιτῶν. Διότι πῶς ἄλλως ἤθελεν ὁ Λέων συγκαλέσει τὸν λαὸν, ἂν τὸ πλῆθος διετίθετο ν' ἀποδοκιμάσῃ τὴν ἔκβασιν τοῦ Σελεντίου; Ἂν δὲ ὁ λαὸς τῆς βασιλίδος ἠναντιοῦτο τοῖς φρονήμασι τοῦ Λέοντος, πῶς ἐπὶ τῇ προσκλήσει τούτου συνήρχετο περὶ τὰ ἀνάκτορα, ἢ συνελθὼν πῶς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ψηφίσματος, καὶ τὴν παραίτησιν τοῦ Πατριάρχου δὲν ἐξέφρασεν ἐντόνως τὴν ἀγανάκτησίν του; Ὁ ἀνωτέρω χρονογράφος σημειοῖ μὲν τοῦ λαοῦ τὴν συῤῥοὴν, περὶ ἀποδοκιμασίας, ὅμως, τοῦ λαοῦ αὐτοῦ οὐδὲν ἐκφέρει. Διὰ ταῦτα, ἡμεῖς θεωροῦμεν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος μαρτυρίαν τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου ὡς σημαντικωτάτην καὶ ἐμφαντικωτάτην ὑπέρ τινα καὶ ἄλλην τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Εἶναι γνώμων, δι' οὗ πλεῖστα ἕτερα χωρία δύνανται νὰ σαφηνισθῶσιν ἐν τῇ περιόδῳ τῆς εἰκονομαχικῆς πολιτείας.

(43) Κεδρ· Χρον. σελ. 454. —(44) Θεοφ. Χρον. σελ. 341.

(45) Αὐτόθι, σελ. 342. —(46) Ζωναρ. Χρον. σελ. 104.

(47) Κεδρ. Βιβλ. Γ'. — Γλυκ. σελ. 522. — Πρὸς τὰ πολλὰ περὶ τῆς βιβλιοθήκης ταύτης διαθρυλληθέντα, καὶ δὴ μυθολογηθέντα, λέγεται ἡ ἀπώλεια ἑνὸς σώματος τῶν τοῦ Ὁμήρου ἐπῶν, ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους χειρογραφηθέντος ἐπὶ δέρματος δρακοντείου 120 ποδῶν μήκους. Οὐχ ἧττον ὑπερβολικὸν νομίζομεν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐμπρησθέντων βιβλίων.—Βλ. Berington, Hist. Litter. des Grecs, σελ. 57. — Shoell, Ἱς. τῆς Ἑλλ. Γραμματολ. Τ. 5. Μέρ. Ι. σελ. 15. — Gibbon, Κεφ. 49. — Anecd. du Bas — Emp. Τ. 3. σελ. 293.

(48) Θεοφ. σελ. 339. —(49) Νικηφ. Χρον. σελ. 41, καὶ 42.

(50) Θεοφ. Χρον. σελ. 346.

(51) Ζωναρ. Χρον. σελ. 457 — Νικηφ. 38 — Θεοφ. 343.

(52) Θεοφ. Χρον. σελ. 345.

(53) Κεδρ. σελ. 458—Ζωναρ. σελ. 106. —(54) Θεοφ. σελ. 346.

(55) Ἀποδίδεται τῷ μεγάλῳ Καρόλῳ σύγγραμμά τι ἐπιγραφόμενον Καρόλεια Βιβλία (Libros Karolinos), ἔνθα πολλὰ νοήματα ἐκφέρονται κατὰ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Ὁ Καλβῖνος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν κήρυκες τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἠρύσθησαν ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου χωρία καὶ μαρτυρίας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἰδέας των.

(56) Ἐπις. Θεοδ. Στουδ. Jacop. Sirmond. Op. Var. Τ. 5. σ. 159.

(57) Sism. Hist. des Republ. Ital. Ch. 3.

(58) Murat. Ann. Dom. 728.

(59) Le Beau, Βιβλ. 63 Κεφ. 44.—(60) Θεοφ. Χρον. σελ. 343.

(61) Ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως Laureata, ὁ δάφνινος τοῦ αὐτοκράτορος στέφανος, κατὰ συνήθειαν δὲ, ἡ τῆς αὐτοκρατορικῆς διατάξεως σφραγίς, ἢ ἡ εἰκὼν τοῦ αὐτοκράτορος. «Τούτῳ τῷ ἔτει ἐβασίλευσεν Ἀνθήμιος, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ῥώμην· καὶ εἰσῆλθε τὰ Λαβράτα αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ Φερεντίου Ἐπάρχου». Πασχ. Χρον. σελ. 323.

(62) Φράσις βυζαντινή, ἰσοδυναμοῦσα τῇ γαλλικῇ A bas... A bas le Roi.

(63) Οἱ Γαλάται δὲν ἐξεστράτευσαν. Διὰ τοιαύτης δεινώσεως ὁ Γρηγόριος ἐπειρᾶτο νὰ καταπτοήσῃ τοῦ Λέοντος τὸ πνεῦμα.

(64) Αἰνίττεται τὴν Ἰταλικήν, ἥτις καὶ Ῥωμανία (Romagna) μετέπειτα ὠνομάσθη· ἐπαρχία συμπεριλαμβάνουσα τινὰς τῶν

πόλεων, αἵτινες ἀποτελοῦσι μέρος τῆς λεγομένης Μάρκας (Marche). Δὲν ἐννοεῖ δὲ τὴν Δεκάπολιν τῆς Ἰουδαίας, τὴν ὁποίαν ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω κατέδραμον οἱ ἀντάρται τοῦ Λιβάνου.

(65) Τὴν Ἀπουλίαν, καὶ τὰς λοιπὰς ὑποτελεῖς ἐπαρχίας τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας.

(66) Δὲν ἐξάγεται ἐκ τῆς περιόδου ταύτης ἡ ὑποταγὴ τῆς Ῥώμης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα; Ἐάν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν, ἣν ἀναφέρει ἡ Βυζαντινὴ χρονογραφία τῆς Πετρουπόλεως, σελ. 343, παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔγραψε τήνδε τὴν ἐπιστολὴν ἐν ἔτει 729, ὅπερ ἄλλως τε ἀπίθανον, καθ' ἡμᾶς, διότι δὲν ἤθελεν ὁ Πάπας ἀφήσει νὰ παρέλθωσι τέσσαρες ἐνιαυτοὶ χωρίς τινος ἀποστολικῆς νουθεσίας, ἕπεται προδήλως, το μὲν, ὅτι ἡ ἀποστασία τῆς Ῥαβέννης καὶ τῆς Δεκαπόλεως δὲν συνεπέσυρε τῆς Ῥώμης τὴν ἀποστασίαν, τὸ δὲ, ὅτι οἱ Λογγοβάρδοι τῆς μέσης Ἰταλίας δὲν προέτρεψαν τοὺς Ῥωμαίους εἰς ἀποκήρυξιν τῆς βυζαντινῆς ἀρχῆς, ἤ, τοῦτο ποιήσαντες, ἀπέτυχον, καθόσον ἡ Ῥώμη διατηρεῖται ὑποτελὴς τῷ αὐτοκράτορι ἕως τοῦ 729. Ἡ γνώμη, λοιπὸν, τοῦ Σισμώνδου, καὶ τοῦ Μουρατώρου περὶ συστάσεως Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας ἡμιανεξαρτήτου, ἢ εἶναι ἐσφαλμένη, ἢ ἡ σύστασις αὕτη πρέπει νὰ προσδιορισθῇ εἰς χρόνον μεταγενέστερον, ἴσως ἐν τῇ πολιτείᾳ Γρηγορίου τοῦ Γ', πρὸς ὃν ὁ Φλουρῆς ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ Παύλου τοῦ Διακόνου, ἐσφαλμένως ἀποδίδει καὶ τὰς περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπιστολάς.

(67) Ὁ Πάπας Μαρτῖνος, ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσι, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ὅτι τὸν Μονοθελητισμὸν ἀνεθεμάτισε. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Κώνστας μετέβαλε τὴν ποινὴν εἰς ἐξορίαν, ἔνθα καὶ ὁ Πάπας ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 655.

(68) Βαρών. Ἐκκλησ. Ἱστορ. ἔτ. 726... 28—Rodotà, Rito Gr. in Italia, T. I. σελ. 139.

(69) Fleury, Ἱστ. Ἐκκλ. Βιβλ. 42. Κεφ. Θ'.

(70) Γεώργ. Κεδρ. Χρον. σελ. 450.

(71) «Τούς τε Καλαυροὺς καὶ τοὺς Σικελοὺς φόροις νέοις ἐβάρυνε, κεφαλητίωνα τελεῖν κατὰ τοὺς Ἰουδαίους δογματίσας αὐτούς, καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς τικτόμενα ἄῤῥενα ἀπογράφεσθαι». Ζωναρ. Βιβλ. ΙΕ'. σελ. 105.

(72) Rodotà, Rito Gr. in Ital. Βιβλ. Β'. Κεφ. 3.

(73) Αὐτόθι, T. I. σελ. 153.

(74) Μουρατώρ. Rer. Ital. Τ. Α'. Μέρ. Β'. εἰς τὰς σημειώσεις περὶ Ἰωάν. Διακόνου.

(75) «Per illud itaque tempus cum tota Calabria, et Lucania Provincia Constantinopolitano subdita erat Imperio, omnes Ecclesiæ, et Episcopatus ipsius Provinciæ, Metropolitanæ Ecclesiæ Rheginæ subjacebant. Metropolitanus vero Rhegii per vim, ac dominationem Græcorum a Constantinopolitano Patriarcha consecrationem habebat». Ughelli de Episc Catac. Τ. 9. σελ. 358.

(76) Rodotà, Rit. Gr. in Ital. Τ. 1. σελ· 158, 160.

(77) Αὐτόθι, σελ. 268. — (78) Κεδρ. Χρονογρ. σελ. 457.

(80) Ὁ Ἱεροσολύμων Θεόδωρος ἔπεμψε πρεσβύτερόν τινα Κωνσταντῖνον εἰς Φραγκίαν, ζητῶν παρηγορίαν εἰς τὸν διωγμὸν ἐπὶ Κοπρωνύμου.

(80) Ἄφθονα δείγματα τοιούτου ὕφους δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ συνάξῃ εἰς τὰς πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολὰς Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ εἰς τὰς κατὰ Εἰκονομάχων διατριβὰς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἰδοὺ ἀπόσπασμά τι ἔκ τινος ἐπιςολῆς τοῦ Στουδίτου αὐτοῖ πρὸς Πασχάλιον Πάπαν Ῥώμης. «Ἄκουε, ἀποστολικὴ κάρα, θεοπρόβλητε ποιμὴν τῶν Χριστοῦ προβάτων, κλειδοῦχε τῆς οὐρανῶν βασιλείας, πέτρα τῆς πίστεως, ἐφ' ᾗ ᾠκοδόμηται ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Πέτρος γὰρ σὺ, τὸν Πέτρου θρόνον κοσμῶν καὶ διέπων. Δεῦρο ἀπὸ δυσμῶν ὁ Χριστομίμητος». (Ἐπις. ΡΝΕ'.) — «Ὑμεῖς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ ἀθόλωτος καὶ ἀκαπήλευτος πηγὴ ἐξ ἀρχῆς τῆς ὀρθοδοξίας· ὑμεῖς ὁ πάσης αἱρετικῆς ζάλης ἀνῳκισμένος εὔδιος λιμὴν τῆς ὅλης Ἐκκλησίας· ὑμεῖς ἡ θεόλεκτος πόλις τοῦ φυγαδευτηρίου τῆς σωτηρίας, κ. τ. λ.» (Ἐπις. ΡΝΣΤ'.)

(81) Ἀξιοπαρατήρητος ὁ συγχρονισμός. Εὐλόγως ἐντεῦθεν ὑποπτεύομεν μὴ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Λέοντος κατὰ Ἰταλίας εἶχε προσέτι σκοπὸν νὰ προβῇ μέχρι τῶν Ἄλπεων, ὅπως ἐκεῖ φράξῃ τὴν εἴσοδον τῶν Ἀράβων εἰς Εὐρώπην. Οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι σιγῶσι περὶ τούτου· ἀπίθανος, ὅμως, δὲν εἶναι ἡ συνεννόησις τοῦ Μαρτέλλου καὶ τοῦ Λέοντος ὑπὲρ σωτηρίας τῆς Χριστιανωσύνης. Παρομοία τις συνθήκη συνωμολογήθη μεταξὺ Γάλλων καὶ Γραικῶν ἐπὶ Ῥωμανοῦ· Στρατευόντων αὖθις τότε τῶν Σαρακηνῶν, οἱ μὲν Γάλλοι παρετάχθησαν ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων, οἱ δὲ Γραικοὶ ἀνέλαβον τὴν ὑπόσχεσιν νὰ φρουρήσωσι τὰς διόδους τῶν ὁρίων τούτων.

———

(82) «Ciò che nessuno Papa avea ancora fatto,» λέγει ὁ Ἱστορικὸς Giannone. «C'était de la part du Pape, ὁ Le Beau παρατηρεῖ (Βιβλ. 63 § 63.) une action de souveraineté, dont on n'avait point d'exemple».

(83) «Epistolam quoque, decreto Romanorum principum, sibi prædictus Præsul Gregorius miserat; quod sese Populus Romanus, relicta Imperatoris dominatione, ad suam defensionem et invictam clementiam convertere voluisset». Duchesn. in Collect. Hist. Franc.

(84) Βλ. Gioberti, Primato del Papa; εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ Πιπίνου.

(85) «Διὰ ταῦτα, γράφει ὁ Ζωναρᾶς (Βιβλ. Ε': σελ. 104), ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης τὴν Ἐκκλησίαν ἰθύνων Γρηγόριος, τῆς πρὸς τὸν τῆς Νέας Ῥώμης προεδρεύοντα, καὶ τοὺς ἐκείνῳ ὁμόφρονας ἀποστὰς κοινωνίας, ἐκείνους μὲν σὺν τῷ βασιλεῖ συνοδικῷ καθυπέβαλεν ἀναθέματι, τοὺς δὲ μέχρι τότε τῇ βασιλείᾳ κομιζομένους ἐκεῖθεν φόρους ἐπέσχε, τοῖς Φράγκοις σπεισάμενος. Ὅθεν αὐτοῖς ἀφορμὴ γέγονε τοῦ κυριεῦσαι τῆς Ῥώμης.

(86) Θεοφ. Χρον. σελ. 322.

(87) Ἡ περίοδος αἰνίττεται τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πάπα Γρηγορίου πρὸς Λέοντα, ἔνθα γίνεται μνεία τῶν διαφόρων φυλῶν, αἵτινες παρεπεδήμουν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Περιηγητής τις τῆς ΙΒ'. ἑκατονταετηρίδος οὕτω περιγράφει τὴν ἀνατολικὴν βασιλίδα. «La ville de Constantinople contient dans son enceinte dix-huit milles, en telle sorte que la mer en baigne la moitié, et que l'autre tient au continent, et qu'elle est placée entre deux bras de mer, l'un du côté de la Russie, et le second du côté de l'Espagne. C'est un lieu fort fréquenté par toute sorte de marchands, tant des provinces et régions de Babylone, de Mésopotamie, de Médie, de Perse, que des royaumes et contrées d'Égypte, de Canaan, de Russie, d'Hongrie, aussi bien que de Psianki, de Burie, de Lombardie, et d'Espagne. Cette ville est commune à tout le monde sans distinction des marchands qui s'y rendent de toute part. Il n'y en a point sur la terre qui puisse s'égaler à elle. Si on en excepte Bagdat, la plus puissante place des Ismaélites». Ὅρα ἐν τῷ Recueil de l'Academie des Inscriptions ἔκθε-

σίν τινα τοῦ Danville περὶ ἐκτάσεως Κωνσταντινουπόλεως, Νοεμβρίου 1764.

(88) Cantù, St. Univers. T. 3. σελ. 703.

(89) Fleury, Hist. Eccles. Βιβλ. 40 — Κεφ. 4.

(90) Αὐτόθι, Κεφ. 42.

(91) Ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ Ἁγίου τούτου Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἀγγλίας (Cantorbery) ἀνήκουσιν ἐξίσου εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γραμματολογικήν. Ἐγεννήθη ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἐπαιδεύθη εἰς Ἀθήνας, καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Πάπα Βιταλιανοῦ ἐν ἔτει 668. Ὁ Ἰάκωβος Petit ἐξέδωκε τῷ 1677 τὴν τελειοτέραν ἔκδοσιν τῆς Συλλογῆς Κανόνων τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρός. — (92) Murat. Ann. 731—741.

(93) Ἕξ μόνοι πρὸ αὐτοῦ ἐκ τῶν τριάκοντα· ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, Θεοδόσιος ὁ Β΄. Ἀναστάσιος ὁ Α΄. Ἰουστινιανὸς, Ἡράκλειος καὶ Κώνστας. Ὁ δὲ υἱὸς τοῖ Λέοντος, Κωνσταντῖνος, ἐβασίλευσε 34 ἔτη.

(93 δὶς) Tanini, Numism. Imperat. Roman. p. 414. Θαυμάζομεν, ὅτι ὁ Eckel καὶ ὁ Saulcy δὲν ἀναφέρουσι τὰ δύο νομίσματα αὐτά.

(94) Ὅτι πολλὰ παρὰ τῶν Εἰκονομάχων ἐγράφησαν πονήματα κατὰ ὀρθοδόξων, τοῦτο πιθανώτατον· οὐδὲν ὅμως διεσώθη, πλὴν τινων ἰάμβων, οὓς παρενέβαλεν ἐν τῇ συλλογῇ αὑτοῦ ὁ ἐκδότης τῶν ἐπιστολῶν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, καὶ τὸ πόνημα, ὅπερ εἰς τὰ σχόλια τοῦ Εὐναπίου πρό τινων ἐτῶν ἐδημοσίευσεν ὁ φιλέρευνος Boissonade, ποίημα σατυρίζον τὴν πίστιν εἰς τὰ λείψανα τῶν Ἁγίων καὶ Μαρτύρων, καὶ λίαν ἀστείως περιχλευάζον τὴν μανίαν λειψανοθήρου τινὸς Ἀνδρέα μοναχοῦ. Τὸν συγγραφέα τῆς σατύρας ὁ Γάλλος ἑλληνιστὴς νομίζει γραμματέα αὐτοκράτορός τινος ἀγνώστου, ἡμεῖς δ' εὐλογοφανέστερον τὸ ποίημα ἀποδίδομεν εἰς τὸν Χριστόφορον, Ἐπίσκοπον Μιτυλήνης, ἀκμάσαντα βέβαια κατὰ τὸν Εἰκονομαχικὸν αἰῶνα. Παρενείρομεν δ' αὐτὸ καθ' ὁλοκληρίαν, ὡς μνημεῖον καὶ ἀξιόλογον ἐνταυτῷ καὶ δυσεύρετον.

ΙΗΣΟΥ ΠΡΟΗΓΟΥ.

Στίχοι ρλβ΄.

Τοῦ Μιτυλήνης, πρός τινα μοναχὸν τὰ τῶν ἰδιωτῶν λείψανα ὡς ἅγια ἐξωνούμενον.

Πολλοὶ λέγουσιν (εἰ δ' ἀληθεῖς οἱ λόγοι
Οὐκ οἶδα), πλὴν λέγουσι, καὶ πείθουσί με,
Ὡς σφόδρα χαίρεις, ὦ Μοναστὰ καὶ Πάτερ,
Εἴ τις σε σεπτοῖς δεξιοῦται λειψάνοις
Ἀνδρῶν μαρτύρων ἢ σεβαστῶν μαρτύρων,
Θήκας δὲ πολλὰς λειψάνων θείων ἔχεις,
Ἃς ἐξανοίγων τοῖς φίλοις σου δεικνύεις·
Τοῦ Προκοπίου μάρτυρος χεῖρας δέκα,
Θεοδώρου δὲ πέντε καὶ δέκα γνάθους,
Καὶ Νέστορος μὲν ἄχρι τῶν ὀκτὼ πόδας,
Γεωργίου δὲ τέσσαρας κάρας ἅμα,
Καὶ πέντε μαστοὺς Βαρβάρας ἀθληφόρου,
Καὶ νῦν μὲν ὀστᾶ δώδεκα βραχιόνων
Τοῦ καλλινίκου μάρτυρος Δημητρίου,
Νῦν δ' αὖ καλάμους εἴκοσι σκελῶν ὅλων
Τοῦ Παντελεήμονος (ὢ τῆς πληθύος!)
Λέγεις δὲ πίστει ταῦτα πάντα λαμβάνειν,
Οὐκ ἀμφιβάλλων, οὐκ ἀπιστῶν οὐδ' ὅλως,
Αἰδῶ τε πολλὴν τοῖς κιβωτίοις νέμεις,
Καὶ προσκυνεῖς ὡς ὄντα Χριστοῦ μαρτύρων.
Βαβαὶ ζεούσης πίστεως σῆς, Ἀνδρέα,
Ἥτις σε πείθει τοὺς μὲν ἀθλητὰς, ὕδρας,
Τὰς μάρτυρας δὲ, θήρας οἴεσθαι κύνας,
Τοὺς μὲν κεφαλὰς μυρίας κεκτημένους,
Τὰς δ' αὖ γε μαστῶν πλῆθος, ὥσπερ αἱ κύνες!
Ἐκ πίστεως σῆς καὶ πρὸς ἰχθὺν ἐτράπη
Νέστωρ ὁ μάρτυς ὀκτάπους δεδειγμένος.
Καὶ Προκόπιον πίστις ἡ σὴ δεικνύει
Βριάρεων κομῶντα χειρῶν πληθύϊ!
Λέγεις ὁ σεμνὸς καὶ Θέκλας τῆς πρωτάθλου
Ὀδόντας ἑξήκοντα (φεῦ πλάνης!) ἔχειν,
Καὶ τοῦ μεγίστου Προδρόμου λευκὰς τρίχας.
Αὐχεῖς δὲ καὶ σὺ πάσας ὡς νῦν ἐπρίω
Ἐκ τῶν γενείων τῶν σφαγέντων νηπίων
Ἐν Βηθλεὲμ πρὶν τῆς Ἰουδαίας πόλει·
Φάσκεις δὲ τιμᾷν ταῦτα, πιστοῖς ὡς νόμος:
Ὢ πίστις ὀρθὴ, πίστις ἠνθρακωμένη,

Ἡ τοὺς πατρῴους οὐκ ἀπαρνεῖται νόμους,
Τῶν Μακκαβαίων τὸ ζέον μιμουμένη!
Ὦ πίστις οὐκ ἔχουσα μῶμον οὐδένα,
Τάξεις ἀνατρέπουσα καὶ φύσεις μόνον,
Νῦν μὲν γυναῖκα δεικνύουσα πρεσβῦτιν
Ὕλην ὀδόντων σχοῦσαν ἑξηκοντάδα,
Νῦν δ' αὖ γε λευκαίνουσα τὴν κόμην νέῳ,
Καὶ νηπίοις διδοῦσα πωγώνων πλάτη!
Καὶ ταῦτα πιστῶς ὡς ἀληθῆ προσδέχῃ,
Καὶ χρημάτων νέμησιν ἡδέως δέχῃ·
Οὐκ ἄν γε τοι λείψει σε πλῆθος λειψάνων·
Ἔσται γάρ, ἔσται λειψάνων ἔτι πρᾶσις,
Ἕως ἂν ἠχήσειε σάλπιγξ ἐσχάτη,
Ἑνοῦσα ταῦτα καὶ συναθροίζουσά πως,
Ἄφθαρτον εἰς σύμπηξιν ἄλλης οὐσίας
Σφίγγουσα τὰ πρὶν ἐσκορπισμένα,
Πνοὴν διδοῦσα πᾶσιν ἐκπεπνευκόσιν,
Καὶ πάντας εἰς τὸ βῆμα συγκαλουμένη,
Τὸ φρικτὸν ὄντως βῆμα καὶ φοβούμενον,
Ἐν ᾧπερ αὐτὸς πράξεως οὐκ ἐνθέου
Ὀρθῶς ὑπόσχῃς ἀξίαν τιμωρίαν,
Ἀνθ' ὧν παρηνόμησας οὕτως ἀφρόνως,
Ὀστᾶ βεβήλων οἷα σεπτῶν μαρτύρων
Ὠνούμενός τε καὶ κατακλείων πίθῳ.
Τί καὶ τοσοῦτον ἐκκενοῖς οὖν χρυσίον;
Ἔξεστι καὶ γὰρ δωρεάν σε λαμβάνειν
Πρὸς τοὺς τάφους τρέχοντα τοὺς ἐν τῇ πόλει.
Εἴ περ σὺ μισθὸν οὐ κομίζεσθαι λέγεις
Ὧν ὀστᾶ προῖκα λαμβάνεις ἐκ μνημάτων,
Ἴθι πρὸς ἐξώκησιν, ἡδέως ἴθι·
Ῥᾷον κενώσεις ἅπαν τὸ σὸν χρυσίον,
Ἢ τοὺς τάφους ἅπαντας οἱ νεκροπράται·
Ἔγωγε τοίνυν τοῦτο θαυμάζειν ἔγνων,
Πῶς οὐκ ἀπιστεῖς τοῖς πράταις τῶν ὀστέων,
Τοὐναντίον δὲ καὶ προσηνῶς προσδέχῃ
Ἅπαντας αὐτοὺς καὶ μεθ' ἡδονῆς ὅσης!
Ἤκουσα δ' αὐτὸς πρός τινος τῶν σῶν φίλων,

Ὡς γνοὺς πλάνος τις πίστεως σῆς τὸ ζέον
Ὀστοῦν προβάτου μηριαῖον λαμβάνει,
Ἅπαν δὲ κύκλῳ βάμματι χρίσας κρόκου,
Καὶ θυμιάσας καὶ περιστείλας ἅμα,
Πρόσεισιν εὐθὺς καὶ δίδωσί σοι, λέγων·
«Ὀστοῦν ὑπάρχει τοῦτο μάρτυρος Πρόβου·»
(Τὸ δ' ἦν προβάτου μᾶλλον, ἀλλ' οὐχὶ Πρόβου.)
«Δεῖ τοιγαροῦν σοι χρυσίνων ἑκκαίδεκα.»
Λαβεῖν τι χρῆμα θεῖον ᾠήθης, Πάτερ,
Ἐκ πίστεως καὶ τοῦτο ποιήσας τάχα.
Πολλὴ γάρ ἐστι πίστις ἡ σὴ καὶ λίαν,
Καὶ μὴν δυνηθῇ καὶ μεθιστᾶν τὴν κτίσιν
Ὅπου γε μικρὰ πίστις ἀκραιφνεστάτη,
Ὡς κόκκος εἷς νάπυος, ὁ Χριστὸς λέγει,
Ὄρη μεθιστᾶν εὐκολώτερον σθένει.
Πλὴν ἀλλ' ἐπεί σε πιστὸν ἔγνων εἰς ἄκρον,
Οὐκ ἀμφιβάλλειν οὐδὲ διστάζειν ὅλως
Πρὸς τὰς δόσεις θέλοντα τὰς τῶν λειψάνων,
Παρέξομαί σοι προῖκα χρῆμά τι ξένον·
Ἐνὸχ τὸν ἀντίχειρα τοῦ τρισολβίου,
Καὶ γλουτὸν αὐτὸν Ἠλίου τοῦ Θεσβίτου.
Βούλει παράσχω, λειψάνοις τούτοις ἅμα,
Καὶ δάκτυλόν σοι Μιχαὴλ ἀρχαγγέλου;
Ἔσται· παράσχω τοῦτον ἐκ Χώνων ἔχων.
Μόνον σύ μοι πίστευε ταῦτα λαμβάνων,
Ὡς εἰσὶ τούτων ὧν ἐγὼ διδοὺς λέγω.
Δώσω σὺν αὐτοῖς καὶ βραχύ, Πάτερ, μέρος
Τοῦ Γαβριὴλ σοι τοῦ μεγίστου τῶν νόων.
Ἐν Ναζαρὲτ γὰρ πρὶν κατελθὼν τῇ πόλει,
Πτεροῤῥυήσας ἐξανέπτη πρὸς πόλον.
Ἤχθησαν οὖν ἐκεῖθεν ὧδε τὰ πτίλα·
Ἐγὼ δὲ ταῦτα πάντων ἔχων ἐσχάτως
Καί σοι παράσχω, πιστὲ λειψάνων φίλε!
Ἀλλ' οὐκ ἐκείνων φείσομαι τῶν κρειττόνων,
Οὕτω σε πιστεύοντα πρὸς ταῦτα βλέπων,
Τὸν ἡδὺν ὄντως ἐν μοναστοῖς Ἀνδρέαν,
Δώσω δέ σοι κἀκεῖνα σὺν προθυμίᾳ·

ιδ'.

'Ενὸς Χερουβὶμ τριῶν ὀμμάτων κόρας,
Καὶ τῆς φλογίνης χεῖρα ῥομφαίας μίαν,
Ἣν ἐξανάψας ἐν μέσῳ τῶν λειψάνων
Ἄλλου παρ' αὐτὴν οὐ δεηθήσῃ λύχνου.
Φλὸξ οὖσα καὶ γὰρ οἶδε καὶ φῶς ἐκφέρειν,
Καὶ πάντα νικᾷ φῶτα λαμπρῶν ἀστέρων·
Ἕξεις ἐκείνην τοιγαροῦν σὺ καὶ λύχνον
Καὶ λείψανον κάλλιστον, εἴπερ ἄλλο τι.
Καὶ πάντα ταῦτα προῖκα καὶ χωρὶς πόνου
Λοιποῖς συνάψας σοῖς ἀπείροις λειψάνοις,
Θήσεις με πρῶτον τοῦ χοροῦ τῶν σῶν φίλων,
Εὐεργέτην καλῶν με πάντα τὸν χρόνον.
Οὕτω γάρ ἐστιν, ὥσπερ οἶμαι, καὶ πρέπον.
Ἀπογραφεύς σοι ταῦτα τῶν βασιλέων,
'Ο Χριστόφορος, ὃν καὶ γιγνώσκειν ἔχεις,
Ἀγχοῦ μὲν οἰκῶν τοῦ νεὼ Προτασίου,
Ἀμφ' αὐτὸ φημὶ τὸ στρατήγιον, Πάτερ,
Ποθῶν δὲ καί σε γνώριμον σχεῖν καὶ φίλον,
'Ως ἂν γελῴην ἡδέως καθ' ἡμέραν,
Τῶν θλίψεων εὑρών σε φάρμακον μέγα.

Τοιαῦτά τινα ὡς ἔγγιστα νοήματα ἐκφράζει καὶ ὁ σοφιστὴς Εὐνάπιος, συγγραφεὺς τῆς Δ'. ἑκατονταετηρίδος, εἰς τὸν βίον τοῦ Αἰδεσίου, τὰ ἔθιμα κατακρίνων τῶν τότε χριστιανῶν. «Ἐπεισῆγον, λέγει, τοῖς ἱεροῖς τόποις τοὺς καλουμένους μοναχούς, ἀνθρώπους μὲν κατὰ τὸ εἶδος, ὁ δὲ βίος αὐτοῖς συώδης, καὶ εἰς τὸ ἐμφανὲς ἔπασχόν τε καὶ ἐποίουν μυρία κακὰ καὶ ἄφραστα. Ἀλλ' ὅμως τοῦτο μὲν εὐσεβὲς ἐδόκει, τὸ καταφρονεῖν τοῦ θείου· τυραννικὴν γὰρ εἶχεν ἐξουσίαν τότε πᾶς ἄνθρωπος μέλαιναν φορῶν ἐσθῆτα, καὶ δημοσίᾳ βουλόμενος ἀσχημονεῖν· ἐς τοσόνδε ἀρετῆς ἤλασε τὸ ἀνθρώπινον! Ἀλλὰ περὶ τούτων μὲν καὶ ἐν τοῖς καθολικοῖς τῆς ἱστορίας συγγράμμασιν εἴρηται· Τοὺς δὲ μοναχοὺς τούτους καὶ εἰς τὸν Κάνωβον καθίδρυσαν, ἀντὶ τῶν νοητῶν θεῶν εἰς ἀνδραπόδων θεραπείας, καὶ οὐδὲ χρηστῶν, καταδήσαντες τὸ ἀνθρώπινον. Ὀστέα γὰρ καὶ κεφαλὰς τῶν ἐπὶ πολλοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαλωκότων συναλίζοντες, οὓς τὸ πολιτικὸν ἐκόλαζε δικαστήριον, θεούς τε ἀπεδείκνυσαν, καὶ προσεκαλινδοῦντο τοῖς. . . . . καὶ κρείττους ὑπελάμβανον εἶναι

μολυνόμενοι πρὸς τοῖς τάφοις. Μάρτυρες γοῦν ἐκαλοῦντο καὶ διάκονοί τινες καὶ πρέσβεις τῶν αἰτήσεων παρὰ τῶν θεῶν, ἀνδράποδα δεδουλευκότα κακῶς, καὶ μάστιξι καταδεδαπανημένα, καὶ τὰς τῆς μοχθηρίας ὠτειλὰς ἐν τοῖς εἰδώλοις φέροντα· ἀλλ' ὅμως ἡ γῆ φέρει τούτους τοὺς θεούς!» (Eunap. Sard. Boisson. p. 45. et. Annotat. p. 277).

(95) Τὴν ἐφήμερον ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, ἣν λέγουσιν οἱ χρονογράφοι (Θεοφ. 348) γενομένην ἐπὶ Ἀρταβάσδου τοῦ ἀντάρτου, τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου, ἡμεῖς θεωροῦμεν ὡς ἀπίθανον πλάσμα τῶν μετέπειτα ἱστορικῶν. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς ἡμετέρας γνώμης ἀναφέρομεν τὸ ἑξῆς χρονογραφούμενον συμβεβηκός. Διηγοῦνται οἱ αὐτοί, ὅτι τροπώσας ὁ Κωνσταντῖνος τοὺς ἀντάρτας, καὶ εἰσελθὼν νικητὴς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε τον Πατριάρχην Ἀναστάσιον, συμφρονήσαντα τῷ Ἀρταβάσδῳ προηγουμένως, καὶ τυφλώσας, ἢ κατ' ἄλλους τύψας αὐτὸν δημοσίως, ἐπόμπευσεν εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον ἐπὶ ὄνου ἐξανάστροφα καθήμενον. Ἀλλ' ἂν τοσούτῳ ἀποτροπαίως ὁ Κωνσταντῖνος ἐτιμώρησεν, ὡς λέγουσι, τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀποστασίαν τοῦ Ἀναστασίου, πῶς πάλιν ὁ Ἀναστάσιος οὗτος χαίρει τῆς εὐμενείας τοῦ κυρίου καὶ μαθητοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου; Πῶς ὁ δημοσίᾳ τυφθεὶς, καὶ εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον πομπευθεὶς Πατριάρχης διευθύνει ἐπὶ ἑτέρους δέκα ἐνιαυτοὺς καὶ μέχρι τέλους ζωῆς τὴν ὑπὸ τῶν Ἰσαύρων καθιδρυθεῖσαν Εἰκονομαχικὴν Ἐκκλησίαν; Ἀτοπολογιῶν τοιούτων γέμουσιν αἱ βυζαντιναὶ χρονογραφίαι. Τοιαύτη λ. χ. εἶναι καὶ ἐκείνη τὴν ὁποίαν ὁ αὐτὸς Θεοφάνης ἐκφέρει ὡς οἰωνὸν εἰς τὰ γενέθλια Λέοντος τοῦ Χαζάρου. «Ἀνῆλθε ζῶον μουλικὸν, ἄσπιλον, λαλοῦν ἀνθρωπίνῃ φωνῇ, προμηνύον τοῦ ἔθνους ἐπιδρομὴν ἐκ τῆς ἐρήμου κατὰ τῶν Ἀράβων,» σελ. 358. — Ἀλλ' ὠφελοῦσι κατά τι καὶ αὐτὰ τὰ τερατολογήματα. Ἐκ γὰρ τοῦ χωρίου μανθάνομεν μετὰ θετικότητος τὴν ἐτυμολογίαν τῆς νεοελληνικῆς λέξεως ἄσπρος, ἐτυμολογία, ἄλλωςτε, συμφωνοῦσα καὶ πρὸς ἕτερον χωρίον τοῦ αὐτοῦ χρονογράφου, λέγοντος «ἵππος ἄσπιλος ὡσεὶ χιών,» ὅ ἐστι λευκός.

(96) Ζωναρ. Χρον. σελ. 113. — (97) Αὐτόθι, σελ. 110.

(98) Αὐτόθι, σελ. 110. — Maimbourg, Hist. des Iconoclastes. p. 197. — (99) Κεδρ. σελ. 465. — Ζωναρ. σελ. 110.

(100) Κεδρ. Μέρ. Β΄. σελ. 460. — Ζωναρ. σελ. 86.

(101) Θεοφ. Χρον. σελ. 292—298.—Κεδρ. σελ. 467.

(102) Mansi, Conc. Collect. XII. σελ. 543.

(103) Ὅρα τὰς περὶ τούτου παραπομπὰς τῆς χρονογραφίας Muralt, σελ. 356. — (104) Κεδρ. Χρον. σελ. 463.

(105) Θεοδ. Στουδ. Ἐπιστολὴ Β΄. πρὸς τὸν Πάπαν Λέοντα Β΄.

(106) Κεδρ. Χρον. σελ. 467. — (107) Ἐπις. Στουδίτου ΡΚΒ΄.

(108) Τότε πρῶτον, κατὰ τὸν Ἀρδουῖνον, ἐκτίσθησαν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλληνικὰ μοναστήρια. Οἱ ἡγούμενοι τῆς Ἀνατολῆς παρουσιασθέντες τῷ Πάπᾳ Μαρτίνῳ εἶπον αὐτῷ, Generalitas habitantium, in hac antiqua alma Urbe Roma, Græcorum Abbatum, et monachorum servorum vestræ sanctitatis docemus, ut subter.....» Harduin. T. 3. Concilior. σελ. 719.

(109) Rodotà, Rito Gr. in Italia. T. 2. σελ. 62.

(110) Baronius, Ann. 761. ἀριθ. 15. — Rodotà T. II. σελ. 63. — Mabillon, Annal. Benedict. T. 2. Libr. 23, ἔτει 757.

(111) «Erat enim extorrium haud exiguus numerus monachorum, ut non sufficerent alia, quæ in Urbe erant Græcorum monasteria.» Baron. Ann. 818. ἀριθ. 13.

(112) Anast. Bibl. βίος Πασχ. Α΄.

(113) Ὅρα τὰς περὶ τούτου παρατηρήσεις τοῦ Ῥοδοτᾶ. T. 2. σελ. 71—75.

(114) Ὁ Mabillon ἀναφέρει μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Πάπα Ἀδριανοῦ Α΄. ἐν ᾗ παραλείπονται οἱ στειχοιωδέστεροι κανόνες τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς ὀρθογραφίας. — Append. in Rem diplom.

(115) Rerum Italicar. Pars. II. T. 2. Cap. 124.

(116) Gian-Girolamo Oradenigo, Teatino, Prospetto della Letteratura Greco-Italiana· βιβλ. δυσεύρετον, ἀλλὰ τηρούμενον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὀθωνείου Πανεπιστημείου.

(117) «Οὐ γὰρ χριστιανὸς, οὐχ Ἕλλην, οὐκ Ἰουδαῖος ἐτύγχανεν ὤν, ἀλλ' ἀσεβείας τις κυκεών, καὶ οἷα τὰ Λιβυκὰ θηρία ἱστόρηται φύεσθαι ἐκ μίξεως ἑτερογενῶν, πολυειδῆ καὶ σύμμικτα τὴν ἰδέαν καὶ τὴν θηριωδίαν γενόμενα». Ζωναρ. Βιβλ. ΙΕ΄. σελ. 106 —Γεώργ. Μοναχ. σελ. 503.—Πάντες συμφώνως οἱ λοιποὶ χρονογράφοι ἐξαντλοῦσι κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὸ λεξικὸν τῶν ὕβρεων.

(118) Θεοφ. Χρον. σελ. 360.—Νικηφ. Κωνς. σελ. 41.—Χρον. Πετρουπ. σελ. 357. — (119) Γεώρ. Κοδινὸς κεφ. ΣΤ΄. καὶ ΙΓ΄.

(120) Ζωναρ. Βιβλ. ΙΕ΄. σελ. 114. — Θεοφ. σελ. 378, 379.

(121) « Ἐνεχθέντος Ἀντιμινσίου », περὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς λέξεως βλ. Γλωσσ. Γραικορωμαϊκὸν Μεουρσίου, σ. 153, καὶ 570.

(122) Zachariæ a Lingenth. jus Græc. Rom. Pars III. p. 49.

(123) Προφανεστάτη ἡ τῶν ὀρθοδόξων χρονογράφων παράπλασις τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ Κωνσταντίνου διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ Ἅγιος. — Ὅρα Κεδρ. σελ. 468. — Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ χρονογράφοι δὲν συμφωνοῦσι περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκφωνήσεως, ἄλλα μὲν οὗτος ἀναφέρων, ἄλλα δ' ἐκεῖνος. — Παρβλ. Θεοφ. χρον. σελ. 378. — (124) Europe in the Middle Age. T. 2. σελ. 276.

(125) Murat. Script. III. σελ. 92. — Mansi, Conc. Collect. XII. σελ. 537 — 545. — (126) Ἡσαΐας, Κεφ. Α΄. 7 — 9.

(127) Ἡ δωρεὰ τοῦ Πεπίνου συμπεριελάμβανε τὰς ἑξῆς πόλεις, ἃς χάριν εὐκαταληψίας γράφομεν ἰταλιστί· Ravenna, Rimini, Pesaro, Fano, Cesena, Sinigaglia, Jesi, Forlimpopoli, Forli. ἔτι δὲ τὰ ἑξῆς φρούρια· Sussubio, Montefeltro, Acerragio, Monte di Lucaro, Cerra, San Marino, Bobbio, Urcino, Cagli, Luceolo, Gabbio, Comacchio, Narni. — Ὅρα Ancillon, Tabl. des Révol. de l'Europe, T. I. σελ. 46, 47· — Miller, history philosophically illustr. T. I. σελ. 65, καὶ Sismondi, Republ. Ital· T. I. σελ. 9.

(128) «Annuente Deo rempublicam dilatans, et universam dominicam plebem». Anast. Bibl. Vit. Steph. T. 3. σ. 172. ἔτος 755.

(129) « Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, γράφει ὁ Fleury, Hist. Eccles. L. 43. § 17. περισπούδαστος εἶναι πρὸς διάγνωσιν ἐκείνου τοῦ αἰῶνος· βλέπομεν γὰρ ἐντεῦθεν μέχρι τίνος ἄνδρες, σοβαροὶ ἄλλως τε, ἐχρῶντο ὑποκρισίᾳ καὶ πλάσματι χάριν ἰδιοτελείας». Ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐπιβαίνει καταδεικνύων τὰς ἀντιλογίας καὶ τὴν ἐπιτετηδευμένην τοῦ ἐγγράφου ἀσάφειαν.

(130) Μελέτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Κεφ. ΙΘ΄. σελ. 128.

(131) « Et dum hæc agerentur convenit Romam Joannes Imperialis Silentiarius, deferens eidem sanctissimo Pontifici regiam jussionem, simulque et aliam ad nomen prædicti Regis impii detulit adhortationis annectens jussionem, ut reipublicæ loca diabolico ab eo usurpata ingenio, proprio restitueret dominio. Quem vi delicet Imperialem missum confestim sæpefactus sanctissimus Papa cum suo germano sanctissimo Paulo Diacono ad eundem misit nequissimum Aistulphum Ravennam... » Anast. Bibl. Vit. Pont. Ann. 752.

(132) Maimbourg, Hist. des Iconoclastes, σελ. 178 — Mansi, Conc. Collect. XII, 695. — Ἡ χρονογραφία τῆς Πετρουπόλεως ἀποδίδει τὸ γεγονὸς εἰς Στέφανον τὸν Δ'. Ἀποροῦμεν, πῶς συγγραφεὺς πονήματος ἀξιολόγου περιπίπτει εἰς τοιοῦτο λάθος. Ὁ Πάπας Στέφανος Δ'. προεχειρίσθη τῷ 816 Μ. Χ. τουτέστι χρόνον πολὺν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος· ἄρα ἡ διαπραγμάτευσις συνέβη εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Στεφάνου Γ'. ὅστις ἐξελέχθη τῷ 768, καὶ ἀρχιεράτευσεν ἄχρι τοῦ 772. Δὲν δυνάμεθα δὲ οὔτε εἰς Στέφανον τὸν Β'. ν' ἀποδώσωμεν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγο; ῥαδιουργίαν, διότι ὁ Πάπας οὗτος ἀνηγορεύθη ἐν ἔτει 742, καὶ ἀπέθανε τῷ 757, ἔτει καθ' ὃ τῇ μαρτυρίᾳ Γαλλικῶν τινων χρονικῶν, ἐγεννήθη ἡ Γυζίλλα, θυγάτηρ Πεπίνου. Ἐντεῦθεν οὖν συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ περὶ ἐπιγαμίας πρώτη αὕτη διαπραγμάτευσις μεταξὺ Γραικῶν καὶ Φράγκων συνέβη ἐπὶ Στεφάνου τοῦ Γ'. τοῦ μὲν Πεπίνου θανόντος πρὸ ὀλίγου, ζῶντος δ' ἔτι τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοκράτορος. Καθ' ὑπολογισμὸν τοιοῦτον, ὁ μὲν βασιλόπαις Λέων ἦγεν, ἐν τῇ ἐνάρξει τῶν διαπραγματεύσεων, τὸ δέκατον ἔννατον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἡ δὲ Γυζίλλα ἦγε τὸ δωδέκατον. — (133) Le Beau, Βιβλ. 65. § 1.

(134) Αὐτόθι, Βιβλ. 65. § 1. — (135) Cod. Carol. Epist. 36.

(136) Guizot, Cours d'hist. mod. T. 3. p. 27.

(137) Murat. Ann. 798.

(138) Αὐτόθι. — Τινὲς τῶν δυτικῶν ἀποδίδουσι τὸ ὄνομα τοῦτο πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Κοπρώνυμον, ἢ ἄλλως λεγόμενον Καβαλλῖνον. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπεβίωσε τῷ 775. Πρόδηλον οὖν, ὅτι πρόκειται περὶ Κωνσταντίνου, τοῦ υἱοῦ Εἰρήνης, εἰς τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου (790 μ. Χ.) τὸ μωσαϊκὸν κατεσκευάσθη. Ἀγνοοῦμεν δὲ τὸν λόγον, δι' ὃν συνήθως οἱ ἱστορικοὶ καλοῦσι Κωνσταντῖνον Ε'. τὸν Κοπρώνυμον. Ἡ προϊοῦσα τάξις τῶν Κωνσταντίνων αὐτοκρατόρων ἔχει καθ' ἡμᾶς οὕτω· Α'. ὁ μέγας Κωνσταντῖνος· Β'. ὁ Ἡράκλειος· Γ'. ὁ νεώτερος Ἡράκλειος, ἢ Πωγωνάτος· Δ'. ὁ υἱὸς Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου· Ε'. δὲ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος υἱὸς τῆς Εἰρήνης. Ἐκτὸς ἐὰν μετὰ τούτων πρέπει νὰ συναριθμήσωμεν καὶ τὸν Τιβέριον, ὅστις ἔφερε μὲν τ' ὄνομα αὐτό, οὐδέποτε ὅμως ἐκλήθη Κωνσταντῖνος.

(139) Angelo Cinagli, Le monete de' Papi, p. 2. 3.

(140) Biogr. Univers. de Michaud—vie d'Adrien.

(141) Epist. Hadr. ad Const. et Iren. et ad Taras. Patr.

(142) Mansi XII, 1056, 1057—XIII, 527, 368.

(143) Θεοφ. Χρον. σελ. 382. — Ζωναρ. Β. βλ. ΙΕ'. σελ. 114.

(144) Κεδρ. Χρον. σελ. 469. —Θεοφ. Χρον. σελ. 383.

(145) Ζωναρᾶς. Χρον. σελ. 115.

(146) Ὁ τρόπος δι' οὗ ὁ σεβάσμιος οὗτος Πατριάρχης ἀποσύρεται τῆς ἕδρας του ἐγείρει ὑποψίας τινὰς ἐνισχυομένας ὑπὸ τῶν παρεπομένων. Δὲν ἀναφέρομεν δὲ τοὺς λόγους, οὓς ψυχοῤῥαγῶν ἐξεφώνησε, διότι χρήζουσιν οὗτοι κριτικῆς βασάνου.

(147) Anast. Bibliot. εἰς τὸ Προοίμιον τῆς Β'. Νικαιανῆς Συνόδου. — (148) Maimbourg, Hist. des Iconoclastes, p. 239.

(149) Θεοφ. Χρον. σελ. 389. — (150) Αὐτόθι, σελ. 390.

(151) Anast. Bibliotec. in Vita Hadr. p. 108.

(152) Fleury. Hist. Eccles. L. 44. Ch. 17.

(153) Gaillard, hist. de Charlemagne T. 2. p. 84.—Guizot. hist. de la Civilis. en Europe, T. 2. p. 109.—Schlosser, Ἱσ. Εἰκονοκλ.

(154) Hegewisch, Charlemagne, p. 188—190.

(155) Ἰδοὺ τὰ περὶ οὗ ὁ λόγος πρῶτα ἑλληνικὰ νομίσματα· α'. ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΣ. ΙΡΙΝΗ ΑΥΓΟΥΣΤΗ—β'. ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ S ΙRΙΝΙ ΕΚ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΙS. Περὶ τῶν χαλκίων τούτων ἐπίτηδες συνέταξε διατριβὴν ἐν τῇ Νέᾳ Πανδώρᾳ τῶν Ἀθηνῶν ὁ ὁμοεθνὴς νομισματολόγος Κ. Παῦλος Λάμπρος. Ὅρα τὰ φυλλάδια τοῦ τρέχοντος ἔτους. —(156) Θεοφ. Χρον. σελ. 393—94.

(157) Αὐτόθι, σελ. 398. — Κεδρ. χρον. σελ. 476.

(158) Θεοφ. σελ. 400.

(159) Αὐτόθι, σελ. 401, 402, 403, 404, 408, 417.

(160) Anast. Bibliot. V. Leo III. p. 126.

(161) Sismondi, hist. des Republ. Ital. T. I. p. 41.

(162) «One of the most eminent citizens of Rome». Gibbon Ch. 52. p. 519· «Εἷς τῶν διασημοτέρων πολιτῶν τῆς Ῥώμης».

(163). «Quia Franci nihil nobis boni faciunt, neque adjutorium præbent, sed magis quæ nostra sunt violenter tollunt, quare non advocamus Græcos, et cum eis fœdus pacis componentes, Francorum Regem, et gentem de nostro regno et dominatione expellimus?» Anast. Bibl. Vit. Leonis IV. p. 199.

(164) Ἡ Γαλλικὴ κυριαρχία ἀποτυγχάνει ἐν Ῥώμῃ καὶ Ἰτα-

λίᾳ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Πρὸς τὸν τιμαριωτικὸν τῶν Λογγοβάρδων ὀργανισμὸν ἐπιπροστίθεται τὸ Φραγκικὸν τιμαριωτικὸν σύστημα, ὅπερ καὶ φορτικώτερον ἀποβαίνει παρὰ τῷ Ἰταλικῷ λαῷ. Ἐνῷ γὰρ οἱ πρῶτοι κατακτηταὶ παρέδιδον τὴν χώραν εἰς διάθεσιν ὀλίγων τινῶν Δουκῶν, οἱ Φράγκοι, πρὸς τοὺς Δούκας τῶν Λογγοβάρδων, εἰσήγαγον καὶ Μαρκησίους, καὶ Κόμητας, καὶ ὑποκόμητας, ὅ ἐστι σμῆνος τιμαριούχων φορολόγων ἀποῤῥοφούντων τῆς γεωργικῆς τάξεως τοὺς ἱδρῶτας καὶ τὰς προσόδους τῶν ὑποτελῶν. Ὁμολογούμενον δὲ, ὅτι τὸ γένος τῶν Καρολιδῶν, κατ' οὐδὲν τὰς κατωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας λογισάμενον, καὶ μόνῳ τῷ ἱερατείῳ τὰς προνομίας διανεῖμαν ἐπέσυρε τὴν ἐπανάστασιν τῶν λαϊκῶν. Ἕτερον τῆς Φραγκοκρατίας ἁμάρτημα. Ἡ νεολατινικὴ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ ἀρχαϊκώτερον ἑνότης αὐτῆς, ἀντέκειντο πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν τοῦ πληθυσμοῦ διανομὴν, πρὸς τὰς νεωτερικὰς μετ' ἀλλοεθνῶν σχέσεις, καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὰς ἐγχωρίους τῆς Ἰταλίας ἀξιώσεις, αἵτινες ἤθελον τὴν Ῥώμην πρωτεύουσαν τοῦ ἐγκαινιασθέντος συστήματος. Ὡς ἐκ τούτων, οἱ λαοὶ δὲν ἐβράδυνον νὰ στενάξωσι τὴν πρώην τῶν Γραικῶν μετριωτέραν Κυβέρνησιν, καὶ νὰ ἐπιποθήσωσι φίλον, ὑπὸ τὴν ἀδρανῆ προστασίαν τοῦ ὁποίου ἀκωλύτως ἐβλάστησαν τα πρῶτα βλαστήματα τῆς ἐλευθερίας των. Οἱαδήποτε γὰρ ἂν ὑπῆρξεν ἡ φύσις τῆς Γραικικῆς προστασίας εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἀλλὰ τοὐλάχιστον αὕτη δὲν ἐκύρτωσε τὸν αὐχένα τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τὸν βαρβαρικὸν τοῦ τιμαριωτισμοῦ ζυγὸν, οὔτε κατέθλιψε τὰς ἐγχωρίους ἐλευθερίας, λείψανα τῆς Λατινικῆς ἀρχαιότητος. Τοσαύτην δὲ μάλιστα δύναμιν ἠθικὴν ἀνέπτυξαν αἱ Ἰταλικαὶ Κοινότητες ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἡ νεωτάτη κριτικὴ τῶν ἡμερῶν μας ὁμολογεῖ, ὥστε τὰς πρώτας ὁρμὰς πρὸς τὴν δημοκράτησιν τῆς κατωτέρας Ἰταλίας δικαίως ἀπέδοσαν οἱ ἐμβριθέστεροι τῇ τῶν Γραικῶν περιθάλψει. Μὴ γοῦν θαυμάσωμεν, ὅτι τὰ σπέρματα τῆς εὐγνωμοσύνης ἐπέζησαν ἐν Ἰταλίᾳ χρόνον μακρὸν, ὅτι ἐκ διαλειμμάτων ἀνεζωογονήθησαν, καὶ ἐγένοντο ἐμπόδια τῷ Παπισμῷ, τῇ Φραγγοκρατίᾳ, καὶ αὐτῇ τῇ Γερμανοκρατίᾳ. Γνωστὸν τὸ περὶ τὰ τέλη τῆς Ι'. ἑκατονταετηρίδος τραγικώτατον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀνεξαρτησίας ἐπεισόδιον, τὸ αἱματηρὸν ἐκεῖνο δράμα, καθ' ὃ ὁ Κρεσκέντιος, ἡ ἡρωῒς σύζυγός του, καὶ ο Γραικὸς Φιλάγαθος ἀναδεικνύονται πρωταθληταί. Τὸ

αἷμα Γραικῶν καὶ Ἰταλῶν ῥέει συγχρόνως ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως· ἓν κοινὸν μαρτυρολόγιον ἐνθυμίζει τὴν ἀπόπειραν, ἥτις ἐγένετο πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς νομίμου βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀπόπειρα, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας παρ' ὀλίγον αὕτη ἀντικατέστη καὶ ἀπεσκορακίσθη τῶν Σαξόνων ἡ τυραννίς. Ἐὰν δὲ ἡ ἀνάμνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλάκις ἐν Ἰταλίᾳ συνδυάζηται πρὸς ἐξορμήσεις πατριωτικάς, πῶς δυνάμεθα τάχα νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ἀξιόπιστον τὴν σκέψιν τοῦ K. Thierry (Dix ans d'Ét. Hist. 2de Part. II) λέγοντος ὅτι « Si Rome avait été la patrie de l'indépendance, Constantinople fut la patrie de la servitude ; »

(165) Hegewisch. hist. Charlemagne, p. 352.

(166) « Invidiam tamen suscepti nominis Constantinopolis imperatoribus super hoc indignantibus magna tulit patientia, vicit que eorum contumaciam..... Mittendo ad eos crebras legationes, et in epistolis F r a t r e s eos appellando ». Eginhardi, C. 26. p. 128.—Ὁ Γίββων (Κεφ. 49) ἐκφέρει, ὅτι οἱ Γραικοὶ προσηγόρευσαν τὸν Κάρολον Β α σ ι λ έ α κ α ὶ Α ὐ τ ο κ ρ ά τ ο ρ α Ῥ ω μ α ί ω ν. Τίς ἡ μαρτυρία ἐφ' ἧς βασίζεται ; Οὐδαμοῦ τῆς Βυζαντινῆς χρονογραφίας εἴδομεν αὐτὸν ὀνομαζόμενον ἄλλως, ἢ Ῥ ῆ γ α, ἢ Ἀ ρ χ η γ ὸ ν Φ ρ ά γ κ ω ν, ἢ ἁπλῶς Κ ά ρ ο υ λ λ ο ν. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν προσαγόρευσιν τῶν βυζαντινῶν πρέσβεων πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Καρόλου, περὶ ἧς ὁ Γίββων ἐν τῇ ὑποσημειώσει, ταύτην θέλομεν σχολιάσει κατωτέρω. — *(167)* Ζωναρ. Χρον. Β. ΙΕ΄. σ. 123.

(168) Οὐδεὶς τῶν δυτικῶν χρονογράφων μνημονεύει τῶν περὶ τοῦ γάμου τούτου διαπραγματεύσεων. Ὁ Κ. Gaillard, ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ μεγάλου Καρόλου, ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ πρότασις ἦλθε παρὰ τῆς Εἰρήνης, ἀλλὰ τὴν γνώμην του δὲν δικαιολογεῖ διὰ μαρτυριῶν.

(169) Eginh. Vit. Car. Mag. — Ὅρα Maimbourg, hist. des Icon. p. 327. — « Καὶ γὰρ ἄπιστον καὶ ἄπληστον τὸ γένος τῶν Φράγκων, λέγει Ἰωάννης ὁ Κουροπαλάτης (σελ. 830), μᾶλλον δὲ καὶ ἀχάριστον, καὶ πολλοῖς πταίσμασι μεγάλας αἰτίας ἐπεγεῖρον, καὶ ταραχὰς καὶ ἀποστασίας, αἷς ἐν τρυφήμασι γάννυται ». Βλέπε τὴν ἀπάντησιν τῶν Φράγκων εἰς τὸ περὶ ἀπιστίας καὶ ἀπληστίας θέμα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ 356 Σημειώσει. — « Non tantum differentia dogmatum, εἶπε βραδύτερον ὁ Βαρλαὰμ πρὸς τὸν

κβ΄.

Πάπαν Βενέδικτον ΙΒ΄. (Allatii, Cons. Perp. Eccl. 794), separat corda Græcorum a vobis, quantum odium quod intravit in animos eorum contra Latinos ex multis et magnis malis, quæ per diversa tempora passi sunt Græci a Latinis, et adhuc patiuntur per singulos dies». *Τάχα δὲν ἰσχύει καὶ σήμερον ἔτι τὸ ῥητὸν τοῦ Βαρλαάμ*, et adhuc patiuntur;

(170) Ὅρα τὴν διήγησιν τοῦ μοναχοῦ τοῦ Ἁγίου Γάλλου εἰς Hegewisch, hist. de Charlemagne. p. 370. καὶ εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Gaillard.

(171) Τὸ κείμενον, ἢ ἡ ἐπίσημος περίληψις τῆς συνθήκης ταύτης δὲν ὑπάρχουσι. Περὶ τῆς συντάξεως, ὅμως, τοῦ ἐγγράφου συμφωνοῦσι πάντες οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι, εἰ καὶ οἱ ἡμέτεροι παρασιωπῶσιν, ἢ ἀγνοοῦσι τὸ γεγονός. Ὑποπτεύομεν ἐντεῦθεν μὴ ἡ συνθήκη ἐγένετο μυστική, καὶ ἀπέμεινεν, ὡς ἐκ τούτου, ἀδημοσίευτος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἐγινάρδος λέγει ῥητῶς, ὅτι ὁ Κάρολος ἔλαβε κλῆρον «Italiam totam, quæ ab Augusta Prætoria usque in Calabriam inferiorem, in qua Græcorum et Beneventanorum constat esse confinia, decies centum et eo amplius passuum millibus passuum longitudine porrigitur». Σημειοῦμεν, ὅμως, ὅτι ἐν τῇ Ι΄. ἑκατονταετηρίδι ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀγνοεῖ ἢ τοὐλάχιστον ὑποκρίνεται ἀγνοῶν τὴν ὕπαρξιν τοιαύτης ὁμολογίας. Ἐν τῇ πρεσβείᾳ γὰρ τοῦ Λιουτπράνδου θέλομεν ἰδεῖ αὐτὸν μεμψιμοιροῦντα τῷ ἀπεσταλμένῳ τοῦ Ὄθωνος διὰ τὴν παράνομον τοῦ κυρίου του κατακράτησιν τῆς Ῥώμης καὶ μέσης Ἰταλίας. Ἡ δὲ ἀπάντησις τοῦ Λιουτπράνδου δὲν δικαιολογεῖ καταπειστικῶς τὸ νόμιμον τῆς κατοχῆς. Καὶ πάλιν, ἐὰν σαφὴς ἦναι ἡ μεμψιμοιρία τοῦ Φωκᾶ δυσεξήγητον ἄλλως ἀποβαίνει τὸ χωρίον τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς κοσμικῆς τοῦ Πάπα ἡγεμονίας, καὶ τῆς διαχωρίσεως τῶν αὐτοκρατοριῶν. «Ἡ Σικελία, λέγει, οὐκ ἦν τὸ πρότερον ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ βασιλέως Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε ἡ Ῥώμη ἐβασιλεύετο· νῦν δὲ ἐγένετο ἡ καινοτομία αὕτη διὰ τὸ τῶν Ῥωμαίων ἀποθέσθαι τὸ βασίλειον κράτος, καὶ ἰδιοκρατορίαν ἔχειν καὶ δεσπόζεσθαι κυρίως παρά τινος κατὰ καιρὸν Πάπα» (Περὶ Θεμ. Θέμα Ι΄.). Δὲν ὑπέκειτο, λοιπόν, ἡ Σικελία πρὸ τῆς Η΄. ἢ τῆς Θ΄. ἑκατονταετηρίδος εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Βυζαντίου; Ἀλλὰ τοῦτο ἀντιβαίνει πρὸς πᾶσαν ἱστορικὴν βεβαιότητα.

(172) Mansi. XIII, p. 975. —(173) Θεοφ. Χρον. σελ. 419.

(174) Murat. Ann. d'Ital. ann. 811.

(175) Θεοφ. Χρον. σελ. 417. —(176) Αὐτόθι, σελ. 418.

(177) More suo, id est lingua Græca, laudes dixerunt, Imperatorem eum et Βασιλέα (sic) appellantes ». — Murat. ann. 812.

(178) Θεοφ. Χρον. σελ. 420.

(179) Φράσις τοῦ Γενεσίου-σελ. 7. 'Ενετ. ἐκδ.

(180) Ἀξιοσημείωτος ἐν τῇδε τῇ φράσει τοῦ συγγραφέως ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία τοῦ συνδέσμου ΛΟΙΠΟΝ, ἀντὶ τοῦ Ἄρα, ἢ Γοῦν, ἢ Οὐκοῦν. Ἀπόδειξις, ὅτι ὁ σύνδεσμος οὗτος τῆς καθομιλουμένης ἑλληνίδος ἦν ἀπαραλλάκτως ἐν χρήσει ἕως ἀπὸ τῆς Θ΄. ἑκατονταετηρίδος, τουτέστι πρὸ χιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν, εἰμὴ καὶ πρότερον, ὡς ἀξιούμεθα ἴσως νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς ἑξῆς περικοπῆς, «ὁ στόμαχος παράκειται τῇ τραχείᾳ ἀρτηρίᾳ, καὶ λοιπὸν αὐτὴ τὸν στόμαχον θλίβει» —Ἀλεξ. Ἀφρ. Πρόβλ. ά. —Ὅρα Ἐῤῥ. Στέφ. Θησ. 'Ελλ. Γλωσσ.

(181) Ἀνωνύμου βίος Λέοντος, υἱοῦ Βάρδα τοῦ Ἀρμενίου. σελ. 435. — (182) Θεοδ. Στουδ. Ἐπισ. ΣΕ΄. καὶ ΣΜΓ΄.

(183) Murat. Ann. 814.—Chronogr. Byz. p. 403 καὶ 404.—Ann. Franc. Ducange. Fam. Byz.

(184) Μεταφέρομεν αὐτολεξεὶ σχεδὸν τὸ 48 Κεφ. τοῦ 45 Βιβλίου τῆς 'Εκκλ. 'Ισ. τοῦ Ἀββᾶ Φλουρῆ, πεποιθότες τῇ ἀξιοπιστίᾳ τοῦ συγγραφέως.

(185) Ὁ Πάπας Λέων Γ΄. ἐτάχθη ἐν ἁγίοις τῷ 1673, ἑορτάζουσι δὲ οἱ Λατῖνοι τὴν μνήμην αὐτοῦ τῇ 11 τοῦ Ἰουνίου μηνός.

(186) Anast. Bibl. in Vit. Leonis III. Μαρτυρεῖ τὸ πρᾶγμα καὶ ὁ Λομβάρδος ἐν τῷ Α΄. Βιβλ. τῶν Γνωμῶν, διαίρ. 11. σελ 26.—Ὅρα Μελέτ. Ἐκκλ. 'Ισ. Τ. 2. σελ. 252.

(187) Μανασσῆς, Χρον.

(188) Anast. Bibl. in præfat. at Conc. Constantinop. IV. ap. Harduin T. 5. col. 757.—Rodotà, T. 1. p. 150.

(189) Βιβλ. 16. Κεφ. 21.

(190) Chron. Stav. Βιλ. 2, Κεφ. 15.—Ὅρα περὶ τούτου καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Γερβασίου, τὸ ἐπιγραφόμενον Otia Imperialia, ἔνθα εὐφυῶς αἱ ἀξιώσεις τῶν δύω μερῶν ἀντιτίθενται.

(191) Βλέπε τὰς σημειώσεις τοῦ Dufresne εἰς τὴν Ἄνναν Κομνηνήν.

(192) Ζωναρ. Βιβλ. ΙΕ'. σελ. 20.—Γενέσ. Βιβλ. Δ'. ἐν τῷ βίῳ Λέοντος.

(193) Συμ. Μάγ. ἐν τῷ βίῳ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ, σελ. 412.

(194) Ὁ Κύριος Edouard de Muralt, συγγραφεὺς τῆς Βυζαντινῆς Χρονογραφίας (Πετρουπόλει, 1855) ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐκκλησιαστικῶν χρονογράφων ὁδηγούμενος, τίθησι τὴν ἀποστολὴν ταύτην ἐν τῷ ἔτει 824, τουτέστι πρὸ τῆς στέψεως Θεοφίλου, τοῦ υἱοῦ Μιχαήλ. Ἀλλ' ἡ ἐπιστολή, ἣν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος πέμπει ἐν τῇδε τῇ περιπτώσει πρὸς Λουδοβῖκον, συντάσσεται ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοκρατόρων. Ἐξάγεται δή, ὅτι ἡ πρεσβεία εἶναι μεταγενεστέρα τῆς στέψεως τοῦ Θεοφίλου, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει τὴν στέψιν νὰ χρονολογήσωμεν εἰς τὸ προηγούμενον ἔτος.

(195) Δυσδιερμήνευτος ἡ λατινικὴ λέξις diveula. Ὁ Δουκάγγιος προτείνει τὴν διόρθωσιν divellia. Βλ. Κωδινον, Ὀφφικ. κ.τ.λ.

(196) Ὅρα τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἰς τὸν Βαρώνιον ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ Μιχαὴλ Τραυλοῦ. Ἑτέρας δὲ περὶ αὐτῆς Μαρτυρίας ἀναφέρει ὁ Fleury, Hist. Christ 47. Ch. I.

(197) Λέγουσιν ὅτι παρέλαβε τὰ βιβλία ταῦτα ὁ ἐπίσκοπος Χιλδουῖνος, νομίσας αὐτὰ οὐρανόθεν καταβάντα, Fleury, L. 47. Ch. 2. — Areop. Apo. Sur. 9. Octobr. —Maimbourg. hist. des Iconocl. p. 413.

(198) Pseudosyn. Paris. T. 7. Concil. Ἐκδ. Παρισ.

(199) Berti. Hist. Eccl. Ann. 827.

(200) Σώζονται εἰσέτι ἐπὶ τῶν τειχῶν Κωνσταντινουπόλεως τ' ὄνομα καὶ ἡ μνήμη τοῦ Θεοφίλου « Θεόφιλος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ».

(201) Berti, Ann. 832.

(202) Prudence, Ann. de St. Bertin, ann. 839.

(203) Γενέσ. ἐν τῷ βίῳ Θεοφίλου, σελ. Ἐνετ. ἐκδ. 34.

(204) Συμπλήρ. Χρον. Κωνς. Πορφ. Βιβλ. Γ'. σελ. 83.

(205) Ζωναρ. Χρον. Βιβλ. ΙΕ'. Κεφ. 25.

(206) Ὁ ἐπὶ τοῦ Κανικλείου ἐπεῖχε τὴν ιγ'. τάξιν τῶν αὐλικῶν ἀξιωμάτων, ἐφύλαττε δὲ τὴν ἐρυθρὰν τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπογραφῆς βαφήν.

(207) Αὐτόθι, Κεφ. 28.—Ὁ Ζωναρᾶς ἐξαιρεῖ τοῦ ὅρκου τὸν

Μανουὴλ, τρίτον κηδεμόνα τοῦ βασιλόπαιδος, διότι ὁ Μανουὴλ ἀνεφάνη μετ' ὀλίγον πρῶτος ὑποκινητὴς τῆς ἀναστηλώσεως.

(208) Ἐπις. Βενεδ. Γ'. 14. — Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς τὴν δεχθεῖσαν τὸ μοναχικὸν σχῆμα Θεοδώραν ἐν ἔτει 866.

(209) Συμεὼν Μάγ. σελ. 444.

(209 δὶς) Τὰ Μούλτους Ἄννους (Multos annos), καὶ ἕτερα πολυχρόνια Λατινικὰ τοῦ Βυζαντίου δὲν ἀποδεικνύουσι τὸ ἐπίβιον τῆς λατινικῆς. Ἐσώθησαν ταῦτα, καθὼς ἐσώθησαν ἐν τῇ Ἀγγλικῇ αὐλῇ λέξεις τινὲς Νορμανδικαὶ χρόνον πολὺν ἀφοῦ πᾶν ἴχνος Νορμανδικὸν ἐξέλιπεν. Ὅτι δὲ οὐδεὶς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐγίνωσκε τὴν λατινικὴν πρὸ πολλῶν αἰώνων, τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος τὸ λατινικὸν Vivite μεταφράζει πίετε (Τέλ. Βυζ. Αὐλ. Β. Α· Κεφ. 75.). — (210) Συμεὼν Μάγ. σελ. 434.

(211) Τὰς περὶ ἑλληνικῆς ἀναστοιχειώσεως ἀποσκοπὰς τοῦ αἰῶνος ἐπικυροῖ καὶ ἡ νομισματολογία. Ἐν τῇ συμβασιλείᾳ Μιχαὴλ καὶ Βασιλείου ἐτυπώθη δυσεξηγήτως πως τὸ ἑξῆς Γραικολατινικὸν νόμισμα· ἀφ' ἑνός, ἡ εἰκὼν τοῦ Μιχαὴλ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΜΙΧΑΗΛ IMPERAT. ἀφ' ἑτέρου δέ, ἡ εἰκὼν τοῦ Βασιλείου, καὶ πέριξ BASILIUS REX. Παράδοξος ἡ ἐπάνοδος αὕτη πρὸς τὸν Λατινισμὸν μετὰ τὴν ἐπὶ Εἰρήνης εἰσαγωγὴν τῆς ἑλληνίδος ἐν τῇ βυζαντινῇ νομοθεσίᾳ. Ἀλλ' ὅμως, τοῦ Βασιλείου μόνου βασιλέως ἀναγορευθέντος, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα πάλιν ἐνεισάγεται. Ἔκτοτε δέ, μέχρι τέλους τῆς Γραικικῆς αὐτοκρατορίας τυποῦνται νομίσματα ἀμιγῶς ἑλληνικά, ἐξῃρημένων τῶν κατὰ καιροὺς καὶ τόπους Σταυροφορικῶν, ἢ κατ' ἰδίαν Φραγκικῶν.

(212) Anast. Bibliot. in vita Hadr. II. p. 229.

(213) Συμπληρ. ἀνών. Κωνς. Πορφυρογεν. σελ. 198.

(214) Anast. Bibl. Vit. Hadr. p. 229.

(215) «Quapropter epistolam sedis Apostolicæ fraudolenter corrosam, summis clamoribus conqueruntur, fatentes se nullo modo synodalibus actionibus subscripturos, nisi totius Epistolæ integritas gestis Synodicis jungeretur, hoc modo Romanis certantibus, Græcis vero, non esse in Synodo de laude Imperatoris, sed de solius Dei tractandum altisone respondentibus, nomenque Imperialis nostro Cæsari penitus invidentibus». Αὐτόθι, σελ. 230.

(216) «Les troubles qui brouillaient alors l'Italie forcèrent le Pape Jean VIII. de venir en France. Il y couronna de nouveau Louis-le-Bègue; mais on ne voit pas qu'il lui ait donné le titre d'empereur, ni que ce prince l'ait jamais pris». Anquetil, Hist de Fr. T. I. 299.

(217) «Æque Imperatori Novæ Romæ».

(218) Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ Λουδοβίκου ἐδημοσίευσε κατὰ πρῶτον ὁ Καρδινάλις Βαρώνιος (Annal. Eccles. Ann 871 Ἀριθ. 51-71.) Ἐξήγαγε δ' αὐτὴν ἔκ τινος ἐν τῷ Οὐατικανῷ σωζομένου χειρογράφου τοῦ ἀνωνύμου Σαλερνίτου χρονογράφου. Ἐτυπώθη δὲ καὶ δεύτερον ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῶν μεσαιωνικῶν ἀρχαιοτήτων Μουρατώρου.

(219) «Γινώσκετε, ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ.»- Παῦλ. πρὸς Γαλάτ. Γ΄. 7.

(220) Ἔκ τινος κανόνος τῆς Ζ΄. οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀπαγορεύοντος τοῖς λαϊκοῖς τὴν ἀπ' ἄμβωνος διδαχὴν, ἐξάγεται ἡ ἐπὶ Εἰκονομαχίας ἐπικρατήσασα τοῦ κηρύγματος κατάχρησις.

(221) Συνέχ. Κωνς. Πορφυρογεν. σ. 193.—Βλ. Gibbon, Κεφ. 53.

(222) Φωτίου ἐπις. 126, Εὐσχέμονι καὶ Γεωργίῳ μητροπολίταις, καὶ ἐπις. 188.—Ὅρα καὶ τὴν 85ην ἐπιστολὴν αὐτοῦ· Ἀνάγνωθι δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον 91ην.—(223) Fleury, Hist. Eccles. L. 53. Ch. XII.

(224) Αὐτόθι, Κεφ. 22.—(225) Αὐτόθι, Κεφ. 23, καὶ Κεφ. 46.

(226) Αὐτόθι, Κεφ. 24.—(227) Liutprandi, His. Lib. 3. C. 5.

(228) Murat. Rer. Italiæ P. II. T. I. (Chron. Arabicum).

(229) «Queste bestie, allorchè furono presentate all'Imperadore, al vedere quella strana figura, quasi mirassero non un uomo, ma un mostro, a cagion dell'abito de'Greci Imperadori che tuttavia comparisce ne'bassi rilievi e nelle monete d'allora, troppo straniero agli occhi di genti e bestie avvezze all'Italia: con poca creanza s'avventarono contra di sua maestà Imperiale; e se non erano presi colle braccia da molti, faceano un bruttissimo scherzo al dominator de'Greci». Murat. Ann. d'Ital. Ann. 927.—«Ma Liutprando era persona, che si dilettava forte di tagliare i panni addosso agli altri, e di rallegrare i suoi lettori con delle piacevoli, ma non sempre vere avventure.....» Αὐτόθι. Ἔτ. 935.

(230) Liutprandi. Hist. L. IV. 4. Ἡ ὁμιλία τῆς γυναικὸς ταύτης

ὑπὲρ τῶν μελῶν τοῦ συζύγου της ἐκτίθεται παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Κρεμώνης διὰ τοσαύτης αἰσχρολογίας, ὥστε ἡ μετάφρασις ἀποβαίνει ἀσυγχώρητος. Ὅρα τὸ κείμενον εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Μουρατώρου Rerum Italia script. T. I. P. I. 453, 454, τὴν δὲ μετάφρασιν εἰς τὸ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως πόνημα Annali d'Italia, Ann. 935, καὶ παρὰ Γίββωνι, Κεφ. 56.

(231) Murat. Ann. 941.—Liutpr. Hist. 4. 5. C. I.

(232) Murat. Ann. 941.

(233) Liutpr. Hist. L. 5. C. 5.—Murat. Ann. 943.

(234) Βλ. τὰς ἡμετέρας σημειώσεις εἰς τὴν πρεσβείαν του Λιουτπράνδου.—(235) Murat. Ann. 942.

(236) Ἡ ἔκθεσις τῆς πρεσβείας ταύτης διακόπτεται, πιθανῶς ἕνεκα φθορᾶς τοῦ χειρογράφου. Δὲν καταχωρίζομεν δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ πονήματι τὰ ταύτης παραλειπόμενα καθὸ περιέχοντα ὕλην τερπνὴν μᾶλλον, ἢ ἱστορικήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὕλη αὕτη οὐχ ἧττον διαφέρει τὴν ἱστορίαν τῶν ἠθῶν καὶ τὴν ἐξεικόνισιν τῶν αὐλικῶν ἐθίμων τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, διὰ τοῦτο ἐπιφυλαττόμεθα νὰ μεταγλωττίσωμεν, καὶ εἰς ἐπίτηδες πονημάτιον νὰ δημοσιεύσωμεν τὸ ἀξιόλογον αὐτὸ μνημεῖον τῆς Ι'. ἑκατονταετηρίδος μας.

(237) Ἡ πατρὶς τοῦ Λιουτπράνδου φιλονεικεῖται. Οἱ μὲν θέλουσιν αὐτὸν Ἱσπανὸν, ἕνεκα τῶν πολλῶν του καὶ στενῶν σχέσεων πρὸς τὸν τόπον ἐκεῖνον, οἱ δὲ λέγουσιν αὐτὸν Ἰταλὸν, πολίτην Παυΐας, τοῦθ' ὅπερ, καθ' ἡμετέραν γνώμην, πιθανώτερον. Τὸ δὲ ὄνομά του γράφουσι καὶ προφέρουσι κατὰ τρόπους διαφόρους οἱ κατὰ καιροὺς συγγραφεῖς Λουΐτπράνδον, Λιουτπράνδον, Λιτοβράνδον, Εὐτράνδον, Λιούζιον, κ.τ.λ. Τοὺς βουλομένους νὰ μελετήσωσι τὸν βίον καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ πολυθρυλλήτου ἐπισκόπου παραπέμπομεν πρὸς τοὺς ἑξῆς συγγραφεῖς. Al. Fabricii, Biblioth. Lat. Med. et Inf. ætat.—Michaud, Biograph. Univers.—Murat. Rer. Ital. Script. T. I. P. I. καὶ Ann. d'Ital. T. 7. 8.—Tiraboschi, Stor. della Letterat. Ital.—Le Beau, Hist. du Bas-Emp. L. LXXIV, § 19.—Fleury, Hist. Eccles. B. 56, § 32.—Schlosser, Hist. Génér. 2. 2. σελ. 258.—Gibbon, Ἱς. Παρ. καὶ Πτ. Ῥωμ. (οὗτος συγχέει, ὡς φαίνεται, τῶν δύο πρεσβειῶν τὴν περιγραφήν).—Rodotà. St. del Rito Greco in Ital. T. I.—Schoell, Ἱς. τῆς κατὰ τὸν Μεσ. Ἑλλ. Γραμματ.—

Millers, Philos. of Hist. T. I. *(774—962)*. — *Δύο ὑπάρχουσι τα γνήσια καὶ λόγου ἄξια συγγράμματα τοῦ Λιουτπράνδου. Ἡ ἱστορία τῶν ὑπὸ τῶν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων τῆς ἐποχῆς του διαπραχθέντων (* Historia de gestis Regum et Imperatorum sui temporis*) καὶ ἡ Πρεσβεία πρὸς Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν. Καὶ τὴν μὲν ἱστορίαν συνέγραψεν, ὡς λέγει, χαριζόμενος Ῥηγιμούνδῳ τινὶ, ἐπισκόπῳ τῆς ἐν Ἱσπανίᾳ Ἐλιβεριτανῆς Ἐκκλησίας. Ἄρχεται αὕτη ἀπὸ τῆς γενομένης ὑπὸ Σαρακηνῶν ἁλώσεως τοῦ Φρασινέτου ἐν ἔτει 891, καὶ λήγει εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ συγκροτηθεῖσαν Σύνοδον. Συνέκειτο δὲ, κατὰ τὸν Τριθέμιον, ἐκ βίβλων ἑπτὰ, ὧν μόνα ἓξ διεσώθησαν. Μάλιστα τὰ ἓξ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ ς΄. βιβλίου εἶναι, κατά τινας, ὑποβολιμαῖα. Ὅρα περὶ τούτου τὸν Οὐόσιον, σελ. 345, καὶ Βαρώνιον, Ε. Κ. 963, ἀριθ. 3. Τὸ ὕφος τῆς συγγραφῆς ταύτης δὲν διαφέρει τοῦ παρατηρουμένου ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς Β΄. Πρεσβείας. Ἐναπεταμίευσεν ὁ Λιουτπράνδος πάσας τὰς κακολογίας τῶν Αὐλῶν, ἃς ἐπεσκέψατο, συνηρανίσθη πᾶν εἶδος σκανδάλου κατὰ Παπῶν, καὶ ἡγεμόνων, καὶ ἀρχόντων, καὶ γυναικῶν ὑπάνδρων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἰδίων του φίλων. Αἱ αἰσχρότητες τῆς Ῥωμαίας Μαρωντίας καὶ τοῦ φαυλοβίου Πάπα Σεργίου πολλὰς πληροῦσι σελίδας τοῦ βιβλίου του. «* Prestava, *ὁ Μουρατώρης λέγει,* fede a tutte le pasquinate, e a tutti i libelli infamatorii di que' tempi, che neppure allora mancavano ». « *Ἡ ἐμπάθεια, σημειοῖ ὁ Ἐρύκιος Πουτεανὸς, ἵνα ἀναφέρωμεν καὶ ἑτέραν κρίσιν δυτικοῦ συγγραφέως, ἡ ἐμπάθεια, ἥτις ἀπεσκότισε τὸν νοῦν τοῦ Λιουτπράνδου, δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι οἱ ἀναγνῶσταί του πολλάκις ἤθελον ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀξιοπιστίας του. Μᾶλλον, ἢ ἀληθὲς, εἶναι ἡ ἱστορία του σύγγραμμα παράξενον (* Curiosum scriptum *).* » — *Ἡ δὲ Β΄. πρεσβεία τὴν μνήμην τῆς ὁποίας οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων χρονογράφων ἐτήρησε, συνετάχθη μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ συγγραφέως εἰς τὴν Ἰταλίαν, προσεφωνήθη δὲ πρὸς τοὺς δύο αὐτοκράτορας Ὄθωνας, πατέρα καὶ υἱὸν, καὶ πρὸς τὴν ὄντως κλεινὴν αὐτοκράτειραν Ἀδελαΐδα. Ἐξεδόθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ Ἐρρίκου Κανισίου, ἐν Ἰγγολσταδίῳ ὑπὸ τὴν ἑξῆς ἀλλόκοτον ἐπιγραφήν.*

«Legatio Liutprandi, Cremonensis Episcopi, ad Nicephorum, Phocam, Imperatorem Constantinopolitanum, pro Ottonibus, Au-

gustis, et Adelhaida ad illorum temporum usum, et Græcorum cum fastum, tum insolentiam plusquam barbaricam intelligendam».

Ἐξεδόθη δὲ τὸ δεύτερον ὑπὸ τοῦ πολυμαθεστάτου Βαρωνίου ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς αὐτοῦ χρονικοῖς, εἶτα δὲ ἐν τῷ Λιουτπράνδῳ τοῦ Ῥαμηρεσίου, Ἀντβερπίᾳ 1640, καὶ ἐν τῷ Βʹ. Τόμῳ τῶν Rerum Italicarum Scriptores τοῦ Μουρατώρου. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ μεταφράσεις αὐτῆς εἴς τινας τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Ἔχει ἡ Γαλλία τὴν μετάφρασιν τοῦ προέδρου Κουσίνου, ἥτις κατεχωρίσθη παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν Βʹ. Τόμον τῆς ἱστορίας τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ δὲ πανιερώτατος Σαρνέλλης ἐδημοσίευσε μετάφρασιν Ἰταλικὴν ἡμαρτημένην, τὴν ὁποίαν ἴσως ὁ Κ. Καντοῦς διαμελίσας ἐπεσύναψεν εἰς τὰ παραρτήματα τῆς ςʹ. ἐκδ. τῆς Καθολικῆς ἱστορίας του. Καθ' ὅσον, ὅμως, γινώσκομεν, μετάφρασις πιστὴ καὶ ἀκριβὴς τῆς Βʹ. ταύτης πρεσβείας εἰσέτι δὲν ἐγένετο.

(238) Τὴν ἱστορίαν τῆς σκανδαλώδους ταύτης Συνόδου, ἔνθα πολλὰ περὶ Λιουτπράνδου γράφονται ἀνάγνωθι εἰς Fleury, Hist. Eccles. Βιβλ. 56, Κεφ. 5. 6.7.

(239) Κεδρ. Χρονογρ. σελ. 648 — Λέων Διάκονος, Βιβλ. Βʹ. 11. καὶ Βιβλ. Γʹ. 6.

(240) Ὅρα τὴν ἐν τῷ Δʹ. Κεφαλαίῳ ἐπισυναφθεῖσαν ταύτην τοῦ Νικηφόρου Διάταξιν « ὁ γὰρ Νικηφόρος, εἴτε τὰ θεῖα πρός τινων τῶν ἱερέων κινούμενα βουλόμενος διορθοῦν, ὡς ᾤετο, εἴτε κατεξουσιάζειν καὶ τῶν ἱερῶν ὅπερ ἔκποδον ἦν, νόμον σχεδιάσαι τοὺς ἱεράρχας κατεβιάσατο, μή τι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐκτὸς τῆς ἐκείνου ῥοπῆς ἐνεργεῖν.» Λέων Διάκονος (Βιβλ. 6. § δʹ.)

(241) Κεδρ. Χρον. σελ. 650. — (242) Αὐτόθι, σελ. 656.

(243) Μετεφράσθη ἐκ τῆς λατινίδος ἐπὶ τοῦ κειμένου, ὅπερ ὁ Βαρώνιος ἐπεσύναψεν ἐν τῇ Ἐκκλησ. ἱστ. αὐτοῦ. Ἐλάβομεν δ' ἔτι πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ κείμενον τοῦ Μουρατώρου, καὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς Βόννης (Pars XI).

(244) Siciliorum custos. Πιθανῶς, τάγμα στρατιωτικὸν ἐκ Σικελῶν συγκείμενον. Ὁ φύλαξ οὗτος τοῦ Λιουτπράνδου ὠνομάζετο Μιχαὴλ, ὡς ἐξάγεται ἔκ τινος παραγράφου περὶ τὰ τέλη τῆς Πρεσβείας.

(245) Ἡ περίφημος θριαμβευτικὴ ἀψὶς, ἥτις ἐχρησίμευσεν ἀείποτε εἰς τὰς θριαμβευτικὰς εἰσελεύσεις αὐτοκρατόρων τε καὶ

στρατηγῶν, ἢ εἰς ἐπισήμους καὶ ἐκτάκτους τῆς Αὐλῆς τελετάς.
'Ανυψώθη καὶ περιεχρυσώθη ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ἐν ἔτει
379, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐγγλυφθεῖσα λατινικὴ ἐπιγραφή. 'Εκ τοῦ
μεσαίου καὶ ἀνωτέρου θυρέτρου τῆς Πύλης ταύτης, καθὰ διη-
γεῖται ὁ τοῦ Πορφυρογεννήτου συμπληρωτὴς (Βιβλ. Α'. σελ. 96)
εἰσῆλθε καὶ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν θριαμ-
βευτής. Περὶ τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἁψῖδος ὅρα Κωνσταντίνου
Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντινιάδα, σελ. 26,
καὶ Σκαρλάτου Βυζαντίου Κωνσταντινούπολιν, σελ. 321.
(246) Λέων ὁ Φωκᾶς, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Βάρδα. 'Ανε-
δείχθη διοικητὴς Καππαδοκίας, καὶ Κουροπαλάτης, καὶ Λογο-
θέτης τοῦ Δρόμου ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, ὅτε μετὰ στρατοῦ
πεμφθεὶς εἰς Συρίαν, ἐνίκησε τὸν γυναικάδελφον τοῦ Σουλτά-
νου Βεῤῥοίας, καὶ συλλαβὼν αὐτὸν ἐν τῇ μάχῃ, ἤγαγεν εἰς Κων-
σταντινούπολιν. 'Επὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ ἀδελφοῦ του ἐπεκυ-
ρώθη εἰς τὰ αὐτὰ ἀξιώματα. 'Αλλὰ τελευτήσαντος τοῦ Νικη-
φόρου, ἐξωρίσθη παρὰ τοῦ ἐξαδέλφου του, καὶ αὐτοκράτορος
'Ιωάννου τοῦ Τσιμισχῆ εἰς Λέσβον, ἔνθα αὐτός τε καὶ ὁ υἱὸς
αὐτοῦ Νικηφόρος, συνομόσαντες, κατεδικάσθησαν εἰς τὴν ἐξό-
ρυξιν τῶν ὀφθαλμῶν, τυχόντες δὲ συγγνώμης, διέφθειραν τοὺς
φύλακας, καὶ ἀπεπειράθησαν νὰ καταλάβωσιν αἴφνης τὴν βα-
σιλεύουσαν. Συνελήφθησαν, ὅμως, ὑπὸ Λεοντίου, τοῦ Δρουγγα-
ρίου τῶν Πλωΐμων, καὶ τότε πλέον, πηρωθέντες τοὺς ὀφθαλμοὺς
ὑπερόριοι ἐστάλησαν εἰς τὴν νῆσον Πρώτην. (Familia Augusta
Byzant). — (247) 'Ησαΐου Λϛ'. 6.
(248) Τουτέστι τὸ Τρίκλινον τοῦ Μεγάλου Παλατίου, κείμενον
παρὰ τὸ εὐκτήριον τοῦ 'Αγίου πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ὅπερ
ἡ Πουλχερία ᾠκοδόμησε, τοῦ ἁγίου τὸ λείψανον ἐγκαταθέσασα.
'Ημαρτημένως τὸ λατινικον κείμενον γράφει Στεφάνα, ἀντὶ
τὰ Στεφάνου, (Constantinopolis Christiana), ἢ τὰ Στεφανᾶ,
ἐπειδὴ τὰ περίχωρα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μονῶν συνήθως
ἐκάλουν οἱ βυζαντινοὶ πληθυντικῶς ἐκ τοῦ κτίστου, ἢ τοῦ πα-
ρακειμένου ναοῦ. Οὕτως ἔλεγον τὰ Φλώρα, τὴν περιέχουσαν
τὰ λείψανα τοῦ μάρτυρος Φλώρου μονήν. Καὶ τὰ 'Αρκαδίας,
ἡ ὑπὸ 'Αρκαδίας, ἀδελφῆς Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου κτισθεῖσα
μονὴ καὶ τὰ 'Αβραμίου, ἤτοι ἡ μονὴ τῶν 'Αβραμιτῶν. Ἔκ
τινος δὲ χωρίου τοῦ Ζωναρᾶ (Βιβλ. ΙΕ'. σελ. 126) μανθάνομεν,

ὅτι ἡ μονὴ ἔνθα ὁ βασιλεὺς Σταυράκιος τέθαπται, ἐκλήθη τοῦ Σταυρακίου, «βαρβαριζομένου δὲ τοῦ ὀνόματος παρὰ τοῦ συρφετώδους ὄχλου λέγεται Στὰ Βρακᾶ, παρά τινων δὲ τὴν ἀληθῆ κλῆσιν ἀγνοησάντων, μεταγνόντων δὲ ταύτην δῆθεν πρὸς τὸ ἑλληνικώτερον, ὀνομάζεται τὰ 'Εβραϊκά» ὅθεν ἐξάγεται, ὅτι τὸ σήμερον ἔτι σωζόμενον ἐν τῇ κοινῇ συνηθείᾳ τοπικὸν στά, συγκοπὴ τοῦ εἰς τά, ἦν ἐν χρήσει κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ ὅτι ἐπομένως ἐλέγετο τότε, καθὼς σήμερον ὁ λαὸς λέγει, στὰ λαγκάδια, στὰ χωράφια, κ.τ.λ.

(249) «Ante Nicephorum sum deductus, hominem satis monstruosum, pygmæum, capite pinguem, atque oculorum parvitate talpinum, prolixitate et densitate comarum satis hirtum, colore Æthiopum, cui per mediam nolis occurrere noctem, ventre extensum, natibus siccum, coxis ad mensuram ipsam brevem longissimum, cruribus parvum, calcaneis pedibusque æqualem, byssino sed nimis veternoso, vel diuturnitate ipsa foetido et pallido ornamento indutum, Syconiis calceamentis calceatum, lingua procacem, ingenio vulpem, perjurio seu mendacio Ulyssem». — Τῇ γελοιογραφίᾳ τοῦ Λιουτπράνδου ἀντιθέτομεν τὴν ἑξῆς ἐξεικόνισιν, ἣν χρονογράφος τις, ἕλλην καὶ σύγχρονος τοῦ Νικηφόρου, παρέδωκεν εἰς τὴν ἱστορίαν του. «Τὴν ἰδέαν τοῖος δέ τις ἦν· ὄψις αὐτῷ πρὸς τὸ μέλαν μᾶλλον, ἢ τὸ λευκὸν ἀποκλίνουσα· κόμη δὲ βαθεῖα καὶ κυανῆ· ὀφθαλμοὶ μέλανες ἐπὶ συννοίας πεφροντικότες, δασείαις ταῖς ὀφρύσιν ὑποκαθήμενοι· ῥὶς μέσως ἔχουσα λεπτότητος καὶ παχύτητος, ἠρέμα περαινομένη γρυπότητι· ὑπήνη σύμμετρος, ἀραιὰν παρὰ τὰς γνάθους προβαλλομένη τὴν πολιάν· ἀγκύλεος τὴν ἡλικίαν καὶ στιβαρός· εὐρύτατος τὸ στέρνον, καὶ ὤμους ὡς μάλιστα τὴν μέντοι ἀνδρίαν καὶ ῥώμην κατὰ τὸν θρυλλούμενον 'Ηρακλῆν· φρονήσει δὲ καὶ σωφρονήσει καὶ τοῦ τὸ δέον ἀνεπισφαλῶς ἐπιφράσασθαι πάντων κατευμεγέθει τῶν κατ' ἐκεῖνον τὴν γενεὰν γεγεννημένων ἀνδρῶν». Λέων Διάκονος, Βιβλ. Γ'. 8·

(250) **Parvuli imperatores.** Τα δύο τέκνα 'Ρωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, Βασίλειος, ὁ μετὰ ταῦτα περιβόητος γενόμενος, καὶ Βουλγαροκτόνος ἐπικληθεὶς, καὶ Κωνσταντῖνος· οἵτινες, ἀνήλικοι ὄντες, ὀλίγους μῆνας κατ' ἀρχὰς ἐβασίλευσαν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς Θεοφανοῦς· εἶτα δὲ, τοῦ Νικηφόρου ἀναῤῥηθέντος

διέμειναν εἰς θέσιν ὄντως ἀμφίβολον, μήτε ὅλως ὑπήκοοι ὄντες, μήτε τὴν ἐξουσίαν αὐτοκράτορες.

(251) ‛Ο Βερεγγάριος, ἢ Βερεγγέρης, κατὰ τοὺς βυζαντινούς, ἦν υἱὸς 'Αδαλβέρτου, τοῦ Μαρκίωνος 'Ιβραίης, καὶ Γιζέλης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Βερεγγαρίου, ἐπομένως καὶ ἀπόγονος ἐκ μητρὸς τοῦ μεγάλου Καρόλου. Διαδεχθεὶς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὑπέπεσεν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Οὔγου, ὅστις φιλίαν ὑποκριθείς, προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν αὐλήν, ἵνα κρυφίως τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐξορύξῃ. Τοῦτο μαθὼν Λοθάριος, ὁ ὑστερότοκος υἱὸς τοῦ Οὔγου, εἰδοποίησε τὸν Βερεγγάριον, ἀγνοῶν, ὅτι οὕτω πράττων προητοίμαζεν ἑαυτῷ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ στέμματος τὴν ἀπώλειαν. ‛Ο Βερεγγάριος κατέφυγε τότε εἰς Γερμανίαν, παρὰ τῷ Ὄθωνι, ὅστις ἔλαβεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν του· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, πεποιθὼς εἰς τὰς ἐχθρικὰς τῶν 'Ιταλῶν διαθέσεις κατὰ τοῦ Οὔγου, εἰσέβαλεν εἰς 'Ιταλίαν, καὶ ηὐδοκίμησεν. ‛Ο δὲ Οὖγος μὴ φέρων τὴν ταπείνωσιν, ἀπῆλθε τῆς 'Ιταλίας, ἀφεὶς ἐνταῦθα βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Λοθάριον ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ Βερεγγαρίου. Αἱ μεσιτεῖαι τῆς ἀγαθῆς Βέρθας, καὶ αἱ παρακλήσεις Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ὑπὲρ τοῦ ἀνηλίκου Λοθαρίου ἀπέβησαν μάταιαι. ‛Ο Βερεγγάριος, τὸν μὲν Λοθάριον ἀνήρεσε δηλητηρίῳ, τὴν δὲ ὡραίαν, καὶ ἀνδρείαν, καὶ συνετὴν σύζυγόν του 'Αδελαΐδα ἐνέβαλεν εἰς δεσμωτήριον. Ὅτε δέ, ἐπὶ προφάσει θρησκευτικῆς τινος περιοδείας ὁ Ὄθων εἰς τὴν 'Ιταλίαν εἰσεχώρησεν, ἡ ἐννεακαιδεκέτις 'Αδελαΐς, ἐκ τῆς εἱρκτῆς ἀποδρᾶσα, κατέφυγε πρὸς αὐτόν, ὅστις, εἴτε διὰ πολιτικοὺς σκοπούς, εἴτε ὑπὸ τοῦ κάλλους αὐτῆς γοητευθείς, ἐνυμφεύθη αὐτήν. Τότε ὁ Βερεγγάριος νοήσας, ὅτι οὐδὲν ἕτερον σωτηρίας μέσον ἀπέμενε, πλὴν τοῦ ἐλέους τοῦ Ὄθωνος, προσέδραμεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἐνώπιον τῆς Αὐλῆς καὶ ἅπαντος τοῦ στρατοῦ ἔδωκεν ὅρκον ἐμπιστοσύνης καὶ ὑποτελείας. Καὶ οὕτω μὲν ἀνέλαβε τὸν θρόνον του· τυραννικῶς δὲ μετέπειτα πολιτευθείς, διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν 'Ιταλῶν ἡγεμόνων, καὶ ἰδίως τὴν τοῦ Πάπα 'Ιωάννου ΙΒ'. Ὅθεν, ὑπὸ τῶν φίλων του ἐγκαταλειφθείς, ἐνέπεσε μετὰ πεισματώδη ἀντίστασιν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ὄθωνος καὶ ἀπεστάλη εἰς Γερμανίαν, ὅπου καὶ ἐτελεύτησεν. ‛Ο δὲ υἱός του 'Αδάλβερτος, ἄξιος τύχης ἀγαθωτέρας, ἀφοῦ μετὰ τοῦ πατρὸς συνηγεμόνευσε, καὶ ἀνδρείως ἐπολέμησε τὸν Ὄθωνα, διήγαγε

τον λοιπὸν βίον ταλαιπωρούμενος καὶ περιπλανώμενος, ματαίως παρακινῶν τοὺς Γραικοὺς αὐτοκράτορας νὰ τὸν βοηθήσωσιν εἰς τὴν ἐπανάκτησιν τῆς ἡγεμονίας του.

(252) Λέγων ὁ Νικηφόρος τοῦ ἡμετέρου Κράτους τὰς πόλεις αἰνίττεται βεβαίως τὰς τῆς 'Ρωμαϊκῆς πολιτείας καὶ Πενταπόλεως, ὅσας δηλαδὴ ὁ Πιπῖνος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἐσφετερίσθησαν, δωρησάμενοι τῷ Πάπᾳ, ἢ τῷ Πατριμονίῳ τοῦ Ἁγίου Πέτρου· φράσις δηλοῦσα, ὅτι οἱ Γραικοὶ τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν ἐπὶ τῆς χώρας ἐκείνης εἰσέτι δὲν ἀπέθεσαν. Ὅτι δὲ πολλὰς παρανομίας καὶ βιαιοπραγίας ὁ Ὄθων ἐνήργησεν, εἰσβαλὼν τὴν φορὰν ταύτην εἰς Ἰταλίαν, τοῦτο παρὰ πάντων ὁμολογούμενον. 'Ερμᾶνος ὁ Κόντρακτος, χρονογράφος τῆς ΙΒ'. ἑκατονταετηρίδος, λέγει ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ προγενεστέρων ἱστορικῶν, ὅτι ὁ Ὄθων «Romam veniens, injurias Domini Papæ graviter in auctoribus sceleris, partim exsiliis, partim patibulis, variisque pœnis et abbominationibus judicavit». Ὡς δὲ πρὸς τὴν φράσιν τὸ 'Ημέτερον Κράτος, ἦτον αὕτη ἡ συνήθης τιμητήριος προσηγορία τῶν τότε αὐτοκρατόρων Γραικῶν τε καὶ Λατίνων. Ἔλεγον οὗτοι λατινιστὶ Imperium nostrum, ὡς φαίνεται ἐν τῇ ἐπιστολῇ Θευδεβέρτου τοῦ 'Ρηγὸς πρὸς Ἰουστινιανὸν τὸν αὐτοκράτορα «Amorem nostrum erga Imperium vestrum, ἡ πρὸς τὸ 'Υμέτερον Κράτος ἀγάπη μας. Πάντα δὲ ἐν γένει τὰ χρυσόβουλλα κυροῦνται παρὰ πόδας διὰ τοιαύτης προσηγορίας. Ἀναφέρομεν ὡς παράδειγμα τὸ σπουδαῖον ἐκεῖνο τοῦ πρεσβυτέρου Ἀνδρονίκου περὶ ῥυθμίσεως τῆς 'Ηπειρωτικῆς 'Εκκλησίας, ὅπερ ὁ μὲν κλεινὸς Μουστοξύδης ἐξέδωκεν ἐν τῷ Η'. φυλλαδίῳ τοῦ Ἑλληνομνήμονος, ὁ δὲ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τούτου ἀνέθηκε τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πανεπιστημείου.

(253) Ὁ Λιουτπράνδος ἀπεστάλη παρὰ τοῦ Ὄθωνος εἰς 'Ρώμην ὡς διερμηνεὺς καὶ πρόεδρος τῆς Συνόδου, ἥτις ἔμελλε νὰ δικάσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Πάπα Ἰωάννου ΙΒ'. Ἐκ τῶν λόγων, οὓς ἐξεφώνησε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου του, καὶ οἵτινες σώζονται εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνόδου αὐτῆς (Fleury, Hist. Eccles. L. 56), φαίνεται τὸ ταραχοποιὸν καὶ ῥᾳδιοῦργον τῆς διαγωγῆς του, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πληρεξούσιον τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ· Ἀναμφίλεκτον, ὅτι ὁ Κρεμώνης ἐπίσκοπος, εἰσχωρήσας εἰς τὴν ἰδιαιτέραν εὐμένειαν τοῦ Ὄθωνος, ἐνε-

πιστεύθη τὰ μᾶλλον δυσοικονόμητα τῆς πολιτείας. Τότε, διὰ δίκης ἐμμαρτύρου καὶ συνοδικῆς ἀποδείξας τὸν Ἰωάννην ΙΒ΄. δολοφόνον, ἐπίορκον, ἱερόσυλον, προδότην, αἱμομίκτην, φίλον ἐπιστήθιον τοῦ διαβόλου, προσφωνητὴν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀφροδίτης (Act. Conc. T. 9. p. 648), *κ.τ.λ. καθήρεσεν αὐτόν..... Ὁ Λιουτπράνδος ἐφεῦρε περὶ τὰς δυσφημήσεις νέον λατινικὸν γλωσσάριον, ὥστε ἀδυνατοῦμεν νὰ μεταφράσωμεν κυριολέκτως τὰς κατὰ μέγα μέρος δικαίας, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα λόγον αἰσχρὰς κατὰ τοῦ Πάπα κατηγορίας του.*

(254) Ἡ Ῥώμη, καὶ ἅπασα ἡ τῷ Ποντίφηκι ἀνήκουσα χώρα εἶχον πραγματικῶς ὑποπέσει τῇ τυραννίδι τῆς ἐμπείρου μέν, ἀκολάστου δὲ Θεοδώρας, καὶ τῶν ἔτι ἀκολαστοτέρων θυγατέρων αὐτῆς Μαρωντίας, καὶ Θεοδώρας, Καὶ ἡ μὲν πρώτη Θεοδώρα δεσποτικῶς τὴν Ῥώμην ἐκυβέρνησεν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη, ὅτε καὶ τὸν ἐραστὴν αὐτῆς Ἰωάννην Πάπαν ἀνηγόρευσεν. Ἡ δὲ Μαρωντία ἐγένετο σύζυγος τοῦ Μαρκίωνος Ἀλβερίκου· ἀλλ' ὑπὸ μοιχείας κατασπιλωθεῖσα, ἐγέννησεν ἐκ τοῦ Πάπα Σεργίου Γ΄. υἱόν τινα, ὃν ἐφεξῆς ἀνύψωσεν εἰς τὸ Παπικὸν ἀξίωμα. Ὁ Ποντίφηξ οὗτος, ὁ καὶ ψευδοποντίφηξ ὑπὸ τοῦ Βαρωνίου καλούμενος, ὠνομάσθη Ἰωάννης ΙΑ΄. Θανόντος δὲ τοῦ Ἀλβερίκου, ἡ Μαρωντία, ὅπως διαφυλάξῃ τὴν ἐξιδιασθεῖσαν ἐξουσίαν, συνῆψε γάμον πρὸς Γυΐδον (Guido) *Μαρκίωνα Τοσκάνης. Ἀλλ' οἱ νεόνυμφοι, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν καταδίωξιν τοῦ Πάπα Ἰωάννου Ι΄. (τοῦ λαβόντος ποτὲ σχέσεις ἀθεμίτους μετὰ Θεοδώρας, μητρὸς τῆς Μαρωντίας), συνέλαβον τὸν Πάπαν, καὶ μετά τινα φυλάκισιν ἔπνιξαν αὐτόν, ὡς ᾄδεται, διὰ προσκεφαλαίων. Ὁ ἄωρος τοῦ Γυΐδου θάνατος πολλὰς ἤγειρε μετ' ὀλίγον ὑπονοίας περὶ δηλητηρίου. Συνάψασα δὲ καὶ τρίτους γάμους ἡ Μαρωντία πρὸς Οὗγον τῆς Προβέντσας, τοῦτον κύριον Ῥώμης προσεφώνησεν. Ἀλλὰ ῥαπίσας ὁ τρίτος σύζυγος τὸν υἱόν της Ἀλβέρικον, ἀπεδιώχθη· καὶ τότε οἱ Ῥωμαῖοι μετεῤῥύθμισαν τὴν πολιτείαν αὐτῶν πρὸς τὸ ἀρχαϊκώτερον, ὑπάτους καὶ δημάρχους ἀντικαταστήσαντες.*

(255) Ὁ Λιουπράνδος ἐναργῶς εἰρωνεύεται τοὺς Γραικούς, ὅτι καίτοι ἀποβαλόντες τὴν πραγματικὴν τῆς μέσης Ἰταλίας κατοχήν, ἐπέμενον ἔτι προσφωνοῦντες τους βασιλεῖς αὐτῶν Σεβαστοὺς Αὐτοκράτορας Ῥωμαίων.

(256) Τίνα Πάπαν ὁ Νικηφόρος ἐξώρισεν, ἢ κατέθλιψεν, ἢ

ἄλλως πως ἐδίωξεν; Οὐδένα, βεβαίως. Πρὸ πολλοῦ τῶν Γραικῶν τὸ κράτος ἐξέλιπεν ἐν 'Ρώμῃ· ὥστε, οὔτε τὰ χρονικὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀσχολοῦνται πλέον περὶ Παπῶν, ἢ παρεμπιπτόντως, καὶ ὡς ἐκ περισσοῦ, οὔτε ἡμεῖς γινώσκομεν πῶς νὰ δικαιολογήσωμεν τοῦ πρεσβευτοῦ τὴν αἰτίασιν. Πιθανώτερον, ὁ Λιουτπράνδος ὑποσημαίνει τὴν διὰ τῶν ἡγεμόνων Καπύης, Σαλέρνου, καὶ Βενεβενδοῦ ἔμμεσον κατὰ Παπῶν ἐπενέργειαν τοῦ Νικηφόρου. Γνωστὸς δὲ ὁ πόλεμος τοῦ 'Ιωάννου ΙΒ'. κατὰ τῶν ὑποτελῶν τούτων τῆς Γραικικῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλως τε, ἡ ἱστορία τῆς ἐκλογῆς, καθαιρέσεως, καὶ θανάτου τῶν Παπῶν τῆς Ι'. ἑκατονταετηρίδος γέμει ἀκαταστασίας καὶ ἐγκλημάτων. Σιγεῖ, ὅμως, ἡ δυτικὴ χρονογραφία περὶ τῆς ἀμέσου, ἢ ἐμμέσου τῶν Γραικῶν ἐπεμβάσεως, ὅσῳ σχεδὸν σιγεῖ καὶ ἡ ἀνατολική.

(257) Ὁ Ὄθων θριαμβευτὴς εἰς 'Ρώμην τὸ τρίτον εἰσελθών, καὶ τοὺς δημοκρατικοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καὶ τοῦ Πάπα 'Ιωάννου πατάξας, ἐπεκύρωσεν ἐπισήμως τὰ τοῦ Πιπίνου, Καρόλου, καὶ Λοθαρίου ἀφιερώματα, μὴ ὀνομάσας, ὅμως, διακριδὸν τ' ἀφιερώματα αὐτά. Κατὰ Βολταῖρον, ἐπέθεσεν ἐν τῷ ἐγγράφῳ τὴν ἑξῆς ἐπιφύλαξιν· «Ἐπιφυλαττομένης τῆς ἡμετέρας ἐξουσίας, τῆς τοῦ διαδόχου μας, καὶ τῶν ἀπογόνων μας». Ἡ πρᾶξις ἐγράφη χρυσοῖς γράμμασι, καὶ ὑπεγράφη παρὰ ἑπτὰ ἐπισκόπων, πέντε κομήτων, κ.τ.λ.—Guizot, Rome et ses Papes, p. 65.

(258) Λέοντας, leones ὠνόμαζον τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τοὺς εὐρώστους καὶ γιγαντιαίους ὀπαδοὺς τῶν πρέσβεων, ἢ στρατηγῶν. Τὰ παλληκάρια ταῦτα πρόθυμα ἦσαν κατὰ πᾶσαν περίστασιν νὰ συνέλθωσιν εἰς δοκιμαστικὴν μονομαχίαν, ὅπως διὰ τῆς σωματικῆς αὐτῶν ῥώμης ἀποδείξωσι τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ κυρίου των, καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν παρὰ τούτου λεγομένων. Ὅτε τῷ 962 ὁ Λιουτπράνδος ἦλθεν εἰς 'Ρώμην μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Λανδοχάρδου πρὸς δικαιολόγησιν τῆς διαγωγῆς τοῦ κυρίου του, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καί τινας τῶν λεόντων τούτων, ὡρισμένους ν' ἀποδείξωσιν ἐν μονομαχίᾳ τὴν ἀθωότητα τοῦ Ὄθωνος, ἂν ὁ Πάπας δὲν ἐδέχετο τὰς τούτου δικαιολογήσεις. Ὁ Πάπας ἀπέκρουσε καὶ τὰς δικαιολογήσεις καὶ τὴν μονομαχίαν (Liutpr. Hist. L. 6. C. 6. Παράρ. Regin ἔτ. 963).

(259) Ἐν τοῖς προηγουμένοις εἴπομεν, ὅτι ἐνῷ ἀποκρισιάριος ἐπέμπετο τῷ 967 παρὰ Νικηφόρῳ, ὁ Ὄθων διέβαινε μετὰ

στρατοῦ τὰ Γραικικὰ μεθόρια, καὶ προφασιζόμενος ἐκστρατείαν κατὰ Σαρακηνῶν, εἰσέβαλλεν εἰς Καλαβρίαν ἄγων καὶ φέρων· Ἀναφέρει ὁ Μουρατόρης, ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ συμπληρώσαντος τὸ χρονικὸν τοῦ Ῥηγίνωνος (Ann. d' Ital. A D. 967), ὅτι, διατρίβοντος τοῦ Ὄθωνος ἐν Ῥαβέννῃ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 967, Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἀπέστειλεν αὐτῷ πρέσβεις, κομίζοντας δῶρα, καὶ ζητοῦντας εἰρήνην· ὅτι ἔτυχον οὗτοι μεγάλης ὑποδοχῆς, καὶ ἀνταπεστάλησαν, ἀλλ' ἴσως διὰ μόνων χαριτολογημάτων, διότι ὁ Ὄθων ὑπέκρυπτε τότε σκοπούς τινας περὶ τῆς Καλαβρίας καὶ Ἀπουλίας. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος χολωθεὶς ἤθελε κηρύξει πόλεμον, χωρὶς τῆς μεσιτείας Ἑνετοῦ τινος ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποσταλέντος, καθὰ διηγεῖται αὐτὸς ὁ Λιουτπράνδος. Τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ῥηγίνωνος, ἢ μᾶλλον τὴν τοῦ συμπληρωτοῦ του, ἐπικυροῦσι χωρία τινὰ τῆς Πρεσβείας ταύτης. Βέβαιον, ὅτι πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Λιουπράνδου εἰς Κωνσταντινούπολιν σχέσεις διπλωματικαὶ ἐμεσολάβησαν ἀναμέσον Ὄθωνος καὶ Νικηφόρου· ἐκ στόματος δὲ τούτου, καὶ τῇ προσομολογήσει τοῦ συντάξαντος τὴν Πρεσβείαν Λιουτπράνδου μανθάνομεν, ὅτι σκοπὸν εἶχον αἱ σχέσεις αὗται τὴν δι' ἐπιγαμίας συμμαχίαν. Ἰδοὺ τὸ λατινικὸν κείμενον τῆς περικοπῆς. Nunc, cur Imperii nostri terminos bello incendioque aggressus sit, expedi. Amici eramus, societatemque indissolubilem, nuptiis interpositis, facere cogitabimus. Μέμφεται ὁ Νικηφόρος τὴν προδοτικὴν τοῦ Ὄθωνος διαγωγὴν, ὅτι προκειμένης συμμαχίας δι' ἀγχιστείας, καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης, εἰσέδραμεν οὗτος εἰς τὴν Γραικικὴν χώραν, καὶ κατέστρεψεν αὐτήν. Ἡ χρονογραφία τῆς ἐποχῆς ἔρχεται πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δικαίων αἰτιαμάτων τοῦ Νικηφόρου. «Ὁ Ὄθων, γράφουσι τ' ἀνώνυμα χρονικὰ τοῦ Σαλέρνου, ἐπῆλθεν ἄχρι Καλαβρίας, ἣν ἐμάστισε διὰ λεηλασίας καὶ πυρπολήσεως, ἐπήγαγε δὲ καὶ εἰς τὸ Πριγκιπάτον τοῦ Σαλέρνου μυρίας ζημίας, ἤτοι καταθλίψεις» (Murat. Ann. 968—969). Λαλῶν δὲ παρακατιὼν ὁ αὐτὸς περὶ τῆς τοῦ Ὄθωνος εἰς Ἀπουλίαν εἰσβολῆς, οὕτως ἐκφράζεται· «Ἦλθεν ὁ Ὄθων εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀπουλίας, καὶ δεινῶς κατεπολέμησεν αὐτήν· ἐπολιώρκησε δ' ὁπωσοῦν καὶ τὴν Βάριν (et civitatem Barii aliquantulum obsedit.), ἣν ὅσον ἐξ αὐτοῦ περιώρισε». Συμφωνεῖ πρὸς ταῦτα καὶ Λοῦπος ὁ Πρωτοσπαθάριος (Chron. T. V. Rer. Ital.), μαρτυρῶν, ὅτι ὁ

Ὄθων εἰσῆλθεν εἰς Ἀπουλίαν κατὰ Μάρτιον μῆνα καὶ ματαίως τὴν Βάριν ἐπολιόρκησεν. Ἀλλὰ τί πλέον; Ὁμολογεῖ τὴν εἰς Ἀπουλίαν εἰσβολὴν τοῦ Ὄθωνος καὶ αὐτὸς ὁ Λιουτπράνδος ἐν τῷ Η΄. παραγράφῳ τῆς Πρεσβείας του ταύτης.

(260) Terram, quam Imperii tui esse narras, gens incola et lingua Italici regni esse declarat. — Μία τῶν σπουδαιοτέρων, καὶ δυστυχῶς σκοτεινοτέρων ἅμα περιόδων τῆς Πρεσβείας. Περὶ τίνος χώρας ὁ λόγος; Αἰνίττεται ὁ Λιουτπράνδος τὴν χώραν, ἧς τὰ μεθόρια παρανόμως ὁ Ὄθων διέβη, τουτέστι τὴν Καλαβρίαν, καὶ περιεκτικῶς τὰς ἐπαρχίας ὅλας τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας; Ἀλλὰ τούτου δοθέντος, ὁ λατινεπίσκοπος ματαιολογεῖ, ἰσχυριζόμενος ὅτι γλῶσσα κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην ἐπικρατοῦσα τότε ἦτον ἡ Ἰταλική. Μνημεῖα ἀρχαιολογικὰ, νομισματικὰ, ἱστορικὰ συμφώνως μαρτυροῦσι τὴν κατὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους γενικὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνίδος, οὔτε περὶ τούτου τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν ἀνεχόμεθα. Διήρκεσε μάλιστα ἡ χρῆσις τῆς ἡμετέρας εἰς Ἀπουλίαν, Καλαβρίαν, Νεάπολιν καὶ Σικελίαν ἕως τῶν νεωτέρων χρόνων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πολλοῦ λόγου ἀξίων πονημάτων τοῦ Ῥοδοτᾶ (Istoria del Rito Greco in Italia), τοῦ Πανιερωτάτου Κρίσπη (Discorso intorno al dialetto parlato e scritto in Sicilia), τοῦ Λεόνη (Della Magna Grecia, e delle tre Calabrie), καὶ τοῦ Γραικοκαλαβροῦ Περήφανου (Del dialetto Neoellenico). Δὲν ἐδημοσίευσε δὲ ὁ βασιλεὺς Φριδερῖκος ὁ Β΄. τὴν νομοθεσίαν του καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὡσαύτως φωνὴν, ὅπως οἱ νόμοι γίνωσι γνωστοὶ καὶ τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ τοῖς λαλοῦσιν ἑλληνιστί; Ἂν δὲ ἐσώζετο εἰσέτι τῆς ἑλληνίδος ἡ χρῆσις εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ Φριδερίκου (ἀπεβίωσεν οὗτος τῷ 1337), πόσῳ μᾶλλον ἦτο γενικωτέρα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Λιουτπράνδου; — Ὡς ἐκ τούτου, ἐὰν δὲν θελήσωμεν τὸν ἀντίλογον πρεσβευτὴν νὰ ἐκλάβωμεν ὡς πάντως γλίσχρον καὶ ἀμαθέστατον στρεψοδίκην, δέον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐνταῦθα δὲν αἰνίττεται τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν μέσην, ἢ καὶ τὴν ἀρκτώαν ἔτι, ἔνθα βεβαίως γλῶσσα ἐπικρατοῦσα ἦτον ἡ Ἰταλικὴ, καὶ οὐχὶ ἡ Ἑλληνική. Τοῦτο δὴ καὶ ἡμεῖς ἐλλογώτερον εἰκάζοντες ἐκρίνομεν τὴν περίοδον ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων. Ἐντεῦθεν γὰρ προκύπτει (πρώτην φορὰν διαῤῥήδην τε καὶ ἐπισήμως εἰς ἔγγραφον, πολιτικὴν ἔχον ἐνταυτῷ καὶ ἱστορικὴν ἀξίαν)·

η ἐθνικὴ τῶν Εὐρωπαϊκῶν γενῶν τοῦ μεσαιῶνος διάκρισις κατὰ λόγον ἱστορικῆς παραδόσεως, ηγουν αἰσθήματος πατριωτικοῦ, καὶ κατὰ λόγον γλώσσης, Ἐὰν δ᾽ οὕτως ὁ Λιουτπράνδος ἐννόησεν, ὡς διὰ πᾶσαν πιθανότητα νομίζομεν, καὶ ὡς συμπεραίνομεν προσέτι ἐκ τῆς παρακειμένης φράσεως, ἔνθα λέγει πρὸς τὸν Νικηφόρον «non gratiam, sed impotentiam adscribis domino meo, quod post Italæ seu Romæ aquisitionem tot annis eam (terram Imp. tui?) tibi dimiserit», ἐὰν, λέγομεν, δὲν ἀπατώμεθα περὶ τὴν ἀληθινὴν ἔννοιαν τῆς ἀνταπαντήσεως, οὐδέποτε ἐξῆλθε τοῦ στόματος τοῦ Λιουτπράνδου λόγος ὀρθότερος, δικαιότερος, ἁρμοδιώτερος. Διὰ γὰρ τῆς φράσεως ταύτης ὁ Λογγοβάρδος πρεσβευτὴς ἑρμηνεύει σαφῶς τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τῶν ἔτι ἀσυντάκτων καὶ συγκεχυμένων Εὐρωπαϊκῶν ἐθνοτήτων, ὁρίζει τὸν τρόπον ἀρτίας τινὸς διακρίσεως, καὶ ἐκ τῆς ὑψηλῆς τῆς Ι΄. ἑκατονταετηρίδος περιωπῆς ἀναφαίνει καὶ προσχεδιάζει συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἱστοριονομίας τὴν πολιτικὴν γεωγραφίαν τῶν ἐθνῶν, τὴν προσήκουσαν ὁροθεσίαν ἑκάστης ἐθνικῆς οἰκογενείας. Τί δ᾽ ἐξάγεται ἐκ τοιαύτης φιλοσόφου ἀρχῆς: Ὅτι Γένος ἔχον ἴδιον ἐθνισμὸν, ἰδίας δηλαδὴ πατριωτικὰς καὶ θρησκευτικὰς παραδόσεις, καὶ λαλοῦν γλῶσσαν ἰδίαν, αὐτοδικαίως ἀναγορεύεται εἰς ἡγεμονικην ἀξίαν Ἔθνους, παριστάνει ἐν τῷ ἄτλαντι τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας μίαν ἐθνότητα βιώσιμον, κατὰ λόγον τῆς ἰδιοσυγκρασίας της θᾶττον ἢ βράδιον ἀναπτυσσομένην ἐντὸς τῶν γεωγραφικῶν αὐτῆς ὁρίων. Ἄρα προσδιορίζων ὁ Λιουτπράνδος τὸν ἐθνισμὸν καὶ τὴν γλῶσσαν ὡς σημεῖα γνωριστικὰ ἑκάστης τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, καὶ ὡς γνώμονας ἅμα τῆς τούτων γεωγραφικῆς περιφερείας, προδιαγράφει ἐν πνεύματι ὄντως διαβατικῷ τὰ ὅρια τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας, τῶν δύο τούτων διασήμων ἐθνοτήτων τοῦ μεσαιῶνος, ὧν ἡ ἱστορία ἢ ἀπογινώσκεται, ἢ παρερμηνεύεται. Ἄτοπον ἴσως δὲν ἤθελεν εἶσθαι νὰ ἐξετάσωμεν ὡς ἐκ περισσοῦ, μέχρι τίνος ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ὁ Λιουτπράνδος προσαριθμεῖ ὡς γνώρισμα ἴδιον τῶν κατοίκων τοῦ Ἰταλικοῦ Βασιλείου, ἦτον εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας Ἰταλικὴ, καθ᾽ ἣν ἔχομεν σήμερον γνῶσιν τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης, κατὰ πόσον δ᾽ ἄλλως τε ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνότης, ἥτις περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εἶχε διάλεκτον σχεδὸν ἄκρατον, βεβαίως δὲ πολλῷ μᾶλλον τῆς Ἰταλίδος εὔρυθμον καὶ

ἀπηρτισμένην (νοοῦμεν τὴν χυδαίαν), κατὰ πόσον λέγομεν, ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνότης ὑπερεῖχε, διὰ λόγον γλωττικόν, τῶν λατινοβαρβάρων ἐθνοτήτων τοῦ τότε χρόνου. Ἀλλὰ φοβούμεθα μὴ ὑπερπηδήσωμεν τοὺς ὅρους σημειώσεως ἁπλῆς. Τοῦτο δὲ μόνον λέγομεν ἐν συντόμῳ, ὅτι ἡ Νεοελληνική, εἰ καὶ εἰσέτι δὲν ἐγράφετο, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐλαλεῖτο κατὰ τὴν Ι΄. ἑκατονταετηρίδα ὡς ἔγγιστα οἵα καὶ σήμερον εὑρίσκεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ· ἐνῷ ἡ τότε Ἰταλική, ἄπεπτον κρᾶμα Λατινικῆς διεφθαρμένης, Γοτθικῆς, καὶ Λογγοβαρδικῆς διαλέκτου, κυκεὼν δυσδιόριστος καὶ δυσκατονόμαστος ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων ἰδιωμάτων, ἐτέμνετο εἰς τόσας διαλέκτους, καὶ ἰδιώτιδας, ὅσας πόλεις καὶ κώμας εἶχε τὸ τότε Ἰταλικὸν βασίλειον. Εἰς ἐπίτηδες σύγγραμμα, ὅπερ ἤδη ἐξειργάσθημεν μετὰ πολυχρόνιον ἀγῶνα, θέλομεν διαδείξει μέχρι τίνος ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἥτις ἀνέκαθεν καὶ μέχρι ΙΔ΄. ἑκατονταετηρίδος ἐπεκράτησε κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἐπιστατεῖ εἰς τὰ γενέθλια καὶ συμβάλλει εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς λογίας Ἐτρουρικῆς, καὶ τῶν ἑτέρων ἀγοραίων διαλέκτων τῆς Ἰταλίας.

(261) Λουδοβῖκος ὁ Β΄. Φραγκίας, ὅστις ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων προσκληθεὶς ἀπεδίωξε τοὺς Σαρακηνοὺς ἄχρι Ταράντου, ἐφεξῆς δέ, τῇ ὑποβολῇ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, ὡς ᾄδεται, συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Δουκὸς τῆς Βενεβενδοῦ, Ἀδελγίζου, δέσμιος ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας διεκρατήθη.

(262) Ὁ Λάνδολφος οὗτος ἀριθμεῖται Α΄. ἦν δ' υἱὸς τοῦ Ἀτενόλφου ἐκείνου, ὅστις τὸ 900 ἔτος ἀνεῤῥήθη ἡγεμὼν Βενεβενδοῦ, ἀφοῦ ἐπὶ δεκατρεῖς ἐνιαυτοὺς ἐκυβέρνησε τὴν Καπύην ὡς Κόμης, καὶ ὅστις ἀκολούθως τὰς δύο ταύτας πολιτείας εἰς μίαν συνήρμοσε. Τὸν Λάνδολφον ἀπέστειλεν ὁ πατὴρ Ἀτένολφος εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς Λέοντα τὸν σοφόν, ὅπως ζητήσῃ ἐπικουρίαν, καὶ διὰ ταύτης ἐκδιώξωσι τῶν ἐπαρχιῶν τοὺς Σαρακηνούς, προχωρήσαντας ἤδη μέχρι τοῦ Λίριος ποταμοῦ (Garigliano). Ὁ αὐτοκράτωρ εὐνοϊκῶς ὑπεδέξατο αὐτόν, ἔδωκε στρατὸν ἐπικουρικὸν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ποικίλου, κατὰ δὲ τὴν βυζαντινὴν πολιτικήν, ἥτις περιέθαλπε τοὺς Ἰταλοὺς ἡγεμόνας, ὅπως αὐτοὺς ἀποσπᾷ τῆς πρὸς τοὺς Δυτικοὺς αὐτοκράτορας πίστεως, ὠνόμασε τὸν Λάνδολφον Πατρίκιον. Τὴν αὐτὴν τότε τιμὴν προσῆψεν ὁ Λέων Γρηγορίῳ Δουκὶ Νεαπόλεως, καὶ Ἰω-

άνηη τῷ Δουκὶ Γαϊττῆς (Gaeta), ἐμπιδώσας οὕτω τὴν δεσποτείαν αὐτοῦ (Suzerainetė) ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τῆς Ἰταλίας.

(263) Χαριεντίζεται ὁ Λιουτπράνδος χρώμενος ἐνταῦθα ταῖς δύο λέξεσι Ῥωμανὸς καὶ Ῥωμαῖος λατινιστὶ Romanus, ὄνομα κύριον, καὶ Imperator Romanus, Ῥωμαῖος Αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ καὶ χλευάζει προσέτι τὴν Γραικικὴν αὐλὴν ἀναμιμνήσκων τὴν νόθον τῆς Βέρθης καταγωγὴν, καὶ τοὺς δυσκλεεῖς γάμους τοῦ Ῥωμανοῦ. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς στιγματίζει τὰ γενέθλια τῆς Βέρθης, τὴν ἀρετήν της, καὶ τὴν μετὰ τὸν γάμον τηρηθεῖσαν παρθενίαν της μὴ σεβόμενος (Ὅρα Γίββωνα, Κεφ. 53. — Κεδρ. σελ. 494, καὶ τὰς εἰς Κεδρ. Poster. not. σελ. 49 — Κωνς. Πορφυρογ. De Adm. Imp. Κεφ. 26.). Ὁ Κ. Καντοῦς, ὅστις ἐν τῇ ἕκτῃ ἐκδόσει τῆς καθολικῆς ἱστορίας του προςέθηκεν ἀσαφεστάτην τινὰ παράφρασιν μέρους τινὸς τῆς Πρεσβείας τοῦ Λιουτπράνδου, παρενόησε διόλου τὸ λογοπαίγνιον περὶ Ῥωμανοῦ καὶ Ῥωμαίου. Ἰδοὺ πῶς ἐξέθηκε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον «Per questo al nipote suo Ottone diè sposa una spuria di Ugone stesso»· τοῦθ' ὅπερ ἀντίκειται πρὸς τὴν ἱστορίαν ἅμα καὶ πρὸς τὸ κείμενον.

(264) Pausanas exigis· φράσις χαλκευθεῖσα παρὰ τοῦ Λιουτπράνδου. Ὁ Δουκάγγιος (Gloss. Med. et Inf. Latin.) μόνον τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀναφέρει, καὶ ἑρμηνεύει «inducis, cum bellum pausat, cessat». Ἀλλὰ, τὸ παράδοξον ὅτι ὁ Λιουτπράνδος, ἀποδίδων τῷ Νικηφόρῳ ἐπιθυμίαν ἐκεχειρίας, ὑποτίθησι μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων κατάστασιν πολέμου, ὑπόθεσις αὕτη, ἀπᾴδουσα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πρεσβείας του, ἀλλ' ὅμως ὑποδηλοῦσα τὴν δολερὰν καὶ ἀμφίστομον τοῦ Κυρίου του πολιτικήν. Ἄλλως, μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι τὴν ἔκθεσιν τῆς Πρεσβείας του ἀπέτεινεν ὁ Λιουτπράνδος πρὸς τὸν δεσπότην αὐτοῦ, πόῤῥω Κωνσταντινουπόλεως διατρίβων καὶ ὅτι στόμφαξ ὢν ὑπενέβαλεν οὐκ ὀλίγους μύθους.

(265) Τὸ κείμενον ἐνταῦθα διακόπτεται, ἢ τοὐλάχιστον, νομίζουσιν αὐτὸ διακεκομμένον οἱ μεσαιωνογράφοι. Τὸ καθ' ἡμᾶς, φρονοῦμεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει, ἢ ἁπλῆ λόγου μετάβασις. Ἐὰν δὲ πραγματικῶς τὸ κείμενον ἐλλείπῃ, ἐκ τῆς ἀμέσου συνεχείας ἐξάγεται τὸ ἀσήμαντον τῆς ἐλλείψεως.

(266) Cum Apuliam omnem, potestati subditam (contulit tibi), meo interventu, cujus hoc suggestione malum factum esse dicis

κακοσύντακτος ἡ περίοδος. Προδήλως, ὅμως, ἐντεῦθεν προκύπτουσιν ἡ τοῦ Ὄθωνος εἰς Ἀπουλίαν εἰσδρομή, καὶ ἡ κομπαστικὴ τοῦ Λιουτπράνδου μεσιτεία ὑπὲρ Γραικῶν. Ἀληθές, ὅτι ὁ Ὄθων διέλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Βάρεως, ἀφοῦ ματαίως ἐπειράθη νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον. Ἔκτοτε δέ, τὸν πόλεμον παύσας, καὶ τὴν ἔκβασιν τῆς ἀποσταλείσης πρεσβείας προσδοκῶν, περιωρίσθη εἴς τινα στρατιωτικὴν κατὰ Γραικῶν ἐπίδειξιν.

(267) Προέλευσις, ἢ Πρόοδος, ἢ Πρόκενσος, καὶ Πρόκεσσος, ἐκ τοῦ λατινικοῦ Processus, ὅθεν καὶ τὸ γαλλικὸν procession. Ὁ Εὐστάθιος (Ἰλ. 1. σελ. 762) γράφει «πομπή, ὁ θρίαμβος, ὃν προέλευσιν ἡ κοινὴ γλῶσσα καλεῖ». Ὁ δὲ Ἰωάννης Τζέτσης (Χιλ. 6. 5. σελ. 492) λέγει·

»Ὁ Κόμοδος ἠθέλησε προέλευσιν ποιῆσαι».

Καὶ ὁ Κεδρηνὸς εἰς Λέοντα τὸν σοφὸν «συνήθους δὲ προελεύσεως γενομένης κατὰ ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Μωκίου». Στεφηφοροῦντες ἐν τοιαύταις θρησκευτικαῖς τελεταῖς προήρχοντο συνήθως οἱ αὐτοκράτορες (Κεδρ. ϛ΄. 33).

(268) Ὡς φαίνεται, ὁ Νικηφόρος ἐπίτηδες προσδιώρισεν εἰς πρώτην ὑποδοχὴν τοῦ Λιουτπράνδου τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς, ἡμέραν δημώδους λιτανείας. Ἠθέλησε νὰ προδοκιμάσῃ τὸ ὕφος καὶ τὸ φρόνημα τοῦ πρεσβευτοῦ ἔν τινι προκαταρκτικῇ συνεντεύξει, τὴν πρόφασιν τῆς διακοπῆς ἔχων πρόχειρον ἕνεκα τῆς προελεύσεως. Τί δὲ προεκάλεσε τὴν διακοπήν; Φανερὸν ὅτι οἱ προσπεποιημένοι τοῦ Λιουτπράνδου λόγοι περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μεσολαβήσεως ἐσκανδάλισαν τὸν Νικηφόρον.

(269) Ἡ ποιητικὴ αὕτη λέξις τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, βεβαίως, δὲν ἦτον ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λιουτπράνδου παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἢ παρὰ τῷ λαῷ, ὅθεν, συμπεραίνομεν, εἶναι τοῦ λατινεπισκόπου λογιωτατικὴ ἐπίδειξις. Βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ ἦσαν αἱ μόναι προσφωνήσεις τῆς συνηθείας. «Ἐπεὶ δὲ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος καὶ ἦν καὶ ἐλέγετο Βασιλεὺς Ῥωμαίων, βασιλεῖς Ῥωμαίων καλοῦνται μέχρι τοῦ νῦν καὶ οἱ ἐκείνου διάδοχοι βασιλεῖς» (Κοδινός, Κεφ. ϛ΄.). Ἐκτὸς ἂν τὸ μνημονευόμενον τοῦτο προσφώνημα ἦναι ἀπόσπασμά τι κεκολοβωμένον στιχουργήματος ἑλληνικοῦ, παραδόξως τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ συμφυρθέντος μετὰ πολυχρονίων ἐκκλησιαστικῶν, ὡς

ἤθελέ τις ἴσως ἐξεικάσει ἐκ τοῦ παρεπομένου, καὶ πιθανῶς τὸν αὐτὸν τρόπον κεκολοβωμένου ἴαμβον·

«Μέδοντι Νικηφόρῳ πολλὰ (τὰ) ἔτη!»

(270) Τὸ πολυχρόνιον ἐψάλλετο συνήθως εἰς διαφόρους γλώσσας, πρὸς ταῖς ἄλλαις καὶ Ἀγγλιστὶ ἢ Ἰγγλινιστὶ παρὰ τῶν ἐν ὑπηρεσίᾳ Βαράγγων, ὡς ὁ μεταγενέστερος Κοδινὸς μαρτυρεῖ. Τὸ δὲ λατινικὸν πολυχρόνιον εἶχεν οὕτω· «Κονσέρβετ Δέους Ἰμπέριουμ Βέστρουμ! Βίκτωρ σὶς σέμπερ. Βίβητε Δόμινοι Ἰμπεράτορες ἴν μοῦλτος ἄννος!» (Corim. Cap. 73. p. 215). Τὸ ἑλληνικὸν ἐψάλλετο τρίς, καὶ προβάδην κατὰ τρόπον διάφορον. «Πολυχρόνιον ὁ θεὸς ποιήσαι τὴν ἁγίαν βασιλείαν σας, πολλὰ τὰ ἔτη! Πολυχρόνιον ὁ θεὸς ποιήσαι τὴν κραταιὰν καὶ ἁγίαν βασιλείαν σας, πολλὰ τὰ ἔτη! Πολυχρόνιον ὁ θεὸς ποιήσαι τὴν θεοπρόβλητον, θεόστεπτον, καὶ θεοφρούρητον βασιλείαν σας, πολλὰ τὰ ἔτη!» (Κοδινὸς, Κεφ. ΙΓ'. καὶ Gretseri Observ. in Georg. Cod. Cap. X.).

(271) Μέλλε! ἐπιφώνημα ὡσαύτως ἄχρηστον ἐν τῇ συνηθείᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος, καὶ ὄζον σχολαστικότητος.

(272) Carbo extincte, veni, Mélle, anus incessu, Silvanus vultu, rustice, lustrivage, capripes, cornute, bimembris, setiger indocilis, agrestis, barbare, dure, villose, rebbellis, Cappadox! Ἡ λέξις Κερατᾶ, δι' ἧς ἑρμηνεύομεν τὸ Cornute, εἶναι μὲν χυδαία, οὐχὶ δὲ καὶ πάντως νεωτέρα. Ἀπαντῶμεν, μάλιστα, κατὰ τὸν μεσαιῶνα καὶ τὸ πληθυντικὸν Κερατάδες, ὡς τὴν σήμερον αἰσχρολογεῖται. «Ἐκεῖσε γὰρ καμάρα χαλκῆ ἦν, καὶ ἵστατο ἄνωθεν αὐτῆς στήλη, ἔχουσα ἐν τῇ κεφαλῇ κέρατα τέσσαρα. Θαύματα δὲ ἐγένοντο ἐν αὐτῇ. Εἰ γάρ τις εἶχεν ἐν αὐτῷ ὑπόληψιν εἶναι κερατᾶς, ἐκεῖσε ἀπερχόμενος καὶ προσεγγίζων τῇ στήλῃ, εὐθέως ἐγυρίζετο ἕως τρίτου· εἰ δὲ ἐκτὸς ὑπολήψεως ἦν, ἵστατο ἀσάλευτος ἡ στήλη· καὶ οὕτως ἠλέγχοντο οἱ Κερατάδες». (Ἀνων. ἀρχ. Κωνσταντινουπ. σελ. 57). Ἐρχόμεθα καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἐπίθετα. Ὁ ἡμέτερος Θεοφάνης, ὁ Νικηφόρος, καὶ ἕτεροι ἱεράρχαι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὑπέστησαν κατὰ τὴν Εἰκονομαχίαν ὕβρεις, μυριάκις τραχυτέρας τῶν ὅσας ὁ Λιουπράνδος προσποιεῖται ὅτι ὑπέφερε παρὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ· καὶ ὅμως, ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτῶν, οὐδέποτε οἱ Πατέρες οὗτοι, κατὰ τῶν βασιλέων μεμψιμοιρή-

σαντες, ἐξώκειλαν εἰς αἰσχρολογίας, ἀναξίας τοῦ ἐπισκοπικοῦ χαρακτῆρος. Ἀρκεῖ ἡ σύντομος αὕτη ἀντιπαράθεσις πρὸς ὑπόδειξιν τῆς ἑλληνικῆς ἀξιοπρεπείας, καὶ φιλοκαλίας.

(273) Λατινιστὶ gausapo. *Μινσάλιον* ὁ Κοδινὸς καλεῖ τὴν τοιούτου εἴδους ὀθόνην, ἴσως παρὰ τὸ *Μίνσος*, φαγητὸν, λίαν ἐν χρήσει κατὰ τὸν ἡμέτερον μεσαιῶνα. Τὸ δὲ μίνσος πιθανῶς ἐκ τοῦ mensa. Εἴς τινα τῆς Ἑλλάδος μέρη λέγεται εἰσέτι *Μισσάλιον*, ἢ *Μεσσάλιον*, ἀλλαχοῦ δὲ ἑλληνικώτερον *τραπεζομάνδηλον*.

(274) «Gargara quot segetes, quot habet Methymna racemos,
Quot coelum stellas, quot mare inflatibus undas».

Εἶδος κέντρωνος. Ὁ μὲν πρῶτος στίχος καὶ τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον ἀνήκουσι τῷ Ὀβιδίῳ (De Arte amandi, Lib. V. 57. καὶ 59), τὸ δὲ ἐπίλοιπον προσετέθη ὑπὸ τοῦ Λιουτπράνδου. Καὶ ὁ μὲν Ὀβίδιος παραβάλλει τὰ περὶ οὗ λόγος ἀντικείμενα πρὸς τὰς Ῥωμαίας παρθένους, ὁ δὲ λατινεπίσκοπος ἀμαρτύρως τὴν παραβολὴν ἐφαρμόζει πρὸς τὰ στρατεύματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Λέγομεν ὁ λατινεπίσκοπος, διότι βεβαίως ὁ Νικηφόρος οὔτε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἐγίνωσκεν, οὔτε διὰ μνήμης εἶχε τὴν *Ἐρωτικὴν τέχνην* τοῦ ὑπερορίου ποιητοῦ.

(276) Ὁ Νικηφόρος, διακρίνων τὸν Ῥωμαῖον τοῦ Λογγοβάρδου ἤτοι τὸν εὐγενῆ τοῦ βαρβάρου, ἀπευθύνεται προσωπικῶς πρὸς τὸν Λιουτπράνδον, ἐπίσκοπον πόλεως Λογγοβαρδικῆς, δὲν αἰνίττεται δὲ ὀνομαστὶ τὸν Ὄθωνα καὶ τοὺς Γερμανούς. Ἡ διαφθορὰ τῶν Λογγοβαρδικῶν ἠθῶν εἶχεν ἀποβῆ παροιμιώδης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ἐξ ἰδίας πείρας δ' ἐγίνωσκον οἱ Γραικοὶ τὰ ἐλαττώματα, ὅσα ὁ Μουρατώρης ἀπαριθμεῖ καὶ ἀποδίδει τῷ γένει τούτῳ, δηλαδὴ τὴν σιμωνίαν, τὴν μέθην, τοῦ κλήρου τὴν ἀκολασίαν, τὴν κατάθλιψιν τῶν πενήτων, τὴν περὶ τὰς μονομαχίας ἀκράτητον ῥοπὴν, τὰς ἐμφυλίους ἔριδας, καὶ ἄλλα παρόμοια (Ant. Italiane, Dissert. XXIII). Ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος, τὴν διάκρισιν ἀναπεμπάσας χρόνον πολὺν, καὶ ἐφ' ἁπάντων τῶν φυλῶν τῆς Δύσεως δεινωτικῶς αὐτὴν ἐφαρμόσας, ἔλαβε δῆθεν ἀφορμὴν εἰς μετάχρονον ἀντεπίθεσιν. Ἕπεται ἡ ἐν Παυΐᾳ ἐπινοηθεῖσα καὶ γραφεῖσα παρατράγῳδος καὶ δὴ διαθρυλλουμένη ἐκείνη κατὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων gasconnade τῶν Quidquid καὶ Quidquid, ἥτις κατηγορήθη πλειστάκις ἐπὶ Γραι-

κῶν, εἰ καὶ ὁ Λιουτπράνδος αὐτὸς ὀνόμαζε πάντοτε τοὺς Ἕλληνας, Γραικοὺς, Græcos, καὶ οὐχὶ Ῥωμαίους. Εἰς ἀπάντησιν τῶν Quidquid καὶ quidquid τούτων, ἀλλὰ καὶ εἰς δικαιολόγησιν τοῦ φρονήματος τοῦ Νικηφόρου περὶ Λογγοβάρδων, παραθέτομεν τὴν ἑξῆς μαρτυρίαν τοῦ Διτμάρου, χρονογράφου Λογγοβάρδου, τῶν ὁμοφύλων του τὸν χαρακτῆρα περιγράφοντος «Multa sunt, λέγει οὗτος στενάζων, proh dolor! in Romania atque Longobardia insidiæ. Cunctis huc advenientibus exigua patet caritas. Omne quod ibi hospites exigunt venale est, et hoc cum dolo; multique toxicati cibo pereunt (Lib. VII.).

(276) Γνοὺς ὁ πρεσβευτὴς μετὰ τὴν πρώτην συνέντευξιν τὰς διαθέσεις τοῦ Νικηφόρου, εὔκαιρον ἔκρινεν ἤδη νὰ πληροφορήσῃ μυστικῶς τὸν κύριόν του περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρεχόντων, καὶ, κατὰ τὸ σύνθημα, νὰ παρακινήσῃ αὐτὸν εἰς μέτρα δραστηριώτερα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοπουμένου. Ἐκ τῆς ἑπομένης ὅμως συνδιαλέξεως ἐξάγεται, ὅτι περὶ τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτικῆς κατασκοπεύσεως ὁ φλύαρος Λιουτπράνδος ἠλίσκετο εἰς τὰς ἰδίας του παγίδας. Ἐρεθίζοντες γὰρ τὴν φιλαυτίαν του οἱ μεγιστᾶνες τῆς Αὐλῆς, καὶ τὸ κράτος τοῦ δεσπότου του ἐπιτετηδευμένως ἀμφιλογούμενοι, διαλύουσι τὴν γλῶσσάν του εἰς λόγους ἀπερισκέπτους.

(277) Ὁ Βασίλειος οὗτος «ὁ δυσχερείαις πραγμάτων εἰδὼς εὐφυῶς προσαρμόζεσθαι, καὶ πλειστάκις κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐκστρατεύσας», ἦν νόθος υἱὸς τοῦ πρεσβυτέρου Ῥωμανοῦ, ἔκ τινος δούλης Βουλγαρίδος τεχθείς. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, νόμιμος αὐτοῦ ἀδελφὸς, ὡς ἔτυχε τῆς μοναρχίας, ἐκτομίαν αὐτὸν ἐποίησε (Ζωναρ. σελ. 194, καὶ Κεδρ. σελ. 639), ὁ δὲ Νικηφόρος Πρόεδρον τετίμηκε (Κεδρ. 663). Πολλὰ δὲ ὁ Λιουτπράνδος διηγεῖται ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ (Βιβλ. Γ'. Κεφ. Η'. καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου Βασιλείου τοῦ Παρακοιμωμένου, ὅστις ἤκμασεν ἐπὶ Ῥωμανοῦ, καὶ ἀνηγορεύθη κηδεμὼν τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐκ τῶν παρόντων δύο Μαγίστρων, ὁ μὲν ἦτον ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς, ὃν πρό τινος ἐξέπεμψεν ὁ Νικηφόρος εἰς Κιλικίαν, καὶ οὗ τὴν ἀνδραγαθίαν ὁ Κεδρηνὸς ἀναφέρει ἐν σελ. 654, ὀνομάζων νεοελληνιστὶ βουνὸν αἵματος τὸν λόφον ὅπου ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἰωάννου αὐτοῦ κατεσφάγησαν πεντακισχίλιοι Ἀγαρηνοί· ὁ δὲ, πιθανῶς

ἦτον ὁ ἔπαρχος Σισίνιος. Τὸν δὲ Πρωτασηκρήτην ὀνομάζει κατωτέρω Συμεῶνα. Οὗτος δ' ἐστὶν ὁ λόγιος συντάκτης τῆς κατὰ μοναστηρίων Νεαρᾶς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ.

(278) Εἰ μέγα, κατὰ τὸν Πρόεδρον Βασίλειον, ὁ πρεσβευτὴς ἐξητεῖτο, ἀλλὰ βεβαίως μεῖζον τὸ παρὰ τοῦ Νικηφόρου ζητούμενον. Πρὸ πολλοῦ τὰ ὅρια τῆς Γραικικῆς αὐτοκρατορίας εἶχον χωρισθῆ τῶν ὁρίων τῆς Δυτικῆς, ὥστε οἱ ἡμέτεροι δὲν κατεῖχον εἰμὴ τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν (ἀλλὰ καὶ τὴν δευτέραν ταύτην ἀναπολαύστως), αἵτινες συνετέλουν τὸ Λογγοβαρδικὸν, καὶ ἑνδέκατον, κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, καλούμενον Θέμα. Προφανῶς οἱ Αὐλικοὶ παρώξυνον τὸ εὐερέθιστον τοῦ Λιουτπράνδου, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ προκαλέσαι τὴν Ἰσπανικὴν, ἢ καὶ Ἰταλικὴν στωμυλίαν του.

(279) Τὸ ἔκτακτον περιστατικὸν τοῦ γάμου τούτου ἐγένετο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ δεινὸν ἐπιχείρημα παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις, ὅσοι ἐζήτησαν εἰς γάμον ἑλληνίδα Πορφυρογέννητον. Ὁ Πέτρος οὗτος ἦν υἱὸς Συμεῶνος τοῦ Βουλγαρίας ὁ δὲ Συμεὼν ὑπῆρξε δεύτερος τῶν λαβόντων ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν Βασιλικὴν τιτλοφορίαν. Πρῶτος γὰρ ἦν ὁ Τσάχιος, ὅστις, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χρονικοῦ Πασχαλίου «προεχειρίσθη καὶ ἐστέφθη Βασιλεὺς Λαζῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου, φορέσας στέφανον Ῥωμαίων, καὶ χλαμύδην ἄσπρον (λευκὸν) ὁλοσηρικόν...» (Πασχ. σελ. 332). Ὁ δὲ Πέτρος, περὶ οὗ ὁ λόγος, ἐνυμφεύθη, καθὸ υἱὸς βασιλέως, καὶ βασιλεὺς αὐτὸς, εἰς Μαρίαν, τὴν καὶ Εἰρήνην κληθεῖσαν, θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Χριστοφόρου, (υἱοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ Ῥωμανοῦ, ἥτις κατὰ Κεδρηνὸν «ἦν ὑπερφυὴς τῷ κάλλει». Ὁ Χριστόφορος οὗτος ἐτεκνογόνησε τὴν Εἰρήνην μετὰ τῆς θυγατρὸς Νικήτα, τοῦ εὐπάτριδος ἐκείνου Πελοποννησίου, οὗ τὴν εὐγένειαν ἐπισκώπτων ὁ Γραμματικὸς Εὐφήμιος ἔγραψε τὸ δημῶδες ἐκεῖνο ἰαμβεῖον·

«Γαδαροειδεὶς (οὐχὶ δὲ Γαρασδοειδὴς) ὄψις ἐσθλαβωμένη». (Κ. Πορφυρ. Θεμ. ς'. Θέμα).

Τὸν ἀθέμιτον τοῦτον γάμον βαρβάρου καὶ ἀλλοφύλου μετὰ Βυζαντινῆς βασιλόπαιδος στιγματίζει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (De Adm. Imp. σελ. 66), παρακινῶν τὸν διάδοχον αὐτοῦ νὰ μὴ μιμηθῇ παράδειγμα τοιοῦτον· «ἐπεὶ, λέγει, ἔξω τοῦ κανόνος καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως καὶ τῆς του

μεγάλου βασιλέως Κωνσταντίνου διαταγῆς τε καὶ ἐντολῆς τοῦτο
πεποίηκεν ὁ Βασιλεὺς, ἰδιώτης καὶ ἀγράμματος ἄνθρωπος ὤν...
διὸ πολλὰ καὶ ζῶν ὠνειδίσθη ὁ Κύρης Ῥωμανὸς καὶ διεβλήθη
καὶ ἐμισήθη παρά τε τῆς Συγκλήτου Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου
παντὸς καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, ὡς καὶ τὸ μῖσος ἐπὶ τέλους
γενέσθαι καταφανὲς. καὶ μετὰ θάνατον ὁμοίως ἐξουθενεῖται καὶ
διαβάλλεται καὶ ὑποκαταγνώμην τίθεται καὶ οὗτος, ἀνάξιον
πρᾶγμα καὶ ἀπρεπὲς εἰς τὴν εὐγενῆ πολιτείαν Ῥωμαίων και-
νοτομήσας».

(280) Οὐδεὶς πλέον ἀγνοεῖ, ὅτι ψευδῆ καὶ παράπλαστα τὰ
προνόμια ταῦτα οἱ νεώτεροι τῶν κριτικῶν ἀπέδειξαν, πρὸς τοῖς
ἄλλοις ὁ Μουρατώρης, ὅστις τὴν ἀξίωσιν ταύτην τοῦ Λιουτ-
πράνδου καλεῖ ridicola sparata (Dissert. 69). Βέβαιον, ὅμως,
ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος οὐ μόνον ἐσεβάσθη τοῦ τότε ἱερατείου
τὰ κτήματα, ἀλλὰ καὶ κῦρος ἐπίσημον δέδωκε τισὶν ἐξ αὐτῶν.
Τὸ ἐν Μεδιολάνοις ψήφισμα (Ε. Κ. 313) προσεπικυροῖ τὰ
κτήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων· ἕτερον δὲ ψήφισμα
τοῦ ἔτους 321 προβαίνει καὶ περαιτέρω, παραχωροῦν τοῖς ὑπη-
κόοις τὴν ἄδειαν τοῦ κληροδοτεῖν ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν. Εὐσέ-
βειαν τοιαύτην ἐμιμήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν διαδόχων του.
Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα περιέστηκε κατὰ τὴν Ἑσπερίαν Εὐρώπην εἰς
ἄκραν κατάχρησιν. Οἱ Ῥῆγες τῆς πρώτης καὶ δευτέρας Γαλλι-
κῆς δυναστείας, ἡ Σαξωνικὴ τῶν αὐτοκρατόρων Γερμανίας, οἱ
βασιλεῖς Ἱσπανίας καὶ Ἀγγλίας πᾶν ὅριον εὐσεβείας ὑπερέβησαν
τὰς ἐκκλησιαστικὰς κοινότητας μεγαλοδωρήσαντες. Ἐκκλησίαι
τῶν χρόνων ἐκείνων οὐκ εὐάριθμοι κατεῖχον ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ χιλιά-
δας γεωργικῶν καταστημάτων, ἡ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν μὴ ἔ-
χουσα, εἰμὴ δύο μόνας χιλιάδας μοναστηριακῶν ἀγρῶν, ἄπορος
σχεδὸν ἐλογίζετο. — Μέμφεται ὁ Λιουτπράνδος τοὺς Γραι-
κοὺς ὅτι ἐσφετερίσθησαν τὰ ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας των κείμενα
κτήματα τῆς Ἐκκλησίας. Τίνος Ἐκκλησίας; Τῆς Ἀποστολι-
κῆς, λέγει, ἐννοῶν οὕτω τὴν Δυτικήν. Ἀλλὰ τίνα τὰ κτή-
ματα ταῦτα, καὶ ποῦ ἔκειντο; Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι πρόκει-
ται λόγος περὶ τῶν ἐν Καλαβρίᾳ καὶ Σικελίᾳ μοναστηριακῶν
καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀγρῶν. Ἔχομεν περὶ τούτου πρὸ ὀφθαλμῶν
τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πάπα Νικολάου Α΄. πρὸς τὸν Μιχαὴλ αὐτο-
κράτορα. «Præterea, λέγει ὁ Πάπας αἰτούμενος τὴν ἀπόδοσιν

των Ῥωμαϊκῶν κτημάτων, Calabritanum Patrimonium, et Siculum, quæque nostra Ecclesiæ concessa fuerunt, et ea possidenda obtinuit, et disponendo per suos familiares regere studuit, vestris concessionibus reddantur, quoniam irrationabile est, ut Ecclesiastica possessio, unde luminaria et concinnationes Ecclesiæ Dei fieri debent, terrena quavis potestate subtrahantur». Ὅρα Giannone, Ist. di Nap. Βιβλ. Β'. Κεφ. Η'.—Gibbon, Κεφ. ΙΕ'.—Fra Paolo, dei Benefizj, Κεφ. Δ'.—Schmidt, Τ. Β'. σελ 205.—Murat. Dissert. LXV, καὶ LXX, καὶ LXIX-Du Cange, ἐν τῇ λέξει Eremus.

(281) Ὅσῳ ἀλλόκοτον ἂν ἦτο κατὰ τους χρόνους ἐκείνους τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν ὡς πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῶν πρέσβεων, διστάζοντες δίδομεν πίστιν εἰς τὸ διήγημα τοῦτο τοῦ Λιουτπράνδου, ἐξαιρέτως ὅσον ἀφορᾷ τὴν περὶ τοῦ καπηλείου ἀναξίαν διαταγὴν τοῦ Κουροπαλάτου Λέοντος, οὗ τὴν εὐφυΐαν καὶ εὐπροσηγορίαν μαρτυροῦσι πάντες οἱ χρονογράφοι. Ἄλλως τε, ὁ Νικηφόρος ἦτον ἄνθρωπος ἐχέφρων, περινοητικὸς, συνεσταλμένος, καὶ οὐδόλως ἔκδοτος εἰς ὀργὴν, ὥστε δὲν ἤθελε συγχωρήσει τοιαύτην ποταπὴν ἐκδίκησιν κατὰ Ἐπισκόπου Ἅπαξ μόνον ἐν τῇ ζωῇ ἐξεῤῥάγη εἰς ἀγανάκτησιν κατὰ πρεσβευτοῦ. Τοῦτο δὲ συνέβη ὅτε ἄγγελοι τῶν Μυσῶν ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀπαιτήσωσιν ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου των τοὺς εἰθισμένους φόρους. Τότε, Λέων ὁ Διάκονος διηγεῖται, (Βιβλ. 4. 5) «Θυμῶν παρὰ τὸ εἰωθὼς πληρωθεὶς (ἰσχυρογνώμων γάρ τις ἦν, καὶ μὴ εὐείκτως ὀργῇ ἁλισκόμενος), καὶ ἀνοιδήσας ὑπὲρ τὸ μέτριον, γεγωνοτέρᾳ τε χρησάμενος, ἤπερ εἴθιστο, τῇ φωνῇ, δεινὰ Ῥωμαίοις, ἔφη, περιέστηκε νῦν, εἰ τοῖς ὅπλοις τὸ ἀντίξουν ἅπαν καταστρεφόμενοι, ἔθνει Σκυθικῷ, πενιχρῷ τε τὴν ἄλλως καὶ μιαρῷ, δίκην ἀνδραπόδων φόρους ἐκτίσουσι.... Ῥαπίζειν οὖν κατὰ κόῤῥης θᾶττον τοὺς ἀγγέλους προσέταττε, καὶ, Ἄπιτε, ἔφη, καὶ τῷ σκυτοτρώκτῃ καὶ διφθερίᾳ ἡμῶν ἄρχοντι ἀπαγγείλατε, ὡς ὁ τῶν Ῥωμαίων κράτιστος καὶ μέγιστος βασιλεὺς ἐξαυτῆς τὴν σὴν μετελεύσεται χώραν, ἐντελεῖς σοι τοὺς φόρους ἀποδιδούς· ὡς μάθῃς, τρίδουλος ὢν ἐκ προγόνων, δεσπότας τοὺς Ῥωμαίων ἡγεμόνας ἀνακηρύττειν, οὐχ ὡς ἀνδράποδα τούτους

μή·

φόρους αἰτεῖν». Ὅτι δὲ ὁ Λιουτπράνδος δεινοποιεῖ ἣν ἔλαβε κακὴν ὑποδοχὴν εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Νικηφόρου, τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι μετὰ μίαν ἑβδομάδα πάλιν εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν προσεκλήθη, καὶ τραχύτερον πάλιν ηὐθαδίασεν.

(282) Ὁ ἐκτομίας Πολύευκτος, ὅστις προεχειρίσθη «διὰ τὸ τοῦ ἤθους σεμνόν, καὶ τὸ τῆς σοφίας ὑπερβάλλον, καὶ τὴν ἀκτημοσύνην» (Κεδρ. σελ· 639), «ὁ λόγῳ διαπρέπων καὶ ἀρετῇ» (Ζωναρ. σελ. 195), «ἀνὴρ τήν τε θείαν καὶ ἀνθρωπίνην φιλοσοφίαν εἰς ἄκρον ἐκμελετήσας, καὶ βίον αἱρετισάμενος ἐκ νεότητος μοναδικόν τε καὶ ἄσκευον, καὶ παῤῥησίαν ὑπὲρ ἄνθρωπον κεκτημένος, ἣν οὐχ ἡ φύσις ἐνεποίει αὐτῷ μόνον, τομίᾳ γε ὄντι καὶ εἰς ἔσχατον γῆρας ἐλάσαντι, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκτησία, καὶ τὸ ἀνεπίληπτον, καὶ τὸ λιτὸν τοῦ βίου καὶ ἀπέριττον» (Λέων Διάκ. Β'. 11). Ἐπατριάρχευσεν οὗτος ἔτη 14, καὶ μῆνας πέντε. Τὴν δὲ σεπτὴν μνήμην τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς τελεῖ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τῇ 5 Φεβρουαρίου.

(283) Ἀλλόκοτος Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀπαρίθμησις! Ἄλλως τε, περιπίπτει ὁ πνευματοφόρος Λιουτπράνδος εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα, εἰς ὃ καὶ ἡ ἐν Φραγγοφόρτῃ σύνοδος ἐνέπεσε, θεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν ἑβδόμην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (Ὅρα Fleury, Hist. Eccl. Βιβλ. 44. Κεφ. 58).

(284) Αἰνίττεται πιθανῶς τὴν ἐν Φραγγοφόρτῃ συνεδριάσασαν Σύνοδον, ἥτις ἔν τινι κανόνι κατεδίκασε τὰ ἐν τῇ Δευτέρᾳ Νικαίας θεσπισθέντα περὶ εἰκόνων. Ὁ τότε ἀρχιερατεύων ἐν Ῥώμῃ Ἀδριανὸς ἔνθερμον ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἀνατολικῶν πατέρων, εἴτε σχετικῶς πρὸς τὴν εἰκονοπροσκύνησιν, εἴτε σχετικῶς πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία τοῦ καιροῦ ἐκείνου συνῇδε πληρέστατα πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν κατὰ πάνθ' ὅσα μετέπειτα συνέβαλον εἰς τὸ σχίσμα.

(285) Ἴσως ἐννοεῖ τὰς Συνόδους, ὅπου ἡ Εἰκονομαχία κατεδικάσθη.

(286) Ὁ Πάπας οὗτος προσέθηκε τῇ ἰδίᾳ ὑπογραφῇ τὴν ψευδοταπεινόφρονα προσηγορίαν ἐκείνην Δοῦλος τῶν Δούλων τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἀναμιμνήσκει τὸ παρά τινος πρὸς τὸν κυνικὸν Διογένην περὶ τοῦ ὑποκεκρυμμένου τύφου του ῥηθέν.

Κατα την ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβήν του, ὅμως, ἐπέτυχε νὰ ἀνασκευάσῃ τὴν αἵρεσιν τοῦ πατριάρχου Εὐτυχίου, τοῦ διδάσκοντος ὅτι μετὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων ἤθελον ἐνδυθῆ ἄϋλον μορφήν. Καί τοι δὲ μὴ θεολογῶν ὁ αὐτοκράτωρ Τιβέριος, ἀλλὰ συνῄνεσε τῷ Γρηγορίῳ, κατέπεισε δὲ καὶ τὸν Εὐτύχιον νὰ ῥίψῃ εἰς τὸ πῦρ τὰς αἱρετικάς του βίβλους. — Γνωστὴ ἡ πάλη τοῦ Πάπα τούτου κατὰ τῆς Οἰκουμενικῆς προσηγορίας, ἣν ἐλάμβανον τότε οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ὅμως, ὁ Λιουτπράνδος ἀποκαλεῖ τὸν Γρηγόριον τοῦτον Οἰκουμενικόν. Τινὲς τῶν νεωτέρων μεγάλην προσῆψαν σπουδαιότητα εἴς τι ὑποτεθειμένον προνόμιον παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φωκᾶ χορηγηθὲν τῷ Πάπᾳ Βονιφατίῳ Γ.' (Λ. Κ. 607) περὶ τῆς Οἰκουμενικῆς προσονομασίας. Ἀλλ' ὁ Κ. Χάλλαμ (Europe in the Middl. Ag. T. 2. Κεφ. 6) ἀνῄρεσεν ἐπιτυχῶς τὴν ἱστορικὴν ὕπαρξιν τῆς τοιαύτης παραχωρήσεως.

(287) Nec solum aiebat, sed etiam docebat, clamabat, scriptitabat. Τὸ ἑλληνικὸν Γραψείω, avoir envie d'écrire, δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ λατινικον scriptito, ἢ scripto, ὅπερ δηλοῖ τὸ συνεχῶς γράφειν.

(288) Phantasticam quamdam carnem, σάρκα κατὰ φαντασίαν ἄϋλον.

(289) Ὁ ἐπίσκοπος οὗτος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Τικίνου, ὁ ἡμαρτημένως παρὰ τοῦ Ἁγίου Θεοφάνους Ἐννόδιος καλούμενος (Χρον. σελ. 137), ἤκμασε κατὰ τὴν ς' ἑκατονταετηρίδα, καὶ συνέγραψε διάφορα πονήματα. Ἐπίσκοπος γενόμενος, δὶς παρὰ τοῦ Πάπα Ὁρμίσδου ἀπεστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς ἐπίτροπος Ῥώμης ἐν τῇ Συνόδῳ, ἥτις ἔμελλεν ἐπὶ Ἀναστασίου νὰ ἐπαναγάγῃ τὰς Ἐκκλησίας εἰς συνένωσιν καὶ συμφιλίωσιν. Τὸν δὲ βίον καταλύσας τῷ 521, κατετάχθη ἐν ἁγίοις. Διεξοδικῶς περὶ τούτου πραγματεύεται ὁ Τιραβόσκιος (St. della letterat. Ital. T. 3. τῆς Ἐνετ. ἐκδ.).

(290) Οἱ Σάξωνες, ἢ μέγα μέρος τοῦ γένους τούτου, ἠσπάσαντο τὸν Χριστιανισμὸν ἐν ἔτει σωτ. 777. — Fleury, Βιβλ. 44. Κεφ. 12.

(291) Ὁ λογιώτατος Λιουτπράνδος εἰρωνεύεται τὸν λογιωτατισμὸν καὶ τὴν περὶ τὸν πόλεμον δειλίαν τῶν Γραικῶν....

παρόντος τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ!!! — *Δικαίως*, μὰ τὴν ἀλήθειαν, κἀλεῖ τὴν πίστιν ἡμῶν μὴ *νηπιώδη*. Εἰς πάντα τοῦ τὰ ὑποβολιμαῖα νεανιεύματα δὲν πιστεύομεν νηπιωδῶς. Ὅρα δὲ καὶ τὴν σημείωσιν 31 δίς.

(292) Ἴσως τὸ παράξενον τοῦ λατινεπισκόπου φόρεμα ἐκίνει τὰς παρθένους εἰς θαυμασμόν. *Μάνα* λέξις τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς συνηθείας, σημαίνουσα Μήτηρ, ἐν χρήσει, καθὰ ἐκ τῶν σωζομένων μνημείων ἀποδεικνύεται. ἕως ἀπὸ τῆς πέμπτης, καὶ προβάδην ἕως τῆς ὀγδόης καὶ ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἀναστάσιος ὁ *Δίκορος* (491—518 Μ. Χ.) ἔκραξε μεγάλως ἀπὸ τοῦ μνήματός του. «Ὦ *Μάνα*, ὑπὸ τῆς αὔρας ἀπόλλυμαι.» (Anonym. Antiq. Constantinopl. σελ. 10). «Ὁ δὲ παρὰ τὴν *Μάναν* ἔφησαν εἶναι, τὴν Δέσποιναν οὕτω καλῶν Θεοδώραν.» — «Ἡμεῖς τὴν Σκλήραιναν οὐ θέλομεν βασίλισσαν. οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ *Μάναι* ἡμῶν αἱ Πυρφορογέννητοι Ζωὴ καὶ Θεοδώρα θανοῦνται» (Κεδρ. 761). Ἀναγινώσκομεν δὲ εἰς τὴν *Θησηΐδα* τὸν ἑξῆς στίχον.

«Ῥηγῶν γυναῖκες ἦσασι, ἄλλη ἀδελφὴ καὶ *Μάνα*.»

Εἰς δὲ τὸν *Θρῆνον Κωνσταντινουπόλεως*, τὸν ὑπὸ Δουκαγγίου ἀναφερόμενον ἐν τῇ λέξει *Μάνα*, παραδειγματίζεται ὁ ἑξῆς στίχος, καθόλου ὅμοιός τισι τῆς νεωτέρας δημοτικῆς ποιήσεώς μας.

«Ἔχασ' ἡ *μάνα* τὸ παιδὶ, καὶ τὸ παιδὶ τὴ *Μάνα*.»

Ὅρα Δουκαγγίου καὶ Μεουρσίου Γλωσσ. πρὸς περαιτέρω πληροφορίαν. Χρῆται δὲ τῇ λέξει καὶ ὁ Φρ. Ῥηκουπέριος in Miraculis B. Ambrosii Senensis, num. 59 et 128. Διότι παρὰ τοῖς Σηναίοις (Sienesi di Toscana) *Mana* è nome d' honoranza per le donne di bassa condizione, a cui non convenga titolo di Madonna.» Οὕτως ἡ Ἀκαδημία τῆς Κρούσκας.

(293) *Μεταστάσεις*, ἢ *Μεταστασίματα* ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς ἔξω τῶν τειχῶν καὶ οὐ πόῤῥω Κωνσταντινουπόλεως ἀναπαύσεως καὶ ἡδονῆς τόπους (Κωνστ. Πορφυρογ. Κεφ. 51.) Παρὰ δὲ τὴν καλουμένην *Πηγὴν* ναὸς περικαλλὴς τῇ Θεοτόκῳ δεδόμηται ἔνθα καὶ λιτανεία πάντοτε κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν ἐτελεῖτο (ὅρα τὰ περὶ τινος στάσεως ἐνταῦθα συμβάσης ἐπὶ Νικηφόρου εἰς Λέοντα τὸν Διάκ. Β. 4. 7.)

(294) Σημαντικὴ ἡ μαρτυρία αὕτη, καθ' ὅσον ἀκριβῶς ἐξά-

γονται ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προηγουμένης διαπρεσβεύσεως τοῦ Δομινίκου Βενεδίκτου, περὶ οὗ ὅρα Lebyau, T. 19, σελ. 45 καὶ Murat. Ann. 967.

(295) Vis maius scandalum, quam quod se Imperatorem vocat, imperii nostri Themata sibi usurpat! — Διατί πληθυντικῶς τὰ Θέματα, ἐνῷ ἓν μόνον Γραικικὸν Θέμα ἀπέμενεν ἐν Ἰταλίᾳ; Ἀντεποιεῖτο ἀληθῶς ὁ Νικηφόρος καὶ τὰς ἑτέρας Ἰταλικὰς ἐπαρχίας, ἃς ἀπέβαλε πρὸ πολλοῦ ἡ Βυζαντινὴ Κυβέρνησις, ἢ μᾶλλον εἶναι καὶ αὕτη μία τῶν πολλῶν ἐκείνων ὑποβολῶν, ἃς ὁ Λιουτπράνδος τίθησι χάριν ἐμφάσεως εἰς τὸ στόμα τοῦ Νικηφόρου; Προτιμῶμεν τὴν δευτέραν γνώμην, ὡς πιθανωτέραν, καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ, παρακατιών, μὴ ἀντιποιούμενος ὁ Νικηφόρος τῆς Ἰταλίας ὅλης τὴν κυριαρχίαν, δυσχεραίνει ἁπλῶς ὅτι ὁ Ὄθων ἀπήλλαξε τῆς δουλείας τοὺς ὑποτελεῖς τῷ Γραικικῷ κράτει ἡγεμόνας Καπύης καὶ Βενεβένδου.

(296) Ut Plato ait: Causa penes optantem, Deus extra culpam.

(297) Servos a dominis declinasse, servitutem effuggere. Ἀπορεῖ ὁ Λιουτπράνδος ὅτι δούλους ὁ Νικηφόρος ὀνομάζει τοὺς Λογγοβάρδους ἡγεμόνας τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τὸ λεξικὸν τῆς ἑλληνίδος ἦτο ξένον πρὸς ὅλας ἐκείνας τὰς λέξεις καὶ φράσεις τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος, δι' ὧν οἱ ἑσπέριοι ἀκριβῶς προσδιώριζον τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις τῶν τάξεων τῆς τιμαριωτικῆς ἱεραρχίας. Σήμερον ἔτι, μετὰ τοσούτους αἰῶνας, ἀναγκαζόμεθα καὶ οἱ νεώτεροι ἡμεῖς νὰ πλάττωμεν ἀσαφεῖς ἢ μιξοβαρβάρους νεολογίας, πρὸς ἔκφρασιν τῶν διαφόρων φεουδαλικῶν θεσμῶν, οἵτινες ἦσαν πάντως ἄγνωστοι τοῖς προγόνοις μας. Τὰ λίζια, τὰ ὁμάζια, καὶ τὰ βασσαλίτια τῆς Φραγκικῆς κατακτήσεως ἴχνη δὲν ἄφησαν, εἰμὴ εἰς τοὺς στίχους τῶν χρονικῶν τοῦ Μορέως· ἀπελθόντων δὲ τῶν κατακτητῶν ἐξέλιπον ἐκ τῆς ἡμετέρας γλώσσης καὶ αἱ ἐπείσακτοι λέξεις, καθὼς θέλουσί ποτε ἐξαλειφθῇ ἐκ τῆς κοινῆς συνηθείας καὶ αἱ ἕτεραι Ἰταλικαὶ καὶ Τουρκικαί, ὅσας ἡ τῶν δεσποτῶν τῆς Ἑλλάδος διάβασις εἰσήγαγεν εἰς τὴν νεοελληνικήν. Πῶς, λ. χ. θέλομεν ἑρμηνεύσει τὴν Γαλλικὴν λέξιν prince vassal; Ἡ ἀντιθρονία τινῶν δὲν ἀναλογεῖ πρὸς τὴν σημασίαν. Δὲν ἤθελον ἴσως εἶσθαι καταλληλότεραι ἡ ὑφηγεμονία καὶ ὁ ὑφηγεμών; Τοιοῦτοι ἦσαν ὡς πρὸς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως οἱ ἡγεμόνες

Καπύης καὶ Βενεβενδοῦ, « principi vasalli e tributarj dei Greci Imperadori », ὡς ὁ *Μουρατώρης λέγει* (Ann. 968), *Δοῦκες, δηλαδὴ, ἐμμέσως ἐξαρτώμενοι, καὶ τέλος συνεισφέροντες τῇ αὐτοκρατορίᾳ τῶν Γραικῶν. Οὗτοι, τὴν ἐξουσίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δεχόμενοι, παρεδέχοντο, συγχρόνως, τὰ ἤθη, τὴν ἐνδυμασίαν, καὶ αὐτὴν τὴν ἰδιαιτέραν κουρὰν τῶν Γραικῶν· Ὁ Πάπας Ἀδριανὸς Α'. γράφων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον περὶ τοῦ Ἀῤῥιγίζου, Δουκὸς τῆς Βενεβενδοῦ, λέγει (ἐπιστ. 88.), ὅτι ὁ Πρίγκηψ οὗτος ἐζήτησε τοῖς Γραικοῖς* « auxilium et honorem Patriciatus una cum Ducatu Neapolitano sub integritate. Pro qua re pollicitus est tam in tonsura, quam in vestibus usu Graecorum perfrui, sub eiusdem Imperatoris ditione. » *Εἶτα δὲ ἀκολουθεῖ·* « Haec audiens autem Imperator, emisit illi suos Legatos, κ. τ. λ. ferentes secum vestes auro textos, simul et spatam, vel pectinem, et forcipes, sicut illi praedictus Arrechisus indui et tonderi pollicitus est. » *Τελετὴ ἀρχαιοτάτη, ἐνεργουμένη ἕως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θευδερίχου αὐτοῦ, ὃν κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ἁγίου Εὐοδίου,* educaverat in gremio civilitatis Graeciae!

(298) Βάρδας Φωκᾶς, ὁ Πατρίκιος, υἱὸς τοῦ περιφήμου Νικηφόρου Φωκᾶ, πάππου τοῦ βασιλεύοντος, υἱὸς, δηλαδὴ, τοῦ «στραγητικωτάτου, κατὰ Ζωναρᾶν καὶ γενναιοτάτου ἀνδρὸς ἐκείνου, ὃς πολλὰ κατὰ τῶν τῆς Ἄγαρ ἐκγόνων ἐστήσατο τρόπαια, ὅτε παρὰ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἐξεπέμφθη μετ' ἀξιομάχου δυνάμεως» (σελ. 172) Ὁ Βάρδας οὗτος, Μάγιστρος μὲν τὸ πρῶτον, εἶτα δὲ παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ Δομέστικος τῶν Σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀναῤῥηθεὶς, προσεφωνήθη Καῖσαρ, ὅτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος περιῆλθεν εἰς τὴν ὕπατον ἐξουσίαν. Ἦγε δὲ ἐν ἔτει 968 τὸ 89 ἔτος τῆς ἡλικίας του. Καθὸ στρατηγὸς δὲν ἔδωκε δείγματα πολεμικῆς μεγαλονοίας. Ἰδοὺ ἡ κρίσις τοῦ Κεδρηνοῦ περὶ αὐτοῦ· «προχειρισθεὶς Δομέστικος τῶν Σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς (ἤτοι ἀρχιστράτηγος κατὰ βαρβάρων) οὐδὲν ὅ,τι καὶ λόγου ἄξιον ἀπειργάσατο· ὁπότε μὲν γὰρ ὑφ' ἑτέρους ἐτάττετο, θαυμαστὸς ἀνεφαίνετο, ὁπηνίκα δὲ ἡ ἐξουσία τῶν στρατευμάτων ἁπάντων τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἐξήρτητο, ὀλίγα, ἢ οὐδὲν ὤνησε τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν» (σελ. 637). Ὅρα καὶ Λέοντα τὸν Διάκονον, Βιβλ. Β'. καὶ

Ι΄. καὶ Ζωναρ. σελ. 199, καὶ Δουκάγγιον Fam. Aug. Byzantinæ.

(299) Quam sint Graeci stulti, quamve hujus gloriae amatores, quamve adulatores, quam cupidi. Ὅρα τὴν 356 Σημείωσιν.

(300) Ἡ σειρὰ τῆς διηγήσεως διακόπτεται ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ κειμένου, ὥστε ἀναγκαζόμεθα νὰ παραλείψωμεν τὰ δύο δυσάρμοστα καὶ δυσερμήνευτα τοῦ χωρίου κῶλα. Τὸ λατινικὸν ἔχει οὕτω· Quod, quæso, Nicephorum gaudere pacis .... illum et phosporum clamabant. Παράδοξον, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἐκδοτῶν τῆς πρεσβείας ἐσημείωσε τὸ κενόν. Ἐξάγεται μόνον ἐκ τοῦ δευτέρου κώλου, ὅτι οἱ κόλακες Γραικοὶ καὶ Φωσφόρον τὸν Νικηφόρον προσεφώνουν, τοῦθ' ὅπερ καὶ προηγουμένως ἀνέγνωμεν εἰς τὸ κατὰ τὴν προέλευσιν πολυχρόνιον. Ecce venit stella matutina, surgit Eous, reverberat obtutu solis radios!

(301) Οἱ μὲν γράφουσι voce latina, οἱ δὲ vocellatus (;) Δὲν πιστεύομεν ὅτι ἀνεγνώσθη λατινιστὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Χρυσοστόμου, οὐδενὸς ἴσως τῶν συνεστίων Γραικῶν νοοῦντος τὴν γλῶσσαν αὐτήν. Ὅθεν, ἀντὶ τῆς φράσεως ταύτης προτείνομεν τὴν πιθανωτέραν voce lenta, δηλαδὴ, βραδείᾳ τῇ φωνῇ, d' une voix lourde, trainante. Τούτου δὲ δοθέντος, τὸ ἀσύνηθες τῆς περιόδου ἀποδίδεται καθόλου εἰς τὴν γενομένην κατὰ τὸν δεῖπνον ἐκεῖνον ἱερὰν ἀνάγνωσιν, καὶ ἐπιφέρεται παρὰ τοῦ φιλοσκώμμονος Λιουτπράνδου οἱονεὶ χλευασμὸς κατὰ τῆς συνήθους τῶν Γραικῶν ἀπαθείας περὶ τὴν προσευχὴν καὶ ἀνάγνωσιν τοῦ ἀποδείπνου. Τὸ κείμενον, ὅπερ ὁ Γίββων ἀναφέρει εἰς τὰς σημειώσεις τοῦ 53 κεφαλαίου του ἔχει οὕτως· elata voce non latine, τουτέστι γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ, μὴ λατινιστί. Ὁ νουνεχὴς ἀναγνώστης ἂς ἐκλέξῃ τὴν εὐλογωτέραν τῶν διορθώσεων.

(302) Chelandium χελάνδιον, εἶδος πλοίου, οὗ τ' ὄνομα συνήθως ἐντυγχάνεται παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀπὸ Θ΄. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἑξῆς.

(303) Russorum naves duæ, Gallicæ duæ. Μαρτυροῦσιν ὁ Κεδρηνὸς, καὶ Λέων ὁ Διάκονος (Βιβλ. Β΄. § α΄.) ὅτι δυνάμει συνθήκης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Καλοκύρου μετὰ τῶν Ῥώσσων συνομολογηθείσης, οἱ βάρβαροι οὗτοι, σύμμαχοι τῶν Γραικῶν γενόμενοι, εἰσέβαλον εἰς Βουλγαρίαν ἐν Αὐγούστῳ μηνὶ τοῦ ἔτους 968, τουτέστι διατρίβοντος τοῦ Λιουτπράνδου εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ κατέστρεψαν πλείστας πόλεις τῆς χώρας ἐκείνης·

ἐχθρικῶς τότε πρὸς τὸν Νικηφόρον διακειμένης. Ἐὰν λοιπὸν, μεταξὺ τῶν θαλασσίων δυνάμεων, ἃς ἀπέστελλεν ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ Γερμανῶν, φαίνωνται καὶ δύο Ῥωσσικὰ πλοῖα, τοῦτο, ὡς ἐκ τῆς συμμαχίας, ἐξηγεῖται. Ἀλλὰ φοβούμεθα μὴ, σχετικῶς πρὸς τὰ δύο ἕτερα Γαλλικὰ πλοῖα, περὶ ὧν ὁ λόγος, αἱ πηγαὶ, ὅθεν ὁ ἔγκλειστος Λιουτπράνδος ἐπορίσθη τὴν κατασκοπείαν του, ἦσαν σφαλεραὶ, διότι, οὔτε ἡ θαλασσία δύναμις τῶν Φράγκων διέπρεπε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὥστε καὶ πλοῖα παρέχειν εἰς ἐπικουρίαν τοῖς Γραικοῖς, οὔτε οἱ Γραικοὶ αὐτοὶ, οἱ ἐξοπλίσαντες εἴκοσι χελάνδια, εἶχον ἀνάγκην νὰ προσφύγωσιν εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Φράγκων, ὧν, ἄλλως τε, ὁ ἡγεμὼν ἐχθρικῶς διέκειτο πρὸς τὸν Ὄθωνα.

(304) Hominem quamdam, sed quamdam eo dixi, quia mas esse desiit, mulier fieri nequit, præposuit. Εὐφυὴς φράσις ἀναμιμνήσκουσά πως τὸ τῶν ἀρχαίων δημοτικῶν ᾀσμάτων «ἀνήρ τε κοὐκ ἀνήρ.» Anthol. Lyrica. Ed. Theod. Bergk. σ. 415.

(305) Ἀργεῖον καλῶν τὸν Γραικικὸν στρατὸν ἐπὶ τὸ ἀμηρικώτερον, περιπαίζει τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Νικηφόρου, καὶ τὴν ἀνδρίαν τῶν ἡμετέρων. Καὶ ποῦ μὲν εἰρωνευόμενος προσονομάζει τούτους Ἀργείους Argivos, ποῦ δὲ Δαναοὺς Danaos. Χολὴ λατινικὴ, ἢ κάλλιον εἰπεῖν λατινοβάρβαρος, ἀφορμὴν, ἄλλως, ἡμῖν παρέχουσα εἴς τινα παρατήρησιν σπουδαίαν. Διατί, ὁσάκις ὁ λατινεπίσκοπος κερτομεῖ τὰς ἐμφύτους ῥοπὰς, τὰ ἤθη τὰς πράξεις τῶν συγχρόνων του Γραικῶν, τὴν ὕλην τῆς εἰρωνείας ἀρύεται πάντοτε ἐκ τῆς προγονικῆς τούτων ἱστορίας, ὑπολόγους, καὶ τρόπον τινὰ ἀλληλεγγύους καθιστῶν τοὺς τότε ψευδωνύμους Ῥωμαίους τῆς Ἑλλάδος, τῶν ἐλαττωμάτων, ἅπερ οἱ ποιηταὶ καὶ λογογράφοι τῆς ἀρχαίας Ῥώμης τοῖς Ἕλλησιν ἐκατηγόρησαν; Ἐναργὴς ὁ λόγος. Διότι, κατὰ γνώμην τοῦ Λιουτπράνδου, κατὰ τὸ φρόνημα τοῦ αἰῶνος, κατὰ συνείδησιν καθολικὴν, ὁ Γραικὸς τῆς Ι'. ἑκατονταετηρίδος δὲν ἐλογίζετο γόνος νόθος, σκότιος, μοιχίδιος, ὑπόβλητος, οὗ ἄγνωστος μὲν, ἢ τοὐλάχιστον ἀβεβαία ἡ καταγωγὴ, διαφιλονεικούμενον δὲ τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν, ὥς τινες τῶν νεωτέρων παραδοξολογίας χάριν διεθρύλλησαν· οὔτε κἂν ἦτο Γραικός τις ἰδιογενὴς καὶ ἑτερότροφος, Græcus quidem, Græcus sui generis, ὡς κατὰ τύχην ἤθελέ τις εἰκάσει ἐκ τῆς Γραικικῆς ὀνομασίας,

την ἕνεκα ψιλῆς ἱστοριονομικῆς διακρίσεως συνήθως καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα τῷ δίδομεν· ἀλλ' ἐνομίζετο καὶ ὁμολογουμένως ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἐθεωρεῖτο γνήσιος ἀπόγονος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ δὴ κληρονόμος τε καὶ συμμέτοχος τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ γένους του. Τὴν εἰλικρινῆ ταύτην καὶ ἄδολον ἀπόφασιν τῆς Ι.' ἑκατονταετηρίδος, τῷ φιλέλληνι Κυρίῳ Φαλμεραϋέρῳ προσφυέστερον ἀπευθύνομεν.

(306) Ὁ ἀναγνώστης δυσκόλως ἐνταῦθα διακρίνει τοὺς στίχους τοῦ Βιργιλίου.

Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
Disce omnes. — Βιβλ. Β'. στ. 65.

Γνωστὴ ἡ τοῦ περικλεοῦς Βουλγάρεως μετάφρασις τῆς Αἰνειάδος. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀκριβέστερον καὶ ἑλληνικώτερον, καθ' ἡμᾶς, ὑπάρχει τὸ δοκίμιον, ὅπερ πρό τινος ἐξέδωκεν ὁ σοφὸς Φιλητᾶς, ἀναφέρομεν ἐκ τοῦ πονήματός του τὴν ἑξῆς τῶν ἀνωτέρω στίχων μετάφρασιν.

«Δέχνυσο νῦν Δαναῶν ἐνέδρας τε δολοφροσύνας τε,
Καὶ ἀπ' ἀλιτροσύνης γε μιᾶς καταμάνθανε πάντας».
Φιλολογ. Παρέργων Β'.

Εὐχόμεθα δὲ νὰ ἴδωμεν ὅσον οὔπω ἐκδεδομένην καὶ τὴν συνέχειαν τῆς πιστῆς ταύτης ἐξελληνίσεως τοῦ Βιργιλίου.

(307) Κώνας, ἢ Κόνων κατὰ συγκοπὴν τοῦ Κονράδου, ἢ Κοῤῥάδου, δεύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀδαλβέρτου, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Βερεγγαρίου εἰς Κωνσταντινούπολιν προσφυγὼν, ἐξητήθη βοηθείας παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ, παραιτηθεὶς ἀκολούθως τῶν ἀντιποιήσεών του, ὑπετάγη τῷ Ὄθωνι, καὶ ἀπεβίωσεν ἡσύχως ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅρα Muratori, Antichità Ital. Dissert. 41.

(308) Fecerit, ut Græcos decui. Φράσις νομίζομεν Κικερώνειος. Ὅρα τὴν 356 Σημείωσιν.

(309) Quo die leves Græci raptionem Eliæ Prophetæ ad cœlos ludis scenicis celebrant. Σκηνικὰ ἢ θεατρικὰ θεάματα ὁ Κρεμώνης ἐπίσκοπος ὀνομάζει τὰς ἐπισήμους τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τελετάς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ταύτην ὁ Κοδινὸς δὲν ἀναφέρει μετὰ τῶν βασιλικῶν ἑορτῶν, εὐλόγως ἡμεῖς τὴν πανήγυριν ὑποθέτομεν δημώδη ἁπλῶς, καὶ μὴ ἐπίσημον. (Ὅρα Μηναῖον 20 Ἰουλίου.) Ὁπωσδήποτε, τίς ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράστασις ἡ σκανδαλίσασα

το ὑπερευσυνείδητον τοῦ πανιερωτάτου; Ὑπερέβη ἆρά γε ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, κατὰ τὴν παράστασιν, τὰς ὄντως θεατρικάς, (ἵνα μὴ εἴπωμέν τι χεῖρον), παραστάσεις τῆς Ἰταλικῆς Ἐκκλησίας; Περὶ τῶν ἡμετέρων τελετῶν ὁ Λιουτπράνδος τοῦτο γράφων δὲν ἀνεπόλει τοὐλάχιστον την επιστολήν, ἣν ὁ ἅγιος Βονιφάτιος ἔγραψε πρὸς τὸν Πάπαν Ζαχαρίαν, σχετικῶς πρὸς τὰ ἔθιμα τῆς τότε Δυτικῆς Ἐκκλησίας (Ἐπιστ. 132); «Βλέπω, λέγει, in die vel nocte, paganorum consuetudine, choros ducere per plateas, et acclamationes ritu Gentilium, et cantationes sacrilegas celebrare; et mensas celebrare, etc.» «Ἄμετρα, παρατηρεῖ καὶ εἷς τῶν ἠθικολόγων τῆς Ἰταλίας (Gioia, Nuovo Galateo), τὰ ἄσεμνα καὶ σκανδαλώδη ἔθιμα, ὅσα συνῆψεν ἡ ἀμάθεια πρὸς τὴν λατρείαν, ἔθιμα, πρὸ ὀλίγου μόνον καταργηθέντα ὑπὸ τοῦ φωτισμοῦ. Ἀξιομνημόνευτος ἔσεται ἀεὶ ἡ ἐπικληθεῖσα τῶν Τρελλῶν ἑορτή, ἥτις ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐτελέσθη καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώπην. Αἱ γελοιωδέστεραι παραστάσεις ἀνεμίχθησαν τότε μετὰ ἱεροτελεστιῶν οὕτως ἀσέμνων, ὥστε οὐδεὶς ἤθελε σήμερον πιστεύσει εἰς τὴν πραγματικότητα τοιαύτης πανηγύρεως, ἂν ἡ ὕπαρξις αὐτῆς δὲν ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ συγγραφέων σοφῶν τε καὶ ἀξιοπίστων. Κατὰ τὴν λεγομένην Ἑορτὴν τοῦ Ὄνου (Festum Asinorum), παρθένος τις μεγαλοπρεπῶς ἐνδεδυμένη, καὶ βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας φέρουσα, ἐκάθητο ἐπὶ πώλου ὄνου λαμπρῶς σεσαγμένου, ὅστις ἐν πάσῃ πομπῇ μέχρι τοῦ Ἁγίου Βήματος ἐκομίζετο. Τότε ἤρχετο ἡ λειτουργία, καὶ ὕμνοι εἰς τὴν Θεοτόκον ἀνεπέμποντο. Εἰς δὲ τιμὴν τοῦ ζώου, ὅπερ εἰώθε νὰ κλίνῃ κατά τινας στιγμὰς τὰ γόνατα, ἐψάλλετο τροπάριον, ἀσεβὲς ἅμα καὶ παιδαριῶδες.» Προσλαμβάνομεν παρὰ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως καὶ τὴν ἑξῆς περικοπήν. «Ἡ γυμνότης τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐνομίζετο ὅρος ἀπαραίτητος τῶν νυκτερινῶν καὶ μεθημερινῶν λιτανειῶν. Ὅθεν, οὐ μόνον γυμνὰ μειράκια, ἀλλὰ καὶ γυμνοὶ νέοι παρίστανον ἕως ὀλίγου ἐν Ἐκκλησίᾳ τὸ σχῆμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· καὶ νέαι, ὡσαύτως γυμναί, ὁτὲ μὲν ὑπεκρίνοντο τὸ πρόσωπον ᾀδουσῶν καὶ ὀρχουμένων Σειρήνων, ὁτὲ δὲ παρίστανον τὴν Μαγδαληνήν, καὶ Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν. Ὑπὸ ἀνδρῶν δὲ ἡμιγύμνων ἐτελοῦντο αἱ τῶν Μαστιγοφόρων λιτανεῖαι, αἵτινες ἤρξαντο μετὰ τὸ 1200 καὶ ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας διήρκεσαν.» Τούτοις καὶ ἡμεῖς προσθέτο-

μεν, ὅτι χρόνος παρῆλθεν οὐ πολὺς, ἀφ' ὅτου κατηργήθη ἐν Κερκύρᾳ λιτανεία τις, ὑπὸ τῶν παροικούντων λατίνων τελουμένη· ἐν ᾗ μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ὄντως θεατρικῶν παραστάσεων, στιχηδὸν προεπορεύοντο νέοι τινὲς ἠμίγυμνοι, τὰ διάφορα τῶν ἀγγέλων τάγματα ὑποκρινόμενοι, ἠκολούθουν δὲ αἱ Μυροφόροι, καὶ ἔκλειε τὴν πομπὴν αὐτὴ ἡ Θεοτόκος, λαμπρῶς ἐν σηρικοῖς ἱματίοις, καὶ ψιμμυθίῳ κεκαλλωπισμένη. — Περαίνομεν τὴν σημείωσιν παρατηροῦντες, ὅτι ὁ Λιουτπράνδος, ἀποκαλῶν leves, κούφους καὶ κόλακας τοὺς Γραικοὺς, ἀναπεμπάζει τὰ παρὰ τοῦ Κικέρωνος περὶ τούτων ῥηθέντα· Græci leves et fallaces, et diuturna servitute ad nimiam assentionem eruditi. Ἀλλὰ, παρὰ τίνων, εἰμὴ παρὰ τῶν Ῥωμαίων, ἔλαβον οἱ Ἕλληνες τὰς δουλοπρεπεῖς ἐθιμοταξίας τῆς Αὐλῆς, τὰς ἀνδραποδώδεις ἐκείνας διατυπώσεις τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὧν ἡ μεθερμήνευσις κατῄσχυνεν εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τὴν ἀῤῥενωπὸν τοῦ Δημοσθένους διάλεκτον; Πόθεν ἦλθεν, ἡ γενεὰ τῶν Κουβικουλαρίων, τῶν Δομεστίκων, τῶν Μαγίστρων, τῶν Κονοσταύλων, ἐξ Ἀθηνῶν, ἢ ἐκ Ῥώμης;

(310) Οἴμοι! χίλιοι καὶ ἑκατὸν ἐνιαυτοὶ παρῆλθον ἔκτοτε, καὶ ὅμως αἱ διαθέσεις τῶν ἡγεμόνων ὀλίγον, ἢ οὐδὲν μετεβλήθησαν. Σήμερον ἔτι χριστιανοὶ μάχονται κατὰ χριστιανῶν πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς Μωαμεθανικῆς πολιτείας.

(311) Decimotertio Kalendas Augusti, secunda feria. Τῇ ἡμέρᾳ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ.

(312) «Γέγονε δὲ, τοῦ Φωκᾶ βασιλεύοντος, καὶ κλόνος τῆς γῆς φρικωδέστατος, ἐξ οὗ περ ἡ μὲν Κωνσταντίνου οὐ πάνυ τι πέπονθε· πόλεις δ' ἕτεραι καὶ σφόδρα πεπόνθασιν· ἔπνευσαν δέ γε ἄνεμοι κατὰ Μάϊον μῆνα, δι' ὧν ἐφθάρησαν οἱ καρποὶ, καὶ γέγονε λιμὸς ἰσχυρός» (Ζωναρ. Β. ις'. § 28). Κατὰ δὲ τὸν Κεδρηνὸν (σελ. 660), «ἐγένοντο καὶ ἄνεμοι κατὰ τὸν Μάϊον μῆνα τῆς αὐτῆς (ιά) ἰνδικτιῶνος σκληροὶ καὶ καυματώδεις, οἵτινες τοὺς καρποὺς διέφθειραν αὐτοῖς ἀμπέλοις καὶ δένδρεσιν ὡς ἐντεῦθεν κατὰ ιβ'. ἰνδικτιῶνα σφοδρότατον ἐπενεχθῆναι λιμόν». Ταῦτα διηγεῖται καὶ Λέων ὁ Διάκονος.

(312 δὶς) Πολλαχοῦ κατεδείξαμεν τὴν λογοκλοπίαν τοῦ ἁγίου Κρεμώνης, ὅστις, ὡς δοκεῖ, πάντας ἀνεκύκησε τοὺς σατυρικοὺς λατίνους εἰς ἀποθησαύρισιν ῥητῶν ἀνθελληνικῶν. Ἰδοὺ καὶ ἕ-

τερον ἀδεσπότως παρενειρόμενον τοῦ Ἰουβενάλου, ἐκ τῆς Σατύρας ς'. στ. 16.

«Sed Jove nondum
Barbato, nondum Graecis iurare paratis
Per caput alterius.»

(313) Τὸ κείμενον γράφει Delongaris, ὄνομα δοθὲν εἰς το αὐτὸ Βυζαντινὸν ἀξίωμα καὶ παρὰ τοῦ Ἑνετοῦ χρονογράφου Ἀνδρέα τοῦ Δανδόλου (Chron. ann. 804). Δικαίως ὁ Δουκάγγιος καὶ ὁ Μεούρσιος προτείνουσιν ἀντὶ τῆς λέξεως ταύτης τὴν ὀρθοτέραν Drungarius. Ὁ Δρουγγάριος τοῦ στόλου ἐλέγετο καὶ Δρουγγάριος τοῦ Πλωΐμου· ἐτίθετο δὲ μετὰ τοῦ Ἀμηραλίου, τοῦ Πρωτοκόμητος, καὶ τῶν ὑποδεεστέρων Δρουγγαρίων καὶ Κομήτων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Μεγάλου Δουκὸς, ὡς σημειοῖ ὁ Κοδινὸς (Κεφ. ΙΕ') ἐν τῷ περὶ Ὀφφικιαλίων βιβλίῳ του· ἔνθα προσέτι λέγεται ὅτι δύο ἦσαν οἱ μεγάλοι Δρουγγάριοι, ὁ τῆς Βίγλης, καὶ ὁ τοῦ Στόλου. Τὸ δεύτερον τοῦτο ἀξίωμα κατεῖχεν ἐπὶ Νικηφόρου Λέων ὁ Πατρίκιος (ὅρα Mortreuil Hist. Dr. Byz. T. 3. p. 87). Ἀλλὰ πόθεν παράγεται ἡ λέξις Δρουγγάριος; Κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τῶν Βασιλικῶν, ἔρχεται παρὰ τὸ Δρόγγος, ἢ Δροῦγγος, ὅπερ δηλοῖ «τὸ ἐκ ταγμάτων, ἤτοι ἀνδρῶν, τῶν λεγομένων κομήτων, συγκείμενον πλῆθος», πρὸς ἣν ἐτυμολογίαν συμφωνεῖ καὶ ὁ Κοδινός. Ἄλλοι δέ τινες παρήγαγον τὸ Δροῦγγος, παρὰ τὸ ῥύγχος, ἢ ῥοῦγχος, rostrum (Γλωσσ. εἰς τὴν ἑρμην. τῶν ὀφφικ. τῆς Μεγ. Ἐκκλ. Ἔκδ. Ἑνετ. σελ. 135), τὴν παραγωγὴν ἐξηγοῦντες διά τινος αἰολοδωρικῆς προφορᾶς. Καὶ ἀπίθανος διόλου δὲν φαίνεται ἡ ἐτυμολογία αὕτη. Δρόγγον γὰρ καλεῖ καὶ ἡ Νεοελληνικὴ εἶδός τι μεγάλου ἐγχέλυος, μακρὸν ἔχοντος τὸ ῥύγχος. Ἀλλὰ καὶ τὸ Γαλλικὸν Requin εἶναι, καθ' ἡμᾶς συγγενὲς οὐ μόνον κατὰ παραγωγὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ φθόγγον καὶ κατὰ φυσικὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου Δρόγγου. Τάχα ὁ τρομερὸς διὰ τὸ ῥύγχος του Requin, ὁ Καρχαρίας, δὲν εἶναι συμπαράγωγος τῆς ἑλληνικῆς Ῥυγχαίνης, εἰ καί τινες ἀστείως παρήγαγον αὐτὸν ἐκ τοῦ λατινικοῦ Requiem;

(314) Ἁμαρτάνει ὁ Λιουτπράνδος γράφων in Umbriam, ἀντὶ in Bryam, καὶ θαυμάζομεν ὅτι ὁ σοφὸς Χάσιος δὲν ἐδιόρθωσεν ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ τὴν ἐσφαλμένην γραφήν. Ἡ Βρύα, ἢ ὡς

ἄλλως ἐλέγετο, τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος, ἦτο κῆπος βασιλικὸς κείμενος ἐν Βιθυνίᾳ, οὐ μακρὰν τῆς Κωνσταντίνου, ὡς διὰ λόγων πολλῶν ἀπέδειξεν ο Δουκάγγιος, ἀνασκευάσας τὸν Ὀρθήλιον, ὅστις παραλόγως ἔθετε τοὺς κήπους τούτους ἐν Ἀφρικῇ. Ἀναφέρει περὶ τοῦδε τοῦ ἀγροῦ καὶ ὁ Πορφυρογέννητος (De Admin. Imp. Κεφ. 91). «Ἐπεὶ δὲ ὁ μακάριος βασιλεὺς ὅλα τὰ πλείονα αὐτοῦ μεταστασίματα εἰς τὰς Πηγὰς ἐποίει, διὰ τὸ καὶ ὑπ' αὐτοῦ κτισθῆναι τὰ τοιαῦτα Παλάτια, ὁμοίως καὶ εἰς τὸ Ἕβδομον καὶ εἰς τὴν Ἱέρειαν καὶ εἰς τὴν Βρύαν εἰσήρχετο εἰς τὸ ἀγράριον κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον». Οἱ χρονογράφοι δὲν συμφωνοῦσι περὶ τοῦ κτίτορος τῶν τῆς Βρύας Παλατίων· οἱ μὲν γὰρ ποιοῦσι τὸν Τιβέριον, οἱ δὲ τὸν Θεόφιλον. Ἐκφέρει τὴν δευτέραν γνώμην καὶ Γεώργιος, ὁ Μοναχὸς, γράφων· «Καὶ ἐλθὼν (ὁ Θεόφιλος) μέχρι τοῦ Βρύαντος, προσέταξεν οἰκοδομῆσαι παλάτιον, καὶ παραδείσους φυτεῦσαι, καὶ ὕδατα ἀγαγεῖν, ἃ καὶ γέγονε» (Βίος Θεοφ. §. ιδ'.) ὅρα καὶ Βανδουρίου Σημ. εἰς Antiquit. Constantinop. σελ. 736, καὶ Ἀνωνύμου, Ἀρχαιότ. Κωνσταντινουπ. σελ. 59.

(315) Domini mei sunt Milites. Εἶδος ἀξιωματικῶν, τεταγμένων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χάριν ἁπλῆς τιμῆς, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Παλατίου. Ἐλάμβανον οὗτοι παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ζώνην καὶ ἐτιμῶντο τῇ Ἱπποτικῇ ἀξίᾳ. Ἦσαν δὲ Milites πολλῶν εἰδῶν, Abbates, in Armis, Caligati, Ecclesiastici, Feudales, Gaudentes, κ. τ. λ. Ὁ Δουκάγγιος σημειοῖ, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τῆς Πρεσβείας οἱ Milites ἰσοδυναμοῦσι τοῖς Vassalos, δηλαδὴ τοῖς Ὑποτελέσι (λέξει Milites).

(315) Ἀξιοπαρατήρητος ἡ ὁμολογία αὕτη τοῦ Λιουτπράνδου περὶ τῆς κυριότητος τῶν δύο Γραικικῶν ἐν Ἰταλίᾳ Θεμάτων, διότι πολλάκις ὁ πρεσβευτὴς εἴτε παῤῥησίᾳ, εἴτε περιπεφρασμένως ἀμφισβήτησε τὴν κυριότητα αὐτὴν, εἰ καὶ ὁ κύριος σκοπὸς τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολῆς του ἐστρέφετο περὶ τὴν μετάθεσιν τῆς τοιαύτης κατοχῆς λόγῳ ἐπιγαμβρεύσεως καὶ προικοδοτήσεως.

(317) Ἀδελφὸς τοῦ Λανδόλφου ἦν ὁ Πάνδολφος Capodiferro (Σιδηροκέφαλος), ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ, ἐσφετερίσθη καὶ ἐπλάτυνε τὴν κληρονομίαν τῶν ὀρφανῶν ἀνεψιῶν του. Murat. Ann. 957.

(318) Ἄρα, ἡ λέξις περιβόλιον δὲν εἶναι πάντως νεωτέρα. Ἂν δ' ἐπεκράτει εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τίς βεβαιοῖ ὅτι δὲν ἦτον ἐν χρήσει καὶ δύο καὶ τρεῖς, καὶ τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας πρότερον, λ. χ. εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Χρυσοστόμου, ὅστις, χάριν ἀττικῆς καλλιεπείας ἤθελεν, ἄλλως τε, προτιμήσει τὸν κῆπον, τὸν παράδεισον, ἢ ἄλλας συνωνύμους λέξεις; Ἑτέρα παρατήρησις· Ὁ Νικηφόρος χρῆται τῇ λέξει τῆς ἀγοραίας συνηθείας, ἀντὶ τῆς εὐγενεστέρας Κῆπος· ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν, ὅτι καὶ ἄλλας λέξεις τῆς αὐτῆς φύσεως ἐπρόφερεν· ὅτι, μάλιστα, ἡ διάλεκτος ἣν συνήθως ἐλάλει ἦν ἡ νεοελληνικὴ αὐτὴ, ἥτις πλείστους εἶχεν ἤδη ἰδιωτισμοὺς καὶ φράσεις διαφερούσας τῶν ἀττικῶν. Ἄλλως, συναναστρεφόμενος, δὲν ἤθελε προκρίνει, τὸ περιβόλιον ἀντὶ τοῦ κήπου. Οὕτω καὶ σήμερον, πολλοὶ τῶν λογίων μας, λαλοῦντες ἔστω καὶ πρὸς τὸν μάγειρον, ἢ τὸν κηπουρὸν, προτιμῶσι πᾶσαν ἄλλην βλασφημίαν, παρὰ νὰ προφέρωσι τὴν ἀγενεστάτην λέξιν περιβόλιον, καὶ λέγουσι κῆπος, ἀγρὸς, παράδεισος, ἐνηβητήριον, καὶ ἄλλα παρόμοια τῆς σολοίκου καὶ μακαρονικῆς μας ἀριστοεπείας. — Ἀλλ' ἔλθωμεν εἰς τὸν Λιουτπράνδον, ἕτερον σοφολογιώτατον. Ὁ Λιουτπράνδος, ὀρεγόμενος ἐτυμολογίας, συγχέει τὸ νεώτερον περιβόλιον πρὸς τὸ λατινοβάρβαρον Brolium, τόπος κατάφυτος, δασώδης, (Perivolia, id est brolia), πλαγίως δὲ μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ ἑλληνικὴ λέξις παράγεται πιθανῶς ἐκ τῆς λατινικῆς ἐκείνης. Ἡ ῥίζα τοῦ Brolium εἶναι γερμανική· συγγενεύει, ὅμως, πρός τινα πρωτότυπον λέξιν ἑλληνικὴν, τὸ ῥῆμα Βρύω croître en abondance, ὅθεν τὸ Βρύον, οὗ τὸ ὑποκοριστικὸν σχῆμα Βρύλον, καὶ αἰολοδωρικῶς Βροῦλον, κατὰ δὲ μετάθεσιν Βοῦρλον παρήγαγε τὴν γνωστὴν τῆς ἡμετέρας καθομιλουμένης λέξιν. Σημειωτέον δὲ, ὅτι καὶ τὸ ἀττικὸν Θρύον εἶναι συγγενέστατον τοῦ Βρύον, κοινῆς ῥίζης ἀρχικῆς ἀμφοτέρων οὔσης τοῦ Ῥύω=Ῥέω· ὥστε τὸ ἀρχαῖον Θρύον, καὶ τὸ χυδαῖον Βοῦρλον εἶναι συγχρόνως καὶ ταυτοσήμαντα, καὶ συμπαράγωγα — Καλῶς οὖν ὁ Λιουτπράνδος ἡρμήνευσε πρὸς τὸν γερμανὸν δεσπότην του τὸ καλλιεργούμενον περιβόλιον διὰ τοῦ λατινοβαρβάρου Brolium, ὅπερ δηλοῖ τὸ αὐτόφυτον δάσος.

(319) Τὴν ἐκστρατείαν ταύτην πάντες οἱ ἡμέτεροι ἀναφέρον-

σιν· «Ὁ μέν τοι Φωκᾶς καὶ βασιλεύων κατὰ Συρίας ὁρμᾷ, καὶ πόλεις πολλὰς καταστρέψας ἐκεῖθεν ὑπέστρεψε». Μιχαὴλ Γλυκᾶς, σελ. 306. καὶ Ζωναρ. σελ. 201, καὶ Λέων Διάκ. Βιβλ. Δ. §. ι.

(320) Ὁ Νικηφόρος, κατὰ Ζωναρᾶν, ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν 57 ἐτῶν, ἐξ ὧν ἓξ, καὶ μῆνας τοσούτους, τῆς βασιλείας ἐπεκράτησε. Κατὰ δὲ τὸν Γλυκᾶν, ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτά. Ὅθεν προκύπτει, ὅτι ὁ περὶ Φωκᾶ χρησμὸς ἐπληρώθη μὲν ὡς πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου, διεψεύσθη δὲ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἦθος καὶ τὴν περὶ τοὺς πολέμους ἐπιτυχίαν τοῦ διαδόχου του Τσιμισκῆ. Μνημονεύουσιν οἱ ἡμέτεροι καί τινος ἑτέρας προῤῥήσεως περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Νικηφόρου. Ἀστρολόγος τις, ἢ καλόγηρος εἰδοποίησε τὸν Φωκᾶν «ὡς παρὰ τὴν βασίλειον ἑστίαν ἐκπλήσει τὸν βίον ἀναιρεθεὶς παρὰ τῶν ὁμοεθνῶν» (Λέων Διάκ. Β. 4. ς΄). Καὶ εἰς τὴν πρόῤῥησιν ταύτην ἀποδίδουσιν οἱ χρονογράφοι τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ φρουρίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ Νικηφόρος ἔστησε τὰ βασίλεια.

(321) Χρησμοὶ τοιούτου εἴδους ἕως ἀπὸ Μωάμεθ ἐμφανίσεως τὴν Ἑλλάδα περιέτρεξαν· Ὁ Ἀνδρέας, ὅστις ἔζη ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Θρᾳκός, ἑρμηνεύων την Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου, ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ ἐν τῷ ΙΖ΄. κεφαλαίῳ Βαβυλὼν αἰνίττεται τὴν Νέαν Ῥώμην, καὶ ὅτι τὸ θηρίον, τὸ βαστάζον αὐτὴν, σημαίνει τὸν Ἀντίχριστον. Πλατύτερον δὲ ὁ μεταγενέστερος Ἀρέθας ἐξηγούμενος περὶ τοῦ ἐν τῷ ΙΓ΄. κεφαλαίῳ Θηρίου, λέγει, ὅτι οἱ τότε ἐν Βαβυλῶνι, τουτέστιν ἐν Περσίδι, κυριαρχοῦντες Σαρακηνοὶ μέλλουσί ποτε νὰ καταλάβωσι καὶ τὴν Κωνσταντίνου, ἐν ᾗ ἐνθρονισθήσονται ὡς Ῥωμαίων βασιλεῖς. «Ἀναφέρεται δὲ ἡ Ἄρκτος, ἧς τὴν ὁμοίωσιν τῶν ποδῶν ὁ ἀπόστολος γράφει εἰς τὸ θηρίον καὶ εἰς τὴν τῶν Περσῶν βασιλείαν, διὰ δὲ τοῦ στόματος ἡ Βαβυλωνίων, ἣν ἄν τις ἀπαραλογίστως τὴν τῶν Σαρακηνῶν ἐκδέξεται, καθότι καὶ ἐν Βαβυλῶνι νῦν ἐστι τὸ ἀρχεῖον αὐτῶν, ὧν δὴ ὁ ἀντίχριστος, ὡς Ῥωμαίων βασιλεὺς κρατήσει.» Συνᾴδει δὲ ὁ χρησμὸς οὗτος τοῦ Ἀρέθα πρὸς ἐκεῖνον, ὃν ὁ Ζωναρᾶς ἀναφέρει περὶ τοῦ θανάτου Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ·

«Ἀρχὴ κακῶν γε προσπεσεῖται τῇ χθονὶ,
Ὅταν κατάρξῃ τῆς Βαβυλῶνος Δράκων
Δύσγλωττος οὗτος, καὶ φιλόχρυσος λίαν.»

Καὶ πάλιν ἀμφότεροι οἱ χρησμοὶ οὗτοι συμφωνοῦσι πρὸς τον ἕτερον καὶ οὐ πάνυ γνωστὸν ἐκεῖνον περὶ εἱμαρμένης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τύχης Γραικῶν, ὃν ἐκδίδει εἰς τὸ τέλος τῶν σημειώσεών του ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ζωναρᾶ. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν Νικηφόρον, οὗτος, ὡς λέγουσι, φίλος ἦν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τοῦ εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος μονάζοντος, παρ' οὗ προεξέμαθε τινὰ τῆς τύχης του. Κατὰ τὸ ἀνέκδοτον χειρόγραφον τῆς Παρισινῆς βιβλιοθήκης, ὅπερ ὁ Χάσιος ἀναφέρει ἔν τινι σημειώσει εἰς Λέοντα τὸν Διάκονον, «ὁ Φωκᾶς τὴν προφοίβασιν ἔλαβε παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ὄντος εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος, ὅτι μέλλει εἰς τέλος ὀλέσαι τὰ πλήθη τῶν Σαρακηνῶν, καὶ ἐκδιῶξαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων τῆς Ῥωμαΐδος γῆς. Ἀπελθὼν δὲ ἐν τῇ Κρήτῃ ὁ Φωκᾶς, καὶ σκυλεύσας τοὺς Ἄραβας ἔπεμψε τῷ ἁγίῳ ἱκανὰς λύτρας χρυσίου, ἵνα οἰκοδομήσῃ μοναστήριον.» Προέγνω δὲ καὶ τὴν ἐν Σικελίᾳ ἧτταν τῶν στρατευμάτων του, παρά τινος μοναχοῦ, Πρασινακίου καλουμένου, προειδοποιηθείς (Has. Not. in L. Diac. 442). Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του τέλος πάντων, μοναχός τις ἀνέδωσε λίβελλον αὐτῷ, ἐν ᾧ ταῦτα ἐγέγραπτο «ἐμοὶ τῷ σκώληκι παρὰ τῆς Προνοίας ἀπεκαλύφθη, βασιλεῦ, μεταναστῆναί σε τῶν τῇδε τῷ μετὰ τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριον τρίτῳ μηνί.»

(322) Ὁ Ἱππόλυτος οὗτος εἶναι, νομίζομεν, ὁ ἅγιος ἐκεῖνος ἐπίσκοπος Σικελίας, ὅστις ἔγραψε τὸ «Περὶ Ἀντιχρίστου» βιβλίον.—Ὅρα τὴν ἔκδοσιν Marquardi Gudii Parisiis, 1661, in-8°.

(323) Αἱ γραφαὶ πᾶσαι φέρουσι τὸν χρησμὸν ὡς ἑξῆς· Λέων καὶ σκύμνος ὁμοδιώζουσιν ὄναγρον. Ἀλλὰ ῥῆμα ὁμοδιώζω ἢ ὁμοδιώκω ἡ ἑλληνικὴ δὲν ἔχει. Ἐὰν δὲ ὑποθέσωμεν ἴαμβον τὸν χρησμὸν αὐτὸν, τὸ πρῶτον μέρος τοῦ συνθέτου ῥήματος ὁμοδιώζουσι πλεονάζει. Καὶ ἴαμβος εὐλογοφανῶς ἐστι, διότι εἰς ἰαμβικοὺς στίχους ἐγράφησαν πάντες τοῦ καιροῦ ἐκείνου οἱ χρησμοί. Διὰ τοῦτο, ἀντὶ τοῦ ἀνοικονομήτου ὁμοδιώζουσιν, ἀντικαθιστῶμεν τὸ ἁπλοῦν καὶ ὀρθοεπέστερον, καὶ μετρικώτερον διώξουσιν, συμπεραίνοντες ἐνταυτῷ, ὅτι ὁ Σικελὸς Ἱππόλυτος, οὗ οἱ χρησμοὶ ἢ ἀπωλέσθησαν ἢ ἄγνωστοι διαμένουσιν ἔτι, συνέταξεν εἰς μέτρον ἰαμβικὸν τοὺς στίχους του, ὡς ἐποίησε καὶ Λέων ὁ σοφὸς (ἢ ὁ ἐν τῷ ὀνόματί του χρησμῳδήσας), καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν βυζαντινῶν προφητῶν.

(324) Ἐξαγγέλλων ὁ Λιουτπράνδος τὴν ἑρμηνείαν τῶν βυζαντινῶν εἰς τὸν ἀνωτέρω χρησμὸν διατηρεῖ καὶ τὴν συνήθη τούτων βαθμολογίαν περὶ τὰς τιτλοφορίας· διότι, τὸν μὲν Νικηφόρον καλεῖ Αὐτοκράτορα Ῥωμαίων ἤτοι Γραικῶν, Romanorum sive Graecorum Imperatorem, τὸν δὲ Ὄθωνα προσαγορεύει Ῥῆγα Φράγκων, Regem Francorum, κατ' οὐδεμίαν ἀξίαν διαφέροντα τοῦ Ῥηγὸς Σαρακηνῶν, Regis Saracenorum. Παρατηρητέον, ὅμως, ἀκριβείας χάριν ὅτι οὐδέποτε παρεχώρησαν οἱ ἡμέτεροι τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα, ἢ τὸ τοῦ Ῥηγὸς εἰς ἡγεμόνας μὴ χριστιανούς. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Σαρακηνῶν ἐκαλεῖτο συνήθως ἢ Ἀμηρᾶς, ἢ ἀρχηγὸς Ἀράβων, ἢ φύλαρχος καὶ ἐνίοτε ἐθνάρχης αὐτῶν.

(325) Πρώτιστον παράπονον τοῦ πανιερωτάτου, ὡς εἴδομεν ἐν τῷ προλόγῳ τῆς πρεσβείας, ὑπῆρξεν ἡ κακίστη ποιότης τοῦ Γραικικοῦ οἴνου, ὅστις πίσσῃ, ῥητίνῃ, καὶ γύψῳ συγκεκερασμένος ὤν, ἀήδιζεν αὐτὸν ἄχρι ναυτίας. Λυπούμεθα διὰ τὸν καλὸν ἐπίσκοπον, ὅστις ἐν Κρεμώνῃ εἰθισμένος ἦν in chrystallinis vasculis adulterata mille vina bibere. Νῦν δὲ μυρολογεῖ τὸν Νικηφόρον ὅτι πίνει βάλνιον. Τρὶς ἐν τῇ Πρεσβείᾳ γίνεται λόγος περὶ Βαλνίου. Ἦτο δὲ εἶδός τι ποτοῦ, δύναμιν οἰνοπνευματικὴν μὴ ἔχον, minime delicati, κατὰ Δουκάγγιον (Gloss. Med, Inf. Latin). Μνημονεύνει αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀθήναιος περὶ τὰ τέλη τοῦ Α'. βιβλίου, ἀναφέρων τὸν στίχον «ἑψεῖν βαλάνιον, λῆρος δοκεῖ», ἐὰν ὅμως τὸ παρὰ τοῦ Ἀθηναίου λεγόμενον ἦναι τὸ αὐτὸ ὅπερ ἐχρῶντο οἱ πατέρες ἡμῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Φαίνεται, ὅτι ἔπινον τὸ βάλνιον, ἢ βαλάνιον ὅσοι νηφαλιότητος, ἢ μετανοίας χάριν, ἢ καὶ διὰ λόγον ὑγιεινὸν, ἀπεῖχον παντάσι τῆς οἰνοποσίας, οἷς δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ τοὺς ὑποσχομένους Ἁγίῳ τινὶ προστάτῃ τὴν ἐγκράτειαν, ἐξ ὧν εἷς καὶ ὁ αὐτόχρημα καλόγηρος τὴν δίαιταν καὶ μέχρι τινὸς τὸ φόρεμα, κρομυδοφάγος, καὶ βαλανιοπότης Νικηφόρος. Ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῆς Πρεσβείας, ὅτι ὁ τῆς Κερκύρας Στρατηγὸς Μιχαὴλ ἐῤῥόφα τὸ βάλνιον in amore beati Joannis precursoris, οὗ ὁ ναὸς, πολλάκις ἴσως ἐκ βάθρων ἔκτοτε ἀνοικοδομηθεὶς, σήμερον ἔτι σώζεται ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ἐν τούτοις σημειωτέον ὅτι κατά τινα παράδοσιν ἀρχαίαν, ἡ τοῦ οἴνου κατάλυσις ἀπαγορεύεται ἣν ἡμέραν ἑορτάζεται ἡ μνήμη τῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἀποκεφαλίσεως.

(326) Βέβαιον, ὅτι μέχρι τῆς ἀναγορεύσεώς του εἰς τὴν βασιλείαν ὁ Νικηφόρος ἐνεκρατεύθη καθόλου τῆς κρεωφαγίας. Περὶ τούτου συμφωνοῦσι πάντες οἱ χρονογράφοι. Δὲν ἀνέλαβε δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ κρέατος, εἰμὴ ὅτε τῇ προσκλήσει καὶ προτροπῇ τῶν συγγενῶν του, τὴν καλογηρικὴν μελαμφορίαν ἀποβαλὼν, ἐνυμφεύθη τῇ ἀναξίᾳ Θεοφανὼ καὶ εἰς τὸ βασιλικώτερον ἑαυτὸν μετεσκεύασεν.

(327) Ὁ Λιουτπράνδος ἐθίζει νὰ παρενείρῃ εἰς τὴν διήγησιν στοίχους ποιητῶν Λατίνων, ἢ προφητῶν, τροποποιῶν τὴν σύνταξιν καί τινας τῶν λέξεων, μὴ ἀναφέρων δὲ τ' ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, μήτε στοιχηδὸν τὴν ἔμμετρον ἔννοιαν καταγράφων. Οὕτω λ. χ. ἀδεσπότως ἐνταῦθα καὶ μίγδην παρεντίθησιν εἰς τὸ κείμενον τοὺς 61—62 στίχους τῆς Α'. Ἐκλογῆς τοῦ Βιργιλίου·

Ante, pererratis amborum finibus, exsul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim.

(328) Id est silvestrem asinum Nicephorum. Ἐκ τῆς ναυτιώδους ταύτης ἀλληγορίας καὶ διερμηνεύσεως τοῦ χρησμοῦ δικαίως εἰκάζομεν, ὅτι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνωτέρω ὄναγροι τοῦ Νικηφόρου ἦσαν πλάσματα φαντασίας ἐπίτηδες προδιανενοημένα, ὅπως ἡ ἐξήγησις τοῦ ἰαμβικοῦ χρησμοῦ, ἣν ὁ Λιουτπράνδος ἐπεφυλάττετο νὰ ἐπιφέρῃ μετ' ὀλίγον, φανῇ πρὸς τὸν Δεσπότην αὐτοῦ θαυμασίως εὔλογος καὶ προσφυής.

(329) Πολὺ διεθορυβήθη ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τοῦ παρανόμου τούτου γάμου, καὶ πολλὰ τότε διέσυραν ἕνεκεν αὐτοῦ καθ' ἡμῶν οἱ Δυτικοί. Γνωστὸν, ὅτι ὁ Πατριάρχης ἠρνήθη τὴν κοινωνίαν τῷ Νικηφόρῳ, ἕωσοῦ ἀνάδοχος ἀπεδείχθη (Κύριος οἶδε πῶς;) οὐχὶ ὁ Νικηφόρος, ἀλλ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ.

(330) Græcos non debere Saracenos, sed Francos conterere. Τὸ debere ἀναλογεῖ ἐνταῦθα πρὸς τὸ posse, valere, jus et facultatem habere. Βλ. Ducange ἐν τῇ λέξει Debere.

(331) Ὁ Μανουὴλ οὗτος ἦν νόθος υἱὸς Λέοντος, ἀδελφοῦ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ. Σφάλλει, λοιπὸν, ὁ Λιουτπράνδος λέγων αὐτὸν ἀνεψιὸν τοῦ Νικηφόρου, διότι, ἦν μᾶλλον ἐξάδελφος. Περὶ τῆς ἀτυχοῦς ἐκστρατείας του, ὅρα Ζωναρᾶν, Βιβλ. 16. κεφ. 24, Λέοντα Διάκονον, καὶ τοὺς λοιποὺς χρονογράφους.

(332) Στρατιώτης τοῦ Μανουὴλ ὑπῆρξε Νικήτας τις εὐνοῦχος Δρουγγάριος τοῦ Στόλου, ἄνθρωπος θεοφιλὴς καὶ σεβάσμιος,

ὅστις δορυάλωτος παρεπέμφθη πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἄφρων (Λέων Διάκ. Βιβλ. 4. § ή. καὶ Βιβλ.. 5. § ά.) Ἐξηγοράσθη δὲ μετέπειτα παρὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις ἀπέδωκεν εἰς λύτρον τοῖς Ἀγαρηνοῖς τὸ ἐν Συρίᾳ σκυλευθὲν ξίφος τοῦ προφήτου Μωάμεθ.

(333) Μάγιστρος τότε καὶ Δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολικῆς ἦν ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς, ὅστις ὑπὸ Νικηφόρου πρὸς Ἄδαναν ἀποσταλεὶς, πρῶτον μὲν τρέπεται κατὰ κράτος, εἶτα δὲ καταστρέφει τελείως τοὺς Σαρακηνούς. Κεδρ. σελ. 654. Ψεύδεται γοῦν ὁ Λιουτπράνδος, λέγων, ὅτι οἱ Ἄραβες κατέκοψαν τὸν στρατὸν αὐτοῦ μυριοτρόπως· συνέβη γὰρ τὸ ἐναντίον.

(334) Λέξις τῆς Βυζαντινῆς συνηθείας, σημαίνουσα τὸ χρυσοῦν νόμισμα, ὅπερ καὶ χρύσινος ἐλέγετο. Διο, ὁ Τσέτσης, Χιλ. θ'.

Τῷ καθ' ἑνὶ ἐλάμβανον δώδεκα τῶν χρυσίνων.

Καὶ ὁ Κεδρ. σελ. 661 « ἀγνοεῖς, ὅτι δύο μέδιμνοι σίτου τῷ νομίσματι πιπράσκονται, διὰ τὴν τῶν ἀνέμων τραχύτητα;»

(335) Κατὰ λέξιν σχεδὸν ὁ Ζωναρᾶς ἐπικυροῖ τὴν προγενεστέραν τοῦ Λιουτπράνδου μαρτυρίαν. «Καταπραγματευόμενος λέγει, τὴν συμφορὰν τὴν ὑπὸ χεῖρα, ηὔχει (ὁ Νικηφόρος) ὥς τι μέγα κατωρθωκὼς ὅτι μοδίου τῷ νομίσματι πιπρασκομένου, αὐτὸς δύο πωλεῖσθαι τοῦτον ἐπέταξεν (σελ. 660). Διηγεῖται δὲ ὁ Κεδρινὸς περὶ τούτου καί τι χαρίεν ἀπόφθεγμα. Ἐξελθόντος τοῦ Νικηφόρου εἰς τὸ πεδίον πρὸς τὴν ἄσκησιν τοῦ στρατοῦ, πολιός τις τὴν τρίχα προσῆλθε πειρώμενος νὰ συναριθμηθῇ τοῖς στρατιώταις. Πῶς, ἐξεφώνησεν ὁ Νικηφόρος! γέρων, ἄνθρωπε, ὤν, ἐπιθυμεῖς νὰ πολεμήσῃς: Ὁ δὲ εὐστόχως ὑπολαβὼν πολὺ δυνατώτερός εἰμι νῦν, ἀπεκρίνατο, ἢ ὅτε ἤκμαζον. Τοῦ δὲ βασιλέως ἐρωτήσαντος, πῶς; Πρότερον, εἶπεν ὁ γέρων, τὸν σῖτον τοῦ νομίσματος ἠναγκαζόμην νὰ ἐπιφορτίσω εἰς τὰ νῶτα δύο ἡμιόνων, ἐπὶ δὲ τῆς σῆς βασιλείας τὸν σῖτον δύο νομισμάτων ἀβαρῶς ἐπὶ τῶν ὤμων μου φέρω. « Συνεὶς οὖν τὴν εἰρωνείαν, ὁ Κεδρινὸς παρατηρεῖ, ἀνεχώρησεν ὁ Νικηφόρος μηδὲν ταραχθείς ».

(336) Cum obsideretis Bareas. Ἑτέρα παρ' αὐτοῦ τοῦ Λιουτπράνδου προσεπιφέρεται ἀπόδειξις, ὅτι, εἰρήνης ἐπικρατούσης, ὁ Ὄθων προσέβαλεν ἐν Ἰταλίᾳ τὴν χώραν καὶ τὰ φρούρια τῆς Γραικικῆς αὐτοκρατορίας, ἂν καὶ οὐδὲ πολίχνιον ἓν ἠδυνήθη

να κυριεύσῃ, ὡς μανθάνομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξ ὁμολογίας τοῦ Νικηφόρου. — (237) Παράδοξος ἡ γεωγραφία του!

(238) Μεταξὺ τῶν στρατηγῶν ταύτης τῆς ἐκστρατείας, ὅσων οἱ χρονογράφοι μνημονεύουσιν, οὐδὲν ὄνομα Ἰταλικὸν ἀναφαίνεται, οὐδὲ γίνεται λόγος περί τινος Ἰταλοῦ ὁπλαρχηγοῦ.

(339) Græcolonon meum, id est Græcæ linguae gnarum. Τίς ἡ παραγωγὴ τῆς λατινοβαρβάρου ταύτης λέξεως; Ἀπορεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Δουκάγγιος· «an Graecolonus, pro Graecolatinus, qui Graecam linguam in Latinam vertit, vel qui Graece et latine loquitur» (Gloss. Med. Inf. Latin). Τὸ καθ' ἡμᾶς, νομίζομεν, ὅτι ἡ λέξις Graecolonus εἶναι πιθανῶς ἁμάρτημα γραφῆς· ὅθεν, προτείνομεν ἀντ' αὐτῆς τὴν Graecologus, Γραικολόγος, ὁ λαλῶν ἑλληνιστί, καὶ διερμηνεύων τὴν γραικικὴν πρὸς τοὺς λατίνους πρέσβεις, ξένους, ἢ προσκυνητάς. Ὁπωσδήποτε, ὁ σχηματισμὸς τῆς λέξεως εἶναι λατινικός, διότι οἱ ἡμέτεροι τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν ἄλλως δὲν ἐκάλουν, ἢ ἑλληνικὴν, καὶ ῥωμαϊκὴν, οὐδέποτε δὲ γραικικήν. — (340) Ψαλμ. ΚΒ'.

(341) Εἴδομεν τὸν Δυτικὸν αὐτοκράτορα, καὶ τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ, νῦν δὲ βλέπομεν καὶ τὸν Πάπαν, κατὰ λόγον ἐθνότητος τὰς δύο αὐτοκρατορίας διακρίνοντα. Ὁ Ῥωμαϊσμὸς μετηνάστευσεν ὁριστικῶς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην· οἱ δὲ πάλαι Ῥωμαῖοι τῆς Ἀνατολῆς δὲν διαγνωρίζονται πλέον εἰμὴ ὑπὸ Γραικικὴν ὀνομασίαν. Ὅθεν, ὁ μὲν Νικηφόρος προσαγορεύεται παρὰ τοῦ Πάπα Imperator Graecorum, ὁ δὲ Ὄθων καλεῖται Imperator Augustus Romanorum. Ἡ κατὰ λόγον ἐθνότητος ἐπίσημος αὕτη διάκρισις εἶναι φαινόμενον ἀξιομελέτητον.

(342) Οὕτως ὁ Ὄθων χαριεντιζόμενος ὠνόμαζε τὸν πρεσβευτήν του. Ὁμολογῶν δὲ διαῤῥήδην τὴν ἑαυτοῦ φλυαρίαν ὁ Λιουτπράνδος, καὶ τὰ ἐπίθετά του ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς εἰλικρινείας ἐπιδεικνύμενος, κολακεύει καὶ ἐξευμενίζεται τὸν δεσπότην του.

(343) Ποινὴ τῶν ὑπόπτων ἦσαν ἡ μαστίγωσις καὶ ἡ τριχοκουρία. Ἕτερον δ' ἐφεξῆς χωρίον τῆς Πρεσβείας ἀναφέρει περὶ τοιαύτης τιμωρίας. Ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἐμαστίγωσε καὶ ἔκοψε τὰς τρίχας τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων Ἐλπιδίου, στρατηγοῦ Σικελίας «ὑπόπτου γενομένου ὅτι τὰ τῶν Καισάρων φρονεῖ» (Ζωναρ. σελ. 115).

(344) Δυσανασχετεῖ ὁ Λιουτπράνδος ἀνωτέρω, ὅτι ἐπί τινας ἡμέρας κατέλιπον αὐτὸν οἱ Γραικοὶ χωρίς τινος χρηματικῆς βοηθείας. Ἐνταῦθα δὲ, περιαυτολογῶν καὶ εὐτραπελευόμενος, λέγει* ἑαυτὸν πλούσιον, quia divitem me judicavi. Ἦτο, λοιπὸν, καὶ πλούσιος ἅμα καὶ ἐνδεὴς, κατ' ἀρέσκειαν. Ἀλλὰ πραγματικῶς, εἶχε τὸ βαλάντιον μεστὸν χρημάτων, διότι, ὡς ἐν τοῖς ὕστερον ὀψόμεθα, ἠγόρασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄμφια πολύτιμα διὰ τὸν δεσπότην του.

(345) Ἡμέρα καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία ἑορτάζει διὰ μακρᾶς τελετῆς τὴν Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὅρα Κοδινὸν, Κεφ. ΙΔ'. 25, καὶ Μηναῖον 14 Σεπτεμβρίου.

(346) Ἔχει ὁ λόγος περὶ τοῦ νῦν ἀρχιερατεύοντος Ἰωάννου ΙΓ'. διαδόχου τοῦ Λέοντος Η'. ὅστις μᾶλλον κατὰ γνώμην τοῦ Λιουτπράνδου, ἢ κατὰ γνώμην τοῦ Χριστοφόρου Πατρικίου, συλλειτουργὸς ἐγένετο τοῦ μοιχοῦ, αἱμομίκτου, καὶ ἀνιέρου Ἰωάννου ΙΒ', υἱοῦ τοῦ Ἀλβερίκου, καὶ ἐγγόνου τῆς ἐπὶ λαγνείᾳ περιβοήτου Μαρωντίας. Ἡ μνήμη τοῦ Πάπα τούτου αὐτοῖς τοῖς λατίνοις κατέστη ἀποτρόπαιος. Διηγοῦνται τινὲς τῶν ἱστορικῶν, ὅτι ἔφθειρε τὰς δύο του ἀδελφὰς, καὶ ἐμοίχευσε δημοσίᾳ μετὰ τῶν δεσποινῶν τῆς Ῥώμης, ὅτι ἡ ἄκρα του ἀσέλγεια διεκώλυε τὰς χήρας καὶ παρθένους τοῦ πληροῦν τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα ἐπὶ τοῦ μνήματος τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ἐπὶ τέλους ἐπ' αὐτοφώρῳ συλληφθεὶς μοιχὸς μετά τινος ἐγγάμου γυναικὸς, ἐφονεύθη παρὰ τοῦ ἀτιμωθέντος συζύγου (Sismond. Hist. Republ. It. Moyen Age).

(347) Λόγος ἀξιομνημόνευτος τὸ ἱστορικὸν καὶ ἐπίσημον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, δίπλωμα τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνότητος. Sed quia linguam, mores, vestesque mutastis. Εἰς τὸ mores αὐτὸ τοῦ Λιουτπράνδρου ὅλος τις νεώτερος κόσμος ἐμπεριέχεται. Ἐνῷ ὁ βασιλεὺς τῶν Γραικῶν, ὁ προκάτοχος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἐνῷ ὁ ἔνδοξος Νικηφόρος μάχεται λεοντωδῶς εἰς Ἀσίαν κατὰ Μωαμεθανῶν, τὸν μακρότατον ἀγῶνα τοῦ γένους συναγωνιῶν, καὶ τὸν μέλλοντα τοῦ χριστιανισμοῦ θρίαμβον προοιμιαζόμενος, ἰδοὺ φωνὴ ἐξ ὕψους Δύσεως, ἡ φωνὴ τῆς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ Εὐρωπαϊκῆς ἀναγεννήσεως ἐξαγορεύει διὰ στόματος Λατίνου πρὸς τὸν χηρεύοντα θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου, πρὸς τοὺς θεοσυνάπτους τῆς Ἑλλάδος λαοὺς, τὸν νόμον τῆς

ἱστορίας των, τὰ στοιχεῖα τῆς μελλούσης των ἀναβιώσεως, και τὸν χρησμὸν τῆς ἑαυτῶν ἀδιαπτωσίας. Οἱ βυζαντινοὶ ἄρχοντες ἐπιμένουσιν ἀντιποιούμενοι τὴν 'Ρωμαϊκὴν, τὴν ξένην, τὴν ἐπίβλητον, τὴν ὑποβολιμαίαν ἐκείνην ἐθνικὴν ὀνομασίαν. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Δύσεως, ὁ τοῦ νεωτέρου κόσμου διερμηνεὺς, ὁ ἀγγελιαφόρος τῶν ἐπαναστάσεων καὶ μεταβολῶν τοῦ μεσαιῶνος προσπαθεῖ νὰ καταπείσῃ αὐτοὺς περὶ τῆς ματαίας ἐθελοδοξίας των, καὶ περὶ τῆς ψευδωνυμίας, ἣν ἀδίκως καὶ παραλόγως ἐγγράφουσιν ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς ἀναγεννωμένης φυλῆς. Διάλογος θαυμαστὸς, τῇ ἀληθείᾳ, καθ' ὃν ὁ τῶν Ἑλλήνων κατήγορος, καίπερ ξένος ὤν, ἀλλὰ τὸ ἀπαραβίαστον τοῦ πρεσβευτοῦ ἔνδυμα περιβεβλημένος, παντοίαις δυνάμεσιν ἀπολογεῖται τὴν ὕπαρξιν, τὰς ἰδιότητας, τὴν εὐρωστίαν τοῦ ἀρτιτόκου χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ εἰς ἔποψιν πάντων ἀποκαλύπτει τὸ μυστήριον τῶν ἐθνικῶν μας γενεθλίων· οἱ δὲ λογάδες τοῦ Παλατίου, οἱ ὁμοεθνεῖς τε καὶ ὁμόθρησκοι, καὶ ὁμόγλωσσοι, οὗτοι περὶ πᾶν ἐθνικὸν ζήτημα ἐθελοτυφλώττοντες, καὶ τὴν ἰδίαν ἀναστοιχείωσιν ἀπογινώσκοντες, προτιμῶσιν, ἀντὶ τῆς διαγγελλομένης παλιγγενεσίας, τὸν πορφυρόστρωτον τάφον τῆς 'Ρωμαϊκῆς παραδόσεως, τὸν σκωληκόβρωτον, καί τοι ἐστεμμένον, τῆς αὐτοκρατορίας σκελετόν. Ἀλλὰ δὲν ἐψεύδετο τῆς Δύσεως ἡ ἐπαγγελία. Ἐνῷ τάδε ὁ λατινεπίσκοπος εἰς τὰ βασίλεια Κωνσταντινουπόλεως διηγόρευεν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ 'Ρωμαϊσμὸς τῶν ἀνακτόρων διετέλει ἤδη κάτωθεν πολιορκούμενος ὑπὸ δύο ἐχθρῶν ἀκαταμαχήτων, ὑπεσκάπτετο παρὰ δύο τινῶν ἑλληνισμῶν, ἐμπράκτως βεβαιούντων καὶ προσμαρτυρούντων τοῦ ἀγγελιαφόρου τὴν φωνήν. Ἐντεῦθεν γὰρ ἡ ἐπανόρθωσις τοῦ Ἀττικισμοῦ, ἐκεῖθεν δὲ ἡ παῤῥησία τῆς δημώδους ἑλληνίδος διεμαρτύροντο κατὰ τῆς γνώμης τῶν Πατρικίων, καὶ ἀνευφήμουν τοὺς λόγους τοῦ πρεσβευτοῦ.

(347 δὶς) Φράσις ἐκ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. «Ὥσπερ τῶν τάφων ὅσοι τὰ ἔξωθεν ὄντες εὐπρεπεῖς καὶ ὡραῖοι μυδῶσι νεκροῖς τὰ ἔνδον, καὶ πολλὴν δυσωδίαν περικαλύπτουσι». (Ὁμιλ. εἰς τὸν πατέρα σιωπῶντα).

(348) Gunnata Saxonis. Γουναρᾶς ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν περιφρονητικῶς ἐκαλεῖτο πᾶς 'Ρὴξ ἢ πρεσβευτὴς ἀλλοεθνὴς, καὶ Pelliti Reges ὠνομάζοντο παλαιόθεν ὑπὸ τῶν πολιτῶν 'Ρω-

μαίων οἱ ἡγεμόνες τῶν Γότθων, Φράγκων, Οὔννων, Οὐανδήλων καὶ λοιπῶν βαρβάρων, τοῦ δεσπότου 'Ρώμης 'Ρικιμέρου μὴ ἐξῃρημένου. Ὅθεν, ἐν τῷ περὶ Προνοίας λατινικῷ ποιήματι, ὅπερ ἐγκατεχωρίσθη εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγίου Προσπέρου, λέγεται·

Regesque Getarum
Respice, queis ostro contemto et vellere Serum,
Eximius decor est tergis horrere ferarum.

Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ πρεσβυτέρου Λανδόλφου (Hist. L. 2. Cap. 18), Ἄρνολφος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μεδιολάνων, αὐτὸς ὅστις παρὰ τοῦ Ὄθωνος Γ'. διεπρεσβεύθη πρὸς Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον τῷ 1001, τουτέστι 33 ἔτη μετὰ τὸν Λιουτπράνδον, ὁ Ἄρνολφος, λέγομεν, παρουσιάσθη εἰς τὴν αὐλὴν magno ducatu militum stipatus (ὑπὸ πλήθους εὐπατριδῶν καὶ ἱπποτῶν ἀκολουθούμενος), quos pellibus martulliuis, aut cibellinis, aut rhenonibus variis et hermellinis ornaverat. Ἕτερος δέ τις χρονογράφος, ὁ Γαλβανὸς Dalla Fiamma (Manip. Flor. Cap. 135) οὕτω περιγράφει τὸ συμβεβηκός· «Fueruntque cum Archiepiscopo Mediolani Duces duo; prælati multi diversorum graduum, induti aureis et sericeis vestibus, cum pellibus armeilinis, aut zibellinis, vel darsibus variis vel marturinis». Ὀλίγον, ὅμως, κατ' ὀλίγον τὰ πολύτιμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑφάσματα διεσπάρησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου ἁπανταχοῦ τῆς Δύσεως, ὥστε εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν ἐφόρουν οἱ ἄρχοντες λατῖνοι στολὰς μεγαλοπρεπεῖς, καὶ μὴ ἐντοπίου κατασκευῆς. Ὁ Ἄλβερτος (Hist. Hierosol. Libr. II. Cam. 16), διηγούμενος τὰ εἰσόδια τῶν Φράγκων Σταυροφόρων εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, λέγει, ὅτι Imperator Godefrido tam magnifico Duce viso, ejusque sequacibus, in splendore et ornatu pretiosarum vestium, tam ex ostro, quam auriphrygio, et in niveo opere harmelino, et ex mandrino, grisioque, et vario, quibus Gallorum praecipue principes utuntur, vehementer admirans, » κ.τ.λ.

(349) Γνωστὸν τὸ χωρίον τοῦ Προκοπίου (Γοτθ. Β. 4. Κ. 17), ἔνθα ἐξιστορεῖται ἡ πρώτη εἰσαγωγὴ τῆς μετάξης εἰς Εὐρώπην. Ἔκτοτε, καὶ σχεδὸν μέχρι ΙΒ'. ἑκατονταετηρίδος, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἢ μᾶλλον ἡ Ἑλλάς, κατέσχε τὸ μονοπωλεῖον παντὸς εἴδους σηρικῶν ὑφασμάτων. Δὲν διεδόθη δὲ ἡ μεταξουργία εἰς

τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, εἰμὴ ἐπὶ Ῥογερίου, βασιλέως Σικελίας, ὅτε, ἁλώσας οὗτος τὰς Ἀθήνας, τὴν Κόρινθον, τὰς Θήβας, ἔλαβεν ἐντεῦθεν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ Ἕλληνας ἐργάτας, τὴν τέχνην τοὺς Ἰταλοὺς εἶτα διδάξαντας (Ὄθων Φρισιγγεὺς, Ἱς. Φριδερ. Β. Α΄. Κ. 33). Τὸν αὐτὸν, ὡς ἔγγιστα χρόνον, ὁ Γάλλος Foulkes de Chartres *ἐπεσκέπτετο τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οὗτος δὲ διηγεῖται, ὅτι ἡ βασιλεύουσα ἐκείνη διέσωζεν εἰσέτι τὸ μονοπωλεῖον τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀμφίων τε καὶ σκευῶν, κατὰ καιροὺς ὡρισμένους ἐπιδεικνύουσα τὴν λαμπροτέραν ἀγορὰν τῆς οἰκουμένης.* «Tedium est quidem magnum, *γράφει*, recitare quanta sit ibi opulentia bonorum omnium, auri et argenti, palliorum multiformium, sacrarumque reliquiarum, omni etiam tempore navigio frenquenti cuncta hominum necessaria illuc afferuntur» (Du Chesne Script. Gall. T. IV p. 822). *Ὅρα καὶ* Daru, Hist. de Venise T. I.

(350) *Ὀρθῶς ἤθελέ τις δῆθεν εἰκάσει, ὅτι τινὰ τῶν ὅσα ὁ Λιουτπράνδος εἰς τὴν διήγησιν τῆς Πρεσβείας του ὑπὸ σχῆμα διαλογικὸν παρενέθηκε, καὶ διὰ ποικίλων σχημάτων ἐπὶ τὸ εὐτραπελώτερον ἐκαρύκευσεν, ἦσαν περικοπαὶ συνδιαλέξεων, εἰς τὴν νεοελληνικὴν διάλεκτον γενομένων μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἀρχόντων του. Οὗτοι δὲ βεβαίως ἠγνόουν, ὅτι ὁ πρεσβευτὴς ἐνόει τὴν ἰδιώτιδα, ἐπειδὴ ὁ Λιουτπράνδος, ὡς ἐπιτήδειος κατάσκοπος, ἢ οὐδέποτε ἀληθῶς ἐδήλωσεν ὅτι κατελάμβανεν ὁπωσοῦν τὴν νεοελληνικὴν, ἢ μόνον περὶ τὰ τέλη τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβῆς αὐτοῦ ἐφανέρωσε τὴν τοιαύτην ἱκανότητά του. Μέχρι τίνος δὲ ἐνόει τὴν κοινῶς τότε λαλουμένην, τοῦτο δυσδιόριστον. Ἀμφιβάλλομεν, ὅμως, περὶ τῆς ἀξιοπιστίας του εἰς πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν συνήθη γλῶσσαν τῆς Αὐλῆς, σημειοῦντες λέξεις τινὰς, παρ' αὐτοῦ διδομένας ὡς νεοελληνικὰς, ὡς ῥήσεις τῆς κοινῆς ὁμιλίας, καὶ, ὅμως, οὔσας ἀναμφιλέκτως ἀπηρχαιωμένας καὶ ἀχρήστους τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. Τοιαῦται λ. χ. εἰσὶν αἱ λέξεις κωλυόμενα, μέδων, ταχύχειρ, κτλ. Αἱ λέξεις Κουτσοχέρης καὶ Χρυσοχέρης ἃς τρέπουσιν οἱ λογιώτατοι χρονογράφοι μας εἰς Χειρότμητον (Κεδρ. 707) εἰς Κουτσόχειρα καὶ Χρυσόχειρα (Κεδρ. σελ. 570), εὑρίσκονται ὡς πατρωνυμίαι ἢ ὡς παρωνύμια ἕως ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος· ἡ δὲ χεὶρ δὲν γίνεται χέῤῥα, ἢ χέρα, χέριον καὶ χέριν, καὶ χέρι εἰς τὸ διάστημα ὀλίγων ἐτῶν.*

(351) Obolariae mulieres et mandrogerontes. *Μάνδρα*, τὸ μοναστήριον, ὅθεν καὶ ὁ παρὰ τοῦ Μεουρσίου ἀναφερόμενος Θεόδωρος Ἀναγνώστης λέγει ἐν τῇ Α'. Ἐκλογῇ· «Δανιὴλ ὁ θαυμάσιος, ἐκ τῆς Συμεῶνος *μάνδρας* ἐλθὼν, ἐν τῷ στύλῳ ἐπέβη τῷ ἐν Ἀνάπλῳ». Ἄρα, *μανδρογέρων* σημαίνει μοναχὸς, καλόγηρος· διὸ καὶ ὁ Δουκάγγιος ἑρμηνεύει διὰ τοῦ senes monachi. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ *Ἀρχιμανδρίτης*.

(352) Constantinus Imperator, homo lenis.... Τὴν κρίσιν ταύτην τοῦ Χριστοφόρου κυροῦσι πάντες οἱ χρονογράφοι. «Ἦν, ὁ Ζωναρᾶς λέγει (Βιβλ. ς'. § 21), τὰ πρὸς Θεὸν εὐσεβὴς, καὶ λόγοις προσκείμενος..... ὡς ἔστι καταμαθεῖν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ....... περὶ δὲ τὴν τῆς βασιλείας διοίκησιν διέκειτο μαλακώτερον».

(353) Ταχύχειρ, id est militiae deditus (!) Γράφων περὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ὁ Ζωναρᾶς χρῆται τῇ ἑξῆς φράσει· «τὸ πᾶν τῇ στρατιώτιδι *μεταχειρίσει* ἐπιγραφόμενος» (Βιβλ. ς'. § 25) Ὁ δὲ Λέων Διάκονος ἐκφράζει τὴν τεραστίαν δύναμιν τῶν βραχιόνων του. «Λέγεται γὰρ πρωταγωνιστοῦ τινος τῶν ἀλκιμωτάτων βαρβάρων ἀντικαταστάντος αὐτῷ ποτὲ, τὸ δόρυ κατὰ τῶν στέρνων τοῦ Νικηφόρου ἰθύναντα καὶ ἀμφοτέρους ὠσάμενον, οὕτω γενέσθαι σφοδρὰν τὴν ἀντέρεισιν, ὡς καὶ διαμπερὲς τὸ δόρυ διελθεῖν, καὶ ἄμφω διατεμεῖν τὰ μέρη τοῦ θώρακος». Ἐπικυροῖ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λέοντος καὶ ὁ Θεοδόσιος Διάκονος (Ἁλ. Κρήτης Ἀκρ. Β'.), ὅστις τὴν δεξιὰν τοῦ Νικηφόρου ὀνομάζει *Ἕκτορος χεῖρα* (Ἁλ. Α'. ς. 151).

Εἷς οὖν ἐκείνων (τῶν Ἀράβων) ἦν ἀνὴρ Κρὴς ἱππότης,
Γιγαντοειδὴς, ὃς λαβὼν τὴν ἀσπίδα,
Καὶ τὴν μάχαιραν, τῷ στρατηγῷ τῆς μάχης
Ἐναντίως ἤλαυνε, προσβαλεῖν θέλων·
Ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν ἡ δίκη τοῦτον φθάσαι·
Πλήττει γὰρ αὐτὸν ὁ κρατῶν Νικηφόρος
Τῆς ὀσφύος κάτωθεν, ὀμφαλοῦ μέσον.
Καὶ τοῦ μὲν εἶχε νεκρὸν ἡ κόνις,
Τοῦ κλέος μέγιστον ὁ πλατὺς στόνυξ.»

Γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ὅτι κατὰ παραγγελίαν τοῦ Νικηφόρου, καὶ πρὸς ὁδηγίαν τῶν μελλόντων ἐκστρατεῦσαι κατὰ Σαρακηνῶν, συνετάχθη ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις τὸ πολεμικὸν σύγγραμμα

«Περὶ Παραδρομῆς Πολέμου», ἔνθα ἐξεικονίζεται ἡ εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους γενομένη πρόοδος τῆς Τακτικῆς, καὶ διαπρέπει τὸ στρατηγηματικὸν τοῦ Ἕλληνος ἀπέναντι τῶν ἐνεδρῶν καὶ τῶν ἐφόδων τοῦ Σαρακηνοῦ.

(354) Ἀξιοσημείωτος ἡ προσαγόρευσις αὕτη Papam vestrum τὸν Πάπαν σας. Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, παρακολουθοῦν τὰς περιπετείας τοῦ πολιτικοῦ σχίσματος, βαίνει πρὸς τὴν λύσιν. Ὁ αἰὼν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἵσταται ἀναμέσον Φωτίου καὶ Κηρουλαρίου. Ὁ Ῥωμαῖος συνετάσσετο τῷ Πάπα, ὁ δὲ Γραικὸς ἀποτάσσεται τῷ Παπισμῷ.

(355) Διασώστης, ἢ Διασωστής, ἢ Ἀποσώστης, ὡς διαφοροτρόπως ἐλέγετο τότε ὁ σημερινὸς ἀγωγιάτης. Ἀπαντᾶται ἡ λέξις καὶ εἰς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, «καὶ ἐπιζητεῖν ὀψίδας παρ' αὐτῶν καὶ Διασώστας.» Τὸ διασώζειν ἐξελαμβάνετο ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ὁδηγεῖν. Ὅρα Μεουρσ. Gloss. Græcobarb.

(356) Argolicum non tuta fides..... Græcia mendax..... Vincere dum possit, quam sancte peierat Argos. .....! — Τὴν δευτέραν τῶν φράσεων τούτων, ἀποβᾶσαν παροιμιώδη καὶ περίακτον φανερῶς ὁ Λιουτπράνδος μετέγραψεν ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἐκείνου στίχου τοῦ Ἰουβενάλου· (Σάτ. Ι'. στ. 174—175)

Quidquid Græcia mendax audet in historia,

στίχος, οὗ ἄλλως τε ἡ ἀρχὴ ἀναμιμνήσκει καὶ τὰ προηγούμενα ἐκεῖνα τοῦ Λιουτπράνδου quidquid ignobilitatis, quidquid timiditatis, quidquid avaritiæ, κ. τ. λ.

Πολλάκις ἀπὸ Βιργιλίου καὶ Ἰουβενάλου καὶ Κικέρωνος ἄχρι Βιλλαρδουΐνου καὶ Τάσσου καὶ Βολταίρου, μέχρι τῆς ἁγίας Βριγίδος αὐτῆς (διότι κατὰ δυστυχίαν καὶ τοὺς λατίνους ἁγίους ἔλαβε συκοφάντας ἡ Ἑλλάς), ἤρξαντο οἱ τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης λογογράφοι καὶ ποιηταὶ νὰ δυσφημήσωσι τὸ ἦθος τῶν Γραικῶν, οὓς καὶ Γραικύλους Græculos δῆθεν ὠνόμασαν, ἰδίως δὲ νὰ στιγματίσωσι τὸ φαῦλον καὶ ἄπιστον αὐτῶν εἰς στίχους, εἰς ῥητὰ δημώδη, εἰς παροιμίας, παντοιοτρόπως. Ὁ Ἰουβενάλης εἶπε (Σάτ. Γ'.)

Græculus esuriens in cœlum, jusseris, ibit.

ὁ δὲ φιλέλλην Κικέρων, βουλόμενος νὰ στηλιτεύσῃ τοῦ Ἕλληνος τὸ αἰσχροκερδὲς καὶ ψεύδορκον, ποῦ μὲν ἀποφαίνεται λέγων,

ὅτι «Græci, omnes vias pecuniæ norunt, omnia pecuniæ causa faciunt», ποῦ δὲ βεβαιοῖ, ὅτι «Græcorum familiaritates parum fideles sunt», ἀλλαχοῦ δὲ προστίθησιν ὅτι οἱ Γραικοὶ «Numina adorant, ut jurant», καὶ πάλιν λέγει «Græcis arte damus, scientiarum inventiones plurimas ipsi tribuimus, sed jurejurando fidem non habent». Γνωστὴ ἡ περίακτος φράσις τοῦ Πλαύτου Græca fide mercari, χρήμασι προκαταβεβλημένοις ἐμπορεύεσθαι. Τοὺς Ἕλληνας πάντες οἱ ἀρχαῖοι Λατῖνοι διέσυρον. Βιβλίον ὁλόκληρον ὡς καὶ ὁ Κ. Ἀσώπιος παρατηρεῖ (Ἱστορ. Ἑλλ. Ποιητ. καὶ συγγραφ.), ἠδύνατό τις νὰ συντάξῃ ἐκ τῶν παρὰ τοῖς Λατίνοις σατυρικοῖς, καὶ ἰδίως παρὰ Κικέρωνι ἀμαυρούντων τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα νοημάτων.

Ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι οὐχ ἧττον διέβαλον την τῶν Γραικῶν ἀναξιοπιστίαν καὶ κακοήθειαν. Δημώδεις ἐγένοντο οἱ στίχοι τοῦ Τάσσου,

La Greca fede a chi non è palese?
(Ὁ Ποιητὴς πρὸς τὴν δούλην Ἑλλάδα)
Or se tu se' vil serva, è il tuo servaggio
(Non ti lagnar) giustizia e non oltraggio!

Τὴν λατινικὴν παροιμίαν Græca fides, nulla fides, ἠσπάσαντο πᾶσαι σχεδὸν αἱ νεώτεραι γλῶσσαι. Ἔχει ἡ Βενετικὴ διάλεκτος, ὡς καὶ ἡ τῶν Γενουησίων, πλεῖστα ὅσα γνωμικὰ τὴν Γραικικην ἀπιστίαν στιγματίζοντα. Ὁ Κ. Βοέριος ἐν τῇ λέξει Greco τοῦ Βενετικοῦ Γλωσσαρίου του ἀναφέρει δύο τῶν τοιούτων δημωδῶν ῥητῶν·

«Chi crede a Grego
No gà il cervello in trego».

τουτέστιν, ἀνόητος ὁ πιστεύων εἰς λόγους Γραικοῦ. Τὸ ἕτερον ῥητὸν ἐκφράζει ἀράν τινα ἀγοραίαν τοῦ Βενετικοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Γραικικοῦ γένους, Grego mal abbia!», ἤτοι, ἐς ὄλεθρον ὁ Γραικός! Πασίγνωστον δὲ, καὶ δὴ πανταχοῦ θρυλλούμενον, τὸ τοῦ Βενετοῦ Παύλου Σάρπη παράγγελμα πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς πατρίδος του περὶ τοῦ πῶς δεῖ κυβερνᾷν τοὺς Γραικοὺς, οὓς καὶ Gregugna περιφρονητικῶς ὠνόμαζε· Pane, e bastone, ἄρτον καὶ ῥαβδοκοπίαν δότε τοῖς Ἕλλησι. Παροιμία τις Ὀλανδικὴ συμφωνεῖ πρὸς τὴν Ἰταλικὴν ὡς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν πίστιν. «Φυλάχθητι, λέγει, ἀπὸ Γραικοῦ, ὅτι πονηρότατος

ἐστι. Γραικὸν (Greek) οἱ Ἄγγλοι κατ' ἀντονομασίαν καλοῦσι τὸν ὑπηρέτην λαθροπαικτικοῦ καταστήματος, οὗ τὸ ἐπιχείρημα συνίσταται εἰς τὸ θηρεύειν εὐάλωτα θύματα ἐν τῇ τάξει τῶν ἀπείρων νέων, τῶν ἀνηλίκων κληρονόμων, τῶν ξένων, ἢ ἐπαρχιωτῶν. Τίς δ' ἀγνοεῖ ὅτι ὁ Γραικὸς τῆς Γαλλικῆς συνηθείας (Grec) σημαίνει τὸν πανοῦργον, τὸν δόλιον, τὸν πλεονέκτην; Εἴς τινας τῆς Γερμανίας ἐπαρχίας Grieche χυδαϊστὶ καλοῦσι τὸν ἐν πορνείᾳ ἀπατήσαντα. Ἡ δὲ δυσφημία τοῦ Γραικικοῦ χαρακτῆρος ἔφθασε σχεδὸν ἄχρις ἀντιπόδων. Οἱ Ἰνδοὶ ὁμολογοῦσι τοὺς Ἕλληνας ἀπογόνους τοῦ Ἰωνὰν, υἱοῦ τοῦ Ἰάφεθ· θεωροῦσιν, ὅμως αὐτοὺς ἀξίους πάσης περιφρονήσεως, κρίνουσιν ἀπευκταίαν τὴν εὐφυΐαν των, καὶ συχνάκις περιγράφουσιν αὐτοὺς ὡς φθονοῦντας καὶ λαθραίως δολιευομένους τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς γῆς. Παρελείψαμεν ν' ἀναφέρωμεν τὸν Οὐβερτῖνον Πούσκουλον, στιχουργὸν λατῖνον τῆς ΙΕ'. ἑκατονταετηρίδος, ὅστις ἔν τινι ποιήματι, περιγράφοντι τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Ellissen, Analekten, Dritter Theil), ἀποδίδει τὴν πτῶσιν τοῦ θρόνου εἰς τὴν ἀσέβειαν τῶν σχισματικῶν Γραικῶν, εἰς τὰς παρανομίας τῶν ἀρχόντων, εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν. Ἡ Παπιστικὴ χολή του ὑπερβαίνει πάντα ὅρον. Τρομερὰ ἡ εἰκὼν τῆς τότε Κωνσταντινουπόλεως·

«Cogere in omne nefas scelerata pecunia Graecos.
Jura magistratus venumdare: non locus ullus
Justitiae. Obscoena sanctae pietatis in urbe
Nec species, nec forma fuit, nec gratia recti,
Nec virtutis amor. Sanctis celebrare diebus
Consuevere fora, et merces tractare nefandas
Cerdones, populusque omnis. Sacrataque templa
Numquam, vel raro visebant: omnia primo
Ante dei cultum peragebant» (Lib. II. 139.)

Τίνα δικαιολόγησιν θέλομεν ἀντιτείνει ἐπὶ τοιαύτῃ γενικῇ καταφορᾷ; Μηδεμίαν. Παρασυνάπτομεν, ὅμως, εἰς ἀπάντησιν τοὺς λόγους τοῦ Ἰταλοῦ Θωμασαίου, ὅστις, ἄλλως τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν μελετήσας, ἄλλως ἔν τινι φυλλαδίῳ τῆς Φλωρεντινῆς Ἀνθολογίας τὸ περὶ ἑλληνικῆς πίστεως κεφάλαιον ἐσχολίασεν. «Ἄδικος, λέγει, καὶ σκληρὰ φήμη τὴν πίστιν τὴν Ἑλληνικὴν παλαιόθεν καταδικάζει. Βέβαια· ἅγιον οὐδ' ἡμεῖς νομίζομεν τὸν

Ἑλληνικὸν λαόν. Τίς γὰρ ἡ πόλις ἡ ἐντελεστάτη, τίς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὁ ἀναμάρτητος, τίς ἡ ἐκ μόνων ἀρετῶν καὶ βραβείων πεπλεγμένη ἱστορία; Ὅπου δόξα, ἐκεῖ καὶ ὄνειδος· ὅπου ἀγχίνοια, ἐκεῖ συνήθως καὶ κατάχρησις ἀγχινοίας· ὅπου ὄρος, καὶ κοιλάς.... Ὅμως, οὐαὶ τοῖς ἀθλίοις καὶ κακοδαίμοσι! Τῶν εὐτυχούντων τὰ ἐλαττώματα περικαλύπτονται, ἐὰν δὲν τύχωσι καὶ μιμητῶν· τῶν δὲ δυστυχούντων μεγεθύνονται ὑπὸ τῆς συκοφαντίας, θεατρίζονται ὑπὸ ῥητόρων, περιάγονται ὑπὸ δημωδῶν παροιμιῶν. Ἠρέσθησαν νὰ διασύρωσιν ὡς ἀπίστους τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἑτέρων Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ποῖον τούτου πιστότερον τῷ Θεῷ καὶ τοῖς ἑαυτοῦ προγόνοις; Ἡ πίστις τῶν νεηλύδων ἡμῶν εἶναι πίστις χθεσινή· ἀλλ' ἡ τῶν Ἑλλήνων ἔχει τὴν αὐτὴν γενεαλογίαν τῆς θρησκείας, ἔχει τὴν ἀρχαιότητα της ἐλευθερίας, καὶ τὴν προτέρησιν τοῦ φωτισμοῦ.» —Ὅρα καὶ τὴν ἐν τῇ 169 Σημειώσει ἀντιπαράθεσιν.

(357) Ex illa quondam opulentissima et florentissima, nunc famelica, periura, mendace, dolosa, rapace, cupida, avara, cenodoxa civitate.

(358) Asinando, ambulando, equitando, jejunando, sitiendo, suspirando, flendo, gemendo, Naupactum veni. Ἐξαίρετον εὐφραδείας δεῖγμα!

(359) Τὸ γεωγραφικὸν τοῦτο σφάλμα τοῦ Λιουτπράνδου προστίθεται εἰς τὸ προηγούμενον περὶ Μακεδονίας, ὁμόρου οὔσης τῆς Κωνσταντινοπόλεως! Ἡ Νικόπολις ἦτο μὲν πρωτεύουσα, ἀνεγράφετο ὅμως εἰς τὸ Η΄. Θέμα τὸ ὁμωνύμως καλούμενον. Ἡ δὲ Ναύπακτος συμπεριελαμβάνετο εἰς τὸ Ε΄. Θέμα τῆς Εὐρώπης, τὸ καλούμενον Ἑλλὰς (Κωνς. Πορφυρογ. Περὶ Θεμ.).

(360) Οἱ τοιοῦτοι Μανδάτορες διαφέρουσι τῶν τοῦ στρατοῦ Μανδατόρων, διὸ καὶ Μηνυταὶ ἄλλως ἐκλήθησαν. Ἦσαν δὲ κατὰ τὸν Λεξικογράφον Κύριλλον (Gloss. Graecobarb.) «ἡμεροδρόμοι, οἱ ταῖς βασιλικαῖς διατάξεσι ταχύτητα διακονούμενοι», τουτέστι βασιλικοὶ Ταχυδρόμοι.

(361) Praeceptum jus captionis, id est, Entolin, τὸ γαλλιστὶ λεγόμενον sauf-conduit.

(362) Tutore opus est, quos defensores paras ».

(363) Ἀτελὲς χωρίον τοῦ κειμένου.

(364) Ἐζεκιὴλ ΙΓ'. 18. Ἐξέφυγε τοῖς ἐκδόταις τὸ προφητικὸν τοῦ ῥητοῦ.

(365) **Hoc Deus vult!** *Αὐτὸν τοῦτον τὸν ἐξορκισμὸν, ὃν ὁ Λατινεπίσκοπος ἐνταῦθα μαινόμενος ἐκφέρει, τοὺς Λατίνους ἐξανιστῶν κατὰ τοῦ γένους τῶν Γραικῶν, ἐπιφωνεῖ μετὰ παρέλευσιν 130 ἐνιαυτῶν καὶ ὁ περίφημος ἐκεῖνος Πέτρος Ἐρημίτης ἐν τῷ διεγεῖραι τοὺς Λατίνους εἰς τὴν Σταυροφορίαν, ἧς τ' ἀποτελέσματα μετ' ὀλίγον ἀπέβησαν ὀλέθρια πρός τε τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὴν τῆς ἡμετέρας πατρίδος αὐτονομίαν. Παράδοξον δὲ, ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιφωνήματος ἐξήγειρε καὶ ὁ Μωάμεθ ἐξ Ἀνατολῆς τὴν ἐνσκήψασαν ἐπὶ τοῦ γένους ἡμῶν Ἀραβικὴν καταιγίδα. Τὸ μὲν λατινικὸν* **Deus vult**, *εἰς ὃ κατὰ μέρος ἡ τῶν Εὐρωπαϊκῶν φώτων ἀνάπτυξις ἀποδίδεται διὰ τῆς Σταυροφορίας, βιάζει κατὰ τὴν ΙΓ'. ἑκατονταετηρίδα τὰς πύλας Κωνσταντινουπόλεως, καὶ δημιουργεῖ ἐφήμερόν τινα λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀντὶ τῆς ἀποδρασάσης Γραικορωμαϊκῆς· τὸ δὲ Μωμεθανικὸν, ὁριστικῶς καὶ κατὰ κράτος ἔπειτα διαλύει τὴν ῥωμαικὴν ταύτην τῶν Αὐγούστων καθίδρυσιν, ὅπως εἰς νέαν φάσιν ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία μεταβῇ. Ἀλλ' ἂν αἱ ἐπ' ὀνόματι Θεοῦ ἐπικελεύσεις τοῦ Λατινεπισκόπου μας, αἱ τοῦ Ἐρημίτου, καὶ τοῦ Μωάμεθ ἐξέλυσαν ἔθνη καὶ λαοὺς κατὰ τῆς φυλῆς ἡμῶν, ὅμως σήμερον οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὅτι ἕτερόν τι* Deus vult, *θεοπρεπέστερον ἴσως τῶν τοῦ μεσαιῶνος ἐκείνων, ἐγγεγλυμμένον ἦν ἐπὶ τοῦ ἐπιταφίου λίθου τῆς μεσαιωνικῆς αὐτονομίας μας!*

(366) *Ἐκκλησιαστικά τινα μνημεῖα τῆς Δ', Ε', καὶ ΣΤ', ἑκατονταετηρίδος μαρτυροῦσιν, ὅτι ἕως ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων ἡ Ἀπουλία καὶ ἡ Καλαβρία ἀνήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ῥώμης. ἐξ ὧν ἀναφέρομεν τὴν ἐπιστολὴν Ἰννοκεντίου τοῦ Α'. (417 Μ. Χ.) πρὸς Ἀγαπητὸν καὶ Μακεδόνιον Ἀπουλίας ἐπισκόπους (Ἐπιστ. Δ'.), ἑτέραν δ' ἐπιστολὴν Κελεστίνου τοῦ Α'. (432 Μ. Χ.) πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας (Ἐπιστ. Γ'. παρὰ Λαββαίῳ), καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου Γρηγορίου (Ἐπιστ. ΚΑ'. Βιβλ. Δ'.) πρὸς Πέτρον ἐπίσκοπον Ὑδροῦντος, δι' ἧς ἐπιτάσσεται οὗτος νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς Βρεντησίου, Λιππῶν, καὶ καλλιπόλεως Ἐκκλησίας, καὶ νὰ διοργανώσῃ τὰς τῶν νέων ὑποψηφίων ἐκλογάς. Ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ γενομένη κατάκτησις τῆς Ἰταλίας ἐτροποποίησε τὰς ἐκκλησιαστι-*

κὰς σχέσεις τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων, ὥστε τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνακηρυχθείσης κέντρου πολιτικοῦ, ἡ βασιλεύουσα συνεχῶς ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ἐπενήργησε. Τότε, καί τινες τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς μεσημβρινῆς χερσονήσου ἀποσπασθεῖσαι ἐπί τινα χρόνον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου, ἀνήχθησαν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, ὅθεν καὶ ἔλαβον τὰς ἀνωτάτας διαταγάς. Πρῶται δὲ ἡ Ἀπουλία καὶ ἡ Καλαβρία ἀπεστάτησαν τῆς Παπικῆς ἐξουσίας, καὶ ὑποτελεῖς ἐτάχθησαν τῷ Πατριάρχῃ ἐν ἔτει 732, ὅτε μεταδιδομένης καὶ πλατυνομένης τῆς Εἰκονομαχίας ἐν Ἰταλίᾳ, Λέων ὁ Ἴσαυρος ἐξηγιμενίσθη τὸν κλῆρον τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, ὑφηγουμένου τοῦ Εἰκονοκλάστου, καὶ ζηλωτοῦ Πατριάρχου Ἀναστασίου (Adriani I. Papae Epist. ἐν τέλει τῆς Β'. Νικαιαν. Συνόδου). Οὕτω πῶς ἐν Καλαβρίᾳ διέκειντο τὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ τῆς Ἑλληνίδος μέχρι τοῦ ἐν Καπύῃ καὶ Βενεβενδῷ σχηματισμοῦ ἡμιανεξαρτήτων τινῶν ἡγεμονιῶν, ἢ ὀρθότερον ἄχρι τέλους τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Φραγκικῆς δεσποτείας. Ἡ καθίδρυσις τῶν πολιτειῶν τούτων χρόνον μακρὸν προεστάτευσε τὸν Ἐκκλησιαστικὸν Ἑλληνισμὸν, συχνάκις, ἄλλως τε, ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς Παπῶν ἐπιβουλευόμενον, καὶ διὰ μέσων πλαγίων ἐπηρεαζόμενον. Ὅθεν, ἐφ' ὅσον αἱ ἡγεμονίαι αὗται διέμεινον εἰς τὸ Γραικικὸν σκῆπτρον ὑποτελεῖς, ἡ ἐξουσία τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ χρῆσις τῶν ἀνατολικῶν τελετῶν δὲν διεφιλονεικήθησαν· Ἀλλ' ὅτε διὰ τοὺς πολιτικοὺς κλόνους τῆς Ῥώμης, καὶ τὴν κατὰ πᾶσαν Ἰταλίαν ἐκραγεῖσαν ἀναρχίαν, προσεκλήθη παρὰ τοῦ Πάπα εἰς βοήθειαν τὸ ξίφος τοῦ Ὄθωνος, ὁ δὲ Ὄθων εὖ τε καὶ χεῖρον ὑπεξῆρε τὰς ἡγεμονίας ἐκείνας ἐκ τῆς πρὸς τὸ Βυζάντιον ὑποταγῆς, τότε τινὲς τῶν ὑποκειμένων Ἐκκλησιῶν, αἱ πρὸς τὴν Ῥώμην μάλιστα πλησιέστεραι, ἀπεστάτησαν, ἐνεργοῦντος κυρίως τοῦ ἡγεμόνος Βενεβενδοῦ, τοῦ εἶτα συγχωνεύσαντος ἐν τῷ ἰδίῳ κράτει καὶ τὴν Καπύην, αὐτοῦ, ὅστις τραγελαφικῶς, καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ Πάπα ἀνηγορεύθη Πρίγκηψ κοσμικὸς ἅμα καὶ ἀρχηγὸς πνευματικὸς, ἢ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἐπικρατείας του. Διηγεῖται ὁ Λιουτπράνδος ἐν τῷ παραγράφῳ τούτῳ τῆς Πρεσβείας, ὅτι ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Πατριάρχης Πολύευκτος ἐπειράθησαν διὰ τῆς παλινορθώσεως τῆς ἑλληνίδος φωνῆς ἐν ταῖς ἱεροτελεσταῖς νὰ ἐξελληνίσωσιν αὖθις τοὺς τόπους ἐκείνους, τουτέστι, νὰ δια

θώσωσιν ἀπὸ Ἀπουλίας εἰς τὴν ἐπίλοιπον μεσημβρινὴν Ἰταλίαν, ὡς ἡμεῖς εἰκάζομεν, τὰ σπέρματα τῆς Γραικικῆς ἐθνότητος καὶ κυριαρχίας. Ἀλλὰ, μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι τὴν πρεσβείαν ταύτην ὁ Λιουτπράνδος συνέγραψε μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς Κρεμώνην, δηλαδὴ, παρελθόντος τοῦ ἔτους 968, καὶ πιθανῶς ἀρχομένου τοῦ 969. Τοῦ δὲ Λιουτπράνδου διατρίβοντος εἰσέτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἤγουν τρέχοντος τοῦ ἔτους 968, ὁ Πάπας Ἰωάννης ΙΓ'. αὐτὸς ὃν οἱ νῦν Βυζαντινοὶ ἀπογιγνώσκουσιν, ἐπὶ τῆς Γερμανικῆς λόγχης στηριζόμενος, καὶ τὴν εὐκαιρίαν χρήσιμον κρίνων, συνιστᾷ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν δύο νέας Ἀρχιεπισκοπὰς, ἃς βούλεται νὰ ποιήσῃ ἑστίας Ἰταλισμοῦ καὶ Παπισμοῦ, τὴν τῆς Καπύης, δηλαδὴ, ἔνθα καὶ κατέφυγεν ὑπὸ Ῥωμαίων διωχθεὶς, καὶ τὴν τῆς Βενεβενδοῦ, ἣν ὅμως εἰς ἀρχιεπισκοπικὴν ἀξίαν δὲν ἤγειρεν, ἢ μετὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἐπάνοδόν του. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὁ ἐπίσκοπος καὶ ἡγεμὼν Βενεβενδοῦ Πάνδολφος, ἐκτὸς τοῦ ὠμοφορίου, ἔλαβεν ἔτι παρὰ τοῦ Πάπα καὶ τὸ προνόμιον τοῦ χειροτονεῖν δέκα ἐκ τῶν ψηφοφόρων ἐπισκόπων του (suffraganei), ὧν τὰς ἐπαρχίας ἐπαριθμοῦσιν οἱ τῆς Ἐκκλησίας ἱστορικοὶ, (Fleury, Βιβλ. 56, Κεφ. 26), ὥστε, διὰ τοιαύτης ἀντενεργείας, καὶ δι' ἄλλων μέσων ἐπακολούθων, τὸ σχέδιον τοῦ Νικηφόρου ἢ ἀπέμεινεν ἀτελεσφόρητον, ἢ δὲν ἐξετελέσθη πάρεξ εἰς μόνας τὰς πόλεις ὅσαι ὑπέκειντο τοῖς Γραικοῖς. Ἀληθὲς, ὅτι αἱ πόλεις αὗται, μάλιστα αἱ παραθαλάσσιαι τῆς Ἀπουλίας, ἐπὶ ἕτερα ἑκατὸν ἔτη ἐχρησίμευσαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Γραικῶν ὡς ὁρμητήρια προσηλυτισμοῦ ἑλληνικοῦ, κέντρα διαρκοῦς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν λατινικῶν ἐθίμων καὶ διαταγμάτων. Ἡ ἱστορία τῆς ἐποχῆς γέμει ἀντιζηλιῶν, ἐρίδων, συχνάκις μικροῦ λόγου ἀξίων, ἀγώνων ὧν κύριος σκοπὸς, ὡς ἐναργῶς σήμερον φαίνεται, ἦτο μᾶλλον ἡ ἐπιθυμία τοῦ ὑπερκρατῆσαι κατὰ τὰς χώρας ἐκείνας, ἢ ὁ ζῆλος τῆς ἀληθείας. Οἱ ἡμέτεροι λ. χ. ψέγουσι τοὺς λατίνους διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἀζύμων, διὰ τὴν νηστείαν τοῦ Σαββάτου ὅτι ἐσθίουσι ζῶα πεπνιγμένα· οἱ δὲ λατῖνοι ἀποστρέφονται ἡμᾶς, διότι χειροτονοῦμεν εὐνούχους Πατριάρχας, καὶ καλοῦμεν Οἰκουμενικοὺς τοὺς ἐκτομίας αὐτοὺς, κτλ. Ὁ ἀνταγωνισμὸς καὶ τὸ Γραικικὸν κράτος ἐκνευρίζονται, ἅμα ὡς ἐμφανισθῇ ἐπὶ σκηνῆς Εὐρώπης ἡ νέα καὶ τρομερὰ τῶν Νορμανδῶν ἰσχύς. Οἱ

Ἄραβες οὗτοι τῆς Χριστιανωσύνης, ἥρωες ἅμα καὶ πειραταὶ, βασιλεῖς τε καὶ φερέοικοι τυχοδιῶκται, ἐξελάσαντες ποῦ μὲν τοὺς Ἄραβας, ποῦ δὲ τοὺς Γραικοὺς ἐκ Σικελίας, Ἀπουλίας, καὶ Καλαβρίας, ἐπανήγαγον τὰς Ἐκκλησίας τῶν τόπων τούτων εἰς τὴν προτέραν τῆς Ῥώμης ὑποταγήν. Ἡ δὲ τύχη τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, ὅθεν καὶ ἡ τῆς Γραικικῆς ἐθνότητος, ἠκολούθησε πιστῶς τὴν τύχην τῆς ὀρθοδόξου λειτουργίας. Διότι ἐν μὲν τῇ Ἰταλικῇ ἠπείρῳ, ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἔθιμα τὰ ἀνατολικὰ ἐξασθενίζονται βαθμηδὸν καὶ χαυνοῦνται, διὰ τὴν ἄμεσον τῆς Ῥώμης ῥοπὴν, καὶ τὴν τῶν Νορμανδῶν ἡγεμόνων περισσοθρησκείαν, εἰ καὶ πολλὰ τῶν ἐκεῖ μοναστηρίων ἐπὶ διακοσίους ἔτι καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοὺς διαφυλάττουσι τὰς συνήθεις τῆς Ἐκκλησίας μας τελετὰς, καὶ τὴν χρῆσιν τῆς Ἑλληνίδος ἐν τῇ λειτουργίᾳ, εἰ καὶ πλεῖστοι τῶν κληρικῶν, τὸ ἐπικρατοῦν τότε σχῆμα τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου ἀποφεύγοντες, διαμένουσι πιστοὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, καὶ μονάζοντες πολιτεύονται μᾶλλον ὡς Γραικοὶ, ἢ ὡς Λατῖνοι (Ὅρα περὶ τούτων τὸ πολύτιμον σύγγραμμα τοῦ Rodotà, Storia del Rito Greco in Italia, T. I.). Πρόσθες καὶ τὰς συνεχεῖς παλιῤῥοίας τοῦ πληθυσμοῦ, τὰς ἀποικίας, τὰς μεταναστεύσεις, καὶ ἄλλα παρόμοια, δι' ὧν ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνίδος ταχύτερον ἐξέλιπεν ἐν τῇ Ἰταλικῇ ἠπείρῳ, ἢ ἐν τῇ νήσῳ Σικελίᾳ. Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι ἡ γεωγραφικὴ τῶν νήσων μόνωσις πολλάκις ἀπήλλαξεν, ἢ τοὐλάχιστον ἔσωσεν ἐπὶ μακρότερον τοὺς ἐγκατοίκους ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἐπιμιξιῶν, αἵτινες εἰς τὰς ἠπείρους ἐπέφερον ἐν βραχεῖ χρόνου διαστήματι τὴν ἀλλοίωσιν τῶν ἰθαγενῶν χαρακτηρισμάτων; Ἡ διάλεκτος καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων ἐπιζῶσιν ἐν Σικελίᾳ σχεδὸν ἄχρι τελικῆς ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπιγραφαὶ τῆς Σαρακηνικῆς ἐποχῆς οὐκ ὀλίγαι μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡ νεοελληνικὴ, ἡ γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου μεσαιῶνος, κοινῶς τότε ἐπεκράτει. Λάβε τὸ Ἀρχαῖον Πάνορμον τοῦ Ἀββᾶ Μόρδου, καὶ διάτρεξον, περιεργείας χάριν, τὰ ἐπισυνημμένα συμβολαιογραφικὰ μνημεῖα. Ἐξάγεις ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων πράξεων, ὅτι ἂν καὶ εἰσήχθη ἡ Ἀραβικὴ, ἂν καὶ χρῆσις ἐγένετο τῆς Λατινίδος ἐπί τε Ἀράβων καὶ Νορμανδῶν, ὅμως ἡ ἑλληνικὴ τοσοῦτον ἕως τότε τῶν ἄλλων ὑπερίσχυεν, ὥστε τὰ πλεῖστα τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ διπλωμάτων συνετάσ-

σοντο παρὰ τῶν κυριαρχούντων ἑλληνιστί. Συμφωνεῖ δὲ προς τοῦτο καὶ ἡ νομισματική. Τινὰ γὰρ τῶν Νορμανδικῶν νομισμάτων φέρουσιν ἑλληνικὴν τὴν ἐπιγραφὴν, πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὰ τὰ δημοσιευθέντα ἤδη χάλκινα τοῦ Βοημούνδου καὶ τῆς δυναστείας του. Πῶς δ' ἐκαλεῖτο ὁ Γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας ἐπὶ Νορμανδῶν; Ὑπεγράφετο ἑλληνιστὶ Κληρικὸς Γραικὸς καὶ Λατῖνος· ὅθεν καταφαίνεται, ὅτι ὁ τοιοῦτος ἀξιωματικὸς ὤφειλε νὰ λαλῇ ὡσαύτως καὶ νὰ γράφῃ ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας, ὡς ἦτο ἐπὶ Κικέρωνος, ὅτε ὁ ἔξοχος ῥήτωρ προσεκλήθη παρὰ τοῦ Σικελικοῦ δικαστηρίου ν' ἀγορεύσῃ καὶ ἑλληνιστί. Δίγλωσσον εἶναι τὸ δίπλωμα ὑπὸ χρονίαν 7 Νοεμβρίου 1086, δι' οὗ ὁ Δοὺξ 'Ρογέριος, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ῥοβέρτου Οὐϊσκάρδου, παραχωρεῖ κτήματά τινα τῷ 'Αρχιεπισκόπῳ τῆς Ἐκκλησίας Πανόρμου. Δίγλωσσον ὡσαύτως καὶ τὸ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ ἔτους δίπλωμα, δι' οὗ ὁ Κώμης Καλαβρίας καὶ Σικελίας Ρουκέρης καθιδρύει θρόνον ἐπισκοπικὸν ἐν τῇ πόλει Σικελίας Μιλήτῳ (Vito Capialbi, Memorie per servire alla Storia della Santa Chiesa Miletese, Napoli, 1835). Ἰδοὺ δεῖγμα τῆς γλώσσης ἐν ᾗ συνετάχθη τὸ δίπλωμα αὐτό. «Ὡς ὅτι αἱ ἐκκλησίαι
» τῆς Βιβώνης καὶ τῆς Ταυριανῆς ἐπισκοπῆς διὰ τὰς πραχθεί-
» σας ἁμαρτίας ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων εἰσὶν ἀκατοίκηται καὶ ὀ-
» λεσμέναι· κἀγὼ 'Ρουκέρης, Θεοῦ χάριτι Κώμης Καλαβρίας
» καὶ Σικελίας, προνοίᾳ Θείᾳ ἡμῖν ἐγγίσασα, ὡς ἐπέγνων, ἠθέ-
» λησα αὐτὰ τὰ δύο καθήματα εἰς μίαν ἐκκλησίαν ἀνεγείρειν τοῦ
» Μιλήτου· καὶ αὐτὴ ἡ μία οὔτε τῆς Βιβώνης, οὔτε τῆς Ταυ-
» ριανῆς ὀνοματίζεσθαι, ἀλλὰ τοῦ Μιλήτου, ἣν Θεοῦ εὐδοκοῦν-
» τος εἰς ὄνομα τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ὁσίου πατρὸς καὶ ἀρχιε-
» ρέως Νικολάου πεποίηκα· ταύτην ἕνεκα εἰς τὸ στερεῶσαι εἰσ-
» ῆλθον εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τοῦ ἐνδόξου
» Κορυφαίου Πέτρου, Πάπα Γρηγορίου ἑβδόμου, ὅστις δικαίαν
» ἡμῶν αἴτησιν πληρωματίσαι ταγεὶς, ἔδωκεν ἡμῖν τετιμημένον
» ἄνδρα, κύριον 'Αρνοῦλφον ὄνομα, καὶ εἰς ἐπίσκοπον κατέστησε
» τῆς αὐτῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς Μιλήτου . . . . »
Ἕπεται ἡ ὁροθεσία τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὅπου ἑλληνικὰ τὰ πλεῖστα, ὀνόματα τῶν τόπων· οἷον ποταμὸς Σκατόπλητος, χωράφια τῆς Παρασκευῆς, ῥυάκιον τῆς 'Ιαννοῦς, κουλτούρα τοῦ Μικροῦ Χρήματος, κ.τ.λ. Ἐπίσης, ἑλληνικὰ διατηροῦν-

ται καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Βελλάνων, ἢ γεωργῶν οὓς ὁ Ῥογέριος δωρεῖται τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ, Νικηφόρος Ἀδαυλίτης, Ἰωάννης Ἀναφαγᾶς, Νικόλαος Στραβοπόδης, ὁ Μελαγρῖνος σὺν τῶν παίδων του, ἱερεὺς Πέτρος τῆς Χισνάτης, τὰ παιδία τοῦ ἱερέως Εὐπράξη, παπᾶ Κωνσταντῖνος Χρυσοϊάννης, Βασίλειος Κουτσοχέρης, κ.λ.—Δι' ἑτέρου διπλώματος τοῦ ἔτους 1095 ὁ αὐτὸς Ῥογέριος ἀφιεροῖ τῇ ἐκκλησίᾳ Πανόρμου 75 Σαρακηνοὺς γεωργούς, καὶ 11 βόας. Τὸ μὲν κείμενον ἐγράφη ἑλληνιστί, ἡ δὲ καταγραφὴ τῶν Σαρακηνῶν ἀραβιστὶ (Vincenzo Mortillaro, Catalogo dè Diplomi esistenti nel Tabulario della Cattedrale di Palermo· Palermo, 1842). «Τὸν
» φευρουάριον μῆνα εἰς τὰ ιβ, ὄντος ἐμοῦ Κόμητος
» Ῥωκερίου εἰς τὴν Πάνορμον, δέδωκα εἰς τὴν ὑπερ-
» αγίαν Θεοτόκον ὑπὲρ ψυχικῆς μου σωτηρίας, καὶ ὑ-
» πὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ ἐμοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰορ-
» δάνου, ἀγαρηνοὺς οε, δέδωκα αὐτῇ καὶ βοΐδια ια κ.τ.λ.»
—Ἐν ἔτει 1141 ὁ νεοφώτιστος Ῥογέριος Ἀχμὲτ δωρεῖται τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Πανόρμου τρεῖς ἀγρούς· ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν μιᾶς περίπου ἑκατονταετηρίδος ἡ ἑλληνικὴ προφορὰ καὶ γραμματικὴ ἐπαισθητῶς παρεφθάρησαν. Φυλάττομεν τὴν ὀρθογραφίαν. «Ὀ-
» φείλει τὸν ἐν ἀληθείᾳ χριστιανὸν ὄντα καὶ καλούμενον τῷ τοι-
» ούτῳ ὀνόματι, τὰ σωτήρια καὶ αἰώνια καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βα-
» σιλείαν ἐξελέξασθαι, ἢ μᾶλλον τὰ πρόσκερα, καὶ μὴ μένοντα ἐπι-
» θυμᾶν καὶ συνάγειν περιφερόμενα πρὸς τὴν τῆς προσκέρου ζωῆς
» χρῆσιν. Ὅθεν ἐγὼ Ῥογέριος ὁ ἐν τῇ τῶν Ἀγαρηνῶν θρεσκίᾳ
» ποτὲ καλούμενος Ἀχμὲτ, ὁ τῇ τοῦ Χριστοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ
» ἡμῶν καὶ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας
» μητρὸς αὐτοῦ, καὶ τῇ ῥιγικῇ χάριτι πρὸς τὸ ἅγιον φώτισμα
» ἀνακαλεσθεὶς, καὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καταξιωθεὶς, καὶ
» παρὰ τοῦ κράτους τῆς ῥηγικῆς ἐξουσίας πλῆστα καὶ διάφορα
» χαρίσματα ἀναλαβὼν, διὰ τοῦ παρόντος ἐμοῦ σιγιλλίου δῆλα
» ποιῶ τοῖς πᾶσιν......» Ἕπεται τοῦ ἀττικίζοντος προοιμίου ἡ ὀροθεσία, συντεταγμένη εἰς ὕφος πάντως νεοελληνικόν. Ἐν ἑτέρῳ δὲ διπλώματι τοῦ ἔτους 1145 καταγράφονται τα ὀνόματα χωρικῶν τινῶν δωρηθέντων τῇ ἀνωειρημένῃ Ἐκκλησίᾳ·
» Οἱ παῖδες τοῦ Χαττούνη, Ἀρκουδία τοῦ λευκοῦ, σὺν τῶν
» παίδων αὐτῆς, οἱ παῖδες Βασιλείου Κουτσοχερίου

» Νικόλαος ὁ Κονδὸς, Πέτρος ὁ Θυριάρης σὺν τῶν ἀδελ-
» φῶν, ὁ Λαμπάσης..... ὁ Γλυκομαχέρης, ὁ Λέων τοῦ
» Προκόπη, ὁ Μοῦλος, ἡ συγγένησσα αὐτοῦ σὺν τοῦ υἱοῦ,»
κ.λ. Βέβαια ἡ γλῶσσα τῶν λογίων ἐτηρήθη καθαρεύουσα μέχρι τέλους, καὶ ἀρκούντως ἀττικίζουσα, ὡς ἡ τοῦ Γλυκᾶ, τοῦ ἐκ Σικελίας χρονογράφου, ὡς ἡ τῶν Ὕμνων τοῦ Ἰωσήφου, καὶ μέχρι τινὸς ἡ τῆς μεταφράσεως τῶν Νόμων Φριδερίκου τοῦ Β'. βασιλέως Σικελίας, ἥτις κατὰ δυστυχίαν ἀδημοσίευτος εἰσέτι μένει. Ἡ ἀγοραία, ὅμως, καὶ καθομιλουμένη παρήκμασεν ἀπὸ ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς· ἐν δὲ τῇ γραφῇ οὕτως ἠλλοιώθη καὶ ἡ ὀρθογραφία ἕνεκα τῆς ὁσημέραι νοθευομένης προφορᾶς, ὥστε αἱ σωζόμεναι ἐν τοῖς κοιμητηρίοις ἐπιγραφαὶ καὶ ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν ἐκκλησιῶν πράξεις οὐδεμίαν πλέον ποιοῦσι διάκρισιν μεταξὺ τοῦ Κ καὶ τοῦ Χ, τοῦ d Ἰταλικοῦ καὶ τοῦ δ ἑλληνικοῦ, ἀναμέσον τοῦ ι, τοῦ υ, τοῦ η, τοῦ οι, τοῦ υι, καὶ τῶν ὁμοφώνων διφθόγγων. Τοῦτ' αὐτὸ ὡς ἔγγιστα παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἐπὶ βαμβακίνου χάρτου πολύτιμον ἐπιγραφὴν, ἥτις διατηρεῖται ἐν τῇ τῆς Πανόρμου μονῇ τοῦ Σωτῆρος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἣν πάντες ἀποδίδουσι πρὸς τὴν γνωστὴν προστάτιδα Σικελίας, τὴν Ἁγίαν Ῥοσαλίαν, καὶ ἥτις ἐνιαυσίως ἐκτίθεται ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου μετὰ τῶν λειψάνων τῆς Ἁγίας, ἔχει οὕτως· «Ἐγὼ, ἀδελφὴ Ῥωσαλία Σινηβάλδη, βάνω ἐτοῦτο τὸ ξύλο τοῦ ἐδικοῦ μου Ἀφεντὸς εἰς τὸ μοναστίρι τὸ οποῖον παντοτινὰ τὸ ἀκολούθησα.» Ἤκμασεν ἡ ἁγία Ῥοσαλία εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Γλυκᾶ, ἀπεβίωσε δὲ τῷ 1160. Ὅτι δὲ ἡ νεοελληνικὴ ἐπέζησεν ἐν Σικελίᾳ εἰς τὴν ἅλωσιν Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὴν δουλείαν τοῦ γένους ἡμῶν, τοῦτο καὶ ὑφ' ἑτέρων ἔτι μνημείων ἐξάγεται (Βλ. τὸ τοῦ Πανιερωτάτου Κρίσπου, ἐφημερίου τῆς ἐν Πανόρμῳ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Γραικῶν, Discorso intorno al dialetto parlato e scritto in Sicilia, etc.) Καὶ ἴσως ἡ χρῆσις τῆς ἡμετέρας γλώσσης ἐσώζετο σήμερον ἔτι παρα τοῖς Σικελοῖς, χωρὶς τῆς Βούλλας τοῦ Σίξτου Δ.' ἥτις, τελούσης τῆς ΙΕ'. ἑκατονταετηρίδος, κατήργησε διόλου ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον, ἀντικαταστήσασα εἰς τὰς ἱερὰς τελετὰς τὴν λατινικήν. Ἐκλειψάσης τῆς ἑλλη-

είδος φωνῆς ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, ἐπληρώθη τοῦ Πλάτωνος τὸ ῥητὸν, εἴς τινα τῶν ἐπιστολῶν του παραδεδομένον· «ἥξει δὲ εἰς ἐρημίαν Ἑλληνικῆς φωνῆς Σικελία πᾶσα.» Ἀλλ' ἂν καὶ κατὰ Μόσχον (Ἐπιτάφ. Βίωνος, Εἰδ. Γ΄.)

«. . . . . τὸ μέλος τέθνακε, καὶ ὤλετο Δωρὶς ἀοιδὰ,»

τὸ Σικελικὸν, ὅμως, Γλωσσάριον (Mortillaro Dizionario del Dialetto Siciliano, Τ. 2.) ἐμπεριέχει λείψανα τῆς νεωτέρας δωρίδος καὶ τῆς νεοελληνικῆς ἀνεκτίμητα, περιμένοντα τοῦ Ἕλληνος ἐτυμολόγου τὴν ἔρευναν. Ἐν αὐτῷ λέξεις πάμπολλαι σώζονται τῆς νῦν παρ' ἡμῖν καθομιλουμένης, ἰταλικὴν λαβοῦσαι τὴν κατάληξιν καὶ τὴν προφοράν. Τὰ ὀνόματα φυτῶν, ἰχθύων, πτηνῶν, γεωργικῶν τινων ἐργαλείων, διαφυλαχθέντα εἰς τὸ στόμα τῶν ἀπηλλοτριωμένων ἐκείνων ὁμοεθνῶν μας, καλλωπίζουσιν ἐνίοτε τοὺς περιπαθεστέρους στίχους τῆς δημώδους αὐτῶν λυρικῆς. Διὸ, ἡ διερμήνευσις καὶ γενεαλόγησις τῶν λειψάνων τούτων τῆς Σικελιζούσης ἑλληνίδος ἀποτελεῖ μερίδα οὐκ εὐκαταφρόνητον τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου. Καθὼς γὰρ νομίσματά τινα τῆς ἀρχαιότητος, εἰς ἄλλον αἰῶνα, ἢ διάφορον δυναστείαν μεταβάντα, ἔλαβον μὲν τὸ προσεπίσημον τοῦ νέου ἄρχοντος, ἐτήρησαν δὲ καὶ τὸν προγενέστερον τῆς πολιτείας τύπον, τὸν αὐτὸν τρόπον αἱ ἑλληνικαὶ λέξεις τοῦ Σικελικοῦ, καὶ Νεαπολιτικοῦ Γλωσσαρίου, καί τοι στολὴν Ἰταλικὴν ἐνδυθεῖσαι, ἀλλὰ διαφυλάττουσιν εἰς τοὺς φθόγγους αὐτῶν τὴν μνήμην τῆς καταγωγῆς των, μαρτυροῦσιν εἰς τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν οὐσίαν, ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ὑστάτη πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ὑφίσταται τοῦ πανδαμάτορος χρόνου τὰς βολάς.

(367) Τὴν αἰσχρὰν καὶ σκανδαλώδη τοῦ Πατριάρχου τούτου διαγωγὴν ἀνάγνωθι εἰς Ζωναρᾶν, Βιβλ. ς΄. § 22, καὶ εἰς Κεδρηνὸν σελ. 638.

(368) Αἱ γραφαὶ πᾶσαι φέρουσιν ἐσφαλμένως, τὴν λέξιν Eunuco διὰ κεφαλαίου στοιχείου. Ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἔλαβε Πατριάρχας τε καὶ ἐπισκόπους εὐνούχους τὸ σῶμα, οὐχὶ δὲ καὶ τ' ὄνομα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, μάλιστα, ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐνούχων ἐπερίσσευσεν οὐ μόνον ἐν τῇ Αὐλῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς ἐπικρατείας. Ὁ Κεδρηνὸς, τὰ τῆς Εἰρήνης διηγούμενος, κατηγορεῖ «τὸν πολὺν τῶν εὐνούχων ἑσμὸν,» καὶ ἀναφέρει γνωμικόν τι τότε διαθρυλλού-

μενον περὶ τῆς τῶν ἐκτομιῶν κακοηθείας. Ἀποδίδεται αὐτὸ πρός τινα Χρυσαόριον, ὃν ὁ χρονογράφος καλεῖ θαυμασιώτατον, καὶ ὅστις εἶπε πρός τινα μεγιστᾶνα «Εἰ μὲν ἔχεις εὐνοῦχον, φόνευσον· εἰ δὲ οὐκ ἔχεις ἀγόρασον καὶ φόνευσον». Ἡ ἐπὶ πλούτῳ περιβόητος Δανιηλὶς ἐδωρήσατο σὺν τοῖς ἄλλοις τῷ αὐτοκράτορι Βασιλείῳ ἑκατὸν εὐνούχους «Ἤδη γάρ, ὡς ἔοικεν, ἡ πλουτοκράτωρ ἐκείνη γραῦς, ὅτι ἀεὶ τυγχάνει χώρα τοῖς σπάδοσι τούτοις εἰς τὰ βασίλεια, καὶ ἐν τούτοις ὑπὲρ τὰς μυίας ἐν ἔαρος ὥρᾳ κατὰ προβάτων σηκὸν ἀναστρέφονται» (Κων. Πορφυρογ. § οδ'.) Μὴ λησμονήσωμεν δὲ καὶ τὸ περιστατικὸν τοῦ σπουδογελοίου ἀλλὰ καὶ σκληροῦ ἐκείνου Μαρκίωνος Καμερίνου, περὶ οὗ ὁ λόγος ἀνωτέρω, ὅστις ἐκτομίας πεποίηκε πάντας τοὺς αἰχμαλωτισθέντας Γραικούς, προτιθέμενος, ὡς ἔλεγε, νὰ φιλοδωρήσῃ πρὸς τὸν ἀνταγωνιστήν του, τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως, ὁλόκληρον Εὐνούχων τάγμα, ὅπως διὰ τούτων στολίσῃ τοὺς κοιτῶνας τῶν ἀνακτόρων του. Γνωστὸν, ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρχον μοναστήριά τινα ὑπ' εὐνούχων κατὰ μέρος συντεθειμένα. Ὁπωσδήποτε, ἂν ὁ τότε ἐν τῇ νήσῳ Λευκάδι ἀρχιερατεύων ἦν κατὰ γνώμην τοῦ Λιουτπράνδου ἐκτομίας, βέβαια, ὅμως, Εὐνοῦχος δὲν ὠνομάζετο. Εἰς τὸν κατάλογον τῶν Μητροπολιτῶν Λευκάδος, ὃν ὁ Κ. Ῥαγκαβῆς ἐδημοσίευσεν (Ἑλληνικὰ, Τ. 2.) οὐδὲν ὄνομα τοιοῦτον ἀναφέρεται. Ἀληθὲς, ἄλλως τε, ὅτι περὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ Λιουτπράνδου, διακόπτεται τῶν ἀρχιεπισκόπων ἡ σειρά.

(369) Veritatem dico, non mentior. Συχνάκις αἱ ἐπιβεβαιώσεις ἐπαναλαμβάνονται. Τὰ συνήθη μαρτυρήματα τῶν ψευστῶν.

(370) Paximacium. Ὅρα Κοραῆ, Σημ. εἰς Πτωχοπρόδρομον, σελ. 259, καὶ τὰ Γλωσσάρια Γολδάστου, Ῥιγαλτίου, Δουκαγγίου καὶ Μεουρσίου. Ὁ Τζέτσης (Ποικ. Ἱστ. Χιλ. ΙΑ'.) καλεῖ τὸν δίπυρον ἄρτον παξαμάτιον, διαφόρως τοῦ Σουΐδα, ὅστις καλεῖ αὐτὸν Παξαμᾶν, τὴν λέξιν ἀποδίδων εἰς λατινικὴν ἀρχὴν,

«Μὴ γὰρ τὸ παξαμάτιον μάζαν, ἀλλ' ἄζαν λέγε».

(371) Στίχοι ἴσως Ὁρατινοί.

«Incipit et claudit coenam lactuca tenacem,
Claudere, quæ coenas lactuca solebat avorum».

Ἀφοῦ ὁ εὐτραφὴς καὶ φιλοτράπεζος ἔπαρχος Κρεμώνης, ὁ σύν-

δειπνος καὶ συμπότης τοῦ αὐτοκράτορος Ὄθωνος, κατακόρως ἐχλεύασε τὴν λιτὴν τράπεζαν τοῦ Νικηφόρου, ἰδοὺ νῦν ἐπιχλευάζει καὶ τοὺς ἡμετέρους ἐπισκόπους ὅτι κοκκαλίζουσι παξιμάδιον, πίνουσι βάλνιον εἰς μικρότατα ποτήρια, καὶ διάγουσι βίον ἀπέριττον, νηφάλιόν τε καὶ ἁπλοϊκόν. Δικαίως δὲ θαυμάζει ὁ παχυτράχηλος λατινεπίσκοπος τ' ἀσκεύαστα ἤθη τῶν ἡμετέρων, αὐτὸς ὅστις, ὡς ἀλλαχοῦ ὁμολογεῖ, τὴν ἀνθρωπίνην μακαριότητα συνησθάνετο ἐνώπιον ὀπτοῦ χοιριδίου. Πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς εἰκόνος ταύτης τοῦ ἀνατολικοῦ ἐπισκόπου, παραθέτομεν τῆς ἑξῆς περιγραφὴν τῶν ἠθῶν τῶν τότε ἐκκλησιαστικῶν τῆς Δύσεως, ἣν δίδει εἰς τὰ πονημάτιά του ὁ ἅγιος Πέτρος Δαμιανὸς (Opusc. 31, Cap 6). «Ditari cupiunt, λέγει περὶ Καρδιναλίων καὶ ἐπισκόπων, ut turritae dapibus lances Indica pigmenta redoleant; ut in chrystallinis vasculis adulterata millie vina flavescant; ut quocumque devenient, praesto cubiculum operosis et mirabiliter textis cortinarum phaleris induant. Sicque parietes domus ab oculis intuentium tamquam sepeliendum cadaver obvolvant. Mox etiam tapetis prodigiosas imagines praeferentibus sedilia sternunt; peripetasmata laqueribus, ne qui occiduum delabatur, opponunt. Deinde clientum turba dividitur. Alii siquidem Domino suo reverenter assistunt, nutumque ejus, si quid forte jubeatur, curiosa nimis, velut rimaores siderum, observatione custodiunt». Καὶ ἀκολουθεῖ καταλαλῶν ἄλλα χείρονα, ἅπερ σεμνότητος καὶ συντομίας χάριν παραλείπομεν.

(372) Στίχος τοῦ Βιργιλίου (Βιβλ. Γ'. στ. 56).

Auri sacra fames?

(373) Ὅτι ὑπερβολικοὶ ησαν οἱ φόροι ἐπὶ βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Κέρκυρα, πρὶν ἢ ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν κυριευθῇ, ἐτέλει κατ' ἔτος τῷ αὐτοκρατορικῷ ταμείῳ 150 λίτρας χρυσοῦ. Ὅρα περὶ τούτου τὰς Κερκυραϊκὰς Διαφωτίσεις τοῦ Μουστοξύδου.

(374) Νομίζομεν τὴν χρονολογίαν ἐσφαλμένην. Ἐνῷ ἀνέγνωμεν πρὸ ὀλίγου ὅτι ὁ Λιουτπράνδος ἀφίχθη εἰς Λευκάδα Octavus Idus Decemb. τουτέστι τῇ 6 Δεκεμβρίου, βλέπομεν νῦν αὐτὸν ἀπερχόμενον ἐντεῦθεν Decimonono Kal. Decembris, καὶ εἰσορμιζόμενον εἰς Κέρκυραν Decimoquinto· ἐξ ὧν ἡμερῶν, ἡ μὲν δὲν ὑπάρχει, οὐδὲ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐν τῇ κατὰ Ῥωμαίους

ἀπαριθμήσει τῶν ἡμερῶν, ἡ δὲ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν 17 Νοεμβρίου· ἐπειδὴ, ὡς γνωστὸν, αἱ μετὰ τὰς Ἴδας ἡμέραι, οὐ μόνον ὡς αἱ εἰκάδες, ἤγουν ὡς αἱ τῆς τρίτης δεκάδος τῶν ἑλληνικῶν μηνῶν ἀνάπαλιν ἐμετροῦντο, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀνομασίαν ἐλάμβανον παρὰ τοῦ ἑπομένου μηνός. Διὸ καὶ ἐνταῦθα, καὶ κατωτέρω ἐν τῷ Decimoquinto Kal. Decembris, προτείνομεν, πρὸς ἀκρίβειαν καὶ ἀποφυγὴν ἀτόπου, ν' ἀντικατασταθῇ εἰς τὸ Decembris τὸ Januarii, ἐνῷ γὰρ ἁπανταχοῦ τῆς πρεσβείας ὁ Λιουτπράνδος χρονολογεῖ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ ἀρχαίου 'Ρωμαϊκοῦ Καλενδαρίου, συγχύσεως πρόξενον νομίζομεν ἐν τῷ παρόντι παραγράφῳ τὸν νεωτερισμόν. Σημειωτέον ὅτι ὡς ἡμέραν τῆς εἰς Κέρκυραν ἀφίξεώς του προσδιορίζει τὴν 18 Δεκεμβρίου, Decimoquinto ad Coriphus pervenimus, ἀναφέρων κατωτέρω τὴν μετὰ τρεῖς ἡμέρας συμβᾶσαν ἔκλειψιν καὶ λέγων Post triduum autem, decimoquinto scilicet Kal. Decembr. ἐνῷ ὤφειλε νὰ εἴπῃ Decimosecundo τουτέστι τῇ 21, ὡς ἐν τῇ μεταφράσει ἡμεῖς ἐσημειώσαμεν. Τοῦτο δ' ἐνισχύεται καὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Κουροπαλάτου, καὶ Λέοντος τοῦ Διακόνου οἵτινες κατὰ μίαν μόνην ἡμέραν παραλλάσουσι τοῦ Λιουτπράνδου, λέγοντες ὅτι ἡ ἔκλειψις συνέβη τῇ 22 Δεκεμβρίου. — Τὴν διασάφησιν ταύτην, καὶ τινας ἑτέρας ἔτι ὀφείλω πρὸς τὸν ἐκ Κερκύρας φιλομαθῆ καὶ χρηστὰς ἐλπίδας τῇ πατρίδι παρέχοντα νέον, Κ. Ἰωάννην 'Ρωμανὸν, οὗ ὁ ζῆλος μὲ παρηκολούθησεν ἐν τῇ διευκρινήσει ἀσαφῶν τινῶν τῆς πρεσβείας χωρίων.

(375) Κορυφὼ, ἡ συνήθης κατα τὸν μεσαιῶνα ὀνομασία τῆς νήσου Κερκύρας, προελθοῦσα πιθανῶς ἐκ τῆς δικορύφου της ἀκροπόλεως.

(376) Τὸν σεισμὸν καὶ τὴν ἡλιακὴν ἔκλειψιν ἀναφέρουσιν οἱ πλεῖστοι τῶν χρονογράφων. Ποιεῖται μνείαν καὶ τὸ ἀνέκδοτον χειρόγραφον, τὸ παρὰ τοῦ συντάκτου τῶν σημειώσεων εἰς τὸν Ζωναρᾶν (σελ. 106) μαρτυρούμενον, οὕτω λέγον «ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ τοῦ Κυρίου Νικηφόρου τοῦ βασιλέως ἔκλειψις ἡλίου περὶ χειμῶνα ἐγένετο· καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ, σεισμὸς φοβερώτατος· τῷ δὲ σεισμῷ καὶ ὄμβρος ἄμετρος ἐπηκολούθησεν ἐπὶ ὥρας τρεῖς, καὶ πάλιν ὄμβρος τεθολωμένος σύμμικτος τέφρᾳ». Λέων δὲ ὁ Διάκονος ἐκτενέστερον διηγεῖται τὸ συμβεβηκός. « Ἔκλειψιν συνέβη περὶ χειμερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου γενέσθαι, οἵαν μηδέπω συνέβη γενέσθαι τὸ πρότερον, πλὴν

ἐκείνην την ἐπὶ τοῦ δεσποτικοῦ πάθους προβᾶσαν διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπόνοιαν ἣν ἐπλημμέλησαν, σταυρῷ τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν προσηλώσαντες. Τὸ δὲ τῆς ἐκλείψεως εἶδος τοιοῦτον συνέβαινεν. Εἰκάδα δευτέραν ἤλαυνεν ὁ Δεκέμβριος, τετάρτη δὲ τῆς ἡμέρας ὥρα, σταθηρᾶς αἰθρίας οὔσης, σκότος ἐπέσχε τὴν γῆν καὶ οἱ διαφανεῖς τῶν ἀστέρων ἅπαντες κατεφαίνοντο. Ἦν δὲ ὁρᾶν τὸν τοῦ ἡλίου δίσκον ἀλαμπῆ καὶ ἀφώτιστον, αἴγλην δέ τινα ἀμυδρὰν καὶ ἰσχνὴν, ταινίας δίκην λεπτῆς, κατὰ τὸ ἄκρον κυκλόθεν τὸν δίσκον περιαυγάζουσαν. Κατὰ μικρὸν δὲ τὴν σελήνην παραμείβων ὁ ἥλιος (ὡρᾶτο γὰρ αὕτη κατὰ κάθετον αὐτὸν ἀντιφράττουσα) τὰς ἰδίας ἀκτῖνας ἐξέπεμπε, καὶ φωτὸς αὖθις ἐπλήρου τὴν γῆν. Τῷ καινῷ οὖν καὶ ἀσυνήθει τοῦ ὁράματος ἐκδειματωθέντες οἱ ἄνθρωποι, τὸ θεῖον ἱκετηρίαις, ὡς τὸ εἰκὸς, ἐξιλάσκοντο».

(377) Dum Constantinopolim ascenderem. Δὲν ἤθελεν εἶσθαι γραμματικώτερον ἴσως Dum Constantinopoli ascenderem;

(378) Leoni Kitonitae. Κατὰ τὴν ἀναμορφωτικὴν ταύτην ἐποχὴν ἡ ὀνοματολογία τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀξιωμάτων ἐξελληνίζεται, εἰμὴ πάντως, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος. Ὁ Κοιτωνίτης ἐλέγετο καὶ Παρακοιμώμενος τοῦ κοιτῶνος, Praefectus Cubiculi, seu Cubicularius. Ὁ Μανασσῆς καλεῖ καὶ Παράκοιτον τον τοιοῦτον ἀξιωματικὸν, καὶ Φύλακα τῆς βασιλείου κλίνης, ὁ δὲ Ζωναρᾶς ἐν τῷ βίῳ Θεοφίλου λέγει αὐτὸν Πρόκοιτον· ὁ δὲ Νικήτας Οἰκίδιον. Ἔχομεν, λοιπὸν ἑπτὰ διαφόρους ὀνομασίας, συμπεριειλημμένης καὶ τῆς λατινικῆς τοῦ Κουβικουλαρίου. Ὁ κυκεὼν οὗτος ἀναμιμνήσκει τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἐργαστηρίων καὶ βαναυσουργείων ἐν ταῖς σήμερον Ἀθήναις. Ὁ ὑποδηματοποιὸς λ. χ. ὀνομάζεται κατὰ ἑπτὰ διαφόρους τρόπους· σκυτοτόμος, παπουτζῆς, σκυτοποιὸς, τζαγκάρις, ὑποδηματοποιὸς, τζαγγάριος, σανδαλοποιός. Ἡ δὲ ποικιλία τῆς ἀνορθογραφίας ἤθελε φέρει τὸν ἀριθμὸν εἰς τὸ ἄπειρον.

(379) Cui sancta simplicitas· δυσμετάφραστον.

(380) Τὸ κείμενον τῆς Πρεσβείας διακόπτεται ἐνταῦθα, καὶ λήγει.—(381) Παῦλος, Κορ. Β'. 11. 3.—(382) Ὁμ. Ἰλ. Δ'. 438.

(383) Παῦλ. Κορ. Β'. 1. 12.—(384) Παῦλ. Κορ. Α'. 14. 26.

(385) Αὐτόθι Κορ. Α'. 14. 29.—(386) Αὐτόθι Κορ. Α'. 14. 18.

(386 δὶς) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Λέοντος τοῦ Σοφοῦ τὸ ΚΩΝ-

πή.

ΣΤΑΝΤΙΝΕ ΕΝ ΤΟΥΤΩι ΝΙΚΑ ἢν ἑλληνιστὶ γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ Λαβάρου, ἂν καὶ κατ' ἄλλων ἀξιοπίστων ἱστορικὴν γνώμην ἢν λατινιστὶ (Δοσίθ. Ἀλεξανδ. Πατριαρχ. 703).

(388) Ἀθανασ. Ἅπαντα, Τ. 2. σελ. 34. καὶ 35.

(388) Πολλὰς εἰκόνας καὶ φράσεις ὁ Λιουτπράνδος εἴωθε νὰ δανείζηται παρὰ τῶν πατέρων. Ἡ ἀρὰ αὕτη τοῦ Ἰοβιανοῦ αὐτοκράτορος ἀναμιμνήσκει τὴν σχεδὸν αὐτολεξεὶ παρὰ τῶν βυζαντινῶν ἀρχόντων ἐξενεχθεῖσαν κατὰ τῆς νηὸς, ἥτις ἐκόμισεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀποκρισιάριον τοῦ Πάπα.

(389) Παῦλ. Κορ. Α'. 14. 8—13.

(390) Κωνσ. Οἰκον. ἐξ οἰκον. Περὶ Προφ. Ἑλλ. στοιχ. Ἀνακεφαλαίωσις.

(391) Λειμωνάριον, Κεφ. Ξ'.

(392) Αὐτόθι, Κεφ. ΡΞ'. — Ὅρα καὶ τὸ Κεφ. ΡϚ'.

(393) «Ὅπως δὲ τὰ ἐπὶ ταῖς μνήμαις τῶν ἁγίων καὶ τῶν κατοιχομένων προσφερόμενα, καὶ κανίσκια λεγόμενα, διὰ πολυειδῶν ὀπωρῶν κοσμούμενα τῷ θυσιαστηρίῳ προσφέρονται». Βαλσαμὼν εἰς Καν. Ἀποστ. Δ'.

(394) Ἀνωνύμου, Ἀρχαιοτ. Κωνσταντινουπ. σελ. 10.

(395) Μελέτη Ἱστορικὴ περὶ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, σελ. 282. Ὅρα καὶ τὰ κεφάλαια ΟΓ'. ΟΔ'. ΟΕ'. τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος, ἔνθα περὶ γλώσσης.

(395 δὶς) Ῥυθμὸν τοιοῦτον, ὁμοιάζοντα τὸν μελισμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τροπαρίων, παρετηρήσαμεν καὶ εἰς ἕτερά τινα τεκμήρια τῆς λαϊκῆς μούσης πρὸ τῆς Εἰκονομαχίας. Τάχα δὲν πρέπει ἐντεῦθεν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὡς ἔγγιστα μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀρχαιοπαράδοτος μουσικὴ ἐρρύθμισε τὴν δημώδη καὶ τὴν ἱερὰν μετρικὴν, πρὶν ἢ ἀναμορφώσωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν μελοποιΐαν ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός; Ἀναφέρομεν, ὡς δεῖγμα τοιαύτης δημώδους μετρικῆς τὴν μονῳδίαν, ἣν ἔγραψεν ὁ Σιμοκάττης εἰς τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Μαυρικίου (Θεοφ. Σιμοκ. ἱσ. σελ. 213). «Θέατρον, καὶ βῆμα, καὶ παῤῥησία συμπενθείτω μοι σήμερον· πανηγυριζέτω δὲ τραγῳδία καὶ δάκρυον· ἐξαλλέσθω δὲ κατορχούμενος θρῆνος, τηλικαύτης κατηφείας ἑορτῇ θρησκευόμενος καὶ τιμώμενος· ἀποκειράσθωσαν οἱ λόγοι τὸν κρότον, τὴν εὐφημίαν αἱ μοῦσαι, τὸ λευκὸν Ἀθῆναι τριβώνιον· χηρεύουσι γὰρ ἀρεταὶ καὶ τὸν ἑαυτῶν ἀναζητοῦσιν

ἡνίοχον, ῥαγδαίου φθόνου τινὸς, τὸν ἐκείνου διαῤῥήξαντος ἄξονα· ἄνδρες θεαταί· ἀλλ' εἴθε μὴ τηλικούτων κακῶν γεγόνατε μάρτυρες. Ἰλιὰς κακῶν ἡ ὑπόθεσις, Ἐριννύες τῷ λόγῳ χορός· ἡ δὲ σκηνή μοι τοῦ δράματος τάφος ἐπίσημος».

(396) Θεοφ. Χρον. εἰς τὸν βίον τοῦ τυράννου Φωκᾶ. — Περὶ τοῦ χυδαίου Στὸν καὶ Στὰ, ἀντὶ εἰς τὸν, εἰς τὰ, ἐν χρήσει ἕως ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων, ὅρα τὴν σημείωσιν 248.

(397) Θεοφ. Χρον. σελ. 324.—(398) Αὐτόθι, σελ. 397.

(399) Βίος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος § ζ.

(400) Ὅμ. Ὀδυσ. Τ. 439.

(400 δὶς) «Τὸ κατάμαυρον αἷμα ὅτε ἰχῶρα οὐ ποιήσει, ῥίγια σημαίνει· εἰ δὲ ποιήσει ἰχῶρα τουτέστιν ὑγρὸν ὡς Νερὸν, ἀγαθόν.» (Ἐκ τῶν πλακῶν τοῦ Ψελλοῦ· λειψ. ἐκδοθ. ὑπὸ Βερνάρδου).

(401) Χρονογρ. ἐκ προστάγμ. Κωνς. Πορφυρογ. Βιβλ. Β.

(402) Συμεὼν Μάγιστρος, εἰς Θεόφιλον, § κζ.

(403) Σκυλίτζης, σελ. 632 ἐκδ. Ἑνετίας. (404) Αὐτόθι.

(405) Leo Allatius, in Diatriba de Scriptis, p. 166.

(406) «Politici ideo dicti, quod communes omnium civium sunt, usuque eorum accomodati; sic quoque scorta et meretrices, quod omnibus sunt obsequiosae et peculiares, et servitutem publicam serviunt, non alio addito, sed solo πολιτικῶν nomine innotescunt».

(407) Ὅρα τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Μεουρσίου, ἐν τῷ Γλωσσαρίῳ του, καὶ τὰς ἀναφερομένας μαρτυρίας.

(408) Βλέπε τὸ πρὸ ὀλίγου τυπωθὲν σπουδαιότατον σύγγραμμα περὶ ἀρχαίας Μουσικῆς παρὰ τοῦ διασήμου Γάλλου Μουσικολόγου Vincent.

(408 δὶς) Τὸ ποιημάτιον τοῦτο τοῦ Λέοντος πρώτην φορὰν ἐξεδόθη παρὰ τοῦ Ἀλλατίου ἐν τῷ βιβλίῳ De Eccl. Occid. et Orient. perpet. consensione, σελ. 854. Ποιοῦμεν ἔργον ἀρεστὸν τῇ ἡμετέρᾳ φιλολογίᾳ ἐξάγοντες αὐτὸ εἰς φῶς.

(409) Μανασσῆ Χρον. σελ. 136.

(410) Ἐπὶ ἀρχαιοπρεπείᾳ διαπρέπει πρὸ πασῶν ἡ Κυπριακὴ συνήθεια, ἥτις σὺν τοῖς ἄλλοις διασώζει διγαμματισμοὺς αἰολικοὺς, πάντως ὁμοίους τῶν λατινικῶν, καὶ γερμανικῶν, καὶ κελτικῶν. Τοιοῦτοι, π. χ. οἱ παρατηρούμενοι εἰς τὰς λέξεις Βοῦφα (Ὑφὴ), τὸ ὑφαντικὸν ἐργαλεῖον, Βουρούω (Ὀρούω),

παρακινῶ, **Βουνικὸν** (Ὀνικὸν), ζῶον ὀνικὸν, ὄνος, καὶ τ. λ. Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νῦν Ἑλλάδος σώζονται δασυσμοί. Τί γὰρ ἄλλο τὸ κοινότατον Χαδεύω, ἢ Ἡδεύω, καὶ τὸ Χαρδάριον, ἢ τὸ Ἀρδάλιον, καὶ τὸ Γνέθω ἢ Νήθω, καὶ τὸ Βοῦλκος, ἢ Ὁλκὸς, καὶ τὸ Βάλτος, ἢ Ἄλτος, καὶ τὸ Γνέφη ἢ Νέφη, καὶ τὸ Φαρδῆς, ἢ Ἀλδήεις, συγγενὲς τοῦ Γερμανικοῦ Bald, καὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ Bold, καὶ τοῦ Λατινικοῦ Valde, (ἐκ τοῦ Ἄλδω, αὐξάνω, μεγαλύνω, πλατύνω). καὶ το Βουλῶ, ἢ Ὀλόω (βυθίζω εἰς τὸν Ὀλὸν, ἢ βόρβορον), καὶτὸ Γειά, ἢ Εἶα, καὶ τὸ Χαραβουλίζω ἢ τὸ παράγωγον τοῦ Ἄραβος καὶ τοῦ ὑποκοριστικοῦ Ἀραβύλος, συγγενὲς δὲ τοῦ Γαλλ. Grébouiller καὶ τοῦ ἀρχ. Ἰταλ. Garabullo,

«Κυριακὴ χαραβουλίστρα,
Καὶ δευτέρα μουρμουρίστρα,»

καὶ τὸ Χουμάω ἢ ὡς ἀλλαχοῦ λέγεται Χοιμάω, ἢ Οἰμάω, ὅπερ ἡμέτερόν τι περιοδικὸν ἡμαρτημένως παρὰ τὸ χέω καὶ χῦμα παράγει, ἐπιλανθανόμενον τῆς ῥίζης Οἴω, ὅθεν Οἶμα, σφοδρὸν ὅρμημα. «Οἶμα λέοντος ἔχων» (Ιλ. Π. 752), ἔτι δὲ τῆς δωρικῆς συγγενείας τῶν διφθόγγων ου καὶ οι, Μοῦσα καὶ Μοῖσα, ἔχουσα καὶ ἔχοισα; Τὸ ἄστοχον τῆς ἐτυμολογήσεως αὐτῆς μᾶς παρέχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσωμεν ἀναγκαῖόν τι περὶ τὴν πάτριον φιλολογίαν. Καιρὸς οἱ γραμματικοὶ νὰ διδάσκωσι τὴν γραμματικὴν, οἱ λεξικογράφοι νὰ ταμιεύωσι λέξεις, οἱ ποιηταὶ νὰ στιχουργῶσιν, οἱ ἐφημεριδογράφοι νὰ προσέχωσιν εἰς τὴν ἐπίλεξιν τῆς καταχωριζομένης ὕλης, καὶ ν' ἀφήσωσι τὰς ἐτυμολογίας πρὸς τοὺς ἐξ ἐπιστασίας ἐτυμολόγους, ἵνα μὴ γενώμεθα γελοῖοι πρὸς τοὺς ἀλλογενεῖς. Καιρὸς καὶ νὰ μάθωμεν, καὶ ἐμπράκτως νὰ δείξωμεν, ὅτι τὴν πρόοδον παρακολουθοῦντες τοῦ αἰῶνος, δὲν νομίζομεν πλέον τὴν ἐτυμολογίαν ἔργον τοῦ τυχόντος, πρόχειρον ἀθυρμάτιον, εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ μὲν καὶ τοῦ δὲ παραδεδομένον, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν αὐτὴν ἐπιστήμην, μετὰ τῶν σοφῶν ἐθνῶν, ἐπιστήμην ἴσως ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δυσκαταμάθητον, καὶ μελέτης δεομένην πολυχρονίου. «Τότε μόνον ἔγνων, εἶπεν εἰς τὰς ἡμέρας μας ὁ Κελτολόγος Pictet, τί ἀληθῶς ἐστιν ἐτυμολόγησις, ὅτε ἐδαπάνησα 20 ἔτη εἰς σύντονον σπουδὴν, ἐδιδάχθην δώδεκα διαλέκτους, καὶ ἐσχημάτισα χιλιότομον βιβλιοθήκην Συγκριτικῆς Φιλολογίας.» Οὕτω

περιεσκεμμένως πράττοντες, θέλομεν τοὐλάχιστον δείξει σεμνότητα, μὴ δυνάμενοι νὰ προσαυξήσωμεν περὶ τὰ τοιαῦτα τὸ ἐπιστημονικὸν κεφάλαιον τῆς Εὐρώπης. Διότι, πῶς ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τῶν ὅσα καθ' ἑκάστην συντάσσονται, συζητοῦνται, βασανίζονται εἰς τὴν ὑψηλὴν τῆς φιλολογίας σφαῖραν, πῶς δυνατὸν νὰ εὐδοκιμήσωμεν, ἡμεῖς οἱ οὐ μόνον ἀνάσκητοι, ἀλλὰ καὶ πάντως ἀμύητοι τῆς δυσκολωτάτης αὐτῆς συγκριτικῆς ἐτυμολογίας; Ἀντὶ δὲ τοῦ ποιεῖσθαι δωρεὰν ἐπίδειξιν τῆς ἀνασκησίας μας, δὲν εἶναι καλλιώτερον το σιγᾷν ἐν σπουδῇ καὶ μελέτῃ, καὶ προπαιδείᾳ; Παραπέμπομεν, λ· χ. τὸν εἰρημένον ἐτυμολόγον τοῦ χ ο ι μ ά ω εἰς τὸ ὀκτάτομον Λεξικὸν τῆς Προβεντσαλικῆς διαλέκτου τοῦ περιωνύμου Raynouard. Θέλει ἰδεῖ ἐν τῇ λέξει Guimo (Χοιμῶ), ὅτι τὸ ἀρχικὸν στοιχεῖον ἐκλαμβάνεται ὡς δίγαμμα, ὡς εἰς τὰς ἑλληνικὰς Γ ο υ έ λ ε ν α (Ἑλένη), Γουάναξ (Ἄναξ), τὰς προβεντσαλικὰς Guido, ὁδηγῶ, ἄγω, φέρω (Πρωταιολ. Οἴθω, Οἴω μετὰ διγάμματος), Guinho, νευστάζω (Γνύω, Νύω= Νεύω), καὶ ἁπλοελλ. Γν έ φ ω, τὴν γαλλικὴν Guerpir, ὑποδιδράσκειν, ἀφοφητὶ ἀπέρχεσθαι (Ἕρπειν, Γέρπειν, Γουέρπειν), κ.τ.λ. Πεισθεὶς δὲ, ὅτι τὸ ἀρχικὸν τῆς λέξεως στοιχεῖον εἶναι ἁπλοῦς τις δασυσμὸς, ἔρχεται εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Προβεντσαλικοῦ ῥήματος Guimo. Πῶς ἑρμηνεύεται αὐτὸ παρὰ τοῦ Raynouard; Ἐξαΐσσειν, ἐφορμᾷν κατά τινος, ἐμπαθῶς ἐξέρχεσθαι, ἢ κατὰ τὴν ἁπλοελληνικὴν λέξιν, Χ ο ι μ ᾷ ν, Χ ο υ μ ᾷ ν. Ἰδοὺ καὶ παράδειγμα ἔκ τινος ἀρχαίου Τ ρ ο υ β α δ ο ύ ρ ο υ·

«Mos cors de gaug salh e G u i m a».

Τουτέστιν, « ἡ καρδία μου χαίρουσα ἐξάλλεται καὶ ἐ ξ ο ρ μ ᾷ ». —Ἀρκοῦσι ταῦτα περὶ ἀνάγκης συγκριτικῆς ῥιζολογίας. Ἐκ τοῦ παραδείγματος, ἐν τοσούτῳ, πρόδηλον γίνεται, ὅτι ἂν ὁ ἐτυμολόγος τοῦ νεοελληνικοῦ, ἢ ὀρθότερον τοῦ παναρχαίου χοιμάω εἶχε κατατρίψει ἔτη τινὰ εἰς μελέτας φιλολογικὰς τακτικωτέρας, δὲν ἤθελε βέβαια μᾶς ὀρθογραφήσει τὸ λείψανον αὐτὸ τῆς προγονικῆς ἀρχαιότητος διὰ τοῦ υ, ἀλλὰ διὰ τῆς οι, ἢ καὶ τῆς ου· καθὼς ὁ Payne—Knight, καί περ ἀγνοῶν τὸ ῥῆμα τῆς κοινῆς ἡμῶν συνηθείας, προέφερε τὸν στίχον τῆς Ἰλιάδος (Χ, 308) ὡς ἑξῆς·

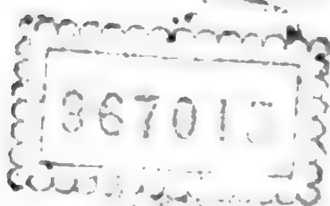
« Χ ο ί μ η σ ε ν δὲ ἀλεὶς, ὥστ' αἰετὸς ὑψιπέτηλος, »

Ὥ ρ μ η σ ε δὲ συστραφεὶς, ὡς ἀετὸς ὑψιπετής.

(411) Τὸ Ἰταλικὸν Farò εἶναι τὸ Fare ho, ἢ ὁ, τουτέστιν Ἔχω ποιεῖν. Farai Far—hai ἢ ai; Farà, Far—à. Ὁ αὐτὸς σχηματισμὸς μετὰ ῥήματος παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ Γαλλικῇ· j'aimerai Aimer—ai, Tu aimeras, aimer—as, il aimera, aimer—a. Εἰς δὲ τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν τὸ βοηθητικὸν συντέμνεται διὰ τὸ εὐσύνθετον· ὅθεν ἐν μὲν τῇ Ἰταλικῇ γίνεται ἡ κατάληξις τῶν δύο πρώτων προσώπων εἰς emo, ete, ἀποκοπαὶ τοῦ ἀρχαϊκοῦ av—emo καὶ τοῦ av—ete εἰς δὲ τὴν Γαλλικὴν ons, ez, λείψανα τῶν av—ons, av—ez.—(412) Ἰωάν. Ἀποκ. 22. 2.

(413) Ἐμφαντικώτατος περὶ ἀνάγκης τῆς Ὀθωμανικῆς κατακτήσεως ὁ λόγος τοῦ Ἀγχιάλου Μιχαὴλ πρὸς Ἐμμανουὴλ τὸν Κομνηνόν. «Σωμάτων μὲν ὑπεριδεῖν βέλτιον, ἔγραφεν ὁ θεόπνευστος ἔτι πρὶν τῆς Σταυροφορικῆς κατακτήσεως, ψυχῶν δὲ μελήσειν λυσιτελές· τῶν μὲν οὖν εἰς ἐκεῖνα λυμαινομένων, οὐδὲ λόγον ἂν θήσομαι, τῶν δὲ εἰς ταύτας ἐπιμελήσομαι τὴν ἀπόκρουσιν. Ναὸς γὰρ Θεοῦ ζῶντος ἐσμὲν ἡμεῖς οἱ κινούμενοι. Καὶ δεσποζόντων μὲν ἡμῶν ἀσεβῶν, οὐδὲν παρεβλάβημεν, εἰ δὲ κατά τι κοινωνοῦμεν τοῖς Ἰταλοῖς, τὰ μέγιστα ζημιούμεθα, εἰς αὐτὸ τὸ Δόγμα λαβόντες τὸν κίνδυνον ἀνατρέχοντα. Κυριεύσοι δέ μου τις Ἀγαρηνὸς τὸ φαινόμενον, καὶ μή μοι συντρέχοι τὸ νοούμενον Ἰταλός· τῷ μὲν γὰρ οὐχ ὁμογνωμονῶ ἂν ὑπόκειμαι· τοῦ δὲ τὴν συμφωνίαν ἐπὶ τῇ πίστει δεξάμενος, τοῦ ἐμοῦ Θεοῦ ἐμαυτὸν ἀπεχώρησα!» Ἰδοὺ οἱ λόγοι, οἵτινες τὸ γένος παρεσκεύασαν εἰς τὴν μακροθυμίαν, καὶ τὴν προσδοκίαν τῆς μελλούσης σωτηρίας του.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ.

Σελ.	στιχ.	Ἀντὶ	Γράφε
8	19	συναθείας	συνηθείας
»	28	ἡμῖν	ὑμῖν
10	24	ἢ	εἰμὴ
12	10-11	εἰς πηγὴν τοιαύτην	ἐκ πηγῆς τοιαύτης
14	24	εἶναι, νὰ	εἶναι νὰ
15	2	ἀποπλανόμενον	ἀποπλανώμενον
»	20	ὀνομαστικῆς	ὀνοματικῆς
17	17	τὰν	τὴν
26	4	βεβυθυσμένην	βεβυθισμένην
28	2	Ἰταλία	Ἰταλίᾳ
29	19	βεβυθυσμέννον	βεβυθισμένων
30	16	ἐπικουρείαν	ἐπικουρίαν(οὕτω καὶ ἐφεξῆς)
39	28	καί τι	καί τοι
40	12	θεοποιείας	θεοποιΐας
42	4	χριστιανιμὸν	χριστιανισμὸν
»	28	Φίλονες	Φίλωνες
46	4	σφιγμὸς	σφυγμὸς
47	6	ἀνώνυ-	ἀνώνυμον
»	18	ἔχουσι. Καὶ	ἔχουσι· καὶ
48	24-25	ἐνωποιόν	ἑνοποιόν
50	3	καταδεδικασμένοι	καταδεδικασμένα
51	25	διασαφήσωσιν	ἂς διασαφήσωσιν
67	8-9	μεγαλοπάλεως	μεγαλοπόλεως
75	3	χυδαῖος, ἄνθρωπος	χυδαῖος ἄνθρωπος,
77	4	ἐκν	ἐκ-
»	5	βουλευτήριο-	βουλευτήριον
87	28	καὶ,	καὶ
88	29	ἀκοικωνησίαν	ἀκοινωνησίαν
89	6	Σόνοδος	Σύνοδος
90	7	εἶναι,	εἶναι
92	2	προαύλεια	προαύλια
962	23-24	ἄρχε-αι	ἄρχε-ται
108	26	ἧν	ἦν

Σελ.	στιχ.	Ἀντὶ	Γράφε
110	10	οἰκουμε-,	οἰκου-
116	11	κα	καὶ
117	6	Ἀνταξέρξου	Ἀρταξέρξου
118	8	λεται	λεται,
120	29	ἀνδρείαν	ἀνδρίαν
122	34	ἐμπτύσσωσι	ἐμπτύσωσι
125	16	ὀψώμεθα	ὀψόμεθα
»	26	καταλμιπάνει	καταλιμπάνει
127	29	χει	ἔχει
128	13	μεσαιονολόγων	μεσαιωνολόγων
135	24	λάβομεν	λάβωμεν
136	1	μοναρχικὴν	μοναχικὴν
137	10	ἱρεμίας	ἠρεμίας
139	2-3	μετανίστασο	μετανίσταθι
142	1	Χριστινια-	Χριστιανι-
149	10	ἅλλαις	ἄλλαις
152	1	ραιῶνός	σαιῶνός
»	3	ἧς	ἧς
»	25	δυσεβεὶς	δυσσεβεῖς
153	28	ὑποδριάκονοι	ὑποδιάκονοι
156	13	μερίμναν	μέριμναν
157	24	οἰδε	οἶδε
»	26	ασίνον	τοίνυν
163	16	κτημοσύνη	ἀκτημοσύνη
170	4	τὰ τρία	τρία τὰ
176	29	ζωοφόρους	ζωηφόρους
179	18	ἀστραπιαία	ἀστραπαία
180	19	κρατουμένου	κραταιουμένου
187	22	στερεῖτο	ἐστερεῖτο
188	2	ἦ	εἰμὴ
191	11	σκευωρίαι.	σκευωρίαι;
197	8	ἠκροτηριασμένος	ἠκροτηριασμένο,
501	1	χεὶς,	χθὲς,
225	14	φαντασιοπλήκτων	φαντασιοπληκτῶν
227	23	ἀνασκεύασε	ἀνεσκεύασε
230	26	γενέσεως	γεννήσεως
»	27	ἔσχατος·	ἔσχατος
231	28	ἂν	ἂν

Σελ.	στιχ.	Ἀντὶ	Γράφε
232	16	μεινον	μειναν
233	12	Νεοφύτου	νεοφύτου
»	17	πλοίουσιν	πλείοσιν
238	5	τάχος	τάχους
249	10	ὄδωδεν	ὤζει
260	29	κα	καὶ
261	25	ἀπῆχε	ἀπεῖχε
269	29	Λέοντο	Λέοντος
272	10	πλήθοε	πλῆθος
274	9	ἀνήκοντες	ἀνήκοντας
276	19	Ἰσλαμιμὸν	Ἰσλαμισμὸν
277	21	Franco	Fvnco
282	29	δύ	δύο
288	20	τρεσβείαν	πρεσβείαν
289	2	κλείδων	κλειδῶν
291	28	εὐνοούμενοις	εὐνοούμενοι
292	26	σηνεκστρατεύσας	συνεκστρατεύσας
296	2-3	λοιμωττούντων	λοιμωττόντων
297	19	ἀκαρῆ	ἐν ἀκαρεῖ
299	4	παραχρήσεων	
306	8	προβούκευμα καὶ	προβούλευμα. Καὶ
307	»	ἔπειτ	ἔπειτα
310	7	τοῦ χάρτην	τὸν χάρτην
321	4	ταῦ	τοῦ
330	8	ἐγκρατῆ	ἐγκρατεῖ
333	17	προύπάντησιν	προϋπάντησιν
»	20	εἵπετο	εἵπετο
»	23	εἵποι	εἵποι
334	7	ὑπερεσίαν	ὑπηρεσίαν
336	23	καταφεύγης	καταφεύγει
»	27	Φλωρῆς	Φλουρῆς
337	19	ἀλληλέγγνον	ἀλληλέγγυον
348	»	διασαφίση	διασαφήση
351	1	σχιματίζεται	σχηματίζεται
356	27	τὴν	τὸν
367	14	Ὡς	Ἂς
»	28	Πατράχου	Πατριάρχου
375	21	Χριστογεννων	Χριστουγέννων

Σελ.	στίχ.	Ἀντὶ	Γράφε
376	12	προσακλεῖ	προσκαλεῖ
380	8	Ἑλλάδος, τοῦ μεσαιῶνος	Ἑλλάδος τοῦ μεσαιῶνος.
387	18	ετερον	ἕτερον
396		Κεφάλαιον Ι'.	Κεφάλαιον ΙΓ'.
398	14	ἀκροτηριασμὸς	ἀκρωτηριασμος
»	27	ὄντος	ὄντας
402	15	μυστικόνῖ	μυστικόν.
406	29	ῥῥωγῶτα	ἱῤῥωγῶτα
410	3	τε τοὺς	τε καὶ
414	24	θυρατέρα	θυγατέρα
416	8	ξένουσι	ξέουσι
418	6	ἀναθεκατίζουσι	ἀναθεματίζουσι
420	28	συμμαχία	συμμαχίαν
145	18	δυσεντερείας	δυσεντερίας
447	5	ἄννασσα	ἄνασσα
»	15	ναυαγείου	ναυαγίου
448	6	ἀπεδιλίασε	ἀπεδειλίασε
»	10	πατροπαροδότου	πατροπαραδότου
450	7	πραπατόρων	προπατόρων
451	28	μικρόν	μακρὸν
453	29	λιτανίαν	λιτανείαν
461	14	ἀνεμιπιξία	ἀνεπιμιξία
469	26	κέκτητα	κέκτηται
»	27	παρέρχεατι	παρέρχεται
474	16	τοῦ	τὸν
475	6	Μελχισεδὲχ	Μελχισεδὲκ
476	10	δυσέγγονος	δισέγγονος
477	28-29	κανό-α	κανόνα
479	16	προθυπουργὸς	πρωθυπουργὸς
490	28-27	Πορ-φηρογεννήτου	Πορφυρογγεννήτου
501	6	ὕπερ	εἴπερ
502	1	Βέῤῥαν	Βέῤῥοιαν
»	7	Συγλήτου	Συγκλήτου
516	8	βεβαία	βέβαια
517	2	ὑπανιττόμενον	ὑπαινιττόμενον
522	12	παρόντο	παρόντος
534	27	ἀπέλευσί-	ἀπέλευσιν
536	17	μέλλει	μέλει

Σελ.	στιχ.	Ἀντὶ	Γράφε
537	21	ἢ ἐπωφελής. βλαβερὰ	βλαβερὰ ἢ ἐπωφελής
539	1	ἐπεδη	ἐπειδη
550	18	μέλλει	μέλει
564	2	ἰδίω	ἰδίων
619	29	τῷ 318	τῷ 518
637	16	τὴν	τὸν
»	25	Ritsch	Ritfchl
640	24	διαδοχῆς	διδαχῆς
657	2	ὁ ὕπερος	τὸν ὕπερον
666	11	ἐφ' ὅλου τοῦ μεσαιῶνος	ἐφ' ὅλον τον μεσαιὰ να
»	26	ἑτέρως	ἑτέρων
669	17	συςήματος. Σύμπτωσις;	συστήματος; Σύμπτωσις
682	9	νοήσαντες	νοσήσαντες

Πωλεῖται δραχμ. 10.

Πωλεῖται δραχμ. 10.